

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის

უ რ მ ე ზ ი

XV

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის გამომცემლობა
თბილისი – 2016

„სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პროექტის“ XV ტომში (ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია) წარმოდგენილია სამეცნიერო გამოკვლევები ენათმეცნიერების, ლიტერატურათმცოდნეობის, ისტორიის, არქეოლოგიის, პოლიტოლოგიის, სოციოლოგიის, სამართალმცოდნეობის, პედაგოგიკისა და ფსიქოლოგიის აქტუალურ პრობლემებზე.

კრებული განკუთვნილია როგორც შესაბამისი დარგების სპეციალისტებისათვის და სტუდენტებისათვის, ისე – ფართო მკითხველისათვის.

**„სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი პროექტის“
მთავარი სარედაქციო საჭოქ:**

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯონი აფაქიძე** (თავმჯდომარე); ფიზიკა-მათემატიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **მალხაზ აშორდია**; ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **ლია ახალაძე**; სამართლის დოქტორი, პროფესორი **ვეფხვია გვარამია**; ბიოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **მარინა ზარქუა**; ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი **მერაბ ნაჭყეზია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ პაპასქერი** (თავმჯდომარის მოადგილე); ფილოსოფიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **ელგუჯა ქავთარაძე**; ეკონომიკის დოქტორი, პროფესორი **დავით ჯალალონია**.

**ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერიის
სარედაქციო კოლეგია:**

ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ზურაბ პაპასქერი** (მთავარი რედაქტორი); პოლიტიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **გურამ აბესაძე**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **დიანა ალანია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი **გიორგი ანთელავა**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯონი აფაქიძე**; ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი **ემა კილანავა**; სამართლის დოქტორი, პროფესორი **მიხეილ მამნიაშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **მარიამ მირე-საშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **მერაბ ნაჭყეზია**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ოლღა პეტრიაშვილი**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ლუარა სორდია**; ფილოსოფიის დოქტორი, პროფესორი **კახა ქეცბაია**; ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ლედა ქობალია**; ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ვახტანგ ჯავარიძე**; პედაგოგიკის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი **ჯემალ ჯინჯიხაძე**.

სარედაქციო კოლეგიის პასუხისმგებელი მდივანი – ისტორიის დოქტორი, ასისტენტი-პროფესორი **კახა კვაშილავა**

SOKHUMI STATE UNIVERSITY

PROCEEDINGS

OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY

XV

Humanities, Social and Political Sciences Series

Sokhumi State University Press
Tbilisi – 2016

UDC 06.055.2

S 75

The XV volume of “**PROCEEDINGS OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY**” (Humanities, Social and Political Sciences Series) represents the researches on the topical issues in linguistics, literary studies, history, archaeology, political sciences, social sciences, law, pedagogics and psychology.

The edition is intended for the specialists, students, and general readers.

**CHIEF EDITORIAL COUNCIL OF
“PROCEEDINGS OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY”:**

Doctor of Historical Sciences, Professor **Joni Apakidze** (Head of the Council); PHD in History, Associate Professor **Lia Akhaladze**; Doctor of Physico-Mathematical Sciences, Professor **Malkhaz Ashordia**; PhD in Law, Professor **Vepkhvia Gvaramia**; PhD in Philosophy, Associate Professor **Elguja Kavtaradze**; PHD in Economics, Professor **David Jalagonia**; PhD in Philology, Professor **Merab Natchkebia**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Zurab Papaskiri** (Deputy head of Council); PHD in Biologics, Associate Professor **Marina Zarkua**.

**EDITORIAL BOARD OF
HUMANITIES, SOCIAL AND POLITICAL SCIENCES SERIES:**

Doctor of Historical Sciences, Professor **Zurab Papaskiri** (Editor-in-Chief); Doctor of Political Sciences, Professor **Guram Abesadze**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Diana Alania**; Doctor of Historical Sciences, Associate Professor **Giorgi Antelava**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Joni Apakidze**; Doctor of Historical Sciences, Professor **Vakhtang Japaridze**; Doctor of Pedagogical Sciences, Professor **Jemal Jinjikhadze**; PhD in Philosophy, Professor **Kakha Ketsbaia**; PhD in Philology, Professor **Emma Kilanova**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Leda Kobalia**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Mariam Miresashvili**; Doctor of Philological Sciences, Associate Professor **Tite Mosia**; PhD in Philology, Professor **Merab Natchkebia**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Olga Petriashvili**; Doctor of Philological Sciences, Professor **Luara Sordia**.

Executive Secretary of the Editorial Board – PhD in History, Assistant Professor
Kakha Kvashilava

© Sokhumi State University, 2016

ISSN 1987-6998

სარჩავი
CONTENT

ენათმეცნიერება
LINGUISTICS

ლელა გიგლემიანი, ლელა მირცხულავა. ლიტერატურა „ონლაინ“ და მისი ლექსიკური მახასიათებელი	11
Lela Giglemiani, Lela Mirtskhulava. Literature “Online” and its Lexical Features	14
მარინე კაკაჩია, ქეთევან მარგიანი, მარინა ჯღარკავა. მწუხარების კონცეპტი ქართველურ ენებში	15
Marine Kakachia, Ketevan Margiani, Marine Jgharkava. The Concept of sorrow in the Kartvelian Languages	22
მაკა კაჭარავა. კონცეპტი „დრო“ რუსულ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში (ლინგვო-კულტუროლოგიური ასპექტი)	23
Maka Katcharava. The “Time” Concept in Russian Phraseological Units (Lingvocultural Aspect)	28
ბიძინა ლემონჯავა, რევაზ თოლორდავა, დალი ნიკოლაიშვილი. ლუგელას ხეობის ტოპონიმია	29
Bidzina Lemonjava, Revaz Tolordava, Dali Nikolaishvili. Toponymy of Lugela Gorge	40
ქეთევან მარგიანი. ტმესი ანუ განკვეთა ძველ ქართულსა და სვანურში	41
Ketevan Margiani. Tmesi or Separation in Old Georgian and Svan Languages	46
ლელა მიქავა. რუსიზმები და ანგლიციზმები ნეოლოგიზმების ფუნქციით თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენაში	47
Lela Mikava. The Russisms and the Anglicisms as Neologisms in the Modern Georgian Literary Language	53
მერაბ ნაჭყებია. ეთნიკურ უმცირესობათა ენობრივი ორიენტაციის საკითხი საქართველოში	54
Merab Natchkebia. The Problem of the Language Orientation of the Ethnic Minorities in Georgia	62
ნონა ქეცბაია. მეტონიმიური სამშენებლო ტერმინები	63
Nona Ketsbaia. Metonymic Terms of Construction	66
ირინა ყრუაშვილი. პოლიმორფემული კომპოზიტები თანამედროვე გერმანულ ენაში	67
Irina Kruashvili. Polymorphemic Compounds in the Modern German Language	75
ირინა ხვიჩავა. სალაპარაკო ფრაზეოლოგიური ერთეულების უზუალური სტილისტიკური ფუნქციები აგათა კრისტის ნაწარმოებების დიალოგებში ...	76
Irina Khvichava. The Usual Stylistic Functions of the Colloquial Phraseological Units in the Dialogues of Agatha Christie’s Works	83

მანანა შელია. ბრიტანეთისა და საქართველოს ოიკონიმები ფერთა კომპონენტებით	84
Manana Shelia. Oykonyms of Britain and Georgia With Colour Components	89
Диана Алания. Инновации в лексической системе современного русского литературного языка	90
დიანა ალანია. ლექსიკური სისტემის ინოვაციები თანამედროვე რუსულ სალიტერატურო ენაში (რუსულ ენაზე)	94
Diana Alania. Innovations in the Modern Russian Lexical System (<i>in Russian</i>)	94
Эмма Киланова. Дистрибутивные свойства пассивных диатез с формальным вводным подлежащим «it» в современном английском литературном диалоге	95
ემა კილანავა. ფორმალური შემყვანი “it”-ნაცვალსახელიანი პასიური დიათეზების დისტრიბუციული თვისებები თანამედროვე ინგლისურ ლიტერატურულ დიალოგში (რუსულ ენაზე)	100
Emma Kilanova. Distributional Properties of the Passive Diatheses With the Anticipatory Subject “it” in Modern English Literary Dialogue (<i>in Russian</i>)	101

ლიტერატურათმცოდნეობა

LITERARY STUDIES

ნინო ვახანია. კაპიტალისტური და ნაციონალურ-რელიგიური ეთოსის დაპირისპირება XIX საუკუნის II ნახევრის ქართულ რეალისტურ პროზაში (გ. ერისთავი)	102
Nino Vakhania. Opposition of Capitalistic and National-Religious Epos in the Georgian Realistic Prose of the 2 nd Half of 19 th Century (<i>G. Eristavi</i>)	108
მირანდა თოდუა, ნანა არახამია. დანაშაულისა და სასჯელის დეფინიციისთვის მხატვრულ ტექსტებში (ტიპოლოგიურ-შედარებითი პარალელები)	109
Miranda Todua, Nana Arakhamia. For the Definition of Crime and Punishment in Literary Texts (<i>Typological and Comparative Parallels</i>)	116
ლელა კვირტია. ასოციაციური ინტერტექსტუალობის მოდელი (აკა მორჩილადის „გადაფრენა მადათოვზე და უკან“)	117
Lela Kvirtia. The Model of Associative Intertextuality (<i>“Flight Over Madatov and Back” by Aka Morchiladze</i>)	124
ნანა კუცია, მაღლენა ოჩიგავა. „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ინგლისური თარგმანი	125
Nana Kutsia, Madlena Ochigava. English Translation of “The Life of Saint Gregory of Khandzta”	144
მაია მელანაშვილი. პიკარესკული რომანის სათავეებთან	145
Maia Melanashvili. At Origins of the Genre of Pikareska	154
ციალა მესხია. სიტყვათქმნადობის ლიტურგია (გენო კალანდიას სონეტების ციკლი „გრძალი და კარიატიდები“)	155

Tsiala Meskhia. Liturgy of Word-Creating (<i>Sonets by Geno Kalandia "Greil and Carialides"</i>)	172
მარიამ მირესაშვილი, ოლა პეტრიაშვილი. აღმოსავლური სამყარო XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე რუსეთის კულტურასა და ლიტერატურაში	173
Mariam Miresashvili, Olga Petriashvili. Oriental World of 19-20 th Centuries of Russian Culture and Literature	180
ლელა მირცხულავა. პოსტმოდერნიზმის პოსტ-პოსტმოდერნული „მდგომარეობა“	181
Lela Mirtskhulava. Post-Postmodern Condition of the Postmodernism	190
ტიტე მოსია. რუსთაველის ქრისტიანული მსოფლმხედველობიდან	191
Tite Mosia. From Rustaveli's Christian World Sight	201
ლანა ნადარეიშვილი. პოსტმოდერნიზმის აღქმა გერმანულენოვან ქვეყნებში	202
Lana Nadareishvili. Perceiving Post Modernism in German Language Speaking Countries	211
ნათია პაპასკირი. ინგლისური იუმორი და პელემ გრენვილ ვუდჰაუსის ადგილი ინგლისურ იუმორისტულ ლიტერატურაში	212
Natia Papaskiri. English Humor And Pelem Granville Woodhouse's Place in the English Humorous Literature	227
ლუარა სორდია. გამოჩენილ შემოქმედთა და ძალაუფლებისმპყრობელთა დემონი გრიგოლ რობაქიძის თვალთახედვით	228
Luara Sordia. Demon of Outstanding Artist and Authorities by Grigol Robakidze's Point of View	239
სოფიო ტაბაღუა. აუდიტორიაზე ზემოქმედების მექანიზმები "Glosse"-ში	240
Sophio Tabaghua. Influential Machinery of "Glosse" on the Audience	244
მარინე ტურავა. ვაჟა და თანამედროვეობა	245
Marine Turava. Vazha and Modern Epoch	251
ნონა ქომეთიანი. ირლანდიის თემა ჯორჯ მურის შემოქმედების პირველ პერიოდში	252
Nona Kometiani. Irish Theme in the First Period of George Moore's Creative Work	259
ელენე ჯაველიძე. მარქსისტული იდეოლოგია ნაზიმ ჰიქმეტის პოეზიასა და დრამატურგიაში	260
Elene Javelidze. Marxist Ideology in the Poetry and Plays of Nâzim Hikmet	267
ნანა ჯალაღონია. ირონიის სემიოსფერო	268
Nana Jalagonia. Semiosphere of the Irony	280
თეა ჯღარკავა. პოეტიკა სრული გაგებით როგორც ჩვენი კვლევითი მიზნების ადეკვატური გზით მიღწევის საფუძველი და გარანტია: სიუჟეტი, პერსონაჟი, პერსონაჟთა სისტემა და დახასიათება	281
Thea Jgarkava. Complete Understanding of Poetics As a Guarantee of Achieving Our Research Aims With the Help of Adequate Ways: Plot, Personages,	

System of Personages And Their Characteristic	295
Лилиана Джанашия. Утопические и антиутопические тенденции в развитии русской литературы первой трети XX века	296
ლილიანა ჯანაშია. უტოპიური და ანტიუტოპიური ტენდენციები XX საუკუნის პირველი მესამედის რუსული ლიტერატურის განვითარებაში (რუსულ ენაზე)	301
Liliana Janashia. Utopian And Dystopian Trends in the Development of Russian Literature in the First Third of the 20 th Century (<i>in Russian</i>)	302
Нино Этерия. Комический характер в литературе	303
ნინო ეთერია. კომიკური ხასიათი ლიტერატურაში (რუსულ ენაზე)	308
Nino Eteria. The Comic Character in Literature (<i>in Russian</i>)	309

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

HISTORY, ARCHAEOLOGY, ETHNOLOGY

იოსებ (სოსო) ალიმბარაშვილი. ხიდისტავის მფლობელობის საკითხის გარკვევისათვის	310
Ioseb (Soso) Alimbarashvili. To the Clarification of Problem Khidistavi Ownership	324
ჯამბულ ანჩაბაძე. ნესტორ ლაკობას პოლიტიკური პორტრეტისათვის	325
Jambul Anchabadze. For Nestor Lakoba's Political Portrait	338
ჯონი აფაქიძე. ბრინჯაოს კოლხური კულტურის განძების ფუნქციური დეფინიციის საკითხები	339
Joni Apakidze. Issues of Functional Definition of Colchis Bronze Culture Hoards	353
ნოდარ ბერულავა. ანტიკური ეპოქის პოლიტიკური ისტორიის ძეგლი სოფელ ეშერიდან	354
Nodar Berulava. A Monument of Political History of Ancient Period from Village Eshera	361
ოთარ გოგოლიშვილი. ბათუმში რუს ხალხოსანთა მოღვაწეობის ისტორიიდან	362
Otar Gogolishvili. From the History of Russian Narodniks Activities in Batumi	366
მანანა კუპრავა. ყულანურხვას სამაროვნის ადრერკინის ხანის ბრინჯაოს გრავერებული ცულები და მათი დათარიღების საკითხი	367
Manana Kuprava. Engraved Bronze Axes from Kulanurkhva Early Iron Age Burial Ground and Their Dating	374
კობა ოკუჯავა. მარიამობის დღესასწაული შავიზღვისპირა ადიღებში	375
Koba Okujava. The Feast of Dormition of the Virgin Mary Among the Black Sea Coastal Circassians	378
ლევან ჭაბაშვილი. თრიალეთის კულტურის სამარხის ფორმები და მათი ინვენტარის თავისებურებები	379
Levan Tchabashvili. Burial Sites and Characteristics of Their Articles	

and Inventories in the Trialeti Culture	401
ბეჟან ხორავა, დაზმირ ჯოჯუა. მულტიკულტურული საქართველო – კავკასიის ერთობის ტერიტორიული და სულიერი საფუძველი	402
Bezhan Khorava, Dazmir Jojua. Multicultural Georgia – Territorial and Spiritual Foundation for Unity of Caucasus	423

პოლიტიკური მეცნიერებები, სოციოლოგია, ფსიქოლოგია
POLITICAL SCIENCES, SOCIOLOGY, PSYCHOLOGY

გურამ აბესაძე. მსოფლიოს ახალი პოლიტიკური რეალობა და ქართული სახელმწიფო	424
Guram Abesadze. The World’s New Political Reality And Georgian State	435
დავით ზაქარაია. მთავრობის კონსესუალური პრინციპით ფორმირების ძირითადი პრობლემები	436
David Zakaraia. Major Problems of Government’s Formation by Consensual Principle	441
შორენა კორტავა. ინფორმაციული საზოგადოება და პოსტმოდერნიზმი (<i>ფრენკ უებსტერის მიხედვით</i>)	442
Shorena Kortava. Information Society and Postmodernism (<i>by Frank Webster</i>)	447
ლია სვანიძე. დიმიტრი უზნაძის განწყობის ფსიქოლოგიის ფილოსოფიური წინამძღვრები	448
Lia Svanidze. Philosophical Preconditions of Dimitri Uznadze’s Psychology of Attitude	458
დაზმირ ჯოჯუა. კავკასიის ცივილიზაცია და კავკასიის გეოცივილიზაცია (<i>საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორიისა და ცივილიოგრაფიული ანალიზის შუქზე</i>)	459
Dazmir Jojua. Civilization and Geocivilization of Caucasus (<i>Within the Meaning of Theory of International Relations And Civiliographic Analysis</i>)	482
Леонид Джахая. Парадоксы истории XX столетия. Реплика по поводу <i>одной терминологической ошибки</i>	483
ლეონიდე ჯახაია. XX ასწლეულის ისტორიის პარადოქსები. შენიშვნა ერთი ტერმინოლოგიური შეცდომის შესახებ (<i>რუსულ ენაზე</i>)	487
Leonid Djakhaia. Paradoxes the History of 20 th Century. Remark of <i>One Terminology Error (in Russian)</i>	487

სამართალი
LAW STUDIES

თეიმურაზ დარსანია. დანაშაულის მცდელობის ინსტიტუტი თანამედროვე ფრანგულ სისხლის სამართალში	488
Teimuraz Darsania. Attempted Crime Institution in Modern French Law	492

მიხეილ მამნიაშვილი, გიმზერ ალანია. მტკიცებულების ცნება და მისი მნიშვნელობა სისხლის სამართლის პროცესში	493
Mikheil Mamniashvili, Gimzer Alania. Definiton of Evidence and Its Meaning in Criminal Process	504

პედაგოგიკა
PEDAGOGICS

იზოლდა ბუხულიაშვილი. ბავშვთა ბულინგი და მისი დაძლევის პედაგოგიურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები	505
Izolda Bukhuleishvili. Children’s Bullying and Pedagogic and Psychologic Aspects of Its Overcoming	508
ლელა რეხვიაშვილი. მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებები და მათი გავლენა თანამედროვე ახალგაზრდობის ინტერესებზე	509
Lela Rekhviashvili. Massive Communications and Their Influence On the Interest of Present-Day Young People	517
რუსუდან ფიფია. პრობლემაზე ორიენტირებული სწავლების მნიშვნელობა სასწავლო პროცესში	518
Rusudan Pipia. The Importance of Teaching That Is Oriented on Problem in the Educational Process	523
ბროლისა წულაია. კვლევითი მეთოდები ბუნებისმეტყველების სწავლებისას	524
Brolisa Tsulaia. Research Methods During Natural Science’s Teaching	528
ლევან ჯინჯიხაძე. მეტყველებისა და აზროვნების სახეები და მათი კლასიფიკაცია	529
Levan Jinjikhadze. Kinds of Speech and Thinking and Their Classification	535

რეცენზია
REVIEW

თამილა ზვიადაძე. სახალისო სამყაროს ათასფერადობა	536
Tamila Zviadadze. Pleochroism of Diverting World	542

ენათმეცნიერება

ლელა გიგლემიანი, ლელა მირცხულავა¹

ლიტერატურა „ონლაინ“ და მისი ლექსიკური მახასიათებელი

თანამედროვე რეალობაში ლიტერატურული ენისა და „ჩვეულებრივი“ მეტყველების ერთმანეთთან „დაახლოების“ პროცესი სწრაფი და ქაოტური გამოდგა, რაც ინტერნეტ დამოკიდებულობით, მასმედიზირებულობით და სხვა კომუნიკაციური საშუალებების დომინანტობით აიხსნება. ცალკე საკითხია ლიტერატურული ენის ჟარგონიზაცია, სკარბეზი, რომელიც ერთგვარი თანამდევნი გახდა ნებისმიერი ლიტერატურული ენისთვის, რასაც რეალიზმის (ფეიქრობთ, უფრო „ახალი რეალიზმის“) დამახასიათებელ მოვლენად მიიჩნევენ.

სამყარო, რომელშიც ჩვენ ვცხოვრობთ, იცვლება და, ბუნებრივია, ენაც ექვემდებარება ამ ცხოვრების რიტმს, ის ჩვენთან ერთად აგრძელებს განვითარებას, მაგალითად, ფონოლოგიური ცვლილებები გავლენას ახდენს ენის ბგერით სისტემაზე, სემანტიკური – იცვლება სიტყვის მნიშვნელობა, ლექსიკური – მოიცავს ლექსიკონის ცვლილებას, გრამატიკული კი ცვლის გრამატიკულ სტრუქტურებს. საჯარო მოხელეებს, სამწუხაროდ, ლიტერატორებსაც კი, არ სურთ დროის დაკარგვა, გამართულად საუბარი, ამარტივებენ მეტყველებას, რაც ერთგვარად ადამიანზე ზემოქმედების ერთ-ერთი ნიშანია. ენის ცვლილება, ჩვეულებრივ, არ არის დაგეგმილი. ის ბუნებრივი პროცესია. თუმცა გვერდს ვერ ავუვლით უცხო ენების გავლენას, რაც გლობალიზაციის პირობებში არც თუ ისე მოულოდნელია, განსაკუთრებით ხშირია ინგლისური სიტყვების „აღმოჩენა“ როგორც მეტყველებაში, ისევე მედიაში და ლიტერატურულ ტექსტებშიც კი. ცხადია, ენა ცოცხალი ორგანიზმია და მსგავს „შემოდინებებს“ ქართულ ენაში არაერთხელ შევხვედრივართ (ვგულისხმობთ სპარსული, რუსული ენიდან და ა.შ.) და ამას უარყოფითი გავლენა ენობრივ სტრუქტურაზე არ მოუხდენია. თუმცა, თანამედროვე რეალობაში იმდენად სწრაფად იზრდება ახალი სიტყვების რაოდენობა, რომ მათი ლექ-

¹ **ლელა გიგლემიანი** – ფილოლოგიის დოქტორი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან არსებული არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი; **ლელა მირცხულავა** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

სიკონში დაფიქსირება „ვერ ესწრება“, დროთა განმავლობაში კი ეს სიტყვები თავისთავად მკვიდრდება ენაში და აქტიურ ლექსიკონს უერთდება.

კულტურა, ტრადიცია და ღირებულებები თავისებურ ასახვას ჰპოვებს ენაში და გარკვეულ კვალს ტოვებს; როგორც კოლინ ბეიკერი შენიშნავს, ენა იდენტობის გამოხატვის ყველაზე ძლიერი საშუალებაა, ყველაზე მძლავრი იარაღი¹. რუსი მეცნიერი ვ. მასლოვა კი ენობრვ იდენტობაში შემდეგ კომპონენტებს მოიაზრებს: 1. ღირებულებათა სისტემას, რომელშიც ენა უზრუნველყოფს სამყაროს პირველად და სიღრმისეულ აღქმას; 2. კულტუროლოგიურ კომპონენტს; 3. პიროვნულ კომპონენტს, ანუ ინდივიდუალურს, რაც ყოველ ადამიანშია;² ამდენად, ერთი მხრივ ენას უმნიშვნელოვანესი როლი ეკისრება გლობალიზაციის, გარეფაქტორების, პოლიტიკური ცვლილებების პირობებში შეინარჩუნოს იდენტობა და, ამასთანავე, მიიღოს და შეითვისოს ის ცვლილებები, რომელსაც სთავაზობს მას თანამედროვე სამყარო.

ქართულ ენაში ყოველდღიურად ახალი სიტყვა მკვიდრდება, მნიშვნელოვნად იცვლება ლექსიკური მარაგი, რასაც ხელს უწყობს იმ სიტყვათა ხშირი გამეორება რომელიც გვხვდება, როგორც მხატვრულ, სამეცნიერო, ასევე პოლიტიკურ ლიტერატურაში, და ასე აქტიურად ვრცელდება სხვადასხვა მედია საშუალებებით; ამ ყველაფერს განსაკუთრებით ხელს უწყობს გლობალური სივრცე, რასაც პირობითად ლიტერატურა „ონლაინ“ ვუნოდეთ.

ამგვარად, გამოვყოფთ სამ უმნიშვნელოვანეს კომპონენტს ენის განვითარების პროცესში: ბარბარიზმებს, ნეოლოგიზმებსა და ჟარგონებს, რა თქმა უნდა, ეს ყოველივე ქართული ენისთვის უცხო არ არის, წარმოგიდგენთ მაგალითებს:

ბარბარიზმები – ამა თუ იმ ენის ბუნებისათვის შეუფერებელი ან უცხოური ენიდან საჭიროების გარეშე შემოსული სიტყვა, გამოთქმა; ფართო მნიშვნელობით ბარბარიზმად ითვლება უცხო ენიდან შემოსული ყოველი სიტყვა და გამოთქმა. ზოგი მათგანი მხოლოდ წარმოშობით არის ბარბარიზმი, სავსებით ეგუება ამა თუ იმ ენას და დასაშვებია ლიტერატურული ენისათვის. ენის გამდიდრებისთვის აუცილებელ ბარბარიზმებს ხალხი ითვისებს და მას თავისებურ (ეროვნულ) ფორმას აძლევს³ – სტოლი, შკაფი, ოჩერედი, პოლი, კაროჩე და ა. შ. რასაც წარსულში ცნობილი ავტორების ნაწარმოებებშიც კი ხშირად შევხვდებოდით; თანამედროვე რეალობაში გვხვდება: გააშეარე (გააზიარეს მაგივრად), ნაუშნიკი (ყურსასმენის მაგივრად), რუჩკა (სანერ-კალამის მაგივრად) და ა.შ. ამდენად, თუკი ადრე რუსული ენიდან შემოსული ბარბარიზმები ჭარ-

¹ კ. ბეიკერი. ბილინგვური განათლებისა და ბილინგვიზმის დაფუძვლები. თბ., 2010, გვ. 45.

² В. А. Маслова. Лингвокультурология. М., 2001, გვ. 118.

³ სიტყვიერებისა და ლიტერატურის თეორიის ლექსიკონი, – <http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=term&d=43&t=7>.

ბობდნენ, ახლა უკვე ინგლისური ენიდან „გადმოგვაქვს“. ფაქტია, ბარბარიზმები ქართულ ენაში სხვა ენებიდან შემოსულია საჭიროების გარეშე, რადგანაც მათი შესატყვისი ქართლი სიტყვები არსებობს, მაგალითად: „სეილი“, „შოპინგი“, „დამესიჯება“, „დაკლიკება“, „დასეივება“ და ა. შ.

ნეოლოგიზმები: ბლოკბასტერი, პრაიმტიამი, ინოვაცია, ტაბლოიდი, სლოგანი, პარკინგი, პრეზენტაცია, ინსტალაცია და ა.შ.

ახლად გაჩენილი სიტყვები ან გამოთქმები (ბერძნ. *νέος* – ახალი; *λόγος* – სიტყვა). ყოველი ახალი მოვლენა, ახალი საგანი, ცხოვრების ახალი ფორმა ახალი სიტყვების გაჩენის მიზეზია. ის ინვესს ენაში ახალი სიტყვების, ანუ ნეოლოგიზმების წარმოშობას. უფრო ხშირად ნეოლოგიზმების წარმოსაქმნელად ორი ან მეტი სიტყვის ძირია გამოყენებული – „თვითმფრინავი“, „ელმავალი“. XIX საუკუნის ქართულ ლიტერატურაში გაჩნდა შემდეგი ნეოლოგიზმები: „სახელმძღვანელო“, „თვალსაჩინო“, „გამოფენა“, „ორთქმავალი“, „გამომცემლობა“, „მატარებელი“ და სხვა. ეს ნეოლოგიზმები შედგენილი იყო უკვე ცნობილი ქართული სიტყვების ძირისაგან. მათი შემოღება აუცილებელი იყო უკვე გარკვეული ცნებების გამოსახატავად და ისინი ისე დამკვიდრდა ჩვენს სალიტერატურო ენაში, რომ დღეს ვეღარც კი ვამჩნევთ, რომ ეს სიტყვები ოდესღაც ნეოლოგიზმებს წარმოადგენდა. ნეოლოგიზმი ენაში ხშირად ჩნდება სხვა ენის გავლენით. რუსული **влияние**-ს მიხედვით ქართულში გაჩნდა ახალი სიტყვა „გავლენა“. ასეთივე გზით გაჩნდა ქართულში „განვითარება“ (ფრანგულად – **developpement**, რუსულად – **развитие**), „გადატრიალება“ (რუს. – **переворот**), და სხვა მისთანანი.¹

ჟარგონები: ქურდების ფარული ენის აღმნიშვნელი, ადამიანთა განსაზღვრული ჯგუფის „ენა“, რომელსაც აქვს სპეციფიკურ სიტყვათა მარაგი და თავისებური გამოთქმებისა და ფრაზების ერთგვარი რაოდენობა, მაგრამ არა აქვს თავისი გრამატიკული წყობა და ძირითადი ლექსიკური ფონდი. გრამატიკულ წყობასა და ლექსიკურ ფონდს ჟარგონი ეროვნული ენისაგან იღებს. ჟარგონები ანაგვიანებენ ენას, მათ ხმარების ვიწრო სფერო აქვთ და ამიტომ ხალხის ფართო მასებისათვის გაუგებარი არიან. ზემოაღნიშნულის გამო ჟარგონის გამოყენება ხალხთა ურთიერთობის საშუალებად შეუძლებელია. ჟარგონის ნიმუშებია: „ბაზარი (ლაპარაკი), „თოხლი“ (საჭმელი), „საკაიფოა“, „ასწორებს“ (კარგია, სასიამოვნოა), „ტეხავს“ (ცუდია, უსიამოვნოა), „დაბოლება“ (მოტყუება);² ასევე თანამედროვე მეტყველებაში „გაჯაზება“, „ჩალიჩი“ და ა.შ. სამწუხაროდ, ჟარგონები უხვადაა ქართულ ენაში და მათი რიცხვი თანდათან უფრო იზრდება (გაბაზრება, ბანძი, გამაზვა, გაჩითვა, დათრევა, დანერება, ზმანი, მასტი, დამულამება, კლიენტ...).

¹ სიტყვიერებისა და ლიტერატურის თეორიის ლექსიკონი, – <http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=term&d=43&t=4>.

² სიტყვიერებისა და ლიტერატურის თეორიის ლექსიკონი, – <http://www.nplg.gov.ge/saskolo/index.php?a=term&d=43&t=12>.

ამდენად, ერთი ენა გავლენას ახდენს მეორეზე არამხოლოდ სიტყვების პირდაპირი სესხებით, არამედ სტრუქტურული ცვლილებებითაც. მიმღები ენისთვის ლექსიკური ცვლილებები შესამჩნევია, შემოსული სიტყვები კი ზოგჯერ სრულიად ზედმეტი. და ბოლოს, მცირედი ჩამონათვალი იმ სიტყვებისა, რომლებსაც ჩვეულებრივ მეტყველებაში, ლიტერატურაში თუ მედიაში ყოველდღე ვხვდებით: იმპლემენტაცია – დანერგვა, ხორც-შესხმა, განხორციელება; სენსიტიური – ფაქიზი, საფრთხილო, მგრძობიარე, სათუთი; კრეატიული – შემოქმედებითი; ადაპტაცია – შეგუება, მორგება; ეგზისტენციალური – არსებითი; რელაციური – ფარდობითი, დაკავშირებული; ტრენინგი – ვარჯიში, წვრთნა; ვიზიტორი – მნახველი, სტუმარი; ოფცია – არჩევანი; რელევანტური – შესაბამისი, შესაფერისი; ივენთი – ღონისძიება, წვეულება; ლეტალური – სასიკვდილო; არტი – ხელოვნება; კორექცია – შესწორება, ჩასწორება.

LELA GIGLEMIANI, LELA MIRTSKHULAVA¹

LITERATURE “ONLINE” AND ITS LEXICAL FEATURES

The process of approaching literary language and speech with each other in modern reality appeared to be quick and chaotic and the main factor became internet dependence, mass median nature and other means of communication. The separate issue is the jargonization of literary language, scabreuse that is accompanied with any literary language that is considered as a characterized fact of realism.

¹ **Lela Giglemiani** – PhD in Philology, Researcher of Arnold Chikobava Institute of Linguistics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University; **Lela Mirtskhulava** – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

მარინე კაკაჩია, ქეთევან მარგიანი, მარინა ჯღარკავა¹

მწესარაზის კონცეპტი ქართულურ ენებში

ლექსიკა-სემანტიკის აღწერისთვის საკმარისი არ არის მხოლოდ სიტყვათა მნიშვნელობების მთლიანი კომპლექსის აღწერა. ერთი ენის შიგნით არ ჩანს ენათა სემანტიკური დანაწევრება. ყოველი ენა თავისი სემანტიკური სტრუქტურით გამოირჩევა. „რამდენადაც ენა გვეძლევა არა ზოგადი ფორმით, არამედ როგორც მხოლოდ დედაენა, ე.ი. გარკვეული ენის ქართულის, ფრანგულის, ჩინურის და სხვათა სახით, „მსოფლხედვა“ დედაენისეულია და ყოველ ენას (დედაენას) სამყაროს ენობრივი მოდელირების საკუთარი წესი, სამყაროს ენობრივი გადამუშავების საკუთარი „მსოფლხედვა“ აქვს.²

ემოციების მეცნიერული ანალიზი შეუძლებელია ეთნოფსიქოლოგიის, ეროვნული ხასიათის თავისებურებების, ეროვნული კულტურის გათვალისწინების გარეშე. ემოციის გამოხატვის საშუალებები, ემოციური მდგომარეობის აღწერითი და გამოხატველობითი ლექსიკის გვერდით, წარმოადგენენ ემოციური საშუალებების ლექსიკურ სისტემას. ნებისმიერი ენის ემოციური ტერმინები გამოავლენს ნათესაობის კომპლექსურ კავშირს და მათი კლასიფიცირება შესაძლებელია. ემოციების კონცეპტი გვთავაზობს გასაღებს სხვადასხვა კულტურისა და საზოგადოების შესაცნობად. კონცეპტი მიეკუთვნება ნაციონალურ ენობრივ ცნობიერებას, იგი ენისა და აზრის ერთიანობაა. კონცეპტი სალიტერატურო ქართულში, ბუნებრივია, სიღრმისეულად არის შესწავლილი და გაანალიზებული.³

ამ კუთხით უაღრესად საინტერესოა ქართველური ენების – სვანუ-

¹ **მარინე კაკაჩია** – პედაგოგიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; **ქეთევან მარგიანი** – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; **მარინა ჯღარკავა** – დოქტორანტი, ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტთან არსებული არნოლდ ჩიქობავას სახელობის ენათმეცნიერების ინსტიტუტის მეცნიერ-თანამშრომელი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი;

² **გ. რამიშვილი**. ენათა შინაარსობრივი სხვაობა ენათმეცნიერებისა და კულტურის თეორიის თვალსაზრისით. თბ., 1995, გვ. 65-68.

³ **ნ. იაკობიძე**. ემოციის აღმნიშვნელ აბსტრაქტულ სახელთა სემანტიკა ქართულსა და გერმანულ ენებში. თბ., 2015.

რის, მეგრულის, ლაზურის შესწავლა და ენობრივი მონაცემების შედარება-შეპირისპირება; ამჯერად, მწუხარების კონცეპტის აღწერა-ანალიზით დავინტერესდით; წინამდებარე პუბლიკაციის მიზანს სწორედ ქართველურ ენებში შედარებით ფორმატში ზემოაღნიშნული მწუხარების კონცეპტის კვლევა წარმოადგენს.

მწუხარების ლექსიკურ-სემანტიკური ბუდე სვანურში ასეთი სახით წარმოგვიდგება:

ლუ-ნსტავე „შენუხებული“, **ლი-ნსტუ-ი** „შენუხება“, **ლი-ნსტაჲ-აღ** „მრავალგზის შენუხება“, **მე-ნსტაჲ-აღ** „ის, ვინც მრავალგზის შეინუხებს თავს სხვისთვის“, **ნა-ნსტაჲ-აღ** „შენანუხები“, **მუ-ნსტუ-ი** „შემწუხებელი“, **ნა-ნსტუ-ი** „შენუხება, ნუხილი“, **ლე-ნსტაჲ-აღ** „სანუხარი, შესანუხებელი“, **მა-ჭკგრ-ა** „დარდი, ნუხილი“, **გლი-ჭკგრ-ე** „დარდი, ზრუნვა, ნუხება“, **ნა-ჭკგრ-უნ** „სანუხარი“, **გლგ-ჭკგრ-ე** „დადარდიანებული“, **გტრმი მამფტა** „გულისნუხილი, სატკივარი“, **გტრმი ლიფტე** „სიმწუხარე, ტკივილი, დარდი“, **გტრმიზიგ** „გულისტკივილი“, **გტრმილიზგუნე** „წყენა, გულისტკენა, სატკივარი“, **გტრმიმუზგუნე** „მანყენინებელი, გულისმტკენი“, **გტრმილეზგუნე** „ის, ვისაც ატკინეს გული, აწყენინეს“, **ლუმტსხტე** „წარბეკრული“, **ლგჭკპენე** „სახეშეჭმუნული“, **ლგტენტყე** „დაღვრემილი“ **ლუპურტუხე** „სახენაღვლიანი, კაეშნიანი“, **ხოლა გუჟი ლირდე** „უგუნებობა“.

1. იშგნა გტეშვი **გლიჭკგრე** ხაკუ „სხვის საქმეზეც საჭიროა ფიქრი, (ზრუნვა), სხვაზეც უნდა შეინუხო თავი“;¹
2. გერგი ლწადი სურუ **ლუ-ნსტავე** ლმწმტენან „დღეს გეგი რატომღაც მეტისმეტად **შენუხებული** მომეჩვენა“.
3. ეჯ მეთხტარი ქორშაღს **ლენსტაჲაღ** ლწბრდწნს „იმ მონადირის ოჯახის წევრებს **სანუხარი, შესანუხებელი** მიეცათ“.
4. ამზუმდ **გტრმილიზგუნე** მამა ხეკტწდ, მარე დემ ლალ მგრეს წწზიმ ლწქვწსგჟი „ამ დონეზე **გულისტკენა, წყენინება** არ უნდოდა ნამდვილად, მაგრამ სათქმელი ვერ მოზომა“.
5. ნაღ ლიმბტწლდად ბიძია პიმენიშყი. ხობრობს მაშყიდ, ბიცოლა ნინა სიტყუას ეჭყი მამ ტტრლდ, საბრალწ ქტინს მამ ადღტენწა. ალა მიჩწშდ, მინე ოჯახიშდ ლწსუ რაღაც გუნ ლენგტწმ გტეშ, გუნ საშინელ ტრაგედია. მი პიმენ იმხწნ მეთტრწწწწწწ, მარე მაშყიდ მთელ ლიბოფშყი ეჩი ლიტკლებწლი, სი წწარმოიდგინე, მატკლწბწდა ეჭღწ, ბიცოლა ნინა ნაღ ჩწს ნალწტდა გუნ ი ალ მალატლა მიჩა ჯგმლწ მატკლაბ მი, გუნ ხობრა გარ ბეფშტს, გტის ეშ მწხტა. ი საბრალწ ქტინი ლაღტუნაჟი მი მეჰად მასწრდ მიჟინდა ბიცოლა ნინა, მიჟინდა მიჩა ქალგწკანე, ერთადერთ ჯგმლწ ქტინი მულტწნად.² „ჩვენ ვსაუბრობდით ბიძია პიმენზე. პატარაობისას

¹ ვ. თოფურია, მ. ქალღანი. სვანური ლექსიკონი. თბ., 2000, გვ. 482.

² ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დაღვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. საღლიანი, რ. იოსელიანი. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1. თბ., 2007-2010, გვ. 153.

(უმცროსობას), მახსოვს, ბიცოლა ნინა სიტყვას ისე არ ამბობდა, ე, საბრალოს სულს (თუ) არ დაიფიცებდა. ეს მისთვის (მისად), მათი ოჯახისთვის (ოჯახისად) იყო რაღაც **სანუხარი, ძალიან სამძიმო საქმე**, ძალიან საშინელი ტრაგედია. მე პიმენი საიდან მეცნობებოდა, მაგრამ მახსოვს მთელ ბავშვობაში იმაზე **სინანული („იმისი დანანება“)** და, შენ წარმოიდგინე, **მენანებოდა** იმიტომ, რომ ბიცოლა ნინა ჩვენ ყველას გვიყვარდა ძალიან და, მახსოვს, ამ სიყვარულის გამო მისი ძმის სინანული მე, ძალიან პატარა (უმცროს) ბავშვს **გულს როგორ მტკენდა („მჭრიდა“)**... საბრალოს სულის დაფიცებაზე მე ყოველთვის ძალიან მეცოდებოდა ბიცოლა ნინა, მეცოდებოდა მისი გამორჩეული, ერთადერთი ძმის სულის დამფიცებლად“.

6. ჩუუთირა ბიძა მიმართ ხოშილ ი ხოშილ მალატ, მგრდზბ, მატკლახ გარ ნექმენიდა.¹ „უცნობი, გაცნობავერმოსწრებული ბიძის მიმართ უფრო და უფრო მეტი სიყვარული, მორიდება და **ტკივილი („განცდა-დანანება“)** გვემატებოდა“.

7. მიდ სი როქ აჯარას ამჟი ხოჩა გუჟი ჩუბლყულურანდ, ეჩქანლო ხგნსგა სათისგა გუილ ი ტანდ როქ ლამბაჟ **ლეჭკრე**, ერე მიშგუ ლაშხუნიარისგა ერუალე იფურთინანლდა. ლაშანდ როქ ემეგ ხერიუ, ეჯლად როქ ოლჟერ ლაჭმოშ, მარე დემეგ... მიშგუ ლირდე როქ ლანდინლჟე ლამდახთე ხანგ.² „მე და შენ აჯარაში ასე კარგ გუნებაზე (გულზე) რომ დავშორდითო, შემდეგ ნახევარ საათში **გულმა და ტანმა მიგრძნო სანუხარი**, რომ ჩემს სამალავში ვილაც ფათურობდა. სამველი თუ ექნებოდა, იმიტომ წამოვედი სირბილით, მაგრამ არა, ჩემი ცხოვრება დღეის შემდეგ აღსასრულისკენა“.

მნუხარების ლექსიკურ-სემანტიკური ბუდე მეგრულში ასეთი სახისაა:

მნუხარება/ნუხარება, ნუხება; ჯარი ღო გონება (ჯავრი ღო გონება) ჯავრი და ფიქრი (გონება); **ჯარი/ნჯარი (ჯავრი); ჯანგოჭე** – ჯავრი ნუ გჭირს, ნუ გენალვლება; **ნარლი (ნარლის)** – ნალვლი, დარდი; მნუხარება; **ნარლება (ნარლებას)** – ნალვლობა, ნალვლიანობა, დარდი; **დარლება/დარდი**.

ნუხილი მეგრულში დაკავშირებულია სიმჭიდროვესთან, ადგილის სივინროვესთან. ა. ქობალას ლექსიკონში ნუხილი შემდეგნაირადაა განმარტებული: „მჭიდრო, ვინრო, შეკუმშული, შეჭმუხვნილი, შემჭიდროებული“.³

¹ ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. სალიანი, რ. იოსელიანი. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1, გვ. 153.

² ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. სალიანი, რ. იოსელიანი. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1, გვ. 153.

³ ა. ქობალა. მეგრული ლექსიკონი. თბ., 2010, გვ. 703.

1. ჩქიმი გურიში მწუხარება ნოტე ვა გგმაშინედას.¹ „ჩემი გულის მწუხარება ნეტავი არ გამახსენდებოდეს“.
2. დიდი წუხარეთე ინაჯლონგ თენენსგ.² „დიდი მწუხარებით გაუძღვა (წინ) ამათ“.
3. თიჯგუა წუხარებაშ გიტარა მიოგ თე ბოში.³ „ისეთი მწუხარების გიტარა დაუკრა ამ ბიჭმა“.
4. მიჩქ, წუხარებას რექინ.⁴ „ვიცი, მწუხარებაში რომ ხარ“.
5. ირიათო ინუხებუ ჩქიმი გური.⁵ „სულ წუხდებარემი გული“.
6. მუშენ ინუხებუქია?⁶ „რატომ წუხდებო?“
7. ხორა წუხენდუ: ორცხონჩქ გეეძვირუა. „ქაჩალი წუხდა: სავარცხელი გაძვირდაო“.
8. მიშელე ჯარი დო გონებაშა.⁷ „შევიდა ჯავრსა და ფიქრში“.
9. სქან ჯარი დო გონებაქ ირფელ გგმოჭყოლიდუ. „შენზე ჯავრმა და ფიქრმა ყველაფერი დამავინცა“.
10. ჯარ ვამოჭე თქვანი შურო!⁸ „ჯავრი არ მჭირს სულაც თქვენი!“
11. მიდმაწუნუ სქანი ჯარი.⁹ „ნამყვება შენი დარდი (ჯავრი)“.
12. ასე გვალო დოლურუ ე ბოშიქ ჯარისგ.¹⁰ „ახლა მთლად მოკვდა ეს ბიჭი ჯავრით“.
13. მოსამსახურეფს ჯარქ ქენუოლეს თე ბოშიშ.¹¹ „მოსამსახურეებს ჯავრი ჩავუარდათ ამ ბიჭისა“.
14. ჯანგოჭე, ნუ გოშქურუ!¹² „ჯავრი ნუ გჭირს, ნუგეშინია!“
15. ჯანგოჭე, მა სქან დუს შხვას ვადვანებენქია.¹³ „ნუ გეშინია (ჯავრი ნუ გაქვს), მე შენს თავს სხვას არ დავანებებო“.
16. შიანუხე ეზმა ნარლიქ. „შეანუხა ამდენმა დარდმა“.
17. ნარლისგ ქინაალგ.¹⁴ „დარდში ჩავარდა (დანალვლიანდა)“.

¹ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი. კრებული გამოსაცემად მოამზადა კ. დანელიამ. თბ., 1994, გვ. 129.

² ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 35.

³ მ. ხუბუა. მეგრული ტექსტები. მეგრული ტექსტების მასალა ზღაპრებში და ლექსებში. ტფ., 1937, გვ. 200.

⁴ მ. ხუბუა. მეგრული ტექსტები, გვ. 28.

⁵ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 130.

⁶ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 32.

⁷ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 23.

⁸ კ. სამუშია. ქართული ხალხური პოეზიის საკითხები (მეგრული ნიმუშების მიხედვით). თბ., 1979, გვ. 244.

⁹ კ. სამუშია. ქართული ხალხური პოეზიის საკითხები, გვ. 144.

¹⁰ ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 39.

¹¹ მ. ხუბუა. მეგრული ტექსტები, გვ. 244.

¹² მ. ხუბუა. მეგრული ტექსტები, გვ. 166.

¹³ მ. ხუბუა. მეგრული ტექსტები, გვ. 6.

¹⁴ კ. სამუშია. ქართული ხალხური პოეზიის საკითხები, გვ. 34.

18. **ართმა მარცხი ქომოხვადუნ, უკულ ნარღება მუს ოხვარუნია.** „ერთხელ მარცხი რომ მოხდება, შემდეგ ნაღვლობა რას უშველისო“.
19. **ღურა უჯგუ გარზებას, მუჟამს რექ ნარღებას.** „სიკვდილი სჯობს გაძლებას, როცა ხარ დარღში“.
20. **ღარიბი რექინი, ვენარღა, დიდარი რექინი – ვეფახა.** „ღარიბი (თუ) ხარ, არ ინაღვლო, მდიდარი (თუ) ხარ – არ იზავო“.
21. **ინარღ თე მეშარე კოჩით.**¹ „იდარღა ამ მგზავრმა (მეგზურმა კაცმა)“.
22. **სიხალისექ დამეთხოუ, დარღიქ გურს დემეხოლუ.**² „სიხალისე მომშორღა, დარღი გულთან დამიახლოვღა“.
23. **დარღით გური ფულირ(ი) გაფუ.** „დარღით გული დაფარული გაქვს“.
24. **უნარღებუ ლუმუს ბჭკუმუ.**³ „უნაღვლო ღომს ვჭამ“.
25. **ვორღი გურმწხარეთ.** „ვიყავი გულმწხარედ“.

მწხარების ლექსიკურ-სემანტიკური ბუდე ლაზურში:

გოშაშუ „გაოცება, მწხარება“, ანმყ. **გობიშაშერ** „შეგწხადი“; **დიფიშმანუ-ღორტუნ დერღი** „დარღი, მწხარება“, **დარღის ნოტკორუნ** „დარღში ვარღება, უბედურებას ეწევა“, **დერღი იქიპს** „დარღიანობს, დარღობს“; **გო(ღგო-ო)-გზ-უ-ნ** შემონთებული აქვს (გადატ.: დარღი აქვს, აწუხებს).⁴ **ნ-ღარ-უ** შეგინროვღა, შეუნწხდა; **შური ნაკაჩენ/ნაქაჩენ** „უნწხს (სული)“; **შური ნაკაჩუ (შური)** „შეუნწხდა (სული); ნასძღია (სულმა)“; **ზახმეტი** „წხილი“, **ზახმეტი იქიფს** „წხს“; **ოკონაღურუ** „შეუნწხდა (გული), მიკვდარუნღა“; **გური ოკოჭკონდერი** „გულმწხარებული, გულწასული“.

1. არსლანიშ სქირიქ „ჯღუმა-ჩქიმი **მერაღის ვარღობუტაღემ**, ჰეღა მობუსაღეთინარე, **მერაღი მო იქომ**, ორღო მოფთარეღა“.⁵ „ღომის შვიღმა: ჩემს ძმას მწხარებაში ვერ დავტოვებ, მას ვიხსნი, ფიქრს ნუ მიეცემი (იზამ), მალე მოვალო“.
2. დიდი ოხრასუ **დიფიშმანუ-ღორტუნ**, ამა მუთუ ჩარეარ ტუ.⁶ „უფროსი მული შეწხებულა, მაგრამ სხვა გზა არ იყო“.
3. ბიჭიქ ბაბა-მუშიშ ტახთის ვეზირ-მუშ ქოგეღოხუნუ დო უწუქი: მა ჰან დიდო **დერღი** მიღუნ.⁷ „ვაჟმა მამამისის ტახტზე ვეზირი დასვა და უთხრა, რომ: მე ახლა დიდი მწხარება მაქვს“.

¹ მ. ხუბუა. მეგრული ტექსტები, გვ. 23.

² ი. ყიფშიძე. რჩეული თხზულებანი, გვ. 129.

³ კ. სამუშია. ქართული ხალხური პოეზიის საკითხები, გვ. 326.

⁴ ი. ასათიანი. ლაზური ლექსიკონი. თბ., 2012, გვ. 36.

⁵ ჟ. დიუმეზილი. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები. ლაზური ტექსტების ქართული ვერსია და ლექსიკონი შეადგინა მ. ბუკიამ. თბ., 2009, გვ. 5.

⁶ ჟ. დიუმეზილი. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 59.

⁷ ჟ. დიუმეზილი. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 32.

4. ჰეა ობიფხორტი... „სქან მშქორინიში გომოგზუტუ-აი?..¹ „იმას შევჭამდი... შენი შიმშილი მანუხებდა?“
5. ნანა ჩქიმი **დერდის ქოდოლობტკოჩი**.² „დედაჩემი სადარდებელში ჩავაგდე“.
6. დიდი **დერდი იქიპტუ**. „ძალიან დარდობდა“.
7. მუშენი **ზახმეტი იქიფი**³ „რატომ ნუხხარ!“
8. ჯოლორი მემიტადეს... ტორა **ოკონაბლური**.⁴ „ძალლი მომიქსიეს... კინალამ გული შემინუხდა“.
9. ფადიშაიშ ბიჭის აზირუ-შკულე **ოკონალური**.⁵ „ფადიშაჰის ბიჭს რომ მოეჩვენა, გული შეუნუხდა“.
10. ზენგინი კოჩის ოხორჯა დაძაბუნუ... სუმ ვარა ოთხო ჭარა **ოკონალურუტუ** „მდიდარ კაცს ცოლი დაუავადდა... სამჯერ ან ოთხჯერ უნუხდა გული (გული მისდიოდა)“.
11. **ოკონამლურარე**⁶ „ვნუხდი“.
12. **ოკოჭკოდუტუ** „ნუხდებოდა ცოლი“.

საყურადღებოა, რომ სავანური, მეგრული და ლაზური მწუხარების კონცეპტში აერთიანებს ძირითადად საერთოქართველური წარმოშობის ძირებისგან ნაწარმოებ ლექსემებს: ჰ. ფენრიხი ალადგენს საერთოქართველურ ***ნუხ** ძირს: ქართ. – **ნუხ** სვან. **ნხჷ**, **ლი-ნხჷ-აჷ-ი** – შენუხება, ნუხილი⁷. მ. ჩუხუა ალადგენს საერთოქართველურ არქეტიპს ***ჭოჷ** – ფიქრის, ნუხილის მნიშვნელობით > ქართ. **ჭოვ-/ჭუვ-** სვან. **ჭკუ-არ// ჭკ-გრ < *ჭკოჷ-არ**, ზან. **ჭკუ-ა**.⁸

ფიქრის და ნუხილის დაკავშირება სემანტიკურად სავსებით მართებულად შეიძლება ჩაითვალოს. ქართულში ფიქრსაც აქვს ნუხილის მნიშვნელობა. ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ფიქრი განმარტებულია, როგორც: 1. თავისთვის გუნებაში მსჯელობა, რისამე წარმოდგენა, აზრად ქონა; 2. საგონებელი, სადარდებელი, საზრუნავი.⁹ მწუხარება ქართულში შესაძლოა ნაწარმოები იყოს მწუხრისგან. სალიტერატურო

¹ **ჟ. დიუმეზილი**. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 22.

² **ი. ყიფშიძე**. რჩეული თხზულებანი, დამატება 18.

³ **არნ. ჩიქობავა**. ჭანური ტექსტები. ნაკვ./: ხოფური კილოკავი. ტფ., 1929, გვ. 85.

⁴ **Н. Я. Март**. Грамматика чанского (лазского) языка с хрестоматией и словарем. СПб., 1910, გვ. 105.

⁵ **არნ. ჩიქობავა**. ჭანურის გრამატიკული ანალიზი ტექსტებითურთ. ტფ., 1936, გვ. 34.

⁶ **ჟ. დიუმეზილი**. ლაზური ზღაპრები და გადმოცემები, გვ. 122.

⁷ **ჰ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე**. ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი. 1990, გვ. 453.

⁸ **მ. ჩუხუა**. ქართველურ ენა-კილოთა შედარებითი ლექსიკონი. თბ., 2000-2003, გვ. 384.

⁹ **ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი**. ერთტომეული. ნაკვეთი II: მ-ჰ. თბ., 1990, გვ. 971.

ქართულში მწუხარება გადმოიცემა ლექსიკური ერთეულებით: დარდი, ნალველი, კაეშანი, ვარამი, ჯავრი, ჭმუნვა, ურვა, ღრეჯა. დარდი, ნალველი, კაეშანი, სევდა, ჯავრი, ვარამი უცხო ენებიდან (არაბული, სპარსული) შემოსული სიტყვებია, რომელიც ქართულ ენაში დამკვიდრდა. ისინი აქტიურად მონაწილეობენ სიტყვანარმოებაში: დარდი-დადარდიანება, დარდიანი, დადარდიანებული, სადარდებელი, სადარდელი, უდარდელი, უდარდელობა, დარდიმანდი, დარდიმანდობა, დარდიმანდული. ნალველი-ნალველობა, დანალველიანება, ნალველიანი, დანალველიანებული, სანალველებელი, ნალველმორეული, სახენალველიანი. კაეშანი-კაეშანიანი. ჯავრი-ჯავრიანობა, ჯავრიანი, დაჯავრიანებული, საჯავრებელი, ჯავრმორეული, ჯავრშემოწოლილი, გულჯავრიანი, ჯავრმიუკარებელი. ვარამი-ვარამიანი. სევდა-სევდიანი, დასევდიანებული, სევდამორეული. დარდი, ნალველი, კაეშანი, ჯავრი, ვარამი აქტიურად წარმოადგენენ არაერთი ფრაზეოლოგიური ერთეულის ერთ-ერთ კომპონენტს: გულზე დარდი შემოაწვა, შავი ნალველი, მწარე ნალველი¹ და ა.შ.

კონცეპტუალურ სფერო ამა თუ იმ ერისა და ენისა შეესაბამება მენტალობას, როგორც სამყაროს ხედვის საშუალებას. რაც შეეხება მენტალიტეტს, რომელიც ერის კოგნიტიურ, ემოციურ და ქცევით სტერეოტიპთა სიმრავლედ განიხილება, მის სფეროში შედის ეთნიკური სპეციფიკით ნიშანდებული კონცეპტები.² მენტალობასა და მენტალიტეტს შორის საზღვარი ანუ განსხვავება კონცეპტთა ფართო და ვიწრო მნიშვნელობებს შორის არ არის მკაფიო. დღეს არც არსებობს ამა თუ იმ ლინგვოკულტურული ერთობის თანამედროვე მენტალიტეტის აღწერის ფორმალური საშუალებები. ერთადერთ კრიტერიუმად მიიჩნევენ ენის ლექსიკურ სემანტიკაში ასახული კოგნიტიური და ფსიქოლოგიური სტერეოტიპების მასობრიობასა და ინვარიანტულობას.³ „კულტურულ კონცეპტს“ ლინგვისტიკური სტატუსი ენიჭება და ამდენად იქმნება შესაძლებლობა ისინი აღინეროს სამყაროს ენობრივი სურათის ტერმინებით.

ქართველური ენები მწუხარების კონცეპტის ლექსიკის თვალსაზრისით საკმაოდ მდიდარი და მრავალფეროვანი მასალის შემცველია. დიდძალი ლექსიკური მარაგია განფენილი ქართველურ ენათა ფრაზეოლოგიზმებში, რაც ცალკე კვლევის საგანია. სვანურის, მეგრულისა და ლაზურის მონაცემები მწუხარების კონცეპტისა საინტერესოა როგორც სტრუქტურა-აღნაგობის, ასევე სიტყვათწარმოებითი მოდელებისა და სემანტიკური ნიუანსების თვალსაზრისით.

¹ **ბ. იაკობიძე.** ემოციის აღმნიშვნელ აბსტრაქტულ სახელთა სემანტიკა ქართულსა და გერმანულ ენებში. თბ., 2015, გვ. 22-24.

² **В. А. Маслова.** Лингвокультuroлогия. М., 2001, გვ. 49.

³ **В. Н. Телия.** Русская Фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. М., 1996, გვ. 235.

THE CONCEPT OF SORROW IN THE KARTVELIAN LANGUAGES

Each nation has its own linguistic world view. Language defines not only world outlook, but also the ethno-national awareness.

Concept belongs to national-linguistic perception, it is the unity of language and thought. The concepts of joy, dream, fright, sorrow..., of course, are fundamentally studied and analysed in the literary standard of Georgian. In relation to the concept of sorrow, the linguistic data of the Kartvelian Languages- Megrelian, Laz, Svan are very compelling. As it was found out on the basis of the data comparison between the texts in Megrelian, Laz, Svan issued 100 years ago and modern speech, the Kartvelian Languages contain very rich and diverse material with reference to the vocabulary of the concept of sorrow. This information about Svan, Megrelian and Laz is interesting regarding the structure and the models of word-formation, etymologies and semantic nuances as well.

According to the preliminary research in connection to the literary standard of the Georgian language together with the general typology, interesting semantic nuances are clearly seen.

¹ **Marine Kakachia** – PhD in Pedagogics, Associate Professor, Sokhumi State University; **Ketevan Margiani** – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University; **Marina Jgarkava** – Post-Graduate Student, Researcher of Arnold Chikobava Institute of Linguistics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

მაკა კაჭარავა¹

კონცეპტი „დრო“ რუსულ ფრაზეოლოგიურ ერთეულაში
(ლინგვო-კულტუროლოგიური ასპექტი)

ლინგვისტიკაში კონცეპტების შესწავლა ენაში დღეს ერთ-ერთ პერსპექტიულ მიმდინარეობას წარმოადგენს. კონცეპტებს სწავლობენ კოგნიტურ, კულტუროლოგიურ, ლინგვისტურ, ლიტერატურატმცოდნეობისა და სხვა ასპექტებით, გვთავაზობენ მათს განსხვავებულ ინტერპრეტაციებს, კლასიფიკაციასა და კვლევის მეთოდებს. კონცეპტს განიხილავენ როგორც მენტალურ და ენობრივ ერთეულს, რაც საშუალებას გვაძლევს განვსაზღვროთ ზოგადი ენათმეცნიერების მთელი რიგი საკითხები. ამას გარდა კონცეპტების შესწავლა კოგნიტური ლინგვისტიკის, ფსიქოლინგვისტიკისა და ტრადიციული ენათმეცნიერების პრობლემათა კვლევის ინტერესს წარმოადგენს. ამ მიმდინარეობათა ყოველი წარმომადგენლისთვის კონცეპტი წარმოადგენს ენობრივ კანონზომიერებათა დადგენის საშუალებას. ენა არსებობს რა კოლექტიურ თუ ინდივიდუალურ შემეცნებაში, ამავე დროს არის მატარებელი ამა თუ იმ კულტურისა, რომელიც მჟღავნდება მეტყველებაში, სტერეოტიპულ ქცევაში, სამეტყველო ერთეულთა მნიშვნელობასა და ტექსტების შინაარსში. ამგვარად, კონცეპტი როგორც ერთეული, უდავოდ ლინგვოკულტურული და აბსტრაქტული, ფრაგმენტებად ანაწევრებს ამა თუ იმ ენობრივ რეალობას, კვლევებისათვის ხელმისაწვდომს ხდის და ამარტივებს ენობრივი ცნობიერების სხვადასხვა სფეროს შესწავლას. უნდა აღინიშნოს, რომ განსხვავებული ფორმით, მაგრამ კონცეპტის მკვლევართა უმრავლესობა მაინც თანხმდება იმას, რომ კონცეპტი სტრუქტურის მიხედვით იყოფა მარტივ/რთულად და უნივერსალურ/უნიკალურად. ვიკლევთ რა კონცეპტებს, ჩვენ ვიკლევთ კულტურას, არა მხოლოდ ლინგვისტური ანალიზის გზით, არამედ განსხვავებულ კულტურათა შედარება-შეპირისპირებითაც. და ამ დროს ჩვენ შეიძლება ვიყოთ, ან არ ვიყოთ ამ კულტურის მატარებელი. ეს ყოველივე მკვლევარისაგან მოითხოვს, დაიცვას მასალის ვერიფიკაციის განსხვავებული ასპექტები. კონცეპტების

¹ მაკა კაჭარავა – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

შესწავლის საბოლოო შედეგი იქნება ამ თუ იმ კულტურის კონცეპტთა იმ ერთობლიობის შექმნა, რომელშიც წარმოდგენილი იქნება მსოფლიოს ენობრივი და მენტალური სურათის ამსახველი კონცეპტების სრული სია.

ტერმინ „კონცეპტის“ განმარტებათა მრავალფეროვნებიდან გამომდინარე, ვასკვნიტ, რომ კონცეპტი წარმოადგენს მენტალურ წარმონაქმნს (ან მაღალი ხარისხის აბსრაქტულობის მქონე შენაერთს), რომელიც ხასიათდება უნივერსალურობით, უნიკალურობით, სიმარტივით, სირთულით, კულტურულ-ნაციონალური სპეციფიკით, რომელიც მჟღავნდება განსხვავებულ ენობრივ საფეხურზე. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, კონცეპტი და ენა ერთმანეთს ისე შეესატყვისება როგორც „იდეა“ და „მატერია“. თავისი ბუნებით კონცეპტი, უდავოდ, ლინგვისტური მოვლენაა, ამიტომაც არ შეიძლება იგი განხილულ იქნეს საკუთარი ენობრივი მნიშვნელობის გარეშე. მას გააჩნია სემანტიკური სტრუქტურა, განპირობებული კონცეპტის სიტყვა-ტერმინის მნიშვნელობით და შექმნილი ბირთვულ – პერიფერიული მოდელით. კონცეპტის მეორე მნიშვნელოვანი თავისებურებაა მისი ლინგვოკულტურული კუთვნილება და კულტურული მნიშვნელობის ტექსტების კოდიფიცირების უნარი.

კონცეპტი „დრო“ უნივერსალური კონცეპტია. დროის პრობლემა აინტერესებდა ადამიანს უხსოვარი დროიდან. ჯერ კიდევ პირველყოფილი თემური წყობილების დროს ადამიანები სვამდნენ კითხვებს: რა არის დრო და რა როლი აქვს მას მათს ცხოვრებაში. წარმოდგენა სამყაროზე თავიდანვე შედგებოდა სივრცისა და დროისაგან. ადამიანი მათ ერთობლიობაში აღიქვამდა, სინკრეტულად. ეს არ შეიძლება უკვალოდ გამქრალიყო მეტყველებიდან. წარმოდგენა დროზე ნებისმიერი ერის ისტორიაში მითთან არის დაკავშირებული, ამიტომ მსოფლიოს მითოლოგიური სურათი შესაძლებლობას იძლევა გაირკვეს წარმოდგენის შესაბამისი ვარიანტები. არქაული ცივილიზაციებისათვის დროზე წარმოდგენა დაკავშირებული იყო წრეზე ბრუნვასთან. მსოფლიო კულტურისა და მეტყველების განვითარების ადრეული ეტაპებიდანვე დღე არის დროის განსაზღვრის ძირითადი ერთეული. ა. ვ. კრავჩენკო აღნიშნავს, რომ „სიტყვა „დღის“ პირვანდელი მნიშვნელობა, ყოველშემთხვევაში ზოგიერთ ინდოეპროპულ ენაში, იყო მზის მიერ განვლილი (ხილული) გზა“.¹

დროის ფენომენი განსაკუთრებულ როლს თამაშობს ნებისმიერი ერის კულტურაში. ამ მოვლენას მიეძღვნა უამრავი გამოკვლევა სხვადასხვა მეცნიერებებში. დროის გამოკვლევა საკმაოდ მრავალფეროვანია როგორც მიზნობრივად, ისე მეთოდოლოგიურად და პირველადი კონცეფციებით. მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს ფილოსოფიურ შეხედულებას დროის არსისა და წარმოშობის შესახებ. ვითარდება არისტოტელეს, ავგუსტინეს, გ. ვ. ლეიბნიცის, ი. კანტის, ფ. ბრენტანოს, ე. ჰუსერლის,

¹ **А. В. Кравченко.** Язык и восприятие: *Когнитивные аспекты языковой категоризации.* М., 1996, გვ. 286.

ვ. ი. ვერნადსკის, ნ. ო. ლოსკის, ნ. ა. ბერდიაევის, კ. ი. ასპერსის, მ. ჰეიდეგერისა და სხვათა ფუნდამენტალური იდეები.

დროის პრობლემაზე მსჯელობდა ბევრი დიდი ფილოსოფოსი. ფილოსოფიის ისტორიაში ცნობილია ოთხი კონცეფცია. სუბსტანციონალური კონცეფციის წარმომადგელები (დემოკრიტე, ეპიკურე, ლუკრეციუს კარი) სივრცესა და დროს აღიქვამდნენ როგორც მატერიის გვერდით დამოუკიდებლად არსებულს, როგორც მისი ცარიელი „სათავსი“. დრო „ერთნაირად მიედინება მთელ სამყაროში და ეს მდინარება არაფერზე არ არის დამოკიდებული, დრო – ეს წმინდა ხანგრძლივობა, უწყვეტი მსოფლიო ნაკადი, მუდმივი კოსმიური შკალა ყოველი კონკრეტული მოძრაობის საზომი“.¹

XX საუკუნის I ნახევარში დროის ურთიერთობათა კვლევა ძირითადად დაკავშირებული იყო დროის კატეგორიის გრამატიკული საშუალებების შესწავლასთან – ზმნის დროის ფორმები. შემდეგ სულ უფრო ხშირად მიმართავდნენ ანალიზს ზმნის დროის ფორმების სემანტიკური ზემოქმედებისა დროითი ურთიერთობების გამოხატვის სხვა საშუალებებზე.

კონცეპტ „დროს“ ინტერპრეტაციული შრეების ანალიზის დროს განსაკუთრებით ნათელია ფრაზეოლოგიური დონე ენაში კულტურის კონცეპტის ასახვისა. კონცეპტი თავისი მენტალური არსით მიეკუთვნება რა ინდივიდუალური და კოლექტიური აზროვნების სფეროს, ენაში მჟღავნდება გარკვეული ენობრივი პროექციით, რაც ადასტურებს მის ლინგვისტურ ბუნებას. ჩვენს გამოკვლევაში ასეთ ენობრივ პროექციას წარმოადგენს „დროს“ ფრაზეოლოგიურ-სემანტიკური ველი. მკვლევართა უმრავლესობა თვლის, რომ ფრაზეოლოგიური სისტემები გვანვდიან განსაკუთრებით საინტერესო მასალას სამყაროს აღქმის ლინგვოკულტურულ სპეციფიკაზე, ავლენენ რომელი კონკრეტული საგნები თუ მოვლენები ესახებათ ენის მატერებლებს პირველ რიგში და განმეორების შემთხვევაში ენაში ფიქსირდება იმისთვის, რომ გადატანითი მნიშვნელობით აღნიშვნისას მეტი აბსტრაქტული საგანი დასახელდეს.

კონცეპტ „დროს“ არმნიშვნელი ფრაზეოლოგიური ერთეულების სემანტიკაზე ჩატარებული ანალიზის შედეგად გამოიყო საბაზისო სემანტიკური კომპონენტით გაერთიანებული შემდეგი ფრაზეოლოგიურ-სემანტიკური ჯგუფები (ფსჯ):

1. ფსჯ – „ადრე-გვიან“ ცნების გამომხატველნი;
2. ფსჯ – „დიდი ხნის წინ – ახლახან“;
3. ფსჯ – „წარსული – მომავალი“;
4. ფსჯ – „ყოველთვის – არასდროს“;
5. ფსჯ – „ახლა – შემდეგ“ და ა.შ.

განვიხილოთ ზოგიერთი მათგანი:

¹ А. Г. Спиркин. Философия. Учебник. Издание второе. М., 2006, გვ 736.

1. „ადრე-გვიან“

ა) ფრაზეოლოგიური ქვეჯგუფი ცნება „ადრეს“ გამომხატველი, რუსულ კულტურაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობს.

ძველ რუსეთში, სადაც გლეხებს უხდებოდათ ძალიან მძიმე შრომის შესრულება, მათთვის დრო იყო ძალიან ძვირფასი, რომელსაც ისინი უფრთხილდებოდნენ. ცნება „ადრე“ ძალიან ფასობდა რუსეთში, რამეთუ ის გამოხატავდა შრომისმოყვარეობასა და წარმატებას საქმიანობაში. დღემდე ამ ცნებას ძალიან აფასებენ ადამიანები: ни свет ни заря; чуть свет; [вставать] с петухами; кто рано встает, тому бог подает; ранняя пташка; до света.

ბ) რუსულ ენაში „გვიან“ ცნებასთან დაკავშირებული ფრაზეოლოგიზმები არც ისე ბევრია, მათ აქვთ როგორც დადებითი, ასევე უარყოფითი ნიშნები: უპირატესობა მოქმედებას ენიჭება, ვიდრე უმოქმედებას: лучше поздно, чем никогда.

რუსებს ახასიათებთ ფეთქებადობა, ემოციები გონებას უბნელებენ, ამიტომ ჯერ მოქმედებას სჩადიან, შემდეგ კი ფიქრობენ: после драки кулаками не машут; ничего не поделаешь; хорошая мысль приходит опосля; русский мужик задним умом крепок.

ახალგაზრდა თაობა გვიან ძილს ამჯობინებს. ხშირად ასეთი ფრაზეოლოგიზმები უარყოფითი ხასიათისაა: до петухов.

2. „დიდი ხნის წინ – ახლახან“

ა) რუსულ ენაში არის ტენდენცია რალაციის გაზვიადებისა, განსაკუთრებით, თუ ეს ეხება ცნებას – „დიდი ხნის წინ – ახლახან“. ბუნებრივია, გამოიყოფა განსხვავებანი შემადგენლობაში. იმისთვის, რომ აღინიშნოს, რომ ეს თუ ის მოვლენა მოხდა დიდი ხნის წინ, გამოიყენება სახელები ბიბლიიდან, ზღაპრებიდან, ისტორიული მოვლენები და ა.შ: адамовы(веки) времена; испокон века (от века); много воды утекло; времена царя Гороха; во время оно (во оны времена); в свое время; с колыбели; сколько лет, сколько зим; с незапамятных времен.

ბ) „ახლახან“ ცნებასთან დაკავშირებული ფრაზეოლოგიზმები არც ისე ბევრია, მაგრამ მათი ინტერპრეტაცია ერთნაირია და უარყოფითი კონოტაციის მქონე: без году неделя.

3. „წარსული – მომავალი“

რუსულ კულტურაში ხშირად მიმართავენ ადამიანებს, რომლებიც წინასწარმეტყველებს მიმართავენ. რადგან რუსებს აქვთ ისეთი თვისება, როგორცაა ცნობისმოყვარეობა, სურვილი იმისა, რა იქნება მომავალში: заглянуть в будущее; погадать на короля; кидать жребий.

ა) რუს ხალხს სჯერა ამათუ იმ მოვლენის გარდაუვალობისა, რომ ყველაფერი უკვე გადანყვეტილია, ანუ რუსული კულტურისთვის უფრო დამახასიათებელია ყოფიერება-მომავლისადმი ხილული ჭვრეტა: чему

быть, того не миноват; что будет, то будет; время покажет; поживем, увидим; дожждаться своего часа; цыплят по осени считают; бабушка надвое сказала; как Бог на душу положит; будем живы – не помрем; будь что будет.

ბ) „წარსულის“ ცნების ფრაზეოლოგიზმები რუსულ ენაში მიუთითებენ დათმობით პოზიციაზე: что было, то было; что было, то прошло; былого не вернуть; потерянного времени не воротишь; кто старое помянет, тому глаз вон; что было, то сплыло; что было, былшем поросло; что было, травой поросло.

რუსული ფანატიზმი იქამდე მიდის, რომ ცხოვრებისეული წინააღმდეგობები გადაულახავი ეჩვენებათ, და შედეგად არა აქვს აზრი რაიმე მოიმოქმედო, რომ გადალახო არასასიამოვნო სიტუაცია. ამიტომაც რუსულ ენაში მეტია ამ თემატიკის ფრაზეოლოგიზმები და ძირითადად მას აქვს უარყოფითი ნიშანი.

გ) რუსები ხშირად იგონებენ წარსულ დროს, რადგან წარსულში მათ ყველაფერი კარგად ჰქონდათ: добрые старые времена.

4. „ყოველთვის – არასდროს“

ა) აბსტრაქტულ ცნებას – „ყოველთვის“ ფრაზეოლოგიზმებში ასახულს – აქვს ერთგვარი პოეტური ამაღლებულობა და გააჩნია ძირითადად დადებითი შეფერილობა. ჩვეულებრივ ასეთი ფრაზეოლოგიზმები ეხება მეგობრობის, სიყვარულის, მადლიერების, სიძულვილის თემას: до скончания века; во веки веков; на веки веков; на веки вечные; по гроб жизни; до гроба; до гробовой доски; до последнего дыхания; раз и навсегда.

ბ) ცნება „არასდროს“ შემცველი ფრაზეოლოგიზმები უარყოფითი კონოტაციისა: до новых веников не забудет; ни на миг; ни на минуту; ни под каким предлогом; когда рак на горе свистнет; ни за что на свете; ни под каким соусом; ни под каким предлогом.

ამგვარად, ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა გაანალიზების შემდეგ შეიძლება ითქვას, რომ სხვადასხვა ხალხის „დროის“ კვლევები ინტერესს არ კარგავს, რადგან ეს საკითხი დღესაც აქტუალურია. „დროის“ ფრაზეოლოგიურ-სემანტიკური ველი, იმეორებს რა კონცეპტის უნივერსალურ სემანტიკურ სტრუქტურას, ხასიათდება ინდივიდუალური, ამა თუ იმ კულტურისათვის დამახასიათებელი თავისებურებებით. შეიძლება ითქვას, „დროს“ კონცეპტის კვლევა მისი გამოყენების ფრაზეოლოგიურ დონეზე გვაძლევს საშუალებას დავასკვნათ: აბსტრაქტული წარმოდგენები „დროზე“ მოცემულ კულტურებში ემთხვევა ერთმანეთს, მაშინ როცა კონკრეტული შეხედულებანი, განპირობებული ენაზე ყოველდღიური პრაქტიკის გავლენით, შესაბამისი სახეების ფორმირებით, ნაციონალურ-სპეციფიკური ან უნიკალურია.

THE “TIME” CONCEPT IN RUSSIAN PHRASEOLOGICAL UNITS
(LINGVOCULTURAL ASPECT)

The present article studies the concept of “Time” in Russian Phraseological Units through lingvocultural aspect. Studying language concepts is one of the advanced directions in linguistics. Concepts are learnt via cognitive, cultural, linguistic, literary studies and other aspects. They offer us their different interpretations, classification and research methods. On the basis of the points of view of different researchers that are given in the article we conclude that scholars of concept still agree with the very fact that concept is divided into simple/complex and universal/unique types. While doing research on concepts we do investigate them not only through linguistic analysis but through comparing different cultures as well. We also conclude that concept represents mental formation [or it’s a unit having high quality abstraction], which is characterized by its universality, simplicity, complexity, cultural-national identity, that is revealed at different linguistic levels. In our paper we discuss the “Time” concept that is universal. The phenomenon of “time” plays a special role in the culture of any nation. In different sciences many researches are concerned with this phenomenon. Doing research on “time” is quite diverse as for specific purposes as for methodical and primary concepts. While analyzing interpretative layers of the concept “Time” it is especially clear that “phraseological level in the language is the reflection of cultural concept. In our research such language unit is the phraseological-semantic field of “Time”. On the basis of analysis which have been done on the semantics of phraseological units denoting the “Time” concept, the following phraseological-semantic groups [PhSG] which have common basic semantic components have been highlighted.

1. [PhSG] /phraseological-semantic group/ expressions of the concept “early–late”; 2. [PhSG] – “a long time ago – recently”; 3. [PhSG] – “past–future”; 4. [PhSG] – “always – never”; 5. [PhSG] – “now – later” and etc.

Thus, upon analyzing phraseological units we can say that phraseological-semantic field of “Time”, which repeats the universal semantic structure is characterized by individual specific features of different cultures. It can be said that the study of the “Time” concept on the basis of phraseology gives us the following conclusion: abstract images of “Time” in the given culture coincide, while specific points of view that influence the language through its everyday practice and form appropriate types, are nationally-specific or unique.

¹ *Maka Katcharava* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

ბიძინა ლემონჯავა, რევაზ თოლორდავა, დალი ნიკოლაიშვილი¹

ლუგელას ხეობის ტოპონიმია

ტოპონიმია საზოგადოების არსებობის მუდმივი თანამგზავრია, ის ადგილ-მდებარეობის მონიშვნასა და ორიენტირებასთანაა დაკავშირებული. ტოპონიმის მეტად მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ნებისმიერი ქვეყნის, ან რეგიონის წარსულის, კულტურული მემკვიდრეობის შესწავლის საქმეში, ის მრავალმხრივი ინფორმაციის მატარებელია. ამ მხრივ ინტერესმოკლებული არ უნდა იყოს საქართველოს ტოპონიმების კვლევა, ვინაიდან იგი გამორჩეულია ბუნებრივი პირობების მრავალფეროვნებით, ქართველი ერისა და ქართული სახელმწიფოს მრავალსაუკუნოვანი ისტორიითა და კულტურით. განსაკუთრებით საინტერესოა ისეთი ტერიტორიების კვლევა, სადაც ადგილობრივი მოსახლეობის სალაპარაკო ენა იმდენადაა დაშორებული სალიტერატურო ქართულს, რომ მათი ლექსიკა ბეჭდური სახით ნაკლებადაა შემორჩენილი. ამის გამო მნიშვნელოვანი ინფორმაციები მხოლოდ ზეპირსიტყვიერებამ შემოინახა.

სტატიაში გაანალიზებული ტოპონიმები მოპოვებულია ადგილზე ჩატარებული კვლევა-ძიებით, სათანადო ტოპონიმური ლიტერატურის გაცნობით, ვიყენებდით ცნობილი ქართველი ენათმეცნიერის, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორის, პროფ. პაატა ცხადაიას ნაშრომებს, რომლის ღვაწლიც უდიდესია მთიანი სამეგრელოს, მათ შორის, ჩხოროწყუს ტოპონიმის შესწავლაში. ტოპონიმია ფართო ცნებაა და დიდი თუ მცირე ადგილის, სახელმწიფოს, მდინარის, ზღვის, მთის და მათი ნაწილების სახელწოდებათა ერთობლიობას გულისხმობს. გეოგრაფიული სახელწოდებანი ჩნდება საზოგადოების განვითარების გარკვეულ ეტაპზე, როგორც ენის აუცილებელი ერთეული. გარემომცველი ობიექტების, ლანდშაფტის, რელიეფის და მათი ცალკეული ელემენტების

¹ ბიძინა ლემონჯავა – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; რევაზ თოლორდავა – გეოგრაფიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; დალი ნიკოლაიშვილი – გეოგრაფიის დოქტორი, პროფესორი, ივ. ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

გამოსახატავად. ტოპონიმი ლექსიკური ერთეულია, ამავე დროს სპეციფიკური, იგი წარმოქმნილია ენის მორფოლოგიურ-გრამატიკული საშუალებებით.¹

გეოგრაფიულ სახელთა მეცნიერულ ანალიზს შეუძლია ფასდაუდებელი დახმარება გაგვინიოს ენის ლექსიკური სიმდიდრის გამოკვლევაში, ისტორიის რიგი საკითხების უკეთ გაშუქებაში, ხალხის წარსული სამეურნეო საქმიანობის, რელიგიური წარმოდგენების შესწავლის საქმეში.²

ნებისმიერ გეოგრაფიულ სახელში არსებობს ან არსებობდა კონკრეტული შინაარსი, რომელიც რიგ შემთხვევაში დაკარგულია. სახელწოდების მიცემის (სახელდების) პროცესი წარმოადგენს ხალხურ შემოქმედებას, რომელსაც გააჩნია თავისი ეროვნული და ენობრივი თავისებურებები.³

ჩვენს შემთხვევაში, ლუგელას ხეობად მივიჩნევთ იმაზე მეტ არეალს (ვუთანაბრებთ მას ხობისწყლის ხეობას), ვიდრე მას ჩვეულებრივ ჰქონდა.

ლუგელა იყო სოფელი და შედიოდა მუხურის სასოფლო საბჭოში. უკავია ხობისწყლის ხეობის მონაკვეთი ქოცოდან ლარგიამდე, სიგრძე 5-კმ-მდე. მის ასახსნელად სარწმუნოდ მიგვაჩნია პროფ. პ. ცხადაიას დაშევა“⁴, რომ ლიგე, ლ(ე)გე, **ლუგე**, „უგემური, უმარილო“ ერქვა თვით იმ წყალს, რომელიც დღეს ლუგელას სახელითაა ცნობილი. ჰიდროფორმანტი **-ელა** ერთვის ადგილის სახელს და წარმოქმნის იმ ადგილის სახელწოდებას, რომელიც ამ ობიექტს ჩაუვლის.⁴ თვით მინერალურმა წყალმა კი სულ სხვა სახელი – **ლუგელა** დაიმკვიდრა. ამავე დროს საგულისხმოა თვალსაზრისი, რომ თვით მინერალურმა წყალმა ეს სახელი ხეობის სახელიდან მიიღო. ტოპონიმ „ლუგელას“ ეტიმოლოგიას – ლუგელა – ლგე-ელა (ლგე – მეგრ.: მტკნარი, უმარილო) უმზეო ადგილის მნიშვნელობით ხსნიან. ამის საფუძველს ხეობის ჩრდილო-აღმოსავლეთის ექსპოზიცია იძლევა, რაც მდინარის ვიწრო ხეობაში მზის სხივების შეღწევის თავისებურ ბარიერად გვევლინება. ამ **ვეძას** (ვეძა „მინერალური წყალი, ან ადგილი, სადაც მინერალური წყალი ამოდის“, ვეძ-ის-ი (ტოპონიმი) მეგრ. **მენჯ-მენჯ-ი** „მინერალური წყალი“ (ტოპონიმი))⁵ ლუგელა ეწოდა 1947 წლის შემდეგ, მანამდე კი მენჯი ერქვა, როგორც აღვნიშნეთ, საქართველოს სსრ პირველი ადმინისტრაციული დაყოფის თანახმად (ტფ., 1930წ.) ლუგელა იყო სოფელი.⁶

¹ **ვ. მალრაძე.** ქართველური ტოპონიმებისა და გვარების წარმოება და ურთიერთმიმართება. თბ., 2006, გვ. 9.

² **პ. ცხადაია.** ძიებანი კოლხეთის ტოპონიმიიდან. ტ. I. თბ., 1999, გვ. 52.

³ **პ. ცხადაია.** ონომასტიკის შესავალი, თბ., 2005, გვ.105.

⁴ **პ. ცხადაია.** ჰაპლოლოგიისათვის მეგრულში, – *არნოდდ ჩიქობავას დაბადების 100 წლისთავისადმი მიძღვნილი საერთაშორისო სიმპოზიუმის მასალები.* თბ., 1998, გვ. 56.

⁵ **პ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე.** ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური ლექსიკონი. თბ., 2002, გვ. 125.

⁶ **პ. ცხადაია.** ძიებანი კოლხეთის ტოპონიმიიდან. ტ. I, გვ. 202.

ლუგელას ხეობა უძველეს დროიდან იყო დასახლებული, რასაც მონშობს იმ ტოპონიმების სიმრავლე და მრავალფეროვნება, რომელიც აქ ბლომად ფიქსირდება. ხეობაში მოძიებული ტოპონიმების მნიშვნელოვანი ნაწილი გვარ-სახელებთანაა დაკავშირებული და მათი განსახლების ადგილს მიუთითებს. ასე მაგალითად, **ლეროგე** (აქ **ლე-** განსახლების მიმთითებელი წინსართია და **სა-**ს შესატყვისია, მაგ.: **სა-დადიან-ო**), **ლე-ცან-ე**, **ლე-სოსილ-ე** და სხვ., რაც იმის მიმანიშნებელია, რომ ხეობა სხვადასხვა გვარის წარმომადგენლებით მჭიდროდ იყო დასახლებული. მნიშვნელოვანია აგრეთვე ისიც, რომ ხეობაში შემორჩენილ ტოპონიმებთან გაიგივებული გვარების უმრავლესობა (როგავა, ჯგამურია, სოსელია და სხვ.). არა მარტო მუხურში, არამედ ხეობის ახლომახლო სოფლებშიც პრაქტიკულად არ ფიქსირდება და არც ადგილობრივი მოსახლეობის მეხსიერებას შემორჩენია მათი აქ განსახლების შესახებ რაიმე ინფორმაცია. ამის მიზეზი შეიძლება იყოს ის, რომ „**სვანური ლე – პრეფიქსი მეგრულში გვართან აწარმოებდა ამ გვართი დასახლებული პუნქტის სახელს შუა საუკუნეებში.** (შემდეგ კი XVII-XVIII საუკუნეებში იგი შეცვალა იმავე ფუნქციის მქონე ქართულმა სა- თავსართმა) ამ პერიოდში ინტენსიური ხდება დასავლეთ საქართველოს მთიანი ნაწილიდან მოსახლეობის მიგრაცია დაბლობისაკენ“.¹

ლე- პრეფიქსი **-ე** სუფიქსთან გვარებისაგან აწარმოებს ადგილის სახელებს (ტოპონიმებს). სავარაუდოა, ადრე ის საზოგადო სახელებსაც ერთოდა – **ლე-გვიმარ-ე** (მდრ. გვიმარა „გვიმრა“), **ლე-შქიშქილ-ე** (მდრ. შქიშქილი „ლორთქო, ნორჩი ბალახი, ყლორტი“).² ჯერ კიდევ ალ. ცაგარელმა (ქართული ენის შედარებითი შესწავლის ფუძემდებელი) ყურადღება გაამახვილა ტოპონიმებში დადასტურებულ **ლე-** და **ო-** პრეფიქსებზე. სახელდობრ, აღნიშნული აქვს, რომ მეგრულში იმ ადგილის სახელწოდებას, სადაც ესა თუ ის გვარი ცხოვრობს აწარმოებს **ლე-** პრეფიქსი: **ლე-ბაჩილ-ე.** აქვე ნათქვამია, რომ **ლ** სხვადასხვა ხმოვანთა თანხლებით (**ლი-**, **ლა-**, **ლე-** გვხვდება **სვანურშიც, სადაც იგივე დანიშნულება აქვს, როგორც მეგრულში** (მრავლობითობის, განყენებულობის და პოსესიურობის აღნიშვნა. **ო-** პრეფიქსთან დაკავშირებით კი მეცნიერი წერს, რომ იგი შეესაბამება ქართულ **სა-** თავსართს, საილუსტრაციო მასალაში დასახელებულია ტოპონიმი **ო-კალმახე.**³

სავარაუდოდ **ლა-** ფორმანტი უნდა გვექონდეს რამდენიმე ტოპონიმში **ლა-ნჯერი**, (ნიშნ. მაღალ ბალახს, ადგილს, სადაც მაღალი ბალახი იზრდება). **ლაფარჩაზენი**, აქაც შესაძლებელია **ლა-** ალომორფი გვექონდეს,

¹ **პ. ცხადაია.** სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი. *ჩხოროწყუს რაიონი.* ნაკვ. 4. თბ., 2004, გვ. 21.

² **ალ. ლლონტი.** ტოპონიმიკური ძიებანი. ტ. 1. თბ., 1971, გვ. 5.

³ **ალ. ცაგარელი.** Мингрельские этюды. Вып. 2: *Опыт фонетики мингрельского языка.* СПб., 1880, გვ. 51.

ლა-ფარჩა (ლა-ფართა, ლა-ფართია) ფართოდ გადამლილს ნიშნავს.¹ არაა გამორიცხული, **ლა-** პრეფიქსი გვექონდეს **ლა-კადაშიც**, რაც აღნიშნავს მთიან ადგილს, მთიანეთს, მთიან სამეგრელოს, ემიჯნება ტყის მთიან, სამოსახლოდ უვარგის ზონას. მისი აღნიშვნის არეალი იზრდება კიდევ.² **ლა-** ალომორფი უნდა იყოს წარმოდგენილი, ასევე ტოპონიმებში **ლა-კუ-მურა** და **ლა-რგია**, თუმცა მათი სემანტიკა ჩვენთვის გაურკვეველია.

მეგრულისაგან განსხვავებით სვანურში ტოპოფორმანტებად გამოყენებულ სადერივაციო მორფემებს – დანიშნულების **ლა-** და **ლე-** პრეფიქსებს – ახასიათებთ სწარმოებელ ფუძეთა განაწილება და არაერთი სემანტიკური ნიუანსი **ლე-** პრეფიქსი დაერთვის მცენარეთა სახელებს. ფუნქციურად ის **-წარ-**ის ეკვივალენცია, **ლა-** კი როგორც ტოპოფორმანტი გვხვდება, გარდა მცენარეებისა, ყველა სხვა ტიპის სახელთან როგორც ზმნურ, ისევე სახელურ და სახელზმნურ (მიმღებურ) ფუძეებთან.³

„დღეისათვის სამეგრელოში, განსაკუთრებით მის მთიან ნაწილში, იშვიათია სოფელი, სადაც დასახლებულ უბანს არ ჰქონდეს შერქმეული **ლე-** პრეფიქსით გვარსახელისაგან წარმოქმნილი სახელწოდება. კერძოდ, მთიანი სამეგრელოს 1500-მდე გეოგრაფიულ სახელთა თითქმის ნახევარი წარმოქმნილია გვარებისაგან **ლე-ე** პრეფიქს-სუფიქსით. სვანური წარმომავლობის **ლე-** პრეფიქსი მეგრულში აწარმოებს მხოლოდ ანთროპოტოპონიმებს ე. ი. საზოგადო სიტყვანარმოებაში არ გვხვდება“.⁴

-ალა, -ელა ჰიდროფორმანტებია, მაგრამ არაპროდუქტული, ისინი რამდენიმე მდინარის სახელწოდებაში გვხვდება, ალბათ, ეს სუფიქსია კერზელასა და ლუგელაში.⁵

კუთვნილება-დანიშნულების გამოსახატავად მეგრულს საკუთარი **ო-** პრეფიქსი მოეპოვება, რაც საკმაოდ უხვად არის წარმოდგენილი ამ რეგონში. მაგ., **ო-წკირე** „საკირე“, **ო-კარე** „კარავის დასადგმელი ადგილი“, **ო-ისირე** „ისლის მოსაყვანი ადგილი“, **ო-მაჭირხოლე** „სამეგრელო“, **ო-ბორიე** „საქარე“, **ო-ჩხოძე** „სათევზაო“, **ო-ირემე** „საირმე“.

ლუგელას ხეობაში თვალშისაცემია თხზული ტოპონიმების სიმრავლე, რომლებიც, რა თქმა უნდა, არ არის ერთგვაროვანი. უნდა განვასხვავოთ ზმნურფუძიანი თხზული ტოპონიმები და სახელურფუძიანი თხზული ტოპონიმები. სტრუქტურულად ისინი შეიძლება ერთმანეთს დაემთხვეს, მაგრამ საგრძნობლად განსხვავდებიან წარმომავლობისა და

¹ **პ. ცხადაია.** სვანური სუბსტრატი სამეგრელოს ტოპონიმიაში, – *საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის მოამბე*. ტ. 122, №1, გვ. 380.

² **პ. ცხადაია.** სვანური სუბსტრატი სამეგრელოს ტოპონიმიაში, გვ. 387.

³ **ქ. მარგანი.** სვანური ტოპონიმის სტრუქტურული ანალიზი, – *ფილოლოგიური პარალელები*. სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ქართული ენისა და კულტურის ინსტიტუტი. *სამეცნიერო შრომების კრებული*. ტ. 6. თბ., 2013. გვ. 87.

⁴ **პ. ცხადაია.** მთიანი სამეგრელოს ტოპონიმია. *ენათმეცნიერული ანალიზი*. თბ., 1985. გვ. 72

⁵ **პ. ცხადაია.** სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი., გვ. 190.

სემანტიკის მიხედვით.¹ უნდა ითქვას, რომ ზმნურფუძიანები შედარებით ნაკლებად გვხვდება ლუგელას ხეობაში, ვიდრე სახელურფუძიანი თხზული ტოპონიმები, მაგ., **საცხენოში გინალ(ე)** „საცხენოს გადასასვლელი“, **თუნთიში ოხვატაფუ** „დათვის საფხანი“, **ქოცოში გინაჯინუ** „ქოცოს გადასახედი“, **გვამარდაში გინალ(ე)** „გვამარდას გადასასვლელი“, **კარგ(ე)შალ** „კარგასასვლელი“, **წყარგ(ე)შალაფუ** „წყალგადასავარდნი“. ამ ადგილს, რატომღაც, რუსული სახელითაც მოიხსენიებენ „ვოდოპად“.

როგორც აღვნიშნეთ, სინტაქსური კონვერსიის შედეგად მიღებულ გეოგრაფიულ სახელებს საკმაოდ უხვად ვხვდებით. თხზული ტოპონიმები ძირითადად იმეორებს ქართველურ წარმოებას და ორი ტიპითაა წარმოდგენილი: ატრიბუტულ-მსაზღვრელიანი და მართულმსაზღვრელიანი სახელები.

შინაარსობრივად მსაზღვრელი სიტყვები აღნიშნავენ საზღვრულის მიმართ ფერს: **ჩეგვალა** „თეთრი მთა“, **ჩელალ** „თეთრი ღელე“, **ჭითა უშქური** „ნითელი ვაში“, **ჭითა ცვანა** „ნითელი ყანა“, **ჭითა წყარი** „ნითელი წყალი“; ასევე სიდიდე-სიპატარავეს, მდებარეობას, სივრცით მიმართებას, ფორმას: **კვარკვალა გვალა** „მრგვალი მთა“, **ფართო ლალ(ე)** „ფართო ღელე“, **დიდლალ(ე)** „დიდი ღელე“, **კვარკვალა რზენი** „მრგვალი ვაკე“, **ლაფა(რ)ჩა რზენი** „ფართო ვაკე“, **დიდვე** „დიდი ველი“. ძველი და ახალი ქართულის კუთვნილებაა ველი „ყანა, აგარაკი, ველობი, მინდორი“.² ეს სიტყვა მეგრულში შემონახულია **ვე** ფორმით. ი. ყიფშიძე, რომელიც მას განმარტავს როგორც «поле, поляна», მიუთითებს ამოსავალ **ველ** ფორმაზეც.

ა. ჭარაიას ლექსიკონის მიხედვითაც **ვე** არის „ველი, მინდორი“. **ვე** არის არა ყოველგვარი მინდორი, არამედ პატარა მინდორი. ტყეში **ვე** აღნიშნავს ჩრდილიან ადგილსაც.³ ჩვენს შემთხვევაში, ეტყობა, სიმცირის მნიშვნელობა დაკარგული აქვს, რადგან პატარა დიდი ველი ვერ იქნებოდა, როგორც მეცნიერი აღნიშნავს, ვე ლექსემა მეგრულ ტოპონიმებში საკმაოდ ხშირია, თუმცა მსაზღვრელ-საზღვრულის წყობით იშვიათად. მაგ., **ვერჩე**, **ვეშკუდელი**, **ვედიდკარი** და სხვ.

ბ. ცხადაიას ვარაუდით, **თარზენი** „მთის ვაკე“, „მთა ვაკეა“ მდ. ჭანისწყალ-ხოვისწყლის წყალგამყოფ ქედზე (სქურისა და ხობისწყლის ხეობა).⁴ ჩვენი აზრით, **თარზენი** არის „დიდი გავაკება“ – **თარი** ნიშნავს „დიდი, მთავარი, ძირითადი“.⁵ **თარი** ი. ყიფშიძეს განმარტებული აქვს როგორც ქართული **მ-თელ-ის-** კანონზომიერი მეგრული შესატყვისი.⁶

¹ **ბ. ცხადაია.** სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი.., გვ. 103.

² **ილ. აბულაძე.** ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. თბ., 1973, გვ.125

³ **ე. ლომთაძე.** მსაზღვრელ-საზღვრულის ურთიერთობა მეგრულში, – *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*. ტ. 6. თბ., 1954, გვ. 209

⁴ **ბ. ცხადაია.** ონომასტიკის შესავალი, გვ. 24.

⁵ **ა. ქობალია.** მეგრული ლექსიკონი. 2010, გვ. 313.

⁶ **И. Кипшидзе.** Грамматика мингрельского (иверского) языка с хрестоматией и

„მთარზენში“ თავკიდური მ-ს დაკარგვა, ალბათ, ძნელად წარმოსადგენია, თუ მხედველობაში არ მივიღებთ, რომ სემანტიკურად რალაც დონეზე „მთა“, შესაძლებელია, ასოციაციურად უკავშირდებოდეს მთავარს; „მთავარი იხმარება სუბსტანტივადაც და ატრიბუტივადაც, პირვანდელი მისი ფუნქცია სუბსტანტივში ჩანს მოცემული: ესაა ნაწარმოები სახელი და თავ- ადამიანზე მიუთითებს: **მ-თავ-არ-ი**, შინაარსობლივ ესაა იმავე რიგის სახელი, როგორცაა: **მე-თა-ურ-ი (< მე-თავ-ურ-ი), მო-თავ-ე, მო-თა-ურ-ი, (<მო-თავ-ურ-ი)**“.¹ ხმოვნებს შორის -ვ- იკარგება მეგრულში და ვიღებთ სიტყვას **თა-რ-ი** (მ- თავსართიც, ალბათ, დაიკარგა თუ: არც ყოფილა?) **შური თარი-** „მთავარი სული“.²

მეგრულში რზენი „ვაკე“ ხშირად გვხვდება შედგენილ ტოპონიმებში კომპონენტად: **თარზენი, ჯვარზენი, ეგარზენი, დობერაზენი** და სხვ. თითოეულ შემთხვევაში გარკვეული ფონეტიკური ცვლილებებია მომხდარი: **თარიზზენი > თარრზენი > თარზენი; ჯვარიშირზენი > ჯვარიშრზენი > ჯვარიზზენი > ჯვარრზენი > ჯვარზენი; ეგიაშირზენი > ეგიაშრზენი > ეგიაზზენი; დობერაშირზენი > დობერაშრზენი > დობერარზენი > დობერაზზენი**. თა[რი]ზენის შემთხვევაში მსაზღვრელ-საზღვრულის პრეპოზიციული წყობა გვაქვს, ასეთი პრეპოზიციული მსაზღვრელი ყველა ბრუნვაში სახელობითის ფორმითაა წარმოდგენილი, ან თანხმოვანფუძიანი მსაზღვრელი საზღვრულს შეიძლება ფუძის სახითაც დაუკავშირდეს ყველა ბრუნვაში (ჩვენს შემთხვევაში **თარზენი**, ხაზგასმა ჩვენია).³

რზენ ლექსემაში **რ** ბგერა მეორადი, შემდგომ განვითარებული და საკუთრივ მეგრულისათვის ნიშანდობლივი უნდა იყოს, რადგან „მეგრულში და საერთოდ ქართველურ ენებში, როგორც წესი, უკანაენისმიერ და წინაენისმიერ ხშულთა წინ **რ** დაცულია, მეტიც, არის შემთხვევები, როდესაც ხშულ თანხმოვანთა წინ **რ** განვითარებულია, ჭანურისაგან განსხვავებით, ხშირია სპირანტების მაგ., **ზ**-ს წინ განვითარების შემთხვევები **რზენი < ზენი** „ვაკე, დაბლობი“.⁴ „ზენი“ იგივე „ვაკეს“ მნიშვნელობით გვხვდება ლაზურშიც „რ“-ს გარეშე „**ბაინოლზენი**“ ადგილი ნალენ ძღემში, ართაშენი; **ყომურზენი** (ამჯერად „რ“ ფუძისეულია, ხაზგასმა ჩვენია) ადგილი აზლალაში, ხოფა; **ხოჯაზენი** – ადგილი მელიათში, ათინა; **ჯუნდურიზენი** ადგილი მამაკივათში, ათინა (ლაზურში შეიძლება პოსტპოზიციური წყობითაც შეგვხვდეს **ზენიდიდი** „ვაკე დიდი“ (ხაზგასმა ჩვენია).⁵ როგორც პ. ცხადაია აღნიშნავს, მეგრულში შესამჩნევ-

словарем. СПб., 1914, გვ. 240.

¹ არნ. ჩიქობავა. სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ ენებში. თბ., 1942, გვ. 166.

² არნ. ჩიქობავა. სახელის ფუძის უძველესი აგებულება ქართველურ..., გვ. 80.

³ პ. ცხადაია. ონომასტიკის შესავალი, გვ. 210-211.

⁴ გ. კარტოზია, რ. გერსამია, მ. ლომია, თ. ცხადაია. მეგრულის ლინგვისტური ანალიზი. თბ., 2010, გვ. 80.

⁵ მ. ბუკია. რთულფუძიანი ტოპონიმები ლაზურში, – კრებ.: ქართველური ონო-

ვია ჰაპლოლოგიის კვალი,¹ ამ კონკრეტულ შემთხვევაშიც უნდა მომხდარიყო ჰაპლოლოგია, დაიკარგა ბგერები. უნდა ყოფილიყო „თარიზენი“, გვაქვს „თარ(რი)ზენი“. მოსაზრება, რომ კომპოზიტი თითქოს შემდგარია ქართული მთისა და ზანური რზენის შეერთებით, ძნელად წარმოსადგენია იმიტომაც, რომ კომპოზიტის წარმოქმნისას, ჩვეულებრივ, ორივე კომპონენტი ერთი წარმომავლობისად უნდა ივარაუდებოდეს. ეს პრინციპი კი ამჯერად აშკარად დარღვეული ჩანს. მეგრულში მსაზღვრელისა და საზღვრულის რიგი ძირითადად ისეთივეა, როგორც ლაზურსა და ახალ ქართულში. სამეცნიერო ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ მეგრულში ბუნებრივია და გავრცელებულია პრეპოზიციული ნყობა, პოსტპოზიციური ნაკლებად გვხვდება და უფრო ზუგდიდურ-სამურზაყანულ მეტყველებაში შეინიშნება.² იშვიათია, მაგრამ მაინც გვხვდება ზანურის ორივე დიალექტში.³ მაგ., **გაუნა** „მთა შავი“, **მაქეოციმუ** „ქვა მცვენი“, „ქვის საცვენი ადგილი“.

რიცხვითი სახელი ასეთ პოზიცივაში ქართველურ ენებში საერთოდ არ გვხვდება,⁴ გამონაკლისად შეიძლება ჩაითვალოს ტოპონიმი **სუმწყარი** „სამწყალი“. მდინარე და მისი ხეობა მდინარე ხობისწყლის მარცხენა ნაპირზე, ქმნის სამი მდგენელი, რომლებიც მოედინებიან საოჩიოდან და ხვეშქიმ თ(ე)ფ(ე)დან,⁵ ასევე **ჟირღალ** „ორღელე“, **ჟირღალაკაკათაფ(ე)** „ორღელეშესართავი“. ამასთან დაკავშირებით პ. ცხადაია აღნიშნავს, რომ **„(აკო)კათაფა** ზმნური ფუძიდანაა წარმოქმნილი ღელე – მდინარეთა აღმნიშვნელი ტერმინები **აკაკათაფუ, აკათაფუ, აკაკათაფური, ოკაკათაფური, ოკათური**.⁶ თხზული სიტყვის ერთ-ერთი კომპონენტი ზმნისართია: **მელენი ფერდი** „გალმა ფერდობი“, **მელსუკი** „გალმა სერი“, **მელსუკი < მელენი სუკი**. აქაც, ალბათ, ბგერათა დაკარგვასთან გვაქვს საქმე (იხ. ჰაპლოლოგია). უნდა ითქვას, რომ მეგრული ღარიბია ჰიდრნიმული ტერმინოლოგიით. სემანტიკურ კონვერსიას განიცდიან ტერმინები **წყუ** „წყარო“, **ღალ** „ღელე“, **მენჯი** „ვეძა“, **ტობა** „დიდი, ღრმა წყალი, მორევი“, **ნამასარღალ(ე)** „ნამესრევის ღელე“, **თხომულონიშ(ე) ღალ(ე)** „თხმელნარის

მასტიკა. ტ. 4. თბ., 2010, გვ. 53.

¹ პ. ცხადაია. ონომასტიკის შესავალი, გვ. 105.

² ე. ლომთაძე. მსაზღვრელ-საზღვრულის ურთიერთობა მეგრულში, გვ. 209.

³ ე. შენგელია. სამოსელთან დაკავშირებული ლექსიკა მეგრულ-ლაზურში. დისერტაცია წარდგენილი ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2014. გვ. 208.

⁴ ზ. ჭუმბურიძე. მსაზღვრელ-საზღვრულის ადგილისათვის ქართველურ ენებსა და აფხაზურში (ტოპონიმიკურ სახელთა მიხედვით), – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ახალი ქართული ენის კათედრის შრომები. სახელთა ბრუნების ისტორიისათვის ქართველურ ენებში. ტ. 1. თბ., 1956, გვ. 327.

⁵ პ. ცხადაია. სამეგრელოს გეოგრაფიული სახელწოდებანი. ჩხოროწყუს რაიონი. ნაკვ. 4, გვ. 359.

⁶ პ. ცხადაია. სამურზაყანოს ისტორიული და თანამედრვე ტოპონიმია, თბ., 2004. გვ. 65

ლელე“, **ხოზწყარი** „ხოზისწყალი“, აქვე შეიძლება აღინიშნოს, რომ **-ალა-ელა** ჰიდროფორმანტებია, მაგრამ არაპროდუქტული, ისინი მხოლოდ რამდენიმე მდინარის სახელწოდებაში გვხვდება.¹

ჰიდრონიმული საზღვრული შედგენილობის მიხედვით შეიძლება იყოს მარტივი და შედგენილი: **ტობა ვარჩხილი** და გვაქვს **ჭიჭე ტობა ვარჩხილი**. განსაკუთრებით ხშირია მართულმსაზღვრელიან გეოგრაფიულ სახელწოდებათა სიმრავლე. მართულმსაზღვრელიან ტოპონიმებში მსაზღვრელად გამოყენებულია როგორც საზოგადო, ისე საკუთარი სახელები, ბრუნვის ნიშანი შეიძლება წარმოდგენილი იყოს და შეიძლება არა. „ნათესაობითი ბრუნვა ყველაზე პროდუქტულია მსაზღვრელის გადმოსაცემად. მიკროტოპონიმთა ძირითადი ფონდი მართულმსაზღვრელიანია.“²

მეგრულში ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანია **-იშ** (თანხმოვანფუძიან სახელებთან და მრავლობითი რიცხვის ფორმასთან), ან მისი ხმოვანდაკარგული (ფონეტიკურ ნიადაგზე – დიფთონგის გამარტივების შედეგად), ვარიანტი **-შ** (ხმოვანფუძიან სახელებთან, რომელთაც ემატება ემფატიკური ხმოვანი **-ი**).³

მსაზღვრელებად გამოყენებულია საკუთარი (ანთროპონიმები, ტოპონიმები) და საზოგადო სახელები: ბარდღუიამ **ნოცუნუ** „ბარდღუიას ნაყანევი“, **ბებულიამ ნაკარუ** „ბებულიას კარავი (ყოფილი)“, **თუნთიში ოხვატაფუ** „დათვის საფხანი“, **ლაკუმურაში გინოლ** „ლაკუმურას გადასასვლელი“, **გვამარდაში დუდი** „გვამარდას სათავე“.

ხმოვანფუძიან მართულ სახელს დაკარგული აქვს ნათესაობითი ბრუნვის ნიშანი: **ოხვამეკარი** „სამლოცველოს კარი“, **ლაფა(რ)ჩა(ში)რზენი**. ზოგჯერ **-შ/-ში** ვარიანტიცაა წარმოდგენილი **ოსქალე(შ) რობუ** „საფუტკრის ხევი“.

სავარაუდოდ **ლოლაშიშ(ი) დიდლალ(ე)ში** „ლოლაშის დიდი ლელე“ ორმაგი ბრუნვის ნიშანი გვაქვს, რაც ძველ ქართულში პოსტპოზიციური წყობის დროს ჩვეულებრივი მოვლენა იყო. მსაზღვრელი სახელი ნათესაობითში (მხოლობითსა და მრავლობითში) დაისმებოდა და შემდეგ უთანხმდებოდა საზღვრულს ბრუნვაში და ვლებულობდით ორმაგ ბრუნვებს. მაგ., სახლსა ძელისასა სახლისა ძელისასა. **ლოლაში**, როგორც ჩანს, ნაგენეტივარი სახელია, რომლის ფუძე მარტო წარმოშობით არის გენიტივი (ნათესაობითი ბრუნვა), მაგრამ გენიტივის გაგება აღარ აქვს, ასეთია მრავალი ქართული გეოგრაფიული სახელი. ასეთ შემთხვევაში **-აში** წარმოქმნის აფიქსად ვერ ჩაითვლება, აქ საქმე გვქვს ბრუნვის ნიშნის მნიშვნელობის შეცვლასთან და არა წარმოქმნასთან.

¹ **პ. ცხადაია**. მთიანი სამეგრელოს ტოპონიმია. *ენათმეცნიერული...*, გვ. 190.

² **ალ. ლლონტი**. ტოპონიმოლოგიური ძიებანი. ტ. 1, გვ. 24.

³ **არნ. ჩიქობავა ა.** ჭანურის გრამატიკული ანალიზი. ტექსტებითურთ, – **არნ. ჩიქობავა**. შრომები. მთავარი რედაქტორი და ტომის რედაქტორი ვ. შენგელია. ტ. III. თბ., 2008, გვ. 260. ელექტრონული ვერსია: http://dspace.nplg.gov.ge/bitstream/1234/10700/1/Chikobava_III.pdf.

რაც შეეხება **-იმ/-შ** ელემენტებს, ის საერთო ქართველური წარმოშობის ნიშანია, რადგან კანონზომიერი ბგერათშესატყვისობის ნიმუშს წარმოადგენს, რაზეც პ. ცხადაია მიუთითებს, რომ **-ის** ფლექსიის ნიშანს სიტყვანარმოებითი დანიშნულება ჯერ კიდევ საერთო ქართველურ ფუძე ენაში ჰქონდა მოპოვებული, ქართველურ ენებში მას ტოპონიმთა წარმოების ფუნქციაც გაუჩნდა. სვანებსა და მეგრელებს კარგა ხანს ერთად უნდა ეცხოვრათ, რისი შედეგიცაა **სვანური სუბსტრატი სამეგრელოს ტოპონიმიში (აგრეთვე მეგრულის მორფოლოგიასა და ლექსიკაში) და მეგრული ნასესხობანი სვანურ (და სვანურის გზით ლეჩხუმურ) ტოპონიმიასა და ლექსიკაში.**¹ ამასთან დაკავშირებით მ. ქალდანი მიუთითებს „ნანათესაობითარი გეოგრაფიული სახელების წარმოქმნის ეპოქაში **-იმ** სუფიქსი სვანური ენის კუთვნილებასაც წარმოადგენდა იგი ამ ფორმანტს უფრო მარჯვედ და ინტენსიურად იყენებდა სახელების საწარმოებლად ვიდრე ზანური ენა“.²

-ია დაბოლოება, რომელიც უპირატესად გეოგრაფიულ ტერმინებთან ჩანს და გამოხატავს სახელდებული ობიექტის სიმცირეს.³ **ზღვია** „მცირე ზღვა“ **ტობაია** „მცირე ტბა“ **ფოქვია** „მცირე მღვიმე“.⁴ მეგრულში კნინობით სახელებს ძირითადად **-ია** სუფიქსი აწარმოებს, ფუნქციურად ის მრავალფეროვანია: კნინობითი, საალერსო, საალერსო-დამცირების და სხვ. კნინობითობას უნდა აღნიშნავდეს **-ია** შემდეგ ტოპონიმებში: **ტყაია/ტყეია** – სოფელი ნიშნავს პატარა ტყეს.⁵ ლუგელას ხეობაში იშვიათად ვხვდებით: **გვალაია** „მთა“ (ია), **ძ(ღ)გ(ღ)რია** „ეკალა“, **ჩეგვალაია** „თეთრი პატარა მთა“, **ზარდლუიაში ნაცვანუ** „ზარდლუიას ნაყანევი“, **გუჯაიაშ ნაკარუ** „გუჯაიას კარავი“, **ცვანაია** „ყანა, (მომცრო) საძოვარი“. უნდა აღინიშნოს, რომ კნინობითობა ისევე როგორც ზოგიერთ ადამიანის საკუთარ სახელთან, რა თქმა უნდა, მოტივაციის საფუძველია, მაგრამ ენობრივი კოლექტივი მალე ივიწყებს ხოლმე სიტყვის „შინა ფორმას“, სემანტიკურ აღნაგობას, ამიტომ ემოციურობის თვალსაზრისით ნეიტრალური სიტყვებია.⁶

წინა ვითარების აღსანიშნავად მეგრულში ფუნქციონირებს, როგორც ქართულიდან შეთვისებული **ნა-**, ისე მისი შესატყვისი **ნო-** პრეფიქსები: **ნანარკანტ(ღ)** „ნანერაქვი“ **ნაგამსონ-** ალბათ, გამისონების

¹ პ. ცხადაია. სვანური სუბსტრატი სამეგრელოს ტოპონიმიში, გვ. 187.
² მ. ქალდანი. ლეჩხუმის გეოგრაფიულ სახელთა -იმ//შ სუფიქსის საკითხისათვის, – ქართველურ ენათა სტრუქტურის საკითხები. ტ. III. თბ., 1963, გვ. 70.
³ პ. ცხადაია. მთიანი სამეგრელოს ტოპონიმი. ენათმეცნიერული., გვ. 92.
⁴ პ. ცხადაია. ქართველური ენების დასავლური არეალი (კოლხური ანუ ზანური), – წგნ.: სამეგრელო, კოლხეთი, ოდიში. არქეოლოგიის, ენათმეცნიერების, ისტორიის, ხუროთმოძღვრებისა და ეთნოლოგიის ნარკვევები. ილ. ანთელავას საერთო რედაქციით. თბ.-ზუგდიდი, 1999, გვ. 23.
⁵ И. Кипшидзе. Грамматика мингрельского (иверского) языка., გვ. 330.
⁶ ბ. ფოჩხუა. ქართული ენის ლექსიკოლოგია. თბ., 1974. გვ. 120.

„ადგილი“, „ნასახლარი“, „ნამყოფი“. **ნამეხ(გ)** „ნამეხარი“, **ნაშხურუ** „ნაცხვარალი“, **ნადოხორი** „ნამოსახლარი“ და სხვ.

ნა- სუფიქსის გარეშე გვხვდება ზედსართავად კომპოზიტებში: **ნაირემლალ(გ)** „ნაირემის ღელე“. **ნაირემფონი** „ნაირემის ფონი“, **ნამეხსუკი** „ნამეხარი სერი“. როგორც ჩანს, წინავითარების აღმნიშვნელი სახელი პრეპოზიციულ მსაზღვრელადაც შეიძლება იქნეს გამოყენებული, **ნაცხა გოჭკადილი (მუხური ნაცხა გოჭკადილი)**, „ნაცხა გაჭედილი“ ნაცხა – ვინრო კლდოვანი კალაპოტი ხობისწყალზე. უწინ ვინრო გასასვლელი ჰქონდა წყალს, ხიდი ყოფილა ქვის თაღოვანი. ის, გადმოცემით, თამარ მეფის დროს აუგიათ და XXს. დასაწყისში, წყალდიდობისას, დანგრეულა. ამჟამინდელი ხიდი **ნაცხა გოჭკადილი** აგებულია 1901 წელს. ჩვენი აზრით, **ნაცხაში** გვაქვს ფონეტიკური გადაბგერება **ნაცხა < ნაჩხა < ნაჩხა**. მიკროტოპონიმი **ნაჩხა** დაფიქსირებულია **ლეგახარეში, ხანწკში** და სხვ. საწყისია **ჩიხუა/გოჩიხუა** მდინარის დაგუბება ჯებირით, გადაკედვლა, გადატიხვრა. შეიძლება თავისთავადაც დაგუბდეს წყალი და ითქვას **ნაჩხა** „დანაგუბარი“. ზოგჯერ ერთი ბგერაა მოსალოდნელი და მის მაგივრად სხვა ჩნდება ხოლმე, უკანა ნუნისმიერ ყრუ ფშვინვიერ **ჩ-ს** შეიძლებაოდა წინა ნუნისმიერი ყრუ ფშვინვიერი **ც** ბგერა შენაცვლებოდა, როგორც ცნობილი ენათმეცნიერი რ. აბაშია აღნიშნავს, „ართული ენის დიალექტებშიც ისევე, როგორც ზანურ და სვანურ დიალექტებში, დასტურდება ქართველური ფუძე-ენის სისინა სიბილანტების როგორც სისინა (იდენტური), ისე- შიშინა ეკვივალენტები. ქართული დიალექტური ლექსიკაც მეტ-ნაკლებად ცხადყოფს საერთო წარმომავლობისა და იდენტური აგებულების ფუძეებში სისინა და შიშინა სიბილანტების მონაცვლეობას“.¹

ჩვენი აზრით, ფონეტიკური თვალსაზრისით შესაძლებელია **ჩხ>ცხ** გადასვლა. ამდენად, წინავითარების აღმნიშვნელი სიტყვის ტოპონიმი-ზაცხიასთან გვაქვს საქმე. **ნო-** სინქრონიულ დონეზე პროდუქტიულობით არ გამოირჩევა, მაგრამ საფიქრალია ისტორიულად მას გაცილებთ მეტი დატვირთვა ჰქონოდა.² მსგავსი ვითარება გვაქვს კონკრეტულ არეალში წინა ვითარების აღმნიშვნელი ადგილის სახელების თვალსაზრისითაც. უფრო იშვიათია **ნო-ენ** პრეფიქს-სუფიქსით ტოპონიმების წარმოების ნიმუშები: **ნო-ბაღლ-ენ-ი** „ნაბაღლევი“, ასევე **ნო-ერ: ნო-ხუ-ერ-ი** „დანაშლევი“, **ნო-ი: ნოხორი** „ნამოსახლარი“, **ნოყუანუ** „ნაყანევი“. აქ უწინ ყანა ყოფილა, ტყით შემორტყმული **ნოყუანუ** მას დარქმევია, შემდეგ მთელი ტყე გაუკაფავთ, მოუახოებიათ და სახელწოდებაც მთელ მასივზე გადასულა.³ მეგრული **ნო-** თითქმის გამოდევნა ქართულიდან ნასესხებმა

¹ რ. აბაშია. სიბილანტურ ფონემათა სისინა და შიშინა სახეობების მონაცვლეობისათვის ქართველურ ენებსა და დიალექტებში. თბ., 2005, გვ. 15.

² ჭ. ქირია, ლ. ეზუგბაია, ო. მემეშიძე, მ. ჩუხუა. ლაზურ-მეგრული გრამატიკა. ნაწ. 1: მორფოლოგია. რედაქტორი პროფ. მ. ჩუხუა. თბ., 2015, გვ. 167. ელექტრ. ვერსია: <http://ice.ge/of/wp-content/uploads/2016/04/lazur-megruli-gramatika.pdf>.

³ პ. ცხადაია. ქართველური ენების დასავლური არეალი..., გვ. 86.

ნა- პრეფიქსმა.¹ ყველაზე პროდუქტულია ნა-უ ნარმოება (ნა- ქართული პრეფიქსია -უ კი ქართული -ავ სუფიქსის შესატყვისი.² ხშირ შემთხვევაში ის ოდენპრეფიქსიან ნარმოებასაც ავინროებს. პარალელურად გვხვდება ან ერთმანეთში ირევა პრეფიქსიანი და პრეფიქს-სუფიქსიანი ფორმები.³ ნაცატუ, ნაცაბეკუ, ნაკარდამ(ე)/უ,, ნაკლდამარი“. მეგრულში, როგორც ცნობილია, -უ (მათ შორის აფიქსისეულიც) ხშირად გადადის ირაციონალურ ბგერაში (უ>გ); ეს გ უკვალოდაც ქრება, ეს პროცესი აისახა ტოპონიმიკაშიც.⁴ -ონ სუფიქსი ქართული -იან, -ოვან, -ოსან, იერ აფიქსების ფარდია, ფორმითა და ფუნქციით ტოპონიმიზაციისათვის -ონ სუფიქსი სრულიად საკმარისია.

-ონ, -ონა სუფიქსი, რომელიც არსებითი სახელისაგან აწარმოებს ზედსართავ სახელს, მეგრულში აღნიშნავს მხოლოდ რამის (ძირითადად მცენარეთა) სიჭარბეს, კრებულს. ტორონიმიზაციის შედეგად გვაქვს: ფიჭონი „ფიჭვნარი“, თხირონი, „თხილნარი“, ხვამცონ(ა)/ხვამცონი/ხვამცა „დეკა“, ჭვამონი – ადგილი, სადაც ბევრი ჭვავი ხარობს.⁵

-ონ სუფიქსის ფუნქციური სისუსტის შედეგი ჩანს ის გარემოება, რომ ამ ფორმებმა სინქრონიულ დონეზე უფრო აქტიური ო- პრეფიქსი, დამატებით დაირთეს: ო-ლაკაც-ონ-ი „საკაციო“, ო- მუნჩქვ-ონ-ი, ომუნჩქვე „სამაჩვე“. რისამე კრებულის აღმნიშვნელ სახელებს, გარდა -ონ, -ონა სუფიქსებისა აწარმოებს დანიშნულების სახელთა ო-ე პრეფიქს-სუფიქსი: ო-ხოჯ-ე „სახარე“, ოირემე „საირმე“.

საინტერესოა, რომ ლაზურშიც -ონ მანარმოებელი -იან-ის მნიშვნელობით გვხვდება, მაგ. ქუალონი მოდვალუ „ქუსლიანი ფეხსაცმელი“.⁷

საკუთართან ერთად მეგრული ინტენსიურად იყენებს ქართულ სათანადო დერივაციულ ინვენტარს: მასალის მიხედვით სა-ე ნარმოებაზე პროდუქტული ჩანს სა-ო ნარმოება (პრეფიქსი ქართულია, სუფიქსი შესატყვისობა).⁸ იგივე ვითარება იჩენს თავს ტოპონიმიური კონვერსიის შემთხვევაშიც: სა-კალმახ-ე/ო, სა-მაჭირხოლ-ო/ე „სამერცხლო“, ო-ნკირ-ე „სა-კირ-ე“, ო-ნიორ-ე „სა-ნიორ-ე/სანივრე“. ო-თიფურ-ე// ოთიფრე, იგივეა რაც ოთიფ(ე) – „სათიბი“, ათემ ხასილას ოთიფურე რე.⁹ ო-ნტყოლ-უ „საფლობი“, ო-ხაჩქუ-ე „სათოხნი“.

¹ მ. ხუბუა. მეგრული ტექსტები. მეგრული ტექსტების მასალა ზღაპრებში და ლექსებში. ტფ., 1937, გვ. 227.

² პ. ფენრიხი, ზ. სარჯველაძე. ქართველურ ენათა ეტიმოლოგიური., გვ. 351.

³ ჭ. ქირია, ლ. ეზუგბაია, ო. მემეშიძე, მ. ჩუხუა. ლაზურ-მეგრული., გვ. 170.

⁴ პ. ცხადაია. მთიანი სამეგრელოს ტოპონიმი. ენათმეცნიერული., გვ. 44.

⁵ პ. ცხადაია. მთიანი სამეგრელოს ტოპონიმი. ენათმეცნიერული., გვ. 77.

⁶ პ. ცხადაია. მთიანი სამეგრელოს ტოპონიმი. ენათმეცნიერული., გვ. 65.

⁷ ე. შენგელია. სამოსელთან დაკავშირებული ლექსიკა მეგრულ-ლაზურში, გვ. 54.

⁸ გ. კარტოზია, რ. გერსამია, მ. ლომია, თ. ცხადაია. მეგრულის ლინგვისტური ანალიზი, გვ. 158.

⁹ მ. ხუბუა. მეგრული ტექსტები, გვ. 170.

ტოპონიმების ნაწილი მოტივაციის მქონე სიტყვებია, თუმცა იგრძნობა მათი აგებულების სირთულე, შემადგენელი ბგერების არაერთგვაროვანი ფუნქციური დატვირთულობა. შესაძლებელია მათი დანაწილება არა მხოლოდ ბგერობრივად, არამედ ფონემები შესაძლებელია აზრობრივად მონაწილეობდნენ სახელის მნიშვნელობაში.

სშირად სახელები შედგენილია მეგრულისათვის ბუნებრივი ნიშნადი ელემენტებით, მაგრამ, როგორც ცნობილია, მოტივაცია აუცილებლობით არ ვარაუდობს შემადგენელი ელემენტების მნიშვნელობათა ცოდნას. უნდა ითქვას ამ ხეობის ტოპონიმია მიჰყვება მეგრულის სიტყვანარმოების საერთო სისტემას.

BIDZINA LEMONJAVA, REVAZ TOLORDAVA, DALI NIKOLAISHVILI¹

TOPONYMY OF LUGELA GORGE

Toponymy is a lexical unit, at the same time specific, derived by morphological and grammatical language means. This is particularly interesting from the standpoint of Mingrelian language. The paper reviews the Lugela gorge place names, which include more areas – they are equalized with the Khobistskali Gorge. The paper discusses composite toponyms, which basically repeat the Georgian derivation and are represented by two types of directed determinant and attributive determinant names. There are a large number of directed determinant toponyms in the studied region. The attention is paid to the toponyms ending in *-ia*. It should be noted that diminutiveness is basis of motivation as in relation to proper names. But in the functioning process by viewpoint of the emotionality it is neutral.

We will give our own explanation on some toponyms: for example, we consider that the name *Natskha* is derived from *Nachikha* in a consequence of certain phonetic processes, etc. In Mingrelian a row of determinant and determining is basically the same as in the Lazi and New Georgian. Together with the proper names the Mingrelian language intensely uses a Georgian suitable derivative inventory: such as: *sa-e*, *sa-o*. A part of toponyms are the motivated words, but their structure complexity and non-homogenous functional capacity of component sounds are visible.

Finally, it should be noted that the toponymy of this gorge follows Mingrelian's general word-formation system.

¹ *Bidzina Lemonjava* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University; *Revaz Tolordava* – PhD in Geography, Associate Professor, Sokhumi State University; *Dali Nikolaishvili* – PhD in Geography, Professor, Iv. Javakishvili Tbilisi State University.

ქ ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

ქეთევან მარგიანი¹

ტმესი ანუ განკვეთა ძველ ქართულსა და სვანურში

ძველი ქართული ენის რთული გრამატიკული წყობის, მორფოლოგიური სტრუქტურისა თუ ლექსიკა-ფრაზეოლოგიის არაერთი მოვლენა და ფაქტი სვანურს დღესაც იმავე არქაული სახით აქვს შემონახული; ეს მოვლენებია: ხანმეტობა, პირდაპირი ობიექტის მრავლობითობის ასახვა ზმნაში, ხარისხის ფორმათა წარმოება, ინკლუზივ-ექსკლუზივის კატეგორია, კითხვითობის -ა, -მეა, -მე ნაწილაკები, რომლებიც მიერთვიან რა ზმნა-შემასმენელს, თხრობით ფორმებს აქცევენ კითხვითად... და სხვა არაერთი. ძველი ქართულისა და სვანურისათვის ასევე ერთნაირადაა დამახასიათებელი ტმესი, რაზეც წინამდებარე პუბლიკაციაში იქნება საუბარი.

ძველ ქართულში საკმაოდ ხშირია ისეთი შემთხვევები, როცა ზმნისწინსა და ზმნის დანარჩენ ნაწილს შორის მოთავსებულია სიტყვა ან სიტყვათა ჯგუფი: ნაცვალსახელი, კავშირი, ნაწილაკი, (მაგ.: **მო-ვინმე-ვიდა; შე-ხოლო-ახო; მო-მცა-ვედ; აღ-ნუ ვინ-ანთის, და-სამე-ვდგრეა** და მისთ).²

ტმესი ანუ განკვეთა, გახლენა არის მოვლენა, დამახასიათებელი ძველი ქართულისა და სვანურისათვის, როცა ზმნისწინი შესაძლოა დაცილებული იყოს ზმნას და მათ შორის სხვა სიტყვა ან სიტყვები იყოს მოთავსებული. ტმესის არსებობა მანიშნებელია არამჭიდრო კავშირისა ზმნისწინსა და ზმნას შორის, რაც ხშირად პოულობს გამოხატულებას გახლენით, განკვეთით; მაგ., **არა-სადა-მირაღ-ვისგან-ილის** ჯორცთა საწმარი – არასდროს ვინესგან რაიმე არ მიიღოს ხორცის მოსახმარი, გამოსაყენებელი. ტმესი ძველ ქართულში შესწავლილია ივანე და ვახტანგ იმნიშვილების, ზ. სარჯველაძის, თ. ცქიტიშვილის, რ. სალინაძის და სხვათა მიერ.³

¹ **ქეთევან მარგიანი** – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **ზ. სარჯველაძე**. ძველი ქართული ენა. თბ., 1997, გვ. 90.

³ **ი. იმნიშვილი, ვ. იმნიშვილი**. ზმნა ძველ ქართულში. I-II. მაინის ფრანკფურტი, 1996; **ზ. სარჯველაძე**. ძველი ქართული ენა. თბ., 1997; **თ. ცქიტიშვილი**. ტმესი ძველ ქართულში, – *საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის მაცნე*. № 5, 1966, გვ. 130-142; **რ. სალინაძე**. ძველი ქართული ენა (V-XI საუკუნეები). თბ. 2008.

ტმესი შესაძლოა შეგვხვდეს ზმნის უპირო ფორმებთანაც; საწყისთან და მიმღობასთან: *შე-რე-დგინებად მცირედ, შე-თუმცა-საძლეველ-იყო*. ითვლება, რომ ტმესიანი ზმნები ასახავს გარდამავალ საფეხურს უძველესი დროიდან, როცა ზმნისნინი დამოუკიდებელ სიტყვას წარმოადგენდა და ცალკე იდგა, ახალი ქართულისაკენ, სადაც ზმნისნინი და ზმნა ერთი მთლიანი სიტყვაა.

„ძველი ქართულის ტმესი დაშლისა და გადავარდნის გზაზე დიდი ხნით ადრე შემდგარი მოვლენა იყო. მას, როგორც ასეთს, ახალი ფუნქცია ჰქონდა შეძენილი – გამომსახველობის გასაძლიერებლად იყო გამოყენებული (ი. იმნაიშვილი, ვ. იმნაიშვილი).¹ ამით უნდა აიხსნას ტმესის, მოვლენა ვეფხისტყაოსანშიც. XII საუკუნის შემდეგ სალიტერატურო ქართულში ტმესი აღარ არსებობს.

საინტერესოა, რა ვითარებაა ამ მხრივ ქართველურ ენებში? განკვეთა, გახლეჩა უცხოა მეგრულისათვის, სვანურისათვის კი უალრესად სისხლხორცეულია და ნიშანდობლივი. სვანურის ადრეული პერიოდისა თუ უახლოესი ტექსტური გამოცემების შესწავლა ამ კუთხით და ცოცხალ მეტყველებაზე დაკვირვება საკმაოდ საინტერესო სურათს წარმოგვიდგენს, მით უფრო, ძველ ქართულთან პარალელების გავლებისა და განმკვეთი ელემენტების რაგვარობის შედარების ასპექტით.

როგორც უკვე აღინიშნა, ტმესს ქმნის, ზმნისნინისა და ზმნის განმკვეთი ელემენტების როლში ძველ ქართულში გვხვდება ძირითადად ნაცვალსახელები და სხვადასხვა ნაწილაკები... სვანურში კი ასევე არსებით სახელები, ვითარების ზმნიზედები. გვაქვს შემთხვევები ერთდროულად ორი-სამი ლექსიკური ერთეულით განკვეთა-გახლეჩისა. სვანურში ტმესის საკითხთან მიმართებით საინტერესოდ მიგვაჩნია ასევე **ლალ** სიბრაღულის, თანაგრძობის, თანადგომის გამომხატველი სპეციფიკური ნაწილაკის გამოყენება. ტმესი სვანურშიც, ძველი ქართულის მსგავსად, ექსპრესიულობის ფუნქციის გასაძლიერებლად, უფრო მეტი გამომსახველობითი უნარის შესაძენად გამოიყენება.

ტმესი წარმოდგენილია არსებითი სახელით:

ბაზი როქ მამ გუწრა ლაკუცირთე ლუზი, ერქად როქ **ანჯდე-დაჯარსჩუ**² „ამალამ არ მოგვინვეს საჯიხვეზე ასვლა, მანმადე ჩამოიყვან თხებს („იყვან-თხებს-ჩამო“).

განკვეთა ხდება ვითარების ზმნიზედით:

¹ ი. იმნაიშვილი, ვ. იმნაიშვილი. ზმნა ძველ ქართულში. I-II. მაინის ფრანკფურტი, 1996 (ვიმონმებთ – რ. სალინაძე. ძველი ქართული ენა (V-XI საუკუნეები), გვ. 140-141 – მიხედვით).

² ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. სალიანი, რ. იოსელიანი. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1. თბ., 2007-2010, გვ. 152.

ა) დღლინ საჩქჷპარ მამ **ოთშხუნა-ხოჩამდ-ჩუ** ი ეჯღა ესერ აღ-დჷშჷელი¹ „დალის საჩუქარი არ შუენახავს კარგად („უნახავს-კარგად-შე“) და იმიტომ დაილუპა თურმე“.

ბ) დედჷ ნამბაჷ მაშყიდ ხუნჷ, ხუნდურ ხუნჷ, ლადელ ეჯჷი **ქა-იმჷ-ნდრინ**² მიჩა ლუნა ჯგმლჷ ბედჷი იმუნლამ **ქა-მომ-ნგმბუნა**³ „დედას ნამბობი მახსოვს ბევრი, საკმაოდ ბევრი, დლე ისე როგორ გავიდოდა („გაროგორ-ვიდოდა“), თავის საფიცარ ძმაზე რამე რომ არ მოეყოლა („მო-არ-ეყოლა“), რომ არ მოეთხრო.

ტმესი წარმოგენილია უარყოფითი ნაცვალსახელებით:

ა) ლუნთხარს ბიძის ჩუნადაჷშუნლო ჩუნჷ ჩუნჷმსედ აჭაფარას ი ორ-მოცთეჷა საერთოდ **ჟი-დეშ-ოხდარახ, ჩუ-დუნსმოშ-ოთერმა**³ „ნადირობი-სას ბიძიას დალუპვის მერე ცხენი დარჩენილა აჭაფარაში და ორმოცამდე საერთოდ ვერც კი მოიხელთეს („მო-ვერ-იხელთეს“) თურმე, ვერავის ვერ დაუჭერია („და-ვერავის-უჭერია“).

ბ) მიჩა ადგილთე **სგა-დემჷიმომ-ოთტუნა**⁴ „თავის ადგილას ვერაფრით ვერ დაუბრუნებია („და-ვერანაირად-უბრუნებია“).

განკვეთა ხდება კავშირით:

ჟი-ერ-ამჩედელის ჟოლუნთეჷი, ეშჩუ მიშგუ მუნჷდ ხრქჷა⁵ „რომ ასულან („ხე-ა-რომ-სულან“) მყინვარებზე, იქ მამაჩემისთვის უთქვამს“.

ტმესს ქმნის ერთდროულად სამი-ოთხი ლექსემა: ნაცვალსახელი, სხვათა სიტყვის ნაწილაკი, კავშირი.

ა) მეჷად ლალ ხატუნღლნა ლგიარობჷი: „სი როქ დაჩჷირ მუნდე, მუხ-ჷბე როქ მირი ი **ჩუ-ლახ-როქ-დუნ-ამდგარი**, ნინა, დაჩჷირ, ჩუმინხა, სი როქ ჩუმინჷრი“⁶ „თურმე ყოველთვის ეუბნებოდა დედას სიცოცხლეშივე: „შენ და კი არა, ძმა მყავხარო და თუკი ვინმე მომკლავსო („მო-თუკი-ო-ვინმე-მკლავს“) ნინა, დაო, ვიცი, რომ შენ შურს იძიებ ჩემსასო“.

ბ) **ქა-როქ-უშხუდ-ამჩედელის** ეჯ ლადელ, **ქა-როქ-დემის-ახჷელ-**

¹ ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. საღლიანი, რ. იოსელიანი. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1, გვ. 152.

² ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. საღლიანი, რ. იოსელიანი. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1, გვ. 1512.

³ ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. საღლიანი, რ. იოსელიანი. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1, გვ. 152.

⁴ ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. საღლიანი, რ. იოსელიანი. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1, გვ. 152.

⁵ ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. საღლიანი, რ. იოსელიანი. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1, გვ. 152.

⁶ ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. საღლიანი, რ. იოსელიანი. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1, გვ. 152.

ენ, ეგებას როქ ამჟი დემე ხაყრან¹ „ერთად ნასულანო („ნა-ო-ერთად-სულან“) იმ დღეს, რომ არ მოშორებოდი („მო-ო-არ-შორებოდი“), იქნებ ასე არ დამართნოდაო“.

გ) გუედო მარგიანს (ალა ლი ეჯ გუედო, თუითონ აკაკი შანიძეს ი ვარლამ თოფურიას ერ ხაყახ ფიშრამინ ლაზრანლისგა დამონმებულ) ბადი ხარენა კულტად გადაქცეულ, აი, ეჯზუმდ, ერე ჩუ-ესერ-მამ-ხაშთხანტუნა ერეჟი ლემბუტი² „გვედო მარგიანს (ეს არის ის გვედო, თავად აკაკი შანიძეს და ვარლამ თოფურიას რომ ჰყავთ ნიგნებში არაერთხელ დამონმებული) ბადი რალაცნაირად კულტადაც კი ჰქონია ქცეული, აი, იმდენად, რომ არასოდეს არ უმთავდებოდა („და-ო-არ-ნამთავრება“) მასზე სათქმელი და მოსაყოლი“.

სვანურში ტმესის საკითხთან მიმართებით საინტერესოდ მივიჩნიეთ ერთი გარემოება – ლალ ნაწილაკიანი ფორმების გამოვლენა: სიბრაღელის, თანაგრძნობის, თანააღმობის გამომხატველი სპეციფიკური ფორმების გამოყენება.

ა) საფეთქელ ხოყრა ჭოლჟი ჰა ბაჩჟი ი თხუიმ ხარა სგამეკუშე ი ერნოშ ალდგარ-ღალ-ჩუ, მერმე მეთხუიარა, ჟი-ერტაღს-ოხტინახს, მანგ ლუმტუღლინს...³ „საფეთქელი დაურტყამს მყინვარზე თუ ქვაზე და თავი ჰქონია ჩატეხილი და იმით გარდაცვლილა („მკვდარა-ღალ-მო“), სხვა მონადირეები, ვისაც ნაპრაღიდან ამოუყვანიათ („ამო-ვისაც-უყვანიათ“), ყველანი გაიძახოდნენ თურმე...“ (სვან. მერმე შდრ. ძვ. ქართ. მერმე).

ბ) დარუ ზატუნლონ, ლიმგრიე სგუებნე ლადელ, ეჯღაღ ქაწთვანდგანს ი ჩუ-ი-ღალ-ანდმერცხანს⁴ „ორი წლის მერე, მარიამობის წინა დღეს მაინც ნავიდა და დაიღუპა კიდეც („და-კიდეც-ღალ („თანაგრძნობა“-იღუპა“).

არალელისათვის საყურადღებო უნდა იყოს ტოპონიმი - გირგოლიმ-ღალ ნა-ლ-ზიგ-ჟ „გრიგოლის ნამოსახლარი“ ყანა, სათიბი (ციცხვარი); საინტერესოა, რომ ტოპონიმად არის ქცეული მართული მსაზღვრელ-საზღვრული – ანთროპონიმისა და წინა ვითარების სახელთა კომბინაციით შედგენილი, რომელსაც ემატება სპეციფიკური ლალ ნაწილაკი, რომელიც სვანურში სიბრაღელის, თანაგრძნობის შინაარსის შემცველია და გამოხატავს მთქმელის თანადგომით დამოკიდებულებას; ლალ სპეციფიკურია სვანურისათვის, ზუსტი სემანტიკურ-მორფოლოგიური ეკვივალენტი მას ქართულსა და მეგრულ-ლაზურში არ ეძებნება, ამიტომაც თარგმნისას ძალზედ ჭირს იმ სპეციფიკისა და ნიუანსური სე-

¹ ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. საღლიანი, რ. იოსელიანი. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1, გვ. 152.

² ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. საღლიანი, რ. იოსელიანი. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1, გვ. 152.

³ ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. საღლიანი, რ. იოსელიანი. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1, გვ. 152.

⁴ ი. ჩანტლაძე, ქ. მარგიანი-დადვანი, ქ. მარგიანი-სუბარი, მ. საღლიანი, რ. იოსელიანი. კოდორული ქრონიკები (გამოკვლევებითურთ). ტ. 1, გვ. 152.

მანტიკის ჩგადმოცემა, რომელსაც **ლალ** – დართული ფორმები სვანურში გამოხატავენ; ამ ტიპის მაგალითები ხშირია ყოველდღიურ საუბარში, მეტყველებაში, მაგრამ ტმესის სახით, ასევე ტოპონიმიში, გეოგრაფიულ ნომენკლატურაში ლალ ნანილაკიანი ადგილთა სახელების თუნდაც ერთეულების სახით გამოვლენა საინტერესოდ გვეჩვენება.

სამეცნიერო ლიტერატურაში შენიშნულია, რომ ძველ ქართულში ადრინდელ ძეგლებში ხშირია ტმესის შემთხვევა, გვიანდელში კი ნაკლებად გვხვდება. მაგალითად, სახარების ერთ-ერთი ძველი რედაქციის ტექსტში წერია: „**რომელმან ფრიად მიილო, არლარა ემატა, და რომელმან მცირედ, მას და-არაჲ-აკლდა**“. იგივე წინადადება XI საუკუნის რედაქციაში ასეა წარმოდგენილი: „**რომელმან ფრიად მიილო, არაჲ ემატა, და რომელმან მცირედ, ამას არაჲ დააკლდა**“.¹

ამრიგად, ტმესი ანუ განკვეთა გვხვდება ძველ ქართულსა და სვანურში; ის არ ახასიათებს თანამედროვე ქართულსა და მეგრულ-ლაზურს. სავარაუდოდ, ის უნდა არსებულებოდა საერთოქართველურში, როგორც სხვა არერთი საკვანძო საკითხის გადანყვეტისას, ძველი ქართულისა და სვანურის მონაცემები იძლევა საფუძველს ამგვარი ვარაუდის დაშვებისა.

ზმნისწინისა და ზმნის განმკვეთი ელემენტების როლში ძველ ქართულში ძირითადად გვევლინება ნაცვალსახელები და სხვადასხვა ნაწილაკები. სვანურში ასევე დასტურდება არსებით სახელები, ვითარების ზმნიზედები. გვაქვს შემთხვევები ერთდროულად ორი-სამი ლექსიკური ერთეულით განკვეთა-გახლეჩვისა. სვანურში ტმესის საკითხთან მიმართებით უაღრესად საინტერესო ასევე **ლალ** სიბრაღულის, თანაგრძნობის, თანააღმობის გამომხატველი სპეციფიკური ნანილაკის გამოყენება. აღნიშნული ფორმების ზუსტი თარგმანი, სწორედ, სპეციფიკურობის სემანტიკის გამო ვერ ხერხდება. ტმესს სვანურშიც, მსგავსად ძველი ქართულისა, უდავოდ აქვს ექსპრესიულობის ფუნქცია, უფრო მეტი გამომსახველობითი უნარი. უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ სვანური მეტყველებისთვის ტმესი უაღრესად ბუნებრივი და სისხლხორცეულია და გაქრობის საფრთხე არ ემუქრება.

¹ რ. სალინაძე. ძველი ქართული ენა (V-XI საუკუნეები), გვ. 140-141.

TMESI OR SEPARATION IN OLD GEORGIAN AND SVAN LANGUAGES

Tmes is found in old Georgian and Svan languages; It is not found in modern Georgian and Megrelian language and means inclusion of various particles, words and even group of words between prefix and verb.

In old Georgian language as separating components of prefix and verb are mainly found pronouns and various particles ...In Svan language also are stated nouns, adverbs of manner ... We have also cases of splitting by two or three lexical units. In Svan language is found use of specific particle, very interesting also Ghal, pity and sympathy expressing with regard to the issue of Tmes. These forms can not be exactly translated.

Even in Svan language alike old Georgian language, tmes undoubtedly has a function of expressiveness, skill of more expression. Herein is to be also noted that in the speech of Svan language the Tmes is very natural and has no danger of vanishing.

¹ *Ketevan Margiani* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ქ ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ზ ა

ლელა მიქავა¹

რუსიზმები და ანგლიციზმები ნაოლოგიზმების ფუნქციით
თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენაში

თანამედროვე ქართულ სალიტერატურო ენაში მოჭარბებულად საგრძნობია რუსიზმების ხმარების შემთხვევები, რომელთაც არც თუ იშვიათად ჟარგონის იერი დაჰკრავს. მაგ.:

პროსტა: „ღმერთმა შეგარგოს... საჩუქარადა... ზაფხულია... ისე, პროსტა“.² ასევე: **ლუჟანკა**, **პახმელია შტატსკი შლიაპა** და სხვ.

არაიშვიათად რუსული ანთროპონიმები კნინობითი სუფიქსებით გვხვდება:

ვანიჩკა: „ახსოვს კიდეც ვანიჩკას“;³

იაშკა: „მე და იაშკა მალე საზღვარგარეთ მივდივართ“.⁴

მეტსახელებით გამოირჩევა ძროხის სახელები: „მწკრივს მაკე „მურმანა“ მიუძღოდა, „მურმანას“ რიგრიგობით მოსდევდნენ: „ნოდრა“, „ელისო“, „ელზა“, „ბიჩოკა“, „კოლია“ „თავგასა“ და სხვები.⁵ „თავგასა“ აქ მეტსახელ „თავგასიებულის“ შემოკლებული ფორმაა. შდრ.: „თვალახ-ვეული დაა ბორკილდადებული სასახლეში თავგასიებულს მიჰგვარეს“.⁶

შეგვხვდა ა-კნინობითსუფიქსიანი მეტსახელი **სელაპ-ა**: „სელაპა 28 წლის ბიჭია. ბებამისთან ერთად ცხოვრობს და ბინებს ოსტატურად ქურდავს. ნამდვილი სახელი ფელიქსი ჰქვია. სელაპა ვინ და რატომ შე-არქვა, არ ახსოვს, ან არ უნდა, რომ თქვას“;⁷ „ბახვა 14 წლისაა და სელაპას მეზობელ სადარბაზოში ცხოვრობს“.⁸

„გადაცემაზე მუშაობდნენ:

¹ **ლელა მიქავა** – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **ნ. სადღობელაშვილი.** თავშესაფარი (რომანი, მოთხრობები), – ახალი ქართული პროზა. ტ. 4. თბ., 2010, გვ. 115.

³ **ნ. სადღობელაშვილი.** თავშესაფარი (რომანი, მოთხრობები), გვ. 82.

⁴ **ნ. სადღობელაშვილი.** თავშესაფარი (რომანი, მოთხრობები), გვ. 161.

⁵ **ბ. ხვედელიძე.** მინდვრის ყვავილები, – ახალი ქართული ლიტერატურა. ტ. 6. თბ., 2011, გვ. 13.

⁶ **ბ. ხვედელიძე.** მინდვრის ყვავილები, გვ. 110.

⁷ **ბ. კვიციანი.** მძინარე ციკლოპის ძახილი, – ახალი ქართული პროზა. ტ. 6, გვ. 24.

⁸ **ბ. კვიციანი.** მძინარე ციკლოპის ძახილი, გვ. 24.

ავტორი და რეჟისორი
ჯონი მელია
ნამყვანი და რედაქტორი
თინათინ მეგრელიტაშვილი
ოპერატორი გოგი ბაქრაძე
მძლოლი **რომან ქლიბა**.¹

ქლიბა აქაც მეტსახელია, თითქოს აფხაზური გვარის ვარიანტი, შდრ.: *ქართ.* ქლიბაძე, აფხაზ. შანბა, შამბა, არძინბა, ქეცბა. ეს დერივაციული ერთეულები ფრაზეოლოგიაში, ანუ ახალი ენობრივი ერთეულის შექმნა უკვე არსებული ენობრივი და სიტყვანარმოებითი საშუალებებით, დაკავშირებულია ამოსავალი ერთეულის გარკვეულ ფუნქციურ ცვლილებებთან და სემატიკურ კომპრესიასთან (შდრ.: ქლიბი-ქლიბა-ქლიბაძე). დერივაციული მიმართებები პრედიკაციაში უნდა გაიხსნას მეტყველების დონეზე.

დერივაციაში განსახიერებულია ყველა ზოგადენობრივი ფუნქცია. ნინა პლანზე გამოდის საურთიერთო ფუნქცია, დერივატი – სახელმდებელი იქცევა გამონათქვამის დერივატ-კომპონენტად და მეტყველების დონეზე იგი შეივსება პრაგმატული და ესთეტიკური ფუნქციებით, რაც სიტყვანარმოების სისტემას თავისდთავად არ გააჩნია.²

უცხოენოვანი დერივატებით სავსეა ქართული სალიტერატურო-სამეტყველო ენა. სწორედ ასე გაჩნდა ისეთი „გაქართულებული“ დერივაციული ერთეულები, როგორცაა:

მაროჟნი: „*მაროჟნი* მერამდენედ ვუთხარი, *მაროჟნი* კია, ნაყინი დაიძახე-მეთი შე ოხერო, ნაყინი!“³

ვარატნიკები: „ბოლო ღილზე აქვთ შეკრული გაცრეცილი *„ვარატნიკები“*“⁴

ტუფლები (=ტუფლი ენაში მიღებული ფორმაა, თუმცა ჩვენს შემთხვევაში ავტორი ფეხსაცმელსაც ხმარობს. იხ. ქვემოთ): „ქალაქიდან ჩამოსულ სტუმრებს **ტუფლებზე** ეტყობათ კოპნიაობა“.⁵

ქართულ ზეპირმეტყველებაში არსებული უცხოური (შემოსული) სიტყვები არაიშვიათად მწერალთა ნაწერებშიც არის ასახული:

ფეჩი, „ჟესტის ფეჩი“ (=თუნუქის ღუმელი): „ჯერ ნახე რა **ფეჩია**, სა-მურაების“;⁶ „ძველიძველი თუნუქის ღუმელი გამოაძვრინა (ქართველები

¹ **ბ. ხვედელიძე.** მინდვრის ყვავილები, გვ. 258.
² **დ. ბახტაძე.** ფრაზეოლოგიური პრედიკაციის პრობლემები (*გერმანული და ქართული ენების ტიპოლოგიური კვლევის საფუძველზე*). ქუთაისი, 1992, გვ. 140-141.
³ **ნ. სადღობელაშვილი.** თავშესაფარი (რომანი, მოთხრობები), გვ. 113.
⁴ **ნ. სადღობელაშვილი.** თავშესაფარი (რომანი, მოთხრობები), გვ. 80.
⁵ **ნ. სადღობელაშვილი.** თავშესაფარი (რომანი, მოთხრობები), გვ. 83.
⁶ **აკა მორჩილაძე.** ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლები. *მეორე გამოცემა*. თბ., 2000, გვ. 59.

„**ფესტის ფენს**“ რომ ვეძახით);¹ „**ფენი** ისევ გუზგუზებდა“;² „დავჯდები დედაჩემის დანთებულ **ფენთან** და იმისთანა ამბებს მოვყვები მეთქი, რო...“.³

კრუშკა: „...კიდევ ერთი მინანქრის ტოლჩა (ქართველები **„კრუშკას“** რომ ვეძახით) ამოაძვრინა“.⁴

კლიჩკა: „ჩემი **კლიჩკა**ა ბოკვერა“.⁵

პონტი: „ვინმეს თუ უშარაფია ჩვენ **პონტში**?“⁶

ასევე: **აბსტრელი**, **პერევალი**, **ტელეგრიკა**, **კაროჩე**, **უბიცა**, **ტრუპი**, **ზნაჩიტ**, **სპეცზაკაზი**, **შამპანსკი**, **სალოლ**, **პრავა**, **მეხანიკი**, **პადიუზდი**, **კრიშა**, **სპეცოვკები**, **კრუგი**, **ნიჩევი**, **პაჩტი**, **ნასკი** (ზეპირმეტყველების გზით შემოსული სიტყვაა. დღეს ენაში **ნასკი** „წინდის“ მნიშვნელობით გაბატონებული სიტყვაფორმა), **ვეში** (ზეპირმეტყველების გზით დამკვიდრებული ლექსემაა წერიტმეტყველებაში), **პა ბრატსკი ტრანკალეტკა/ვეზდებოდი**, **მატაციკლეთი**, **ბუდკა** (მოსალოდნელი ზეპირმეტყველებისეული „ბუტკა“ მხოლოდ ნ. შატაიძის შემოქმედებაში ვიპოვეთ), **ლიფტიორი** (=მელიფტე), **პასტა** (**პასტა** დღეს ქართულში დაკვიდრებული უცხოური წარმოშობის სიტყვაა), **უმნი რალაცა** და სხვ.

ზოგჯერ ენაში შენარჩუნებულია უცხოური წარმოშობის მიკრო-ტოპონიმები, როგორიცაა:

„ფრანცია“: „**ფრანციას**“ ჩაუარა ფეხის ათრევით“.⁷

იზოლენტა (**იზოლენტა** აქ აშკარად რუსული გზით მიღებული კომპოზიტის „საიზოლაციო ლენტის“ ვარიანტია): „...ხის ნაჭერი ჰქონდა წამოცმული და ზემოდან ლურჯი **იზოლენტით** იყო დაფარული“.⁸

ბლატავი: „არ მევასება უაზრო **ბლატავი!**“;⁹ „ტრუპისთვის მეტისმეტად ბევრს **ბლატაობ**“.¹⁰

ამ ჟარგონული შეფერილობის ფორმას „ბლატავს“ აშკარად მასდარის შინაარსი აქვს შენარჩუნებული (შდრ.: ჭიდავი, ნუნწავი, ხუზავი, ტლინკავი, ბურთავი...). ამ ტიპის მასდარებს კარგად იცნობს ვ. ბერიძის, ი. ქავთარაძის, ქ. ძონენიძისა და პ. გაჩეჩილაძის სალექსიკონო მასალები. პროფ. ბ. ცხადაძის ახსნით, ცურავი, ჭიდავი ტიპის სახელები მასდარული ფორმებია, რომლებიც ნაწარმოებია ანმყოს ზმნის პირიანი საშუალი გვარის (იშვიათად მოქმედებითის) ფორმათაგან.¹¹

¹ ირ. ლომოური. პარალელური საქართველოს ქრონიკები, – ახალი ქართული პროზა. ტ. 5. თბ., 2011, გვ. 74.

² ბ. ხვედელიძე. მინდვრის ყვავილები, გვ. 291.

³ ბ. კვიციანი. მძინარე ციკლოპის ძახილი, გვ. 82.

⁴ ირ. ლომოური. პარალელური საქართველოს ქრონიკები, გვ. 79.

⁵ ირ. ლომოური. შემთხვევა (მოთხრობები, ზღაპრები, პიესები). თბ., 2000, გვ. 108.

⁶ ირ. ლომოური. შემთხვევა (მოთხრობები, ზღაპრები, პიესები), გვ. 108.

⁷ ირ. ლომოური. პარალელური საქართველოს ქრონიკები, გვ. 58.

⁸ ბ. კვიციანი. მძინარე ციკლოპის ძახილი, გვ. 32.

⁹ ირ. ლომოური. შემთხვევა (მოთხრობები, ზღაპრები, პიესები), გვ. 110.

¹⁰ ირ. ლომოური. პარალელური საქართველოს ქრონიკები, გვ. 173.

¹¹ ბ. ცხადაძე. მასდარის წარმოშობის ზოგი თავისებურება ქართული ენის დიალექ-

ჩვენ მიერ ზემოთ განხილული ზოგი ფორმა აშკარა ექსპრესემა იყო. აქვე შევნიშნავთ, რომ ექსპრესემები შეიძლება იყოს ლექსიკური, ფრაზეოლოგიური, ზოგჯერ გრამატიკული ხასიათისაც. ასეთ ექსპრესემებს ფართოდ იყენებენ ქართულ პრესაშიც. ექსპრესემები კი ყოველთვის ვერ აღწევს მიზანს, ჯერ ერთი, იმის გამო, რომ ყოველთვის ვერ არის დაცული ზომიერება მათს გამოყენებაში, მეორეც, ყოველთვის არაა გათვალისწინებული სიტყვების სემანტიკური შესაძლებლობანი. ექსპრესემებად ნახმარი სიტყვა, თუკი იგი თვითნებურად და დაუკვირვებლად გამოყენებული, მიზანს ვერ მიაღწევს. მეტაფორულად ნახმარი სიტყვა ერთ კონკრეტულ შემთხვევაში შეიძლება მოხდენილი და მოხერხებული იყოს, არც მისი მნიშვნელობა იყოს გაბუნდოვანებული, მაგრამ, როცა იგი შემდეგ უთვალავჯერ მეორდება ყოველდღიურად, ყველა გაზეთის ყოველგვარი ხასიათის მასალაში, შტამპად იქცევა და ეკარგება გამომსახველობითი ძალა, აგრეთვე, რაც მთავარია, ხშირად მახინჯდება მისი მნიშვნელობა. მეტიც, როცა წერენ, **არხის საშუალებით** ირწყვება მეურნეობის მიწები – **არხით ირწყვება** და მისთ. ენობრივი, ამ შემთხვევაში ლექსიკური, შტამპი წარმოშობით ხან ექსპრესემაა, ხან ენობრივი სტანდარტი. შტამპად იქცევა სტანდარტულად, ხშირად და ერთფეროვნად, კონტექსტის შინაარსის გაუთვალისწინებლად ხმარებული ნეიტრალური სიტყვაც და ისეთი ექსპრესემაც, რომელმაც ხშირი ხმარებისაგან დაკარგა გამომსახველობა. შტამპი ენაში აუცილებელი, მაგრამ უარყოფითი მოვლენაა. პრესის ენაში შტამპების დახვავება არაა სასურველი, ვინაიდან იგი დიდ გავლენას ახდენს მკითხველი საზოგადოების ენობრივ გრძნობაზე.¹ ჩვენ ასეთ ლექსემად მიგვაჩნია, *კავშირი რამეთუ*, რომელიც ზოგჯერ ქართველ მწერალთა ნაწარმოებშიც იჩენს თავს და არადანიშნულებისამებრ გამოიყენება.

ზოგჯერ რუსული სპეციფიკური გამოთქმები და ცალკეული შესატყვისები, მხატვრულ ტექსტებში რუსული ან ქართული დანერგილობითურთ არაერთგზის გვხვდება. მაგ.:

„დარაჯი – Не положено!

გოგი – Чего?

დარაჯი – Не положено!“²

„И конец приходит всегда внезапно! – იტყვის თავისთვის და გოგოს თვალბში შეხედავს“.³

„...Тожe мне интeрвиу, და თანაც მინისტრთან, დაკვირვებული

ტებში, – *იბერიულ-კავკასიური ენათმეცნიერება*. ტ. XXVI. თბ., 1987, გვ. 135.

¹ **თ. ლვინაძე**. ლექსიკურ ნორმათა დარღვევები თანამედროვე ქართული პრესის ენაში, – *ქართული სიტყვის კულტურის საკითხები*. სტატიების კრებული. წიგნი III. თბ., 1980, გვ. 19-53.

² **ირ. ლომოური**. შემთხვევა (*მოთხრობები, ზღაპრები, პიესები*), გვ. 106.

³ **ბ. ხვედელიძე**. მინდვრის ყვავილები, გვ. 142.

ვარ, უფროსებზე გასაგიჟებლად მოქმედებს ეს ამბები“;¹

„– ჰო,ჰო, რაიმონს პაულსი... მაგარია?

– **ტუტ რებიატა**, ვარიანტი არ არის, – თქვა ლოვიკამ“.²

„ერთი ვეში გვაქვს, ოღონდ ფული **პა ბრატსკი** ახლავე გვინდა“;³
„მაიცა, აბა კიდე მაჩვენე, **პა ბრატსკი**“.⁴

„Очень популярный отходняк! – დამიმთავრა ზურამ“;⁵

„...არა, ნიცაში ამინდს არ წავახდენდი ნამდვილად. მიხრა-მოხრა, ქალაქური სიტყვა-პასუხი. **ო, მორე, ბეზ მინია, ეტო გორე**...“.⁶

კუპალნიკი (купальник): „ღმერთი ჩენი ცოდვების გამო ჯვარს აც-
ვეს და მე, შუა მარხვაში, კურთხევის გარეშე ჩავიცვი **კუპალნიკიო**“.⁷

ასევე: **ლეზიანკა**, **დერსკი/ძერსკი** (дерзкий), **დერსკობა**, **ვაფშე//
ვაბშე** (вообщем), **ლიმონკა** და სხვ.

დღევანდელი ქართული სალიტერატურო ენა თუ მხატვრული ტექსტები გადატვირთულია სკაბრეზული გამოთქმებითა და გამონათქვამებით, რომელთა გვერდით გამორჩეული ადგილი უჭირავს დიალექტიზმებს. სწორედ დიალექტიზმებია ერთ-ერთი მთავარი წყარო სკაბრეზისა. მაგ.: **შევუკურთხო იმისიც და იმ მაროჟნის გამშველებელიც**.

„ჩემი ამბავი ხო ვიცი, ისევ ველარ მოვითმენ და უნდა შევუკურთხო იმისიც და იმ მაროჟნის გამშველებელიც – მერამდენედ ვუთხარი, მაროჟნი კია, ნაყინი დაიძახე-მეთი შე ოხერო, ნაყინი!“.⁸ აქ სიტყვა „შევუკურთხოში“ და „იმ მაროჟნის გამშველებელში“ აშკარად გინების ფორმებია ნაგულვები.

პიდარასტ-ი: „სუდია, **პიდარასტ** დაზმირ სოუზაშვილი“;⁹

ბლიად: „– თავი მხატვრულ კინოში მგონია, **ბლიად**“.¹⁰

შაყირი, აშაყირებს: „საშინლად **აშაყირებდა** ზაზა“.¹¹

დაგლიჯა: „ნიჟარაძემ **დაგლიჯა** დაცვაში და შენ დანერე, პინიორკაში არ უნდა დაეყენებინაო“.¹²

„მე მაგათი **დედა ვატირე!** რა უქნეს აქაურობას, თუ ხვდებიან?“.¹³

მაგრამ პოეტთან „დედა ვატირე“ სულაც არ გამოხატავს გინებას ან სკაბრეზს: „არგვეთი მოსპო მურვან ყრუმ, **დედა ვატირე** მე მისი“... (მ. მაჭ.).

¹ აკა მორჩილაძე. ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლები. *მეორე გამოცემა*, გვ. 4.

² აკა მორჩილაძე. ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლები. *მეორე გამოცემა*, გვ. 118.

³ ბ. კვირტია. მძინარე ციკლოპის ძახილი, გვ. 74.

⁴ ბ. კვირტია. მძინარე ციკლოპის ძახილი, გვ. 75.

⁵ აკა მორჩილაძე. ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლები. *მეორე გამოცემა*, გვ. 16.

⁶ აკა მორჩილაძე. ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლები. *მეორე გამოცემა*, გვ. 18.

⁷ ლ. ბულაძე. ბოლო ზარი (რომანი). თბ., 2003, გვ. 38.

⁸ ნ. სადღობელაშვილი. თავშესაფარი (რომანი, მოთხრობები), გვ. 113.

⁹ ბ. ხვედელიძე. მინდვრის ყვავილები, გვ. 219.

¹⁰ ბ. ხვედელიძე. მინდვრის ყვავილები, გვ. 235.

¹¹ აკა მორჩილაძე. ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლები. *მეორე გამოცემა*, გვ. 79.

¹² აკა მორჩილაძე. ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლები. *მეორე გამოცემა*, გვ. 87.

¹³ ბ. ხვედელიძე. მინდვრის ყვავილები, გვ. 294.

სამწუხაროდ, სალიტერატურო ქართულში, ენა-მეტყველებაში, მხატვრულ ტექსტებში (ა. მორჩილაძე, ლ. ბუღაძე, ბ. კვიციანი და სხვ.) სკაბრები და რუსულიდან შემოსული ასობით სიტყვა ძალზე მოჭარბებულად გამოიყენება, მკითხველზე ცუდ გავლენას ახდენს, რაც სალიტერატურო ქართულს არამიმზიდველს, უნძილს ხდის, ამძიმებს და აუფერულებს ენობრივ ქსოვილს.

სალიტერატურო ენაში ანგლიციზმების შემოჭრა, მართალია, ახალია, მაგრამ მისი მოჭარბებული გამოყენება, ისევე როგორც რუსიზმებისა, მწერალთა ნაწერებებში იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ენას, დანაგვიანების მხრივ საფრთხე ემუქრება, ეს ეხება როგორც სამეცნიერო, ისე, საერთოდ, მხატვრულ სტილს.

„მაგრამ მოდით, საქმეს მივხედოთ, როგორც ჩვენი რედაქტორი ამბობს, **Let/s go to Mokhsi**“.¹

აილ გოუ: „აილ გოუ.. მარტო არის!“²

ოქეი: „მომასმენინეთ, რას ეუბნებით და გავჩუმდები. *ოქეი?*“;³

„– *ო, კეი* – აჩიკომ იგრძნო, რომ პალარაკის იშტაზე მოვიდა“.⁴

ორიენტი: „უფროსობას პატაკი ჩააბარეს და სასტუმრო „*ორიენტს*“ მიაშურეს“.⁵

იანკი-დუდლი: „...კიდევ მაშინ გამოფხიზლდა რამდენჯერმე, როცა ალინმა *იანკი-დუდლი* შემოსძახა“;⁶ „...მოულოდნელობისაგან კინალამ სიცილი წასკდა, – *იანკი დუდლ!*“.⁷

ინ ვან სექონდ: „– თქვენ ოქრო გინდა! დაგლიჯო... მანი! და მილიონერ ინ ვან სექონდ... მუშაობა არ გინდა!“⁸

სკოჩი: „ხელები თოკით ჰქონდათ შეკრული, პირზე კი – ფართო *სკოჩი*“;⁹ „სკოჩის“ ნაცვლად ტექსტებში მოსალოდნელი ნეოლოგიზმი „ნებოვანი ლენტა“ არ შეგვხვედრია. ჩანს, „სკოჩი“ ისევე მკვიდრდება ქართულში, როგორც *პასტა, ოკეი* და *სხვ.*

ფალფ ფიქშენ: „ჩტივო, ისა, *ფალფ ფიქშენ*“.¹⁰

არ იუ ფრომ: „არ იუ ფრომ ეფრიკა, მისტერ?“.¹¹

ბლექ მეჯიქ ვუმენ: დავიმღეროთ: ბლექ მეჯიქ ვუმენ“.¹²

¹ აკა მორჩილაძე. ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლები. *მეორე გამოცემა*, გვ. 20.

² ირ. ლომოური. პარალელური საქართველოს ქრონიკები, გვ. 113.

³ ნ. სადლობელაშვილი. თავშესაფარი (რომანი, მოთხრობები), გვ. 138.

⁴ ირ. ლომოური. პარალელური საქართველოს ქრონიკები, გვ. 82.

⁵ ირ. ლომოური. პარალელური საქართველოს ქრონიკები, გვ. 19.

⁶ ირ. ლომოური. პარალელური საქართველოს ქრონიკები, გვ. 91.

⁷ ირ. ლომოური. პარალელური საქართველოს ქრონიკები, გვ. 68.

⁸ ირ. ლომოური. პარალელური საქართველოს ქრონიკები, გვ. 77.

⁹ ირ. ლომოური. პარალელური საქართველოს ქრონიკები, გვ. 64.

¹⁰ აკა მორჩილაძე. ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლები. *მეორე გამოცემა*, გვ. 102.

¹¹ ირ. ლომოური. პარალელური საქართველოს ქრონიკები, გვ. 149.

¹² ირ. ლომოური. პარალელური საქართველოს ქრონიკები, გვ. 150.

ფროტექტინგ: „იუ, რატომ არ ფროტექტინგ“.¹

ჰეფი ენდ: „იარალი ყოველთვის იმას აქვს, ვისაც სჭირდება და დათუშვი, მეთქი ყველაფერი იქნება **ჰეფი ენდ** და ასეც ვუთხარი, მეთქი, ვსო, მოკვდა ბაზარი, ტერენტი“.²

ანგლიციზმების საკმაოდ დიდი გამოჩენა ქართულ სამწერლობო სივრცეში მოულოდნელი პროცესი არ არის, რადგან ინგლისურენოვანი სოციოკულტურული სივრცე ქართული რეალობის შემადგენელი გახდა და ამ დაახლოებას გლობალიზაციის პროცესი უწყობს ხელს.

LELA MIKAVA³

THE RUSSISMS AND THE ANGLICISMS AS NEOLOGISMS IN THE MODERN GEORGIAN LITERARY LANGUAGE

The article deals with the use of the Russisms which often sound like jargons in the modern Georgian literary language. Though the Russians' policy has quietened in Georgia the lexical means which we have had as separate words these two centuries have got imprinted in the Georgian language issue.

As for the Anglicisms, true, their penetration into the Georgian language is new but their abundant use in the works of the writers, as it is the case with the Russisms, indicates that the language is under the threat of contamination. It concerns both the scientific and the fiction styles.

The appearance of the Anglicisms in the Georgian literary sphere is not an unexpected process as the English language socio-cultural sphere has become a constituent of the Georgian reality and this rapprochement is facilitated by the globalization process.

¹ ირ. ლომოური. პარალელური საქართველოს ქრონიკები, გვ. 76.

² აკა მორჩილაძე. ფალიაშვილის ქუჩის ძაღლები. მეორე გამოცემა, გვ. 122.

³ *Lela Mikava* – Post-Graduate Student, Sokhumi State University.

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

მერაბ ნაჭყებია¹

ეთნიკურ უმცირესობათა ენობრივი ორიენტაციის საკითხი საქართველოში

თანამედროვე მსოფლიოში არ არსებობს ქვეყანა, სადაც ეთნიკური უმცირესობის წარმომადგენლები არ ცხოვრობდეს. ისინი სახლობენ კომპაქტურად ან დისპერსიულად. ამა თუ იმ ტერიტორიაზე ეთნიკურ უმცირესობათა არსებობა სხვადასხვა მიზეზით აიხსნება: პოლიტიკური საზღვრების ცვლა, ხალხთა მიგრაცია, ან ჯერ კიდევ სახელმწიფოს შექმნამდე მათი შესაძლო ცხოვრება აღნიშნულ ტერიტორიაზე და ა. შ.²

ტერმინ „ეთნიკური უმცირესობის“ ზუსტი განმარტება დღეს საერთაშორისო სამართალში არ არსებობს, თუმცა საერთაშორისო ორგანიზაციების ორგანოთა და ექსპერტთა მუშაობის შედეგად ჩამოყალიბდა შემდეგი განსაზღვრება: **ეთნიკური/ეროვნული** უმცირესობა არის „სახელმწიფოში მცხოვრებ მოქალაქეთა ჯგუფი, რომელიც რიცხობრივად მცირეა ძირითად მოსახლეობასთან შედარებით და განსხვავდება მისგან თავისი ენით, რელიგიით, ეთნიკური კუთვნილებით.“³

სახელდება „ეთნიკური უმცირესობის“ გვერდით გამოიყენება ტერმინი „ეროვნული უმცირესობა“. მკვლევართა დიდი ნაწილი მათ სინონიმებად მიიჩნევს. თუმცა აღნიშნული ტერმინების მიმართ ეთნიკური უმცირესობანი ხშირ შემთხვევაში უარყოფითად არინ განწყობილნი და ცდილობენ უფრო ნეიტრალური ტერმინით მის ჩანაცვლებას.⁴ ამიტომაც

¹ **მერაბ ნაჭყებია** – ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² მიუთითებენ რამდენიმე სახელმწიფოზე, რომლებიც მონოეთნიკურად მიიჩნევა, თუმცა ეს დაყოფაც პირობითია; მაგ.: იაპონია (იაპონელები – 98%), სომხეთი (სომხები – 97%), ფინეთი (ფინელები – 93%), ბრაზილია და სხვ. ამდენად, ეთნიკური უმცირესობანი არსებობენ ყველგან.

³ ადამიანის უფლებათა საერთაშორისო სამართალი. ლექსიკონი-ცნობარი. რედაქტორი **ლ. ალექსიძე**. თბ., 2005, გვ. 89.

⁴ **В. А. Тишков**. Что есть «национальные меньшинства»? (*Меняющийся мир и меняющиеся рамки конвенции*), – *Бюллетень Сети этнологического мониторинга и раннего предупреждения конфликтов*. №46, 2002. ელექტრონული ვერსია: http://valerytishkov.ru/cntnt/publikacii3/publikacii/chto_est_n.html.

დღესაც აქტიურად მსჯელობენ სათანადო ტერმინის შესარჩევად. ქართულ სივრცეში გამოიყენება ტერმინები: „არაქართული მოსახლეობა“, „ეროვნული უმცირესობა“, „ეთნიკური უმცირესობა“, „დიასპორა“ და ა. შ.

ამდენად, ეთნიკური უმცირესობის ერთ-ერთი ძირითადი მახასიათებელია საკუთარი, ძირითადი მოსახლეობისაგან განსხვავებული ენის მქონებლობა, რომელსაც შეიძლება ჰქონდეს დამწერლობა, შეიძლება - არა. აქვე უნდა აღინიშნოს, რომ ძალიან ბევრი ეთნიკურ უმცირესობათა მეტყველების ლინგვისტური სტატუსი დღესაც გაურკვეველია, ანუ დაუზუსტებელია: კერძოდ, ენაა იგი, თუ - დიალექტი. ამის მიზეზი იმ უნივერსალური კრიტერიუმების არარსებობაა, რომელიც ზუსტად გამიჯნავდა ენასა და დიალექტს. ამიტომაც არავინ იცის, თუ რამდენი ენაა დღეს მსოფლიოში (ასახელებენ 3000-დან 7000-მდე).¹

¹ მსოფლიოში 200-ზე მეტი ქვეყანაა, რომელთაგან 100-ზე მეტს სახელმწიფო ენად არამშობლიური ენა აქვს. სახელმწიფოთა ერთ მესამედს, ანუ 68 ქვეყანას, სახელმწიფო ენად ინგლისური აქვს (მათ შორის 12 ქვეყანაში აბორიგენ ენებთან ერთად კანონიკურად, სახელმწიფო ენად არის გამოცხადებული). ინგლისური ენა, როგორც ერთადერთი სახელმწიფო ენა, დაკანონებულია აფრიკის ქვეყნებში (ტანზანია, ზიმბაბვე, უგანდა, ლიბერია, ზამბია, მავრიკია, ბოსტვანა, ნიგერიის ფედერაციული რესპუბლიკა და სხვ.). ჩამოთვლილთაგან აფრიკის კონტინენტზე მრავალრიცხოვანი მოსახლეობით (135 მილიონ 560 ათასი მცხოვრები) ნიგერია პირველ ადგილზეა. სახელმწიფო ენის სტატუსი მოსახლეობის სიმრავლით არ განისაზღვრება (მაგ., ნიგერიაში, სადაც რამდენიმე ეთნიკური ჯგუფის მოსახლეობაა, მრავალრიცხოვნობით გამოირჩევა: ჰაუსა - 26 მლნ., იორუბა - 21 მლნ., იგბო - 17 მლნ). აფრიკის კონტინენტზე გამონაკლისში მხოლოდ სამხრეთ აფრიკის რესპუბლიკა, სადაც ინგლისის ყოფილ კოლონიაში დღეს ინგლისურთან ერთად სახელმწიფო ენებად გამოცხადებულია აქ მცხოვრებ 12 ეთნიკურ ჯგუფთა ენები: სესოტო, კოსა, ზული, ლეზოა, სისკატი და სხვ. აზიის ქვეყნებთან ინგლისურს სახელმწიფო ენის სტატუსი აქვს სინგაპურში, ბრუნეიში, ინდოეთში (ჰინდი ენასთან ერთად); ამერიკის კონტინენტზე ინგლისური სახელმწიფო ენად აღიარებულია: აშშ-ში, კანადაში (ფრანგულთან ერთად), იამაიკაში, გრანადაში, ბელიზში, დომინიკის რესპუბლიკაში, ბაჰამისა და ბერმუნდის კუნძულოვან სახელმწიფოებში; ოკეანეთში, ასევე, ავსტრალიის კონტინენტზე - 17 სახელმწიფოში ინგლისურ ენას სახელმწიფო სტატუსი აქვს შეიქმნილი (ავსტრალია, ახალი ზელანდია, პაპუა-ახალი გვინეა, მიკრონეზია, ფიჯის რესპუბლიკა და სხვ.). ევროპაში კი ინგლისურს სახელმწიფო ენის სტატუსი აქვს ირლანდიაში, გიბრალტარში, მალტაში და ცხადია, დიდ ბრიტანეთში. მსოფლიოში სახელმწიფო ენის სტატუსით მეორე ადგილზე გვევლინება ფრანგული ენა (ძირითადად საფრანგეთის ყოფილ კოლონიებში): სენეგალი ჩადი, რუანდა, მალი, ნიგერია, მადაგასკარი, მავრიტანია, კოტ-დ'ივუარი (ყოფილი სპლოს ძვლის ნაპირი), კონგოს დემოკრატიული რესპუბლიკა და სხვ. ასევე ევროპის ზოგიერთ ქვეყანაში (მონაკო, ლუქსემბურგი, შვეიცარია, ბელგია) სახელმწიფო ენა ფრანგულია. ამდენად მსოფლიოში სახელმწიფო ენის სტატუსით ფრანგული 30 ქვეყანაშია გავრცელებული. სახელმწიფო ენის რიცხოვნობით მესამე ადგილზეა არაბული, რომელიც 23 ქვეყანაშია გავრცელებული (ალჟირი, მაროკო, ტუნისი, ლიბია, ეგვიპტე, იორდანია, საუდის არაბეთი და სხვ.), ასევე, აზია-აფრიკის ხუთ ქვეყანაში (ისრაელი, ჩადი, ერიტრეა, სომალი, ჯიბუტი) არაბული სახელმწი-

სახელდება „ეთნიკური უმცირესობის“ გვერდით გამოიყენება ტერმინი „ეროვნული უმცირესობა“. მკვლევართა დიდი ნაწილი მათ სინონიმებად მიიჩნევს. თუმცა აღნიშნული ტერმინების მიმართ ეთნიკური უმცირესობანი ხშირ შემთხვევაში უარყოფითად არინ განწყობილნი და ცდილობენ უფრო ნეიტრალური ტერმინით მის ჩანაცვლებას.¹ ამიტომაც დღეს აქტიურად მსჯელობენ სათანადო ტერმინის შესარჩევად. ჩვენში სახელდება ტერმინები: „არაქართული მოსახლეობა“, „ეროვნული უმცირესობა“, „ეთნიკური უმცირესობა“, „დიასპორა“ და ა. შ.

XXს. 20-იან წლების საბჭოთა კავშირში თავდაპირველად გამოიყენებოდა „მცირე ერები“ (ან „მცირე ხალხები“), რომელიც მოგვიანებით შეიცვალა ტერმინით – „ეროვნული უმცირესობა“. თუ შევადარებთ 1926 და 1959 წლების აღწერათა მონაცემებს, ეთნიკურ ერთეულთა რიცხვი 194-დან 109-მდე, ანუ 90 ერთეულით შემცირდა. სამართლიანობა მოითხოვს აღინიშნოს, რომ ეთნოსთა რაოდენობის გაქრობა არ იყო მართო საბჭოთა ხელისუფლების მიერ უმცირესობათა ასიმილაციის შედეგი. საქმე ის არის, რომ ახლად შექმნილი საბჭოთა კავშირის მოსახლეობის აღწერა რუსეთის იმპერიის აღწერას ეყრდნობოდა, რომლის მიხედვითაც, ცალკე ეროვნებებად იყო გამოყოფილი სხვადასხვა ეთნოგრაფიული ჯგუფიც: მაგალითად, საქართველოში ქართველების გვერდით ცალკე ეროვნებებად აღწერილი იყვნენ მეგრელები, სვანები, ლაზები, აჭარლები, იმერლები და სხვ. მომდევნო წლების საბჭოთა კავშირის აღწერებში ეს „უზუსტობა“ გასწორდა.

70-იანი წლების შუა ხანებში სსრკ-ის ახალი კონსტიტუციის მომზადების პერიოდში, ჩნდება ცნება „ეროვნული უმცირესობა“ და იგი გულისხმობს უკვე არა „მცირე ხალხებს“, არამედ მხოლოდ ეროვნებებს, რომლებიც „სსრკ-ს არამკვიდრი მოსახლეობაა“: კორეელები, გერმანელები, ბულგარელები და სხვა.

საქართველოს ტრადიციულად მიიჩნევენ მრავალეთნიკურ ქვეყნად, თუმცა არსებობს საპირისპირო შეხედულებაც: „ქვეყანა მრავალეროვნულად შეიძლება ჩაითვალოს იმ შემთხვევაში, თუკი აქ სახლობს თუნდაც 6 ისეთი ძველი თუ ახალი უმცირესობა, რომლის პროცენტული მაჩვენებელიც ერთს აღემატება. 2002წ. აღწერით, საქართველოში ასეთი მხოლოდ

ფოს ენის როლში გვევლინება. მეოთხე ადგილზეა ესპანური (სულ 23 ქვეყანა). პორტუგალიური და გერმანული ენები სახელმწიფო ენის რანგში შვიდ ქვეყანაში არსებობს (უპირატესად სხვა სახელმწიფო ენათა გვერდით). ოკუპირებული ტერიტორიების ჩათვლით საქართველო 200-მდე სახელმწიფოს შორის სიდიდით 118-ე ადგილზეა, ე.ი. მსოფლიოს 74 სუვერენულ სახელმწიფოზე დიდია, მათ შორის ისეთ ქვეყნებზე, როგორიცაა: დანია, ნიდერლანდები, ბელგია, შვეიცარია, ისრაელი და სხვ. მოსახლეობის რაოდენობით კი 97-ე ადგილზე, ე.ი. 96 სუვერენულ სახელმწიფოს აღემატება. მათ შორის: ახალ ზელანდიას, თურქმენეთს, ირლანდიას, ნორვეგიას, სლოვაკეთს, ფინეთს, ყირგიზეთს, ჩადის და სხვ. მოსახლეობის სიმჭიდროვის მიხედვით კი მე-80 ადგილზეა.

¹ В. А. Тишков. Что есть «национальные меньшинства»?..

3 ეთნიკური ჯგუფია: აზერბაიჯანელი (6.5 %), სომეხი (5.7 %), რუსი (1.5 %). შესაბამისად, ტერმინოლოგიური შესიტყვება: „მულტიეთნიკური ქვეყანა“ საქართველოსთვის შეუსაბამოდ მიგვაჩნია.¹

ჩვენთვის საინტერესო XX საუკუნის 80-იან წლებში, 1989 წლის აღწერით, საქართველოში, დღევანდელთან შედარებით, ეთნიკური უმცირესობის პროცენტული მაჩვენებელი გაცილებით მაღალი იყო: 70.1% ქართველი ცხოვრობდა, 29.9% კი – ეთნიკური უმცირესობის წარმომადგენელი (2002 წლისთვის ვითარება ასე შეიცვალა: ქართველები – 83.7%, ეთნიკური უმცირესობა – 16.3%). საქართველოში სახლობდნენ შემდეგი ჯგუფები: აზერბაიჯანელები, სომეხები, აფხაზები, ოსები, რუსები, ბერძნები, ებრაელები, ქურთები, ასირიელები, უკრაინელები, ბელორუსები, თათრები. ებრაელთაგან ცალკე ჯგუფად გამოყოფილი იყვნენ ქართველი ებრაელები, რომელთა უმრავლესობა მშობლიურ ენად მიიჩნევდა ქართულს. მათგან 80-იან წლებში კომპაქტურად დასახლებული უმცირესობანი იყვნენ: სომხები – 8.1%, აზერბაიჯანელები – 5.7%, ოსები – 3.0%, აფხაზები – 1.8%. მაღალი პროცენტული მაჩვენებლით იყვნენ წარმოდგენილი რუსებიც (6.3%), რომლებიც ძირითადად დისპერსიულად სახლობდნენ, რამდენიმე გამონაკლისის გარდა (მაგ., ჯავახეთში კომპაქტურად დასახლებული დუხობორები, ზუგდიდსა თუ ჯვარში ჩასახლებული მუშახელი და სხვ.). ყველა ეს უმცირესობა საქართველოში ძირითადად მიგრაციის საფუძველზე გაჩნდა. მკვიდრი ეთნიკური უმცირესობანი საქართველოში არ სახლობენ. უმცირესობანი საკუთარი სურვილით თუ სხვადასხვა ყოფითი მიზეზით (ეკონომიკური, სოციალური და ა. შ.) თავშესაფრის საძიებლად მოდიოდნენ და სახლდებოდნენ. შუა საუკუნეებიდან მოყოლებული, ამ პროცესს ზოგჯერ თვითონ ქართული სამეფო ხელისუფლება უწყობდა ხელს დემოგრაფიული ვითარების გამოსწორებისა თუ სხვა სამხედრო-სახელმწიფოებრივი მიზნით. უმეტესწილად უცხო ეთნოსის ჩამოსახლება საქართველოს ტერიტორიაზე გამიზნული იმპერიული პოლიტიკის (მაგ., ირანის, რუსეთის იმპერიისა თუ მისი მემკვიდრე საბჭოთა კავშირის) ნაწილი იყო. საქართველოში დღესაც ეთნიკური უმცირესობებით კომპაქტურად დასახლებული 4 რეგიონია: აფხაზეთი, ცხინვალის რეგიონი (ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი), ქვემო ქართლი და სამცხე-ჯავახეთი.

ეთნიკურ უმცირესობათა ჩამოსახლება საქართველოში ძირითადად XV-XVI საუკუნეებიდან იწყება. ამ დროს რთული დემოგრაფიული პროცესები მიმდინარეობს. ჩრდილო კავკასიიდან ჩამოსახლებას იწყებენ მომთაბარე ტომები.

ოსთა ჩამოსახლება, როგორც მიუთითებენ, მხოლოდ XV საუკუნიდან შეიძლებოდა დაწყებულიყო. XVI საუკუნეში ისინი დასახლდნენ დვა-

¹ ტ. ფუტკარაძე, ე. დადიანი, რ. შეროზია. „ევროპული ქარტია რეგიონული ან უმცირესობის ენის შესახებ“ და საქართველო. ქუთაისი, 2010, გვ. 175.

ლეთში, ხოლო დღევანდელი საქართველოს ტერიტორიაზე, კერძოდ თრუსოში, ისინი სახლდებიან XVII საუკუნის დასაწყისში,¹ თუმცა მათი რიცხვი არ ყოფილა დიდი. მასობრივად ოსთა გადმოსვლა XIX ს. შუა ხანებში მიმდინარეობს. საერთოდ, XVII-XVIII საუკუნეებში და XIX საუკუნის პირველ ნახევარში, როგორც აღნიშნავენ, ოსები საქართველოში უმნიშვნელო რაოდენობით ცხოვრობდნენ. ოსთა დიდი ნაწილი საქართველოს ტერიტორიაზე ასევე განსახლებულია დისპერსიულად.

ერთ-ერთი მოსაზრებით ადილურ-ჩერქეზულმა ტომებმა (რომლებსაც შემდგომ აფხაზები უწოდეს) აფხაზეთის საერისთავოში ჩამოსახლება დაიწყო XV-XVI საუკუნეებიდან. მათი რაოდენობაც მომდევნო ხანებში უფრო მატულობს, თუმცა უმნიშვნელოდ. **1989 წლის აღწერით**, აფხაზეთის ასსრ-ში სახლობდა: 239 872 ქართველი, 93 267 აფხაზი, 76 541 სომეხი, 74 914 რუსი.; **1970 წლის მონაცემებით** – 199 595 ქართველი, 92 889 რუსი 77 276, აფხაზი, 74 860 სომეხი; **1979 წლის აღწერით** – 213 322 ქართველი, 83 097 აფხაზი, 79 730 რუსი, 73 350 სომეხი.²

სომეხთა მიგრაცია საქართველოში განსაკუთრებით ინტენსიური იყო XIX საუკუნეში, როცა რუსეთის იმპერიამ თურქეთიდან დევნილი სომხური ოჯახები ძირითადად სამცხე-ჯავახეთში, ასევე ქვემო ქართლში, ჩაასახლა.

XV-XVI სს.-დან იწყება ირანის იმპერიის მიერ თურქმენული ტომების ჩამოსახლება. მათი რაოდენობა კიდევ უფრო იზრდება XVII საუკუნეში, როდესაც შაჰ-აბასი აქ ბორჩალოს ტომს ასახლებს. თურქული ტომების მიგრაცია XVIII საუკუნეშიც გრძელდებოდა. სახლდებოდნენ ძირითადად ქვემო ქართლისა და კახეთის რაიონებში.

ეთნიკური უმცირესობანი კომპაქტურად საქართველოს იმ რეგიონებში ცხოვრობენ, რომლებიც მათი წარმოშობის ქვეყნებს ესაზღვრება: სომხეთის მოსაზღვრე მხარეა სომხური მოსახლეობით დასახლებული სამცხე-ჯავახეთი, ქვემო ქართლი აზერბაიჯანს ესაზღვრება (ქვემო ქართლში მცხოვრები მაჰმადიანი მოსახლეობა სხვადასხვა წარმოშობისაა, თუმცა თავს აზერბაიჯანელებს მიაკუთვნებენ და აზერბაიჯანის ხელისუფლებაც მათ საკუთარ ნაწილად აღიქვამს), ოსებით დასახლებული შიდა ქართლი რუსეთის ფედერაციაში შემავალი ჩრდილოეთ ოსეთის რესპუბლიკის მოსაზღვრეა, ხოლო აფხაზებს თავიანთი სახელმწიფო არ აქვთ.

ეთნიკური უმცირესობანი, ჩვეულებრივ, ბი- ან მულტილინგუები არიან. მათ, როგორც წესი, იციან მშობლიური ენა, ეუფლებიან იმ სახელმწიფოს ძირითად ენას, რომელშიც მათ უწევთ ცხოვრება, ხოლო საგანმანათლებლო დაწესებულებაში მათ ემატებათ კიდევ ერთი (ან მეტი) უცხო ენა. საბჭოთა კავშირში ეთნიკურ უმცირესობებს, მშობლიური ენის გარდა, უნდა სცოდნოდათ ფაქტობრივი სახელმწიფო ენა – რუსუ-

¹ **რ. თოფჩიშვილი.** საქართველოში ოსთა ჩამოსახლებისა და შიდა ქართლში ეთნოისტორიის საკითხები. თბ., 1997, გვ. 14.

² *საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა* (მოსახლეობის 1989 წლის საკავშირო აღწერის მიხედვით). თბ., 1991, გვ. 142.

ლი, უნდა ესწავლათ იმ რესპუბლიკის ენა, რომელშიც ცხოვრობდნენ და საშუალო სასწავლებელში დამატებით ერთი უცხო ენა მაინც. როგორც ნესი, ენათა ამ სიიდან ამოვარდნილი იყო იმ რესპუბლიკის ენა, რომელშიც ისინი სახლობდნენ და ეთნიკური უმცირესობანი ძირითადად ორენოვნების (კერძოდ ეროვნულ-რუსული ორენოვნების) დონეზე რჩებოდნენ. ამ ვითარებას კარგად ასახავს საბჭოთა კავშირის აღწერებიც, რომლებშიც ცხადად ჩანს სხვაობა ქართულისა და რუსული ენის მცოდნე ეთნიკურ უმცირესობათა რაოდენობას შორის:

საქართველოს მოსახლეობა	მოცემული ეროვნების საერთო რიცხოვნობიდან თავისუფლად ფლობს სსრკ ხალხთა მეორე ენას						არ ფლობს სსრკ ხალხთა მეორე ენას		
	ქართულს			რუსულს					
	1970	1979	1989	1970	1979	1989	1970	1979	1989
სულ	3,7	4,6	5,7	21,5	26,7	32,3	73,5	67,4	60,8
ქართველი	0,3	0,1	0,1	20,1	25,5	31,8	79,2	74,2	67,7
აფხაზი	2,0	2,1	2,4	59,3	73,9	80,5	38,3	23,6	16,6
ოსი	25,3	31,4	32,6	25,3	31,5	36,6	45,6	33,7	26,1
რუსი	10,5	15,5	22,5	0,3	0,4	0,7	87,1	82,1	74,1
უკრაინელი	5,6	8,7	14,1	47,9	44,3	41,6	38,4	39,0	35,4
ბელორუსი	3,3	5,2	11,0	41,1	33,1	37,4	45,5	54,0	42,8
აზერბაიჯანელი	5,0	6,4	9,3	16,5	26,3	34,2	77,4	66,9	55,7
სომეხი	11,4	13,7	20,3	35,5	41,8	42,9	50,8	41,9	34,2
თათარი	8,4	9,9	14,0	49,5	48,9	49,7	35,3	36,6	30,0
ებრაელი	6,6	15,1	27,7	22,4	32,0	24,0	68,7	50,3	43,4
ქართველი ებრაელი	2,4	3,0	3,1	49,7	44,4	49,5	47,3	49,0	46,7
ასირიელი	24,1	35,3	36,0	34,5	35,7	31,2	39,2	26,7	30,8
ბერძენი	6,7	8,5	15,4	36,9	33,5	44,7	40,6	36,2	29,7
ქურთი	27,2	32,6	43,8	28,2	30,1	26,2	40,7	35,1	27,8

(აღწერის მასალები მოგვყავს სტატისტიკური კრებულიდან: საქართველოს მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობა (მოსახლეობის 1989 წლის საკავშირო აღწერის მიხედვით). თბ., 1991).

2008 წლისთვის ქართული ენის ცოდნის დონე ქვემო ქართლსა და სამცხე-ჯავახეთში ასე გამოიყურებოდა:

	Non-Georgian population of Kvemo Kartli (ქვემო ქართლის არაქართველი მოსახლეობა)	
	Do you speak in Georgian? (ლაპარაკობთ ქართულად?)	
	Yes (დიახ)	No (არა)
18-25 years (წლის)	14.1%	85.9%

26-30 years (წლის)	23.8%	76.2%
31-36 years (წლის)	14.5%	85.5%
37-45 years (წლის)	7.7%	92.3%
46-55 years (წლის)	23.5%	76.5%
56-65 years (წლის)	20.3%	79.7%
65+ years (წლის)	20.5%	79.5%
Total (სულ)	16.9%	83.1%

	Non-Georgian population of Samtckhe-Javakheti (სამცხე-ჯავახეთის არაქართველი მოსახლეობა)	
	Do you speak in Georgian? (ლაპარაკობთ ქართულად?)	
	Yes (დიახ)	No (არა)
18-25 years (წლის)	15.10%	84.90%
26-30 years (წლის)	34.20%	65.80%
31-36 years (წლის)	14.80%	85.20%
37-45 years (წლის)	22.60%	77.40%
46-55 years (წლის)	25.30%	74.70%
56-65 years (წლის)	38.90%	61.10%
65+ years (წლის)	26.70%	73.30%
Total (სულ)	24.60%	75.40%

(ცხრილი მოხმობილია კვლევის ანგარიშიდან: *National Integration and Tolerance in Georgia. Assessment survey report 2007-2008. United Nations Association of Georgia, Tb., 2008, გვ, 50*).

როგორც ცხრილიდან ჩანს, ქვემო ქართლსა და სამცხე-ჯავახეთში სახელმწიფო ენის ცოდნის დონე შეიძლება კატასტროფულად ჩაითვალოს. თუმცა გატარებული ღონისძიებების შედეგად ნელა, მაგრამ პროგრესი თვალშისაცემია. რაც შეეხება აფხაზეთსა და ე.წ. სამხრეთ ოსეთს, რუსეთის მიერ ამ ტერიტორიების უკუპაპირის შემდეგ არათუ ქართული ენის სწავლება, არამედ ქართულად ლაპარაკიც კი აკრძალული აქვთ იქ მცხოვრებ თითო-ოროლა ქართველს.

დღეს ეთნიკური უმცირესობის დიდი ნაწილი, განსაკუთრებით ახალგაზრდა თაობა, აცნობიერებს სახელმწიფო ენის ცოდნის აუცილებ-

ლობას და ცდილობს შეისწავლოს ის. ხელისუფლება ხელს უწყობს ეთნიკურ უმცირესობათა მიერ სახელმწიფო ენის შესწავლას სხვადასხვა ღონისძიებით: გაიხსნა ქართული ენის სახლები ეთნიკური უმცირესობებით დასახლებულ რაიონებში; განსაკუთრებული ყურადღება ექცევა არა-ქართულ სკოლებში ქართული ენის სწავლებას; უმაღლეს სასწავლებლებში ჩაბარების შემდგომ ეთნიკურ უმცირესობებს შესაძლებლობა აქვთ დაეუფლონ ქართულ ენას 1 წლის განმავლობაში (მოსამზადებელი კურსი). თუმცა სახელმწიფო ენის გავრცელება ეთნიკური უმცირესობებით დასახლებულ რეგიონებში ჯერ კიდევ ბევრ სირთულეს აწყდება. მოსახლეობის დიდი ნაწილი, განსაკუთრებით უფროსი თაობა, რუსულ ენას იყენებს საურთიერთოდ, ნაწილს სურვილიც არ აქვს სახელმწიფო ენის დაუფლების და უკვირს კიდევ, რატომ უნდა შეისწავლოს ის. თუმცა იმედია, სახელმწიფოს მიერ სწორი, დემოკრატიული ენობრივი პოლიტიკის წყალობით შეიცვლება ეთნიკურ უმცირესობათა მენტალობა და დარწმუნდებიან სახელმწიფო ენის ცოდნის აუცილებლობაში, როგორც ეს არის დემოკრატიულ ევროპულ სახელმწიფოებში.

MERAB NATCHKHEBIA¹

**THE PROBLEM OF THE LANGUAGE ORIENTATION
OF THE ETHNIC MINORITIES IN GEORGIA**

There is no country in the present world with no representatives of ethnic minorities . They live compactly or dispersedly.

The existence of ethnic minorities in a certain region may be explained by various reasons: the change of the political frontiers, the people migration and so on.

Today there are four regions in Georgia where ethnic minorities reside: Abkhazia, Tskhinvali region (the former South Ossetian autonomous region), Lower Kartli, Samtskhe-Javakheti. All these minorities appeared in Georgia as a result of migration. There are no native ethnic minorities in Georgia. The minorities arrived here of their own accord or because of various conditions of life (economic, social, political and so on) in search of refuge and settled down. Unfortunately, the spread of the official language and its thorough study present great difficulties to the ethnic minorities now as it was before. Though lately the better part of the ethnic minorities, especially the young generation , realizes that it is absolutely necessary to know the official language and tries to learn it. The government helps the ethnic minorities to learn the official language in every way possible by different measures. We hope that thanks to the correct democratic language policy of the Government the mentality of the ethnic minorities will change and they will get convinced of the necessity of learning the official language as it is in the democratic European countries.

Relying on the appropriate documents the article deals with these very processes embracing the period from the Soviet epoch up to now.

¹ **Merab Natchkhebia** – PhD in Philology, Professor, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

ნონა ქეცბაია¹

მეტონიმიური სამშენებლო ტერმინები

ცნებათა სახელდების სხვა საშუალებებს შორის სემანტიკურ დერივაციას მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავს. განსაკუთრებულია მისი როლი სპეციალური ლექსიკის შექმნაშიც. სემანტიკური დერივაცია მეორეულ ნომინაციას განეკუთვნება. ახალი ტერმინის შესაქმნელად ენაში უკვე არსებული სახელი გამოიყენება. ამასთან, აზრობრივი ცვლა შეასაბამისი მატერიალური მოდიფიკაციის გარეშე ხდება. შედეგი ცნობილია – ვიღებთ სიტყვის ახალ მნიშვნელობას. სემანტიკურ დერივაციაში ტრადიციულად სამ ძირითად მოდელს გამოყოფენ: სიტყვის მნიშვნელობის მეტაფორული, მეტონიმიური და ფუნქციური გადაზრება. ერთი სიტყვის ფარგლებში მნიშვნელობათა ცვლას გულისხმობს სემანტიკური დერივაციის ერთ-ერთი მოდელი – მეტონომია (ბერძ. „გადარქმევა“).

ხალხურ სამშენებლო ლექსიკაში მნიშვნელობათა „მეტონიმიური გადარქმევა“ შემდეგი ძირითადი ფორმულების მიხედვით ხდება:

ა) მასალა – ნაკეთობა (ამ მასალისაგან). ეს ცნობილი მეტონიმიური ფორმულა სამშენებლო ტერმინების მიმართ შემდეგ სახეს მიიღებს: სამშენებლო მასალა – ამ მასალით ნაგები სახლი (ან მისი რომელიმე ნაწილი).

ძელი

1. ძელი – „მორი“; „ჰრქვა ღმერთმან ნოეს: ძელთ ჭრად ისწრაფედ“; „სათხებოს ერთი დაჭდობილი ძელი კიბედ ჰქონდა მოკეთებული“;² 2. ძელი – „ძელური ტიპის ნაგებობა“ (ლენხ).³

ჯარგვალი

1. ჯარგვალი//ჯარგვალი – „მგრვალი, მოჭრილი ხე“; 2. ჯარგვალი//ჯარგვალი – „მრგვალი ხეებისგან შეკრული სახლი“; „ზოგს ხეირიანი ჯარგვალიც არ უდგას და შენ კი გინდა ორი სახლი იქონიო?“ (ლ. ქიაჩი).⁴

ქვიტკირი

¹ ნონა ქეცბაია – ფილოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. 6. თბ., 1960, გვ. 170.

³ რ. ჩხენკელი. ქართული ხალხური სამშენებლო ლექსიკა როგორც საფუძველი ამავე დარგის სამეცნიერო ტერმინოლოგიისათვის. თბ., 1988, გვ. 74.

⁴ ალ. ლლონტი. ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა. თბ., 1984, გვ. 75.

1. **ქვიტკირი** – „ქვის ნაგებობის შემამტკიცებელი ხსნარის ტრადიციული სახეობა. [ქართლში სახლის] კედლები ან ალიზისაა, ან ქვიტკირისა, ან ისე, ყორეა“; 2. **ქვიტკირი** – „ხევსურული ციხე-სახლი“; „ერთ ვინრო უბანში იდგა ქვიტკირის სახლი“ (ეკ. გაბ.).¹

დულაბი

1. **დულაბი** – „მოხელილი კირისა და ქვიშის ნარევი, კირსილა“; ცემენტის და სხვა შემკვრელი ნივთიერებების წყალთან შერევით მიღებული სქელი მასა; იყენებენ მშენებლობაზე. „კალატოზები ცდილობდნენ სასწრაფოდ დაენყოთ ქვა, გადაესვათ დულაბი“; „ცოტა ხნის შემდეგ გრიგოლმა საკარმიდამოს გარშემო შემოვლებული თხრილის ქამარში დულაბი ჩაასხა“ (ნ. ლორთქ.);² 2. **დულაბი** (ქიზ.) – „საგანგებოდ ნაგები კედელი“.

ზღვავი/ზღავი

1. **ზღვავი/ზღავი/ზღვე/ზღვა** – „სიპის მსგავსი სამშენებლო ქვა“;³ 2. **ზღავი** (ზღავისა) „ბოსლის იატაკი ერთმანეთზე მოწყობილი მრგვალი ხეებისა, მოზღვავებული იატაკი“; „საქონელი შეტოკდა და ფეხებით ზღავზე მიძიმედ აბრახუნებდა“; „საქონლისათვის გომურში ზღავები ჩააყრევინა“.

ფილაქანი

1. **ფილაქანი** – მსხვილი აგური (ქიზ.), ქვის ფენა, შრე, რომელიც ადვილად იგება ფილოებად; „ავფოფხდებოდი ხოლმე კლდეზე და ვენეოდი გამოშვერილ ფილაქნებს“ (თ.რაზიკ); 2. **ფილაქანი** – აგურით დაგებული იატაკი.⁴

ჭერი

1. **ჭერი** – ნაგებობის (ოთახის, დარბაზის...) ჰორიზონტალური ნაწილი, რომელიც უშუალოდ კედლებს ეყრდნობა. „იმ ჩემ სახლს მამა-პაპეულის ჩამონგრეოდა ჭერია“;⁵ 2. **ჭერი** – იატაკი (გურ.); სასიმიდის იატაკი (მრგვალი წვრილი ხეებისგან); გაუთლელი, დაუმუშევრებელი, წვრილი ხე. ჭერის ლობე (აჭ., ხევს.).

ლამფა

1. **ლამფა** – ჭერის თხელი ფიცარი 2,5 სმ. სისქისა, კოჭებზე ქვევიდან მიჭედებული; 2. **ლამფა** – „თხელი ფიცრის ჭერი“.⁶

ღირო

1. **ღირო/ღირე** – „გათლილი ძელი“ (იმერ); 2. **ღირო** – „საყვავე, სათავის ხე“; გათლილი ძელი (ხე), დადებული სახლის ნაწილის კედლის კარის სვეტების საძირკველად ან სარტყლად.

¹ **ალ. ჭინჭარაული.** ხევსურული ლექსიკონი. თბ., 2005, გვ. 117.

² **ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი.** არნ. ჩიქობავას საერთო რედაქციით. ტ. 2. თბ., 1951, 87

³ **ალ. ლლონტი.** ქართულ კილო-თქმათა სიტყვის კონა, გვ. 132.

⁴ **ალ. ჭინჭარაული.** ხევსურული ლექსიკონი, გვ. 102.

⁵ **ვაჟა-ფშაველა.** პოემები. რევაზ თვარაძის რედაქციით. თბ. 2001, გვ. 81.

⁶ **რ. ჩხენკელი.** ქართული ხალხური სამშენებლო ლექსიკა., გვ. 78.

ჭყონი

1. **ჭყონი** – „მუხა“ (მეგრ.); 2. **ჭყონი** – ამავე მცენარის გაუთლელი მორებისგან იატაკი (ლექს.).

ლავგარდანი

1. **ლავგარდანი** – „ღრმად ამომღები შალაშინი“; 2. **ლავგარდანი** – ამგვარი შალაშინით ამოღებული ჩუქურთმა; კარნიზი (არქიტ.) შენობის ქერზე ან კედელზე შემოვლებული არშია; „[არსაკიძე] ათვალიერებდა ლავგარდნის ჩუქურთმებს“.¹

ნარიმანდი

1. **ნარიმანდი** – „ფიცრის პირის ამოსაღები სადურგლო იარაღი“; 2. **ნარიმანდი** – კარისა და ფანჯრის ფიცარზე სიგრძივ ამოღებული ნაწიბური.

ქამფური

1. **ქამფური** – „ღარის ამომრები იარაღი“; 2. **ქამფური** – „ქამფურით ამოღებული ღარი“.

ქანიშკაფი

1. **ქანიშკაფი** – „კარ-ფანჯრის ნაწილების ერთმანეთზე გადასაბმელად ამოღებული პირი“; 2. **ქანიშკაფი** – სადურგლო იარაღი (რანდა) ხის მასალაზე ღარის ამოსაღებად, ფიგურული ამონაღარის ამომღები იარაღი.²

ნარიმანდი

1. **ნარიმანდი** – „ფიცარზე სიგრძივ ამოღებული ნაწიბური, რომელშიც მეორე ფიცრის გამონეული ნაწილი უნდა ჩაჯდეს. ნარიმანდი ჯერ ხაზით არის ამოღებული, მერე ცულის ნიღრით“;³ 2. **ნარიმანდი** – ნარიმანდით დაგებული ფიცარი.

შაბაქა

1. **შაბაქა** – „დანა-ხერხიგივეა, რაც გველიკუდა ხერხი“; 2. **შაბაქა** – „ჩუქურთმა ფიცარზე ან ლითონზე; წვრილი ნაქსოვიფოთლოვანი ან სწორხაზოვანი ორნამენტი ფიცარზე ან ლითონზე, ხერხით დაჭრელებული თხელი ფიცარი მოაჯირად“.⁴

ღრამი

1. **ღრამი** – „იგივეა რაც ქამფური“; 2. **ღრამი** – „ღარი“ (აჭ.).

ხაზი

1. **ხაზი** – „რკინის იარაღი, ფიცრების გამოსასმელად, ფარგლის მსგავსი; ჯოხი, რომელსაც ერთ ბოლოზე ლურსმანი აქვს და რომელიც იხმარება სისწორის დასაცავად“; 2. **ხაზი** – „იარაღის მიერ დატოვებული კვალი“.

ფიგურა

1. **ფიგურა** – „გულისაღები“ (თუშ.); 2. **ფიგურა** – „იარაღით ამოღე-

¹ კ. გამსახურდია. დიდოსტატის მარჯვენა. თბ., 1983, გვ. 277.

² გ. ხორნაული. ფშაური ლექსიკონი. თბ., 2000, გვ. 76

³ ასალები საქართველოს შინამრეწველობისა და წვრილი ხელოსნობის ისტორიისათვის. 5 ტომად: აღმშენებლობა და ავეჯი. ივ. ჯავახიშვილის საერთო რედაქციით. ტ. 1. ტომის რედაქტორი ვ. ჯაფარიძე. თბ., 1976, გვ. 55.

⁴ მასალები საქართველოს შინამრეწველობისა..., ტ. 1, გვ. 33.

ბული ჩუქურთმა“.¹

ცულის ტარი

1. ცულის ტარი – „ცულის სახელური“; 2. ცულის ტარი – „ოთხი მტკაველა, ერთი ხელის დადება“.

საბელი

1. საბელი – „თოკი“; 2. საბელი – „მეტრის ს საზომი ერთეული“.

ჭაპანი

1. ჭაპანი – „საბელი“; 2. ჭაპანი – „საზომი ერთეული“.²

აღნიშნულ მოდელში შედარებით ხშირია სხეულის ნაწილთა სახელდების მეტონიმიური გადარქმევის შემთხვევები:

1. ხელი – ადამიანის ზედა კიდურის ნაწილი მაჯიდან თითების ბოლომდე; 2. ხელი – საზომი ერთეული (ორი ხელის გაშლა, ადლი);

1. მხარი – ადამიანის სხეული ნაწილი მკლავის თავიდან კისრამდე; 2. მხარი – ორი ხელის გაშლა, ადლი;

1. მუხლი – ნევივისა და თეძოს შემაერთებელი სახსარი; 2. მუხლი – „საზომი ერთეულის ნაოთხალი, ჩარეკი“ (ქიზ.);

1. ტანი – ადამიანის ან ცხოველის სხეული; 2. ტანი – სიმაღლის საზომი;

1. წერთა – ხელის ნაწილი იდაყვიდან შუა თითის წვერამდე; 2. წერთა – საზომი ერთეული, მანძილი იდაყვიდან შუა თითის წვერამდე. აქვე შეიძლება დავასახელოთ. ალბათ, ნაბიჯი, „ფეხის ერთი გადადგმა“.³

როგორც ჩანს, მსგავსი გადააზრება ბუნებრივია საერთოდ ენისთვის, (შდრ. მაგ., საჟენი ეტიმოლოგოიურად უკავშირდება ძველ სლავურ СЯГАТЬ „ხელის განწევენას“; ვერშიკი – სალოკი თითის ზედა ნაწევარი).

NONA KETSBAIA⁴

METONYMIC TERMS OF CONSTRUCTION

Semantic derivation has an important place among the various ways of naming the concepts. It also plays a particular role in formation of special vocabulary. Semantic derivation belongs to the secondary nomination. Already existing words are used to create new terms. In addition to that semantic change of the word happens without appropriate material modification. Result is clear – we receive new meaning of the word. Traditionally three major models can be distinguished in semantic derivation: metaphoric, metonymic and functional reinterpretation of the word.

¹ გ. ხორნაული. ფშაური ლექსიკონი, გვ. 87

² ილ. აბულაძე. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი. მასალები. თბ., 1973, გვ. 112.

³ ლ. გელენიძე. ადამიანის ანატომია-ფიზიოლოგიასთან დაკავშირებული ლექსიკა ძველ ქართულში. თბ., 1974, გვ. 68.

⁴ Nona Ketsbaia – PhD in Philology, Assistan Professor, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

ირინა ყრუაშვილი¹

**პოლიმორფული კომპოზიტაჰი თანამედროვე
ბარმანულ ენაჰი**

გერმანული ენის სიტყვათა საერთო მარაგის თითქმის ერთი მესამედი სიმპლექსური ფორმებია, ხოლო უმეტესობა კომპლექსურია და იმავე ან სხვა ენობრივი ერთეულების კლასების რამდენიმე ლექსემისა და მორფემისაგან არის მიღებული. გერმანულ ენაჰი კომპოზიცია სიტყვანარმოების ერთ-ერთ ძირითად სახეობას წარმოადგენს. კომპოზიტებს მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავთ გერმანული ენის ლექსიკურ სისტემაჰი. არსებითი სახელისა და ზედსართავის სფეროჰი უამრავი კომპოზიტი გვხვდება, რომელთა მოდელის მიხედვითაც ახალი ერთეულები იქმნება. მათი მრავალმხრივი გამოყენება ადასტურებს თხზული სიტყვების როლს შესიტყვებისა და სიმპლექსის გვერდით.

პოლიმორფული ენოდება ისეთ კომპოზიტს, რომელიც ოთხი ან მეტი ძირეული მორფემისაგან შედგება. აღნიშნული განსაზღვრება ემყარება მთელ რიგ კვალიტატიურ ფაქტორებს, რომლებიც დაკავშირებულია კვანტიტატიურ დიფერენცირებასთან. ამგვარი კომპოზიტები შედარებით ახალგაზრდა წარმონაქმნებს წარმოადგენენ. ბევრი მათგანი ლექსიკონებჰი ლემატიზებული არ არის, მაშასადამე, ისინი ad hoc ანუ გარკვეულ კომუნიკაციურ სიტუაციაჰი წარმოიქმნება. პოლიმორფულ კომპოზიტებს ხშირად არა აქვთ ლექსემის სტატუსი მინიჭებული, თუმცა მათი ღირებულების ხარისხი გარკვეულ ტექსტებჰი საკმაოდ მაღალია. ბელეტრისტიკასა თუ პუბლიცისტიკაჰი გვხვდება ამგვარი ტექსტთან დაკავშირებული სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციების დიდი რაოდენობა. გაზეთის ტექსტჰი წარმოდგენილი რთული სიტყვების ერთი მესამედი არ არის ლექსიკონებჰი შეტანილი. ამასთან, პოლიმორფული კომპოზიტები დიდ როლს თამაშობენ არა მარტო გერმანული ენის პრაქტიკულ გამოყენებაჰი, არამედ შემოქმედებით ასპექტზეც მეტყველებენ, რაც ყველა ენის საერთო თვისებას წარმოადგენს: ადამიანი სწავლობს არა საკუთრივ ენას, არამედ სწავლობს, თუ როგორ იყოს იგი ამ ენაჰი

¹ **ირინა ყრუაშვილი** – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

„შემოქმედებითად დასაქმებული“, ე. ი. იგი აცნობიერებს ენის გამოყენების განმსაზღვრელ ნორმებს, მითითებებს, სისტემის მაჩვენებლებს, რომლებიც მან შემდგომში სრულიად ახალი გამოთქმისათვის უნდა გამოიყენოს.

ყველა პოლიმორფული კომპოზიტი არ მკვიდრდება ხმარებაში. მათი ლექსიკალიზება გარეენობრივად არის განპირობებული და, კერძოდ, იმაზეა დამოკიდებული, არსებობს თუ არა კომუნიკაციურ გარემოში შესაბამისი აღნიშვნის საჭიროება და მისაღებია თუ არა ესა თუ ის სიტყვანარმოებითი კონსტრუქცია.

სიტყვის როლი და მნიშვნელობა განუზომელია. მის გამოყენებაში ჩანს სიტყვაშემოქმედი ადამიანის ბუნებრივი დამოკიდებულება ენისადმი, რაც მას უფლებას აძლევს, თავისი მიზნების შესაბამისად, საჭიროებისამებრ შექმნას ახალი აღნიშვნა, რომელიც შეიძლება ლექსიკონში არ იყოს დაფიქსირებული. ასეთი აღნიშვნები კი უპირატესად ტექსტში წარმოიქმნება. სიტყვანარმოების არსი მთელი სიცხადით ტექსტში ვლინდება. ტექსტი შედგება წინადადებებისაგან, წინადადება – სიტყვებისაგან. წინადადება არის ტექსტის ძირითადი კომპონენტი, ხოლო წინადადების ძირითად საშენ მასალას სიტყვა წარმოადგენს.¹ სიტყვა შეიძლება იყოს არსებითი სახელი, ზედსართავი, ზმნა და ა.შ., რომლებიც თუმცა უფრო დაბალი იერარქიის, მაგრამ მაინც დამოუკიდებელი ენობრივი ერთეულებია, რომლებსაც ტექსტში თავიანთი ფუნქციები აქვთ. ტექსტისა და სიტყვანარმოების ურთიერთკავშირი დიდი ხანია მეცნიერთა ყურადღებას იქცევს.² გამოკვლევებში წინა პლანზე იწვევს სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციების ფუნქციები ტექსტში, მათი ტექსტური სპეციფიკა, სტილისტიკური სიტყვანარმოების მიმართება ტექსტთან.³ სიტყვანარმოებითი საშუალებები ტექსტის ფორმალური და სემანტიკური ორგანიზების სპეციფიკურ საშუალებებს მიეკუთვნება.⁴ როგორც ტექსტის ბმულობის ანაფორული თუ კატაფორული საშუალებები, ერთნაირფუნქციანი სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციები მონაწილეობენ ერთიანი სტაბილური ტექსტის შექმნაში, მათ თავიანთი წვლილი შეაქვთ ტექსტის ბმულობაში, კომპლექსური სტრუქტურების გამოყენებაში.⁵ ტექსტი არის არა მარტო

¹ I. Barz, M. Schröder, K. Hämmer, H. Poethe. Wortbildung-praktisch und integrativ. Leipziger Skripten. Bd. 2. Frankfurt am Main, 2004, გვ. 60.

² К. Шабуришвили. Теория текста и синтаксический механизм словообразования. Тб., 1983.

³ L. Eichinger. Verstehen und Spaß haben. Wortbildung im literarischen Text, – I. Barz, M. Schröder, U. Fix (Hrsg.). Praxis- und Integrationsfelder der Wortbildungsforschung. Heidelberg, 2000, გვ. 145.

⁴ K. E. Sommerfeldt. Das Adjektiv als Stilmittel, – *Sprachpflege*. №11, 1986, გვ. 162-164.

⁵ R. Gataullin. Zu wortbildenden Textpotenzen, – *Deutsch als Fremdsprache*. №4, 1990, გვ. 240-245.

მედიუმი, რომელშიც სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციები ფუნქციონირებენ და თავიანთი დენოტატიური თუ კონოტატიური მნიშვნელობის რეალიზებას ახდენენ. ტექსტი ამავე დროს არის მედიუმი, რომელშიც ახალი სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციები წარმოიქმნება. ყოველი ახალი სიტყვა გარკვეულ ტექსტსა თუ კომუნიკაციურ სიტუაციას უკავშირდება.¹ ტექსტი ახალ სიტყვებს ხელმისაწვდომს ხდის, სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციები ტექსტში თავიანთი „არსებობის გამართლებას“ პოულობენ. ამიტომაც ტექსტი უშუალო გავლენას ახდენს ოკაზიონალიზმების წარმოქმნასა და მათ ლექსიკურ აქტუალიზებაზე. ტექსტის ჩარჩოებში იზრდება სიტყვანარმოებითი მოდელების აქტივობა.

ტექსტი მნიშვნელოვან წინაპირობად გვევლინება კონტექსტუალური პოლიმორფემული კომპოზიტების წარმოქმნისათვის, რომლებიც ხშირად გვხვდება ბელეტრისტიკაში და რომელთა გამოყენება ზოგჯერ აუცილებელიც კია. მიუხედავად იმისა, რომ სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციების წარმოქმნა უმეტესწილად წარიმართება სისტემური მოდელებისა და წესების მიხედვით, ტექსტის ფარგლებში იგი შეიძლება კონტექსტუალური კანონზომიერებებით მიმდინარეობდეს. ამგვარი კომპოზიტები მხოლოდ ტექსტში, კონკრეტულ სიტუაციაში ხდება გასაგები. ე. კუბრიაკოვა მსგავს შემთხვევებში კომუნიკაციურ სიტუაციურ მნიშვნელობებზე მსჯელობს.² ამავე აზრს იზიარებს პ. ცარევი, რომელიც აღნიშნავს, რომ კონტექსტუალური სიტყვების სემანტიკა უმეტესწილად კონტექსტის შინაარსზეა დამოკიდებული.³ ვ. დრესლერი აგრეთვე მიუთითებს, რომ კონტექსტუალური კონსტრუქციების მნიშვნელობა დეტერმინირებულია ანაფორული და კატაფორული მიმართებებით, ისე რომ ისინი „ტექსტის სემანტიკის მატარებლად“, „მთავარი თემაკიტის კრისტალიზაციადა“ იქცევიან.⁴

კონსტიტუენტთა ერთმანეთთან დაკავშირების წესები, დისტრიბუციული შეზღუდვები ტექსტში ხშირად ირღვევა. მაგრამ შედეგად ვღებულობთ პოლიმორფემულ კომპოზიტებს, რომელთა ინტერპრეტაცია კონტექსტში, ძირითადად, სირთულეს არ წარმოადგენს. სისტემური სიტყვანარმოების კანონზომიერებების დარღვევა იმაში გამოიხატება, რომ

¹ M. Schröder. Wortbildung in der Hörfunknachricht, – U. Fix, G. Lerchner, M. Schröder, H. Wellmann (Hrsg.). Zwischen Lexikon und Text. *Lexikalische, stilistische und textlinguistische Aspekte*. Abhandlungen der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig. Philologisch-historische Klasse. Bd.78. H. 4. Leipzig, 2006, გვ. 247-262.

² E. S. Kubrâkova. Semantikder Syntax und ihr Zusammenhang mit der Wortbildungstheorie, – *Linguistische Studien. Reihe A. Arbeitsberichte*. Akademie der Wissenschaften der DDR. Zentralinstitut für Sprachwissenschaft. A 92. Berlin, 1982, გვ. 5-20.

³ П. В. Цапев. Словообразование и синтаксис, – *Иностранные языки в школе*. №3, 1982, ст. 6-10.

⁴ W. U. Dressler. Zum Verhältnis von Wortbildung und Textlinguistik, – *Papiere zur Textlinguistik*. Bd. 29. Hamburg, 1981, გვ. 101.

ერთი შეხედვით სემანტიკურად შეუთავსებადი კონსტიტუენტები კონსტრუქციად ერთიანდებათ, ეს კი ზოგჯერ ტექსტში პრაგმატული თვალსაზრისით თვალშისაცემი ხდება. კონსტიტუენტებს შორის სემანტიკური ვალენტობის დარღვევისას კომპოზიტები ზოგჯერ მხოლოდ კონტექსტის საშუალებით შეიძლება „სწორ“ სიტყვებად ჩაითვალოს. არაკომბინირებადი ელემენტების კომბინაციის შედეგად წარმოიქმნება ძლიერ ექსპრესიული ოკაზიონალიზმები, რომელთა ექსპრესიულობა გაცემის ეფექტს ემყარება.

ჩვეულებრივი კომპოზიციური წევრების გამოყენებით, ამა თუ იმ მოდელის ანალოგიის მიხედვით მწკრივებად წარმოიქმნება პოლიმორფემული კომპოზიტები, რომლებიც ტექსტში ასევე ადვილად გაიგება. ანალოგიის მიხედვით მიღებული პოლიმორფემული კომპოზიტები უკავშირდებიან ტექსტის შინაარსსა და ორგანიზაციას. მიუხედავად იმისა, რომ ასეთი კონსტრუქციები მოდელის მიხედვით არიან შექმნილი, კონტექსტის გარეშე ისინი არა მარტო კარგავენ თავიანთ გამომხატველობით ძალას, არამედ ხშირ შემთხვევაში გაუგებარიც კი არიან. ზოგჯერ პოლიმორფემული კომპოზიტები პროდუქტიული მოდელის მიხედვით არის წარმოქმნილი, მაგრამ ისინი ჩვეულებრივ თვალში საცემი არ არის და მათი იდენტიფიცირებისათვის მეტი დაკვირვებაა საჭირო. მიუხედავად იმისა, რომ პოლიმორფემული კომპოზიტები ხშირად ენაში გავრცელებული მოდელის მიხედვით წარმოიქმნება, ბევრი მათგანი მკითხველში „სიახლის“ შთაბეჭდილებას ტოვებს. ამას განაპირობებს ის გარემოება, რომ ეს მოდელები ერთგვარად მოდიფიცირებული და ლექსიკურად შევსებულია. ახალი ნომინაციური ერთეული, რომელიც პოლიმორფემული კომპოზიტის სახით იქმნება, არც თუ იშვიათად უკვე არსებული აღნიშვნის ვარიანტს წარმოადგენს.

რა თქმა უნდა, პროდუქტიული მოდელის მიხედვით წარმოქმნილი სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციები უნდა განვასხვაოთ შედარებით იშვიათი, ექსპრესიული ხასიათის კომპოზიტებისაგან, რომლებიც ხშირად ერთ ავტორს ან სულაც ერთ რომელიმე კონკრეტულ ტექსტს უკავშირდება: მაგალითად, *weltherzdurchglühtes Gestein (Celan)*. მიუხედავად იმისა, რომ მსგავსი სიტყვები ლიტერატურული ენის ნორმებში არ ჯდება და ლექსიკონებში არ არის აღნუსხული, ავტორს შეუძლია ისინი საჭიროებისამებრ შექმნას და გამოიყენოს. არ არსებობს ესთეტიკა, რომელიც ლიტერატორს მიმართულებას მისცემს და დახმარებას გაუწევს. ყველაფერი ინდივიდუალურ სტილზეა დამოკიდებული.

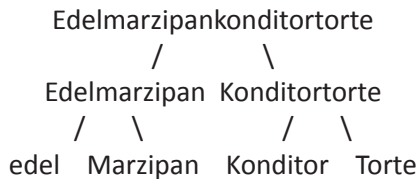
სიტყვანარმოებითი ნიმუშები ცხადყოფენ, თუ როგორ საინტერესოდ წარმოიქმნება პოლიმორფემული სიტყვანარმოებითი კონსტრუქციები გერმანულ ენაში. ზოგჯერ აღნიშვნა სიტყვანარმოებითი ელემენტებისაგან არის შექმნილი ამა თუ იმ მოდელის მიხედვით, მაგრამ არც ელემენტებისა და არც სიტყვანარმოებითი მოდელის ცოდნა არ არის

საკმარისი მოცემული მნიშვნელობის აღსაქმელად. წარმოიქმნება ახალი სიტყვა, რომელიც ლექსიკონში არ არის დაფიქსირებული და რომელსაც ავტორი თავისი ხედვის შესაბამისად ქმნის. პოლიმორფულ სიტყვა-წარმოებით კონსტრუქციებში ნათლად ვლინდება ავტორის კრეატიულობა და ინდივიდუალობა.

პოლიმორფულ კომპოზიტთა დახასიათებისას უშუალო შემადგენელი კონსტიტუენტების ანალიზს ვიყენებთ. უშუალო შემადგენლური ანალიზი მკაფიოდ გვიჩვენებს პოლიმორფული კომპოზიტის სიტყვა-წარმოებით სტრუქტურას. კომპოზიტის სტრუქტურა ჩვეულებრივ განისაზღვრება ორი კონსტიტუენტი, რომელთაგან თითოეული შეიძლება კომპლექსური იყოს. ნებისმიერი კომპოზიტი ანალიზის პირველ ეტაპზე ორ შემადგენელ ნაწილად იყოფა. შემდგომ ეტაპზე კი თვით ეს ბინარული კონსტიტუენტებიც დაიშლება.

დღესდღეობით პოლიმორფული კომპოზიტების ყველაზე გავრცელებულ ტიპს წარმოადგენენ ოთხი ძირეული მორფემისაგან შემდგარი წარმონაქმნები. ოთხი ძირეული მორფემიდან ერთ-ერთი ხშირ შემთხვევაში ზედსართავი სახელი ან ზმნის ძირია, მაგრამ უნდა აღინიშნოს, რომ პირველი უშუალო შემადგენელი კონსტიტუენტი მთლიანობაში ყველაზე ხშირად არსებით სახელს წარმოადგენს: *Autobahn-raststätte*, *Braunkohlentagebau*.

პოლიმორფულ კომპოზიტში ძირეული მორფემები შეიძლება სიმეტრიულად ან ასიმეტრიულად გადანაწილდეს პირველ და მეორე უშუალო შემადგენელ კონსტიტუენტზე. ძირეული მორფემების სიმეტრიულად გადანაწილების შემთხვევაში ორმხრივად განშტოებულ კომპოზიტს ვლუბულობთ, მაგალითად, *Edelmarzipan-konditortorte*, *Hochgeschwindigkeitsmutprobe*, *bierflaschen-dunkelgrün*, *Torwart-handschuh*. აღნიშნული განშტოება გრაფიკულად შეიძლება გამოვსახოთ შემდეგი სქემის სახით:¹

ძირეული მორფემების ასიმეტრიულად გადანაწილების შემთხვევაში საქმე გვაქვს მარცხნივ განშტოებულ ან მარჯვნივ განშტოებულ კომპოზიტთან. მარცხნივ განშტოებული პოლიმორფული კომპოზიტი ძირითადად იმით ხასიათდება, რომ მთავარი სიტყვის წინ პირველ უშუალო შემადგენელ კონსტიტუენტად დგას სამწევრიანი წარმონაქმნი, მაგ., *Waffenstillstands-verhandlungen*, *Wohngebietsgestaltungs-konzeption*.

¹ E. Donalies. Die Wortbildung des Deutschen. *Ein Überblick*. Tübingen, 2005, გვ. 54.

ზოგიერთი პოლიმორფემული კომპოზიტი ორმაგი ინტერპრეტაციის საბაზს იძლევა, რაც იმით აიხსნება, რომ ერთსა და იმავე სიტყვანარმოებით კონსტრუქციას ორი განსხვავებული სიტყვანარმოებითი მოდელი შეიძლება მიესადაგოს, მაგალითად, sauerkrautkonsumfördernd შეიძლება ერთი მხრივ განვიხილოთ როგორც მარცხნივ განშტოებული კომპოზიტი: sauerkrautkonsum + fördernd, ხოლო მეორე მხრივ როგორც ორმხრივად განშტოებული კომპოზიტი: sauerkraut + konsumfördernd. ასეთივე წარმონაქმნია generalstabdiensttuend. მისი ინტერპრეტაცია ორგვარად შეიძლება: როგორც generalstabdienst + tuend და generalstab + diensttuend. აღნიშნულ შემთხვევებში ორმხრივად განშტოებული კომპოზიტის სასარგებლოდ მეტყველებს უზუალური კომპოზიტები konsumfördernd და diensttuend. სიტყვანარმოებითი კონსტრუქცია regentropfen-geräuschisolierend ასევე შეიძლება მივიჩნიოთ მარცხნივ განშტოებულ კომპოზიტად: regentropfen-geräusch + isolierend, მაგრამ შესაძლებელია სხვაგვარი სეგმენტირებაც: regentropfen + Geräuschisolierend. ამ უკანასკნელი სეგმენტირების გამაგრება იმ ფაქტითაც შეიძლება, რომ არსებობს უზუალური კომპოზიტები Regentropfen და Geräuschisolierend.¹ როგორც ვხედავთ, განხილული ოთხნევრიანი სიტყვანარმოებითი ტიპები ამბივალენტურ სტრუქტურებს წარმოადგენენ.

მარჯვნივ განშტოებული პოლიმორფემული კომპოზიტები შედარებით იშვიათად გვხვდება: Roggen-vollkornbrot, Welt-Tierärztegesellschaft, Glieder-schnelltriebwagen. ბევრი მათგანი ოკაზიონალურ წარმონაქმნს წარმოადგენს, მაგალითად, blaß-pfirsichblütenrot.

პოლიმორფემული კომპოზიტები, რომელთა შემადგენლობაში ოთხზე მეტი ძირეული მორფემა შედის, კიდევ უფრო იშვიათია, მაგალითად, Sonderpostwertzeichen-heft, Eisschnelllauf-Freundschaftsvergleich, Haushalts-tiefkühlschrank, Haushaltgroßgeräte-mechaniker, 1200-kW-Elektronenstrahl-Mehrkammerofen. გერმანელები ამ თემაზე ხშირად ხუმრობენ, აგრძელებენ რა – რამდენადაც ეს ასე თუ ისე შესაძლებელია – ხელოვნურად სიტყვებს. აი თუნდაც ეს ერთი „კლასიკური“ მაგალითი (ე.წ. სიტყვა-მონსტრი): Donaudampfschiffahrtsgesellschaftskapitänswitwenröstervereinsvorsitzendenstellvertreter.² მაგრამ სიტყვაში Rindfleischetikettierungsüberwachungsaufgabenübertragungsgesetz არ იგრძნობა ირონიული ელფერი.

როგორც აღვნიშნეთ, პოლიმორფემული კომპოზიტები, სხვა კომპოზიტების მსგავსად, ბინარულობის პრინციპს ექვემდებარებიან. მაგრამ მთელი რიგი ორმორფემიანი სუბსტანტიური კომპოზიტებისაგან განსხვავებით გარკვეულ თავისებურებებს ავლენენ. ეს შეეხება, უპირველეს

¹ M. Pümpel-Mader, E. Gassner-Koch, H. Wellmann. Deutsche Wortbildung. Typen und Tendenzen in der Gegenwartssprache. Eine Bestandsaufnahme des Instituts für deutsche Sprache Forschungsstelle Innsbruck. Fünfter Hauptteil. Adjektivkomposita und Partizipialbildungen. Berlin, New-York, 1992, გვ. 13.

² მ. გვენცაძე. ლინგვისტური გერმანისტიკა. თბ., 2009, გვ. 147.

ყოვლისა, ფორმალურ მახასიათებლებს. მათ შორის უნდა გამოვყოთ შემდეგი მომენტები:

1. პოლიმორფულ კომპოზიტებს მონაცვლეობითი მახვილი აქვთ: Hals-Näsen-Öhren-Arzt. ამასთან, მეტყველების რიტმი დიდ ზეგავლენას ახდენს მახვილის დასმაზე.

2. პოლიმორფულ კომპოზიტებში მორფმათა გადაბმის ადგილას ხშირად გამოიყენება განმარტებითი დეფისი: Herzinfarkt-Rehabilitationszentrum, Holzwohle-Leichtbauplatte. განმარტებითი დეფისი გვხვდება აგრეთვე ისეთ პოლიმორფულ კომპოზიტებში, რომელთა პირველი ან მეორე უშუალო შემადგენელი კონსტიტუენტი ინიციალურ სიტყვას წარმოადგენს, მაგალითად, Eisschnellauf-WM (WM = Weltmeisterschaft). დეფისის ფუნქცია იმაში მდგომარეობს, რომ პოლიმორფული კომპოზიტის აღქმა ადვილი გახადოს, განსაკუთრებით ისეთ შემთხვევებში, სადაც სტრუქტურით განპირობებული სემანტიკური ორაზროვნება იჩენს თავს, მაგალითად, Gipsschwefelsäurefabrik – Fabrik, in der Schwefelsäure aus Gips hergestellt wird (ფაბრიკა, რომელშიც გიპსისგან გოგირდმჟავას აწარმოებენ) და Gips-Schwefelsäure-Fabrik – Fabrik, in der Gips und Schwefelsäure hergestellt werden (ფაბრიკა, რომელშიც გიპსსა და გოგირდმჟავას აწარმოებენ).¹

3. პოლიმორფულ კომპოზიტებში ხშირად გვხვდება მაერთებელი ელემენტები. ეს არის ფონემური ელემენტები, რომელთაც სემანტიკური მნიშვნელობა არ გააჩნიათ. ისინი წარმოადგენენ ერთგვარ ფონეტიკურ „ჩამატებას“ კომპოზიტის უშუალო შემადგენელ კონსტიტუენტებს შორის (ე. წ. leeres Morph) და ერთმანეთთან კომბინირებული კონსტიტუენტების „მორფონოლოგიური მისადაგების“ მიზნით გამოიყენება. მაერთებელი ელემენტების გამოყენებისათვის მეტად რთულია მკაცრად დადგენილი წესების შემუშავება. თუმცა მათი ხმარება თვითნებურად არ ხდება. უზუალურ სიტყვანარმოებით კონსტრუქციებში მაერთებელ ელემენტებს ვერც გამოვტოვებთ და ვერც სპონტანურად ჩავამატებთ. პოლიმორფულ კომპოზიტებში ყველაზე ხშირად გამოიყენება მაერთებელი ელემენტები -s- და -(e)n-: wortbildung-s-regelkonform, knackwurstscheibe-n-groß.

4. პოლიმორფულ კომპოზიტებში ნათლად ვლინდება შემოკლების ტენდენცია. როგორც ცნობილია, განასხვავებენ მულტისეგმენტურ და უნისეგმენტურ შემოკლებებს. მულტისეგმენტური წარმონაქმნები ბაზისური ლექსემის რამდენიმე სეგმენტისაგან შედგებიან. აქ უდიდესი ხვედრითი წილი მოდის ინიციალურ შემოკლებებზე, რომლებიც შედგენილია ბაზისური ლექსემის ინიციალებისაგან ანუ სანყისი ასო-ბგერებისაგან. პოლიმორფული კომპოზიტები სწორედ ინიციალური შემოკლებებისკენ მიდრეკილებას ავლენენ: StVZO = Straßenverkehrs-Zulassungs-Ordnung, BA-

¹ W. Fleischer, I. Barz. Wortbildung der deutschen Gegenwartssprache. Unter Mitarbeit von M. Schröder. Tübingen, 1995, გვ. 143.

föG = Bundesausbildungsförderungsgesetz. შემოკლება შეიძლება იყოს პოლიმორფული კომპოზიტის ერთ-ერთი კომპონენტი, მაგალითად, KSZE-Schlussakte (KSZE = Konferenz über Sicherheit und Zusammenarbeit in Europa), 1000-MW-Variante (MW = Megawatt), IBM-PC-Programmierer (IBM-PC = International Business Machines – Personal Computer). თუმცა ეს უკანასკნელი მაგალითი იშვიათ გამონაკლისს წარმოადგენს, რადგან ერთი კომპოზიტის ფარგლებში რამდენიმე შემოკლების არსებობა მსმენელის ან მკითხველის მხრიდან ძნელი აღსაქმელია.

უნდა აღინიშნოს, რომ პოლიმორფული კომპოზიტები ძირითადად წერილობით ენაში გამოიყენება. მათი დიდი ნაწილი დარგობრივი ლექსიკის ტერმინოლოგიას წარმოადგენს. თუმცა მათი წარმოება და გამოყენება არ შემოიფარგლება დარგობრივი ენით. დღესდღეობით სულ უფრო იზრდება ამგვარი კომპოზიტების ხვედრითი წილი არადადარგობრივი ენის სხვადასხვა სფეროში, მაგალითად, Fernsehdauerkonsum, Feuerleiter-Hinterhof-Milieu, Sonnabendnachmittagsbehaglichkeit. მაგრამ აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ პოლიმორფული კომპოზიტები ლექსიკოგრაფიული კოდიფიცირების დაბალი ხარისხით გამოირჩევიან. აღნიშნული გარემოება გამოწვეულია იმით, რომ მათში ლექსიკალიზების ტენდენცია ნაკლებად შეინიშნება.

როგორც ვხედავთ, პოლიმორფულ კომპოზიტებს დიდი წვლილი შეაქვთ თანამედროვე გერმანული ენის განვითარების ზოგადი ტენდენციების რეალიზებაში, რაც, უპირველეს ყოვლისა, ითქმის სინტაქსის სფეროზე. წინადადების სტრუქტურათა შემჭიდროების ტენდენცია ინვევს წინადადების წევრთა ატრიბუირების ზრდას და კომპოზიციური მოდელების განვითარებას. თანამედროვე გერმანულ ენაში მრავლად არსებობს ისეთი პოლიმორფული კომპოზიტები, რომლებიც კონდენსირებულად გამოხატავენ საგნებსა და მოვლენებს შორის არსებულ მრავალმხრივ მიმართებებს. ისინი ხშირად ცვლიან რთულ სინტაქსურ შენაერთებს.

IRINA KRUSHVILI¹

**POLYMORPHEMIC COMPOUNDS IN THE MODERN
GERMAN LANGUAGE**

The article discusses tendencies of the formation of polymorphemic compounds in the modern German language. A polymorphemic compound, as a rule of thumb, contains four or more root morphemes. First immediate constituent is mainly represented by a noun. Root morphemes can be distributed symmetrically (Autobahn-raststätte, Braunkohlen-tagebau) or asymmetrically (Roggen-vollkornbrot, Wohngebietsgestaltungs-konzeption) onto the first and second constituent. Polymorphemic compounds, just like other compounds, are subject to the binary principle, though, as distinct from usual binary compounds, reveal a whole range of peculiarities. This is true, above all, for the formal indicators, namely, there is implied the accent (alternating accent), hyphen (Herzinfarkt-Rehabilitationszentrum), joining element (Sonabendnachmittags-behaglichkeit) and the tendency of shortening, especially, the initial shortening (StVZO = Straßenverkehrs-Zulassungs-Ordnung). Polymorphemic compounds are used mainly in the written language. Their important part is represented by the terminology of a particular subject field. However, their formation and usage is not limited by the language for specific purposes (for particular subject fields) only. Nowadays, the specific share of such compounds becomes larger and larger in various spheres of the language for non-specific purposes.

¹ *Irina Kruashvili* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ენათმეცნიერება

ირა ხვიჩავა¹

სალაკარაკო ფრაზეოლოგიური ერთეულების უზუალური
სტილისტიკური ფუნქციები აბათა კრისტის ნაწარმოებების
დიალოგებში

ენაში არსებობს მრავალი სხვადასხვა დონის ერთეული, რომელთა სემანტიკაშიც ჩადებულია სახიერი, ექსპრესიული თვისებები.² ამ თვისებათა არსებობა ფრაზეოლოგიზმებში გვაძლევს ნებას, რომ ისინი მივაკუთვნოთ ენის ყველაზე მეტად გამომსახველობით საშუალებებს, რომლებიც პრაგმატულ ხასიათს ატარებენ.³ არ არის გასაკვირი, რომ ბევრი მწერალი, მათ შორის – აბათა კრისტიც, ფართოდ იყენებს ფრაზეოლოგიზმებს თავიანთ ნაწარმოებებში, იდეურ-თემატური შინაარსის განსაკუთრებულად სრული გახსნისათვის. პრაგმატული მიდგომა მხატვრულ ტექსტში მათი აქტუალიზაციის შესწავლისადმი საშუალებას გვიქმნის, გამოვავლინოთ ესთეტიკური ზემოქმედება, რომელსაც ისინი ახდენენ მკითხველზე, განვიხილოთ მოვლენა ავტორის თვალსაზრისით.

ფრაზეოლოგიზმები წარმოადგენს ძლიერ სტილისტიკურ საშუალებას იმისათვის, რათა მეტყველება გახდეს ემოციური და ხატოვანი, სახიერი და დამაჯერებელი. სიტყვის მხატვართა მარჯვე ხელებში ფრაზეოლოგიზმები იქცევა ერთ-ერთ ყველაზე უფრო ქმედით ენობრივ საშუალებად ამა თუ იმ მხატვრული სახის შესაქმნელად, გმირთა სიტყვიერი პორტრეტის მოსახაზად, პერსონაჟთა ურთიერთობების გადმოსაცემად. ლიტერატურული დიალოგი წინასწარ განსაზღვრავს სასაუბრო მეტყველების ენას, რომელიც მძაფრი გამომსახველობითი საშუალებების სიუხვით გამოირჩევა. ყოველივე ეს განაპირობებს ფრაზეოლოგიის, როგორც მხატვრული სახის გახსნის, ამა თუ იმ გმირის სამეტყველო კოსტუმის აგების საშუალებას.

ფრაზეოლოგიზმებისათვის დამახასიათებელია აზრთა გამოხატვა ექსპრესიულად მსუყე ფორმით. გამოხატავს რა ცნებასა თუ მსჯელო-

¹ ირინა ხვიჩავა – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² Л. А. Киселева. Вопросы теории речевого воздействия. Л., 1978.

³ С. М. Прокопьева. Вариативность фразеологических единиц как прагматический феномен. М., 1980, გვ. 4.

ბას, აზრის ნაწყვეტსა თუ აზრს, ფრაზეოლოგია გვრთავს ნებას, რომ ყველაზე ცხოველი და სხარტი ფორმით მივცეთ შეფასება სხვადასხვა ხდომილებებს, ფაქტებს, მოვლენებს, ესე იგი, ფრაზეოლოგიზმს გააჩნია შეფასებითი ნიშან-თვისებები. აი რას წერს ამის თაობაზე ო. ახმანოვა: „ექსპრესიულ-ემოციური შეფასებითი მომენტები, რომლებიც და მახასიათებელია ენის განსხვავებული ელემენტებისათვის ობიექტურად, ანუ – უშუალო დამოკიდებულების გარეშე მათი ინდივიდუალური გამოყენების ამა თუ იმ შემთხვევისაგან, ან საერთოდ რჩება თვალსაწიერს მიღმა, ან კიდევ – გადადის მეორე პლანზე, მიუხედავად იმისა, რომ სწორედ ეს, ენაში ობიექტურად არსებული მოვლენები უნდა ჩაითვალოს ლინგვისტიკის ძირითად საგნად“ (ახმანოვა, 1958, 29).¹ ფრაზეოლოგიური ერთეულების შეფასებითი ნიშან-თვისებები წარმოქმნის თავისებურ სუბიექტურ დამატებას მათი სტრუქტურისათვის.

სტილისტიკური კონოტაცია, ლექსიკურ და გრამატიკულ მნიშვნელობებთან შეხამებაში, აყალიბებს ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა სტილისტიკურ მნიშვნელობას. ფრაზეოლოგიური ერთეულების სტილისტიკურ დიფერენციაციას უკავია მნიშვნელოვანი ადგილი ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა შესწავლის პროცესის მიმდინარეობაში, რამდენადაც ეს უკანასკნელნი განიხილვა თავისი სტილისტიკური შეფერილობის მიხედვით, რომლის შესწავლაც საჭირო და საინტერესო საქმედ წარმოჩნდება ამა თუ იმ ენის ფრაზეოლოგიის პრაქტიკული და თეორიული შესწავლის მიზნით. ცნობილია, რომ ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა ანალიზის დროს მოიკვლევა მათი უზუალური (ჩვეული) და ოკაზიონალური (შემთხვევითი) სტილისტიკური თვისებები.²

ამ სტატიაში განვიხილავთ სასაუბრო ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა უზუალურ სტილისტიკურ ფუნქციებს, რამდენადაც ისინი ნებისმიერი ოკაზიონალური ცვლილების საწყის წერტილს წარმოადგენს.

ფრაზეოლოგიური ერთეულები, რომლებიც იღებენ ამა თუ იმ სტილისტიკურ შეფერილობას ლიტერატურულ და საერთო-სახალხო ენაში, ლიტერატურულ ნაწარმოებში უკვე ამ შეფერილობიანად მოდის. მწერალს არ შეუძლია, არ გაუწიოს მას ანგარიში, როდესაც არჩევს ფრაზეოლოგიურ ერთეულებს მის მიერ შექმნილი სტილისტიკური სისტემის აგებისას. იმ ფრაზეოლოგიზმის სტილისტიკური „პასპორტი“, რომელიც მწერლის მიერ არის გამოყენებული, ახდენს ზემოქმედებას ნაწარმოების სტილზე და, ამავე დროს, ერთევა კონკრეტულ სტილისტიკურ სისტემაში, რითაც განისაზღვრება მოცემული ფრაზეოლოგიზმის მხატვრული ფუნქცია ნაწარმოების სამეტყველო სტილში. ფრაზეოლოგიზმის წარმატებული გამოყენების შედეგად ჩნდება მკითხველზე ემოციური ზე-

¹ **О. С. Ахманова.** О стилистической дифференциации слов, – *Сборник статей по языкознанию, посвященный проф. МГУ акад. В.В. Виноградову.* М., 1958, გვ. 29.

² **А. В. Кунин.** Английская фразеология. *Текст.* М., 1970.

მოქმედების მოხდენის სტილისტიკური ეფექტი.

აგათა კრისტი ფართოდ იყენებს ფრაზეოლოგიზმებს დიალოგურ მეტყველებაში, სადაც მათ გარკვეული სტილისტიკური დატვირთვა გააჩნია. ფრაზეოლოგიური ერთეულები გამოკვლეულ მასალაში, თავიანთი გამომსახველობითი თვისებების მიხედვით, იყოფა ორ ტიპად: ექსპრესიულ და ექსპრესიულ-ემოციურ ერთეულებად. ექსპრესიულობად ჩვენ მოვიაზრებთ ენობრივ საშუალებათა თვისებას, განახორციელოს გამომსახველობით-გამოხატვითი ფუნქცია დენოტატიური მნიშვნელობის გადმოცემისას. როგორც სტილისტიკური კატეგორია, ექსპრესია ხასიათდება ინტენსიურობით, რომელიც შეიძლება გამოვლინდეს მეტ-ნაკლები დინამიკურობით, ცნებისა თუ მსჯელობის გამოსახვის ძალით, ხატოვნების მეტ-ნაკლები ეფექტით. ე. ნოჟინი განმარტავს ფრაზეოლოგიურ ერთეულთა ექსპრესიულობას, როგორც „მათს ისეთ უნარს, რომ ხაზი გაუსვას, გააძლიეროს ან შეასუსტო მოქმედებისა თუ ნიშან-თვისების ინტენსიურობა“.¹

ექსპრესიულ-ემოციურ კონსტრუქციებს განეკუთვნება კონსტრუქციები, რომლებიც, გარდა ექსპრესიისა, ხასიათდება ამა თუ იმ ემოციური შეფერილობით.²

ფრაზეოლოგიური ერთეულების ექსპრესიულობა მჭიდროდ არის დაკავშირებული მათსავე გამომხატველობითობასთან, გამომხატველობითობის საფუძველში კი ჩასმულია მეტაფორა, რომელიც, თავად, სემანტიკური გამომსახველობითი საშუალებების რიგში გვხვდება. როგორც უკვე იყო აღნიშნული, იმ შემთხვევაში, თუ ფრაზეოლოგიური ერთეული, გარდა ექსპრესიისა, შეიცავს შეფასების ამა თუ იმ ელემენტსაც, ჩვენ ვლაპარაკობთ ექსპრესიულ-ემოციურ ფრაზეოლოგიურ ერთეულზე. ემოცია – ეს არის ადამიანის მიერ სამყაროსადმი თავისი დამოკიდებულების განცდა. სწორედ ამაში მდგომარეობს თავისებურება სინამდვილის ემოციური ასახვისა, რამდენადაც ადამიანი ღრმად ემოციური არსებაა, სამყაროს რომ არა მხოლოდ შეიმეცნებს, არამედ – განიცდის კიდევაც, განიცდის თავისი საკუთარი ცხოვრების სიხარულებსა და ტანჯვებს: ყველაფერი, რაც არ უნდა აღიქვას ადამიანმა, ეხება, აღელვებს, ძრავს მას, მთელი სამყარო ადამიანის მიერ აღიქმება მისივე საკუთარი თვითშეგრძნების ხატოვანი ემოციური პრიზმის გავლით – მის განცდათა და მლელვარებათა ფონზე.

აგათა კრისტის დიალოგების ფრაზეოლოგიის კვლევისას, ჩვენ ვხედავთ, რომ მათში წამყვანი ადგილი, რაოდენობრივი შეფარდებისას, უკავია ექსპრესიულ-ემოციურ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებს. იმგვარ ფაში-

¹ **Е. А. Ножин.** Вопросы использования фразеологии в пропаганде. *Автореферат диссертаций, представленной на соискание ученой степени кандидата филологических наук.* М., 1967, გვ. 8.

² **Л. М. Васильев.** Выразительные средства фразеологических единиц (на материале русского языка), – *Вопросы стилистики.* Тезисы докладов научной конференций. Саратов, 1962, გვ. 4-7.

ლარულ-სალაპარაკო ფრაზეოლოგიურ ერთეულებს შორის, რომელთაც ექსპრესიულ-ემოციური შეფერილობა გააჩნიათ, ჭარბობს უარყოფითი შეფერილობის მქონე კონსტრუქციები (70% : 30%).

გადავიდეთ ა. კრისტის ნაწარმოებების დიალოგებში ჩვენს მიერ აღმოჩენილი სალაპარაკო ფრაზეოლოგიური ერთეულების უზუალური სტილისტიკური ფუნქციების აღწერაზე, ანუ მათ თემატურ კლასიფიკაციაზე.

I. პერსონაჟთა ფიზიკური ქმედებების აღწერა. ამ ჯგუფს განეკუთვნება სიკვდილის, მკვლელობის, ჩხუბის, ცემის, ალკოჰოლის მოხმარების, ნარკომანიის, გაქცევის, გაუჩინარების, ყვირილის, ყბედობის აღმნიშვნელი ფრაზეოლოგიური ერთეულები.

1. To take to one's heels – გაქუსვლა, გაქცევა;

e.g. He held out a small Mauser pistol which he carried delicately by the butt.

“Where did you find that, Sir Oswald?”

“On the lawn outside. I presume it must have been thrown down by one of the thieves as he took to his heels”. სერ ოსვალდი აჩვენებს პისტოლეტს, რომელიც გაზონში იპოვა. იგი ფიქრობს, რომ ეს პისტოლეტი ქურდებმა გაქცევისას დააგდეს.

2. To kick the bucket – ფეხების გაფშეკვა, მარილზე გასვლა, წერილის წაღება;

“That was an awfully jolly week end I had with you at Chimneys”, said Jimmy. “I mean it would have been awfully jolly if it hadn't been for poor old Gerry kicking the bucket”. ჯიმი მოგვითხრობს, რომ მან კვირის ბოლო მხიარულად გაატარა. მას მხედველობაში აქვს ის, რომ სასწაული მხიარულება იქნებოდა, ჯერის ფეხები რომ არ გაეფშეკა.

3. To wag one's tongue – ენით დაფქვა, ყბედობა, ჭორაობა; e.g. Aimee Griffith planted her feet firmly and stared me in the eyes. She was just slightly , on the defensive. She said: “It's no good that young woman Shirking her responsibilities. She's young and she doesn't know how tongues wag, so I felt it my duty to give her a hint”. ეიმი გრიფიტს სურს მეგანი გააფრთხილოს საშიშროების შესახებ. იგი საკმაოდ ახალგაზრდაა და არ იცის, რომ ხალხი ჭორაობს. ეიმი თავს ვალდებულად თვლის, რომ მას მიანიშნოს.

II. პერსონაჟების პიროვნული (ფიზიკური და ფსიქოლოგიური) თვისებებისა და გონებრივი შესაძლებლობების აღწერა.

ა. პერსონაჟების უარყოფითი პიროვნული (ფიზიკური და ფსიქოლოგიური) თვისებები და გონებრივი შესაძლებლობები.

1. To be full of oneself – ყოყოჩობა, გაბლენძვა, საკუთარ თავზე დიდი წარმოდგენის ქონა;

e.g. “Of course she’s bound to get a bit full of herself, being the only young woman in the place. But that doesn’t excuse her talking to Mrs. Leidner as though Mrs. Leidner were her great-aunt”. მისის შეილა განებვიერებული იყო და ყოყოჩობდა, რომ სახლში ერთადერთი ქალი იყო. მას საკუთარ თავზე დიდი წარმოდგენა ჰქონდა.

2. With a screw loose – ჭკუაზე ვერ ყოფნა, ჭკუასთან მწყრალად ყოფნა;

e.g. “Well, there certainly seems no motive there for anyone to come and swipe her with a hatchet. Looks as though it’s some chap with a screw loose – one of these adolescent criminals, perhaps a lot of them about”. ინსპექტორი დაბნეულია, ვერ გაიგო, ვის შეეძლო ამ მკვლელობის ჩადენა. ნამდვილად ისეთ ადამიანს, რომელიც ჭკუასთან მწყრალად არის.

3. To talk through one’s hat – ტრაბახი, კვებნა;

e.g. Mrs. Oliver hitched her chair nearer “Tell us”, she begged. Superintendent Battle said slowly: “Shaitana may have been talking through his hat to make an impression on M. Poirot...”. ზედამხედველი მისის ოლივერს ეუბნება, რომ შესაძლებელია მისტერ შაიტანა ტრაბახობდა, რათა მისტერ პუაროზე შთაბეჭდილება მოეხდინა.

ბ. პერსონაჟების დადებითი პიროვნული (ფიზიკური და ფსიქოლოგიური) თვისებები და გონებრივი შესაძლებლობები.

1. The cat’s whiskers – რაც საჭიროა, პირველი ხარისხისაა; e.g. “I’m just about sick and tired of lawyers... They don’t seem to have any kid of natural sense”. “And you think I have?”. She laughed. “I’ve heard that you’re the cat’s whiskers, M. Poirot”. ჯეინ ვილკინსონი აღფრთოვანებულია მისტერ პუაროს ტალანტით. მას გაგონილი აქვს, რომ ბატონი პუარო პირველი ხარისხისაა, საუკეთესო.

2. Can’t say Bo to a goose ≡ ბუზსაც არ აწყენინებს, ჭიანჭველასაც კი არ დაადგამს ფეხს, ძალიან მორიდებულია; e.g. “...You often find that the author of anonymous letters is the last person in the place to be suspected. Some quiet inoffensive little soul who apparently can’t say Bo to a goose – all sweetness and Christian meekness on the outside and seething with all the fury of hell underneath!” დოქტორი რეილი ამბობს, რომ ანონიმური წერილების ავტორი ჩვეულებრივ უკანასკნელი ისეთი ადამიანია, რომლის მიმარ-

თაც შესაძლოა მკვლელობაში მიიტანო ეჭვი. ის არის მშვიდი, უწყინარი ადამიანი, რომელიც ბუზსაც არ აწყენინებს.

3. To grin and bear it - განსაცდელის ვაჟკაცურად გადატანა;

e.g. "I was in a hole for money. It was rather a desperate business. Well it looked like just having to grin and bear it. I was going to try and have a shot at borrowing from Dortheimer, but I knew there wasn't a hope". რონალდი ჰყვება თავისი ფულადი პრობლემების შესახებ და იმაზე, თუ როგორი იძულებული იყო, ვაჟკაცურად გადაეტანა ეს განსაცდელი.

III. პერსონაჟთა პირადი და სოციალური (საზოგადოებრივი) დამოკიდებულებების აღწერა (მოქმედ პირთა ურთიერთდამოკიდებულებების გახსნა).

ა. პერსონაჟთა უარყოფითი პირადი და სოციალური დამოკიდებულებები.

1. To pull smb's leg – ვინმეს დაცინვა, გამასხარავება, თავგზის აბნევა;

e.g. "Sorry to hear the news".

"What news?"

"That she is dead".

"What?" Ronald sprang up in astonishment. "Carlotta dead?" He looked absolutely dumbfounded by the news.

"You're pulling my leg, M. Poirot. Carlotta was perfectly well the last time I saw her". პუარო ატყობინებს რონალდს, რომ კარლოტა გარდაიცვალა. რონალდი განცვიფრებულია. მისთვის ამის დაჯერება შეუძლებელია და პუაროს ეუბნება, რომ, შესაძლოა, ის მას ამასხარავებს (თავგზას უბნევს).

2. To twist smb round one's little finger – ვინმეს გაცურება, მოტყუება;

e.g. Victor said gently: "You ought to have more confidence in yourself, my dear girl. You could twist George round your little finger. Rosemary's only a silly little fool".

"It's true", Ruth thought. "If it weren't for Rosemary, I could make George ask me to marry him". ვიქტორ დრეიქსი აიმედებს რუფს და ეუბნება, რომ იგი ადვილად შეძლებს ჯორჯის გულის დაპყრობას, რადგანაც მას ჯორჯის გაცურება შეუძლია.

3. To shove one's oar in – სხვის საქმეში ცხვირის ჩაყოფა; სხვის საქმეში ჩარევა;

e.g. "It's her show, and I've too much respect for her judgement to shove my oar in". სტონორმა იცის, რომ ჯეკ რენალდი დამნაშავე არ არის, მას მკვლელობა არ ჩაუდენია, მაგრამ ეს მისის რენალდის საქმეა და სტონორს არ უნდა მის საქმეში ცხვირის ჩაყოფა.

ბ. პერსონაჟთა დადებითი პირადი და სოციალური ურთიერთობები და დამოკიდებულებები

1. To take off one's hat to smb – ვინმეთი მოხიბვლა, აღფრთოვანება, თაყვანისცემა;

e.g. "Thank God, I know my own mind. I'm not going to let money come between me and happiness";

"You are a remarkable woman", said Mr. Pyne slowly. "Only one woman in a thousand would act as you are doing... I take off my hat to you. "He raised his hat with solemnity and moved away"; მისის რაიმერი თავის სიმდიდრეს ჰოსპიტალს გადასცემს. იგი ამბობს, რომ არ სურს ფულის გამო დაკარგოს ბედნიერება. მისტერ პარკერი აღფრთოვანებულია მისით და ეუბნება, რომ თაყვანს სცემს მას;

2. To be the apple of smb's eye – თვალისჩინობა, ხელისგულზე ტარება;

e.g. "he was the apple of his eye. He adored her. Mr. Mark was Mrs. Rosamund's husband"; მისტერ მარკი ძლიერ იყო შეყვარებული მისის ჰასკელზე. იგი თვალში რომ ჩავარდნოდა, ხელს არ ამოისვამდა. ის მისი თვალისჩინი იყო;

3. To be meat and drink – უზარმაზარი სიამოვნების მინიჭება; ჰაერივით საჭიროობა;

e.g. "She's got her eye on Patrick Redford now. He's a good-looking man – and rather the simple kind – you know, fond of his wife, and not a philander. That's the kind that's meat and drink to Arlena. I like little Mrs. Redfern..., but I don't think she's stand a dog's chance against that man-eating tiger, Arlena". როზამუნდი, ახასიათებს რა არლენას, ამბობს, რომ ის მხოლოდ კაცებზე ფიქრობს; ისინი მას ჰაერივით სჭირდება.

ამდენად, მოცემულ სტატიამი შესაძლებელია ძირითადი დასკვნების ამგვარად შეჯამება:

1. აგათა კრისტის ნაწარმოებების დიალოგებში სალაპარაკო ფრაზეოლოგიური ერთეულების უზუალური სტილისტიკური ფუნქციები მოიცავს: ა) პერსონაჟთა ფიზიკური ქმედებების აღწერა; ბ) პერსონაჟთა პიროვნული (ფიზიკური და ფსიქოლოგიური) თვისებებისა და გონებრივი შესაძლებლობების აღწერა; გ) პერსონაჟთა

- პირადი და სოციალური (საზოგადოებრივი) ურთიერთობების და დამოკიდებულებების აღწერა (მოქმედ პირთა ურთიერთდამოკიდებულებების გახსნა);
2. ბ და გ ჯგუფები მოიცავს როგორც დადებით, ისე უარყოფით მხარეებს (თვისებებს, მდგომარეობას, ხარისხს, ურთიერთდამოკიდებულებას და ა. შ.);
 3. უზუალურ ფრაზეოლოგიურ ერთეულებს შორის რაოდენობრივი თვალსაზრისით გამოირჩევა ექსპრესიულ-ემოციური ფრაზეოლოგიური ერთეულები.
 4. ექსპრესიულ-ემოციურის ელფერის მქონე ფამილარულ-სასაუბრო ფრაზეოლოგიურ ერთეულებში სჭარბობს უარყოფითი ელფერის კონსტრუქციები.

IRINA KHVICHAVA¹

**THE USUAL STYLISTIC FUNCTIONS OF THE COLLOQUIAL
PHRASEOLOGICAL UNITS IN THE DIALOGUES
OF AGATHA CHRISTIE'S WORKS**

The main inferences of the present article can be formulated as follows:

I. The usual stylistic functions of the informal (colloquial) phraseological units in the dialogues of Agatha Christie's detective novels and stories include descriptions of: 1) the physical actions of the characters (phrases denoting death, murder, fights, beating, assaults, the use of alcohol, drug addiction, flights, escapes, disappearance, shouts, chatter, etc. All this ensues from the themes of Agatha Christie's works; 2) the personal (physical and psychological) characteristics and mental abilities of the personages; 3) the relationships of the personages and the exposure of their interrelations.

The second and the third groups of functions embrace both positive and negative sides (characteristics, conditions, properties, interrelations, etc.).

II. Within the usual phraseological units quantitatively prevail expressive phraseological constructions;

III. Within the informal (colloquial) phrases with expressive-emotive coloring there predominate constructions with negative shades.

¹ *Irina Khvichava* – Post-Graduate Student, Sokhumi State University.

ე ნ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ზ ა

მანანა შელია¹

ბრიტანეთისა და საქართველოს ოიკონომიკური
ფართო კომპონენტებით

როგორც ლექსიკოლოგიის ნაწილი, რომელიც სწავლობს გეოგრაფიულ სახელებს, ტოპონიმი წარმოადგენს ენის ლექსიკური სისტემის ელემენტს და განსაკუთრებული ადგილი უჭირავს ნებისმიერი ენის ლექსიკაში. გეოგრაფიულ სახელთა სემანტიკა და მორფოლოგია მჭიდროდ არის დაკავშირებული ერთმანეთთან. ტოპონიმთა ეტიმოლოგიური, სემანტიკური მნიშვნელობისა და მორფოლოგიური სტრუქტურის შესწავლა და კვლევა დამოკიდებულია ამა თუ იმ ტერიტორიაზე დასახლებული ხალხების ისტორიასა და გეოგრაფიაზე. გეოგრაფიული სახელები განიცდიან ლინგვისტურ ევოლუციას, რომელთა შესწავლაში მნიშვნელოვან როლს თამაშობენ ეტიმოლოგიური, ისტორიული და გეოგრაფიული ასპექტები. ტოპონიმები გამოირჩევიან მრავალფეროვნებით, მათი სახელებიდან გამომდინარე. ზოგი ტოპონიმის წარმოშობა დაკავშირებულია ადამიანთა სახელებთან, ზოგის კი – ადგილმდებარეობის აღწერასთან ან ბუნებრივ მოვლენებთან. წარმოდგენილი ნაშრომის მიზანია ბრიტანეთისა და საქართველოს ოიკონომიკების, კერძოდ, ასტიონიმებისა და კომონიმების ფართო კომპონენტებით განხილვა. შევარჩიეთ რამდენიმე ფერი: თეთრი, შავი, წითელი, მწვანე და ნაცრისფერი (რუხი), რომლებიც შედარებით ხშირია ამ ქვეყნების ოიკონიმთა შემადგენლობაში. კვლევა ტოპონიმებზე წარიმართა შემეცნებითი, ეტიმოლოგიური, სემანტიკური, მორფოლოგიური და კომპარატიული ასპექტების გათვალისწინებით.

ტოპონიმები საკუთარი სახელებია, რომლებიც წარმოადგენენ ლექსიკურ ერთეულებს და ასახავენ გეოგრაფიული სახელების ფორმირებასა და განვითარებას. როგორც ცნობილია, ლინგვისტიკის ერთ-ერთ მიმართულებას, რომელიც შეისწავლის საკუთარ სახელებს, ეწოდება ონომასტიკა – სახელდების/სახელწოდების ხელოვნება. როგორც ლინგვისტური დისციპლინა, მან მეცნიერული სტატუსი XX საუკუნის 30-იან წლებში მიიღო.

¹ მანანა შელია – პედაგოგიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ოიკონიმი ბერძნული წარმოშობის ენობრივი ერთეულია, რომელიც წარმოადგენს ტოპონიმის ერთ-ერთ კლასს და ნიშნავს ნებისმიერი დასახლებული პუნქტის სახელს. მაგალითად, ქართული ქალაქები – სოხუმი, გაგრა და სოფლები – განთიადი, წითელმთა, ინგლისური ქალაქები – მანჩესტერი-Manchester, ლიდსი-Leeds, სოფლები – გრინჰემი-Greenham და გრესტილი-Greysteel ოიკონიმებია.

ასტიონიმი ოიკონიმის ერთ-ერთი ტიპია – ქალაქის საკუთარი სახელი (თბილისი, ლონდონი). მისი სინონიმური სიტყვაა პოლისონიმი. კომონიმიც ოიკონიმის ტიპია. ეს ტერმინიც ბერძნული ენიდან არის წარმოშობილი და ნიშნავს სოფელს, დასახლებას. მაშასადამე, კომონიმი არის სასოფლო დასახლება, პატარა თუ დიდი სოფელი (ველისციხე, რუხი, Blackborough, Bradfield).

კვლევის შედეგად დავადგინეთ, რომ ასტიონიმთა რაოდენობა ფერთა ელემენტებით დიდ ბრიტანეთში მეტია, ვიდრე – საქართველოში. ხოლო რაც შეეხება კომონიმებს, ამ შემთხვევაში საქართველოში მრავლად მოიძებნება სოფლები, რომელთა შემადგენლობაში შედის ძირითადი ფერები – თეთრი, წითელი და შავი.

ინგლისურ ლექსიკაში ფერთა აღმნიშვნელი სიტყვები ქმნიან სპეციალურ ჯგუფს, რომელიც ძირითადად კომპოზიციური და დერივაციული მოდელისგან არის მიღებული და ამდიდრებს ფერთა აღმნიშვნელი ლექსიკური ერთეულების მარაგს. დროთა განმავლობაში ფერთა გამამ შემეცნებითი, ესთეტიკური და სულიერი მნიშვნელობა შეიძინა. 1969 წელს ამერიკელმა ანთროპოლოგებმა ბ. ბერლინმა და პ. ქეიმ წამოაყენეს კროს-კულტურულ ფერთა კონცეპტების თეორია, რომელიც კონცენტრირებულია ძირითადი ფერის ტერმინის ცნებაზე.¹

არსებობს სხვადასხვა თვალსაზრისი ფერთა აღნიშვნის პრობლემის ირგვლივ. ბ. ბერლინმა და პ. ქეიმ დაადგინეს, რომ ფერების უნივერსალური სისტემა 11 ძირითადი კატეგორიისგან შედგება (white, black, red, green, yellow, blue, brown, purple, pink, orange, grey) და მკაცრი მათემ-ათიკური რიგის მიხედვით დაალაგეს.²

სხვადასხვა კულტურაში ფერებს განსხვავებული კონოტაცია გააჩნიათ და, შესაბამისად, ფერთა სიმბოლური ასოციაციები ცვალებადია. ინგლისური და ქართული ტოპონიმების ფორმირება დაფუძნებულია კულტურულ, ენობრივ კომპონენტებზე ლინგვოკულტურულ ასპექტში. ენებში ხშირია სიტყვანარმოებითი მოდელები სხვადასხვა ფერის აღმნიშვნელი ტერმინებით. გამოყენების ყველაზე მაღალი სიხშირით მარტივი მოდელები გამოირჩევა. ინგლისურ გეოგრაფიულ სახელებში დერივაციულ სიტყვათა რაოდენობა ფერთა ელემენტებით მეტია, ვიდრე – მარტივ ტოპონიმებში.

¹ B. Berlin, P. Kay. Basic Color Terms: *Their Universality and Evolution*. University of California Press. Berkeley, California, USA, 1969.

² G. Leech. *Semantics*. Aylsbury, Penguin books, 1977, გვ. 235.

ბრიტანეთის დერივაციული ტოპონიმები შეიცავენ ზედსართავ სახელსა და სუფიქსს. მაგალითად: **Blacktoft, Greenwich, Greenham, Greenock** და ა. შ. მსგავსი სიტყვანარმოებითი მოდელი ქართულ ტოპონიმებში არ მოიპოვება.

ბრიტანეთის ტოპონიმოგრაფიაში დერივაციული სიტყვების რაოდენობა ფერთა ელემენტებით ნაკლებია, ვიდრე რთულ სიტყვებში:

Blacktoft-ბლექტოფტი არის სოფელი და ადმინისტრაციული ერთეული იორქშირის საგრაფოში, ინგლისში, რომელიც მდებარეობს მდინარე უზის ჩრდილოეთ სანაპიროზე. ბრიტანულ გეოგრაფიულ სახელთა ლექსიკონის მიხედვით, სიტყვა **Blacktoft** წარმოშობილია ძველი ინგლისურიდან, რომელიც ძველ სკანდინავიურად ნიშნავს „მუქი ფერის კარმიდამოს“. 1160 წელს ის დაარეგისტრირეს როგორც „**Blaketoft**“.¹ სიტყვის დაბოლოება **-toft** ან **-tofts** სკანდინავიური წარმოშობის სუფიქსია, რომელიც ნიშნავს „პატარა ეზო-კარს, ფერმას შენობებით“. ტოპონიმები ამ სუფიქსით ინგლისის ტერიტორიაზე გაჩნდა IX საუკუნის დამდეგიდან, სკანდინავიელთა მიერ უესექსის სამეფოზე არაერთი გალაშქრების შემდეგ. ამ სუფიქსით ძირითადად აღნიშნულია მცირე დასახლებები, თუმცა მაინც არის ერთი ტოპონიმი – **Lowestoft**, რომელიც გაფართოვდა და გადაიქცა ქალაქად.

Green-მწვანე – ბუნების, ნაყოფიერების, სიცოცხლის აღმნიშვნელი ფერია. ის გამოჩნდა საშუალო ინგლისურში. მისი ძველინგლისური ფორმაა **grene**. გერმანული სიტყვა **grün**-ის მსგავსად, მას გააჩნია იგივე ძირი, როგორც სიტყვებს **grass** და **grow**. პირველი მონაცემი, როგორც ფერის აღმნიშვნელ ტერმინზე, ძველ ინგლისურში თარიღდება ჩვენი წელთაღრიცხვის 700 წლით.² ისტორიულად უკავშირდება გრინვიჩის ობსერვატორიას. ქალაქს სახელი დაარქვეს დანიელმა მოსახლეებმა, მისი ანგლო-საქსური ექვივალენტია **Greenwic**, რომელიც „მწვანე სოფელს“ ნიშნავს – **the green village**.

Greenham – გრინჰემი ბერქშირის საგრაფოს სოფელი და ადმინისტრაციული ერთეულია. ის რეგისტრირებულია „საშინელ სამსჯავროს წიგნში“ (**Domesday Book**) როგორც **Greneham**. მისი ტერიტორია იწყება ნიუბერის სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან და მდებარეობს ბერქშირის საგრაფოს დასავლეთ რაიონში. ამ ტოპონიმის სუფიქსი **-ham** წარმოიშვა საქსური სიტყვიდან და ნიშნავს „კარ-მიდამოს, სოფელს, მამულს, მიწის ნაკვეთს“.³

ინგლისური ფერის აღმნიშვნელი სიტყვა **grey**-ნაცრისფერის შუაინგლისური ვარიანტი – **grai** – წარმოიშვა ანგლო-საქსურიდან **graeg**.

Greyabbey ანუ **Grey Abbey** – გრეიები არის პატარა სოფელი, ტერიტორიული დანაყოფი და ადმინისტრაციული ერთეული, რომელიც მდე-

¹ **A. D. Mills**. A Dictionary of British Place Names. Oxford University Press. Revised Edition, 2011, გვ. 61.

² **A. Maerz, M. Rea Paul**. A Dictionary of Color. NY., 1930, გვ. 196.

³ **A. D. Mills**. A Dictionary of British Place Names, გვ. 381.

ბარეობს სტრენგფორდ ლოპის აღმოსავლეთ სანაპიროზე, დაუნის საგრაფოში. სახელწოდება – Greyabbey დაკავშირებულია მონასტრის სახელთან – Cistercianabbey-monastery – ცისტერიანების მონასტერი (1193წ.), რომელიც მდებარეობს სოფლის ჩრდილოეთ ნაწილში.

Greysteel or Gresteel – გრეისტილი ჩრდილო ირლანდიის, ლონდონდერის საგრაფოს სოფელია, რომელიც მდებარეობს დერი სითიდან (Derry city) 13 კილომეტრის მოშორებით. სახელწოდება Greysteel შეიძლება იყოს ირლანდიური Glas-stiall, რომელიც ნიშნავს „პატარა (მინის) ნაცრისფერ ნაკვეთს“ – “greystrip (of land)”¹

ფერის აღმნიშვნელი ინგლისური ტერმინი red-წითელი ძველ ინგლისურში – *read* – შემოვიდა პროტო-გერმანული სიტყვიდან *raudas* და პროტო-ინდოევროპული ძირიდან *rewd*. სანსკრიტის ენაზე სიტყვა *rudhira* ნიშნავს წითელს ან სისხლს.

Redruth – რედრუთი არის ქალაქი და ადმინისტრაციული ერთეული კორნუოლში, ინგლისში. სახელწოდება წარმოიშვა კორნული სახელისგან *Rhyd-ruth*, რომელიც დაკავშირებულია შემდეგ ფაქტთან: XIV საუკუნისთვის ფო სთრითის ქუჩის (Fore Street) სიღრმის გასწვრივ გამდინარე ნაკადულმა ისე იცვალა ფერი რკინის ოქსიდისა და კალის მოქმედებისგან, რომ წითელ ფერად გადაიქცა. მაშასადამე, კორნუოლის ენაზე *ford*-ფონი არის *Rhys*, ხოლო *Ruth* ნიშნავს წითელს.

ბრიტანეთის ტერიტორიაზე არსებული ტოპონიმები თეთრი ფერით მეტი სიმრავლით გამოირჩევა. მაგალითისთვის წარმოვადგენთ ინგლისის ერთ-ერთ ქალაქს – *Whitehaven*-ს. ის პორტიცაა, რომელიც მდებარეობს კამბერლენდში. ეს ტერიტორია დასახლებული იყო ირლანდიელ-სკანდინავიელი ვიკინგების მიერ X საუკუნეში. *Whitehaven* – უაითჰევენი გადაიქცა ქვანახშირის მოპოვების ქალაქად XVIII და XIX საუკუნეებში და გახდა მნიშვნელოვანი კომერციული პორტი. სიტყვის მეორე კომპონენტი – *haven* – წარმოშობილია გვიანდელი ძველი სკანდინავიური სიტყვიდან *hæfen*, რაც ნიშნავს „ნავსადგურს“.

საუკუნეების განმავლობაში საქართველოს ყველა რეგიონმა შექმნა მდიდარი ლექსიკა, რომელიც დაკავშირებული იყო გეოგრაფიულ სახელებთან. ამ ტიპის ლექსიკური ერთეულების შეწავლა განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია ქართველური ენების ისტორიისა და ქართული სალიტერატურო ენის გამდიდრების თვალსაზრისით. საქართველოში 3800-ზე მეტი დასახლებაა, რომელთა უმეტესობა შეადგენს სოფლებს. ქვეყნის ტერიტორიაზე მდებარე ტოპონიმების მრავალფეროვნება ორიგინალობით გამოირჩევა. ფერთა აღმნიშვნელი ტერმინების სიხშირე ქართულ ასტონიმებსა და კომონიმებში გაცილებით მცირეა, ბრიტანეთის ტოპონიმებთან შედარებით.

¹ P. McKay. A Dictionary of Ulster Place-Names. *Second Edition*. Clo Ollscoil na Banriona Publishing, 2007, გვ. 79.

ქართულ ტოპონიმებში, ჩვეულებრივ, ყველაზე მეტად სამი ძირითადი ფერი შეინიშნება: თეთრი, შავი და წითელი. როგორც ცნობილია, ბრიტანეთისა და საქართველოს კულტურებში აღნიშნული ფერები ერთნაირად ასოცირდება.

თეთრინყარო საქართველოში ერთადერთი ქალაქია, რომლის სახელწოდება შედგება ფერის აღმნიშვნელი ტერმინისგან. ის მდებარეობს საქართველოს სამხრეთ რეგიონში, ქვემო ქართლში. ქალაქის სტატუსი 1966 წელს მიანიჭეს. თეთრინყარო ისტორიული სოფლის – გარისის ტერიტორიაზე მდებარეობს.

საქართველოში თეთრი ფერის აღმნიშვნელი კომონიმი ოთხია – თეთრახევა, ზემო ქვათეთრი, შუა ქვათეთრი და თეთრამინა. სოფელ თეთრამინას სახელი ეწოდა თეთრი კირქვებით აგებული გორების მიხედვით.

შავსაყდარი მდებარეობს ქვემო ქართლის, თეთრინყაროს მუნიციპალიტეტში. გადმოცემის თანახმად, ერთ დროს შემადღებულ ადგილზე ყოფილა ეკლესია, რომელიც შემოსევების შედეგად დანგრეულა.

შავლეულ სამეგრელო-ზემო სვანეთის რეგიონში მდებარე სოფელია, რომელიც ეკუთვნის ხობის მუნიციპალიტეტს. ამ ტოპონიმის ადგილობრივი სახელწოდებაა „უჩაღლე“, რაც ქართულად შავ ღელეს ნიშნავს.

საქართველოს ტერიტორიაზე ასევე შეინიშნება სეხნია ტოპონიმების არსებობა. მაგალითად, ადრე ტოპონიმ წითელსოფელის რაოდენობა ხუთს ითვლიდა: ბორჯომის, დუშეთის, ქარელის, ბოლნისისა და საჩხერის მუნიციპალიტეტებში. აქედან ბოლო ორ სოფელს გადაარქვეს სახელი და ამჟამად მათ ეწოდება ხატისსოფელი და ივანწმინდა.

სოფელ წითელუბანს, რომელიც მდებარეობს გორის მუნიციპალიტეტში, გააჩნია სეხნია ტოპონიმი გარდაბნის მუნიციპალიტეტში, ნორიოს თემში. კიდევ ერთი სოფელია ალაზნის ველზე, ლაგოდეხის რაიონში – წითელგორა, რომლის სეხნია ტოპონიმი მდებარეობს ჩოხატაურის მუნიციპალიტეტში, მდინარე სუფსას მარჯვენა მხარეს.

ოზურგეთის მუნიციპალიტეტში მდებარე სოფელ წითელმთის სახელი დაკავშირებულია წითელმინა ნიადაგთან, სწორედ ამ მთიდან მოდის მისი სახელი. სოფელი მდებარეობს მდინარე ბჟუჟის ნაპირებზე.

სოფელი მინანითელი მდებარეობს წყალტუბოს მუნიციპალიტეტში, მდინარე გუბისწყლის მარცხენა მხარეს.

კომპარატიული ანალიზი სხვადასხვა ლინგვისტურ პრობლემაზე იძლევა ინფორმაციას სხვადასხვა ენაში ფერის სპექტრთა მსგავსებასა თუ განსხვავებაზე, კოლორონიმთა ლინგვოკულტურულ თავისებურებებზე. ზემოსხეხებულ ფერთა ასოციაციები ქართველებსა და ინგლისელებში მსგავსია, თუმცა ისინი განსხვავებულად აღიქმება სხვა კულტურებში.

ჩვენ მიერ აღწერილი ქართული და ბრიტანული ოიკონიმები, კერძოდ კი, ასტეონიმები და კომონიმები, ფერთა კომპონენტებით, დაკავშირებულია იმ ტოპონიმების ლანდშაფტის თავისებურებებთან, სად-

აც ისინი მდებარეობენ. ფერთა აღნიშვნები როგორც ქართულ, ასევე ინგლისურ ტოპონიმებში და არამართო ტოპონიმებში, სხვა ლექსიკურ ერთეულებშიც, განსხვავებული სიტყვანარმოებითი მოდელებით რეალიზდება.

MANANA SHELIA¹

OYKONYMS OF BRITAIN AND GEORGIA WITH COLOUR COMPONENTS

Toponyms contain a treasure of various language elements which allow us to get information and research the history of countries and peoples. Most toponymy aims at studying etymological, historical and geograopical study of a region name, it also involves the study of place names within and between languages. Every place name has a meaning deriving from personal names and describes site characteristics or explains natural phenomena.

In English and Georgian vocabulary color designations create a special group. They are basically made according to compositional and derivative models and significantly enrich the vocabulary denoting color concepts. The paper proposes the review of toponyms with colour components located in the UK and Georgia. The study has been conducted on etymological, semantic and morphological analysis method at linguistic and extra-linguistic levels generally based on five colors: white, red, black, green and grey. A special focus was on the analysis of one of the classes of toponyms – oykonoms and particularly subclasses – astyonoms and komonoms spread in Britain and Georgia. Designations of a variety of colors in the English and Georgian languages are realized by word-formation models.

The above mentioned colours and their associations are similar for the Georgians and English, though they are perceived by various cultures differently. Based on data of my research it has become clear that in the UK the number of the astionoms with colour elements is more, than in Georgia whereas the number of the Georgian komonoms is more and there is only one astionym with the colour component white.

Thus, the place names reflecting the color designations in English and Georgian as well as in any other languages are connected with color features of the soil, the environment and the nature where the geographical objects are located. I have attempted to explore only few colour terms containing in asteonoms and komonoms considering as a small but important group of toponyms.

¹ *Manana Shelia* – PhD in Pedagogics, Associate Professor, Sokhumi State University.

ე ბ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ზ ა

ДИАНА АЛАНИЯ¹

ИННОВАЦИИ В ЛЕКСИЧЕСКОЙ СИСТЕМЕ
СОВРЕМЕННОГО РУССКОГО ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

Общественно-политические условия современной эпохи обусловили интенсивные динамические процессы в современном русском литературном языке, которые ускорили формирование *неологии*² – науки о новых явлениях языковой системы, находящейся в состоянии непрерывного развития.

В пору социальных потрясений процессы языкового развития ускоряются. Это наблюдалось в начале XVII века, в Петровскую эпоху, после событий 1917 года и наблюдается сейчас – в постсоветский период. В современную эпоху русский язык интенсивно пополняется новыми словами. Новые слова приходят в язык постоянно, на всех этапах его существования. Для обозначения новых единиц используются инновации. Среди лексических инноваций в языке выделяются:

Номинативы (обозначающие новые реалии и понятия: «спичрайтер» – автор речи высокопоставленного лица; «йогуртница» – прибор для изготовления йогурта);

Трансноминативы (осуществляющие процесс переименования уже бытующих реалий: *катон* вместо *хлопок*);

Эферизмы (неологизмы, обозначающие переходящие явления: «ваучеризация» – привлечение граждан к приватизации с помощью ваучеров; «слаксы» – брюки свободного покроя);

Ксенизмы (новые заимствованные слова, отражающие быт других стран, т.е. новые экзотизмы: «камо» – традиционная японская медицина).

Выделяются также *семантические инновации*, которые исследуют механизм возникновения нового на уровне семной структуры слова.

¹ დიანა ალანია – ფილოლოგიურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² Е. В. Сенько. Неологизация в современном русском языке конца XX века: Межуровневый аспект. Диссертация на соискание учёной степени доктора филологических наук. Волгоград, 2000, – <http://www.dissercat.com/content/neologizatsiya-v-sovremennom-russkom-yazyke-kontsa-xx-veka-mezhurovnevyyi-aspekt>.

Существуют такие пути семантической неологизации как *непрямая номинация, вторичная косвенная номинация, сужение и расширение объема источника семантических номинаций, морфологическая деривация.*

Вместо нетрадиционного способа семантической неологизации – *морфологической деривации (агретатирования)* слова могут образовываться при помощи различных словообразовательных средств: «авганец» – (военнослужащий, проходивший службу в Афганистане, «чеченец» (российский солдат, участник войны в Чечне).

У М. Ю. Лермонтова¹ есть очерк «Кавказец»: кавказец – это русский солдат, служивший на Кавказе. Сравнительно недавно в русском языке появился термин *транслят* (англ.) в значении перевода как процесса. Известно, что русское слово «перевод» означает и «процесс перевода» и «результат перевода». *Транслят* как термин, очевидно, призван размежевать «перевод как процесс» и «перевод как результат». Это мы давно имеем в грузинском языке: *თარგმნა* (процесс) и *თარგმნი* (перевод).

Инновациями обогащается и *лингвистическая терминология: экология языка, полисемант, морф, субморф, суффиксоид, постфикс, детерминант, диглоссия, дистрибуция, глубинный синтаксис, порождающий синтаксис, неологизация, неолография, экология языка, инновация, потенциальные неологизмы* (новизна которых претендует на стабильность восприятия); появились синонимы старых терминов: *акцент – ударение, азбука – алфавит*, новые термины иногда так и остаются синонимами (языкознание – лингвистика).

Многие термины, появившиеся в последние десятилетия, не зафиксированы в словарях: они значатся в монографиях, статьях, диссертациях, научных работах, т.е. существуют пока на уровне речи. Некоторые утвердились, некоторые, видимо, должны утвердиться. Это вопрос времени и требует особого исследования.

Профессор Н. П. Колесников² ввел лингвистический термин *стразы*. Словом *страз* называют подделку под драгоценный камень. Применительно к языковым явлениям *стразами* называют различного рода недостатки, портящие русскую речь, отрицательно влияющие на нее, сбивающие с толку читателя. Стразовые ошибки иногда появляются на страницах газет.

В нашей действительности происходят изменения во всех сферах жизни и нравственной ориентации общества и не удивительно, что лексическая система русского языка интенсивно пополняется преимущественно английскими словами. Влияние английского языка на разные языки мира

¹ М. Ю. Лермонтов. Кавказец. Очерк, – в: М. Ю. Лермонтов. Собрание сочинений в четырех томах. Т. 4. М., 1969, стр. 336-339 (<http://lib.ru/LITRA/LERMONTOW/kawkazec.txt>).

² Н. П. Колесников. И вновь о языковых стразах, – в: «Русская речь». №5. Ростов-на-Дону, 2000, стр. 123-126.

существенны. Английский язык (в его американском варианте) является главным донором эпохи, его называют «современной латынью».

Англицизмы в XX-XXI вв. проникают в русский язык стремительно и в большом количестве, пополняя существовавшие в русской лексике тематические группы и образуя новые с актуальной тематикой слова: *информатика, политика, финансовое дело, аудитор, импичмент, Интернет* и т.д.

Язык всегда реагирует на потребности общества. Процесс заимствования – закономерный процесс контактов народов и государств, он происходил во все времена, происходит сейчас и будет происходить в будущем.

Англицизмы в русском языке представляют современные заимствования интернациональной лексики.

Причины активного иноязычного заимствования определяются воздействием социального фактора:

- потребностью в наименовании новых вещей, явлений, понятий: *компьютер, грант, факс*;
- необходимостью в специализации понятий: *маркетинг (рынок), менеджмент (управление)*;
- наличия в международном употреблении сложившихся систем терминов на базе английского языка: *компьютерная терминология, эстрадная, спортивная*;
- стремлением к модному, более современному слову: *презентация, бутик, слаксы*.

Слова – заимствования охватывают разнообразные сферы жизни современной России:

- лексика государственного управления: *парламент, импичмент, спикер*;
- лексика общественно-политическая: *брифинг, консенсус*;
- лексика научно-техническая: *блуминг, шепинг*;
- лексика экономическая: *акция, ваучер, аудитор, дистрибьютер*;
- лексика спортивная: *допинг, тренер*;
- лексика обходная: *кемпинг, кабаре*;
- лексика современного поп-искусства: *сингл, шоу*.

Иноязычная лексика уже вошла во все сферы современного российского общества вместе с понятиями, которые она обозначает: *мафия, бо-монд, рэкет, мониторинг, сэконд-хенд, пиар* и др.

Иноязычные (английские) слова не только вживаются в русское словесное окружение, но и приспосабливаются к русскому словоупотреблению.

На базе *совмещения* лексических единиц разных языков создаются различные варианты *интержаргона* – *молодежного, компьютерного,*

профессионального, эстрадно– музыкального и др.

Это фактически создание современного молодежного сленга, который позволяет молодому поколению создать свой мир и отгородиться от старших.

В сленге представлены лексемы разных групп:

- англицизмы, принявшие формы русских слов: *лукать* (смотреть), *блэковый* (черный).
- прямые заимствования: *бой* (парень), *вайф* (жена) *ботл* (бутылка), *бойфренд* (друг).
- метафоры – *лемура* (любовница).

В связи с изменениями в сфере политической жизни, экономики, культуры и нравственной ориентации общества приток заимствований в русский язык особенно увеличился в XX–XXI вв.

Наблюдается небывалая экспансия иноязычной (английской) лексики во всех областях:

- в политической жизни страны: *президент, инаугурация, спикер, импичмент, консенсус* и др.;
- в науке и технике: *компьютер, дисплей, файл, мониторинг, плеер, пейджер* и др.;
- в финансово– коммерческой деятельности: *аудитор, бартер, брокер* и др.;
- в культурной сфере: *вестерны, триллеры, хиты* и др.;
- в бытовой речи: *сникерс, гамбургер* и др.

В последнее время в русской речи учащается употребление следующих слов:

Провайдер (англ. *provide* – обеспечивать) – организация, предоставляющая услуги по пользованию глобальными сетями и системами;

Саммит (англ. *summit* – вершина, верх) – встреча глав государства, правительства;

Рейтинг (англ. *rating* – мощность) – индивидуальный числовой показатель популярности, авторитета какого– либо лица, организации, группы, степень популярности известного деятеля, его оценка, разряд.

Импичмент (англ. *impeachment*) – особый порядок привлечения к ответственности и судебного рассматривания дел о преступлениях высших должностных лиц.

Менеджмент (англ. *management* – управление, заведование, организация) – управление производством с целью повышения эффективности производства и увеличения прибыли.

Менеджер (англ. *manager* – управляющий) – специалист по управлению производством и обращением товаров, наемный управляющий, который организует работу на фирме, руководит производственной деятельно-

სტუდენტებისა და მასწავლებლების მიერ.

Маркетинг (ანგლ. *marketing* – რიყი, სბყ) – სისტემა ზეოქრიათი პო იზუყიენიუ რიყი და აყივნიუ ვოდეყვიუ ნა პოტრებიყსყი სპრს ს ყიყიუ რასყირენიუ სბყი პრიყვიდიყი თოვაროვ.

სრედი ანგლიყსყი ჰაიყვოვანნიყ სლოვ იყი და თაყი, ყოყიყი ვოყლი ვ აყივნიუ უპოტრებლენიუ და სთაყი პონყთნი ყსეი. ნაყრიყერ, სლოვ დეფოლტ (ანგლ. *default* – ვიყი) – ბანყროტსთო, ნეიყსოლნიენი დოგოვარა.

ვზაიიოდეყვიენიუ რაყნიყ პოდსიყსეი ყიყიყი, აყივნიუ ვნიდრენიუ თეყნიყი, სიიი და *პრიყნიუ ნოვიყ რეაყიყ* სპოყსოტოვნიუ ნაიყვიყიყიყი ვ ნაყი ვეკ თენდენიყი სოყდანიუ *იყიდუიყაროდიი თერიიოლოგიი*, იყიდნიყ ნაიყიენოვანიყი პონყთიყი, ყიყიენიყ სოვრეიიენიუ სიყიყი, პრიყვიდსთაყი და ჰრეყლენიუ ჰაიყვოვანნიყ სლოვ, ნოყსყიყი იიყრნაციონაყიიყი ყარაყერი.

დიანა ალანია

ლექსიკური სისტემის ინოვაციები თანამედროვე რუსულ ენაში რუსულ სალიტერატურო ენაში

სტატიაში განხილულია ლექსიკური სისტემის ინოვაციები თანამედროვე რუსულ ენაში. წარმორჩენილია ლექსიკის, სემანტიკის, ლინგვისტური ტერმინოლოგიის, უცხო ენის (ანგლიციზმები XX-XXI საუკუნეებში, რომლებიც ასახავენ რუსეთის ცხოვრების სფეროებს) და ინტერყარგონის ვარიანტები. ახალი რეალობის მიღება ხელს უწყობს დანიშნული ტენდენციების მეშვეობით საერთაშორისო ინტერნაციონალური ტერმინოლოგიის წარმოქმნას.

DIANA ALANIA¹

INNOVATIONS IN THE MODERN RUSSIAN LEXICAL SYSTEM

This article discusses lexical system innovations in the modern Russian language. Lexical, semantic, linguistic terminology, foreign language (Anglicisms) in 20th and 21st centuries, reflecting spheres of life of the modern Russia), and different options of international jargon. The adoption of the new realities helps emerging trends to create international terminology.

¹ *Diana Alania* – Doctor of Philological Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ე ბ ა თ მ ე ც ნ ი ე რ ე ბ ა

ЭММА КИЛАНОВА¹

**ДИСТРИБУТИВНЫЕ СВОЙСТВА ПАССИВНЫХ ДИАТЕЗ С
ФОРМАЛЬНЫМ ВВОДНЫМ ПОДЛЕЖАЩИМ «IT» В СОВРЕМЕННОМ
АНГЛИЙСКОМ ЛИТЕРАТУРНОМ ДИАЛОГЕ**

Данная статья посвящена описанию морфологического уровня конструкций с личными формами пассива, который является уровнем речевого выражения по отношению к синтаксическому уровню и уровню компонентов понятийной ситуации. Актуальность описания морфологического уровня как в теоретическом плане, так и для чисто практических целей обучения языкам является очевидной.

Морфологический уровень трактуется здесь в терминах правой и левой дистрибуции по отношению к глаголу в личной форме (сказуемому на поверхностно-синтаксическом уровне и предикату на семантическом уровне), являющегося ядром рассматриваемых пассивных конструкций.

Дистрибутивные свойства пассивных конструкций зависят, в первую очередь, от типа диатезы, а также от семантических свойств глагола-сказуемого. Дополнительным фактором, влияющим на дистрибутивные параметры, является видо-временная форма глагола-сказуемого. Кроме того, существенную роль может играть вхождение пассивной структуры в более крупные речевые образования (сложные предложения, сверхфразовые единства).

В данной работе ставится цель дать описание конструкций с личными формами страдательного залога (пассива) для одного из субъязыковых подразделений современного английского языка – литературного диалога. Теоретической базой исследования послужила теория диатез. Согласно этой теории, описание залоговых отношений строится исходя из понятийно-семантической (глубинно-синтаксической) схемы ситуации воздействия, включающей тесно связанную с ней ситуацию восприятия. В этой схеме выдвигаются существенные компоненты, коррелирующие на поверхностно-синтаксическом уровне с членами предложения, а на мор-

¹ ემა კილანავა – ფილოლოგიის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

фологическом уровне – с типами слов и их сочетаний. Таким образом, принятая нами система описания является трехуровневой: компоненты ситуации – члены предложения – дистрибуция частей речи.

Исходные положения универсальной концепции диатез и залогов были впервые изложены А. А. Холодовичем в статье «Залог. I: *Определение. Исчисление*».¹ Одним из лейтмотивов этой концепции послужило осознание того, что, во-первых, сущность залоговых оппозиций наиболее адекватно может быть описана при смещении логических акцентов из сферы морфологии глагольного слова в сферу семантики и синтаксиса глагольного предложения, и что, во-вторых, определение залога должно основываться на понятии соответствия между элементами синтаксического уровня и элементами семантического уровня.² В частности, А. А. Холодович следующим образом определяет диатезу: «Диатеза – это схема соответствия между единицами синтаксического и единицами семантического уровня. Короче, залог – это грамматически маркированная в глаголе диатеза».³

В обследованном материале были выделены три группы пассивных диатез соответственно корреляции определенных семантических актантов (партиципантов ситуации воздействия) с подлежащим предложения в поверхностно-синтаксической структуре. Это диатезы, в которых подлежащее предложения коррелирует соответственно с пациенсом (DI), адресатом (DII) или результатом (DIII).

Приведем примеры на каждый тип данных диатез:

DI – 1) «I'll come in again as you say when I've been examined»;

2) «You'll get copped one of these days».

Выделенные единицы (I, you) в поверхностно-синтаксической структуре являются подлежащими и репрезентируют пациенсы.

Специфическая для современного английского языка разновидность данной диатезы представлена поверхностной структурой, типа: «**His bed** has not been slept in» или «It's hard to believe... that anyone ever lived in such a room ...», «Well, I can assure you **they** were lived in».

В данных структурах **his bed** и **they**, являясь подлежащими синтаксического уровня, коррелируют с членами семантического уровня, которые, если не являются пациенсами в полном смысле слова, во всяком случае близки к ним. Несмотря на сходство значений данных членов с циркумстантами (локативами), они все же воспринимаются говорящими как па-

¹ А. А. Холодович. Залог. – В кн.: *Категория залога*. Материалы конференции. Л., 1970, с. 2-26.

² И. А. Черкасс. Функционально-семантическое поле залоговости в современном английском языке. *Диссертация представленная на соискание научной степени кандидата филологических наук*. Ростов-на-Дону, 1992, с. 18-20.

³ А. А. Холодович. Залог, с. 2.

циенсы, т. е. как объекты, подвергающиеся внешнему воздействию.¹

DII – 1) «Can't you stop when **you're** spoken **to**?»;

2) «I'm a professional. I got paid».

Выделенные члены в этих примерах (You, I) являются подлежащими предложений и адресатами в ситуациях воздействия.

DIII – 1) «The major in charge didn't want to let that out until **the printing** was done...»;

2) «... that's every woman's scheme since **the world** was created!».

Подлежащие данных предложений **the printing** и **the world** обозначают результаты креативных предикатов, выраженных глаголами **do** и **create**.

Указанные группы содержат диатезы, различающиеся по наличию/отсутствию в них дополнительных семантико-синтаксических корреляций, помимо главной – «подлежащей» корреляции, а также вариантов последней.²

Следует, однако, отметить, что среди диатез первой группы свыше половины (15 из 23) составляют диатезы особого типа (характерные для современного английского языка), в которых обязательным спутником пациенса является содержательный или дескриптивный атрибут, причем в одних случаях сочетание пациенса с атрибутом отображается на синтаксическом уровне в так называемом сложном подлежащем (Complex Subject),³ в других случаях пациенс передается формальным (вводным) подлежащим, а атрибут – либо подлежащим, либо подлежащим придаточным предложением, в третьем случае атрибут отображается предложным дополнением. Комбинированные диатезы этого типа встречаются в двух главных разновидностях – с определенным и неопределенным пациенсом, причем в первом случае атрибут является дескриптивным, а во втором – содержательным (раскрывающим сущность пациенса).

Среди компонентов ситуации обязательным и определяющим является предикат, т.е. действие, отношение или психофизиологическая активность. Предикат присутствует во всех ситуациях и всегда коррелирует со сказуемым в поверхностно-синтаксической структуре.

8 диатез первой группы (DI 16 – DI 23) характеризуются наличием пациенса, обозначаемого формальным подлежащим, атрибут же пациенса обозначается подлежащим (реальным) или подлежащим придаточным предложением. В диатезах DI 16 – DI 18 левая дистрибуция – вводное местоимение «it» (коррелирует формального подлежащего – неопределенного

¹ T. Langendren. Essentials of English Grammar. N.Y., 1970, с. 159.

² Э. В. Киланова. Семантика предикатов пассивных диатез в современном английском литературном диалоге. Тб., 2012.

³ Э. В. Киланова. Семантика предикатов пассивных диатез..., с. 70-77.

пациенса) коррелирует преимущественно с инфинитивом или его фразой, а также с прилагательными и существительными (корреляты атрибута пациенса) в правой дистрибуции при глаголах умственной деятельности и социальных отношений. В диатезах DI 19 – DI23 левая дистрибуция – вводное «it» коррелирует в правой дистрибуции с подлежащим придаточным при глаголах коммуникации, а также в меньшей степени при глаголах социальных отношений и умственной деятельности.

Приведем примеры:

1. «**It's forbidden to smoke**»;
2. «... **it's not usually considered unfortunate to be acquitted**»;
3. «... **It is usually said that a rich man labours under the belief that he can buy everything and everyone**»;
4. «... **It was understood that the boy had gone to Mr Britten's store...**».

Выделенные члены в правой дистрибуции являются коррелятами вводного «it». На долю вводного местоимения «it» приходится всего лишь 1,1% левых дистрибуций.

Следует различать вводное местоимение «it» и личное местоимение «it», выступающее в предложении в функции реального (не формального) подлежащего. Приведем пример: «... they sent you to reform school and **it** was run by those two people, Mr and Mrs Swerlin». В данном предложении член «it» является анафорическим личным местоимением (с антецедентом «school»).

Рассмотрим вышеназванные диатезы в отдельности. В диатезе DI 16, репрезентирующей корреляцию пациенса и формального (вводного) подлежащего, атрибута и подлежащего, слева от глагола было зарегистрировано вводное местоимение «it», выражающее не-лицо, как репрезентант формального (вводного) подлежащего (=пациенс), а справа – морфологические обозначения реального подлежащего (=атрибут): инфинитив или инфинитивная фраза, иногда в сочетании с прилагательными. Данная диатеза была обнаружена преимущественно с комбинированной правой дистрибуцией при наличии морфологических коррелятов циркумстантов – обстоятельств. На простую правую дистрибуцию приходится 38%, а на комбинированную – 62% пассивных структур. Например:

1. «**It was not considered disgraceful, in those days, to appear spruce and to behave with chivalry**»;
2. «... **it was decided then and there to ask Sir Edward Ghent ... to declare a State of emergency...**».

В диатезе DI 17, которая отличается от предыдущей наличием еще корреляции агенс – предложное дополнение, в левой дистрибуции опять регистрируется вводное местоимение «it» (не-лицо) – коррелят формаль-

ного (вводного) подлежащего – пациенса, в правой – инфинитив или инфинитивные фразы в роли реального подлежащего-атрибута; именные фразы с предлогом «by», обозначающие предложное дополнение – агенс; в 20% – наречия и предложные именные фразы – корреляты обстоятельств – циркумстантов. Например: «**It's forbidden by the Koran to divorce because of vanity or whim**».

Для диатезы DI18, в которой вместо агенса имеется адресат – коррелят предложного дополнения, в правой дистрибуции типичны личные местоимения в объектном падеже с предлогом «for» для морфологического выражения адресата – предложного дополнения и инфинитив, коррелирующий с реальным подлежащим, репрезентантом атрибута пациенса. В левой дистрибуции употребляется вводное местоимение «it» (не-лицо), как коррелят формального подлежащего – пациенса. Например, «**It will be forbidden for you to shut up**».

Правую дистрибуцию диатезы DI19, выражающей корреляции: пациенс – формальное (вводное) подлежащее и атрибут – подлежащее придаточное предложение, составляют подлежащие придаточные предложения, а левую – вводное местоимение «it», выражающее не-лицо. В данной диатезе были зарегистрированы глаголы социальных отношений, коммуникации и умственной деятельности. Например, «... **it had been decided that I'm going to be made a director of the Company**».

Для диатезы DI 20, в которой, в отличие от предшествующей диатезы, имеется еще и корреляция агенса и предложного дополнения, в правой дистрибуции типичны подлежащие придаточные предложения и именные фразы с предлогом «by» (=лицо), коррелирующие с предложным дополнением-агенсом. В левой дистрибуции употребляется вводное местоимение «it»(не-лицо), как репрезентант формального (вводного) подлежащего-пациенса. Например, «... **it has been officially requested by the leaders of the Polish Community that nobody does anything to disturb Queen Elizabeth's peace...**».

Дистрибуции диатезы DI21 отличаются от дистрибуции DI 20 наличием экспериенцера-коррелята предложного дополнения, вместо агенса. Экспериенцер – предложное дополнение обозначается именной фразой с предлогом «by», выражающей лицо. Например, «... **It has been popularly supposed not least by Carradine the Third, that the Carradine blood was growing thin ...**».

В диатезе DI 22, выражающей корреляции пациенса и формального (вводного) подлежащего, адресата и косвенного дополнения, атрибута и подлежащего придаточного предложения, справа от глагола были обнаружены подлежащие придаточные предложения, как корреляты атрибутов пациенса, и личные местоимения в объектном падеже, как репрезентанты

косвенных дополнений – адресатов, слева – вводное местоимение «it», коррелирующее с формальным (вводным) подлежащим – пациенсом. Например, «**It will be shown us what we are to do**».

Диатеза DI 23, в которой, в отличие от диатезы DI 22, адресат представлен предложным дополнением в правой дистрибуции была зарегистрирована с местоимениями или местоименными фразами с предлогом «to», обозначающими лицо в роли предложного дополнения – коррелята адресата, а также с подлежащими придаточными предложениями, репрезентирующими атрибут пациенса. В левой дистрибуции стоит вводное местоимение «it» – коррелят формального подлежащего- пациенса. Например, «**They went into a panic, until it was explained to them that this is a private project ...**».

Таким образом в 8 из 42 пассивных диатез левая дистрибуция – вводное местоимение «it», являющееся коррелятом формального вводного подлежащего и неопределенного пациенса в правой дистрибуции в первом случае (в трех из восьми) сочетается с инфинитивом, существительным или прилагательным или их фразой (DI16 – DI18), которые являются обозначением атрибута, раскрывающего содержание неопределенного пациенса, а во втором случае (в остальных пяти диатезах) – с подлежащим придаточным предложением, также коррелятом атрибута. И в тех и в других случаях были обнаружены глаголы социальных отношений, коммуникации и умственной деятельности.

ემა კილანავა

ფორმალური შემყვანი "IT"-ნაცვალსახელიანი პასიური დიათეზების დისტრიბუციული თვისებები თანამედროვე ინგლისურ ლიტერატურულ დიალოგში

წინამდებარე სტატია ეძღვნება პასივის პირიანი ფორმების შემცველი კონსტრუქციების მორფოლოგიური დონის აღწერას ინგლისურ ლიტერატურულ დიალოგში. მორფოლოგიური დონე განისაზღვრება პასივის პირიანი ფორმების მარჯვენა და მარცხენა დისტრიბუციებით. ნაშრომის თეორიულ ბაზას წარმოადგენს დიათეზების თეორია. 42 პასიური დიათეზიდან 8-ის მარცხენა დისტრიბუციაში შემყვანი ნაცვალსახე-

ლი “it”, რომელიც წარმოადგენს ფორმალური შემყვანი ქვემდებარისა და განუსაზღვრელი პაციენსის კორელატს, მარჯვენა დისტრიბუციას, პირველ შემთხვევაში (რვიდან სამში) შეენყობა ინფინიტივს, არსებით ან ზედსართავ სახელს, ან მათ ფრაზებს (DI16 – DI18), რომელიც განუსაზღვრელი პაციენსის ამხსნელი ატრიბუტის გამომხატველებია; სხვა შემთხვევაში (შესაბამისად 5 დიათეზაში) – შეენყობა ქვემდებარულ დამოკიდებულ წინადადებას, აგრეთვე ატრიბუტის კორელატს. ორივეგან აღმოვაჩინეთ სოციალური ურთიერთობების, კომუნიკაციისა და გონებრივი მოქმედების გამომხატველი ზმნები.

EMMA KILANAVA¹

**DISTRIBUTIONAL PROPERTIES OF THE PASSIVE DIATHESSES
WITH THE ANTICIPATORY SUBJECT “IT”
IN MODERN ENGLISH LITERARY DIALOGUE**

The article deals with the distributional (morphological) analysis of a particular type of passive diatheses with the formal anticipatory subject “it” in Modern English literary dialogue. In 8 out of the 42 passive diatheses the left-hand distribution – anticipatory pronoun “it” which correlates with the formal anticipatory subject and the indefinite patient in the right-hand distribution, in the first case (3 out of 8) combines with the infinitive, noun or adjective or their phrase which denote the attribute, disclosing the content of the indefinite patient, and, in the second case (in the 5 other diatheses) – combines with the subject subordinate clause which also correlates with the attribute. In both cases there were discovered verbs of social relations, communication and mental activity.

¹ *Emma Kilanava* – PhD in Philology, Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნინო ვახანია¹

კაპიტალისტური და ნაციონალურ-რელიგიური ეთოსის
დაპირისპირება XIX საუკუნის II ნახევრის
ქართულ რეალისტურ პროზაში (გ. ერისთავი)

XIX საუკუნეში საქართველოში კაპიტალისტური და ნაციონალური ერთმანეთს დაუპირისპირდა და ეს აისახა ლიტერატურაში. ქართველები, სიამაყით აღსავსენი, ვაჭრობას არ კადრულობდნენ, ხოლო სომეხები ფულის მოგების (და დაგროვების) მიზნით არაფრის წინაშე უკან არ იხევდნენ. „სომეხნი, მხენი ხელოვანნი მომგებლობისა, პირსა ქვეყნისას ამა საქმით ადრივ ცნობილან“, – წერდა ალექსანდრე ჭავჭავაძე.² თუ ფულის მოგების, გამდიდრების სიყვარული შეიძლება ჩაითვალოს ნაციონალურ ხასიათად, მაშინ ეს თვისება უთუოდ აქვთ სომეხებს. ალექსანდრე ორბელიანი მიხაილ ვორონცოვზე საუბრის დროს ერთგან ასეთ რამეს ამბობს: „ქართველებს უნდოდათ დიდკაცობით გამოჩენა ვარანცოვის კარზე, თვითონ ვარანცოვთანაც და გარეშე ხალხში ხომ რასაკვირველია და სომეხებსა ფული, რომელმაცა ორსავ მისცა რაც უნდოდათ: ქართველებს ფუჭი დიდკაცობა და სომეხებსა გატენილი პარკი ფულეებითა (სხვადასხვა სახაზინო შემოსავლებიდან)“.³ ეს ამონაწერიც კარგად ხსნის ნაციონალური ბუნების განსხვავებას ქართველებსა და სომეხებს შორის. სიტყვა „სომეხი“ ჩვენში იქცა ვაჭრის სინონიმად და არა ეროვნების აღმნიშვნელად. საინტერესოა ამ თვალსაზრისით ილია ჭავჭავაძის „მგზავრის წერილების“ ის საყოველთაოდ ცნობილი ეპიზოდი, ლელთ ლუნია რომ ესაუბრება მგზავრს. ახასიათებს რა თანამედროვე ყოფას, მოხევე ამბობს: „ანინა მავალე სვამეხი უფროს გვანოიკებს, უფროს სახლს გვიკლებს“.⁴

¹ ნინო ვახანია – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ალ. ჭავჭავაძე. გოგჩა, – ქართული მწერლობა. 40 ტომად. ტ. 9: XIX საუკუნის მწერლობა. ტომის რედაქტორი ჯ. ჭუმბურიძე. თბ., 1992, გვ. 68.

³ ალ. ორბელიანი. ვარანცოვთან ჩემი დაბეზლება, – ალ. ორბელიანი. სიტყვა მამულის ტრაპეზზე. თბ., 1999, გვ. 70.

⁴ ილ. ჭავჭავაძე. მგზავრის წერილები, – ილ. ჭავჭავაძე. თხზულებათა სრული კრებული. 20 ტომად. ტ. 2: მოთხრობები, პიესები. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადეს, ვარიანტები და შენიშვნები დაურთეს ე. შარაშენიძემ და ლ. სანაძემ.

აქ ეს „სვამეხი“ ნიშნავს ვაჭარს (ქართველიც რომ იყოს, სომხად უხმო-ბენ).

ბუნებრივია, რომ გიორგი ერისთავის კომედიების ვაჭრები ძირითადად სომხები (მეფანშეები თუ დიდი კაპიტალისტები) არიან. რეალისტი ავტორი თვითონ, საკუთარი ცხოვრებით გახლდათ დაახლოებულ-დაკავშირებული მათთან (პირველი ცოლი ამ წრიდან ჰყავდა) და ამდენად ზედმინევნით კარგად იცნობდა მათ ცხოვრებასა და ფსიქოტიპს. რა თქმა უნდა, კომედიებში იყენებდა გროტესკსა და სატირასაც ჟანრის კანონების შესაბამისად, არსებითად კი სწორად გადმოსცემდა დეტალებს. საყურადღებოა, რომ ისეთ პიესებშიც კი, რომლებშიც კაპიტალის დაგროვება, ვაჭრობა მთავარი თემა არაა, მაინც კარგად იხატება გარემო, საზოგადოებრივი ყოფა, შეულამაზებელი სახე ვაჭრისა. ხელშესახებად იგრძნობა განსხვავება და დაპირისპირებაც კი სომეხ ვაჭარსა და ქართველ ფრანტს შორის. კომედიაში „უჩინმაჩინის ქუდი“ მსახური რომ ქალბატონს სამახარობლო ამბავს უხსენებს, სუსანას (სომეხი ვაჭრის ცოლის) პირველი შეკითხვაა: „– რა? თევზის ურმები მოსულან?“¹ ამ პიესას სიტუაციური კომიზმი უდევს საფუძვლად (ეჭვიანი ქმრის გაცუცურაკება ვითომ უჩინმაჩინის ქუდით), ამდენად თითქოს მეორეხარისხოვანი მნიშვნელობისაა ცოლ-ქმრის (სუსანასა და მარტირუზას) საუბარი ახალი ნივთის შექენაზე. თუმცა კაპიტალიზმის დამკვიდრების პერიპეტეიების გასაცნობად ერთ-ერთი საუკეთესოა. ცოლთან შერიგების ხასიათზე დამდგარი მარტირუზა მისთვის რაიმე ნივთის შექენას სთავაზობს. სუსანას „ვარატნიკი“ უნდა, ოღონდ იწუნებს იმას, რაც „ქვეყანას ასხია“. გამორჩეულობა, როგორც ჩანს, მის სიმდიდრეს გაუსვამს ხაზს. ქმარს ენანება სამოცი თუმანი ერთი ვარატნიკისთვის, მაგრამ ცოლი მიუთითებს: „ნადი აბა, ჯიგრაშენში ნადი კვირასა, ფარალათოვიანთ ცოლი ნახე, ბობრიანი ვარატნიკით,... ასეთი გაბერილი დადის, როგორც ბატი. არავის უყურებს. განა იმაზე ნაკლები ვარ?“²

მაშასადამე, გამორჩეული ტანსაცმლით, სამკაულითა თუ სხვა აქსესუარით თავის მოწონება, სიმდიდრის საქვეყნოდ დანახვება დამახასიათებელი ყოფილა ბურჟუებისთვის. ოღონდ, როგორც ჩანს, მთლად საყოველთაოც ჯერ ვერ გამხდარა.

ხელმომჭირნეობა და სიძუნწე ზოგადად დამახასიათებელია იმ ადამიანისთვის, ვინც ფულს შრომით შოულობს. გასაგებია, მან იცის, რა ვაი-ვაგლახი, რამდენი დაბრკოლება, რამდენი გასაჭირი უნდა გადაიტანოს ფულის მოსაგებად. უნდა გამოიჩინოს ნიჭი, უნარი, მოხერხება, გამძლეობა და სხვა. სულ გაკოტრების შიში აქვს და ეს ბუნებრივია.

ტომს იკონოგრაფიული მასალა და ფოტოდოკუმენტები დაურთო გ. შარაძემ. თბ., 1988, გვ. 31.

¹ გ. ერისთავი. უჩინმაჩინის ქუდი, – გ. ერისთავი. თხზულებანი. შ. რადიანისა და ი. ბალახაშვილის რედაქციით. თბ., 1936, გვ. 218.

² გ. ერისთავი. უჩინმაჩინის ქუდი, გვ. 223.

ამიტომაც წარმოიდგენს მარტირუზა იმ ფარალათოვის გაკოტრებას და „ტორგს“... საყურადღებოა, რომ, როგორც ჩანს, გასაყიდი საქონელი სხვადასხვა ქვეყნებიდან ჩამოაქვთ, მათ შორის, ცხადია, მოსკოვიდანაც. ეხლა სარქისაანთ ღაღო მიდის მოსკოვს, დააბარე, – ამბობს შუშანა. მოსკოვს მარტო „ვარატნიკისთვის“ ან სხვა ნივთისთვის არ მიდიოდნენ ვაჭრები – ურთიერთობას ამყარებდნენ იქაურ მწარმოებლებთან (ფაბრიკანტებთან და სხვა), ეცნობოდნენ იქაურ ბაზარს, ფასებს, ჩამოტანილ თუ ადგილობრივ საქონელს, ფრთხილად წონიდნენ და განსჯიდნენ, რა წამოეღოთ საქართველოში, რას რამდენს მოუგებდნენ. ასე მდიდრდებოდნენ, იშვიათად კოტრდებოდნენ ვაჭრები. ამ საქმიანობას, ალბათ, დიდი რისკი ახლდა თან, არც ამხელა გზაზე მისვლა-მოსვლა ან საქონლის გამოგზავნა იქნებოდა უსაფრთხო, მაგრამ, როგორც ყველაფერს, ამასაც თავდადებული და ფულის გემოს მცნობი ადამიანები ედგნენ სათავეში და წარმატებითაც ახორციელებდნენ. საყურადღებოა, რომ „უჩინმაჩინის ქუდში“ „გაყრის“ მიკირტუმ გასპარიჩისგან ან „ძუნწის“ კარაპეტასგან განსხვავებით, გამოჩნდა ე.წ. „ფრანტი ვაჭარი“, ანუ მდიდარი, რომელიც ფულს დაგროვების გარდა, კიდევ მოიხმარს. „ევროპიული“ ცხოვრების ნახვამ, გაცნობამ დღის წესრიგში დააყენა ცხოვრების წესის, სტილის შეცვლა. სხვა ქვეყნების სოცდაგრების წაბაძვით თბილისშიც დაიწყეს სახლების ევროპულად მორთვა, სადილ-ბალების მოწყობა, მოსამსახურეების დაქირავება, ეტლების შეძენა და სხვა.

შენუხებული მარტირუზა ჩივის: „ვნახოთ თუ ბობრები რა ქნან, აი, დაინახამთ. გეთაყვა, ვაჭრობაში ეს გაგონილა? ღაღოს მამა ერთი ოთახი ჰქონდა, სპალნაც იყო, გოსტინაც, სტოლოვიც, შაბათობით მწვადი ძლივს ჰსწვამდა, ვა, მამ ყველა იმითი მოუგია. ახლა შვილი ნახე, ერთი დვარეცი დაუდგამს, ცოლი ბობრით დაჰყავს. ჯანი გავარდეს, დაარბენინოს თავის ცოლი ბობრითა, თითონ გაკოტრდეს, ჩვენ რას გვემართვება ყაირათიანი ხალხისა, ჩვენც გაგვაკოტრებს. მამ ხედავ ჩვენი ცოლები ბუნტი შვრებიან“.¹

სომეხ ვაჭართა უმრავლესობა სიღარიბიდან, უქონლობიდან წამოვიდა და საოცარი მოთმინებისა და ეკონომიის ხარჯზე გამდიდრდა. ეს პროცესი რეალისტურადაა ასახული ჩვენს ლიტერატურაში და კიდევ ერთხელ, ერთი დეტალით დასტურდება „უჩინმაჩინის ქუდში“. საოცნებო ქუდის დასაუფლებლად მარტირუზას რამდენიმე წესის დაცვას სთავაზობენ, მათ შორის იმასაც, რომ ლობიოს მეტი არა ჭამოს რა. რაზეც გახარებული ვაჭარი პასუხობს: – ეგ ჩემი ხელობაა. ეს ნიუანსი, სულაც არაარსებითი პასაჟი, ნათლად, ხელშეასხებად წარმოგვადგენინებს, როგორ შიმშილობდა, ოჯახსაც აშიმშილებდა, ოღონდ კაპიკი არ დახარჯვოდა და ლობიოს მეტს პირში არაფერს ჩაიკარებდა მარტირუზ რიბნიკოვი (თავისივე მოძმეების მსგავსად, ლავრენტი არდაზიანის სოლომონ ისაკირ

¹ გ. ერისთავი. უჩინმაჩინის ქუდი, გვ. 224.

მეჯღანუაშვილივით ან გიორგი ერისთავისავე სხვა ახალგამდიდრებული ვაჭრებივით). ქართველებს „მუცლის ნებიერებს“ ეძახის, ამიტომაც არა აქვთ ფულიო, – ფიქრობს სომეხი.

არ ვიცი, აიხსნება თუ არა ნაციონალურ-რელიგიური თავისებურებებით ის ფაქტი, რომ ქართველი დაგროვებაზე მეტად ხარჯვას ესწრაფვოდა. თუმცა ის კი ცხადია, რომ, როცა ქართველებმაც მოჰკიდეს ხელი საქმოსნობას, სომეხებზე არანაკლები ნიჭი და უნარი გამოიჩინეს ამ საქმეში, გაუსწრეს კიდევ მათ ახალი, ევროპული ყაიდის ვაჭრობით და, მაშასადამე, ფულის, ქონების შოვნითაც.

„წარსული დროების სურათებში“ გამდიდრებული ვაჭრების ზნეობრივი დეგრადაციაა ნაჩვენები. ძმებს მინასოვებს, ჩანს, ვაჭრობის არეალი გაფართოებული აქვთ. „მთელი ქალაქის კუჭები“ მათ ხელშია. დიდკაცთ (ჩინოვნიკებს, სხვადასხვა თანამდებობაზე მყოფთ) საკუთარი მოგებიდან წილს უგზავნიან, ღარიბებს კი არას არგუნებენ „აყროლებული თევზის“ გარდა. ივანე და გაბრიელ მინასოვებიც და ჯიმშერ აკუნინიც ქალაქის მოსახმარად რაღაც გარკვეულ თანხას სწირავენ. ესენი ერთმანეთს ემტერებიან, სასამართლოში უჩივიან, ერთმანეთის ბიზნესის ჩაძირვას ცდილობენ და ამით გამდიდრებას. რა თქმა უნდა, არ ერიდებიან მოქრთამვას საჭირო ხალხისა, თუმცა ორივე მხარე გარკვეულ თანხას საქველმოქმედოდ სთავაზობს ქალაქს. როგორც ჩანს, ეს იძულებითი, მაგრამ აუცილებელი ნაბიჯია. რადგან მინასოვების მიერ გაღებული თანხა ბევრად მეტია, საბჭოს მიაჩნია, რომ სწორედ მათ უნდა დაუჭირონ მხარი. ქალაქის საბჭო ითვალისწინებს იმას, რომ სამი წლის ომის განმავლობაში ნანახი დიდი ზარალის მიუხედავად, ძმებმა ქალაქის სასარგებლოდ მაინც გადაიხადეს 300 მან., მათი შრომისმოყვარეობისა და ნიჭის გათვალისწინებით კი ჩინოვნიკებს იმედი აქვთ, რომ მომდევნო წლებში ეს ძმები თავიანთ ბიზნესს კიდევ უფრო გაზრდიან და ქალაქის ბიუჯეტშიც ბევრად მეტ თანხას შეიტანენ. მხოლოდ აკუნინანცისგან მოქრთამულ გრაფს უჭირს, დაეთანხმოს ამ მსჯელობას, თუმცა ხედავს, რომ გადაწყვეტილება სამართალიანია. სასაცილო და სახალისოა მისი გამოსვლის ბოლო სიტყვები: „ყვითელი ხიზილალა ენას ისე მიბამს, რომ საუბარს ვერ ვახერხებ“.¹

ქრთამით (ფულით, საჩუქრებით) ადამიანების მოსყიდვა არც მინასოვებისთვისაა უცხო. „უსტაბაშების“ გარდა, „ყარტა-მარტა“ ხალხსაც აძლევენ ძღვენს. „ქართველებიც ვინც დიდია, სულ ჩემ ჯიბეზე ჰკიდია!“ – მღერის გაბრიელ მინასოვი.² თუმცა, როგორც ვთქვით, მათგან აუცილებლობა ითხოვს საზოგადო სარგებლობისთვისაც თანხის ნაწილის გაღებას.

მინასოვებს სახლი, საცხოვრებელი ევროპულად აქვთ მოწყობილი

¹ გ. ერისთავი. წარსული დროების სურათები, – გ. ერისთავი. თხზულებანი, გვ. 276.

² გ. ერისთავი. წარსული დროების სურათები, გვ. 274.

– ძველებურად ტახტზე კი არ სხდებიან, არამედ „კრესლაზე“ მოკალათდებიან, ქალები ფერუმარილს იყენებენ (მარეხი: „ლემენცის ყვითელმა გომბიომ მიფეშქაშა. კარგი რამ არის! მაგრამ ეს ჩემი ქმრის შტუკაა!“¹). ქმრებს გერმანელი და ფრანგი ქალები ჰყავთ საყვარლებად. ალბათ, მათგანაც სწავლობენ, ითვისებენ ევროპულ გემოვნებას. ქალებს კი, ცოლების სამართლიანი შენიშვნით, „განა თუ იმათ თავი უყვართ, იმათი ფულები“. ეს კი ასეა, თუმცა ფული, ოქრო, თვალი, მარგალიტი არც ხამფერასა და შუშანას (ივან და გაბრიელ მინასოვების ცოლებს) აკლიათ, სულაც თავზე საყრელად აქვთ, მაგრამ თავს ბედნიერად მიიჩნევენ გრძნობენ. ბუნებითი ჭკუა და გამოცდილება კარნახობს მათ, რომ დრომ შეიძლება ფულები ისე გაფანტოს, როგორც ქართველმა თავადმა. მართალია, ქონებასთან, სიმდიდრესთან ქართველი თავადის აგდებულ, ქედმაღლურ, ზერელე დამოკიდებულებას კიცხავენ, ირონიულად მოიხსენიებენ, სამაგიეროდ, მოსწონთ მათი ზნეობა – ერთგულება, სიყვარული მეუღლისა, ოჯახისა. ჩვენ ქმრები გვეუბნებიან: „ყველა გაქვთო, რაღა გინდათო! ქართველი თავადი კი ცოლს უაღერსებს. ნეტა იმიტომ, ჯიბეში დიდმარხვა რომ უძევთ?“ – ასე სჯის ხამფერა. ეს ჭკვიანი ქალი ხვდება, რომ ბედნიერება სიმდიდრეში არაა. ქმარს მიუთითებს, რომ ღარიბი ხალხისთვის თევზის მიცემა მაღლია, რომ სხვის ხარჯზე გამდიდრება საშიშია სულისთვის, რომ ბევრნი წყევლიან და სხვა... ჭკუა, გათვლა-გაანგარიშების უნარი, მუდამ ფხიზლად, ყურადღებით ყოფნა ივანე მინასოვის დამახასიათებელი თვისებებია. ურთიერთობა სხვა სოციალურებთან, შეძლებულ ხალხთან, ჩინოვნიკებთან, საზღვარგარეთელ მწარმოებლებთან, პარტნიორებთან თუ კონკურენტებთან – დიდ უნარს, ცოდნას, სიახლისკენ სწრაფვის სურვილს, ნიჭსა და გამოცდილებას მოითხოვს. საამაყოდ მიაჩნია და არის კიდევ თავმოსაწონებელი: „მამა ჩემი კევი ჰყიდდა! ეხლა ბლალოროდნი ხარ! განა ის ბლალოროდნი, ქართველი, ფეხშიშველა აზნაური... ჩემი სახელი ევროპამ იცის“.² მართალია, განათლება, ნიგნი, ენის ცოდნა მისგან შორსაა (ვერაფრით დამახსოვრა „ჩლენამ“. მუდმივად შეცდომით ამბობს „ჩნელამ“), მაგრამ, კარგად იცის, როგორ მოექცეს „სოვეტის“ წევრებს – რა შესთავაზოს, როგორ გადაარჩინოს და კიდევ უფრო გაზარდოს წარმოება და სხვა.

თუ თავიანთი უზნეობით, ყოფითი ცხოვრებით, გაუნათლებლობით, ტრაპაზითა და სხვა თვისებებით ეს ვაჭრები სასაცილონი არიან, სამაგიეროდ პატივისცემას იმსახურებენ საქმიანობის, შრომისუნარიანობის, მომავლის განჭვრეტისა და სწორად დაგეგმვის უნარის გამო.

მრავალმხრივ საყურადღებოა გიორგი ერისთავის „ჩემი მოგზაურობა ევროპაში 1862 წელსა და 13 ივნისიდგან“. ეს ჩანაწერები იმ მხრივაც ინვეეს ინტერესს, რომ ავტორი აშკარად ევროპეიზაციის მქადაგებ-

¹ გ. ერისთავი. წარსული დროების სურათები, გვ. 269.

² გ. ერისთავი. წარსული დროების სურათები, გვ. 270.

ლად გვევლინება. მოსწონს ევროპული ცხოვრების წესი, სისუფთავე, სიმდიდრე, გართობა და სხვა. გიორგი ერისთავი, რომელიც თავის კომედიებში დასცინის და ამასხრებს ვაჭრებს, ამ მოგზაურობითი ჟანრის თხზულებაში პატივისცემით მოიხსენიებს მათ. არ მალავს სიამოვნებას სიმდიდრის, შეძლებული ხალხის ნახვისას. მოგზაურობის დაწყებისთანავე, ორპირიდან ფოთისკენ გემით მიმავალი მწერლის ყურადღება მიუპყრია რიონის პირას მცხოვრებ ხალხს – მეგრელებსა და გურულებს. „აგერ რამდენიმე ლოტკა მოსცურავს და სეირნობენ ქალნი და კაცნი, სიმკვირცხლე და მოძრაობა შემოსულა მათში, - შეძლება, ვაჭრობა გარდასხმულა ამ მხარეს,“ – წერს მოგზაური. სიამოვნება და სიამაყე გამოსჭვივის ამ აღწერაშიც: „აბა, ახლა ნახეთ ტანოვანნი, ფეროვანნი, სუფთად, მსხდომარენი ვაჭრად დუქნებში, მენავენნი, ჩალვადარნი, – მაგრამ არ არის საკვირველი“.¹

ვაჭრობის განვითარება ქვეყნის აუცილებელ პირობად მიაჩნდათ XIX საუკუნის 50-იან წლებიდან ჩვენს მოღვაწეებს. ამ მოსაზრებას მხარს უბამდა, ამაგრებდა და პრაქტიკულად ხელს უწყობდა მეფისნაცვალის მიხაილ ვორონცოვი, რომელსაც იმპერიული პოლიტიკის გამტარებელი კი გახლდათ საქართველოში, მაგრამ ისარგებლეს რა მისი ლოიალობით, ამ პერიოდში ქართველებმა ბევრი სამომავლო, სასიკეთო საქმე წამოიწყეს. თავის დროზე ვორონცოვთან დაახლოებულ გიორგი ერისთავს მოგზაურობის დროსაც ახსენდება „კეთილისმყოფელი მეფისნაცვალი“: „მე მომაგონდა, განსვენებული ვარანცოვი იტყოდა, მგონია კიდეც მისწერა ხელმწიფეს, რომ ქუთაისიდან ტრაპიზონამდის გაეკეთებინა გზა, ამისთვის რომ იტყოდა ანგლიჩნები ტრაპიზონიდან გააკეთებენ გზასო და ვაჭრობა სპარსეთისა იმათ დარჩებაო და აქ რო გაკეთდესო, ვაჭრობა ჩვენი იქნებაო!“²

მაშასადამე, გზის გაყვანა ვაჭრობის განვითარებას და ქვეყნის გამდიდრება-გაძლიერებას შეუწყობდა ხელს.

სხვაგან, სხვა ადგილასაც საუბრობს მწერალი გზების გაყვანის აუცილებლობის შესახებ. პარიზიდან წამოსულისთვის ერთ ნაცნობს უთქვამს: „როჩილდი არის აქაო და ჰპირდება რკინის გზისთვის საქართველოში მე მოგცემთ ფულებსო“ და ამას მოსდევს გიორგი ერისთავის გულწრფელი ნატვრა: „როდის მომასწრებს ღმერთი რომ ჩვენ ქვეყანას გზა ეშველოს“. ევროპაში სხვა ბევრ რამესთან ერთად ქართველი მოგზაურები გაუკვირვებია ფაიფურის ჭურჭელსა და საკერავ მანქანებს. ფაიფურის წარმოება არ გვიჩვენესო, – დანანებით წერს ავტორი, საკერავი მანქანების მუშაობის პრინციპის შესწავლა კი მოუნდომებიათ, ორი მანქანა უყიდათ კიდეც...

ასე, რომ, გიორგი ერისთავი გვევლინება ევროპასთან ვაჭრობის,

¹ გ. ერისთავი. ჩემი მოგზაურობა, – გ. ერისთავი. თხზულებანი, გვ. 331.

² გ. ერისთავი. ჩემი მოგზაურობა, გვ. 334.

ევროპული საქონლის შემოტანის, ევროპული გემოვნების ჩვენში დამკვიდრების მხურვალე მომხრეა და ქომაგად.

NINO VAKHANIA¹

**OPPOSITION OF CAPITALISTIC AND NATIONAL-RELIGIOUS EPOS
IN THE GEORGIAN REALISTIC PROSE OF THE 2ND HALF OF 19TH CENTURY
(G. ERISTAVI)**

In 19th century capitalistic and national epos opposed in Georgia and this reflected in literature. Georgians, full of pride, did not deign trade and the Armenians, for the purpose of money-making (and saving up), stopped at nothing.

If love for money-making and enrichment can be considered to be a national character, then the Armenians undoubtedly have this quality. The word “the Armenian” became a trader’s synonym in us and not the nation signifier.

It’s natural that traders of Giorgi Eristavi’s comedies are mainly Armenians (money-lenders or big capitalists). Realist author quite well knew their life and psychotype. Of course in the comedies he used both grotesque and satire in accordance with genre laws and significantly he correctly reproduced the details. Environment, social existence, unbeatified face of a trader are well painted in his plays. Perceptibly is felt difference and even opposition between the Armenian trader and the Georgian dandy. Majority of the Armenian traders originated from poverty, absence and enriched at the expense of astonishing patience and economy. I do not know whether by the national-religious peculiarities is explained the fact that the Georgian strived for spending more than for saving.

Armenian traders, true, condemn lofty, haughty, perfunctory dependence of the Georgian nobleman to the property, wealth; ironically speak of, but instead like their morality – loyalty, love for a spouse, family. If by their immorality, existence, lack of education, swagger and other qualities, these traders are ridiculous, on the other hand they deserve respect owing to activity, ability to work, foreseeing future and skill of correct planning.

Showing us the difference between various nations’ nationalities, at the same time Giorgi Eristavi appears before us as the ardent supporter and defender of trade with Europe, import of the European commodity, consolidation of the European taste in us.

¹ **Nino Vakhania** – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მირანდა თოდუა, ნანა არახამია¹

დანაშაულისა და სასჯელის დეზინიცინისთვის
მნატვრულ ტექსტებში
(ტიპოლოგიურ-შედარებითი კარაქლეატი)

მშობლის მიერ შვილის მოკვლის თემა სამეცნიერო ლიტერატურაში ფიქსირებულია როგორც ანტიდაბადება ან არსებობის მარადისობის დარღვევა. არისტოტელე თავის „პოეტიკაში“ ტრაგედიაზე მსჯელობისას ამახვილებს ყურადღებას ისეთ საკითხებზე, როგორებიცაა: შიშისა და სიბრალულის გრძნობა, ვნებათა განწმენდა, გმირთა სულიერი განცდების გადმოცემა, ძლიერი ვნებები და სხვა.² ტრაგედიის საბოლოო ესთეტიკურ საზომად კათარზისი ანუ „შიშითა და თანაგრძნობით“ გამოწვეული მშვენიერების შეგრძნება მიაჩნია. ტრაგედიაში გადმოცემული ამბავი უფრო ბედნიერებიდან უბედურებაში „გადასვლას“ უნდა ასახავდეს და ადამიანს უბედურება თავისი სიავისა და სიმდაბლის გამო კი არ უნდა დაემართოს, არამედ რაღაც საბედისწირო შეცდომის გამო. არისტოტელე თვლის, რომ „ძლიერი ვნებები მოყვარეთა შორის ურთიერთდაპირისპირების მიზეზად იქცევა: როდესაც ძმა ძმას ან შვილი მამას, ან დედა შვილებს, ან შვილი მშობელს კლავს.“³ ასეთი ამბები მზამზარეული სახით გვხვდება მითებში, რომლითაც მწერალმა შეიძლება ისარგებლოს. არისტოტელეს თანახმად, მითებში წარმოდგენილია რამდენიმე ტიპური შემთხვევა:

1. როდესაც მოქმედი პირი გააზრებულად სჩადის ქმედებას (მაგ., მედეას მიერ შვილების დახოცვა).
2. როდესაც მოქმედმა პირმა არ იცის, რომ მისი ქმედება ახლობლების წინააღმდეგ არის მიმართული (მაგ., ოიდიპოსის მიერ საკუთარი მამის მოკვლა).

¹ *მირანდა თოდუა* – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; *ნანა არახამია* – ფილოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² *ნ. გაფრინდაშვილი, მ. მირესაშვილი*. ლიტერატურათმცოდნეობის საფუძვლები. თბ., 2008, გვ.17.

³ *ნ. გაფრინდაშვილი, მ. მირესაშვილი*. ლიტერატურათმცოდნეობის, გვ.17.

3. როდესაც მოქმედმა პირმა დასაწყისში არ იცის, რომ მისი ქმედება ახლობლების წინაღმდეგ არის მიმართული. იგი მხოლოდ უკანასკნელ მომენტში იგებს ამის შესახებ და თავიდან აიცილებს მოსალოდნელ ტრაგედიას (მაგ., „კრესფონტში“, მეროპე აპირებს შვილის მოკვლას, მაგრამ „გამოცნობის“ შემდეგ, ცხადია, არ კლავს).¹

ამდენად, აღნიშნული თემა აქტუალური იყო ჯერ კიდევ ანტიკურ პერიოდში. იმ დროის უკვდავ მოაზროვნეებს იგი მაცურებელზე ძლიერი ზემოქმედების ერთ-ერთ უტყუარ საშუალებად მიაჩნდათ. მშობლის, აღმზრდელის მიერ შვილის მოკვლის ფაქტს ვხვდებით ძველ ქართულ მწერლობაშიც, აგიოგრაფიაში. თუმცა, აღსანიშნავია, რომ აგიოგრაფის მთავარი სათქმელი განსხვავდება ჩვენ მიერ ქვემოთ განხილულ ნაწარმოებთა იდეური ჩანაფიქრისაგან. ცხადია, აგიოგრაფის პერსონაჟთა მოქმედებას რელიგიური რწმენა განსაზღვრავდა, მაღალი სულიერი თვისებები, ამქვეყნიური ტანჯვისა და საცდურის დათმენით სასუფევლის მოპოვება.

„ცხრა ძმა კოლაელთა ნამებაში“ აგიოგრაფი მოგვითხრობს მცირეწლოვან ყრმათა მონამებრივ აღსასრულზე. სოფელ კოლას მკვიდრი წარმართი ბავშვები ღამით მშობელთაგან მალულად მონათლულან მდინარე მტკვარში, ანგელობთაგან განმტკიცებულებმა უარი თქვეს წარმართ მშობლებთან დაბრუნებაზე. განრისხებულმა მშობლებმა ისინი ჩაქოლეს. როგორც რ. სირაძე აღნიშნავს, „აგიოგრაფიულ ნაწარმოებში მრავალგვარი პერსონაჟთა ხოლმე გამოყვანილი, მაგრამ ძირითადი გმირი მხოლოდ იდეალური ადამიანის განსახიერებაა. მის გვერდით ცხოვრებისეული დეტალები, კონკრეტული ხასიათები, ბუნების კანონზომიერებანი, ოჯახური პრობლემები შეიძლება მხოლოდ დამხმარე მასალა იყოს და მათ ძირითადი მნიშვნელობა არასოდეს ენიჭებათ“.²

ამ თხზულებაშიც წინა პლანზე წამოწეულია მცირეწლოვან ყრმათა სულიერი სიმტკიცე, ურყევი ნებისყოფა. ბავშვებმა საოცარი მოთმინებით აიტანეს მშობელთაგან შეურაცხყოფა, ტანჯვა-ნამება. რ. ბარამიძის დაკვირვებით „ნამებათა“ ჟანრის თხზულებებში კონფლიქტი აისახება „მნამებელსა“ და „ნამებულს“ შორის დაპირისპირებაში, ბრძოლაში, რომელიც თანდათან ვითარდება და კულმინაციას აღწევს. ამ თხზულებაშიც სიუჟეტი ასე ვითარდება. ამ შემთხვევაში მშობლები (იგივე მნამებლები), სასტიკად უსწორდებიან თავიანთ შვილებს, რომელთაც არა დაუტევეს ქრისტეს სჯული. ამდენად, ავტორი არ ასახავს შვილისმკვლელი მშობლების სულიერ მდგომარეობას, მათ განცდებს, რადგან აგიოგრაფები იდეას გვანვდიან არა ბოროტის გამობით, არამედ დადებითი პერსონაჟის სახით. განსაკუთრებულ ყურადღებას ავტორი ამახვილებს მხოლოდ მონამის სიკვდილთან შერიგების უნარზე, რადგან

¹ ნ. გაფრინდაშვილი, მ. მირესაშვილი. ლიტერატურათმცოდნეობის., გვ. 20-21.

² რ. სირაძე. ქართული აგიოგრაფია. თბ., 1987, გვ. 12.

ცხოვრებით ტკბობა ღირსებად არ ითვლებოდა. აქაც მჟღავნდება აგიოგრაფის ცალმხრივობა.

აგიოგრაფიულ თხზულებებში მნამებლებისადმი (ოჯახის წევრები იქნებიან ისინი თუ უცხოტომელი მსაჯულები, ამირები, დამპყრობლები...) მწერლის დამოკიდებულება, ცხადია, ცალსახაა. აგიოგრაფთაგან განსხვავებით ჩვენ მიერ საანალიზოდ მოტანილ თხზულებათა ავტორები გვახედებენ დადებით თუ უარყოფით პერსონაჟთა სულიერ სამყაროში და მკითხველსაც გვიტოვებენ საფიქრალს.

მწერლის სიტყვას აქვს ის მაგიური ძალა, რომელიც ძალუმად იკაფავს გზას ადამიანთა გულებისაკენ და ღრმად იდგამს ფესვს მათ ცნობიერებაში. სწორედ რომ მწერლები „იძლევიან ადამიანური ცხოვრების უფრო დამარწმუნებელ აღწერას, ვიდრე სოციალური ფსიქოლოგები. მეცნიერები ხშირად უძლურნი არიან გაიგონ ის, თუ რა ქმნის ადამიანებში ადამიანურს. ლიტერატურაში ყურადღებას აპყრობენ ხასიათთა შორის დამყარებულ აფექტურ კავშირთა აღწერას, მათ განცდათა განვითარებას, ასევე, ადამიანთა შორის წარმოშობილ კონფლიქტებს, სიხარულსა და ნაღველს. ცხადია, ეს მოვლენები ცხოვრებისეული დრამის ცენტრალურ ნაწილად გვევლინება“.¹ ეს მოსაზრება უდავოდ ვრცელდება ისეთ ნაწარმოებებზე, რომლებიც პერსონაჟების ღრმა დრამატიზმითა და ფსიქოლოგიზმით გამოირჩევიან ლიტერატურულ სივრცეში. ამ კონტექსტში გვინდა მიმოვიხილოთ აკ. წერეთლის „გამზრდელი“, ალ. ყაზბეგის „ხევისბერი გოჩა“, ნ. გოგოლის „ტარას ბულბა“, პროსპერ მერიმეს „მატეო ფალკონე“, ველ მირო აილა გაუნას „ბებია“. რა არის ის მთავარი, რაც ამ თხზულებებს აერთიანებს, შეიძლება თუ არა დამნაშავენი ვუნუდოთ აღნიშნული ნაწარმოებების მთავარ პერსონაჟებს: საფარ-ბეგს, ონისეს, ფორტუნატოს, ანდრის, სანტინოს? წარმოადგენდა თუ არა აუცილებლობას მათი სიკვდილით დასჯა? თუ დამნაშავეები მშობლები (აღმზრდელები) არიან, რომლებიც შეგნებულად სჩადიან ასეთ შემზარავ საქციელს. ამ გენიალურ ქმნილებათა დაწყვილების შედეგად შევეცდებით წარმოვაჩინოთ ემოციური მომენტები და ზნეობრივი ღირებულებები, რომლებიც ყველა დროის მოაზროვნეთათვის არის და იქნება აქტუალური.

სიყვარულის თავდავინწყებამ წაიღო და ონისემ („ხევისბერი გოჩა“) გუშაგის მოვალეობა დაივიწყა, მტერი შემოეპარა.

თხზულების ამ ნაწილში ყველაზე მეტადაა თავმოყრილი წინააღმდეგობანი, რომლითაც განპირობებულია ონისეს ტრაგედია. ერთი მხრივ, მოვალეობა, რომ ჩაბარებული ადგილიდან მტერი არ შემოიპაროს, რასაც ემატება მამის დარიგება და საკუთარი ფიცი, ხოლო მეორე მხრივ-სიყვარული. მიუხედავად მომხდარი მძიმე ფაქტისა, ონისეს პიროვნებას კეთილშობილებით მოსავს მისივე აღიარება თემის ყრილობაზე.

მისი აღსარებიდან იცნობა ზნემაღალი ადამიანი, რომელიც საკუ-

¹ Т. Шибутин. Социальная психология. М., 1969, გვ. 264.

თარი მარცხის შემდეგაც ვაჟკაცობის იდეალს არ ლაღატობს. ონისესაგან განსხვავებით, ანდრი („ტარას ბულბა“) დუშმანის მხარეს გადავიდა. ესეც არ იკმარა და თავისიანებს მედგარი ბრძოლა გაუმართა, რადგან უცხოტომელი ქალი შეუყვარდა.¹ ონისემ იცის რაც ელის დანაშაულისათვის, მაგრამ მისთვის ჭეშმარიტება უფრო ძვირფასია, ვიდრე საკუთარი სიცოცხლე. არსებითად განსხვავდება ანდრი ბულბას საქციელი, რომელიც მამამ ბრძოლის დროს შეიპრო. მან უდრტვინელად მიიღო მამისგან სასჯელი, მაგრამ არ განუცდია სინდისის ქენჯნა. არ გაუცნობიერებია დანაშაული. ონისე ბევრად უფრო ზნემაღალი პერსონაჟია. „ონისეს ტრაგედია მისსავე დიდ ადამიანურობაშია“.²

ამ ორი პერსონაჟის ტრაგედიას სიყვარული უდევს საფუძვლად, თუმცა ტრფობისადმი მათი დამოკიდებულება სხვადასხვაგვარია. ონისე უნებლიედ გახდა მოლაღატე, ანდრიმ კი თანამოძმენი საყვარელ ქალს ანაცვალა. როცა ანდრი ალყაშემორტყმულ დუბნოში შეიპარა და საყვარელი ქალის ოჯახს საზრდო შეუტანა, უარი თქვა უკან, კაზაკთა ბანაკში დაბრუნებაზე.

ვნებისადმი მორჩილება ასევე ჩანს აკაკის „გამზრდელში“. საფარ-ბეგი მძიმე დანაშაულის ჩამდენია (მორდუობის გამტეხი).

ფაცხაში ძიძიშვილის მეუღლესთან დარჩენილს სძლია ვნებამ და გამოუსწორებელი შეცდომა, ცოდვა ჩაადენინა, მიუხედავად იმისა, რომ წინასწარი განზრახვით არ მისულა ოჯახში. საფარ-ბეგი ითხოვს სიცოცხლის ფასად გამოისყიდოს დანაშაული, სიკვდილით გაიმრთელოს სინდისი, რითაც ენათესავება ალ. ყაზბეგის ონისეს. ამ ორი პერსონაჟის დანყვილების საშუალებას ისიც გვაძლევს, რომ მხოლოდ „სინდისიერ კაცს შეეძლო ეს გაეკეთებინა, რაც საფარმა მოიმოქმედა – მართლა წავიდა გამზრდელთან და ყოველივე უამბო, რომ უკანასკნელს მაინც გაეჩინა სამართალი და საფარი გაეთავისუფლებინა მძიმე განცდებისაგან“.³

პატარა ფორტუნატო ვნებათა ამ სიმძაფრემდე ვერ ადის. იგი ბავშვური სულწასულობის მსხვერპლი ხდება. სერჟანტის მიერ შემოთავაზებულ საჩუქარს დახარბდა და ხიზანი გასცა. ჯონ ლოკის მიხედვით, ბავშვის სული, ცნობიერება არის დაუნერელი სუფთა ქალაღდი, ანუ არისტოტელედან მომდინარე – სუფთა დაფა. უარყოფდნენ თანდაყოლილ იდეებსა და აღიარებდნენ, რომ აღმზრდელს შეუძლია ნებისმიერი სასარგებლო თვისება დაწეროს ბავშვის სუფთა ფურცელზე. საპირისპირო აზრის მიხედვით, ბავშვის სული და ცნობიერება არ არის სუფთა დაფა. მას თან დაჰყვება მემკვიდრეობითი ბუნებრივი მონაცემები – შთამომავ-

¹ ნ. გოგოლი. ტარას ბულბა. მოთხრობა. თბ., 1951, გვ. 25.

² ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორია. სახელმძღვანელო ფილოლოგიის ფაკულტეტის სტუდენტათვის. ტ. II: XIX საუკუნის 60-იანი წლებიდან საუკუნის დასასრულამდე. თბ., 2010, გვ. 247.

³ ლ. მინაშვილი. ლიტერატურული ნარკვევები და წერილები. თბ., 2003, გვ. 38.

ლობითი გენები, რასაც ანგარიში უნდა გაეწიოს ადამიანის აღზრდის პროცესში, რომელთა თანაარსებობა გარკვეულ შემთხვევაში ართულებს ან აადვილებს აღზრდას. ყოველ შემთხვევაში, მძიმე თანდაყოლილი თვისებების გასწორება ზოგჯერ შესაძლებელი ხდება.¹

ჯიანეტოს გამოჩენისთანავე ფორტუნატო გარიგებას სთავაზობს, უკვე ჩანს მოზარდის ხასიათში ხარვეზი. სხვა მომენტს კი უფრო მძაფრად აღწერს ავტორი. ბავშვურ სახეზე ეხატებოდა ბრძოლა, რომელიც მის სულში წარმოებდა საათის მძაფრ სურვილსა და სტუმართმოყვარეობის ვალდებულებას შორის. გადაღელილი მკერდი უთრთოდა, გული ყელში ებჯინებოდა. ამავე დროს საათი მის თვალწინ ტრიალებდა და რამდენჯერმე ცხვირის წვერს მოხვდა... ფირალი მატეოს სახლს გამცემლის სახლს უწოდებს. მხოლოდ სასიკვდილოდ განწირული კაცი თუ გაბედავდა მატეოსთვის გამცემელი ეწოდებინა. ამ ამბავმა მატეო გაანადგურა. მიუხედავად ფორტუნატოს მუდარისა, მამამ სიტყვებით, „ღმერთმა გაპატიოს“ გამოასალმა სიცოცხლეს. მატეო არ ითვალისწინებს იმას, რომ ფორტუნატო ბავშვია, რომ ბავშვის სული, ცნობიერება დუნერეული სუფთა ქალაქია, რომ ბავშვი იოლად გააბრიყვა გამოცდილმა და გაქნილმა ჟანდარმმა. არც შვილის ვედრებამ იმოქმედა მასზე. მან სრულიად მშვიდად მოკლა ფორტუნატო და ასევე აუღელვებლად აცნობა ცოლს შვილის მკვლელობის ამბავი.²

იგივე შეიძლება ითქვას ტარას ბულბაზე მასაც ხელი არ აჰკანკალებია ისე გაიმეტა სასიკვდილოთ საკუთარი შვილი .იგი დაჰყურებს მკვდარ ანდრის და ამბობს: „რით არ იქნებოდა კაზაკი?.. ტანი მალალი, შავი წარბი, სახე ნაზი, კეთილშობილი, მკლავი მაგარი, ბრძოლაში დაიღუპა! ძალღვივით უსახელოდ დაიღუპა!“. მეტიც, როცა ოსტაპმა ანდრის დამარხვა სთხოვა მამას, ტარასმა უპასუხა: „უჩვენოდაც დამარხავენ, ჭირისუფლები და ნუგეშისმცემლები გამოუჩნდებიან!“.³ მართალია, მერე ორიოდ ნუთით დაფიქრდა დაემარხა თუ არა შვილი, მაგრამ გადაწყვეტილების მიღება ვერ მოასწორო, რადგან მტერი უტევდა და იძულებული გახდა გაქცეულიყო.⁴

აუღელვებლად, საკუთარი ხელით კლავს დონა ემეტერია შვილიშვილს, სანტინოს („ბებია“). მაიდანას მკვიდრთათვის უზენაესი მაიდანას კანონი იყო, რომელსაც იარაღით ატარებდნენ და იარაღით იცავდნენ. საგვარეულოს მამაკაცები სიკვდილს წარბშეუხრელად ხვდებოდნენ. ამიტომაც უკლავდა გულს დონა ემეტერიას შვილიშვილის საქციელი, რომელიც არც წინაპართა ვაჟკაცური თვისებებით გამოირჩეოდა და არც იარაღის ტარება უყვარდა. საზარელ სურათს შეესწორო ბებია. დის შე-

¹ ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორია. წ. II. თბ., 2003, გვ. 186.

² პრ. მერიმე. მატეო ფალკონე, – წგნ.: მსოფლიო ლიტერატურა: რჩეული მოთხრობები. ავტორ-შემდგენელი: გ. მურღულია, ბ. ბეჟუაშვილი. ტ. II. თბ., 2008.

³ ნ. გოგოლი. ტარას ბულბა. მოთხრობა, გვ. 26.

⁴ ნ. გოგოლი. ტარას ბულბა. მოთხრობა, გვ. 40.

მარცხვენელს დაეჩოქებინა სანტინო და მათრახით სცემდა. შეურაცხყოფილ დონა ემეტერიას მეხსიერებაში ვაჟკაცური სიკვდილით დაცემული ყველა მაიდანა აღსდგა. როგორი ზიზლით შეხედავდნენ ისინი თავიანთ შთამომავალს, რომელმაც ოჯახის სინმინდის დაცვა ვერ შეძლო. დონა ემეტერიამ საოცარი ორთაბრძოლა გაუმართა ოჯახის შემარცხვენელს. ავტორი აღნიშნავს, რომ მან მოწინააღმდეგე სწორედ იმ მახვილით განგმირა, რომლითაც ოდესღაც მისი ნამუსის შებლაღვის მოსურნე სამი ჯარისკაცი უკუაქცია. შემდეგ კი უგონოდ მყოფი შვილიშვილს წინ დაიჩოქა, დანა გულში ტარამდე უყოყმანოდ ჩაასო, შემდეგ კი გვამებს შორის ჩააგდო. ბებია მამარცხვინო სიცოცხლისგან იხსნა შვილიშვილი.¹

დონა ემეტერიას, ტარას ბუღბასა და მატეო ფალკონეს სულიერ სამყაროში შვილებისადმი თანაგრძნობის მისხალიც კი არ აღმოაჩნდათ.

ამ კუთხით განსაკუთრებულ ინტერესს იწვევს ხევისბერი გოჩა. რომანში არაეთეზის გვხვდება მისი შეგონება შვილისადმი: „ვინძლო ქვეყანა არ გააცინო“, „ნადი საცა გინდა, ოღონდ ჩემს შეგონებას ნუ დაივინყებ, გახსოვდე ვისი გორისა ხარ და კაცი კი ტანჯვისათვის არის გაჩენილი“... ასე ავედრებდა უფალს ერთადერთ პირმშოს: „ღმერთო, ჩემი შვილი პირნათლად ატარე! ადრევე მოუსპე სიცოცხლე, სანამ განზილდებოდეს და ქედი მოეხდებოდეს...“.² მან სამართალიც საკუთარი ხელით აღასრულა, მიუხედავად თემის გადაწყვეტილებისა, თუმცა შვილის სიკვდილს ვერ გაუძლო და ჭკუიდან შეიშალა.

არც ხევისბერმა გოჩამ, არც ტარას ბუღბამ, არც მატეო ფალკონემ შვილებს დანაშაული არ შეუხდეს და სიკვდილით დასაჯეს. მხოლოდ ჰაჯი-უსუბი („გამზრდელი“) მოიქცა სხვაგვარად, საფარ-ბეგის დანაშაული თავად ზლო – თავი მოიკლა.

საფარმა გააცნობიერა დანაშაული და თავადვე გამოუტანა განაჩენი საკუთარ თავს. მან არა მარტო ბათუს წინაშე დახარა თავი მორჩილად, არამედ გამზრდელსაც დაუმალავად, შეულამაზებლად მოუყვა ყველაფერი. ონისემაც თავად აღიარა დანაშაული თემის წინაშე. მან იცის რაც ელის დანაშაულისთვის, მაგრამ მისთვის ქეშმარიტება უფრო ძვირფასია, ვიდრე საკუთარი სიცოცხლე.

ანდრი ბუღბა, მათგან განსხვავებით, ღალატის გამო არ განიცდის სინდისის ქენჯნას. თუკი ონისეს მივიჩნევთ ყველაზე ზნემაღალ პერსონაჟად ანდრისა და საფარ-ბეგთან შედარებით, ხევისბერ გოჩას, ტარას ბუღბას, მატეო ფალკონესა და ჰაჯი უსუბის შედარების საფუძველზე აშკარად ჩანს ამ უკანასკნელის ადამიანურ ღირსებათა პრიორიტეტი. სრულიად განსხვავებულია დასჯის მეთოდებიც. საფარ-ბეგის მიერ და-

¹ **ველმირი აილა გაუნა**. ბებია. თარგმნა ლ. თურმანიძემ, – „ჩვენი უნივერსიტეტი“. გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ყოველთვიური ჟურნალი. გორი, №6, 2012, გვ.20

² **ალ. ყაზბეგი**. ხევისბერი გოჩა. თბ., 1991, გვ.71

ნაშაულის მონანიების დროს ჰაჯი უსუბმა თავი მისი ცოდვის თანამონანილედ მიიჩნია და საკუთარი სიცოცხლითაც ზღო. როგორც ონისეს მოკვლა არის ხევისბერის დასჯაც, ასევე იქნებოდა ჰაჯი უსუბის დასჯაც საფა-ბეგის მოკვლა. ამიტომაც ამჯობინა გამზრდელმა თვითმკვლელობა.

ჰაჯი უსუბი მარტო სიცოცხლეში კი არ იყო საფარ-ბეგის მოძღვარი, არამედ – სიკვდილშიც. მან სიკვდილით გაცილებით მეტი ასწავლა საფარ-ბეგს, ვიდრე, ალბათ, ცხოვრებით. წარსულმა (ჰაჯი უსუბმა) მომავალს (საფა-ბეგს) პატიოსანი არსებობის უკვდავი გაკვეთილი მისცა.¹ როცა ამ პერსონაჟებს ვაკვირდებით, შეიძლება ვიფიქროთ, რომ დანაშაული არ უნდა მომხდარიყო, რამეთუ არცერთს არ აკლია არც პატიოსნება, არც ნებისყოფა, არც ვაჟკაცობა. სწორედ შვილების (აღზრდილების) მიერ ჩადენილი დანაშაულის გამო ხდება ის დიდი ტრაგედია, რასაც კაცთა კვლა ჰქვია. ცხადია, როდესაც აგიოგრაფიის პერსონაჟებზე ვსაუბრობთ, აქ უპირველესია „სულით სიცოცხლე“, რწმენისთვის ხორციელი სიკვდილი კი სასუფევლისკენ მიმავალი გზაა. „სულით სიკვდილი“ არის შუშანიკისთვის ქმრის უკეთური საქციელის გლოვის მიზეზი. რაც შეეხება ზემოაღნიშნული თხზულებების პერსონაჟებს, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ მშობლები ზნეობრივი კრიტერიუმების დარღვევას ვერ პატიობენ შვილებს. მათი სასტიკი ქმედების საფუძველი შეიძლება შვილების შებლალული სახელისა და შერცხვენილი სიცოცხლისაგან გათავისუფლება იყოს, რამეთუ ზოგჯერ სიცოცხლე უფრო დიდი სასჯელია. თუმცა, ისიც თვალში საცემია, რომ ავტორები გვანახებენ შვილის მოკვდინება ეწინააღმდეგება ბუნების კანონზომიერებას, რომ ეს არის სწორედ მარადისობის არსებობის დარღვევა. ამიტომაც შეიშალა ხევისბერი გოჩა, ტარას ბულბა ცდილობს იხსნას მეორე შვილის სიცოცხლე, მატეო ფალკონე ოჯახის ტრადიციების გამგრძელებლად სიძეს ხედავს.

კლასიკოსი მწერლები დაინტერესდნენ ადამიანის ღრმა შინაგან შრეებში მიმდინარე იდუმალ პროცესთა გარკვევით და თავიანთი ნიჭის, მსოფლმხედველობის, მრწამსის შესაბამისად სხვადასხვაგვარი ვარიაცია შემოგვთავაზეს აღნიშნული თემისა. უნდა აღინიშნოს, რომ მეტი სიფრთხილე, ფაქტების სიზუსტე და სიუხვეა საჭირო, როცა ვეხებით ასეთ მტკივნეულ თემებს, რათა უფრო მეტი სიცხადე შევიტანოთ აღნიშნული თემის კვლევა-ძიების საქმეში.

¹ აკ. წერეთელი. გამზრდელი, – წგნ.: აკ. წერეთელი. თხზულებათა სრული კრებული. 15 ტომად. ტ. 5: პოემები. თბ., 1956, გვ.67

FOR THE DEFINITION OF CRIME AND PUNISHMENT IN LITERARY TEXTS
(*TYOLOGICAL AND COMPARATIVE PARALLELS*)

In Georgian and European literature we encounter with the signs of anti-natural facts and cases, represented by classic writers in accordance with their ideology and belief. Such facts are considered as killing a child by parent fixed in scientific literature as antibirth or breaking of eternity of existence. The theme subject to the study is begun since antiquity. Yet Aristotle emphasizes this issue in his poetics. Immortal thinker considered such cases necessary for the purpose of provoking great emotions on spectator (killing of children, killing of father, brothers' murders) Such facts are found in georgian and foreign literature. Even old Georgian writing includes such facts. Main word of hagiographer differs from ideal intention of works discussed by us, though in this case it was interesting for us to gather the works composed of antinatural facts and more or less present their comparison and contradiction. Pursuant to this standpoint the article relates the issue of "9 Martyred brothers of Kola", "Martyrdom of David and Tirichan", "Martyrdom of Shushanik", Al. Kazbegi's "Khevisberi Gocha", Ak. Tsereteli's "Gamzrdeli", Prosper Merimee's "Mateo Falcone", N. Gogol's "Taras Bulba" and Velmiro Ayala Gauna's "Grandmother". We have tried to make clear in the article as to what is essential, gathering this writings, may we call offenders main characters of these writings? Was their execution necessary, if their parents, educators are considered guilty, who behave so dreadfully. These are the questions, more or less answered by us in the article subject to the analysis. Also we tried to show emotional moments and details composed of moral values. In the article we draw parallel between Onise and Safar-Beg. These characters relate with each other by the skill of moral redeem (repentance). Santino is characterized by short sight and cowardness than the other characters subject to the analysis, but that case enables gathering/coupling Dona Emeteria, Taras Bulba, Mateo Falcone that in their spiritual world there was not even a bit of condolence to children differed from Khevisberi Gocha, who could not stand the death of his son and got mad. But the educator, who fixed his moral principle in completely other context is higher in ethical standpoint than Khevisberi, Taras Bulba, Mateo Falcone or Dona Emeteria. Many other interesting parallels are drawn in the writing with ergard to aforesaid study.

¹ **Miranda Todua** – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University; **Nana Arakhamia** – PhD in Philology, Assistant-Professor, Sokhumi State University

ლიტერატურათმცოდნეობა

ლელა კვიციანი¹

**ასოციაციური ინტერტექსტუალობის მოდელი
(აკა მორჩილაძის „გადაფრენა გადათოვზე და უკან“)**

თანამედროვე ქართულ ლიტერატურაში ინტერტექსტუალობა სხვადასხვა დონეზე და სხვადასხვა სახით ვლინდება. ინტერტექსტუალობის არაერთგვაროვანი ნიმუშებია მოცემული აკა მორჩილაძის რომანებში. მის ნაწარმოებებში უხვადაა მიმოხვეული ციტატები ბრჭყალების გარეშე, რაც ასოციაციურ ხასიათს ატარებს. ავტორის ჰუმანიტარული განათლება მის პერსონაჟებზეც აისახება; მათი აზროვნება, ასოციაციები ხშირად ცნობილი ლიტერატურული ტექსტებით, კინო-ფილმებით, სახვითი ხელოვნების ნიმუშებისგან მიღებული შთაბეჭდილებებით არის ნასაზრდოები. ზოგჯერ თავად პერსონაჟი წარმოადგენს რამდენიმე ცნობილი პერსონაჟის ნაზავს, რაც ცხადია, ამკარა მინიშნებაა ინტერტექსტუალურ პერსონაჟებზე.

პოსტმოდერნისტული ელემენტების აღმოჩენა თხემეტსაუკუნოვანი ქართული მწერლობის განვითარების ყველა ეტაპზე შეიძლება. პოსტმოდერნიზმზე საუბრისას ჩვენ შესაძლოა ისეთი ნაწარმოებები დავიმოწმოთ, რომლებიც სრულებით არ მოიაზრება ამ მიმართულების ფარგლებში. ლიტერატურათმცოდნეობა აღიარებენ ზემოთ განხილულ ავტორთა შემოქმედებაში პოსტმოდერნისტული ტენდენციების არსებობას, თუმცა მათი მიკუთვნება ცალსახად ამ ლიტერატურული მიმართულებისადმი მათში წინააღმდეგობას იწვევს. თუმცა როცა საქმე ეხება აკა მორჩილაძის შემოქმედებას, ყველა კითხვის ნიშანი ქრება; მას ერთნაირად წარმატებულ თანამედროვე პოსტმოდერნისტ მწერლად მიიჩნევენ.

მკვლევრის სწორი შეფასებით: „ქართულ კულტურულ სივრცეში ჯერ კიდევ არ ერქვა სახელი – პოსტმოდერნიზმი (თუნდაც, პოსტლიტერატურა) სხვისი სიუჟეტებისა და პერსონაჟების, მთლიანად ტექსტის „გამოყენებას“, გადაკეთებას, ამიერიდან, აღარ ერქვა პლაგიატობა; ეს იყო ციტაცია, რემიქი, რემიქსი, რემინისცენცია, „გადაწერა“, არანაირება, გადათამაშება, ინტერტექსტუალობა ანუ ყველაფერი ის, რაც ლი-

¹ **ლელა კვიციანი** – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ტერატურის ახალმა ვერსიამ მოიტანა“.¹

ა. მორჩილაძის რომანი „გადაფრენა მადათოვზე და უკან“ 1998 წელს გამოქვეყნდა. ამ პერიოდში ლიტერატურის კრიტიკოსები უკვე საუბრობდნენ ქართულ პოტმოდერნიზმზე. რომანი მკვეთრად გამოხატულ პოსტმოდერნისტულ ხასიათს ატარებს აღნიშნული მიმართულებისთვის დამახასიათებელი ნიშნებით: ინტერტექსტუალობით, ავტორის ნიღბით, პაროდირებით, პოსტმოდერნისტული ირონიზირებით, რემინისცენციებით და სხვ. ამდენად, იგი თამამად შეგვიძლია მოვაქციოთ ამ ლიტერატურული მიმართულების ფარგლებში.

ა. მორჩილაძე თავისი რომანის „გადაფრენა მადათოვზე და უკან“ დანართში აღიარებს, რომ მისი პერსონაჟი – პოლკოვნიკი ყორღანოვი – რამდენიმე ლიტერატურული გმირის თუ ისტორიული პიროვნების ნაზავს წარმოადგენს. „...მის ხატებაში ავტორმა დააპირა ეჩვენებინა ქართველი თავადი, საიდუმლო საქმის ოფიცერი, რომელიც ეგრეც ვერ გარუსდა. სწორედ ამიტომ ავტორმა მას მიანიჭა ილიას ფიზიკური იერი, დავით კლდიაშვილის, როგორც ოფიცრის და ქართველის მისწრაფებანი და მისი სულიერი გარდატეხა დიმიტრი ყიფიანის ვერაგულ მკვლელობას და უკავშირა. თანაც, ავტორმა გმირს მისცა ეროვნული მოღალატის გვარი და ამგვარი დომხალით წარუდგინა მკითხველს“.² პოსტმოდერნისტული ინტერტექსტუალობისთვის სწორედ ეს დომხალი წარმოადგენს ამოსავალს.

„აკა მორჩილაძე ღრუბელივით ისრუტავს ყოველივეს, რაც ოდესმე დაუნახავს, ნაუკითხავს, დაულანდავს – ცხოვრებაშიც და ეკრანზეც; ყველაფერს ამას ჩაუძახებს თავის ქვაბში, აურ-დაურევს, ან გადახარშავს, არა, ცოტას იუმორით შეკმაზავს, გემოვნებისამებრ და შემდეგ, მკითხველს პირდაპირ თავზე გადმოამხობს; მაგრამ საოცარი ის გახლავთ, რომ ყოველივე ეს საკმაოდ მიმზიდველია, ხოლო ლიტერატურულ-მხატვრულ-კინემატოგრაფიული „შარადების“ ამოცნობის მოყვარულთათვის – პირდაპირ სულზე მისწრება“.³ ა. მორჩილაძის ლალი ავალიანისეული ეს შეფასება სრულიად მიესადაგება პოსტმოდერნისტული ინტერტექსტუალობის მოდელს.

რომანში გარკვეული პასაჟები და სცენები ასოციაციურად არის შექმნილი. ვთქვათ, ცნობილი ნახატების სცენები ლიტერატურულადაა გაცოცხლებული და მხატვრობის სტატიკურობა ლიტერატურულ დინამიკაშია მოყვანილი. პერსონაჟები ზოგჯერ თავიანთ ცხოვრებას რომელიმე კინოფილმთან აიგივებენ და მსგავს სიტუაციაში კინოგმირებივით იქცევიან. ისინი, ერთ შემთხვევაში, ჰეკლბერ ფინის მამის მსგავსად გაუნვდიან ხელს მტერს, ან კევინ კოსტნერივით იხდიან ბოდის.

ლიტერატურული ასოციაცია პერსონაჟისთვის აზროვნების, აღქ-

¹ ნ. მუზაშვილი. XX საუკუნის 90-იანი წლების პოსტსაბჭოთა თაობის ქართული პროზის პოსტმოდერნისტული ტენდენციები, – *სემიოტიკა*. №7, 2010. გვ. 3.

² ა. მორჩილაძე. გადაფრენა მადათოვზე და უკან. რომანი. თბ., 1998, გვ. 183.

³ ლ. ავალიანი. ჭაბუა ამირეჯიბიდან აკა მორჩილაძემდე. თბ., 2005, გვ. 139.

მისა და შეგვრძნების ნაწილი ხდება. ეს უკვე მათი კუთვნილებაა, არა აქვს მნიშვნელობა ავტორი სერვანტესია, რუსთაველი თუ დანტე ალიგიერი. ამიტომაც, პოსტმოდერნისტი მწერლები ამგვარი ინტერტექსტუალობისას ციტირებას ბრჭყალების გარეშე ახდენენ: „ეს ცა რომაა, ამნაირი საკაბე ვუყიდე ერთხელ ჩემს დას, საცოდავ ელეს, ღამესავით ნაჭერი იყო და ასე ვარსკვლავებით ეყარა ზედ ყვითელი წინწკლები, ზოგი – დიდი, ზოგი პატარა“.¹ ეს წინადადება აკა მორჩილადის რომანში ბრჭყალების გარეშეა მოცემული. ასე აღიქვამს რომანის ერთ-ერთი პერსონაჟი წყნეთის ვარსკვლავებიან ცას და ავტორიც იძულებულია იქვე განგვიმარტოს, რომ ეს ციტატა „დათა თუთაშხიდან“ ამოკითხული წინადადებაა: „საიდან გამახსენდა დათა თუთაშხიდან ამოკითხული ეს ერთი ბენო წინადადება?“.²

ა. მორჩილადის „გადაფრენა მადათოვზე და უკან“ პოსტმოდერნისტული რომანია და როგორც მრავალ პოსტმოდერნისტულ ნაწარმოებში, აქაც დეტექტიური ჟანრის პაროდირებას ვხვდებით. თეორეტიკოსები შენიშნავენ, რომ პოსტმოდერნისტულ ნაწარმოებში პაროდირებას სასაცოლოს ეფექტის მისაღებად კი არ მიმართავენ, არამედ ამით ავტორები საკუთარი უძღურების ირონიზირებას გამოხატავენ; ამიტომაც ხშირად პაროდირების ნაცვლად მიმართავენ ტერმინს *ირონიზირება*, რადგან ამ მსოფლმხედველობისთვის ირონია უფრო მისაღები ფორმაა. რომანს არაფერი აქვს საერთო კლასიკური დეტექტივების მკაცრად ორგანიზებულ, ჩამოყალიბებულ კომპოზიციასთან; უბრალოდ, აქ რამდენიმე კლასიკური დეტექტივის პერსონაჟები გამოჩნდებიან.

რომანში გადმოცემულია ხაფო მხატვრის ავანტურისტული ცხოვრებისა და იდუმალებით მოცული სიკვდილის ისტორია, რომელსაც პოლკოვნიკი ყორღანოვი იძიებს. თუ რომანის ძირითად ტექსტს მკითხველი დამატება-კომენტარებში გადმოცემული ინფორმაციის გარეშე წაიკითხვას, მაშინ ვერ გაარკვევს, ვინ მოკლა ხაფო მხატვარი. მკითხველმა არ იცის ვინ მოკლა, მაგრამ ძირითადი ტექსტიდან გამომდინარე, იცის რატომ მოკლეს ხაფო. *რატომ მოკლეს* – ეს უფრო მნიშვნელოვანი საკითხია, ვიდრე *ვინ მოკლა*. აი, ეს არის ამ „ახლებური დეტექტივის“ თავისებურება. როგორც ცნობილია, მთავარი გმირი, მეორეხარისხოვანი და ეპიზოდურ პერსონაჟებთან ერთად, ნაწარმოების კომპოზიციას კრავს; ამ შემთხვევაში უპრიანია ნაწარმოების კომპოზიციაზე, სტრუქტურაზე საუბარი. თანამედროვე ლიტერატურაში კი, მთავარი გმირი გაუჩინარებულია; იგი პერსონაჟის დონეზე ჩამოქვეითდა და გაუთანაბრდა მას. ნიშანდობლივია, რომ ქართული პოსტმოდერნისტული დეტექტივის „გადაფრენა მადათოვზე და უკან“ ავტორიც აცხადებს, რომ ხაფო მხატვარი მისთვის რომანის მთავარი გმირი სულაც არ არის: „არ ვიცი, ხაფოზე არ მიფიქრია, ხაფო მანდ (რომანში) მთავარი გმირი არ არის

¹ ა. მორჩილადი. გადაფრენა მადათოვზე და უკან, გვ. 136.

² ა. მორჩილადი. გადაფრენა მადათოვზე და უკან, გვ. 136.

ჩემთვის. მანამდე სხვა საყვარელი პირები მყავს, ყორღანოვი და ბაიარდი, მთელი ეგ ამბავიც იმიტომაა მოგონილი, რომ ეგ ორი გმირი როგორმე გამორჩენილიყო“.¹

წიგნის პირველი გამოცემის გარეკანი არანაირი ნახატით ან წარწერით არ იყო გაფორმებული; მარტივი სქელი ყდა, რომელსაც გვერდები თითქოსდა შეყვითლებული აქვს. ეს დეტალიც სრულიად უჩვეულო იყო თანამედროვე რომანისთვის, რადგან თანამედროვე წიგნების გარეკანი ერთგვარი ანონსია იმ მოვლენებისა, რომლის შესახებ წიგნში უნდა წაიკითხო. აქვე შევნიშნავთ, რომ ამგვარ ანონსირებას აკა მორჩილადის სხვა რომანები უხვად იძლევა. „გადაფრენა მადათოვზე და უკან“ კი გამონაკლისია. ამავე რომანის უახლეს გამოცემაზე კი, XIX საუკუნის ცნობილი ადამიანების გახუნებული ფოტოებია გამოსახული.

რომანში ხაფო მხატვრის ცხოვრების ისტორიის ფონზე XIX საუკუნის თბილისქალაქის ცხოვრების მიჩქმალულ დეტალებს ეხდება ფარდა. წიგნის გარეკანის „არათანამედროვე“ დიზაინი მკითხველში იმის ილუზიას აღძრავს, თითქოს იგი XIX საუკუნის დამტვერილ და სიძველისგან შეყვითლებულ დოკუმენტებში იქექებოდეს. ავტორი თავისებურად იყენებს რომანში ინტერტექსტუალობის ხერხს; აქ ციტირება ეპიგრაფების სახითაა წარმოდგენილი და ამ მხრივ, თითქოს არანაირ პოსტმოდერნისტულ ინტერტექსტუალობაზე საუბარი არ შეიძლება; მაგრამ თვით პერსონაჟები სხვადასხვა ლიტერატურული თუ ისტორიული პირებით „შეზავებულ დომხალს“ წარმოადგენენ.

მხატვარი ხაფოს პროტოტიპად ავტორი რეჟისორ ფარაჯანოვს ასახელებს, თუმცა იქვე დართულ სქოლიოში მიუთითებს: „ავტორი კატეგორიული წინააღმდეგია იმისა, რომ მღებავი დიდ რეჟისორთან გააიგივოს“. სხვა ეპიზოდში, ხაფოს ნახატების აღწერისას, იგი ფიროსმანს მოგვაგონებს; თუმცა მის პროტოტიპად ვერც ფიროსმანს ჩავთვლით. ლალი ავალიანი შენიშვნით, ხაფოს გარეგნობაც ერთგვარ ნაზავს წარმოადგენს ლადო გუდიაშვილის „კინტოების“, „ქეთო და კოტე“-ს ბალდათურის მოცეკვავის პლასტიკისა და გიორგი შავგულიძის კინოგმირის ეშხისა. ასევე, ნამდვილ-გამონაგონის „დომხალს“ წარმოადგენს იოსებ ირემაშვილიც; ცნობილია, რომ ეს პიროვნება იოსებ ჯულაშვილის უახლოესი მეგობარი იყო, შედგომ კი, მასზე დანერგილი წიგნის ავტორი. ა. მორჩილადის რომანში კი, იოსებ სტალინი იოსებ ირემაშვილის პროტოტიპია.

პოლკოვნიკ ყორღანოსაც რამდენიმე პროტოტიპი ჰყავს: ილია, დავით კლდიაშვილი და, ამასთანავე, ავტორმა მას მოლაღატის გვარი მისცა. გამომძიებელ ბაიარდის სახე კი ფრანგული და ინგლისური დეტექტივების ყაიდაზეა შექმნილი. იგი ნერვიული შერლოკ ჰოლმსისა და გულგატეხილი ექიმი უოტსონის ლიტერატურული ხასიათების სინთეზს

¹ ა. მორჩილადე. გადაფრენა მადათოვზე და უკან, გვ. 7.

წარმოადგენს. ამდენად, რომანის გმირებს კონკრეტული პროტოტიპი არ ჰყავთ, უფრო სწორად, რამდენიმე პროტოტიპი ჰყავთ, რაც მათი ხასიათის ამოცნობას ართულებს. ესეც პოსტმოდერნიზმის ამოსავალი დებულებაა.

რომანში მოქმედ პირებად შემოდიან უკვე ცნობილი ლიტერატურული პერსონაჟები; მაგ., გრაფი სეგედი. ამას თავისებურ ახსნას უძებნის თავად ავტორი: „ჟანდარმერიის უფროსად ავტორმა ვერავინ შეარჩია გრაფ სეგედზე უკეთესი, რადგან მიაჩნია, რომ ეს არის უკვედავი პერსონაჟი და ქართულ ლიტერატურაში ყველაზე ინტელიგენტურად მოსაუბრე ადამიანია“.¹ რომანში მოქმედ პირად ვხვდებით ცნობილ მწერალს – კნუტ ჰამსუნს, რომელიც ხან ხაფო მხატვარს სტუმრობს, ხან თამარ მეფის საფლავს დაეძებს. ამდენად, ავტორის ფილოლოგიური განათლება და ისტორიის ზედმინევენითი ცოდნა მის პერსონაჟებზეც აისახება და ინტერტექსტუალობა პერსონაჟების დონეზე გამოვლინდება.

ა. მორჩილაძე რომანში მიმართავს პოსტმოდერნიზმის ცნობილ ხერხს – ფსევდოციტატურობას. ნაწარმოებში ჩართულია პიესა, რომელშიც ილია ჭავჭავაძე ლუარსაბ თათქარიძესთანაა გაიგივებული. დანართში კი, მწერალი თავის „ემმაკობას“ გვიმხელს: ავტორმა პიესას წინ წაუმძღვარა ძველი ბოლშევიკ-პროლეტკულტელის, სენეფორ სამხარაძის „დანოსი“, რითაც იემმაკა. აქაოდა, ამ თავის გამო თუ ატყდება ხმაური, მისი ამტეხნიც სენეფორეს დარი მოაზროვნეები იქნებიანო“.² აღნიშნულ დიალოგში ილია ჭავჭავაძე, ოღლა გურამიშვილი და ადვოკატი ნიკო ხიზანაშვილი-ურბანელი მამათმავალი ხაფოს მკვლელობის შესახებაც „ჭორობენ“.³

ამგვარად უკავშირდება რომანში ჩართული სკანდალური დიალოგის კონტექსტი ნაწარმოების სიუჟეტს. აკა მორჩილაძის ირონია ერის მამად შერაცხულ ილიასაც გადასწვდა, მაგრამ მან თავი დაიზღვია და ეს გამკილავი ჩანართი სხვის პიესად გაასაღა.

მისთვის ჩვეულ ხერხს მწერალი ამ რომანშიც არ ღალატობს – ნახატის ლიტერატურული გაცოცხლებით ავტორმა ჯანზურაძისა და მარინას ქორნილის სცენა დაგვიხატა. ეს ეპიზოდი მას რუსი „პერედვიჟნიკის“ – ვასილი პუკირევის ცნობილ ტილოზე – „უთანასწორო ქორწინება“ – გამოსახული ბებერი გრაფისა და ნორჩი ქალწულის ჯვრისწერის სცენამ უკარნახა. მარინა კი „მოსე გძელაძეს ქალია, რომ არ შეეცვალათ თავადისთვის“ (იგულისხმება „კაცია-ადამიანის?!“ ეპიზოდური პერსონაჟი ქალი, რომელიც დარეჯანის ნაცვლად ანახეს ლუარსაბს). მართლაცდა, ეს რომანი არის მაღალი დონის ეკლექტიკა, „ერთგვარი გადაფრენა თუ გადარბენა ძველ თუ უახლეს ქართულ მწერლობაზე, თბილისის ძველ

¹ ა. მორჩილაძე. გადაფრენა მადათოვზე და უკან, გვ. 183.

² ა. მორჩილაძე. გადაფრენა მადათოვზე და უკან, გვ. 182.

³ ა. მორჩილაძე. გადაფრენა მადათოვზე და უკან, გვ. 1806.

თუ უახლეს ისტორიაზე“.¹ ამასთანავე, იგი ორმაგად არის კოდირებული: თავისი სკაბრეზულობის გამო, მასებისთვის სასაქონლო ბესტსელერს წარმოადგენს, ლალი ავალიანისთვის კი, როგორც ფილოლოგისთვის, „...რთულად აღსაქმელი და ძნელად მისახვედრი პაროდის თუ ირონიის, ლიტერატურულ რემინისცენციების თუ ალუზიების, უცნაური ნიღბებისა და მისტიფიკაციის რომანია“.²

მღებავი კაცის ბიოგრაფია ნაწარმოების ერთგვარი ფარსი-პრელუდიაა, რაც ისევ და ისევ ფიროსმანის ასოციაციას იწვევს. თვითნასწავლ ფიროსმანსაც მღებავს უწოდებდნენ სიცოცხლეში. მღებავი, ანუ პროტაგონისტი/ბერძნულად „პირველ აქტიორს“ ნიშნავს/, ძველი ევროპული სცენის, თეატრალური წარმოდგენებისა და კულტურისთვის იყო დამახასიათებელი, რომლისთვისაც ჰომოსექსუალური ელემენტებიც არ იყო უცხო. „ჰგონიათ, რომ არსებულ პიროვნებებსა და ამბებზე ვწერ, არადა, ვიგონებ, მაგრამ ნამდვილს ჰგავს ისე ვწერ... ნიჭია?! არა, უბრალოდ, ხელოვნების ცოდნაა. პერსონაჟი კი სადღაც უნდა დაინახო ან ნაიკითხო და „ამოგლიჯო“.³

ასე, ტყუილ-მართლისა და გამონაგონის გადათამაშებით გვითრევს აკა მორჩილაძე თავის თეატრალურ წარმოდგენებში, სადაც შოკისმომგვრელი სითამამე და ფერთა სიუხვე უჭრელებს თვალებს მკითხველ-მაცურებელს. „გადაფრენა მადათოვის“ ავანსცენზე ერთმანეთს ენაცვლება „ძველი თბილისის კოლორიტული სახე, ცხოვრების აბსურდული ნიშანი, სკაბრეზული ნიღბების კარნავალი, ლიტერატურულ ფასეულობათა პარადიული გადაფასება თუ ასოციაციური „დომხალი“... ცოტ-ცოტა ყველაფერი“.⁴

ეს თეატრალიზმი და მომნუსხველი სანახაობა „სიუჟეტური შენიღბვის“ ხერხითაა მიღწეული; სათქმელის სხვაზე გადაბრალება, არარსებულ მოწმეთა მოხმობა და სხვ. – ეს ლიტერატურული ხერხი, რა თქმა უნდა, თამაშის ფორმებს იღებს. მაგ., ერთ-ერთი ცრუ, გამონაგონი მოწმეა არტემ გერქეშოვი. მან 68 წლის შემდეგ უამბო ავტორს 70 წლის წინ ნანახი ხაფო მხატვრის დასაფლავების უცნაური ცერემონიალი. „მარტო მისი (აკა მორჩილაძის) ქრონოლოგიური სიზუსტე – „ზუსტად 70 წლის წინათ!!! ზუსტად, 68 წლის შემდეგ“ – რად ღირს! ხოლო ყოველივე ეს თამაშია და სხვა არაფერია“.⁵

ლ. ავალიანი გაოცებულია იმით, თუ როგორ აცუცურაკებს მკითხველს ა. მორჩილაძე. მისი აზრით, „გადაფრენა მადათოვზე“ ე.წ. „გადაბრუნებული სერთუკის“ სტილში იმეორებს „დათა თუთაშხიას“ (დათა შვილმა მოკლა/ხაფო – შვილობილმა). „მანც რა არის „მადათოვი“ – და-

¹ ლ. ავალიანი. ჭაბუა ამირეჯიბიდან აკა მორჩილაძემდე, გვ. 71.

² ლ. ავალიანი. ჭაბუა ამირეჯიბიდან აკა მორჩილაძემდე, გვ. 71.

³ ა. მორჩილაძე. გადაფრენა მადათოვზე და უკან, გვ. 8.

⁴ ლ. ავალიანი. გიჟი დროის ქართული მწერლობა. თბ., 2005, გვ. 141.

⁵ ლ. ავალიანი. ჭაბუა ამირეჯიბიდან აკა მორჩილაძემდე, გვ. 130.

თა თუთაშხიას პარადიგმა, თანამედროვე თბილისის გამჭვირვალე სიმბოლო („ვენახი ნაგავსაყრელზე“)?“.¹

მკვლევარსა და ლიტერატურისმოყვარულ მკითხველს შეუძლიათ თავი არ იმტვირონ სახე-სიმბოლოების გაშიფვრაზე. ჩათვალეთ, რომ ავტორმა დაგასწოროთ. დანართში ყველაფერი პუნქტობრივად არის ჩამონერძილი. „ავტორის ნიღბის“ ეს პაროდული ვარინატი მკითხველის პროვოცირების საშუალებაა. მწერალი თითქოს კვალდაკვალ მიჰყვება მკითხველის ფიქრს, გზას უჭრის მას და ყველაფერს თვითონ განმარტავს. რომანში არის ერთი ეპიზოდი – ხაფო ეკლესიაში მამა ზაქარიას წითელ ვაშლს უტოვებს; მკითხველს შეეძლო ამ ეპიზოდის სიმბოლურ დატვირთვაზე ემსჯელა; კერძოდ, სოდომურ ცოდვაში მხილებული ხაფო ცოდვის ყბადაღებულ სიმბოლოს – ვაშლს – ტოვებს ღვთის ტაძარში. თუმცა, ყოველმცოდნე ავტორმა ჩვენზე უკეთ იცის ყველაფერი და წიგნის დანართში გვეუბნება: „ამ თავში ავტორს გამოუვიდა საკმაოდ გაცვეთილი სიმბოლო – ვაშლი – რომელსაც ხაფო, როგორც გველი, აძლევს მამა ზაქარიას, როგორც ადამს. თუმცა ავტორს სურს აღნიშნოს, რომ წინააღმდეგია ყოველგვარი წინასწარგანსაზღვრული სიმბოლოებისა და ვაშლიც იმიტომ ჩანერა იმ ადგილას, რომ გაეგონა: „იმ დროში ის ბევრ ადამიანს ჯიბეში ედო, როგორც საუკეთესო საგზალი“.²

როგორც ვხედავთ, მკითხველის/ჩვენი ცდა, ამ ეპიზოდისათვის სიმბოლური ახსნა მოგვეძებნა, ამაო გამოდგა; აქაც თავს იჩინს პოსტ-მოდერნისტული ირონია და ორპლანიანობა: ვაშლი, როგორც ცოდვის სიმბოლო და როგორც „საუკეთესო საგზალი“. თუ მკითხველს უკმაყოფილების გრძნობა გაუჩნდება და იფიქრებს, რომ სიუჟეტის რალაც ნაწილის გავრცობაა საჭირო, ნუ გგონიათ, რომ ეს თქვენი აღმოჩენაა, დანართის მეხუთე თავში პუნქტობრივად არის ჩამოთვლილი ყველაფერი ის, რაც კიდევ უფრო „ნაადგებოდა საქმეს“. ამ დანართის მეშვეობით აკა მორჩილაძე „ავტორის ნიღბის“ პაროდულ ნიმუშს გვთავაზობს ავტორის ჩართვა უშუალოდ ტექსტში არ ხდება, მაგრამ პირველსავე სქოლიოში იგი მიუთითებს: „ყოველი ამბის შემდეგ მკითხველმა უნდა იხილოს 173-ე გვერდზე მოთავსებული დანამატები“.³ მკითხველიც იძულებულია ყოველი თავის წაკითხვის შემდეგ წიგნი ბოლო გვერდზე გადაშალოს და დანართი წაკითხოს. მეტატექსტი სამეცნიერო ტექსტია და მის ავტორსა და ძირითადი ტექსტის ავტორს თითქოს არაფერი აქვთ საერთო. „ავტორს მიაჩნია“, „ავტორი თვლის“ – მესამე პირით გადმოგვცემს მწერალი თავის ირონიულ დამოკიდებულებას თავისივე ნაწარმოების მიმართ.

¹ ლ. ავალიანი. ჭაბუა ამირეჯიბიდან აკა მორჩილაძემდე, გვ. 141.

² ა. მორჩილაძე. გადაფრენა მადათოვზე და უკან, გვ. 180.

³ ა. მორჩილაძე. გადაფრენა მადათოვზე და უკან, გვ. 7.

LELA KVIRTIA¹

**THE MODEL OF ASSOCIATIVE INTERTEXTUALITY
(“FLIGHT OVER MADATOV AND BACK” BY AKA MORCHILADZE)**

“Flight Over Madatov and Back” written by Aka Morchiladze is a model of associative intertextuality. In this work the quotations without quotes, literary character Association for thinking, perception and feeling becomes part. No matter the author is Cervantes, Rustaveli or Dante Alighieri it is already belong to them. Therefore, in case of inter textual post-modern writers provide quotes without quotation. Author’s intellect and education in post-modern working reflects on characters as well; Their thought and associations are inspired from the famous literally texts, films and model of art impressions.

In some cases, the character provides the mixture of other well-known characters and that is a clear reference to the inter textual characteristics. The characters of the Novel “Flight Over Madatov and Back” with different literal and historic figure are represented as a “seasoned mess” with no specific prototype, to be more precise, there are several prototypes, but the author, Aka Morchiladze with parody of detective genre and postmodern pseudo-inputs and with his scabrous, the novel became the funny bestseller for the wider public, but for literary scholars were hard to understand and tricky to guess parody or irony, literal reminiscence or allusion, novel of strange masks and mystification.

¹ *Lela Kvirtia* – Post-Graduate Student, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნანა კუცია, მაღლენა ოჩიგავა¹

„ბრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ ინგლისური თარგმანი

ვიდრე ბატონი როსტომ ჩხეიძე თეოფანე ერიკ ჰალვორსონის მიერ ინგლისურად თარგმნილ „ბრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებას“ (ნიქოზისა და ცხინვალის ეპარქია, 2015, ითარგმნა და დაიბეჭდა ნიქოზისა და ცხინვალის მიტროპოლიტი ისაიას ლოცვა-კურთხევით) მისახსოვრებდა, მისსავე „დევების სტუმარს“ ვკითხულობდი, ვაჟას ცხოვრებისა და შემოქმედების უაღრესად საინტერესო ვერსიას, სადაც ასეთი სტრიქონებია: „[უნდა] გვეზრუნა ვაჟას გასაღწევად დასავლეთში, რადგან ეს სიმდიდრე და სილამაზე, ჩვენზე არანაკლებ, მათაც ეკუთვნოდათ, მთავარია, მათ ორბიტაზე მოხვედრილიყო, მათ ცხოვრებაში შეეღწია“.²

„დევების სტუმრის“ ციტატა გამუდმებით მაგონდებოდა ჰალვორსონისეული თარგმანის კითხვისას.

აღმოსავლეთში თარგმანის ხელოვნებას „ფოთლიდან ფოთოლზე ნამის გადაცურებას“³ ადარებდნენ, თითქოს ხაზს უსვამდნენ იმ აუცილებელ სიფაქიზეს, რის გარეშეც უცხო საგანძურს ვერ მიიხსლოებ, ვერ მიეახლები. მერჩულის კონცეპტით, „მონაზონებაი ჰრქვან კრძალვასა“⁴ და, ალბათ, მთარგმნელობაც კრძალვას გულისხმობს, დიდ მოკრძალებას განსხვავებული კულტურის სანმინდარს მიახლებისას.

„ვეფხისტყაოსნის“ ინგლისური თარგმანების კვლევისას ზვიად გამსახურდია საგანგებოდ აღნიშნავდა სწორედ ინგლისურად ქართული ლიტერატურის გამორჩეულ ძეგლთა თარგმნის აუცილებლობას,⁵ რადგან მსოფლიო ლინგვა-ფრანკას ველში აუცილებლად უნდა გამოკვეთილიყო

¹ ნანა კუცია – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; მაღლენა ოჩიგავა – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² რ. ჩხეიძე. დევების სტუმარი. თბ., 2014, გვ. 661.

³ ბჰაგავან-შრი რაჯნეში. საუბრები ბომბეში, საუბარი VIII, – „ლიტერატურული საქართველო“. 16 მარტი, 1993, გვ. 8.

⁴ გიორგი მერჩული. ბრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი (ქართულ-ინგლისური) გამოცემა. ნიქოზისა და ცხინვალის ეპარქიის გამოცემა, 2015, გვ. 130.

⁵ ზ. გამსახურდია. „ვეფხისტყაოსანი“ ინგლისურ ენაზე. თბ., 1984, გვ. 23.

„ყურესა ამას ქუეყანისასა“¹ მოქცეული ძველთუძველესი კულტურული ქვეყნის სულისძვრათა მხატვრული მატრიანე.

„გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრებაც“, საერთოდ, მთელი ქართული ჰაგიოგრაფია, უმკვიდრესი ლიბო ჩვენამდის მოღწეული, ჟამის ქარტეხილებს გადარჩენილი ქართული მხატვრული სიტყვისა.

როდესაც თანამედროვეობის ერთ-ერთი გამორჩეული მოაზროვნე, უმბერტო ეკო ამბობს, რომ მედიევისტიკის სრული სურათის წარმოდგენა შეუძლებელია ქართული სივრცის გათვალისწინების გარეშე,² როდესაც ჰუგო ჰუპერტი კონსტატირებს, რომ ქართული სახელმწიფოს ძალისხმევა რომ არა, დღეს ვენაში, ქრისტიანული ტაძრის ნაცვლად, შესაძლოა, მეჩეთი მდგარიყო,³ როდესაც ქართველ პოეტს, დათო მალრადქს, ევროპაში ეუბნებიან, რომ „საქართველოში რაღაც გადარჩა“,⁴ განსაკუთრებით საშურია ქართულ ტექსტთა უცხო (განსაკუთრებით, ინგლისურ) ენაზე თარგმნა, რათა ღირსეულად წარვდგეთ კულტურული სამყაროს წინაშე და კუთვნილი ალაგი დავიჭიროთ მსოფლიოს კულტურულსავე რუკაზე.

ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში მარი ბროსეს, არტურ ლაისტის, უორდროპების, მოგვიანებით ლენგის, ნოიკომის..., სხვათა, სხვათა, სხვათა – უცხოელ თუ ქართველ მთარგმნელთა ძალისხმევით ქართული ლიტერატურის ცალკეული ძეგლები ითარგმნებოდა, მაგრამ მონუმენტური სურათი ქართული მწერლობისა ჯერაც შესაქმნელია და ამდენად, ყოველი ძალისხმევა ამ სურათის წარმოსაჩენად – დასაფასებელი, მით უფრო, თუ სამყაროს ისეთი უმნიშვნელოვანესი ტექსტი უნდა წარვუდგინოთ, როგორც „გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“.

„გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება“ – ესაა ტექსტი-კონსტიტუცია, ტექსტი-დოქტრინა, კონცეპტუალური თხზულება იმის შესახებ, რაც ჩვენ პრაქტიკულად თამარის ეპოქის შემდეგ ველარ განვახორციელებთ – ტექსტი იმის შესახებ, როგორ აღდგება მკვდრეთით სახელმწიფო – ძლიერი, მდიდარი, კულტურული, თავმოყვარე.

რ. სირაძის თვალსაზრისით, „გრიგოლ ხანძთელი ჯვრით იწყებს საქმეს, რომელიც ხმლით განასრულა აღმაშენებელმა და კალმით დაავიროვინა შოთამ“.⁵

¹ იოვანე საბანიძე. ჰაბოს წამება, – წგნ.: ქართული მწერლობა. 30 ტომად. შემდგენელი აკ. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. ტ. I: V-X საუკუნეთა მწერლობა. თბ., 1987, გვ. 444.

² იხ.: ინტერვიუ დათო მალრადქსთან, – „ლიტერატურული გაზეთი“, 20 ივნისი-3 ივლისი, 2014, გვ.14.

³ კ. ზ. გამსახურდია. თბილისი ჰუგო ჰუპერტთან, – წგნ.: კ. ზ. გამსახურდია. რავექნისა ციხე ავაგე (სოციალური ქსელის აუდიტორიასთან). შემდგენელი თ. ყალიჩავა. თბ., 2015, გვ. 139;

⁴ ინტერვიუ დათო მალრადქსთან, გვ. 14.

⁵ რ. სირაძე. ქართული აგიოგრაფია. | გამოცემა. თბ., 1987, გვ. 139;

არც ისაა შემთხვევითი, რომ საბჭოთა სახელმწიფომ, ფაქტობრივად, გაანადგურა პავლე ინგოროყვას ფუნდამენტური მონოგრაფია – „გიორგი მერჩულე“, რადგან ამ წიგნში სწორედ იმ საქართველოს – ძლიერის, მდიდრის, კულტურულის, თავმოყვარის აბრისი განჭვრიტა.

მერჩულეს კონცეპტუალურ ტექსტში პირველად გაცხადდა ბაგრატიონთა ღვთაებრივი წარმოშობის იდეაცა და განისაზღვრა საქართველოს, როგორც სახელმწიფოს, არსიც: **„ქართლად ფრიადი ქუეყანაი აღირაცხების, რომელსაცა შინა ქართულითა ენი ჟამი შეინირვის და ლოცვაი ყოველი აღესრულების, ხოლო „კვირიელისონ“ ბერძნულად ითქმის, რომელ არს ქართლად „უფალო, წყალობა ჰყავნ“, გინა „უფალო, შეგვინყალენ“** (ინგლისურ თარგმანში ეს კონცეპტი ასე ჟღერს: **“A great country is considered to be Qartli, where the services and all the prayers are carried out in the Georgian language, only “Lord, have mercy” is said in Greek, which in Georgian is: „უფალო, წყალობა ჰყავნ“, or „უფალო, შეგვინყალენ“**).¹

ილიასეული „მამული, ენა, სარწმუნოება“² ამავე კონცეპტს გულისხმობს: „მამული“ – „ფრიადი ქუეყანაი“, ენა – „ქართული ენა“, სარწმუნოება – „ჟამი შეინირვის, ლოცვაი აღესრულების“ (ისტორიის უცნაური განჩინებით, ილია არ იცნობდა მერჩულეს თხზულებას!).

არც კონსტანტინე გამსახურდიას რემარკაა შემთხვევითი – „წინ, მერჩულესაკენ!“.³

როდესაც ამერიკელი ახალგაზრდა – თეოფანე ერიკ ჰალვორსონი სათარგმნად ირჩევს მერჩულეს ფუნდამენტურ, კონცეპტუალურ ტექსტს, ის შინაგანად უკვე მზადაა ჰაგიოგრაფიის ერთდროულად არქაული და მარად თანამედროვე მელოდიის გასაშინაგანებლად (ქართულ საგალობელთა შესრულებაც, იქნებ, გზა იყო საკრალური ტექსტის შინაგანი მუსიკის გასაცნობიერებლად, საქართველოში რამდენიმეწლიანი ცხოვრებაც).

არისტოკრატიული არქაიკა თარგმნილი ტექსტისა, მთარგმნელის დიდი შინაგანი პასუხისმგებლობის წყალობით, უიშვიათესად ნაცვლდება მოდერნით (შდრ.: „როსსია დოსტოვესკოგო, ეშჩო ნე ოსკვერენენაია მოდერნომ“⁴ ახმატოვასთან).

ტექსტი (დედანიცა და, ბუნებრივია, თარგმანიც) სუნთქავს ლიტურგიკული ცნება-ტერმინებით:

„არსებადაუბადებელი“ – *“the Essence without beginning”*,

¹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 159.

² ილ. ჭავჭავაძე. ზოგიერთი რამ, – წგნ.: ილ. ჭავჭავაძე. რჩეული ნაწერები. 5 ტომად. ტ. V: პუბლიცისტური წერილები; ილიას ავტობიოგრაფია. ტომი შეადგინეს ს. ცაიშვილმა და გ. გვერდნითელმა. თბ., 1987, გვ. 68.

³ კ. გამსახურდია. თხზულებანი. 10 ტომად. ტ. VIII: წერილები, მწერლის ტრიბუნა. სარედაქციო კოლეგია: ზ. გამსახურდია, გ. ნატროშვილი და ს. ჭილაია. თბ., 1985, გვ. 28.

⁴ А. Ахматова. Поэзия. М., 2015, გვ. 349.

„მაცხოვარი“ – *the Redeemer*”,
„ძელი ცხორებისაი“ – *“Life-giving Wood”*,
„ღმერთშემოსილნი“ – *“God-bearing”*,
„ერი დაბადებადი“ – *“who are still to come”*,
„ორკერძოვე ღვინეზაი“ – *“two-fold comfort”*,
„ხმითა სასწავლელი სწავლაი საეკლესიოი“ – *“the teachings of the church taught through the yearly liturgical cycle”* – „წლიური ლიტურგიკული რკალი/ციკლი“,

„უსისხლო მსხვერპლი“ – *“bloodless sacrifice”*,
„სიყვარული მღვდლობისაი“ – *“love for priesthood”*,
„საღმრთოი შური“ – *“the Divine Desire”*...
...

მხოლოდ წარმოსადგენად იმ სირთულ(ებ)ისა, რის გადალახვაც მოუხდა მთარგმნელს „საზუგურო“ ტექსტის თარგმნისას, გავიხსენოთ რამდენიმე პასაჟი თხზულებისა: მეათე ეპიზოდის ურთულეს პასაჟში, ხანძთის მონასტრის მშენებლობის დაწყებისას, გრიგოლმა „ესე ლოცვაი ცრემლითა წართქუა: „ქრისტე ღმერთო, ხორცშესხმისა შენისა განგებულეზაი ღმრთებრ აჩვენე შენთა დაბადებულთა და შიშით ჰმსახურეს მეუფებასა შენსა წინაისწარმეტყველთა წინაისწარუწყებითა, მოციქულთა – ქადაგებითა, მონამეთა – ჭეშმარიტითა აღსარებითა და ღირსთა წმიდათა და მეუდაბნოეთა მამათა – მარადის დიდებითა სახელისა შენისა წმიდისაითა. და ესე ოთხკერძო კრებული საღმრთოი წმიდათა ყოველთაი, გარემოდგომილი ზღუდისსახედ უძრავისა, სიმტკიცე-ექმნენს წმიდათა შენთა ეკლესიათა, რამეთუ შენ, „თვითსიბრძნემან, იშენე თავისა თვისისა სახლი სინმიდისაი“ (იგავ. 9,1) შესავედრებულად ერთა მორწმუნეთა და წმიდასა ეკლესიასა სახელსდევე გუამად შენდა“.²

მთარგმნელი სიყვარულით, კეთილსინდისიერად დაძებნის ურთულესი დედნისეული კონსტრუქციების ზუსტ ეკვივალენტებს: *“O Christ God, through the premonitions of the prophets, the sermons of the Apostles, the truthful confessions of the Martyrs and through the saints and desert fathers gathered together for the eternal glory of thy Holy Name, Thou hast shown Thy glorious ones the Divine Providence of Thy coming in the flesh and in fear they served Thy Dominion... These four Divine assemblies of the saints are like an immovable, mighty wall standing about thy holy churches. For Thou, Wisdom, hast built a house of holiness for Thyself as a place of refuge for all believers and have called the Holy Church Thy Body”*.³

დამონმებული ამონარიდის ტექსტობრივ სირთულეთა გადამლახველი მთარგმნელისათვის ძნელი აღარაა გამართვა სხვა დახვეწილი კონსტრუქციებისა: „ვითარცა პირი მოსე წინასწარმეტყველისაი, იყო

¹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი...

² გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 49.

³ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 48.

დიდებულ ამის ნეტარისაცა ხატი მადლითა ღმრთისაითა“ – *“The image of this blessed one was like the glorified face of Moses the Prophet”*,¹ ან, წმინდანთა დახასიათებისა – *„მარტილთა და მონამეთა ხორცინი მახვილითა დაიჭრებოდეს, ხოლო სარწმუნოებაი მათი არა განიკვეთებოდა“* – *“The flesh of the Holy martyrs and witnesses was cut asunder with the sword, but their faith in no way was diminished”*.²

წარმოსაჩენად იმ სირთულეთა, რომელთა გადალახვაც მოუხდა მთარგმნელს, კიდევ ერთ პასაჟს დავიმოწმებთ, კონცეპტუალური მნიშვნელობის ციტატას 35-ე ეპიზოდისა, ეპისკოპოსობის პატივის უარყოფელი წმინდა გრიგოლის განმარტებას: *„მსოფლიოთა მათ წმიდათა საყდართა არა უმრწემეს არიან წმიდანი უდაბნოთა ეკლესიანი, საყდარნი ღმრთისა დიდებისანი... რომელი მადლი მიეცემის კაცსა ჟამსა ნათლისღებისასა, იგივე მადლი ვიხილეთ, ოდეს ხატი მონაზონებისაი მიაქუნ ახალმონაზონსა... ვითარცა იგი ისრაელსა შორის ქალაქნი განენესნეს შესავედრებელად კაცისმკვლელთა, ეგრეთვე წმიდანი უდაბნონი ყოველთა შესავედრებელ არიან, რამეთუ უმანკოთა მფარველნია ვნებებისაგან მსოფლიოისა და ვნებულთა ნავთსადგურნი არიან სასოვებით სინანულისა მიცემითა და შჯულისდებითა... ვითარცა თქუა პავლე: „სადა სული უფლისაი, მუნ აზნაურებაი“³ – *“The thrones of the glory of God, the holy churches of the desert are not lesser than the holy churches within the world... We have seen the same grace, whenever a new monk receives the image of monasticism on when receiving the holy schema as when grace is imparted to a man at baptism. As they appointed towns within Israel as a place of refuge for murderers, in the same way the holy deserts are a place of refuge for all, because they are defenders of immaculate ones from the passions of the world and a harbour for those who have been harmed by giving hope... Paul says as thus: “where the Spirit of the Lord is, there is liberty”*.⁴*

ერთი პასაჟიც, მერჩულის უსაზმნო მხატვრული ოსტატობის რეფლექსია – მონაზონთა დახასიათება – ხანძთელის მიმართვა გარდაცვლილი დედებისადმი (ეპიზოდი 59-ე): *„ბრძენთაგან ნეტარნო და უვიცთაგან უცნაურნო, უოხჯნოსა სიმდიდრესა კეთილთაებრ ვაჭართა საწუთროითა მომსყიდელნო, ხოლო ან მძინარენო ხორცითა და მღვიძარენო სულითა, მკუდრად შერაცხილნო მკვდართაგან და უკუნისამდე ცხოველნო ქრისტესგან, ტაძრითა მის სულისაითა ქუეყანისა ცად შემცვალებელნო, ქალწულებისა ყუავილნო, მიმსგავსებულნო დედასა ღმრთისასა“⁵ – *“O blessed ones from the sages, strange ones from the ignorant, having obtained**

¹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 24.
² გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 48.
³ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 124.
⁴ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 125.
⁵ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 188.

unfading riches in exchange for being traders of the good things of this fleeting world, although asleep in the flesh yet awake in spirit, being deemed worthy of inheriting that from the dead and forever alive in Christ, changing the earth as if it were heaven with a spiritual temple, flowers of virginity resembling the Mother of God”.¹

ტროპი ხან სრულყოფილად ითარგმნება, ხან – მხოლოდ აზრო-რივი სიზუსტეა გათვალისწინებული, დაცული. თარგმანის ანალიზისას საგანგებოდ გამოვყავით რამდენიმე პლასტი: სრულყოფილად თარგმნი-ლი, ტროპის შენარჩუნებით; აზრობრივი სიზუსტის დაცვით თარგმნი-ლი; არაზუსტი, დასახვენი თარგმანი.

ვფიქრობთ, სრულყოფილად, ტროპის შენარჩუნებითაა თარგმნილი შემდეგი პასაჟები:

„ამათ ნეტართა შორის გამობრწყინდა მადლითა სავსეი, განსრუ-ლებული სიბრძნითა, დიდი მღდელი და კეთილად განმგებელი მოღვაწეი და უდაბნოთა ქალაქმყოფელი, ზეცისა კაცი და ქუეყანისა ანგელოზი, სანატრელი გრიგოლ, რომელი ექმნა სახე კეთილისა ყოველთა მისჟამი-სა მეუღაბნოეთა მამათა ახალშენებასა მათსა“² – *“Among these blessed ones one has shone forth full of grace and perfected wisdom, a great priest, a spiritual labo(u)rer, who governed well, who dwelt mainly in the desert, a man of heaven and an angel on earth, the blessed Gregory,... which became the lead- ing example („სახე კეთილისა“ შენაცვლებულია „წარმმართველი მაგალი- თითი“) for every new monastery of the desert fathers of those times”;*³

„ქრისტესა განეკუთნა სული თვისი სამკვიდრებელად“ – *“His soul belonged to Christ as His dwelling place”;*⁴

„თავისუფალ იყო იგი სიმღერისაგან ყრმათისა“ – *“free from the entertainments of youth”*⁵ (მთარგმნელი სწორად ითვალისწინებს, რომ ძველქართული „მღერა“ „გართობის“ მნიშვნელობას ატარებს);

„ძირი სინმიდისაი მარადის გულსა მისსა დანერგულ იყო, აღმომ- ცენარეი ჯეჯლსა ღმრთისმსახურებისასა“ – *“The root of holiness had been permanently planted in his heart bringing forth young shoots of godly piety”.*⁶

„კრძალვანი უხმან მღდელობასა და ყო(ვ)ლადუბრალოებაი არა ხოლო საქმით, არამედ გონებითაცა და სიტყუითა... [მღდელობაი] უფ- როის არს ყოველთა დიდებათა სულიერთა და ხორციელთა, რამეთუ ქრისტესნაცვალობაი არს“ – *“The priesthood requires reverence and the gre- atest simplicity not only through actions, but through the mind and words as well... The priesthood is higher than the glories of the spirit and the flesh for it is*

¹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 189.

² გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 8.

³ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 9.

⁴ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 8.

⁵ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 9.

⁶ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 10.

like being unto Christ”.¹

ეპიზოდი კონცეპტუალურია და მერჩულე საგანგებოდ იმონმებს ციტატებს პავლენიდან, იოანეს სახარებიდან, შესაქმიდან, რაც ჯეროვანი სიზუსტითაა ფიქსირებული თარგმანშიც – ხან ზუსტი, პირდაპირი, ხანაც ირიბი ციტირებით:

„ქრისტეს მიერ სახარებისაგან მე გშუენ თქუენ“ (I კორ. 4,15) – *“In Christ Jesus I have begotten you through the Gospel”*;²

„უკუეთუ ვინმე არა იშუას მეორედ და არა მიიღოს ნმიდაი საიდუმლოი, ვერ შევიდეს სასუფეველსა ცათასა“ (ინ. 3,3-5) – *“If one is not born again and does not receive the Holy Mysteries, he cannot enter into the Kingdom of Heaven”*;³

„შიში ღმრთისაი თავი არს სათნოებათაი, ვითარცა მოსე იტყვის“ – *“The fear of God is the beginning of the virtues”, as Moses says”*.⁴

ასევე კონცეპტუალური და დახვეწილი ტროპით გამართულია პასაჟი: „უქმთა მათ უდაბნოთა შინა გამობრწყინდის სანთელი ესე დაუფსებელი, ბრწყინვალეი ზედა სასანთლესა მას მალალსა ზეთითა მით განუპარველითა, რაითა ხმასა მას და ოხრასა საყვირისასა აღეცყინოს და განბრწყინდეს სულითა ძლიერითა და მიუძღუეს საქორწინესა მას კრებულსა თანა მოწაფეთა მისთა ნმიდათასა“ – *“He might blaze forth in those barren desert like an unwaning lamp, brilliantly shining upon a high lampstand with oil that never diminishes and that his voice and the sounding of the trumpet may be caught up in great joy and become brilliant through a mighty spirit, leading his holy disciples to the wedding feast”*.⁵

დახვეწილი თარგმანის ნიმუშად დავიმონმებთ ციტატებს:

„ძალი საღმრთოი დაემკვიდროს ჩუენ შორის“ – *“The Divine Power might dwell among us”*;⁶

„ალიბეჭდნეს თავნი თვისნი ძლიერებისა ბეჭდისა მით ნიშისა საუფლოისა პატიოსნისა ჯუარისაითა“ – *“They imprinted upon themselves the powerful mark of the sign of the Lord’s Honourable Cross”*;⁷

„შეეძინებოდეს უფალსა მუშაკნი მეთერთმეტისა ყამისანი მოქმედად ჭემმარიტსა მას ვენახსა“ – *“The Lord had gained some workers at the eleventh hour to labour in his true vineyard”*;⁸

„ანგელოზ მხდომ“ სახელსდებს პავლე გონებასა კაცისასა. ოდესმე ნმიდათა ანგელოზთა გონებაი პოვის ჩუენ შორის და ოდესმე – ეშმაკ-

¹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 12.

² გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 14.

³ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 14.

⁴ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 28.

⁵ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 18.

⁶ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 19.

⁷ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 20.

⁸ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 36.

თაი“ – *“Paul calls the mind of men “an Angel of Enmity” ... whenever a mind of the angels or of the devils shall be found within us”*.¹

ზენონის ეპიზოდში (XII), კონსტრუქციაში „დედამან ფებრონია(მ) შეანყნარა წმიდასა მას უმანკოი იგი კრავი მწყემსსა მას კეთილსა“;² მთარგმნელი მოხდენილად იყენებს ინგლისურ იდიომას *“the spotless lamb”* („ულაქო ბატკანი“) „უმანკო კრავის“ ეკვივალენტად.

აფხაზეთის ეპიზოდშიც (XIX) მსგავსი კონსტრუქციაა, მაგრამ მთარგმნელი აღარ იყენებს იდიომას, სიტყვა-სიტყვით თარგმნის: „წარვიდა ძიებად კრავთა მათ რჩეულთა მწყემსი იგი კეთილი“ – *“The good shepherd set off to search for his chosen lambs”*.³

ბევრელ-ანასტასიას ეპიზოდში (პასაჟი 56) ბევრელის მშობლიური კუთხე – *“ქუეყანაი აფხაზეთისაი”* მართებულადაა თარგმნილი როგორც *“Her own land of Abkhazia”*.⁴

დახვეწილია თარგმანი XII ეპიზოდისა (გრიგოლის მიერ დემეტრესათვის კლარჯეთის უდაბნოთა აღწერის პასაჟი). ნიმუშად დავიდასტურებთ ქრესტომათიულ კონსტრუქციას: „სარწმუნონი და ჭეშმარიტნი მონაზონნი ქუეყანასა ზედა არა ვისსა ხელმწიფებასა ქუეშე არიან, ვინაიდან მოჰრიდეს საშუებელთა სანუთროისათა ნებსით და აღირჩიეს ღმრთისათვის მწუხარებაი ადგილთა მათ გლოვისათა“ – *“Faithful and true monastics are under no authority on earth, because they have run from the pleasures of these fleeting world of their own desire and have chosen sorrow for God in a place of mourning”*.⁵ ოღონდ აქ დასაზუსტებელია, რომ „ნებსით“ არაა *“the Own desire”* („საკუთარი ლტოლვა, საკუთარი ნება“).

ლამაზია ორიგინალის პასაჟიცა და თარგმანიც კონსტრუქციისა: „წულილადცათა საქმეთა მოქმედვე ხარ, ვინაიცა თქუა დავით: „არათუმცა უფალმან აღაშენა სახლი, ცუდად შურებთან მაშენებელნი მისნი“ (ფს. 126,1) – *“O God, Who oversees every little thing as David said: Except the Lord built the house, their labour in vain who build it”*.⁶ საინტერესოა, რომ ფსალმუნის ციტატაში მთარგმნელი ცნებას *“labour”* იმონმებს ბრიტანული ინგლისურით, განსხვავებით სხვა პასაჟებისაგან, სადაც სახელზმნა ამერიკული ტრანსკრიფცია-ტრანსლიტერაციითაა წარმოდგენილი [ერთი პარალელიც: შდრ. მერწულისეული „წულილადცათა საქმეთა მოქმედი“ ღმერთი პასტერნაკისეულ «Всесильный бог деталей»-ს⁷].

გრიგოლის დედისადმი მიძღვნილ პასაჟში ფიქსირდება დახვეწილად

¹ გიორგი მერწულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 36.
² გიორგი მერწულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 59.
³ გიორგი მერწულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 70.
⁴ გიორგი მერწულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 179.
⁵ გიორგი მერწულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 79.
⁶ გიორგი მერწულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 90.
⁷ Б. Пастернак. Давай ронять слова... – Б. Пастернак. Избранная лирика. М., 1989, გვ. 28.

თარგმნილი ციტატები ისუ ზირაქისა და მოციქულთა ტექსტებიდან ისევ, როგორც ქრესტომათიული ფრაზები: „ნაყოფისაგან საცნაურ არს სიკეთეი ხისაი“ – *“The goodness of the tree is known by its fruit”*, „[დედა] მივიდა უფლისა, რომლისაცა სუროდა“ – *“went to the Lord whom she desired”*.¹ აღნიშნულ პასაჟთა კითხვისას რჩება განცდა, რომ მთარგმნილი მშვიდად, ლაღად, სიყვარულით მიჰყვება ტექსტს, უღრმავდება, ემორჩილება და იმორჩილებს.

აზრობრივი სიზუსტის დაცვით თარგმნილი პასაჟები და კონსტრუქციები:

„სასწაულნი მათნი ჟამთა სიმრავლისაგან მიეცნეს სიღრმესა და ვინეებისასა“ – *“Their wonders have been long forgotten from much time having passed”*² – აქ დაკარგულია ხიბლი სინტაგმისა „სიღრმეი დავინეებისაი“, თუმც აზრობრივად ყველაფერი სწორია.

თარგმნისას მუსიკა იკარგება კონსტრუქციებში:

„მსწრაფლ-ხოლო დაისწავლნა [დავით(ნ)ი]“, საღმრთონი წიგნნი „ზეპირით მოიწუართან“ – *“He quickly mastered („სწრაფად დაოსტატდა“) the Psalms, he trained himself to know the Divine Scriptures by heart”*.³

ტროპული მეტყველება კონსტრუქციაში: „რომელი პოვის სიტყუაი კეთილი, შეინყნარის, ხოლო ჯერკუალი განავდის“. მერჩულესეული „შეინყნარის“ აზრობრივად იგივეა, რაც საბანისძისეული „მასპინძელექმნენით სიტყუათა ამათ ჩემთა“. „ჯერკუალი“ საბასთან „მავნებლად“ განიმარტება.⁴ რაც ორიგინალში ტროპია, თარგმანში აზრობრივად სკრუპულოზურად ზუსტ, თუმც ფაქტის (ბიზანტიური ჰაგიოგრაფიისათვის ნიშნულ) მშრალ კონსტატაციად იქცევა: *“If he found some words of value, he received them and cast out which was worthless”*.⁵ იგივე ხდება დანიელის წინასწარმეტყველების ამონარიდშიც: „პური გულის სათქუმელი არა ვჭამო“ (დან. 10,3) – *“I ate no pleasant bread”*. ტროპი აქაც ნაცვლდება ფაქტის კონსტატაციით, „გულის სათქუმელი“ – „სასიამოვნოთი“, „საამოთი“ (მდრ.: *“I did not eat any rich food”*).⁶

ხანძთელის ქრესტომათიული პორტრეტი თითქოს ფერწერული ტილოა, ჰაგიოგრაფიის ჟანრული კანონებისათვის მოულოდნელი სკრუპულოზურობით აღწერილი: „ხილვითა დიდ, ხორცითა თხელ, ჰასაკითა სრულ, ყოვლადკეთილ, სრულიად გუამითა მრთელ და სულითა უბინო“⁷

¹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 111.

² გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 7.

³ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 10.

⁴ სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ავტოგრაფული ნუსხების მიხედვით მოამზადა, გამოკვლევა და განმარტებათა ლექსიკის საძიებელი დაურთო ილ. აბულაძემ. ტ. II. თბ., 1993, გვ. 456.

⁵ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 11.

⁶ Good News Bible. New-York, 1998, გვ. 1051.

⁷ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 10.

– “*great in appearance* („ხილვას“ ანაცვლებს „გარეგნობა“), *being physically slim* („ფიზიკურად გამხდარი“), *having reached maturity* („მიღწეული მონიფულობას“), *completely good, in full health* (შდრ.: «в полном здравии») *and spiritually immaculate*”.

უკვე „შუშანიკის წამებაში“ ფიქსირებულია პორტრეტი, ოღონდ – არა პირდაპირი აღწერით, არამედ – ირიბით, მინიშნებით: [ვარსქენმა] „უჟამოდ ყვაველი ჩემი დააჭნო, სანთელი ჩემი დაშრიტა, შუენიერებაი სიკეთისა ჩემისაი დაამდაბლა“.¹ ამ პასაჟს გრიგოლ რობაქიძე შედეგად თვლიდა.²

ქრესტომათიულ პასაჟში – „პატივსა ვხედავ და პატიჟისგან მეშინის“ ტროპული „პატიჟი“ ჩანაცვლებულია ზუსტი, თუმც მშრალი „სასჯელით“: “*Now I see the honour and am frightened of the punishment*”.³

ზუსტია თარგმანი ასევე ქრესტომათიული პასაჟისა, რომელშიც ბერთა ყოფა რეფლექსირდება (ორიგინალიც არატროპულია და ინგლისური ეკვივალენტიც): „ისწავებნ რომელთაგანმე ლოცვასა და მარხვასა, რომელთაგანმე – სიმდაბლესა და სიყუარულსა, რომელთაგანმე – სიმშვიდესა და განურისხველობასა, რომელთაგანმე – უპოვარებასა და ქუყანასა ზედა ნოლასა, გინათუ – ზეჯდომით ძილსა, რომელთაგანმე – უძილებასა და ხელთსაქმარსა მდუმარედ“ – “*Learned all manner of prayer and fasting, humility and love, peace and absence of anger, all manner of poverty and laying upon the ground or sleeping while sitting, weakness and handiworks in silence and other virtues similar to these*”.⁴

არსებითად, სწორადაა რეკონსტრუირებული წმიდა ხუედიოსის მიმართვა გრიგოლისადმი, რაც ასევე კონცეპტუალური პასაჟია, რადგანაც, ფაქტობრივად, ანტიციპაციის კლასიკური ნიმუშია – მოხუცი ბერი წინასწარმეტყველებს ხანძთელის ღვანლს: „დალაცათუ დღითა უმრწემეს ხარ, საქმით კულა უხუცეს ხარ ჩემსა, რამეთუ შენ იყო მწყემსი კეთილი მრავალთა პირმეტყველთა საცხოვართა ქრისტეისთაი... არათუ სისხლთა და ხორცთა მოგანიეს უქმსა ამას უდაბნოსა ქუეყანით შენით, მამაო პატიოსანო, არამედ ძალი ძისა ღმრთისა მხოლოისაი, სიბრძნეი სულისა წმიდისაი და მადლი ღმრთისა მამისაი გაქუს [წინამძღურად] შენდა, რომლისა წინაშე სრულიად წარხდომილ არს ყოველი შეთხზულებაი მტერისა მანქანებათაი, ვითარცა ქსელი დედაზარდლისაი წინაშე ქარსა“⁵ – თარგმანში შენარჩუნებულია ტროპიც (ერთი დაზუსტება – ქვემოთ – ნ.კ.): “*Although you are younger in age, in works you are greater*

¹ იაკობ ცურტაველი. შუშანიკის წამება, – წგნ.: ქართული მწერლობა. 30 ტომად. ტ. I, გვ. 241.

² გრიგოლ რობაქიძე. ქართული პროზისათვის (ესკიზი), – „ცისკარი“. №3, 1987, გვ. 3.

³ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 14.

⁴ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 23.

⁵ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 24.

than me, because you shall be a good shepherd of many rational sheep of the flock of Christ... Not only those of flesh and blood have you brought from your land to this barren desert here, o honourable father, but you have the power of the Only Son of God, the wisdom of the Holy Spirit and the Grace of God the Father as your Guide before whom all the nefarious plots of the cunning one are ruined like a spider's web before the wind".¹ აქ ყოველი კონსტრუქცია მეტაფორული დატვირთვის მქონეა, ლიტურგიის ველიდან ნასესხები და, ამდენად, უმნიშვნელოვანესი (ნიმუშად – „ძალი ძისა“, „სიბრძნე სულისა წმიდისა“, „მადლი მამისა“). მთარგმნელი ზუსტ ეკვივალენტებს დაძებნის. ბუნებრივია, სირთულეს ქმნიდა სპეციფიკური დეფინიცია – „პირმეტყველი ცხოვარი“. მთარგმნელი შეარჩევს აზრობრივ ჯუფოს – „a rational sheep“.

საინტერესოდაა თარგმნილი კონსტრუქცია „შეთხზულეზაი მტერისა მანქანებათაი“ – *“the nefarious plots of the cunning one”* („საძაგელი საქმენი მზაკვრისა“). სხვაგან (კერძოდ, 31-ე ეპიზოდის ბოლოს) იგივე „ეშმაკის მანქანებაი“ თარგმნილია უბრალოდ როგორც „ხრიკი“, „ოინი“ – *“a trick”*;² 55-ე ეპიზოდში: *“The nefarious machinations of the devil”*³ – „არა ღონითა რაითმე კაცობრივთა მახეთაითა იყო ტრფიალ მისა მიმართ ხელმწიფეი იგი, არამედ ეშმაკისა მანქანებითა ესოდენ ძლეულ იყო“.⁴

ასევე საინტერესო და გამართულია თარგმანი ციტატისა „წმიდათა მათ ფრიადითა ლოცვითა შეჭურნეს ხელმწიფენი იგი“ – *“The holy fathers armed the rulers with a great prayer”*;⁵

„ცრემლთა მისთა მდინართა ირწყვოდა ადგილი იგი [შატბერდი]“ – *“That place was watered by his torrential tears”*.⁶ აქ „ცრემლთა მდინარე“, ან „(და)მდინარე ცრემლი“ საინტერესოდაა ჩანაცვლებული „გაუწყვედეული“, „უწყვეტი“ ცრემლით (XXV ეპიზოდი).

აზრი ზუსტია, მაგრამ ხიბლი ქრება კონსტრუქციებში: „ხორცთა საღჟაწი უხმს“ – *“Spiritual labo(u)r helps the flesh”*; „განმზადნა ტაბლაი“ – *“prepared a meal”* (პირდაპირი ციტაცია 22-ე ფსალმუნისა ჩანაცვლებული მარტივი „მომზადა კერძით“); „კინითა მით საშეებლითა ფრიად იშეებდის, რამეთუ ღმერთი იყო შორის წმიდათა მათ“ – *“They rejoiced greatly with what little means they had as if they had had extravagantly rich foods, because God unending Joy was among these holy men”*.⁷

ასევე, თითქოს ფერთაგან დაცლილია ქრესტომათიული, ულამაზესი ციტატა, გაბრიელისეული ფრაზა: „ჩუენთანა არს ხორციელი კეთილი

¹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 25.
² გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 119.
³ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 177.
⁴ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 177.
⁵ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 100.
⁶ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 91.
⁷ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 26.

და თქუენტანა არს სულიერი კეთილი და ესე შევზავნათ ურთიერთას“ – *“Now we have good things of the earth and you have good things for the spirit and we shall combine them together”*.¹ მიუხედავად იმისა, რომ აზრობრივად, თითქოს, ყველაფერი შენარჩუნებულია.

ზუსტი კონსტრუქციითაა გამართული საბანმიდური და კონსტანტინოპოლური წესდებების ჩამოტანის განზრახვის აღმწერი ეპიზოდის თარგმანი: „ნეს არს ნესი საღმრთოი საეკლესიოი ეკლესიასა შინა ჩემსა დაწესებად“ – *“The Divine ecclesiastical law is the rule to be established within my churches”*.² საბანმინდა მართებულადაა მოხსენიებული კონსტრუქციით *“the Lavra of Mar Sabba”*.³ საბანმიდური განგება ტექსტში დახასიათებულია როგორც „სიბრძნით განსაზღვრებული და მშვენიერებით განბრწყინებული, ვითარცა საფასეი დაუღვენელთა კეთილთაი“⁴ – *“defined in Wisdom, noetically illumined as an endless wealth of good things”*.⁵ აქ *“noetically”* ბერძნული „ნოეტონ“-ის რეფლექსიაა, იგივე, რაც რუსთველისეული „გონებაი დაფარული“.⁶

XVII ეპიზოდში იგივე საბანმიდური „განგების“ მუხლები დეტალურადაა გაანალიზებული, ტერმინები თარგმნილია როგორც საკუთრივ ინგლისური, ასევე ბერძნული საეკლესიო ტრადიციის გათვალისწინებით:

„ქრისტეშობის მარხვანი“ – *“The Nativity Fast”*;

„წმიდათა მოციქულთანი“ – *“The Fast of the Apostles”*;

დიდი მარხვა – *Great Fast*;

ბზობა – *Palm Sunday*;

ცისკრის ლოცვა – *Matins*;

ვნების კვირა – *Passion Week*;

აღდგომა (აღვსება) – *Pascha*;

ახალკვირიაკე – *Thomas Sunday*;

„ჭირის კანონი“ – *Canon of Needs*;

აღდგომისა წარდგომანი – *The Paschal Prokeimena*;

საიდუმლო სერობა – *Compline*⁷...

XXIV ეპიზოდში ბაგრატის შესახებ თქმულია, რომ „ბრძანებითა ბერძენთა მეფისაითა მოიღო კურაპალატობაი“. მთარგმნელი ირჩევს კონსტრუქციას: *“to receive the right to be chamberlain instead of Ashot”*.⁸ თუ გავითვალისწინებთ, რომ ინგლისური ტერმინი *“a chamber”* სწორედ

¹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 44.

² გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 58.

³ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 59.

⁴ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 65.

⁵ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 65.

⁶ შოთა რუსთველი. ვეფხისტყაოსანი, – ქართული მწერლობა. 30 ტომად. შემდგენელი აკ. ბაქრაძე, რ. თვარაძე. ტ. IV, თბ., 1988, გვ. 266.

⁷ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 66-67.

⁸ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 81.

„პალატას“ აღნიშნავს, ამ ტერმინის შერჩევა გამართლებულია. სწორადაა ფიქსირებული გუარამ მამფალის ტიტულიც – *“Gvaram, the ruler”*.¹

გამართულია თარგმანი საბა იშხნელისა და კურაპალატის დიალოგის ქრესტომათიული, კონცეპტუალური პასაჟისა, სადაც ბერი არხლევბის მიზეზს განუმარტავს ხელმწიფეს: „დიდებულო მეფეო, შენ ქუეყანისა ხელმწიფე ხარ, ხოლო ქრისტიე – ზეცისა და ქუეყანისა და ქუეცენელთაი; შენ ნათესავთა ამათ მეფე ხარ, ხოლო ქრისტიე – ყოველთა დაბადებულთაი, შენ წარმავალთა ამათ ჟამთა მეფეი ხარ, ხოლო ქრისტიე – საუკუნოი მეუფეი და სრული ჰგიეს უცვალებელი, უჟამოი, დაუსაბამოი...“ – *“O glorious king, you are a ruler of the land, whereas Christ is the Ruler of the Heavens, the earth and the nether-regions. You are the king of race of men and Christ is the king of all Creation. You are a king for only a fleeting time and Christ is the eternal King and rules completely without change, outside of time and with no beginning...”*.²

ტრადიციული ჰაგიოგრაფიული კონსტრუქცია: „და ან კუალად პირველსავე სიტყუასა მოვიდეთ“³ თარგმნილია როგორც „დაბრუნება მთავარ ამბავთან“, რაც, არსებითად, აზრობრივად სწორია: *“Let’s now return to the main story”*⁴ (XXVII ეპიზოდის დასაწყისი). 29-ე პასაჟის ექსპოზიციაში მსგავსი კონსტრუქცია – „ან კუალად ნეშტი იგი პირველი განვაახლოთ“, რაც თარგმნილია როგორც *“Let’s now instead continue on with the first part”*.⁵ ცვალეზადობა ამბებისა ჰაგიოგრაფიულ ტექსტში ლაპიდარულადაა მოსხეპილი და რეზიუმირებული 30-ე ეპიზოდის ფინალში: „ფრიად განგრძობაი იქნებოდა საქმეთა მათთა სრულიად აღწერითა ჭეშმარიტად“.⁶

მონასტრული ცხოვრების მატოსეული, ლაპიდარული განსაზღვრება ლაპიდარულადგეა თარგმნილი: „მონაზონებაი ჰრქევან კრძალვასა“ – *“Monasticism is called to abstinence”*.⁷

აუცილებლად უნდა აღინიშნოს **თარგმნისას დაშვებული უზუსტობანი**, მორიგი გამოცემებისას გასათვალისწინებლად:

„არათუ მრავლისა ჟამისანი არიან ბრძენ, არცა ბრძენთა იციან სამართალი“ (იობი 32,9)⁸ – ციტატა ბიბლიის ახალქართულ თარგმანში ასე ჟღერს: „დღეგრძელნი ყოველთვის არ არიან ბრძენ“ – სიბრძნე არ არის დამოკიდებული ასაკზე, ასაკი არ განაპირობებს და აუცილებლად არ გულისხმობს სიბრძნეს (შდრ.: *“It is not growing old that makes us wise*

¹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. *ორენოვანი...*, გვ. 153.

² გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. *ორენოვანი...*, გვ. 81.

³ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. *ორენოვანი...*, გვ. 96.

⁴ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. *ორენოვანი...*, გვ. 97.

⁵ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. *ორენოვანი...*, გვ. 107.

⁶ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. *ორენოვანი...*, გვ. 116.

⁷ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. *ორენოვანი...*, გვ. 84.

⁸ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. *ორენოვანი...*, გვ. 16.

or helps us to know what is right”¹). თარგმანშია: “Great men are not always wise, neither do the aged understand judgement”,² სადაც ნანაცვლებულია „ბრძენთა“ და „მრავლისა ჟამისათა“ (ასაკოვანთა) პოზიციები;

„მოგცა ქრისტემან კეთილი მოხუცებულეზაი გონებისაი“³ – კონსტრუქციის სიბლი დაკარგულია, რადგან თარგმანში კონსტატირებულია: “Christ has given you the intellect of a wise elder”⁴ – „უფალმა მოგცა ინტელექტი („გონებაი“) ბრძენი მოხუცისა“, ანუ აქცენტირებულია არა ტროპული „მოხუცებულეზაი გონებისაი“, არამედ ორიგინალში არარსებული „ბრძენი მოხუცი“. მერჩულესთან ხაზგასმულია „ახალგაზრდა გონების სიბერე, სიბრძნით ნასაძირკვლევი“, ხანძთელის გამორჩეულობის უარსებითესი ნიშანი (შდრ.: «В прекрасно-юном теле ветхий дух»⁵) და აღნიშნული უზუსტობა კონცეპტუალურ სხვაობას ქმნის ორიგინალისა და თარგმანის პოზიციას შორის.

არაზუსტია თარგმანი ციტატისა „მხიარულ-იქმნა სიმრავლეი იგი ერისაი“ – “He became a source of joy for many people”⁶ – „გრიგოლი მრავალ ადამიანს ექცა სიხარულის წყაროდ“, კონტექსტი უბრალოვდება.

„აბრაჰამ ქუეყანისა მისგან ურწმუნოთა ნათესავთაისა განაშორა ღმერთმან – “God brought Abraham out from the country of his pagan kinsmen”.⁷ “Pagan”-„ნარმართი“ არ გულისხმობს აუცილებლად „ურწმუნოს“. ნარმართობაც რწმენის განსაზღვრული სახეა. ამდენად, კონტექსტურად აქ უფრო “unbelieving” ან “non-believer” არის მოსალოდნელი და ბუნებრივი (იგივე უზუსტობაა დამკვებული XIII ეპიზოდშიც, ამოტის დატირებისას: „მიეცი ხელსა შეურაცხსა უშჯულოსა კაცთასა“⁸ – აქაც “pagan”-ია („ნარმართი“) გამოყენებული.

კონსტრუქციაში „სათნო იყოს სულიერი ესე საგრობაი ჩუენი უცხოებასა შინა [უფლისათვის]“ ტერმინი „საგრობაი“ თარგმნილია როგორც “labo(u)r”, რაც უფრო „(მო)შრომის“ კონტექსტს გულისხმობს: “Our spiritual labo(u)r in a foreign land might be pleasing [to the Lord God]”.⁹ ვფიქრობთ, “labo(u)rs” აქ აჯობებდა რუსული «подвижничество»-ს ეკვივალენტი – “asceticism” ან “selfless devotion”, მით უმეტეს, რომ პირველი ცნება რამდენიმეგზის კონტექსტურად სწორად დასტურდება თარგმნილ ტექსტში.

დაკარგულია ნიუანსი: „იზარდებოდეს მძოვართა სახედ მწუანვი-

¹ Good News Bible, გვ. 626.

² გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 16.

³ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 16.

⁴ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 17.

⁵ К. Бальмонт. заколдованная дева, – К. Бальмонт. Избранная лирика. М., 1987, გვ. 68.

⁶ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 97.

⁷ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 15.

⁸ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 61.

⁹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი..., გვ. 28.

ლითა და ხილითა“ – *“They subsisted only through grazing on grass and fruit”*¹ (სიტყვა-სიტყვით: „არსებობდნენ მხოლოდ ბალახის ძოვითა და ხილით“).

დასახვევია თარგმანი კონსტრუქციისა „განთიად მოახილვა ყოველი სანახები ხანძთისაი“ – *“At down he showed him all there was to see at Khandzta”*.² აქ „სანახები“ არ გულისხმობს „ყველაფერს, რაც სანახავი იყო“, როგორც ეს თარგმანშია მოცემული.

ვფიქრობთ, ასევე აუცილებლად დასახვევია ხუედიოსთან საუბრის ერთი პასაჟის თარგმანიც: „ინებენ უფალმენ მოცემად ჩვენდა მადლი ესე, რაითა ღირსად ვჰმსახუროთ სინმიდესა შენსა ვიდრე აღსასრულამდე, ჰოი, წმიდაო, ღმრთისაო“³ – *“O holy one of God, may the Lord desire to give us this grace, so that we may worthily serve your holiness until your repose”*.

გასაგებია, აქ იგულისხმება ხუედიოსის აღსასრული, მაგრამ ისიც ნთელია, რომ მამები ამას (ტაქტიდან გამომდინარე, არ დააკონკრეტებდნენ). ამდენად, ინგლისურ ვარიანტშიც სასურველია არ დაფიქსირდეს კონსტრუქცია „შენი განსვლა [ხორცთაგან]“, თუმცა კი აზრობრივად აქ ყველაფერი სწორია. მსგავსი პასაჟია მომაკვდავი ბერისათვის ძმათაგან თქმული სიტყვები: „ან მიხვალ უფლისა“ აბსოლუტურად ტაქტიანია და ტაქტი შენარჩუნებულია თარგმანშიც: *“You are now going to be with the Lord”*.⁴

აზრობრივად სწორია, მაგრამ სასურველი იქნებოდა უფრო დახვეწილი ეკვივალენტი დაძებნილიყო სინტაგმისათვის „მსოფლიონი ერისკაცნი“ – *“Men from the general population”*,⁵ ან კონსტრუქციაში „მცირენი იპოებოდეს დაშენებულ“ (*“only a very few structures were to be found within the forests”*).⁶ ვფიქრობთ, აქ “structures” მეტისმეტად მოდერნისტულ, მკვეთრ ფერად ჩნდება ჰაგიოგრაფიული ტექსტის არქაულ ქსოვილში („სიძველის ნელ ხავსში“, გალაკტიონის სახისმეტყველებით) და, ალბათ, აქ ნეიტრალური “buildings” აჯობებდა (თუმცა, ისიც გვესმის, რომ აქ ნაგებობათა სიმრავლეზე, სწორედ „სტრუქტურაზე“ საუბარი).

კონცეპტუალურია IX ეპიზოდის ფრაზა: „და მათ ჟამთა მფლობელი იყო ამათ ქუეყანათა ღმრთისმსახური ხელმწიფეი დიდი ბაგრატიონიანი აშოტ კურაპალატი, კეთილად მორწმუნეი, რომლისა გამო დაემტკიცა ქართველთა ზედა მთავრობაი მისი და შვილთა მისთაი ვიდრე უკუნისადმდე ჟამთა“.⁷ თარგმანში კი ვკითხულობთ: *“At that time the steward of their land was the God-believing and great ruler Bagration, Ashot Curapalates. Because of these virtues his rule and of his children became established over*

¹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 21.

² გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 28.

³ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 28.

⁴ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 38.

⁵ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 34.

⁶ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 36.

⁷ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 40.

the Georgian people for many centuries".¹ პასაჟის (ორიგინალის) უკანასკნელ სიტყვებში ხაზგასმულია, რომ ბაგრატიონთა მმართველობა მარადიულია („ვიდრე უკუნისადმდე ჟამთა“), ხოლო თარგმანში – „მრავალსაუკუნოვანი“, ანუ – დროით დასაზღვრული, არამარადიული – *“for many centuries”*, რაც კონცეპტუალური სხვაობაა და აუცილებლად უნდა ჩასწორდეს: გრიგოლი მარადიულ და არა დროში დასაზღვრულ (თუნდაც „მრავალსაუკუნოვან“) მეფობას უწინასწარმეტყველებს ბაგრატიონებს.

აღსანიშნავია, რომ სხვა პასაჟებში „თანა-გუაც თქუენი ღუნაი და მონასტრისა თქუენისა ჟამთა უკუნისადმდე“ (მადლიერი გაბრიელის სიტყვები გრიგოლისადმი), ან „ლოცვაი ჩვენთვის უკუნისადმდე განანესეთ“) „უკუნისადმდე“, სწორადაა თარგმნილი კონსტრუქციებით *“time eternal”* და *“forever”*.

ზემოაღნიშნულ პასაჟში სწორადაა ფიქსირებული ქართული სამეფო დინასტიის გვარი – „ბაგრატიონი“, გამართლებულია, რომ მთარგმნელმა არჩევანი სწორედ აღნიშნულ ტრანსკრიფციასა და ტრანსლიტერაციაზე შეაჩერა (და არა დედნისეულ „ბაგრატუნინანზე“), რადგან მსოფლიო ქართველ მეფეებს სწორედ „ბაგრატიონის“ გვარით იცნობს.

რა თქმა უნდა, „ქვითხურო“, „კირითხურო“ კლასიკურ ინგლისურში სწორედაც სიტყვა *“mason”*-ით გადმოიცემა, მაგრამ, აღნიშნული სიტყვის ორგემაგე მნიშვნელობიდან გამომდინარე, ვფიქრობთ, სასურველი იქნებოდა მისი ჩანაცვლება არაორაზროვანი ტერმინით.

მეათე ეპიზოდის „ტაძარი – შესავედრებელ მოლტოლოვითათვის“ (*“a place of refuge”*), რა თქმა უნდა, გულისხმობს ეკლესიას, მაგრამ დედა ფებრონიას ეპიზოდში ხსენებული არ აღნიშნავს აშოტის კარის ეკლესიას (არც მირიანის, XII ეპიზოდში მოხსენიებული?), არამედ „პალატის“, „სასახლის“ სინონიმი (როგორც „შუშანიკის წამებაში“ – „დაუტევა ტაძარი თვისი“²).

აშოტის მიმართვაში გრიგოლისადმი ნეტარი ცხადდება „ქრისტეანეთა სიქადულად“ – იმედად, თარგმანში აზრი შეცვლილია, კონსტრუქციაც – ხელოვნურად გართულებული: *“a source of joy for Christians”*.

გრიგოლისმიერი დალოცვა აშოტისა ზუსტადაა თარგმნილი, ერთი უზუსტობა მაინც ფიქსირდება – კურაპალატის მემკვიდრეებს წმინდანი უსურვებს „იყვნეს მტკიცედ უფროის კლდეთა მყართა და მათათა საუკუნეთა“ – თარგმანში, „კლდეთა“ ნაცვლად, ფიქსირდება „კედელთა“ – *“They shall be stronger than the firmest walls and eternal mountains and be glorious forever”*.⁴

კონსტრუქციაში „[გრიგოლმა] თანანარიყვანა საბა, დედის დისწუ-

¹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 41.

² გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 81.

³ იაკობ ხუცესი. შუშანიკის წამება, გვ. 438.

⁴ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 97.

ლი თვისი [კონსტანტინეპოლს]“, თარგმანში დამატებულია *“the only child of his mother’s sister”*,¹ რაც დედნის აღნიშნულ პასაჟში არ კონკრეტდება.

არაზუსტია თარგმანი წინადადებისა „კედელსა, თვინიერ ბერთაისა, არავინ მიეყრდნობოდა“ – *“apart from the monks, nobody leaned against the walls”*.² აქ „ბერი“ აღნიშნავს არა „მონაზონს“, არამედ „ასაკოვანს“, „ხანდაზმულს“.

ასევე არაზუსტია მეფე დემეტრეს მიერ გრიგოლისათვის თქმულ სიტყვათა თარგმანი: „არა მოსრულ არიან აქა ეგევითარნი მონაზონნი, რომელთასაცა ბრძანებს სინმიდეი შენი“ – *“Such monks have not come here for whom your holiness commands”*.³ აღნიშნულ კონტექსტში „ბრძანებს“ გულისხმობს არა იმპერატორს, არამედ „თქმას“, „უბნობას“, „მბობა“-ს, მეფე თავაზიანად მიმართავს წმინდანს (როგორც „ვეფხისტყაოსნის“ სასაუბრო ეტიკეტში ფიქსირდება კონსტრუქციები: როსტევეან(მა) ბრძანა, ავთანდილ(მა) ჰკადრა).

ვფიქრობთ, კონსტრუქციაც *“to become enraged”* („გაცოფება“) ციტატაში „ნეტარი მამაი გრიგოლ სიტყუასა მეფისასა განრისხნა“⁴ უნდა შეიცვალოს კონსტრუქციით *“to become furuios”* („განრისხება“).

აფხაზეთის ეპიზოდში, საგულისხმო პასაჟის – „ამას მინასა ზედა ვერ ეგების მარხვაი ქარისაგან ხორშაკისა მაკვედინებელისა“ – თარგმანში ვკითხულობთ: *“On this land spiritual fasting cannot come about due to the deadly, burning heat of the Sun”*.⁵ „ხორშაკი“ საბასთან განმარტებულია, როგორც „ქარი შემწეული“.⁶ სასურველია, ეს მნიშვნელობა თარგმანშიც იქნეს გათვალისწინებული.

XXV ეპიზოდში შატბერდი იხსენიება „ლელედ გლოვისა მტერთა მათ უხილავთა და ხილულთა.“ თარგმანში „ლელე“ „ველადაა“ გარდაქმნილი – *“a valley of mourning for enemies seen and unseen”*.⁷ „ლელე გლოვისა“ იმავე მნიშვნელობის პარადიგმა უნდა იყოს, რაც „ცრემლთა მდინარე“ (ან „მდინარე ცრემლი“) პასაჟის დასაწყისში.

კურაპალატთან საბა იშხნელის საუბრის ეპიზოდის ფინალის (XXVI პასაჟი) თარგმანში უნდა ჩასწორდეს ფრაზა: *“I came here before you at the behest of my brothers and our spiritual father Gregory”*⁸ – უნდა იყოს არა *“brothers”* და *“our”*, არამედ *“brother”* და *“my”* („სიტყვითა ძმისა და მოძღვრისა ჩემისა“); საბა არა საძმოს (ძმების), არამედ სწორედ გრიგოლის თხოვნით ეახლა მეფეს.

¹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 60.

² გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 68.

³ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 73.

⁴ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 73.

⁵ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 75.

⁶ სულხან-საბა ორბელიანი. ლექსიკონი ქართული. ტ. II, გვ. 427.

⁷ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 92.

⁸ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 95.

ქრესტომათიულია 33-ე ეპიზოდის ციტატა: „ან არს ხანძთას ხელითა მისითა დაწერილი სულისა მიერ წმიდისა სანელინდოი იადგარი, რომლისა სიტყუანი ფრიადკეთილ არიან, ხოლო ახლისა შჯულისა დაბეჭდულნი წიგნნი ზეპირით იცოდნა და მრავალნი წიგნნი ძუელისაცა შჯულისანი, არამედ დაუბეჭდველნი, წმიდათა მოძღვართა თქუმულნი აურაცხელნი წარმოითქმოდის უწიგნოდ ენითა მისითა, უმეტეს ზესთა ბუნებისა ჩვენისა, რამეთუ ძალი ღმრთისაი სადაცა დაადგრეს, ყოველსავე აღასრულებს უფროის ბუნებისა და ცნობისა კაცებრებისა“.¹ აქ „სანელინდოი იადგარი“ მართებულადაა თარგმნილი, როგორც *“a yearly collection of hymns”*: *“In Khandzta there is now a yearly collection of hymns written in his own hand through the Holy Spirit the words of which are very good”*. შემდეგ თარგმანში ვკითხულობთ: *“He knew the printed books of New Testament”*,² რაც არასწორია – „წიგნნი დაბეჭდულნი“ აღნიშნულ კონტექსტში გულისხმობს არა „ბეჭდურ“, არამედ „კანონიკურ“ წიგნს (მერჩულეს ტექსტი X საუკუნისაა და რამდენიმე ასწლეულით უსწრებს იოჰან გუტენბერგის გამოგონებას).

ვრცელი კონსტრუქცია „უმეტეს ზეშთა ბუნებისა ჩუენისა“ თარგმნილია ლაპიდარულ-ტევადი *“supernaturally”*-თი.

ჯავახეთის კრების ეპიზოდში კონსტატირებული პასაჟის – „იყო სიყუარული [არსენსა და ეფრემს] შორის ერთად ზრდილობისათვის“ – თარგმნისას მნიშვნელოვანი ნიუანსია დაკარგული – *“There was love between them from the time of being raised together”*.³ დედანში სიყვარულის მიზეზია ფიქსირებული, თარგმანში – დასაბამი და ხანგრძლივობა.

„ერუშნელმან ეპისკოპოსმან მისჟამისამან“ თარგმნილია, როგორც *“The bishop of Erushani, his contemporary”*:⁴ „მის ჟამისამან“, ვფიქრობთ, „იმჟამინდელის“, „მაშინდელის“ მნიშვნელობას შეიცავს და არ საჭიროებს დაკონკრეტებას, რომ უკანასკნელი „გრიგოლის თანამედროვეა“.

ჯავახეთისავე კრების ეპიზოდის პასაჟი „ყოველნივე სიხარულით მიეგებნეს და შეუდგეს სიტყუათა მისთა სიხარულით“ თარგმნილია როგორც *“They all joyfully met him and cast their attention upon his words”*.⁵ „სიტყუათა შედგომა“ უნდა გულისხმობდეს სიტყვათა გათვალისწინებას, აღსრულებას და არა მხოლოდ „ყურადღების მიპყრობას“. იქვე: „გულისწყრომამან კაცისამან სიმართლეი ღმრთისაი არა ქმნის“ – *“a man’s anger is not becoming of the Truth of God”*.⁶ აქ კონსტრუქცია „არა ქმნის სიმართლეს“ ტრანსფორმირებულია კონსტრუქციად „არ იქცევა სიმართლედ“, ანუ გვარის კატეგორიებია განსხვავებული.

¹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 122.

² გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ.123.

³ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ.140.

⁴ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 140.

⁵ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 141.

⁶ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ.144.

გრიგოლი სიძვის დედაკაცს მიმართავს: „ჰოი, სანყალობელო“, თარგმანშია: *“You wretched one” – “wretched”*, „საბრალოსთან“ ერთად, შეიცავს „ვიგინდარას“ ნიუანსს. ქრისტიანობა, მხილებასთან ერთად (და მეტადაც), სიბრალული და თანაღმობაა, და არა განკითხვა. გრიგოლიც განმკითხველი კი არა – თანამღმობელია.

ანჩის კრების ეპიზოდში (69-ე) ცქირი მოხსენიებულია, როგორც „მოციქულად მავალი აშოტ კურაპალატსა წინაშე“.¹ ამ კონტექსტში იგულისხმება არა „მოციქული“ ტრადიციული, საეკლესიო გაგებით, არამედ – შუამავლის ფუნქციით. ამდენად, სასურველია კლასიკური *“disciple”* ჩანაცვლდეს სხვა ტერმინით, ვთქვათ, *“mediator”*-ით.

„ლირბი“ გლახაკისათვის თქმულ ფრაზაში: „უნდოისა სასყიდლისათვის უბრალოსა ბერისა კაცისა სისხლსა გადისხამ“ დაკარგულია ორი ნიუანსი – „უბრალო“ გულისხმობს არა მხოლოდ „ჩვეულებრივს“, არამედ, უპირველესად, „ბრალის არმქონეს“, „ბერი“ კი – „მონაზონსაც“ და „მოხუცსაც“ – *“You spill the blood of a simple monk for a paltry reward”*.²

73-ე პასაჟში ფიქსირებულია მოციქულის სიტყვა: „დალაცათუ გესხნენ ბევრ მზარდულ, არამედ არა მრავალ მამა“ – თარგმანში „მზარდულ“ (აღმზრდელი) არასწორადაა წარმოდგენილი „შვილებად“ – *“You shall have many children, but not many fathers”*,³ რაც არა მხოლოდ აბუნდოვანებს აზრს, სრულად ცვლის კონტექსტს.

78-ე პასაჟში: „მამაი ძესა არცა თუ თუალისა წამითა არა უხუცეს არს“ – *“The Father is not greater in light of the Son”*⁴ – „არცა თუ თუალისა წამითა“ ასაკის კონსტატაციაა.

„გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრების“ უდავოდ საინტერესო და ღირებული თარგმანის მომდევნო გამოცემებისას გასათვალისწინებელია **საკუთარი სახელებისა და ტოპონიმების** მართლწერის საკითხებიც.

ვფიქრობთ, საკუთარი სახელები არ უნდა გადაკეთდეს სათარგმნის ენის ყაიდაზე – ვთქვათ, გრიგოლი – „გრეგორი“, მით უმეტეს, რომ ზოგი პერსონაჟის სახელი სწორი, ზუსტი ტრანსკრიფციითა და ტრანსლიტერაციითაა წარმოდგენილი ტექსტში (მაგალითად, აფხაზეთის მეფე დემეტრესი), ზოგისა კი – არა. ვფიქრობთ, შერჩევითობის პრინციპია აქ მიუღებელია. გაუგებარია, გრიგოლის უპირველეს თანამოსაგრეთა – თეოდორესა და ქრისტეფორეს სახელები რატომაა წარმოდგენილი სხვადასხვა პრინციპით – თეოდორესი – უცვლელად, ქრისტეფორესი – „ქრისტოფორუსად“.⁵ არასწორადაა წარმოდგენილი სახელი დედოფალ „ბევრელისა“ – „ბევრეულის“ ფორმით. კონსტრუქციაში *“the blessed bi-*

¹ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 204.

² გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 207.

³ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 223.

⁴ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 234.

⁵ გიორგი მერჩულე. გრიგოლ ხანძთელის ცხოვრება. ორენოვანი., გვ. 165.

shop George of Matskveri“ უნდა იყოს „ანწყური“, „მანყვერელი“ აწყურის ეპისკოპოსია. ტოპონიმი „ქორთა“ უნდა დაინეროს “Qorta” და არა “Korta” ფორმით და სხვ. და მთავარი: არ შეიძლება წიგნის სათაურში დედნის ენაზე წარმოდგენილი იყოს ვარიანტი „ხანცთა“, თარგმანში კი – „ხანძთა.“ ყველა კანონიკურ ტექსტში მეორე ვარიანტი დასტურდება, ალბათ, ამ ორენოვანი გამოცემის ტექსტშიც ასევე უნდა დაფიქსირდეს – ხანძთა.

NANA KUTSIA, MADLENA OCHIGAVA¹

**ENGLISH TRANSLATION OF
“THE LIFE OF SAINT GREGORY OF KHANDZTA”**

“The Life of Saint Gregory of Khandzta” is translated and published through the prayers and blessings of Metropolitan Isaiah of Nikozi and Tskhinvali by an American scholar and translator Theophan Eirik Halvorson in 2015. It’s the premier English translation of this holy text.

Georgian hagiography is the foundation of Georgian literary tradition. By adopting the Chalcedonian Creed Georgia turned directly towards Byzantine ideology. From then onward Georgian culture gained access to world Christian thought through Byzantium. Orientation towards Byzantine culture did not constitute a threat to the original character of Georgian literature. Georgian thinkers did not propose to allow Georgian culture to fuse with that of Byzantium, but to develop it along parallel lines. Therefore, Georgian-Greek literary relations were from the very beginning accompanied by an ecclesiastical and cultural rivalry. This circumstance came to play an important part and subsequently determined the originality of the literary process in Georgia: an ever-growing interest in original literature, the creation of a national hagiography. Georgian writers used Greek liturgical canons, introducing into them original Georgian texts and establishing these in liturgical practice.

We have studied the original and translated texts. Some passages of translation are marked by a pretreatment of the original, some are altered, supplemented. This kind of translation might be called a peculiar redaction. We would like to thank the translator of this important text of Georgian hagiography.

¹ **Nana Kutsia** – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University; **Madlena Ochigava** – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მაია მელანაშვილი¹

პიკარესკული რომანის სათავეებთან

პიკარესკას შესახებ არსებული სამეცნიერო ლიტერატურა საკმაოდ შთამბეჭდავია, რაც დასტურდება ეროვნულ და დასავლურ სამეცნიერო წრეებში არსებული კვლევებით. ზემოაღნიშნული ფაქტი განპირობებულია პიკარესკას ჟანრის ასიმილაციით; იმით, რომ იგი წარმოდგენილია დასავლეთ და აღმოსავლეთ ევროპის, აზიისა და ლათინური ამერიკის ლიტერატურულ პარადიგმებში. სავსებით გასაზიარებელია მიხეილ ბახტინის შენიშვნა მსოფლიო რომანისტიკის ფორმირების ისტორიაში პიკარესკას როლის შესახებ: «Колыбель европейского романа нового времени начали шут, плут и дурак и оставили в его пеленах свой колпак с погремушками» (ახალი დროის ევროპულ რომანს საფუძველი მასხარამ, თაღლითმა და სულელმა ჩაუყარეს, და მის აკვანში ჩხარუნებიანი ჩაჩი დატოვეს).² დღესდღეობითაც ჟანრის აქტუალობაზე, მის ზეეროვნულობასა და ზეისტორიულ მნიშვნელობაზე მიუთითებს ამერიკელი მეცნიერი ა. ბლექბერნი, რომელმაც მთელ თანამედროვე დასავლურ სამყაროს „პიკარესკული“ უწოდა.³

ტერმინი *genero picaresco* ესპანური *el picaresco*-სგან (ცუღლუტი, გაიძვერა, თაღლითი) მომდინარეობს და სხვადასხვა ლიტერატურაში ფუნქციონირებს ეროვნულ სუბსტიტუტებთან ერთად: ქართულ ლიტერატურაში – თაღლითური რომანი, რუსულ ლიტერატურაში – *плутовской роман*, უკრაინულში – *шахрайський роман* ან *крутійський роман*, გერმანულში – *shelmenroman*, ინგლისურში – *romance of roguery*, ჰოლანდიურში – *betreffende schelmen* და სხვ. თუმცა, დეფინიცია „პიკარესკა“ მოიცავს არა მხოლოდ რომანის ჟანრულ ფორმას; მსოფლიო ლიტერატურულ ტრადიციაში დამკვიდრებულია ამბავი-პიკარესკა, მოთხრობა ან ნოველა-პიკარესკა (ეს უკანასკნელნი ისტორიულად ჟანრის უფრო

¹ მაია მელანაშვილი – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² М. М. Бахтин. Вопросы литературы и эстетики. Исследования разных лет. М., 1975, გვ. 217.

³ A. Blackburn. The myth of the picaresco: *Continuity and transformation of the picaresque novel, 1554-1954*. Chapel Hill: UNC Press, 1979, გვ. 25.

ადრეულ ნაირსახეობებს წარმოადგენენ). ტრადიციის თანახმად, პიკარესკული ამბავი და პიკარესკული რომანი გადმოგვცემს გმირის – პიკაროს დეტალურ ბიოგრაფიას (დაბადებიდან – „გამეფებამდე“), ამიტომაც ჟანრის ამ ფორმებში წარმოდგენილია მდიდარი ცხოვრებისეული, ისტორიული, გეოგრაფიული მასალა და შესაბამისად, იგი საკმაოდ დიდი მოცულობისაა. რაც შეეხება ნოველა-პიკარესკას და მოთხრობა-პიკარესკას, ისინი წარმოადგენენ ვრცელი ბიოგრაფიული თხრობის „ფრაგმენტს“ და როგორც წესი, შეიცავენ პიკარესკული გმირის ცალკეული ავანტიურის აღწერას. XX საუკუნის ლიტერატურაში (მათ შორის ქართულში) გავრცელება პოვა პიკარესკულმა ამბავმაც და პიკარესკულმა რომანმაც; ორივე მომდინარეობს ერთი ჟანრული კანონიდან.

თანამედროვე ეროვნულ და დასავლურ ლიტერატურათმცოდნეობაში „პიკარესკას“ ტერმინის ორგვარი დეფინიციის ტენდენცია შეინიშნება: ისტორიული (ანუ, კლასიკური) და თეორიული (თანამედროვე). პირველი გულისხმობს XVI-XVII საუკუნეების ადრეული ევროპული რომანის მოდელს, რომელიც აღმოცენდა ესპანეთში და „ოქროს ხანის“ ესპანური პროზის წამყვან ჟანრად იქცა. ესპანელმა ავტორებმა შეიმუშავეს პიკარესკას მკაფიო ჟანრული კანონი:

- ✓ პირველ პირში წარმოებული თხრობის ფორმა (პიკაროს „ავტობიოგრაფია“);
- ✓ ციკლური და კუმულაციური სიუჟეტური სქემების სინთეზი (ამ უკანასკნელის პრევალირების შემთხვევაში);
- ✓ „ბიოგრაფიული“ კომპოზიციური ერთიანობა (გმირის ბავშვობა – ახალგაზრდობა – პიროვნების ჩამოყალიბება – „გამეფება“);
- ✓ მოტივების მუდმივი, კონსტანტური ნაკრები: საყოფაცხოვრებო (გზა, შეხვედრა – განშორება, ფული), ავანტიურის-ტულ-თაღლითური (სილატაკე, თვითმარქვიობა, ექიმბაშობა, თვალთმაქცობა, ანგარებიანი ქორწინება), ზნეობრივ-ფილოსოფიური (გადარჩენა, დაპირისპირება და ბუნტი, სულიერი მარტოობა), სადღესასწაულო-კარნავალური (ცნობა-არცნობა, გადაცმა).

შუა საუკუნეების პიკარესკას ჟანრის მთავარ აღმოჩენას მარგინალური ანტიგმირის კონცეფცია წარმოადგენს: თაღლითი სურვილის წინააღმდეგ ან თაღლითი მონოდებით (მოტივაციის მიხედვით), გლეხი-მარგინალი ან გაღატაკებული დიდგვაროვანი (სოციალური სტატუსის მიხედვით). ესპანურ ლიტერატურაში ფართოდ წარმოდგენილმა აღნიშნულმა ჟანრულმა მოდელმა მოგვიანებით, XVII-XVIII საუკუნეებში გავრცელება პოვა დასავლეთ ევროპის სხვა ქვეყნებშიც.

XIX საუკუნის ევროპულ რომანისტიკაში გარკვეულწილად, პიკარესკული პროზის კრიზისი შეინიშნება, თუმცა XX საუკუნის დასაწყისში მსხვილმა სოციალურმა კატაკლიზმებმა, კლასობრივი ბრძოლის გამწვავ-

ვებამ და მსოფლიოს ტრაგიკომიკური აღქმის აღორძინებამ კვლავ დაუბრუნეს სიცოცხლე პიკარესკას ჟანრს. იაროსლავ ჰაშეკის „ყოჩაღი ჯარისკაცი შვეიკის თავგადასავალი“, თომას მანის „ყალბებანდ ფელიქს კრულის აღსარება“, გიუნტერ გრასის „თუნუქის დოლი“, ქრისტოფერ იშერვუდის „მისტერ ნორისის შრომანი და განვლილი დღეები“, საბჭოთა პერიოდის რუსული პიკარესკული რომანი (ილია ილფისა და ევგენი პეტროვის „თორმეტი სკამი“ და „ოქროს ხბო“) და სხვ. საუკუნეთა მიჯნაზე არსებულ ლიტერატურულ სინამდვილეში ჩამოყალიბებული კლასიკური ტრადიციებისა და ნოვატორული მხატვრული ხერხების სინთეზირების ილუსტრირებას წარმოადგენენ.

პიკარესკას ჟანრი დღესაც განაგრძობს ფუნქციონირებას და ინარჩუნებს ჟანრული ფარგლების გაფართოებისა და შინაარსის გამდიდრების ტენდენციებს. არა ერთი მეცნიერი გამოთქვამს აზრს იმის თაობაზე, რომ პიკარესკული ანტიგმირის პროტეისტულობამ¹ გავლენა მოახდინა ზოგადად, პიკარესკას ჟანრის პროტეისტულობაზე. შეიმჩნევა პიკარესკას ჟანრული საზღვრების სიახლოვე „ცხოვრებათა“ ლიტერატურასთან, აღსარებისა თუ აღმზრდელობით რომანთან. მკვლევრები ერთხმად აღიარებენ, რომ პირობითი ჟანრული „პიროვის“ გარშემო, რომელიც აერთიანებს ჟანრის კლასიკას (ესპანური რომანები: ანონიმური „ლასარილიო ტორმესელის ცხოვრება“, მატეო ალემანის „გუსმან დე ალფარაჩე“, ფრანცისკო დე კევედოს „დონ პაბლოსის სახელით ცნობილი გაიძვერას ისტორია“ და სხვ.), განთავსდა ტექსტები, რომლებიც სხვადასხვა დონეზე აახლოებს პიკარესკულ თხრობას სხვა ჟანრულ წარმონაქმნებთან. ედინბურგის უნივერსიტეტის პროფესორ ა. პარკერის თანახმად, თანამედროვე პიკარესკული რომანი „სატირული ბელეტრისტიკის პროზაული ჟანრია, რომელიც რეალისტური, ხშირად კი იუმორისტული ფორმით ასახავს დაბალი სოციალური ფენებიდან გამოსული და დაუნდობელ საზოგადოებაში საკუთარი გონებამახვილობის წყალობით გადარჩენილი პიკარესკული გმირის თავგადასავალს“.² მისი აზრით, ლიტერატურულ-ისტორიული ევოლუციის განმავლობაში ჟანრის კლასიკურმა თვისებებმა და ლიტერატურული სახის კონცეფციამ ტრანსფორმაცია განიცადა. თანამედროვე პიკარესკაში მთხრობელი-თაღლითის სახესთან შედარებით, ავტორი-მთხრობელის სახე დომინირებს; ასე რომ, პირველი პირის მიერ წარმოებული თხრობის ფორმა, უმეტეს შემთხვევაში, აღარ არის დაცული. მძაფრსიუჟეტულობაზე ორიენტაციამ კი განაპირობა ჟანრის ზნეობრივ-ფილოსოფიური პრობლემატიკის ნიველირება ავანტიურისტულ-სათავგადასავლო კომპონენ-

¹ შინაგანი სამყაროს ცვალებადობის შესაძლებლობა – პიკაროს ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი მახასიათებელი; თხრობის განმავლობაში იგი სხვადასხვა როლში და სხვადასხვა ნიღბით გვევლინება.

² A. A. Parker. Literature and the Delinquent: *The Picaresque Novel in Spain and Europe, 1599-1753*. Edinburgh University Press, 1967, გვ. 3.

ტის გამძაფრების ხარჯზე. თანამედროვე პიკარესკულ რომანს ხშირად გასდევს მაგისტრალური ავანტიურისტული ინტრიგა, რომელსაც ექვემდებარება ყველა სხვა სიუჟეტური პერიპეტია. XX საუკუნის პროზაში პიკარესკას ჟანრის ფორმა მთლიანად დამოკიდებულია შემოქმედებით ინდივიდუალობასა და მწერლის ნებაზე. თუმცა, ჟანრის შინაარსი, რომელიც მჭიდროდ უკავშირდება ცენტრალური პერსონაჟის კონცეფციას, დღემდე ტრადიციული რჩება. პიკარესკული გმირი თითქოს „შლის“ თავის ყველა იმ „ვერსიას“, რომელიც ჩამოყალიბდა XVIII-XIX საუკუნეების მსოფლიო რომანისტიკაში და XX საუკუნის პროზაში წარმოგვიდგება ერთდროულად, როგორც ასოციალური მანანნალა, ღარიბი და მშიერი, მახვილგონიერი და ცინიკური, ბოროტი და სულგრძელი.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, პიკარესკას, როგორც „ეროვნული ესპანური ჟანრის“ ლიტერატურული კანონი კარგად არის შესწავლილი დასავლეთის სამეცნიერო წრეებში, რასაც ვერ ვიტყვით ქართულ ლიტერატურათმცოდნეობასთან მიმართებით.¹ კვლავაც პრობლემატური რჩება ჟანრის გენეზისის (ფოლკლორულ-მითოლოგიური, ლიტერატურული), პიკაროს ნოვატორული მხატვრული ხასიათისა და რომანული კონფლიქტის („პატარა ადამიანი“ სოციუმის წინააღმდეგ), პიკარესკული რომანის ისტორიული და ლიტერატურული ღირებულების, ბოლო ორი საუკუნის განმავლობაში პროზაში ჟანრული მოდელის ტრანსფორმაციის საკითხები, ასევე ცალკეული მწერლების შემოქმედებაში ჟანრის ტრადიციების შესწავლის საკითხი.

მკვლევარებს არ გააჩნიათ ცალსახა პასუხი პიკარესკას გენეზისის საკითხთან დაკავშირებით. ფოლკლორულ-მითოლოგიურ წყაროდ ასახელებენ ტრიკსტერიადებს, ფრანგულ ფარსებსა და იტალიურ ფაცეციებს, ლიტერატურული წყაროდ – ნოველათა კრებულებს, ანტიკურ ავანტიურისტულ-საყოფაცხოვრებო რომანს. ამ უკანასკნელის გავლენა პიკარესკას ჟანრის აღმოცენებაზე ესპანურ პროზაში, მეცნიერთა საერთო აზრით, ძალზე დიდია. ჯერ კიდევ XIX საუკუნეში ფ. ჩენდლერმა მონოგრაფიაში *“Romances of Roguery. An Episode in the History of the Novel”* („პიკარესკული რომანები. ეპიზოდი რომანის ისტორიაში“, 1898), ანტიკურ ლიტერატურაში პიკარესკული პროტოსიუჟეტების გამოვლენისას, პიკარესკული რომანის მნიშვნელოვან მოდელად დაასახელა აპულეიუსის „ოქროს ვირი“ (პეტრონიუსის „სატირიკონთან“ ერთად).²

XX საუკუნეშიც არა ერთმა მეცნიერმა გაავლო პარალელი ანტიკურ

¹ აღნიშნულ პრობლემასთან მიმართებით ერთგვარ გამოწვევას შეადგენს **ეკატერინე ნიკოლაიშვილის** საკვალიფიკაციო ნაშრომი: „*ესპანური პიკარესკული რომანის ტენდენციები XVIII საუკუნის ინგლისურ ლიტერატურაში*“ (ფილოლოგიის დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად წარდგენილი დისერტაცია. ბათუმი, 2008).

² **F. W. Chandler.** *Romances of Roguery. An Episode in the History of the Novel.* N. Y., L., 1899, გვ. 4.

ავანტიურისტულ-საყოფაცხოვრებო რომანსა და ესპანურ პიკარესკას შორის; აღინიშნა, რომ „ლასარილიო ტორმესელის ცხოვრების“ (1554) ყველაზე შესაძლებელ ლიტერატურულ პირველსახეს წარმოადგენს აპულიუსის „მეტამორფოზები, ანუ ოქროს ვირი“. დაწვრილებით განიხილავს ამ პრობლემას ესპანელი მეცნიერი დ. რიცაპიტო თავის ნაშრომში *“The Golden Ass of Apuleius and the Spanish Picaresque Novel”* („აპულიუსის „ოქროს ვირი“ და ესპანური პიკარესკული რომანი“, 1979). მართლაც, კომპოზიციური თვალსაზრისით „სატირიკონი“ და „ოქროს ვირი“ აგებულია როგორც გმირის/გმირების თავგადასავალთა ჯაჭვი; ამავდროულად, ისინი შეიცავენ ჩართულ ნოველებს. ორივე რომანში მხატვრული წარმოსახვის სფეროს საზოგადოების „დაბალი“ ფენების ცხოვრება წარმოადგენს, ხოლო პიკარესკული გმირების დამოკიდებულება იმის მიმართ, რაც მათ გარშემო ხდება, მკვეთრად კრიტიკულია. ნარატორის მიერ თხრობა პირველ პირში მიმდინარეობს. ყველა ზემოაღნიშნული თვისება ტრადიციულად ახლავს ევროპული პიკარესკული რომანის ჟანრის ფორმას.

პიკარესკას გენეზისთან დაკავშირებით გვერდს ვერ ავუვლით ჟანრის აღმოსავლური წარმოშობის თეორიას; კერძოდ, მ. ზანდი, აღნიშნავს XVI საუკუნის ესპანურ საზოგადოებაზე არაბთა კულტურის დიდ გავლენას და ევროპული პიკარესკული პროზის უშუალო წინამორბედად ასახელებს არაბულ მაკამას და განიხილავს „ლასარიო ტორმესელის ცხოვრებას“, როგორც მაკამების – მაკამატების ციკლს.¹

ინტერესს წარმოადგენს პიკარესკას ცენტრალური სახის – პიკარესკული ანტიგმირის (anti-hero) გენეზისის საკითხიც. დებატებს იწვევს თავად ცნება „პიკაროს“ ეტიმოლოგია, რომელიც შუა საუკუნეების ესპანეთში მოიცავდა მანანალა სტუდენტებს, ყოფილ ჯარისკაცებს, ქურდებს, მეძავებს, გაღატაკებულ დიდგვაროვნებს, მასხარებს, ბანქოს მოთამაშეებს, უმუშევრებს და ა.შ. ფ. ჩენდლერმა შემდეგი განმარტა მისცა აღნიშნულ ტერმინს: „მომდინარეობს ესპანური *“picar”*-გან; ნიშნავს „კენკვას ან მოკბეჩას“. მან ჩამოთვალა ამ ტერმინის სინონიმები ინგლისურ ენაზე: პიკარო (picaro) – თალლითი (rogue) – ყალთაბანდი (rascal) – არამზადა (knave).² ვ. ლესევიჩმა თავის ნაშრომში *«Picaresque novel в Англии. Томас Наш (1567-1600) и его «Злополучный странствователь»»* („*Picaresque novel* ინგლისში. თომას ნაში (1567-1600) და მისი „ბედკრული მოხეტიალე““, 1901), დანიელ მეცნიერზე – ჰანზე დაყრდნობით ივარაუდა, რომ ესპანეთში ამ სიტყვის წარმოშობა შესაძლოა, უკავშირდებოდეს არაბული ფესვისგან – f, k, r – ნანარმოებ კომპოზიტს, რაც ნიშნავს „ლარიბად ყოფნას“.³

¹ М. И. Занд, А. Д. Михайлов. Плутувской роман, – *Краткая Литературная Энциклопедия*. Главный редактор А. А. Сурков. Т. V: *Мурари-Припев*. М., 1968, გვ. 806-809.

² F. W. Chandler. *Romances of Roguery. An Episode in the History of the Novel*, გვ. 3.

³ В. Лесевич. Происхождение современного романа. Genero picaresco: его возник-

ცნობილი რუსი მეცნიერი ნ. ტომაშევსკი ესპანური პიკარესკების კრებული რუსულ ენაზე პირველი გამოცემის წინასიტყვაობაში (1975) აღნიშნავს, რომ ტერმინი მომდინარეობს ფრანგული პროვინციიდან – პიკარდიადან; იგი მთელ ევროპას „ამარაგებდა“ დაქირავებული ჯარისკაცებით, რომლებიც ხშირად მოხეტიალე აფერისებად და მძარცველებად ყალიბდებოდნენ.¹ ზემოთ მოყვანილი ვერსიები გააერთიანა და ჩამოაყალიბა ა. შტეინმა სახელმძღვანელოში – „ესპანური ლიტერატურის ისტორია“ (1976): „ტერმინი „პიკარო“ მომდინარეობს ფრანგული პროვინციის, პიკარდიის სახელწოდებიდან, საიდანაც ესპანეთში შემოდდიოდნენ მანანალები; ან – ესპანურიდან „picar“ – ჩქმეტა, მოციცქნა, ნარჩენების ჭამა“.²

მკვლევართა საერთო აზრით, პიკაროს ხასიათის კონცეფცია მომდინარეობს მსოფლიო ხალხთა მითოლოგიაში ფართოდ გავრცელებული ტრიქსტერის (ხუმარას) უნივერსალური სახიდან. ტრიქსტერის არქეტიპი, სხვა ცნობილ არქეტიპებთან ერთად, განხილულია ცნობილი ავსტრიელი ფსიქიატრის, ზიგმუნდ ფროიდის მონაფის, კარლ იუნგის მიერ. არქეტიპების ჰიპოტეზის წარმოშობა ჯერ კიდევ პლატონის ეპოქას მიეკუთვნება. კარლ იუნგი არქეტიპებს ადარებდა პლატონის „ეიდოს“-ს. პლატონის იდეები წარმოადგენს წმინდა სულიერ (მენტალურ) ფორმებს, რომლებიც სულში იქნა ჩაბეჭდილი ამ უკანასკნელის სამყაროში მოვლენამდე. იუნგის მიხედვით, არქეტიპები წარმოადგენენ უნივერსალურ თანდაყოლილ ფსიქოლოგიურ განპირობებულობებს (დისპოზიციებს), რომლებიც ქმნიან იმ სუბსტრატს, რომლისგანაც შემდგომ წარმოიშობა ადამიანის გაუთვითცნობიერებელი გამოცდილების ძირითადი სიმბოლოები. არსებობს ოთხი უნივერსალური არქეტიპი:

- ✓ შინაგანი „მე“;
- ✓ აჩრდილი;
- ✓ ანიმა ან ანიმუსი;

დ. იუნგის მიხედვით, არქეტიპი, მიუხედავად მისი გამოხატულების ცვალებადობისა, არასდროს კარგავს თავის არსს და წარმოადგენს ე.წ. ინსტინქტურ ტენდენციას (trend). არქეტიპები ქმნიან დინამიურ სუბსტრატს, რომელიც საერთოა მთელი კაცობრიობისთვის და სწორედ ამ სუბსტრატის საფუძველზე ხდება ცალკეული ინდივიდის ცხოვრებისეული გამოცდილების აგება, რაც გამოიხატება ინდივიდუალური ფსიქოლოგიური მახასიათებლების შენებაში. იუნგი მიიჩნევს, რომ არსებული არქეტიპების რაოდენობა არ არის მუდმივი ან ფიქსირებული; ბევრი სხვადასხვა არქეტიპი შესაძლოა გაერთიანდეს ან ერთმანეთი გადაფაროს დროის ნებისმიერ მომენტში. ქვემოთ მოყვანილ რამდენიმე

новение, значение и распространение, – «Русская мысль». Кн. 4. 1901, გვ. 2.

¹ Н. Томашевский. Плутувской роман, – Библиотека Всемирной Литературы. Серия первая. Т. 40. М., 1975, გვ. 8.

² А. Л. Штейн. История испанской литературы: Средние века и Возрождение. М., 1976, გვ. 23.

ასეთი არქეტიპის მაგალითში ვხედავთ ჩვენთვის საინტერესო ტრიქსტერსაც: *მამა* – ავტორიტეტული პიროვნება, მრისხანე, ძლიერი; *დედა* – აღმზრდელი, კომფორტული; *ბავშვი* – უმნიშვნელობისკენ მიისწრაფება, გადარჩენა; *ბრძენი* – ხელმძღვანელობა, ცოდნა; *გმირი* – ჩემპიონი, დამცველი, მშველელი; *ქალწული* – უცოდველი, სინმინდე; *ტრიქსტერი* – მოლაღატე, მატყუარა, პრობლემების შემქმნელი.¹

მ. ბახტინი წერს, რომ თაღლითის, მასხარას და სულელის ფიგურები, რომლებიც გაჩნდა შუა საუკუნეების ლიტერატურის ქვედა სოციალურ ფენებში, სიახლით არ გამოირჩევა; მათთვის ცნობილია ანტიკური ხანაც და ძველი აღმოსავლეთიც. თუ ჩავუშვებთ ამ მხატვრულ სახეებში ისტორიულ ლოტს, იგი ვერც ერთ მათგანში ვერ მიაღწევს ფსკერს, იმდენად ღრმად არის ეს ფსკერი განთავსებული.² ვ. ხალიზევისა და ე. მელეტინსკის თანახმად, ჩვენ მიერ განხილული ლიტერატურული სუბიექტი წარმოადგენს „ავანტიურულ-გმირულ ზეტიპს – ზეეპოქალურს და ინტერნაციონალურს“, რომლის გენეზისია – „მოყოლებული ადრეული მითების ტრიქსტერებიდან <...> შუა საუკუნეების და რენესანსის ნოველისტიკის, ასევე, ავანტიურული რომანების მოქმედი პირებით დამთავრებული“.³ მ. ბახტინმა ნაშრომში „სიტყვა რომანში“ (1934-1935) განიხილა თაღლითის ენის პიროვნული სპეციფიკაც („მხიარული ენა“, „გამართლებული ტყუილი მატყუარებთან“), ასევე პიკარესკის გმირის კონცეფციის ნოვატორობა: „პიკარესკულმა რომანმა „უარყოფითი სამსახური“ ჩაატარა: გაანადგურა პიროვნების, ქმედების და მოვლენის რიტორიკული ერთიანობა. ვინ არის ლასარილიო – დამნაშავე თუ კარგი ადამიანი <...>“.⁴ პიკაროს ხასიათის ამბივალენტურობაზე მითითების შემდეგ, მ. ბახტინი აღნიშნავს ამ ხასიათის, როგორც „ადამიანის პიროვნების ახალი კონცეფციის“, პრინციპულ მნიშვნელობას პიკარესკული ჟანრის ფორმირებაში; რომ თაღლითის სახემ განაპირობა ჟანრული ფორმა – პიკარესკული ავანტიურისტული რომანი.

მოგვიანებით ნაშრომში „დროისა და ქრონოტოპის ფორმები რომანში“ (1937-1938), მ. ბახტინმა შეისწავლა პიკარესკული სახეების ტიპოლოგია მსოფლიო რომანისტიკაში (თაღლითი და ავანტიურისტი; მსახური, რომელიც იცვლის სხვადასხვა პატრონს; მეძავი და კურტიზანი; მაჭანკალი; პარვენიუ⁵). განსაკუთრებულ ყურადღებას ამ ნაშრომში იმსახურებს VI თავი „თაღლითის, მასხარას, სულელის ფუნქციები რომან-

¹ *Collected Works of C. G. Jung*. Vol. 9. Part 2: Aion: Researches into the Phenomenology of the Self. 2nd ed., Princeton University Press, 1968.

² **М. М. Бахтин**. Вопросы литературы и эстетики, გვ. 308.

³ **В. Е. Хализев**. Теория литературы. М., 2000, გვ. 161-164.

⁴ **М. М. Бахтин**. Вопросы литературы и эстетики, გვ. 217.

⁵ თავადაზნაურულ-ბურჟუაზიულ წრეებში: აგდებით ხსენება უგვარო პირისა, რომელმაც შეაღწია „უმალღეს საზოგადოებაში“ და ბაძავს იქ მიღებულ ცხოვრების წესსა და მანერებს.

ში“, სადაც მეცნიერმა აღწერა მოცემული არქეტიპების ზემოქმედების მექანიზმი ლიტერატურული ნაწარმოების წყობაზე და ავტორის მოსაზრებაზე, მათ ფუნქციებზე რომანის შინაარსში მათი შეყვანისას არსებითი გმირების როლში (გაუცხოება და „პათეტიკური პირობითობის გამოაშკარავება“).¹

მინესოტას უნივერსიტეტის პროფესორმა ე. მენდელმა, რომელიც იკვლევდა „კრიმინალური პროზის“ გენეზისისა და პოპულარობის ფენომენს, მიუთითა პიკარესკას გმირისა და კრიმინალური გმირის სი-ახლოვეზე; „ესპანეთში ბანდიტის შესახებ ისტორიას უწოდეს ლიტერატურული ჟანრი „პიკარესკული რომანი“.² მართლაც, პიკაროს ბევრი „ქმედება“ სისხლის სამართლის კოდექსის მუხლებით განხილვას ექვემდებარება (ყველაზე მეტად – თაღლითობა), მაგრამ პიკარესკული რომანის გმირი განსხვავდება წმინდა კრიმინალური ლიტერატურული სუბიექტისგან ირონიითა და სარკაზმით აღსავსე ხასიათით. პიკარო – უვნებელი და მომხიბვლელი თაღლითია, რომელიც მკითხველში უფრო მეტად სიმპათიას იწვევს, ვიდრე მტრულ დაპირისპირებას; გარკვეულწილად, პიკარო დამნაშავეს პაროდირებული სახეა. აქვე შევნიშნავთ, რომ გენდერული ნიშნით განასხვავებენ რომანის გმირ-პიკარო მამაკაცსა და გმირ-პიკარო ქალბატონს (ფ. ლოპეს დე უბედის „თაღლითი ხრუსტინა“ (1605), დანიელ დეფოს „მოლ ფლენდერსი“ (1722), მარგარეტ მიტჩელის „ქარნალებული“ და სხვ.) იმ შემთხვევაში, როდესაც პიკარესკული რომანის გმირი არის ქალი, საუბარია „ქალთა პიკარესკას“ ჟანრზე, რომელშიც ი. მანის თანახმად, „თემატური დიაპაზონი წინასწარ განსაზღვრულია სიტუაციების უფრო შეზღუდული რაოდენობით (გმირი არის მხოლოდ მეძავი, საყვარელი ან შეყვარებული)“.³ „ცხოვრების სკოლა“, რომელსაც გაივლის პიკარო სიუჟეტის განვითარების განმავლობაში, ერთგვარ ანტიალბრდას წარმოადგენს, რომლის შედეგადაც ანტიპიროვნება იბადება, რომელიც საკუთარ „მე“-ს საზოგადოებრივ აზრზე დაყრდნობით აყალიბებს, რათა მოერგოს დეგრადირებული სოციუმის ქცევის მორალურ შაბლონებს.

თავის საეტაპო კვლევაში – „ჯადოსნური ზღაპრის მორფოლოგია“ (1928) – ვლადიმირ პროპმა გამოყო ზღაპრის სიუჟეტის სამი ძირითადი სტრუქტურული ელემენტი, რომელიც შენარჩუნებულია პიკარესკულ რომანშიც:

1. ზღაპრის მოქმედების დასაწყისში გმირი განიცდის რაღაცის თავდაპირველ „არქონას“ (პიკარესკაში ეს არის მშობლების არყოლა/მწვავე ცხოვრებისეული შეგრძნებების არარსებო-

¹ М. М. Бахтин. Вопросы литературы и эстетики, гл. 314.

² E. Mandel. From Hero to Villain, – E. Mandel. Delightful Murder: A Social History of the Crime Story. Minneapolis: University of Minnesota, 1984, гл. 2.

³ Ю. В. Манн. Карнавал и его окрестности, – «Вопросы литературы». №1, 1995, гл. 53.

ბა/საარსებო სახსრების არარსებობა). პიკარესკას სიუჟეტურ დასაწყისს წინ უსწრებს მოკლე ექსპოზიცია, რომელშიც გმირი მოგვითხრობს მისი დაბადების გარემოებებზე, ბავშვობაზე;

2. „ნაკლებობის“ შევსების დროს ზღაპრული გმირი-პროტაგონისტი წინააღმდეგობაში შედის ანტაგონისტ გმირთან (პიკარო-პროტაგონისტი უპირისპირდება მთელ სოციუმს);
3. სიუჟეტური პერიპეტიების შედეგად ზღაპრული პროტაგონისტი ამარცხებს ანტაგონისტს, შეავსებს „ნაკლებობას“ და „გამეფდება“. პიკარო სიუჟეტური კოლიზიების შედეგად მოძრაობს „უარესიდან – უკეთესისკენ“, ეგუება სოციუმს და აღწევს კეთილდღეობის საკუთარ იდეალს.¹

ფორმალურად, პიკარესკის სიუჟეტური სქემა, წარმოადგენს ციკლური და კუმულატიური სქემების სინთეზს. პირველი „ჩარჩო“ გამომდინარეობს პიკარესკას ნოველისტური წარსულიდან და მდგომარეობს იმაში, რომ საწყისი და საბოლოო სიტუაციები მსგავსია, თუმცა ბოლოს ხდება გმირის სტატუსის ამალღება ან მისი შინაგანი ცვლილება. კუმულატიური სქემა კი გულისხმობს „მოვლენების ასხმას“ ამ „ჩარჩოს“ შიგნით და თამაშობს რეტარდიულ როლს. კუმულატიური სქემა სჭარბობს წმინდა ფორმალური (მოცულობითი) მხარით. გმირის გარშემო ხდება „მინი-სიუჟეტების“ დაჯგუფება, რომელთაგან თითოეული არის შინაგანად დასრულებული, დამოუკიდებელი და ქმნის, როგორც წესი, ერთ თავს. თავებს აქვთ ვრცელი სათაურები, რომლებიც წარმოადგენენ მოკლე შინაარსობრივ სქემას (მაგალითად: რა მდგომარეობაში იპოვა დიეგომ თავისი ნათესავები და რა გართობების შემდეგ დაშორდნენ ერთმანეთს ის და ჟილ ბლაზი). დამაკავშირებელი რგოლი, რომლითაც იკვრება რომანის ეპიზოდები, არის ცენტრალური გმირი – პიკარო.

პიკარესკას სიუჟეტის ყველაზე გავრცელებული, მაგრამ არა აუცილებელი ტიპია – „მოგზაურობა“ (უკავშირდება „დიდი გზის“ ქრონოტოპს). ის იძლევა ეპოქის ცხოვრებისეული ტიპებისა და ეპოქის მოვლენების ფართო პანორამის შექმნის საშუალებას. მ. ბახტინმა განიხილა პიკარესკული ტექსტების ქრონოტოპული ორგანიზაცია და დაასკვნა, რომ „პიკარესკული რომანი ...მუშაობს როგორც გზის ქრონოტოპი მშობლიურ სამყაროში“. ამ ქრონოტოპს უკავშირდება შეხვედრა-დაშორების, ცნობა-არცნობის მოტივები. მოქმედება ხდება ავანტიურულ-საყოფაცხოვრებო დროში, რომელშიც ბატონ-პატრონია „შემთხვევა“, ხოლო „უცებ“ და „სწორედ რომ“ – მოვლენების ყველაზე ადეკვატური მახასიათებლებია.²

დღესდღეობით მკვლევრები იმაზეც თანხმდებიან, რომ პიკარესკულ რომანთან ერთად მხატვრული ლიტერატურა პირველად შემოდის

¹ В. Я. Пропп. Морфология сказки. 2-е издание. М., 1969, გვ. 134-162.

² М. М. Бахтин. Вопросы литературы и эстетики, გვ. 244.

ცხოვრებაში, როგორც მასობრივი ლიტერატურა, მასკულტურა. პიკარესკული რომანების გმირების სახელები არის მსოფლიო კულტურული მემკვიდრეობა: სელესტინა, ლასარილიო (ესპანეთი), ჟილ ბლაზი (საფრანგეთი), სიმპლიცისიმუსი, ფელიქს კრული (გერმანია), იოზეფ შვეიკი (ჩეხეთი), ჩიჩიკოვი, ოსტაპ ბენდერი (რუსეთი); მათ გვერდს ღირსეულად უმშვენებს მიხეილ ჯავახიშვილის კვაჭი კვაჭანტირაძე. თუმცა, სტატიის მოცულობიდან გამომდინარე, „კვაჭიზმის“ პრობლემას ცალკე სტატიაში განვიხილავთ.

MAIA MELANASHVILI¹

AT ORIGINS OF THE GENRE OF PIKARESKA

Scientific literature on a pikareska is extensive and presented by researchers of scientific various national cultures. The crisis of swindling prose which was outlined in the European Romance philology of the 19th century was overcome in the 20th century. Large social cataclysms, aggravation of class fight and revival of tragicomic attitude brought a pikareska genre to life again. The swindling story and picaresque romance which go back to a uniform genre canon gained distribution in literature of the 20th century (including Georgian). During historical-literary evolution many classical genre lines and the concept of an image underwent transformation. The modern picaresque romance is the prosaic genre of a satirical fiction representing in realistic, often comic form of an adventure of the swindling hero – the native of social bottoms surviving thanks to own wit in cruel society. Names of heroes of picaresque romances are world cultural property: Celestina, Lazarillo (Spain), Gilles Blas (France), Simplitissimus, Felix Krull (Germany), Josef Schwejk (Czech Republic), Ostap Bender (Russia) and Kwatschi Kwatschantiradse (Georgia).

¹ *Maia Melanashvili* – Post-Graduate Student, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ციალა მესხია¹

**სიტყვათმწიფოების ლიტურგია
(გენო კალანდიას სონეტების ციკლი
„გრავალი და კარიატიდეები“)**

გენო კალანდიას პოეზია გასაოცარი მეტაფორული აზროვნებით გამოირჩევა. იგი ქართული პოეზიის ციხე-ტაძრის ერთ-ერთი ამგები და მისი გულადი მეციხოვნეა. მის ყოველ პნკარსა და თითოეულ სიტყვაში ღვთის ძალის სუნთქვაა, რამეთუ „ვინც ყოველში სწორედ მეფე უფალს იხილავს, იგი თავს არ ავნებს და ეგრე უზენაესი გზით ივლის“... გენო კალანდიას სონეტების ციკლი „გრავალი და კარიატიდეები“ უფლის მიმართ აღვლენილი ლოცვებით, პოეტური ხატებითა და მეტაფორებით იქსოვებიან.

გ. კალანდიას „საგალობლები უფლისთვის“, „გრავალი და კარიატიდეები“ და საერთოდ მთელი პოეზია უფლის სიყვარულით, „ცის ზამბახების, დაისების მზეთა, იათა ნატვრითა ავსებულნი“.

„...გადმოცით კეთილსურნელება საკმევლის ხესავით აყვავდით, როგორც შროშანი, მოაფინეთ სურნელება, იგალობეთ საგალობელი, ყოველი საქმით უფალი აკურთხეთ“ (სიბრძნე ზირაქისა, 39-14). „ჩემი სული შეეჭიდა სიბრძნეს და სჯულის საქმეში გავინაფე, უფალმა მომცა ჯილდოდ ენა და მით შევაქებ მას“ (სიბრძნე ზირაქისა, 51-19,22).

მართებულად ბრძანებდა გურამ ასათიანი: „ჭეშმარიტი პოეზიის მრწამსად ლექსად დანერილი ესა თუ ის ნაწარმოები შეიძლება აყვანილ იქნას მხოლოდ ერთი პირობით, თუ იგი წარმოადგენს პოეტის სულიერ სამყაროს, მთელი მისი სუნთქვის და გულისტემის ცოცხალ ნაწილს“.²

გ. კალანდიას პოეზიის კითხვისას გაკრთება სახარებისეული პასაჟები. „პირველთაგან იყო სიტყუაი და სიტყუაი იგი იყო ღმრთისა თანა, და ღმერთი იყო სიტყუაი იგი“. ის სიტყვის უღალატო და ერთგული რაინდია, რომლის ძალითაც „ვარდში, იაში ეძებს ბავშვის, ქალწულის ნამიან თვალებს“.

პოეტი ცდილობს ხმა მიანვდინოს უფალს, აშფოთებს და მოსვენე-

¹ ციალა მესხია – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² გ. ასათიანი. საუკუნის პოეტები. თბ., 1982, გვ. 230.

ბას არ აძლევს „ფიქრი და ცრემლი, ვით იდუმალი ფერი და ხმები“, უფლის მიმართ აღვლენილ საგალობლებში ირეკლება პოეტის სევდა-კაემანი დაკარგული საბუდარის გამო, მისთვის სამყარო რიტმებში არსებობს. ეს მისი ქმნილებებიდან გვიხმობს წინაპართა სულის ვედრება: „უფალო, ძველი იგავის დარად დავკარგე ძველი ხიბლი და ხვითო... და მაინც გულში ვიხუტებ ფრთხილად ყველა წმინდანის ჯვარსა და ქიტონს. ლოცვით, ოცნებით ვათენებ ღამეს, საკურთხეველთან მორჩილად ვდგები, თითქოს სამოთხის ილება კარი და მე ჩიტივით გალობით ვთვრები“ („უფალო ძველი იგავის დარად“.¹ პოეტს კარგად ესმის რომ მხოლოდ უკეთილშობილესი სულით შეიძლება მშვენიერებისა და სილამაზის გადარჩენა.

უცილო ჭეშმარიტებაა ის, რომ შემოქმედი უკეთ უსმენს და გრძნობს თავის დროს, ვინაიდან ეს მართლაც ასეა. იგი ისმენს კოსმიური სამყაროს ხმას, იწოვს არა მარტო თანამედროვე ცხოვრებას, არამედ თვით ეპოქის იდეალებსაც, მათ შორის თანამედროვე ესთეტიკურ ნააზრევსაც. დრო კი მდიდარ მასალას იძლევა მხატვრული თეორიის პრაქტიკის გასააზრებლად...

უფლისადმი მონინების, ერთგულების და ნათელი ხსოვნის მიმანიშნებელია სტრიქონები: „უფალო, თვალი მიჭირავს ცისკენ, – იქ მეგულება ხატება შენი, ვით ბიბლიური ფერი და სიბრძნე, ყოვლისშემქმნელის სახელი მშვენის, მე შენი სახლის მეკვლე და მნათე, – ქადაგი ყოვლად კარგის და წმიდის, მიყვარხარ, როგორც მიყვარდი ადრე, ვაზის რქასავით უკვდავი წიგნით“ („უფალო, თვალი მიჭირავს ცისკენ“).²

უფალი აძლვინებს მას ცხოვრების „სიცარიელეში“ ვინ იცის მერამდენედ აღავლენს ლოცვას სიკვდილის მოლოდინში: „უფალო ვფიქრობ სიკვდილის დღეზე, ექიმი ხშირად მისინჯავს მაჯას... ვიგონებ ბზიფის ფიჭვისფერ კედელს და კარაბადინს ვით მამის ბარჯას“.³ „უფალო, ვფიქრობ სიკვდილის დღეზე“ – კითხულობ ამ სტრიქონებს და გახსენდება იოანე ღვთისმეტყველი: „ამენ, ამენ გეტყვ თქუენ: უკეთუ არა მარცუალი იფქლისაჲ დავარდეს ქუეყანასა და მოკუდეს, იგი მარტოჲ ხოლო ეგოს; ხოლო უკუეთუ მოკუდეს, მრავალნ ნაყოფნი გამოილოს“ (სახარება იოანესი, 12, 24). პოეტს მუდმივად ენატრება სამშობლო, ადგილის დედა – ოდაბადე, სანუკვარი აფხაზეთი თავისი განუმეორებელი ლანდშაფტებითა და სულით ძლიერი ადამიანებით და ამიტომაც შესთხოვს უფალს: „უფალო, თეთრი გიორგის სამწყსოს მიეცი შენი ღვთიური ძალა, უკვდავყავ მისი ბროლი და წყარო, მისი ტან-წელი და ღრუბლის ფარა. მხოლოდ შენ ძალგიდს აღანთო იგი მარადიული ცხოვრების ჟინით, შენი ბანიდან დახედე კარგად, მიეცი რწმენა და თვალისჩინი“ („უფალო, თეთრი გიორგის სამწყსოს“).⁴

¹ გ. კალანდია. საგალობლები უფლისთვის. თბ., 2014, გვ. 20.

² გ. კალანდია. საგალობლები უფლისთვის, გვ. 64.

³ გ. კალანდია. საგალობლები უფლისთვის, გვ. 14.

⁴ გ. კალანდია. საგალობლები უფლისთვის, გვ. 43

ქართულ და ევროპულ კულტურულ ტრადიციებზე აღზრდილი და მსოფლიოს დიდ ფერმწერებთან ნილნაყარი პოეტი, საქართველოს დაუმცხრალი ჭირისუფალია. მას ყალბი ნიღბით არასოდეს უვლია და თავად გახლავთ XXს. 90-იანი წლებიდან ჩვენს ქვეყანაში მიმდინარე დრამატული მოვლენების არა შორიდან მაყურებელი, არამედ უშუალო მონაწილე. მისი ტკივილი იმდენად ღრმაა და უფსკრულივით მზერაჩაუნვდენელი, რომ საუკუნის იქითაც გასტანს.

როცა გ. კალანდიაზე საუბრობ, არ შეიძლება არ გაგახსენდეს ზვიად გამსახურდია: „გრაალის კოშკი შორით მოჩანს ქიმ-გაბზარული, ჰალაას ათენას, სიბრძნის ველზე უმფოთვლად რებულს შავი ყორანი აზის თავზე და გაფითრებულს გარს ახვევია დემონების ბილწი არული“.¹ მოტანილი სტრიქონებით მინიშნებულია სულიერ ღირებულებათა გადაფასება და სულის გაუდაბურება. მონსვალტის საუნჯის მაძიებელ რაინდს ზვიად გამსახურდია ასე მიმართავს: „გველეშაპები ინვოდნენ ცაზე, ცაზე კრებული ცისიერთა როს დაიფერფლა და შემოგესმა კენტავრების აურზაური, მაშინ ლოგოსმა იფეთქა შენში და მოზღვაული დაინთქა ლექსი და ამ ნალექსში შენ ამოაგზნე მონსალვატის ნელი ანთება და მით დალუქე ცისებრ სალუქი სულის შენის უნაზესი ფოლიანტები“.²

მონსალვატი არის „მთა ხანისა“ მწვერვალი,... მიუწვდომელ მხარეში, შუაგულ ზღვაში, რომლის უკან მზე ამოდის, ეს არის უკვდავების მიწა, რომელიც მიწიერ სამოთხესთან უნდა გავაიგიოთ“.³ „გრაალი ეზოთერული თვალსაზრისით, ტაბუდადებული სიბრძნის, საიდუმლოებისა და მისტერიების სიმბოლოა“.⁴

გ. კალანდია თანამედროვე პოეტთაგან ერთ-ერთი გამორჩეული ფიგურაა, რომელიც ერთგულეზს გრაალს. გულს უკლავს მწარე რეალობა, მისთვის უმთავრესია ადამიანის გონი, მატერიალური დაკვირვებისათვის მიუწვდომელი უხილავი არსი. მისი სონეტების ციკლებიდან, საინტერესოა „გრაალი და კარიატიდები“. აკი „კარიატიდის, როგორც სვეტის სიმბოლური გააზრება და მისი დაკავშირება სონეტის ფორმასთან, ბერძნულ ქანდაკებასავით სრულქმნილსა და უნაკლოსთან, ბუნებრივი უნდა იყოს გენო კალანდიას მხატვრულ სახეობრივი აზროვნებისათვის. ასევე შეიძლება სიმბოლურად ახსნა გრაალისა, როგორც სინმინდის მცველისა“.⁵

„იქ წმინდა ძელთან, უფლის დიად საკურთხეველთან ლოცულობს იგი, – ფეხშიშველი ვარდისყელიან ტაძრებს ანათებს სულიწმინდა, თითქო თმებიდან მოწვეთავს შუქი ძონისფერი, – ღამისმთეველთა. ნარინჯის სევდა, მთვარის კვეთი, ზეთის სურნელი, იდუმალების ნელი

¹ **ზ. გამსახურდია.** კოსმიური წირვა. *ლექსები*. ქუთაისი, 2014, გვ. 19.

² **ზ. გამსახურდია.** კოსმიური წირვა. *ლექსები*, 2014.

³ **რ. გენონი.** მთა და გამოქვაბული. თბ., 1987, გვ. 27.

⁴ **ლ. სორდია.** წერილები. თბ., 2009, გვ. 124-147.

⁵ **თ. ბარბაქაძე.** სონეტი – ფიქრი გულით და გრძნობა გონებით, – *ცისკარი*. №4, 1997. გვ. 27.

ჰანგით ავსებს მონამის უმანკო სხეულს, – განფენილი სხივით ლოცვანი – და ვაზის ჯვარი, – ნუგეშინი უკანასკნელი“ („მარტოხელი“).¹ აქაა რა-ღაც საოცარი სინათლე სულისა, უცხო გრძნობის აზავთების ტკივილი-ცაა, მაგრამ სანაულებრივია სულიწმინდის მაღლით გაცისკროვნებული ტაძარი, ღამისმთეველთა ძონისფერი შუქით აბრიალებული სივრცე. აქ ფორმისა და შინაარსის ახლებური სტილისტიკაცაა, სადაც ფერშიც ლექსის საერთო სულისკვეთება ილანდება.

ბიბლიური ალუზიების ფონზე მისი უჩვეულო სიტყვათქმნადობის თავისებურებები მიგვანიშნებენ იმ საიდუმლოს გამოსახვას ხილული სამყაროს მიღმა რომაა.

„სასჯელის ძელი“ შთამბეჭდავადაა დახასიათებული სონეტის, როგორც მყარი სალექსო ფორმის თავისებურება: „სონეტი – სუნთქვა, სიყვარული უკანასკნელი, ოქროს მარყუჟი, ბორკილების ხელზე დადება, სიცხე, წითელა ბატონები, ძვლების ანთება, მელანქოლია, რომაული ბალის სურნელი... ომში, დუელში მიმავალის სისხლი ფიცხელი, მწირის სენაკი, კვირის ლოცვა ვარსკვლავთმრიცხველის, სასჯელის ძელი – ხორცთან გაყრა სიკვდილმისჯილის. სონეტი – ვარდის ნაფერთალი, თაფლი ველური, მზეში, მთვარეში, ირმის რძეში ამოვლებული, ქითსის საფლავზე ამოსული პურის ჯეჯილი.“²

გულწრფელობა, პირდაპირობა, რაინდული სული პოეტის ღირსებაა. იგი სწორედ ბუნებასთან წილნაყარობიდან, სამყაროს ჰარმონიისა და მშვენიერების შეგრძნებიდან, ცხოვრებისადმი შემოქმედის ღრმა ჰუმანური დამოკიდებულებიდან მომდინარეობს. მის სონეტებს გააჩნია ახალი, უაღრესად დახვეწილი თავისებური ელფერი, რომელიც მისი ორიგინალური შემოქმედებითი ბუნებითა და პოეტური არტისტიზმითაა გაპირობებული.

ქართლის ცხოვრების ქრონიკები, მრავალტანჯული „მინა იბერთა“ პოეტის სულის ნაწილია, სახელოვანი წინაპრებისგან გადმოცემული ქვეყანა ურიცხვი განძით, მთელი უძრავ-მოძრავით, დარუბანდიდან ნიკოფსიით მისი საასპარეზოა: „ღვთისმშობლის ცრემლით განბანილი მამულის ხატი მტკვარს მიაქვს მთვარეზე, ვით წარსულის ძველი ეტრავტი“, – ამბობს პოეტი და იმ გარემოს ტყვეობაში გვითრევს, საიდანაც გვიჭირს გამოსვლა. პოეტის წარმოსახვა არღვევს დროის სამანებს და მთელი არსებით ცდილობს გარდასული სულის შეხსენებით სული არ დაგვიმძიმოს, თითქოს ხელს გვადებს, გვეფერება და ცისარტყელასავით გვეფინება მისი გრძნეული ძალა, უბრალოებითა და მაღალი ოპტიმიზმით გვაგრძნობინებს სიცოცხლის მარადიულობის რწმენას ხმლით აკუნული ცისარტყელები, შემოცვეთილი რკინის ბექთრები, „ვარდის ფურცლებით, ვაზის ჯვრებით, მუხის აკვნებით აღსავლის კართან გარ-

¹ გ. კალანდია. ფესვები. თბ., 2011, გვ. 303.

² გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 382.

დახდილი მძიმე ბრძოლები“, და „საკურთხეველთან ნიაღშიც მდგარი წამებული აჩრდილები“ პოეტისათვის ის რეალობაა, რომლითაც ვლინდება დროთა კავშირის უტყუარი ლოგიკა: „პალიფსესტებით, პერგამენტიტ კივის წარსული, მთელი ორმოცი საუკუნე აბჯარასხმული, შორით ვარვარებს სპილენძის მზე და სატევარი“ (მკვდარი ქალაქი).¹

სონეტში „წინაპრები“ პოეტი იმ მისტიკური გარემოს ტყვეობაში გვითრევს, საიდანაც გვიჭირს გამოსვლა. ერთმანეთში ირევა ზეციური და მიწიერი, ხილული თუ უხილავი, წარსული და დღევანდელი, რეალური და წარმოსახული. რაღაც საოცარი პოეტური ძალითაა გაცოცხლებული წარსულისა და აწმყოს ფანტასმაგორიები, ერთგვარი ხილვად-პლასტიკური წარმოსახვითი ტრანსფორმაციები და სული გააფთრებით აწყდება ტკივილით გარემოცულ სივრცეს, რომლის ნიაღშიც ერთად ბობოქრობს ძალმომრეობის უმწეობაცა და ძლიერზე გამარჯვების სურვილიც: „უფლისწულები, დედოფლები, ბრძენი მეფენი, ჟამთა სრბოლაში გაფანტული გროვა ლოდების, უსასრულობის მოსახვევში მკვდარი ფოთლები, ლაჟვარდის წყალში მონათლული ღვიძლი ბეთლემის“,² – წერს პოეტი, მორჩილად იღებს ჯვარს და სიძულვილსა და ბოროტებას უფლის დიდებით დაამარცხებს. ამ სონეტში ვარსკვლავივით გაბრწყინდება სიცოცხლის მარადიულობის, სულიერების გადარჩენის დიადი აზრი. სწორედ ამიტომაც, ღირს სიცოცხლე, რამეთუ წინაპრები „წმინდანებს ჰგავდნენ სანთლისფერი, სწორი ნაკვებით, ვარდის ფურცლებით, ვაზის ჯვრებით, მუხის აკვნებით, აღსავლის კართან გარდახდილი მძიმე ბრძოლებით“, – ვკითხულობთ ამ სტრიქონებს და აშკარად ვგრძნობთ პოეტის გულის ფეთქვას, როცა სიამაყით აზვირთებული მამულიშვილური გრძნობა, რაღაც საოცარი სითბოთი და თანაღმობით ეხმიანება საუკუნეთა მიღმა მდგარ სხივნათელ წინაპართა აჩრდილებს. წინდა სახელების გამოხმობით დაგვანახა ქართველი ერის მოძრაობის შესაძლებელი მიმართულება და ის დიადი გზაც, რომელიც მას ელოდება. ამ გზისკენ მიბრუნებისათვის სჭირდება ღირსეულ წინაპართა სასახელო საქმეების გაცოცხლება, პოეტს ღრმად აქვს გაცნობიერებული თავისი ხალხის ფესვები და ეროვნული სხეული.

გენო კალანდია, რომელსაც ღრმად სწამს, რომ ამქვეყნად უეცარი სიკვდილი პოეტებისა და რაინდების ხვედრია, მაგრამ მათი ამბორი საქართველოს ციხე-ტაძრებზე სანთლის ალივით აღიბეჭდება: „ვლოცულობთ მზეზე, სიყვარულზე და გაზაფხულზე, ვგავართ სენაკის ბერ-მონაზვნებს, ქრისტეს მსახურებს, ნაგვემი შუბლით და ჩაცვივრულ თვალთა ოვალთ, გადარჩენილი ვარსკვლავების ქუდი გვახურავს, სხვა სინათლეში, სხვა სივრცეში მივალთ მეფურად, სახელი გვრჩება ბუმბულივით ჰაეროვანი“ (პოეტები და რაინდები).³ ამ საოცრად ლამაზ სონეტში დახვეწილი და

¹ გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 385.

² გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 377.

³ გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 379.

გამაოგნებელი ხატ-სახეებითა და მეტაფორებით, შინაგანი განცდების, ფიქრისა და გრძნობის აბსტრაგირებით პოეტი ფილოსოფოსი და მოაზროვნეა, რომელიც შეუმცდარად სჯის და მზეზე გამოფენს მისთვის ჩვეულსა და უცხადეს ნიაუნანსებს. მისი გულისმიერი და სულისმიერი განსჯა-მსჯელობანი კვლავ ქმნის ახალ, ირეალურ, მისტიკურ სახეს, რომლის გააზრებაც ჩვეულებრივი მოკვდავისათვის შეუძლებელია.

ვარსკვლავების ქუდით სხვა სივრცეში მიმავალი პოეტის დიადი სურვილია, ყოფიერების დასასრულისაკენ დაქანებულ კაცთა მოდგმას სიყვარული მოუვლინოს მხსნელად. რაინდი პოეტის სულისკვეთებამ მთელი სამყარო მოიცვა სამყარო ვარსკვლავის შუქით სხივფენილი... ძალიან ძნელია გაექცე დროს, ერთხელ და სამუდამოდ შენს გულში ჩაკერულს, მაგრამ გენო კალანდია მაინც ახერხებს ახლებურად შექმნას, დაამკვიდროს, უფრო ზუსტად სათავე დაუდოს სამყაროს უძვირფასესი განძის ძიებას: „ა, იგი ზღვარი, უცნობადის ცნობადი კარი, გვერდიგვერდ სხედან ლაიოთი და დედოფალი, წინ ჯამი უდგა სისხლისფერი და თაფლის ფიჭა“... ან კიდევ: „ნუთუ შორია სიხარული... ჟამი ნანატრი, თავისუფლების მზე და ხატი, – სხივი ღვთიური, განფენილია სიზმარივით ცა – ბიბლიური, დამენყრილია ასი ფუთი ლალით, კარაგით“ („შარავანდი“).¹

გ. კალანდიას პოეტური სინტაქსი რაღაც გასაოცარი სილალითა და ბუნებრიობით გამოხატავს აზრს, მომხიბლავია პოეტის რიტმი და რითმა. მარტივი და ძალდაუტანებელი, რომ ალბათ ნებისმიერი სხვა კონსტრუქცია წარმოუდგენელია.

დაბეჯითებით შეიძლება ითქვას, რომ სევდისმომგვრელი ერთფეროვნებით როდი განიცდება მისი ხილული თუ უხილავი სამყარო, მარადისობის მკვიდრთა მისტიკური საუფლო მშვენიერების, სილამაზისა და სიხარულის საასპარეზოცაა, სადაც ღვთაებრივ რწმენად სულში ჩაღვრილა ვაზის წმინდა სისხლთან ზიარების საიდუმლოება, რომელიც უპირველესად სიყვარულსა და სიკეთეს, ერთგულებასა და გამტანობას გულისხმობს. „წმინდა ნინო მოდიოდა საქართველოში და თან მოჰქონდა ვაზის ჯვარი. ამ ჯვრით უნდა დაელოცა ხალხი, უნდა დაენერგა ახალი რწმენა. თითქოსდა, მოულოდნელია ჯვრის ვაზისგან გაკეთება, მაგრამ ნინოს უნდა სცოდნოდა, რომ ვაზს ქართველები ოდითგან აღმერთებდნენ. ისინი არ იცნობდნენ ქრისტიანობას, მაგრამ ცნობდნენ ვაზის ძალას. ამიტომ ქართველები ვაზის ჯვარს უფრო ირწმუნებდნენ. ჯვარი ვაზისა ნინოს თავისი თმებით შეუკრავს. თმები ძველთაძველი წარმოდგენით მზის სხივის სიმბოლო იყო. კვლავ გავიხსენოთ, რომ ქალღმერთი დალი თავისი ოქროს თმებით მზიურ ძალასთან იყო წილნაყარი. ვაზის თმებით შეკვრა მზისა და ვაზის ერთიანობას მოასწავებდა“.²

გრაალის ძიების სურვილით ნასაზრდოები ლექსები ოდენ წარსუ-

¹ გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 412.

² რ. სირაძე. სახისმეტყველება. თბ., 1982, გვ. 27.

ლთან პოეტური შეხმიანება როდია, არამედ ისტორიზმის ღრმად გააზრებული პროცესი გახლავთ, როცა პოეტი კაცობრიობის წარსულსა და დღევანდელ პრობლემათა ერთიანობის ფონზე გამოხატავს თავის დამოკიდებულებას. პოეტის სიღრმისეულად გაცნობიერებულია გრაალის საიდუმლოებაში. იგი გრაალს ოქროს საწმისთან აიგივებს და მის უპირველეს თავფურცელად კოლხეთი მიაჩნია. ეს ის კოლხეთია, რომელიც ქრისტეს კვართივით მთელმა სამყარომ რომ გაინანილა... მზიანი ათასწლეულები პოეტს არწმუნებს, რომ გრაალი ჭყონდიდის (დიდი მუხა) ფესვებში იმალებოდა... რომლის გაუჩინარება დღემდე არ ასვენებს კაცობრიობას. მართებულად ბრძანებდა ზვიად გამსახურდია: „კავკასიის, კერძოდ კოლხეთის ოქროს საწმისი გაიგივებული იყო ფილოსოფოსთა მთასთან, რწმენასთან და ენოდებოდა ზეციური რწმენის მადანი. საწმისის ძიება ზეცნობიერის, უმაღლესი სულიერების ძიებად ითვლებოდა... ვერძი ნიშნავს უმანკოებას, ხოლო საწმისი უმაღლესი სულიერების სიდადეს და ბრწყინვალეობას, რაც უკავშირდება განძის, ზოგად სიმბოლოს ოქროს საწმისის ძიება, რასაც ადგილი აქვს მისტერიათა სამყაროში, არის იგივე გრაალის ძიება“.¹

გ. კალანდიას პოეზიის პიკი, ჩემი ღრმარწმენით, სონეტებია. სრულიად არაორდინალურია „გრაალი და კარიატიდები“, რომელშიც მთელი სიმძაფრით აირეკლა ეპოქის ტრაგიზმი, თითოეული სონეტი საქართველოს ისტორიის ტრაგიკულ ეპოპეას აგრძელებს და: „პალიმფსესტებით, პერგამენტით კივის წარსული, – მთელი ორმოცი საუკუნე აბჯარასხმული, შორით ვარვარებს სპილენძის მზე და სატევარი“ („მკვდარი ქალაქი“).²

გ. კალანდიას ქართული მიწა, ჩვენი დღევანდელი ყოფიერება არ აძლევს საშუალებას, რომ დუმდეს. ჩვენს პრაგმატულ ყოფაში, მისი „დაშლილი სული“ წართმეულ-დაკონინებულ“ სამშობლოს დასტრიალებს თავს და ადამიანად, კაცად ყოფნისათვის იბრძვის, ძირისძირობამდე განიცდის ჩვენს მწარე სინამდვილეს. შფოთავს, დრტვინავს, ვერ აუტანია დკარგული აფხაზეთი, „გაჯიუტებული“ მთელი შემართებით არისხებს ზარებს და გვაგრძობინებს, რომ აფხაზეთის გარეშე საქართველოს ცის სილაყვარდე არ არსებობს...

სულიწმიდის მადლით ცხებული პოეტი, მუდმივად იბრძვის მაღალი იდეალებისათვის. მისთვის მთავარი თემა ქრისტიანული ფასეულობებია. ყოველივე და ყველაფერი წარმავალია, მაგრამ ერთადერთი გზა ერის გადარჩენისა უფლისადმი რწმენასა და ერთგულებაშია. უფალია შემოქმედი და მფარველი ღვთაებრივი ჰარმონიისა, მაღლს სწირავს უნაპირო ნყალობისა და სიკეთისათვის, ღრმად სწამს და სჯერა უფლის სასწაულების. უზენაესთან თანაზიარობის ღრმა განცდა ირეკლება სონეტში „მარიამ ეგვიპტელი“. „ნეტარის კარი, საყუდარი, – ნათლის მომფენი,

¹ **ზ. გამსახურდია.** საქართველოს სულიერი მისია. თბ., 1990, გვ. 224.

² **გ. კალანდია.** ფესვები, გვ. 385.

მარადიული არის შვება... ცრემლისოდენი შუქი გადასდის უფლის სარკმელს და ასაბიას, ვით ნუშის ხეებს, გარინდებულთ საყდრის ეზოში, აღაპყრობ თვალებს უნაბისფერს და ანგელოზი გამოცურდება ნელსაცხებლის ლურჯი ქაფიდან“.¹ „ნელსაცხებლის ლურჯი ქაფიდან გადმოცურებული ანგელოზი“ პოეტის სულის ნათელია, მისი მარადიული არსებობის წყარო. საოცარია „ცის მკერდით აზიდული „ტაძრის კამარა“, რომელიც პოეტის სულს სულ სხვა სინათლით ესაღბუნება.

ეს განუმეორებელი და სასწაულმოქმედი პოეტური ხატებია, რომლებიც დაუფინყარი სიხარულისა და აღმაფერნის წუთებს გვჩუქნის. პოეტის რწმენით, გრაალი ყველაზე დიდი „საუნჯეა“, ხელუხლებელი განძია, რომელიც პოეტის ინტერესის საგანია.

ლ. სორდია წერს: „გრაალი, ეზოთერული თვალსაზრისით, ტაბუდადებული სიბრძნის, საიდუმლოებისა და მისტერიების სიმბოლოა“.²

ალქიმიკოსებისათვის „გრაალი“ ზეციდან ჩამოგდებულ ქვასთან, ანუ ფილოსოფიურ ქვასთან არის გაიგივებული, რაც ანტიკურ პერიოდში იგივეა, რაც შუა საუკუნეებში „გრაალი“. „ფილოსოფიური ქვის“ ძიება არის სულიერი გზა, რომელიც ანტიკურ თუ ძველბერძნულ მისტერიებში უშუალოდ უკავშირდება „ოქროს სანმისის“ ძიებას. რამდენადაც „ფილოსოფიური ქვა“ და გრაალი იდენტურად მოიაზრება, ქრისტიანულ-თეოლოგიური თვალსაზრისით, კლასიკურ გრაალს ენოდება „ოქროს სანმისი“. „გრაალი“ ბერძნული ვერსიით, ღვინისა და წყლის შესარევჭურჭელს, ლათინური ვერსიით ჭეშმარიტ სისხლს, ხოლო ისლანდიური ვერსიით სიუხვის კალთას ნიშნავს.

„გრაალთან“ დაკავშირებულია ადამიანის ასტრალური სხეულის განმწმენდი ქვეყანა ინსტიქტებისა და ვნებებისაგან. ძველი ბერძნები ამ უდიდეს სულიერ პროცესს „ოქროს სანმისის“ უკავშირებდნენ“.³

გ. კალანდიას რწმენით გრაალი სავანეა უმაღლესი სიბრძნის, სულიერების, პოეტი გრაალს ოქროს სანმისთან აიგივებს და კოლხეთში ეგულება ჭყონდიდის მუხის ფესვებში. დიახ, ოქროს სანმისია პოეტის მარადიული იდეალი, რომელიც მუდმივად ეზმანება და მოსვენებას არ აძლევს.

უნატიფესი პოეტური ხატებითა და ბიბლიური პარადიგმებითაა დაყურსული მისი სონეტები. „ვერასოდეს მოიგონებს და შექმნის ადამიანი იმას, რაც ბიბლიაში არაა. მწერლის უპირველესი და უმთავრესი მოვალეობაა, ბიბლიის მარადი სიბრძნეები და გაფრთხილებები მთელი თავისი მწერლური ხერხებითა და საშუალებებით მიაწოდოს მკითხველს.“⁴

გ. კალანდია – პოეზიით მარხულია. მან იცის სიტყვის ფასი. პოეზიაში ახალი ფერები მოიტანა, ტკივილით, სევდით და ბიბლიური სურნე-

¹ გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 370.

² ლ. სორდია. წერილები, გვ. 124-150.

³ ლ. სორდია. წერილები. გვ. 124-150.

⁴ გ. დოჩანაშვილი. მოთხრობები. თბ., 2012, გვ. 15-25.

ლით გაჯერებული: „აგერ კორინთო, აგერ ქალდეა, აგერ შავტუხა სპარტა, მიდია... მაგრამ სხვა არის ჩემთვის მედეა, ოქროს სანმისი სულ სხვა მითია, როგორც ბრძანებდა ძე ჰელიოსის, იმ ძველ-კოლხური ნელ-თაღრიცხვიდან, მთელი ეგვიპტე, მთელი ნილოსი შენს მწუხარებად არ ღირს იდია!“ („მკვდარი ქალაქი“).¹ ოქროს სანმისის ხილვა პოეტისათვის ღვთაებრივი მოვლინების ტოლფასია და სწორედ აქაა მითისა და სინამდვილის საოცარი წნული, მისტიკური და ამოუცნობი მზერა წარსულისა და ის განუმეორებელი განცდა, რომელიც მოაქვს ზეციურ სამყაროსთან თანაზიარობას, რომელიც აღანთებს დიადი პოეტური ენერგიით და სინათლით ავსებს მის სულს: „ნათელმირონში შედიოდა ძელი ცხოველი, ორი არაგვის, ორი ლომის სუნთქვა მესმოდა, ერს და მღვდელმთავარს შარავანდი ადგა ზემოდან, ცის გარდამოხსნას შეჭხაროდა მთელი სოფელი“ – ეს ის მისტიკური ხილვებია, რომელიც გვიხმობს გრაალის საიდუმლოს ასახსნელად. აქაა ქრისტიანული მრწამსი, მთელი ერის და ბერის ძელიცხოველის „გარდამოხსნით“ აღძრული ზღვა სიხარული, უჩვეულოა პოეტური წარმოსახვა; „ღვთისმშობლის თნევით, ვაზის ცრემლით ნაკამკარი“ ერთიანი საქართველოს ხატი. პოეტმა კარგად უნყის, რომ ლაზარეა პირველი ქრისტიანი, ხელდასხმული იესო ქრისტეს მიერ: „წარსულს რა ვკითხო?! როცა ანმყოც თავად ხარხარებს, ვეფხის კაბაზე გაზომებენ უცხო სამოსელს, ნუხელ – სიზმარში თვალი ვკიდე თითქო მილოსელს, პირველი საყდრის უნეტარესს ჰგავდა ლაზარე“ („ძელიცხოველი“).²

გენო კალანდიასათვის ნიშანდობლივია საკუთარი შემოქმედებითი მრწამსის ბალავარის ძიება, რათა ჯიუტად გასწიოს პარნასისაკენ. ჩვენს მეხსიერებაში კი სამუდამო დარჩება „აღდგომის სურათი“. ვფიქრობ, თუ არა ერთგულება გრაალისადმი, ერთგულება ყოველივე ღვთიურისადმი და შინაგანი მზაობა უზენაესის მარადიული საბრძანისის სახილველად, ასეთი სტრიქონები არ დაინერებოდა: „ალუბალს კრეფენ ძუძუმტენი მაცხოვრის კართ, სოფლის მეველეს ირემივით ბალახში ძინავს, წყაროზე მიდის ვერცხლის თუნგით ცისფერი ცირა, მაყვლის ბარდებში ჩხართვებს დასდევს მეზობლის ბაღლი... ნაბლის ოდაში სააღდგომოდ ფუსფუსებს დედა, მზე ძველებურად მიბარბაცებს ზეგანსა ზედა და ძიძა შვიდი ანგელოზის გვიყვება ამბავს“ („აღდგომის სურათი“).³

„შვიდი ანგელოზის ამბავში“ – ყველაფერი ჩაატია პოეტმა – სამშობლოს უკიდევანო სიყვარული, იმედი, რწმენა, სიყვარული, ღვთაებრივ ნათელთან ზიარების იდუმალება... და გახსენდება გალაკტიონი: „რად მინდა, ჩემო პირიმზე, ჩემის ჩანგით თუ ვერ დაგალონებ? რად მინდა ქნარი, თუ იმის ხმაში სამოთხის ჰანგებს ვერ გაგაგონებ? გული სავსეა წყნარი სიმღერით, სულში ვარსკვლავი ბედის გაბრწყინდა, ვმღერი ვით არვის არ უმღერია, წყურვილსაც მოვკლავ, მაგრამ რად მინდა?“ („სერ-

¹ გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 385.

² გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 373.

³ გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 388.

ენადა“).¹

გ. კალანდიას სულში მუდმივად ღვთიური ჰანგები ჟღერს, მუდმივად რალაც დიადი უხარია. ეს დიადი კი ქრისტიანული ღმერთია, რომლის ნათელითაა გალიცილიცებული მთელი მისი პოეზია, რადგან, ღმერთს არავინ უყვარს, გარდა იმისა, ვინც სიბრძნით ცხოვრობს (სიბრძნე სოლომონისა, 5.28).

„მეტი სინათლე!“ – ინატრა გოეთემ.

„უსასრულო საზღვარი გადააცილე, შენი ამაყი სულისკვეთება, მეტი მზის შუქი შემოგვეხვევა, მეტი ნათელი შემოგედება“, („ჩემო სიმღერავ, მაღლა, სულ მაღლა“).² „აჰა, დასრულდა შენი ციმციმი და მწუხარების ბურუსსა შევალ: გზა საუფლოსკენ ვარსკვლავებისა მეუფებამან მაუნყა შენმა!“ („აჰა, დასრულდა შენი ციმციმი, ანა კალანდაძე“).³

პოეტი ღვთის ნათელშია, მის მთვარისფერ სამლოცველოში, „იქ, სადაც უფლის სიყვარული ისე დიდია, ისე მაღალი, გეგონება თითქო დიდიდან ბეთლემს მიდიან მონაზვნები, ანგელოზები“ („შენს ნათელში ვარ“).⁴

გ. კალანდიას ფაქიზი სული ყველაფერში ღვთიურს დაეძებს. სულიერი სიმდიდრე, სულიერი ღირებულებებია მისი უპირველესი დანიშნულება. ღრმად სწამს, რომ სიბრძნეა ადამიანის ერთადერთი მრადიული საკუთრება და ეს სულიერი განძი მუდამ მისი თანამდეგია.

პოეტი დაეძებს თავისთავს, დაეძებს ყველგან ათასი საშიშროებისა, განსაცდელების პოტენციით დამუხტულ სამყაროში და საოცარ შინაგან ბუნებაში, დაკვირვების, ძიების გზით, ბენვის ხიდზე გადის. ეს გზა ჯვარცმაა პოეტისათვის, გოლგოთაა, მაგრამ სული რომელიც მშვენიერების ძიების გზაზე, სიმართლის გზაზე ეწამა მარად უკვდავია... „ქართველის მწუხარე ღამეებით ფილტვებდაფლეთილს, ოსანას გეტყვის ასაბია გუნდად გაშლილი, შავი ტაიჭით მოვარდება ჩოლოყაშვილი, თავისუფალი საქართველოს სული მფარველი“ („თეთრი რაინდი“).⁵

გენო კალანდიამ იცის სამშობლოს ფასი, იცის თავისუფლების ფასი, იცის რომ წმინდა გიორგი სწორუპოვარი რაინდია და თავისუფლებისკენ სწრაფვის დიადი გრძნობა პოეტმა ახალი ფერით გამოაბრწყინა და სამშობლოს მარადიულობაში დაგვარწმუნა. „თეთრი რაინდი“ ეძღვნება ზვიად გამსახურდიას, წმინდა გიორგის სწორუპოვარ რაინდს. წმინდა გიორგი ხომ საქართველოს სიმბოლოა, გამუდმებულ მტრებთან ბრძოლის, ბნელეთის ძალებზე გამარჯვების. „გიორგი გახდა უმთავრესი წმინდანი ქართველი ერისა და არა მხოლოდ წმინდანი, არამედ ქრის-

¹ გ. ტაბიძე. რჩეული. ლექსები. შეადგინა და კომენტარები გაუკეთა რ. თვარაძემ. თბ., 1977, გვ. 85.

² ი. ვ. გოეთე. რჩეული ლირიკა. თარგმანი გერმანულიდან, შესავალი წერილი და კომენტარები აკ. გელოვანისა. თბ., 1972. გვ. 115.

³ ა. კალანდაძე. ორტომეული. ტ. I: ლექსები. თბ., 1995, გვ. 220.

⁴ გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 384.

⁵ გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 384.

ტიანული ღმერთის სახე“.

დიახ, ზ. გამსახურდიას რწმენით საქართველო არის წილხვედრი ქვეყანა ღვთისმშობლისა, რომელშიც სულიწმინდა მუღავნდება: „სულიწმინდის მისიაა უშუალოდ დაკავშირებულია ღვთისმშობლის მისიასთან. რა მისიაა ეს? ეს არის სანტქტიფიკაციის, განწმენდის მისია, კაცობრიობის განწმენდისა და ამავე დროს მხილებისა, რომელიც უნდა განახორციელოს ამ სანყისმა ისევე, როგორც მიქაელ გიორგის მისია სულიერი აზროვნების განვითარება, უნივერსალური გველის, ანუ დრაკონის დათრგუნვა, მატერიალიზმის დათრგუნვა, უნივერსალური ბოროტების დათრგუნვა და კაცობრიობის ხსნა. აი, ეს ორი ასპექტი ყველაზე მეტად უკავშირდება საქართველოს მისიას, საქართველოს სულიერ მისიას“.¹

მერაბ კოსტავა და ზვიად გამსახურდია არაერთხელ ყოფილან ცხუმ-აფხაზეთში წმიდა ილორის წმინდა გიორგის სახელობის ეკლესიაში და წმ. გიორგის ხატთან საქართველოს გადარჩენაზე ლოცულობდნენ.

გ. კალანდიას რწმენით ზვიად გამსახურდია წმინდა გიორგის სწორუპოვარი რაინდია, ქრისტიანობისათვის, სიმართლისათვის, ქართველობისათვის ჯვარცმული თეთრი რაინდი, ამიტომაც ის მუდამ იქნება ზნეობრივი მაგალითი თაობებისათვის... „დრომას გიკურთხებს – წინაპარი თეთრი რაინდი, გულგამოჭმული უცხო მიწის მწირი ამინდით, მზეს მოგიჩრდილებს ხევისბერი, ძელქვა არაგვის. ჯვარზე, კოცონზე, გოლგოთაზე დიდებით გასულს, სანთელს აგინებებს დედოფალი – მწუხრის ასული და ღვთისმშობელი მიგაცილებს უფლის კარამდის („თეთრი რაინდი“).²

კითხულობ ამ სტრიქონებს და გრძნობ, პოეტი თავის სულსაც ასურათხატებს და ფიქრობ, ყველაფერი რითაც მისი პოეტური ქმნილებები გამოირჩევა და რითაც თავის მკითხველებს ხიბლავს, უფლისგან აქვს მომადლებული და.. უნებურად გახსენდება ზვიად გამსახურდია: „წმინდაო გიორგი, დიდების მხედარო, ვუმზერ შენს ხატებას და სული მხნედ არის, შემუხრე უწმინდური დრაკონთა ორგია, იხსენი სამკვიდრო, – შენი გეორგია“ („წმინდა გიორგი“).³

გ. კალანდიას „გრაალი და კარიატიდები“ მოგზაურობაა ხელით მოუხელთებელ სამყაროში. იმ მოუხელთებელ სამყაროში, სადაც „ცხელი მიდია... თესალია... წყალი მისნური, შიშველი ბროლი, სამკაული, თვალი ისრიმის შემოგანათებს, როგორც ვარდი და შადრევანი“ („მკვდარი ქალაქი“).⁴

გალაკტიონი უფალს ევედრებოდა: „მზეო თიბათვისა, მზეო თიბათვისა, ლოცვად მუხლმოყრილი გრაალს შევედრები, იგი ვინც მიყვარდა დიდი სიყვარულით, ფრთებით დაიფარე ამას გვევედრები... ტანჯვა-განსაცდელში თვალნი მიურიდენ, სული მოუვლინე ისევ შენ მიერი,

¹ ზ. გამსახურდია. წერილები, ესსეები. თბ., 1991, გვ. 224.

² გ. კალანდია. ფესვები, თბ., 2011, გვ. 384.

³ ზ. გამსახურდია. კოსმიური წირვა. ლექსები, გვ. 83.

⁴ გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 385.

დილა გაუთენე ისევ ციურიდან, სული უმანკოთა მიეც მშვენიერი“ („მზ-
ეო თიბათვისა“).¹ ამ საოცარი სტრიქონებით გალაკტიონმა სულში სუ-
ლიწმინდის დავანება გვამცნო, თიბათვის მოელვარე მზეს შეავედრა შო-
რეული, მიუწვდომელი სიყვარული და ამით მშვენიერების, სილამაზის
გადარჩენის დღესასწაულთან მიგვაახლოვა.

გ. კალანდიას პოეტურ სამყაროში ფრთხილად მივიკვლევთ გზას
უცნობად მხარეში, სადაც ასოციაციებისა და ბიბლიური პარადიგმების
საფუძველზე გვაზიარებს სულის იმ უღრმეს ხვეულებში წვდომას, რო-
მელიც დაფარულია ჩვეულებრივი მოკვდავისაგან და იღვრება რალაც
იღუმალი და უჩვეულო სულში; ივსება „ანგელოზის ნარნარი ხმებით“,
„სამყაროს განძი, დიადემა, სამების ლავრა, ის, რაც კაცთათვის ზურ-
მუხტისფერ ოცნებად იქცა, გაიშლებოდა, ვით მაისის ნაკურთხი მინა,
ვით დაისჩაღვრილ ბალახებში დაყრილი ქარვა“ („კომანდორი“).²

„ყოველი მოვლენა ამქვეყნად – წერს ჰერმან ჰესე, – პარადიგმაა,
ხოლო ყოველი ქარაგმა ღია კარია, რომელსაც სული თუ კი მზადაა სამ-
ყაროს ცენტრსა და იღუმალებამი შეჰყავს – იქ, სადაც მე და შენ, დღე
და ღამე გაერთიანდება. ყოველ ადამიანს შეხვედრია ცხოვრებაში ღია
კარი, ყველას მოსვლია აზრი, რომ მთელი გრძნობები, სამყარო მხოლოდ
ქარაგმაა და ამ ქარაგმის მიღმა რომ გონი და მარადიული სიცოცხლე
სუფევს, მაგრამ მხოლოდ მცირეთ გაუბედავთ ღია კარში შესვლა და მშვე-
ნიერი ცნობილების დათმობა იღუმალი სინამდვილის სასარგებლოდ“.³

გენო კალანდია საკუთარ სულში მთელ სამყაროს დაატარებს, მუდ-
მივად თან დაჰყვება „ზემზიური ნეტარი განცდა“ და „იქ წმინდა წყლებ-
ში“, სადაც იდგა დელფოს სამისნო, – კორინთოს მწვანე მარმარილო-
სა და ლაფვარდჩაქეუულ ტბების ბროლში მფეთქავ (აპოლონის) მზესაც
დალანდავს და საოცარი სილამაზისა და მშვენიერების სამყაროში აღ-
მოვჩნდებით, პოეტს ეოცნებება უნაზესი ქალწულის თვალის ნიალიდან,
ოქროს თმებიდან მოქსოვილი ბადე სიყვარულისა,... ბუნების მყარი სი-
ლამაზე, ბალის ხავერდები, წყლის ვერცხლისფერი ფერებით გავსებული
უბე და დალალები სხივებჩანწული, „ო, კასტალიავ! – უნაზესო ჩემო
ქალწულო, ა, გული იგი, მონამლული უცხო პარნასით“ („კასტალია“),⁴
ამბობს პოეტი და მთელი არსებით მიელტვის უცხო მხარეს, იღუმალებას
მოინატრებს, დალალებს სხივებჩანწულთ და გული „მონამლული უცხო
პარნასით“ ახალ-ახალ სასწაულებს ელოდება.

ამ საოცარი სონეტით პოეტი რალაც ზექვეყნიურ სიყვარულს ესწ-
რაფვის. უმანკო ქალწულის თვალის ნიალიდან, ოქროს თმებიდან მოქ-
სოვილი ბადე სიყვარულისა, ბუნების მყარი სილამაზითა და ბალის

¹ გ. ტაბიძე. რჩეული. *ლექსები*, გვ. 255.

² გ. კალანდია. *ფესვები*, გვ. 378.

³ რ. ყარალაშვილი. ზამბახის გულის საიდუმლოება, – ჟურნ. „ლიტერატურული საქართველო“, №8 (35), 2007, გვ. 30.

⁴ გ. კალანდია. *ფესვები*, გვ. 378.

ხავერდებით, ვფიქრობ, სამყაროსეული ჰარმონიისაკენ დაუოკებელი სწრაფვაცაა, რამეთუ ამქვეყნიური ყოფიერებით სულშეძრული პოეტი სიმშვიდეს ეძებს „წმინდა წყლებში“. ქრისტე ხომ „ცოცხალი წყალია“ (სახარება ოვანესი, 4, 7-15).

პოეტს ეზმანება დიდგორის ბრძოლა, ჩაესმის თეთრი რაინდის ხმა, ახსენდება „ხევისბერი – ძელგვა არაგვის“ და შავტაიჭოსანი ჩოლოყ-აშვილი – „თავისუფალი საქართველოს სული მფარველი“ და თავისუფლების წყურვილით აგვანთებს. ზვიადი, მერაბის რწმენით, იყო სული ტაძრიელი, გრაალის მცველი რაინდი: „ხარ მწირი თამარ დედოფლის საღვთო სინედლის გულში აღმძვრელი, თუ ნახევარძმა პარსიფალისა, დიდგორს მოსული ვინმე ტაძრელი, სამსხვერპლო სისხლით აღვსილი წმინდა გრაალის მცველი ღვთისგან ცხებული, თუ საიდუმლოდ ათონის მთიდან თორნიკესავით დაბრუნებული“.¹

მ. ჯოხაძე წერს: „ძმა ქრისტესმიერს“ – ღვთის შთაგონებით ეს ლექსი ეშმაკის მიერ გაჭედილი მრუმე ხატის საპირწონედ დადო სასწორზე მერაბ კოსტავამ, რწმენით გასხივოსნებული ერთგული ძმობის რეალური და პოეტური დადასტურებაა, ათასგვარ სიძულვილს, შურსა და ცილისწამებებს გაუძლო ამ ძმობამ“.²

პოეტს ეამაყება საქართველოს ისტორიული წარსული, ახრჩობს „დაუბრუნებელი სივრცეების ამინდი“ (ლეონიძე). ტაძრისკენ მიმავალ გზაზე და „უგზოობის ქვეყანაში“ მიგვანიშნებს.

ნ. კუცია წერს: „იგივ ამინდი“ ახრჩობს გალაკტიონს: „სოჩაში დადგა გემი ილიჩი“ რითი არ არის ახალი „არგო“?.. ეს ის სოჭია, კონდოტიერმა რომ გააჩუქა, გაჩუქებულ საინგილოში კესანე ტირის და შორიდან პოეტილა ესათუთება: „რომ ერთად არ ვართ, კესანე, მისთვის შემომკვნესარებ... ნუ გეშინია სიობლის, მე არ დაგტოვებ კესანე“.³

გ. კალანდიას აფხაზეთი გაჩუქებულია, გასხვისებულია საქართველო, დაშლილია ქართული სული და პოეტი სასოწარკვეთით იტყვის: „... ის შემართება დამთავრდა მარცხით, სხვა კვამლი ასდის მამულის კედლებს, კვლავ მარეკები გასხედან ქედზე და გიროქებენ ახალი ხაზით. თავდადებულთა დამთავრდა ხანა, წყალს მიაქვს ვარდის ბალი და ყანა, მეფისა ჩვენის საფლავის ლოდი. ვაი სირცხვილო! – როდემდის? რისთვის ამდენი ცრემლი, ამდენი სისხლი, ამდენი ჯვარცმა და მკვდართა კორდი?! („ჯვარცმა“).⁴

გ. კალანდიას პოეზია გასაოცარი მთლიანობაა პოეტური აზროვნებისა და პოეტური გრძნობისა, ის თანაბარი ძალით ავლენს აზრობრივ თუ გრძნობად ემოციებს და სიამაყით შემიძლია განვაცხადო, რომ ის

¹ მ. კოსტავა. ფიქრები საქართველოს მისიაზე. თბ., 1991, გვ. 209.

² მ. ჯოხაძე. ღვთისმშობლის ღიმილი, – „ჩვენი მწერლობა“. 29 ნოემბერი, 2013, გვ. 3.

³ ნ. კუცია. XX საუკუნის ქართველი მწერლები. სახელმძღვანელო. თბ., 2009, გვ. 556.

⁴ გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 389.

ჭემმარიტად არისტოკრატიული სულის პიროვნებაა, რამეთუ მასშია გასაოცარი განცდა ქართველობისა, როცა შენს მამულში დატრიალებული სულისშემძვრელი ტრაგედიების მერე კიდევ შეგრჩება სურვილი თავანყვეტილი ერთგულებისა და სიყვარულისა.

„ჭემმარიტი შემოქმედის სულში უკეთური და უღირსი აზრი არ აღიძვრის, ხოლო დიადს ვერაფერს შექმნის ის, ვინც მთელი სიცოცხლის მანძილზე მდაბალი აზრებით სულდგმულობს, ვინც ბილწ სურვილებს და უღირს ზრახვებს არის დამონებული. ამაღლებული მაღალი აზრის ნაყოფია, ხოლო მისი შემქმნელი თავადაც მაღალია და მაღლად მხედი“.¹

გ. კალანდიას სონეტი „ვაითუ, გასკდეს გული ქართლის ბრონეულივით“ პოეტის საკრალური ხილვაა საქართველოს ისტორიული წარსულის ფრაგმენტითურთ, საქართველოს ისტორიული წარსულის ტკბილ-მწარე ცხოვრების ჩამონატეხია, რომლის ნიაღშიც უნდა აღიზარდოს მამული-სათვის თავგანწირული ჭემმარიტი მამულიშვილები, რომელთა გარეშე არა თუ წარსული, უშინაარსოა მომავალი ცხოვრებაც... „დაბადებიდან დაგყვა ზარი, ურვა მარადი, გაქვს საქართველო გასამარგლი პონტოს კარამდი, ოთხივე კუთხით ჭილყვავები გადასარეკი. ცხადში, სიზმარში ჩაგჩურჩულებს უზენაესი, – ყოვლის გამგები, ყოვლის მხედი უმხურვალესი, – შეიბნ მახვილი, ჭირთა ჩვენთა იყავნ მარეკი!“²

გ. კალანდია არის ნაღდი მამულიშვილი, რომელიც პირუთენელი სიტყვით, გოლიათური მხრებით ეზიდება პოეტის უმძიმეს ტვირთს, ეს ტვირთი უზენაესისგან ეძლევა, თითოეულ მის ქმნილებაში სამშობლოსადმი უსაზღვრო ერთგულება და შესაშური ნიჭია ჩაქსოვილი.

ისტორიის შორეული სიღრმიდან ანათებს მშვენიერი ელენეს პოეტური ხატი. ხატი სილამაზისა და სიყვარულისა. გ. კალანდიას პოეტურ ფერწერას ძალუძს ჯადოსნური მეტაფორებით გააცოცხლოს საგანი და მოვლენა, მეტაფორებით და ბგერწერული სტრიქონებით უხვად დატვირთული ლექსის ქსოვილი კი ქმნის შთაბეჭდილებას, სადაც ყველაფერი ცოცხალია და მუდმივ მოძრაობაშია. შემოქმედის შინაგანი ხილვის ლოგიკა და ანალიზის სიზუსტე, პოეტური სინტაქსის ვირტუოზული ფლობის უნარი, განსაკუთრებული სიცხადით გამოკვეთს აზრის სიღრმისეულ ლოგიკას: „ო, შენი ბედი, ო, ცოდვილი მისი გვირგვინი აფორიაქებს დილიდანვე წმინდა სამისნოს, და კარის მსახურთ... ფეხაკრეფით დადის პარისი, სისხლისფრად ბზინავს ცელი სიკვდილის. ის, ვინც იყოფდა შენთან ერთად ადრე სარეცელს, ლაშქარს მოუძღვის... შურისგების მძლავრი მახვილი ტროას ღვთის რისხვად დაატყდება... ვითარ ნახირი, – დადგება ჯარი კედლის წინარე“ („მშვენიერი ელენე“).³

ამ კონოტაციების გარეშე გენო კალანდიას პოეზია წარმოუდგენე-

¹ **ფსევდო-ლონგინე.** ამაღლებულისათვის. ძველი ბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და კომენტარები დაურთო ბ. ბრეგვაძემ. თბ., 1975, გვ. 115

² **გ. კალანდია.** ფესვები, გვ. 390.

³ **გ. კალანდია.** ფესვები, გვ. 369.

ლია და არის მის პოეზიაში რალაც უცნაური სიფაქიზე და სისუფთავე, რალაც უანგარო სულისკვეთება, ძალა და სინათლე და მთავარი მიანც, პოეტისათვის სიცოცხლის, სიყვარულის მსოფლმხედველობრივი ასპექტებია, რითაც შეუძლია გაამართლოს ყველანაირი ქმედება, თუნდაც საძრახისი: „ცხენს შემოაგდებს აქაფებულს ვეფხვის ნახტომით გატაცებული სიყვარულის, სპარტას პატრონი და შუბის ნვერით გახსნის ზარდახმას. ხორბლისფერ თმების, სათნო გულის ფრთონა-ფრიალით გამონათდები ყვავილივით მიზეზიანი ცხრაკლიტულიდან ოქროს ჩარდახით“ („მშვენიერი ელენე“).¹ აქ აშკარად იკვეთება გ. კალანდიას პოეტური სტილის თავისებურება, მისი ძარღვიანი მხატვრული ფერწერა.

ციკლში „გრაალი და კარიატიდები“ მზესავით შემოგვანათებს დედისადმი მიძღვნილი ლექსი, რომელიც მის ყველაზე საინტერესო ქმნილებად შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ. ბავშვობის, ყრმობისა და სიჭაბუკის სევდიანი ჰანგებით იქსოვება პოეტის უნივერსალური იდეალები, წარმოდგენები და ნოსტალგიური განცდები. „წევს დედაჩემი, როგორც ნიბლია, თმადავარცხნილი, სუსტი, საბრალო, თეთრი იების ხურავს საბანი, თავითი გაშლილი უდევს ბიბლია. ადგა... მაკოცა... და გარინდული გახსნა ძვირფასი შუბლის ღარები და გაუნათდა უცებ თვალები, სავსე სხივების შაქარ-ყინულით. გამომიტანა სიტყვაუთქმელად კაკლის მურაბა, ჩირი, ჩურჩხელა, ტუჩმოტეხილი დოქი ძველშავით. ავდექი... ამყვა ლბილი სურნელი თავლის, ომბალოს, ყვავილწნულების, მარტომთენილი დედის – ბეჩავის“ („წევს დედაჩემი, როგორც ნიბლია“).²

კითხულობ და გრძნობ პოეტის გული სავსეა მრავალგვარი აზრის სითბოთი და ფიქრით. მრავალფეროვან დროთა საბრუნავში პოეტს თან დაჰყვება დედაზე ფიქრი, და თუ სადმე ქვეყანაზე ჩუმი სევდაა, ყველა პოეტის გულს დედის სიყვარულივით მერიდიანებად შემორტყმია. რიჟარაჟივით სუფთა და ფერგამოუნაკვთავი სამყარო სუნთქავს აქ, ის მეგზურობს ათასობით დღეთა მომავალ თენებას და ვგრძნობთ პოეტის მზერა მუდმივად როგორაა მიმართული არსებობის სიღრმეებისაკენ, სიცოცხლის ფესვებისაკენ. წინამდებარე სონეტი მდიდარია სიმბოლოებითა და მხტვრული სახეებით, რაც მრავალფეროვანი ინტერპრეტაციის საშუალებას გვაძლევს. „ავდექი, ამყვა ლბილი სურნელი, თავლის, ომბალოს, ყვავილწნულების, მარტომთენილი დედის ბეჩავის“, – ეს სტრიქონები სამუდამოდ რჩება მკითხველის მესხიერებაში, უფრო მძაფრად, ალბათ ძნელი წარმოსადგენია დედის მონატრების განცდა. ამ სტრიქონებში პოეტმა თავისი განწყობილება, განცდა და სევდა ჩაატია. ინდივიდუალობის წარუშლელი ბეჭედი აზის მის თითოეულ შედევრს... დედის გენო კალანდიასეული ხატი, ვფიქრობ, ძალზე იშვიათია, დედის მოგონება, დედის სულის სიფაქიზე და ძლიერება აძლევს პოეტს რწმე-

¹ გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 369.

² გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 386.

ნას და სიმშვიდეს, რომლითაც მოჰყება იგი ცხოვრების მისეულ ბილიკს. „ეს მარგალიტები იმ ზღვიდან არის ამოღებული, რომელსაც ერის გულს ეძახიან, აქ არაფერია ნათხოვარი: არაფერია განგებ ჩაძახილი და მერე ამოძახილი, აქ თავის დიდებას, თავის დიდბუნებოვნობას, სულგრძელობას თვითონ ერი მეტყველობს, თვითონ ერი ღალადებს... თავის ჭეშმარიტი შვილის ბაგითა. ამისთანა მარგალიტები მარტო ზღვის ძირშია... ერის გული ზღვაზე უფრო ღრმაა და დიდი საქმეა, ვისაც ღონე შესწევნია და თავისი საკუთარი გული და თვალი იქამდინ ჩაუნვდენია, ჩვენში ბევრი ვერ დაიქადებს ამასა... გული ერისა იგივე ზესკნელი და ქვესკნელია და ამიტომაც თვალისა, ყურის, ხელის იქამდინ მიწვდენა-ხვედრია მარტო რჩეული კაცისა“.¹

დიდებული ფერწერული სურათივით ხელშესახები და მიმზიდველია სონეტი: „ჯვარი ვაზისა“, რომელშიც მამულისადმი, მშობლიური კუთხისადმი უსაზღვრო სიყვარულის განცდა თაფლივით მოწვეთავს. პოეტი საქართველოს ისტორიული წარსულით, აწმყოთი და მომავლით ცოცხლობს და მაინც, წმინდა და ნაკურთხი მოედინება უსასრულობისაკენ ერის სიცოცხლე, მისი პოტური გზნება და აღმაფრენა. „მშობელმან ჩემმან მიანდერძა მამული ესე – ურიცხვი განძით, მთელი მისი უძრავ-მოძრავით, დარუბანდიდან ნიკოფსიით ტყორცნა ბოძალი, მერმე ხელი მკრა და შემეგდო უბელო ცხენზე“,² – ამბობს პოეტი და სამშობლოს, სრულიად საქართველოს სიყვარული აყვანილია მხატვრულ-ესთეტიკური სრულყოფის ისეთ სიმაღლეზე, საიდანაც სავსებით გამართლებულია ადამიანად არსებობა ამქვეყნად.

გ. კალანდიას სიყვარული სამშობლოსადმი სრულიად გამორჩეულია, ახლებური, თვითმყოფადი პოეტური ნათელის გამოსხივება: „მღვრიე მორევი გადამაგდო აღდგომის ღამით, წინაპრის ძვლებით მოკირწყლული გზებით მატარა, მიჩვენა კერის ნალვერდალი, ცხელი, თაკარა, ვარძია, გრემი, – ფეხადგმული დიდება ჟამის... შეგირდად მიმცა კირითხუროს, უჯარმელ მჭედელს, ქართლის ცისფერი ვარსკვლავები ამომჭრა ბეჭზე და სოხუმს ზედა დამასახლა – სამოთხის კარად“ („ჯვარი ვაზისა“).³

უფლის უწმინდესი სისხლით ავსებული პოეტი „ცისფერი ვარსკვლავების ტვიფარით“ მოინატრებს „სოხუმს – სამოთხის კარს“, მაგნოლიებისა და „მზეზე მოხარაშუნე“ ფორთოხლებს, ცის ზამბახებს, „ჯვარზე, კოცონზე, გოლგოთაზე დიდებით გასულს, სანთლებს აგინთებს დედოფალი – მწუხრის ასული, და ღვთისმშობელი მიგაცილებს უფლის კარამდის“ („თეთრი რაინდი“),⁴ – ამოანათებს პოეტის გულიდან როგორც იმედი, რწმენა და სიყვარული, როგორც სწრაფვა საღვთო სიბრძნით გასხივოსნებული მინიერი სამოთხისაკენ... „ჩვენ მხოლოდ ის

¹ ილ. ჭავჭავაძე. რჩეული ნაწარმოებები. 5 ტომად. 1986, ტ. III, გვ. 117.

² გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 374.

³ გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 384.

⁴ გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 387.

შეგვიძლია, გვევალება კიდეც, გავუფრთხილდეთ, არ დავკარგოთ, რაკი სიცოცხლესთან ერთად გვეძლევა და სისხლივით, სულივით გადაეცემა ჩვენს შთამომავალს... ჩვენ ამირანის გამჩენი ხალხი ვართ და ჩვენი ხსნა მხოლოდ ბრძოლაა, ანუ, ჩვენთვის ყველაფერი ბრძოლაა, ლხინიც, გლოვაც... ყველაფერი, რითაც საკუთარ ვინაობას ადასტურებს და საკუთარ მეობას წარმოაჩენს ადამიანი. ჩვენც სამშობლოსთან ერთად ვინვით ცოცხლად, მარადიულ ცეცხლში, მაგრამ ფერფლად კი არ უნდა გაგვფანტოს ქარმა, არამედ ისევე მშობლიურ ცასა და მიწას უნდა მიგვამატოს ცად და მიწად. ამიტომ, როგორც არ უნდა გაგვიჭირდეს, ყოველთვის გვახსოვდეს – წინ მარადისობა“.¹

გ. კალანდიას სონეტების ციკლში „გრაალი და კარიატიდები“ მთელი სიცოცხლე, ყოფიერება გააზრებულია როგორც პოეზია, ყოველწამიერად რომ იქმნება და მთელ სივრცეს რომ ეფინება პოეტის მიერ.

მის პოეტურ ფერწერაში ნისლი სიზმარით ირწევა სამეგრელოს, კერძოდ, ოდიშისა და ენგურის ველებზე, ხოლო თბილისისა და საქართველოს სხვა კუთხის პეიზაჟები და იდუმალი სამყაროს ასახვა მაგნიტივით გვიზიდავს.

გ. კალანდია გრაალის საიდუმლოს ჭეშმარიტი მაძიებელია, რომელსაც სურს გაექცეს ყოფიერებას და ტერენტი გრანელივით მიელტვის რალაც ხელით მოუხელთებელ, მესამე სამყაროს.. ამ მიღწურ სამყაროზე წერდნენ ილია, ვაჟა, აკაკი, გალაკტიონი, ტიცციანი – რომელთაც ღრმად სწამდათ მესამე ნაპირის არსებობა.

გ. კალანდიას მძაფრი სურვილია „მესამე თვალის სხივნათელით“ შეიმეცნოს მთელი სამყარო, რათა ღირსეულად ატაროს სახელი პოეტის, რაკილა ბედად ერგო იყოს ქართული სიტყვის ჯავაირჩი. გულწრფელი ვედრებაა: „მიბოძე, როგორც ვიოლინოს სიმი დამდნარი, მიბოძე, როგორც მეფისწულის ლურჯი ზღაპარი, – სამოთხის ჩიტი – პოეზია თავისუფალი. მიბოძე, როგორც ბედისწერა, ჯვარცმა, ნამება, მიბოძე, როგორც ცის კურთხევა, ღვთის მონყალება, ქართული სიტყვის ჯავაირჩი, ჭირისუფალი“ („ჯავაირჩი“)² წერს პოეტი.

პოეტიც იქაა, სადაც ადამიანი და უფალი გახლენილნი იტაჯებიან. ამიტომაც, აკეთილშობილებს გრაალის ძიება, სწრაფვა სინმინდესა და მშენიერებისაკენ. სწორედ ესაა „ის ორიგინალური ხასიათი, რომელიც შეიძლება განისაზღვროს იყოს გამოხატვის ერთ-ერთი საშუალება ხალხისა, ვინც დღევანდლობამდე სხვაზე მეტად იფიქრა ადამიანის განსაზღვრასა და მის სულში შეღწევაზე“.³

გ. კალანდიას სონეტები მუდმივად სინათლის ჩქერალს აფრქვევენ, რომელთა მშენიერება თვით დიდი ტრაგედიების მიღმაც ილანდება.

¹ ო. ჭილაძე. წინ მარადისობაა. თბ., 2009, გვ. 35.

² გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 401.

³ უ. პომპილუ. ფრანგული პოეზიის ანთოლოგიის წინასიტყვაობა, – „ჩვენი მწერლობა“. 19 მარტი, 2010, გვ. 4.

აი, თუნდაც: „ყოველი კუთხე, გალავანი მოირწყა სისხლით, უპეებივით დაეკიდა ბინდი და ნისლი სასახლეს, სადაც ნებივრობდა ხელმწიფე ჩვენი. შენუხდა ხალხი, ვეზირების ქიშპით და ჯიბრით, ქვეყანამ ყვავის ბუდესავით დაკარგა ხიბლი და დარჩა მარტო, ვით მინდორში ბეკინას ცხენი“ („არმაზის კართან მოდიოდა აჩრდილი მეფის“).¹

გ. კალანდიას სონეტებში წარსულის მოზაიკური სურათები შთამბეჭდავ პოეტურ სახეებად ცოცხლდებიან. შექსპირის ტრაგედიების პერსონაჟთა მსგავსად მოუწოდებს თაობებს ღრმად ჩაფიქრდნენ, ეს ტრაგედია გაითავისონ და განინმინდონ იმ ცოდვებისაგან, რაც აფხაზეთის ტრაგედიამ მოგვიტანა. პოეტის სული და სხეულიც მაშინ ამღერდება, როცა „ნიგნით, ლოცვანით ჩამოივლის ბერი თევდორე, ასგზის დაჭრილი საქართველოს თანამედროვე, – ქართული სულის სიანკარე, ზარი ღვთიური. ტაძრად დადგება უწმინდესის ნებით, სახელით, მერე ნელინელ ცაში ავა, როგორც სანთელი და წყვილი ცრემლით განათდება ცა-ბიბლიური“ („მზე ჩამოგვხედავს“).

TSIALA MESKHIA²

LITURGY OF WORD-CREATING

(SONETS BY GENO KALANDIA “GREIL AND CARIALIDES”)

Geno Kalandia is one of the important representatives of modern Georgian Literary processes. Poet’s especiality is based on his poetical talent, strong Spirit, delicate literary images, metaphorical speech and deep Igrism.

Sonnet collection of Geno Kalandia is a very important text of modern Literature. There are a lot of archaetypical symbols – from traditional Georgian literary heritage the world literary symbols at well, unique information of cultural life of the nation.

“Grail and kariatides” is one of the most interesting poetical composition in Geno Kalandia’s poetry. Seeking of Holy Frail was a conceptual problem of literary processes during centuries. The issue is conceptual for Geno Kalandia as well. Traditional, historical, modern problems are reflected in metaphors, in poetical met ssteny of Grail and the paradigm of the Golden Heece as a archaetyp of Grail.

Culture of an Ancient Georgian region – Kolkheti is a source of misstical poetry of Geno Kalandia full of Bablical, mythological omages – the basis of “Liturgy of Word-Creating” as we call literary heritage of Geno Kalandia.

¹ გ. კალანდია. ფესვები, გვ. 391.

² *Tsiala Meskhia* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მარიამ მირესაშვილი, ოლგა პეტრიაშვილი¹

**აღმოსავლური სამყარო XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე
რუსეთის კულტურასა და ლიტერატურაში**

XIX საუკუნის დასასრულისა და XX საუკუნის დასაწყისის ლიტერატურულმა ეპოქამ რუსეთის კულტურასა და ისტორიაში „ვერცხლის საუკუნის“ სახელწოდება დაიმკვიდრა. აღნიშნულ პერიოდში ეპოქის კრიზისმა რუსული საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო მოიცვა – დანყებული სოციალურ-ეკონომიკური და პოლიტიკური ხასიათის მწვავე პრობლემებიდან ვიდრე ეგზისტენციალური ხასიათის ღრმა სულიერი კრიზისის ჩათვლით. იმჟამინდელი რუსული საზოგადოების წარმომადგენლები აცნობიერებდნენ ცვლილებათა აუცილებლობას, მაგრამ ვერ ჩამოყალიბდნენ, თუ რა გზით უნდა წარმართულიყო გარდაქმნები ზემოაღნიშნულ პრობლემათა გადასაჭრელად. საზოგადოების ნაწილი მიიჩნევდა, რომ ცვლილებები, უპირველეს ყოვლისა, პიროვნების სულიერ გარდაქმნას უნდა დაკავშირებოდა; სხვები ცვლილებების დანყებას რუსეთში პოლიტიკური წყობის შეცვლას უკავშირებდნენ და ძალადობრივ გზასაც კი არ გამოირიცხავდნენ.

ზემოთ აღნიშნული ძიებები ფართოდ აისახა ავანგარდიზმის ეპოქის მეცნიერებაში, ხელოვნებასა და ლიტერატურაში. ევროპოცენტრიზმის კრიზისმა² გააძლიერა რუს ავანგარდისტთა ინტერესი აღმოსავლეთის ქვეყნების ფილოსოფიისადმი, მითოლოგიისადმი, მხატვრული მემკვიდრე-

¹ *მარიამ მირესაშვილი* – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; *ოლგა პეტრიაშვილი* – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ევროპოცენტრიზმი წარმოადგენს ეთნოცენტრიზმის ერთ-ერთი ყველაზე გავრცელებულ ფორმას, რომელიც, თავის მხრივ, ასახავს ტენდენციას, განიხილოს საკუთარი კულტურის ნორმები და ფასეულობები, როგორც საფუძველი სხვა კულტურების შესაფასებლად. ავანგარდიზმის ეპოქაში ევროპოცენტრიზმის დაძლიების შედეგი იყო ის, რომ არნახულად გაიზარდა ინტერესი სხვა კულტურებისადმი (აღმოსავლური, აფრიკული და სხვ.), მათი ტრადიციების, წეს-ჩვეულებების, რელიგიებისადმი. ავანგარდისტები ხშირად ეყრდნობიან და თავიანთ შემოქმედებაში იყენებენ სხვა კულტურების (ხშირად ეგზოტიკურის) ტრადიციებსა და გამოცდილებას.

ობისადმი. რუსული ინტელიგენციისთვის ეს გზა იძლეოდა ზნეობრივი, სულიერი გარდაქმნის შესაძლებლობას, რომელიც თავის მხრივ, მოითხოვდა შეფასებათა კრიტერიუმების შეცვლას როგორც საკუთარი თავის, ასევე გარშემომყოფთა მიმართ.

რუსული ორიენტალიზმი ერთიანი ევროპული კონტექსტის ფარგლებში ვითარდებოდა, თუმცა რუსეთის ინტერესს აღმოსავლეთისადმი მხოლოდ ეგზოტიკური გატაცება არ განაპირობებდა. ვერცხლის საუკუნის ეპოქის რუსული ორიენტალიზმის თავისებურებას შეადგენდა სულიერი სანყისების სიღრმისეული კვლევა, რაც საბოლოოდ ღრმა ფილოსოფიურ-რელიგიურ ძიებებში გადაიზარდა. რუსი შემოქმედნი აღმოსავლეთს აღიქვამდნენ სრულიად განსაკუთრებულ, ევროპული კულტურისგან განსხვავებულ სამყაროდ. რუსულ კულტურაში აღმოსავლეთად მიიჩნეოდა ინდოეთიდან და ცეილონიდან ვიდრე პალესტინამდე და ეგვიპტემდე მიმდებარე ტერიტორიები. აღსანიშნავია, რომ შუა აზია, ყირიმი და კავკასიაც წარმოადგენდნენ აღმოსავლური თემებისა და მოტივების წყაროებს რუსულ (და არა მხოლოდ რუსულ) ლიტერატურაში. მაგალითად, ცნობილია, რომ პოლონური (და ზოგადად, ევროპული) რომანტიზმის თვალსაჩინო წარმომადგენელი, ადამ მიცკევიჩი თავისუფლებისმოყვარე სულისკვეთებით გამსჭვალული ნაწარმოებების გამო ცარისტულმა ხელისუფლებამ ხუთი წლით რუსეთში გადაასახლა. სწორედ სამხრეთში ყოფნისას შექმნა მან ცნობილი ციკლი „ყირიმული სონეტები“, რომელშიც აისახა პოეტის ღრმა გულისტკივილი, მისი მშობლიური პოლონეთისა და საკუთარი ბედის ტრაგიკულობის განცდა. „ყირიმულ სონეტებში“ მწერალმა მკითხველის დაანახა სხვა, მის მიერ აღქმული ყირიმი – „აღმოსავლეთი მინიატურაში“. სერგეი ავერინცევის შენიშვნით, „სწორედ რომანტიკოსი პოეტი, ასე მწვავედ რომ აღიქვამს „ჩემის“ განსაკუთრებულობას, თავისთვის აღმოაჩენს და პოეტურ თემად გაითავისებს „სხვას“ – გარკვეული ეპოქისა თუ გარკვეული ერის „ადგილობრივ კოლორიტს“, სხვისი ხმის სპეციფიკურ თავისებურებას.¹

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საუკუნეთა მიჯნაზე ორიენტალიზმი მნიშვნელოვან ეტაპად განიხილება ისეთი მწერლებისა და პოეტების შემოქმედებაში, როგორებიც არიან ვლადიმირ სოლოვიოვი, კონსტანტინ ბალმონტი, ალექსანდრ ბლოკი, ანდრეი ბელი, ივან ბუნინი. ვ. სოლოვიოვის შრომები ერთდროულად მოიცავდა ლიტერატურასაც, მეცნიერებასაც და რელიგიასაც. ზემოაღნიშნულ ყველა სფეროში მკვლევარმა გამოავლინა სრული დამოუკიდებლობა უკვე არსებული და დამკვიდრებული სწავლებების მიმართ. თავის ფილოსოფიურ ძიებებში სოლოვიოვი მივიდა *აღმოსავლეთისა და დასავლეთის რელიგიური ფილოსოფიის* საუკეთესო მიღწევათა გაერთიანების, შერწყმის იდეამდე, რაც

¹ **С. С. Аверинцев.** Размышления над переводами Жуковского, – *Зарубежная поэзия в переводах В. А. Жуковского.* В двух томах. Т. 2. М., 1985, гл. 156.

ჩამოაყალიბა სამაგისტრო დისერტაციაში „დასავლეთის ფილოსოფიის კრიზისი“ (1874). სოლოვიოვის კვალდაკვალ ნიკოლოზ ბერდიაევიც მიუთითებდა რუსეთის განსაკუთრებულ მისიაზე და მიიჩნევდა, რომ სწორედ ეს ქვეყანა უნდა გამხდარიყო ერთგვარი ხიდი აღმოსავლეთსა და დასავლეთს შორის: „რუსეთი დგას აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ცენტრში, იგი აერთიანებს ორ სამყაროს, მასში მსოფლიო ისტორია იკვანძება“.¹

ვ. სოლოვიოვის აღმოსავლური იდეის ერთ-ერთ ცენტრალურ თემას შეადგენს პალესტინა, იერუსალიმი – ადგილი, სადაც ქრისტიანობა აღმოცენდა, სადაც დღემდე, წმინდა მიწის მოსალოცად საუკუნეების განმავლობაში ათასობით პილიგრიმი მიემგზავრება. რუსული ლიტერატურის ისტორიაში აღმოსავლური თემატიკის შემცველ ერთ-ერთ პირველ ნაწარმოებს „წინამძღვარ დანიილის მიმოსვლა“ წარმოადგენს. წარსულში ყველას როდი შეეძლო პალესტინის მონახულება; ეს იყო საკმაოდ მძიმე, ხანგრძლივი და არცთუ უხიფათო მოგზაურობა. წინამძღვარმა დანიილმა იმოგზაურა პალესტინაში, მოილოცა მაცხოვრის საფლავი იერუსალიმში და დანვრილებით აღწერა ყოველივე, რაც ნახა და გაიგო პილიგრიმობის პერიოდში, რომელიც 1106 წელს დაიწყო და გაგრძელდა თექვსმეტი თვე ანუ, დასრულდა 1108 წელს. „წინამძღვარ დანიილის მიმოსვლამ“ მრავალ ადამიანს მისცა შესაძლებლობა, უფრო მეტი გაეგო პალესტინაზე, საკუთარ ფიქრებსა და ოცნებებში ემოგზაურა წმინდა ადგილებში და მიეღო წმინდა მიწის კურთხევა.

გამოჩენილი მწერლისა და მოაზროვნისთვის, ლევ ტოლსტოისთვის აღმოსავლური სამყარო წარმოადგენდა ბოროტებისადმი წინააღმდეგობის არგანვეისა და ზნეობრიობის სიმბოლოს. თავის „წერილში ჩინელს“ (1906) მწერალი შენიშნავდა: „ვფიქრობ, რომ ჩინელი, სპარსელი, თურქი, ინდოელი, რუსი და შესაძლოა, იაპონელი (თუკი ეს უკანასკნელი ჯერ არ გაბმულა ევროპული ცივილიზაციის გარყვნილების ბადეში) ერების დანიშნულებას შეადგენს დანარჩენი ერებისთვის ჭეშმარიტი გზის ჩვენება, რომელიც თავისუფლებამდე მიიყვანს, რომლის გამოსახატავად, როგორც ამას თქვენს წიგნში აღნიშნავდით, ჩინურ ენაში სხვა სიტყვა არ მოიპოვება, ტაოს გარდა, რაც გულისხმობს შემოქმედებას, რომელიც მიემართება კაცობრიობის ცხოვრების ძირითად კანონს“.²

შესანიშნავმა რუსმა მწერალმა, ნობელის პრემიის ლაურეატმა ივან ბუნინმა მთელი თავისი ხანგრძლივი შემოქმედებითი მოღვაწეობა ცხოვრებისეული საზრისის ძიებას მიუძღვნა. მისი მსოფლმხედველობა, უდავოდ რუსულ მართლმადიდებლობას ეფუძნებოდა. XIX-XX საუკუნეების მიჯნაზე რუსეთში არსებულ წინააღმდეგობრივ სოციალურ-პოლიტიკურ

¹ Н. А. Бердяев. Философия свободы. Смысл творчества. М., 1989, гл. 228.

² Л. Н. Толстой. Письмо к китайцу, – Л. Н. Толстой. Полное собрание сочинений. В 90 томах. Под общей редакцией В. Г. Черткова. Т. 36. М.-Л., 1936, гл. 292.

მდგომარეობას მწერალი ავადმყოფურად განიცდიდა. იგი ვერ ხედავდა გამოსავალს იმ ეკონომიკური, სოციალური და სულიერი კრიზისიდან, რომელშიც უზარმაზარი რუსეთის იმპერია აღმოჩნდა. სწორედ ამიტომ ბუნიმა ტოლსტოველობას მიმართა, რომელიც ფრიად პოპულარული იყო იმჟამინდელი რუსეთის განათლებულ წრეებში. აღსანიშნავია, რომ ბუნიმა თავისი შემოქმედებითი განვითარებისას, ზოგადად, გაიმეორა ლევ ტოლსტოის რელიგიური და ზნეობრივი ძიებების გზა. ორივე მწერალს იზიდავდა მძიმე სოციალური ცხოვრების გაუსაძლისი პირობებისგან დაჩივებული „პატარა ადამიანის“ ბედი; ამიტომაც არ არის გასაკვირი, რომ ბუნიმა ტოლსტოველობას, როგორც იმ დროისთვის მისთვის ერთადერთ მისაღებ მსოფლმხედველობას მიმართა. „ახალგაზრდობაში ბუნების წიაღში წმინდა, ჯანსაღი, სიკეთით აღსავსე ცხოვრებაზე ოცნებებით დატყვევებული ვიყავი; როდესაც უბრალო ტანსაცმელში გამოწყობილი შრომობ, ძმურად ემეგობრები არა მარტო ყველა დაჩაგრულსა და განკიცხულს, არამედ სრულიად მცენარეულსა და ცხოველურ სამყაროს და რაც მთავარია, იმის გამო, რომ გატაცებული ვიყავი ტოლსტოით, როგორც შემოქმედით, მე გავხდი ტოლსტოველი“.¹

ზემოთ მოტანილი სიტყვები „სრულიად მცენარეული და ცხოველური სამყაროს“ შესახებ გვაფიქრებინებს, რომ აღნიშნულ შემთხვევაში მწერალი მართლმადიდებლური ქრისტიანობის ჩარჩოებს აფართოვებს და მიმართავს აღმოსავლური რელიგიების – ბუდიზმისა და იუდაიზმის – გამოცდილებას. მწერლის მხრიდან განსხვავებული რელიგიით გატაცება გასაგები გახდება, თუკი გავიხსენებთ, რომ ტოლსტოველთა მსგავსად, ადამიანთა შორის ძმობის, ბოროტებისადმი „წინააღმდეგობის გაუწევლობის“, სამყაროს ჰუმანისტური განახლების იდეებს ქადაგებდნენ ინდოეთში რაბინდრატ თაგორი (ტოლსტოის თანამედროვე, მისი შეხედულებების გამზიარებელი), მოგვიანებით კი მახათმა განდი. ამ უკანასკნელზე ლევ ტოლსტოიმ იმდენად დიდი გავლენა მოახდინა, რომ განდი მას თავის მასწავლებლად და მოძღვრად მიიჩნევდა.

ცხოვრების მიწურულს, წარსულის გახსენებისა და შემოქმედებითი მოღვაწეობის შეჯამებისას, ივან ბუნინი დანერს ესეს „ტოლსტოის განთავისუფლება“.² აღსანიშნავია, რომ მრავალი წლის განმავლობაში ბუნინი „აღმერთებდა“ ტოლსტოის, ჰქონდა მასთან მიმოწერა, პირადი შეხვედრები, იცნობდა მისი ოჯახის არა ერთ წევრს. ამ წლების განმავლობაში იგი მასალებს აგროვებდა თავისი წიგნისთვის. ტოლსტოის შესახებ საინტერესო ფაქტები მწერალს ლევ ნიკოლაევიჩის უფროსმა ქალიშვილმაც მიაწოდა; მკვლევართათვის ცნობილია ბუნინის რვა წე-

¹ **И. А. Бунин.** Автобиографическая заметка, – **И. А. Бунин.** Собрание сочинений. В 4-х томах. Составитель Н. М. Любимов. Т. 1. М., 1988, გვ. 10.

² **О. М. Петриашвили.** Иван Алексеевич Бунин. Эссе «Освобождение Толстого», – *Славистика в инонациональной среде.* Кутаиси, №2, 2009.

რილის შესახებ ტატიანა ლვოვნა სუხოტინას მიმართ; ასევე, ბუნინის მიერ მისი ლექციაზე მიწვევის შესახებ, რომელიც მამამისს ეძღვნებოდა (პარიზი, 1927).

მრავლისმეტყველია, რომ ბუნინი ტოლსტოის იმდენად გრანდიოზულ ფიგურად აღიქვამდა, რომ ეს დამოკიდებულება შესაძლოა შევადაროთ მხოლოდ რელიგიათა შემქმნელებისადმი დამოკიდებულებას, რომლებსაც მილიონობით მიმდევრები აღმერთებენ. „ტოლსტოის განთავისუფლებაში“ ბუნინი გაურბის ლევ ტოლსტოის ცხოვრების პირდაპირ ავტორისეულ შეფასებას. იგი მიმართავს დიდძალ მასალას – მისი ახლობლებისა და მეგობრების მოგონებებს, თავად მწერლის არქივში მოძიებულ ცნობებს, მის გამონათქვამებს – რომელიც შეჯერებულია ბიბლიიდან მოტანილ ციტატებთან, ბუდას შეგონებებთან, ანტიკურ მოაზროვნეთა გამონათქვამებთან. ეს ყოველივე ემსახურება ერთ მიზანს – ტოლსტოის, როგორც დიდი პიროვნებისა და მოაზროვნის წარმოჩენას. პირველად „ტოლსტოის განთავისუფლება“ დაიბეჭდა პარიზში 1937 წელს, თუმცა ავტორის სამშობლოში გამოქვეყნდა მხოლოდ 1967 წელს, ბუნინის თხზულებათა კრებულის ცხრატომეულში.

ლევ ტოლსტოის ორიენტალისტურმა შეხედულებებმა დიდი გავლენა იქონია ივან ბუნინის მსოფლმხედველობაზე, რომლის შემოქმედებაში აღმოსავლეთისა და დასავლეთის ურთიერთობას მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია. ბუნინის ნაწერებში ორიენტალისტური თემატიკა თავს იჩენს ლექსების „არაბულ“ ციკლში (50 ლექსამდე), მოთხრობებში, მგზავრის ნარკვევებში „ფრინველის ჩრდილი“, ადამ მიცკევიჩის „ყირიმული სონეტების“ ციკლის ზოგიერთ თარგმანში.

1903 წელს ბუნინი პირველად ეწვია კონსტანტინოპოლს; ამის შემდგომ, 1907 წელს მწერალმა მოინახულა პალესტინა, სირია, ლიბანი, ეგვიპტე და 1908 წელს კვლავ კონსტანტინოპოლი. 1910-1911 წლებში ბუნინი გაემგზავრა ტუნისში, ალჟირში და ცეილონზე. მოთხრობებში „იუდეა“, „ქვა“, „ემშაკის უდაბნო“, „სოლომის ქვეყანა“ და „გენისარეთი“ ბუნინი მიჰყვება ბიბლიურ მოტივებსა და სიუჟეტს, როგორც საკუთარი ნარაციის დომინანტას. თანამედროვეობის სურათებს ენაცვლება სახარებისეული ციტატები, სოლომონის „ქებათა ქება“, წინასწარმეტყველთა წიგნები, ლეგენდები. წმინდა ტექსტები მიაცილებენ მკითხველს ერთი ისტორიული ადგილიდან მეორეში: უძველესი იუდეიდან, მისი დრამატული ისტორიით, ქრისტეს ბეთლემამდე – „გენისარეთის ქვეყანამდე, სადაც მან ახალგაზრდობის წლები გაატარა, სახარებისეული წლები, ყველა ის დაუფინყარი დღე, ვიდრე მის აღსასრულამდე“.¹ მოთხრობას „იუდეა“ წინ უძღვის ეზეკიელ წინასწარმეტყველის წიგნიდან ამოღებული ეპიგრაფი: «И Господь поставил меня среди поля, и оно было полно кос-

¹ И. А. Бунин. Тень птицы. *Геннисарет*, – И. А. Бунин. Собрание сочинений. В 4-х томах. Составитель Н. М. Любимов. Т. 2. М., 1988, გვ. 91.

тей».¹ მწერალი ხატოვნად გადმოგვცემს თავის შთაბეჭდილებებს: «Темным ветхозаветным Богом веет в оврагах и провалах вокруг нищих останков великого города. Или нет, – даже и ветхозаветного Бога здесь нет: только веяние Смерти над пустырями и царскими гробницами, подземными тайниками, рвами и оврагами, полными пещер и костей всех племен и народов».² აღსანიშნავია, რომ მწერლის შთაბეჭდილებები მოკლებულია ყოველგვარ სენტიმენტალიზმს. წმინდა ადგილების მონახულება, მრავალსაუკუნოვან ისტორიასთან შეხება, აღფრთოვანებასთან ერთად, მასში აღძრავს სიბრალოლის გრძნობას იმ გაუბედურებული ხალხის ხილვისას, რომელიც კვლავაც ბიბლიურ სილატაკეში ცხოვრობს.

სამგზავრო დღიურები (მწერალი მთელი თავისი ცხოვრების განმავლობაში დღიურებს წერდა, რომლის ჩანაწერები ხშირად შემოქმედებითი იმპულსი ხდებოდა ახალი ნაწარმოების სიუჟეტის შექმნისას) გახდა ბუნინის ახალი ნარკვევის – „წყალნი მრავალნი“ – შესაქმნელად. მწერლის მიერ მხატვრულად დამუშავებულ დღიურში გადმოცემულია მისი მოგზაურობა ინდოეთის ოკეანეში თბომავალ «Юнаны»-ზე ეგვიპტიდან, პორტ-საიდიდან ცვილონამდე. დღიურის ფორმამ მწერალს შესაძლებლობა მისცა, გადმოეცა ყოველდღიური შთაბეჭდილებები, რომელშიც ადგილების აღწერას ენაცვლება ავტორის ნააზრევი. ნარატივი მოკლებულია მკაცრ სიუჟეტურ სქემას; ოკეანის უსაზღვრო სივრცეში ყოფნა ცხოვრებისა და შემოქმედების არსზე ფიქრისა და გააზრების საშუალებას იძლევა.

აღმოსავლეთის ქვეყნებში მოგზაურობას, რელიქვიებთან მიახლების გარდა, კიდევ ერთი მნიშვნელობა ჰქონდა. ივან ბუნინი სიღრმისეულად უფიქრდებოდა სიკვდილის გარდუვალობის პრობლემას; მისი გონება ვერ ურიგდებოდა იმ აზრს, რომ სიცოცხლის დასრულებასთან ერთად იგი მტვრად იქცეოდა. იგი ამბობდა, რომ უსაზღვროდ უყვარს ცხოვრება ყველა მის გამოვლინებაში; რომ დაკავშირებულია მასთან – ბუნებასთან, მიწასთან, ყველაფერთან, რაც იმყოფება მასში და მასზე; ამიტომაც «И смерти я не дамся ни за что».³ ვ. ზაიცევთან საუბრისას ი. ბუნინი ამბობდა: «Не могу принять, что прахом стану, не могу! Не вмещаю!».⁴ მწერლის მეუღლე, ვ. მურომცევა-ბუნინაც შენიშნავდა, რომ მის მეუღლეს ეშინოდა მიცვალებულების, არასოდეს დადიოდა პანაშვიდებსა და დაკ-

¹ **И. А. Бунин.** Тень птицы. *Иудея*, – **И. А. Бунин.** Собрание сочинений. В 4-х томах. Т. 2, გვ. 47.

² **И. А. Бунин.** Тень птицы. *Иудея*, გვ. 52.

³ *Литературное наследство.* Т. 84: *Иван Бунин.* Кн. 2. Главный редактор **В. Р. Щербина.** М., 1973, გვ. 302.

⁴ **Б. Зайцев.** Дни. *Тринадцать лет*, – газ.: «Русская мысль». 8 ноября 1966 года, Париж (<http://www.rulit.me/books/tom-6-publicistika-vospominaniya-read-249131-164.html>).

რძალვებზე.¹

აღბათ ამიტომ, მწერლისთვის ყველაზე მისაღები აღმოჩნდა სამყაროში ყოველივე არსებულის გონიერების, ადამიანისა და ბუნების თანაცხოვრების, ანტიკური პანთეიზმის ფილოსოფიური შეხედულებები, თუმცა, რა თქმა უნდა, მასში ბავშვობიდან გამჯდარი მართლმადიდებლური ქრისტიანობის ჩარჩოებში. ეს ქრისტიანულ-პანთეისტური სიმბიოზი წარმოადგენს ერთგვარ გასაღებს, რომელიც იძლევა ახსნას, ერთი მხრივ, მწერლის შემოქმედებაში გატარებული *ქრისტიანული მიტევების*, ტოლსტოისეული *ბოროტებისათვის წინააღმდეგობის გაუნეგლობის* იდეების ქადაგებისა და მეორე მხრივ, ბუნინის პერსონაჟთა უმრავლესობის ადამიანური ყოფიერების პირველსაწყისი ტრაგიზმის ახსნისა. ი. ბუნინის ფილოსოფიური და რელიგიურ-ზნეობრივი ძიებები მიზნად ისახავდა არა მხოლოდ ყოფიერების საზრისის, არამედ იმ იდეის პოვნას, რომელიც უკვდავების თუნდაც უმცირესი ელემენტის აღმოჩენის საშუალებას მოგვცემდა.

სწორედ ამიტომ, იგი ცდილობდა აღმოსავლურ რელიგიებში რაღაც ისეთის მოძიებას, რომელიც მას დაეხმარებოდა ყოფიერების ნაწილის შენარჩუნებაში. მსგავსი იდეები მხოლოდ ბუნინს როდი აწუხებდა. თავის დროზე პოპულარული ელენა ბლავატსკაია თავის მიმდევრებს მოუწოდებდა *უკვდავების მთის* დასალაშქრად. მისი აზრით, სხეულის ფიზიკური მონაცემების შეცვლით შესაძლებელი იყო მარადიული შემეცნების შენარჩუნება. ასეთ შემთხვევაში, სიკვდილი ერთგვარ, „ძველი სამოსისგან“ განძარცვას წარმოადგენდა. ამაში კი, დახმარების განევა შეეძლო როგორც ძველ სწავლებებს, ასევე თანამედროვე ცოდნის შექმნას, რომელთა ერთობლიობა კაცობრიობას ეტაპობრივად მოამზადებდა უფრო რაფინირებული, „ენერგეტიკული“ მდგომარეობისთვის. საწყის ეტაპზე ელენა ბლავატსკაიას თეოსოფიამ დიდი პოპულარობა მოიხვეჭა, თუმცა დროთა განმავლობაში მისმა სწავლებამ, რომელიც ეფუძნებოდა სხვადასხვა წარმართული კულტების, მსოფლიო რელიგიებისა და ფილოსოფიური სისტემების სინკრეტს, დაკარგა თავისი მიმდევრები.

მოთხრობა „ძმების“ ცალკეული ციტატები პირდაპირ გადაგვამისამართებენ ბუდისტურ წარმოდგენებთან სანსარას ბორბლის, მრავალჯერადი მეტამორფოზის – რეინკარნაციის და საბოლოოდ, ნირვანის მიღწევის (ანუ, ყოველგვარი განსაცდელისგან გათავისუფლებისა და სიმშვიდის მოპოვების) შესახებ. მწერალი წერს: «На спине лежал в темной хижине рикша, и смертная мука искажала его жалкие черты, ибо не дошел до него голос Возвышенного, призывавший к отречению от земной любви, ибо за могилой ждала его новая скорбная жизнь, след неправой

¹ В. Н. Муромцева-Бунина. Жизнь Бунина. Беседы с памятью. Под редакцией А. К. Бабореко. М., 2007, გვ. 121.

прежней»;¹ «Недолгий срок пробудешь ты в покое отдыха, снова и снова, в тысяче воплощений, исторгнет тебя твоя эдемская земля, приют первых людей, познавших желание».²

ამგვარად, ივან ბუნინს არ შეუქმნია რამდენადმე ორიგინალური, დამოუკიდებელი მსოფლმხედველობრივი სისტემა; მისთვის ორგანულად გათავისებული მართლმადიდებლობის საფუძველზე და შემდგომ პერიოდში ტოლსტოველობით, აღმოსავლური რელიგიებითა და პანთეიზმით გატაცების შედეგად, მწერალმა გააერთიანა სხვადასხვა რელიგიური სწავლებებისა და ფილოსოფიური დოქტრინების ელემენტები. ზემოაღნიშნულმა რელიგიურ-ფილოსოფიურმა ძიებებმა სათანადო ასახვა პოვა მწერლის ლიტერატურულ მემკვიდრეობაში. მწერლის დამსახურებას ლოკალურად, რუსული და მსოფლიო მწერლობის წინაშე ცხადყოფს 1911 წელს მისთვის აღმოსავლური ლექსებისა და პროზაული ნარკვევების ციკლის – „ფრინველის ჩრდილი“ – გამო პუშკინის ოქროს მედლის გადაცემა და მოგვიანებით, 1933 წელს ნობელის პრემიის გადაცემა.

MARIAM MIRESASHVILI, OLGA PETRIASHVILI³

ORIENTAL WORLD OF 19-20TH CENTURIES OF RUSSIAN CULTURE AND LITERATURE

Philosophical-religious explorations are believed to be the peculiarity of the Russian Orientalism of the Silver Age. For the celebrated writer and thinker Lev Tolstoy the East was the ideal of “non-opposition”, morality. Tolstoy’s viewpoints have affected Ivan Bunin’s worldview, in the works of which the relation between the East and the West has a significant place. Oriental thematic in Bunin’s works is represented by the cycle of “Arabic” poems, short stories and passenger notes *Bird’s Shadow*. In 1911, the writer was awarded with Pushkin’s Gold Medal for his Oriental thematic works.

¹ И. А. Бунин. Братья, – И. А. Бунин. Собрание сочинений. В 4-х томах. Т. 2, გვ. 488.

² И. А. Бунин. Братья, გვ. 499.

³ *Mariam Miresashvili* – Doctor of Philological Sciences, Professor, Sokhumi State University; *Olga Petriashvili* – Doctor of Philological Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ლელა მირცხულავა¹

პოსტმოდერნიზმის პოსტ-პოსტმოდერნული „მდგომარეობა“

XXI საუკუნის პარადოქსი თავად მის „თანამედროვეობაშია“, ამ „გაუგებრობას“ კი, ბუნებრივია, ლიტერატურა გვერდს ვერ აუვლის; ერთი მხრივ – თანამედროვე ლიტერატურა – შექმნილი „აქ და ახლა“, დროისა და ეპოქის გათვალისწინებით, ჩვენს დროს, ჩვენს რეალობაში; და ასევე, თანამედროვე – „ერთი დროის“ შემოქმედთა ერთიანობა. თანამედროვეობა, სამეცნიერო ლიტერატურაში, უკვე შეფასდა როგორც ახალი დროის მოცემულობა, ამას ამტკიცებს ის მრავალფეროვანი ლიტერატურული ტექსტები და თემები, რომლებიც სრულიად ახალი ფორმით წარსდგნენ მკითხველთა წინაშე, თუმცა „დაბნეულობას“ ინვესს ნაცნობი სიტყვების, ტერმინების ახლებური „რანჟირება“: პოსტმოდერნიზმი – „პოსტ-პოსტმოდერნიზმი“, რეალიზმი – „ახალი რეალიზმი“, რომლებმაც თითქოს პირვანდელი სახით უკვე ამონურეს ყველა შესაძლო რესურსი და გარდა უკვე არსებულის გამეორებისა არაფერი დარჩენიათ. პოსტ-პოსტმოდერნიზმი, ვფიქრობთ, უფრო იმ სიცარიელის ამოსავსებად შეიქმნა, რომელიც პოსტმოდერნიზმა „დატოვა“; საინტერესოდ აისახა ეს პროცესი სამეცნიერო წრეებში, სადაც გაჩნდა მოსაზრება, რომ ეს იყო „ბრძოლა“ ორ „არარსებულ“ პროცესს შორის.

თანამედროვე რეალობაში ერთი მდგომარეობიდან მეორეზე დამოუკიდებელ ელემენტად გადასვლა, იმ პირობებში როცა ერთი აუცილებლად გულისხმობს მეორეს, რთულ საკითხად მიიჩნევა. ფაქტიურად, „თანამედროვე“ რეალობას „ცხელ კვალზე“ უნდა გავყვით და დავაფიქსიროთ თითოეული დეტალი, და ეს ყველაფერი მაშინ, როცა ვერც „პოსტ-პოსტმოდერნიზმმა“ და ვერც „ახალმა რეალიზმმა“ ჯერ სრულყოფილი და ამომწურავი „შეფასება“ და „განმარტება“ ვერ მიიღო. პოსტმოდერნიზმის კონცეფციის შექმნაში მონაწილეობას იღებდნენ ლიტერატორები, ფილოსოფოსები, სოციოლოგები, არქიტექტორები, ხელოვნებათმცოდნეები და ა.შ. მათი მოსაზრება ხშირად პარადოქსალურად ეწინააღმდეგებოდნენ ერთმანეთს. როგორც ნ. იურასოვსკაია სწორად შენიშნავს: სრულიად

¹ **ლელა მირცხულავა** – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

განსხვავებული ჰუმანიტარული სფეროები ცდილობენ უახლესი კულტურის ეკლექტიკურ ფერადოვნებაში დაამკვიდრონ „ქაოსის ურთულესი წესრიგი“.¹

პოსტმოდერნიზმი მოდერნიზმისგან მომდინარეობს, ლ. ანდრეევის შენიშვნით, ის მოდერნიზმის შემდეგ არსებული² მოვლენაა; ვოლფგან ველშის აზრით, პოსტმოდერნი – არ არის ანტიმოდერნი, რადგანაც ის თავის თავში მოიცავს მოდერს,³ თუმცა სხვა პარადიგმებთან ერთად, რომლებიდანაც არც ერთი არ არის პრივილიგირებული და თითოეული მათგანი განუწყვეტელ კონკურენციაშია ერთმანეთთან, სწორედ მსგავს პლურალიზმში მდგომარეობს პოსტმოდერნიზმის თვისება. ბუნებრივია არსებობს სანინალმდეგო მოსაზრება, რომლის მიხედვითაც, არათუ პოსტ-პოსტმოდერნიზმზე, არამედ თავად პოსტმოდერნიზმზეც საუბარი უადგილოა; მაგალითად იურგენ ხაბერმასი ფიქრობს, რომ ის მოდერნიზმის დაუსრულებელი პროექტია, ამასთანავე, აღიარებს მოდერნიზმის „ღრმა კრიზისს“.⁴ მისი აზრით, ამის გამოსწორება შესაძლებელია „ენობრივი თამაშით“, ერთიანობით და კონსესუსით; რასაც კატეგორიულად ეწინააღმდეგება ფ. ლიოტარის მტკიცება, რომ „მოდერნის“ დასასრული წარმოადგენს თავის თავში ტრასცენდენტურ ილუზიას, რომელსაც გააჩნია ნოსტალგია ერთიანი, მთლიანისადი, მაგრამ ეს ილუზიაა, როგორც ეს XX საუკუნემ აჩვენა.⁵ დერიდა მიიჩნევს, რომ ნებისმიერი მცდელობა დაასრულოს რომელიმე გლობალური პროექტი ნიშნავს სურვილს, ააშენოს „ბაბილონის გოდოლი“, რომელიც წარმოადგენს სიმბოლოს კონსტრუქციისა და სტრუქტურული წესრიგის მიუწვდომელი სისავსისა. დერიდას აზრით, „ბაბილონის გოდოლი წარმოადგენს არამხოლოდ მაგალითს და ფიგურას მრავალენობრივი შეუთანხმებლობისა, ის თვალსაჩინოს ხდის დაუსრულებლობის შეგრძნებას.“⁶

ამდენად, კატეგორიულად საუბარი პოსტმოდერნის დასასრულზე, ანაც ახლად წარმოქმნილი მდგომარეობის შესახებ, რთული საკითხია, რასაც მონიშნავს ის პოლემიკა, რომელიც იმართება სოცკულტურული და

¹ **Н. М. Юрасовская.** Постмодернизм ли?, – *Национальные традиции и постмодернизм: Живопись и скульптура 1960-х – 1980-х годов в СССР. Сборник статей.* М., 1993, გვ. 27.

² **Л. Г. Андреев.** От «заката Европы» к «концу истории», – *На границах. Зарубежная литература от средневековья до современности.* Под редакцией Л. Г. Андреев. М., 2000, გვ. 254.

³ **В. Велш.** Постмодернизм в искусстве и философии и его отношение к технологической эпохе, – *На путях постмодернизма.* Редакторы: И. С. Андреева, И. Л. Галинская. М., 1995, გვ. 127.

⁴ **Ю. Хабермас.** Модерн – незавершенный проект, – *Вопросы философии.* №4. 1992, გვ. 40-52.

⁵ **Ж-Ф. Лиотар.** Ответ на вопрос: что такое постмодерн? – *На путях постмодернизма,* გვ. 183-184.

⁶ **Ж. Деррида.** Вокруг вавилонских башен, – *Комментарии.* №11. 1997, გვ. 82.

მსოფლმხედველობითი პარადიგმის ცვლილების დროს. ვფიქრობთ, აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ პოსტმოდერნიზმის დადებითი, ასევე უარყოფითი მხარეების ჩვენებისას გვერდს ვერ ავუვლით მის „ახლანდელ“ მდგომარეობას, ეს არის რეფლექსური მდგომარეობა, რომელიც კონსტრუქციული და დესტრუქტურული გამოვლინებით ცდილობს მონიშნოს გზა ნეგატიურის გადასალახად, მსგავსი „მცდელობა“ ჰგავს მოდერნიზმის „დასრულების“ პერიოდს. „მეტაფიზიკური გაუგებრობა, კონსესუსის უქონლობა, ხელოვნებისთვის იმის მიკუთვნება, რაც მას არ ეხება – ნიშანია გარდამავალი ეპოქისა“, – აღნიშნავს ე. ტურბინი,¹ რა თქმა უნდა, სხვა ფაქტორებთან ერთად ესეც არის მხედველობაში მისაღები. თუმცა ძნელია არ დავეთანხმოთ ზ. ბაუმანის შენიშვნას, რომელიც ამბობს, რომ კამათი უნდა იყოს არა იმაზე თუ როგორია დროება, რომელშიც ჩვენ ვცხოვრობთ, უფრო „თანამედროვე“ (მოდერნული), არც ისე თანამედროვე, თუ უკვე სრულიად „თანამედროვეობის შემდგომი“ (პოსტმოდერნული); მთავარია აღვნიშნოთ ეს სამყარო რაც შეიძლება რეალურად და მივხვდეთ მასში მოქმედებას, აი, შემდეგ კი მოვნიშნოთ მზა გამოსახულებები.²

ამდენად, პოსტმოდერნიზმის თანამედროვე მდგომარეობას მივყავართ „ესთეტიკური ფორმის ახალ ტექნოსახეებთან და ვირტუალურ რეალობამდე“,³ როგორც დასასრულს პოსტმოდერნიზმის „გმირული“ პერიოდისა და „მშვიდობიან ცხოვრებაზე“ გადასვლისა,⁴ ან შესაძლოა ეს „პოსტმოდერნილობის“⁵ ახალ ეტაპად ჩავთვალოთ (თანდართული პოსტ და ახლა უკვე პოსტ-პოსტ სწორედ იმ „გაუგებრობასა“ და ერთგვარ „დაზღვევას“ ნარმოადგენს, რომელიც არანაირ ვალდებულებას არ აკისრებს მას). პოსტმოდერნიზმის კრიზისული მდგომარეობიდან „გამოსავალი“ და ერთგვარად საკითხის „გაადვილებისთვის“, ახალი მდგომარეობის ისევე პოსტ-პოსტმოდერნად მოაზრება, ერთგვარი ხრიკია, მანამ სანამ პოსტმოდერნიზმის მსგავსად არ მოხდება სწორი თეზისების და თვისებების გამოყოფა.

პოსტმოდერნისტული იმპულსისი შესუსტება უკვე 1990 წლებიდან ჩანს (ამ მხრივ სხვა მდგომარეობა გვაქვს ქართულ რეალობაში, სადაც ამ პერიოდისთვის (განსაკუთრებით ვგულისხმობ 90-იანელებს) პოსტმოდერნიზმი მწვერვალებს იპყობს და ჯერ კიდევ ბოლომდე არ აქვს მოცული სრულიად ქართული სალიტერატურო სივრცე), რაც შემდეგნაირად

¹ **Е. Г. Турбина.** Посттоталитарная культура: «все дозволено» или «ничего не гарантировано»? – *Вопросы философии.* №3. 1993, გვ. 23-28.

² **З. Бауман.** Спор о постмодернизме, – *Социологический журнал.* №4. 1994, გვ. 70-79.

³ **Н. Б. Маньковская.** От модернизма к постпостмодернизму via постмодернизм, – *Коллаж-2: социально-философский и философско-антропологический альманах.* М., 1999, გვ. 18.

⁴ **Н. Б. Маньковская.** От модернизма к постпостмодернизму., გვ. 25.

⁵ **М. Н. Эпштейн.** Прото-, или конец постмодернизма, – *Знамя.* №3. 1996, გვ. 196-209.

გამოიხატა, მაგალითად: ტექნოლოგიური (ინტერნეტის როლი საზოგადოების სოციალურ ცხოვრებაში); პოლიტიკური (რადიკალიზმი, აქტიური გამოსვლები, პროტესტი); სოციალური („მასობრივიდან“ ინდივიდუალურზე გადასვლის შედეგები); კულტურული (ფუნდამენტალიზმის აქტუალიზაცია, არა იმდენად რელიგიური, როგორც ეგზისტენციალური, მიმართული გასაგებინორმებისა და ღირებულებებისაკენ). ქაოსი (ერთ-ერთი წამყვანი ფაქტორი, პოსტმოდერნისა) შეფასებულ იქნა, როგორც არა მხოლოდ ერთიანობა განუსაზღვრელი შესაძლებლობების განვითარებისა, არამედ როგორც ფაქტორი, რომელიც ამალღებს სოციალურ რისკს.

ამდენად, მრავლობითობის პირობებში პოსტ-პოსტმოდერნის საზოგადოების ადამიანი უფრო ვირტუალური ინტერაქტიული ზემოქმედების ქვეშ არის მოქცეული; ირგვლივ არსებული სოციალური სივრცე კი ერთ-ერთ ძირითად ელემენტად წარმოაჩენს სხვადასხვა ტიპის „ტექნოსახეების“ კომუნიკაციის შექმნას, რომელთა თანაავტორები მართავენ აუდიტორიას. თანამედროვე საზოგადოება, ელიტა თუ მკვლევარები არ შეიძლება ანგარიშს არ უწევდნენ სოციუმის ერთ-ერთ ყველაზე მთავარ პრობლემას – „მასობრივ“ ადამიანს. დღეს ის დომინანტია, აქტიური და ინიციატივას იჩენს ყველა გამოვლინებაში, მათ შორის სასულიერო კულტურაში. ის თანდათან „მიედინება“ მოდერნის საზოგადოებიდან პოსტმოდერნში და ახლა უკვე პოსტ-პოსტმოდერნში. მისი ბუნება უფრო პესიმისტური ჩანს, ვიდრე ოპტიმისტური. ამდენად, XX-XXI საუკუნის სოცკულტურის ფონზე ინტელექტუალურ გარემოზე შესამჩნევი გახდა კონცეფციისა და ხედვის ერთიანობა, რომელსაც „პოსტ-პოსტმოდერნიზმი“ უწოდებს; თუმცა თავად ეს სახელწოდება აჩენს სკეპტიციზმს, ვიცით მოდერნი, რომელსაც უძღვის პოსტმოდერნი და ისევე ეს ცნობილი პოსტ-ის დართვა გაუგებრობას იწვევს, ისევე როგორც რეალიზმს დართული „ახალი“, რისთვის არის საჭირო იმის „გამეორება“, რაც უკვე იყო? ვფიქრობთ, სწორედაც იმაზე ყურადღების გასამახვილებლად, რომ ეს მისგან გამომდინარე ახალი მოვლენაა და არა გამეორება. თანამედროვე ლიტერატურაში რეალიზმი „მოგვევლინა“ განსხვავებული ფორმებითა და სახეებით, თუმცა საკმაოდ ნაცნობი, ტრადიციული, ამოცნობადი. პოსტმოდერნიზმი იყო ერთ-ერთი პირველი, რომელმაც აღიარა, რომ ტექსტი ველარ ასახავდა რეალობას, ის თავად ქმნიდა ახალ რეალობას, უფრო მეტიც ახალ რეალობებს, რომელებიც სულაც არ იყო ერთმანეთზე დამოკიდებული. ვინაიდან ყოველი ისტორია, პოსტმოდერნისტული გაგებით, ესაა ისტორია შექმნილი ტექსტის ინტერპრეტაციით, მაშასადამე, რეალობა აღარ არსებობს, ეს მხოლოდ ვირტუალური რეალობაა. ეს უფრო კარგად გამოჩნდა პოსტ-პოსტმოდერნიზმის პირობებში, სადაც ვირტუალურმა რეალობამ და ტექნოლოგიების განუსაზღვრელმა შესაძლებლობამ საშუალება მისცა ახალ მიმდინარეობას „ფრთები“ გაეშალა; სოციალური ქსელები, მასობრივი ვიდეოები, პრესა, ტელევიზია,

ვიდეოარტი და პერფორმანსი, რომელმაც საზოგადოებრივი ცხოვრების ყველა სფერო მოიცვა; თუმცა თანამედროვე ახალგაზრდობა უკვე აღარ უყურებს სატელევიზიო გადაცემებს, უპირატესობას ანიჭებს ინტერნეტს: “chat”, “videochat”, “forume”, სოციალური ქსელები, სხვადასხვა ტიპის “massengres”-ი – ახალგაზრდა თაობას საშუალებას აძლევს პირდაპირ კომუნიკაციებში შევიდეს ნებისმიერთან პრინციპით – „ერთი-ერთთან“. გამოვყოფთ რამდენიმე კომპონენტს, რომელიც შესაძლებელია პოსტ-პოსტმოდერნიზმის დამახასიათებელ თვისებად მივიჩნიოთ: 1. სივრცის ვირტუალიზაცია და სოციალური ზემოქმედება; 2. „ტექნოსახეების“ შექმნა; 3. ერთიანობების ლოკალიზაცია გლობალიზაციის ფარგლებში; 4. ტრანსენტიმენტალიზმი.

ტრანსენტიმენტალიზმი – ეს არის ერთგვარი „გაქცევა“ პოსტმოდერნისტული დეკონსტრუქციისაგან და რელატივიზაცია ყველაფრისა, მის უკან დგას მარადიული ღირებულებებისადმი დაბრუნების ანალოგია, აქედან კი მომდინარეობს არა ირონიული, გნებავთ დაცინვითი ციტირებები, არამედ პირიქით მაღალი მოტივებისადმი მოკრძალებული დამოკიდებულება. ტრანსენტიმენტალიზმი განსხვავებულ სახეებს იღებს (სენტიმენტალური „ეგვიპტომანია“ საფრანგეთში, „ახალი სენტიმენტალიზმი“ რუსეთში). მისი გამოვლინება კულტურაში დაკავშირებულია კონცეპტუალიზმიდან პოსტკონცეპტუალიზმისკენ გადასვლაში, სოც-არტი, პოსტ-სოც-არტი და ა. შ. ქართული ვარიანტისთვის დამახასიათებელ თვისებად შეიძლება მივიჩნიოთ გულწრფელობა და აქტუალობა, თუმცა ზოგჯერ ზღვარს გადასული პირდაპირობა, ყოველდღიური ყოფითი საკითხების გამხატვრულების მცდელობა და ა.შ.

მხატვრული ლიტერატურის საგანს ყოველთვის შეადგენდა და შეადგენს მიუკერძოებელი „სინამდვილე“, რომელიც სავსეა ესთეტიკური იდეალით, რა თქმა უნდა, ეს ყოველივე დამოკიდებულია მწერლის ნიჭსა და მის მიერ შერჩეული „მოვლენის“ აღქმისა და დანახვის, აღწერის სტილზე მის მიერ შერჩეული „საზღვრებით“, რომლებსაც მივყავართ დაუფინყარ კულმინაციამდე. გასაგებია, რომ ლიტერატურაში მნიშვნელოვანია არა ფორმულირებული სიტყვები, არამედ ფიქრების, სიმბოლოების გააზრება, ცხადია, რომ „რეალიზმი“ არ უნდა ასახავდეს მხოლოდ უარყოფით მხარეებს – ამ შემთხვევაში ჩვენს წინაშე აღმოჩნდება „ცხოვრების სიმართლე“ და მისი შეულამაზებელი მხარე, საბოლოოდ კი მივიღებთ ახალ, მაგრამ სამწუხარო მოდიფიკაციას, ზუსტად კი შეფერილ რეალიზმს, თუმცა ამის ნიშნები არ შეინიშნება თანამედროვე მწერლობაში. ჩნდება კითხვა: რისი უნდა გვჯეროდეს და რისი არა ამ შემთხვევაში? გამოდის, რომ უნდა გვჯეროდეს მხატვრული სახის ლოგიკის. ლოგიკურად კი მთავარია საფუძველი შემოქმედებისა და მწერლური სიმართლისა, სინამდვილისა, ნამდვილობისა. რა ხდება, როცა შემოქმედი აკეთებს მანიპულირებას საკუთარი პერსონაჟებისა და გარკვეული რეალური

ფაქტებისა? ალბათ, სწორედ ამ შემთხვევაში წარმოიშობა ვირტუალური რეალიზმი. ვფიქრობ, რეალიზმის ვირტუალიზების პრობლემა – ეს არის მწვავე საკითხი ჩვენი თანამედროვეობისთვის, რის საფუძველზეც იცვლება კიდეც თანამედროვე დრო, რადგანაც, იშვიათად, რომელიმე თანამედროვე წიგნში აღწერილი იყოს ჩვეულებრივი ცხოვრება განსაკუთრებული სიზუსტით, შეფასებისას აღმოჩნდება, რომ ყველაფერი ეს კონსტრუირებულია სხვადასხვა სათავისგან, საკითხისგან და ფაქტიურად აღმოვჩნდებით მწერლის „აჩრდილთა თეატრის“ მონაწილეები. ყოველივე ეს კი აშკარად ფსევდორეალიზმს გავს. ჩვენი დროის უპირატესობა გვაძლევს გასაქანს მსგავსი შეფასებები ვაკეთოთ იმ შემოქმედთა სიმრავლის ფონზე, რომლებიც დღეისათვის საქართველოს (არა მარტო) სამწერლობო არეში ჩანან, აქ საუბარია „სერიოზულ“ ლიტერატურაზე, თუმცა არის სრულიად სხვა, განსხვავებული მაგალითები, იგივე „ვირტუალური“ სფეროდან. „გასართობ“ ლიტერატურაში ხდება სწორედ ფსევდორეალიზმის კონსტრუირება, ან კომერციული გათვლებით, ანაც კომუნიკაციისა და გავრცელების უსაზღვროების სითამამით. დღეისათვის ასეთი ფსევდოლიტერატურა ქმნის „სხვა“ რეალობის უფრო მეტ ილუზიას, ქმნის შესაძლებლობას მაქსიმალურად შორს იყოს გარსმყოფი სინამდვილისგან; მაგრამ მთავარი პრობლემა იმაში მდგომარეობს, რომ ეს სამყარო, რომელშიც მე ახლა მთავაზობენ „დაბინავებას“, როგორც „მონაწილეს“, მკითხველს, მე არ მანყობს და არ მომწონს. ეს არის სწორედ ვირტუალური რეალიზმი – ის რეალიზმი, რომელშიც სიმართლე მხოლოდ ნამცეცია.

რაც შეეხება ვისტუალისტიკასა და ვირტუალურ არტეფაქტს: ვირტუალისტიკა¹ – ეს არის სწრაფად განვითარებადი ინფორმაციული და ტელეკომუნიკაციური ტექნოლოგია უკანასკნელი ათწლეულისა, რომელსაც ახასიათებს ყველგან შეღწევადი დეგიტალიზაცია; რეალურობის „შერევა“; სინამდვილის ფანტასმაგორიული შერწყმა; კულტურის სახეების ტექნოლოგია და მრავალმხრივობა, რომელიც ქმნის ზემოქმედებისა და საზოგადოების ცნობიერების ფსიქოსფეროს საკუთარი გავლენის ქვეშ მოქცევის საშუალებას. პარალელურად ხდება საზღვრების მოშლა და ხელოვნება იქცევა ვირტუალური სივრცის კუთვნილებად, რაზეც უდიდესი როლი ენიჭება მასმედიას, პიარ-ტექნოლოგიებს, რეკლამას და სხვა მასებზე ზემოქმედების ტექნოლოგიას. ვირტუალური სამყარო არა მხოლოდ გვანცვიფრებს სიახლითა და პაროდიით, არამედ რეალობის „შერევით“. მას აქვს პრეტენზია რელობაზე, ციფრულ სამყაროში ადამიანები თამაშობენ, ერთობიან და ცხოვრობენ, განსაზღვრავენ საკუთარ არსებობას, აქ ადამიანი ფაქტიურად „ორმაგი“ ცხოვრებით ცხოვრობს, რომელიც საბოლოოდ ისე ერწყმის ერთმანეთს, რომ ჭირს ერთმანეთისგან გამიჯვნა. იმიტირებული რეალობა უმაღლესი საფეხურია სინამდვი-

¹ Виртуалистка, – *История Философии*. Энциклопедия. ელ. ვერსია: http://dic.academic.ru/dic.nsf/history_of_philosophy/93/.

ლისა. ვირტუალურ სივრცეში სულ უფრო და უფრო ერწყმის ერთმანეთს გაერთიანებები, რომლითაც იქმნება ახალი შესაძლებლობა მასობრივ აზროვნებაზე მანიპულირებისა, რითიც დაინტერესებულია კიდევ არამხოლოდ რომელიმე ქვეყნის მთავრობა თუ მასმედია, არამედ ინდივიდებიც, რომელსაც უჩნდება მსგავსი მანიპულირების სურვილი. ვირტუალური არტეფაქტი კი – ეს არის ავტონომიზირებული სიმულიარკი, რომლის წარმოსახვითი რეალობა უარყოფს გამოსახულებას, მთლიანად არღვევს რეფერანციალობას. მასში თითქოს მატერიალიზდება დერიდას¹ იდეა განმსაზღვრელისა და მისი მნიშვნელობის ენობრივი თამაშით გაქრობის შესახებ. ვირტუალურ სამყაროში ეს თემა თავის ლოგიკურ გაგრძელებას იღებს. მსაზღვრელი ისევე ქრება, მის ადგილს იკავებს „არ არსებული“ ობიექტი, ყოველგვარ ონტოლოგიურ საფუძვლებსა და ამსახველ რეალობას მოკლებული. ესთეტიკური სიახლე აქ დაკავშირებულია ხელოვნების სამყაროს „შიგნიდან“ შეცნობის შესაძლებლობასთან.

ვირტუალისტიკის ერთ-ერთი სპეციფიური მიზანი ინტერაქტიულობაა, რაც პოსტ-პოსტმოდერნიზმის ძირითადი საკითხია. „ვირტუალური სამყარო“ თავის თავში მოიცავს ორმაგ აზრს: წარმოდგენაზე აგებული აღქმა, მოჩვენებითობა და სინამდვილის პოტენციურობა. ვირტუალური რეალობა ხელოვნებაში – ეს არის კომპიუტერული ტექნოლოგიებით შექმნილი ხელოვნური სივრცე, რომელშიც შეიძლება შეღწევა, შეცვლა და მონაწილეობის მიღება. ამგვარი ახალი ტიპის აუდიტორიაში მოხვედრისას შესაძლებელია კონტაქტის დამყარება არა მხოლოდ სხვა ადამიანებთან, არამედ პერსონაჟებთან, გამოგონილ სახეებთან. ინტერაქტიულობა გვაძლევს შესაძლებლობას შევცვალოთ აზრობრივი ინტერპრეტაცია რეალურ მოქმედებად, რომელიც მხატვრულ ობიექტზე აისახება. ესთეტიკური აღქმის, ემოციის, გრძნობის მოდიფიკაცია უკავშირდება ესთეტიკურ ობიექტს, რომელმაც დაკარგა საზღვრის, მთლიანობის, სტაბილურობის შესაძლებლობა და შეგრძნება.

რაც შეეხება „ტექნოსახეს“² – ეს არის ნეოლოგიზმი, შემოტანილი სამეცნიერო ბრუნვაში ფრანგი მკვლევარის ანა კოკლენის მიერ. ის სვამს კითხვას იმის შესახებ, თუ როგორ იცვლება კლასიკური „სახე“ უახლოესი ტექნოლოგიების ზემოქმედებით, რომელსაც მივყავართ „ტექნოლოგიური ხელოვნებისკენ“. კლასიკურ „ტექნოსახესა“ და არა კლასიკურს შორის განსხვავება ინტერპრეტაციის „დაყოფის“ შეცვლაში ხედავენ, ინტერაქტიულობაში, რომელიც მოითხოვს მხატვრულ-ესთეტიკური „გამოყენების მეთოდის“ ინსტრუმენტების ცოდნას. „ტექნოსახე“ წარმოადგენს არამატერიალურ, მოძრავ და არასტაბილურ ობიექტს, რომელიც შექმნილია ქსელურ სივრცეში სხვადასხვა მომხმარებელთა

¹ Ж. Деррида. Вокруг вавилонских башен, გვ. 82.

² Технообраз, – Энциклопедия культурологии. ელ. ვერსია: http://www.endic.ru/enc_culture/Tehnoobraz-129.html.

მიერ, მაგალითად შესაძლებელია ყველასთვის ცნობილი ვიკიპედია (wikipedia) დავასახელოთ. სახეზეა დიფუზია, შემქმნელის და აუდიტორიის თანაბარი ფუნქციური ჩარევა. ამგვარი ინტერექტიულობის შედეგად თითქმის ყველა თანავტორად წარმოგვიდგება, შექმნილი „პროექტი“ კი არსებობს ყველასგან დამოუკიდებლად, ერთი რომელიმე ავტორის საკუთრების გარეშე, ფაქტიურად ეს არის „კოლექტიური გონება“, თითოეული „მომხმარებელი“ თავს სრულუფლებიან ავტორად თვლის, საკუთარი აზრებისა და გრძნობების გამომხატველად.

კიდევ ერთი თვისება „ახალგაზრდა ლიტერატურისა“ არის შინაგანი ტკივილის, ემოციის, სპონტანური, პირდაპირი გადმოცემა; ქაოტური ტექსტი ციფრულ სამყაროში ხვდება პირდაპირ და არ ექვემდებარება ანალიზს. „ახალგაზრდა“ პროზა ძველი თეზისის რეალიზებას ახდენს: „შეიცანი საკუთარი თავი“, და საკუთარი შინაგანი სამყაროდან გამომდინარე ქმნის დამოკიდებულებას გარე სამყაროსადმი. მწერალი ეს არ არის მკვეთრი ინდივიდუალიზმის რეალიზატორი – ის არის სამყაროს შეცნობის განსაკუთრებული საშუალება. მიუხედავად ზოგიერთი კრიტიკოსის სკეპტიკური დამოკიდებულებისა, ახალი (ახალგაზრდა), თანამედროვე ლიტერატურა საკუთარი შეგრძნებების დონეზეც ითვალისწინებს საერთო ისტორიულ მისიას, საერთო მიზანს.

ამდენად, მდგომარეობა და შინაარსი პოსტ-პოსტმოდერნიზმისა ფორმირდება გლობალიზებული სოციალური სივრცის ფარგლებში. მისი არსებითი ასპექტი არის – ტრანსენტიმენტალიზმი, რომელიც პრაქტიკაში ფასეულებებისაკენ, ლირიზმისკენ მისწრაფებას, მიბრუნებას აღწერს; მისთვის დამახასიათებელია მეტნაკლებად პატივსაცემი და არა „მაღალი“ სახეების ირონიულ-სახუმარო ციტრება, ისტორიული მემკვიდრეობის დეიდეოლოგიზაცია, „მისაღები“ მომავლის იმედი. ამ მხრივ თუნდაც „გლამურიც“ უფრო პოსტ-პოსტმოდერნიზმია, ვიდრე პოსტმოდერნისტული ესთეტიკის ორიენტაცია, რადგანაც „ბრწყინვალე“ და „მოდური“ აღიქმება მის „ადეპტებად“ უკვე ირონიის გარეშე. რაც არ უნდა გასაკვირი იყოს, მნიშვნელოვანი ესთეტიკური ბაზა პოსტ-პოსტმოდერნიზმის ფორმირებისათვის შეიძლება გახდეს სოცრეალიზმის ელემენტები. „მაღალი სტილი“ ინვევს ინტერეს სხვადასხვა ტიპის აუდიტორიას შორის, იქნება ეს დახვეწილი თუ ჩვეულებრივი გემოვნების. ერთ-ერთი „პერსპექტიული“ ვარიანტი პოსტ-პოსტმოდერნისტული ესთეტიკისა არის ნოსტალგია.

ამდენად, კითხვაზე – რა არის პოსტ-პოსტმოდერნიზმი? – როგორც აღან კირბი ვარაუდობს, არის ჩანაცვლება პოსტმოდერნიზმისა და „ეს ჩანაცვლება მეტია, ვიდრე კულტურული გარეგნობის ფასადური ცვლილება. ტერმინები, რომელთა გამოყენებითაც ძალაუფლება, ცოდნა, ინდივიდუალური იდენტობა, რეალობა და დროა აღწერილი ერთხელ და სამუდამოდ, საფუძვლიანად შეიცვალა... სადღაც 1990-2000 წლებში და 2000 წლის შემდეგაც ახალი ტექნოლოგიების გამოჩენამ ავტორის,

მკითხველისა და მათ შორის ურთიერთობის წესის სრული რესტრუქტურირება მოახდინა. პოსტმოდერნიზმი, როგორც მოდერნიზმი და იქამდე რომანტიზმი, აფეტიშებდა ავტორს, მაშინაც კი, როცა ავტორი თავად ამის წინააღმდეგ გამოდიოდა, თუმცა კულტურული ნაწარმი, რომელიც სახეზე გვაქვს დღეს, აფეტიშებს ტექსტის რეციპიენტს იმ დონემდე, რომ იგი ტექსტის უშუალო მონაწილე, თითქმის ავტორი ხდება. ოპტიმისტები ამ პროცესს კულტურის დემოკრატიზაციას მიაწერენ, პესიმისტები მიანიშნებენ კულტურული პროდუქტის გამაღიზიანებელ ბანალობასა და უმინაარსობაზე.¹

ამდენად, პოსტმოდერნიზმიდან „ახალ რეალიზმამდე“, გნებავთ „პოსტ-პოსტმოდერნიზმამდე“ მანძილი არც ისე დიდია, თუმცა განსხვავებული მნიშვნელობები, თვისებები არსებობს; ასეც იყო მოსალოდნელი, იმდენად ყოვლისმომცველი და დიდი იყო პოსტმოდერნიზმის ეპოქა (არა მხოლოდ ლიტერატურაში).

ამრიგად, მთავარი ამოსავალი პოსტ-პოსტმოდერნიზმზე საუბრის დაწყებისა გახდა მოსაზრება, რომ პოსტმოდერნიზმი ვერ „წევა“ იმ რეალობას, რომელსაც გვთავაზობს თანამედროვე სამყარო, განვითარების ტემპი, გლობალიზაცია. პოსტმოდერნის სამყარო წინააღმდეგობრივად იცვლება ყველა თავის ძირითად თვისებებში, უპირველეს ყოვლისა ხდება საზოგადოების, ადამიანის, კულტურის ტრანსფორმირება. პოსტმოდერნის „საზოგადოება“ იცვლება არამხოლოდ საკუთარი პლურალიზმის, გლობალიზაციის, თავისუფლების იდეების მიმართ, არამედ უღრმავდება ყველა ის წინააღმდეგობები, რასაც მიაწერდნენ მოდერნს და რომლის წინააღმდეგაც ასე აშკარად გამოდიოდა პოსტმოდერნიზმი; პარადოქსი ამ დასკვნისა გამოიხატება იმაში, რომ ადამიანი სახის, ჩვევების, კულტურის, მენტალობის, იდენტურობის ცვლილებასთან ერთად, თავის თავში წარმოადგენს იმავე რთულ დიალექტიკურ სახეს სიკეთისა და ბოროტებისა, რომელიც ასე აშკარა იყო საუკუნეების მანძილზე. ამდენად, ძირითადი საკითხი „მიმავალი“ პოსტმოდერნიზმისა გახდა ადამიანის ორიენტაცია ინდივიდუალური სამყაროსადმი, უპირატესობის მინიჭება პირადი ინტერესებისადმი. ასევე, აღსანიშნავია გადასვლა პოსტმოდერნისტული ინტერტესტუალობიდან პოსტ-პოსტმოდერნისტული საზღვრების მოშლამდე ტექსტსა და რეალობას შორის, ზუსტად ისე, როგორც ეს პ. ოსტერის „შუმის ქალაქის“ სიუჟეტშია, ანუ ბედზე ჩატარებული ექსპერიმენტები, ვირტუალური სინამდვილე, რეალიზმი და ა.შ. როგორც მეცნიერი ნ. მალკოვსკაია მიიჩნევს: „ვირტუალური რეალობის მრავალი ასპექტი ამტკიცებს პოსტმოდერნისტული ესთეტიკის საზღვრებიდან გადასვლას. ახალი ესთეტიკური სურათი ვირტუალური სამყაროსი განსხვავდება ქაოსის არ არსებობით, იდეალური „რიგითობით“.²

¹ ა. კირბი. პოსტმოდერნიზმის სიკვდილი და შემდეგ, – <https://a-library.org/alan-kirby-postmodernizmis-sikvdili/>.

² Н. Б. Маньковская. Эстетика постмодернизма. СПб., 2000.

POST-POSTMODERN CONDITION OF THE POSTMODERNISM

The beginning of the twenty first century in the modern scientific literature has been already assessed by critics as the new times real entity. This is proven by versatile literature texts and themes, which stand before the readers in entirely new form, however, but we are mistaken interpreting the new ranging of the well-known terms: “post-postmodernism”, “new realism”, which as they thought had exhausted resources and apart from repeating the already existing meaning they have nothing to add, but we can show you the differences in them expressed not only in the terminology changes.

The first serious problem of the literary criticism is the “establishment” of border between the literature itself and the difficulties concerning it. If in the classical heritage the problem is less acute, in the modern culture it is on the contrary... From the beginning of the twentieth century the term “postmodernism” was so spacious, so common (sometimes even shrill), that it was easily changed by the term “new realism”, even the added prefix – post – did not help, because in our opinion the post-postmodernism was created to fill in the emptiness, left by the postmodernism. The process was interestingly expressed in the scientific literature circles, where they had an opinion, that it was “fight” between the two “not existing” processes, this is of course doubtful, because if the postmodernism is over, it would necessarily give the kick to the following movement.

¹ *Lela Mirtskhulava* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ტიტა მოსია¹

რუსთაველის ქრისტიანული მსოფლმხედველობიდან

გაიოზ იმედაშვილის ენით რომ ვთქვათ: დიდი მნიშვნელობა ენიჭება რუსთაველის რელიგიური მრწამსის წარმოდგენისათვის „ვეფხისტყაოსნის“ პირველ სტროფს ღვთაებისადმი მიმართვისა და სამყაროს აგებულების თემაზე.²

„რომელმან შექმნა სამყარო ძალითა მით ძლიერითა,
ზეგარდმო არსნი სულითა ყვნა ზეცით მონაბერითა,
ჩვენ, კაცთა, მოგვცა ქვეყანა, გვაქვს უთვალავი ფერითა,
მისგან არს ყოვლი ხელმწიფე სახითა მის მიერითა“.

პირველი სიტყვა „რომელმან“ რუსთაველს გამოყენებული აქვს ღვთაების ნაცვალსახელის მნიშვნელობით. იგი ერთ-ერთია უფლის უამრავ სინონიმთაგან, რაც ბიბლიურ წიგნებში და სასულიერო მწერლობაში მოგვეპოვება. გ. იმედაშვილის დაკვირვებით, „რომელმან“ არაა შემთხვევითი ლექსიკური ელემენტი. იგი ჰიმნოგრაფიაში შემუშავებულია როგორც ჩვეულებრივი ლექსიკური ტრადიცია ღვთაების გამოსახატავად, რაც პირდაპირ მის სინონიმად გადაზრდილა. მკვლევარმა გაარკვია: სტროფის „რომელმან“-ით დანყება გარკვეულ პოეტურ ხერხად ქცეულა მთლიანად ჰიმნის აგებისათვის, რითაც წინასწარ განსაზღვრულია ასეთი ჰიმნების შინაარსი და კომპოზიცია“.³

ამის დასადასტურებლად გ. იმედაშვილს მრავალი საილუსტრაციო მასალა დაუმონებია X საუკუნის ქართული ჰიმნოგრაფიიდან. გავიმეორებთ რამდენიმე მათგანს:

„რომელმან სიბრძნით დაჰბადა ცანი მაღალნი ძალითურთ“;
„რომელმან შეჰმოსნა ცანი ღრუბლითა“;
„რომელმან ცასა აღვირ ახსნა და სიკუდილი მოაკუდინა“;
„რომელმან აღმოგვიცენა ჩვენ რქაჲ ცხოვრებისაჲ“;

¹ ტიტე მოსია – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² გ. იმედაშვილი. ვეფხისტყაოსანი და ძველი ქართული მწერლობა. თბ., 1989, გვ. 35.

³ გ. იმედაშვილი. ვეფხისტყაოსანი და ძველი ქართული მწერლობა, გვ. 40-41.

„რომელმან პირველ დასაბამსა დაჰბადე ადამი ხატად შენდა“.

მართალია, „რომელმან“ ჰიმნოგრაფიაში შემუშავებულია, როგორც ჩვეულებრივი ლექსიკური ტრადიცია ღვთაების სინონიმად, მაგრამ გ. იმედაშვილი არ მიგვანიშნებს, თუ საიდან შემოვიდა საანალიზო სიტყვა ქართულ ჰიმნოგრაფიაში. გამოდის, რომ იგი სასულიერო პოეზიაში დაიბადა, მაგრამ ეს ასე არ არის. მისი უშუალო წყარო ძველი აღთქმის ნიგნია. სინას მთაზე გამოცხადებისას ღმერთი ეუბნება მოსე სინას-წარმეტყველს: „მე ვარ იგი რომელი ვარ“. ე.ი. უფალს თავისი თავისთვის უწოდებია „რომელი“. „რომელი“ „სინურ მრავალთავში ქრისტეს ნაცვალსახელია: „რომელი წმიდისა და ტრედისა მარიამისაგან იშვა,¹ რომელი – იგი ცით იყო, რამეთუ“ ქრისტე მოსულად იყო ზეცით“.²

„რომელი“, როგორც ღმერთის ნაცვალსახელი, მოთხრ. ბრუნვის ფორმით „რომელმან“ არცთუ იშვიათად ფიგურირებს ბიბლიაში: „რომელმან ქმნა ცანი გულისხმისყოფით... რომელმან დაამტკიცა ქვეყანა წყალთა ზედა“ (ფს. 135,50), „რომელმან ქმნა ცანი და ქვეყანა“ (ფს. 145,6). ჰიმნოგრაფებმა გაიცნობიერეს თუ გაითავისეს უფლის ნაცვალსახელი ეს სიტყვა და გაააქტიურეს თავიანთ თხზულებებში მისი ხმარება – მოთხრობითი ბრუნვის ფორმით: რომელმან. ქართული ბიბლიის და X საუკუნის ქართული ჰიმნოგრაფიის უებრო მცოდნე რუსთაველიც ღმერთის ამ სინონიმით იწყებს თავის გენიალურ პოემას. ღმერთის ბიბლიურ ნაცვალსახელს „რომელი“ რუსთაველი ავთანდილის ლოცვაშიც აფიქსირებს: „რომელი ჰფლობ ქვენათ ზესა“. ან კიდევ: „რომელი არ ითქმი კაცთა ენითა“ (ასმათის მიმართვა ღვთაებისადმი).

ქართულ ენაზე „ვეფხისტყაოსნის“ მრავალრიცხოვან პუბლიკაცი-ათა შორის ყურადღებას იქცევს ნოდარ ნათაძის სასკოლო გამოცემა.³ პოემის ყოველ თავს ერთვის განმარტებანი. იგი დღემდე იმსახურებს მოწონებას არა მხოლოდ მოსწავლეთა, მასწავლებელთა მხრიდან, არამედ, საერთოდ, რუსთაველოლოგთა და „ვეფხისტყაოსნით“ დაინტერესებულ პირთა შორის. გავეცნოთ ნ. ნათაძის „რომელმან“-ის განმარტებას: „რომელმაც, ვინც“. ე.ი. გამოდის, რომ რუსთაველს „რომელმან“ გამოუყენებია მიმართებით ნაცვალსახელად. ზემოთ დამონმებულმა ფაქტობრივმა მასალებმა აჩვენა: „რომელმან“ ღმერთის სინონიმური სიტყვაა. მისი ამგვარი სწორი გაგება პოემის მკითხველს მოწაფეობიდანვე უნდა ჩაენერგოს გონებაში.

რუსთაველის პოემის დასაწყისი ტაეპის „სამყაროს“ ნოდარ ნათაძე უკომენტაროდ უვლის გვერდს. არადა მას სათანადო ყურადღება უნდა მიქცეოდა.

„ვეფხისტყაოსნის“ პირველი ტაეპის „სამყაროზე“ ურთიერთგა-

¹ სინური მრავალთავი. ავ. შანიძის რედაქციით. თბ., 1959, გვ. 46.

² სინური მრავალთავი, გვ. 226.

³ შოთა რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი. ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, შესავალი, განმარტებანი და კომენტარები დაურთო ნ. ნათაძემ. თბ., 1976.

მომრიცხველი მოსაზრებანი გამოთქმულა. ამჯრად გამოვყოფთ ერთ-ერთ კონცეფციას, რომელსაც ვეცნობით გ. თევზაძის მონოგრაფიაში – „რუსთაველის კოსმოლოგია“.¹ მან პირველთაგანმა მიუძღვნა სოლიდური ნაშრომი რუსთაველის ასტრონომიულ შეხედულებებს.

გ. თევზაძე „ვეფხისტყაოსნის“ პირველივე სტროფის „სამყაროსა“ და „ქვეყნის“ ერთმანეთთან დაპირისპირებისას ასკვნის: „გამოთქმაში „ქვეყანა“ ანუ „მზის სისტემის სივრცე“ ვგულისხმობთ უზარმაზარი სივრცის იმ ნაწილს, რომელიც შემოფარგლულია შეუიარაღებელი თვალით ხილული ვარსკვლავური ცის უზარმაზარი სფეროთი, სადაც განლაგებულია დედამიწა მზით, მთვარით და პლანეტებით“... „სამყაროში“ – მეცხრე ცის განუსაზღვრელად დიდ სივრცეში, სადაც წმინდანთა სასუფეველია, ცენტრალურ ადგილზე გიზგიზებს ღმერთის უზენაესი ქმნილება, უზარმაზარი მზე, რომელსაც შესწევს ძალა, გაანათოს მთელი სივრცე. ამ სამყაროში გაბნეულია ვარსკვლავური ცის სფეროები, რომლებშიაც ჩვენი მზიური სისტემის მსგავსი სხვა სისტემებია მოთავსებული“.²

რამდენად არის გასაზიარებელი რუსთაველის „ქვეყნის“ მოთავსება „მზის სისტემის სივრცეში?“ აკაკი შანიძის მიხედვით, რუსთაველს „ქვეყანა“ სამი მნიშვნელობით აქვს წარმოდგენილი: 1. მიწა, 2. კუთხე, 3. დედამიწა. გ. თევზაძე ამას უმატებს მეოთხე მნიშვნელობას – „მზის სისტემის სივრცე“. პოემაში ვკითხულობთ: „ჩვენ, კაცთა, მოგვცა ქვეყანა, გვაქვს უთვალავი ფერთა“. მართალია, უთვალავი ფერთა ქვეყნის მორთვის წყარო მზის სითბო-სინათლეა, მაგრამ გასათვალისწინებელია უმთავრესი რამ. რუსთაველი კონკრეტულ მომენტში აქცენტს აკეთებს არა მზეზე, არამედ ღმერთზე, რომელიც თავად არის მზის შემქმნელი.

საცილობელი არ უნდა იყოს, რომ საანალიზო სტროფის მიხედვით, „ქვეყანაში“ კონკრეტულად იგულისხმება დედამიწა, ხმელეთი და არა ზოგადად „მზის სისტემის სივრცე“, სადაც განლაგებულია დედამიწა მზით, მთვარით და პლანეტებით. ასე რომ, აკ. შანიძის კონცეფციისათვის რუსთაველის „ქვეყნის“ სამი მნიშვნელობით (მიწა, კუთხე, მხარე, დედამიწა) გაგების შესახებ მეოთხე მნიშვნელობის („მზის სისტემის სივრცე“) დამატება ხელოვნური გვეჩვენება.

„ვეფხისტყაოსნის“ ვახტანგისეული რედაქციის კომენტარებში „სამყარო“ ახსნილია როგორც „ქვეყანა“, ანუ „სამყაროში“ ვახტანგ VI გულისხმობს „ქვეყანას“, ხოლო დედამიწაში – „სოფელს“: „რომელმან შექმნა ქვეყანა... ხოლო მრავლის ფერის შემკობით კაცთა მისცა სოფელი“. ეს სიტყვები თითქმის ფსალმუნთა წიგნთან ასოცირდება: „უფლისაჲ არს ქვეყანაჲ და სავსებაჲ მისი“ (მდრ. რუსთაველი: „შენ ხარ სავსება ყოველთა“), სოფელნი და ყოველნი დამკვიდრებულნი მას შინა“ (ფს. 23,1). ფსალმუნთა ავტორი და ვახტანგ მეექვსე „ქვეყანაში“ გულისხმობენ ციურ და მიწიერ მყოფობას, ერთად აღებული, რომელზეც მაღლა

¹ გ. თევზაძე. რუსთაველის კოსმოლოგია, თბ., 1984.

² გ. თევზაძე. რუსთაველის კოსმოლოგია, გვ. 166, 179.

„ზის“ უფალი.

მაინც როგორ უნდა გავიგოთ რუსთაველის „სამყაროს“ არსი? „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორი ბიბლიურ-ქრისტიანული კულტურის ტრადიციებზე აღზრდილი შემოქმედია, ვინაიდან პოემას ბიბლიური შესაქმის მოტივით იწყებს. ცხადია, ცნება „სამყაროს“ გასაცნობიერებლად „დაბადების“ ნიგნს უნდა მივმართოთ: „დასაბამად ქმნა ღმერთმან ცაჲ და ქუეყანაჲ“ (დაბ. 1,1). მომდევნო სტრიქონებში ვერკვევით დასახელებულ ცნებათა (ცა, ქვეყანა) არსში და „სამყაროს“ შინაარსობრივ დატვირთვაში: როგორ გაჩნდა სამყარო და სად განთავსდა იგი: „და თქუა ღმერთმან: იქმენინ სამყარო შორის წყლისა და იყავნ განმყოფელ შორის წყლისა ზედა კერძო სამყაროჲსა და უწოდა ღმერთმან საყაროსა ცაჲ. თქუა ღმერთმან: შეკერბინ წყალი ქუემე კერძო ცისა შესაკრებელსა ერთსა და გამოჩნდინ ხმელი... და უწოდა ღმერთმან ხმელსა ქუეყანაჲ“ (დაბ. 1,6-10). ამდენად, ღმერთი წყალთა შორის ქმნის სიმყარეს (სიმტკიცის ადგილს), რომელიც წყალთა განაშორებდა ერთმანეთისაგან. სწორედ, წყლის გამყოფ მყარ ადგილს დაარქვა უფალმა „ცა“, ხოლო მყარს ქვემოთ ანუ ცის ქვეშეთში მოქცეულ ადგილს – მიწა (იგივე ქვეყანა, ხმელეთი, დედამიწა). ასე რომ, ამ მომენტში „ცისა“ და „საყაროს“ სინონიმურობა საცილობელი არ უნდა იყოს.

კ. კეკელიძე პირველთაგანმა შენიშნა: „ვეფხისტყაოსნის“ პროლოგის პირველი სტროფი აზრითა და ფრაზეოლოგიით გამეორებაა ბიბლიისა. დიდმა მეცნიერმა ამის დასასაბუთებლად უხმო შესაბამის პარალელებს.¹ ბიბლიის მიხედვით, ღმერთმა სწორედ ცის მყარზე (სამყარო) გააჩინა მზე, მთვარე და ვარსკვლავები. გ. თევზაძის თანახმად, „ვეფხისტყაოსნის“ პირველი ტაეპის „სამყაროს“ ცნებაში მეცხრე ცა უნდა ვიგულისხმოთ, რაც საფუძველს მოკლებულია.

საერთოდ, „ვეფხისტყაოსანში“, პროლოგის გარდა, რამდენიმეჯერ გვინევს „სამყაროსთან“ შეხვედრა: „მისმან შუქმან განანათლა სამყარო და ხმელთა კიდე“; „მან განნათლა სამყარო, გაცუდდეს შუქნი მზისანი“; „ყმამან სახლი განანათლა, ვით სამყარო მზისა შუქმან“; „მას ჰგვანდეს, თუმცა სამყაროს მზე უჯდა შუა მთვარეთა“; „ხმელთა მზეო, სამყაროსა მზისა ეტლთა გარდამხმელო“. (ამ უკანასკნელი ტაეპის „სამყაროს“ განმარტებისას ნ. ნათაძე შენიშნავს: „სამყაროში იგულისხმება „ზეცისა სამყარო“, ანუ მყარი ცა, რომელიც ძველთა წარმოდგენით, შვიდი მნათობის ცათა ზემოთ მდებარეობს). ვ. ნოზაძე პროლოგის პირველი ტაეპის „საყაროს“ აიგივებს მთელ მსოფლიოსთან.²

დავით გურამიშვილი ღმერთს მიმართავს: „ან შენვე გთხოვ, შენ შემყარო, ვინც გარდასთენ (გადაანათე – ტ. მ.) ცა-სამყარო“.³ „დავი-

¹ კ. კეკელიძე. ძველი ქართული ლიტერატურის ისტორია. ტ. II. თბ., 1958, გვ. 196.

² ვ. ნოზაძე. ვეფხისტყაოსნის ღმრთისმეტყველება. პარიზი, 1963, გვ. 202.

³ დ. გურამიშვილი. თხზულებათა სრული კრებული. თბ., 1980, გვ. 110.

თიანის“ ავტორი იმიტომ დავიმოწმე, რომ პოეტმა უშუალოდ მიგვანიშნა ცისა და სამყაროს სინონიმურობაზე. ვ. ნოზაძის თანახმად, ცა ძალიან ხშირად ღმერთთან არის გაიგივებული.¹ ამდენად, საუბარს განვაგრძობთ „ცაზე“. ბიბლიის დასაწყისში ცათა სიმრავლეზე არაა მინიშნებული. ცათა სიმრავლის არსი უხსოვარი დროიდან მოკიდებული ადამიანის მიერ სხვადასხვანაირად იყო გააზრებული. მიუთითებენ (ვ. ნოზაძე), რომ ცის შესწავლას პირველად შუმერებმა მიაქციეს ყურადღება 5-4 ათასწლეულის წინათ. ძველ ებრაულ რელიგიებში წარმოდგენები არსებობდა 5, 6, 7 ცაზე. არაბული ასტრონომიული შეხედულება 8 ცას აღიარებდა, ქალდეურ-ბაბილონური მრწამისთ, პტოლომეოსის ასტროლოგიური მოძღვრებით, ქრისტიანული რელიგიით და „ყურანით“ არსებობს წარმოდგენა 7 ცის შესახებ. აღმოსავლეთ აზიის ხალხთა, ქრისტიანული რწმენის, არაბული ფილოსოფიის, ჰერმეს ტრისმეგისტოსის“ მიხედვით, არსებობს 9 ცა, ზოგიერთი ქრისტიანული თუ მუსულმანური წყარო 10 ცას ასახელებს. დანტეს „ღვთაებრივ კომედიაში“ გვხვდება 10 ცა (მთვარის, მერკურის, ვენერას, მზის, მარსის, იუპიტერის, სატურნის, უძრავ ვარსკვლავთა, ანელოზთა, უფლისა და ნეტართა სამკვიდრებელი). უფრო გავრცელებული შეხედულებით ცათა სათვალავი ან შვიდია, ან ცხრა.²

ძველი და ახალი აღთქმის ტექსტებში ხშირად ფიგურირებს გამოთქმანი: „ცანი“, „ცანი ცათანი“, „ცათა“, „ახალთა ცათა“, „ცანი და ცანი ცათანი“, „ზეცა“, „ზეცათა“. ეს იმაზე მიგვანიშნებს, რომ ბიბლიის ავტორებს (ძვ.წ. XIIIს., ახ.წ. IIს.) საუკუნეთა მანძილზე ნათელი წარმოდგენა ჰქონდათ ცათა სიმრავლეზე. ბიბლიური ცა სხვადასხვა მნიშვნელობითა და დანიშნულებითაა დატვირთული: ცა არის ღმერთის ძალისხმევით წყალთა ერთმანეთისაგან გამყოფი მყარი (სამყარო). ცა მნათობთა სამკვიდროა, ცა ფრინველთა სანავარდო სივრცეა, ცა დედამიწის გარემომცველი ატმოსფეროა, ცა უფლის ქალაქია, ცანი ღვთის დიდების მთხრობელნი არიან, ცა ის ადგილია, საიდანაც ქრისტე დედამიწაზე განხორციელდა ცოდვილ ადამიანთა დასახსნელად. მეორედ მოსვლისამ მაცხოვარი კვლავ ციდან გვეწვევა მსოფლიოს და კაცობრიობის განსასჯელად, ღმერთი „ახალთა ცათა“ შინა სიმართლის დამამკვიდრებელია და ა. შ.

ბიბლიურ თუ რუსთველურ ცაზე (ზეცაზე) მსჯელობისას ერთმანეთისაგან უნდა განირჩეს მისი ორი ბუნება. რ. თვარაძის სიტყვებით რომ ვთქვათ, ერთი არის იგივე ხილული. ცა მნათობებითურთ, მეორე არის ცა, როგორც არამატერიალური, უხილავი, მეტაფიზიკური, ტრანსცენდენტური.³ უნდა დავეთანხმოთ, რ. თვარაძეს, რომ, საფიქრებელია, ამ უკანასკნელი მნიშვნელობის გამოსაკვეთად გაჩნდა ბიბლიური ტერმინი – „ცანი ცათანი“.

¹ ვ. ნოზაძე. თხზულებანი. ტ. II, თბ., 2005, გვ. 109.

² დაწვრილებით იხ.: ელ. ხინთიბიძე. მსოფლმხედველობითი პრობლემები ვეფხისტყაოსანში. თბ., 1975, გვ. 95.

³ რ. თვარაძე. თხუთმეტსაუკუნოვანი მთლიანობა. თბ., 1985, გვ. 55.

ბიბლიიდან ამოვწერეთ „ცის“ მხოლოდით რიცხვში ხმარების ნიმუშები: „დასაბამად ქმნა ღმერთმან ცაჲ და ქუეყანაჲ“ (დაბ. 1,1), „კსინავს მნუხარედ ცაჲ“ (მათე, 16,3); „ცაჲ და ქუეყანაჲ წარხდენ“ (მარკ. 13,31). მრავლობით რიცხვში: „სიტყვითა უფლისაჲთა ცანი დაემტკიცნეს“ (ფს. 32,6). ქართულ სასულიერო მწერლობიდან: „მოგეცინ შენ ღმერთმან ცუარისაგან ცისაჲსა და სიპოხისაგან ქუეყანისაჲსა“; „ცანი და ქუეყანაჲ საფუძვლითურთ ძრწოდეს“ (იოანე მინჩხი).

„ცანი ცათანი“: „ცანი ცათანი უფლისანი არიან, ხოლო ქუეყანაჲ მისცა ძეთა კაცთასა (ფს. 113,24); „ცანი და ცანი ცათანი“; „ცანი და ცანი ცათანი ვერ შემძლებელ არიან“ (III მეფ. 8,27); „შენ შეჰქმენ ცანი და ცანი ცათანი“ (ნემ. 9,6). „ცათა“: „ყოველი სამკაული ცათა“ (II რჯ. 4,19); „ცათანი“: „ვარსკულავნი დაჰმოსცვივენ ზეცით და ძალნი ცათანი შეიძრნენ“ (მათე, 24,25) „ვეფხისტყაოსანშიც“ „ცა“ ბევრჯერ ფიგურირებს (ისე როგორც „ზეცა“): „ღმერთი იღმერთო, ცაცა იცო“; „კვლა მოგვხედნა რისხვით ცამან“; „მცავს თუ ცისა ძალთა დასი“; „მაგრა ნაცვალსა პატიჟსა მოგცემსო ზენა მი ცისა“; „აფიცე ღმერთითა და ცითა“; „ცათა ღმერთი შეარისხეს“.

ვფიქრობთ ბიბლიურ სიტყვებში: ცათა, ცათანი, ცანი იგულისმება ბიბლიური „სამყარო“ (წყალთა გამყოფი), სადაც ღმერთმა დაასახლა მზე, მთვარე და ვარსკვლავები. „ვარსკვლავებში“ მოიაზრება ხუთი პლანეტა (მერკური, ვენერა, მარსი, იუპიტერი, სატურნი) და მერვე ცაზე განლაგებული ვარსკვლავები. ძველთა მოძღვრებით, თითოეულ მნათობს საკუთარი ცა გააჩნია, ასე ჩაისახა წარმოდგენა მზის ცაზე, მთვარის ცაზე, მერკურის, ვენერას, მარსის, იუპიტერის, სატურნის და უძრავ ვარსკვლავთა ცაზე. ამან შეადგინა 8 ცა, ანუ ძველი ქართული გამოთქმით: ცანი, ცათა, ცათანი. სწორედ ეს რვა ცა არის მატერიალური, ხილული სამყარო, თვითონ უფალი კი მეტაფიზიკურ, უხილავ, არამატერიალურ ცაზე იმყოფება. ამის გამოსარჩევად თუ განსასხვავებლად გაჩნდა ტერმინი „ცათა ცა“, „ცანი ცათანი“, „ცანი და ცანი ცათანი“, რომელიც ღმერთის სასუფეველია, ანგელოზთა, წმინდათა სულის სავანეა. იგი წოდებულია მეცხრე ცად. ამიტომაც გაჩენილა მისი შინაარსის შემცველი ცნება „ზეცა“. გ. თევზაძის მართებული შენიშვნით, „ვეფხისტყაოსანში“, სადაც „ზეცა“ ვიგურირებს, იგულისხმება ვარსკვლავიერი ცის მომდევნო მეცხრე – ბროლის ცა.¹ თუმცა ამ აზრის გავრცელება მთლიანად „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტზე საფუძველს მოკლებულია, ვინაიდან პოემაში ზეცა მატერიალური ცის სინონიმადაც ქცეულა (და არა მარტო „ვეფხისტყაოსანში“). „ზეცა“ დაშლისას ასეთ სახეს ღებულობს – ზე-ცა. აქ „ზე“ რთული ფუძის პირველი შემადგენელი ნაწილია და აღნიშნავს ცაზე მეტს, ცაზე მაღლა მყოფს, ე.ი. რვა ფიზიკურ ცაზე მაღლა მყოფს, ანუ ზებუნებრივ ცას (შდრ. ზეკაცი, ზესკნელი, ზეადამიანური). „ზეცა“ ანუ ღვთის სასუფეველი არასდროს არ შექმნილა და არც არას-

¹ გ. თევზაძე. რუსთაველის კოსმოლოგია, გვ. 170.

დროს გაქრება, როგორც ღმერთი არასდროს დაბადებულა და არასოდეს არ მოკვდება. ღმერთი და მეცხრე ცა ანუ ზეცა დროისა და სივრცის იქით იმყოფებიან.

გამოთქმა „ზეცა“ ბიბლიის მონაპოვარია: „უფალი, ზეცას არს საყდარი მისი“ (ფს. 10,4); „მიიწია ლოცვაჲ მათი სამკვიდრებელსა წმიდისა უფლისასა ზეცად“ (// ნემტ. 30,27); „მამამან თქუნებან ზეცათამან“ (მათე, 6,32); „ხოლო მე ზეცისაგანი ვარ“ (იოანე, 8, 23); „ვითარცა იგი ზეცისაჲ, ეგრეცა ზეცისაგანისანი“ (// კორ. 15,48). უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ „ზეცა“ ბიბლიაშიც და საეკლესიო-საღვთისმეტყველო მწერლობაშიც ყოველთვის ტრანსცენდენტური, მეტაფიზიკური (მეცხრე ცა) სამყაროს გამომხატველი არ არის, არამედ მასში ფიზიკური სამყაროს შინაარსია მოცემული: „ვარსკულავნი დამოჰსცვივენ ზეცით და ძალნი ცათანი შეიძრნენ“ (მათე, 24,29).

ყოველივე ზემოთქმულმა აგვიყვანა „ვეფხისტყაოსნის“ დასაწყისი სტროფის მეორე ტაეპის „ზეცამდე“: „ზეგარდმო არსნი სულითა ყვნა ზეცით მონაბერითა“. გ. იმედაშვილს მიაჩნია, რომ ეს ტაეპი არსებითად წარმოადგენს ბიბლიური გაგების გამოხატულებას ქვეყნის შექმნის თემაზე ჩვენი ჰიმნოგრაფებისთვისაც ჩვეულებრივს და თავისი ერთგვარი მისტიკის ხასიათით მთლიანად სტროფის რეალისტურ სახე-სიტყვას განესხვისება. ჰიმნოგრაფებთან გვხვდება გამოთქმები: „მობერვითა საღმრთოთა სულისაჲთა მადლითა“. ამასთან დაკავშირებით საინტერესოა „ზეგარდმო“-ს მოხსენება ამავე თემის შემცველ თქმაში: „მეფესა ზეგარდმო გამორჩეულსა“; აღივსნეს ზეგარდმო საღმრთოესა სულსა სიბრძნითა“.¹

რუსთაველის მიერ საანალიზო ტაეპში ნახსენები „ზეცა“ უცილობლად მეტაფიზიკური ზეცაა, იგივე მეცხრე ცა, ღვთის სასუფეველი, მისი ადგილსამყოფელი. საგანგებოდ დავაკვირდით „ვეფხისტყაოსანს“ მთლიანი მასშტაბით და აღმოჩნდა, რომ „ზეცა“ ბევრჯერ ფიგურირებს მეტაფიზიკურ ცნებად: „სულნი მათნი ზეცას რბიან“; „ძნელია პოვნა კაცისა ღმრთივ ზეცით განანირისა“; „ღმერთმან ანი რისხვა ზეცით ჩემთვის გაამეხოს“; „იგი (იგულისხმება ღმერთი) მოგვცემს წყალობასა მისსა, ზეცით მოგვიქუხებს“; „სული ჩემი შეივედრე ზეცით მომხვდენ ნუთუ ფრთენი“; „ღმერთი მოგვცემს წყალობასა, მისგან ზეცით შესახულსა“; „რა მოვა ჩემთვის განგება ზეცით მოსრულნი ზენანი“ და ა.შ.

ამასთანავე, პოემაში ხილული, ფიზიკური ზეცაც რამდენიმეჯერ გვხვდება: „რომე ჰგვანდა სიუხვითა ბუქსა, ზეცით ნაბუქალსა“; „გარდმოჭრილი ზეცით ზეო“; „სახე ხარ მზისა ერთისა, ზეცით მნათისა ზენისა“; „ზეცით შუქთა მომფენელი“; „ვთქვით, თუ მზეა ნუთუ ზეცით ჩამოჭრილი ზედა ხმელსა“, პოემაში მოგვეპოვება თითო-ოროლა მაგალითი, სადაც ღმერთი და ზეცა გაიგივებულია: „მათ ჰკადრეს: „ზეცით მოსრულა ინდოეთს რისხვა ზეცისა“; „ამით დაეხსნეს რისხვასა, ზეცით

¹ გ. იმედაშვილი. ვეფხისტყაოსანი და ძველი ქართული მწერლობა, გვ. 38.

მოსრულსა, ნაცარსა, აქ დასახელებულ „ზეცაში“, ცხადია, ღმერთი მოი-
აზრება.

აქ შეუძლებელია არ გავიხსენოთ აკაკი წერეთლის ნათქვამი: ძვე-
ლი რელიგიური შეხედულებით, ზეცა იგივეა, რაც ზეცაში მყოფი ღვთაე-
ბრივი ძალა, ღმერთი, განგება: „მაგნაირ ცოდვას ზეცაც არ გიწყენს“. ილია ჭავჭავაძის პოეტურ თქმაშიც – „მე ცა მნიშნავს და ერი მზრდის მიწიერი – ზეციერსა“ – „ცა“ უფლის სინონიმია.

თუ რუსთაველი პირველ ტაეპში მოგვითხრობს ღმერთის მიერ ცა-სამყაროს შექმნაზე, მეორე ტაეპში გვაცნობს, რა ნაბიჯი გადად-
გა ამის შემდეგ მამაზეციერმა: „ზეგარდმო არსნი სულითა ყვნა ზეცით მონაბერითა“. ნ. ნათაძე ამ ტაეპს ასეთ განმარტებას აძლევს: „ზეგარდ-
მო – ზემოდან, არსნი – არსებანი, სულითა ყვნა – სული მისცა. სუ-
ლიერი გახადა, ზეცით – ზეციდან. ტაეპის აზრია: ღმერთმა არსებებს ზეციდან სული მიჰპერა, სიცოცხლე მისცა“.¹ აღსანიშნავია, რომ ზოგი-
ერთი რუსთაველოლოგიც ანალოგიურად მსჯელობს. ეს არის ტექსტის პირდაპირი ნაკითხვა და არა ქვეტექსტში ჩაღრმავება.

როდესაც საანალიზო ტაეპზე („ზეგარდმო არსნი სულითა ყვნა ზეცით მონაბერითა“) ვფიქრობთ, ბუნებრივია, პირველ რიგში თავს შეგვახსენებს „დაბადების“ სტრიქონები: „და ქმნა ღმერთმან კაცი მტურ-
ისა მიმღებმან ქუეყანისაგან: და შთაბერა პირსა მისსა სული სიცოცხლი-
სა და იქმნა კაცი სულად ცხოველად“ (დაბ. 2,7). ბიბლიით შთაგონებუ-
ლი მიქაელ მოდრეკილიც იტყვის: „მობერვითა საღმრთოთა სულისაათა მალლითა“. აქ „მალლითა“ უნდა გავიგოთ, როგორც „ზეციდან“, მეცხრე ციდან. ბიბლიის ამ კონტექსტიდან ამოკითხული შინაარსის გაიგივება რუსთაველის განსასჯელი ტაეპის შინაარსთან შეცდომა იქნებოდა. ერთი რამ ცხადია, „დაბადების“ და პროლოგის მეორე ტაეპის შინაარსის საერ-
თობა გამოიხატება შემდეგში: ღმერთი სულის ჩაბერვით სიცოცხლის მიმნიჭებელია ბიბლიური კაცისთვის და რუსთაველური „არსნისთვის“.

საუბარს განვადგომთ რუსთაველურ ცნებაზე „ზეგარდმო“, რაც პოემაში მხოლოდ სამჯერ მოიხსენიება: „ზეგარდმო არსნი სულითა ყვნა ზეცით მონაბერითა“; „ღმერთმან მოგვხედნა თვალითა ზეგარდმო მო-
სახედითა“ (შდრ. „უფალსა არსთა მხედსა“); „მე ვერა გიყო, ნაცვალსა ღმერთი გარდისდის ციერი, ზეგარდმო მისი შემოგზღოს მუქაფა ჩემ-მაგი-
ერი“. რუსთაველური „ზეგარდმოს“ ჰიმნოგრაფიულ წყაროზე მიუთითა გ. იმედაშვილმა:² „მეფესა ზეგარდმო გამორჩეულსა“; „ალივსნეს ზეგარდმო საღმრთოხსა სულისა სიბრძნითა“ (მიქაელ მოდრეკილი).

სულხან-საბა ორბელიანიდან მოკიდებული „ზეგარდმო“ განიმარტე-
ბა ასე: „მალლიდან“, „ზემოდან“, „ზევიდან“. ეს თავისთავად გულისხ-
მობს – „ზეციდან“ ანუ ღვთის სამყოფიდან, ე.ი. მეცხრე ციდან. პოემის

¹ შოთა რუსთაველი. ვეფხისტყაოსანი, გვ. 14.

² გ. იმედაშვილი. ვეფხისტყაოსანი და ძველი ქართული მწერლობა, გვ. 38.

დასაწყისში „ზეგარდმო“ მოსდევს სიტყვა „არსნი“. საერთოდ, „ვეფხისტყაოსანში“ „არსნი“ სულ რვაჯერ არის დაფიქსირებული: „ზეგარდმო არსნი სულითა“... „ყოვლი არსად შემოსრული (ე.ი. არსებული) მხიარული თამაშობდა“; „ყოვლი არსნი ცათ ქვეშეთნი ერთობ სრულად მომივლიან“; „იტყვის: „ღმერთო, რა შეგცოდე შენ, უფალსა არსთა მხედსა“; „ყმამან უთხრა: მადლი ღმერთსა, შემოქმედსა, არსთა მხედსა“; „ძალიმცა გიგმია არსთა მხედისა“; „მარჩენლო არსთა მზეო“; „ბედი მეფისა ჩვენი-სა არსთაგან სანატრელია“.

როგორ უნდა გავიგოთ რუსთველისეული გამოთქმა – „ზეგარდმო არსნი“, როგორ უნდა აღვიქვათ იგი – წინადადების ცალკეულ წევრებად თუ შესიტყვებად, სინტაგმად. ვფიქრობთ, ამ უკანასკნელი გაგებით ვ. ნოზაძემ პირველთაგანმა დაარღვია ტრადიციული შეხედულებანი და „ზეგარდმო არსნის“ ბუნებაში ანგელოზების სახე დაინახა, თუმცა იქვე გულწრფელად აღიარებს, რომ თავის წარმოდგენაში და კონცეფციის სისწორეში ბოლომდე დარწმუნებული არ არის: „მაინც და მაინც ასეთი განმარტების სისწორეში დარწმუნებული არა ვარ, მაგრამ თუ ამ ახსნას მივიღებთ, მაშინ ლექსის აზრი სხვა იქნება – ზევით მყოფნი არსნი ღმერთმა ზეცით მონაბერი სულით ყვნა – ე. ი. შექმნაო ანგელოზები“.¹

ვ. ნოზაძეს იქვე დამონშებული აქვს ბასილ დიდის ნათქვამი დაბადების ექვსთა დღეთა შესახებ, ანგელოზნი არიან შექმნილნი სამყაროს შექმნამდე, უწინარეს დაბადებისა – შექმნა ღმერთმა ქმნილებანი: „გონებრივი ნათელი, გონებრივნი და უხილავნი ბუნებანი და მთელი სამყარული გონებრივ განსაჭვრეტ ქმნილებათა. ანალოგიური შეხედულება აღმოუჩენია ვ. ნოზაძეს საბა სვინგელოზის (XIII ს.) ნააზრევში: „სიტყვითა უფლისაჲთა ცანი დაემტკიცნეს და სულისა პირისა მისისაჲსა ყოველი ძალი მათი“; „სიტყვითა შენითა, უფალო, ცანი დაემტკიცნეს და სულითა პირისა მისისაჲთა ყოველი ძალი“.² ვ. ნოზაძეს მიაჩნია, რომ „ძალი მათი“ და „ყოველი ძალი“ ნიშნავსო ანგელოზებს და იქვე იმეორებს: „არა ვარ დარწმუნებული, როგორც აღვიარე, რომ „ზეგარდმო არსნი“ ანგელოზები არიან, მაგრამ არც ჩვეულებრივი განმარტება ამ შაირისა მომწონს, არც მაჯერებს“.³ საკითხზე მსჯელობის დასასრულს ვ. ნოზაძე შენიშნავს: „თუ ჩემი მოსაზრება გაზიარების ღირსია. ამ შემთხვევაში ვეფხისტყაოსნის დასაწყისის პირველ შაირში დახატულია ვეებერთელა სურათი დაბადება-შესაქმნისა და ეს დაბადება წარმოდგენილია: 1. ხილული მსოფლიოს შექმნით და 2. არახილული მსოფლიოს (ანგელოზთა) შექმნით“.⁴ ჩვენი მხრიდან დავსძენდით, რომ ვ. ნოზაძის მოსაზრება სწორედაც გაზიარების ღირსია.

ანგელოზი ბერძნული სიტყვაა და ნიშნავს „დესპანს“, „მაუნყებ-

¹ ვ. ნოზაძე. ვეფხისტყაოსანის ღმრთისმეტყველება, გვ. 211.

² ვ. ნოზაძე. ვეფხისტყაოსანის ღმრთისმეტყველება, გვ. 211-212.

³ ვ. ნოზაძე. ვეფხისტყაოსანის ღმრთისმეტყველება, გვ. 212.

⁴ ვ. ნოზაძე. ვეფხისტყაოსანის ღმრთისმეტყველება, გვ. 212.

ელს“. ის არის ღვთის ნების აღმასრულებელი და გამომცხადებელი, წმიდა უსხეულო სული“.¹ მოვუხმით VIII ს. ჰაგიოგრაფის იოვანე საბანისძის „კომენტარს“: „ანგელოზი ეწოდება, რამეთუ ერქმის მას წინასწარმეტყველისა მიერ „დიდისა ზრახვისა ანგელოზი საკვირველი, რომელი მამისა მიერ ჩუენდა მხსნელად მოვიდა“. ანგელოზები გააჩინა უფალმა მასსა და ადამიანს შორის შუამავლად, ადამიანთა მფარველად, მხსნელად პეტრე იბერიელმა (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელმა) ანგელოზები დაყო სამ იერარქიად: უმაღლესი იერარქია: სერაფიმი, ქერობიმი, საყდარნი; საშუალო იერარქიად: უფლებანი, ძალნი, ხელმწიფებანი; დაბალ იერარქიად: მთავრობანი, მთავარანგელოზნი, ანგელოზნი.²

ღვთისმეტყველებაში ანგელოზების ნაცვალსახელად დამკვიდრდა „ძალნი ზეცისანი“, „მიუწდომელ არს და დაფარულ ძალთაგან ზეცისათა“. იგი „ვეფხისტყაოსანშიც“ იჩენს თავს: „ცის ძალთა დასი“. ბიბლიის მიხედვით, ანგელოზები ხშირად ეცხადებიან ადამიანებს, მათი ხმა ესმის კაცთა, ძილში ეჩვენებიან. ისინი ერევიან ადამიანთა საქმიანობაში, ყოფაში.

ვფიქრობთ, „ვეფხისტყაოსნის“ დასაწყისი სტროფის მეორე ტაეპის შესიტყვება „ზეგარდმო არსნი“ და ღვთისმეტყველებაში ანგელოზთა გამოსახატავად გავრცელებული „ცის ძალნი“ ერთი და იგივე შინაარსის შემცველია და ნიშნავს ანგელოზებს. ბიბლიაში არ ჩანს, თუ როდის შექმნა ღმერთმა ანგელოზები. ღვთისმეტყველნი თვლიან; რომ ეს მოხდა უფლის მიერ სამყაროს შექმნამდე. როცა „სამყაროს“ ვამბობთ, ისინი უსათუოდ გულისხმობენ ხილულ ქვეყნიერებას, ფიზიკურ სამყაროს. ღმერთმა პირველ დღეს ნათელი შექმნა, ეს იყო საღმრთო ნათელი, სულიერი ნათელი და არა ნივთიერი, ფიზიკური. მეორე დღეს იქმნება ცა, პროლოგის დასაწყისში რუსთაველი არაფერს ამბობს ღმერთის პირველი დღის შემოქმედებაზე, საღვთო ნათელის შექმნაზე. დიდი პოეტი მოგვითხრობს სამყაროს შექმნაზე ანუ უფლის ქმედების მეორე დღის აქტზე, ამას მოსდევს მესამე დღის მოქმედების შედეგი: „ჩვენ, კაცთა, მოგვცა ქვეყანა, გვაქვს უთვალავი ფერთა“. რუსთაველი ნათლად მიგვანიშნებს იმაზე, რომ ღმერთმა სამყაროს შექმნასთან ერთად გააჩინა ანგელოზები („ზეგარდმო არსნი“), როგორც წმიდა უსხეულო სულები, ანუ „სულითა ყვნა ზეცით მონაბერითა“. ეს არ ნიშნავს „ვეფხისტყაოსნის“ ავტორის მხრიდან ბასილ კესარიელის შეხედულების გაუთვალისწინებლობას: ღმერთმა ანგელოზები სამყაროს შექმნამდე გააჩინაო. ცხადია, აქ უნდა ვიგულისხმოთ ფიზიკური სამყარო. რუსთაველს თავისი რელიგიური შეხედულებანი ჰქონდა „დაბადების“ წიგნზე დაყრდნობით. აღნიშნული საკითხის დადებითად გადაჭრას ტრადიციული თვალსაზრისებისაგან განსხვავე-

¹ მცირე საეკლესიო ენციკლოპედია. შეადგინეს გვ. კობლატაძემ და გრ. რუხაძემ, – ნგნ.: საქართველოს ეკლესიის კალენდარი. ტ. 2. თბ., 2005, გვ. 111.

² პეტრე იბერიელი (ფსევდო-დიონისე არეოპაგელი). შრომები. ეფრემ მცირის თარგმანი. გამოსცა, წინასიტყვაობა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დაურთო ს. ენუქაშვილმა. თბ., 1961, გვ. 130-131

ბით, რუსთაველის ქრისტიანული რელიგიური მსოფლმხედველობის გაცნობიერებლად ანგარიშგასაწევი მნიშვნელობა ენიჭება.

შიიძლება დავასკვნათ: ქართულ ჰიმნოგრაფიაში გავრცელებული და „ვეფხისტყაოსნის“ დასაწყის სტროფში დაფიქსირებული სიტყვა „რომელმან“ მოთხრობითი ბრუნვის ფორმით გადმოცემული ნაცვალსახელია ღვთისა. მისი წყაროა ბიბლია, სადაც უფალი თავისთავს მოიხსენიებს, როგორც „რომელი“. პოემის პირველი სტროფის „სამყაროსა“ და „ქვეყნის“ შინაარსობრივი გაიგივება შეცდომაა. ბიბლიის საფუძველზე რუსთაველი გვამცნობს, რომ ღმერთმა სამყარო შექმნა ერთმანეთისაგან წყალთა დაშორებით. ცა და სამყარო იქცა სინონიმურ სიტყვებად. იგულისხმება ფიზიკური ცა და ფიზიკური სამყარო. სწორედ ამ ცა-სამყაროზე განათავსა უფალმა მეოთხე დღეს მზე, მთვარე და ვარსკვლავები. პროლოგის პირველი ტაეპის „სამყაროს“ დასახვა მეცხრე ცად ანუ ღვთის სასუფეველად, საფუძველს მოკლებულია.

„ვეფხისტყაოსნის“ პირველი სტროფის მეორე ტაეპის „ზეცა“ მეცხრე ცაა, ღვთისა და წმინდანთა სულების სავანე. პოემაში „ცა“ და „ზეცა“ ბევრჯერ არის გამოყენებული როგორც სულიერი ცა-ზეცის, ისე ფიზიკური ცა-ზეცის სახით. მეორე ტაეპშივე მოცემული შესიტყვება „ზეგარდმო არსნი“ იგივეა შინაარსობრივად, რაც საღვთისმეტყველო მწერლობაში დამკვიდრებული „ცის ძალნი“ და ნიშნავს ანგელოზებს. ანუ წმინდა უსხეულო სულებს.

TITE MOSIA¹

FROM RUSTAVELI'S CHRISTIAN WORLD SIGHT

It is widely spread and very popular pronoun *“romelman”* (which) in Georgian Hymnography. Rustaveli's Well-Known poem begins with that word which depicts the God. It's source is the Bible. Here god names himself in the form of *“romeli”*, which in narrative case will be *“romelman”*. In the given poem *“the universe”* and *“Country”* may have content identification and it is mistaken. On the base of the Bible Rustaveli says that the God creates the sky and the universe separately. Thus the sky and the universe are Synonymous words. Physical sky and physical universe are meant here. On the fourth day the sun, the moon and stars were (situated) in the sky. It is mistaken the foot that *“the universe”* The ninth sky is the God's Paradise. On the second line *“zetsa”* is the ninth sky, the God's paradise, saint's sails place of abode (location). In the given Poem *“tsa”* (the sky) and *“zetsa”* (the heaven) are (named mentioned several times as an animated and physical sky-heaven. On the second line word combination *“from above heavens”* means Angels and immaterial saint souls.

¹ *Tite Mosia* – Doctor of Philological Sciences, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ლანა ნადარეიშვილი¹

პოსტმოდერნიზმის აღქმა გერმანულენოვან ქვეყნებში

გერმანიაში პოსტმოდერნიზმის აღქმის გასაგებად მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია უვე ვიტშტოკის საეტაპო წიგნის – „კითხვის სიხარული. რამდენად სახალისოა ახალი გერმანული ლიტერატურა?“ (1995) – განხილვა. რამდენადაც აღიშნული წიგნი არ არის თარგმნილი ქართულად, ვფიქრობთ, არ იქნება ინტერესმოკლებული, რომ წინამდებარე სტატი-აში იგი მომივიხილოთ. ზემოაღნიშნულ წიგნში ვიტშტოკმა გააანალიზა 1970-1980 წლებში გერმანულ ლიტერატურაში შექმნილი კრიზისი და შეეცადა ამ მოვლენის ახსნას იმ ფონზე, როცა დასავლეთევროპული ქვეყნები ამავე პერიოდში განიცდიდნენ პოსტმოდერნიზმის რენესანსს. თანამედროვე გერმანული ლიტერატურის პრობლემას ვიტშტოკი იმაში ხედავდა, რომ მასში საერთოდ არ ჩანდა მასობრივი, გასართობი, სახალ-ისო კომპონენტი; მოდერნიზმის ელიტარული ლიტერატურის მსგავსად, იგი მეტწილად გათვითცნობიერებულთა ვიწრო წრეზე იყო ორიენტირე-ბული. სწორედ ამიტომ, გერმანელი მკითხველი დაინტერესებას იჩენდა უცხოური ლიტერატურის მიმართ, ხოლო გერმანულმა ლიტერატურამ, თავის მხრივ, როგორც „მძიმემ, უაზრომ და განყენებულმა“ დაიმკვიდრა თავი უცხოეთში.² ვიტშტოკი მიუთითებდა იმაზე, რომ სხვა ქვეყნების მწერლებმა (განსაკუთრებით ინგლისურენოვანმა) მოდერნიზმის პოს-ტულატებზე უარის თქმით მოიპოვეს თავისუფალი სალიტერატურო სივრცე, რაც გერმანელ მწერლებს ასე აკლდათ.³

მკვლევარი აღნიშნავდა, რომ თანამედროვე გერმანიაში აშკარად იკვეთებოდა ოპოზიცია: მაღალი ლიტერატურა/მასობრივი ლიტერა-ტურა; ანუ მკითხველთა ფართო წრეებში წარმატების მოპოვება, პრაქ-ტიკულად, ყოველთვის აძლევდა საბაბს ლიტერატურის კრიტიკოსებს, რომ ემსჯელათ ლიტერატურული ნაწარმოების უხარისხობაზე. ამგვარი ცრურწმენა გერმანულ საზოგადოებაში იმიტომ არსებობდა, რომ მას-

¹ ლანა ნადარეიშვილი – დოქტორანტი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² U. Wittstock. Leselust. *Wie unterhaltsam ist die neue deutsche Literatur?* München, Luchterhand, 1995, გვ. 10.

³ U. Wittstock. Leselust. *Wie unterhaltsam ist die neue deutsche Literatur?*, გვ. 62.

ში ჯერ ისევ მძლავრობდა მოდერნიზმის ტრადიციები; მათ შორის – ელიტარული და მასობრივი ლიტერატურების დაპირისპირება. აღსანიშნავია, რომ ველშის თანახმად, გერმანულ ლიტერატურაში მოდერნიზმს ძნელად განასხვავებდნენ პოსტმოდერნიზმისგან; ამავე დროს, აქ მაღალი და დაბალი ლიტერატურები ყოველთვის აქტიურ ურთიერთქმედებაში იყვნენ. ამიტომაც ვიტშტოკი კრიზისიდან გამოსავალს ლიტერატურაში გასართობი, სახალისო ელემენტების გაზრდაში ხედავდა, ანუ ავტორს ორიენტირება უნდა აეღო მკითხველთა სხვადასხვა ფენაზე. ამავდროულად, ვიტშტოკი ამტკიცებდა, რომ ლიტერატურაში გართობითი ხასიათის ელემენტებს არაფერი ჰქონდათ საერთო პოპულიზმთან, რადგან ღრმა შინაარსის შეხამება მასალის მინოდების იოლ ფორმასთან (რაც ასე აუცილებელია თანამედროვე მკითხველისთვის, რომელიც მიჩვეულია ინფორმაციის მიღების იოლ მეთოდებს) ყოველთვის თამამად შეიძლება. ვიტშტოკი ლიტერატურის გართობით ხასიათს არ აყენებს ერთ რიგში პოსტმოდერნიზმის ისეთ ცნებასთან, როგორცაა „შოუ-კულტურა“; იგი მას შემდეგნაირად განსაზღვრავს: „ლიტერატურული საშუალებებით მკითხველში გააჩინო ინტერესი და მიანიჭო მას სიამოვნება კითხვისგან“.¹ მკვლევარის აზრით, ამგვარი მიდგომა სულაც დასწევს დაბლა თამასას, ლიტერატურული ნაწარმოების ხარისხის დონეს.

ზემოაღნიშნულ მონოგრაფიაში ვიტშტოკი წამოჭრის კითხვებს, თუ რატომ ვერ დაძლიეს გერმანელმა ლიტერატორებმა ასე დიდხანს მოდერნიზმის ტრადიციები; რატომ არ დგება ეჭვქვეშ არც ერთ სხვა ევროპულ ქვეყანაში (გერმანიის გარდა) მწერლის ამოცანა – მკითხველისთვის სასიამოვნო გახადოს ნაწარმოებთან ურთიერთობა, მიანიჭოს მას სიამოვნება; რატომ მიიჩნევენ გერმანელი ლიტერატორები ამას დაბალი დონის გამოვლენად. ვიტშტოკი თვლის, რომ ამის მიზეზები გერმანული ლიტერატურის განვითარების თავისებურებებში უნდა ვეძიოთ. იმ დროს, როდესაც XVIII საუკუნეში მეზობელი ევროპული ქვეყნები ქმნიდნენ ლიბერალურ სახელმწიფოებს, გერმანია დაქუცმაცებული იყო სამთავროებად და ერთიანობისთვის იბრძოდა; ამის უზრუნველყოფა კი მხოლოდ კულტურას და ენას შეეძლო. გერმანულ ლიტერატურას დაანვა ქვეყნის გაერთიანებისა და სხვა ქვეყნებში წარმოჩენის პასუხისმგებლობა. სწორედ აქედან მომდინარეობდა გერმანული ლიტერატურის სერიოზულობა და ზოგადად, სიმძიმე.

ანალოგიურ სიტუაციაში აღმოჩნდა გერმანია მეორე მსოფლიო ომის შემდეგაც; პოლიტიკურად და მორალურად განადგურებული ქვეყანა ეჭიდებოდა დიდ კულტურულ ტრადიციებს, რათა შეეხსენებინა მსოფლიოსთვის, რომ მან შვა არა მარტო ჰიტლერი, არამედ გოეთე და თომას მანიც. შესაბამისად, მწერლობას კვლავ მოეთხოვებოდა სერიოზულობა, მორალიზმი, აზრისა და ღირსების გამყარება და არა გართობითი ხასია-

¹ U. Wittstock. *Leselust. Wie unterhaltsam ist die neue deutsche Literatur?*, გვ. 22.

ათი. უვე ვიტშტოკის თქმით, კულტურული თვალსაზრისით, გერმანია „დაგვიანებული ერია“; დიდწილად იმიტომ, რომ ნაციონალ-სოციალისტთა ხელისუფლებაში მოსვლამ შეაფერხა მოდერნიზაციული ხელოვნების განვითარება, რომელიც ვაიმარის რესპუბლიკის ეპოქაში დაიწყო. 1945 წლის შემდეგ, რომელიც ათვლის ნულოვანი წერტილი გახდა, მოდერნიზმის შეწყვეტილი ტრადიცია კვლავ აღდგა. ვიტშტოკის აზრით, თანამედროვე გერმანიაში მწერალს აღიქვამენ როგორც წინასწარმეტყველს, რომელმაც მეტი იცის, მეტის ნახვის უნარით არის დაჯილდოებული. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ მწერალი საშუალო დონის მოქალაქეზე მორალურად და სულიერად მაღლა უნდა იდგეს; მწერალი კი არა უნდა დაემუქვას მკითხველამდე, არამედ მკითხველი უნდა გაიზარდოს/ამაღლდეს ავტორამდე. შესაბამისად, გენიოსის კულტი, რომელიც მოდერნიზმის ნამსხვრევების ქვეშ დაიმარხა დასავლეთში, გერმანიაში ჯერ კიდევ ცოცხლობდა, ბოლომდე არ აღმოფხვრილიყო.

ავტორი აგრძელებს მსჯელობას, რომ არსებულ ეტაპზე, როცა არავინ იცის, თუ რა მიმართულებით მიდის ისტორია, ავანგარდი გაურკვეველ მდგომარეობაში აღმოჩნდა. პოსტმოდერნის ეპოქაში მწერალს აღარ შეუძლია პრიორიტეტული პოზიციის დაცვა; „ლიტერატურამ დაკარგა თავისი ყოვლისმომცველი მნიშვნელობა. დღეს ის თავისუფალია, მას ყველაფერი შეუძლია, მაგრამ მასზე არაფერია დამოკიდებული“, - წერს გერმანელი მწერალი და მეცნიერი ჰანს მაგნუს ენცენსბერგერი.¹ დღესდღეობით ლიტერატურა უნდა დაუპირისპირდეს სამყაროს რეპრეზენტირებისა და ინფორმაციის მიწოდების სხვა საშუალებებს. ვიტშტოკი აღნიშნავს, რომ დასავლეთში პოსტმოდერნიზმზე დებატები ოცდაათი წლის წინ დაიწყო, მაგრამ გერმანული კრიტიკა ამ ცნებას გვერდს უვლიდა. მართლაც, გერმანიაში პოსტმოდერნიზმის შესახებ თეორიული ნაშრომების დიდი ნაწილი 1990-იანი წლების დასაწყისზე მოდის, თუმცა ნაციონალურ ლიტერატურასთან ახალი კონცეფციების ადაპტირების პირველი მცდელობები ისტორიკოსებისა და ლიტერატურათმცოდნეების მხრიდან 1980-იან წლებში შეინიშნება.

საბჭოთა კავშირისა და აღმოსავლეთ ევროპის სოციალისტური ბანაკის დაშლამ საბოლოოდ დაასამარა ოცნებები მსოფლიო რევოლუციისა და ყოვლისმომცველი ფილოსოფიური სისტემების შესახებ, რომლებიც ისტორიასა და ადამიანის ცხოვრებას მატებდნენ აზრსა და წესრიგს; უფრო მეტიც, გაცხადდა ერთობისა და მთლიანობის მიღწევის შეუძლებლობა ძალადობისა და ტოტალიტარიზმის გარეშე. თანდათანობით ჩამოიშალა ერთობის რელიგიური, ნაციონალისტური, კომუნისტური იდეები. 1989 წელი გერმანული ლიტერატურისთვის კიდევ ერთი გარდამტეხი თარიღი აღმოჩნდა. 1989 წელს ბერლინის კედლის დანგრევას მოჰყვა აღმოსავლეთ და დასავლეთ გერმანიის გაერთიანება. ცივი ომი

¹ U. Wittstock. *Leselust. Wie unterhaltsam ist die neue deutsche Literatur?*, გვ. 33.

დასრულდა და ევროპა დაუცველობის განცდამ შეიპყრო. წარმოდგენა არ ჰქონდა არავის, თუ რა შეიძლებოდა მოჰყოლოდა ამ სიტუაციას, რადგან მანამდე არსებული ყველა იდეოლოგია და მსოფლმხედველობა კრახით დასრულდა. ეს იმას ნიშნავდა, რომ პოსტმოდერნიზმის მიმდევრები, რომლებსაც „ახალი სუბიექტური“ წამოწყება გააჩნდათ, საბოლოო წერტილს უსვამდნენ აქამდე არსებულ ღირებულებებს. აღარ არსებობდა არავითარი გამოკვეთილი ძალა და ავტორებს ჰქონდათ თავისუფალი ნება დაენერათ ის, რაც მოესურვებოდათ. დღის წესრიგში დადგა ფასეულობების, ხელისუფლებისა და ერის ურთიერთობის გადახედვის აუცილებლობა. ამავდროულად, გერმანელმა მწერლებმა დათმეს საკუთარი პოზიციები; პოსტინდუსტრიული საზოგადოებისთვის მათ პოლიტიკურ შეხედულებებს უკვე არანაირი ფასი არ ჰქონდა.

ცხადია, პოსტმოდერნიზმი გერმანიაში 1989 წლამდე აღმოცენდა; ეს წელი მისი ისტორიული განვითარების კულმინაციას წარმოადგენდა. თუმცა, კიდევ ერთხელ აღვნიშნავთ, რომ 1970-1980-იან წლებში პოსტმოდერნიზმი პრაქტიკულად არ განიხილებოდა გერმანიაში, რომელიც დღითიდღე კარგავდა მკითხველს. ვიტშტოკის აზრით, პოსტმოდერნიზმისთვის გერმანია მხოლოდ 1989 წლის შემდეგ მომწიფდა; ამდენად, ქვეყანამ დააგვიანა არა მარტო პოსტმოდერნიზმით, არამედ მოდერნიზმითაც. როგორც ცნობილია, ნაცისტებმა გაყარეს ქვეყნიდან გერმანელი მოდერნისტები და ამგვარად, ქვეყანა ამოვარდა საერთოევროპული მოდერნის მიმდინარეობიდან. მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ ეს კავშირი აღდგა და მოდერნისტულმა ლიტერატურამ ხელშეუხებლობის სტატუსიც კი შეიძინა; ანუ ნებისმიერი კრიტიკა მისი მისამართით, მისი ზნეობრივი საფუძვლების ხელყოფა საზოგადოების მხრიდან აღიქმებოდა „ყავისფერ“ (ბნელ) წარსულში დაბრუნებად. ამდენად, 1960-იანი წლები გერმანიაში - „ახალი განმანათლებლობის“ ეპოქაა, როდესაც აღდგა ნაცისტური რეჟიმის დროს დასამარებული მდიდარი მოდერნისტული ტრადიციები.¹

ლიტერატურის კრიტიკოსები (ვიტშტოკი, ველში, ფიდლერი...) 1989 წლის შემდგომი პერიოდის გერმანულ ლიტერატურაში ხუთ ძირითად მახასიათებელს გამოყოფენ:

- ✓ *საკუთარი იდენტობის ძიება* – ახალი სუბიექტურობის იდეა უნდა გაგრძელებულიყო და ავტორებმა წამოჭრეს ისეთი ფუნდამენტური კითხვები, როგორიცაა: ვინ ვარ მე, რას ვაკეთებ და საიდან მოვდივარ; ამ პროცესს უკავშირდება მესამე თაობის მოგონება – ავტორები ცდილობენ თავიანთი ისტორიული წარსულის ხელახლა გადაფასებას და დისკუსიაში მამათა თაობის გამოწვევას;

¹ F. Ruiter. Postmodernism in the German- and Dutch- speaking countries, – *International Postmodernism: Theory and Literary Practice*. Edited by H. Bertens, D. Fokkema. Amsterdam, John Benjamins, 1997, გვ. 364.

- ✓ ირონია და სიამოვნება – პოსტმოდერნისტული ნაწარმოებების უმრავლესობა მკითხველის გასართობად იწერება; ამდენად, ავტორები ხშირად მიმართავენ ირონიულ და იუმორისტულ ნაწარმოებებს; მკითხველიც სიამოვნებით მიესალმება ამ ტენდენციას;
- ✓ ინტერტექსტუალობა – გერმანულ ლიტერატურაში მკვიდრდება პოსტმოდერნისტული თამაში ტრადიციული/კლასიკური ნიმუშებით, მითებითა და მოტივებით. პოსტმოდერნისტული ტექსტები გაჯერებულია ალუზიებით, რემინისცენციებით, რომლებიც მიემართებიან ტრადიციული თხრობის სტილს, ცნობილ მოტივებსა თუ კულტურულ-ისტორიულ ცოდნას. ხშირ შემთხვევაში ალუზია წინასწარგანზრახვით გამოიყენება მწერლის მიერ, რათა მკითხველისთვის შესამჩნევი იყოს და ამით სიამოვნება მიიღოს;
- ✓ ორმაგი კოდირება – პოსტმოდერნისტული ტექსტები გამიზნულია მკითხველთა ფართო წრეზე არა იმიტომ, რომ ადვილად გასაგები და სახალისოა; მისი განსაკუთრებული ხელოვნება ტექსტებში თემების ისეთ ინტერპრეტაციაში მდგომარეობს, რომ ისინი ინტერესს იწვევენ არა მარტო შემთხვევით მკითხველში, არამედ ექსპერტებშიც.

გერმანიაში ტერმინი *პოსტმოდერნიზმი* 1968 წელს აშშ-დან შემოიტანა ამერიკელმა ლიტერატურის კრიტიკოსმა ლესლი ფიდლერმა. მისი მოხსენება ფრაიბურგის უნივერსიტეტში გამოქვეყნდა გაზეთში “Christ und Welt” („ქრისტი და სამყარო“), რომლის ფურცლებზე ამ მოხსენების ირგვლივ დებატები გაიშალა. ამ დროისთვის უკვე არსებობდა პირველი პოსტმოდერნისტული ცდები გერმანულ ენაზე; მაგ., ავსტრიელ პეტერ ჰანდკეს რომანები, რომლებშიც ტრივიალური და ტრადიციული/მაღალი დისკურსები თანაარსებობდნენ. ლ. ფიდლერი მოხსენებაში აღნიშნავდა, რომ „ყველა მკითხველისა და მწერლისთვის არის ცნობილი ის ფაქტი, რომ ჩვენ ლიტერატურული მოდერნიზმის სასიკვდილო ბრძოლისა და პოსტმოდერნიზმის სამშობიარო ტკივილების მომსწრენი ვართ. სპეციალური ლიტერატურა, რომელსაც პრეტენზია აქვს ატაროს „მოდერნიზმის“ სახელი (არ უნდა დავუკარგოთ, რომ მან თავდაჯერებულად განახორციელა გამოხატული წინსვლა სენსიბილიტეტსა და ფორმაში; თუმცა, მას იქით „სიახლე“ უკვე შეუძლებელი იყო) და რომლის წარმატებული მსვლელობა პირველ მსოფლიო ომამდე ცოტა ხნით ადრე დაიწყო და მეორე მსოფლიო ომის შემდგომ ცოტა ხანში დასრულდა, დღეს უკვე მკვდარია. ეს კი ნიშნავს, რომ იგი მიეკუთვნება ისტორიას და არა სინამდვილეს. რომანის ჟანრისთვის ეს ნიშნავს, რომ პრუსტის, ჯოისისა და მანის ეპოქამ ჩაიარა; ასეთივე მდგომარეობაში არიან ლირიკის ჟანრში

თ. ს. ელიოტი და პოლ ვალერი“.¹

შევნიშნავთ, რომ ფიდლერის განწყობას იზიარებს გერმანელი ლიტერატორი და კრიტიკოსი ბაუმგარტი, რომელიც აღნიშნავს, რომ ზოგადად, საბრძოლო ტონი ტიპურია პოსტმოდერნიზმის ადრეული ფაზისათვის; პოსტმოდერნიზმი, მოდერნიზმის მსგავსად, ტრადიციების ნინაალმდეგ არის მიმართული – იგი უპირისპირდება ტრადიციულ, კლასიკურ მოდერნიზმს. პოსტმოდერნიზმი ამერიკაში დაიწყო როგორც ემანსიპირებისკენ სწრაფვა ევროპულ კულტურასთან მიმართებით.² თავის მოხსენებაში ფიდლერი მოითხოვს იმათ კრიტიკას, ვინც თანამედროვე ლიტერატურას მოდერნიზმის ლიტერატურის კრიტერიუმებით აფასებს. პოსტმოდერნული ლიტერატურა მას ესმის, როგორც გამოტოვებული სივრცის ამოვსება (Close the gap), რომელიც მაღალ/ელიტარულ და ტრივიალურ კულტურებს შორის არსებობს. ამგვარი მიდგომით სალიტერატურო სივრცე ღია აღმოჩნდება, გადაიკვეთება სხვადასხვა ჟანრების საზღვრები (Cross the border), მათ შორის, მოდერნიზმის მიერ გაუქმებული (ვესტერნი, პორნოგრაფია, მითოსი, კომიზმი და სხვ.). ფიდლერის მოხსენების შეფასებისას, გერმანელი თეორეტიკოსი ბაუმგარტი აღნიშნავს, რომ “Christ und Welt”-ში გამოქვეყნებულმა სტატიაში მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა გერმანელი ლიტერატორებისა და კრიტიკოსების დებატებში პოსტმოდერნიზმის შესახებ.³ ამგვარად, ამერიკული პოსტმოდერნიზმის მიერ მოდერნიზმის გარდაცვლილად გამოცხადება გერმანიაში არაცალსახად იქნა აღქმული, რადგან ამ ქვეყანაში მოდერნიზმი ხელშეუხებელი იყო. წლების წინ ნაცისტების მიერ დასამარებული მიმართულებების პრესტიჟი გერმანიაში ძალზე მაღალი იყო და 1970-იან წლებამდე მას გაბატონებული გავლენა ჰქონდა. ცნობილი გერმანელი ავტორები – ჰაინრიხ ბიოლი, გიუნტერ გრასი, მაქს ფრიში... – მოდერნიზმის ჩარჩოებში რჩებოდნენ, ამიტომ ისინი არა პოსტმოდერნიზმს, არამედ გვიან მოდერნიზმს მიეკუთვნებიან. ცნობილი მეცნიერის, ჰენკ ჰარბერსის თანახმად, „ექსპერიმენტალური“ ლიტერატურის სივრცეში არსებულ ცალკეულ პოსტმოდერნისტულ ცდებს გამოკვეთილი სიახლოვე ჰქონდათ ავანგარდის ტრადიციასთან და ნაწილობრივ - ადრეული ამერიკული პოსტმოდერნიზმის გავლენის ქვეშ იმყოფებოდნენ. ამასთან, გერმანულენოვან ლიტერატურაში საზღვრები „პოსტმოდერნისტულად“ სახელდებულ და „ექსპერიმენტალურად“ სახელდებულ ლიტერატურებს შორის თანაბარია“.⁴

¹ L. A. Fiedler. Überhaupt die Grenze, schliesst den Graben (1968), – *Roman oder Leben? Postmoderne in der deutsche Literatur*. Hg. v. Uwe Wittstock. Leipzig, 1994, გვ. 14.

² R. Baumgart. Postmoderne Literatur – auf deutsch?, – *Roman oder Leben?*, გვ. 138.

³ R. Baumgart. Postmoderne Literatur – auf deutsch?, – *Roman oder Leben?*, გვ. 139.

⁴ H. Harbers. Gibt es eine „postmoderne“ deutsche Literatur? Überlegungen zur Nützlichkeit eines Begriffs, – *Literatur für Leser*. Hg. v. Keith Bullivant, Bernhard Spies. Nr. 1, Frankfurt/M., 1997, გვ. 53.

ეს „მწყობრი“ საზღვრები წარმოდგენას გვიქმნის, თუ რამდენად არის დავალებულია გერმანიაში პოსტმოდერნისტული ლიტერატურა მოდერნისტული ლიტერატურისგან. თუმცა, იმის მიუხედავად, რომ 60-ანი წლების გერმანული ლიტერატურა მოდერნიზმის წამყვან აზრებს ისე „ებმება“, როგორც ინოვაციასა და ექსპერიმენტს, იგი ამავდროულად მიმართულია მოდერნიზმის უკვე ტრადიციად ქცეული ნორმების წინააღმდეგ. ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, გერმანული პოსტ-მოდერნისტული ლიტერატურის ადრეული ფაზა, ერთსა და იმავე დროს, მოდერნისტულია და ანტიმოდერნისტულია. ის მოდერნისტულია, რადგან მოდერნიზმის განსაზღვრულ პრინციპებს მისდევს (მაგ., გასულ ეპოქათა დაძლევა) და ანტიმოდერნისტულია, რადგან ეს გასული ეპოქა – კლასიკური მოდერნიზმია.

ბაუმგარტთან 1970-იანი წლები წარმოდგენილია წინააღმდეგობრივ დეკადად გერმანულ ლიტერატურაში. გერმანულენოვან სივრცეში პოსტმოდერნისტული დებატები ოთხმოციანი წლებში დაიწყო; ანუ აშშ-ში პოსტმოდერნიზმის ირგვლივ არსებული დისკუსიის თითქმის ოცი წლის შემდეგ. სამოცდაათიანი წლებიდან ოთხმოციანი წლების დასასრულამდე გერმანიაში არსებითად, მწერალთა ოთხი ჯგუფი გამოიყოფა; ესენია:

- ✓ არამოდერნისტი ავტორები;
- ✓ გვიანი მოდერნიზმის ავტორები;
- ✓ ადრეული პოსტმოდერნიზმის ავტორები;
- ✓ უმაღლესი პოსტმოდერნიზმის ავტორები.

ამგვარ გადანაწილებას მხარს უჭერს ბარნერი, რომელიც განასხვავებს ერთმანეთისგან როგორც გვიან მოდერნიზმსა და პოსტმოდერნიზმს, ასევე ადრეულ და უმაღლეს პოსტმოდერნიზმს: „თვალსაჩინო იქნება მთხრობელთა ახალ თაობაში (Gerhard Köpf, Marcel Beyer, Hanns-Josef Ortheil, Bodo Kirchoff, Bodo Morshäuser) დიფერენცირება, ერთი მხრივ, ენის გვიანმოდერნისტული წარმომადგენლებისა, როგორებიც არიან ჰანდკე ან შტრაუსი და, მეორე მხრივ, იმ რეალისტურად მომუშავე ავტორებისა, რომლებმაც სტუდენტური მოძრაობის გამოცდილებაზე დაყრდნობით დაიწყეს წერა“.¹

ომისშემდგომ დასავლეთ გერმანიას უნდოდა, სწრაფად დამშვიდობებოდა თავის ნაციონალ-სოციალისტურ წარსულს. როგორც გავლენიანი ლიტერატურული „ჯგუფი 47“-ის წევრები ამბობდნენ, მათ მიზანს წარმოადგენდა „გერმანული ლიტერატურის ვაგონი თავიდან მიებათ მსოფლიო ლიტერატურის მატარებელზე“.² პირველ რიგში მათ 1930-იანი წლებში შეწყვეტილი მოდერნისტული ტრადიციები ააღორძინეს; მაგრამ მოდერნიზმი ევროპული ფენომენი იყო: ელიტარული, ინტელექტუალური, თვითრეფლექსური. იგი აღარ იზიდავდა ახალგაზრდა თაობას. პოსტ-

¹ *Geschichte der deutschen Literatur von den Anfängen bis zur Gegenwart*. Herausgegeben W. Barner. München, 1994, გვ. 840.

² F. Ruiter. Postmodernism in the German- and Dutch- speaking countries, გვ. 363.

მოდერნიზმი კი აღიქმებოდა როგორც განახლება; ახალგაზრდა ავტორებს იზიდავდათ „საზღვრების გადალახვისა“ და „თხრილების ამოვსების“ იდეა. ისინი მიზნად ისახავდნენ ნაციონალური ლიტერატურის აღორძინების ამოცანას, თუმცა გმირებად ირჩევდნენ არა თავიანთ დევნილ თანამემამულეებს, არამედ, მაგალითად, ჰემინგუეის.¹ ამერიკა ლიტერატურული ინოვაციების მსოფლიო მიმწოდებელი ხდებოდა და 1960-იანი წლების მიწურულს უკვე ხმამაღლა აცხადებდა ევროპული მოდერნის ერის დასასრულისა და პოსტმოდერნის ახალი ერის დასაწყისის შესახებ.

იმავე 1968 წელს გამოიცა მემარცხენე ინტელექტუალთა ჟურნალ „Kursbuch“-ის XV ნომერი, სადაც დაანონსებული იყო ბურჟუაზიული კულტურის გარდაცვალება. ამავე ნომერში ლიტერატურის საზოგადოებრივი ფუნქცია ცხადდებოდა ძირითადად, ხოლო მხატვრული – მის თანმხლებად. პრინციპში, ფიდლერის მიერ გაცხადებული იდეა წარსულთან კავშირის განწყვეტის შესახებ დროული იყო, მაგრამ გერმანული კულტურა არ აღმოჩნდა მზად ახალი ცნების მისაღებად. გასათვალისწინებელია ისიც, რომ ეს სიახლე მასში კი არ აღმოცენდა და განვითარდა, არამედ იმპორტირებული იყო. ფიდლერი ღიად საუბრობდა პოსტმოდერნიზმზე, როგორც ამერიკულ მოვლენაზე, რომელსაც ამერიკულ ხელოვნებასა და ლიტერატურაში ჰქონდა ფესვები გადგმული; იგი არც შეეცადა ახალი პრინციპების ადაპტირებას გერმანულ კულტურასთან. თავის მხრივ, გერმანულენოვანი კრიტიკა ჯერ დაინტერესდა პოსტმოდერნიზმით, მერე კი უარყო იგი. მემარცხენე უმრავლესობის აზრით (რომელიც „ჯგუფ 47“-საც კი აკრიტიკებდა ნონკონფორმიზმისა და რადიკალიზმის სიმცირის გამო), აპოლიტიკური, უპარტიო და უპასუხისმგებლო პოსტმოდერნიზმი ვერ გადაჭრიდა გერმანული ნაციონალური ლიტერატურის აღორძინების ამოცანას. მარტინ ვალზერი 1970 წელს აცხადებდა, რომ პოსტმოდერნიზმის გზა მიდის ფაშიზმის დახვეწილი მოდელისკენ, საზოგადოებისკენ, რომლის წევრები ზრუნავენ მხოლოდ საკუთარ თავისუფლებაზე; ეს უკანასკნელი კი მიიღწევა ნარკოტიკების საშუალებით.² თუმცა, ამ ცდებს გაგრძელება არ ეწერათ და „ახალი სუბიექტურობის“ (Neue Subjektivität) დაბრუნებით ლიტერატურის იდეოლოგიზირებამ დაიმკვიდრა თავი.

მემარცხენეებს უპირისპირდებოდნენ მწერლები, რომლებსაც არ სურდათ გერმანული ლიტერატურის პოლიტიზირება და იბრძოდნენ „მოდველებული“ მოდერნისტული ტრადიციების დასამხობად. ამგვარ თვალსაზრისს იზიარებდა, მაგალითად, რ.დ. ბრინკმანი, რომელიც ღიად ეწეოდა გერმანიაში თანამედროვე ამერიკული ლიტერატურის პროპაგანდას. ბრინკმანის აზრით, ამერიკელი მწერლები, მათი პირდაპირობით, წინასწარგანზრახული ბანალურობით, აბსურდული იუმორითა და

¹ F. Ruiter. Postmodernism in the German- and Dutch- speaking countries, გვ. 362.

² F. Ruiter. Postmodernism in the German- and Dutch- speaking countries, გვ. 363.

ბილწისტიყვავობით შექლებდნენ პიროვნების დამაკნინებელი ევროპული ლიტერატურული ტრადიციების ჩამოშლას.¹

ავსტრიული ლიტერატურა უფრო მომზადებული აღმოჩნდა პოსტ-მოდერნიზმის მისაღებად. ზოგადად, ავსტრიულ ფილოსოფიურ აზრს ახასიათებს რეალობისადმი სკეპტიკური დამოკიდებულება, სამყაროს შემეცნების ტრანსტემპორალური და ტრანსისტორიული მიდგომა.² კ. მაგრისი ნიგნში „ჰაბსბურგული მითი ავსტრიულ ლიტერატურაში“ (1966) ავსტრიულ ლიტერატურას განსაზღვრავს, როგორც „აბსტრაქტულსა და ირაციონალურს“. თავის მხრივ, უ. გრეინერი ავსტრიულ ლიტერატურას ახასიათებს, როგორც აპოლიტიკურსა და რეალობის უარყოფელს.³ ფ. რუიტერი ავსტრიული პოსტმოდერნიზმის წარმომადგენელთა სახით ასახელებს პ. ჰანდკეს (ადრეული ნაწარმოებები), ტ. ბერნჰარდს, ე. იელინეკს, გ. როტას და სხვ. უნდა აღინიშნოს, რომ ჩამოთვლილი მწერლები პოსტმოდერნიზმის მამართულებას პირველად ამერიკელმა კრიტიკოსებმა მიაკუთვნეს. თუმცა, ზოგიერთი მათი ავსტრიელი კოლეგა ამტკიცებს, რომ მაგ. ჰანდკე აგრძელებს რილკეს, კაფკასა და ბეკეტის მოდერნისტულ ტრადიციას. ამ შემთხვევაში ორივე მხარე მართალია, რადგან ჰანდკეს შემოქმედება აერთიანებს მოდერნიზმის ტრადიციას პოსტმოდერნიზმის ელემენტებთან. მის ნაწარმოებებში თვითრეფლექსიის, ხაზოვანი თხრობის უარყოფის, გაუცხოებისა და კომუნიკაციის მოშლის მოტივების გვერდით ფიქსირდება მკითხველისა და ტექსტის განთავისუფლება ავტორის ძალაუფლებისგან, მკითხველის აღიარება თამაშის მონაწილედ და სხვ.

დებატები პოსტმოდერნიზმზე გერმანიაში 1980 წელს განახლდა სოციოლოგისა და ფილოსოფოსის, ი. ჰაბერმასის დამსახურებით; გამოჩნდა კრიტიკული კვლევები, გაიზარდა ინტერესი პოსტმოდერნიზმის მიმართ, დაიწყო „ურთიერთობების გარკვევა“ პოსტმოდერნიზმსა და მოდერნიზმს შორის (ეს უკანასკნელი, როგორც ზევით აღვნიშნეთ, საკმაოდ მტკივნეული პროცესი აღმოჩნდა გერმანულენოვან კულტურაში მოდერნიზმის ძლიერი ტრადიციების გამო). აღსანიშნავია, რომ გერმანიის დემოკრატიული რესპუბლიკის ლიტერატურაში პოსტმოდერნიზმთან დაკავშირებული სიტუაცია საბჭოთა კავშირის ანალოგიური იყო. იგულისხმება, რომ აღმოსავლეთ გერმანიაში პოსტმოდერნიზმი ოფიციალური ხელისუფლების მიმართ ოპოზიციურად იყო განწყობილი; გდრ-ში დაწერილი ნაწარმოებები, რომლებიც პოსტმოდერნიზმის ესთეტიკასა და ფილოსოფიას მიემართებოდნენ, ცენზურის მიერ იკრძალებოდა. ისინი ან გფრ-ში იბეჭდებოდნენ ან გდრ-ს ცენზორთა თაროებზე იდებოდნენ. მაგალითად, აღმოსავლეთ გერმანიის მკითხველმა მხოლოდ 1980-

¹ F. Ruiter. Postmodernism in the German- and Dutch- speaking countries, გვ. 364.

² C. Markolin. Modern Austrian Writing. A study guide for Austrian literature. 1945-1990. New York, Peter Lang Publishing, 1995, გვ. 8.

³ C. Markolin. Modern Austrian Writing. A study guide for Austrian literature., გვ. 8.

იან წლებში აღმოაჩინა ისეთი ნაწარმოები, როგორც იყო ფ.რ. ფრიზის რომანი „ალექსანდრეს ახალი სამყაროები“ (1983); რაც შეეხება ამავე ავტორის რომანს „გზა ობლიადოხისკენ“, იგი დასავლეთ გერმანიაში 1966 წელს გამოიცა, ხოლო აღმოსავლეთ გერმანიაში – 1989 წელს.

როგორც ვხედავთ, ავსტრიასა და გერმანიაში პოსტმოდერნიზმი სხვადასხვაგვარად განვითარდა; ავსტრია, სხვა დასავლეთევროპული ქვეყნების მსგავსად, უფრო მომზადებული აღმოჩნდა მის მისაღებად. მისგან განსხვავებით გერმანიაში (დასავლეთ გერმანიასა და აღმოსავლეთ გერმანიაში) განსხვავებულად წარიმართა პროცესები: დასავლეთ გერმანიას გამოჰყვა ნაციონალ-სოციალისტების პოლიტიკური მემკვიდრეობის მძიმე ტვირთი, რაც შესაბამისად აისახა მიმდინარე ლიტერატურულ პროცესებზე; რაც შეეხება აღმოსავლეთ გერმანიას, საბჭოთა კავშირსა და აღმოსავლეთ ევროპის, ე.წ. სოციალისტური ბანაკის ქვეყნების მსგავსად, მასში ლიტერატურა პოლიტიკისა და პროპაგანდის მძლავრ იარაღს წარმოადგენდა; ამიტომაც, ის ნაწარმოებები, რომლებიც არ პასუხობდა სოცრეალიზმის კანონს, ქვეყანაში არ იბეჭდებოდა.

LANA NADAREISHVILI¹

PERCEIVING POST MODERNISM IN GERMAN LANGUAGE SPEAKING COUNTRIES

In Austria and Germany post modernism developed in various ways: Austria, like other west European countries found to be better prepared for accepting it. In difference with it in Germany (in West Germany and East Germany) processes took place variously: West Germany was followed by heavy burden of political inheritance of national-socialists, which relevantly was reflected on current literary processes; as for the West Germany, USSR and East Europe, so-called socialist camp countries, literature in her represented the heavy weapon of politics and propagan-
da; that's why those works which did not respond to the social-realism regulation, was not printed in the country. Article examines the stage research of Witshock – “Joy of reading. How encouraging is new German literature?” (1995), which analyzes crisis taken place in German literature in 1970-1980 and mentioned event is examined in west European countries on the background of current post modernism renaissance of this period.

¹ *Lana Nadareishvili* – Post-Graduate Student, Sokhumi State University

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნათია პაპასკირი¹

ინგლისური იუმორი და პაპასკირის ბრანდის ვულგარის
ადგილი ინგლისურ იუმორისტულ ლიტერატურაში

საკოველთაოდ მიღებული შეხედულებით, იუმორი (ინგლისურად: «*humour*» – ხასიათი, განწყობა) არის კომიკურის განსაკუთრებული სახეობა, რომლის დროსაც გარეგნულად კომიკური ინტერპრეტაცია ერწყმის შინაგან სერიოზულობას.² იუმორი იღებს და წარმოაჩენს კომიკურს, როგორც ყოფიერების გარდაუვალ და აუცილებელ მხარეს, რომელიც გამოავლენს გმირების დადებით არსს.³ იუმორი ზოგადასაკაცობრიო მოვლენაა, მაგრამ ამავე დროს ის ღრმად ეროვნულიცაა.⁴ იუმორის ეთნოკულტურული და ეთნოლინგვისტური სპეციფიკა განპირობებულია

¹ ნათია პაპასკირი – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² «Юмор (англ. *humour* – нрав, настроение...) – особый вид комического; сложное отношение сознания к объекту, к отд. явлениям и к миру в целом, сочетающее внешне комическую трактовку с внутренней серьезностью...». იხ.: **Л. Е. Пинский.** Юмор. – Краткая литературная энциклопедия. Т. 8. М., 1975 (<http://feb-web.ru/feb/kle/kle-abc/ke8/ke8-a122.htm>); **Л. Е. Пинский.** Юмор, – *Литературный энциклопедический словарь*. М., 1987, გვ. 521-522 (https://vk.com/doc16226773_343700507?hash=91fc274ff277893869&dl=8d7897861e1e8f019d); А. Б. Бушев. Жанры и языковые механизмы комического. – *Studia Culturae*. Научный журнал кафедр культурологии, эстетики и философии культуры и Центра изучения культуры Санкт-Петербургского государственного университета, № 12 (2011), გვ. 218 (<http://philosophy.spbu.ru/userfiles/rusphil/Smeh%20v%20Rossii-20.pdf>). იუმორის ცნებისა და მისი თეორიული გააზრების შესახებ შესახებ იხ.: **A. Smuts.** Humor. – *Internet Encyclopedia of Philosophy* (<http://www.iep.utm.edu/humor/>); **И. В. Вержинская.** Юмор: история и классификация понятия. – *Вестник Челябинского государственного университета*. № 11 (226), 2011. Филология. Искусствоведение. Вып. 53, გვ. 29-32 (<http://cyberleninka.ru/article/n/yumor-istoriya-i-klassifikatsiya-ponyatiya>).

³ **Г. Рыженкова.** Юмор, предмет и способы его реализации в романе Ч. Диккенса «Домби и сын». – *Проза.ру*. Российский литературный портал: <http://www.proza.ru/2002/10/05-06>.

⁴ **М. А. Кулинич.** Семантика, структура и прагматика англоязычного юмора. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора культурологических наук. М., 2000, გვ. 5 (<http://www.dissercat.com/content/semantika-struktura-i-pragmatika-angloyazychnogo-yumora>).

ეროვნული ხასიათის, საზოგადოებრივი წყობის თავისებურებებით და, პირველ რიგში, ვლინდება იუმორისტული ტექსტების თემატიკაში.¹

ცნობილია თუ რა მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია ბრიტანელებში და განსაკუთრებით ინგლისურ საზოგადოებაში იუმორს. ნისლიანი ალბიონის მკვიდრთათვის იუმორი სრულიად განსაკუთრებული ფენომენია. ცნობილი ფრანგი ლიტერატურათმცოდნის, ინგლისური იუმორის აღიარებული მკვლევრის ლუის კაზამიანის (Louis Cazamian) მახვილგონივრული მიგნებით, იუმორი ისეთივე ძველია, როგორც ცივილიზაცია, მაგრამ სულაც არაა შემთხვევითი, რომ თვით სიტყვა „იუმორი“ სწორედ „ბრიტანეთის მინაზე“ იშვა გაჩნდა.² იუმორი მიჩნეულია ტიპურ ინგლისურ მოვლენად³ და ითვლება ინგლისური ეროვნული ხასიათის, ეროვნული თვითშეგნების ერთ-ერთ უმთავრეს და აუცილებელ ელემენტად.⁴ მკვლევრები სწორად შენიშნავენ, რომ სიტყვათა შეხამება „ინგლისური იუმორი“, რომელიც თავისთავში აერთიანებს ეროვნულ კუთვნილებას, აზროვნების ხერხებსა და მეთოდებს, მძლავრ ლიტერატურულ ტრადიციას, ისეთივე ბუნებრივი და განუყოფელია, როგორც „გერმანული წესრიგი“, „ფრანგული მსუბუქი ქცევა“ და „ესპანური სიფიცხე“.⁵ ინგლისელებს აქვთ ასეთი ცნება – “Englishness”, რომელშიც მოიაზრება ყველაფერი რაც ქმნის ინგლისელთა ნაციონალურ იდენტობას და გამოარჩევს მათ სხვა ხალხებისაგან.⁶ იუმორი

¹ **М. А. Кулинич.** Семантика, структура и прагматика англоязычного юмора, გვ. 5.

² “Let it be far from us to suggest, that England or rather Great Britain has a monopoly of humour: other nations possess their full share, and humour indeed is as old as civilization. But it is no mere accident that a name should have been found for it, and that it should have : first grown to a realization of itself, on British soil”. იხ.: **L. Kazamian.** The Development of English Humor. Parts I. *From the Early Times to the Renaissance.* New York, 1930, გვ. 7-8 (<http://dspace.gipe.ac.in/xmlui/handle/10973/32972>); შდრ.: **В. П. Шестаков.** Английская литература и английский национальный характер. СПб., 2010, გვ. 66.

³ **А. Г. Бент.** «Недуг, которого причину давно бы отыскать пора»: английский сплин, юмор и чудачество как выражение национальной ментальности. – *Вестник Челябинского государственного университета.* # 8 (223), 2011. Филология. Искусствоведение. Вып. 51, გვ. 5 (<http://www.lib.csu.ru/vch/223/001.pdf>).

⁴ **В. П. Шестаков.** Английская литература и английский национальный., გვ. 64.

⁵ **А. Ливергант.** Свобода духа. – *В Англии всё наоборот.* Антология. Составитель: Ал. Ливергант. М., 2006, გვ. 11; Э. В. Шабунина. Английский юмор как лингвокультурное явление (на материале творчества П. Г. Вудхауза). – *Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина.* Серия Филология, №1, т. 1, 2012, გვ. 196 (<http://cyberleninka.ru/article/n/angliyskiy-yumor-kak-lingvokulturnoe-yavlenie-na-materiale-tvorchestva-p-g-vudhauza>).

⁶ **В. П. Шестаков.** Английская литература и английский национальный характер, გვ. 5. “Englishness”-ის შესახებ დანვრილ. იხ.: **A. Easthope.** Englishness and National Culture. London and New York, 1999; **O. V. Korolkova.** The Concept of Englishness: Illusion or Reality? – წგნ.: **М. М. Филиппова.** Английский национальный характер. *Сборник статей и извлечений из работ об английском языке и культуре* (на английском и русском языках). М., 2007 (http://trans.corp7.uniyar.ac.ru/for-translators/Materials/Filippova_English_national_character.pdf).

სწორედ ამ “Englishness”-ის შემადგენელია, ის ითვლება მსოფლიო აღქმის ინგლისური ეროვნული სურათის ერთ-ერთ კონცეპტად.¹

ინგლისელები ამაცობენ თავიანთი იუმორით და, არც თუ უსაფუძვლოდ, თვლიან მას ეროვნულ ფასეულობად.² შეიძლება ეჭვი შეიტანო ინგლისელთა ნებისმიერ ეროვნულ მახასიათებელში – თავაზიანობა, მოთმინება და ა.შ.,³ მაგრამ არაფერი ისე არ შელახავს მათ ეროვნულ თავმოყვარეობას, როგორც იუმორის არქონაზე მინიშნება.⁴ ინგლისური იუმორი მოიცავს უნივერსალური იუმორის რელევანტურ თავისებურებებს, აგრეთვე ინგლისური საზოგადოების სოციალური ჯგუფების იუმორს.⁵ შეიძლება ითქვას, რომ იუმორი ინგლისური ლიტერატურის უმთავრესი შემადგენელი კომპონენტია. ინგლისურ ლიტერატურულ დისკურსში მის შემოტანას უკავშირებენ ბენჯამენ ჯონსონს.⁶ ავტორიტეტულ მკვლევართა დასკვნით, საუკეთესო ინგლისური ლიტერატურა ჯეფრი ჩოსერითა (დაახლ. 1343-1400) და ბენჯამინ ჯონსონით (1552-1637) დაწყებული XIX-XX სს. კლასიკოსებით (ოსკარ უაილდი /1854-1900/ ჯერომ ჯერომი /1859-1927/, ბერნარდ შოუ 1856-1950/ და ა.შ.) დამთავრებული⁷

¹ **А. В. Карасик.** Лингвокультурные характеристики английского юмора. *Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук.* Волгоград, 2001 (<http://31f.ru/author-abstract/431-avtoferat-lingvokulturnye-karakteristiki-anglijskogo-yumora.html>).

² **В. П. Шестаков.** Английская литература и английский национальный..., გვ. 64.

³ ინგლისელთა ეროვნული ხასიათის თავისებურებების შესახებ იხ.: **Е. С. Коршунова.** Английский национальный характер как культурный конструкт (на материале английской художественной литературы). *Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата философских наук.* Омск, 2012, გვ. 15-17.

⁴ **В. П. Шестаков.** Английская литература и английский национальный..., გვ. 64.

⁵ **А. В. Карасик.** Лингвокультурные характеристики английского юмора...

⁶ **G. K. Chesterton.** Humour (*Encyclopaedia Britannica*. Written May 1928). – *On Lying in Bed and Other Essays by G. K. Chesterton.* Edited by **Alberto Manguel.** Bayeux Arts Digital & Traditional Publishing. Calgary (Canada), 2004, გვ. 133 (<https://nonsenselit.wordpress.com/g-k-chesterton-humour-1938/>); **А. Г. Бент.** «Недуг, которого причину давно бы отыскать пора»: английский сплин..., გვ. 5.

⁷ ინგლისური იუმორისტული ლიტერატურის განვითარების ეტაპების შესახებ დაწვრილ. იხ.: **History of English Humour.** With An Introduction upon Ancient Humour. By the rev. **A. G. Lestrangle.** In two volumes. London: Hurst And Blackett, Publishers, 1878, vol. I. (<http://www.gutenberg.org/files/18300/18300-h/18300-h.htm>); vol. II (<http://www.gutenberg.org/files/18906/18906-h/18906-h.htm>); **L. Kazamian.** The Development of English Humor. Parts I and II. Duke University Press; First Edition edition 1952; *Encyclopedia of British Humorists: Geoffrey Chaucer to John Cleese.* By **Steven H. Gale** (Editor). Routledge, 1996 (**vol. 1:** https://books.google.ge/books?id=AH-fDkzVH1cC&pg=PA628&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false; **vol. 2:** https://books.google.ge/books?id=5cSkSB13ZQcC&pg=PA623&lpq=PA623&dq=Encyclopedia+of+British+Humorists&source=bl&ots=Vev831jule&sig=9eZ-PnBc3Qkpz2gYercQwUmn5Os&hl=en&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Encyclopedia%20of%20British%20Humorists&f=false); **В. П. Шестаков.** Английская литература и английский национальный..., გვ. 66-84 და ა.შ.

წარმოადგენს შესანიშნავი და დახვეწილი იუმორის ნიმუშებს.¹ ამ მრავალსაუკუნოვანი დიდი ინგლისური ლიტერატურული სკოლის ერთ-ერთი უთვალსაზიროესი წარმომადგენელია გამოჩენილი ინგლისელი მწერალი-იუმორისტი პელემ გრენვილ ვუდჰაუსი (1881-1975).

ცნობილი ფაქტია, რომ დიდი ადამიანების ცხოვრება მოცულია ლეგენდებით. ერთი ასეთი ლეგენდის მიხედვით, 1936 წლის ზაფხულში, ოქსფორდის უნივერსიტეტში სტუდენტურ აუდიტორიაში ლექციის წასაკითხად შედის გამოჩენილი ინგლისელი მწერალი და მეცნიერი-ფილოლოგი, ოქსფორდის უნივერსიტეტის პროფესორი ჯონ რონალდ რუელ ტოლკინი (1892-1973) და ამცნობს სტუდენტებს: „დღეს, სამწუხაროდ, გარდაიცვალა დიდი ინგლისელი მწერალი და მოაზროვნე ჟილბერტ კიტ ჩესტერსტონი ამ სავალალო მოვლენის შემდეგ ინგლისს დარჩა მხოლოდ ერთი დიდი მწერალი — პელემ გრენვილ ვუდჰაუსი“.² სხვა ვერსიით, ამას ადგილი ჰქონდა არა ოქსფორდში, არამედ ერთ-ერთ პრესტიჟულ კერძო სკოლაში და ეს უთქვამს ამ სკოლის მასწავლებელს, ცნობილ მწერალ-ნოველისტს ტერენს ჰენბერი უაიტს (Terence Hanbury White – 1906-1964): „გუშინ გარდაიცვალა ჯ. კ. ჩესტერსტონი. ამიერიდან ცოცხალთა შორის ინგლისური სიტყვის ყველაზე დიდი ოსტატი ვუდჰაუსია“ (*“G K Chesterton died yesterday. P G Wodehouse is now the greatest living master of the English language”*).³

არავითარი პრინციპული მნიშვნელობა არა აქვს, რომელია ამ ვერსიათგან მართალი, მთავარია, რომ ასეთი მაღალი შეფასება პელემ გრენვილ ვუდჰაუსის შემოქმედებისა მთავარი იყო ინგლისურ საზოგადოებაში და ეს იყო აღიარება იმ უცულობელი ფაქტისა, რომ მას უკვე მაშინ ეკავა გამორჩეული ადგილი არა მხოლოდ ინგლისელ მწერალ-იუმორისტთა გალერეაში, არამედ ზოგადად ინგლისური ლიტერატურის კლასიკოსად მოიაზრებოდა. სწორად აღნიშნავს ცნობილი რუსი მთარგმნელი, ესეისტი და მემუარისტი, ვუდჰაუსის შემოქმედების მკვლევარი ნატალია ტრაუბერგი, რომ ვუდჰაუსი ინგლისელთათვის არის არა უბრალოდ კარგი მწერალი-იუმორისტი, არამედ ის წარმოადგენს ერთგვარ ეროვნულ რელიკვიას, საკულტო ფიგურას მთელი ინგლისურენოვანი სამყაროსათვის.⁴

პ. გ. ვუდჰაუსი დაიბადა 1881 წ. 15 ოქტომბერს ინგლისის სამხ-

¹ **В. П. Шестаков.** Английская литература и английский национальный..., გვ. 66.

² *პელემ გრენვილ ვუდჰაუსი – „ეპიზოდი“*. – <http://genia.ge/?p=8791>; *Пелэм Грэнвилл Вудхауз (R. G. Wodehouse, 1881-1975). К тридцатилетию со дня смерти (14 февраля 1975)*. – Сайт газеты «Голос Форума»: <http://gazeta.olmer.ru/15/4.shtml>.

³ **J. Pearce.** Literary Converts: Spiritual Inspiration in an Age of Unbelief. San Francisco. Ignatius Press, 1999, გვ. 191 (https://books.google.ge/books?id=mkRD-NLNyJYC&pg=PA185&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false).

⁴ **Н. Трауберг.** Рыцарь с приветом. – *Парадокс.* №4. 2001 (<http://wodehouse.ru/zn-achit.html>).

რეთ დასავლეთ ნაწილში – სურეის (Surrey) საგრაფოს ისტორიულ ქალაქ გილფორდში, კოლონიალური მოხელის (ის მსხურობდა ჰონკონგის მაგისტრატურაში) ჰენრი ერნსტ ვუდჰაუსისა (Henry Ernest Wodehouse /1845-1929/) და ადგილობრივი სასულიერო პირის (ეპისკოპოსის) ჯონ დინის (John Bathurst Deane) ქალიშვილის ელინორის ოჯახში.¹ სწავლა-განათლება მან მიიღო სურეისა და კენტის საგრაფოს სკოლებში. თავდაპირველად ის სწავლობდა ქ. კროიდონის (Croydon — ამჟამად ლონდონის ერთ-ერთი რაიონი) დანყებით სკოლაში (Dame School), შემდეგ სწავლა გააგრძელა ჯერ ელისაბედის კოლეჯში (Elizabeth College) კუნძულ გერნსიზე (Guernsey), ხოლო 1891 წლიდან ირიცხებოდა კენტის საგრაფოში არსებულ Malvern House-ის მოსამზადებელ სკოლაში (Malvern House Preparatory School).

1894 წელს ის შედის დალვიჩის ცნობილ კოლეჯში (Dulwich College),² რომელშიც, მისი ერთ-ერთი ბიოგრაფის ფრენსის დონალდსონის (Frances Donaldson) თქმით, მან შეიძინა ერთგვარად მონესრიგებული და სტაბილური ცხოვრების უნარი (*“some continuity and a stable and ordered life”*).³ აქვე თავი გამოიჩინა, როგორც „კარგმა, უფრო მეტიც, გულმოდგინე მოსწავლემ“ (*“a good, if not consistently diligent, student”*),⁴ აქტიურად იყო ჩართული სპორტულ ცხოვრებაში, გატაცებული იყო კრიკეტით, რაგბით, კრივით, მძლეოსნობით (სიმაღლეზე ხტომა) და ჰქონდა წარმატებები ამ სახეობებში.⁵

არანაკლები ენთუზიაზმით მონაწილეობდა ის სასწავლებელში ჩატარებულ კონცერტებსა და თეატრალურ წარმოდგენებში.⁶ მაგრამ მომავალი მწერალი უკვე მაშინ იჩენდა განსაკუთრებულ ინტერესს ლიტერატურისადმი; გულდასმით სწავლობდა ანტიკურ კლასიკურ ლიტერა-

¹ D. Damrosch. P. G. Wodehouse, – *The Oxford Encyclopedia of British Literature*. By David Scott Kastan (Editor). Oxford University Press, 2006, გვ. 303 (ინტერნეტ-ვერსია: <https://books.google.ge/books?id=DIMUSz-hiuEC&pg=RA4-PA306&lpg=RA4-PA306&dq=#v=one-page&q&f=false>); H. Трауберг. Пэлем Грэнвилл Вудхауз. *Краткая биография. Специально для сайта Российского общества Вудхауза* (<http://wodehouse.ru/bio.htm>).

² ამ ისტორიული (დაარსდა 1619 წელს) კოლეჯის შესახებ იხ.: R. McCrum. Wodehouse: A Life. Viking. London-New York, 2004; P. Маккрам Жизнь Вудхауза. Фрагменты книги. – *Иностранная литература*. №12, 2012 (<http://coollib.com/b/227322/read>).

³ F. Donaldson. P. G. Wodehouse. The Authorized Biography. Published by Weidenfeld & Nicolson. London, 1982; P. G. Wodehouse. – From Wikipedia, the free encyclopedia (https://en.wikipedia.org/wiki/P._G._Wodehouse).

⁴ D. A. Jasen. P. G. Wodehouse: A Portrait of a Master. Mason. & Lipscomb. New York, 1974, გვ. 17; P. G. Wodehouse. – From Wikipedia, the free encyclopedia...

⁵ *Life of P G Wodehouse*. Based on the exhibition at Guildford Museum, England, October 1999. Written by Tony Ring, Editor, Wooster Sauce. *The Journal of The PG Wodehouse Society* (UK). <http://wodehouse.ru/bioring.htm>.

⁶ D. A. Jasen. P. G. Wodehouse: A Portrait of a Master, გვ. 18; P. G. Wodehouse. – From Wikipedia...

ტურას;¹ რედაქტორობდა კოლეჯის ჟურნალს: *“The Alleynian”*.² კოლეჯში სწავლის ექვსი წელიწადი უბედნიერესი ხანა იყო ვუდჰაუსის ცხოვრებაში. ის ამ წლებს იხსენებს, როგორც ნეტარების წლებს, ერთგვარ სამოთხეს (*“To me the years between 1894 and 1900 were like heaven”*).³ მწერლის კიდევ ერთი ბიოგრაფის ბარი ფელფის (Barry Phelps) განცხადებით, ვუდჰაუსს „კოლეჯი ჰყვარებია, ისე როგორც არავინ და არაფერი ამქვეყნად“ (*“loved the college as much as he loved anything or anybody”*).⁴

კოლეჯის დამთავრების შემდეგ ვუდჰაუსს სწავლის გაგრძელება ოქსფორდის უნივერსიტეტში სურდა, სადაც უკვე სწავლობდა მისი უფროსი ძმა არმინი, მაგრამ ოჯახს არ შეეძლო ერთბაშად ორი ვაჟის სწავლის დაფინანსება და პელემი იძულებული გახდა სამსახური დაეწყო ჰონკონგ-შანხაის ბანკის (The Hongkong and Shanghai Banking Corporation) ლონდონის განყოფილებაში. ბანკში მუშაობის პერიოდში (1900-1902) ის უფრო ლიტერატურულ საქმიანობას ეწეოდა – წერდა ლექსებს, მოთხრობებს, მცირე სტატიებს ჟურნალებისა და ყოველდღიური გაზეთებისთვის⁵ და თავის უშუალო მოვალეობებს ზერელედ ეკიდებოდა, რის გამოც სამსახურიდან დაუთხოვიათ კიდევ.⁶ თუმცა მომავალი მწერლისთვის საკუთრივ არც ბანკში მუშაობას ჩაუვლია უკვალოდ – ცნობილია, რომ

¹ R. Usborne. Wodehouse at Work to the End. Published by Penguin Books. London, 1978, გვ. 26; P. G. Wodehouse. – From Wikipedia, the free encyclopedia... ვუდჰაუსს ჯერ კიდევ 4 წლის ასაკში წაუკითხავს ჰომეროსის „ილიადა“. იხ.: P. G. Wodehouse. Over Seventy. An Autobiography with Digressions. Herbert Jenkins, London, 1957; Пэлем Грэнвилл Вудхауз. За семьдесят. Перевод с английского Н. Трауберг. – Собрание сочинений в 18 томах. Т. 17. М., 2006 (http://librebook.ru/tom_17__djimmi_pitt_i_drugie/vol2/1).

² D. A. Jansen. P. G. Wodehouse: A Portrait of a Master, გვ. 18; P. G. Wodehouse. – From Wikipedia, the free encyclopedia... (ჟურნალის სახელწოდება მომდინარეობს დალვიჩის კოლეჯის დამაარსებლის, დედოფალ ელისაბედის (1558-1603) ხანის ცნობილი მსახიობისა და მეცენატის ედვარდ ალენის /Edward Alleyn – 1566-1626/ სახელიდან).

³ P. G. Wodehouse. Performing Flea. A Self-Portrait in Letters. Herbert Jenkins. London, 1953, გვ. 135 (1946 წ. 7 მარტის წერილი); P. G. Wodehouse. – From Wikipedia, the free encyclopedia...

⁴ B. Phelps. P G Wodehouse: Man and Myth. Constable and Co Ltd. London, 1992, გვ. 63; P. G. Wodehouse. – From Wikipedia, the free encyclopedia... ვუდჰაუსის სკოლის პერიოდზე იხ. აგრეთვე: R. Easdale. The Novel Life of PG Wodehouse. Publisher: acorn books, 2004 (https://books.google.ge/books?id=ohe_BAAAQBAJ&pg=PT109&lp-g=PT109&dq=%).

⁵ Life of P G Wodehouse... Written by Tony Ring...

⁶ მწერალი თავის ავტობიოგრაფიულ თხზულებაში: „სამოცდაათის გადასახედიდან“ (*“Over Seventy”*) იკონებდა, თუ როგორ გაათავისუფლეს ის სამსახურიდან იმის გამო, რომ ამოხია საბუღალტრო წიგნის სატიტულო გვერდი. თურმე მას მოსწონებია მაღალი ხარისხის თეთრი, პრიალა ქაღალდი და მასზე გაუკეთებია მხატვრული ჩანაწერი, შემდეგ კი შეშინებია და ფურცელი ამოუხეცია. P. G. Wodehouse. Over Seventy...; Пэлем Грэнвилл Вудхауз. За семьдесят...

იქ მიღებული გამოცდილება მან გამოიყენა თავის პირველ (რამდენადმე ავტობიოგრაფიულ) კომიკურ რომანში „*სმითი ქალაქში*“ (“*Psmith in the City*”).¹ ამავე პერიოდში (1901 წელს) საყმანვილო ჟურნალში: “*Public School Magazine*” დაიბეჭდა ვუდჰაუსის პირველი მოთხრობა: “*The Prize Poem*”.² გარდა ამისა, ამავე პერიოდში ვუდჰაუსმა პროფესიონალურ ჟურნალის-ტიკასაც მოჰკიდა ხელი და დაიწყო თანამშრომლობა ჟურნალ “*The Globe*”-თან, სადაც მიჰყავდა თავისი სვეტი.³ მოგვიანებით ბანკიდან წამოსვლის შემდეგ კი ის მთლიანად გადაერთო ლიტერატურულ მოღვაწეობაზე და სხვა საქმიანობაზე არც კი უფიქრია.

მწერლობაზე ვუდჰაუზი ბავშვობიდანვე ოცნებობდა. უკვე ხუთი წლის ასაკში დაუნერია მას პირველი ლექსი,⁴ რომელიც მოგვიანებით (1907 წელს) ყოველგვარი ჩასწორების გარეშე (შეცდომებით) გამოუქვეყნებიათ ჟურნალ “*Captain*”-ში.⁵ მაგრამ მისი აქტიური შემოქმედებითი მოღვაწეობა სწორედ 1902 წლიდან დაიწყო. ამ დროიდან 1909 წლამდე მან გამოაქვეყნა 8 რომანი. თითქმის ოთხი ათეული წლის შემდეგ, უკვე საქვეყნოდ აღიარებული მწერალი, აფასებდა რა თავის ადრინდელ შემოქმედებას, აღნიშნავდა: “*I was practically in swaddling clothes and it is extremely creditable to me that I was able to write at all*” („მე თითქოს თოთო ბავშვი ვიყავი, და ნამდვილად დასაფასებელია ის, რომ საერთოდ ვახერხებდი წერას“).⁶ ხოლო ცნობილი კრიტიკოსის რ. ფრენჩის (R. D. B. French) შეფასებით, ვუდჰაუზის ამ პერიოდის ნაწარმოებები “*almost all that deserves to survive is the school fiction*” („თითქმის ერთადერთი რამაა, რაც იმსახურებს გადარჩენას“).⁷

ვუდჰაუზი ბავშვობიდანვე ოცნებობდა ამერიკაში მოხვედრაზე.⁸ მისივე აღიარებით, ეს იყო ერთგვარი რომანტიკის ქვეყანა.⁹ თავისი ბავშვობის ოცნება მან 1904 წელს აიხდინა, როდესაც პირველად გაემგზავრა ამერიკის შეერთებულ შტატებში.¹⁰ შემდეგ ვუდჰაუზმა კიდევ რამ-

¹ Вудхауз Пелэм Гренвил (Pelham Grenville Wodehouse). – *Российская литературная энциклопедия* (http://www.litpedia.ru/%D0%92%D1%83%D0%B4%D1%85%D0%B0-%D1%83%D0%B7,%D0%9F%D1%8D%D0%BB%D0%B5%D0%BC_%D0%93%D1%80%D1%8D%D0%BD%D0%B2%D0%B8%D0%BB#cite_note-org-1).

² Вудхауз Пелэм Гренвил (Pelham Grenville Wodehouse). – *Российская литературная...*

³ Вудхауз Пелэм Гренвил (Pelham Grenville Wodehouse). – *Российская литературная...*

⁴ R. McCrum. Wodehouse: A Life ; P. Маккрам. Жизнь Вудхауза. Фрагменты...

⁵ *Life of P G Wodehouse*. Based on the exhibition at Guildford Museum, England, October 1999. Written by Tony Ring.; Вудхауз Пелэм Гренвил (Pelham Grenville Wodehouse). – *Российская литературная...*

⁶ P. G. Wodehouse. Performing Flea. A Self-Portrait in Letters, გვ. 138 (1946 წ. 27 აგვისტოს წერილი); P. G. Wodehouse. – From Wikipedia, the free encyclopedia...

⁷ R. D. B. French. P.G. Wodehouse. Writers and Critics. Oliver and Boyd. Edinburgh and London, 1966, გვ. 18; P. G. Wodehouse. – From Wikipedia, the free encyclopedia...

⁸ R. McCrum. Wodehouse: A Life, გვ. 24; P. G. Wodehouse. – From Wikipedia...

⁹ P. G. Wodehouse. Over Seventy...; Пэлэм Грэнвилл Вудхауз. За семьдесят...

¹⁰ *Life of P G Wodehouse...* Written by Tony Ring...

დენიმეჯერ იმოგზაურა აშშ-ში და დაქორწინდა (1914 წელს) კიდევ იქ ინგლისელ ქვრივზე ეთელ ვეიმანზე (Ethel May Wayman /ქალიშვილობის გვარი – ნიუტონი-Newton/ – 1885-1984), რომელთანაც იცხოვრა 61 წელი – გარდაცვალებამდე (1975 წ.). აქვე (1915 წელს) ყოველკვირიულ “Saturday Evening Post”-ის ნომრებში დაიბეჭდა ვუდჰაუსის რომანი: „რალაც ასეთი“ (“Something Fresh”), რომელმაც მას მსოფლიო აღიარება მოუტანა.¹ 1955 წლიდან კი უკვე სახელგანთქმული მწერალი საბოლოოდ დამკვიდრდა ამერიკაში და აშშ-ის მოქალაქეობაც მიიღო.²

მიუხედავად იმისა, რომ ვუდჰაუსმა თავისი ცხოვრების უმეტესი ნაწილი ამერიკაში გაატარა და მისი თითქმის ყველა რომანი თავდაპირველად სწორედ ამერიკაში გამოშვებულ ჟურნალებში (გაგრძელებებით) იბეჭდებოდა (მხოლოდ ამის შემდეგ ქვეყნდებოდა ცალკე წიგნებად ინგლისში), ის მაინც ინგლისელ მწერლად რჩებოდა.³ ვუდჰაუსის ნაწარმოებების გმირები, განურჩევლად ყველა, არიან ინგლისელები. და თუკი ამერიკა სადმე არის ნახსენები ისიც მხოლოდ იმიტომ, რომ მისი ნაწარმოების გმირი – ინგლისელი აღმოჩნდება ამერიკელების გარემოცვაში, ან პირიქით, რომელიმე ამერიკელი აღმოჩნდება ინგლისში.

უკვე 30-იანი წლების მიწურულისათვის ვუდჰაუსი თავის სამშობლოში ძალიან პოპულარული იყო, რისი დადასტურებაც 1939 წელს მისთვის ოქსფორდის უნივერსიტეტის წმინდა მაგდალენას კოლეჯის საპატიო დოქტორის ხარისხის მინიჭება (honoris causa) ინგლისურ ლიტერატურაში შეტანილი წვლილისათვის.⁴ თუმცა აქვე ისიც უნდა ითქვას, რომ თანამემამულეთა დამოკიდებულება მწერლისადმი მოულოდნელად შეცვალა ერთმა საკმაოდ საჩოთირო ისტორიამ, რომელიც გარდახდა მას II მსოფლიო ომის პერიოდში და რომლის გამოც, ის, ფაქტობრივად, სამშობლოს მოღალატედ გამოაცხადეს.

1934 წელს ვუდჰაუსები საფრანგეთში გადავიდნენ საცხოვრებლად და ლა მანშის სანაპიროზე პატარა საკურორტო ქალაქ ლე-ტუკეში⁵ დასახლდნენ. ფაშისტური გერმანიის მიერ საფრანგეთის ელვისებური ოკუპაციის შემდეგ, მწერალი, რომელმაც ვერ მოახერხა ინგლისში გადასვლა, გერმანელთა ტყვეობაში (სილეზიაში) აღმოჩნდა. მოგვიანებით, ამერიკელ მკითხველთა პეტიციის საფუძველზე ის განთავისუფლებულ

¹ Вудхауз Пелэм Гренвилл (Pelham Grenville Wodehouse). – *Российская литературная...*

² ვუდჰაუსის ცხოვრების ამერიკულ პერიოდზე იხ.: **R. Easdale.** The Novel Life of PG Wodehouse...

³ **А. Нестеров.** Как важно быть веселым. – Предисловие к сборнику из серии: «Золотой фонд мировой классики. П. Г. Вудхаус» (<http://wodehouse.ru/veselym.htm>).

⁴ Пэлем Грэнвилл Вудхауз. По материалам: Наталья Трауберг. – *Ahmad Tea London.* Английский портал (<http://old.ahmadtea.ua/1549/>).

⁵ ამ ქალაქის შესახებ იხ.: **М. Лебедева.** Ле Түке без Вудхауза (<http://wodehouse.ru/letouquet.htm>).

იქნა და პატივით მიიღეს ბერლინში, სადაც მას შესთავაზეს რადიოთი გამოსვლა სილეზიის ბანაკის ტყვეთა ცხოვრებაზე. გადაცემები (სულ 5 გადაცემა)¹ ერთი შეხედვით აპოლიტიკური იყო და მიზნად ისახავდა ამერიკული საზოგადოების დამშვიდებას. მაგრამ ეს გადაცემები აღქმულ იქნა, როგორც კოლაბორაციონიზმი² და მის ავტორს კრიტიკის რისხვა დაატყდა თავს. განსაკუთრებით მტკივნეულად მიიღეს ვუდჰაუზის ეს ქმედება სამშობლოში, სადაც მას ღიად უწოდეს მოლალატი.³ მათ შორის ვინც ასეთ შეფასებას აძლევდა ვუდჰაუზის საქციელს თვით დიდი ბრიტანეთის იმჟამინდელი საგარეო საქმეთა მინისტრი ანტონი იდენი იყო.⁴

მაგრამ ვუდჰაუზს მხარდამჭერებიც აღმოაჩნდნენ, რომელთაც შეძლეს მწერლის რეაბილიტაცია. ამ საქმეში სრულიად განსაკუთრებული იყო ჯორჯ ორუელის გამოქომაგება, რომელმაც ჯერ კიდევ 1946 წელს გამოაქვეყნა ვუდჰაუზის დასაცავი წერილი.⁵ მიუხედავად ამისა, XX ს. 60-იანი წლების დამდეგამდე მწერლის ნიგნების გამოცემა ინგლისში ტაბუდადებული იყო.⁶ მოგვიანებით, ყოველგვარ ეჭვებს წერტილი დაუსვა ინგლისელმა პოლიტიკურმა მოღვაწემ, დიდი ბრიტანეთის პარლამენტის წევრმა (ერთი პერიოდი მთავრობის მინისტრმა) იენ სპრაუტმა, რომელმაც, ფაქტობრივად, დამოუკიდებელი გამოძიება ჩაატარა.⁷ სწორედ მის მიერ შეკრებილმა მასალამ, რომელიც ნიგნად მხოლოდ ვუდჰაუზის გარდაცვალების შემდეგ გამოიცა,⁸ მოახდინა გარდატეხა ვუდჰაუზისადმი ინგლისელთა დამოკიდებულებაში. უფრო მეტიც, 1975 წ. დამდეგს, გარდაცვალებამდე თვენახევრით ადრე, მწერალს დიდი ბრიტანეთის დედოფალმა ელისაბედ II-მ რაინდის წოდება მიანიჭა.⁹ ეს უკვე საბოლოო

¹ ამ რადიოგადაცემების შინაარსი იხ.: **Пэлем Гринвел Вудхауз.** Вудхауз и война. – წგნ.: **П. Г. Вудхауз.** Дживс и феодальная верность. М., 2003 (http://www.e-reading.club/bookreader.php/12553/Vudhauz_-_Vudhauz_i_voiina.html).

² **Вудхауз Пелэм Гренвил (Pelham Grenville Wodehouse).** – *Российская литературная...*

³ დანჯრილ. იხ.: **I. Sproat.** Wodehouse at War. Milner & Co., London, 1981; **F. Donaldson.** P. G. Wodehouse. The Authorized Biography. Published by Weidenfeld & Nicolson. London, 1982). *Газетная война.* Отклики на берлинские радиопередачи П. Г. Вудхауза. Перевод **А. Г. Язова.** – *Иностранная литература.* Журнал, №12, 2012 (<http://coollib.com/b/227316/read>).

⁴ **Н. Трауберг.** Иэн Спраут и дело Вудхауза. – **П. Г. Вудхауз.** Дживс и феодальная верность. М., 2003 (http://www.e-reading.club/bookreader.php/12553/Vudhauz_-_Vudhauz_i_voiina.html).

⁵ **G. Orwell.** In Defence of P. G. Wodehouse. – *Windmill*, July, 1946 (http://orwell.ru/library/reviews/plum/english/e_plum).

⁶ მხოლოდ XX-XXI საუკუნეების მიჯნაზე გახდა შესაძლებელი ჯივისისა და ვუსტერის შესახებ რომანების ხელახლა გამოცემა, რასაც მიეასაღმა დიდი ბრიტანეთის იმჟამინდელი პრემიერ მინისტრი ტონი ბლერი. **А. Нестеров.** Как важно быть веселым...

⁷ **Н. Трауберг.** Иэн Спраут и дело Вудхауза...

⁸ **I. Sproat.** Wodehouse at War. Milner & Co., London, 1981.

⁹ **Н. Трауберг.** Рыцарь с приветом...

ალიარება იყო.

პელემ ვუდჰაუსის შემოქმედება საკმაოდ მრავალფეროვანია.¹ ლიტერატურული საქმიანობა მან, როგორც უკვე აღინიშნა, ჯერ კიდევ ბანკში მუშაობისას დაიწყო. იგი წერდა მცირე ზომის მოთხრობებს ჟურნალისთვის: „კაპიტანი“ (*“Captain”*). ეს იყო ერთგვარი სასკოლო მოთხრობები, რადგან მათი მოქმედება ვითარდება ისეთ ადგილებში როგორცაა მაგალითად წმინდა ოსტინის სკოლა. ვუდჰაუსისთვის აქ ამოსავალი წერიტილი იყო მისივე გამოცდილება დალვიჩის კოლეჯში.² მწერლის კარიერის მეორე ფაზის დასაწყისად მიჩნეულია ნიგნი: „მაიკი“ (*“Mike”*). მასში პირველად გამოჩნდა პსმიტის პერსონაჟი, რომელიც ძალიან მალე საკმაოდ პოპულარული გახდა და კვლავ მოგვევლინა მის სხვა ნაწარმოებში (*“Psmith, Journalist and Psmith”*). თუმცა ვუდჰაუსის პერსონაჟებს შორის ყველაზე მეტი პოპულარობით მაინც ჯივზი და ვუსტერი სარგებლობენ.³

თავისი სამწერლობო მოღვაწეობის მანძილზე მან შექმნა მხატვრული ნაწარმოებების რამდენიმე ციკლი, რომლებიც ერთიანდებიან მისი გმირების სახელების მიხედვით. ესენია: ჯივზისა და ვუსტერის, პსმიტის, ლორდ ემსვორტის და ლორდ იკენჰემისადმი მიძღვნილი ნაწარმოებთა ციკლები.⁴ ამათგან მსოფლიო აღიარება მწერალს მოუტანა რომანების ციკლმა უდარდელ არისტოკრატ ბერტრამ უილბეფორს ვუსტერისა მისი გამჭრიახი კამერდინერის ჯივზის თავგადასავლებზე. პირველად ეს „ტანდემი“ 1915 წელს დაწერილ მოთხრობაში: *“Extricating Young Gussie”* („ახალგაზრდა გასის გადარჩენა“) გამოჩნდა. მართალია, ამ ნაწარმოებში ჯივზმა მხოლოდ გაიღვა, ხოლო ბერტი ჯერ კიდევ არ იყო ვუსტერი – მას სხვა გვარი ჰქონდა, მაგრამ პერსონაჟების ხასიათი უკვე გამოიკვეთა და შემდგომ მრავალი წლის განმავლობაში ამ გმირებს რაიმე პრინციპული ხასიათობრივი ცვლილება არ განუცდია.⁵ მომდევნო ნაწარმოები, სადაც ჯივზი და ვუსტერი მოხვდნენ იყო: *“The Man With Two Left Feet”*.

¹ მწერლის შემოქმედების ზოგადი ანალიზი იხ.: **D. A. Jansen.** P. G. Wodehouse: A Portrait of a Master. Mason & Lipscomb. New York, 1974; **R. A. Jr. Hall.** The Comic Style of P G Wodehouse. Archon Books, Hamden, Connecticut, 1974 **B. Green.** P G Wodehouse: A Literary Biography. Pavilion Books, London, 1981; **H. W. Wind.** The World of P G Wodehouse. Hutchinson & Co Ltd. London, 1981; **B. Phelps.** P G Wodehouse: Man and Myth. Constable and Co Ltd. London, 1992; **E. Roderick.** The Novel Life of P G Wodehouse. Cyhoeddwywyr y Superscript Ltd, Newtown, Wales, 2004 და სხვ.

² *Encyclopedia of British Humorists* Geoffrey Chaucer to John Cleese. Vol. 2. By **Steven H. Gale**, გვ. 1218 (https://books.google.ge/books?id=5cSkSB13ZQcC&pg=PA1223&lp-g=PA1223&dq=Wodehouse.+A+Note+on+a+Humour.+Plum+Pie.+%E2%80%93L,+Herbert+Jenkins,+1966&source=bl&ots=Vez546lvrf&sig=BdLeihWgkUXN_6-e2y-aRkn-RZ4&hl=en&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Wodehouse&f=false).

³ *Encyclopedia of British Humorists* Geoffrey Chaucer to John Cleese. Vol. 2, გვ. 1218.

⁴ *Пелэм Грэнвилл Вудхауз (R. G. Wodehouse, 1881-1975).* К тридцатилетию со дня смерти (14 февраля 1975). – *Сайт газеты «Голос Форума»* (<http://gazeta.olmer.ru/15/4.shtml>).

⁵ **A. Нестеров.** Как важно быть веселым...

(„კაცი ორივე მარცხენა ფეხით“) 1919 წელს კი გამოიცა კრებული *“My Man Jeeves”*, („ჩემი მეგობარი ჯივზი“), რომელიც შედგებოდა 8 მოთხრობისაგან. მათგან ოთხში ფიგურირებდნენ ჯივზი და ვუსტერი. შემდგომი 7 წლის განმავლობაში მათდამი მიძღვნილი კიდევ სამი კრებული გამოვიდა, რასაც მოყვა რომანები: *“Right Ho, Jeeves”* („დაიკიდე, ჯივზ“), *“Thank You, Jeeves”* („მადლობა, ჯივზ“), *“Jeeves”* („ჯივზი“) და სხვ. ამ სერიაში სულ იყო 11 ნაწარმოები.¹

ასე მიაგნო ვუდჰაუზმა თავის მთავარ პერსონაჟებს, რომელთაც არც თუ უსაფუძვლოდ ადარებენ დონ კიხოტსა და სანჩო პანსას, ოღონდ გადმოტანილს XX ს. დამდეგის ინგლისში და ამ ეპოქის ინგლისური სულისკვეთებით გამსჭვალულს.² ამასთან, პარალელს ავლებენ ჩარლზ დიკენსის ასევე უკვდავ პერსონაჟებთან მისტერ პიკვიკთან და გონებამახვილ სემ უაილერთან რომანიდან: „პიკვიკის კლუბის ჩანაწერები“.³ მეტიც, მიაჩნიათ, რომ ჯივზი და ვუსტერი შერლოკ ჰოლმსთან და ფორსაიტებთან ერთად იქცნენ ბრიტანული ხასიათის სიმბოლურად და ეროვნული ფოლკლორის გმირებად.⁴

ვუდჰაუზის შემოქმედების ყველაზე დამახასიათებელ შტრიხად, უმთავრეს მარკერად მიჩნეულია იუმორი. პრაქტიკულად ყველა მისი გმირი არაჩვეულებრივად სასაცილოა.⁵ იუმორია მწერლის მონოდება,

¹ *Вудхауз Пелэм Гренвил (Pelham Grenville Wodehouse). – Российская литературная...*

² **А. Нестеров.** Как важно быть веселым... მსოფლიო ლიტერატურაში ბატონისა და მსახურის კომედიური დუეტის შემოტანის ისტორიას იწყებენ ძვ. წ. III-II საუკუნეების ცნობილი რომაელი კომედიოგრაფის ტიტუს მაკციუს პლავტუსის შემოქმედებიდან (**К. Ю. Разумихина.** Традиция изображения парных образов слуги и господина в цикле П. Г. Вудхауза «Дживс и Вустер». – *Вестник Ленинградского государственного университета имени А. С. Пушкина.* №4. Том 1, Филология. СПб., 2015, გვ. 68. (<http://cyberleninka.ru/article/n/traditsiya-izobrazheniya-parnyh-obrazov-slugi-i-gospodina-v-tsikle-p-g-vudhauza-dzhivs-i-vuster>)), რომლის ერთ-ერთ კომედიაში – „ფსევდოლი“ (პლავტუსი. ფსევდოლი. თარგმანი და კომენტარები იამზე გაგუასი, შესავალი წერილი მანანა ფხაკაძის. თბ., 2006; **Тит Макций Плавт.** Псевдол. Перевод с латинского А. Артюшкова. – წგნ.: **Тит Макций Плавт.** Собрание сочинений в 3-х томах. Т. 2. М., 1997 (http://www.lib.ru/POEEAST/PLAVT/plavt2_4.txt) ვხვდებით „მატყუარა-მონას“ ფსევდოლს, რომელიც ეშმაკობებით და მოხერხებით ყოველნაირად ცდილობს დაეხმაროს თავის ბატონს – კოლიდორს – მიზნის მიღწევაში (ამ ნაწარმოების კომიკური მახასიათებლების შესახებ იხ.: **C. Radu.** Characteristics of the Plautine Comic in Pseudolus. – *Buletinul Ştiinţific (Scientific Bulletin) al Universităţii Mihail Kogălniceanu, Iaşi, Volume 19, 2010, გვ. 96-101* (http://www.umk.ro/images/documente/publicatii/Buletin19/10_characteristics.pdf)).

³ **В. Матющенко.** Рыцарь Веселого Образа. Жизнь и творчество Пэлема Грэнвила Вудхауза (<http://bibliograph.ru/Biblio/W/WODEHOUSE-PG/artic-Wodehouse.htm>); **А. Зверев.** Незатейливый Вудхауз и хитрый Дживс. – *Книжное обозрение.* 19.07.1999 (<http://wodehouse.ru/bookrev.htm>); *Пелэм Грэнвилл Вудхауз (R.G. Wodehouse, 1881-1975).* К тридцатилетию со дня смерти...

⁴ **Э. В. Шабунина.** Английский юмор как лингвокультурное явление., გვ. 198.

⁵ **В. Матющенко.** Рыцарь Веселого Образа....

მისი სტიქია. მან მთელი ცხოვრება შეაღია იუმორს და სამართლიანად ითვლება ამ უანრის დიდოსტატად მსოფლიო მასშტაბით. ვუდჰაუსის იუმორი ძალზე მსუბუქი და ლალია.¹ მწერალი თვითონვე ხსნიდა, თუ როგორ ახერხებდა იუმორისტული შედეგების შექმნას: *“In order to be a humorist, you must see the world out of focus. You must, in other words, be slightly cockeyed”* („იუმორისტი, რომ გახდეს, სამყაროს უნდა შეხედო არა პირდაპირ (ფოკუსში), არამედ გვერდიდან, ანუ ცოტა ელამი უნდა იყო“).²

ვუდჰაუსი თავის ნაწარმოებებში ყოველთვის წარმოგვიჩენს ინგლისური საზოგადოების მაღალი ფენის წარმომადგენლებს. მისი გმირები განათლებას ლებულობენ დალვიჩის კოლეჯის მსგავს ადგილებში, მათ შეუძლიათ აკეთონ ის რაც მოესურვებათ და როცა მოესურვებათ. შესაძლებელია, რომ სწორედ ეს ხიბლავს მკითხველს ვუდჰაუსში. იგი ხომ იმის საშუალებას აძლევს მკითხველს, რომ გაეცნოს საზოგადოების იმ ნაწილს, რომელთანაც ჩვეულებრივ ხალხს არ აქვს შეხება. და რა შეიძლება იყოს იმაზე საინტერესო და გასართობი, ვიდრე იმ ადამიანების ცხოვრებაზე თვალის დევნება, ვისი გაცნობის სურვილიც ასე გვაქვს.³

ვუდჰაუსმა შექმნა საკუთარი, რეალობისაგან განსხვავებული, უღრუბლო, ნათელი სამყარო, რომელიც თითქოს მხოლოდ ბავშვის წარმოდგენებში, ზღაპრებში, სასიამოვნო ზმანებაში შეიძლება არსებობდეს. და ამავდროულად, მიუხედავად ყოველივე ამისა ყველაფერი საოცრად ნაცნობია. არანაირი ალევორია, ადამიანები და ნივთები ყველაფერი არის თავის ადგილზე.

თავის ჩანაწერებში იუმორზე ვუდჰაუსი აღნიშნავდა: *“I believe there are two ways of writing novels. One is mine, making a sort of musical comedy without music and ignoring real life altogether; the other is going right deep down into life and not caring a damn”* („ჩემი ღრმა რწმენით არსებობს ნაწარმოების წერის ორი გზა. ერთი ჩემეული – ეცადო შექმნა ერთგვარი მუსიკალური კომედია მუსიკის გარეშე ისე რომ უგულვებელყო რეალური ცხოვრება და მეორე – ღრმად ჩასწვდე ცხოვრებას, მაგრამ ეს ისე გააკეთო, რომ რეალურად არც კი გაღელვებდეს ის რაზეც წერ“).⁴ მართლაც,

¹ **В. Матюценко.** Рыцарь Веселого Образа....

² **P. G. Wodehouse.** A Note on a Humour. Plum Pie. L., Herbert Jenkins, 1966, გვ. 283. შდრ. «Чтобы стать юмористом, надо видеть мир не в фокусе – другими словами – страдать небольшим косоглазием». იხ.: *Пэлем Грэнвил Вудхауз. Несколько слов о юморе* (<http://www.lib.ru/INPROZ/WUDHAUS/humnt.txt>). **В. Матюценко.** Рыцарь Веселого Образа....

³ *Encyclopedia of British Humorists* Geoffrey Chaucer to John Cleese. Vol. 2, გვ. 1218.

⁴ **P. G. Wodehouse.** Spring Fever. Five Complete Novels. New York: Gramercy Book, 1983, გვ. 282; **P. G. Wodehouse** Performing Flea. Penguin books, 1961, გვ. 154; **R. Easdale.** The Novel Life of PG Wodehouse. Publisher: acorn books, 2004 (https://books.google.ge/books?id=ohe_BAAQBAJ&pg=PT109&lpg=PT109&dq=%); **S. Säckel.** What's in a Wodehouse? (Non-) Subversive Shakespearean Intertextualities in P. G. Wodehouse's Jeeves and Wooster novels. – *Semiotic Encounters.* Text, Image and Trans-nation (Internationale

ძნელია, ვუდჰაუსის შემოქმედების ამაზე ზუსტი შეფასება.

იუმორის პ. ვუდჰაუსისეული ხელოვნება მთლიანად ეფუძნება ინგლისურ კლასიკურ მემკვიდრეობას და მისი განუყოფელი ნაწილია.¹ მკვლევართა დაკვირვებით, როგორც მწერალი-იუმორისტი, ის უფრო ბენჯონსონისეული დაყრდნობილი ტრადიციის (ე.წ. „ჰუმორის თეორიის“) მიმდევარია, ვიდრე შექსპირის ყოვლისმომცველი და მრავალფეროვანი იუმორისა.² ბევრ საერთოს პოულობენ ერთი მხრივ ინგლისური ლიტერატურის კლასიკოსების – ჩარლზ დიკენსის, ჯერომ კლაპკა ჯერომის და მეორე მხრივ პ. ვუდჰაუსის ნაწარმოებებს შორის.³ ასევე მიაჩნიათ, რომ პ. ვუდჰაუსის, როგორც იუმორისტი მწერლის, შემოქმედებაში იკვეთება აგრეთვე გამოჩენილი ინგლისელი მწერალ-იუმორისტების ჰენრი ფილდინგისა და ლორენს სტერნის გავლენაც.⁴

პელენ გრენვილ ვუდჰაუსის შემოქმედება ჯერ კიდევ არ არის ამომწურავად შესწავლილი. უფრო მეტიც, დიდი ხნის მანძილზე ლიტერატურული კრიტიკა მას არც თუ წყალობდა. თავის დროზე ცნობილი ამერიკელი მწერალი და კრიტიკოსი ჯონ ოლდრიჯი (John W. Aldridge – 1922-2007) საყვედურობდა ლიტერატურათმცოდნეებს ვუდჰაუსის შემოქმედებისადმი გულგრილი დამოკიდებულების გამო და ამას რამდენიმე მიზეზით ხსნიდა. პირველ რიგში, ეს იყო კრიტიკოსების ტენდენციური განწყობა მწერალი-იუმორისტების მიმართ. მისი აზრით, კრიტიკოსებს შორის დამკვიდრებული იყო შეხედულება, რომ „ნაწარმოებები, რომლებიც მხოლოდ და მხოლოდ ართობენ მკითხველს შეიძლება ღირებული იყოს მხოლოდ სულელი და ძალიან ახალგაზრდა მკითხველისთვის“. თუმცა მკვლევარი იმასაც ფიქრობდა, რომ ვუდჰაუსის შემოქმედების ერთგვარი იგნორირების მიზეზი ლიტერატურული კრიტიკის მხრიდან

Forschungen zur Allgemeinen und Vergleichenden Literaturwissenschaft). Edited by **Sarah Säckel, Walter Göbel, Noha Hamdy**. Amsterdam-New York: Rodopi, 2009, გვ. 137 (<https://books.google.ge/books?id=M42Z7S4BzwwC&pg=PA137&lpg=PA137&dq=%22>).

¹ **К. Ю. Разумахина**. Осознанное заимствование и опосредованное влияние художественной традиции в творчестве П. Г. Вудхауза. – *Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена*. № 178, СПб., 2015, გვ. 134 (<http://cyberleninka.ru/article/n/osoznannoe-zaimstvovanie-i-oposredovannoe-vliyanie-hudozhestvennoy-traditsii-v-tvorchestve-p-g-vudhauza>).

² **Э. В. Шабунина**. Природа комического в романах П. Г. Вудхауза о Дживсе и Вустере. Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук. Санкт-Петербургский государственный университет. СПб., 2016, გვ. 115 (https://disser.spbu.ru/files/2016/disser_shabunina.pdf). იუმორისტულ შემადგენელზე შექსპირის შემოქმედებაში იხ.: **W. A. Lawson**. Shakespeare's wit and humour. *Philadelphia George W. Jacobs & Co*, 1912. (<https://ia800205.us.archive.org/15/items/shakespeareswith00shak/shakespeareswith00shak.pdf>); **G. Beiner**. Shakespeare's Agonistic Comedy: Poetics, Analysis, Criticism. Fairleigh Dickinson Univ Pr Released Years: 1993 (<https://books.google.ge/books?id=LTVVxB0uAfUC&pg=PA25&lpg>).

³ **Э. В. Шабунина**. Природа комического в романах П. Г. Вудхауза., გვ. 132-133.

⁴ **Э. В. Шабунина**. Природа комического в романах П. Г. Вудхауза., გვ. 134-135.

შეიძლება ყოფილიყო ვუდჰაუსის „უზარმაზარი პოპულარობა“, რის გამოც ის თითქოს არ საჭიროებდა ამგვარ „დიდ ძღვენს“. „დიდი ალბათობით, – აღნიშნავდა ჯ. ოლდრიჯი, – ჭეშმარიტება იმაში მდგომარეობს, რომ ვუდჰაუსს არასოდეს სჭირდებოდა ის საზოგადოებრივი აღიარება, რაც კრიტიკას მოაქვს ხოლმე მწერლისთვის და რომ რეალურად არასოდეს დაუყენებიათ ეჭვსკვემ მისი მეთოდები და იუმორის ხარისხი“.¹

პ. გ. ვუდჰაუსის შემოქმედების ირგვლივ არსებული ლიტერატურათმცოდნეობითი მემკვიდრეობიდან, პირველ რიგში, უნდა გამოვყოთ ზემოთნახსენები ბარი ფელპსის მონოგრაფია: „პ. გ. ვუდჰაუსი: ადამიანი და მითი“. მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნული ნაშრომი ბიოგრაფიული ხასიათისაა, მასში ზოგადად გაანალიზებულია მწერლის შემოქმედებაც და ვუდჰაუსის ნაწარმოებები, არც მეტი არც ნაკლები, გამოცხადებულია „დიდ ლიტერატურად“.² იგივე ითქმის ცნობილი ბრიტანელი მკვლევრის რიჩარდ ასბორნის (Richard Alexander Usborne – 1910-2006) ბიოგრაფიულ გამოკვლევაზე: „ვუდჰაუსი სამუშაოსთან“,³ რომელშიც ავტორის, ვუდჰაუსის პოპულარობის საჩვენებლად, იხილავს მწერლის შემოქმედების ცალკეული ასპექტებს. ვუდჰაუსის შემოქმედების ანალიზი და შეფასება მოცემულია დევიდ ჯასენის (David A. Jasen),⁴ ფრენსის დონალდსონის (Frances Donaldson) განმაზოგადებელ ნაშრომებში.⁵ სხვა ნაშროებიდან შეიძლება გამოვყოთ ცნობილი ამერიკელი ენათმეცნიერის რობერტ ჰოლისა (Robert Anderson Hall, Jr. – 1911-1997) და რიჩარდ კარლსონის მონოგრაფიები, რომლებშიც ყურადღება გამახვილებულია მწერლის კომიკუ-

¹ *“It is of course true that Wodehouse has suffered the effects of the traditional prejudice against the writer of light comedy and of the feeling common among critics that work which merely entertains can have value only to the simple-minded and the very young. There is also a very real problem involved in evaluating work that is intended merely to entertain and that performs that office to perfection. But I suspect that the critical neglect of Wodehouse is in a sense actually a corollary, rather than a condemnation, of his huge popular success, and may even represent the highest tribute that criticism can pay to it. The simple truth very likely is that Wodehouse has never needed the sort of entree into public recognition that criticism normally creates for writers, that there is scarcely anyone around sufficiently like him to enable criticism to exercise its comparative function, and that no serious question has ever arisen concerning his quality or his methods”*). იხ.: **J. W. Aldridge**. P. G. Wodehouse: The Lesson of the Young Master. – *Wodehouse P. G. Selected stories*. London, Herbert Jenkins, 1958 (<https://www.enotes.com/topics/p-g-wodehouse/critical-essays/wodehouse-p-elham-g-renville-1881#critical-essays-wodehouse-p-elham-g-renville-1881>). შტრ.: **Э. В. Шабунина**. Природа комического в романах П. Г. Вудхауса о Дживсе и Вустере, გვ. 6-7.

² **B. Phelps**. P. G. Wodehouse: Man and Myth. London: Constable, 1992.

³ **R. Usborne**. Wodehouse at work. London. Herbert Jenkins, 1961.

⁴ **D. A. Jasen**. P. G. Wodehouse: A Portrait of a Master. *Mason. & Lipscomb*. New York, 1974.

⁵ **F. Donaldson**. P. G. Wodehouse. The Authorized Biography. Published by Weidenfeld & Nicolson. London, 1982.

რი სტილის თავისებურებებზე.¹

პ. გ. ვუდჰაუსის შემოქმედებითი მემკვიდრეობის მეცნიერულმა კვლევამ განსაკუთრებით ფართო მასშტაბები მიიღო ბოლო პერიოდში. მას სწავლობენ არა მხოლოდ დიდ ბრიტანეთსა და ამერიკის შეერთებულ შტატებში, არამედ მსოფლიოს სხვადასხვა კუთხეში დაწყებული გერმანიიდან,² ინდოეთითა,³ უკრაინითა⁴ და ფინეთით⁵ დამთავრებული. განსაკუთრებით აქტიურად იკვლევენ გამოჩენილი მწერლის შემოქმედებას რუსეთში, სადაც 1996 წლიდან სპეციალური ინტერნეტ-გვერდიც („რუსეთის ვუდჰაუსის საზოგადოება“-*Российское общество Вудхауза –The Russian Wodehouse Society*)⁶ კია გახსნილი. რუსეთში რუსი მეცნიერების მიერ დაცულია არაერთი დისერტაცია, რომლებშიც გაანალიზებულია ვუდჰაუსის შემოქმედების ლიტერატურათმცონეობითი და ლინგვისტური ასპექტები.⁷

ამ ფონზე სრულიად სავალალო მდგომარეობაა საქართველოში, სადაც, სამწუხაროდ, საქართველოში პელენ გრენვილ ვუდჰაუსის ცხოვრება და ლიტერატურული მემკვიდრეობა პრაქტიკულად შეუსწავლელია.⁸

¹ R. Hall. *The Comic Style of P. G. Wodehouse*. Hamden. Archon Books, 1974; R. S. Carlson. *An Analysis of P.G. Wodehouse's Team of Bertie Wooster and Jeeves*. Michigan State University, 1973.

² Sarah Säckel. *Jokes Don't Jump from Nowhere: Comic Dialogism in P. G. Wodehouse's 'Jeeves and Wooster' Novels* (Anglistik-Amerikanistik-Anglophonie). WVT Wissenschaftlicher Verlag Trier, 2012.

³ Malini Nair. *The Stock English Comic Character in Selected Nair Novels of P. G. Wodehouse*. Thesis presented in partial fulfillment for the degree of. Doctor of Philosophy. Indian Institute of Technology Guwahati, 2009.

⁴ А. Е. Болдырева. Языковые средства создания юмористического эффекта: лингвокогнитивный аспект. На Материале Романов П.Г. Вудхауза. *Автореферат Диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук*. Одесский национальный университет имени И. И. Мечникова. Одесса 2007 (<http://mydisser.com/ru/catalog/view/22304.html>).

⁵ K. Siironen. *Elements of Farce in P. G. Wodehouse's Jeeves & Wooster Novels*. University of Jyväskylä (Finland). 2000.

⁶ *Российское общество Вудхауза* (The Russian Wodehouse Society). <http://wodehouse.ru/>.

⁷ Э. В. Шабунина. Природа комического в романах П. Г. Вудхауза.; М. В. Рябинина. Социолингвистические характеристики средств выражения вербальной и невербальной коммуникации. На материале произведений П. Г. Вудхауза. *Автореферат Диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук*. Московский педагогический государственный университет. М., 2002 (<http://www.dissercat.com/content/sotsiolingvisticheskie-kharakteristiki-sredstv-vyrazheniya-verbalnoi-i-neverbalnoi-kommunika>); Е. Е. Жук. Лингвокультурная специфика вербализации комического в языке произведений О. Генри и П. Г. Вудхауза. *Диссертация на соискание ученой степени кандидата филологических наук*. Кубанский государственный университет. Краснодар, 2016 და ა.შ.

⁸ უფრო მეტიც, ბოლო დრომდე ქართულ ენაზე არ იყო თარგმნილი დიდი ბრი-

წარმოდგენილი მასალა სწორედ ამ ხარვეზის ერთგვარი აღმოფხვრის მოკრძალებული მცდელობაა.

NATIA PAPASKIRI¹

ENGLISH HUMOR AND PELEM GRANVILLE WOODHOUSE'S PLACE IN THE ENGLISH HUMOROUS LITERATURE

Pelem Granville Woodhouse not only has a distinguished place in the English comic-writer's gallery, but is generally considered to be one of the classic writers of English literature. In Georgia Pelem Granville Woodhouse's life and his literary heritage practically has not been studied yet. This article is a humble attempt to fill this gap. Based on the relevant scientific literature we tried to show the major milestones of the writer's life and his works, and also his place in the English humorous literature.

ტანელი მწერლის არც ერთი ნაწარმოები და პირველი ნაბიჯები ამ მიმართულებით მხოლოდ ამ რამდენიმე წლის წინ გადაიდგა, როდესაც გამოიცა პ. ვუდჰაუსის ცალკეული თხზულებების ქართული თარგმანები. იხ.: პ. ვუდჰაუსი. დაიკიდე ჯივზ! ინგლისურიდან თარგმნა გ. ჭუმბურიძემ. თბ., 2012; პ. ვუდჰაუსი. ვუსტერთა გვარის ღირსება. ინგლისურიდან თარგმნა გ. ჭუმბურიძემ. თბ., 2013; პ. ვუდჰაუსი. ეგრე გააგრძელე, ჯივზ! ინგლისურიდან თარგმნა გ. ჭუმბურიძემ. თბ., 2014.

¹ **Natia Papaskiri** – Post-Graduate Student, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ლუარა სორდია¹

გამოჩენილ შემოქმედთა და კალაუფლებიგმაცხოვრებელთა
დამონი ბრიგოლ როგაქიძის თვალთახედვით

სატანურ-დემონური სახეები ყურადღებას იქცევს ბიბლიაში, ღვთისმეტყველებაში, მითოლოგიაში, კლასიკურ მწერლობაში. ეს ცნებები მოიპოვება როგორც პოზიტიურ, ისე ნეგატიურ ქრილში. დაბადების წიგნში ეშმაკი, მაცდური გველის სახით ეცხადება პირველ ადამიანებს – ადამს და ევას, აქეზებს ქალს აკრძალული ცნობადის ხის ნაყოფის მისაღებად, მიზანს აღწევს ბოროტი სული, მერე ადამიც ცდუნდება და ამის გამო ღმერთისგან შერისხულნი განიდევნიებიან სამოთხიდან, კარგავენ უკვდავებას (დაბადება, 3, 1-23).² სახარებაში იესო იცდება ეშმაკისგან, მაგრამ ღვთის ძე შეუტევს უკეთურ სულს: „გამშორდი, სატანა, რადგან დანერილია: უფალს ღმერთს შენსას ეცი თაყვანი და მხოლოდ მას ემსახურე“ (მათე, 4,10).³ ქრისტე კურნავს ორ ეშმაკეულს (მათე, 4,24).⁴ იოანე ღვთისმეტყველის გამოცხადებაში მიქაელი და ანგელოზი ზეციდან ჩამოაგდებენ გველეშაპს, ძველს გველს, რომელსაც ეშმაკი და სატანა ჰქვია, ის კი ძალას და მეუფებას გადასცემს ზღვის მხეცს. მხეცი და მისი თანამოაზრეები დევნიდნენ, ხოცავდნენ მორწმუნეებს და „ყიდვა-გაყიდვის“ ანუ არსებობის უფლებას მხოლოდ მხეცის ნიშნით აღბეჭდილებს აძლევენ (გამოცხადება იოანე ღმერთისმეტყველისა (აპოკალიფსისი), 13,1-8).⁵ მინაზე გადმოგდებულ გველეშაპს თაყვანს სცემენ ზღვიდან ამომავალი მხეცი და მინის მხეცი, რომლებიც არიან ღვთის მგმობელები.

თეოლოგები ჯერ კიდევ II საუკუნიდან ეძებდნენ ბიბლიური ანტიქრისტეს ისტორიულ პროტოტიპს. ასახელებდნენ ნერონს, დიოკლეტიანეს, ნაპოლეონს, პატრიარქ ნიკონს, მაგრამ არავის უცდია გაეხსნა ეს

¹ ლუარა სორდია – ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ძველი აღთქმა, – ბიბლია. საქართველოს საპატრიარქოს გამოცემა. თბ., 1989, გვ. 13.

³ ახალი აღთქმა, – ბიბლია. საქართველოს საპატრიარქოს გამოცემა, გვ. 961.

⁴ ახალი აღთქმა, – ბიბლია. საქართველოს საპატრიარქოს გამოცემა, გვ. 961.

⁵ ახალი აღთქმა, – ბიბლია. საქართველოს საპატრიარქოს., გვ. 1204-1205.

შიფრი ლენინისა და სტალინის მიმართ.¹ მიუთითებენ, რომ ზღვიდან ამო-
მავალ მხეცში იგულისხმება ხალხის მასებიდან მოსული ლენინი, ხოლო
მინის მხეცში იატაკქვეშელი სტალინი (აპოკალიფსი და დღევანდლობა).²

გველი, ვეშაპი, მაცდური დემონი და ეშმაკი როგორც სულის, ისე
ხორცის დამღუპველები არიან, ღვთისმეტყველთა მოსაზრებით.³ დემონ-
თა განდევნის საშუალებაა ფსალმუნების გალობა: „ფსალმუნთგალობას
ნუ დაცხრებიან ბაგენი შენი: რამეთუ ღვთის სახელის ხმობა განასხავს
დემონთ“ (ნმინდა ნილოს სინელი).⁴ ნმინდა ეფრემ ასური გვიჩვენებს ქრი-
სტიანული საჭურველით – ჯვრით აღვიჭურვით სიკვდილის მომტანი
დემონების წინააღმდეგ.⁵ ახალ აღთქმაში დაგმობილია მინიური, მმინ-
ვიერი, ეშმაკეული სიბრძნე, რომელსაც უპირისპირდება „ზეცით ჩამოსუ-
ლი,... მშვიდი,... გულმონყალებითა და კეთილი ნაყოფით სავსე, მიუკერ-
ძობელი და პირდაპირი“ (კათოლიკე ეპისტოლენი. იაკობისა, 3,17-18).⁶
მსოფლიოს კლასიკურ მწერლობაში დემონისადამი განსაკუთრებული ინ-
ტერესი ვლინდება. დიდი ბერძენი ფილოსოფოსი პლატონი დემონს აღ-
მატებული გონის სიმბოლოდ მიიჩნევდა: „მას, ვინც ყველაფერი შეიცნო,
დემონურს ვუნოდებთ“.⁷

სატანა, „მშვენიერი ეშმაკი“ აღმატებული ნიჭის სინონიმი იყო
ბოდლერისთვის, ამიტომაც საუბრობდა მასთან ნილნაყარობაზე: „თუ
არ დაგმოდვრა შენ თვით სატანამ, ვინც სივერაგეს ასწავლის ყველას,
მოეშვი! მაინც აიგებ ვერას, ან ტვინაშლილად შემრაცხავ მანამ“ (ეპ-
იგრაფი მსჯავრდადებული ნიგნისათვის).⁸ ბოდლერს უყვარდა სატანა,
რომელსაც ბოროტების გზით სიკეთისკენ – ცოდნისკენ მიჰყავდა ადა-
მიანი. მისი დევიზი იყო: «Обождать тебя, дьявол прекрасный!». ⁹ ზოგჯერ
ანყვილებენ დემონს და შეშლილს. გოეთე გენიალობასთან აკავშირებდა
შეშლილის ცნებას და შეშლილ დემონს უწოდებდა ბეთხოვენს: „საჭიროა
მოკრძალება იმის წინაშე, რასაც გამოთქვამს ასეთი შეშლილი დემონი,
რადგან მას გენია უნათებს გზას და ხშირად იქ უსხივოსნებს, სადაც
ჩვენ უკუნეთით ვართ მოცული და ვერც კი მივმხვდარვართ, საიდან

¹ ვ. გოგუაძე. სტალინი და „სამინელი სამსჯავრო“. თბ., 2006, გვ. 249

² იოანე-იონა (მურთაზ ჩახავა – ეპისკოპოსი). რა უნდა ვაკეთოთ. თბ., 1994, გვ. 441.

³ ათანასე დიდი. ეპისტოლე, – სიტყვა მართლისა სარწმუნოებისა. შემდგენელი
გ. აროშვილი, ზ. აროშვილი, გ. გაბაშვილი. წგნ. II. თბ., 1991, გვ. 104.

⁴ სიტყვა მართლისა სარწმუნოებისა. შემდგენელი გ. აროშვილი, ზ. აროშვილი,
გ. გაბაშვილი. წგნ. IV, თბ. 1992, გვ. 106.

⁵ სიტყვა მართლისა სარწმუნოებისა. წგნ. IV, გვ. 138.

⁶ ახალი აღთქმა, – ბიბლია. საქართველოს საპატრიარქოს გამოცემა, გვ. 1106.

⁷ პლატონი. ნადიმი. ძველბერძნულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და კომენტარე-
ბი დაურთო ბ. ბრეგვაძემ. თბ., 1964, გვ. 52.

⁸ შ. ბოდლერი. შოროტების ყვავილები – *Les fleurs du mal*. ფრანგულიდან თარგმ-
ნა დ. აკრიანმა. თბ. 1992, გვ. 145.

⁹ შ. ბოდლერი. შოროტების ყვავილები, გვ. 241.

ამობრწყინდება მზე“.¹

გოეთე აიგივებდა დემონს და მფარველ ანგელოზს.² ამასთან საუბრობდა „შემყოვნებელ, შემფერხებელ, ხელისშემშლელ დემონებზე“.³ „ფაუსტის“ ავტორი აცხადებდა: „ამაღლებულ ადამიანთა მმართველ ძალას დემონი წარმოადგენს და მუდმივად საჭიროა სიფხიზლე, რათა სწორი მიმართულება მიეცეს მის ზემოქმედებას. „რაც უფრო მაღლა დგას ადამიანი, მით უფრო ექვემდებარება ის დემონთა ზეგავლენას და მუდამ ყურადღებით უნდა იყოს, რომ მისი ნებისყოფა გზას არ ააცდინონ“.⁴ დემონურ ძალას ადამიანურ ურთიერთობებში ხედავდა გოეთე: „ასევე განაგებდა ჩემი და შილერის ურთიერთობას დემონური ძალა, რაც ორივესთვის ღირსშესანიშნავი იყო“. დემონური შემოქმედებითი ძალით იყვნენ ხელდასხმული მუსიკისა და მწერლობის გიგანტები: „... დემონები დროდადრო კაცობრიობის გამოსაჯავრებლად ნებას აძლევენ ამა თუ იმ პიროვნებას, იყოს იმდენად მომხიბლავი და დიდი, რამ ყველას სურს მას დაემსგავსოს, მაგრამ მის სიმაღლეზე ვერავინ ადის. მათი ნებით იშვა რაფაელი, რომლის აზრი და ნამოქმედარი ერთნაირად სრულყოფილია... დემონებმა ინებეს გაჩენილიყო მოცარტი, მიუნხვდომელი სიმაღლე მუსიკაში, ხოლო პოეზიაში – შექსპირი.⁵ ერთ შემთხვევაში, გოეთე... ჰომუნკულუსის მსგავს სულიერ არსებებს დემონებს მიაკუთვნებდა, ნეგატიურ ჭრილში, რა თქმა უნდა.⁶ ჰომუნკულურ ლათინურად კაცუნას ნიშნავს. იგი შუა საუკუნეების ალქიმიკოსების მიერ წარმოდგენილი ადამიანის მსგავსი რაღაც არსებაა, რომელიც ხელოვნურად არის მიღებული.⁷ გოეთე დემონურს უმეტესად შემოქმედი ადამიანების, გენიალური მხედართმთავრების, ბუნების უჩვეულო მოვლენების დასახასიათებლად მიმართავდა. გოეთეს იტაცებდა დემონური, ბოლომდე ამოუხსნელი ბუნების ადამიანები, მათ ნახევრად ღმერთებთან ახსენებდა და ასეთებად მიაჩნდა, მაგალითად, ნაპოლეონი. გამოჩენილ, ძალაუფლებისმპყრობელ პიროვნებებშიც ხედავდა გოეთე დემონურს: „დემონური ხალისით ისადგურებს გამოჩენილ პიროვნებებში, მით უმეტეს, თუ მათ ძალაუფლება უჭირავთ ხელში, მაგალითად, ფრიდრიხ დიდი და პეტრე დიდი“.⁸ აიგივებდა რა ამოუხსნელთან, გოეთე დემონურს საკუთარ არსებაშიც შეიგრძნობდა: „დემონური ისაა, რაც გონით, საზრისით და გონებით ამოუხსნელია... ჩემს ბუნებაში ის არ არის, მაგრამ მას ვე-

¹ **ალ. ალშვანგი.** ბეთხოვენი. ა. გელოვანის თარგმანი, თბ., 1958, გვ. 102.

² გოეთეს საუბრები ეკერმანთან. გერმანულიდან თარგმნა, წინასიტყვაობა და კომენტარები დაურთო **აკ. გელოვანმა.** ბათუმი, 1988, გვ. 159.

³ გოეთეს საუბრები ეკერმანთან, გვ. 173.

⁴ გოეთეს საუბრები ეკერმანთან, გვ. 185.

⁵ გოეთეს საუბრები ეკერმანთან, გვ. 198.

⁶ გოეთეს საუბრები ეკერმანთან, გვ. 199.

⁷ **მ. ჭაბაშვილი.** უცხო სიტყვათა ლექსიკონი, თბ., 1973, გვ. 466.

⁸ გოეთეს საუბრები ეკერმანთან, გვ. 221.

მორჩილები“.¹

დემონურს, ამოუხსნელს, მთლიანად დემონურს და ნაწილობრივ დემონურს ჭვრეტდა გოეთე ხილულსა და უხილავეში. განასხვავებდა რა მეფისტოფელს და დემონურს, დემონურს ჭვრეტდა მუსიკოსებთან, „მაღალი რანგის დემონურ ძალას“ შეიგრძნობდა პაგანინის მუსიკაში: „მეფისტოფელი მეტისმეტად უარყოფითი სახეა, დემონური კი გამოვლინდება მხოლოდ დადებითი, პროცენტული მოქმედებით. „ხელოვანთა შორის... უფრო მუსიკოსებთან იცვებს, ნაკლებად მხატვრებში. პაგანინის სახით მაღალი რანგის დემონურ ძალასთან გვაქვს საქმე, რითაც დიდ ზემოქმედებას ახდენს“.² ძალზე ლოგიკური აზროვნების, კლასიკური, რეალისტური ხელოვნების მოთაყვანე გოეთე მაღალ პოეზიას აღიქვამდა, როგორც დემონურს, შეუცნობელს, „განსჯის, გონების, საზრისის“ მაღლა მდგომს და მომაჯადოებელს“, ამავ დროს: „პოეზიაში... უკვე თავისთავად არის რაღაც დემონური, უფრო კი შეუცნობელში, სადაც ყოველგვარი განსჯა, გონება, საზრისი უძღურია, რის გამოც ასე გვაჯადოებს“. გოეთე მრავალგზის უსვამდა ხაზს ბაირონის განსაკუთრებულობას, მის გენიალობას და ამბობდა: „ბაირონშიც მაღალი ხარისხით იყო დემონური სული“.³ ეკერმანი, რომელმაც ჩაინერა გოეთეს გამონათქვამები, ასკვნის: „...თვით გოეთეს გამოჩენაც განსაზღვრეს დემონებმა“.⁴

პუშკინის დემონი ერთსახოვანი ბოროტება იყო, უსიყვარულო, უგულლო, დამცინავი, შთაგონების მტერი. ლერმონტოვი დემონს, ერთი მხრივ, ნეგატიურ ქრილში გაიაზრებდა, ამასთან, თავის თავს „ბოროტების რჩეულად“ თვლიდა. დემონს აღიქვამდა გონების გამასხივოსნებელ, სრულყოფილების მომნიჭებელ ძალად, შფოთვისა და მოუსვენრობის სათავედ.⁵ ბაირონს დემონად მიიჩნევდნენ რომში, გოეთეს დემონს უწოდებდნენ ვაიმარში.⁶ სტეფან ცვაიგი არაერთხელ მიუთითებს თ. დოსტოვესკის არსებას „დემონურ სანყისებზე, რომელიც ასე ახლოა ღვთიურთან“.⁷

გალაკტიონი გოეთეს სატანასთან აიგივებდა და პოეტობას დემონური, გენიალური ნიჭის გამოვლინებად აცხადებდა (*მაგიდა აღემბიკებით*).⁸ ამასთან, დემონს, სატანას, ბელზებელს, მეფისტოფელს, ლუციფერს ბოროტი ძალის სიმბოლოდ წარმოაჩენდა, ხოლო თავისი თანამედრო-

¹ გოეთეს საუბრები ეკერმანთან, გვ. 220.

² გოეთეს საუბრები ეკერმანთან, გვ. 220.

³ გოეთეს საუბრები ეკერმანთან, გვ. 221.

⁴ გოეთეს საუბრები ეკერმანთან, გვ. 198.

⁵ **М. Ю. Лермонтов.** Собрание сочинений в 4 томах. Составители И. Л. Андроников, Ю. Г. Оксман. Т. 1: Стихотворения. М., 1964, გვ. 316-317.

⁶ **კ. გამსახურდია.** კრიტიკა. Essays. ტ. II, თბ., 1959, გვ. 19, 42.

⁷ **ს. ცვაიგი.** ფანტასტიკური ლამე (*ნოველები, მინიატურები, ლიტერატურული ესკიზები*). გერმანულიდან თარგმნეს ნ. კალანდარიშვილმა და ე. კვახაძემ; ა. გელოვანის წინასიტყვაობა. თბ., 1966, გვ. 216.

⁸ **გ. ტაბიძე.** თხზულებანი. ორ წიგნად. შეადგინა ვ. ჯავახაძემ. წინასიტყვაობა აკ. განერელიასი. წგნ. I, თბ., 1988, გვ. 186.

ვე საუკუნე მეფისტოფელის სახელით მონათლა (ბრმა ცალი თვალით).¹

აღმატებულ, საზღვრებს მიღმა არსებულ მოვლენად ესახებოდა გრიგოლ რობაქიძეს დემონური. დემონურს იყენებდა ქართველი მწერალი პოეზიის, იდეის, პოლიტიკოსთა, წინასწარმეტყველთა, სარდლების, ძალაუფლებისმპყრობელთა მახასიათებლად, როგორც პოზიტიურ, ისე ნეგატიურ ჭრილში. გრ. რობაქიძის აზრით, „დემონურ თრობას“ განიცდიან პოეტები, წინასწარმეტყველები. სარდლები, ტომის ბელადები (დემონი და მითოსი). „ნეტარია ის, ვინაც შეძლო, ამ ცდუნებას წინ აღდგომოდა. სამყაროსა და მას შორის წმინდა კონფლიქტი შემდეგაც შეურყვნელი დარჩება. ვინ შეძლო ეს? მხოლოდ მან, ვინც თავის შიგნით თაურსაწყისის მუღმივად და მოკრძალებით შენახვა იცოდა“ (სიცოცხლის განცდა დასავლეთსა და აღმოსავლეთში).² ბრძოლის წინ ნაპოლეონს კატალეპტიკური ძილი ეუფლებოდა, გამოღვიძებისას კი საკუთარ თავში დემონურ ძალას შეიგრძნობდა“.³

ხელოვანთა, შემოქმედთა დასახასიათებლად „გველის პერანგის“ ავტორი მრავალგზის მიმართავს ცნებას დემონური: „ხელოვანი დემონურადაა ჭირვეული უსხეულო „იდეთ“. იგი შეპყრობილია უფორმო „სახით“ და ტანჯვითმდენ მშობიარებას განიცდის იგი „იდეა“, იგი „სახე“ (ერის სული და შემოქმედება).⁴ მწერალი ხაზს უსვამდა, რომ „ბოდლერში, რემბოში, ლაფორგში არის არა მარტო დემონური მომენტი, არამედ მომენტი ასკეტურისაც. დემონური მომენტებია პიკასოს მხატვრობაში, სკრიაბინის მუსიკაში, ანდრეი ბელის სიტყვაში. ფუტურისტები გადაყვნენ მარტო დემონურს“.⁵ ასევე „ძლიერ დემონურ ელემენტებს“ ხედავდა გრიგოლ რობაქიძე ტიციან ტაბიძის შემოქმედებაში (დაბრუნება მინასთან).⁶

ლევ ნურიბაუმი, იგივე ერად ბეი, იგივე ყურმან საიდი გრ. რობაქიძის დახასიათებისას დემონურის ცნებას მიმართავდა: „ცოცხალი დემონურობა აისახება გრ. რობაქიძის ნაკვთებში... იგი სულიერების სუვერენია“.⁷

¹ გ. ტაბიძე. რჩეული. ლირიკა. შეადგინეს გრიგოლ აბაშიძემ და მურმან ლებანიძემ. თბ., 1973, გვ. 141.

² გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი. ჯადოსნურ სურათთა რიგი. გერმანულიდან თარგმნა მ. კვატაიაძე. თბ., 2012, გვ. 60.

³ გრ. რობაქიძე. მცველნი გრაალისა. გერმანულიდან თარგმნა თამარ კოტრიკიძემ. თბ., 2012, გვ. 200.

⁴ შერისხულნი. 15 ტომად. ტ. 2: გრიგოლ რობაქიძე (ჩემი ცხოვრება ენგადი, მოთხრობა, ჩაკლული სული, რომანი, ლექსები, წერილები). რედაქტორი მ. ასათიანი. თბ., 1994, გვ. 312.

⁵ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. ხუთ ნიგნად. შეადგინა, გამოსაცემად მოამზადა და კომენტარები დაურთო ლ. ცომიაძე. რედაქტორი ი. ორჯონიკიძე. წინასიტყვაობა პ. ნაცვლიშვილის. წგნ. II: დრამატურგია, პუბლიცისტიკა. თბ., 2012, გვ. 529.

⁶ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. II, გვ. 523.

⁷ აკ. ბაქრაძე. კარდუ ანუ გრიგოლ რობაქიძის ცხოვრება და ღვაწლი. რედაქტორი რ. ჩხეიძე. თბ., 2003, გვ. 251.

ბერძენი მწერალი ნომელიანტი ნიკოს კაზანცაკისი (Nikos Kazantzakis, Νίκος Καζαντζάκης) რომანში „ტოდა რაბა“ იხსენებს გრ. რობაქიძის საუბარს დემონურზე, მის კომენტარს ნიკოსეს განაცხადზე: „ერთხელ ნიკოსემ თქვა, ნაპოლეონი არისო სინთეზი პირუტყვისა და ზეკაცის. დემონურ კაცში ჯეშმარიტად არის ყოველთვის სინთეზი ველური პირუტყვისა და ღმერთის. კაცში რომ მხოლოდ პირუტყვი იყოს, იგი იქნებოდა უხეში ქმნილება, რომელიც თავის გარშემო მხოლოდ შიშს ავრცელებს. არიან ასეთები. კაცში რომ მხოლოდ ღვთაებრივი ყოფილიყო, მაშინ იგი იქნებოდა წმინდანი, რომელიც წყალობითა და ღმობით აღგვავსებდა. არიან ასეთები, მაგრამ პირუტყვებსა და წმინდანებს არ შეუძლიათ შეგვბოჭონ გრძნებით და აღგვავზნონ. მხოლოდ დემონური არის მომჯადოებელი“ („ტოდა რაბა“, პარიზი, 1969წ. გვ. 316).

დემონი, დემონური საფრთხე, მუდმივად ამფოთებდა გრ. რობაქიძეს საბჭოთა სინამდვილეში. როცა ბოლშევიკების XI არმია შემოვიდა თბილისში, მწერალს უსასოება დაეუფლა, ზმანებამ შეიპყრო და გაიფიქრა: „ალბათ ამ ქალაქს გამუდმებით რაცაღ დემონი სდარაჯობს. იმ ღამით ეს დემონური საფრთხე მომაკვდინებელ სახეებად წარმომიდგა თვალწინ. უეცრად საქართველოს მთელი ხატება თითქოს ჩაიმსხვრა ჩემს სულში და მას შემდეგ თავადაც ფუძეგატეხილი ვარ“.¹ აღიქვამდა რა თავისი დროის სინამდვილეს ადეკვატურად, ხშირად ეუფლებოდა „დემონურად წარბეუხრელი ბოლშევიკების“ შიში.² ძილს უფრთხობდა „დემონური ძალები“, „ბოლშევიზმის სენი“ და ამბობდა: „ვისაც ეს სენი შეეყრება, საკუთარ ადამიანობაზე უარს ამბობს. ცივი და უკეთური დემონი ხელებს იფშენეტს და გამარჯვებას ზეიმობს. ადამიანში ღვთის ხატი და მსგავსება ამოშალა“.³

ლევან ორბელმა ძილში წინასწარმეტყველური სიზმარი ნახა, მას მოეველინა „წითური“, რომელსაც „სულის დემონური უფსკრულის ალი უკრთოდა სახეზე“ „ასპიტისთავიანი“ ჯადოქარივით იყურებოდა, მომწუნესხველი ხმა ჰქონდა და ეს ურჩხული ყელის გამოჭრას უპირებდა. გამოღვიძებულს ცხადში ჩაესმა ამაზრზენი წითურის ძახილი: „საქართველოს გაუმარჯოს საბჭოთას“. ლევანმა შეაგება: „გაუმარჯოს საქართველოს“.⁴ ლევანს „ეს წითური აჩრდილი საბჭოეთის ყოვლად შემზარავ განსხეულებად გამოეცხადა“. ეს იყო ჩეკისტი ველსკი, ახალი აგასფერი“, რომელსაც „სახე ველურთა კერპს მიუგავდა, გაქვავებულს“.⁵ ბოლშევიკი ველსკი შედარებულია ჯადოქართან, ასპიტთან, ურჩხულთან, ობობასთან, წითურ დემონთან, ახალ აგასფერთან. აგასფერი (მეფე, მეუფე – ქსერქსეს ებრაული სახელწოდება) ქრისტეს ჯვარცმის მისტერიის მა-

¹ გრ. რობაქიძე. მცველნი გრაალისა, გვ. 110.

² გრ. რობაქიძე. მცველნი გრაალისა, გვ. 132.

³ შერისხულნი. 15 ტომად. ტ. II, გვ. 180.

⁴ გრ. რობაქიძე. მცველნი გრაალისა, გვ. 13.

⁵ გრ. რობაქიძე. მცველნი გრაალისა, გვ. 9, 209.

ყურებელია. შუა საუკუნეებში შექმნილი ლეგენდის მიხედვით, აგასფერი არ დაეხმარა ქრისტეს გოლგოთის გზაზე ჯვრის ბიძვაში და ამიტომ განწირულია, რომ მარად იხეტიალოს დედამიწაზე.¹

გალაკტიონის ლექსში „მეოცნებე აფრებით“ გვხვდება „აგასფერის ხომალდის“ სახე, პოეტს აინტერესებდა აგასფერი, როგორც მარადიული მოხეტყე, რადგან მისთვის პოეტი მოგზაურის იყო, დედამიწის ყველა კიდეზე სულით მოარული.

გრ. რობაქიძის რომანში შემზარავია „წითურის ქუთუთოებქვეში-დან გამოსხივებული ბნელი ნათება“.²

ლევანს ერვენება, რომ ველსკი – ეს „ამაზრზენი ობობა, ტარანტული გრაალის თასს ეპარება“.³ ველსკის მიზანია რწმენის წინააღმდეგ ბრძოლა, მას ადამიანის თავისუფლების პირობად ღმერთის უარყოფა მიანჩნია, მაგრამ ბოროტი ზრახვით შეპყრობილს, ავიწყდება, რომ მხოლოდ ღმერთის მონა შეიძლება იყოს თავისუფალი: „რადგანაც მონა, უფლის მიერ ხმობილი, თავისუფალია უფლისა, ისევე როგორც თავისუფლად ხმობილი – ქრისტეს მონა“ (*პავლე მოციქული, I კორინთელთა, 7, 22*).⁴

1924 წლის აჯანყების დამარცხებით, ქართველთა „ყოფიერება“ დემონურ ძალთა ხელში აღმოჩნდა, ეს ძალა ხალხის სულიერ ფესვებს მონამვლას და განადგურებას უქადადა: „...თვით ხალხის სულიერ ფესვებს ემუქრებოდა განადგურება. ისტორიის მანძილზე მათი ნაწილი მუდამ რჩებოდა ხელუხლებელი, მაგრამ თუკი ყველა ფესვი მოინამლა, საშველი აღარაა: მაშინ ყოფიერება იქცევა იარაღად დემონურ ძალთა ხელში“, შფოთავდა მწერალი.⁵ ილუპებიან 1924 წლის აჯანყების მონაწილენი, კვდება ლევანი, მაგრამ ნუგეში ის არის, რომ გრაალი გადარჩება, იგი მუხის ტანში ინახება, მუხა კი ერის სულის სიმბოლოა. მთავარია იდეალი გადარჩეს, რადგან თუ ხალხმა ეროვნული იდეა შეინარჩუნა, იგი ისევე აღორძინდება.

ნეგატიურ ჭრილში მოიხსენება მარქსისტული იდეის დემონურობა: „საბჭოეთი დავტოვე იდეოლოგიური მოსაწრებით. ჩემთვის არათუ მარქსის მატერიალისტური დოგმა, თვით მაგისტრალიც კი დასავლეთის ფილოსოფიისა მიუღებელია“ (*გულნადები*).⁶ ბოლშევიკებზე, მიწის კოლექტივიზაციაზე ნათქვამია: „ბოლშევიკი... მიწის კოლექტივიზაციაში თავის დემონურ ყოვლისშემძლეობას ზეიმობს“.⁷ მწერალი მრავალგზის

¹ **ლ. ტაქსილი.** სახალისო სახარება. თარგმანი, შესავალი წერილი, შენიშვნები და ლექსიკონი ა. გელოვანისა. თბ., 1973, გვ. 617.

² **გრ. რობაქიძე.** მცველნი გრაალისა, გვ. 132.

³ **გრ. რობაქიძე.** მცველნი გრაალისა, გვ. 101.

⁴ ახალი აღთქმა, – *ბიბლია*. საქართველოს საპატრიარქოს გამოცემა, გვ. 1138.

⁵ **გრ. რობაქიძე.** მცველნი გრაალისა, გვ. 180.

⁶ **გრ. რობაქიძე.** ნაწერები. *ხუთ წიგნად*. შეადგინა, გამოსაცემად მოამზადა და კომენტარები დაურთო **ლ. ცომიაძე**. რედაქტორი **ი. ორჯონიკიძე**. წინასიტყვაობა **პ. ნაცვლიშვილის**. წგნ. IV: *პუბლიცისტიკა, ეპისტოლარული მემკვიდრეობა*. თბ., 2012, გვ. 323.

⁷ **გრ. რობაქიძე.** ნაწერები. წგნ. II, გვ. 81.

ამახვილებდა ყურადღებას „ბოლშევიზმის დემონურ ძალებზე“.

მსოფლიოში აღიარებული კლასიკოსი რევოლუციის, ბოლშევიზმის იდეოლოგებში ლუციფერულს, არიმანულს ანუ უარყოფით ენერგიას ხედავდა: „ჩაკლულ სულში“ ბოლშევიკური დემონია თავისი ატმოსფეროთი აღწერილი“ (*ნიკოს და ელენა კაზანძაკისებისადმი*).¹ დემონურად მიიჩნევდა მწერალი მარქსისტულ იდეოლოგიას, მის მოთაყვანე სტალინს: „სტალინი ბრმა ინსტინქტით გრძნობდა მარქსისტული იდეის დემონურობას, რაც დასავლეთში სიტყვა იყო, რუსეთში საქმე უნდა გამხდარიყო“ (*დემონი და მითოსი*). გრ. რობაქიძის აზრით, ლენინში „ცეცხლოვან-ლუციფერული“ გამოვლინდა, სტალინში – „ცივ-არიმანული“.² სტალინისა და ტროცკის დაპირისპირებას მწერალი აღიქვამდა, როგორც ორი დემონის, ორი ბოროტი ძალის დაპირისპირებას, მაგრამ მაინც განსაკუთრებულად წინ წამოსწევდა სტალინის ძალმომრეობას, „არიმანული ძალის, სიძულვილის ნაშიერს“ უწოდებდა მას, ხოლო ტროცკის „ნახევრად ლუციფერად“ მოიხსენებდა: „ორი დემონის (სტალინისა და ტროცკის – **ლ.ს.**) ბრძოლაში არიმანმა, სიძულვილის ნაშიერმა, როგორც ყოველთვის, დაამარცხა ნახევრად ლუციფერი“, ასკვნიდა გრიგოლ რობაქიძე.³ ასევე ცინიკურად ესახებოდა მწერალს კომუნიზმის ლენინისეული განსაზღვრება: „...კომუნიზმი, როგორც ელექტროფიკაცია პლუს საბჭოთა ხელისუფლება“. ეს ნიშნავს ამერიკანიზმი პლუს დემონია. ტექნიკური ადამიანი აქ სატანად იქცევა“.⁴ „ბოლშევიკური ავადობის“ შედეგია ადამიანის გაორება, შინაგანი წინააღმდეგობები, მთლიანობის რღვევა, „უნდობლობა, შიშის სინდრომი“. ბევრი ტოვებდა საბჭოეთს მანამდე, ვიდრე დაიწყებოდა „დემონუ რი ფაზა ბოლშევიზმისა“. მწერალი აზუსტებს: „მე იქ წლების მანძილზე იმ დემონურ ფაზაში ვცხოვრობდი. ეს იყო, ამავე დროს, ჩაძიება და ჩაღრმავება საბჭოთა კოლექტივის მოლექუური ჩამოყალიბების პროცესში“ (*ინტერვიუ გრიგოლ რობაქიძესთან*).⁵

რომანში „მცველნი გრაალისა“ საუბარია „დემონურად წარმშეუხრელ ბოლშევიზმაზე“. შემთხვევითი როდია, რომ ჩეკისტი, ბოლშევიკი ველსკი იბრძვის ქართველ ერში ქრისტიანული რწმენის ამოსაძირკვად იმ მოტივით, რომ ღმერთის რწმენა ადამიანის მონობა, მისი უარყოფა – თავისუფლება. ამ მიზნით ეძებს იგი გრაალს, რათა ხალხს სარწმუნოებრივი იდეალი წაართვას და დაიმორჩილოს. რომანში ერთმანეთს უპირისპირდებიან გრაალის რონდები (მწერლობის, ხელოვნების წარმომადგენლები) და ჩეკისტები – ველსკი და შავდია (ლავრენტი ბერია). გრ. რობაქიძე წერდა: „ბოლშევიზმი გააკრიტიკე ჩემს წიგნში „ნესეს პერანგი“, სტალინის გარდაცვალებაზე დიდი ხნით ადრე. გამოქვეყნდა

¹ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. IV, გვ. 178.

² გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი. *ჯადოსნურ სურათთა რიგი*, გვ. 67, 71, 73.

³ გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი. *ჯადოსნურ სურათთა რიგი*, გვ. 93.

⁴ გრ. რობაქიძე. დემონი და მითოსი. *ჯადოსნურ სურათთა რიგი*, გვ. 81.

⁵ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. II, გვ. 237.

ჩემი წიგნის ორი ნაკვეთი. ნესუს-კენტავრი, „ნესუსის პერანგი“, კენტავრ ნესუსის სისხლში მოსვრილი პერანგი.¹ სტალინს აღმერთებდნენ, არსებითად ეს გაღმერთება შეიძლებოდა მიკუთვნოდა იმ ურჩხულს, რომელშიც შენიღბული იყო სტალინი: მალმერთებლები ვერც კი ამჩნევდნენ მის ზურგს უკან ურჩხულს“.²

მწერალი ბოლშევიზმს მოიხსენებდა სიმსივნედ, სულიერ კიმოდ: „ბოლშევიზმი მსოფლიო მოვლენაა, ... ის სიმსივნეა მსოფლიო სხეულის ერთ ნაწილზე, დასნეულებულზე სულიერი კიბოთი. ბოლშევიზმი არ ცნობს ერს, როგორც ფენომენს, იქ ხალხი მხოლოდ სტატისტიკით მოცემული ადამიანების ოდენობაა, არადა ერი არის ზეგრძნობადი ნეს-რიგის ცოცხალი მთლიანობა“.³ „ბოლშევიზმი ხარწის შინაგან ხალხს და ამყარებს ფსევდოკულტურას“ (*მიმართვა ქართველ ხალხს*).⁴ მწერალი ასკვნიდა: „დიადი გარდატეხის პროცესში თვითონ „ტეხას“ გაცილებით მეტი ადგილი აქვს, ვიდრე ქმნას“ (*პოეტები ბოლშევიზიაში*).⁵

1915 წელს შავი დემონი ელანდებოდა საქართველოს თავზე „იმ-თავითვე სასტიკად აღესილა ბედისწერა ქართველთათვის. საქართველო ყვავილთა, ან შენ რო ლამაზად იტყოდი, „ყოილთა“ ქვეყანაა. მაგრამ შავი დემონი, შეშლილს მერანზე მჯდომარე, სისხლის ღამით ახრჩობს მის სურნელოვან ყვავილს. მკაცრი თანდათანობით გვმუსრავს ბედისწერა. საქართველო მსხვერპლი იყო მუდამ და როგორ იქნება, რომ მსხვერპლმა გარდაქმნა არ გამოიწვიოს?“ მაინც არ კარგავდა იმელებს დიდი მწერალი (*ვაჟას*).⁶

ემიგრანტი მწერლის მიმართვა ქართველი ახალგაზრდობისადმი გვამცნობს მიზეზებს, თუ რა მიზეზებით მოხდა მისი გადახვევნა სამშობლოდან: „...რატომ დავტოვე მამული და დედული, ეგზომ ტკბილი და მშვენიერი“? მოგიტხრობთ: ბოლშევიკები გაჰყვირიან: „ხალხურ დემოკრატიას ვამყარებთ!“ სიყალბე მათი ამ სახელდებაშიაც სჩანს. „დემოს“ ნიშნავს ბერძნულად ხალხს, მამასადამაე, ხალხური დემოკრატია ასე უნდა იკითხებოდეს – „ხალხური ხალხოკრატია“. „ვამყარებთ დემოკრატიასო... უფრო მართალი იქნებოდა, ეთქვათ, ვამყარებთ დემონოკრატიას. ეს არაა ხუმრობა. „ადამიანისათვის უკანასკნელი საყრდენი უზენაესია, – ღმერთი. საბჭოეთში კი ყოველი რწმენა ზებუნებრივისა დაკარგულია ლენინის ქეძაფი სიტყვით – „ტრუპოლოჟესტვო!“ (*მომართვა ქართველი ახალგაზრდობისადმი*).⁷

„...ადამიანი მხოლოდ ...მაშინაა ადამიანი, როცა იგი თავისუფა-

¹ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. IV, გვ. 568.

² გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. IV, გვ. 382.

³ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. IV, გვ. 384.

⁴ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. IV, გვ. 390.

⁵ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. IV, გვ. 406.

⁶ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. IV, გვ. 120.

⁷ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. II, გვ. 5.

ლია. თავისუფლებაა ღვთიური ელემენტი ადამიანში. ვინაა თავისუფალი საბჭოეთში? არავინ! აქყველაფერი აკრძალულია, რაიც არაა ბრძანებული... დღეს რომ ერთი მბრძანებლობს, ხვალ იგი დასახვრეტად მიჰყავთ. ბერიას ხვედრი საბჭოეთში გამონაკლისი არაა, იქ იგი ყოველდღიური მოვლენაა. დამხვრეტთ გუშინდელი მბრძანებლისა, შიში ქარი ურბენტ სახსრებში, ფიქრობენ რა, მათაც არ ხვდეს ეს ბედი. არ არის ეს დემონოკრატია?".¹

ირონით, თან გულისტკივილით საუბრობს მწერალი საბჭოთა სამოთხეზე: „...საბჭოეთში კაცს შიშის გამო მოსვენებით ვერცკი დაუძინია, ეშინია, სიზმარში ბოდვით არ წამოცდეს გულნადები აზრი რაიმე. ასეთია საბჭოეთის „სამოთხე“. ეს „სამოთხე“ მივატოვე და არა ნამდვილი სამოთხე, შეუდარებელი სამშობლო ჩვენი“.²

გალაკტიონი „ჯოჯოხეთურ სამოთხეზე“ საუბრობდა პოემა „ჯონ რიდში“. გრ. რობაქიძეს მაინც სამშობლოს „შორეული ფესვები“ აცოცხლებდა უცხოეთშიც.

მწერალი ახალგაზრდებს გულწრფელად ურჩევდა, განრიდებოდნენ „ბოლშევიზმის „გამხრწნელ ძალას“, ამასთან სწამდა, რომ მისი მომაკვდინებელი შხამი მათი სულის ძირა ფენებამდე ბოლომდე არ იყო მიღწეული. გრ. რობაქიძეს „ამ ძირა ფენებში“ ეგულებოდა „ხმა იდუმალი“, „გულისძგერა და მაჯისცემა“, „გონმეტყველება“ საქართველოსი.³

ბოლშევიზმს ახასიათებდა მწერალი ასევე ინტერვიუში კალისტრატე სალიასთან და აღნიშნავდა რომ „ჩაკლულ სულში“ მოლეკულურად არის განსხილული“, თუ რა ემართება ადამიანს ბოლშევისტურ არეში, სულ ერთია, არის იგი ბოლშევიკი თუ არა ბოლშევიკი... ამ რომანში წინასწარ ხილულია ჩანასახი ე.წ. საჩვენებელი პროცესსთა“ (*ინტერვიუ გრიგოლ რობაქიძესთან*).⁴

მწერალს მიაჩნია, რომ ბოლშევიზმის ატმოსფეროს გაგებისათვის საჭიროა გქონდეს „მეექვსე გრძნობა“.⁵ გრ. რობაქიძეს არ ასვენებდა „ჭინკების ფერხული“ და „კუდიანების არული“ (*საქანელა და სახრჩობელა*). მწერალი წუხდა, რომ მას საქართველოში არ ახსენებდნენ მაშინ, როცა „ანტი“ ბუნინის ნაწერები ათი ათასობით ქვეყნდებოდა რუსეთში: „აქ შესაძლოა ვინმემ თქვას: „ბუნინი ბუნიია და“... ჭინკამ წამოყოს თავი (ეს ჯიში კაცუნათა ალბათ ჯერ არ გადაშენებულა (*წერილი ირაკლი აბაშიძეს*)).⁶

„...ჭინკა უარყოფითი ზოლია ქართული ყოფისა... ჭინკას არ ახარებს რა, საკუთარი ყოფაც არ ახარებს. სხვის მარჯი მისთვის უბედურებაა. იგი ჟამყოველ მარცხს უცდის სხვისას. მხოლოდ მაშინ იხიერებს,

¹ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. II, გვ. 6-7.

² გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. II, გვ. 7.

³ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. IV, გვ. 763.

⁴ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. IV, გვ. 8.

⁵ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. IV, გვ. 229.

⁶ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. IV, გვ. 236.

თუ რაიმე მარცხი დაგემართა... გულში გახარებული, მოდის და დამარცხებულს მოგისამძიმრებს... ჭინკა... გამჭრიახია... ვირემშაკა... ახლა მოვისმინოთ გაელვებული ჭინკის პასუხი კითხვაზე: რატომ ბუნინი რუსეთში და არა რობაქიძე საქართველოში ასე? მესმის მისი სიტყვა, დიდრაჯული: „ბუნინი, ბატონო, ბუნინია და... აქ პაუზა. იცის, უფრო მეტყველია. მარცხენა წარბი ოდნავ აუქნევია – ეს გაკვირვებისთვის. ბაგის მარჯვენა კუთხე ოდნავ შეუკუმშავს – ეს ირონიისთვის. ჭინკის ბუნება რომ ვიცი, ვხვდები მყისვე: რომ ბუნინი მას, ისე, აინტერესებს, როგორც „შარშანდელი თოვლი“. ბუნინით მას მხოლოდ ეს ჰსურს: მე „ნამკრას“, გარნა ჩემი „ნაკვრა“ არც ისე იოლია და აი რატომ: როცა ბუნინს ნობელის პრემია მიენიჭა ნიგნისთვის „არსენიევის ცხოვრება“, დაინერა, რომ ის, ვინც შეძლებდა მარადიული რუსეთის გადმოცემას, არის ავტორი რომანისა „ჩაკლული სული“ (წერილი ირაკლი აბაშიძეს).¹

გრ. რობაქიძეს გაგონილი ჰქონდა ჯადოქრად გამოცხადებული გიორგი გურჯიევის სახელი, მაგრამ სურვილი არ ჰქონდა გაცნობოდა მის ნიგნს „ბელზებელის დღიური“, თუმცა კარგად იცოდა გურჯიევის მოსწავლის – უსპენსკის განმარტებებით სავსე ნიგნი მის მეთოდზე სწავლების შესახებ და ასკვნიდა: „გურჯიევის „უცნობი მოძღვრების ფრაგმენტები“ საინტერესოა, თუმცა „ბნელია“, სიტყვის ორივე მნიშვნელობით“.²

„ჩაკლული სულის ავტორი უკომპრომისო იყო საკუთარი ქმედებების შეფასებაში და კიცხავდა თავის არსებაში აღმოჩენილ „პატივმოყვარეობის დემონს“. „1927 და 1931 წლებში ჩემს საზღვარგარეთულ პასპორტში ოთხი წლით ახალგაზრდად ჩავანერინე თავი (სინამდვილეში 1980 წელს დავიბადე). დაბადების ცნობა არ მოუთხოვიათ. ყველა ლექსიკონში ასეა. დღეს ვხედავ, პატივმოყვარეობის დემონს ადვილად გავეგე ფეხქვეშ“.³

ამავე დროს, მწერლის დემონი ჩვეულებრივ ადამიანურ შესაძლებლობებზე ამაღლების მაუწყებელია: „...ჩემში მყოფი დემონი, – „დემონი“ ანტიკური გაგებით – მეუბნება: „გრიგოლ, ხომ ხარ არაადამიანურად ძლიერი?“ (გიტა ფონ შტრახვიტცის).⁴

¹ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. IV, გვ. 765.

² გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. IV, გვ. 684.

³ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. IV, გვ. 674.

⁴ გრ. რობაქიძე. ნაწერები. წგნ. IV, გვ. 739.

LUARA SORDIA¹

DEMON OF OUTSTANDING ARTIST AND AUTHORITIES BY GRIGOL ROBAKIDZE'S POINT OF VIEW

Demonic images are reflected in the Bible, Mithology, traditional literature in positive as well as in negative content. One of the most greatest Greek Philosopher Plato thought of Demon as a symbol of the Deepest Mind. In the Biblical text the Evil One appeared before Adam and Eva as a snake.

Bodelaire adored Satan, "The nicest Diabolos" – the evil one thought the Evil took a human being to the Good. Goethe dedicated Demon with Genial Spirit and thought of him as an Angel, thought of Paganini, Beethoven, Byron as Demonic persons as well as his own personal and outstanding political figures Friedrich the Great, Peter the Great. Stefan Zweig wrote of Fiodor Dostoevsky's heritage's demonic (as well as Divine) sources. Konstantine Gamsakhurdia, Galaktion Tabidze thought of Demonic as a symbol of especial spiritual ability. Portraits of Demons, Satan are reflected in a positive as well as in the negative vien in the literature books of Grigol Robakidze. On the one hand, the artist thought of Demon as an inspirator of artistic talents, symbol of the greatest abilities. On the other hand Robaqidze wrote about demonism of Bolshevism, Marxism, Revolutions (especially Russian Revolution) Robaqidze named as a Demons an outstand persons of Russian revolution – Lenin, Stalin, Trotsky.

The Soviet democracy was called "Demonocracy" by Robaqidze (that was his own newlogism). The artist saw the Evil One "Above Georgia". Grigol Robakidze was a prophet, he foresaw cruel in Soviet Empire.

¹ *Luara Sordia* – Doctor of Philological Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

სოფიო ტაბალუა¹

აუდიტორიაზე ზამოქმედების მქანნიშეჰი “GLOSSE”-ში

თანამედროვე ეპოქა თავისი ტექნოლოგიური და ფინანსური ძალე-ბის დახმარებით ჟურნალისტიკის ტრადიციულ ფასეულობებს უმძიმესი და უდიდესი კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებს, რადგანაც დღეს ის დროა, როცა ჟურნალისტს უაღრესად მკაფიო გააზრება სჭირდება იმისა, რას როგორ აკეთებს. მან უნდა შეძლოს არსებულ რეალობაში მოქმედ ფა-სეულობათა გათვითცნობიერება, შემდეგ კი ყველაზე მისანვლომი და გასაგები ენის პოვნა მკითხველთან.

თანამედროვე ჟურნალისტიკის მხატვრულ-პუბლიცისტიკური ჟანრე-ბის მკვლევარები ადვილად დაგვეთანხმებიან, რომ ამ ჟანრის ბევრი ნარმომადგენელი ლიტერატურასთან უახლოეს კავშირს ავლენს. მათ შორისაა ჩვენი კვლევის ობიექტი Glosse – გერმანულენოვანი პრესის სა-ტირული ხასიათის მხატვრულ-პუბლიცისტიკური ჟანრი.

ამ სტატიაში ჩვენი მიზანია მოკლე ანალიზი გავაკეთოთ იმ მექანი-შემებისა, რომლითაც ინტერესებდა Glosse-ს აუდიტორია.

ზოგადად ცნება აუდიტორია შეტყობინებათა მიმღებს გულისხ-მოზს. „მასობრივი კომუნიკაციის ყველა არხს თავისი აუდიტორია ჰყავს. მას ერთი თავისებურება ახასიათებს – აუდიტორიას აქვს უნარი მიიღოს შეტყობინება და ამასთან ერთად ამ შეტყობინების ენობრივი ფორმა ანუ მისი მოდელი“.² Glosse-ს აუდიტორია არის საზოგადოება. „საზოგადოებაზე ორიენტირებულ მასმედიას თემებსა და პრობლემებს თვით საზოგადოება „კარნახობს“, თუმცა შეგვიძლია Glosse-ს საზო-გადოება ცალკე დეფინიციად განვიხილოთ, ის უფრო მიზნობრივი აუ-დიტორიისთვის განკუთვნილი ჟანრია, ვინაიდან კონკრეტული ტიპის შინაარსისადმი განსაკუთრებული ინტერესის მქონე საზოგადოების ერ-თობლიობაა. ამიტომაც ხშირად აღნიშნავენ, რომ Glosse-ს „მცირე აუ-დიტორია“ ჰყავს და ამ აზრს აქვს არსებობის უფლება და ეს ცალკე განხილვის საგანია. Glosse-ს აუდიტორია ამ ჟანრისგან კონკრეტულ

¹ სოფიო ტაბალუა – ფილოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² რ. სურგულაძე, ე. იბერი. მასობრივი კომუნიკაცია. თბ., 2003, გვ. 222.

შემთხვევაზე განსაკუთრებული მიდგომით გაშუქებას ელოდება და სწორედ ეს განასხვავებს მის აუდიტორიას სხვა აუდიტორიისგან. Glosse-ს აუდიტორიაზე ზემოქმედების ხერხებია: ირონია, სარკაზმი, ფიგურული ენა და ქარაგმა, რიტორიკა, გახსნილობა, ალეგორია, რეალური ცხოვრების ასპექტები, იმანენტურობა.¹

Glosse-ს ავტორი ვერ შეარჩევს ისეთ საზოგადოებრივ მოვლენას, რომელსაც საფუძველშივე არ უდევს ირონიის განვითარების ნიშნები, ან სარკაზმი არ გამოიყენოს რეალური ცხოვრების ასპექტების გამოყენებისას, ან ქარაგმულად არ გადმოსცეს განზოგადებული მოვლენა. Glosse ეხება რა ამა თუ იმ რეალურ მოვლენას, განსაკუთრებულად ჭარბად იყენებს გაზვიადებას ირონიის ხარჯზე. ჟურნალისტს უფლება აქვს „ჩუმი დამკვირვებლის“ როლი გაითამაშოს: დააკვირდეს, აღწეროს რეალური მოვლენა, განიხილოს მისი პრობლემები სარკაზმისა და ირონიის გამოყენებით.

ტექსტის სემანტიკური ინტერპრეტაციის ერთ-ერთი ძირითადი ორიენტირი – კომპოზიცია მოიცავს შემდეგ ოთხ კომპონენტს: პრესიგნალი (Praesignal); ტექსტის დასაწყისი (Eingangstext); ძირითადი ტექსტი (Mikrotext); ტექტის დასასრული (Schlusstext).²

ყურადღება გვინდა გავამახვილოთ პრესიგნალისა და ტექსტის დასასრულის მნიშვნელობაზე Glosse-თვის. Glosse-ს ტექსტის პრესიგნალი ტრადიციულად გვხვდება ან ქვესათაურად ან პირველ აბზაცში. თამამად შეიძლება ითქვას, რომ Glosse პრესიგნალით „იჭერს“, „აღიზიანებს“ მკითხველს, დაინტერესებული მკითხველი იწყებს რა კითხვას, ელოდება საზოგადოებრივი მოვლენა-პრობლემის ირონიულ, სარკაზმითა და შედარებებით სავსე, გაზვიადებულ განხილვას, რომელიც ტრადიციულად მთავრდება კულმინაციით, რომელიც გააცინებს, მაგრამ ამავე დროს ჩააფიქრებს მკითხველს და გაღიმებული და დაფიქრებული მკითხველი გვერდზე გადადებს მას.

ახლა შევეცადოთ ეს ყველაფერი კონკრეტული Glosse-ს სტატიის მაგალითზე წარმოვადგინოთ და დავრწმუნდეთ ზემოაღნიშნულის სისწორეში. 2016 წლის 7 ივლისს „Stuttgarter Zeitung“-ში გამოქვეყნდა სტატია სახელწოდებით „Zeitmangel“ – „დროის უკმარისობა“.³ ავტორი ეხება

¹ **ს. ტაბალუა.** მედიაჟანრი Glosse როგორც ლიტერატურული ფენომენი. დისერტაცია, წარდგენილი ფილოლოგიის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2010, გვ. 133-134.

² **ვ. ფურცელაძე.** ტექსტი როგორც წერილობითი მოღვაწეობის გაცხადება. თბ., 2014, გვ. 189.

³ **M. Hohnecker.** Gesammelte Glossen als Buch. *Zeitmangel*, – <http://www.stuttgarter-zeitung.de/inhalt.gesammelte-glossen-als-buch-zeitmangel.d39d286f-45a1-485f-949f-a6b3ce89c660.html>. საინტერესოდ ჩავთვალეთ Glosse-ს მთლიანი ტექსტი მოგვეწოდებინა ჩვენი თარგმანითურთ:

Zeitmangel

თითქოს ბანალურ, მაგრამ თანამედროვე ეპოქაში ძალიან აქტუალურ და მტკივნეულ თემას. პრესიგნალი – Die Zeit ist knapp – und lässt sich nur auf Zifferblättern anhalten – დრო ცოტაა – მისი გაჩერება მხოლოდ ციფერბლატებზე შეიძლება- თავიდანვე მკითხველის პროვიცირებას იწვევს. ავტორის თქმით, „ადამიანს არასდროს აქვს საკმარისი დრო, ყოველთვის რალაც ხდება, იგი მუდმივად დასცქერის მობილურ ტელეფონს,

Die Zeit ist knapp – und lässt sich nur auf Zifferblättern anhalten.

Stuttgart – Nie hat man genug Zeit, immer ist irgendwas, ständig muss man auf sein Handy gucken, den Zeitmangel twittern. Und da ist noch gar nicht eingerechnet, dass man jetzt auch wieder so viel Zeit braucht, um das Mostobst zur Mostobstannahmestelle zu bringen und dem Taxifahrer den

Schulwegeplan im Rahmen der Aktion „Sicherer Schulweg“ zu erklären, weil auch das Kind gar keine Zeit mehr hat, selbstfüßig zur Bildungseinrichtung zu watscheln. Stress! Stress!! Stress!!! Der Tag sollte 29 Stunden haben, das Jahr 497 Tage, das Leben 893 Jahre. Aber nicht mal das kriegt die Regierung hin.

Die britische Organisation Macmillan Cancer Support hat nun ausgerechnet, wie viel Zeit wir durchschnittlich im Jahr mit Dingen verbringen, die nun wirklich unwichtig sind. Die man sich also sparen könnte, um wieder etwas mehr Zeit zu gewinnen für die Facebook-Pflege oder um noch zwei bis 367 Selfies zu schießen. 6,8 Tage sitzen wir zum Beispiel auf dem Klo. Das muss nicht sein.

Würden wir die 63 Tage, die wir alle durchschnittlich im Jahr Diät machen, auf 364 erhöhen, wäre Stuhlgang überflüssig. 11,3 Tage haben wir eine Erkältung, 11,9 Tage waschen wir Wäsche, 7,9 Tage lang suchen wir irgendetwas. Aber was? Den Sinn des Lebens? Oder den Notausgang?

დროის უკმარისობა

დრო ცოტაა – მისი გაჩერება მხოლოდ ციფერბლატებზე შეიძლება ადამიანს არასდროს აქვს საკმარისი დრო, ყოველთვის რალაც ხდება, მუდმივად მობილურ ტელეფონს უნდა უყუროს, ტვიტერში უნდა წეროს დროის უკმარისობაზე. ის კი არ გამოუანგარიშებია, რომ ზუსტად იგივე დრო სჭირდება როგორც უწინ ხილის მაჭრის მიტანას ჩაბარების ადგილზე ან კიდევ ტაქსის მძღოლისთვის „სკოლის უსაფრთხო გზის“ ახსნას, რადგან ბავშვს არა აქვს დრო ტაატ-ტაატით წავიდეს საგანმანათლებლო დაწესებულებაში. სტრესი! სტრესი! სტრესი!!!

აი, დღეს უნდა ჰქონდეს 29 საათი, წელს – 497 დღე, სიცოცხლე კი 893 წელი უნდა გრძელდებოდეს. მაგრამ ეს მთავრობას მაინც არ ესმის.

ბრიტანულმა ორგანიზაციამ Macmillan Cancer Support გამოიანგარიშა, რამდენ დროს ვხარჯავთ წელიწადში იმ საგნებზე, რომლებიც ნამდვილად უმნიშვნელოა. ადვილად შესაძლებელია დროის დაზოგვა, რათა უფრო მეტი დრო გქონდეს facebook-ისთვის ან კიდევ 367 Selfie-ს გადასაღებად. თურმე 6,8 დღე ვზივართ ტუალეტში – შეუძლებელია!

თუ ჩვენ წელიწადში დიეტის დაცვას 63 დღიდან 364 დღემდე გავზრდით, მაშინ დეფეკაცია ზედმეტი იქნებოდა. წელიწადში 11,3 დღე ვყოფილვართ გაცივებულები, 11,9 დღე ვრეცხავთ თურმე, 7,9 დღე ვეძებთ რალაცას თურმე, ნეტა, რას ? ცხოვრების არსს?

იქნებ საგანგებო გასასვლელს?

დროის უკმარისობაზე წერს ტვიტერში“ (Nie hat man genug Zeit, immer ist irgendwas, ständig muss man auf sein Handy gucken, den Zeitmangel twit-tern).¹ აქ ახალი არაფერი უთქვამს ავტორს, ეს ისედაც ყველამ იცის და სწორედ ამაზე ვსაუბრობდით, როცა აუდიტორიაზე ზემოქმედების ერთ-ერთ მექანიზმზე – რეალური ცხოვრების ასპექტების გამოყენებაზე გავამახვილეთ ყურადღება. თემა ნაცნობია, პრობლემა გადაუჭრელი და Glosse-ს ავტორისთვის უკვე ირონიად იქცა სოციალურ ქსელებში ამაზე საუბარი. თუმცა, ავტორი საბოლოოდ საზოგადოებას „წუნუნის“ გამო არ ადანაშაულებს, ამაში უფრო ღრმა ფესვებს ხედავს.

ავტორმა გადაწყვიტა ბრიტანული ორგანიზაციის კვლევის შედეგების ანალიზი ჩაეტარებინა და გვამცობს: ადამიანს საკმარისი დრო რომ ჰქონდეს – „დღეს 29 საათი უნდა ჰქონდეს, წელიწადს – 497 დღე, ცხოვრებას – 893 წელი“ (Der Tag sollte 29 Stunden haben, das Jahr 497 Tage, das Leben 893 Jahre).² თუმცა არანაირი კვლევის შედეგები არ აინტერესებს მთავრობას, ის მაინც მხოლოდ თავისთვის აყალიბებს ცხოვრების საუკეთესო პირობებს.

ავტორი დანაწევრებით აღნიშნავს, რომ დროის უქონლობა იმდენად დიდი პრობლემაა, რომ „ბავშვსაც კი არ აქვს დრო ზანტად, ტაატ-ტაატით მივიდეს სასწავლებელში“ (das Kind gar keine Zeit mehr hat, selbstfüßig zur Bildungseinrichtung zu watscheln).³ ის ფიქრობს, რომ უფრო დიდ პრობლემაში გადაიზარდა და ადამიანები საკუთარ თავს უსვამენ შეკითხვას: „რაშია ცხოვრების აზრი?“ (Den Sinn des Lebens), „იქნებ საგანგებო გასასვლელის პოვნაში?“ (Oder den Notausgang?).⁴

ავტორმა ისე დაალაგა ფაქტები, რომ საბოლოოდ ირონია ნარევე ტრაგედიად წარმოგვიდგინა. კვლევის შედეგები სატირად აქცია, ბოლოს რიტორიკული შეკითხვის დასმით მთელი სტატია აუდიტორიის გამოძახილად გარდაქმნა და არჩევანის საშუალება ისევ საზოგადოებას დაუტოვა. აქედან გამომდინარეობს Glosse-ს საზოგადოებაზე ზემოქმედების ერთ-ერთი მექანიზმი – გახსნილობა და Glosse თამამად შეგვიძლია მივაკუთვნოთ „ღია“ ტექსტების რიგს. „ისინი თავიანთი გახსნილობის გამო ინტერპრეტაციის მრავალ შესაძლებლობას შეიცავენ და აუდიტორიაში კომუნიკაციის პროცესის თანამონაწილეებს ეძებენ და არა უპირობა თანამოაზროვნეებს“.⁵

Glosse მოცემული სტატიის საფუძველზე აშკარაა მისი ტექსტი გახსნილი ხასიათი, თუმცა აქვე უნდა ითქვას, რომ მისი აუდიტორია ყოველთვის მზადაა პოლემიკისთვის, საკუთარი აზრის გაფიქსირება-დაცვისა და განათლების დონის ამალღებისთვის. ხსენებული სტატიით ავტორი

¹ M. Hohnecker. Gesammelte Glossen als Buch. *Zeitmangel...*

² M. Hohnecker. Gesammelte Glossen als Buch. *Zeitmangel...*

³ M. Hohnecker. Gesammelte Glossen als Buch. *Zeitmangel...*

⁴ M. Hohnecker. Gesammelte Glossen als Buch. *Zeitmangel...*

⁵ რ. სურგულაძე, ე. იბერი. მასობრივი კომუნიკაცია, გვ. 237.

Glosse-ს მკვლევარებს კიდევ ერთხელ გვარწმუნებს, რომ Glosse „ემოციების“ ჟანრია¹ და ავტორის ზომიერი შეფასებები თუ განზოგადებები ამართლებს მიზნობრივი აუდიტორიის იმედებს.

SOPHIO TABAGHUA²

INFLUENTIAL MACHINERY OF “GLOSSE” ON THE AUDIENCE

German innovative journalistic genre “Glosse” makes emotional evaluation of events and facts using Aesthetic machinery.

On the basis of “Glosse’s” article we’ve presented those influential devices with the help of which “Glosse” maintained its aimful audience.

We have tried to prove the views of “Glosse’s” researchers, that it rises the level of the audience and using special aesthetic devices make great influence on the reader.

The article also deals with one of the benchmarks of semantic interpretation of “Glosse’s” text - the composition and we also discuss the compositional structure of “Glosse”. We’ve essentially paid attention to its two components: The pre-signal and the end of the text. The pre-signal as an amazing component, the place of which is traditionally after the title of the article that provokes the reader and the end of the text as “culmination”, as an essential component of “Glosse’s” text. This is the component that makes “Glosse’s” text “an open” text, its function is to make a reader laugh or think, or make an audience express its own interpretation.

On the basis of the discussed newspaper article we’ve shown the mechanisms that influence the audience of “Glosse’s” text, we’ve pointed once again that devices that influence the audience: irony, sarcasm, parable, the aspects of real life is the result of the request of the epoch of the modern society and the change of traditional values of journalism.

¹ ს. ტაბაღუა. მედიაჟანრი Glosse როგორც ლიტერატურული ფენომენი, გვ. 128.

² *Sophio Tabaghua* – PhD in Philology, Assistant Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

მარინე ტურავა¹

ვაჟა და თანამედროვეობა

155 წელი გავიდა ვაჟა-ფშაველას დაბადებიდან და 101 წელი მისი გარდაცვალებიდან. ქართული მხატვრული აზროვნება, ლიტერატურა დღეს უკვე წარმოდგენილია ამ სახელის გარეშე. ვაჟა საინტერესოა არა მხოლოდ თავის შემოქმედებით, არამედ ბიოგრაფიითაც. ედგარ პოზე ამბობდნენ, რომ მას ისეთი ლიტერატურული ბიოგრაფია აქვს, ეტყობა, ისიც თავად გამოიგონაო. ვაჟას ცხოვრების წესს, ყოფას არ სჭირდება მითოსურ საბურველში გახვევა, იგი ისედაც მითოსურია. როგორც თამაზ ჩხენკელი წერს თავის ცნობილ წერილში „ვაჟა მომავლის პოეტი“: მასში ერთმანეთს ერწყმოდა მთაში მიყუყულები მეომარი და მოლექსე ხალხის არქაული ხედვა, ცივილიზებული ქართველი კაცის ფსიქოლოგიას.

ის 1888 წლიდან მუდმივად ჩარგალში ცხოვრობდა, სხვა გლეხებივით, ხნავდა მინას, უვლიდა საქონელს და ნადირობდა, მთის ხალხში დიდი ავტორიტეტითა და გავლენით სარგებლობდა. იშვიათად ჩამოდიოდა ბარად. ფშაური ზამთრის გრძელ ღამეებში დაინერა მისი გენიალური პოემები, ლირიკა და პროზა. მეორე მხრივ, ვაჟა პეტერბურგში ნამყოფი განათლებული ქართველი იყო, რომელიც ნიცშეს კითხულობდა, მის „ზარატუსტრას“ აკრიტიკებდა. როგორც ცნობილია, გრიგოლ რობაქიძის ლექციასა და მის გარშემო გამართულ დისკუსიას მოჰყვა ნიცშეს სახელის პოპულარობა საქართველოში და აქედანვე იწყება ვაჟას დაინტერესებაც. ნიცშე ევროპაში მოდერნისტული აზროვნების სათავეებთან იდგა, მან ხაზი გაუსვა ევროპული ყოფიერების კრიზისს და ახალი აზროვნების, ეპოქის დასაწყისს. ზურაბ ქარუმიძე, როსტომ ჩხეიძე, სხვა მკვლევრები მიიჩნევენ, რომ სწორედ ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებით იწყება მოდერნისტული ტენდენციები ქართულ ლიტერატურაში, რაც მეოცე საუკუნის პირველ ნახევარში კიდევ უფრო გაღრმავდა და გამოიკვეთა.

ცნობილია, რომ პოეტს თავისი ნაწარები თბილისში ჭრელი ხურჯინით ჩაჰქონდა. პირველად ილია ჭავჭავაძესთან შეივლიდა ხოლმე

¹ მარინე ტურავა – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ხურჯინის „დასაბერტყად“, მწერლის თანამედროვე კრიტიკოსი, პუბლიცისტი და ჟურნალისტი, „ხომლელის“ ფსევდონიმით ცნობილი, რომანოზ ფანცხავა იგონებდა: „როცა მთელ საქართველოში მარტო ერთადერთი გაზეთი „ივერია“ ისტამბებოდა, ვაჟა-ფშაველას ჩვენ ვხედავდით ამ გაზეთში მომუშავეს. ილია ისე ღრმად იყო დარწმუნებული ვაჟას პოეტური ტალანტის დიადობაში, რომ სიტყვის შებრუნება არ ხერხდებოდა. ილიამ გასამხნეველად ჰონორარიც კი დაუნიშნა ვაჟას... პირველად სტრიქონში სამ-სამ კაპიკს აძლევდა, შემდეგ ჰონორარი გაუდიდა და ლექსებში შაური ეძლეოდა. ბოლოს ეს ჰონორარი თვითურ ჯამაგირად გაუხადა და თვეში 25 მანეთი დაუნიშნა. ის ერთადერთი იყო, ვისაც ასეთი ჯამაგირი ეძლეოდა“.¹ ფასდაუდებელია ილიას მხარდაჭერა არა მხოლოდ მორალური, არამედ ფინანსური თვალსაზრისითაც. ილია ჭავჭავაძემ გავლენა მოახდინა არა მხოლოდ ეროვნული ცნობიერების ჩამოყალიბებასა და ინსტიტუციების შექმნაზე, არამედ ლიტერატურულ-მხატვრული პროცესის, მწერლობის კონფიგურაციაზეც, რაც პეტერბურგში ნიკოლოზ ბარათაშვილის აღმოჩენით დაიწყო და წინამურის ტრაგედიაში, არაერთი ნიჭიერი მწერლის მხარდაჭერით გაგრძელდა.

ვაჟა ამავდროულად ოსტატურად თამამობდა ბილიარდს, ტფილისში ზოგჯერ ხურჯინით კი არა, ტროსკით დადიოდა. მაღალ საზოგადოებაში ძვირფას სიგარას ეწეოდა, თუმცა არ იყო მწვეელი. პოეტის „დავლათიანობაც“ არაერთხელ არის ხაზგასმული ქართულ კრიტიკაში. „დავლათიანი“, „ეტილიანი“, „ნანილიანი“ ღმერთთან წილნაყარობას ნიშნავს. ასეთი წილნაყარია ვაჟაც, რაც სამოციანელთა კონცეფციასაც ეხმიანება. ისინი ხომ პოეტს უფალსა და ხალხს შორის შუამავლად თვლიდნენ. „ალუდა ქეთელაური კაცია დავლათიანიო“, ამბობს თავის პირველ ეპიკურ და გამორჩეულ პერსონაჟზე ვაჟა.

პოეტის ფეთქებადი ხასიათიც კარგად არის ცნობილი და მისი სამართლიანი მუშტის ძალაც არაერთს უგემია. როგორი ლიტერატურული მემკვიდრეობა, მხატვრული სამყარო უნდა შეექმნა ასეთი პიროვნული აბრისის კაცს?!

ვაჟა-ფშაველას ფილოსოფიური პოემები, აზრის სიღრმისა და გამომსახველობის წყალობით, დიდ ხანს არ დაკარგავს აქტუალობას.

დავლათიანი ალუდა თემის გამორჩეული, შეიძლება ითქვას, იდეალური წევრია, პოემის დასაწყისში. მარტო ძალა კი არა, ჭკუა-გონებაც უჭრის და საფიხვნოს თავში მნიშვნელოვანი სიტყვა ეთქმის, თუ გადამწყვეტი არა. ქეთელაური სრულად შეცვალა მუცალის გმირობამ, აქედან დაიწყო მისი უცნაური ფერიცვალება. ამ თავგანწირვამ ალუდას, ურჯულოს მიღმა, ადამიანი დაანახა, ამიტომაც დაარღვია საუკუნოვანი ტრადიცია, რომელსაც თვითონაც გულმოდგინედ აღასრულებდა და და-

¹ ვაჟა-ფშაველა. მოამზადა თ. ვერულავამ, – burusi.wordpress.com/2010/04/11/vazha-pshavela-6.

მარცხებულ მტერს მარჯვენა არ მოაჭრა. აქიდან დაიწყო ალუდასა და თემის ჭიდილიც, დაპირისპირებაც.

იმავეს აკეთებს ქისტი ჯოყოლაც „სტუმარ-მასპინძელში“, საკუთარი სიცოცხლის ფასად იცავს ხევსურ ზვიადაურს, რომელიც „დღეს სტუმარია“ და რომლის გმირობითაც არა მხოლოდ ჯოყოლა, არამედ ალაზაც იხიბლება. ქისტეთში მოქმედების გადატანით ვაჟა კავკასიური ერთიანობის იდეას უსვამს ხაზს. ამ იდეის ხელახალი გაცოცხლებაა, ა. არაბულის ნიგნი „ვაჟაკაცობისას ამბობენ“, რომელიც სულ ახლახან გამოიცა და რომლის ავტორიც ხაზს უსვამს იმას, რომ მთის დაუნერელი ზნეობრივი კანონი ყველგან ერთნაირად მუშაობდა – ქისტეთშიც და ხევსურეთშიც, მტრის ხატის არსებობა ანუ ქისტებთან ჭიდილიც თუმ-ფშავ-ხევსურთა გამუდმებულ მზაობასა და თავდაცვისუნარიანობას ამტკიცებდა.

სამართლიანად შენიშნავს ფილოსოსფოსი და ლიტერატურის მკვლევარი ზ. შათირიშვილი: „სტუმარ-მასპინძელში ერთმანეთს უპირისპირდება არა „კოლექტიური“ და „ინდივიდუალური“, პიროვნება და საზოგადოება (თემი), არამედ ორი კანონი – სტუმარ-მასპინძლობის „ნესი“ (ოჯახის კანონი) და „ნესი“ სისხლის ალებისა (თემის კანონი). ჯოყოლა და ალაზა იცავენ ერთ ნესს, ხოლო თემი მეორეს, და ცხადია, რომ (როგორც ჭეშმარიტ ტრაგედიაში) ორივე მხარე მართალია“.¹

XX საუკუნის დასაწყისში ვაჟას ხან პანთეისტად მოიხსენიებდნენ, ხან რეტროგრადად და პაგანისტად, დღეს კი, XXI საუკუნის დასაწყისში მოდაშია მისი შემოქმედების, განსაკუთრებით ეპოსის, მიმოხილვა ნეოლიბერალური პროფანაციის პოზიციებიდან. „ვაჟა-ფშაველა მკითხველის წინაშე აყენებს ორი სიმართლის, მრავალი ჭეშმარიტების პრობლემას და როგორც ავტორი, გულშემატკივრობს ჭეშმარიტების იმ მხარეს, რომელიც ადამიანის უფლებებს საზოგადოების უფლებებზე მაღლა აყენებს“,² – წერს ლევან ბერძენიშვილი წერილში „ადამიანის უფლებები ქართულ ლიტერატურაში“. „ალუდა ქეთელაურის“ მიმოხილვისას კი, უფრო შორს მიდის და ვიდეოლექციაში ამბობს: „ვაჟა-ფშაველამ თქვა, რომ ალუდა ქეთელაური არის კაცი, რომელმაც მტრობა გააუქმა“ ან „ვაჟა-ფშაველამ თქვა, რომ მტერი, საერთოდ, არ არსებობს“.³ ეს პოზიცია, რბილად რომ ვთქვათ, ჰერმენევტიკის ყველა წესის დარღვევა და პოემის არასწორად წაკითხვაა. მკვლევარი, რა თქმა უნდა, ტექსტს უნდა ეყრდნობოდეს პირველ რიგში. ალუდა კი, ამბობს:

„მტერს მოვკლავ, კიდეც არ მოვსჭრი –
მარჯვენას მაგათ ჯიბრითა“.

¹ ზ. შათირიშვილი. ვაჟა-ფშაველა და პოეზიის საწყისი, – ჟურნ. „ჩვენი მწერლობა“. №13, 2006, გვ. 29.

² ლ. ბერძენიშვილი. ადამიანის უფლებები ქართულ ლიტერატურაში, – კრებ.: ადამიანის უფლებები და ქართული კულტურა. თბ., 2004, გვ. 77.

³ Artareatv. ქუჩის აკადემია Vol.1: ლევან ბერძენიშვილი. „ვაჟა ჩვენი თანამედროვე“, – www.youtube.com/watch?v=sT3Fz0o1i1l.

ამ ტრადიციის უწყვეტობის გამოვლინებად მიგვაჩნია გ. ჩოხელის მოთხრობა „ლეკთა ბელადი“, რომელიც თანამედროვე ქართული მისტიკური პროზის ნიმუშია. მოქმედება ჯერ XVII საუკუნის ბოლოს მიმდინარეობს: ლეკთა ბელადი ხამურზა ბეი, თავისი 50-კაციანი რაზმით, ხევსურებს გუდანის ჯვრის მეიდანზე ესხმის თავს. შემდეგ ავტორს XX საუკუნეში გადავყავართ – უნივერსიტეტის სტუდენტები ბარისახოში ჩამოდიან, ხევსურეთის მოსანახულებლად, მათ შორის არის 22-23 წლის ჯურხა. ეს ორი დრო ერთიანდება ჯურხასა და ხამურზა ბეის ვირტუალური შერკინებით, რომელიც მისტიკურ ელფერს იძენს და მტრის პატივისცემას, მარჯვენის მოკვეთის რიტუალის მნიშვნელობას უსვამს ხაზს.

ვაჟას უპირველესი ზნეობრივი მოთხოვნა პიროვნებად ყოფნაა. ერი ადამიანთა სულიერი ერთობაა, კოლექტიური პიროვნებაა. გველისმჭამელი მინდიაც, რომელიც ასეთივე აზრთა სხვადასხვაობასა და პოლარიზაციას ინვესტს ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში, სოციალურ სიბრტყეზე განიხილავს თავის ამქვეყნიურ მისიას და არა საზოგადოებრივზე. მინდიას მეშვეობით, ვაჟა იმ პირველყოფილი ჰარმონიის გახსენებას ცდილობს, როცა ადამიანი საკუთარი თავის გამოყოფას ვერ ახერხებდა გარემომცველი სამყაროსაგან და ის „უსულო“, „უენპირო“ (ვაჟას ტერმინებია) ბუნებასთან ერთად ერთ მთლიანობას წარმოადგენდა. ვაჟა-ფშაველას „მთანი მალალნი“, „მთის წყარო“, „ქუჩი“, „ჩხიკვთა ქორწილი“, „შელის ნუკრის ნაამბობი“ ამ პირველყოფილი ჰარმონიის ნოსტალგიად და გაგრძელებად შეიძლება ჩაითვალოს.

პოეტის საოცარ ლირიკას – ღრმას, ფაქიზსა და მგრძნობიარეს კი ყველაზე მეტად მიესადაგება გერმანელი ფრიდრიხ შოლდერლინის სიტყვები: „როგორც მინიდან იზრდება ბალახი, ისე იზრდება ენიდან ლექსი.“ დღევანდელი კონტექსტიდან, ცოტა არ იყოს, გაუგებარია აკაკის ბრალდებაც ვაჟას ენის მიმართ – „ენას გინუნებ ფშაველო“, რადგან ვაჟას ენა ლიტერატურულია პროზასა და პუბლიცისტიკაში, ეს არის „ღრმა ქართული“, ე.წ. ზოგადქართული, საუკეთესო ქართული, რომელიც რუსთაველისა და გურამიშვილის ენის მონათესავეა, მხოლოდ პოეზიაში გვხვდება ფშაური კილო. არსებობს მოსაზრება, რომ ვაჟა კონცეპტუალურად განსხვავდებოდა სამოციანელებისაგან, ძნელია, ბოლომდე ამ აზრის გაზიარება, თუმცა შესაძლოა აქ სწორედ პოეტის მოდერნისტული განწყობილება და ახლებური აზროვნება ვიგულისხმოთ.

ვაჟას პოეტური ტრადიციის გაგრძელებად უნდა ჩავთვალოთ ეთერ თათარაიძის პოეზია, ანაქრონიზმად თვით ვაჟა-ფშაველას მთის ერთიან დიალექტს თვლიდნენ, თათარაიძე კი IX საუკუნის ხანმეტი თუშურით წერს. საოცრებაა, მაგრამ ენა აიძულებს პოეტს სწორედ ის აქციოს მხატვრული აზროვნების იარაღად. ეთერ თათარაიძემ ჩაინერა საუბრები ვაჟას ქალიშვილთან გულქან რაზიკაშვილთან, რომ არა პოეტის გულისხმიერება, გულქანი ჩაკეტილ და უცნობ ადამიანად დარჩებოდა

ჩვენთვის, უამრავი საინტერესო ამბავი კი დაფარულად.

ქართულ სინამდვილეში მწერლის შემოქმედებაზე საუბრისას, რატომღაც ნაკლებ ყურადღებას აქცევენ ესეისტიკას, მაშინ როდესაც, მაგალითად ფრანგებისათვის სრულიად წარმოუდგენელია პოლ ვალერის მემკვიდრეობა მისი ესეისტიკის გარეშე. არგენტინელი მწერალი ხორხე ლუის ბორხესი წარმოუდგენელია თავისი წერილების გარეშე. ასევეა ვაჟა-ფშაველას ესეისტიკაც. 1905 წელს დაწერილი წერილი „კოსმოპოლიტიზმი და პატრიოტიზმი“ დღემდე პოპულარული და აქტუალურია. „ზოგს ჰგონია, რომ ნამდვილი პატრიოტიზმი ეწინააღმდეგება კოსმოპოლიტიზმს, მაგრამ ეს შეცდომაა. აყოველი პატრიოტი კოსმოპოლიტია ისე, როგორც ყოველი გონიერი კოსმოპოლიტი (და არა ჩვენებური) პატრიოტია.... ყოველი მამულიშვილი თავის სამშობლოს უნდა ემსახუროს მთელი თავისი ძალღონით, თანამოძმეთა სარგებლობაზე უნდა ფიქრობდეს და, რამდენადაც გონივრული იქნება მისი შრომა, რამდენადაც სასარგებლო გამოდგება მშობელი ქვეყნისთვის მისი ღვაწლი, იმდენადვე სასარგებლო იქნება მთელი კაცობრიობისთვის.“ ვაჟას თქმით, პატრიოტიზმი უფრო გრძნობის საქმეა, ვიდრე ჭკუა-გონებისა, კოსმოპოლიტიზმი კი მხოლოდ ჭკუის ნაყოფია, „მას ადამიანის გულთან საქმე არა აქვს“.¹ არ იქნება ურიგო დღეს ამ სიტყვების სწორად წაკითხვა და პოზიციის გაზიარება.

წერილი „ცოტა რამ ჩვენის ცხოვრების ავ-კარგისა“ ვაჟას თანამედროვე საქართველოს სოციალ-პოლიტიკურ რეალობასა და ყოფას აირეკლავს და მტკივნეულია დღესაც. მთავარია, ჩვენ ვისწავლოთ კლასიკური მემკვიდრეობის სწორად და მართებულად წაკითხვა და დასკვნების გამოტანა. „ნიჭიერი მწერალი“, „სად არის პოეზია“ მწერლობის დანიშნულებას ეხება, ურიგო არ იქნებოდა ახალგაზრდა შემოქმედებს უფრო გულმოდგინედ წაეკითხათ ისინი.

ვაჟა-ფშაველა არაერთი პოეტის ინსპირაციის წყარო გამხდარა. ქართული პოეზიისთვის მოულოდნელი სათაურით – „ვაჟა-ფშაველა ცხენით მიდის ჩარგლიდან თბილისში და გზად თავის ცოლს ებაასება“ ბესიკ ხარანაულმა პოეტის მინიბიოგრაფია წარმოგვიდგინა. „ყუაზეა ჩემი სული დასული, ქალო“² – 1913 წელია და ასე მიმართავს ვაჟა ცოლს. ამ ლექსს ეხმიანება აფხაზეთელი პოეტის გენო კალანდიას ტრიოლეტი „ვაჟა-ფშაველა,“ აქ პოეტი თბილისიდან ჩარგალში ბრუნდება:

„ვაჟა-ფშაველა ბრუნდებოდა სოფელში ღამით,
ბაგაში ედო ნაძვის კვარი და იის კონა,
გულს უხარებდა მშობლიური მდინარის სრბოლა,
ვაჟა-ფშაველა ბრუნდებოდა სოფელში ღამით“.³

ამ ლექსთა ტიპოლოგიურ მსგავსებაზეც კი ზედმეტია საუბარი, რადგან ორი განსხვავებული ხელწერის პოეტთან გვაქვს საქმე, ორ სხვა-

¹ ვაჟა-ფშაველა. თხზულებანი ათ ტომად. ტ. 9. თბ., 1964, გვ. 176.

² ბ. ხარანაული. ლექსები, პოემები. თბ., 1991, გვ. 361

³ გ. კალანდია. ფესვები. თბ., 2011, გვ. 230.

დასხა სამყაროსთან. ერთი რამ ნამდვილად სიმბოლურია – ჩარგლის გზაზე მიმავალი, ცხენზე ამხედრებული, ხურჯინგადაკიდებული დიდი წინაპარი კვლავაც არაერთ პოეტს აუმღვრევს შთაგონებას.

თანამედროვე ქართული პროზის სახეს დღეს „ნონფიქშენი“ ანუ „არაგამოგონილი“, „ნამდვილი“, „დოკუმენტური“ უფრო განსაზღვრავს, ვიდრე „ფიქშენი“ ანუ „მხატვრული გამონაგონი“. თითქმის არ არის მსოფლიოში ასე პოპულარული ფენტეზის ჟანრი, ქართული დეტექტივი, სოციალური მისტიკა, მაგრამ საკმაოდ განვითარდა დოკუმენტური და მხატვრულ-დოკუმენტური პროზა. აპრობირებული ჟანრი გახდა ბიოგრაფიული რომანისტიკა. უკვე გვაქვს სამი სრულფასოვანი ბიოგრაფიული თხზულება ვაჟა-ფშაველასზე: გიგი ხორნაშულისა და ზაურ ნაქაძის რომანები, როსტომ ჩხეიძის „დევეების სტუმარი“, რომელიც 2014 წელს გამოვიდა და სრულიად სხვა ჭრილში წარმოგვიდგინა ეპოქაცა და ვაჟა-ფშაველას ცხოვრების გზაც. პირველი ბიოგრაფიული რომანი კი, პოეტის ვაჟის ვახტანგ რაზიკაშვილის „მამაჩემი ვაჟა-ფშაველა“ იყო. „თუ ვინმეს სიკვდილს გაიგონებდა, ჭირისუფალივით შეწუხდებოდა ხოლმე. სოფელს ჭირსა და ლხინში გვერდში ედგა და არ გამოირჩეოდა მათგან, თავს არავისზე მალდა არ აყენებდა. პირიქით, უყვარდა შინაურობაში თავმდაბლობა, პატიოსნება, სინდისი, ადამიანის სამსახური და ხალხის ზნე-ჩვეულებების პატივისცემა. არ დააკლდებოდა არც ხატობას, არც ქორწილს, არც ხალარჯობას, ყველგან გაჩნდებოდა თავისი საკლავით“,¹ იგონებს შვილი.

აქვე არ შემოიძლია დიდი პოეტის უფროსი ვაჟი ლევან რაზიკაშვილი არ გავისხენოთ. ის დუშეთის მაზრის მილიციის უფროსი იყო. 1924 წლის აგვისტოს ტრაგიკული მოვლენების შემდეგ მას ნაბრძანები ჰქონდა ქაქუცა ჩოლოყაშვილის შეპყრობა, რომელიც მისი თანაკლასელი გახლდათ. მიუხედავად მოსალოდნელი საფრთხისა, ლევანი ქაქუცას სამშობლოდან გაქცევაში დაეხმარა. პოეტის ვაჟი დააპატიმრეს და სასჯელის უმაღლესი ზომა მიუსაჯეს. სამი ქართველი მწერალი – შალვა დადიანი, პავლე ინგოროყვა და ალექსანდრე აბაშელი – ლევანის დასახსნელად ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტში სერგო ორჯონიკიძეს ესტუმრა. მან ლევანის გამოსხნაზე ცივი უარი განაცხადა – სამშობლოს მოლატეების ხსნა არ არსებობსო. ლევანი დიდი პოეტის ვაჟა-ფშაველას შვილიაო, მოკრძალებით შეახსენეს სერგოს. ცოცხალი რომ იყოს, მაგ თქვენს ვაჟა-ფშაველასაც ზედ მივაყოლებდიო, ბრძანა მალაღჩინოსანმა ქართველმა.² არსებობს ფოტო, სადაც პოეტი თავის ცოლ-შვილთან ერთად, იმ ადგილას, სადაც ადრე ლევანი მდგარა, მისი გამოსახულება ამოუჭრიათ და სიცარიელე ფარით დაუფარავთ. კიდევ კარგი, ამ საშინელმა დრომ ჩაიარა და ყველაფერს თავისი სახელი დაერქვა.

იყო დრო, როცა გრიგოლ კიკნაძემ სცადა შეექმნა ახალი დის-

¹ ვ. რაზიკაშვილი. მამის ხასიათი, – <http://www.presa.ge/new/index0.php?m=lit&A-ID=8586>.

² რ. ჩხეიძე. ბედი პავლე ინგოროყვასი, თბ., 2015, გვ. 254.

ციპლინა – ვაჟაოლოგია, ცნობილი მკვლევრის ეს ნამონყება მაშინ ვერ განხორციელდა. არადა, ვაჟა-ფშაველას შემოქმედების არაერთი მნიშვნელოვანი საკითხი ისევ მოითხოვს კვლევასა და რეფლექსიას. ჩვენი აზრით, ამ ეტაპზე მაინც კარგი იქნება იდეის სისრულეში მოყვანა და ვაჟაოლოგიის, როგორც დამოუკიდებელი დარგის, ჩამოყალიბება.

MARINE TURAVA¹

VAZHA AND MODERN EPOCH

Vazha-Phshavela was born 155 years ago, 101 years are passed from his death. It is not possible to imagine Georgian mentality without his name. Vazha's life is as interesting as his biography. It is said of Edgar Poe, his life is as literary, maybe be it is contrived It is not necessary to read Vazha's life in mystical aspects, its mystical itself. Tamaz Chkhenkeli writes in his article "Vazha-Phshavela – a Poet of Future" his personality includes: a mountain warrior, poet, archaic outlook of people and civilized Georgian man's psychology. From 1888 Vazha lived in Chargali constantly, like other peasant he was a typical hunter, agriculture, he had a name of an outstanding person and a great influence, he rarely came to the town. His masterpieces were written at long winter nights of Pshavi. On the other side, Vazha-Phshavela was a well-educated person – he graduated the Peterborough university. He criticized Nitsche's Zarathustra. The popularity Nitsche was based on Grigol Robaqidze articles and discussion around them as well as popularity of Vazha. Nitsche was a founder of European modernism, he emphasized a crisis of European being and beginning of new world. Otar and Rostom Chkheidze, Zurab Qarumidze an other thinkers underline that the tendencies of modernism are based on Vazha's literary heritage, these tendencies were reflected later in the 20 th century in Georgia. The Poet brought his masterpieces to Tbilisi in colourful "Khurjini" (a beg); he was a guest of Ilya Chavchavadze. Romanot Pantskhava well-known as "khomleli" was said: "It was the only newspaper in Georgian – "Iveria" publishing Vazha's Poems. Ilya was sure in the greatest talent of Vazha-Phshavela so he constantly gave him salary 25 maneti a month.

Lyrics, poems, essays of Vazha are still to actual. A well-known Georgian thinker Grigol Kiknadze tried to create a new discipline – Vazhalogy but in vain. Reflection and searehing of Vazha's literary heritage is too important. I think we have to try to create Vazhalogy as an independent part of Georgian literary critique.

¹ **Marine Turava** – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნონა ქომეთიანი¹

ირლანდიის თემა ჯორჯ მურის შემოქმედების
პირველ პერიოდში

შეიძლება ითქვას, რომ ინგლისელი მწერალი ჯორჯ მური (1852-1933) ეკუთვნის ერთდროულად სამ ქვეყანას: ირლანდიას, სადაც დაიბადა და ბავშვობა გაატარა თუ არ ჩავთვლით იმ ათ წელს, რომლის დროსაც იგი დუბლინში ცხოვრობდა და აქტიურად მონაწილეობდა ირლანდიურ ლიტერატურულ აღორძინებაში; საფრანგეთს, სადაც ფრანგულ ენაზე ჩამოყალიბდა მისი აზროვნება და ინგლისს, რომელიც მოწმე გახდა მისი სამწერლო მოღვაწეობის როგორც პირველი ნაბიჯებისა, ისე მისი დასასრულის. თითოეულმა მათგანმა წარუშლელი კვალი დასტოვა მასზე როგორც პიროვნებასა და მწერალზე.

აღსანიშნავია, რომ მიუხედავად ფრანგული და ინგლისური ლიტერატურების გავლენისა, ირლანდია მეტ-ნაკლებად ყოველთვის იყო და რჩება ჯ. მურის ნაწარმოებების თემად.

აი რას წერს ჯორჯ მური თავის ავტობიოგრაფიულ ნაწარმოებში „ყმანვილი კაცის აღსარება“: „ყველაზე შთამბეჭდავი წლები ოციდან ოცდაათ წლამდე, როცა გრძნობა და გონება უკიდურესად დაძაბულია, მე, ყველაზე შთაბეჭდილებიანმა ადამიანმა საფრანგეთში გავატარე როგორც ენთუზიასტმა, რომელიც მთელი სულითა და გულით ისწრაფვოდა გაიგივებულიყო ფრანგულ გარემოსთან, ახალ ადამიანად ჩამოყალიბებულიყო, შეეთვისებინა სხვა ერის იდეალები, ზნეობა, ფიქრები. და იმდენად დიდ წარმატებას მივაღწიე ამ საქმეში, რომ როცა შინ დავბრუნდი, ყველაფერი ახალი და უცხო იყო ჩემთვის. ლონდონელთა ჩვეულებებსა და ცხოვრებაზე არაფერი ვიცოდი... მათი ფიქრებისა და გრძნობების არაფერი მესმოდა, არც სიმპატიის გრძნობა მქონდა მათდამი“.²

ჯ. მურის ცხოვრება ლონდონში მკვეთრად განსხვავდებოდა მისი ცხოვრებისგან პარიზში. აქ ძალიან ბევრს მუშაობდა. იქნებ იმ დროისთ-

¹ ნონა ქომეთიანი – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² G. Moore. Confessions of a Young Man. London, William Heinemann, 1886, გვ. 123. ელექტრონული ვერსია: <https://archive.org/details/confessionsofyou00mooruoft>.

ვის ემზადებოდა, როდესაც თავისი კალმით მოუხდებოდა ცხოვრება. შეეცადა გასცნობოდა მის თანამედროვე ინგლისურ ლიტერატურას, მაგრამ „უმეტეს ინგლისელ ავტორებთან, მას, როგორც ყველა ფრანგს, ყველაფერი ცოტა უცნაურად და ხშირად უაზროდ და სასაცილოდაც კი ეჩვენებოდა“¹. მით უმეტეს, რომ ამ დროს ჯ. მური, რომელიც გამოირჩეოდა შთაბეჭდილებებისადმი დამყოლობით მწერლობის პირველ წლებში მართლაც რომ სულ სხვადასხვა ხასიათის შთაბეჭდილებების და პირველ რიგში ფრანგული ნატურალიზმის ტყვე და თაყვანისმცემელი გახლდათ.

XIXს. მინურულის ლიტერატურის ისტორიაში ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მოვლენას წარმოადგენდა ნატურალიზმის წარმოშობა საფრანგეთში, საიდანაც იგი, როგორც ცნობილია, მსოფლიოს სხვა ქვეყნებშიც გავრცელდა. მისი ქომაგი და ძირითადი თეორეტიკოსი საფრანგეთში გახლდათ ე. ზოლა.

ფრანგულ ნატურალისტურ ლიტერატურას სასტიკი წინააღმდეგობა შეხვდა. უფრო ხშირად მას ამორალურობას სწამებდნენ, მაგრამ ე. ზოლა მუდამ უსვამდა ხაზს იმ ფაქტს, რომ ნატურალისტებს მხოლოდ სიმართლის თქმა სურდათ, სიმართლე კი არ შეიძლებოდა ამორალური ყოფილიყო. აღიარება მოვიდა ხანგრძლივი და რთული ბრძოლის შემდეგ, მაგრამ იმ დროისათვის ბევრ ფრანგ ნატურალისტ მწერალს უკვე ეღალატა ამ სკოლის ძირითადი პრინციპებისათვის. თუმცა საფრანგეთის საზღვრებს გარეთ ინგლისში, გერმანიაში, სკანდინავიაში, რუსეთსა თუ ამერიკაში ნატურალიზმის მიმდევრებს არ უღალატნიათ ე. ზოლას მიერ გაკვალული გზისათვის.

XIXს. 60-იანი წლების შუახანებში, როცა ზოლამ დაიწყო თავისი ექსპერიმენტი ფრანგული რომანის სფეროში, ინგლისში მერედითი და ჰარდი ითვლებოდნენ ახალი მიმართულების თავკაცებად. თეკერეი ცოცხალი აღარ იყო, დიკენსს ცალი ფეხი სამარეში ჰქონდა; ბრონტეები, მისის გასკელი და სხვები ან ცოცხლები აღარ იყვნენ ან უკვე შეექმნათ შესაქმნელი. ასე რომ ამ მხრივ ინგლისურ რომანში არსებობდა რაიმე ახლის დანერგვის, შექმნის შესაძლებლობა. მაგრამ ინგლისში ზოლას თეორიების მიღება და მათი პრაქტიკაში დანერგვა უფრო მეტ სიმამაცესა და გამბედაობას მოითხოვდა, ვიდრე საფრანგეთში. ასე თუ ისე გარკვეული დრო დასჭირდა ნატურალიზმს იმისათვის, რომ სრულტე გადაეღახა.

ე. ზოლას მიმდევარი ინგლისში გახლდათ ჯ. მური, რომლის ცხოვრება მაჩვენებელია იმისა, თუ როგორ მოხდა ფრანგული ნატურალიზმის იმპორტი ინგლისში. იგი ირლანდიური წარმოშობის იყო და ამდენად არ წუხდა იმ იზოლაციონიზმისაგან, რაც ხელს უშლიდა ინგლისურ ლიტერატურულ ტრადიციას იმპულსები მიეღო საზღვარგარეთიდან. როგორც ფრანგული ყაიდის მწერალმა, ჯ. მურმა მნიშვნელოვანი როლი შეასრულა ინგლისური მხატვრული შემოქმედების ტრანსფორმაციის სა-

¹ J. Eglinton. Irish Literary Portraits. London, Macmillan, 1935, გვ. 97.

ქმეში. XIXს. მიწურულს საფრანგეთი ხომ ის ნიადაგი იყო, სადაც ადგილი ჰქონდა ძირეულ ცვლილებებს ხელოვნებაში; ამ მხრივ არც მხატვრული ლიტერატურა იყო გამონაკლისი.

თანამედროვე მწერლობის სათავეებთან იდგნენ ისეთი ფრანგი რომანისტები, როგორებიც იყვნენ ფლობერი, ძმები გონკურები, ბალზაკი, ზოლა. ყველა მათგანი იყო ფაქტების გულმოდგინე შემგროვებელი, გარემოს შემსწავლელი და მწარე სიმართლის მთქმელი. ყველა მათგანი იღწვოდა თხრობითი მეთოდების, მხატვრული ლიტერატურის ფორმებისა და გამომხატველი სტილის შექმნისა და განვითარებისათვის. ყველა მათგანმა გარკვეული გავლენა მოახდინა ჯ. მურზე, მაგრამ განსაკუთრებით დიდი გავლენა იქონია მასზე ე. ზოლამ.

ნატურალიზმის ნიშნები განსაკუთრებით ძლიერია ჯ. მურის შემოქმედების პირველ პერიოდში დაწერილ ისეთ ნაწარმოებებში, როგორიცაა „თანამედროვე საყვარელი“ (1883), და „მსახიობის ცოლი“ (1884). ამ ნაწარმოებებს ამორალურობა დასწამეს და მათ წინააღმდეგ გაილაშქრა ეროვნული სიფხიზლის ასოციაციამ. ამ უკანასკნელის მოვალეობას ხომ ახალგაზრდობის ზნეობაზე ზრუნვა და ამდენად მისი ამორალური ლიტერატურისაგან დაცვა შეადგენდა. მაგრამ ნატურალიზმით გატაცება დიდხანს არ გაგრძელებულა. იმთავითვე ჯ. მურის ერთგულება ზოლასადმი არ იყო მონური ხასიათის. ის რასაც მური თაყვანს სცემდა ფრანგი ნატურალისტების თეორიასა და პრაქტიკაში, უმნიშვნელოდ განსხვავდება იმისგან, რაც ბოლომდე მოსწონდა გოტიესთან, ბოდლერთან, სვინბორნთან და ა. შ. ესაა ხელოვნების თავისუფლება ყოველგვარი ამორალური შეზღუდვისგან და მწერლის ინტერესი ფორმით და სტრუქტურით.

ჯ. მურის დამოკიდებულება ნატურალიზმისადმი სხვადასხვა პერიოდში, კარგად ჩანს მის ნერილებში ფრანს ნეტერისადმი, რომელიც ზოლას დანიელი მიმდევარი და ნატურალიზმის პიონერი გახლდათ თავის ქვეყანაში. 1885-1891 წლებში დაწერილ ამ ნერილებში, სულ უფრო და უფრო ვლინდება მურის უკმაყოფილება ზოლას ნატურალიზმით¹.

ზოლასთან განხეთქილება უკვე აშკარად ჩანს რომანში „მარმასის დრამა“. როგორც მურმა აღნიშნა მოგვიანებით, სამი ნატურალისტური რომანის დაწერამ მთელი მისი ნერვული სისტემა შეინირა. მაგრამ „მარმასის დრამა“ მარტო ამ ასპექტით არ არის საინტერესო. იგი ეხება თემას, რომელიც მუდამ იყო ჯ. მურის ფიქრისა და ზრუნვის საგანი და რომლისადმი დამოკიდებულება სხვადასხვა პერიოდში სულ სხვადასხვანაირი იყო. ეს თემა გახლავთ მისი მშობლიური ირლანდია.

საინტერესოა ჯ. მურის დამოკიდებულება მშობლიური ქვეყნისადმი, საინტერესოა გაირკვეს, რატომ ჰქონდა მწერალს ცხოვრების სხვა-

¹ J. G. Riewald. From Naturalism to Lyrical Realism: *Fourteen Unpublished Letters from George Moore to Frans Netscher*, – *English Studies*. Vol. 58, #.2. Amsterdam, 1977, გვ. 118-150.

დასხვა ეტაპზე განსხვავებული, ზოგჯერ უკვე გამოთქმულთან დაპირისპირებული აზრი სამშობლოს ბედზე. ფაქტია, რომ შემოქმედების პირველ პერიოდში, რომელიც დაახლოებით 1880-1900 წლებს მოიცავს, მწერალი არც თუ ისე დიდი წარმოდგენისაა ირლანდიაზე და ეს გასაგებობაცაა. ისეთ მომთხოვნ ადამიანს თავისი თავისადმი თუ სხვებისადმი, როგორც ჯორჯ მური იყო, რომელიც ამასთან პარიზში ეზიარა ხელოვნებას, მხატვრობას, პოეზიასა თუ მწერლობას, რა თქმა უნდა, არ დააკმაყოფილებდა იმ ქვეყნის სინამდვილე, რომლის კოლონიალური მდგომარეობა ცხოვრების ყველა სფეროში იჩენდა თავს.

მაგრამ დამოკიდებულებას ირლანდიისადმი, ჯ. მური თავისი შემოქმედების პირველ პერიოდშიც კი, ერთგვაროვნად არ გამოხატავდა. ზოგჯერ მური, მისივე სიტყვებით რომ ვთქვათ, „პრიმიტიული ხალხისა“ და „ბარბაროსი ხალხის“ საჩვენებლად მწვავე ანტიირლანდიური პამფლეტის ფორმას მიმართავს. ასეთია: „პარნელი და მისი ირლანდია“ (1887). ზოგჯერ კი მწერალი უფრო საღად და ობიექტურად მსჯელობს თავის სამშობლოზე; ირლანდიური ცხოვრების ჩვენებისას უკიდურესობაში არ ვარდება; სვამს პრობლემებს, რომელთა გადანყვეტასაც ცდილობს და ა. შ. ამ თვალსაზრისით მეტად საყურადღებოა რომანი „მარმამის დრამა“ (1886). ჯ. მურის მიერ XIX ს. მიწურულის ანგლო-ირლანდიური საზოგადოებრივი მდგომარეობის შესწავლა საინტერესოცაა და უჩვეულოც. ამ რომანს მნიშვნელოვანი ადგილი უკავია მწერლის შემოქმედებით ევოლუციაში, რადგან მასში განვითარებულია უფრო რთული თემა, უფრო რთული დამოკიდებულება ირლანდიის ფენომენისადმი, ვიდრე აქამდე დანერგულ რომანებში იყო.

რომანში მოცემულია ორი ირლანდია: მმართველებისა და ხალხის, მინათმფლობელების და გლეხების ირლანდია. ეს ნაწარმოები იმ პერიოდში დაინერა, როცა მინის ლიგის დაარსებასთან დაკავშირებით ერთობ გამწვავდა ირლანდიის შინაპოლიტიკური ვითარება. ჯ. მური თვითონ იყო მინათმფლობელი, რომელმაც 18 წლის ასაკში მიიღო მემკვიდრეობით მურჰოლი, მაგრამ იგი დიდ ინტერესს არ იჩენდა თავისი მამულისადმი, თუმცა მოსწონდა მინათმფლობელის სოციალური მდგომარეობა. მალე ჯ. მური იძულებული გახდა შერიგებოდა იმ ფაქტს, რომ მინათმფლობელთა ძალაუფლების ერა დასასრულს უახლოვდებოდა. მეტად მძიმე სასოფლო-სამეურნეო პირობებმა მოთმინებიდან გამოიყვანა და აამხედრა გლეხობა. ისინი ბოიკოტის ახალ საშუალებებს მიმართავდნენ და მართლაც მათი „არა რენტას“ კამპანია მეტად შედეგიანი აღმოჩნდა; იყო მინათმფლობელებისა და მათი წარმომადგენლების მკვლევლების შემთხვევებიც და „დიდი სახლების“ მცხოვრებლებისათვის გასაგები გახდა „ქვეყნის არეულ-დარეული მდგომარეობა“. მურმა იგრძნო, რომ დასასრული გარდუვალია, რომ მინათმფლობელთა კლასი განწირულია, თუმცა არც რენტის შეგროვება შეუწყვეტია და არც ირლანდიელ მი-

ნათმფლობელთა კიცხვა.

აღსანიშნავია „მარმაშის დრამის“ შექმნის ისტორია. ჯ. მურმა თავის ძმას ჯულიენს წერილიც კი მისწერა, რომელშიც დახმარებას სთხოვდა. ეს დახმარება იმაში გამოიხატებოდა, რომ ჯულიენს უნდა მიეწერა თავისი ნებისმიერი შთაბეჭდილება ირლანდიურ სინამდვილეზე, რაც თავის მხრივ მწერალს მასალად გამოადგებოდა ახალი რომანისათვის, რომლის სახელწოდება იქნებოდა „მარმაშის დრამა“. 1883-84 წლები ჯორჯ მურმა მურჰოლსა და დუბლინში გაატარა, სადაც კვლავ მასალას აგროვებდა. მას კარგად ესმოდა კონტრასტი გლეხის ქოხსა და მინათმფლობელის სახლს შორის. თავისი რომანისათვის მას სჭირდებოდა დუბლინის მაღალი საზოგადოების, მისი ქცევების, ჩვევების შესწავლა. ამიტომ არც ერთ წვეულებასა და მიღებას არ აცდენდა, დაინტერესებული ჩანდა დროსტარებით, გატაცებული ცეკვავდა, მაგრამ რაც მთავარია, გულდასმით უთვალთვალებდა თავის მორიგ „მსხვერპლთა“ საუბარს თუ მსჯელობას.

ამ მხრივ საყურადღებოა ერთი ფაქტი. 1885 წელს ჯ. მურმა წერილი გააგზავნა დუბლინის ციხე-დარბაზში და წვეულებაზე მიწვევა ითხოვა. როდესაც მისი თხოვნა არ დააკმაყოფილეს, მურმა ბრძოლა გაზეთის ფურცლებზე გააგრძელა; პირადად შეუტია მეფისნაცვალს, შეურაცხყო კიდევაც იგი. ჯ. მურის თქმით, ამ უკანასკნელს შთამომავლობა მხოლოდ იმით თუ გაიხსენებდა, რომ მეფისნაცვლად ყოფნისას დუბლინის ციხე-დარბაზში არ მიიწვია ჯ. მური.

ამ რომანის წერისას უკვე იგრძნობა განხეთქილება ნატურალიზმთან, თუმცა არც თუ ისე დიდი. ამ რომანის გამოცემის პერიოდში ე. ზოლამ წერილი გაუგზავნა ჯ. მურს, რომელშიც იგი ენერგიული ბრძოლისაკენ მოუწოდებდა თავის მიმდევარს: „რატომ არ იწყებ მუშაობას რომანზე ირლანდიის შესახებ, სოციალურ, ჭეშმარიტ, გაბედულ, რევოლუციურ რომანზე?... იგი შიშის ზარს დასცემს ინგლისს... იფიქრე ამის შესახებ! გამბედაობა, გამბედაობა და კიდევ გამბედაობა“.¹

ეს წერილი ცოტა გვიან აღმოჩნდა დაწერილი. მურის სოციალური რომანი „მარმაშის დრამა“ უკვე დასრულებული იყო. როგორც მკვლევარი მ. ბრაუნი აღნიშნავს, ეს რომანი მართალია სიმართლეს შეიცავდა, მაგრამ რევოლუციური არ იყო, თანაც რა თქმა უნდა ვერასოდეს დასცემდა თავზარს ინგლისს.²

რომანი 1886 წლის იანვარში გამოვიდა ავტორისეული წინასიტყვაობით. ეს იყო ირლანდიის დასრულებული სურათი შექმნილი ირლანდიელის მიერ; ამასთან მნიშვნელოვანი გადახვევაა წინა რომანების ნატურალიზმისაგან. რომანის ცენტრალურ გმირ ქალს ელის ბარტონს გააჩნია საკუთარი ნებისყოფა; მომხიბლავია თავისი გონიერებით და მოქმედებით, და ბოლოს გამარჯვებულიც გამოდის. სკოლის დამთავრების

¹ M. Josephson. Zola and His Time. New York, 1928, გვ. 275.

² M. Brown. George Moore: A Reconsideration. Seattle, 1955, გვ. 102.

შემდეგ ელისი აღმოაჩენს რომ მის გარშემო მყოფი ხალხი უშინაარსოა, ცხოვრება – უაზრო. შინაბერად დარჩენის საშიშროება ემუქრება ყველა ახალგაზრდა გოგონას. ელისს თავზარს სცემს დამამცირებელი საქორწილო აყალმაყალი, მაგრამ ამავე დროს გამოუთქმელ ტკივილს აყენებს ის ფიქრი, რომ შეიძლება გაუთხოვარი დარჩეს. დროულად ამბოხდება იგი თავისი გარემოს, კერძოდ საკუთარი დედის წინააღმდეგ. ელის ბარტონი თხოვდება. ეს ქორწინება არც თუ ისე რომანტიკულია, მაგრამ... გაცილებით უფრო მომხიბლავი ქალიშვილები შეიძლება შინაბერად დარჩნენ.

ჯ. მური ამტკიცებდა, რომ აზნაურთა წრიდან ასიდან მხოლოდ ერთი ქალიშვილი თუ გათხოვდებოდა ბედნიერად. განათლებული ქალიშვილების ასეთ მძიმე მდგომარეობას მწერალი ხსნიდა მათი სიძულვილით „საქორწილო ბაზრისადმი“. როგორც წიგნის ბოლო გვერდი მოგვაგონებს, წიგნის თემა იყო „გაუთხოვარი ქალიშვილების – საცოდავი შინაბერების“ შესწავლა. ჯ. მურმა თითქოს უარი თქვა განზე მდგომი მაყურებლის როლზე, უფრო სწორად თავის რწმენაზე, რომ ქალი უკეთესია როგორც მამაკაცის დანამატი, ვიდრე დამოუკიდებელი არსება. ამ რომანში მწერალი მართლაც რომ იბრძვის ქალის უფლებებისათვის. აქ მასზე უთუოდ გავლენა მოახდინა იბსენმა; მოგვიანებით ჯ. მურს კიდევაც უკვირდა, რომ 80-იანი წლების კრიტიკოსებს არ აღუნიშნავთ მსგავსება ამ რომანისა და იბსენის პიესის „თოჯინას სახლი“ თემებს შორის.

ჩვენთვის აშკარაა, რომ ამ რომანში მური არა მარტო იკვლევს ქალიშვილების მდგომარეობასა და ბედ-იღბალს, არამედ პირველ რიგში იგი იძლევა ირლანდიის საზოგადოებრივი ცხოვრების სურათს. ნაწარმოებში აღწერილი დრამა თამაშდება ირლანდიაში, კლასობრივი ბრძოლის ფონზე. აღწერილია გაფიცვები და მკვლევლობები, საშინელი სილატაკე, მინათმფლობელთა არასერიოზულობა და ქარაფშუტობა. ამ დროს ჯ. მურისათვის დუბლინი გაცვეთილი და მეორეხარისხოვანი ქალაქია, ჭყუყუანი და მელანქოლიის მომგვრელი.

ამ წიგნს გასდევს ირონიული კონტრასტი. ერთმანეთს ენაცვლება წინა და უკანა პლანი – ზედა კლასების გაპრანჭულ, პარაზიტ ქალთა სისულელე და გარემოს საშინელი სიდუხჭირე. მაინც შეიმჩნევა, რომ ჯ. მურს არ ამოძრავებს თანაგრძნობა გლეხობისადმი, თუმცა მწერლისათვის აშკარაა, რა მძიმე ექსპლუატაციას განიცდის ირლანდიელი გლეხი. მისი სიმპატია გაუბედურებული და მძიმე მდგომარეობაში ჩავარდნილი საკუთარი კლასის მხარეზეა.

ჯ. მურის შეხედულება ირლანდიაზე წყვეტილი და ერთმანეთის საწინააღმდეგო ხასიათის იყო. მას შეგნებული ჰქონდა შექმნილი მდგომარეობის უსამართლობა, შეგნებული ჰქონდა, რომ ასე დიდხანს ვერ გაგრძელდებოდა, ასობით პატარა სახლი ერთ დიდ სახლს ემსახურებოდა, რათა ამ უკანასკნელს ფუფუნებაში ეცხოვრა, მაგრამ ამასთან, მას

სრულებით არ მოსწონდა, გულზე არ ეხატებოდა გლეხთა საზოგადოების პერსპექტივა. მწერალი აღწერს გლეხთა გარეგნობას, დეგრადაციას, თუმცა ამავე დროს ესმის ასეთ ცხოველურ მდგომარეობამდე მისვლის მიზეზი. მას ესმის გლეხთა გასაჭირი, მათი საშინელი ყოფა; ყველა სიკეთე, რომლითაც ზედა ფენები სარგებლობენ, ხომ ამ გლეხების მიერაა შექმნილი. მთელი რომანის მანძილზე ავტორი ერთმანეთს უპირისპირებს სიმდიდრესა და სიღატაკეს.

მიუხედავად იმისა, რომ მურს შეგნებული აქვს შექმნილი მდგომარეობა და საკუთარი როლი მასში, რომ იგი იყო, არის და იქნება მინათმფლობელი, რადგან მისი კლასის სხვა წარმომადგენლების მსგავსად მას არ შეუძლია სხვანაირად. მას ასევე შეგნებული აქვს, რომ მინათმფლობელურმა სისტემამ თავისი დრო მოჰყამა. დაღუპვის შეგრძნება მთელ ნაწარმოებს გასდევს. რაც შეეხება ამ რომანის სტილს, იგი განსხვავდება წინა ნაწარმოებთა სტილისაგან. მასში მურმა შეიტანა ბევრი რამ, რაც მას ირლანდიურმა სინამდვილემ შესძინა, მაგრამ ხედვა და აგების პრინციპები ფრანგული დარჩა. აქ უკვე ვეღარ შეხვდებით ამჟამად ნასესხებ ადგილებს და ეს მიუთითებს ჯ. მურის ნაწილობრივ გათავისუფლებაზე ფრანგული გავლენისაგან. ამ პერიოდის მწერალზე ახალი ლიტერატურული გავლენები იგრძნობა.

მკვლევარ მ. ჩაიკინის აზრით, მურს ნიმუშად ბალზაკი ჰყავდა.¹ ბალზაკი დარწმუნებული იყო, რომ პროვინციულ ცხოვრებას ახასიათებს ისეთი ნიშნები, როგორიცაა ტრივიალურობა, ჭორაობა, სიხარბე, ქიშპი, პროვინციაში ახალი ოჯახური კერის შექმნის ძალიან დაბალი პროცენტი. ყველაფერ ამას ადგილი აქვს ჯ. მურის რომანშიც. ზოლამ და ბალზაკმა შთააგონეს მური აერჩია ეს თემა და მკვლევარს მიაჩნია, რომ ბალზაკისეული პატარა ქალაქის ცხოვრების ზოგადმა სურათმა განსაკუთრებული გავლენა იქონია ჯ. მურზე.

მკვლევარი ა. ჯეფარესი კი ვარაუდობს, რომ რომანში ფლობერის თხრობითი მეთოდი გამოყენებული იყო იმ კონტრასტის საჩვენებლად, რომელიც არსებობდა გოგონების პირად და ირლანდიის ზოგად ტრადიციას შორის.

ფლობერის გავლენას ჯ. მურის ამ ნაწარმოებზე აღნიშნავს ისეთი მკვლევარიც, როგორიცაა ა. ფეროუ.

მიუხედავად სხვადასხვა გავლენებისა მურმა შესძლო შეექმნა დუბლინის ცხოვრების სრულყოფილი სურათი. როცა მწერალმა განაახლა ეს რომანი – გამოიცა 1915 წელს სახელწოდებით „მარმაში“ – მან ბევრი ისეთი ადგილი ამოიღო, სადაც ზოლას გავლენა იგრძნობოდა. მაგრამ ამ მეორე ვარიანტში ვერ ვხედავთ ირლანდიის პირველქმნილ და ყოვლისმომცველ სურათს.

¹ M. Chaikin. George Moore's Early Fiction in George Moore's Mind and Art. Edinburgh, 1968, გვ. 32.

როცა ამ რომანს წერდა, ჯ. მური ცდილობდა მეთვალყურის როლში გამოსულიყო, თუმცა მას ერთდროულად აღშფოთებისა და სიმპატიის გრძნობები აწუხებდა. იგი მეტად კრიტიკულად შეჰყურებდა ირლანდიის სინამდვილეს; ამიტომაც ხსნას მის საზღვრებს მიღმა ეძებდა.

ამ რომანში ელის ბარტონმა დაიხსნა თავი „დანაშაულისა და სილ-ატაკის იმ წყვილისაგან“, რომელიც ასე გულწრფელად აღწერა ჯ. მურმა ჰამფლეტში „პარნელი და მისი ირლანდია“. დაიხსნა თავი და ინგლისს მიაშურა, სადაც სასარგებლო და ნაყოფიერი ცხოვრება ელოდა.

აზრთა სხვადასხვაობაა ამ რომანის მნიშვნელობის შესახებ. როცა მკვლევარი ა. ფეროუ ამ რომანის ავ-კარგზე ჩამოაგდებს სიტყვას, ერთ მომენტს აქცევს განსაკუთრებულ ყურადღებას. რომანის დასასრულს მური აღნიშნავს, ასეთი დაკნინება ეროვნული ენერჯის სამომავლო აფეთქებას მოასწავებსო.¹ სხვები ვერ გამოთქვამდნენ ასეთ წინასწარმეტყველებას. 1886 წელი იდგა და არც მური მოელოდა, რომ მისი ნათქვამი ასე მალე ასრულდებოდაო, – ასკენის მკვლევარი.

NONA KOMETIANI²

IRISH THEME IN THE FIRST PERIOD OF GEORGE MOORE'S CREATIVE WORK

We can say that the English writer George Moore (1852-1933) simultaneously belongs to three countries: Ireland, where he was born and spent his childhood not counting those ten years, during which he lived and actively participated in the Irish literary renaissance in Dublin; France, where the French language was formed in his mind, and England, which witnessed the first steps of his literary work as well as its end. Each of them left an indelible mark on him as a person and a writer. In the article are discussed the literary works that belong to the first period of the writer's creative work.

¹ A. Farrow. George Moore. Boston, Massachusetts, 1978, გვ. 103.

² Nona Kometiani – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ელენე ჯაველიძე¹

მარქსისტული იდეოლოგია ნაზიმ ჰიქმეთის
ჰოეზიასა და დრამატურბიაში

ცნობილი თურქი პოეტის ნაზიმ ჰიქმეთის (1902-1962) შემოქმედებისა და მისი მხატვრული აზროვნების განხილვისას უნდა გავითვალისწინოთ შემდეგი მნიშვნელოვანი ფაქტორი: მან თურქულ მწერლობაში პრაქტიკულად პირველმა შემოიტანა ხელოვნების მარქსისტული გაგება, დიალექტიკური მატერიალიზმის მსოფლმხედველობა და მეთოდი. ამავდროს, ნაზიმ ჰიქმეთი არის თურქეთში მეცნიერულ-მატერიალისტური ხელოვნების თეორიისა და ესთეტიკის ჩამომყალიბებელი.

დიდ მწერლებს არა მხოლოდ თავისი შემოქმედებით, არამედ ხელოვნების შესახებ თავიანთი შეხედულებებითაც მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვთ ხელოვნების თეორიისა და ესთეტიკის განვითარებაში. ბუალოს, ლესინგს, შილერს, შლეგელს, გოეთეს, ტოლსტოისა და სხვ. განსაკუთრებული ღვაწლი მიუძღვით ხელოვნების თეორიისა და ესთეტიკის განვითარების საქმეში. მწერლები ხელოვნების ახალ-ახალი კანონზომიერებების ძიების პროცესში ქმნიან მხატვრულ ნაწარმოებებს და ხელოვნების ახლებურ გაგებას თეორიულადაც აყალიბებენ. ამგვარად, როგორც შემოქმედებით, ასევე თეორიულ სფეროში გვევლინებიან ესთეტიკოსებად. სწორედ ასეთ ხელოვანთა რიცხვს მიაკუთვნებს ე. ბაბაევი ნაზიმ ჰიქმეთს.²

ნ. ჰიქმეთმა სრულიად ახალი იდეოლოგიური შეხედულებების დამკვიდრებით შემოქმედებითსა და თეორიულ ასპარეზზე მარქსისტული აზროვნების წარმოჩენა შეძლო. ნ. ჰიქმეთს არ დაუწერია ნაშრომი ხელოვნების თეორიის, ესთეტიკის შესახებ. თუმცა, ნ. ჰიქმეთს როგორც ახალგაზრდობის წლებში, ასევე მოგვიანებით აქვს დანერგილი სტატიები, სადაც იგი იკვლევს ხელოვნების არსს, მის ძირითად კანონზომიერებებს, სტრუქტურას, ფუნქციებსა და ჟანრებს, ასევე ხელოვნების განვითარებას, მის კლასობრივ, ეროვნულ და ზოგადსაკაცობრიო თვისებებზე მსჯელობს თეორიულად. ამ გზით ის წარმოჩინდება როგორც

¹ ელენე ჯაველიძე – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² E. Babayev. Nâzım Hikmet. Yaşamı ve Yapıtları. İstanbul, Cumhuriyet Kitapları, 4. Baskı, 2010, გვ. 315.

ხელოვნების თეორეტიკოსი და ესთეტიკოსი.

უნდა აღინიშნოს, რომ ნაზიმ ჰიქმეთი პოეზიის, პროზის, თეატრის, კინოს, მხატვრობისა თუ გამოყენებითი ხელოვნების სფეროში თავისი შემოქმედებითი, პრაქტიკული და თეორიული მოღვაწეობით, ნებით თუ – უნებლიეთ, ესთეტიკის კატეგორიებს აყალიბებს.¹

აღსანიშნავია, რომ ნ. ჰიქმეთამდე თურქეთში არსებობდა ხელოვნების გაგების მატერიალისტური თვალსაზრისი.² შესაბამისად, არსებობდა პოზიტივისტური შეხედულებები, რომელიც მხატვრული შემოქმედებაში გარდატეხილი ნატურალიზმის ესთეტიკის საფუძვლად იქცა. ასევე ოსმალეთის იმპერიის არსებობის ბოლო ეტაპზე წარმოშობილი სოციალისტური მოძრაობის შესწავლისას ჩანს, რომ თურქული მემარცხენე აზროვნების ბევრი მახასიათებელი არის. ოღონდ, ოსმალური სოციალიზმი თეორიული თვალსაზრისით საკმაოდ პრიმიტიულია.³

ესთეტიკისა და ხელოვნების თეორიის შესახებ არსებულ ლიტერატურას თუ გადავავლებთ თვალს, დავინახავთ, რომ უმთავრესად გვხვდება ხელოვნების იდეალისტური გაგება, მიღებულია დასავლური ესთეტიკისა და ხელოვნების თეორიის პრინციპი „ხელოვნება ხელოვნებისათვის“. ამიტომ ხელოვნებისა და ლიტერატურის შესახებ ნ. ჰიქმეთის მოსაზრებებს თუ მთლიანობაში განვიხილავთ, ვნახავთ, რომ ნ. ჰიქმეთმა თურქეთში ხელოვნების გაგების დიალექტიკურ-მატერიალისტური მსოფლმხედველობა და მეთოდი შემოიტანა.

ნ. ჰიქმეთის შემოქმედების მასაზრდოებელი წყაროა რევოლუციური ბრძოლა „ძველის“ „ახლით“ შეცვლისა და დამკვიდრებისათვის, ბუნებრივი შედეგი კი შეხედულებებისა და ქმედების ერთმანეთთან განუყრელ კავშირში წარმოდგენა და ამ პრინციპების ცხოვრებაში გატარებაა. ნ. ჰიქმეთის აზრით, ხელოვანი მსოფლიოს ტრანსფორმაციის პროცესის განუყოფელი ნაწილია. ამიტომ, პირველ რიგში, ამ პროცესში მისი ჩაბმვა აუცილებელი, რადგან იგი ახლის შექმნა-ძიებაშია და „ცხოვრების ორგანიზატორია“. ამდენად, მწერლის ხედვით, შემოქმედი უნდა იყოს პროგრესული, განმანათლებელი და, ამავე დროს, აქტიური მებრძოლი პიროვნება. მწერალი მუდამ უნდა იყოს საზოგადოებრივი მოვლენების ავანგარდში.

ნ. ჰიქმეთისათვის სამყაროს მხატვრულად გარდაქნაში ამოსავალი წერტილი შემოქმედის მსოფლმხედველობაა, რომლის დამკვიდრებისთვისაც ის იბრძვის. ამგვარ მსოფლმხედველობას გარკვეულწილად დომინანტურობა ახასიათებს და ეს დომინანტა „სოციალიზმია“. ამდენად, მწერალი მზად არის „მსოფლიოს პროგრესულად მოაზროვნე კაცობრიობის ბედნიერებისა და მშვიდობისათვის ბრძოლაში“ მონაწილეობა მიიღოს. ნაზიმ ჰიქმეთის შემოქმედება, „ძველის“ ადგილას „ახლის“ დამ-

¹ D. Aksan. Nâzım Hikmet Şiirinin Gücü (Bir Şiir Dili İncelemesi). Ankara: Bilgi kara, 2009, გვ. 106.

² M. Orhan Okay. Beşir Fuad: İlk Türk Pozitivisti ve Natüralisti. İstanbul, 1991.

³ M. Korlaeçi. Pozitivizmin Türkiye'ye Girişi. Ankara, 2002, გვ. 24.

კვიდრება და ოპტიმიზმი კომუნისტური აზროვნების ბუნებრივი მახასიათებელია. ყურადღებას იქცევს ნაზიმ ჰიქმეთის განმანათლებლური, დამრიგებლური, დირექტიულ-ინსტრუქციული როლი. მსოფლიო ისტორიაში ძნელია მოიძებნოს ისეთი დიდი მწერალი, რომელიც სრულიად მიუკერძოებელი და ნეიტრალური იყო ეპოქის პრობლემების მიმართ; ნ. ჰიქმეთი თვლიდა, რომ ხელოვანი „ვერ იქნება მიუკერძოებელი“, მან თავისი არჩევანი უნდა „გააცნობიეროს“.

ამგვარად, ნაზიმ ჰიქმეთი ცდილობს ბურჟუაზიული ხელოვნებისა და ესთეტიკისათვის XX საუკუნის სრულიად უცხო – სოციალისტური ხელოვნების – დაკანონებას და ხელოვნებაში ამას ჩანაცვლების პრინციპით უდგება, რასაც იგი შემოქმედის მიერ მიღწეულ ყველაზე მაღალი ცნობიერების დონედ განიხილავს. მომავლისკენ მიმართული სამყაროს შეცვლის ცნობიერების მქონე ამგვარი უშიშარი ოპტიმიზმი მისი მსოფლმხედველობის განუყრელი ნაწილია.

ნ. ჰიქმეთის აზრით, სამყაროს მხატვრულად ასახვის კანონები და მეთოდები ერთია, მხოლოდ გადმოცემის საშუალებებია სხვადასხვა. იგი გვარწმუნებს: „ხელოვნებაში ჩინური კედელი არ არსებობს. სხვადასხვა ქვეყნის ხელოვნება არის ერთი მთლიანის შემადგენელი ნაწილი... ამის საწინააღმდეგოს მტკიცება ჩვენს ცოდნაში დიალექტიკური კავშირის არდანახვას ნიშნავს“. ამგვარად, სხვადასხვა ხელოვნება ერთმანეთისაგან განსხვავდება რეალობის აღქმის ჩვენეული ფორმით; თუმცა მათ შორის ძირითადი კავშირები არსებობს. სწორედ ნაზიმ ჰიქმეთისთვის დამახასიათებელი ეს გამაერთიანებელი (სინთეზური) – ერთიანი აზროვნების თავისებურება აქცევს მას ხელოვნების მნიშვნელოვან თეორეტიკოსად და ესთეტიკოსად. ნაზიმ ჰიქმეთი ლიტერატურას არ მიიჩნევს ხელოვნების ცენტრად (არქიტექტურა და კინოხელოვნებაც ძალიან საინტერესოა მისთვის), კარგად აქვს განსაზღვრული ხელოვნების დარგების თავისებურებანი და ხედავს მათ შორის არსებულ შინაგან კავშირებს.¹

ნ. ჰიქმეთი მოსკოვიდან დაბრუნების შემდეგ გაზეთებში აქვეყნებს თავის მოსაზრებებს იმის შესახებ, თუ როგორი უნდა იყოს ახალი პოეზია, ეკამათება თავისი ეპოქის დიდ მწერლებსა და პოეტებს, თუმცა კატეგორიული არ არის ამ საკითხთან დაკავშირებით. ნაზიმ ჰიქმეთის აზრით, ლექსის მხოლოდ ძველი ან მხოლოდ ახალი ფორმის დაცვა ფანატიზმი და სექტანტობაა. ლიტერატურა რომ განვითარდეს, ის გახსნილი უნდა იყოს ცვლილებებისა და სიახლეებისთვის, როგორც ფორმის, ასევე შინაარსის თვალსაზრისით. იგი ამაზე ასე საუბრობს: „წესს იმის შესახებ, რომ მეტრი და რითმა არავითარ შემთხვევაში არ უნდა იყოს გამოყენებული, ისევე, როგორც ნებისმიერ აბსოლუტურ წესს, ყოველ აბსტრაქტულ პრეტენზიას ადამიანი ფანატიზმამდე, სიბნელემდე მიჰყავს. ზუსტად ასეთივე ფანატიზმია იმაზე საუბარი, რომ აუცილებლად

¹ N. Gürsel. Dünya Şairi Nâzım Hikmet. İstanbul, 2011, გვ. 320.

სასაუბრო ენა უნდა დაედოს საფუძვლად სალიტერატურო ენას. ნოვატორობა ნამდვილად არ არის ის, რომ მხოლოდ სასაუბრო ენის ჰარმონიულობა მივიჩნიოთ სალიტერატურო ენისთვის შესაფერისად და რითმა და რიტმი კატეგორიულად უარვყოთ. ეს ისეთივე ჩამორჩენილობაა, როგორც ის რომ რითმა და რიტმი მივიჩნიოთ აბსოლუტურ წესად და სხვა სახის ჰარმონიაზე უარი ვთქვათ. არსებობს ისეთი შინაარსი, რომელსაც რითმა არ სჭირდება, სასაუბრო ენა ზოგჯერ სავსებით შესაბამისი და საკმარისია ქალაქელის, სოფელელის, განმანათლებლის, მუშის, ხულიგანის, ქალის და სხვათა მეტყველების გადმოსაცემად“.¹

ნაზიმ ჰიქმეთი მიიჩნევს, რომ ფორმის თვალსაზრისით პოეზია უნდა იყოს ნოვატორული, თუმცა მისთვის მთავარი შინაარსია. „ჭეშმარიტი მგოსანი არ წერს თავის სიყვარულზე, თავის ბედნიერებასა და დარდზე. მის შემოქმედებაში ხალხის მაჯისცემა უნდა ისმოდეს. იმისათვის, რომ პოეტი წარმატებული იყოს, თავის ნაწერებში მატერიალურ ყოფაზე უნდა წერდეს. ის, ვინც რეალურ ცხოვრებას გაურბის და ისეთ თემაზე წერს, რომელიც რეალურ ცხოვრებასთან კავშირში არ არის, უსარგებლოდ იწვის როგორც თივა“.² ნაზიმ ჰიქმეთი ამბობდა: „ლექსების, ზღაპრების, რელიგიური თქმულებების, თანამედროვე რომანების მხატვრული ხერხები ერთმანეთთან კავშირშია, ეს არის გადმოცემის, თხრობის ხელოვნება. ლექსიც ამბავს გადმოგვცემს, ზღაპარიც, რომანიც, პიესაც, სცენარიც. თხრობა ახასიათებს სურათსაც, ძეგლსაც, მუსიკასაც, თვით არქიტექტურასაც კი. მოკლედ, ხელოვნების შექმნა რაიმეს თქმა, ამბის გადმოცემაა. რაც მათ განასხვავებს ერთმანეთისგან, ეს არის ის, თუ რა გზით, რა საშუალებითა და ტექნიკით ხდება თხრობა“.³

ნაზიმ ჰიქმეთის ის ლექსები, რომელიც თურქული პოეზიისთვის სრულიად ახალი იყო როგორც ფორმის, ასევე შინაარსის თვალსაზრისით, XX საუკუნის 20-იან წლებში დაწერა. ეს ლექსები 1928 წელს ბაქოში დაიბეჭდა კრებულში „მზის მსმელთა სიმღერა“ და 1929 წელს სტამბოლში წიგნში „835 სტრიქონი“. ზემოაღნიშნული ლექსები, ისევე როგორც 40-იანი წლების დასაწყისში ციხეში დაწერილი ეპიკური ნაწარმოები „ჩემი ქვეყნის ადამიანები“ და ციხეში შექმნილი ლექსები თურქულ პოეზიაში დიდ რევოლუციურ გადატრიალებად არის მიჩნეული.⁴ თუმცა, ჩვენი აზრით, ნაზიმ ჰიქმეთის ლექსსა და ახალი თურქული პოეზიის სხვა ქმნილებებსა და სხვა პოეტურ მიმდინარეობებს შორის ურთიერთკავშირი საკმარისად გამოკვლეული არ არის.

ნ. ჰიქმეთის პოეზიასა და ახალი თურქული პოეზიის სხვა მიმართულებებს შორის გათიშულობა XXს. 40-იან წლებამდე არსებული კომუ-

¹ C. Gürkan. Mehmet Fuat'a Mektuplar. İstanbul, 2000, გვ. 52.

² C. Gürkan. Mehmet Fuat'a Mektuplar, გვ. 54.

³ C. Gürkan. Mehmet Fuat'a Mektuplar, გვ. 54.

⁴ A. Behramoğlu. Nâzım Hikmet "Tabu ve Efsane" – Yapıtı, Yaşamı, Kişiliği. İstanbul, 2008, გვ. 36.

ნიკაციის სიმწირით აიხსნება და ამის მიზეზები შესაძლოა რამდენიმე პუნქტად წარმოვადგინოთ: ეს უაღრესად ორიგინალური სინთეტური პოეზია გარკვეულ წილად გასცდა თანამედროვე თურქული პოეზიაში არსებულ უფრო ბუნებრივ ფორმებს და რაღაც დონეზე კიდევ ამაღლდა მასზე... პოეტის გამუდმებული დევნა, გნებავთ, მისი ნაწარმოებების მარქსისტული ნიშან-თვისებების გამო, გნებავთ, პოლიტიკური მიზეზებით, დროდადრო ქვეყნის გარეთ ყოფნა, არალეგალური ყოფა თუ ციხეებში გატარებული ცხოვრება გახდა მიზეზი ქვეყნის ლიტერატურული ცხოვრებიდან მისი ერთგვარი მოწყვეტისა... ამას შეგვიძლია სხვა მიზეზებიც დავუმატოთ.

ნ. ჰიქმეთმა თემატიკის თვალსაზრისითაც გაამდიდრა თურქული პოეზია. რუსეთში ყოფნისას გაეცნო და შეითვისა კომუნისტური იდეოლოგია. მან ლექსში შემოიტანა ტექნოლოგიური ცნებები: ტრაქტორი თუ ბენზინი, მახუთი, ფაბრიკა-ქარხნები თუ მრავალსართულიანი კორპუსები; მუშათა კლასი, მშრომელი ხალხი, რომელსაც მუდამ ქებითა და აღფრთოვანებით ახსენებდა; რევოლუცია, აჯანყება, გაფიცვა და მრავალი მსგავსი სიტყვა, შეიძლება ითქვას, რომ თურქულ პოეზიაში მან პირველმა გამოიყენა. იგი მუშის სპეცტანსაცემელს „დამოუკიდებლობის ყველაზე იღბლიან ტანისამოსს“ უწოდებს.

ნ. ჰიქმეთმა ახალი ფორმების ძიება დაიწყო. ჰეჯეს საზომის ფორმები დაარღვია და გადავიდა თავისუფალ ლექსთწყობაზე და ბგერათა საოცარ ჰარმონიას ქმნიდა.¹ 1922 წელს მისი ყურადღება მიიქცია ვლადიმერ მაიაკოვსკის დანაწევრებული, საფეხურეობრივი სტრიქონებით დაწერილმა ლექსებმა და მათი გავლენით დაწერა ლექსი „მშვიერთა თვალის გუგები“.²

საბჭოთა პოეზიამ ნაზიმ ჰიქმეთზე, უპირველეს ყოვლისა, ფორმის თვალსაზრისით მოახდინა გავლენა. მაგრამ საბჭოთა პოეტებში ფორმის სიახლის ძიების მიზეზები უნდა ვეძიოთ რევოლუციის მიერ მოტანილ მღელვარებაში. ისინი ახალი შინაარსისთვის ეძებდნენ ახალ ფორმას. ნაზიმ ჰიქმეთი კი ფორმას მხოლოდ ოდენ „სიახლისთვის“ არ ეძებს. მისი აზრით ფორმა შინაარსს უნდა ემსახურებოდეს.³ ტ ე - ქნოლოგიისა და სიჩქარის სიყვარული, მგრძნობელობაზე უარის თქმა, ქალაქის ქაოსისა და ხალხმრავლობით აღფრთოვანება და ფუტურისტული ხელოვნების სხვა ძირითადი თავისებურებები ძალიან კარგად ჩანს ლექსში „ორკესტრი“. ტექნოლოგიით აღფრთოვანება ჩანს ლექსში „მექანიზაცია“: „თორრრრუმ /თორრრრუმ /თორრრრუმ /თრაქ თიქი თაქ! /მექანიზაცია მინდა“ /„აუცილებლად მოვძებნი რაიმე საშუალებას /და მე მხოლოდ ბედნიერი ვიქნები/მუცელში ტურბინას ჩავადგმევინებ /მაშინ, როცა კუდზე წყვილ ხრახნისს გავიკეთებ“.⁴ 1923 წელს მის მიერ დაწე-

¹ A. Bezirci. Nâzım Hikmet, Yaşamı, Eseri, Sanatı. İstanbul, 1993, გვ. 161.

² Ö. Yağcı. Nâzım Hikmet Aydınlığı. İstanbul, 2005, გვ. 104.

³ K. Akyüz, S. Beken, S. Yüksel, M. Cunbur. Fuzûlî Divanı. Ankara, 1995, გვ. 50.

⁴ A. Gonca Gökalp Alpaslan. Metinlerarası İlişkiler ve Gilgamiş Destanının Çağdaş Yorum-

რილ ლექსში „პოეტი“ თავის პოეტურ შეხედულებებს ასე აღგვიწერს: „ჩემი ყველაზე საყვარელი ღაზელი ენგელსის „ანტი-დიურინგია“.

ნ. ჰიქმეთის ინტერესების სფეროში, ლიტერატურის გარდა, შედიოდა თეატრი და კინო. მოსკოვში ყოფნის წლები დაემთხვა რუსების დიდ წარმატებებს ხელოვნების ამ ორ სფეროში. ძალიან ბევრი პიესა და ფილმის სცენარი დაწერა, გადაღებებშიც დიდი წვლილი აქვს შეტანილი.

ახალგაზრდა ნ. ჰიქმეთის ლექსები და პიესები მარქსიზმის ილუსტრაციას წარმოადგენს. პიესაში „პირამიდა“ მწერალი შეეცადა წარმოეჩინა ისტორიული მატერიალიზმის დებულება იმის თაობაზე, რომ ერთი საზოგადოებრივი ფორმაციის მეორეთი შეცვლა საზოგადოების განვითარების უცილობელ კანონს წარმოადგენს, ეს ცვლილება ხდება ბრძოლისა და რევოლუციის გზით. მოსკოვში დაწერილ ერთ მოქმედებიანი პიესებისთვის დამახასიათებელია ილუსტრაციული პლაკატურობა, ნათლად იკვეთება რუსული ფუტურიზმისა და კონსტრუქტივიზმის ნიშანდობლივი მჭახე, დაუნდობელი ეპატაჟი და გამომსახველობითი ხერხების ეკონომია. ეს პიესები წარმოადგენს საბჭოთა თეატრის ისტორიაში ცნობილ „ცოცხალი გაზეთის“ პრინციპით შექმნილ აგიტბრიგადებისთვის დაწერილ პიესებს.

პირველი რეალისტური პიესა, რომელშიც დრამატურგი საზოგადოების ფიქსაციიდან რეალური ცხოვრების აღწერამდე მივიდა არის ერთ მოქმედებიანი დრამა „ჩვენ ვართ ძალა“. ერთ მოქმედებიან პიესებში „აგურები“ და „ვინ არის დამნაშავე“ ნაზიმ ჰიქმეთი ცდილობს გამოიკვლიოს თუ როგორ მოქმედებს გარემო ადამიანის ხასიათსა და ქცევაზე. მწერალს სურს წარმოაჩინოს ცხოვრებისეულ ფაქტებში მარქსიზმის ცნობილი დებულება – ყოფიერება განსაზღვრავს ცნობიერებას. მისი ხედვით, ადამიანის სულიერი დეგრადაცია კლასობრივ საზოგადოებაში თვით ამ საზოგადოების არსში არის დაფარული.

მოგვიანებით მწერალმა ენგელსის მატერიალისტური ფილოსოფიის კიდევ ერთი პრინციპული შეხედულების გამოხატვა სცადა: კაპიტალიზმის ბოლო სტადიაზე არა მარტო საზოგადოების მატერიალური ძალები, არამედ მისი სულიერი ძალებიც სასაქონლო ღირებულებას იძენს. „თავის ქალის“ პირველი ვარიანტი სწორედ ენგელსის ამ დებულების – „ყველაფერი საქონელია“ ილუსტრაცია იყო. მას ასეთი ქვესათაური ჰქონდა: „მარქსიზმის პირველი სასცენო გაკვეთილი“. პიესა „ყველაფერი საქონელია“ ეფუძნება მარქსიზმის დებულებას იმის თაობაზე, რომ კაპიტალისტურ სამყაროში ყველაფერი იქცევა საქონელად.

სტამბოლში დაბრუნების შემდეგ მწერალმა არა მარტო პიესას შეუცვალა სათაური და მას „თავის ქალა“ უწოდა, არამედ მისი კომპოზიციაც შეცვალა. „ყველაფერი საქონელია“ აგებული იყო როგორც „სცენური კომპლექსი“, ხოლო „თავის ქალა“ კლასიკური დრამატურგიის ყველა წესის გათვალისწინებით დაიწერა, მას ჰქონდა კვანძის შეკვრა

და გახსნა, მოქმედების ადგილის და დროის ერთიანობა, ხასიათების თვითგამოვლენა ავტორის „ჩარევის“ გარეშე. ძველ რედაქციაში პერსონაჟებს ინტერნაციონალური სახელები ერქვათ: ტატუ; ჰენრიხი; პავლე. ახალ რედაქციაში მათი ადგილი პროფესიებმა დაიკავეს: ექიმი, მხატვარი, პოეტი და სხვ. დრამაში ადგილის პირობითი გეოგრაფიაა წარმოდგენილი, ქალაქს ჰქვია „დოლარიანი“. პოეტი ხაზს უსვამს, რომ დრამაში აღწერილი ცხოვრება არ არის ერთი კონკრეტული ქალაქის ან ქვეყნის საკუთრება ის მთელი კაპიტალისტური სამყაროს ნაწილია. ნ. ჰიქმეთი თანდათან რწმუნდება, რომ მარქსიზმის თეორიული პოსტულატების უხეში გადმოტანით დრამატურგია არ იქმნება.

პიესების შექმნისას ჰიქმეთი მიეიხრებოდა თეატრის პრინციპებს მიჰყვება. ეს არის მოქმედების რამდენიმე პლანზე ერთდროული წარმოდგენა; თეატრში კინემატოგრაფის, საბალეტო ხელოვნების ელემენტების გამოყენება. ცირკში დადგმული მაიაკოვსკის პიესების გავლენით, „თავის ქალაში“ ნ. ჰიქმეთმა საცირკო ნომრები შეიტანა. პიესაში „იყო კი ივან ივანოვიჩი?“ დელარტეს თეატრის ელემენტებს გამოიყენა. ნაწარმოების ერთ-ერთი პესონაჟი თავად ნ. ჰიქმეთია. იგი აღნიშნავდა: „ჩემს პოეზიაზე საბჭოთა თეატრმა უფრო დიდი გავლენა იქონია, ვიდრე – საბჭოთა პოეზიამ“. ავტორი არ ივინყებს თურქული ხალხური თეატრის „ორთა ოიუნუსა“ და ნიღბების თეატრის ელემენტებს, იყენებს რუსული ავანგარდისთვის დამახასიათებელი „სინთეზური“ ხელოვნების პრინციპებს.

ნაზიმ ჰიქმეთს სურდა ეცხოვრა საზოგადოებაში, სადაც არ იქნებოდა ერთი ადამიანის მიერ მეორის ექსპლუატაცია, არ იარსებებდა კლასობრივი განსხვავება, ადამიანთა დისკრიმინაცია რასის, ფერის, წარმომავლობის, რელიგიის, ნაციონალობის მიხედვით. იგი ოცნებობდა თანასწორუფლებიან საზოგადოებაზე, სადაც საწარმოო საშუალებები იქნებოდა საზოგადოების საკუთრებაში, ყველა ერთად იშრომებდა, დაკმაყოფილდებოდა თითოეული ადამიანის მოთხოვნები, არ იარსებებდა მჩაგვრელთა კლასი.

ნაზიმ ჰიქმეთი

MARXIST IDEOLOGY IN THE POETRY AND PLAYS OF NÂZİM HIKMET

In the history of the Turkish literature, Nâzım Hikmet (1902-1963) occupies a special place. N. Hikmet was a poet, who was the first to introduce Turkish poetry leftist ideology, and created a new political poetry different genre from the overall trends in Turkish literature. His sense of immediacy in lyrics, rejection of the traditional poetic techniques and polemical style influenced on the development of the characteristics of Turkish literature.

In the discussion of the Nâzım Hikmet's many-sided creativity the one circumstance is apparent, he is an innovator in poetry, and as well as in dramatic works. The main value during studying the Nâzım Hikmet's works is given to reveal his lyrical thinking peculiarities and his plays need serious research. Nâzım Hikmet's poetry and dramaturgy is so intertwined that it is wrong to consider their disengagement. N. Hikmet's best plays amaze us with fine poetry, and lyric poems with dramatic tension. Poems and plays of young N. Hikmet are the illustration of Marxism. The writer in the play "Pyramid" has tried to present historical materialism saying that the change of one of the social formations to the other represents the fundamental law of the development of society, and this change is made through struggle and revolution.

For one-act plays written in Moscow are characterized illustrative placarding, it is clear seen the rough ruthless epatage and efficiency of expressive methods of Futurism and Constructivism. These plays represent the plays written for agitator squads with the "live newspaper" principle known in the history of Soviet theater. During creation the plays, Nâzım Hikmet follows the principles of Meyerhold Theatre. This include several simultaneous performance of the action; using elements of cinema and ballet in the theatre. Nâzım Hikmet took circus performances in the "Skull" staged in the circus by the influence of Mayakovsky's plays. In the play "But was there an Ivan Ivanovich?" he used the elements of Dell'Arte Theatre. One of the characters in the play is himself, Nâzım Hikmet. Nazim Hikmet announced: "My poetry was influenced by Soviet theater more than the Soviet poetry". N. Hikmet did not forget the elements of Turkish folk theater "Orta oyunu" and mask theater, he used "synthetic" art principles specific to Russian avant-garde.

¹ *Elene Javelidze* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ნანა ჯალალონია¹

ირონიის სამიოსწერო

ლიტერატურის თეორეტიკოსები არ დავობენ, რომ ისტორიულად ჩამოყალიბდა ირონიის ორი სახეობა: ნეგატიური (ანტინომიური) და ამბივალენტური (დიალექტიკური). ანტინომიური ირონია ახასიათებდა რომანტიკოსებს, როცა იდეალისა და სინამდვილის დაპირისპირების ფონზე ირონიის სუბიექტი ვერ ხედავდა მოცემულ კონტექსტში წარმოშობილი წინააღმდეგობის გადაჭრის გზას. ამბივალენტური ირონია კი პირიქით, ერთდროულად ახორციელებს უარყოფასაც და მტკიცებასაც, მოძველებული დებულებებისა და ფასეულობების დიალექტიკურ მოხსნასაც. ირონიულ კრიტიკაში განასხვავებენ ინტროვერტულ ირონიას (რომელიც მიმართულია თვითირონიის „მე“-ზე) და ექსტრავერტულს (რომელიც მიმართულია საგნებსა და მოვლენებზე). ექსტრავერტული ირონიული დამოკიდებულების საფუძველია წარმოდგენის არსებობა დადებით ფასეულობებზე. გადაჭარბებული თვითშეფასება, ექსტრავერტულ ირონიასთან ერთად, იწვევს გარშემომყოფთა ნეგატიურ რეაქციას, რომლებიც ირონიული დამოკიდებულების ობიექტებად მოიაზრებიან.

ი. პასის შეფასებით, თვითირონია (ანუ, ინტროვერტული ირონია) – არის სულიერი დამოკიდებულების უმაღლესი გამოვლინება, რომლის დროს ირონიის სუბიექტი არა მხოლოდ ობიექტზე, არამედ თავის თავზეც მალდება.² ი. პასი შენიშნავს, რომ ინტროვერტული ირონიის ჭარბი გამოყენება აკნინებს პიროვნების ობიექტურ შესაძლებლობებს და ხელს უშლის თვითრეალიზაციასა და ავტორიტეტის ამაღლებას. კრიტიკოსს ოპტიმალურ ვარიანტად მიაჩნია ექსტრავერტული და ინტროვერტული ირონიის ჰარმონიული გაერთიანება ბიმოდალური ფორმით. ასეთ შემთხვევაში, ირონიის ინტროვერტულობა გამოხატავს მოკრძალებულ და თვითკრიტიკულ დამოკიდებულებას საკუთარი „მე“-ს მიმართ, რაც გარშემომყოფთა სიმპათიებს იმსახურებს, ხოლო ექსტრავერტულობა – გამოხატავს კრიტიკულ და მომთხონ დამოკიდებულებას გარემომცველი

¹ ნანა ჯალალონია – დოქტორანტი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² И. Паси. Ирония как эстетическая категория, – კრებ.: *Марксистско-ленинская эстетика в борьбе за прогрессивное искусство*. М., 1980, გვ. 83.

სამყაროს მოვლენების მიმართ. აღნიშნულ პრობლემასთან მიმართებით ყურადღებას იმსახურებს საკითხები, რომელსაც წინამდებარე სტატიაში განვიხილავთ; ეს გახლავთ:

- ✓ კონტექსტისა და ემოციის როლს ირონიაში;
- ✓ ირონიას, როგორც ლინგვისტურ მოვლენას;
- ✓ ირონიის ფუნქციონირების სფეროებს;
- ✓ ირონიას რიტორიკაში და ირონიის აღქმასა და განცდას.

ირონიაზე საუბრისას მნიშვნელოვანია *სემიოსფეროს* ფუნქციის გამოყოფა, რომელიც, უპირველეს ყოვლისა, ეფუძნება ურთიერთგაგების, ემოციების გამოხატვისას უფრო ძლიერი შთაბეჭდილების მოხდენის, ყურადღების ცენტრში ყოფნისა და განსახილველი საგნით მოსაუბრის დაინტერესების მოთხოვნას. კომუნიკაციის აქტში ირონიული რეფლექსიის ობიექტივაციის ფორმები და ადამიანების მიერ მათი აღქმა სტრუქტურალიზმის სკოლის ერთ-ერთმა დამფუძნებელმა, იური ლოტმანმა, გამოყო, როგორც *სემიოსფერო*.

კონტექსტისა და ემოციის როლი ირონიაში. ირონიული ინფორმაციის, ირონიის შინაარსის კოდირება ხორციელდება *კონტექსტზე* მითითებით, რომელიც საშუალებას გვაძლევს, სწორად გავიგოთ ირონიის სუბიექტის ფასეული ორიენტაცია. კონტექსტი შეიძლება განიხილებოდეს ვიწრო (მინიმალური კონტექსტი) და ფართო ჭრილში (შეიცავდეს *სემიოსფეროს*). ირონიის მნიშვნელობის გაშიფვრისას კონტექსტის მნიშვნელობაზე არაერთი მეცნიერი მიუთითებს (უნგრელი ა. ვერეში, გერმანელი ბ. ალემანი და სხვ.). კონტექსტის ინფორმაციული ველის მონიშვნისთვის ისინი იყენებენ ტერმინს „პარაინფორმაცია“ და გულისხმობენ ისეთ ინფორმაციას, რომელიც აუცილებელია მოცემული სიტუაციაში სწორი დეკოდირებისთვის.

ირონიული კომუნიკაციის შინაარსობრივი სტრუქტურა შეიცავს 3 მხარეს: ინფორმაციულს, რეგულაციურსა და აფექტურს. ირონიას გააჩნია განსაკუთრებული სემანტიკური სტრუქტურა და გამოხატვის სპეციფიკური ფორმები: კომიკური, რიტორიკული, სტილისტური და, ასევე, მხატვრული ტროპები. ირონიის გამოხატვისას გასათვალისწინებელია ემოციის როლი. ემოციას, ერთსა და იმავე დროს, გააჩნია კომუნიკაციურ-მაორგანიზებელი ფუნქცია, რომელიც ხორციელდება მკვეთრად გამოხატული მოძრაობების, ემოციური ქმედებებისა და გარშემომყოფთა მიმართ გარკვეული დამოკიდებულების მეშვეობით.

რაც შეეხება *ირონიის სუბიექტს*, ანუ, *ირონიულ გმირს*; ლიტერატურის თეორეტიკოსები პარალელურ რეჟიმში მიმართავენ ორ ტერმინს: „ირონიული გმირი“ (მაგ., ა. გულიგა და ი. პასი), თუმცა, უფრო ხშირად ვხვდებით ტერმინს „ირონისტი“; ეს უკანასკნელი გულისხმობს ადამიანს, რომელიც ფლობს გარკვეულ ესთეტიკურ გამოცდილებას, გააჩნია ჩამოყალიბებული „იდეალი“, დარწმუნებულია „იდეალის“ შესახებ თავისი

წარმოდგენის ფასეულობაში, მის უპირატესობაში გარემომცველი სამყაროს მოვლენებთან მიმართებით; ფლობს იუმორის გრძნობას, მახვილგონიერია და ა.შ. ირონიის სუბიექტის ესთეტიკური ხედვა ეფუძნება „იდეალზე“ თავისი წარმოდგენის უპირატესობის გრძნობას, თუმცა, მას შეუძლია უშუალო ემოციური გამოვლინების ჩახშობა და საინანაღმდეგო შეფასების გამოხატვაც.

ცნობილი კანადელი ლიტერატურათმცოდნე, ლ. ჰატჩეონი თვლის, რომ ირონიის გამოხატვის განსაკუთრებულობა მდგომარეობს ორი აზრობრივი გეგმის პარალელურ არსებობაში (როგორც პარალელის, მეტაფორის, კალამბურის). ირონიის გარეგნული მნიშვნელობა შეიცავს ირონიის სუბიექტის და ობიექტის ფასეულობითი პოტენციალების შედარებას და უპირატესობას ანიჭებს ობიექტის პოტენციალს, რომელიც გარდაქმნის ირონიულ-ემოციურ-ფასეულობით დამოკიდებულებას ენობრივ (ვერბალურ) ფორმაში; ასევე, შიფრავს ირონიის მეორე მხარეს გამოხატვის სპეციფიკური საშუალებების, „ირონიის ნიშნების“ დახმარებით, მიუთითებს მის კონტექსტზე.¹

ირონიის ხარისხი, მისი დახვეწილობა დამოკიდებულია ნართულ, გადაკრულ თქმაზე, „ირონიის ნიშანზე“. რაც უფრო ნათელი და გულახდილია ნართულად ნათქვამი ფრაზა, მით უფრო უხეშია ირონია; და პირიქით, რაც უფრო ბუნდოვანი და რთულია ნართულად ნათქვამი ფრაზა, მით უფრო დახვეწილია ირონია. ამ თვისებას ჯერ კიდევ ზ. ფროიდი შენიშნავდა, რომელიც გადაკვრით, ნართულად ნათქვამ ფრაზას „არაპირდაპირ გამოსახულებას“ უწოდებდა.

ირონიის ხარისხს ირჩევს სუბიექტი – ირონიული გმირი. ზოგჯერ იგი შეგნებულად იყენებს დახვეწილ ირონიას, რომელიც ეყრდნობა ისეთ კონტექსტს, რომელიც არ არის ცნობილი ირონიის მოსაუბრობიექტისთვის. ჰატჩეონი შენიშნავს, რომ ზოგიერთ ხალხში (მაგ., დანიელებთან) სწორედ ასეთი ირონიაა მიღებული: დანიელი ორმაგად ტკბება ირონიით, თუ ხედავს, რომ მისი ირონიის ობიექტმა ვერაფერი გაიგო. არასაკმარისი კონტექსტის გარეშე, ირონია, შესაძლოა, არ იყოს ადექვატურად აღქმული. კომუნიკაციური ხასიათის დაკარგვის შემთხვევაში, იგი, შესაძლოა, გადაიქცეს ტყუილად ან პირფერობად. სწორედ ამიტომ, ერთი ეპოქის ირონია, კონკრეტულ-ისტორიული და კულტურული კონტექსტიდან ამოვარდნის გამო, შესაძლოა, სხვა ეპოქაში სულაც არ იქნეს აღქმული ირონიად.

როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, განსხვავებულ კონტექსტზე დაყრდნობით, ირონია გვევლინება ან ღიად, ან ფარულად. განსხვავებას მათ შორის ქმნის ძირითადი აზრის გამოვლენის ხარისხი: ფარულ ირონიაში სუბიექტი მალავს თავის ნეგატიურ შეფასებას დადებითით და დროულად მიუთითებს მასზე ამა თუ იმ კონტექსტის მეშვეობით. ღია ირონია

¹ L. Hutcheon. Irony's Edge: *The Theory and Politics of Irony*. London-NY., 1995, გვ. 159.

არ მალავს ნეგატიურ შეფასებას, თუმცა, გამოთქმის პირდაპირი მნიშვნელობა მას ფორმალურად ეწინააღმდეგება.

არსებობს გარკვეული თანაფარდობა, ერთი მხრივ, საწინააღმდეგო აზრის გამოხატვის ძალას – ანტითეზას (ვამბობთ „კი“-ს, მაგრამ მიმიკით, ინტონაციით გამოვხატავთ „არა“-ს) და, მეორე მხრივ, კონტექსტსა და იდეურ-ემოციურ შეფასებას შორის. ი. ა. შრეიდერი ყურადღებას ამახვილებს იმ ფაქტზე, რომ ერთსა და იმავე ტექსტს სხვადასხვა ადრესატები – რეციპიენტები სხვადასხვანაირად აღიქვამენ; ამიტომ, კონტექსტზე რეციპიენტის ინფორმირებულობა წარმოადგენს ირონიის რეალიზაციის მნიშვნელოვან პირობას. შრეიდერი რეციპიენტის მიერ ირონიის სწორად აღქმის ძირითად დამაბრკოლებელ მიზეზებად ასახელებს:

- ✓ არასაკმარის ზოგად თვალსაწიერს (თეზაურუსს);
- ✓ ცალმხრივ მიდგომას კონტექსტის გაუთვალისწინებლად;
- ✓ სტილისტური ნორმის გრძნობის განუვითარებლობას;
- ✓ იუმორის გრძნობის არქონას.¹

ირონია ხშირად მიმართავს პარადოქსს, როცა ერთმანეთს უპირისპირებს ისეთ მოვლენებს, რომლებსაც, ერთი შეხედვით, არ გააჩნიათ ხილული კავშირი. ჯერ კიდევ ფ. შლეგელი შენიშნავდა, რომ ირონია – პარადოქსის გარეგნული ფორმაა. ცნობილია, რომ პარადოქსს, როგორც მხატვრულ ხერხს, ხშირად მიმართავდა ცნობილი ინგლისელი დრამატურგი ბერნარდ შოუ; იგი თვლიდა, რომ აღნიშნული ხერხით აღწევდა მაყურებლის მაქსიმალურ დაინტერესებას, ყურადღების კონცენტრირებას განსახილველი პრობლემის მიმართ. ირონიის გამოხატვის ძირითად საშუალებებად ზეპირ, პირადულ ურთიერთობაში მოიაზრება *პარალინგვისტური საშუალებები*, ანუ, ჟესტები (მიმიკა, პანტომიმა, ჟესტიკულაცია), ინტონაცია (მახვილი, პაუზა, ტემბრი, მეტყველების მეთოდიკა). გ. ვ. კოლმანსკი პარალინგვისტური მოვლენების შემდეგ განსხვავებულ მხარეებს გამოყოფს:

- ✓ განპირობებულობა (კონვენციონალურობა) და ბუნებრიობა;
- ✓ უნივერსალურობა და ნაციონალური სპეციფიკა.

ურთიერთობის პარალინგვისტური საშუალებები ფართოდ გამოიყენება სალაპარაკო, ხალხურ მეტყველებაში, ხოლო ურთიერთობის ოფიციალური ფორმებიდან იგი, თითქმის, მთლიანად განდევნილია.² პირად ურთიერთობაში (ზეპირ ან წერით) ხშირად გამოიყენება *ლინგვისტური*, მეტწილად, *სტილისტური საშუალებები*, როგორებიცაა: ეპითეტები, ნეოლოგიზმები, არქაიზმები, სტილის აღრევა და ა.შ. ხშირად მათ შეიძლება პარალინგვისტური საშუალებებიც დაემატოს. ეს ხდება იმ შემთხვევაში, როდესაც, მოსაუბრე-სუბიექტი არ არის დარწმუნებული, რომ მოსაუბრე-რეციპიენტი სრულად ფლობს კონტექსტს; ამიტომაც, იგი

¹ Ю. А. Шрейдер. Семантическая информация и принцип фокализации, – *Общение в свете теории отражения*. Фрунзе, 1980, გვ. 2.

² Г. В. Колшанский. Паралингвистика. М., 1974, გვ. 14.

შესაბამის პარაინფორმაციას ამატებს ძირითადად და საშუალებას გვაძლევს, სწორად გავიგოთ ირონიის ქვეტექსტი.

რაც შეეხება მხატვრულ ნაწარმოებს, მას გააჩნია ირონიის გამოხატვის თავისი სპეციალური საშუალებები, როგორცაა: ავტორის მითითებები, რემარკები, ციტატები, ბრჭყალები, კურსივები და კალამბურები. აღნიშნულთან დაკავშირებით, დ. ლიხაჩოვი მიუთითებდა გოგოლის მიერ ირონიული ასოციაციის ხერხის გამოყენებაზე; მწერალმა ორ გერმანელს „ნევის პროსპექტში“ მიანიჭა შილერისა და ჰოფმანის სახელები და განმარტა, რომ ეს „...ის შილერი კი არ არის, რომელმაც დაწერა „ვილჰელმ ტელი“ და „ოცდაათწლიანი ომის ისტორია“, არამედ ცნობილი მეთუნუქეა მეშჩანის ქუჩიდან. შილერის გვერდით იდგა ჰოფმანი – არა მწერალი ჰოფმანი, არამედ, საკმაოდ კარგი მენალე ოფიცრის ქუჩიდან“.¹ გარეგნული თვალსაზრისით, ირონიული გამონათქვამის სუბიექტი „... გვევლინება უზენაეს მოსამართლედ, რომელმაც მიითვისა დასჯისა და შეწყალების უფლება; იგი თავის დონეს ნებისმიერი შეფასების უნაკლო და აბსოლუტურ საზომად მიიჩნევს“.²

ზემოაღნიშნულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია შევჯერდეთ, რომ ირონიული სიტუაცია შეიცავს ირონიულ გმირს, ირონიის ობიექტს, ირონიის გამოხატვის საშუალებას, კონტექსტსა და მონმეებს, რომლებიც გამოდიან მაყურებლის როლში, მონაწილეობენ ირონიზირების პროცესში, რითაც კატალიზატორის როლს ასრულებენ ამ თეატრალიზებულ თამაშში.

ირონია როგორც ლინგვისტური მოვლენა. ირონიის ზემოთ შემოთავაზებულ გააზრებასთან, გარკვეულწილად, წინააღმდეგობაში მოდის ირონიის, როგორც წმინდა ლინგვისტური მოვლენის გააზრების კონცეფცია. ამ შემთხვევაში, ირონია განიხილება, როგორც *სტილისტური ხერხი*, რომელიც ეფუძნება *შეუსაბამობას* სიტყვის მნიშვნელობასა და მისი გამოყენების კონტექსტს შორის. როგორც ცნობილია, სიტყვათფორმირებას შეესაბამება შინაარსის ორი ფორმა – ლექსიკური და კონტექსტუალური, რომელიც ლექსიკურის საპირისპიროა. ირონიის სტილისტური ხერხი, შეიძლება, ხასიათდებოდეს შეფასებითობით, რომელიც გამოხატავს ადამიანის, საგნის, მოვლენის და ა.შ. დადებით ან უარყოფით დახასიათებას. ამ ხერხს საფუძვლად უდევს სიტყვის მნიშვნელობაში დადებითი ან უარყოფითი სქემების ერთდროული თანაარსებობა.³

ამგვარად, ირონია, როგორც სტილისტური ხერხი, ეფუძნება სიტყვის პირდაპირ და გადატანით მნიშვნელობათა დაპირისპირებას. ამასთან დაკავშირებით ფუნდამენტური კვლევები აქვთ ცნობილ მეცნიერებს: ი.

¹ **Д. С. Лихачев.** Ахматова и Гоголь, – *Традиция в истории культуры*. М., 1978, გვ. 224.

² **Д. С. Лихачев.** Ахматова и Гоголь, გვ. 224.

³ **Н. К. Салихова.** К вопросу о лингвистической природе стилистического приема иронии, – *Вопросы романо-германской филологии*. Сборник научных трудов. Вып. 93. М., 1975, გვ. 35-36.

ვ. არნოლდს, ი. რ. გალპერინს და სხვ.¹ მათ მიერ „ირონიული ეფექტის“ ცნება განისაზღვრება, როგორც მკვეთრი შეუსაბამობის წარმოჩენა ლექსიკური ერთეულის სიტყვასიტყვით მნიშვნელობასა და კონტექსტიდან გამომდინარე მნიშვნელობას შორის. ირონიის ეფექტი არ არის ირონიის სტილისტური ხერხის სინონიმი და შეიძლება მომდინარეობდეს სხვა სტილისტური ხერხებიდან. სინტაქსურ დონეზე ირონიული აზრის რეალიზაციის ენობრივ საშუალებებში გამოიყოფა:

- ✓ სინტაქსური სტრუქტურების ტრანსპორტიზაცია (რიტორიკული კითხვა);
- ✓ სინტაქსური კონსტრუქციების განცალკავება (ჩართული წინადადებები, სიტყვები და შესატყვისები, პარაცლირებული კონსტრუქციები...);
- ✓ ირონიის შექმნა სინტაქსური კონვერგენციებით.

ზოგიერთი მკვლევარი ტექსტუალურ დონეზე გამოყოფს ასოციაციურ ირონიას, რომელიც სიტუაციური ირონიისაგან განსხვავებით, წარმოიშობა გარდამავალი მნიშვნელობების თანდათანობითი აქტუალიზაციის მეშვეობით და რეალიზდება ისეთი საშუალებებით, როგორებიცაა: გამეორება (ლექსიკური, სტრუქტურული, სტილისტური), ციტაციური ირონია, როგორც ასოციაციური ქვეტიპი (დიალოგური, ავტორის ციტირება), არასაკუთარი – პირდაპირი ენა (მეტყველება), ალუზიები, ირონიული კომენტირება, ციტაციების და ალუზიების დეფორმაცია, რეგისტრებისა და ენის სტილის ირონიული აღრევა, პაროდია და სხვა.

ლინგვოპრაგმატული მიდგომის მხრივ, ირონიული დამოკიდებულების გამოხატვის საშუალებების სახით, სინტაგმატიკაში გამოიყოფა სხვადასხვა ხერხი. ამ თვალსაზრისით საინტერესოა ვ. ჟაროვის კლასიფიკაცია, რომელშიც ავტორი გამოყოფს და აანალიზებს სემანტიკურ უთანხმოებას, ანტითეზას, გამონათქვამში გაერთიანებული ლექსიკური ერთეულების დაპირისპირებას, ფრეიმის შეცვლას, პარალელიზმს, სენსორულ შეფასებას და სხვ.²

ირონიის ფენომენის განხილვა ლინგვისტური კვლევის საგნად კვლავაც აქტუალურია; იგი განიხილება როგორც კოგნიტურ ლინგვისტიკაში, ასევე ლინგვისტურ პრაქტიკაში. თუმცა, შევნიშნავთ, რომ ირონიის პრობლემის ლინგვისტურ მიდგომას მისი სპეციფიკის შესწავლა გარდაუვლად გადაჰყავს ენობრივი გამოყენების „ინსტრუმენტალურ“ პრობლემატიკაში. მხედველობაშია მისაღები ის ფაქტი, რომ ირონია არის არა

¹ **И. В. Арнольд.** Нарушение сочетаемости на разных уровнях – лингвистический механизм комического эффекта, – *Проблемы сочетаемости слов.* Сборник научных трудов. Вып. 145. М., 1979, გვ. 108.

² **В. Е. Жаров.** Прагматический аспект стилистических средств выражения иронии в синтагматике (на материале пьес франкоязычных авторов 80-90 гг. XX века). Автореферат диссертации на соискание ученой степени кандидата филологических наук. М., 1997, გვ. 35-38.

მხოლოდ ლინგვისტური, არამედ დისკურსიული, მეტალინგვისტური „ნარ-მომავლობის“; ამდენად, მ. პაშოსა და კ. ფუკსის აზრით, შეგვიძლია აქცენტი გავაკეთოთ ირონიის კვლევაზე, როგორც გარკვეული დისკურსის ფაქტზე, რომელიც „...ერთდროულად არის როგორც იდეოლოგიური პროცესი, ასევე ლინგვისტური ფენომენი“.¹

ირონიის ფუნქციონირების სფეროები. როგორც წესი, ადამიანთა კულტურის სხვადასხვა სფეროში ირონიის გამოყენებისას გარკვეული განსხვავებები იჩენს თავს; მათგან გამოვყოფდით: ყოფით ურთიერთობას, პედაგოგიურ მოღვაწეობას, იდეოლოგიურ მოღვაწეობას, მხატვრულ კულტურას. ზემოაღნიშნულ სფეროებში ირონიის ფუნქციონირების კვლევისას ასევე გასათვალისწინებელია სხვადასხვა კულტურების კონკრეტულ-ისტორიული და ნაციონალური თავისებურებები. ეს უკანასკნელი უფრო შემორჩენილია ხელოვნებასა და ყოფითი ურთიერთობების სფეროებში; ისტორიული თავისებურებები კი, უფრო შესამჩნევია იდეოლოგიაში; რაც შეეხება პედაგოგიურ ირონიას, მას უფრო კონსერვატორული ხასიათი აქვს.

პირადულ-ყოფითურთიერთობაში ირონია ასრულებს სარეგულაციო-პოლემიკურ ფუნქციას. ირონიის დახმარებით მოსაუბრეები აკრიტიკებენ ოპონენტის თვალსაზრისს, აცნობენ თავიანთ თვალსაზრისს ერთმანეთს. ირონია ხელს უწყობს პირად ურთიერთობებში განსაკუთრებული ატმოსფეროს შექმნას; არბილებს ნეგატიური, კრიტიკული მოსაზრებების სიმკაცრეს, მის შეურაცხყოფელ, დამამცირებელ ხასიათს; ცალკეულ შემთხვევაში, აძლიერებს კრიტიკულ შეფასებას. ასევე, ირონია ასრულებს კონვენციონალურ როლს, ეხმარება მოსაუბრეებს განსაკუთრებული სანდოობით აღჭურვილი დამოკიდებულებების ჩამოყალიბებაში. ზემოაღნიშნული ფსიქოლოგიური კონტაქტი ეფუძნება ერთობლივ გამოცდილებას, მოღვაწეობისა და ურთიერთობის კონტექსტს. ირონია არის მოხერხებული კონვენციონალური ურთიერთობის საშუალება იმიტომაც, რომ პარალელურად, ასრულებს ჯგუფური თვითდამკვიდრების ფუნქციასაც. კონვენციონალური ირონიის ექსტრავერტულობა ხელს უწყობს სხვა ჯგუფებთან გარეგნული კავშირების განწყვეტას, ინტროვერტულობა კი პირიქით, ამცირებს პატარა ჯგუფის ჩაკეტილობის საზღვრებს.

განსაკუთრებული ირონიით გამოიჩევა ჟარგონი, საიდუმლო ქურდული კილოკავები. მათში, ირონიის დახმარებით, ხშირად გამოიხატება ნეგატიური დამოკიდებულება საყოველთაოდ მიღებული ზნეობრივი ნორმების მიმართ. ინგლისელი ესთეტიკოსი, ლ. შეფთსბერი სამართლიანად თვლიდა, რომ „...თუ ადამიანებს აუკრძალავ ზოგიერთ საგანზე სერიოზულად საუბარს, ისინი მასზე ირონიულად ისაუბრებენ; თუ საერთოდ აუკრძალავ ასეთ საგნებზე ლაპარაკს ან თუ ნამდვილად იგრძნობენ ამ

¹ **М. Пашё, К. Фукс.** Общественная формация, язык, дискурс, – *Квадратура смысла: французская школа анализа дискурса.* М., 1999, გვ. 78.

საუბრების საშიშროებას, მაშინ ორმაგად შეინიღებებიან და ილაპარაკებენ ისე, რომ რთული იქნება მათი გაგება... დევნილობის გონმა შობა ირონიის გონი, ხოლო თავისუფლების არქონას მოაქვს ნამდვილი ზნე-ჩვეულებების უქონლობაზე პასუხისმგებლობა, მოხდენილი ხუმრობისა და იუმორისტული ჭკუა-განწყობის ცუდი გამოყენება ან მისი დაზიანება“.¹

პარალინგვისტური და ლინგვისტური საშუალებების, ქცევის ნორმების, ჩვევების, ადათ-წესების ეთნიკური განსხვავებები განაპირობებს ირონიის განსაკუთრებულობას გამოხატვისა და აღქმის თვალსაზრისით სხვადასხვა ქვეყნებში. ეს თავისებურებები, ისტორიულად, ფლექსიურობით ხასიათდება და ასევე, განისაზღვრება ფსიქოლოგიური ფაქტორებით. ირონიული ინტონაცია შეიძლება მიუთითებდეს იმაზე, რომ გამონათქვამის ავტორი არ ეთანხმება მის შინაარსს, რომ ის უფრო მაღლა დგას ბანალურობაზე. ირონიული გმირი უჩვენებს მოსაუბრეს, რომ „ჩვენ“ ვიმყოფებით ინტელექტუალური განვითარებისა და კულტურის უფრო მაღალ დონეზე, ვიდრე ისინი, ვისთვისაც ბანალურობა რჩება აქტუალურ და ახალ ჭეშმარიტებად. ირონიული გმირი ცდილობს, მოსაუბრე გახადოს თავისი ფასეულობითი დამოკიდებულების თანამონაწილე. მახვილგონიერებასთან შეერთებით, ირონია სათანადოდ ფასდება მოსაუბრეების მიერ და ითვლება ინტელიგენტურობის ნიშნად, თუ ის არ არის მიმართული მსმენელზე, არამედ მხოლოდ საუბრის საგანზე, მესამე პირზე ან თვითონ ირონიულ გმირზე.

პედაგოგიურ სფეროში ირონიას შეუძლია დახმარების განწევა ემოციურ-ფასეულობითი კონტაქტის დამყარებაში აღმზრდელსა და აღსაზრდელს შორის. ამ სფეროში, ძირითადად, გამოიყენება რიტორიკული, კეთილი, დამცინავი ირონია. ბავშვები განსაკუთრებით მგრძნობიარენი არიან მეტყველების ემოციური ელფერის მიმართ. ირონიული საუბრის „სათამაშო“ ხასიათი იდეალურად შეესაბამება დიდაქტიკურ მიზნებს. ცნობილია, რომ სოკრატე თავის მოწაფეებთან ურთიერთობაში არასოდეს მიმართავდა წინასწარგანზრახულ აკვიატებებს; მას ფრთხილად, ნაბიჯ-ნაბიჯ მიჰყავდა ისინი ჭეშმარიტებისკენ. რაც შეეხება იდეოლოგიურ და სოციალურ სფეროებს, აქ ირონია უპირისპირდება პათოსის გულუბრყვილობას, ერთგულებას და იმედს. სწორედ ირონიის ამ ასპექტზე ამახვილებს ყურადღებას თანამედროვე ამერიკელი ფილოსოფოსი რ. რორტი.²

ხელოვნების სხვადასხვა სფეროში ირონია განსხვავებული დონით გამოიყენება. იგი აქტიურად გამოიყენება მხატვრულ ლიტერატურაში, ფერწერასა და გრაფიკაში; ასევე, თეატრში, კინოში, ტელევიზიაში, ცირკში, მაგრამ ნაკლებად – მუსიკაში, ქორეოგრაფიაში, სკულპტურაში, ფოტოგრაფიაში, დეკორატიულ და გამოყენებით ხელოვნებაში. თით-

¹ **А. Шефтсбери.** Эстетические опыты. М., 1975, გვ. 282.

² **R. Rorty.** Contingency, Irony and Solidarity. Boston, 1989, გვ. 73-137.

ქმის შეუძლებელია მისი გამოყენება არქიტექტურაში. სახვითი ხელოვნებისთვის, განსაკუთრებით გრაფიკისთვის, დამახასიათებელია „იკონიკური ირონია“. მისი თავისებურება იმაში მდგომარეობს, რომ სიტყვიერი ირონიის გამოვლინება ხდება ქვეტექსტისა და კონტექსტის დახმარებით, ხოლო იკონიკური ირონია – გამოხატულია „ტექსტში“, სადაც ერთდროულად მოცემულია „კი“ და „არა“; იკონიკური ირონიის ყველაზე გავრცელებული ფორმებია მეგობრული შარყი და კარიკატურა.

ირონია რიტორიკაში. მ. ბახტინს ეკუთვნის ძალზე საინტერესო შენიშვნები ირონიის როლზე რიტორიკაში: „ირონია, როგორც დუმილის ფორმა; ირონია, როგორც სიტუაციის გადალახვა, მასზე მალლა დგომა. მხოლოდ დოგმატური და ავტორიტარული კულტურები არიან ცალსახად სერიოზულები; ძალადობისთვის უცხოა სიცილი“.¹ მოცემული შენიშვნები მკითხველში აღძრავს ამოხსნის სურვილს, განმარტებას, თუ რაზე ფიქრობდა ავტორი.

ანტიკურ რიტორიკაში ირონია იშვიათად გამოიყენებოდა, რაც თავად რიტორიკის ამოცანებიდან გამომდინარეობდა. ანტიკური რიტორიკის მიზანს წარმოადგენდა სიტყვის სწორად აგება სასამართლოში ან სახალხო კრებაზე. დიდი აუდიტორიის წინაშე გამოსვლისას, ორატორი მიზნად ისახავდა აუდიტორიამდე სიტყვის, აზრის სწორად მიტანას; ამიტომაც, სამიზნე ჯგუფად იგი დაბალი ინტელექტუალური დონის მსმენელს ირჩევდა. ასეთ სიტუაციაში საჭირო იყო სიმარტივე, მაქსიმალური სიცხადე და გულახდილობა; ირონიას კი, ამაში ხელის შეშლა შეეძლო. ზოგიერთი მკვლევარი სოკრატეს მიმართ ათენელების ნეგატიური დამოკიდებულების ერთ-ერთ მიზეზად სწორედ ირონიას მიიჩნევს; საქმე ის არის, რომ ათენელთა აუდიტორია ინსტინქტურად აცნობიერებდა სოკრატეს გონების აღმატებულებას მათ შეზღუდულობაზე. სოკრატე არ იყო ერთ-ერთი მათგანი; იგი უცხო იყო მათთვის და ამაში ირონიასაც მიუძღოდა თავისი წვლილი. ნიშანდობლივია, რომ ცნობილი ანტიკური რიტორის, ციცერონის გამოსვლებში ირონია არ ფიქსირდება; იგი, უპირველეს ყოვლისა, პოტენციური აუდიტორიის გაფართოების ხარჯზე ცდილობდა პოპულარობის მოპოვებას, ამდენად, გამოსვლებისას ორიენტირებული იყო სიმარტივეზე, მკაფიობაზე და კონკრეტულობაზე. რა თქმა უნდა, რიტორიკა ყოველთვის გულისხმობს ოპონენტთან პოლემიკას. ბახტინის სიტყვებით, რიტორიკულ კამათში „...მნიშვნელოვანია გამარჯვების მოპოვება მოწინააღმდეგეზე და არა მიახლოება ჭეშმარიტებასთან“.²

ირონიის გამოყენება რიტორიკული მიზნებით შესაძლებელია მხოლოდ ისეთ კულტურაში, სადაც ხალხის ინტელექტუალური განვითარების დონე მაღალია. ამ დონეს ევროპაში მიაღწიეს მხოლოდ ახალ დროებაში, როდესაც ხალხური სიცილის ტრადიცია გასცდა ოფიციალური კულტურის

¹ **М. М. Бахтин.** Вопросы литературы и эстетики. *Исследования разных лет.* М., 1975, გვ. 338.

² **М. М. Бахтин.** Вопросы литературы и эстетики., გვ. 357.

სფეროს. მ. ბახტინის მტკიცებით, „...ირონიამ დაანგრია მეტყველების ვრცელი პერიოდი, რომელიც დამახასიათებელი იყო ქურუმებისთვის, წინასწარმეტყველებისთვის, მქადაგებლებისთვის, მოსამართლეებისთვის და ბელადებისთვის“.¹

ირონია ეხმარება ორატორის მეტყველების დრამატიზებას. მისი მეშვეობით შეიძლება დასცინო ოპონენტს და გააკეთო ეს ისეთი ფორმით, რომ ირონიის ობიექტი ვერც მიხვდეს, რომ იგი აბუჩად აიგდეს; თუკი მიხვდება, იმ შემთხვევაშიც გამოსავალს იპოვის, რომ არ შეიმჩნიოს დაცინვა თავისი მისამართით. პოლემიკაში ირონიის გამოყენების შემდეგი ეტაპები მოიაზრება: ოპონენტის ციტირება, ირონიული აღფრთოვანების გამოხატვა, ოპონენტის თეზისის გარჩევა, ირონიული სინანული, სწორი პოზიციის განმარტება, ოპონენტის პოზიციის ნეგატიურად შეფასება. რა თქმა უნდა, თავისთავად, ირონია არაფერს არ ამტკიცებს, ის მხოლოდ შთაბეჭდილებას ახდენს მსმენელზე, აძლიერებს არგუმენტებს, რომლებიც დაფუძნებულია ფაქტების სისტემაზე. ირონიის რიტორიკული თავისებურებების კვლევა დღესდღეობითაც თანამედროვე ფილოლოგიის აქტუალურ საგანს შეადგენს. ამაზე მეტყველებს თუნდაც, რ. ბარტის ავტორიონიული წიგნი „როლან ბარტი როლან ბარტის შესახებ“, რომელიც ფილოლოგიურ წრეებში ბესტსელერად იქცა.²

ირონიის აღქმა და განცდა. საინტერესოა ს. ლ. რუბინშტეინის მოსაზრება ირონიის, როგორც ფსიქოლოგიური ფენომენის შესახებ. იგი მიიჩნევს, რომ ფასეულობითი კომუნიკაციის მიზანია – მოსაუბრის ემოციური დამუხტვა. რეციპიენტი კონტექსტისა და ირონიის ნიშნის წყალობით აღიქვამს შეტყობინებას; იგი დეკოდირებს ირონიული გმირის ფასეულობითი ორიენტაციით. ირონიული გმირი, რომელიც ორიენტირებულია იდეალზე, სხვებსაც აიძულებს იდეალ-მიზანზე ორიენტაციას. მკვლევრის აზრით, კომუნიკაციის პროცესში სუბიექტი აპელირებს მოსაუბრის მესხიერებაში აღბეჭდილ და შენახულ სახეებსა და ცნებებზე; ჩააგონებს მოსაუბრეს იმ სიტყვების კონკრეტულ განმარტებას, რომლებსაც აქვთ რამდენიმე მნიშვნელობა; ამყარებს მათ კონტექსტით, ურთიერთობის პარალინგვისტური საშუალებების მეშვეობით და აღწევს ფასეულობითი დამოკიდებულების უფრო ზუსტ გადმოცემას. სწორედ ამ ფსიქოლოგიურ მომენტს ემყარება ჟურნალისტიკაში *მასალის პირველადი გაშუქების* ფენომენი, რომლის თანახმად, ფაქტის პირველად ინტერპრეტაციას აქვს ყველაზე მეტი შანსი, მყარად დამკვიდრდეს რეციპიენტის ცნობიერებაში. პირველადი გაშუქების ფაქტი განსაზღვრავს მკითხველის, რეციპიენტის თვალსაზრისს და შემდგომში ძნელად ექვემდებარება მის შეცვლას.³

¹ М. М. Бахтин. Вопросы литературы и эстетики., გვ. 336.

² *Ролан Барто* *Ролане Барте*. Составление, перевод с французского и послесловие С. Зенкина. М., 2002; ელ. ვერსია: http://dironweb.com/klinamen/klinamen_Barthés.pdf.

³ С. Л. Рубинштейн. Основы общей психологии. СПб., 1998, – <http://azps.ru/hrest/28/5572596.html>.

ი. პასი სამართლიანად უსვამს ხაზს ირონიის ემოციურ თავშეკავებულობას; ირონიული გმირი ფარულად აღწევს იმას, რომ რედუცირებული სიცილის დახმარებით ააშკარავებს განსახილველი ფაქტის აბსურდულობას, ჩამოშლის მის ფასეულობით პოტენციალს. როგორც ი. პასი აღნიშნავს, ირონიაში ერთიანდება ლოგიკური პარადოქსი და ემოციურ-ფასეულობითი დამოკიდებულება. გონებისა და გრძნობის შეჯვარებისას იგი, თითქოს, გაითამაშებს პატარა „დრამას“ პერიპეტეებით; ამ დრამის „გმირი“ განიცდის დანგრეული ილუზიების ტრაგედიას, რადგანაც უფრო ფართო კონტექსტში ხედავს იდეალის განხორციელების პერსპექტივებს.¹ ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, ირონიას შეიძლება ვუნოდოთ „ოპტიმისტური იმედგაცრუება“; ერთგვარი თამაში, რომელიც მოითხოვს ორმაგ დამოკიდებულებას იმ ობიექტის მიმართ, რომელსაც გადაათამაშებს. აქ მიუღებელია როგორც მთლიანად უარყოფა, ასევე, იმედით და ოპტიმიზმით აღფრთოვანება.

ირონიის განცდასა და აღქმაზე გავლენას ახდენს რეციპიენტის ფსიქიკის თავისებურებაც. სპეციალურ ლიტერატურაში აღნიშნულია, რომ „... ადამიანები, რომლებსაც არ გააჩნიათ პატივისცემის გრძნობა საკუთარი თავის მიმართ, განსაკუთრებული მგრძნობელობით გამოირჩევიან. ისინი ყველაფერზე რეაგირებენ, რაც მათ პიროვნებას შეეხება. რეაქცია ხუმრობაზე, სიცილზე, შენიშვნები მათი მისამართით, შეიძლება, იყოს ულტრაპარადოქსული ხასიათის. მათ აშფოთებთ უარყოფითი თვალსაზრისი და ღრმად განიცდიან მას. შიშის გრძნობა უარყოფითი თვალსაზრისის მიმართ იწვევს სოციალური კონტაქტების შეზღუდვას და ფსიქოლოგიურ იზოლაციაში ყოფნას; ადამიანებთან ურთიერთობის მოთხოვნილების ჩანაცვლება ხდება განუხორციელებელ ოცნებებში, ფანტაზიის სფეროში“.²

ირონიის ზემოქმედების სტრუქტურაში შეიძლება გამოვყოთ სამი ფენა: ემოციური (გასხვისება), ინტელექტუალური (გაგება) და ესთეტიკური (სიამოვნება). ირონიის სხვადასხვა სახეობაში მათი თანაფარდობა განსხვავებულად არის წარმოდგენილი; იგი, ასევე, დამოკიდებულია ირონიული გმირის ამოცანებსა და რეციპიენტის ხასიათზე. ი. ლოტმანი თვლის, რომ ირონიის „სათამაშო ეფექტი“ იმაში მდგომარეობს, რომ ერთი ელემენტის სხვადასხვა მნიშვნელობა უმოძრაოდ კი არ თანაარსებობს, არამედ „ციმციმებს“. ყველა გააზრება ქმნის ცალკეულ სინქრონულ ქრილს, მაგრამ, ამასთან ერთად, მეხსიერებაში ინახავს წინა მნიშვნელობებსაც და მომავალი მნიშვნელობის შესაძლებლობასაც“.³

ამრიგად, თუ ირონიას განვიხილავთ პარადოქსული წინააღმდეგობების ქრილში, შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ იგი საგნებსა და მოვლენებს

¹ **И. Паси.** Ирония как эстетическая категория, გვ. 69.

² **И. И. Чеснокова.** Проблема самопознания в психологии. М., 1977, გვ. 110.

³ **Ю. М. Лотман.** Тезисы к проблеме «Искусство в ряду моделирующих систем», – *Ученые записки Тартуского государственного университета.* Вып. 198. Тарту, 1967, გვ. 141.

წარმოადგენს მოულოდნელ, ახალ პრიზმაში და ქმნის განყენებულობის ეფექტს; ამალღებს მოსაუბრეების ინტერესს შეფასების საგნისადმი, განსაზღვრავს ფასეულობით ორიენტაციას. იდეალის შემოქმედებითი ძიების პროცესში ირონია ხელს უწყობს წინააღმდეგობების გარდაქმნას; გამოხატავს სამყაროს სრულყოფილებისკენ სწრაფვას. ირონიის ეფექტურობა მნიშვნელოვნად მატულობს მახვილგონიერების ხარისხთან ერთად, რომელსაც ემყარება ირონიული დამოკიდებულების გამოხატვა ზემოაღნიშნულის გათვალისწინებით, პირველი თავის დასკვნები შეგვიძლია შემდეგნაირად ჩამოვაყალიბოთ:

- ✓ ირონია წარმოადგენს კულტურათშემოქმედებისა და ფასეულობების გადაფასების ინსტრუმენტს. იგი საზოგადოებას აძლევს დრომოჭმული და მოძველებული ფასეულობებისგან გათავისუფლების შანსს მათზე მკითხველთა/მსმენელთა საზოგადოებრივი ყურადღების გამახვილებისა და დაცინვის გზით;
- ✓ ირონია ადამიანური აზროვნებისა და ყოფიერების უნივერსალური კატეგორიაა. მისი ისტორიული ტიპოლოგიის შესწავლა ანტიკურობის დროიდან ვიდრე XXI საუკუნემდე გვიჩვენებს, რომ ირონია ერთსა და იმავე დროს სუბიექტურიცაა, როგორც გარკვეული სოციალური ჯგუფის ღირებულებითი ორიენტირების გამომხატველი და ობიექტურიც, როგორც საზოგადოების განვითარების რეალური წინააღმდეგობების შეფასების გამომხატველი. თავად ამ შეფასებას შეუძლია ობიექტურად არსებობდეს საზოგადოებრივ შეგნებასა და კულტურაში;
- ✓ საზოგადოებრივი შეგნების სტრუქტურაში ირონია ასრულებს ნორმატიულ-მარეგულირებელ ფუნქციას. იგი გვევლინება ფასეულობითი რეფლექსიის საშუალებად, რომელიც ახორციელებს შეფასებას და გვისახავს საზოგადოებრივი განვითარების პერსპექტივას, კორექტირებას უკეთებს მიმდინარე პროცესებს/აზროვნებას. იგი ხორციელდება არა პირდაპირ, არამედ საზოგადოებაში დამკვიდრებული, ოფიციალურად აღიარებული ფასეულობების თანდათანობითი შებღალავით, მათი ჩანაცვლებით. სწორედ ამ პროცესში ვლინდება ირონიის მძლავრი ირაციონალური პოტენციალი;
- ✓ ირონია გარკვეული ზნეობრივი პოტენციალის გამომხატველია, რომელიც ორსახოვანი და ამბივალენტურია. ინტროვერტული ირონია მიმართულია „თავისკენ“, ამიტომ ირონიულ გმირს შეუძლია მიიზიდოს ადამიანები; ექსტრავერტული ირონია ამორებს ადამიანებს ირონიული გმირისგან, რადგან ასეთ ირონიაში შეიძლება იყოს გამოხატული ირონიული გმირის უპირატესობის გრძნობა გარშემომყოფთა მიმართ;
- ✓ ირონია საგნებსა და მოვლენებს წარმოაჩენს მოულოდნელ,

ახალ ჭრილში; იგი ქმნის განყენებულობის ეფექტს; ამაღლებს მოსაუბრეების ინტერესს შეფასების საგნისადმი; განსაზღვრავს ფასეულობით ორიენტაციას; იდეალის შემოქმედებითი ძიების პროცესში ხელს უწყობს წინააღმდეგობების გარდაქმნას; მონოდებულება, გამოხატოს სწრაფვა სამყაროს სრულყოფილებისკენ.

NANA JALAGONIA¹

SEMIOSPHERE OF THE IRONY

The theorists of literature do not dispute that historically were formed two types of irony: negative (antinomian) and ambivalent (dialectical). Antinomian irony characterized romantics, when against the background the contrast of ideal and reality, the subject of irony did not see in this context of the ways of the permission of the emergent contradiction.

The ambivalent irony, on the contrary, implements simultaneously both a negation and affirmation, dialectical removal of obsolete positions and values. In the ironic criticism is distinguished irony introverted (which is directed toward on my "I" self-irony) and extrovert (which is directed toward on objects and phenomena). The basis for extroverted attitude is ironic view of the existence of a positive value, inflated self-evaluation together with the extroverted irony cause negative reaction of others who have become object of ironic attitude.

Self-irony (introverted irony) is, according to I.Passy the highest manifestation of the spiritual independence, in which the subject rises not only above the object, but also on itself. Passy notes that excessive use introverted irony reduces the objective possibilities of the personality and prevents self-realization and increase authority.

The optimum alternative critic considers the compound extroverted and introverted irony into harmonic, bimodal form. In this case, introversion irony expresses humble and self-critical attitude to itself, that causes the sympathy of others, and extraversion expresses critical and demanding attitude to the phenomena of the world. Regarding to this problem, particularly noteworthy issues, that are considered in the preceding article.

¹ *Nana Jalagonia* – Post-Graduate Student, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

თეა ჯღარკავა¹

**პოეტიკა სრული გაბეჭდით როგორც ჩვენი კვლევითი
მიზნების ადაპტაციური გზით მიღწევის საფუძველი და
ბარანტი: სიუჟეტი, პერსონაჟი, პერსონაჟთა
სისტემა და დახასიათება**

ჩვენი კვლევითი მიზნებისათვის მნიშვნელოვანია ორი შემდეგი მომენტი: ა) მიუხედავად იმისა, რომ ჩვენი ყურადღების ცენტრში იმყოფება სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა „დახასიათება“ როგორც პერსონაჟის პოეტიკის განუყოფელი კომპონენტი, დახასიათება როგორც მაქსიმალური სიფართოვით აღქმული ენობრივი უნივერსალია შინაარსობრივად და ფუნქციურად აღემატება თვით „დახასიათებას“ როგორც ტექსტობრივ ერთეულს. როგორც ვიცით პერსონაჟი შეიძლება დახასიათდეს არა მხოლოდ ამ სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმის საშუალებით, არამედ ისეთი „უფრო დაბალი“ დონეებრივი ერთეულების საშუალებითაც, როგორცაა წინადადება და წინადადების ცალკე აღებული წევრიც კი. დავრწმუნდით იმაშიც, რომ პერსონაჟის დახასიათება იმ შემთხვევაში, თუ იგი სიტუაციურ ხასიათს ატარებს შეიძლება – რა თქმა უნდა, ისევე და ისევე ავტორისეული მეტყველების ფარგლებში მოხდეს – არა მხოლოდ განსაზღვრების როგორც წინადადების წევრის არამედ გარემოების საშუალებითაც; ბ) რომ დახასიათება როგორც ფართოდ აღქმული ენობრივი უნივერსალია ვერ „ეტევა“ ვერცერთი ცალკე აღებული ერთეულის ფარგლებში – მიუთითებს, ჩვენი აზრით, იმაზეც, რომ საჭიროა, ალბათ, კიდევ უფრო გაფართოვდეს დახასიათების როგორც კონცეპტის ფარგლებში უკვე იმ ლოგოკიდან გამომდინარე, რომელიც ეფუძნება პოეტიკის ჩვენს მიერ უკვე ხაზგასმულ არსს: პოეტიკა როგორც მხატვრულობის დამფუძნებელ ენობრივ საშუალებათა სისტემა ხასიათდება შემდეგი ნიშნით: მართალია, შეიძლება და აუცილებელიცაა ვილაპარაკოთ მხატვრული ტექსტის (ჩვენს შემთხვევაში ნარატივის) განსხვავებულ ასპექტთა თუ კომპონენტთა პოეტიკაზე (სიუჟეტის პოეტიკა, პერსონაჟის პოეტიკა, მხატვრული დროისა თუ სივრცის პოეტიკა

¹ თეა ჯღარკავა – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

და ა.შ.), მაგრამ ასევე დაუშვებელია იმის დავინწყებაც, რომ ნებისმიერი მხატვრული ნარატივის პოეტიკა შინაგანად ერთიანია და მისი კონცეპტუალური დიფერენციაცია შეიძლება ატარებდეს მხოლოდ და მხოლოდ პირობით ხასიათს. ეს კი ნიშნავს შემდეგს: მართალია, ჩვენი ძირითადი მიზანია ვიკვლიოთ ცვაიგისეული ნარატიული პოეტიკის ისეთი დიფერენციალური ასპექტი, როგორცაა პერსონაჟის პოეტიკა „დახასიათებასთან“ როგორც სამეტყველო-კომპოზიციურ ფორმასთან კავშირში, მაგრამ ამავე დროს ჩვენს მუდმივ კონცეპტუალურ საყრდენს უნდა წარმოადგენდეს ნარატიული პოეტიკა ამ ცნების ზემოთ ნაგულისხმევი სრული გაგებით. მაგრამ იმისთვის, რომ ჩვენი ეს თეზისი არ დარჩეს დეკლარაციად, აუცილებლად მიგვაჩნია უკვე კვლევის ამ ეტაპზე კონცეპტუალური სახით წარმოვადგინოთ ნარატიულ პოეტიკასთან ორგანულად დაკავშირებულ ფუნქციურ ცნებათა დეფინიციები. ვგულისხმობთ პირველ რიგში ისეთ ცნებებს, როგორცაა სიუჟეტი, კომპოზიცია, პერსონაჟი და პერსონაჟთა სისტემა. ვფიქრობთ, ამ ცნებათა დეფინიციებზე დაყრდნობა საშუალებას მოგვცემს რამდენადმე მაინც მივუახლოვდეთ ნარატიული პოეტიკის იმ სრულ ხედვას, რომელიც თავის მხრივ გახდება ჩვენი უფრო კონკრეტული კვლევითი მიზნის საყრდენი. თუ გვსურს ბოლომდე გასაგები იყოს ის ფუნქციური დატვირთვა რომელიც შეიძლება შეიძინოს „დახასიათებამ“ როგორც სამეტყველო-კომპოზიციურმა ფორმამ ავტორისეული მეტყველების ფარგლებში, აუცილებელია მოვაქციოთ ეს ფუნქციური დატვირთვა იმ ფართო პოეტიკურ კონტექსტში, რომელსაც გულისხმობს თვით მხატვრული ნარატივის შინაგანი ლოგიკა. აქედან გამომდინარე, განვსაზღვროთ ზემოთ დასახელებული ცნებები თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობით თეორიაზე დაყრდნობით და ამავე დროს დავისახოთ შემდეგი ამოცანაც: ყველა ცალკეულ შემთხვევაში გამოვთქვათ იმის ვარაუდიც, თუ რა კავშირში უნდა იმყოფებოდეს ამგვარად განსაზღვრული ესა თუ ის ცნება ჩვენს კვლევით მიზანთან.

ვფიქრობთ, რომ პოეტიკის როგორც კონცეპტის სრულად გაგებას ყველაზე უფრო საფუძვლიანად შეიძლება „მოემსახუროს“ ისეთი ლიტერატურათმცოდნეობითი კატეგორია, როგორცაა სიუჟეტი. რა თქმა უნდა, ავტორს (მთხრობელს) შეუძლია საკუთარი მეტყველების ფარგლებში დაახასიათოს პერსონაჟი, მაგრამ ამგვარი დახასიათება დაკარგავს აზრს, თუ იგი არ იქნება გამართლებული პერსონაჟის უშუალო მონაწილეობით სიუჟეტის განვითარებაში. ამიტომაც შევეცადოთ არა მხოლოდ განვსაზღვროთ სიუჟეტი როგორც ნარატიული ფენომენი, არამედ მოვხაზოთ კიდევ – თუნდაც უაღრესად სქემატურად – იმის კონტურები, რასაც შეიძლება ეწოდოს „სიუჟეტის ტიპოლოგია“. როგორც ვხალიხევი ამბობს, „სიუჟეტი არის ლიტერატურულ ნაწარმოებში წარმოსახულ ხდომილებათა ჯაჭვი, ანუ პერსონაჟთა ცხოვრება სივრცით და დროით ცვლილებათა, მდგომარეობათა და გარემოებათა ურთიერთმონა-

ცვლეობის გათვალისწინებით“.¹ სიუჟეტის ამგვარი განსაზღვრის შემდეგ ციტირებულ ავტორთან ხაზგასმულია ამ ლიტერატურულ ფენომენტთან დაკავშირებული სამი მომენტი, რომელთა ხაზგასმა, ჩვენის აზრით მნიშვნელოვანი უნდა იყოს ჩვენი კვლევითი მიზნებისთვის. ეს მომენტებია:

ა) ავტორი ამბობს, რომ „სიუჟეტი წარმოადგენს დრამატულ და ეპიკურ ნაწარმოებთა მათორგანიზებელ სანყისს“² სიუჟეტის ამგვარი გაგება, ვფიქრობთ, მთლიანად პასუხობს ჩვენს აზრს იმის თაობაზე, რომ გასაანალიზებელი ნარატივის პოეტიკის სრული გათვალისწინების შემთხვევაში შეუძლებელი იქნება პერსონაჟის პოეტიკის სიუჟეტის პოეტიკისგან ჭეშმარიტი გამიჯვნა: თუ, როგორც დასანყისშივე ვთქვით, პერსონაჟი შეიძლება დახასიათდეს როგორც სიუჟეტში უშუალო მონაწილეობით, ისე ავტორისეული სამეტყველო პარტიის ფარგლებში, მაშინ აუცილებლად უნდა მივიჩნიოთ დახასიათების ამ ორ ძირითად ასპექტს შორის შინაარსობრივ-სტრუქტურული კავშირი. ითქვა ისიც, რომ *ტექსტობრივი ბადის ცნება* უნდა იქცეს სწორედ იმ მეთოდურ საშუალებად, რომელმაც უნდა დაგვანახვოს ფართოდ გაგებული დახასიათების ტექსტობრივი რეალიზაციის სტრუქტურა. რა თქმა უნდა, ჩვენი ყურადღების ცენტრში კვლავაც რჩება სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა „დახასიათება“, მაგრამ იმის გათვალისწინებით, თუ რა ადგილი უნდა „მიეჩინოს მას“ ფართოდ გაგებული დახასიათების ტექსტობრივ ბადეში;

ბ) სიუჟეტთან დაკავშირებული მეორე მომენტი, რომელიც ასევე მნიშვნელოვნად მიგვაჩნია ჩვენი კვლევითი მიზნებისთვის, ეს არის მისი კავშირი *კონფლიქტთან* როგორც ლიტერატურულ ფენომენტთან. მისი აზრით, „სიუჟეტები ავლენენ და პირდაპირ ასახავენ ცხოვრებისეულ წინააღმდეგობებს. გმირთა ცხოვრებაში ამა თუ იმ კონფლიქტის გარეშე ძნელია წარმოიდგინო საკმაოდ მკვეთრად გამოხატული სიუჟეტი“³ ჩვენ ვნახავთ, რომ სწორედ კონფლიქტი ცვაიგისეული ნარატივის პერსონაჟებს შორის, პირველ რიგში კი ამ ნარატივის პროტაგონისტ ედგარსა და ორ დანარჩენ პერსონაჟს შორის, მოგვევლინება პერსონაჟთა ცვაიგისეული პოეტიკის, კერძოდ კი დახასიათების შინაარსობრივ საფუძვლად. რა თქმა უნდა, საჭირო იქნება არა უბრალოდ კონფლიქტის როგორც ნარატიული სიუჟეტის ბირთვის უბრალოდ დასახელება თუ განსაზღვრა, არამედ მისი ისეთი სიღრმისეული ხედვა, რომელიც მოგვეცემდა პერსონაჟის როგორც პიროვნების ასევე სიღრმისეული დახასიათების შესაძლებლობას. ამ თვალსაზრისით ჩვენი ყურადღების ცენტრში მოექცევა ნარატივის პროტაგონისტი ედგარი და დავინახავთ: მისი მთელი შესაძლო დიაპაზონით დახასიათება უნდა ხდებოდეს არა უშუალოდ და პირდა-

¹ **В. Е. Хализев.** Сюжет, – *Введение в литературоведение.* Литературное произведение. Основные понятия и термины. Под редакцией Л. В. Чернеца. М., 1999, გვ. 381.

² **В. Е. Хализев.** Сюжет, გვ. 381.

³ **В. Е. Хализев.** Сюжет, გვ. 383.

პირ კონფლიქტის საფუძველზე, არამედ იმ *გამოდახილზე* დაყრდნობით, რომელსაც მასში ბადებს ეს კონფლიქტი. ჩვენი ანალიზის ფარგლებში ხსენებული გამოდახილი განისაზღვრება როგორც პროტაგონისტის პიროვნულ სტრუქტურაში მომხდარი და განვითარებული გარდატეხა;

გ) ასევე მნიშვნელოვნად უნდა მივიჩნიოთ ჩვენი კვლევითი მიზნებისთვის სიუჟეტის ის *ტიპოლოგია*, რომელიც მოცემულია უკვე ციტირებულ ნაშრომში. ავტორი გამოყოფს ნარატიული სიუჟეტის ორ ძირითად ტიპს – *კონცენტრულ* და *ქრონიკალურ* სიუჟეტებს. სიუჟეტის ეს ტიპები ხასიათდება შემდეგნაირად: კონცენტრული სიუჟეტის შემთხვევაში „წინა პლანზე წამოწეულია ერთი რომელიმე ხდომილებრივი სიტუაცია და ნაწარმოები იგება ერთი სიუჟეტური ხაზის მიყოლებით“.¹ რაც შეეხება ქრონიკალურ სიუჟეტებს მათ შესახებ ნათქვამია შემდეგი: ამგვარ სიუჟეტებში „სიტუაციური ხდომილებები წარმოჩენილნი არიან ერთმანეთისგან მეტად თუ ნაკლებად დამოუკიდებლად და ვითარდებიან თანასწორუფლებიანად“² რატომ არის მნიშვნელოვანი ჩვენთვის სიუჟეტის ამგვარი ტიპოლოგია? იმიტომ, რომ ცვაიგისეული ნარატივის პოეტიკა მთლიანად ეფუძნება კონცენტრული სიუჟეტის იდეას: მიუხედავად იმისა, რომ ნარატივში საქმე გვაქვს სამ ძირითად მოქმედ პირთან, მათთან დაკავშირებული ყველა კონფლიქტური სიუჟეტური ხაზი თავს იყრის პროტაგონისტთან, ანუ ედგართან *შინაგანად* დაკავშირებულ სიუჟეტურ ხაზში. შეიძლება ითქვას, რომ ცვაიგისეულ ნარატივში კონცენტრული სიუჟეტის იდეა რეალიზებულია განსაკუთრებული ინტენსიურობით, რადგან იგი საბოლოო ანგარიშში ტრანსფორმირდება პროტაგონისტის სიღრმისეულ და ბიოგრაფიულ-პიროვნულ სიუჟეტურ ხაზად (როგორც ზემოთ ითქვა, სწორედ ამგვარ სიუჟეტურ ხაზად უნდა მივიჩნიოთ პროტაგონისტის შიდა სამყაროში მომხდარი გარდატეხა). მაგრამ ამავე დროს, უნდა ითქვას შემდეგიც: ცვაიგისეული სიუჟეტის მთელი ტიპოლოგიური თავისებურება მდგომარეობს არა იმაში, რომ იგი ატარებს კონცენტრულ ხასიათს, არამედ იმაში, რომ ეს *განსაკუთრებული ინტენსიურობით აღბეჭდილი კონცენტრულობა* მიღწეულია ასევე განსაკუთრებული გზით: ავტორი ახდენს სიუჟეტის ორივე ზემოთ ხსენებული ტიპის სიღრმისეულ *სინთეზს*, რის შედეგაც წინა პლანზე წამოწეულია ერთი პერსონაჟი (სახელდობრ ბავშვი ედგარი) და სწორედ მასში, მის შიდა სამყაროში მომხდარი *გარდატეხა* გვევლინება ნარატივის კონცენტრულ და ამავე დროს სიღრმისეულ სიუჟეტად. მაგრამ მთავარი სწორედ ისაა, რომ დანარჩენი სიუჟეტური ხაზები (ბავშვის, დედისა და ბარონისა) კი არ ქრებიან და კი არ კარგავენ მნიშვნელობას, რაც შეიძლება მომხდარიყო სხვა კონკრეტულ სიუჟეტის შემთხვევაში, არამედ შეერწყმიან ზემოთ ხსენებულ სიღრმისეულ კონცენტრულებას და ფაქტობრივად „ემსახურებიან“ მის

¹ В. Е. Хализев. Сюжет, гл. 383.

² В. Е. Хализев. Сюжет, гл. 384.

განვითარებას (თუმცა ამავე დროს, რა თქმა უნდა, აღსანიშნავია დედასთან და ბარონთან დაკავშირებული სიუჟეტური ხაზების არაერთმნიშვნელოვნობა სწორედ ამ თვალსაზრისით: ბავშვის შინაგან და სიუჟეტურად გამობატულ ბიოგრაფიასთან გარდუვალ კავშირში ვითარდება მხოლოდ დედის შინაგანი ბიოგრაფია).

რატომ მივიჩნით, რომ საჭირო იყო სიუჟეტის ტიპოლოგიაზე და ცვატივისეული სიუჟეტის პოეტიკაზე ამგვარი აქცენტის გაკეთება, თუ ჩვენი მიზანია, ვიკვლიოთ ცვატივისეული ნარატიული პოეტიკის არა იმდენად სიუჟეტთან, რამდენადაც პერსონაჟთან დაკავშირებული ასპექტები? ნაწილობრივ უკვე შევხებით იმ ორგანულ კავშირს, რომელიც არსებობს სიუჟეტისა და პერსონაჟის პოეტიკურ ასპექტებს შორის მაშინ, როცა შემოვიტანეთ სიუჟეტის თემა ჩვენს კვლევაში და ვთქვით, რომ შეუძლებელია რეალურად გამიჯვნა ერთმანეთისგან პერსონაჟის დახასიათების (ამ სიტყვის ზემოთ აღნიშნული ფართო გაგებით) დახასიათების ორი მომენტი – ის, რომელიც განხორციელებულია ავტორისეულ მეტყველებაში და ის, რომელიც რეალიზებულია პერსონაჟის მონაწილეობით სიუჟეტის განვითარებაში. ვფიქრობთ, ეს მოსაზრება მთლიანად ინარჩუნებს თავის ღირებულებას კვლევის ამ ეტაპზე, მაგრამ მას „ემატება“ მეორე და არა ნაკლებ მნიშვნელოვანი მოსაზრებაც: ის ფაქტი, რომ სიუჟეტის კონცენტრულობა კი არ აუქმებს ბოლომდე მის ქრონიკალურობას, არამედ თითქოს-და „იყენებს მას თავისთვის“, საშუალებას გვაძლევს არა უბრალოდ გამოვყოთ პერსონაჟთა დახასიათების ვერბალური ტიპები ავტორისეულ მეტყველებაში, არამედ განვახორციელოთ კიდევ ამ დახასიათებათა *შეპირისპირებით-ტიპოლოგიური* ანალიზი. მიგვაჩნია, რომ წმინდა სახის კონცენტრული ან ასეთივე სახის ქრონიკალური სიუჟეტის შემთხვევაში ამგვარი შეპირისპირებითი ანალიზი დაკარგავდა თავის კვლევით ღირებულებას;

ზემოთ, როცა დავინწყეთ მსჯელობა ცვატივისეული ნარატივის „სრულ პოეტიკაზე“ და ვთქვით, რომ, პერსონაჟის პოეტიკის ჩვენეული კვლევა საჭიროებს ამგვარ ფონს, ხაზი გავუსვით ნარატიული პოეტიკის ორი ასპექტის – სიუჟეტთან და პერსონაჟთან დაკავშირებულ ასპექტთა – შინაგან ურთიერთკავშირს. მაგრამ ამ შემთხვევაში გვსურს ხაზი გავუსვათ ჩვენს კვლევით მიზანთან უშუალოდ დაკავშირებულ შემდეგ გარემოებას: თავიდანვე (უკვე შესავლიდან დაწყებული) ვლაპარაკობთ პერსონაჟის პოეტიკაზე ამ პოეტიკის მხოლოდ *ლინგვისტური* ასპექტის აქცენტირებით: ამგვარი აქცენტი მთელი შესაძლო რელიეფურობით გამოიკვეთა ორი კვლევითი მომენტით – იმით, რომ ხაზგასმული გვაქვს პერსონაჟის დახასიათებათა *ავტორისეულ მეტყველებაში* და იმითაც, რომ ხაზგასმული გვაქვს „დახასიათების“ როგორც სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმის და (მისი ფუნქციური ექვივალენტების – წინადადებისა და წინადადების ნევრის) როლი ამგვარი დახასიათების ფარგლებში. მაგრამ

არც ის უნდა დაგვაინყდეს, რომ ა) ჩვენი კვლევა ატარებს ინტერდისციპლინარულ ხასიათს და ხორციელდება ორი დისციპლინის, სახელდობრ ლინგვისტიკისა და ლიტერატურათმცოდნეობის – ზღვარზე და ბ) თვით პერსონაჟის ცნება განეკუთვნება არა ლინგვისტურ არამედ ლიტერათმცოდნეობით ცნებათა სისტემას. ამიტომ აუცილებლად მიგვაჩნია – თუ გვსურს ვიყოთ თანმიმდევრული ჩვენი ინტერდისციპლინარული მეთოდოლოგიის განხორციელებაში – რომ შევვხოთ პერსონაჟის ცნების და ამ ცნებასთან დაკავშირებულ სხვა შესაძლო მომენტთა – საკუთრივ ლიტერატურათმცოდნეობით ასპექტებსაც (ის ფაქტი, რომ ჩვენს მიერ სიუჟეტის პოეტიკასთან დაკავშირებულ ასპექტთა განხილვამ წინ გაუსწრო პერსონაჟის ცნებასთან დაკავშირებულ მომენტთა განხილვას და ეს მოხდა მიუხედავად იმისა, რომ თვით ჩვენი ნაშრომის სათაურში აქცენტირებულია პერსონაჟის და არა სიუჟეტის თემა, განპირობებულია იმ საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტით, რომ სიუჟეტისა და პერსონაჟის ურთიერთმიმართების განხილვისას ლოგიკური პრიმატი უნდა მიენიჭოს სიუჟეტს და არა პირუკუ).

და რა ითქმის პერსონაჟის შეახებ საკუთრივ ლიტერატურათმცოდნეობითი თვალსაზრისით? შევეცადოთ გავცეთ პასუხი ამ კითხვაზე და პასუხის გაცემისას ხაზი გავუსვათ სწორედ პერსონაჟთა დაკავშირებულ იმ მომენტებს, რომლებიც ა) განსაკუთრებით საინტერესოა არიან ინტერდისციპლინარული თვალსაზრისით და, აქედან გამომდინარე, უკავშირდებიან ჩვენს მეთოდოლოგიურ პოზიციას; ბ) განსაკუთრებით მნიშვნელოვანნი არიან თვით ჩვენს მიერ გასაანალიზებელი ნარატივის სტრუქტურულიდან გამომდინარე.

თუ დავეყრდობით პერსონაჟის როგორც ცნების სტატუსს თვით ლიტერატურათმცოდნეობით თეორიაში და მისი განხილვის ხასიათს ხსენებული თეორიის ფარგლებში, მაშინ პერსონაჟზე უნდა ვილაპარაკოთ შემდეგი სამი ძირითადი თვალსაზრისიდან გამომდინარე: ა) ჯერ შევვხოთ ამ ცნებას იმისგან დამოუკიდებლად, ერთი პერსონაჟი მოქმედებს მოცემულ სიუჟეტში თუ საქმე გვაქვს პერსონაჟთა სისტემასთან, ანუ ურთიერთზემოქმედების პროცესში ჩართულ ორ ან ორზე მეტ პერსონაჟთან; ბ) მეორე თვალსაზრისის თანახმად შევვხოთ უკვე პერსონაჟთა სისტემის ცნებას; გ) მესამე ასპექტში უნდა ვიგულისხმოთ ის, რასაც ლიტერატურათმცოდნეობაში ეწოდება „პერსონაჟის ქცევა“. მიგვაჩნია, რომ სამივე ეს თვალსაზრისი ერთნაირად მნიშვნელოვანია იმის გათვალისწინებით, თუ როგორ სიუჟეტთან გვაქვს საქმე მოცემულ კონკრეტულ ნარატივში. თუ მხედველობაში მივიღებთ გასაანალიზებელი ცვაიგისეული ნარატივის სიუჟეტს, რომლის ტიპოლოგიურ სპეციფიკაზე უკვე გვქონდა მსჯელობა, მაშინ გასაგები იქნება, რომ ჩვენთვის მნიშვნელოვანია პერსონაჟის ცნების განხილვის სამივე ზემოთ ნახსენები ასპექტი (პერსონაჟის როგორც „ავტონომიური“ ნარატიული ფიგურის ცნება ჩვენთვის

მნიშვნელოვანია, იმიტომ, რომ, როგორც ზემოთ უკვე ითქვა, ცვაიგ-თან საქმე გვაქვს ისეთ კონცენტრულ სიუჟეტთან, რომლის კონცენტრულობას სტრუქტურულად ემსახურება თვით მისი კონცენტრულობით ნაგულისხმევი ქრონიკალურობა). განვიხილოთ თანმიმდევრულად პერსონაჟთან როგორც ცნებასთან დაკავშირებული სამივე ეს ასპექტი.

პერსონაჟი როგორც ლიტერატურათმცოდნეობითი კატეგორია.

ლიტერატურათმცოდნეობაში პერსონაჟი ზოგადად განისაზღვრება როგორც „ნაწარმოებში მოცემული მოქმედების, განცდის, ან გამონათქვამის სუბიექტი“.¹ ციტირებული სტატიის ავტორი ხაზს უსვამს პერსონაჟთან დაკავშირებულ ანთროპოლოგიურ (ანუ ადამიანისმცოდნეობით) შინაარსობრივ მომენტს: ლიტერატურის პერსონაჟისეულ სფეროს წარმოადგენენ არა მხოლოდ იზორილებული ინდივიდები, არამედ კრებითი გმირები,² და შემდეგ: რაც არ უნდა ფართოდ გავიგოთ მხატვრული ლიტერატურის შემეცნებითი საგანი, ამ საგნის ცენტრს წარმოადგენენ ადამიანები, როგორც სოციალური არსებები³ და ბოლოს: ავტორის აზრით, მხატვრულ ლიტერატურაში პერსონაჟთა არსისა და ხასიათის განსაზღვრისას „ფუძემდებელი მნიშვნელობა აქვს იმას, თუ როგორია პიროვნების ავტორისეული კონცეფცია“.⁴ როგორც ზოგადად, ისე ჩვენი კვლევითი მიზნებისთვის მნიშვნელოვანია მიმართება ისეთ ორ ცნებას შორის, როგორცაა, ერთის მხრივ, *პერსონაჟი* და მეორეს მხრივ ხასიათი. ციტირებული სტატიის ავტორი ხაზს უსვამს ამ ორი ცნების კონცეპტუალურ სიახლოვეს, მაგრამ ამავე დროს მას არანაკლებ მნიშვნელოვნად მიაჩნია მათ შორის არსებული განსხვავებაც: „პერსონაჟი“ და „ხასიათი“ წარმოადგენს ურთიერთდაკავშირებულ მაგრამ არა იდენტურ ცნებებს⁵ ამ ზოგად მსჯელობას იგი აკონკრეტებს შემდეგნაირად: „იმის-და მიხედვით, თუ როგორია პერსონაჟის და ხასიათის სტატუსი ნაწარმოების სტრუქტურაში, მათ მიერ უნდა იქნეს გამოყენებული შეფასების განსხვავებული კრიტერიუმები. ხასიათების განსხვავებით, რომელთა მიმართ მკითხველს ექმნება *ეთიკურად* შეფერილი დამოკიდებულება, პერსონაჟთა შეფასება ხდება პირველ რიგში *ეთიკური* თვალსაზრისით – იმის-და მიხედვით, თუ რამდენად რელიეფურად, სრულად და კონცენტრირებულად განასახიერებენ ისინი ხასიათებს.“⁶ რატომ აქვს მნიშვნელობა ჩვენთვის პერსონაჟის და ხასიათის ცნებათა ამგვარად დანახულ ურთიერთმიმართებას?“ ამ კითხვაზე შეგვიძლია გავცეთ შემდეგი პა-

¹ **М. Л. Гаспаров.** Поэтика, – *Литературная энциклопедия терминов и понятий.* Под редакцией А. Н. Николюкина. М., 2001, გვ. 245.

² **М. Л. Гаспаров.** Поэтика, გვ. 245.

³ **М. Л. Гаспаров.** Поэтика, გვ. 247.

⁴ **М. Л. Гаспаров.** Поэтика, გვ. 250.

⁵ **М. Л. Гаспаров.** Поэтика, გვ. 248.

⁶ **М. Л. Гаспаров.** Поэтика, გვ. 249.

სუბი: იმის გათვალისწინებით, რომ ჩვენი კვლევის მიზანს წარმოადგენს პერსონაჟის ავტორისეული დახასიათება როგორც პოეტიკის ასპექტი, უნდა მივიჩნიოთ, რომ ჩვენი კვლევის საგნის გაანალიზებისას ხაზი გაესმის სწორედ პერსონაჟთა ეთიკურ ასპექტს იმისდა მიუხედავად, გამოვიყენებთ ჩვენ თუ რა ტერმინ „ეთიკურს“. დავრწმუნდებით იმაში, რომ ცვაიგისეულ ნარატივში მოცემული სიუჟეტის კონფლიქტური ასპექტი, რომელიც, როგორც უკვე ვიცით, გამოიხატება ძირითადად ბავშვის შინაგან სამყაროში მომხდარი გარდატეხით, უნდა გაგებულ იქნეს როგორც ეთიკური მნიშვნელობის ფაქტი როგორც ავტორისეული ისე მკითხველისეული თვალსაზრისით.

პერსონაჟის სისტემა ცვაიგისეულ ნარატივში.

იგივე ავტორის აზრით, „ეპიკურ და დრამატულ ნაწარმოებათა საგნობრივი სამყაროს საფუძველს, როგორც წესი, წარმოადგენს სიუჟეტთან ერთად პერსონაჟთა სისტემა“.¹ ჩვენი კვლევითი მიზნებისთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა ჰქონდეს პერსონაჟთა სისტემასთან, როგორც ცნებასთან დაკავშირებულ შემდეგ მომენტებს:

ა) იგულისხმება, რომ „პერსონაჟთა სისტემის ფორმირებისთვის აუცილებელია, როგორც მინიმუმ ორი სუბიექტი“;²

ბ) როგორც ვნახავთ, ჩვენთვის განსაკუთრებული მნიშვნელობა იქნება პერსონაჟთა სისტემის ის შინაგანად *იერარქიული* ხასიათი, რომლის გარეშე ეს სისტემა ვერ შესძლებდა ფუნქციონირებას. „მთავარი გმირების ირგვლივ ჯგუფდებიან მეორე ხარისხოვანი გმირები, რომლებიც იბრძვიან ან ერთ, ან მეორე მხარეზე“³ ფიქრობთ, პერსონაჟთა ის სისტემა, რომელთანაც საქმე გვაქვს ცვაიგისეულ ნარატივში, აგებულია იერარქიის პრინციპზე დაყრდნობით, რადგან ამ სისტემის შიგნით მკაფიოდ გამოიყოფა მისი ცენტრალური წევრი – პროტაგონისტი ბავშვი სახელად ედგარი. მაგრამ ნარატივის სიუჟეტში მონაწილე პერსონაჟთა სისტემურობასთან დაკავშირებით უნდა ითქვას შემდეგიც: ვერ ვიტყვით, რომ მათი ურთიერთობა ადასტურებს აზრს, გამოხატულს ბოლო ციტატაში, ანუ აზრს იმის თაობაზე, რომ ნაწარმოების პერსონაჟები აუცილებლად უნდა „იბრძოდნენ ამა თუ იმ მხარეზე“: საქმე ისაა, რომ გასაანალიზებელ ნარატივში პროტაგონისტი ედგარი კონფლიქტში იმყოფება ორივე დანარჩენ პერსონაჟთან, მის მხარეზე კი არავინ „იბრძვის“: სიუჟეტის განვითარება გვიჩვენებს, რომ მასში მომხდარი გარდატეხის მომენტიდან ბავშვი აბსოლუტურად მარტო რჩება და მტრად აღიქვამს არა მხოლოდ დანარჩენ პერსონაჟებს, არამედ მთელ სამყაროსაც კი. მაგრამ ჩვენთვის მთავარი მაინც ის არის, რომ ნაწარმოებში

¹ **ლ. ვ. Чернец.** Персонажей система, – *Введение в литературоведение*, გვ. 252.

² **ლ. ვ. Чернец.** Персонажей система, გვ. 253.

³ **ლ. ვ. Чернец.** Персонажей система, გვ. 253.

გამოსახულ „ხასიათთა ურთიერთშეფასებას“¹ განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება დახასიათებათა შეპირისპირებითი ანალიზის დროს.

პერსონაჟთა ქცევა როგორც ლიტერატურათმცოდნეობითი ცნება.

რაც ზემოთ ითქვა პერსონაჟისა და პერსონაჟთა სისტემის შესახებ, თავის საბოლოო ლოგიკურ „დაგვირგვინებას“ იძენს ისეთ ლიტერატურათმცოდნეობით ტერმინში, როგორიცაა „პერსონაჟის ქცევა“. როგორ უნდა გავიგოთ ამ ტერმინის შინაარსი? ამ ტერმინის მნიშვნელობა განისაზღვრება „როგორც პერსონაჟის შინაგანი ცხოვრებისეული დინამიკის განსახიერება იმდენად, რამდენადაც იგი გამოიხატება ისეთ გარეგნულ ნიშან-თვისებათა ერთობლიობით, როგორიცაა პერსონაჟის ფესტები, მიმიკა, მეტყველების მანერა, ინტონაცია, სხეულის მდგომარეობა და აგრეთვე იმით, თუ როგორია მისი ჩაცმულობა და ვარცხნილობა“.² მიგვაჩნია, რომ პერსონაჟის ქცევას როგორც ლიტერატურათმცოდნეობით კატეგორიას სრულიად განსაკუთრებული მნიშვნელობა უნდა მიეცეს ჩვენს კვლევაში თუნდაც იმიტომ, რომ, როგორც გვახსოვს ჩვენ გამოვყავით პერსონაჟის ავტორისეული დახასიათების განსხვავებული დონეები და ერთ-ერთ ამგვარ დონედ მივიჩნიეთ იმის შესაძლებლობა, რომ ავტორის (მთხრობელის) მიერ პერსონაჟი შეიძლება დახასიათდეს წინადადების ისეთი ნევრითაც როგორიცაა გარემოება – თუ, რა თქმა უნდა, გარემოებით გამოიხატება პერსონაჟის სიტუაციურად განსაზღვრული ქცევა. მთავარი კი ისაა, რომ მსგავს შემთხვევებში გარემოებით გამოხატული ქცევის მანერა აუცილებლად გამოხატავს პერსონაჟის როგორც პიროვნების ხასიათს, განწყობას ან – რაც კიდევ უფრო მნიშვნელოვანია – ორივეს ერთად მათი ურთიერთმიმართების დინამიკაში. გარდა ამისა, ვერ დავეთანხმებით ციტატის ავტორს იმაში, რომ პერსონაჟის ქცევაზე მსჯელობას აზრი აქვს მხოლოდ ერთ შემთხვევაში – როცა ეს ქცევა გამოხატულია გარეგნული ნიშნებით; ამ თვალსაზრისით კი ხაზი უნდა გაესვას შემდეგ ორ ფაქტს: 1) იმას, რომ თვით ქცევა როგორც პერსონაჟის სიუჟეტში მონაწილეობის გამოხატულება, შეიძლება იყოს ორი ტიპის – ა) ისეთი, რომელიც აუცილებლად იძენს გარეგნულ ნიშნებს და 2) ავტორმა შეიძლება გამოგვიხატოს პერსონაჟის ქცევის შიდა განზომილებაც ამ სიტყვის სრული მნიშვნელობით.

რაკი ჩვენ თავიდანვე გადავწყვიტეთ, რომ პერსონაჟის დახასიათება შეუძლებელია განიხილებოდეს სიუჟეტთან კავშირის გარეშე, შეიძლება სწორედ ამ მომენტის გათვალისწინებით გამოვყოთ პერსონაჟის ქცევის ორი განზომილებაც – შინაგანი და გარეგანი. ჩვენის აზრით, პერსონაჟის ქცევის როგორც ერთი მთლიანის ამგვარი ბიპოლარიზაცია

¹ **Л. В. Чернец.** Персонажей система, გვ. 254.

² **С. А. Мартынова.** Поведение персонажа, – *Введение в литературоведение*, გვ. 261.

და დიქტომიზაცია მნიშვნელოვანია ორი თვალსაზრისით: გვაძლევს იმის საშუალებას, რომ დავინახოთ და აღვიქვათ პერსონაჟი (პირველ რიგში კი – პროტაგონისტი) თითქოს-და სტერეოსკოპულად, ანუ იმის-და მიხედვით, თუ რა ხდება მის შინაგან სამყაროში და როგორ გამოიხატება მის შინაგან გაცდათა ერთობლიობა გარესამყაროსთან მიმართებაში. ეს კი იმას ნიშნავს, რომ პერსონაჟის ქცევას როგორც ლიტერატურათმცოდნეობის კატეგორიას ვანიჭებთ გარკვეულ შინაარსობრივ სიღრმეს. ამით, ჩვენის აზრით, ვპასუხობთ კიდევ ციტირებული ნაშრომის ავტორის შემდეგ გამონათქვამს: „ქცევის ფორმები წარმოადგენენ პიროვნების ადამიანური არსებობის იმ ასპექტს, რომელიც გამოხატავს ადამიანის სულს და ამიტომ წარმოადგენს კიდევ კომუნიკაციის საშუალებას“¹ ვფიქრობთ, სწორედ ქცევის ამ ასპექტის ადეკვატურად გამოხატვას ემსახურება ჩვენს მიერ განხორციელებული მისი დიქტომიზაცია. მაგრამ ამავე დროს მიგვაჩნია, რომ პერსონაჟის ქცევის ხსენებული დიქტომიზაცია, ანუ მისი ორგანიზომილებად წარმოდგენა, არსებით გავლენას ახდენს იმაზეც, თუ როგორი იქნება სიუჟეტის ჩვენეული ხედვა: ზემოთ ჩვენ გამოვიყენეთ თანამედროვე ლიტერატურათმცოდნეობითი სიუჟეტოლოგია და მასზე დაყრდნობით შევეცადეთ ცვაიგისეული ნარატივის სიუჟეტის განსაზღვრას (სახელდობრ ვთქვი, რომ ამ შემთხვევაში საქმე გვაქვს ისეთ კონცენტრულ სიუჟეტთან, რომელიც ამავე დროს შეიცავს ქრონიკალურობის მომენტსაც). მაგრამ პერსონაჟის ქცევის ორგანიზომილებიანად წარმოდგენა საშუალებას გვაძლევს კიდევ უფრო „დავხვეწოთ“ სიუჟეტის როგორც ტერმინის შინაარსი და გამოვთქვათ შემდეგი აზრი: უნდა ვილაპარაკოთ არა მხოლოდ კონცენტრულ და ქრონიკალურ სიუჟეტებზე, არამედ შიდა და გარე სიუჟეტებზეც იმის მიხედვით, თუ პერსონაჟის ქცევის რომელ ორგანიზომილებას ავლენს სიუჟეტი – შინაგანს თუ „გარეგანს“.

მოცემულ სტატიაში განვახორციელეთ მთელი ჩვენი კვლევისათვის მნიშვნელოვანი მცდელობა, რომელიც გამოიხატა შემდეგში: შევეცადეთ დაგვეჩვენა ჩვენი კვლევის მთავარი ობიექტი, ანუ პერსონაჟის ავტორისეული დახასიათება (როგორც პერსონაჟის პოეტიკის ასპექტი) ნარატიული პოეტიკის როგორც ერთი მთლიანი სისტემის ფონზე და მასთან შინაგან კავშირში (თუმცა, რა თქმა უნდა, ამავე დროს ჩვენს მიერ გასაანალიზებელი ცვაიგისეული ნარატივი ჩვენთვის წარმოადგენდა მიზანსაც და საშუალებასაც – მიზანს იმდენად, რამდენადაც ჩვენი საბოლოო მიზანი იყო სწორედ მისი გარკვეული ასპექტის კვლევასთან დაკავშირებული და საშუალებას იმდენად, რამდენადაც სწორედ ამ ნარატივის სტრუქტურაზე დაყრდნობით შევძელით გამოგვეთქვა ორი შემდეგი მოსაზრება: ა) მოსაზრება იმის თაობაზე, რომ სიუჟეტის ერთი რომელიმე სახე – ჩვენს შემთხვევაში კონცენტრული სიუჟეტი – შეიძლე-

¹ С. А. Мартянова. Поведение персонажа, გვ. 262-263.

ბა ატარებდეს სინთეზურ ხასიათს და სწორედ ამის წყალობით გულისხმობდეს თავის შინაგანად რთულ სტრუქტურაში სიუჟეტის მეორე ტიპის მოცემულობას; ბ) და მიგვაჩნია, რომ ასევე მნიშვნელოვანი იყო ჩვენს მიერ პიროვნების ქცევის როგორც ლიტერატურათმცოდნეობითი კატეგორიის ბიპოლარიზაცია და დიქოტომიზაცია. და ბოლოს: შევეცადეთ დაგვენახა სიღრმისეული კავშირი სიუჟეტისა და პერსონაჟის ქცევის ცნებათა შინაარსობივი ტრანსფორმაციის ამ ორ მცდელობას შორის. მაგრამ ცვაიგისეულ ნარატიული პოეტიკის ამგვარი, ანუ შეძლებისდაგვარად სრული დანახვის მცდელობამ არ უნდა დაგვაინწყოს ჩვენი კვლევის ძირითადი ობიექტი – პერსონაჟის დახასიათება იმ სახით, რა სახითაც იგი მოცემულია ავტორისეულ მეტყველებაში და პირველ რიგში, ბუნებრივია, „დახასიათების“ როგორც სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმის სახით. ამიტომ უნდა დავსვათ კითხვა: რას იძლევა ჩვენს მიერ ცვაიგისეული ნარატივის (და ზოგადად ნარატივის) პოეტიკის სრულად წარმოჩენის მცდელობა ჩვენი კვლევის ძირითადი ობიექტის უფრო ადეკვატურად და უფრო სრულად კვლევისათვის? არსებითი მნიშვნელობის მქონე ამ კითხვაზე გავცემთ შემდეგ პასუხს: ჩვენი ყურადღების ცენტრში, რა თქმა უნდა, იყო და დარჩება სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა „დახასიათება“ როგორც ავტორისეული მეტყველებისა და ნარატიული პოეტიკის ასპექტი. მაგრამ იმისთვის, რომ ეს ასპექტი წარმოჩნდეს ადეკვატურად და სრულად, აუცილებელია, ჩვენის აზრით, გააზრებული იქნას მისი არა მხოლოდ შიდა არამედ გარე სტრუქტურაც. რაც ნიშნავს შემდეგს: ჩვენ უკვე წინა პარაგრაფებში დავინახეთ და წარმოვაჩინეთ „დახასიათების“ შიდა სტრუქტურა იმ გაგებით, რომ გამოვყავით დახასიათების დონეებრივი მოდელი და, შესაბამისად, მოვახდინეთ შემდეგი თეზისის ფორმულირება: „დახასიათება“ უნდა განვიხილოთ როგორც უფრო ფართოდ გაგებული აზრობრივი-სემანტიკური უნივერსალის მხოლოდ ერთი შესაძლო (თუმცა უმაღლესი) დონე და უნდა მივიჩნიოთ, რომ მისი როლის შესრულება თავის თავზე შეუძლიათ აიღონ ისეთმა ენობრივმა ერთეულებმაც, როგორცაა არა მხოლოდ წინადადება, არამედ მისი ესა თუ ის წევრიც. ეს – რაც შეეხება ჩვენი საკვლევი ობიექტის შიდა სტრუქტურას. მაგრამ მოცემულ სტატიაში ჩვენს მსჯელობას საფუძვლად ედო შემდეგი თეორიული მოსაზრება (პოსტულატი): ნებისმიერი საკვლევი ობიექტი ხასიათდება არა მხოლოდ იმით, რასაც ჩვენ უკვე ვუწოდეთ მისი „შიდა სტრუქტურა“, არამედ იმითაც, რასაც უნდა ვუწოდოთ მისი „გარე სტრუქტურა“, გარე სტრუქტურის სახით კი უნდა ვიგულისხმოთ ის მეტის მომცველი მთლიანი, რომლის ორგანულ ნაწილს წარმოადგენს ჩვენი კვლევის უშუალო ობიექტი. რაკი „დახასიათებას“ ჩვენ აღვიკვავთ არა მხოლოდ როგორც ავტორისეული მეტყველების ასპექტს, არამედ ასევე როგორც ნარატიული პოეტიკის ასპექტსაც, ამიტომ ამგვარად გაგებული „დახასიათების“ გარე სტრუქტურად უნდა მივ-

იჩნით სწორედ ცვაიგისეული ნარატივის *სრული პოეტიკა* ამ ტერმინის ამ სტატიაში წარმოდგენილი გაგებით. მაგრამ რა მიმართებაა საკვლევე ობიექტის სტრუქტურის ისეთ ორ განზომილებას შორის როგორცაა მისი „შიდა“ და „გარე“ სტრუქტურები? უნდა ვიგულისხმოთ, რომ ნები-სმიერ შემთხვევაში, როცა ვილაპარაკებთ ჩვენი კვლევის ობიექტის ანუ „დახასიათების“ სტრუქტურაზე, უნდა მივიჩნიოთ, რომ ეს სტრუქტურა (ანუ სტრუქტურა მის მთლიანობაში) წარმოადგენს მის შიდა და გარე სტრუქტურათა ერთიანობას: სტრუქტურა ერთია, მაგრამ ამავე დროს ორგანზომილებიანი და, შესაბამისად, ჩვენს ანალიზში იგი უნდა წარ-მოჩნდეს როგორც ამ ორი განზომილების განუყოფელი ერთიანობა. უფ-რო კონკრეტულად კი ზემოთ ფორმულირებული თეზისი ნიშნავს შემ-დეგს: „დახასიათებაზე“ მსჯელობისას და, რაც მთავარია, მისი ტიპოლი-გიზაციის პროცესში მხედველობაში უნდა იქნას მიღებული სწორედ მისი ზემოთ ხსენებული მთლიანი სტრუქტურა, ანუ, სხვანაირად რომ ვთქვათ, დახასიათების როგორც აზრობრივ-სემანტიკური უნივერსალის მთელი შესაძლო ვერბალურად გამოხატული სისრულე. რეალურ გამოხატულებას ჩვენი ამგვარი კვლევითი ორიენტაცია ჰპოვებს ისეთ ორ ცნებაზე დაყრდ-ნობით, როგორცაა, ერთის მხრივ, ფუნქციურ-სემანტიკური კატეგორიი-სა და, მეორეს მხრივ, ტექსტობრივი ბადის ცნება. მაგრამ როგორ უნდა გავიგოთ მოცემულ შემთხვევაში ეს ორი ტერმინი – „ფუნქციურ-სემან-ტიკური კატეგორია“ და „ტექსტობრივი ბადე“? განვიხილოთ ჯერ პირ-ველი, ანუ, ფუნქციურ-სემანტიკური კატეგორიის ცნება ჩვენს კვლევით მასალასთან მიმართებაში, შემდეგ კი ვნახოთ, თუ რას ნიშნავს „ტექსტო-ბრივი ბადე“ ზოგადად და რას უნდა ნიშნავდეს იგი მოცემულ შემთხვევა-ში. თუმცა, ბუნებრივია, ჩვენთვის მთავარი და გადამწყვეტი უნდა იყოს შინაგანი კავშირი ამ ორ ცნებას შორის.

ა) როგორც ცნობილია, ფუნქციურ-სემანტიკური კატეგორია რო-გორც ცნება ეკუთვნის თანამედროვე ფუნქციურ ლინგვისტიკას და აღნიშ-ნავს – გრამატიკულ კატეგორიებისგან განსხვავებით, ისეთ ლოგიკურ-სე-მანტიკურ კონცეპტს, რომელიც შეიძლება გამოხატულ იქნას როგორც გრამატიკული, ისე ლექსიკური საშუალებებით. როგორც გვახსოვს, ზე-მოთ უკვე გვქონდა მსჯელობა იმის თაობაზე, რომ დახასიათება როგორც ლოგიკურ-სემანტიკური კონცეპტი უფრო ფართოა თავის შინაარსით, ვიდრე „დახასიათება“ როგორც სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა და ეს უკანასკნელი შეიძლება წარმოადგენდეს ამ ფართოდ გაგებული კონცე-პტის მხოლოდ ერთ კონკრეტულ დონეს. მოცემულ ეტაპზე კი შეგვიძლია ვთქვათ, რომ „დახასიათება“ როგორც სამეტყველო-კომპოზიციური ფორ-მა შეიძლება, ალბათ, არც მოგვევლინოს ზემოთ ხსენებული კონცეპტის უმაღლეს დონედ: „დახასიათება“ მხატვრულ ტექსტში გამოიყენება მაშინ, როცა პერსონაჟის დახასიათება ხდება ავტორისეულ მეტყველებაში. მა-გრამ პერსონაჟის დახასიათება შეიძლება მოხდეს ისეთ სიუჟეტთან დაკა-

ვშირებულ მომენტებშიც, რომლებიც ეკუთვნიან ერთდროულად სიუჟეტსაც და იმ ფართო კონტექსტსაც, რომელსაც გულისხმობს დახასიათების ზემოთ ნახსენები ფართო კონცეპტი. ფუნქციურ-სემანტიკური კატეგორია წარმოადგენს სწორედ ისეთ კატეგორიას, რომელიც გულისხმობს ერთიდა იგივე ფუნქციის მატარებელ, მაგრამ სტრუქტურულად განსხვავებული სახის ენობრივ ერთეულთა ერთობლიობას – ისეთ ერთობლიობას, რომელიც არსებობს ენის სისტემაში *ველის სახით*; ველის ცნება კი, როგორც ვიცით, გულისხმობს ისეთ ენობრივ რეალობას, რომლის ფარგლებში უნდა გვეკონდეს ცენტრი და პერიფერია. ასეთია ზოგადად ფუნქციურ-სემანტიკური კატეგორიის ცნება და მისი შინაგანი კავშირი ველის ცნებასთან. მაგრამ, რაკი კვლევის პროცესში ჩვენ საქმე გვაქვს მხატვრულ ნარატივთან, აუცილებელი ხდება იმის დაზუსტება, თუ რა სახე შეიძლება მიიღოს *დახასიათებამ როგორც ფუნქციურ-სემანტიკურმა კატეგორიამ და მისმა შესაბამისმა ველმა* იმ შემთხვევაში, როცა ენობრივი სისტემის აქტუალიზაციის შედეგად ვიღებთ არა „ჩვეულებრივ“ ტექსტს, ანუ ტექსტს, რომელიც ეკუთვნის ყოველდღიურობის ფუნქციურ სტილს, არამედ *მხატვრულ ტექსტს*, სახელდობრ კი *მხატვრულ ნარატიულ ტექსტს*. დასმულ კითხვაზე შეიძლება გაიცეს ორი სახის პასუხი: ა) ზოგადი სახის პასუხი, რომელიც გაითვალისწინებს იმ ტექსტობრივი სინამდვილის სპეციფიკას, რომელიც უნდა მივიღოთ ენობრივი სისტემის აქტუალიზაციის შედეგად. ამ შემთხვევაში ეს პასუხი, ბუნებრივია, უნდა ატარებდეს *ჰიპოთეტურ* ხასიათს: რაკი თავიდანვე ცნობილია, რომ ენის აქტუალიზაცია იძლევა მხატვრულ ნარატივს და ამავე დროს ცნობილია, რომ ამგვარ ნარატივში შეუძლებელია გაისვას მკვეთრი „დემარკაციული ხაზი“ ნარატივის საკუთრივ სიუჟეტურ და არასიუჟეტურ ასპექტებს შორის, უნდა ვიფიქროთ, რომ დახასიათების ფუნქციურ-სემანტიკურ ველში ცენტრის სტატუსს დაიკავენ „დახასიათება“ როგორც სამეტყველო-კომპოზიციური ფორმა, მაგრამ ცენტრთან ახლოს შეიძლება განლაგდეს დახასიათების ფუნქციის მატარებელი სტრუქტურული ელემენტები; ბ) მაგრამ, რა თქმა უნდა, აუცილებელია ზემოთ გამოთქმული ვარაუდის (ჰიპოთეზის) ადეკვატურობა ვერიფიცირებულ იქნას უკვე ტექსტობრივი კონკრეტიკის დონეზე.

სწორედ ზემოთ ნახსენები ორი დონის (ენობრივი და ტექსტობრივი დონეების) ურთიერთმიმართების გამოხატვის მიზნით თანამედროვე ტექსტის თეორიაში არსებობს „ტექსტობრივი ბადის“ ცნება. მონოგრაფიაში „გრამატიკულ კატეგორიათა პოეტიკა“ ლ. ნოზრდინა ლაპარაკობს ისეთი ორი ფენომენის ურთიერთობაზე, როგორცაა, ერთის მხრივ, ლექსიკურ-გრამატიკული ველის ენობრივი ფენომენი და, მეორეს მხრივ, *ტექსტობრივი ბადის* ფენომენი. იგი შემდეგნაირად განსაზღვრავს ამ ორი ფენომენის ურთიერთმიმართებას: „ლექსიკურ-გრამატიკულ ველისგან და ფუნქციურ-სემანტიკური კატეგორიისაგან განსხვავებით, რომლებიც წარმოადგენენ პარადიგმატულ კატეგორიებს, ტექსტობრივი ბადე არის

სინტაგმატიკური, ტექსტობრივი კატეგორია“.¹ განაგრძობს რა ხსენებულ კატეგორიათა ურთიერთმიმართებაზე მსჯელობას, ავტორი წერს: „თუ დაფუკვირდებით იმას, თუ როგორ ავლენს ველი თავის თავს ტექსტში, დავინახავთ, რომ მასში ჩნდება არა ველის ყველა წევრი, არამედ მხოლოდ ზოგიერთი მათგანი. გარდა ამისა, ზოგი ენობრივი საშუალება ტექსტებში გამოიყენება ხშირად, ზოგი კი – იშვიათად. ზოგი მათგანი კი თითქოს „მიბმულია“ გარკვეულ ფუნქციურ სტილზე; სხვა სტილებში კი თითქმის არ გვხვდება. ასე რომ, ველი წარმოგვიდგება ტექსტში როგორც ისეთ ენობრივ საშუალებათა გარკვეული ერთობლიობად, რომლებიც გამოხატავენ გარკვეულ სემანტიკურ შინაარსს (ტემპორალურობას, მოდალურობას და ა.შ.), ეს ენობრივი საშუალებები ერთიანდებიან ცნებაში „ტექსტობრივი ბადე“² ჩვენთვის განსაკუთრებულ ინტერესს წარმოადგენს ის, თუ, ავტორის აზრით, რაზეა დამოკიდებული ამგვარი ტექსტობრივი ბადის შემადგენლობა. ამასთან დაკავშირებით იგი წერს: „ამგვარი ბადის შემადგენლობა დამოკიდებულია ბევრ ფაქტორზე, პირველ რიგში კი – ფუნქციურ სტილზე და იმ ჟანრზე, რომელსაც განეკუთვნება მოცემული ტექსტი. რადგან ტექსტი არის სამეტყველო ქმედება, ტექსტობრივი ბადეც წარმოადგენს სინტაგმატიკურ კატეგორიას“.³

იმის შემდეგ, რაც განვმარტეთ ისეთ ლინგვისტურ კონცეპტთა ურთიერთმიმართება, როგორიცაა, ერთის მხრივ, დახასიათება როგორც ფუნქციურ-სემანტიკური კატეგორია და ის ტექსტობრივი სტრუქტურა, რომელიც შეიძლება შეიძინოს ამ კატეგორიამ მხატვრულ ნარატივში, ანუ დახასიათების ტექსტობრივი ბადე, შეგვიძლია დასრულებულად მივიჩნიოთ იმ თეორიული და მეთოდოლოგიური ბაზის განსაზღვრის პროცესი, რომელიც გვჭირდება ჩვენი კვლევითი მიზნის განხორციელებისთვის.

¹ **С. А. Мартынова.** Поведение персонажа, გვ. 262-263.

² **С. А. Мартынова.** Поведение персонажа, გვ. 262-263.

³ **С. А. Мартынова.** Поведение персонажа, გვ. 262-263.

TEA JGARKAVA¹

**COMPLETE UNDERSTANDING OF POETICS AS A GUARANTEE OF
ACHIEVING OUR RESEARCH AIMS WITH THE HELP OF ADEQUATE WAYS:
*PLOT, PERSONAGES, SYSTEM OF PERSONAGES AND
THEIR CHARACTERISTIC***

If consider poetics as a system of language units which is essential to construct a literary text, then poetics of the character must base on two narrative moments: a) taking into account author's characteristic of (the) personage within his research boundaries, and b) how the personage manages to self-characterize himself/herself inside the plot. These two concepts are considered to be indivisible when participation of the personage in plot is based on the narrator's (author's) characteristic, and vice versa: participation of the personage should support the characteristic that she/he receives in author's speech. As a matter of fact a personage(character) is the part of any narrative structure.

We may conclude that *plot* is the category of the literary studies which guarantees complete understanding of the poetics as a concept. Indeed, author may characterise hero within his/her speech , but the latter won't get any sense unless hero participates in development of the plot.

¹ *Tea Jgarkava* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

ЛИЛИАНА ДЖАНАШИЯ¹

УТОПИЧЕСКИЕ И АНТИУТОПИЧЕСКИЕ ТЕНДЕНЦИИ В РАЗВИТИИ
РУССКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ПЕРВОЙ ТРЕТИ XX ВЕКА

Становление и развитие жанров утопии и антиутопии в русской литературе первой трети XX века было обусловлено кризисными явлениями в экономической, политической и духовной жизни общества, столкновением взглядов на мир, человека, прошлое, настоящее и будущее страны.

Уровень научного осмысления утопии и антиутопии в плане их становления и взаимопроникновения не может быть в настоящее время признан исчерпывающим.

Преимущественно исследователями изучались социалистические утопии. Многие произведения утопических и антиутопических жанров как известных авторов, так и писателей второго ряда считались запрещенными и замалчивались.

В последнее десятилетие XX века ситуация изменилась: появились работы А. Зверева,² И. Роднянской,³ В. Ревича,⁴ В. Чаликовой⁵ и др., посвященные утопиям и антиутопиям А. Богданова, А. Чаянова, Е. Замятина, А. Платонова, М. Булгакова, Ю. Олеси, Б. Пильняка и др. авторов.

Однако остались пробелы в научном изучении и осмыслении поэтики этих жанров. Современное прочтение и определение реального значения утопий и антиутопий в литературном процессе первой трети XX века является важной задачей современной истории литературы. Большой пласт беллетристики этого периода, прежде всего поэтических утопий начала века, все еще не изучен.

В 1910-х годах XX века поэт В. Хлебников создаёт произведения, пронизанные мотивами первобытной, славяно-языческой утопии, земного

¹ ლილიანა ჯანაშია – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სომხის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² А. Зверев. Крушение утопии, – *Иностранная литература*. №11, 1988, с. 43.

³ И. Б. Роднянская. Движение литературы. В 2-х томах. М., 2006.

⁴ В. Ревич. *Перекры́сток утопий*. Судьбы фантастики на фоне судеб страны. М., 2000.

⁵ В. А. Чаликова. Утопия и свобода: *Эссе разных лет*. М., 1994.

рая, который постепенно утрачивается людьми с развитием цивилизации: стихотворения, прозаические фрагменты, поэмы «Лесная дева», «И и Э», «Шаман и Венера», «Вила и Леший». В этих произведениях поэтом создаётся весьма наивный, чистый, радостно-доверчивый мир. Однако в этом описании сказочной первозданности идеального мира ощущается чуть заметная горькая ирония человека XX века, но он всё же верит в возможность земного рая, при условии творческого устройства будущего. Ужасаясь перспективам технической цивилизации, осуждая современный город, в котором «союзом глупости и алчности» строятся «дома-крысятники», поэт верит в город будущего. В городе его мечты будут царствовать свобода, творчество и гармония, Хлебников смотрит на этот город с привычной для себя точки зрения – издалека и сверху. Здесь он видит не беспорядочное скопление крыш, а гармоничное согласование природы с архитектурными массами – прекрасный город Солнцестан, так позднее он будет назван в стихах поэта. Ближе всего по мироощущению к Хлебникову стоит Даниил Андреев со своей «Розой мира», его творчество критики считают итогом всего предшествующего процесса развития в русской литературе оптимистической утопии.

После революции происходит трансформация идей оптимистической утопии. В литературе постреволюционной эпохи утопия – это не просто литературный жанр. Утопизм становится ведущей чертой общественного сознания. 1917 год воспринимается современниками как прорыв в будущее, скачок чрез время. Постреволюционное утопическое направление чувств и умов наиболее взволнованно выражала поэзия. В ней в это время звучали темы всеобщего труда, радикального преобразования мира и природы, борьбы со смертью, овладения космосом. Революционная эпоха воспринималась поэтами как грандиозный переворот, призванный пересоздать не только общество, но и Землю. Эти мотивы звучат в поэзии В. Кириллова, М. Герасимова, А. Гастева, И. Филипченко, В. Маяковского, в «Ладомире» В. Хлебникова и небольших поэмах С. Есенина 1917-1919 годов, подобных «Инонии».

Тема электрификации с начала 1920-х годов XX века разворачивалась тоже как утопическая тема: и публицистика и беллетристика ставили перед наукой предельные цели – переделку человека и природы. Ожидалось, что «новые» люди направят энергию машин на переделку костной материи. Задача пролетария – повести решающее наступление на стихию – внешнюю и внутреннюю. Самая заманчивая идея того времени – регулируемая природа, перемена климата. А. Платонов писал в 1923 году: «Размороженная Сибирь! Это должно стать лозунгом Советской России, страны великих открытий. Мы должны распространить человечество по всему земному шару» (А. Платонов). Подобных примеров можно привести множество.

Таков преобладающий утопический контекст литературы послереволюционной эпохи. Однако, наряду с развитием русской утопической традиции в 1920-е годы усиливаются и тревожные сомнения в праве человека вмешиваться в естественный ход жизни, подчиняя её течение абстрактной идее. Н. Бердяев писал в книге «Новое средневековье» (1924): «...утопии оказались гораздо более осуществимы, чем казалось раньше. И теперь стоит другой мучительный вопрос, как избежать окончательного их осуществления... Утопии осуществимы... Жизнь движется к утопиям. И открывается, быть может, новое столетие мечтаний интеллигенции и культурного слоя о том, как избежать утопии, как вернуться к неутопическому обществу, к менее «совершенному» и более свободному обществу».¹ Ещё в шестидесятые годы XIX века Ф. М. Достоевский и М. Е. Салтыков-Щедрин, первыми в русской литературе выступившие против «хрустальных дворцов» русских утопистов, предопределяя черты нового жанра – антиутопии, мыслят свободу как начало, определяющее целостность личности. Именно целостная личность, регулирующая степень своей свободы ориентацией на библейские заповеди, определяет движение «живой жизни» в её в нерациональности и естественности. Достоевский утверждал, что для человека нет более страшного наказания, чем лишения права выбора: «Попробуйте, выстройте дворец. Заведите в нём мраморы, картины, золото... И войдите в него. Ведь, может быть вам и не захотелось бы из него выйти... Но вдруг – безделица! Ваш дворец обнесут забором, а вам скажут: «Всё твоё! Наслаждайся! Да только отсюда ни на шаг!» И будьте уверены, что вам в то же мгновение захочется бросить ваш рай и перешагнуть забор... Да, однако только нет: волюшки! Волюшки и свободушки».²

Социально-утопическая, казарменная реальность, в которую воплотился идеал счастливого мира, превращала человека в раба. Перемены во многом знаменовали по выражению А. Блока, «крушение гуманизма». Утопия перестаёт быть желанным Абсолютом. Используя гротеск и антиутопию как форму художественной условности в своих произведениях, писатели и поэты создают в 1920-1930-х годах целую группу произведений антиутопического содержания. Необходимость художественно запечатлеть необычность, невероятность, нередко даже фантастичность происходящего, не укладывавшегося в рамки привычности здравого смысла, побуждала художников прибегать к особым сюжетным коллизиям, образам, стилизованным средствам: так создаются самые острые антиутопические памфлеты «Собачье сердце», «Роковые яйца» и «Дьяволиада» М. Булгакова, рассказы М. Зощенко, произведения И. Бабеля, Б. Пильняка, К. Вагинова и др. С появлением романа Евг. Замятина «Мы» в 1921 году антиутопия

¹ Н. А. Бердяев. Новое средневековье. Берлин, 1924, с. 121.

² Ф. М. Достоевский. Дневник писателя, – <http://croquis.ru/Dostoevskiy-dnevnik-pisatelja/>.

начинает функционировать в литературе не только как форма художественной условности, но и как отдельный жанр. В основе замятинской антиутопии – протест против унификации личности, против тоталитарного подчинения единичного общественному. В романе «Мы» – и критический итог многовековой утопической традиции, и резкий отклик на утопические настроения революционного времени. Идеальное («интегральное»), государство выстроено автором как «математический» предел тогдашних коллективистских идей: в государстве как в схеме, как и машине, человеку грозит превратиться в функцию, в условный знак («Д-503»), душе его – подвергнуться стерилизации («прежняя моя болезнь души»), воля его слепо подчиняется «Благодетелю». Замятин указывает, что целью тоталитарного государства является – устранить внутренний мир человека, сделать его прозрачным и просматриваемым и так приравнять его к вещи.

В условиях формирования тоталитарной системы, в 1920-30-е годы, жизнь человека фактически упала в цене, убийство перестало быть трагедией, души ожесточились и очерствели. Вихрь насилия втянул в свою воронку весь народ без различий и политической окраски. Метания и муки Раскольниковы показались бы персонажам литературы 1920-30-х годов необъяснимыми и почти комичными. У Бабеля в «Конармии» есть эпизод убийства еврея: «Прямо перед моим окном несколько казаков расстреливали за шпионаж старого еврея с серебряной бородой. Старик взвизгивал и вырывался. Тогда Кудря из пулемётной команды взял его голову и спрятал у себя под мышкой. Еврей затих и расставил ноги. Кудря правой рукой вытащил кинжал и осторожно зарезал старика, не забрызгавшись». Еврея убивают под аккомпанемент «восторженных» речей об интернационализме и убивают не без своеобразного человеколюбия, разрешая родственникам забрать труп. Примерно так же убивают в рассказе Вс. Иванова «Дитё» грудного киргизёнка, чтобы теперь мать его всё своё молоко отдавала русскому младенцу.

Жестокость, насилие и безразличие, как подтверждает современная история всего постсоветского пространства, обнаружила способность укореняться в человеческой природе и генетически передаваться от поколения к поколению, входя во все поры общественного устройства. Поэтому рассказ Зощенко «История болезни», прикрываясь маской бесхитростной юмористики, на самом деле страшен, чем смешон, – ведь это история болезни общества. В нём речь идёт о привычке превращать человека в мёртвое тело и даже как бы заранее видеть его в этой многообещающей перспективе... В некоей больнице обстановка на каждом шагу напоминает персонажу рассказа, что он уже почти мёртв, начиная от плаката на стене: «Выдача трупов от 3-х до 4-х» или сцены в «обмывочной», где героя норовят поместить в одну ванну с умирающей старухой, и кончая репликами

медперсонала: «Наверно – говорит – вы не выздоровеете, что во всё нос суёте», «Нет – говорит – я больше люблю, когда к нам больные поступают в бессознательном состоянии».

Зощенко стиливой игрой, комизмом ситуаций и какой-то их абсурдностью (семья, живущая за отсутствием площади, в ванной комнате и испытывающая «одно только неудобство – по вечерам коммунальные жильцы лезут в ванную мыться») эстетически как бы нейтрализует глубокую внутреннюю безысходность и печаль своих рассказов.

Бытовой антиутопический абсурдизм Зощенко сопоставим с мировосприятием Даниила Хармса, одного из самых одарённых участников литературной группы «обэриутов». Один из мотивов, отчётливо различимых у Хармса 1920-30-х годов, сформулирован в названии фрагмента – «История дерущихся». «Алексей Алексеевич подмял под себя Андрея Карловича и, набив ему морду, отпустил его. Андрей Карлович, тот, не ожидая такого быстрого нападения, повалился на пол, а Андрей Карлович сел на него верхом...». Таких «случаев» (так сам автор обозначает жанр этих историй) у Хармса описано множество, и сама плотность их в прозе не случайна. Это – авторское подсознание Хармса, рождающее чудовищ, подсознание, где гнездится постоянный страх перед жестокостью, поразившей общество. Жестокость толпы для Хармса страшнее жестокости индивида: «Толпа волнуется и, за неимением другой жертвы, хватает человека среднего роста и отрывает ему голову. Оторванная голова катится по мостовой и застревает в люке для водостока. Толпа, удовлетворив свои страсти расходится».

Ещё одна сквозная тема Хармса – исчезновение человека – арест. Она присутствует даже в детской его поэзии («Из дома вышел человек»): «И вот однажды на заре// Вошёл он в тёмный лес// И с той поры, // И с той поры, // И с той поры исчез». Это стихотворение написано в 1937 году. В этюде «Рыцарь» (1934-2936) Хармс сатирически изобразил старого «либерала», которого, несмотря на его выкрики во славу революции, в новое время опять увозят в «крытой машине».

Репрессии против обрэутов начались с 1937 года – первым был Н. Олейников, потом Н. Заболотский, а в 1941 году пришли за Хармсом. Незадолго до этого он написал рассказ «Старуха» – одно из самых мрачных и многослойных произведений поэта. Борьба героя-литератора с мёртвой старухой, то исчезающей, то возникающей вновь с почти физиологической достоверностью, – это борьба автора с реальным страхом перед наступающей развязкой, метафора глубокой депрессии в условиях глобальной творческой несвободы.

Раскольников Ф. М. Достоевского в эпилоге «Преступления и наказания» видит четвёртый сон (скрытая полемика с четвёртым сном Веры Павловны из романа Чернышевского «Что делать»), в котором эгоистич-

ные, властолюбивые, заражённые «трихинами» индивидуализма люди, присвоившие себе «равное право» убивать, грабить, жечь, ведут мир к катастрофе. Об этом же можно прочесть в романе «Бесы». «Бесы», – пишет современный исследователь, – как бы фиксирует моменты, когда социальная утопия с прихотливыми фантазиями и чисто романтическими ситуациями обретает статус «учебника жизни».¹ Достоевский утверждает, что идея счастья и насилия несовместимы, что насилие над человеческой природой может привести к трагическим последствиям для человечества.

Достоевский в своих антиутопических установках и пророчествах предупреждал о тех ужасах осуществлённой утопии, которые художественно осваиваются русской литературой постреволюционной эпохи. Эта литература, страдающая, ужасаясь и смеясь над абсурдизмом нового жизненного устройства, является его своеобразным отражением.

Писатели и поэты начала XX века, преодолевая идеологические преграды своей эпохи, противопоставляли ей иной, достойный человека мир или хотя бы идею такого мира. Именно это противопоставление имеет в виду Евгений Замятин в своём «Рассказе о самом главном», где автор в финале не только направляет на обезумевшую Землю падающую звезду, но и выражает надежду, что когда-нибудь человечество, очистившееся в космическом катаклизме от своей социальной скверны, породит наконец новых, «цветоподобных» людей будущего.

ლილიანა ჯანაშია

უტოპიური და ანტიუტოპიური ტენდენციები XX საუკუნის პირველი მესამედის რუსული ლიტერატურის განვითარებაში

XX საუკუნის პირველი მესამედის რუსულ ლიტერატურაში უტოპიისა და ანტიუტოპიის ჟანრების ჩამოყალიბება და განვითარება საზოგადოების ეკონომიკურ, პოლიტიკურ და სულიერ ცხოვრებაში მიმდინარე კრიზისული მოვლენებითა და მსოფლიოზე, ადამიანზე, ქვეყნის წარსულზე, აწმყოსა და მომავალზე მოსაზრებების შეჯახებით იყო განპირობებული.

ჩამოყალიბებისა და ურთიერთკავშირის თვალსაზრისით უტოპიისა და ანტიუტოპიის მეცნიერული გააზრება ამ დროისათვის არ შეიძლება ამონურულად ჩაითვალოს.

ძირითადად შესწავლილია სოციალისტური უტოპიები. ცნობილი ავტორებისა და მეორეხარისხოვანი მწერლების უტოპიური და ანტიუტო-

¹ Л. И. Сараскина. «Бесы» – роман-предупреждение. М., 2010, с. 40.

პიური ჟანრის ბევრი ნაწარმოები აკრძალულად ითვლებოდა და მათზე არ საუბრობდნენ. უტოპიისა და ანტიუტოპიის თანამედროვე წაკითხვა და XX საუკუნის პირველი მესამედის ლიტერატურულ პროცესში მათი რეალური მნიშვნელობის განსაზღვრა თანამედროვე ლიტერატურის ისტორიის მნიშვნელოვანი ამოცანაა. ამ პერიოდის ბელეტრისტიკის დიდი პლასტი, უპირველეს ყოვლისა კი საუკუნის დასაწყისში დაწერილი უტოპიები, ჯერაც შეუსწავლელია. XX საუკუნის პირველი სამი ათწლეულის რუსულ ლიტერატურაში უტოპია უბრალოდ ჟანრი არ ყოფილა. უტოპიზმი საზოგადოების ცნობიერების უმთავრეს თვისებად იქცა. რუსული უტოპიური ტრადიციის აღორძინებასთან ერთად XX საუკუნის 20-იან წლებში მორალური წინააღმდეგობისა და ანტიუტოპიური შინაარსის ლიტერატურა წარმოიშვა.

LILIANA JANASHIA¹

UTOPIAN AND DYSTOPIAN TRENDS IN THE DEVELOPMENT OF RUSSIAN LITERATURE IN THE FIRST THIRD OF THE 20TH CENTURY

The formation and development of the genres of utopia and dystopia in Russian literature of the first three decades of the 20th century were due to the economic, political, and spiritual crisis in society and clashes of views on the world, humans, and the past, present, and future of the country.

The current level of scientific perception of utopias and dystopias in the context of their formation and mutual penetration cannot be regarded as exhaustive. Research has been made mostly in socialist utopias. Many works of the utopian and dystopian genres written by prominent or minor authors were regarded as prohibited and were never mentioned. Modern perception and definition of a real importance of utopias and dystopias in the literary process of the first three decades of the 20th century are a major objective of the modern history of literature. No research has been made yet in huge layers of works of that period, particularly the utopias written at the beginning of the century.

In the Russian literature of the first three decades of the 20th century, utopia was not just a literary genre. Utopianism became a principal feature of the public consciousness. Alongside with the renaissance of the Russian utopian tradition, there emerged a literature of moral resistance and the dystopian content in the 1920s.

¹ *Liliana Janashia* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ლიტერატურათმცოდნეობა

НИНО ЭТЕРИЯ¹

КОМИЧЕСКИЙ ХАРАКТЕР В ЛИТЕРАТУРЕ

Следует отметить, что комических характеров как таковых, собственно, не бывает. Можно согласиться с мнением В.Проппа с тем, что любая отрицательная черта характера может быть представлена в смешном виде такими же способами, какими вообще создается комический эффект.² Какие же способы являются основными для выявления комических характеров?

Для создания комического характера требуется некоторое преувеличение. Изучая комические характеры в русской литературе XIX в., легко можно заметить, что они создаются по принципу карикатуры. Карикатура, как известно, состоит в том, что берется одна какая-нибудь частность, эта частность увеличивается и тем становится видимой для всех. В обрисовке комических характеров берется одно какое-нибудь отрицательное свойство характера, преувеличивается, и тем на него обращается основное внимание. Гегель определяет карикатуру на характер так: «В карикатуре определенный характер необычайно преувеличен и представляет собой как бы нечто характерное, доведенное до излишества».³

Именно таким путем, к примеру, созданы гоголевские комические персонажи. К примеру, Манилов – воплощение приторный человек; Собакевич – олицетворение грубости. Ноздрев – распущенности; Плюшкин – скупости и т. д. Можно согласиться с тем, что преувеличение не является единственным условием комизма характера. Отрицательные качества не должны доходить до порочности; они не должны вызывать страдания, говорит он, и можно ещё бы прибавить – не должны вызвать отвращения или

¹ ნინო ეთერია – ფილოლოგიის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² В. Я. Пропп. Проблемы комизма и смеха. Ритуальный смех в фольклоре (по поводу сказки о Несмеяне), – В. Я. Пропп. Собрание трудов. Научная редакция, комментарии Ю. С. Рассказова. М., 1999, стр. 56.

³ Г. В. Ф. Гегель. Лекций по эстетике. Часть вторая: Развитие идеала в особенные формы прекрасного в искусстве, – Г. В. Ф. Гегель. Эстетика. В четырёх томах. Том 2. Под редакцией Мих. Лифшица. М., 1969, стр. 303.

омерзения. Комичны мелкие недостатки. Комичными могут оказаться трусы в быту (но не на войне), хвастуны, карьеристы, мелкие плуты, педанты и формалисты всех видов, скопидомы и стяжатели, люди тщеславные и самонадеянные, деспотические жены и мужья под каблуком и т. д.

Пороки, недостатки, доведенные до размеров губительных страстей, составляют предмет не комедий, а трагедий. Однако граница здесь не всегда соблюдается точно. К примеру, Донжуан, изображенный Мольером как комический характер, гибнет трагически. Где граница между порочностью, составляющей узел трагедии, и недостатками, которые возможны в комедии, – это логически установить невозможно, это устанавливается талантом и тактом писателя. Одно и то же свойство, если оно преувеличено умеренно, может оказаться комическим, если же оно доведено до степени порока – трагическим. Это хорошо видно на сравнении, например, двух скупцов – Плюшкина в «Мертвых душах» Гоголя и барона в «Скупом рыцаре» Пушкина. Скупость барона достигается грандиозных размеров.

«Что не подвластно мне?
Как некий демон
Отселе править миром я могу».¹

У барона, кроме скупости, есть мрачная философия власти золота, есть сознание своей собственной потенциальной власти над миром. У него есть своеобразное честолюбие. Кроме того, он – злодей. Его скупость – порок, связанный с ужаснейшими преступлениями. Он ростовщик, доводящий людей до отчаяния и гибели, Перебирая особо ценные золотые монеты, барон вспоминает, какими средствами они ему достались.

«Да! если бы все слезы, кровь и пот,
Пролитые за всё, что здесь хранится,
Из недр земных все выступили вдруг,
То был бы вновь потоп – я захлебнулся б
В моих подвалах верных».²

В противоположность барону Плюшкин мелочен. Гоголь не приписывает ему ничего, кроме скупости. Это дань комическому преувеличению в изображении характера. У него нет никакой философии, нет ни властолюбия, ни честолюбия, он накапливает не золото, а продукты земледелия, и собирает он не драгоценности, а ненужные вещи. Под мостками он подбирает старые подметки, собирает ржавые гвозди и глиняные черепки. Соответственно этому описана и его наружность. Чичиков сначала принимает его за ключницу, а потом обнаруживает, что ключница эта бреется, и при этом довольно редко, «потому что весь подбородок с нижней частью, щёки,

¹ А. С. Пушкин. Евгений Онегин, – А. С. Пушкин. Сочинения в трёх томах. Том второй: поэмы. Редакторы И. Парина, С. Чулков. М., 1985, стр. 434.

² А. С. Пушкин. Евгений Онегин, стр. 434.

походили у него на скребницу из железной проволоки, какую чистят на конюшне лошадей».¹ Все это вызывает смех, но фигура Плюшкина не полностью комична. Всмотревшись в неё поближе, можно увидеть, что Плюшкин, правда, не совершает кровавых преступлений, но крестьяне его находятся в ужасающем, бедственном положении. На избах нет крыш, на домах торчат только коньки и жерди, окна заткнуты тряпками, люди от голода разбежались и не возвращаются. Из всех гоголевских персонажей фигура Плюшкина, может быть, наименее комическая и наиболее жалкая. Но Гоголь всегда знает чувство меры. Еще немного – и эта фигура была бы уже не смешна.

Важно отметить и согласиться с тем, что Гоголь иногда смягчает нарисованную им карикатурную картину человеческих образов. Так, Петр Петрович Петух изображен как чревоугодник. Это его основное качество. Но он еще гостеприимен, что не лишает его отрицательных качеств, а создает для них правдивый и правдоподобный жизненный фон. Это не касается и некоторых других героев «Мертвых душ». Вот что Гоголь пишет о чиновниках обитателях губернского города, которых он так жестоко и справедливо высмеял: «Впрочем, если сказать правду, они все были народ добрый, жили между собой в ладу, обращались совершенно по-приятельски, и беседы их носили печать какого-то особенного простодушия и короткости». Несколько ниже Гоголь продолжает: «Но, вообще, они были народ добрый, полный гостеприимства, и человек, вкусивший с ними хлеба-соли или просидевший вечер за вистом, уже становился чем-то близким».²

Несмотря на все свои отрицательные качества, гоголевские персонажи – живые люди. «Эти лица дурны по воспитанию, по невежественности, а не по натуре», – говорит о гоголевских героях Белинский.³ Смягченный образ снижает карикатурность и делает изображаемые типы правдоподобными. Данное смягчение также требует чувства меры, как и комическое преувеличение. О положительных качествах комических персонажей Гоголь упоминает далеко не всегда и если упоминает, то только вскользь. Так, Собакевич – прекрасный хозяин, и его мужики благоденствуют; обхождение Манилова не лишено приятности, Плюшкин когда-то был совсем другой. Коробочка представляет собой смесь различных черт характера, объединенных преимущественно, но не исключительно «скопидомством». Способ ее изображения несколько отличается от способов изображения других

¹ **Н. В. Гоголь.** Мёртвые души, – **Н. В. Гоголь.** Полное собрание сочинений и писем. В 17 томах. Т. 5. Составление, подготовка текстов и комментариев И. А. Виноградова, В. А. Воропаева. М.-Киев, 2009, стр. 78.

² **Н. В. Гоголь.** Мёртвые души, стр. 88.

³ **В. Г. Белинский.** Посельщик. Сибирская повесть. Соч. Н. Щ., – **В. Г. Белинский.** Собрание сочинений. В 9-ти томах. Т. 1: Статьи, рецензии и заметки 1834-1836. Дмитрий Калинин. Редакторы первого тома М. Я. Поляков, Г. А. Соловьев. М., 1976, стр. 359.

помещиков в «Мертвых душах».

Положительные качества отрицательных персонажей Гоголем не разрабатываются, так как это лишило бы их характеры комизма. Впрочем, есть одно произведение, в котором эта разработка все же присутствует. Это «Старосветские помещики». Если Плюшкин представляет собой как бы нижнюю границу комизма, за пределами которой идет уже отвратительное, то Афанасий Иванович и Пульхерия Ивановна представляют как бы верхнюю границу, за пределами которой начинается уже идиллия. Такое несколько смягченное изображение отрицательных персонажей характерно не только для Гоголя. Фамусов, например, это тип московского русского барина начала XIX в., но сам по себе он, может быть, вовсе не изверг, и потому художественно он вполне убедителен, и образ его воспринимается как образ жизненный и правдивый. В тех же случаях, когда потенциальных положительных качеств в изображении комических героев нет совсем, художественность и убедительность этих образов значительно ниже, чем у тех, которые обрисованы мягче. Таков, например, Скалозуб, представляет собой, чистый образец карикатуры.

Следует согласиться с мнением В. Проппа в том, что есть и еще одно условие, еще одна возможность усилить комизм характера.¹ В комедии все действующие лица всегда втянуты в некоторую интригу, и у больших художников интрига может служить средством обрисовки характера. У Гоголя Хлестаков не только герой комедии интриги, но и ярко выраженный, очень определенный характер или психологический тип, так же, как городничий и другие действующие лица. Совершенно очевидно это и для «Женитьбы», где действие держится на противоположности двух характеров: вялого, рыхлого, нерешительного Подколесина и предприимчивого и энергичного Бочкарева. Интрига и характер в этих случаях составляют одно целое. Но это – не обязательное свойство комизма, это – свойство великого таланта. Можно наблюдать, что, например, у Мольера такого единства часто нет. Бергсон вскользь заметил о Мольере, что у него в центре всего стоит комический характер и что заглавия его комедий обычно определяют характер героя.² Действительно, такие заглавия, как «Скупой», «Мизантроп», выражают это прямо. Другие комедии озаглавлены по именам главных действующих лиц, но эти имена стали нарицательными как воплощение каких-то дурных качеств: «Тартюф» – лицемер и ханжа. «Донжуан» – развратный человек. «Мещанин во дворянстве» – честолюбец. «Мнимый больной» – воплощение мнительности и т. д. Комедии Мольера – типичные комедии характеров, а не комедии интриги. Во всякой комедии есть и характеры,

¹ В. Я. Пропп. Проблемы комизма и смеха, стр. 60.

² Г. Бергсон. Смех в жизни и на сцене. Составление, подготовка текстов и комментариев А. Е. Яновского. М.-Киев, 2001, стр. 66.

и интрига, если подразумевать под интригой такое действие, которое основано на некоторой борьбе. Вопрос состоит в том, в каком соотношении интрига находится с характером действующих лиц. У Гоголя связь здесь органическая и исконная. У Мольера это не всегда так. Белинский правильно заметил, что интриги у Мольера довольно однообразны.¹ Интрига обычно состоит в том, что главному персонажу противопоставляется влюбленная пара, соединению которой препятствует отрицательный герой. Они его одурачивают и достигают своей цели. Провести своего антагониста сами они не могут, не умеют или не хотят. Это делают за них слуги, хитрые пройдохи и плуты, на действиях которых держится вся интрига. Отрицательные персонажи терпят поражение в интриге и обнаруживают все отрицательные свойства своих характеров.

Согласно мнению В. Проппа, комические персонажи, которые как-будто не обладают отрицательными свойствами, всё же комичны.² Можно смеяться над ними, но вместе с тем чувствуется к ним несомненная симпатия. То есть, есть комические персонажи не только отрицательные, но и положительные. К примеру, у Фонвизина все действующие персонажи резко и положительные и отрицательные. В «Ревизоре» ни одного положительного лица нет. У Островского большинство героев отрицательные персонажи. Есть, правда, купцы, которые к концу комедии вдруг образумливаются, и комедия приходит к такой благополучной развязке, к которой стремятся обижаемые герои. Но развязка в этих случаях бывает несколько неожиданна и внутренне не вытекает из характера таких отрицательных героев.

Галерея комических типов довольно разнообразна. Есть, например, люди, появление которых сразу же вызывает веселое настроение. Можно согласиться с мнением В. Проппа, по поводу того, что одно из положительных качеств, вызывающих у нас улыбку и расположение, это некоторый оптимизм, смешанный со всегдашней, неунывающей веселостью, которая заражает других.³ Такие люди никогда не унывают, всегда в прекрасном расположении духа, добродушны, довольствуются малым, ни к чему особенно не стремятся, но умеют наслаждаться моментом. Этот тип людей может быть комичным как будто независимо от наличия в нём каких-то нравственных недостатков. Гегель считал, что «несокрушимое доверие к самому себе» есть главнейшее свойство комического персонажа.⁴ Смех, возбуждаемый такими персонажами, не до конца представляет собой смех насмешливый. С этим можно согласиться.

¹ **В. Г. Белинский.** Ничто о ничем, или Отчет г. издателю «Телескопа» за последнее полугодие (1835) русской литературы, – **В. Г. Белинский.** Собрание сочинений. В 9-ти томах. Т. 1, стр. 235.

² **В. Я. Пропп.** Проблемы комизма и смеха, стр. 65.

³ **В. Я. Пропп.** Проблемы комизма и смеха, стр. 67.

⁴ **Г. В. Ф. Гегель.** Лекций по эстетике. Часть вторая, стр. 303.

Таким образом, можно прийти к заключению, что комизм характера основан не на наличии положительных качеств как таковых, а на слабости, недостаточности этих качеств. Эта недостаточность проявляется в том, как эти характеры себя держат, обнаруживая мелочность и занятость самими собой, и вызывает взрыв смеха, когда эта недостаточность вдруг ярко обнаруживается.

წინაო ეთერია

კომიკური ხასიათი ლიტერატურაში

უნდა აღინიშნოს, რომ კომიკური ხასიათები, როგორც ასეთი არ არსებობს. ხასიათის ნებისმიერი უარყოფითი თვისება შეიძლება წარმოდგენილი იქნას სასაცილო სახით ისეთივე ხერხებით, როგორებიცაა საერთოდ იქმნება კომიკური ეფექტი.

XIX საუკუნის რუსულ ლიტერატურაში კომიკური ხასიათების შესწავლა ადვილად შეიძლება შევნიშნოთ, რომ ისინი იქმნება კარიკატურის პრინციპით. კარიკატურა, როგორც ცნობილია, იმაში მდგომარეობს, რომ აღებულია ერთი რომელიმე კონკრეტული, ეს კონკრეტული გაზვიადება და ამით თვალსაჩინო ხდება ყველასათვის. კომიკური ხასიათების მონახაზი აღებულია ხასიათის ერთი რომელიმე უარყოფითი თვისება, გაზვიადებულია იგი და ამით მიიქცევა მკითხველის ძირითადი ყურადღება.

კომიკური პერსონაჟები, რომლებიც თითქოსდა, არ ხასიათდებიან უარყოფითი თვისებებით, მით არანაკლებ კომიკურია. შეიძლება მათზე გაცინება, მაგრამ, ამასთან ერთად, მათდამი სიმპათია იგრძნობა. ე.ი. კომიკური პერსონაჟები არა მხოლოდ უარყოფითია, არამედ – დადებითიც.

ხასიათის კომიზმი დაფუზნებულია არა დადებითი თვისებების ქონაზე, არამედ ამ თვისებების სისუსტეებსა და ნაკლოვანებებზე. ეს ნაკლოვანება იმაში მჯღავნდება, თუ როგორ გამოიყურებიან ეს პერსონაჟები, როგორ უჭირავთ თავი. და სიცილი გამოიწვევა მაშინ, როცა ეს ნაკლებობა უეცრად მკაფიოდ ვლინდება.

THE COMIC CHARACTER IN LITERATURE

It should be noted that the comic characters as such, in fact, does not happen. Any negative trait can be represented in a ridiculous form in the same manner, what generally creates a comic effect. Studying comic characters in Russian literature of the 19th century. You can easily see that they are created on the basis of the cartoons.

To create a comic character takes some exaggeration. Studying comic characters in Russian literature of the 19th century. You can easily see that they are created on the basis of the cartoons. As it is known cartoon depicts any particular this particular increases and thus becomes visible to everyone. In the depiction of comic characters take one any negative property of nature, exaggerated, and that it addresses the main attention of the reader.

Comic characters who as if do not have negative qualities, however comic. You can laugh at them, but at the same time feels undoubted sympathy with them. That is, there are comic characters are not only negative but also positive.

The comic character is not based on the presence of positive attributes as such, but on the weakness, lack these qualities. This failure manifests itself in how these characters keep themselves, revealing the pettiness and employment themselves, and causes a burst of laughter, when the failure is detected suddenly bright.

¹ *Nino Eteria* – PhD in Philology, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

იოსებ (სოსო) ალიმბარაშვილი¹

ხიდისთავის მფლოჯალოზის საკითხის გარკვევისათვის

ხიდისთავი მდებარეობს შიდა ქართლის ვაკეზე, ზღვის დონიდან 580 მეტრზე, გორიდან სამხრეთ-აღმოსავლეთით, მდინარე მტკვრისა და ტანის შესართავთან. იგი გორის მოსაზღვრე, მდიდარი ისტორიის მქონე და რაიონის ერთ-ერთი უდიდესი სოფელია.

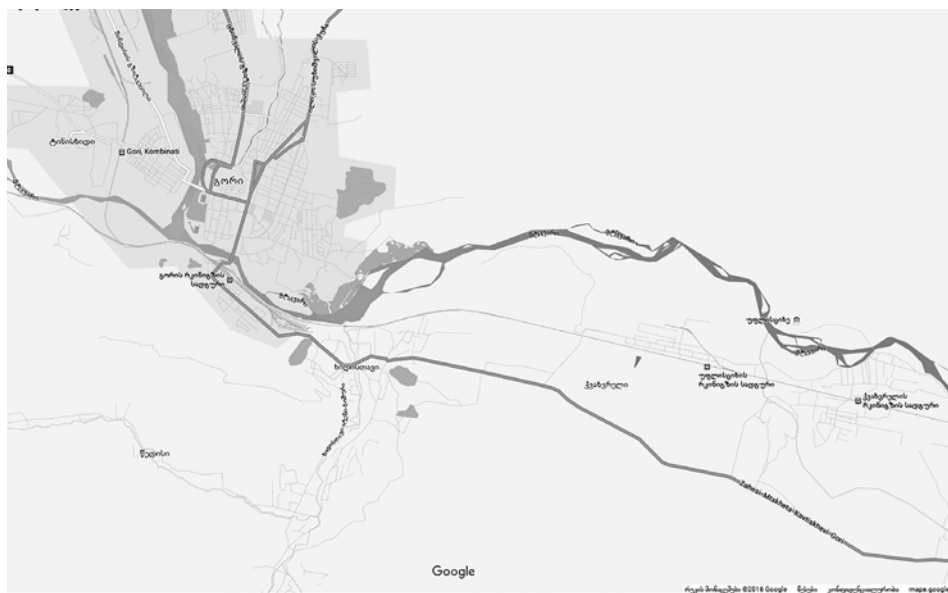
გავრცელებული მოსაზრებით, გორი ქალაქად დავით აღმაშენებლის ეპოქაში გადაიქცა და ხიდისთავთან მდ. მტკვარზე კაპიტალური ხიდიც მაშინ უნდა გადებულიყო. ხიდის თავთან მუდმივად იდგა ყარაული და მებაჟე. სწორედ ეს მებაჟეები და ხიდის მცველები უნდა ყოფილიყვნენ პირველი ხიდისთაველები. როგორც ჩანს, მათ სამსახურიდან „თავისუფალ დროს“ ახლო-მახლო მიწების დამუშავებას მიჰყვეს ხელი, ხოლო შემდგომში დასახლდნენ კიდევც ახლომდებარე თავისუფალ ტერიტორიებზე.

როგორც ცნობილია, მებაჟეებად ხელისუფლებასთან დაახლოებული და ნდობით აღჭურვილ პირებს ნიშნავდნენ. მაგ., 1662 წლიდან ვახტანგ V-ს გორის ბაჟის მესამედი სვეტიცხოვლისათვის შეუწირავს და მას შემდეგ მებაჟედ მეფის წარმომადგენელთან ერთად კათალიკოსის კაციც დამდგარა. მეფეს ეს წყალობა დოკუმენტურადაც გაუფორმებია: „რაც ქალაქიდაძე, გინდა სომხით-საბარათიანოდაძე, ანუ თრიალეთი-დაძე და ან კახეთიდაძე, ქართლით გაღმა-გამოღმა მგ ზავრმან შეიაროს და მას ქუეშეთ თრიალეთიდაძე ჩამოიაროს, რაც გორის მებაჟემ აიღოს, მესამედს ბატონ კათალიკოზის მებაჟეს ნუ დააკლებსო“.²

მებაჟის თანამდებობა, XIX საუკუნის დასაწყისში, რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგაც შენარჩუნდა. ხიდისთავის მთავარი მებაჟე გამხდარა ხელისუფლებასთან დაახლოებული პირი – თავადი ერისთავი, რომლის ნებართვის გარეშე გორთან დამაკავშირებელ ხიდზე ვერც

¹ იოსებ (სოსო) ალიმბარაშვილი – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი.

² დოკ. №15, – *Акты, собранные Кавказскою Археографическою Коммисиею*. Архив главного управления Наместника Кавказскаго. Напечатан под редакциею председателя комиссии ст. сов. Ад. Берже. Т. I, Тфл., 1866, გვ. 20 (შემდგომში – *Акты*).

სურ. 1. რუკა

სურ. 2. ალექსიძეების (ალექსიშვილების) საცხოვრებელი სახლი. ფოტო გადაღებულია XXI ს. დასაწყისში (ამჟამად დანგრეულია).

ერთი მგზავრი და ქარავანი ვერ გაივლიდა.¹ ერისთავს სოფლის თავში სასახლეც აუგია, რომელიც პირდაპირ ხიდს გადმოსცქეროდა და მისი ნანგრევები XXს. 50-იან წლებში სერგი მაკალათიასაც უნახავს.²

ერისთავებმა გავლენა და მიწები ხიდისთავში XIX საუკუნეშიც შეინარჩუნეს. 40-იან წლებში სოფელში ცხოვრობდა და საქმიანობდა ცნობილი დრამატურგი, ქართული თეატრის ფუძემდებელი გიორგი ერისთავი და მისი ვაჟი, ასევე ცნობილი მოღვაწე დავით ერისთავი. გ. ერისთავის ხიდისთავთან ურთიერთობა 1844 წლის 26 აპრილიდან იწყება, როდესაც იგი გორის მაზრის ხიდისთავის უზნის მოსამართლედ გადაიყვანეს. ამავე წელს მან ცოლად შეირთო ადგილობრივი იაგორ ალიხანოვის ქალი ელისაბედი და ცოლის მამულში დასახლდა.³

1847 წელს გიორგისა და ელისაბედს შეეძინათ ორი ვაჟი: დავითი და კონსტანტინე. კონსტანტინე მალევე გარდაიცვალა, ხოლო დავითი შემდგომში ცნობილი დრამატურგი გახდა. 1854 წელს გიორგი ერისთავს მეუღლეც გარდაიცვალა. იმ დროს იგი თბილისში იმყოფებოდა თეატრის საქმეების გამო და ცოცხალი მეუღლისათვის ველარ ჩაუსწრია. ელისაბედის მზითვეი მთლიანად წაუღია გიორგის სიდედრს – ხამფერას.⁴ ოჯახში დარჩენილა მცირეწლოვანი ვაჟი დავითი და შინამოსამსახურე. გიორგი იძულებული გამხდარა სოფელში გადასახლებულიყო, ოჯახისათვის მიეხედა და სიცოცხლის ბოლომდე (+1864წ.) ხიდისთავთან კავშირი აღარც გაუნწყვეტია. პირიქით, მან კიდევ უფრო გააფართოვა თავისი ქონება. სხვადასხვა მონაცემებით, დავით ერისთავს (გიორგის ვაჟს) ხიდისთავში ეკუთვნოდა დიდი მამულები მდ. ტანის დასავლეთ სანაპიროდან მოყოლებული გორის დღევანდელი რკინიგზის სადგურამდე, რომელიც ჯერ კიდევ გიორგი ერისთავს აუღია იჯარით 1859 წელს.⁵ გაზეთ „ივერიის“ 1897 წლის ერთი კორესპონდენციიდან ცხადი ხდება, თუ როგორ ჩაიგდო ხელში გიორგი ერისთავმა ხიდისთავის სხვა მიწებიც. თავის დროზე, გორის ხიდიდან მოყოლებული მინდორი, ტყე და კლდის მადანი ხიდისთავის საზოგადოებას ეკუთვნოდა, მაგრამ ამ მიწებზე დავა ჰქონია ადგილობრივ მემამულეს ჯომარდიძესაც. ერთხელაც, ჯომარდიძეს მარჯვე შემთხვევით უსარგებლია, ეს ნაყოფიერი და შემოსავლიანი სადავო მიწა თხუთმეტ თუმნად მიუყიდია თავად ერისთავისათვის⁶ და „სოფელი

¹ ს. მაკალათია. ატენის ხეობა. ისტორიულ-ეთნოგრაფიული ნარკვევი. თბ., 1957, გვ. 12.

² ს. მაკალათია. ატენის ხეობა, გვ. 12.

³ მ. ბერძნიშვილი. მასალები XIX საუკუნის პირველი ნახევრის ქართული საზოგადოებრიობის ისტორიისათვის. თბ., 1980, გვ. 226.

⁴ დ. გამეზარდაშვილი. ქართული ლიტერატურისა და კრიტიკის ისტორიიდან. ნ. I: კრიტიკული რეალიზმის ისტორიიდან. თბ., 1974, გვ. 167.

⁵ ი. (ს.) ალიმზარაშვილი. ხიდისთავის ისტორია (ხელნაწერი), გვ. 256.

⁶ ტექსტში აღნიშნულია, რომ ამ ფაქტს (გიორგი ერისთავისათვის მიწის მიყიდვას) ადგილი დაახლოებით „ამ 60 წლის წინათ ჰქონდა“. როგორც ზემოთ ითქვა,

მშრალზე დაუტოვებია“.¹

რაც შეეხება ხიდისთავის შედარებით ძველ მფლობელებს:

უძველესი ცნობა, რომელიც სოფლის შესახებ ჩვენთვის ცნობილია, XIVს. 80-იან წლებს მიეკუთვნება. ეს არის 1382 წლის 30 ივნისით დათარიღებული დავით „მეფეთა-მეფის“² წყალობის სიგელი ოქონის ეკლესიისადმი. საბუთის მიხედვით, ხიდისთავი გორის ოქონის მონასტრისათვის ჯერ კიდევ თამარ მეფეს შეუწირავს.³

თუ სოფლის სტრატეგიულ გეოგრაფიულ მდებარეობას გავითვალისწინებთ, მას საკმაოდ დიდი ქარტეხილებისათვის უნდა გაეძლო. ნებისმიერი დამპყრობლის გორზე შეტევა ხიდისთავზე თავისთავად აისახებოდა, ხოლო მტრის სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან ქართლის დედაქალაქზე თავდასხმის შემთხვევაში პირველ დარტყმებს სწორედ ეს სოფელი იღებდა. ეს უნდა იყოს მიზეზი, რომ XIV-XVII საუკუნეების ისტორიულ საბუთებში ხიდისთავი თითქმის აღარ იხსენიება. მცირე გამონაკლისია 1615 წლით დათარიღებულ ერთი საბუთი, რომლის მიხედვით, ლუარსაბ II (1606-1614), ქაიხოსრო და მერაბ ციციშვილებს „ოჯერას“ უწყალობებს.

„ოჯერათი“ ჩვენი დანიტერესება იმითაა განპირობებული, რომ იგი საუკუნეების განმავლობაში ხიდისთავის სამხრეთით მოსაზღვრე სოფელი იყო, შემდეგ ზემო ხიდისთავის სახელით მოიხსენიებოდა, დღეისათვის კი – მის განუყოფელ ნაწილს წარმოადგენს.

უნდა აღინიშნოს, რომ სოფ. ოხერა 1944 წლამდე არსებობდა ახალციხის რაიონშიც, მაგრამ ხსენებულ საბუთში ნამდვილად ხიდისთავის „ოჯერაზეა“ საუბარი, რაც იმითაც მტკიცდება, რომ ეს სოფელი ლუარსაბ II-ს ციციშვილებისათვის შიდა ქართლის სხვა მეზობელ სოფლებთან – ნიჩბისთან, დოესთან, ავკეთთან ერთად უწყალობებია. უფრო ზუსტად, შაჰ-აბას I-ის წყალობა განუახლებია, რადგან საბუთში ქართლის მეფე აღნიშნავს, პირველად „მთელი ესეები... ბედნიერს ყეენს (იგულისხმება შაჰ აბას I – ი.ა.) თქვენთვის ებოძებინა და ჩუენც ბედნიერის ყეენის ბარმანი (sic! იგულისხმება „ფირმანის“ მნიშვნელობით – ი.ა.) გავათავეთ და გიბოძეთო“.⁴

გიორგი ერისთავმა 1844 წელს ხიდისთაველი ქალი შეირთო და ცოლის მამულში დასახლდა, რაც, თითქმის ემთხვევა მითითებულ თარიღს.

¹ გაზ. „ივერია“. 30 მაისი 1897 წ. №104, გვ. 2-4.

² როგორც ცნობილია, მითითებული დროისათვის საქართველოს მეფე ბაგრატ V-ა (1360-1393). ზემოხსენებული საბუთის წარმომავლობისა და მასში მოხსენიებული დავით „მეფეთა-მეფის“ შესახებ ჩვენი თვალსაზრისი იხ.: **ი. აღიმბარაშვილი**. კიდევ ერთი დავით „მეფეთა-მეფის“ რიგითობისა და ვინაობის საკითხისათვის, – *გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრის შრომათა კრებული*. №1, თბ., 2011, გვ. 12-26.

³ *გორის სახელმწიფო ისტორიულ-ეთნოგრაფიული მუზეუმი*, 7601/30 (შემდგომში – გსიემ).

⁴ *კ. კეკელიძის სახელობის ხელნაწერთა ეროვნული ცენტრი*. ფონდი AD, საბ. 1410.

ციციშვილების მფლობელობა ხიდისთავზე დასტურდება შედარებით გვიანდელი წყაროებითაც. მაგალითად, 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთრის მიხედვით, „ხიდისთავი ექვემდებარება საციციანოს“.¹

XVIII ს. I მეოთხედით დათარიღებულ ციციშვილების ყმა-მამულის გაყრილობით, ზაალს ერგო „დემეტრაშვილის მამული და იმათგან მოცემული ჯოდაბუნინდამ სამი დღის მიწა ოჭერაში“.²

XIX საუკუნეში ციციშვილებს საქმე ცუდად წაუვიდათ. 1846 წლის 28 მარტს ქართლ-იმერეთის „გუბერსკი სამმართველო“ აცხადებდა, რომ „თავად ციციანოვის ვალში გაყიდული იქმნება მისივე ყმა... სოფელს ხიდისთავში მცხოვრები დათიკა იაკაშვილი ოჯახით, უძრავის და მოძრავის ქონებით“.³ იმავე წლის 23 აგვისტოს, ხსენებული უწყება საზოგადოებას ამცნობს, რომ „სოლომონ ციციანოვის ვალში გაიყიდებთან შვიდი მოსახლე გლეხნი, მისივე ციციანოვის ყმათა, რომელთა რიცხვი 38 მამაკაცია და 27 დედაკაცი, რომლებიც სცხოვრობენ გორის უეზდის ხიდისთავის ნაწილს... 71 დღიური მიწით, სამი ბალითა და ერთი საბოსტნეთი“.⁴ 1847 წლის 30 აპრილს დავით ციციშვილს ორი კომლი ყმა გაუყიდეს ვალში⁵ და სხვ.

ხიდისთავში ყმები ჰყოლია საქართველოს კათალიკოს-პატრიარქს ანტონ II-საც. 1789 წლის კათალიკოსის სახასო და სააზნაურო დავთრის მიხედვით, ხიდისთავში მოხსენიებულნი არიან ლაშქარაშვილი გოგია და დვალიშვილი ღვთისია.⁶

XVIII საუკუნის პირველ ნახევარში ხიდისთავში ყმებსა და მიწებს ფლობდნენ ქაიხოსრო და ზურაბ თუმანიშვილები. 1724 წლის 21 იანვარს ბაქარ მეფე თუმანიშვილებს ძველ წყალობას უახლებს და ადგილობრივ მოხელეებს უბრძანებს: „მერე ტანისპირი სამკვიდროთაც ამათი ყოფი-

¹ 1728 წლის თბილისის ვილაიეთის დიდი დავთარი. ნგნ. I. ოსმალური ტექსტი ქართული თარგმანით, შესავლით, გამოკვლევითა და ფაქსიმილეებით გამოსაცემად მოამზადეს აკად. ს. ჯიქიამ და პროფ. ნ. შენგელიამ. თბ., 2009, გვ. 168-169.

² დოკ. №227, – ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. IV: სასამართლო განჩინებანი (XVI-XVIII სს.). ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო ი. დოლიძემ. თბ., 1972, გვ. 313,

³ საქართველოს ბატონყმობის ფაქტიური მასალები. მეცხრამეტე საუკუნის მეორე ნახევარში სამაზრო და საგუბერნიო არქივებიდან ამოღებული, მომსწრე და თვითმნახველ პირთა ნაამბობი, ხალხში ნაპოვნი საბუთებით აღწუსებული ზაქარია ჭიჭინაძის მიერ. მირ. ხუხუნიანიშვილის რედაქტორობით. ტ. I. ტფ., 1924, გვ. 31.

⁴ საქართველოს ბატონყმობის ფაქტიური მასალები, გვ. 34.

⁵ საქართველოს ბატონყმობის ფაქტიური მასალები, გვ. 78.

⁶ დოკ. №429, – ქართული სამართლის ძეგლები. ტ. III: საეკლესიო საკანონმდებლო ძეგლები (XI-XIX სს.). ტექსტები გამოსცა, შენიშვნები და საძიებლები დაურთო პროფ. ი. დოლიძემ. თბ., 1970, გვ. 993.

ლა და ახლაც თუმანიშვილის ნაზირის ზურაბისათვის და ქაიხოსროსათვის გვიბოძებია. იასაულო! ხელი აუმართე და მიაბარეო“.¹

ქაიხოსროს, „ოსმალობა-ყიზილბაშობისას“, მინის ნაწილის გაყიდვა გადაუწყვეტია, მაგრამ ვინმე „ბატონ ფარსადანს“ გაყიდულიდან „წილი“ მოუთხოვია. თუმანიშვილს „სამართლის“ გასარჩევად ყიზილბაშთა დიდმოხელე ალი-ყული-ბეგისათვის მიუმართავს. 1735-1738 წლებით დათარიღებული საბუთით, ალიყული ბეგი „ბატონ ფარსადანს“ აფრთხილებს, რომ „ხიდისთავს რაც თუმანიშვილს ქაიხოსროს მამული მიუყიდა გაბრიელასათვის და ტანის პირი, მოკითხული ვქენით და სათუმანიშვილოზედ ყოფილა და შენ ამათ ღალასთან ხელი ნუ გაქვთ, დაეხსენო“.²

როგორც ცნობილია, 1765 წელს ერეკლე II-მ „მარკოზაშვილის დარბაზელების“ შეთქმულება აღმოაჩინა და მისი მონაწილეები სასტიკად დასაჯა, რითაც ქართლის ტახტის ყოფილ მფლობელ მუხრანბატონებსა და მათი მომხრე თავადების (ამილახვრები, ციციშვილები, თაქათაქიშვილები, ქსნის ერისთავები და სხვ.) ოპოზიციას სერიოზული დარტყმა მიაყენა. ქართლ-კახეთის მეფემ ხიდისთავი იესე მეფის შთამომავლებს ისაკ ბექსა (ალექსანდრე) და მის ვაჟს – ივანე ბაგრატიონებს³ ჩამოართვა და სახასოდ გამოაცხადა, ხოლო შემდეგ ფარნაოზ ბატონიშვილს უწყალობა.⁴

ბატონიშვილმა აქტიურად დაიწყო ზრუნვა ნაწყალობევი სოფლის აღორძინების მიზნით,⁵ მაგრამ 1770 წელს შიდა ქართლში გავრცელებულ შავი ჭირის ეპიდემიას ხიდისთავი ძალზე დაუზარალებია. ვინც სიკვდილს გადარჩენილა, სხვადასხვა სოფლებში გახიზნულა, მომთაბარე ცხოვრება დაუწყო და „დაფანტულა“. ეპიდემიის გავლისთანავე ხიდისთავის ხელახალი დასახლება დაწყებულა. ამ ფაქტს გვაუწყებს ქაიხოსრო სააკაძის მიერ ერეკლესადმი 1771 წლის 13 მარტს გაგზავნილი არზა: „ქ. ლ. თნ ყოვლად მონყალის ჴელმწიფის ჴირი მოსცეს მათს მინას სააკასძეს ქაიხოსროს, ამას მოგახსენებ: დღეს თქვენი წყალობა დაგვემართა, ჴიდის-თავი შენდება, თქვენის წყალობის მოიმედენი ვართ, რომ დავსდგეთ. აქამდის ამას ვნაღვლობდით, სადაც ჩემი ყმა იყოს, ერთი ოქმი და იასაული მიბოძოთ, ამიყაროს და მომეცეს, რომ ხიდისთავს დავსდგე და დავასახლო.“

¹ დოკ. №435, – საქართველოს სიძველენი. ტ. III. ექვთიმე თაყაიშვილის რედაქტორობით. ტფ., 1910, გვ. 415.

² დოკ. №485, – საქართველოს სიძველენი, ტ. III, გვ. 448.

³ ისაკბეგი (ალექსანდრე) იყო იესეს (ქართლის მეფე 1724-1727 წლებში, ვახტანგ VI-ის ძმა) ვაჟი. მას შემდეგ, რაც 1765 წლის შეთქმულება გამომჟღავნდა და ერეკლემ ვახტანგ VI-სა და იესეს შთამომავლების დევნა დაიწყო, იგი რუსეთში გაიქცა და დარჩენილი სიცოცხლე იქ გაატარა.

⁴ დოკ. №121, – *Акты*, т. II, ч. I. Тфл., 1868, გვ. 75.

⁵ იხ: ი. (ს.) *ალიმბარაშვილი*. ხიდისთავი და ახალჯვრის ისტორია, – გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტის ისტორიისა და არქეოლოგიის ცენტრის შრომათა კრებული. №6, თბ., 2014, გვ. 15-17.

ქ. ბოდორმას არის ორი კომლი ზეიკიძე და იორდანე და მისი სახლის კაცი შაბურისშვილი გლახა.

ქ. ერთი ლამის-ყანას არის, ერისთავის მამულშია, ბერუა.

ქ. ახალ-უბანს არის მილრიჯანაშვილისა კომლი ერთი, გულია და ივანე“.¹

ბუნებრივია, მეფის ინტერესი სოფლების აღორძინების საქმეში მაღალი იყო, რაც კარგად ჩანს მის გადანყვეტილებაშიც: „ქ. ჩვენი ბძანება არის, იასაულო ლაზარე: ეს კაცი აუყარე და მოაბარე, ჴიდის-თავს უნდა დაასახლოს, თუ სიტყვა ჰქონდესთ რამე, მოგვაჴსენონ, თუ არა, თავისი ყმა ყველამ მოსცენ; მაგრამ ეს კი არ იქნება მივიდეს გაძარცოს, გამოართოს რამე და ის გლეხები ისე გაუშოს. იცოდე იასაულო, შენცა და ქაიხოსრო სააკაძესაც დიდად ავად მოგეპყრობით, თუ ამ ოქმს იმაზედ აიღებ, რომ გამოართო რამე და გაუშო“.²

ზემოთქმული მიზეზების გამო, XVIII საუკუნის 80-იან წლებში ხიდისთავში დიდი რაოდენობით „ბეთალმანი“ მიწები ჩანს.

სამეფო ტახტის ერთგულების სანაცვლოდ იღებენ სოფელში „ბეთალმანად“ ქცეულ ძველ სამკვიდრო მიწებს ალექსიშვილები. 1789 წლის 17 თებერვალს, ფარნაოზ ბატონიშვილი, მღვდელ ბესარიონ ალექსიშვილს მიწებსა და ყმებს სწორედ „ერთგულებისა“ და „თავდადებით ნამსახურობის“ გამო უბრუნებს და ყმებსაც უწყალობებს: „ასე რომე ავის დროის მიზეზით თქვენს მამულს ველარ უდგებოდით და მამულის წყალობას დაგვეაჯენით. ვისმინეთ აჯა და მოხსენება თქვენი და გიბოძეთ ჩვენი სახასო ყმის ატენელის აფკარაშვილის ბეციას ბეთალმანის მამულიდამ ხიდისთავის სავენახედ სოფლის ახლოს ექვსი დღის მინა და თუ სოფლის ახლოდამ არ შეგისრულდეს, მინდვრიდამ უნდა ეს ექვსი დღის მინა შეგისრულდესო“.³

ბესარიონ ალექსიშვილისათვის სამეფო კარისაგან ეს ბოლო წყალობა არ არის. 1799 წლის 7 სექტემბერს ფარნაოზ ბატონიშვილი და მისი თანამეცხედრე – ქსნის ერისთავის ასული ანა, ბესარიონსა და მის ძმებს: იაკობს, გაბრიელს, სოლომონსა და ნინიას „ერთგულებისა“ და „ნამსახურობის“ ნიშნად ატენელ მუკნიაშვილსა და ბერბუკს ხიზნად მდგომ გელიაშვილებს უბოძებს.⁴ აღსანიშნავია, რომ სიგელი დამონმებულია საქართველოს კათალიკოს-პარტიარქის – ანტონ II-სა და დარეჯან დედოფლის მიერ (სურ. 3).

შექმნილი მდგომარეობით სარგებლობენ თომა და პაატა მეღვინეთხუცისშვილები და ერეკლე მეორეს 1787 წელს ხიდისთავში ორმოცდაათ

¹ დოკ. №185, – საქართველოს სიძველენი. ტ. III. გვ. 162-163.

² დოკ. №185, – საქართველოს სიძველენი. ტ. III. გვ. 162-163.

³ დოკ. №232, – დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან. ტ. II, ბატონყმური ურთიერთობა (XV-XVIII სს.). ნ. ბერძენიშვილის რედაქციით. თბ., 1953, გვ. 145.

⁴ დოკ. №232, – დოკუმენტები საქართველოს სოციალური., ტ. II, გვ. 145.

დღიურ მიწასა და თან მოყოლილ ყმების დასახლებას სთხოვენ. სამაგიეროდ მეფეს ამ ხალხის „ქვეყნის ხარჯსა“ და სამსახურში ჩაყენებას ჰპირდებიან: „...თქვენგან რომ ყმისა და მამულის წყალობა დაგვემართა, ჩვენი თან გამოყოლილის კაცებისაც ასე წყალობის იმედი გვებძანა: თქვენ იქავ წედისის გარეშემო [ბეი]თალმანი მამული მოძებნეთო და იმათთვისაც წყალობა დაგემართებათო. ჩვენი ეს მოხსენება იმან გაგვაბედვინა, რომელიც ერთი-ორი თან გამოყოლილი კაცი გვყავს, თავს შესაფარებელი ადგილი არა აქვსთ და ამისათვის ქვეყნის სამსახურსაც აკლიან და ჩვენთვისაც ურგებელნი არიან. ჳიდისთავის გარეშემო თქვენი [სა]ხასო ბეითალმანი მამულები არის, რომ იქაურის მემკვიდრის მომთაბარისა კაცისაგან ვიცით. ამას გვედრებით, რომ იმ გამოყოლილის კაცებისთვისაც ერთი საკომლო მამულის წყალობა დაგვემართოს და ბინა მიეცესთ, რომ ან თქენს (sic) საქვეყნო ხარჯში არ გამოაკლდნენ და ჩვენც გვარგონ რამე“.¹ ერეკლე მეღვინეთხუციშვილებს თხოვნას უსრულებს და ხიდისთავის მამასახლისს ავალებს: „... ხიდისთავის მამასახლისო... მთელი ზომით გაურჩიეთ და მოაბარეთ... ორმოცდაათი დღიური უნდა მოუზომოთ და ზომა მისცეთო“.² ასე ხდებიან სააკაძეები და მეღვინეთუხუცესები ხიდისთავის გარკვეული ნაწილის მფლობელები.

XVIII. 90-იანი წლების დასაწყისში ხიდისთავი და მისი მიწები მნიშვნელოვანი სავაჭრო გარიგებისა და დავის საგანი გამხდარა. სოლომონ მეითარის (თარხნიშვილის) თავისი ძმის – დავითისადმი 1793 წლის 28 აპრილს გაგზავნილ წერილში ვკითხულობთ: „ქ. ძმარ ბატონო თარხანის ძევ, თქვენი ძმა მეითარი სოლომონი მრავალს მოკითხვას მოგახსენებ. თქვენი წიგნი მომივიდა, რაც გებძანა, ყოველივე ვცან. თუ აქაურს ამბავს იკითხვამ, ბატონთან ლაპარაკი გვაქვს. ბატონს, მინდა მელქუას-შვილებისა და ორ კომლს კაცს გარდა, ვაძლევ მთლად რაც ერედევში წილი მაქვს და ამის სამაგიეროდ ხიდისთავსა ვთხოვ. ამასაც ვეუბნები: თუ ინებებ, ეს მიბოძე, თუ არა ამას გარდა მე სხვა ილაჯი არა მაქვს-მეთქი... სულხან და მოძღვარი მყავს შუამავლად. მეორეს ამას ვეუბნები: თუ ინებებ, მე ვავყიდი და ორას თუმანს მოგართმევ და ხიდისთავი მიბოძე მეთქი.

...უმამულოთ ცხოვრება არ შეგვიძლიან. ახლა ეს წიგნი იმისათვის მოგართვი, რომ ამისი პასუხი მალე მომწერო. მეორე ამას მოგახსენებ, იულონ ბატონიშვილიც მელაპარაკება. ასე შემოეთვალა: თელეთგორს და გორიჯვარს ოჯერას [ს]ამებას მოგცემ და ათ კომლ კაცსაო და ნახევარ ვალსაც გარდაგიხდიო. ესეც ასე არის. ერთი კიდევ ესე: აქაც აქვს მამულები ბატონს. თუ მოვინდომეთ მოვიცვლით.

ქ. ერთი ნაზარქანთი და სამაჩვეთი თხუთმეტის კომლის კაცით;

¹ დოკ. №157, – მასალები საქართველოს ეკონომიური ისტორიისათვის. წგნ. III (აღმშენებლობა, სახელმწიფო ეკონომიკა, ქონება). მასალები შეადგინა და გამოსაცემად მოამზადა ნ. ბერძენიშვილმა. თბ., 1953, გვ. 214.

² დოკ. №157, – საქართველოს ეკონომიური ისტორიისათვის. წგნ. III, გვ. 214

ქ. ერთი ნაჯბადინი;

ქ. ერთი ხიდისთავი, რომ ზევითაც მოგწერე;

ქ. ერთი ეს ბატონის-შვილის მამული.

... ეს მამულებიც გაჩხრიკე და ამისი საძირკველიც და ასე აწონე და ამისი პასუხი მალე მაცოდინე. მეორე ეს, რომ თეთრით ასე ვანბოფ: რაც დამხარჯვია, ის მიბოძე მეთქი, რომ ექვსასი თუმანი გამსვლია მეთქი. ესენი არ მომიმზადებია.

სარდალმაც და ვინც ჩვენში არიან იმათაც ასე ამჯობინეს. ხიდისთავი რომ გამოვიცვალოთ, იმ კაცებს გარდა, რაც ზემოთ მოგწერე... სანამ შენი პასუხი არ მომივა, ამათ არას ვათქმევინებო¹.

როგორც სოლომონ თარხნიშვილის (თარხანოვის) საუბრის ტონიდანაც ჩანს, ხიდისთავში მამულების შექმნა იმ დროისათვის გარკვეულ რისკთან და „უხერხულობასთან“ იყო დაკავშირებული, თუმცა, თარხანოვებისათვის საბოლოოდ ყველაფერი „კარგად“ დამთავრებულა. ერთი თვის შემდეგ (26 მაისს) სოლომონ მეითარი ისევ სწერს ძმას: „... სულ მოვრჩი და მელქუაშვილების გარდა ბატონის-შვილმა იულონმა იყიდა, ასოთხმოცი თუმანი თეთრი მომცა... ეს საქმე ბატონს დედოფალთან მოვახდინე. დილას შეველ ბატონს დედოფალთან, შვიდი საათი მარტო ორნი ვიყავით. ამ წიგნში ვერ მოგწერ. ღთის მადლით, ჩვენი საქმე კარგათ დატრიალდაო“².

1791 წლის ერეკლე II-ის კანონი საუფლისწულოების შესახებ, რომელმაც ქვეყანა კიდევ უფრო „გაათითოკაცა“, ყველა ბატონიშვილისათვისაც თანაბრად მისაღები არ ყოფილა. უკმაყოფილოთა შორის იყო ფარნაოზ ბატონიშვილიც, იგი სურამზე აცხადებდა პრეტენზიას, რომელიც იულონს ერგო. ფარნაოზი დარეჯან დედოფალსა და ძმას განდგომია და მის სამემკვიდრეო ხიდისთავში გამაგრებულა.

იულონ ბატონიშვილის დარეჯან დედოფლისადმი 1797წ. 22 დეკემბერს გორიდან თბილისში გაგზავნილი წერილის მიხედვით, იულონს ფარნაოზ ბატონიშვილისათვის მოციქულად სოლომონ მდივანი (თუმანიშვილი – ი.ა.), წინამძღვარი გამალიელი და სამეფო კარის მოძღვარი იოანე მიუგზავნია და ურჩევია, სურამის ციხეზე ხელი აელო და დარეჯან დედოფალს თბილისში ხლებოდა. ძმებს შორის შეთანხმება ვერ შემდგარა, უფრო მეტიც, ფარნაოზს იულონის მომხრე გორელი დიდებულები აუკლია. მასვე ხიდისთავში სულხან მდივანი, მელიქი დარჩია და ლუარსაბ მაყაშვილი დაუბარებია და დედა-დედოფლისათვის თავისი პირობები შეუთვლია.³

იულონი დარეჯან დედოფალს მიმართავდა, რომ ერეკლეს განწესების მიხედვით, სურამის ციხეში დაყენებული 10 კაცი საკმარისი არ

¹ დოკ. №175, – მასალები საქართველოს ეკონომიური..., გვ. 249-250.

² დოკ. №176, – მასალები საქართველოს ეკონომიური..., გვ. 250.

³ დოკ. №335, – საქართველოს სიძველენი. ტ. III, გვ. 320-323

იყო, მით უფრო, რომ ფარნაოზის მომხრე მირმანოზ ერისთავი და ბე-
ბურიძეები ციხეს უტყვევდნენ და იმუქრებოდნენ: „ეს რა არისო, ბევრს
თავშეხვეულ თათარს ნახავთ აქაო“. „ამის მთქმელნი სხვას რას დაერი-
დებიან?“, ჩიოდა იულონი და დროული ზომების მიღებას ითხოვდა: „ამ
საქმეს ახლავ უნდა მიტანება, მინამ უფრო გადალიანდებოდეს, თორემ
რაკი გადალიანდება და დაგვიანდება, საქმე გაყაიმდება და გაჭირვებუ-
ლი შეიქმნება“.¹ იულონი დარეჯანთან თავს იმით იმართლებდა, რომ
ერეკლეს ბრძანებით, ძმებს შორის დავა მშვიდობიანად უნდა გადაწყვე-
ტილიყო და არა დაპირისპირებით: „იმაში შიგ ასე სწერია: რომელიც მი-
სის უმაღლესობის, ბატონის მამის ჩვენისაგან საბოტონისშვილოები (sic)
გებოდებია, რომელსაც ძმისა, თუ იმაზე რომელმაც ძმაზე იმძლავროს
და მეორის ძმის მამულს ჭიდება დაუწყოს, ჩვენ ყველანი შევკრბეთ, ის
საქმე შევანანოთ და ჯელი ავაღებინოთ“.²

როგორც ჩანს, ფარნაოზს მალე სამემკვიდრეო ხიდისთავის დათ-
მობაც მოუწია, თუმცა, გარკვეული წინააღმდეგობების შემდეგ. ამჯერად
ფარნაოზის წინააღმდეგ ქართლ-კახეთის მეფე გიორგი XII მოქმედებს და
1800 წლის 21 სექტემბერს გორის გამგებელს ოთარ ამილახვარს სწერს:
„... მერე შენი წიგნი მოგვივიდა, ფარნაოზისაგან სოფლების შეწუხება და
წართმევა მოგენერა, და აგრეთვე გორში მოსვლა და გორელების მუქა-
რის მოთხოვნა იმდღესაც მოგწერეთ და ახლაც ამას გწერთ, თუ ან ჩვენი
ბატონყმობა გინდა და ან ჩვენი ერთგული ხარ, ახლა გამოგიჩნდება, რომ
არც ფარნაოზი შეუშვა გორში და არც ფარნაოზის კაცნი და არცარა
დაანებო გორიდამა; თუ ან ფარნაოზ და ან ფარნაოზის კაცნი გორში შე-
გიშვია, ჩვენს ბატონყმობაზედ და ჩვენს ერთგულებაზედ ჯელ-აღებული
იქნები – ფარნაოზის კაცებს ნურაფრით ნუ დაზოგამ, დასტური გაქვს
ჯოხით, კეტით, ქვით და იარაღით, თოფით, ხმლით, დანბაჩით, ნურას-
ფრით დაზოგამ და ნურც შეუშვებ და თუ რომ დაიჭერ და დაჭერილს გა-
მოგვიგზავნი და ჯელში ჩაიგდებ, ისა სჯობსო“.³

ასე რომ, XVIII საუკუნის ბოლოს ფარნაოზ ბატონიშვილს სა-
მემკვიდრეო ხიდისთავი ხელისუფლებაში მყოფ ძმებთან სადავო გაუხდა
და სერიოზული დაპირისპირების კერად იქცა.

1812-1813 წლებში ხიდისთავის მფლობელობის საკითხი კიდევ
ერთხელ გამხდარა ხელისუფლების უმაღლეს წრეებში განხილვის საგა-
ნი. ცნობილი მხედართმთავარი და ბოროდინოს ბრძოლის გმირი – პეტ-
რე ბაგრატიონი 1811 წლის 28 მაისს საქართველოში ჯარების მთავარ-
სარდალს – ალ. ტორმასოვს მიმართავს თხოვნით: „ჩემი და ჩემი ძმე-
ბის კუთვნილი მამულები, ჩვენი იმპერიის სამსახურში შესვლის გამო

¹ დოკ. №335, – საქართველოს სიძველენი. ტ. III, გვ. 322.

² დოკ. №335, – საქართველოს სიძველენი. ტ. III, გვ. 323.

³ დოკ. №77, – *Акты, собранные Кавказскою Археографическою Коммисиею*. Ар-
хив главного управления Наместника Кавказскаго. Напечатан под редакциею пред-
седателя комиссии ст. сов. **Ад. Берже**. Т I. Тфл., 1866, გვ. 153.

გადავიდა სხვა ქართველი ქვეშევრდომების ხელში. მე, როგორც თავად ბაგრატიონთა გვარში უფროსი, თავს ვალდებულად ვთვლი ვიზრუნო ჩვენი საგვარეულოს კუთვნილი მამულების მოძებნისათვისო“.¹ ჩამონათვალში სხვა სოფლებთან ერთად დასახელებულია თელეთგორი, გორიჯვარი, წედისი და ხიდისთავი.

ცენტრალურ ხელისუფლებას აღნიშნული სოფლების ნამდვილი მფლობელის დადგენის მიზნით, გამოძიება აღმასრულებელი ექსპედიციისათვის მიუწევია, რომლის მეთაურის გენერალ-მაიორ სტალის მოხსენებაში ვკითხულობთ: „... მოხსენიებული დასახლებები ნამდვილად იყვნენ თავადების ალექსანდრე და ივანე (პეტრეს მამა – ი.ა.) ბაგრატიონების მფლობელობაში, მაგრამ როდესაც ეს თავადები გადავიდნენ რუსეთის საზღვრებში ქ. ყიზლარში 60 წლის წინათ, მაშინ ეს დასახლებები დარჩნენ სახელმწიფო განკარგულებაში. შემდეგ მათ ფლობდნენ მეფისნულები იულონი, ალექსანდრე, ფარნაოზი, ხოლო შემდეგ, მეფე ერეკლემ თელეთგორი და გორიჯვარი თავად მეთაარ სოლომონ თარხანოვს უწყალობა, ხოლო წედისი მემამულე თომა მეღვინეთუხუცესს, ვისი სიკვდილის შემდეგ, ამას ფლობენ მისი ნათესავები სიმონ და კონსტანტინე მეღვინეთუხუცესებიო“.²

ამასობაში პეტრე ბაგრატიონი ბოროდინოსთან მიღებული ჭრილობისაგან გარდაიცვალა და დაწყებული საქმე მისმა უმცროსმა ძმამ – ალექსანდრემ გააგრძელა, რომელიც იგივე თხოვნით 1813 წლის 8 დეკემბერს გენერალ-ლეიტენანტ ნ. რტიშჩევს მიმართავს. წერილიდან იმასაც ვიგებთ, რომ 1803-1804 წლამდე ხიდისთავი ალექსანდრე ბაგრატიონის მფლობელობაში ყოფილა, მისი რუსეთში წასვლის შემდეგ, სოფლის მართვა მიუწევია გიორგი თურმანიძისა და მისი ძმისათვის, მაგრამ ისინი 1812 წელს შავი ჭირის ეპიდემიისაგან გარდაცვლილან და სოფელი ხაზინაზე გადასულა.³

ნ. რტიშჩევს გამოძიება გორის უწყების მმართველისათვის დაუვალებია, რომლის „რაპორტშიც“ ნათქვამია: „... სოფელი ხიდისთავი ეკუთვნის ქართველ მეფეს ფარნაოზს, მასში არის 14 კომლი, 63 სული მამაკაცი და 54 სული ქალი. ერთი (?)⁴ დღის სახნავი მიწა 130 ნაკვეთით, ტყე – 20 ვერსი. 1804 წლის აღწერის მიხედვით, აქ ცხოვრობენ არა მარტო უწყე-

¹ საქართველოს სახელმწიფო ცენტრალური საისტორიო არქივი. ფონდი 8(9), საქმე 236, ფ. 1-2 (შემდგომში – სსცსა).

² სსცსა. ფ. 8(9), ს. 236, ფ. 7-16.

³ სსცსა. ფ. 8(9), ს. 236, ფ. 17-18, 26.

⁴ რა თქმა უნდა, დოკუმენტში ტექნიკური ხარვეზია. 1804 წლის გორის მაზრის კამერალური აღწერის მიხედვით, ხიდისთავს გააჩნია 220 დღის სახელმწიფო და 200 დღის საზოგადოებრივი საკუთრების მიწა, საკმაო რაოდენობის სახაზინო ტყე, 10 ვენახი, რომელიც წელიწადში 125 კოკა ღვინოს იძლევა და სხვადასხვა კატეგორიის გლეხთა ბალები, საიდანაც წელიწადში 60 კოკა ღვინო მოდის. ასევე 1 წისქვილი (იხ: გსიემ, საბ. 6486).

ბის გლეხები, არამედ სხვა მემამულეებისაც და რომ ეს სოფელი ეკუთვნის თავად ბაგრატიონს, ამ ექსპედიციის აღრიცხვით არ დასტურდება“.¹

უნწყების მმართველი დამატებით იტყობინებოდა:

1) სოფ. ხიდისთავი ქართველი მეფეების დროსაც უნწყების იყო (ალბათ იგულისხმება სახასო – ი.ა.) და ახლაც იგივეთ ითვლება;

2) ხიდისთავისა და მეზობელი ქ. გორის მცხოვრებლები ამტკიცებენ, რომ არ ემსახურებოდნენ თავად ბაგრატიონს და არ ეკუთვნოდნენ მის გლეხობას. არც ის იყო ცნობილი, ვის ეკუთვნოდნენ თურმანიძეები – უნწყებას თუ ბაგრატიონებს;

იყო თუ არა რუსული ხელისუფლება დაინტერესებული ხიდისთავზე პეტრე და ალექსანდრე ბაგრატიონების საკუთრება დადასტურებულიყო? რა თქმა უნდა არა. ასეთ შემთხვევაში ხელისუფლება იძულებული გახდებოდა საკმაოდ მდიდარი სოფელი ბაგრატიონთა მფლობელობაში გადაეცა, ან მსხვილი ფულადი თანხა მიეცა მათთვის კომპენსაციის სახით. რაც შეეხება ზოგიერთი ხიდისთაველი და გორელი გლეხების გამოკითხვას და მათ „მტკიცე“ უარს ბაგრატიონებთან კავშირის შესახებ, ნაკლებად დამაჯერებელია, რადგან საჭირო მოწმისა და სასურველი ჩვენების მიღება ხელისუფლებისათვის დიდ სირთულეს არ წარმოადგენდა.

ჩვენი ნათქვამის საფუძვლიანობა კიდევ უფრო მყარდება, რადგან სხვა რაპორტი სრულიად სანინალმდეგოს იუნწყება:

„6) მღვდელ ჯამარჯიძეს უსარგებლია თურმანიძეების სიკვდილით და მიუსაკუთრებია მათი კუთვნილი კამეჩი, ხარი და ძროხა“.²

„რაპორტის“ დასკვნაში აღნიშნულია: „ექსპედიციის აზრით, მღვდელ ჯამარჯიძისათვის ჩამოერთმიათ მითვისებული საქონელი და გადაეცათ მცხეთისა და ქართლის მიტროპოლიტ ვარლამისათვის.

1. სოფ. ხიდისთავში მცხოვრებელი გლეხების: ნინია გაცაბაძეს (შესაძლოა, გაბეცაძეს – ი.ა.), გლახი ჩიტუაშვილის, ნინია კარიჭაშვილის, გოგი საჯაშვილის და თანდილა პეტუაშვილის მტკიცებით, ხიდისთავში ნინია და მისი ნათესავი ანდრია გაცაბიძე, გიორგი სოგუაშვილი (შესაძლოა, სოლოლაშვილი – ი.ა.) და სხვები ეკუთვნიან აზნაურ გიორგი თურმანიძეს, ხოლო თვით თურმანიძეები, როგორც მათ მშობლებისაგან გაუგიათ, ეკუთვნოდნენ ლიებგვარდიის როტმისტრ თავად ალექსი ბაგრატიონს;

2. გარდაცვლილი თურმანიძის ქონება, კერძოდ: ორი კამეჩი, ორი თოფი, 3 ძროხა, 2 ხარი და სხვ, გადაცემული იყო ხიდისთავის ნაცვლისათვის;

3. თავად ბაგრატიონის მიერ ძებნილი გლეხები, რომლებიც ცხოვრობენ თბილისში, ამტკიცებენ, რომ თურმანიძე ნამდვილად ბაგრატიონის აზნაური იყო, ხოლო ისინი თურმანიძის გლეხები არიან და დღემდე

¹ სსცსა. ფ. 8(9), ს. 236, ფ. 44-45.

² სსცსა. ფ. 8(9), ს. 236, ფ. 44-45.

არ ირიცხებიან სახაზინო უწყებაში;

4. თავად ბაგრატიონის განმარტებით, აღნიშნული გლეხები ეკუთვნოდნენ მის მამას ივანე ალექსანდრეს ძე ბაგრატიონს, ჰაპით კი ისაკბეგ (ალექსანდრე) ბაგრატიონს, რომლის სახელზე გაცემულია მეფე თეიმურაზის სიგელი („გრამოტა“).¹

აღმასრულებელი ექსპედიციის საბოლოო დასკვნაში ნათქვამია, ალექსანდრე და პეტრე ბაგრატიონების უფლებების დაკარგვა ზემოაღნიშნულ გლეხებზე იმ ფაქტით იყო გამოწვეული, რომ ხსენებული ბაგრატიონები ბავშვობიდანვე იყვნენ იმპერატორის სამსახურში, ხოლო პეტრემ სულაც რუსეთის ტახტს შესწირა თავი. მათი წინაპრები იდევენბოდნენ ქართველი მეფეების მიერ და იძულებულნი გახდნენ თავი რუსეთში შეეფარებინათ.²

იმპერიის ტახტის წინაშე ერთგულებისა და დამსახურების მიუხედავად, მთელი ეს ხანგრძლივი პროცესი იმით დასრულდა, რომ 1823 წელს ხელისუფლება ზემოაღნიშნული სოფლების გადაცემაზე ბაგრატიონების თხოვნას არ აკმაყოფილებს. მათ მხოლოდ 10 კომლი გლეხი და 10 000 მანეთი ეძლევათ ხაზინიდან.³ რაც შეეხება ხიდისთავის დანარჩენ მოსახლეობას, ისინი, სხვა სოფლების მსგავსად, სახაზინო უწყებას მიაწერეს.

¹ თეიმურაზის მიერ გაცემული აღნიშნული წყალობის სიგელი მართლაც არსებობდა. იგი გაცემული იყო 1748 წლის 27 დეკემბერს და ისაკ-ბეგს, სხვა სოფლებთან (ნაჯბადილი, კულარი, გომისჯვარი) ერთად, წედისიც უმტკიცდებოდა. ხსენებულ სოფლებზე წყალობა ისაკ-ბეგს ირანის შაჰისაგანაც მიუღია (იხ: დოკ. №2081, – *Акты*, т. II, გვ. 1058). საგულისხმოა, რომ ზემოთ ნახსენებ თომა მეღვინეთხუცესიშვილს ქართლ-კახეთში რუსული მმართველობის დამყარების შემდეგ, ხელისუფლებისათვის წარუდგენია 1788 წლის 19 ნოემბერს იულონ და ალექსანდრე ბატონიშვილების მიერ გაცემული და ერეკლეს, დედოფალ დარეჯანისა და გიორგი, ვახტანგ და მირიან ბატონიშვილების მიერ დამტკიცებული წყალობის სიგელი, რომლითაც თომა მეღვინეთხუცესიშვილისათვის სოფ. წედისში უწყალობებიან 14 კომლი გლეხი თავისი უძრავი ქონებით (დოკ. №2081, – *Акты*, т. II, გვ. 1059). როგორც ზემოთ ითქვა, 1788 წლისათვის ერეკლე II-ის მიერ დენილი ისაკ-ბეგის ოჯახი უკვე რუსეთში ცხოვრობდა და მათი კუთვნილი მიწები „ბეთალმანად“ იყო გამოცხადებული. ამიტომ, ერეკლეს მიერ, წედისსა და ხიდისთავში „ბეთალმანი“ მიწების სამეფო კარისადმი ერთგული მეღვინეთხუცესიშვილებისადმი მიწების გადაცემა გასაკვირი არ არის.

² თავად პეტრე ბაგრატიონს ერეკლე II-ს საწინააღმდეგო ზემოხსენებულ შეთქმულებაში არანაირი ბრალი არ მიუძღვოდა, რადგან იგი სწორედ იმ წელს (1765წ.) დაიბადა.

³ სსცსა. ფ. 8(9), ს. 236, ფ. 44-45, 71, 79-82.

IOSEB (SOSO) ALIMBARASHVILI¹

TO THE CLARIFICATION OF PROBLEM KHIDISTAVI OWNERSHIP

The article concerns the issue of Khidistavi ownership, one of the most significant and historical villages in Shida Kartli. According to the early historical documents, until the 18th century Khidistavi was owned by the Tsitsishvili family.

After King Vakhtang VI left for Moscow with his family and the Ottoman and Qizilbash dominations were both over, the kingdom of Kartli came under the rule of King Heraclius II and Khidistavi became the royal village. In 1790 Heraclius conferred it to Prince Parnaoz who distributed the best lands to his devotees.

Vakhtang VI's descendants tried to regain the throne but their attempt failed. However, Khidistavi ownership issue became the subject of discussions in higher governmental circles. On May 28, 1811 prominent military leader and hero of Borodino battle Petre Bagrationi addressed to Tomasos, commander-in-chief of the Georgian troops, with regard to the village of Khidistavi which had always belonged to his ancestors (grandfather) just before Heraclius II suppressed the rebellion of 1765, expelled his ancestors from Georgia and seized the village.

In the appeal, Petre Bagrationi notes that his and his brothers' lands were handed to other subordinates only after entering the Imperial Service, and he as the eldest one in the Bagrations royal family regards it to be his duty to retrieve the ancestral lands.

In spite of the great merits before the throne of the Empire, the government did not approve the Bagrations' request concerning Khidistavi retrieval issue. They only received ten households of peasants and ten thousands rubles from the treasury. As for the rest of Khidistavi population they were attributed to the Treasury Office.

The article also analyzes the issue of the possible interconnection between the popular Georgian song "Chakrulo" and the village of Khidistavi in Kartli.

It should be noted that the part of the documents brought in the article are kept at the National Archive and have not come to the scientific circulation yet.

¹ *Ioseb (Soso) Alimbarashvili* – PhD in History, Associate Professor, Gori State Teaching University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ჯამბულ ანჩაბაძე¹

ნესტორ ლაკობას პოლიტიკური პორტრეტისათვის

საყოველთაოდ ცნობილია, რომ რუსეთი, მიუხედავად მისი სახელმწიფოებრივი წყობისა და ფორმისა, ყოველთვის იყო ორიენტირებული საქართველოს ანექსიაზე. 1921წ. 25 თებერვალს რუსეთმა მეორედ დაიპყრო საქართველო და გადაწყვიტა მისი დასჯა, რადგან მან გაბედა დამოუკიდებელი სახელმწიფოს მშენებლობა.

უპირველესად რუსეთმა საქართველოს ტერიტორიული მთლიანობის რღვევისთვის აქტიური ხელშეწყობის გზა აირჩია, რაც პირველ რიგში აფხაზეთის საქართველოსაგან გამოყოფას გულისხმობდა. აფხაზებს ქართველი ხალხის მიმართ ტრადიციულად თბილი დამოკიდებულება ჰქონდათ. თუმცა რუსეთის ვერაგულ განზრახვას მხარდამჭერებიც გამოუჩნდნენ, რომლებსაც აერთიანებდა და ანტიქართულ განწყობას უნერგავდა აფხაზეთში საკმაოდ ცნობილი პოლიტიკური მოღვაწე, შემდგომში რესპუბლიკის პირველი პირი ნესტორ ლაკობა. მისმა სეპარატისტულმა საქმიანობამ დიდი ზიანი მიაყენა ორი მოძმე ხალხის მეგობრულ, ძმურ ურთიერთობას.

ნესტორ აპოლონის-ძე ლაკობა დაიბადა 1933წ. 1 მაისს გუდაუთის რაიონის ს. ლიხნში. სოფლის ორწლიანი სკოლის დამთავრების შემდეგ 1905 წელს სწავლას აგრძელებს თბილისის სასულიერო სასწავლებელში, ხოლო 1910 წელს ჩაირიცხა თბილისის სასულიერო სემინარიაში, საიდანაც 1911 წელს გარიცხეს რევოლუციურ წრეებში მონაწილეობისათვის. 1911 წლის ზაფხულში ჩამოდის ბათუმში და იქვე 1912 წელს მიღებულ იქნა კომუნისტური პარტიის რიგებში. შემდეგ რევოლუციურ საქმიანობას აგრძელებს ქ. გროზნოში.

ნ. ლაკობა 1916-1917 წლებში მუშაობდა შავი ზღვის რკინიგზაზე. იქვე ენეოდა რევოლუციურ პროპაგანდას მშენებელთა შორის. 1918 წლის გაზაფხულზე ე. ეშბას, ს. კუხალაიშვილთან და გ. ათარბეგოვთან ერთად ხელმძღვანელობდა აფხაზეთის შეიარაღებულ აჯანყებას მენშევიკური მთავრობის წინააღმდეგ. შემდეგ ყუბანში გადავიდა, სადაც მონაწილეო-

¹ *ჯამბულ ანჩაბაძე* – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ბა მიიღო თეთრგვარდიელების წინააღმდეგ ბრძოლაში. მოგვიანებით აფხაზეთში სათავეში ჩაუდგა შეიარაღებულ რაზმს. 1919-1920 წლებში რევოლუციურ მოღვაწეობას ეწეოდა აჭარაში. საქართველოში საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების შემდეგ მუშაობდა აფხაზეთის რევკომის თავმჯდომარის მოადგილედ, სამხედრო საზღვაო საქმეთა სახალხო კომისარად, სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარედ, ცენტრალური აღმასრულებელი კომიტეტის (ცაკ-ი) თავმჯდომარედ. იყო საქართველოს კპ(ბ) ცენტრალური კომიტეტის, საკავშირო კპ(ბ) ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის და სსრკ ცაკ-ის წევრი. დაჯილდოვებულია ლენინის და შრომის წითელი დროშის ორდენით, გარდაიცვალა 1936 წლის 28 დეკემბერს.

ნ. ლაკობა, ე. ეშბასთან, ერთად იყო 1921წ. 28-29 მარტის ბათუმის თათბირის დღის წესრიგის მთავარი ავტორი, რომელმაც აფხაზეთის დამოუკიდებელ საბჭოთა სოციალისტურ რესპუბლიკად გამოცხადების დადგენილება მიიღო. როდესაც მისი ნების სანაწინააღმდეგოდ სიტუაცია შეიცვალა და 1921 წლის 16 დეკემბერს საქართველოსა და აფხაზეთს შორის სამოკავშირეო ხელშეკრულება დაიდო, რის საფუძველზე აფხაზეთი საქართველოს სახელმწიფოებრივ სივრცეში რჩებოდა,¹ დარწმუნდა რა იმაში, რომ ეს ზემდგომი პარტიული და საბჭოთა ორგანოების გვერდის ავლით არ მომხდარა, მკვეთრად შეიცვალა პოზიცია, სინანულიც კი გამოთქვა, რომ ეს დოკუმენტი ადრე არ შეიქმნა.² აქ ნ. ლაკობა არ იყო გულწრფელი, ვინაიდან ქართულ-აფხაზურ ურთიერთობის საკითხზე საჯაროდ პოზიციის გამოხატვის მისეული ფორმა ყოველთვის პოლიტიკურ კონიუნქტურას ეფუძნებოდა. ამის შემდეგ ნ. ლაკობას არაერთი საჯარო გამოსვლა ჰქონდა, რომელიც საქართველოს ერთიანობის პათოსით იყო გაჯერებული, მაგრამ მას არასდროს აუღია ხელი სეპარატისტულ ქმედებაზე. მაგ., 1922წ. 22 დეკემბერს (დაახლოებით ერთი წლის შემდეგ სამოკავშირეო ხელშეკრულების დადებიდან) მისი ინიციატივითა და ხელმოწერით ამიერკავკასიის სამხარეო ადმინისტრაციის სახელზე გაგზავნილ იქნა წერილი საქართველოს გვერდის ავლით ამიერკავკასიის ბიუჯეტიდან აფხაზეთის სრულად დაფინანსების შესახებ. განცხადება მოტივირებული იყო იმით, რომ საქართველოს მთავრობა ვერ ახერხებდა აფხაზეთის ფინანსურ უზრუნველყოფას, რომ რესპუბლიკა მხოლოდ საკუთარ თავზე იყო დამოკიდებული.³ ეს წერილი შემთხვევით არ დაწერილა. ნ. ლაკობამ კარგად უწყობდა, რომ ეკონომიკური დამოუკიდებლობა პოლიტიკური დამოუკიდებლობის წინა პირობას ქმნიდა, მაგრამ კოვ-

¹ **Б. Е. Сагария.** Образование и укрепление Соетской национальной государственности в Абхазии 1921-1938 гг. Сухуми, 1981, გვ. 41.

² ქართულ-აფხაზური ურთიერთობის დამახინჯების გამო (პასუხი აფხაზური წერილის ავტორებს) **გ. ბრეგაძისა** და **გ. აფაქიძის** რედაქციით. თბ., 1991, გვ. 30-31.

³ საქართველოს უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი (სუიცა) ფ. 600, აღწ. 1, საქ. 36, გვ. 2.

ზი ნაცარში ჩაუვარდა – ამიერკავკასიის მთავრობამ მისი განცხადება არ დააკმაყოფილა.

აღსანიშნავია, რომ ნ. ლაკობა საქართველოს წინააღმდეგ საჯაროდ არასოდეს გამოსულა. ანტიქართული ქმედების შესაფუთად ის მაღალი ტრიბუნიდან ხშირად საქართველოს ქება-დიდების ფრაზებს ახვავებდა. უმეტეს წილად ეს ხდებოდა მაშინ, როდესაც ზემდგომ პარტიულ და საბჭოთა ორგანოებს მისი მუშაობის შესახებ კითხვები გაუჩნდებოდა. მლიქვნელობის კლასიკური მაგალითია მისი გამოსვლა საქართველოს კომპარტიის III ყრილობაზე (1924წ. აპრილი). მან უსაქართველოდ აფხაზეთი არარაობად წარმოაჩინა, მიწასთან გაასწორა მისი ისტორია, კულტურა, ზნე-ჩვეულება.¹

მოვიყვანთ მისი გამოსვლიდან ზოგიერთ ამონარიდს უცვლელად: *«Если с исторической точки подходить к Абхазцам, Абхазия не могла сыграть никакой роли в истории человечества. Хотя бы потому, что этот народ является всего лишь этносом, который не имеет не свой истории, не своей письменности и литературы... Раньше стыдно было называть себя Абхазцем, свою фамилии я искал не в абхазских корнях, утверждал, что я французского происхождения – Де Лакоб».*² შემდეგ ის საუბრობს მეფის რუსეთის ეროვნულ პოლიტიკაზე, რომელმაც რაც შეიძლება ცუდი სამსახური გაუწია ქართულ-აფხაზურ ურთიერთობას:

*«В центре внимания русского правительства оказалась Грузия, которая являлась не совсем благодёжной для него. Оно противопоставляло культурному Грузинскому национальность Абхазской народности. В этом деле оно использовало церковь двум, трем абхазцам отрастили бороды, назвали их священниками и сказали, что вот вы спасители своей нации, эти священники сеяли ненависть абхазцев к грузинам».*³

*«Абхазцам свойственна слабость как кровавая месть, воровство, конокрадство и это считалось у них уделом. Хорошо украсть коня, значит проявил героизм. Русское правительство пугала их Сибирской каторгой, формально поддерживало для того, чтобы этот народ сам себя уничтожил. В такой ситуации застала октябрьская революция, противном случае эти люди перегрызли друг-другу, их бы не стало».*⁴ შემდეგ ის საუბრობს სამოკავშირეო ხელშეკრულებაზე... *«Мы просто говорим, что являемся договорной республикой, я имею смелость заявить, что через два года этот термин из Абхазской действительности исчезнет. Сейчас мы видим Абхазию с народом Грузии, абхазец старается приобщить себя*

¹ შინაგან საქმეთა სამინისტროს არქივი (შემდგომ – შსს არქივი), ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 1, ფურც. 231.

² შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 1, ფურც. 231-232.

³ შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 1, ფურც. 232, 233

⁴ შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 1, ფურც. 233.

კ გრუზინსკოი კულტურე».¹ ბოლოს ნ. ლაკობა ამთავრებს თავის გამოსვლას მონოდებით: *«Да здравствует Грузия, Да здравствует маленькая ее сестричка – Абхазия»*.²

ამ ისტორიული გამოსვლის შემდეგ ძნელი წარმოსადგენი იყო, რომ ნ. ლაკობა გაერეოდა ანტიქართულ საქმიანობაში, მაგრამ ეს ასე არ მოხდა. მან იმთავითვე გააჩაღა აქტიური მუშაობა თბილისსა და სოხუმს შორის უკვე მყარად ჩამოყალიბებული სახელმწიფოებრივ-სამართლებრივი ურთიერთობის წინააღმდეგ. მისი ძალისხმევით მიღებულ იქნა აფხაზეთის I კონსტიტუცია (1925წ. აპრილი), რომლის V მუხლის თანახმად აფხაზეთს შეეძლო გამოსულიყო საქართველოს სახელმწიფოებრივი სივრციდან. ეს მუხლი ეწინააღმდეგებოდა საქართველოს სსრ-სა და ამიერკავკასიის სფსრ-ის კონსტიტუციებს. ამიტომ სრულიად აფხაზეთის საბჭოების II ყრილობას (1927წ.) მოუხდა საბოლოოდ გადამუშავებული, საქართველოს კონსტიტუციასთან შესაბამისობაში მოყვანილი აფხაზეთის კონსტიტუციის დამტკიცება.³ ნ. ლაკობას ამჯერადაც არ გასჭირვებია ფორმალურად გამიჯნოდა თავის რეალურ პოზიციას. ის ნიანგის ცრემლებს ღვრიდა, ეს რა ცუდი კონსტიტუცია დაგვინერიაო *«Конституцию написали глупейшим образом»*.⁴ ნ. ლაკობა ამჯერადაც ცრუობდა. შეუძლებელია მთავრობის თავმჯდომარე, რომელიც ერთპიროვნულად მართავდა რესპუბლიკას, არ ყოფილიყო საქმის კურსში, თუ რა შინაარსის კონსტიტუციის პროექტი იქნა წარდგენილი საკანონმდებლო ორგანოში დასამტკიცებლად. პირიქით, ეს „ნაღმი“ მან ჩადო ამ დოკუმენტში და აქტიურად მუშაობდა მისი ლეგიტიმაციისათვის.

ნ. ლაკობა ინტენსიურად მოქმედებდა აფხაზეთის დამოუკიდებლობის იდეოლოგიური საფუძვლების შესაქმნელად. მისი მხარდაჭერით XXს. 20-იან წლებში გამოცემულ იქნა ს. ბასარიას წიგნი *«Абхазия в географическом, этнографическом и экономическом отношении»*, ს. აშხაცავას ნარკვევი *«Пути развития Абхазской истории»*, კ. კუდრიავევის *«Сборник материалов по истории Абхазии»*, რომლებშიც გადმოცემულია აფხაზეთის სახელმწიფოებრიობის მრავალსაუკუნოვანი ისტორია, რომელსაც არავითარი კავშირი არა აქვს საქართველოს ისტორიულ წარსულთან, პირიქით, საქართველოს ისტორია გამოცხადებულია აფხაზი ხალხის კუთვნილებად.⁵ ამ წიგნების გამოცემა და პოპულარიზაცია იყო

¹ *შსს არქივი*, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 1, ფურც. 235.

² *შსს არქივი*, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 1, ფურც. 235.

³ **Л. Тоидзе.** К вопросу о политическом статусе Абхазии. *Страницы истории 1921-1931гг.* Тб., 1996, გვ.23-24.

⁴ **Дж. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия – историческая область Грузии (историография, документы и материалы, комментарии). *С древнейших времен до 30-х годов XX века.* Тб., 1997, გვ. 491.

⁵ **ზ. პაპასიერი.** ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული წარსულიდან. ნაკვ. II. თბ., 2007, გვ. 110.

ქართველებისა და აფხაზების ერთ სახელმწიფოებრივ სივრცეში თანაცხოვრებისა და მრავალსაუკუნოვანი ძმური ურთიერთობის გაყალბების მიზანმიმართული მცდელობა.

ზღვარგადასული იყო ნ. ლაკობას საკადრო პოლიტიკა. ის მაღალ და საშუალო სახელისუფლო თანამდებობებზე უმეტესწილად აწინაურებდა აფხაზებს თავის სანათესაოდან და საახლობლოდან. მათ კი სახელმწიფო მოხელისათვის აუცილებელი ინტელექტი და კომპეტენცია არ გააჩნდათ. ამიერკავკასიის სამხარეო კომიტეტის წარმომადგენელი, ვ. ადამსკი, რომელიც სწავლობდა აფხაზეთის ხელისუფლების საქმიანობას, წერდა: *«Советская работа в полном застое. Комиссарияты в центрах и отдельные исполкомы на местах переполнены некомпетентными служащими, паразитами, которых остается только разогнать»*.¹

ნ. ლაკობა შეგნებულად არიდებდა თავს საკადრო პოლიტიკის გატარებას აფხაზეთის მოსახლეობის ეროვნული შემადგენლობის გათვალისწინებით. მაგ., 1927 წელს აფხაზეთის ხელისუფლების უმაღლესი თანამდებობიდან – 9 ეკავათ აფხაზებს (მოსახლეობის 27,8%-დან), ქართველებს – 3 (მოსახლეობის რაოდენობის 33,5%-დან), თითო-თითო – სომეხსა და ბერძენს.² ადრე რუსი ჩინოვნიკები პრევალირებდნენ ცენტრალურ ხელისუფლებაში 44,9% (მოსახლეობის საერთო რაოდენობის 6,2%-დან).³ 1929 წლისთვის ნ. ლაკობა იძულებული გახდა, სურათი რამდენადმე შეეცვალა. ამჯერად აფხაზებს ეკავათ 7 თანამდებობა, ქართველებს – 5, თითო-თითო რუსს და ბერძენს.⁴ ეს იყო და ეს. სხვა შემთხვევაში ნ. ლაკობას და მის თანამზრახველებს საკადრო საკითხში რაიმე ცვლილების შეტანის მცდელობა არ ჰქონიათ, ვინაიდან ნ. ლაკობას მმართველობის მანკიერი სტილისადმი ლოიალურად განწყობილი კადრების განზე განწვევის შემთხვევაში ნაციონალი-სეპარატისტული მოძრაობა დაკარგავდა ჩვეულ შემართებას.

საკადრო პოლიტიკის პარალელურად ნ. ლაკობას თვითნებობა ენის საკითხსაც შეეხო. აფხაზეთის დანესებულებებში საქმის წარმოება რუსულ ენაზე მიმდინარეობდა, ქართული ენის გავრცელების არეალი საკმაოდ მასშტაბური იყო, ხოლო მისი მოქცევა საკანცელარიო ენის ფარგლებშია – შეზღუდული. ამკარად ჩანდა, რომ ამ უაღრესად სათუთ და მნიშვნელოვან საკითხებში ნ. ლაკობა სერიოზულ შეცდომებს უშვებდა. ამიტომ გახდა ეს პრობლემები საქართველოს კომპარტიის IV ყრილობის მსჯელობის საგანი (1926წ. დეკემბერი). მან „ალიარა“ დაშვებული შეცდომები როგორც საკადრო, ისე ენის საკითხებზე და აღუთქვა

¹ შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 1, საქ. 253, ფურც. 20.

² **Дж. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия – историческая область Грузии, გვ. 801; **ზ. პაპასქირი.** ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული., გვ.117.

³ **Б. Е. Сагария.** Образование и укрепление Соетской национальной., გვ. 184.

⁴ **Дж. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия – историческая область Грузии, გვ. 801; **ზ. პაპასქირი.** ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული., გვ.117.

ყრილობას, რომ ძირეულად შეცვლიდა პოლიტიკას ამ მიმართულებით.¹ პირველ შეცდომად მან მიიჩნია საქართველოსა და აფხაზეთს შორის ურთიერთდამოკიდებულების თვალსაზრისით შექმნილი არასახარბიელო სიტუაციის მოუგვარებლობა. *«Дальше такая постановка вопроса немыслима. Если такая ситуация имела место при меньшевиках и в царское время, то к третьему году советской власти мы должны были снять его с повестки дня, но нам почему-то не повезло»*,² – განაცხადა ნ. ლაკობამ. იგი შეეცადა თავის მართლებას 1925 წლის კონსტიტუციასთან დაკავშირებით, რომელიც ასევე პირველ შეცდომად მიიჩნია.

მეორე შეცდომად მან აღიარა რუსული ენისათვის სახელმწიფო ენის სტატუსის მინიჭება: *«Вторая ошибка это вопрос о языке, – აღნიშნავდა თავის გამოსვლაში ნ. ლაკობა... – Все время нам казалось, что этот вопрос не требует никакого пересмотра, что в этом отношении все как будто бы обстоит благополучно, но изучение этого вопроса показало, что взаимоотношения народностей, населяющих Абхазию и их экономическое и культурное соотношение сил, показывает, что одним русским языком, несмотря на то, что это язык Великого Октября – довольствоваться нельзя... Мегрелы и грузины составляют не меньше количество населения, чем абхазцы, они требуют для себя языка и в этом отказать им никоим образом нельзя. Мы в своих ошибках признались и взялись за их исправление»*.³ ამ საჯარო ოფიციალურ გამოსვლაში ნ. ლაკობამ აღიარა ქართული მოსახლეობის რიცხოვნობის უპირატესობა აფხაზეთთან შედარებით და დაპირდა ყრილობას, რომ ის იმოქმედებდა ფაქტობრივი მდგომარეობის გათვალისწინებით.

ნ. ლაკობა თავის „ნამოღვანარს“ კადრების შერჩევისა და განაწილების საკითხში მესამე შეცდომად მიიჩნევდა. ყრილობაზე მან თქვა: *«Руководящий состав работников по национальному признаку выглядит небогатополучно. Мегрелы (მეგრელები მას ქართველებად არ მიაჩნდა – ჯ.ა.) говорят, что они хотят принимать активное участие в управлении республикой. Нам необходимо было сделать из этого политический вывод»*.⁴ ნ. ლაკობამ აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის II პლენუმზე გამოსვლისას (1926წ.) საკადრო პოლიტიკაში დაშვებულ საკუთარ შეცდომებს „ორიგინალური ახსნა“ მოუძებნა, მან აღნიშნა: *«В руководящем составе мы имеем большее количество русских, а также абхазцев в приличном проценте, но руководители абхазцы стали доверять русскому чиновнику больше, чем грузинскому. Абхазцы рассуждают так: Русский чиновник как бы он не был плох в прошлом, сегодня работает более приемлемо, чем грузинский чиновник... Грузин не только чиновник,*

¹ შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 350, ფურც. 275.

² შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 350, ფურც. 276.

³ შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 350, ფურც. 276.

⁴ შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 3, საქ. 66. ფურც. 276.

но и общественный работник, а русский – только чиновник. Отсюда создается такое впечатление, что лучше на работу брать русского, нежели грузина, так как русского будет легко уволить, тогда больше руки развязаны, а если я возьму грузина и захочу его уволить, то это будет трудно сделать».¹

ძნელია რესპუბლიკის პირველი პირის მიერ გაკეთებულ ასეთ აბსურდულ განცხადებაზე კომენტარის გაკეთება. ამიტომ არ უნდა გაგვიკვირდეს, რატომ იყო აფხაზეთის მთავრობა ყოველთვის ზურგდამძიმებული მოუგვარებელი პრობლემებით.

აფხაზეთის ხელისუფლებაში ყოფნის პერიოდში, ნ. ლაკობას ჰყავდა სერიოზული ოპონენტები, უმეტესწილად აფხაზი პოლიტიკოსების მხრიდან. ჯერ კიდევ საბჭოთა ხელისუფლების პირველ წლებში მას დაუპირისპირდა პარტიის საოლქო კომიტეტის წევრთა უმრავლესობა, მათ რესპუბლიკის I პარტკონფერენციაზე მის კანდიდატურას საოლქო კომიტეტის წევრობაზე მხარი არ დაუჭირეს.²

პარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის წევრებთან ნ. ლაკობას დაპირისპირების თაობაზე კავბიუროს არაერთხელ ჰქონია სერიოზული მსჯელობა ჰქონდა, მაგრამ ის კვალინდებურად განაგრძნობდა პარტიული ორგანოების იგნორირებას. ამის შესახებ სტალინიც იყო ინფორმირებული. ბელადი მას იცავდა, თუმცა ერთ-ერთ საჯარო გამოსვლაში (1929წ.) მკაცრად გააკრიტიკა იგი და მოუწოდა შეცდომების დაუყოვნებლივ გამოსწორებისაკენ.³ მიუხედავად ამისა ნ. ლაკობას მმართველობის სტილი ოდნავადაც არ შეუცვლია. არც პარტიულ ორგანოებთან შეცვლილა მისი დამოკიდებულება, პირიქით კიდევ უფრო გაამწვავა ურთიერთობა პარტიის საოლქო კომიტეტთან. ის იმდენად აბუჩად იგდებდა ამ ორგანოს, ბიუროს სხდომებს მხოლოდ მის კაბინეტში ჩატარების შემთხვევაში ესწრებოდა.

ნ. ლაკობას ამგვარ ქმედებას ღიად დაუპირისპირდა ალ. აგრბა, რომელიც ლ. ბერიას რეკომენდაციით 1936წ. იანვარში აირჩიეს პარტიის აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის პირველ მდივნად. მან აიძულა ნ. ლაკობა, ბიუროს სხდომებზე გამოცხადებულიყო საოლქო კომიტეტში.⁴ უფრო მეტიც, საოლქო კომიტეტის ბიუროს გადანწყვეტილებით აუკრძალა ბიუროს წევრებს სოხუმიდან გასვლა მასთან შეთანხმების გარეშე. ნ. ლაკობამ ამით ისარგებლა, მან შეასრულა აფხაზეთის საოლქო კომიტეტის ბიუროს გადანწყვეტილება, არ დახვდა 1936წ. ზაფხულში მიუსერაში დასასვენებლად ჩამოსულ სტალინს. თუმცა მას შეეძლო ამის შესახებ საქმის კურსში ჩაეყენებინა ალ. აგრბა და მიეღო მისგან თანხმობა. მაგრამ ეს არ გააკეთა. ამასთან სტალინს არ დახვედრის მიზეზზე ინფორმაცია

¹ შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 3, საქ 66 ფურც. 235.

² **Дж. Гамахария, Б. Гогия.** Абхазия – историческая область Грузии, გვ. 798.

³ **С. Лакоба.** Очерки политической истории Абхазии, Сухуми, 1990, გვ. 112.

⁴ **С. Лакоба.** Очерки политической истории Абхазии, გვ. 131.

მიანოდა.¹ ყოველივე ამან სტალინი გაანანყენა, ალბათ ეს გახდა ალ. აგრბას დაკავებული თანამდებობიდან დაუყოვნებლივ გათავისუფლების მიზეზი. მოგვიანებით, 1937 წელს ის დააბრუნეს აფხაზეთში ცაკის თავ-მჯდომარის თანამდებობაზე.²

20-იანი წლების შუა ხანებისთვის ნ. ლაკობას უკიდურესად გაურ-თულდა ურთიერთობა აფხაზეთის თითქმის მთელ პოლიტიკურ ელი-ტასთან. მთავრობის წევრთა ერთი ნაწილი პროტესტის ნიშნად გადადგა (ნ. აქირთავა, ბახტაძე და სხვ.). პარტიის საოლქო კომიტეტის მდივანმა კალატოზოვმა სახალხო კომისრების დემარშს მონათა აჯანყება უწო-და.³ გადამდგარი კომისრები დაუფარავად აკრიტიკებდნენ ნ. ლაკობას მმართველობის მახინჯი ფორმების დამკვიდრებაში, ერებს შორის ნა-ციონალური შუღლის გაღვივებაში, განსაკუთრებით ქართველებსა და აფხაზებს შორის (ბახტაძე). აფხაზეთის ხელისუფლებაში შექმნილი უაღრესად კრიტიკული სიტუაცია, 1925წ. 26 სექტემბერს საგანგებოდ განხილულ იქნა საქართველოს ცკ-ს პრეზიდიუმის სხდომაზე.⁴ ნ. ლაკო-ბა ბრალდებებს კატეგორიულად უარყოფდა. პირიქით, ბრალს სდებდა საოლქო კომიტეტის მთელ შემადგენლობას, განსაკუთრებით კალატო-ზოვს მის წინააღმდეგ განხორციელებულ მიზანმიმართულ ქმედებებში, სახალხო კომისრების დემარშსაც მას აბრალებდა.⁵

სხდომაზე ს. ორჯონიკიძემ სასტიკად გააკრიტიკა ნ. ლაკობას ოპონენტები, განსაკუთრებით შეუტია აჯანყებულ ბახტაძეს: *«Бахтадзе самый активный участник драк и склок, он ничем не брезгает, чтобы очернить Н.Лакоба»*.⁶

ს. ორჯონიკიძემ უმაღური სიტყვა არც საოლქო კომიტეტის მის-ამართით დაიშურა *«Обком вместо того, чтобы взять правильную ли-нию, сам в путался в это дело»*. მან მიმართა საოლქო კომიტეტის მდი-ვანს კალატოზოვს: *«Я глубоко уважаю тебя Т. Калатозов, но ты так глубоко втерся в эту интригу, соответственнь не сможешь быть обь-ективным»*.⁷ ს. ორჯონიკიძემ მიზანშეწონილად ჩათვალა კალატოვოვის დაკავებული თანამდებობიდან გათავისუფლება, ხოლო მის ადგილზე გ. სტურუას კანდიდატურა დაასახელა.⁸ რაც შეეხება ამბოხებულ ბახტაძეს და ნ. აქირთავას, ორჯონიკიძემ მათი თანამდებობებზე დატოვების წინა-დადება წამოაყენა იმ პირობით, რომ ისინი აქტიურად ჩაერთვებოდნენ მთავრობის სამოქმედო გეგმის განხორციელებაში. წინააღმდეგ შემთხვე-

¹ **С. Лакоба.** Очерки политической истории Абхазии, გვ. 131-132.

² **С. Лакоба.** Очерки политической истории Абхазии, გვ. 132.

³ *შსს არქივი*, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 362, ფურც. 9.

⁴ *შსს არქივი*, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 362, ფურც. 9.

⁵ *შსს არქივი*, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 362, ფურც. 9.

⁶ *შსს არქივი*, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 362, ფურც. 13-14.

⁷ *შსს არქივი*, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 362, ფურც. 16.

⁸ *შსს არქივი*, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 362, ფურც. 16.

ვაში თანამდებობიდან გადაყენებით დაემუქრა.¹ აფხაზეთის მმართველ ორგანოებში ეროვნების მიხედვით კადრების დაკომპლექტების საკითხზე საუბრისას ორჯონიკიძემ განაცხადა: «Вообще нужно сказать, что в национальном составе наркомата у нас не все благополучно... Безусловно целесообразнее аграрный вопрос и реформы проводить руками Абхазца, чем мегрелца».²

ანალოგიური „სიბრძნით“ გაჯერებული მოსაზრება დააფიქსირა საქართველოს ცკ-ის პლენუმზე (1926წ. აპრილი) მისმა პირველმა მდივანმა ლ. ლოლობერიძემ: «Когда мы создавали Абхазскую республику, мы знали, что там абхазцев меньше, чем грузин, но все же мы ее создали и необходимо было ее поддержать... Перевес тут должен был быть на стороне Абхазцев, иначе она не была бы республикой... В руководящих органах Абхазии должны были быть Абхазцы».³

ამ ორი მაღალი რანგის თანამდებობის პირების მიერ გამოთქმული მოსაზრებები ბოლშევიკური რეჟიმისთვის დამახასიათებელი არაკომპეტენტური, ინტელექტისაგან დაცლილი საბჭოთა მოხელეების ნაბოღვარად უნდა მივიჩნიოთ. აქ ნათლად ჩანს, რამდენად შეზღუდულია მათი ხედვა სახელმწიფოებრივი მშენებლობის საკითხებზე. ს. ორჯონიკიძემ თავის გამოსვლაში დიდი დრო დაუთმო ნ. ლაკობას ქება-დიდებას: «Что, вы хотите убрать Лакобу? Нет, мы этого не сделаем. Когда мы со Сталиным были в Абхазии, он произвел на нас самое лучшее впечатление».⁴

საინტერესოა, ამიერკავკასიის მთავრობის მიერ შექმნილი აფხაზეთის საქმის შემსწავლელი კომისიის სახელზე ნ. ლაკობას წინააღმდეგ ამხედრებული კიდევ ერთი მაღალი რანგის ჩინოვნიკის ზ. ბენიას მიერ 1926წ. 24 აპრილს გაგზავნილი წერილი, რომელშიც ის აღნიშნავს, რომ საბჭოთა ხელისუფლების დამყარების ოთხი წლის განმავლობაში აფხაზეთის ხელისუფლებაში ცალკეულ დაჯგუფებებს შორის მიმდინარეობდა მკვეთრი დაპირისპირება, ურთიერთქიშპი, ბინძური პროვოკაციები, რაც არ იძლეოდა რესპუბლიკაში შექმნილი უმძიმესი ვითარების დროულად მოგვარების შესაძლებლობას. ზ. ბენია წერს, რომ მხარეში შექმნილ იყო არაჯანსაღი გარემო, რის შედეგად მაღალი თანამდებობის პირები ტოვებდნენ აფხაზეთს და მის ფარგლებს გარეთ ეძებდნენ სამსახურს, ნაწილი კი ადგილზე რჩებოდა სამსახურის გარეშე, როგორც არასასურველი ელემენტი. შექმნილი არაჯანსაღი სიტუაციის გამო ათობით საუკეთესო კადრი ტოვებდა აფხაზეთს. იმის ნაცვლად, რომ ხელისუფლებაში შექმნილიყო მშვიდი ატმოსფერო, წინ აღდგომოდა ურთი-

¹ შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 362, ფურც. 16

² შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 362, ფურც. 16.

³ **Б. Е. Сагария.** Образование и укрепление Советской национальной государственности..., გვ. 184; **ზ. პაპასქირი.** ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის..., გვ. 112.

⁴ შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 362, ფურც. 15-16.

ერთდაპირისპირებას, ნ. ლაკობა, პირიქით, დაკავებული იყო ცალკეულ ჯგუფებს შორის შუღლის გაღვივებით. ის იმდენად იყო დაკავებული ნეგატიური საქმიანობით, არ რჩებოდა დრო პროდუქტიული მუშაობისათვის – აცხადებდა ზ. ბენია.¹

ბენია, როგორც მთავრობის წევრთა უმრავლესობა, აღნიშნავდა, რომ ნ. ლაკობამ თავის გარშემო შემოიკრიბა ნათესავები, ახლობლები, რომელთა უმრავლესობას ბინძური წარსული გააჩნდა. ყველა მათგანს ნიშნავდა მაღალ თანამდებობებზე. მთავრობაში, ცაკ-ში, პარტიის საოლქო კომიტეტშიც კი. სერიოზული საკვანძო საკითხები, მის მიერ ერთპიროვნულად წყდებოდა. *«Если какой-нибудь коллега будет высказывать свое мнение и постарается внедрить его в жизнь, то он становится его мишенью для разных неприятностей. В этом коллеге он видит своего конкурента и старается всеми способами стушевать его... Он стремится поддерживать свой авторитет в глазах всех и особенно центра, старается каждого работника дискредитировать в глазах вышестоящих центральных органов и создает впечатление о своих преимуществах перед другими ответственными работниками Абхазии»*, – წერდა ბენია.²

წერილში ბენია საუბრობს ნ. ლაკობას მიერ დამკვიდრებულ ერთ-ერთ მავნე პრაქტიკაზე, კერძოდ, მის გარდა სხვა თანამდებობის პირებს ეკრძალებოდა შეხვედრები მოსკოვიდან, თბილისიდან დასასვენებლად ჩამოსული მაღალი რანგის ჩინოვნიკებთან. ეს შესაძლებელი იყო იმ შემთხვევაში, თუ სტუმრებთან მათ ვიზიტს დაესწრებოდა თვითონ ან მისი ძმა მიხეილ ლაკობა.³ მას ჰქონდა პათოლოგიური შიში, რომ აფხაზეთში დასასვენებლად ჩამოსული ზემდგომი როგანოების წარმომადგენლებისათვის ვინმეს არ მიენოდებინა ინფორმაცია აფხაზეთის ხელისუფლებაში შექმნილი არაჯანსაღი მდგომარეობის შესახებ.

ნ. ლაკობა მის მიმართ ზემდგომი როგანოების მიერ გამოთქმულ კრიტიკულ შენიშვნებს გასაჯაროებას ყველანაირად ბლოკავდა. ბენიას თქმით, თბილისიდან ახლად ჩამოსულმა ნ. ლაკობამ აფხაზეთში შექმნილი არასახარბიელო სიტუაციის შესახებ ამიერკავკასიის მთავრობის კომისიის მოხსენებითი ბარათი დაუმალა საოლქო კომიტეტის წევრებს. პლენუმზე მან ფრაგმენტული ინფორმაცია გააკეთა ამის შესახებ. თუმცა იძულებული გახდა, გამოემზეურებინა კომისიის დადგენილება, რომელიც პლენუმმა მოიწონა და მას ფასეული დოკუმენტი უწოდა. პლენუმმა მხარი დაუჭირა ამ დოკუმენტის ყველა პუნქტს და მიიღო დადგენილება მისი დაუყოვნებლივ შესასრულებლად,⁴ ამან ნ. ლაკობა გააღიზიანა. „პლენუმის დამთავრებიდან დაახლოებით ორი დღის შემდეგ ნ. ლაკობას ინიციატივით შევიკრიბეთ ერთ-ერთი მაღალი თანამდებობის პირის –

¹ შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 361, ფურც. 148.

² შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 361, ფურც. 148.

³ შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 361, ფურც. 148.

⁴ შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 361, ფურც. 149.

ალანიას ბინაში, სადაც გაიმართა პირუთენელი საუბარი, მივუთითეთ მის საქმიანობაში არსებულ სერიოზულ შეცდომებზე, რომლებიც დაუყოვნებლივ ითხოვდა გამოსწორებას. შევთავაზეთ მას ძირეულად შეეცვალა მმართველობის სტილი. მუშაობა წარემართა კოლეგიალობასა და ურთიერთშეთანხმების საფუძველზე. უპირველეს ყოვლისა ხელი აეღო ნათესავების აღზევებაზე¹ და ა.შ. მისი მუშაობის ცალსახად უარყოფითმა შეფასებამ იგი აღაშფოთა“, *«Он стукнул кулаком по столу и стал кричать на всех. Предупредил нас, что к каждому из нас представлен особый агент, который ему доносит информацию обо всех. Какое было наще возмущение, когда мы спустя некоторое время после этих разговоров, узнали, что дом, где мы находились, был оцеплен милицией. Все это не могло не возмутить любого честного человека»*.²

ნათლად ჩანს, რომ ბენიას მოთმინების ფიალა აევსო მთავრობის პირველი პირის ზღვარგადასული ქმედებების გამო, ის უაღრესად აღშფოთებული მოუწოდებს შესაბამის ზემდგომ ორგანოებს მყისიერი რეაგირებისაკენ. ნ. ლაკობას ასევე დაუპირისპირდნენ და ანალოგიური შინაარსის წერილით მიმართეს ზემდგომ ორგანოებს რესპუბლიკაში საკმაოდ ცნობილმა თანამდებობის პირებმა და საზოგადო მოღვაწეებმა – სამსონ ჭანბამ³ (მას მაშინ ცაკ-ის თავმჯდომარის მაღალი პოსტი ეკავა და იურიდიულად რესპუბლიკის პირველ პირად ითვლებოდა. ამ-ავე დროს ის იყო ცნობილი მწერალი და დრამატურგი), ნ. აქირთავამ, ალანიამ, ბახტაძემ და სხვებმა. ფაქტობრივად მას აუმხედრდნენ პარტიული, საკანონმდებლო და სამთავრობო ორგანოების მაღალი რანგის ჩინოვნიკები. ამასთან დაკავშირებით ს. ორჯონიკიძემ განაცხადა: *«Н. Лакоба не так твердо сидеть на своем месте»*.⁴ მიუხედავად ამისა, ის მაინც ხელუხლებელი იყო, ვინაიდან მას მხარს უჭერდნენ ი. სტალინი, ს. ორჯონიკიძე და სხვა ზემდგომი ორგანოების მესვეურები. ამიტომ ის კვლავინდებურად ერთპიროვნულად, ქედმაღლურად განაგრძობდა თავის საქმიანობას პირველი პირის რანგში და დიდი შემარჩებით ეწეოდა აქტიურ სეპარატისტულ საქმიანობას.

აღსანიშნავია, რომ ზემოხსენებულ პირებს, მართალია, ისინი ებრძოდნენ ნ. ლაკობას მმართველობის მანკიერ სტილს, მის დიქტატორულ ბუნებას, მაგრამ, ბახტაძის გარდა მათ არსად დაუფიქსირებიათ მისი სეპარატისტული მოღვაწეობა, რამაც დიდი ზიანი მიაყენა ქართულ-აფხაზურ ურთიერთობას.

აფხაზეთის სეპარატისტულ წრეებში სერიოზულ ვნებათა ლელვას ჰქონდა ადგილი 1931 წლის დასაწყისში, აფხაზეთის სსრკ-ს ავტონომიურ რესპუბლიკად გარდაქმნის გამო. გუდაუთის რაიონის ს. დურიფში

¹ შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 361, ფურც. 149.

² შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 361, ფურც. 149.

³ შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 361, ფურც. 160.

⁴ შსს არქივი, ფ. 14, აღწ. 2, საქ. 362, ფურც. 15.

თითქმის ორი კვირის განმავლობაში მიმდინარეობდა აფხაზთა სახალხო ყრილობა, რომლის მონაწილეები უნდობლობას უცხადებდნენ აფხაზეთის მთავრობას, ნ. ლაკობასაგან მოითხოვდნენ ყველა აფხაზის თურქეთში გადასახლების ნებათვას, რათა შეერთებოდნენ „იქ კარგად მცხოვრებ აფხაზ მუჰაჯირებს“.¹ ადრე ამ გამოსვლის მიზეზად სოფლის მეურნეობის კოლექტივიზაცია სახელდებოდა. აფხაზი ისტორიკოსი და პოლიტიკოსი ს. ლაკობა ერთმნიშვნელოვნად ამტკიცებდა, რომ აფხაზთა პროტესტის ძირითადი მიზეზი იყო «Преобразование ССР Абхазии в автономную республику в составе Грузинской ССР».² კოლექტივიზაცია, მისი თქმით, ამ გრანდიოზული გამოსვლის საბაზი იყო.

ჩვენც მიგვაჩნია, რომ აფხაზებს არ ჰქონდათ კოლექტივიზაციის წინააღმდეგ გამოსვლის მიზეზი, ვინაიდან 1930წ. მარტისთვის კოლექტივიზაციის მაჩვენებელი მხოლოდ 17%-ს აღწევდა.³ 1931 წელს ეს პროცესი ლმობიერად მიმდინარეობდა. ნ. ლაკობა კოლექტივიზაციის კურსის გატარებას ფრთხილად ეკიდებოდა. ამ საკითხში ადგილობრივი თავისებურების გათვალისწინებას აუცილებლობად მიიჩნევდა და ამაში ზემდგომ პარტიულ და საბჭოთა ორგანოებს არწმუნებდა. ასე რომ, კოლექტივიზაციასთან დაკავშირებით ნ. ლაკობას მოსახლეობასთან პრობლემები არ ჰქონია. აქედან გამომდინარე, არ შეიძლება არ დავეთანხმოთ ს. ლაკობას, რომ დურიფშის მოვლენები გამოიწვია აფხაზეთის სამოკავშირეო რესპუბლიკის გაუქმებამ. ასევე ვიზიარებთ ზ. პაპასქირის მოსაზრებას, რომ აფხაზთა ეს სეპარატისტული გამოსვლა ინსპირირებული იყო თვით ნ. ლაკობასა და მისი თანამზრახველების მიერ.⁴ აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ დურიფშის ანტი-სამთავრობო გამოსვლის აქტიური მონაწილე იყო ნ. ლაკობას დედა შახუსნა, რომელიც წინ მიუძღოდა შეიარაღებულ აფხაზებს. ძნელი დასაჯერებელია, რომ ნ. ლაკობას დედა მისი შვილის წინააღმდეგ გამოსულიყო, მით უმეტეს, ცნობილია მათი განსაკუთრებული, თბილი დედაშვილური ურთიერთობა.

ორკვირიანი ვნებათაღელვა ჩაცხრა. ნ. ლაკობა მოსკოვში დაიბარეს სტალინთან შესახვედრად. როგორც ვარაუდობენ, მათ შორის მძიმე საუბარი ყოფილა, ბელადი მას არწმუნებდა აფხაზეთის დამოუკიდებლობის უპერსპექტივობაში. „ავტონომიზაციის“ ავტორს სხვა შეთავაზება არ ექნებოდა. სტალინმა თავის დროზე მრავალსაუკუნოვანი სახელმწიფოებრიობის ტრადიციის მქონე საქართველოსა და ასევე დიდი საბჭოთა რესპუბლიკებისათვის მხოლოდ ავტონომიის სტატუსი გაიმეტა. ამდენად, ბელადს აფხაზი ბოლშევიკების ნაცადი წინამძღოლისადმი პირადი

¹ **ს. ლაკობა.** Очерки политической истории Абхазии, გვ. 64.

² **ს. ლაკობა.** Очерки политической истории Абхазии, გვ. 121.

³ **კ. შელია.** სოციალიზმის მთლიანი ფრონტით შეტევა და საკოლმეურნეო მშენებლობა საქართველოში, – წგნ.: საქართველოს ისტორია XIX საუკუნის 90-იანი წლებიდან დღემდე. თბ., 1984 გვ. 312.

⁴ **ზ. პაპასქირი.** ნარკვევები თანამედროვე აფხაზეთის ისტორიული.., გვ. 120.

კეთილგანწყობის მიუხედავად არ შეეძლო აფხაზებისათვის გამონაკლისის დაშვება.

ნ. ლაკობა ერთხელ კიდევ საკმაოდ გააქტიურდა 1935-1936 წლებში სსრკ კონსტიტუციის მიღების წინ. ის ცდილობდა აფხაზეთის ასსრ-ის რუსეთის საბჭოთა ფედერაციული რესპუბლიკის შემადგენლობაში შეყვანას. ამ საკითხზე ხშირად ჰქონდა საუბარი სტალინთან. ბელადს ეს უკვე აღიზიანებდა. ლ. ბერიას ამიერკავკასიის ფედერაციული საბჭოთა რესპუბლიკის სათავეში ყოფნისას დიდი ძალისხმევა დასჭირდა, რათა სტალინს შეცვალა ნ. ლაკობასადმი, ადრინდელი დამოკიდებულება და მიაღწია კიდევაც მას, მათ შორის ურთიერთობა საგრძნობლად გაცივდა, დასრულდა სტალინის მხრიდან მისი მხარდაჭერის ერა. 1936 წ. დეკემბერში ნ. ლაკობა თბილისში გაუგებარ ვითარებაში გარდაიცვალა. სტალინს მის გარდაცვალებასთან დაკავშირებით დეპეშაც არ გამოუგზავნია. ის მალე ხალხის მტრად გამოაცხადეს.

ნ. ლაკობა ტიპური საბჭოთა ჩინოვნიკი იყო. სხვანაირად საშინელ დიქტატურაზე აგებული საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ცხოვრების შემქმნელი ძალის თანამოაზრე ვერ იქნებოდა. ცნობილია მისი ახლო ურთიერთობა წითელი ტერორის შემოქმედ ტროცკისთან, ასევე მისი სასტიკი დამოკიდებულება ოპონენტებისადმი, რომელთა წინააღმდეგ ბრძოლაში უკიდურეს ზომებსაც არ ერიდებოდა. აფხაზეთის მოსახლეობის უმრავლესობა, რომელსაც პოლიტიკასთან კავშირი არ ჰქონდა, მის დადებით პიროვნებად აღიქვამდა. ზოგი – ბელადაც კი. ამ კატეგორიის ხალხთან მას ეხერხებოდა ახლო ურთიერთობის დამყარება. მათთან კონტაქტს არ თაკილობდა. ის აფხაზეთის, აფხაზი ხალხის პატრიოტად თვლიდა თავს; ამასთან იყო კარიერისტი, ცბიერი, თვალთმაქცი, მოვლენების შეფასებაში არათანმიმდევრული, მლიქვნელი. საჭიროების შემთხვევაში მას შეეძლო თავისი მშობლიური კუთხე, მისი ისტორია და კულტურა არარაობად გამოეცხადებინა. ამას აკეთებდა მაშინ, თუ მის კარიერას საფრთხე შეექმნებოდა.

ამის დასტურია ჩვენ მიერ ზემოთ მოყვანილი მრავალი ფაქტი. ნ. ლაკობა კარიერის დასაწყისიდანვე ოცნებობდა პირველ კაცობაზე და მიაღწია კიდევაც მიზანს – აფხაზეთის მთავრობის თავმჯდომარე გახდა. ერთ დროს ცაკ-ის თავმჯდომარის თანამდებობასაც ითავსებდა. მისი რეალური კონკურენტი იყო ეფრემ ეშბა, რომელიც მთავრობის თავმჯდომარეობის უცილობელ კანდიდატად მიაჩნდათ, მაგრამ ორიგინალურად გააცურა იგი. განაწყენებულმა ეშბამ დატოვა აფხაზეთი, მას კი გზა გაეხსნა ერთპიროვნული შეუზღუდველი მმართველობისაკენ, რომელმაც დიდი ზიანი მიაყენა რესპუბლიკის პოლიტიკურ ცხოვრებას, მის ეკონომიკურ და კულტურულ განვითარებას, მას ყოველთვის სერიოზული მოწინააღმდეგეები ჰყავდა, მისი მთავარი ოპონენტები იყვნენ უმეტესწილად აფხაზი ეროვნების მაღალი თანამდებობის პირები, რომლებიც ვერ

ეგუებოდნენ მის ზღვარგადასულ დიქტატორულ მმართველობას, მაგრამ ვერაფერს გახდნენ. მას „დიდი სტალინი“ მფარველობდა როგორც იტყვიან, დრო ყველაფერს ცვლის. 1936 წლისათვის დასრულდა ნ. ლაკობას სტალინთან ახლო ურთიერთობის ერა, თავისთავად დასრულდა მისი მანკიერი მმართველობის ერაც. ის მალე გაუგებარ ვითარებაში გარდაიცვალა.

ნ. ლაკობა მთელი თავისი პოლიტიკური მოღვაწეობის მანძილზე აქტიურ ანტიქართულ საქმიანობას ეწეოდა. მას არ უყვარდა საქართველო, ქართველი ხალხი, მისი ისტორია და კულტურა და ასეთ განწყობაზე დარჩა ბოლომდე. მოვიყვანთ ერთ მარტივ მაგალითს: თბილისის სასულიერო სასწავლებლის მიერ მის სახელზე გაცემულ აკადემიურ ფურცელში დაფიქსირებულია შეფასებები რუსულ ენაში, არითმეტიკაში, გეოგრაფიაში, ბერძნულ და ლათინურ ენებში, ხოლო ქართული ენის გრაფაში წერია «*He обучался*». ე.ი. მან უარი თქვა იმ ენის შესწავლაზე, რომელიც საუკუნეების მანძილზე აფხაზი ხალხის სახელმწიფო ენად ითვლებოდა და მის სულიერ სამყაროს ასაზრდოებდა. მან შექმნა ნაციონალისტ-სეპარატისტული რეჟიმი, რომლის საბოლოო მიზანი აფხაზეთის საქართველოს სახელმწიფოებრივი სივრციდან გამოყვანა იყო, თავის სიცოცხლეში მან ეს ვერ მოახერხა. ეს რუსეთის ძალისხმევით შეძლეს ახალი თაობის სეპარატისტებმა XXს. 90-იანი წლების დასაწყისში და მომხდარი ნ. ლაკობას მიერ დაწყებული საქმის გამარჯვებად მონათლეს. იმედი გვაქვს, სანთელ-საკმეველი თავის გზას არ დაკარგავს, მოძმე ხალხი ორისავეთვის მისაღები ფორმისა და შინაარსის ერთიან სახელმწიფო სივრცეში იცხოვრებს.

JAMBUL ANCHABADZE¹

FOR NESTOR LAKOBA'S POLITICAL PORTRAIT

It is well known that Russia has always been focused on the annexation of Georgia. On February 25, 1921, he captured Georgia for the second time and decided to punish him, because Georgia dared to build an independent state. First of all, Russia has chosen the way of promoting the collapse of Georgia's territorial integrity, which is primarily the allocation of Abkhazia from Georgia. Russia's treacherous intentions appeared to have supporters who were united and inspired with an anti-Georgian mood by a well-known political figure, hereinafter referred to as the first person of the Republic – Nestor Lakoba. Despite great efforts, he was able to implement separatist goals 314 times in his lifetime. Unfortunately, with the great efforts of Russia, this was managed in the beginning of 90ies of 20th century by a new generation of separatists. We believe that this is a temporary phenomenon.

¹ *Jambul Anchabadze* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ჯონი ავაქიძე¹

ბრინჯაოს კოლხური კულტურის განკვირების ფუნდამენტური
დეფინიციის საკითხები

დაახლოებით შუაბრინჯაოს ხანის დასასრულიდან თანამედროვე დასავლეთ საქართველოს დაბლობში ჩამოყალიბებას იწყებს კოლხური ბრინჯაოს კულტურა. სწორედ ამ დროს იჩენს თავს კოლხეთის შავიზღვისპირეთში პირველი ბრინჯაოს განძიც. მხედველობაში გვაქვს ურეკში 1938 წელს აღმოჩენილი განძი, რომელიც ბრინჯაოს 23 ცულს, 7 თოხსა და 2 სეგმენტისებრ იარაღს შეიცავს.²

კოლხური ბრინჯაოს განძების მეცნიერული შესწავლის დაწყებას საფუძველი ეყრება 1935 წლიდან, როცა ა. იესენმა კავკასიის სპილენძის მეტალურგის საკითხებზე თავისი ფუნდამენტალური ნაშრომი გამოაქვეყნა.³ მნიშვნელოვანი წვლილი შეიტანა კოლხური ბრინჯაოს ნაწარმის კვლევაში გასული საუკუნის 50-იან წლებში ო. ჯაფარიძემ, რომელმაც საუძველიანად შეისწავლა ბრინჯაოს კოლხური ცულების ტიპოლოგიისა და ქრონოლოგიის საკითხები.⁴ აღსანიშნავია, რომ ამ ცულების დიდი ნაწილი სწორედ სხვადსხვა განძებიდან მომდინარეობდა. იგივე უნდა ითქვას ო. ჯაფარიძის მიერ 1953 ნაშრომზეც, რომელშიაც გამოკვლეულია იმ დროისათვის აღმოჩენილი კოლხური ბრინჯაოს თოხები და სეგმენტისებრი იარაღები.⁵

¹ **ჯონი ავაქიძე** – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **ო. ჯაფარიძე**. კოლხური ცული, დაზვერვითი ექსპედიცია გურიაში. – საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე, ტ. XVI-B, 1950, გვ. 112-118; **დ. ქორიძე**. კოლხური კულტურის ისტორიისათვის. თბ., 1965, გვ. 10, ტაბ. I-III₂₋₇, XXXV₁₂₋₁₃, XXXVII.; **ალ. რამიშვილი**. კოლხეთის მატერიალური კულტურის ისტორიიდან. თბ., 1965, 28-29, ტაბ. XIX-XXII.

³ **A. A. Иесен**. К вопросу о древнейшей металлургии меди на Кавказе. – *Известия Государственной академии истории материальной культуры*. №120. М.-Л., 1935, გვ. 9-237.

⁴ **ო. ჯაფარიძე**. კოლხური ცული, – საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე. XVI-B, 1950, გვ. 35-89.

⁵ **ო. ჯაფარიძე**. მინათმოქმედების იარაღები დასავლურ ქართულ კულტურაში. – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. ტ. 49. 1953, გვ. 173-213.

1963 წელს ო. ლამბაშიძემ გამოაქვეყნა მასალა თხმორის განძზე.¹ ეს იყო პირველი შემთხვევა, როდესაც კოლხური კულტურის ამ ფენომენის მონოგრაფიული შესწავლა მოხდა. 1965 წელს დ. ქორიძემ პირველად გამოაქვეყნა კოლხური ბრინჯაოს განძების კატალოგი.² ამავე ნაშრომში მან, მაშინ არესებული მონაცემების საფუძველზე, შეიმუშავა ბრინჯაოს განძების შედარებითი ქრონოლოგია და კოლხური ცულების, თოხებისა და სეგმენტისებრი იარაღების ტიპოლოგია. ამ ნაშრომის ერთი თავი ეძღვნება ბრინჯაოს მეტალურგიის საკითხების შესწავლას.

1974 წელს ალ. რამიშვილმა გამოაქვეყნა სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს, კერძოდ, აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკისა და გურიის ტერიტორიაზე იმ დროისათვის აღმოჩენილი ყველა განძი. კოლხური კულტურის უძველეს განძს, რომელიც ურეკშია აღმოჩენილი, ის ძვ. წ. XVI-XV საუკუნეებით ათარიღებს. საქართველოს მესამე რეგიონი (მხარე), რომლის განძებიც სრულადაა გამოქვეყნებული ესაა – ლეჩხუმი. ეს სამუშაოები ლ. სახაროვას აქვს შესრულებული.³

მიუხედავად იმისა, რომ შ. ჩართოლანს ბრინჯაოს ხანის სვანეთის ძეგლები კარგად აქვს გამოკვლეული,⁴ ამ მხრივ ეს მხარე მაინც ყველაზე სუსტადაა შესწავლილი და იქიდან ბრინჯაოს ზოდების განძების აღმოჩენის თითო-ოროლა შემთხვევის გარადა, ამ კატეგორიის ძეგლების აღმოჩენის შემთხვევები, უცნობია. აფხაზეთის ბრინჯაოს განძები შედარებით უკეთაა შესწავლილი და მათ შესახებ სადღეისოდ საინტერესო ნაშრომებიცაა გამოქვეყნებული.⁵

ს. რაინჰოლდმა შეადგინა დასავლეთი და ცენტრალური კავკასიის ბრინჯაოს განძების გავრცელების რუკა და წარმოადგინა თავისი მოსაზრებები ამ განძების დანიშნულებასა თუ ამ ფენომენტთან დაკავშირებული სხვა საკითხების შესახებაც.⁶ დღემდე გამოქვეყნებული მათგან 13 ბრინჯაოს განძი, რომლებიც თავის დროზე აფხაზეთის, სამეგრელოსა და აჭარის მუზეუმებში შევისწავლეს. ესენია: ლეკუმხარას (პირველი მაისის),⁷

¹ ო. ლამბაშიძე. თხმორის განძი. თბ., 1963.

² დ. ქორიძე. კოლხური კულტურის ისტორიისათვის. თბ., 1965.

³ ლ. სახაროვა. ბრინჯაოს განძები ლეჩხუმიდან. თბ., 1974.

⁴ შ. ჩართოლანი. ძველი სვანეთი. თბ., 1996, გვ. 82-85, 96-103; შ. გ. ჩართოლანი. К истории нагорья Западной Грузии доклассовой эпохи. Тб., 1989, გვ. 80-84, 94-96.

⁵ Ю. Н. Воронов. Археогическая карта Абхазии. Сухуми, 1969; Ю. Н. Воронов, М. М. Гунба. Новые памятники колхидской культуры в Абхазии. – Советская археология. №2, 1978, გვ. 257-264; М. М. Трапш. Памятники эпохи бронзы и раннего железа в Абхазии. – Труды. I. Сухуми, 1970; ჯ. აფაქიძე. კოლხური კულტურის განძები აფხაზეთიდან. – აფხაზეთი. არქეოლოგიური ძეგლები და პრობლემები. I. თბ., 2006, გვ. 66-87 და სხვ.

⁶ S. Reinhold. Vom Ende Europas? Zu den Depotfunden im Kaukasus, – B. Horejs, R. Jung, E. Kaiser, B. Teržan (Hrsg.). Interpretationsraum Bronzezeit. Bernhard Hänsel von seinen Schülern gewidmet. Univforsch. Prähist. Arch. 121. Bonn, 2005, გვ. 345-373.

⁷ ჯ. აფაქიძე. ლეკუმხარას განძი. – საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის

გალის,¹ ოჩხომურის,² ახუთის,³ რეჩხის, დიდი ჭყონის, ეჭაჭუეს, ქვიბიას, რეჩხას, ვედიდკარი-მახათის, ნოლას,⁴ ზედა ნაგვაზაოსა⁵ და სახლავაშოს⁶ განძები. ყველა ეს განძი მუზეუმების ფონდებში იყო დაცული და, ჩვენს მიერ მათ გამოქვეყნებამდე, სპეციალისტებისათვის უცნობი იყო. 2000 წელს საკმაოდ ვრცელი სტატია მიუძღვნენ ოჩხომურის განძს, რომელიც გერმანიაში დაიბეჭდა,⁷ ხოლო 2006 წელს ჩემს ხელთ არსებული მონაცემების საფუძველზე შევადგინე და გამოვაქვეყნე აფხაზეთის ბრინჯაოს განძების კატალოგი.⁸

მნიშვნელოვანი კულტურულ-ისტორიული პრობლემაა განძების დანიშნულების საკითხების კვლევა. გვიანბრინჯაოს ხანაში განძები ფართოდაა გავრცელებული ასევე თანამედროვე ევროპის ტერიტორიაზე და აღნიშნული საკითხების ინტერპრეტაციის დროს წინა პლანზეა წამოწეული ამ ტიპის ძეგლების რელიგიური და იდეოლოგიური დანიშნულება.⁹

ქართულ და რუსულ სპეციალურ ლიტერატურაში განძების დანიშნულების განხილვა ხდება უპირატესად მათი ქრონოლოგიური ან სო-

მომბე. ტ. 117/31. თბ., 1985, გვ. 653-656.

¹ **ჯ. აფაქიძე.** გალის განძი. – *ძეგლის მეგობარი*. № 66, 1984, 42-47.

² **Д. Б. Апакидзе.** Центральная Колхида в эпоху поздней бронзы-раннего железа. Тб., 1991, ტაბ. XXV-XXXII.

³ **ჯ. აფაქიძე.** ახუთის განძი. – *ახალგაზრდა მეცნიერ-ისტორიკოსთა V რესპუბლიკური კონფერენციის მასალები*. თბ., 1986, გვ. 98-100.

⁴ **Д. Б. Апакидзе.** Центральная Колхида в эпоху поздней бронзы-раннего железа, გვ. 21-22, 33-34, ტაბ. CIV(B), CIV(C), CVII-CVIII.

⁵ **Д. Б. Апакидзе.** Центральная Колхида., გვ. 46, ტაბ. XCII.

⁶ **ჯ. აფაქიძე.** სახლავაშოს განძი. – *სამხრეთ-დასავლეთ საქართველოს ძეგლები*. XVI. თბ., 1987, გვ. 14-20, ტაბ. XV-XVI

⁷ **J. Apakidze.** Ein umfangreicher Bronzehort aus der Werkstattsiedlung der Kolchis-Kultur in Očchomuri in Westgeorgien. – *Praehistorische Zeitschrift*, Band 75 (2), 2000, გვ. 184-212.

⁸ **ჯ. აფაქიძე.** კოლხური კულტურის განძები აფხაზეთიდან, გვ. 66-87.

⁹ **S. Hansen.** Studien zu den Metalldeponierungen während der Urnenfelderzeit im Rhein-Main-Gebiet. Bonn, 1991; **S. Hansen.** Studien zu den Metalldeponierungen während der älteren Urnenfelderzeit zwischen Rhônetal und Kartpatenbecken, – *Universitätsforschungen zur Prähistorischen Archäologie*. Band 21. Bonn, 1994, გვ. 359-370; **S. Hansen.** Sacrificia ad flumina – Gewässerfunde im bronzezeitlichen Europa, – **A. Hänsel, B. Hänsel** (Hrsg.). Gaben an die Götter. *Schätze der Bronzezeit Europas*. Ausstellung Berlin. Museum für Vor- und Frühgeschichte Bestandskataloge 4. Berlin, 1997, გვ. 29-34; **S. Hansen.** Brozezeitliche Horte als Indikatoren für "andere Orte", – *Das Altertum*, 53 (2008) 4, გვ. 291-314; **S. Hansen, D. Neumann, T. Vachta.** Hort und Raum, – *Aktuelle Forschungen zu bronzezeitlichen Deponierungen in Mitteleuropa*. Berlin, Boston, 2012; **B. Hänsel.** Gaben an die Götter – Schätze der Bronzezeit Europas – eine Einführung, – **A. Hänsel, B. Hänsel** (Hrsg.). Gaben an die Götter, გვ. 11-22; **F. Innerhof.** Frühbronzezeitliche Barrenhortfunde – Die Schätze aus dem Boden kehren zurück, – **A. Hänsel, B. Hänsel** (Hrsg.). Gaben an die Götter, გვ. 53-59; **S. Reinhold.** Vom Ende Europas? Zu den Depotfunden im Kaukasus, გვ. 345 და სვ.

ციალ-ეკონომიკური კუთხით.¹ ამ ტიპის ძეგლები განსაზღვრულია როგორც „მდნობელთა“ ან „ვაჭართა“ განძები. შესაბამისად, ამ განძებს ეკონომიკური დანიშნულება უნდა ქონოდა და ისინი შემდგომი მოხმარებისათვის, კერძოდ კი, გადასადნობად ან გასაყიდად უნდა ყოფილიყო განკუთვნილი.

ა. იესენი, ბ. კუფტინი, მ. თრაფში და ი. ვორონოვი კოლხური კულტურის ამ ფენომენს „მდნობელთა“ განძებად მიიჩნევენ.² გ. გობეჯიშვილი და ო. ჯაფარიძე განძებს ორ ტიპად ყოფენ: უმრავლესობას ისინი „მდნობელთა“ განძებს აკუთვნებენ, ხოლო შედარებით მცირე ნაწილს კი „ვაჭართა“ განძებს უწოდებენ³. ო. ჯაფარიძემ, თავისი მოსაზრება მოგვიანებით ნაწილობრივ შეცვალა: რადგანაც განძები უპირატესად დამტვრეული ნივთებისაგან შედგება, ისინი შეიძლება მხოლოდ გადასადნობად ყოფილიყო განკუთვნილი. ის ეჭვს გამოთქვამს იმასთან დაკავშირებით, რომ განძები, რომელთა მიწაში ჩაფლვა, როგორც ჩანს, სხვადასხვა მიზეზით ხდებოდა, რაიმე სიმდიდრის წყაროს წარმოადგენდა.⁴

სრულიად განსხვავებული მოსაზრება აქვს ო. ლამბაშიძეს გამოთქმული, რომელიც აღნიშნავს, რომ განძები უპირატესად დიდი პატრიარქალური ოჯახის საკუთრებას წარმოადგენდა. ასეთი ოჯახები კი, სავარაუდოდ, 30-60 შრომისუნარიანი ადამიანისაგან მაინც შედგებოდა.⁵ განძის შემადგენლობაში შემავალი ნივთების ოდენობის მიხედვით გვიანბრინჯაოს ხანის ოჯახების ნევრთა რაოდენობის ამდაგვარად განსაზღვრას არ იზიარებს ო. ლორთქიფანიძე.⁶ არ არის გამორიცხული, რომ ომისა და შიშინანობის დროს ოჯახები განძებს, როგორც სიმდიდრეს, სპეციალურად მარხავდნენ მიწაში.⁷ იმავდროულად ო. ლამბაშიძე აღნიშნავს, რომ ამ ძეგლების დიდი ნაწილი მაინც „მდნობელის“ განძი უნდა

¹ დ. ქორიძე. კოლხური კულტურის ისტორიისათვის, გვ. 99-120.

² А. А. Иессен. К вопросу о древнейшей металлургии меди на Кавказе, გვ. 117; Б. А. Куфтин. Материалы к археологии Колхиды. Т. I. Тб., 1949, გვ. 222, ნახ. 43; Б. А. Куфтин. Материалы к археологии Колхиды. Т. II. Тб., 1950, გვ. 162; М. М. Трапш. Памятники эпохи бронзы и раннего железа в Абхазии, გვ. 171; Ю. Н. Воронов. Археогическая карта Абхазии, გვ. 73.

³ გ. გობეჯიშვილი, ო. ჯაფარიძე. გვიანბრინჯაოს ხანის ძეგლები დასავლეთ საქართველოდან. – საქართველოს არქეოლოგია. რედაქტორი ა. აფაქიძე. თბ., 1959, გვ. 146-147.

⁴ ო. ჯაფარიძე. რეცენზია თ. მიქელაძის ნაშრომებზე. – თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. (არქეოლოგია, კლასიკური ფილოლოგია). თბ., 1975, გვ. 142.

⁵ ო. ლამბაშიძე. თხმორის განძი, გვ. 86.

⁶ ო. ლორთქიფანიძე. „განძები“ კოლხური ბრინჯაოს კულტურაში (ფუნქციის დეფინიციისა და კულტურულ-სოციოლოგიური ინტერპრეტაციის ცდა). – ძიებანი. საქართველოს მეცნიერებათა აკადემიის არქეოლოგიური კვლევის ცენტრის შურნალი. დამატებანი VI. კავკასია: ნეოლით-ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიის საკითხები. ეძღვნება აკად. ო. ჯაფარიძის დაბადების 80 წლისთავს. თბ., 2001, გვ. 179.

⁷ ო. ლორთქიფანიძე. „განძები“ კოლხური ბრინჯაოს კულტურაში.., გვ. 179.

ყოფილიყო, რადგანაც ისინი ხშირად ბრინჯაოს ზოდებსა და დიდი რაოდენობით დამტვრეულ ნივთებს შეიცავენ.¹

ლ. სახაროვას ნაშრომში, რომელიც, როგორც უკვე აღინიშნა, ლეჩხუმის ბრინჯაოს განძების შესწავლას ეძღვნება, „მდნობელთა“ და „ვაჭართა“ განძების გვერდით პირველადაა ნახსენები საოჯახო და ღვთისათვის შესანიერი განძები.² ლ. სახაროვა განძების დანიშნულების საკითხს მხოლოდ ზოგადად ეხება და სპეციალურად არ იხილავს ამ საკითხს. ამ ძეგლების ასეთ კატეგორიებად დაყოფისას ის ეყრდნობა რ. ფორბსის ნაშრომს, რომლის თანახმადაც განძები ოთხ ტიპადაა დაყოფილი.³ ლ. სახაროვას აზრით, კოლხეთის განძები შეფასებული უნდა იქნეს არა მხოლოდ როგორც „მდნობელთა“ და „ვაჭართა“, არამედ ასევე სხვა კატეგორიის განძებადაც. ამ სავსებით სწორი შენიშვნის შემდეგ ავტორი ამ თემაზე მსჯელობას არ აგრძელებს და ყურადღებას ძირითადად ამახვილებს ამგვარი ძეგლებთან დაკავშირებულ სოციალურ ასპექტებზე.⁴ ამ ძეგლებს ე. გოგაძე ასე ახასიათებს: „...ე. წ. მდნობელთა და ლითონის ნივთებით მოვაჭრეთა განძები...“.⁵ სიტყვების „ეგრეთ წოდებული“ გამოყენება, როგორც ჩანს, მიუთითებს იმაზე, რომ განძების მხოლოდ ამგვარი დეფინიცია თავად მისთვისაც არ არის ბოლომდე დამაჯერებელი.

თ. მიქელაძისათვის ბრინჯაოს განძები სიმდიდრის მაჩვენებელია და მიუთითებს დაგროვების იმ ტენდენციებზე, რომელსაც გვიანბრინჯაოს ხანაში კოლხეთში უნდა ქონდა ადგილი.⁶ ცნობილია, რომ რამდენიმე საუკუნის განმავლობაში ბრინჯაოს განძები ვაჭრობისა და გაცვლა-გამოცვლის დროს ფულის ფუნქციას ასრულებდნენ. ასე გრძელდებოდა მანამ, სანამ კოლხეთში ძვ. წ. VI საუკუნეში ხმარებაში არ შემოვიდა ნადვილი ფული – კოლხური თეთრი. მონეტები მზადდებოდა უპირატესად ვერცხლისაგან, თუმცა სპილენძისა და იშვიათად ოქროს მონეტებიც კი გვხვდება. სხვათაშორის ბრინჯაოს განძებისა და კოლხური თეთრების აღმოჩენის ადგილები დიდი სიზუსტით ემთხვევა ერთმანეთს, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ უფრო ადრე, გვიანბრინჯაოს ხანაში ვაჭრობისას ბრინჯაოს განძებს უნდა შეესრულებინა გაცვლითი ფუნქცია. განძების სავაჭრო ფუნქციაზე ყურადღებას ამახვილებს ასევე გ. ლორთქიფანიძე და მისი აზრით, განძები სიმდიდრის დამადასტურებელი ძეგლია.⁷

¹ ო. ლამბაშიძე. თხმორის განძი, გვ. 85.

² ლ. სახაროვა. ბრინჯაოს განძები ლეჩხუმიდან, გვ. 40.

³ ლ. სახაროვა. ბრინჯაოს განძები..., გვ. 3, 40; R. I. Forbs. Metallurg in antiquiti. Leiden, 1950, გვ. 322.

⁴ ლ. სახაროვა. ბრინჯაოს განძები ლეჩხუმიდან, გვ. 40-41.

⁵ ე. გოგაძე. კოლხური კულტურა. – ქართული საბჭოთა ენციკლოპედია. ტ. 5, თბ., 1980, გვ. 597.

⁶ თ. მიქელაძე. ძიებანი კოლხეთისა და სამხრეთ-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის უძველესი მოსახლეობის ისტორიიდან (ძვ.წ. II-I ათასწლეულები). თბ., 1974, გვ. 156.

⁷ Г. А. Лордкипанидзе. О домонетной форме денежного обращения в Колхиде. –

თავის სტატიაში ო. ლორთქიფანიძე სვამს ფრიად მნიშვნელოვან კითხვებს კოლხური კულტურის განძების კვლევასთან დაკავშირებით. ის ასევე ეხება განძების დანიშნულების საკთხსაც.¹ ავტორის აზრით, კოლხური განძები მრავალფუნქციური ფენომენია, რომელსაც რელიგიური, სოციალ-ეკონომიკური და ეთნო-კულტურული დატვირთვა ქონდა.² კოლხეთის განძების უმეტესობას რიტუალური დანიშნულება ქონდა და წარმოდგენდა ღმერთების შესანიშნავს. ამასთან ერთად ო. ლორთქიფანიძე არ გამორიცხავს იმის შესაძლებლობასაც, რომ ცალკეულ შემთხვევებში, მაგალითად, სამშობროების დროს საგანგებოდ ხდებოდა ძვირფასი ნივთების მიწაში ჩაფლვა ანუ გადაძალვა.³

ჩემი აზრით, აუცილებელია რამდენიმე მიმართულებით კოლხური ბრინჯაოს განძების კვლევასთან დაკავშირებული სამუშაოების აქტივიზაცია. სამწუხაროდ, დღემდე გამოქვეყნებული განძების ნახატები და ფოტოები ხარისხის მიხედვით არაადაქმაყოფილებელია. ამ თემაზე ჩვენს ყურადღებას დ. ქორიძე და ო. ლორთქიფანიძე ამახვილებენ.⁴ ამას გარდა არის მთელი რიგი საკითხებისა, რომლებიც შესწავლასა და გადანიშნულებას მოითხოვენ. ამ პრობლემებიდან ქვემოთ მოკლედ მხოლოდ რამდენიმეს შევეხებით.

დღემდე არასაკმარისადაა შესწავლილი კოლხური ბრინჯაოს განძების აღმოჩენის გარემოებები და განძების დაფლვის ტრადიციები (ფორმები). როგორ იყო განძები მიწაში განთავსებული? რატომაა, რომ განძები დაბლობში უპირატესად თიხის, ხოლო მთის ზონაში – ლითონის ჭურჭელშია განთავსებული? განძების ერთი ნაწილი აღმოჩენილია ნამოსახლარებთან ახლოს. რაზე მიუთითებს ეს გარემოება? ხომ არა გვაქვს ამ შემთხვევაში საქმე სარიტუალო მოედნებთან (რაკი განძები ნამოსახლარებისაგან მოშორებითაა აღმოჩენილი), სადაც ამ განძების წარმართული ღმერთებისადმი შეწირვა ხდებოდა. ეს ძეგლები “მდნობელთა” განძები რომ ყოფილიყო, მაშინ ისინი ან სახელოსნოებთან ახლოს ან უშუალოდ სახელოსნოების შიგნით უნდა შეგვხვედროდა. ერთადერთი შემთხვევა, როდესაც ბრინჯაოს კოლხური განძი კულტურულ ფენაში, ნამოსახლარზეა აღმოჩენილი, ესაა 1984 წელს ოჩხომურის ნახევრადძვირფასი ქვების მძივ-სამკაულების საწარმო-ნამოსახლარზე აღმოჩენილი მდიდარი განძი. ეს განძი შედგება ბრინჯაოს I ტიპის კოლხური ცულებების, I სახეობის ბრტყელი ცულების, ტრაპეციისებრი ფორმის III სახეობის თოხების, სეგმენტისებრი იარაღების, ორმანჭვლიანი ნამგალების, მას-

Нумизматический сборник (посвященный памяти **Д. М. Капанაдзе**). Тб., 1977, გვ. 5-14.

¹ ო. ლორთქიფანიძე. „განძები“ კოლხური ბრინჯაოს კულტურაში.., გვ. 178-194.

² ო. ლორთქიფანიძე. „განძები“ კოლხური ბრინჯაოს კულტურაში.., გვ. 189.

³ ო. ლორთქიფანიძე. „განძები“ კოლხური ბრინჯაოს კულტურაში.., გვ. 184.

⁴ დ. ქორიძე. კოლხური კულტურის ისტორიისათვის, გვ. 9; ო. ლორთქიფანიძე. „განძები“ კოლხური ბრინჯაოს კულტურაში.., გვ. 189.

რაგაცხნილი, სამკუთხაპირიანი შუბისპირებისა და სხვადასხვა ფორმისა და ზომის ბრინჯაოს ზოდებისაგან. აქ წარმოდგენილია ოჩხომურის განძის ნივთების ერთი ნაწილის ორი ტაბულა (ტაბ. 1, 1-28; ტაბ. 2, 1-32).¹

ცნობილია, რომ ზოგიერთი განძი სულ რამდენიმე ბრინჯაოს ნივთისაგან შედგება, ზოგი კი მრავალი სხვადასხვა ტიპის ობიექტისაგან. როგორ უკვე ოჩხომურის განძის მაგალითზე ზემოთ ვნახეთ, ის სხვადასხვა ტიპის მრავალ ნივთს და ბრინჯაოს ზოდებს შეიცავს. ოჩხომურის განძის გარდა ასეთია, მაგალითად, უდის განძიც, რომელშიაც ასევე ბრინჯაოს ბევრი სხვადასხვა ნივთი შედის. აქ წარმოვადგენთ ამ ნივთების მხოლოდ ერთ ნაწილს. მათ შორისაა უორნამენტო ბრინჯაოს კოლხური ცულები (ტაბ. 3, 1-4) და ბრინჯაოს გრაფიკული დეკორით შემკული ნივთებიც (ტაბ. 3. 3-13). ჩემი წინასწარული დაკვირვებით განძებში ყველას მაინც ბრინჯაოს სხვადასხვა ტიპის კოლხური ცული ჭარბობს. რაოდენობის თვალსაზრისით შემდეგ საფეხურზე დგანან ბრინჯაოს თოხები და ე.წ. სეგმენტისებრი იარაღები და ასევე ბრინჯაოს ზოდებიც. თუმცა ამ ტიპის ძეგლების შემადგენლობაში არაერთი ისე იშვიათად იჩენენ თავს ბრინჯაოს შუბისპირები, ისრისპირები, ასევე ფიბულები, სარტყლები, აბზინდები, ქინძისთავეები და სხვა ობიექტები. დღემდე ამ ნივთების კომბინაციები კოლხური განძების შემადგენლობაში შეუსწავლელია. ევროპის ბრინჯაოს ხანის განძებთან მიმართებაში კი ამგვარი საკითხები უკვე კარგა ხანია რაც სათანადოდაა გამოკვლეული. არც კოლხური განძების ტიპოლოგიური კალასიფიკაცია დღემდე არ არსებობს.

შემდგომი მნიშვნელოვანი პრობლემაა საკითხი იმის შესახებ, თუ რატომ არ არსებობს გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანაში კოლხეთში რელიგიური ცენტრები, მაშინ როდესაც ამ დროს აღმოსავლეთ კავკასიაში არაერთი სამლოცველო თუ ტაძარია აღმოჩენილი. მაგალითად, კახეთში არქეოლოგიური გათხრების შედეგად დადსტურებული გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის არერთი სამლოცველოს არსებობა.² ეს ძეგლები მიჩნეულია მყარ რელიგიურ ადგილებად ანუ ტაძრებად.³ ცნობილია, რომ კოლხეთში ძვ. წ. VII საუკუნემდე სამლოცველოები და ტაძრები არ არსებობდა.⁴ ეს თვალთანთლივ მიუთითებს იმ დიდ განს-

¹ J. Apakidze. Ein umfangreicher Bronzehort aus der Werkstattsiedlung., გვ. 184-212.

² ბ. მაისურაძე, ლ. ფანცხავა., შილდის სამლოცველო. თბ., 1984; K. Picchelaury. Jungbronzezeitliche bis ältereisenzeitliche Heiligtümer in Ost-Georgien. – *Materialien zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie*. 12. München, 1984.

³ S. Reinhold. Vom Ende Europas? Zu den Depotfunden im Kaukasus, გვ. 345.

⁴ თუმცა უნდა აღვნიშნოთ, რომ ბერძნული წყაროებსა და განსაკუთრებით კი აპოლონიოს როდოსელის ეპიკურ პოემაში „არგონავტიკა“ აღწერილია მეფე აიეტის დროინდელი (დაახლოებით ძვ.წ. XIIIს.) კოლხეთის სამეფოს ძლიერება და სიმდიდრე, სადაც ასევე ნახსენებია სასახლეები და ტაძრები (იხ. **აპოლონიოს როდოსელი**. არგონავტიკა. ბერძნული ტექსტი ქართული თარგმანითურთ გამოსცა, შესავალი, კომენტარები და საძიებელი დაურთო **აკ. ურუშაძემ**. თბ., 1970). თუმცა უნდა აღვნიშნოთ, რომ არქეოლოგიური გათხრები გვიანბრინჯა-

ხვავებზე, რაც გვიანბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანაში აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთსა და აღმოსავლეთ კავკასიას, ამ შემთხვევაში, კოლხეთსა და იორ-ალანის აუზში გავრცელებულ კულტურებს შორის არსებობდა. რაკი კოლხეთში სამლოცველოები და ტაძრები არ არსებობდა აქ განძების მინაში დაფლვა ერთმანეთისაგან მოშორებით, იზოლირებულად ხდებოდა. კახეთში აღმოჩენილი სამლოცველოებში (შილდა, მელლი ლელე, მელანი და სხვ.) კი ღმერთებისადმი შეწირული საგნების ერთად თავმოყრა ხდებოდა. ძვ. წ. VII საუკუნიდან, პირველი სამლოცველოების და ტაძრების გაჩენისთანავე, კოლხეთში გაქრობას იწყებს განძების კულტურა.

განძების ტოპოგრაფია და მათი აღმოჩენის გარემოებები ასევე ნაკლებადაა შესწავლილი.¹ როგორ იყო განძები დაფლული? რატომაა რომ დაბლობში განძები თიხის, ხოლო მთაში ლითონის ქურჭელშია მოთავსებული? ზოგიერთი განძი ორმოში, ხოლო ზოგიც ნამოსახლარებთან ახლოსაა აღმოჩენილი. ეს გარემოება ხომ არ მიუთითებს იმაზე, რომ აქ საქმე გვაქვს სარიტუალო მოედებთან, სადაც განძებს ღმერთებს წირავდნენ? ეს ბრინჯაოს ნივთები „მდნობელთა განძები“ რომ ყოფილიყო, მაშინ ისინი სახელოსნოებთან ახლოს ან მათ ტერიტორიაზე უნდა იყოს აღმოჩენილი. მაგრამ ეს საკითხი დღემდე გაურკვეველია და ამ მიმართულებით სპეციალური კვლევები ჩასატარებელი.

დღემდე არ არსებობს სპეციალური კვლევა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთისა და ცენტრალური კავკასიის განძების შემადგენლობის, შესაბამისად, მათში შემავალი ნივთების რაოდენობრივი მაჩვენებლების შესახებ. ეს პირველ რიგში ხელს შეუწყობდა განძების ფუნქციური დანიშნულების უფრო ზუსტ განსაზღვრას. მაგალითად, რატომაა რომ ზოგიერთი განძი მხოლოდ ბრინჯაოს კოლხური ცულებისაგან შედგება, ხოლო ზოგი არა მარტო ცულებს, არამედ ბრინჯაოს თოხებს, სეგმენტისებრ იარაღებს, ნამგლებს, ხელის, ყელისა და ფეხის სამაჯურებს, მასიურ რგოლებს, შუბისპირებს და ბრინჯაოს ზოდებს შეიცავს. ბრინჯაოსა და ადრერკინის ხანის განძების ტიპები მარავალფეროვანია, შესაბამისად, კოლხური კულტურის ეს ფენომენი სხვადასხვა ტიპის განძებითაა წარმოდგენილი. თუმცა დღემდე განძების ტიპოლოგიის თვალსაზრისითაც, როგორც უკვე აღნიშნული იყო, არანაირი სპეციალური ნაშრომი

ოს ხანაში კოლხეთში ჯერჯერობით არ ადასტურებენ სამლოცველოებისა და ტაძრების არსებობას.

¹ ამ მხრივ ევროპაში აღმოჩენილი განძების შესწავლის მხრივ სრულიად განსხვავებული სურათი გვაქვს. სპეციალური ლიტერატურიდან ცნობილია, რომ განძები ევროპის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია ტყეებში, გამოქვაბულებში, კლდის ნაპრალებში, მთის გადასასვლელებზე, მდინარისპირა ქვიშიან ადგილებში, ზოგჯერ კი თანამედროვე მდინარეების კალაპოტებშიც და ტბების ტორფქვეშა ფენებში. კოლხური კულტურის გავრცელების არეალში კი დღემდე განძების წყლის თუ მდინარეების კალაპოტებში აღმოჩენის არც ერთი შემთხვევა არ არის ცნობილი.

არ არსებობს.

კოლხური კულტურის განძები ძირითადად წარმოდგენილია ბრინჯაოს სხვადასხვა ნივთების კომბინაციით (ცულები, თოხები, სეგმენტისებრ იარაღები, ნამგლები, შუბისპირები ბრინჯაოს ზოდები და სხვ.). სამწუხაროდ, ღემდე არ ჩატარებულა სამუშაოები ამ კომბინაციების ურთიერთშედარების კუთხით. ამ კვლევების ჩატარებას კი შეუძლია მრავალ კითხვას გასცეს პასუხი. მაგალითად: ბრინჯაოს ნივთების კომბინაციას აქვს თუ არა გარკვეული კავშირი მინათმოქმედებასთან, რელიგიურ რიტუალთან და ა. შ.? რატომაა ობიექტების ნაწილი ასე ძლიერ დაზიანებული? ნივთების დამცვრევა სპეციალურად რიტულისათვის ხდებოდა თუ ეს ამ ნივთების ხანგრძლივი დროის მანძილზე გამოყენების შედეგია.

კოლხეთსა და ევროპაში აღმოჩენილი გვიანბრინჯაოს ხანის მრავალიცხოვანი განძები არაპირადპირ მიუთითებენ ამ რეგიონებს შორის არსებულ კავშირებზე. როგორც ცნობილია აღნიშნულ ხანაში კოლხეთს კავშირები ჩრდილოეთ იტალიასთან, კერძოდ, მდინარე პოს ხეობაში გავრცელებულ კულტურასთან უნდა ქონოდა.¹ მსგავსება კოლხეთისა და ტერამარების კულტურების შუაბრინჯაოს დასასრულისა და გვიანბრინჯაოს ხანის (ძვ.წ. XVIII-XIII სს.) კერამიკასა და ლითონის ნაწარმს შორის და ასევე ხელოვნურ ნამოსახლარ ბორცვთა ტოპოგრაფიასა და სახლთმშენებლობას (ხის ძელების არქიტექტურა) შორის სრულიად აშკარაა. ეგეოსთან და სამხრეთ-დასავლეთ ევროპასთან არსებულ კავშირებზე ასევე თვალნათლივ მეტყველებენ ბრინჯაოს ფიბულები, რომლებიც კოლხეთში იტალიიდან და საბერძნეთიდან გავრცელდნენ და აქ თავიანთი ლოკალური, აღმოსავლური ვარიანტი შექმნეს.

მნიშვნელოვანი კითხვაა თუ რომელი ღმერთის თუ ღმერთების სახელზე წირავდნენ ძველი კოლხები ბრინჯაოს განძებს? როგორ ხდებოდა გვიანბრინჯაოს ხანაში ღმერთებისადმი განძების შეწირვის რიტუალი? ვფიქრობთ, რომ ამ ურთულეს კითხვას გარკვეულწილად შეიძლება პასუხი გასცეს აჭარაში, სოფელ სახალვაშოში აღმოჩენილმა განძმა,² რომელიც ბრინჯაოს 18 კოლხური ცულისაგან შედგება. განძის აღმოჩენის ადგილსა და ასევე ზოგიერთ ცულზე კარგადაა შემორჩენილი ცეცხლის კვალი.³ ასეთივე შემთხვევა დადასტურებულია გალში აღმოჩენილ

¹ E. Chantre. Recherches anthropologiques dans le Caucase. 2. Période protohistorique. Texte. Paris-Lyon, 1886, გვ. 91, 94-97; Б. А. Куфтин. Материалы к археологии Колхиды. Т. II, გვ. 223-227, 237, 240, Abb. 63; Т. К. Микеладзе. К археологии Колхиды. Эпоха средней и поздней бронзы-раннего железа. Тб., 1990 გვ. 21, ტაბ. VI; ლ. ჯიბლაძე. კოლხეთის დაბლობის ბრინჯაოს ხანის ნამოსახლართა სტრატეგრაფია, ქრონოლოგია და პერიოდიზაცია. თბ., 1997, გვ. 115ფ.; მ. ბარამიძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთი ძვ. წ. II-I ათასწლეულის პირველ ნახევარში (ძირითადი პრობლემები). ავტორეფერატი დისერტაციისა, წარდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 1998, 858.

² ჯ. აფაქიძე. სახალვაშოს განძი, გვ. 14-20.

³ ჯ. აფაქიძე. სახალვაშოს განძი, გვ. 14, შენიშვნა 1.

განძის ნივთებზეც.¹ ეს გარემოება მიუთითებს იმაზე, რომ ზოგიერთი განძის დაფლვის დროს ცეცხლის რიტაული მნიშვნელოვან როლს ასრულებდა. სპეციალურ ლიტერატურაში სრულიად სამართლიანადაა აღნიშნული, რომ განძების დაფლვისას ცეცხლის გამოყენება საკრალური ფუნქციის მატარებელი უნდა ყოფილიყო.²

კიდევ ერთი მნიშვნელოვანი ასპექტია ბრინჯაოს განძების სწორი დათარიღება. მთავარი პრობლემა ამ შემთხვევაში ისაა, რომ კოლხეთში ოჩხომურის განძის გარდა არც ერთი განძი არაა კულტურულ ფენაში აღმოჩენილი. კოლხური კულტურის პირველი ბრინჯაოს განძის გამოჩენა აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში უკავშირდება გვიანბრინჯაოს ხანის კულტურის დასაწყისს, რაც დაახლოებით ძვ.წ. XVI ან ძვ.წ. XV საუკუნით უნდა განისაზღვროს. ძვ.წ. VIII საუკუნიდან კოლხეთში განძების რაოდენობა კლებულობს, ხოლო ძვ.წ. VII საუკუნის მიწურულიდან ბრინჯაოს განძები უკვე აღარ გვხვდება. შესაბამისად, ნინასნარული მონაცემების საფუძველზე კოლხური კულტურის ამ ფენომენის, კერძოდ, ბრინჯაოს განძების არსებობის ხანად დაახლოებით ძვ.წ. XVI/XV-VIII სს. უნდა განისაზღვროს.

მომავალი სპეციალური კვლევები აუცილებლად გასცემენ კითხვაზე პასუხს: კოლხეთში ყველა ბრინჯაოს განძი ღმერთებისადმი შეწირული ობიექტი იყო თუ მათი გარკვეული ნაწილი მაინც „მდნობელთა“ და „ვაჭართა“ განძებს წარმოადგენდნენ. აუცილებელია არსებული განძების ნივთების სტატისტიკური ანალიზის ჩატარება, მათი შინაარსობლივი და სოციალურ-კულტურული კვლევა, ასევე განძების ნივთების მეტალოგრაფიული ანალიზების ჩატარება. ეს უკანასკნელი, მაგალითად, ნათელს მოფენდა საკითხს იმის შესახებ, კოლხეთის რომელ მხარეში ჩნდება პირველად კალიანი ბრინჯაო. უმნიშვნელოვანესი კულტურულ-ისტორიული პრობლემაა ასევე გავარკვიოთ თუ რა შემადგენლობის ელემენტებისაგანაა დამზადებული კოლხური კულტურის ბრინჯაოს უძველესი განძები.

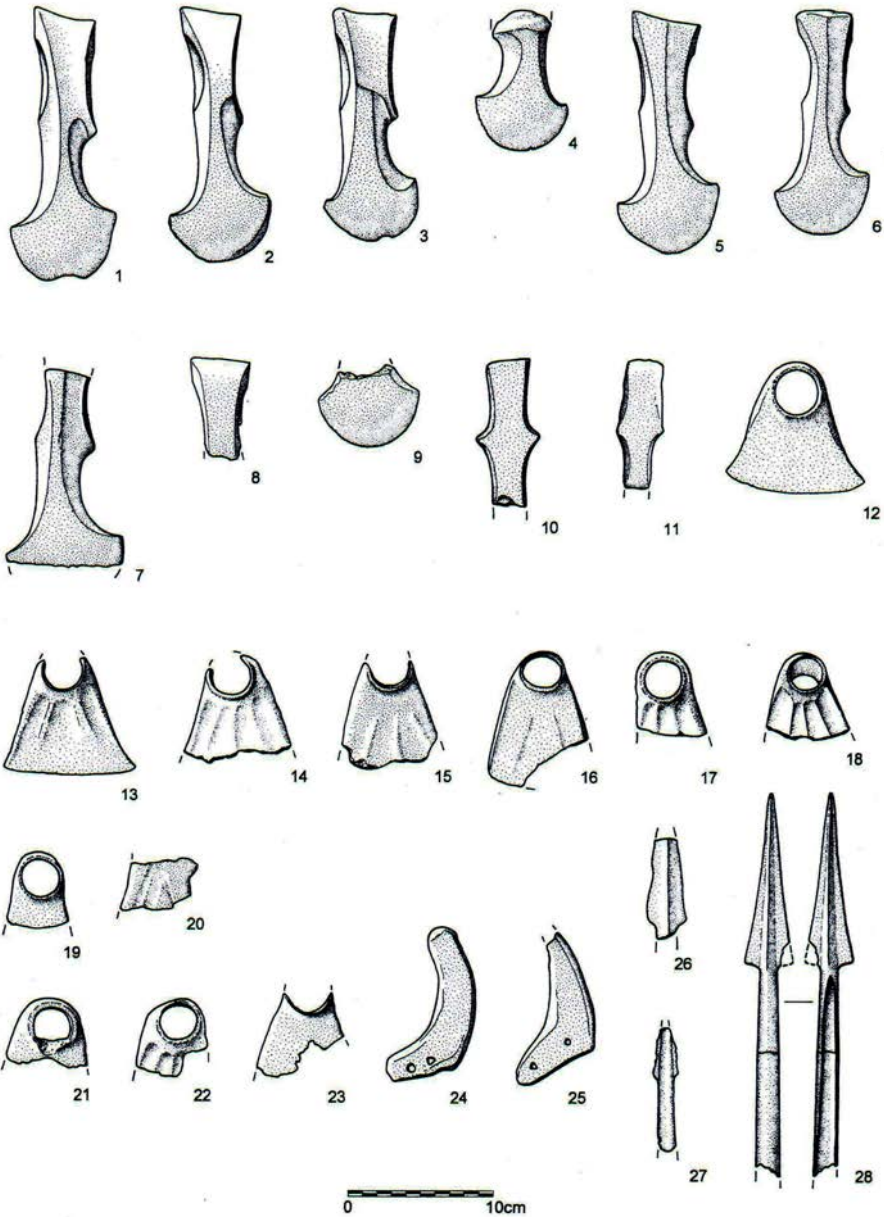
და ბოლოს: ამ სტატიას თან ვურთავთ ჩვენს მიერ გერმანიაში გამოქვეყნებული კოლხური ბრინჯაოს გავრცელების რუკას³ (ტაბ.). მართალია, ეს რუკა 2000 წელსაა შედგენილი, მაგრამ ის დღემდე აქტუალურია. რუკაზე 136 განძის არმოჩენის ადგილია დატანილი. ბოლო დროს სპეციალურად ჩავატარეთ ქართული და რუსული სპეციალური ლიტერატურის ანალიზი და მიღებული შედეგების თანახმად კოლხური განძების საერთო რაოდენობა 166 ერთეულს აღწევს. თუმცა საქართველოს მუზეუმებში განძების ხელახალი შესწავლის გარეშე, მათი ზუსტი რაოდენობის დასახელებისაგან აქ თავს შევიკავებთ.

¹ М. М. Трапш. Памятники эпохи бронзы и раннего железа в Абхазии, გვ. 171.

² ო. ლორთქიფანიძე. „განძები“ კოლხური ბრინჯაოს კულტურაში., გვ. 184.

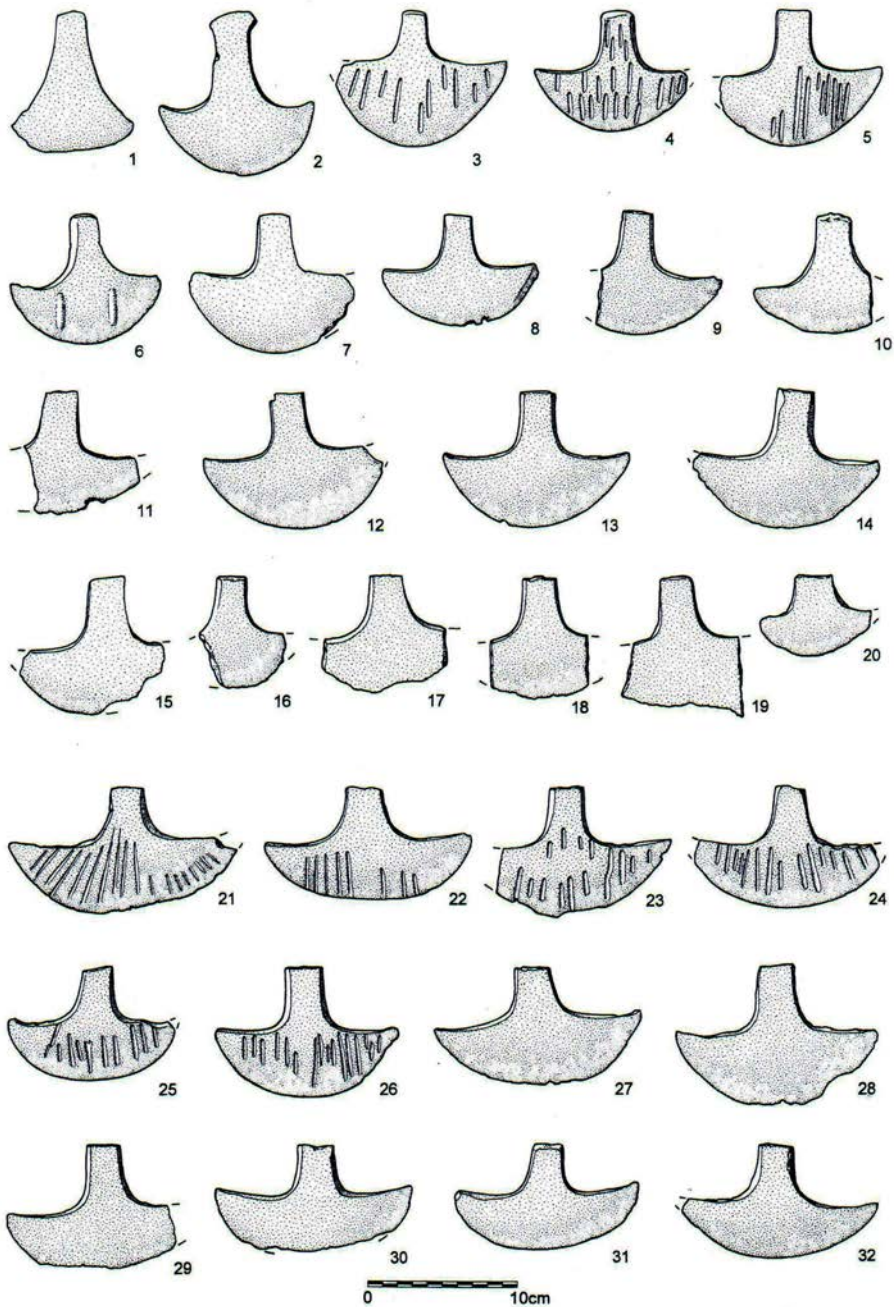
³ J. Apakidze. Ein umfangreicher Bronzehort aus der Werkstattsiedlung., ნახ. 2.

ტ ა ბ უ ლ ე ბ ი

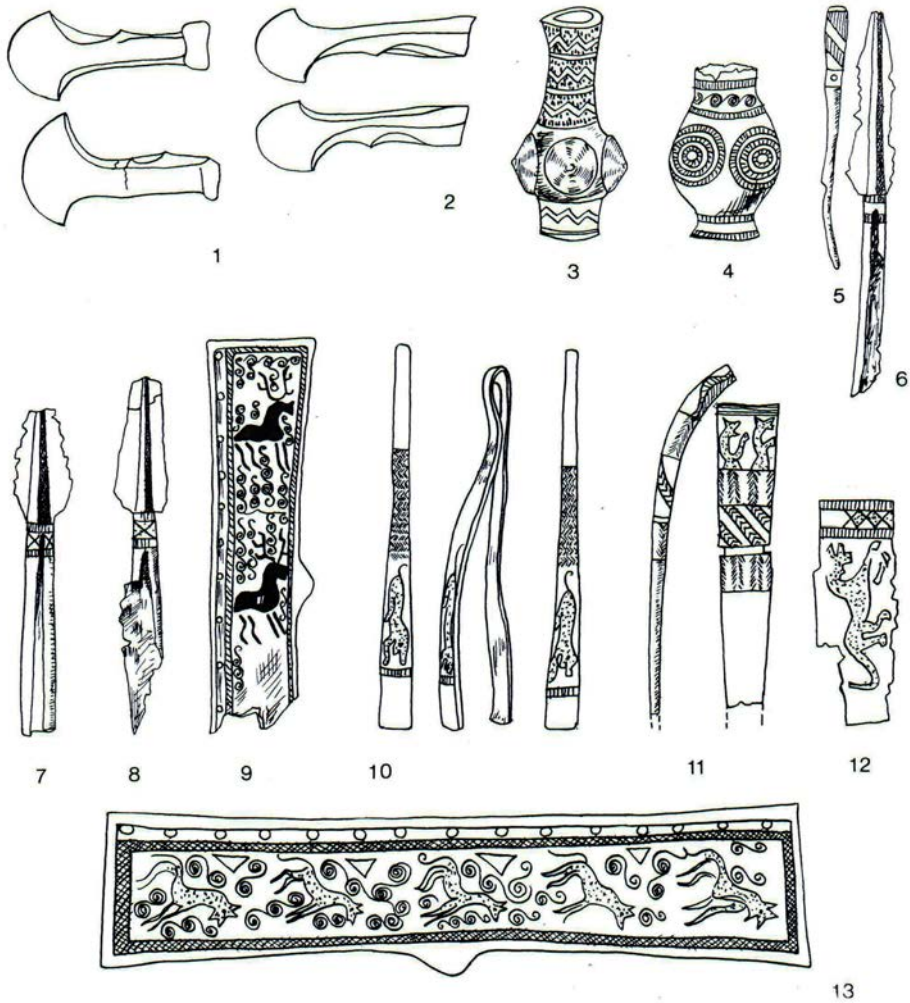
ტაბ. 1. ოჩხომურის განძი.

1-9 ბრინჯაოს კოლხური ცულები; 10-11 ბრინჯაოს ბრტყელი ცულების ფრაგმენტები; 12-23 ბრინჯაოს თოხები; 24-25. ბრინჯაოს ნამგლები; 26-28. ბრინჯაოს შუბისპირები (ჯ. აფაქიძის მიხედვით: **J. Apakidze**. Ein umfangreicher Bronzehort aus der Werkstattsiedlung der Kolchis-Kultur in Očchomuri in Westgeorgien. Prähist. Zeitschr. 75, 2000, ნახ. 5).

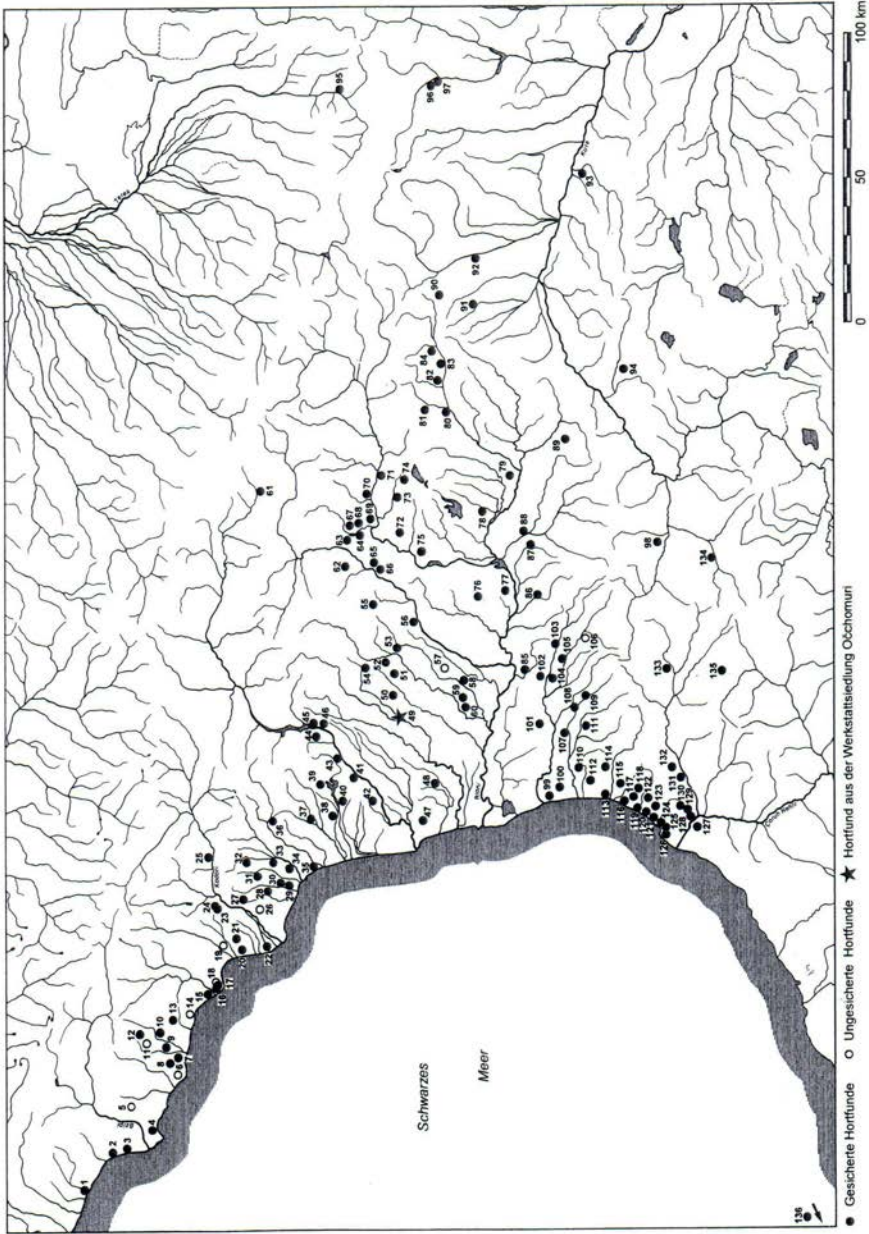
ტაბ. 2. ოჩხომურის განძი.

1-32 ბრინჯაოს სეგმენტისებრი იარაღები (ჯ. აფაქიძის მიხედვით: **J. Apakidze**. Ein umfangreicher Bronzehort aus der Werkstattssiedlung der Kolchis-Kultur in Očhomuri in Westgeorgien. Prähist. Zeitschr. 75, 2000, ნახ. 6).

ტაბ. 3. უდის განძი.

1-4 ბრინჯაოს კოლხური ცულები; 3-4 ბრინჯაოს გრავირებული ლახტისთავეები; 5 ბრინჯაოს გრავირებული ქინძისთავი; 6-8 ბრინჯაოს გრავირებული შუბისპირები; 9,13 ბრინჯაოს გრავირებული აბზინდები; 10-12 ბრინჯაოს გრავირებული პინცეტები (ო. ლორთიფანიძის მიხედვით: **O. Lordkipanidze**. Archäologie in Georgien. Von der Altsteinzeit zum Mittelalter. Quellen u. Forsch. Prähist. u. Provinzialröm. Arch. 5, Weinheim 1991).

ტაბ. 4. გვიანბრინჯაოსა და ადრეკინის ხანის კოლხური განძების გავრცელების რუკა.

● განძები ○ სავარაუდო განძები * ოჩხომურის სანარმო-ნამოსახლარის განძი (ჯ. აფაქიძის მიხედვით: **J. Apakidze**. Ein umfangreicher Bronzehort aus der Werkstattssiedlung der Kolchis-Kultur in Očchomuri in Westgeorgien. Prähist. Zeitschr. 75, 2000, ნახ. 2).

**ISSUES OF FUNCTIONAL DEFINITION OF COLCHIS
BRONZE CULTURE HOARDS**

In the Late Bronze Age on a substantial part of the territory of modern Europe and Colchis, hoards, consisting of various bronze objects were widespread. One of the most important problems of Prehistoric archeology is finding out destination of this Late Bronze Age phenomenon. During interpretation of hoards, discovered in Europe, experts take into consideration their religious or ideological meaning. In Georgian and Russian special literature destination of hoards has mostly been discussed according to their chronology or socio-economic terms.

These types of sites are defined as “smelters” or “merchant’s” hoards. Consequently, they should have had economic purpose and for further use they must have been sold or melted down. The only exception among the Georgian authors was O. Lordkipanidze, who in his article (2001) underlines the religious destination of Colchis hoards and also draws attention to their multifunctional purpose.

Colchis late-Bronze and Early Iron Age treasures were mostly sacrificed to pagan gods. Scrupulous study of the hoards, kept in the Georgian museums may answer to many problematic questions, for example, were they or not “smelters” and “merchants” hoards according to the situation of their discovery and the items they consisted of? It is necessary hoards to undergo statistical analysis, content and socio-cultural research, as well as metallographic analysis. The latter will clarify the issue in which part of Colchis first appears the tin bronze. The most important cultural-historical problem is also finding out composition of elements, of which the hoards of the ancient bronze culture of Colchis were made. Based on the recent data, the earliest of the Colchis hoards are to be dated to the 17-15th centuries B.C and the latest to the 7th century B.C.

¹ *Joni Apakidze* – Doctor of Historical Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ნოდარ ბერულავა¹

ანტიკური ეპოქის პოლიტიკური ისტორიის კვლი
სოფელ ეპირიდან

1975 წელს, აფხაზეთის სოფ. ემერასთან არსებული ანტიკური ნაქალაქარის გათხრების დროს, ძვ. წ. II ს. I ნახევარში დანგრეული კაპიტალური შენობის (სავარაუდოდ, ტაძრის) ფუნდამენტის ქვეშ, ნაპოვნი იყო ბრინჯაოს ფილის რამდენიმე ნამსხვრევი, ბერძნული ტექსტის ნარჩენებით. სავარაუდოდ, ეს იყო ბრინჯაოს სტელა, რომელიც იდგა ტაძარში, საჯარო დათვლიერების მიზნით. ის, როგორც ჩანს, დაიმსხვრა ემერას ანტიკური დასახლების დაღუპვის დროს (ძვ.წ. II ს. შუა ხანებში). სამწუხაროდ, ტექსტი ძლიერ დაზიანდა ცეცხლისაგან, თუმცა რამდენიმე სიტყვა და ფრაზის ფრაგმენტი ექვემდებარება ნაკითხვას. წარწერის გაშიფვრაზე მუშაობდა ცნობილი მოსკოველი პალეოგრაფი ი. ვინოგრადოვი, ხოლო ოდნავ მოგვიანებით – ქართველი მკვლევარები, თ. ყაუხჩიშვილი და მ. ინაძე. სპეციალისტთა აზრით, ეს ძეგლი წარმოადგენს დეკრეტის, ან ისტორიული ქრონიკის ტიპის თხრობით დოკუმენტს, რომელშიც აღწერილია საბრძოლო მოქმედებები, მნიშვნელოვანი საზღვაო და სახმელეთო ძალების მონაწილეობით. იკითხება რამდენიმე ფრაზის ფრაგმენტი და სიტყვაშეხამება: „შეიარაღებული ძალები“, „ქალაქში შემოჭრილი“, „სამეფო“ (ან რაღაცა, სამეფო სტატუსთან დაკავშირებული, ნაკლებ სავარაუდოდ – „დედოფალი“) და ა. შ.

ბრინჯაო, რომლისგან ჩამოსხმული იყო სტელა, ადგილობრივი სინჯისაა. ამავე დროს ბერძნული ტექსტი გრამატიკულად უნაკლოა. თ. ყაუხჩიშვილმა სტილისტიკური თავისებურებების საფუძველზე, ტექსტი ძვ. წ. III საუკუნით დაათარილა და რამდენიმე ფრაგმენტის შემდეგი ნაკითხვა შემოგვთავაზა:

ფრაგმენტი 1.

- „ქალაქი აღდგენილია“... „აპოლონს ვფიცავ“... მრავალრიცხოვანი (ან მძლავრი) ფლოტი... „მან მოახერხა“... „დაპყრობილი“... „ყველასთან ერთად“... „მეფობის ჟამს“ (ვარიანტები –

¹ ნოდარ ბერულავა – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

„სამეფოს დროს“, ან „მეფის ნაცვალის“;

ფრაგმენტი 2.

– „მათ რომ მოსულიყვნენ“;

ფრაგმენტი 3.

– „მწყობრში“ (ან „ტაქსიარქისა“); „დაე იმეთაურონ“;

ფრაგმენტი 4.

– „ნავიდა“... „უბე“;

ფრაგმენტი 5.

– „თუ გამოგვიგზავნი...“;

ფრაგმენტი 6.

– „დალუპვა, უბედურება...“;

ფრაგმენტი 7.

– „სნორი, მართალი...“;

ფრაგმენტი 8.

– „გადასახლება, ჩასახლება...“

ფრაგმენტი 9.

– „უშიშარნი, მამაცნი...“

ფრაგმენტი 10.

– ჰერაკლეა (ან ჰერაკლეელები)... ცეცხლი, ქიშკარი (ან კოშკი).¹

თ. ყაუხჩიშვილის აზრით, ტექსტის მიახლოებითი შინაარსი შემდეგი უნდა იყოს: გარკვეული სამხედრო აქციის შედეგად, რომელშიც მონაწილეობდა საზღვაო ფლოტის ძლიერი შენაერთი, აგრეთვე სამეფო კარის გავლენიანი მოხელე, „უშიშარი მებრძოლები“, რამდენიმე სამხედრო მეთაური თავიანთი რაზმითურთ, აღებული ქნა რალაც „ქალაქი“ – გამაგრებული ზღვისპირა პუნქტი (შესაძლოა – ეშერა, ან პირიქით, ეს პუნქტი ეშერელებმა აიღეს). ამის შემდეგ ქალაქი, ან მისი ნაწილი იყო აღდგენილი. გაურკვეველია ამ მოვლენებში ქალაქ ჰერაკლეს როლი. როგორც ჩანს, ჰერაკლეელები იბრძოდნენ ან ეშერელთა მხარეზე, ან მათ წინააღმდეგ.² თუმცა, თ. ყაუხჩიშვილი არ გამოირიცხავს მეორე ვარიანტსაც (რომელიც, ჩვენი აზრით, სავსებით თავსებადია პირველთან): ჰერაკლეელებს, ეშერის წინაშე რალაც დიდი დამსახურების გამო, ენიჭებოდათ გარკვეული უფლებები ამ ქალაქში.³ ამ დროს გასათვალისწინებელია, რომ ი. ვინოგრადოვის დაკვირვებით, ტექსტის არცერთი ტერმინი არ შეესაბამება იმ ეპოქაში მიღებულ სამეფო განკარგულებების, ან კანონების ტიპიურ ლექსიკას.⁴

¹ **Т. Каухчишвили.** Греческая надпись на выпуклом светильнике. – *Труды Абхазского Института Языка, Литературы и Истории АН Грузинской ССР (АбНИЯЛИ)*. ХХVII, Сухуми, 1957, გვ. 220-221.

² **Т. Каухчишвили.** Греческая надпись на выпуклом светильнике, გვ. 220-221.

³ **Т. Каухчишвили.** Греческая надпись на выпуклом светильнике, გვ. 220-221.

⁴ **Ю. Виноградов.** Бронзовая плита с надписью из Вани. Приложение. *Надпись на бронзе из Эшеры.* – *Вестник древней истории*. №3. 1999, გვ. 67 (70)

მ. ინაძემ თ. ყაუხჩიშვილის მიერ აღდგენილ ფრაგმენტებზე დაყრდნობით, შემოგვთავაზა ტექსტის ნაკითხვის თავისი ვერსია. ძვ. წ. III საუკუნეში შექმნილი საერთაშორისო ვითარების საფუძველზე, ის თვლის, რომ ჩრდილოეთ კავკასიის მთიელთა ან სტეპების ნომადთა მიერ იყო აღებული და დანგრეული რომელიღაც „ქალაქი“. შემდეგ კი მშვიდობაც და თვით ქალაქიც აღდგენილ იქნა სამხედრო ჩარევის შედეგად. ეშერისა და სოხუმის ახლო მეზობლობა საშუალებას გვაძლევს ვივარაუდოთ, რომ ეს ქალაქი საკუთრივ ეშერა თუ არა, დიოსკურია იყო. როგორც ცნობილია, ელინისტურ ეპოქაში იწყება შავიზღვისპირეთის „ბარბაროსულ“ ტომთა აქტივიზაცია. ქ. ხერსონესი თავისი მეტროპოლისის – ჰერაკლესა შუამავლობით, მფარველობას თხოვს პონტოს სამეფოს.¹ დიოსკურიას, მ. ინაძის აზრით, ძვ. წ. III საუკუნეში, „ბარბაროსთა“ აქტივიზაციის პირობებში, თავის მხრივ სჭირდებოდა უფრო ძლიერი მფარველი, ვიდრე ამ დროისთვის უკვე დასუსტებული კოლხეთი იყო. ის შესაძლოა, მოიქცა ზემოთ აღწერილი ხერსონესის ანალოგიურად. პონტოს სამეფოს კი, მითრიდატე VI-მდეც ჰქონდა თავისი ინტერესები აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში. შესაბამისად, მკვლევარი ვარაუდობს, რომ ტექსტში ნახსენები „სამეფო“ სწორედ პონტოა, ხოლო დოკუმენტის ჟანრს განიხილავს, როგორც ქ. დიოსკურიის მიერ ჰერაკლესასა და პონტოს სამეფოსთან დადებულ საერთაშორისო ზავს.² მაგრამ ი. ვინოგრადოვი (რომელიც, როგორც ზემოთ ითქვა, ტექსტში მსგავსი დოკუმენტებისთვის დამახასიათებელი გრამატიკული ნიშნების არარსებობას აღნიშნავს) ამ მსჯელობებს „სარისკოდ“ მიიჩნევს.³

კიდევ ერთი უთანხმოება მკვლევართა შორის დოკუმენტის დათარიღებას ეხება. მ. ინაძე, თ. ყაუხჩიშვილის საკმაოდ ბუნდოვანი დათარიღების საფუძველზე (მთელი ძვ.წ. III ს.), თავის ჰიპოთეზებს ამ საუკუნის II ნახევრის ვითარების ანალიზზე აგებს. მაგრამ ი. ვინოგრადოვმა, ტექსტის გრაფიკული თავისებურებების საფუძველზე, ამ დათარიღებაში სერიოზული დაზუსტება შეიტანა და ის ძვ.წ. IV-III საუკუნეების მიჯნით დაათარიღა.⁴ ვინაიდან ეს დათარიღება თ. ყაუხჩიშვილის ვერსიას მკვეთრად არ უპირისპირდება და მას მხოლოდ აზუსტებს, ის მისაღებად უნდა ჩაითვალოს. მაგრამ ასეთი დათარიღება აპრიორი გამორიცხავს მოვლენებში პონტოს სამეფოს მონაწილეობას, რომელიც მ. ინაძის ვერსიის თანახმად, ლამის მთავარი მოქმედი პირი იყო. აქ გასათვალისწინებელია ის გარემოება, რომ ეს სახელმწიფო აღნიშნულ პერიოდში ჯერ კიდევ, ფაქტობრივად, ვერ გადიოდა ზღვაზე, ხოლო სერიოზული საგარეო-პოლიტიკური აქტივობა მისი მხრიდან შეიმჩნევა მხოლოდ

¹ М. К. Инадзе. интерпретации Эшерской греческой надписи. – *Кавказско-Ближневосточный сборник*. VIII. Тб., 1988, გვ. 157.

² М. К. Инадзе. интерпретации Эшерской греческой надписи, გვ. 157.

³ Ю. Виноградов. Бронзовая плита с надписью из Вани, გვ. 70.

⁴ Ю. Виноградов. Бронзовая плита с надписью из Вани, გვ. 49.

ძვ.წ. III ს. II ნახევრიდან, ესეც მხოლოდ სამხრეთ შავიზღვისპირეთში. სამაგიეროდ, ძნელი წარმოსადგენი ხდება ამ მოვლენებში კოლხეთის სამეფოს ჩაურევლობა, რომლის დასუსტების პროცესი, მ. ინაძის ვერსიით, მხოლოდ მაშინ იწყებოდა.¹

ქ. ჰერაკლეა აშკარად იღებდა რალაც მონაწილეობას სტელაზე აღწერილ მოვლენებში, მაგრამ ვის მხარეზე? ხერსონესმა, რომლის მაგალითს იშველიებს მ. ინაძე, ისარგებლა ჰერაკლეს დახმარებით იმიტომ, რომ ეს ქალაქი მისი მეტროპოლია იყო. მაგრამ რისთვის სჭირდებოდა იონური ქალაქის, მილეთის კოლონიას – დიოსკურიას ჰერაკლესნაირი, საკმაოდ შორეული, თანაც დორიული წარმოშობის ქალაქის შუამავლობა პონტოს მეფესთან, როცა ამ როლს მშვენივრად შეასრულებდა რომელიმე ახლომდებარე, თანაც ამავე მილეთური წარმოშობის ქალაქი – სინოპი ან ტრაპეზუნდი? თუმცა ჰერაკლეა, სამხედრო მოკავშირის სახით, ინტერესს წარმოადგენდა არა მარტო როგორც შესაძლო შუამავალი პონტოს სამეფოსთან, არამედ მის მფლობელობაში შავ ზღვაზე უდიდესი საზღვაო ფლოტის არსებობით.

თავის მხრივ, ჰერაკლეს მონაწილეობა ამ კონფლიქტში ნებისმიერ შემთხვევაში არ იქნებოდა მიმართული კოლხეთის სამეფოს წინააღმდეგ. მას როგორც მანამდე, ისე შემდგომაც, ინტენსიური ეკონომიკური კონტაქტები ჰქონდა კოლხეთთან და ის საკმაოდ ბუნებრივად გამოიყურება ამ უკანასკნელის მოკავშირის როლში.² ახსნას საჭიროებს ის ფაქტიც, რომ სტელა წარწერით, რომელზეც ასახული იყო რალაც სერიოზული მოვლენები, დადგმული იყო არა დიოსკურიაში, არამედ მის სატელიტურ დასახლებაში – ეშერში. შესაძლოა, ასეთი სტელა იყო დადგმული რამდენიმე ეგზემპლარად სხვადასხვა ხალხმრავალ ადგილზე, ან საქმე იმაშია, რომ დოკუმენტში აღწერილი ბრძოლა უშუალოდ ეშერაში მოხდა, ხოლო საკუთრივ დიოსკურია გადაურჩა დანგრევას. ორივე შემთხვევაში სავარაუდოა, რომ ბრძოლა, რომელიც ამ სტელაზე იყო აღწერილი, ადგილობრივი მმართველი ძალისთვის სასურველი შედეგით

¹ მ. ინაძე. ძველი კოლხეთის საზოგადოება. თბ., 1994, გვ. 270-271.

² აქ გასათვალისწინებელია შემდეგი ფაქტორები: კოლხეთის ტიპის „ბარბაროსულ“ ქვეყნებში საგარეო ვაჭრობას ჩვეულებრივ ცენტრალიზებულად მართავდა ადმინისტრაცია ან ადგილობრივი ბელადები, ხოლო ადრეანტიკური ხანის საბერძნეთში ის კერძო პირთა საქმედ ითვლებოდა (გ. კვიციანი. საგაჭრო ურთიერთობები შავიზღვისპირეთში ანტიკურ ხანაში. ავტორეფერატი დისერტაციისა, წარდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა კანდიდატის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 1999, გვ. 16, 21). მაგრამ ჰერაკლეს პოლიტიკური რეჟიმი თვისობრივად ახალი მოვლენა იყო. მისი მმართველი ელიტის ეკონომიკური კეთილდღეობის საფუძველს უკვე არ წარმოადგენდა იმდენად მინათმფლობელობა, რამდენადაც ვაჭრობა და ეს გარემოება მის საგარეო პოლიტიკაზეც ახდენდა გავლენას. შესაბამისად, ინტენსიური კოლხურ-ჰერაკლესური სავაჭრო კონტაქტები ელინისტურ ხანაში კარგ პოლიტიკურ ურთიერთობასაც გულისხმობს.

დასრულდა. ასეთ ძალად კი – ძვ.წ. III-III სს. მანძილზე აქ, პირველ რიგში, სწორედ კოლხეთი უნდა მოიაზრებოდეს და შესაბამისად, სწორედ ის უნდა იგულისხმებოდეს ტექსტში მოხსენებულ „სამეფო“-ში.

აქედან გამომდინარე, მოვლენების მსვლელობა დაახლოებით შემდეგნაირი წარმოგვიდგენია: ძვ.წ. IV-III სს. მიჯნაზე კოლხეთის სამეფოში ხდება ჩვენთვის გაურკვეველ, საკმაოდ დრამატულ მოვლენათა მთელი სერია. შესაძლოა, ადგილი ჰქონდა როგორც შიდა კონფლიქტს, ასევე გარე აგრესიას, ან სამოქალაქო ომში მონაწილე ზოგიერთი მხარე საგარეო დახმარებითაც სარგებლობდა.¹ ეშერის დასახლება აღებულ იქნა ჩრდილოეთიდან შემოჭრილი მტრების მიერ. სავარაუდოდ, ეს უნდა ყოფილიყო ან სტეპების მომთაბარეები, ან საზღვაო მეკობრეობით ცნობილი სხვა ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიის ტომები: ჰენიოხები, აქაელები და სხვ. (მათ წინააღმდეგ ჩატარებულ სამხედრო ოპერაციაში საზღვაო ძალების აქტიური გამოყენება, ალბათ მეტყველებს ამ უკანასკნელთა სასარგებლოდ). უშუალო საფრთხე ემუქრებოდა ახლომდებარე ქ. დიოსკურიასაც, თუმცა ის, როგორც ჩანს ამჟამად გადარჩა. საპასუხოდ, მოკავშირე ჰერაკლის ძლიერი ფლოტის დახმარებით, ჩატარებულ იქნა სადესანტო ოპერაცია. ეშერაზე კონტროლი აღდგენილ იქნა, რის სამახსოვრადაც ერთ ან რამდენიმე საჯარო თავშეყრის ადგილზე დადგმულ იქნა სამახსოვრო სტელები.

კოლხეთის სახელმწიფოსთან დაკავშირებული ამ ვერსიის ერთ-ერთ სანინაალმდეგო არგუმენტად შეიძლება განვიხილოთ ის ფაქტი, რომ ხსენებული სტელა იდგა თავის ადგილზე ძვ.წ. II ს. I ნახევარშიც, როდესაც ეს მხარე ოკუპირებული იყო მითრიდატეს მიერ და ეშერაშიც მისი გარნიზონი იმყოფებოდა. მაგრამ აქ გასათვალისწინებელია რომ უწინდელი, ადგილობრივი სახელმწიფოებრიობის ყველა ძეგლის განადგურება არ უნდა ყოფილიყო მითრიდატეს ინტერესებში. მიუხედავად იმისა, რომ მან კოლხეთი ძალის გამოყენებით დაიპყრო და აქ დიდი პოპულარობით არ სარგებლობდა, ის, პომპეუს ტროგოსის თანახმად აცხადებდა, რომ ამ ქვეყანას დაეუფლა რაღაც ანდერძის საფუძველზე² და შესაბამისად, შეძლებისდაგვარად უნდა მოქცეულიყო, როგორც

¹ კერძოდ, ზოგიერთი ვერსიის თანახმად, აფხაზეთის ტერიტორიაზე დაახლოებით ამ დროს არქეოლოგიური მონაცემებით დასტურდება მეოტთა მნიშვნელოვანი სამხედრო კონტინგენტის დასწრების კვალი (**М. Ф. Высокий**. Греческая колонизация Восточного Причерноморья: итоги и перспективы исследования. – *Проблемы истории, филологии и культуры*. Вып. XIV. М.-Магнитогорск, 2004, გვ. 405), ხოლო ამის პარალელურად – ჯანტუხ-ლარილარის რეგიონში მცხოვრები სვანური ტომების ექსპანსია ჩრდილო-დასავლეთის მიმართულებით (**А. Скаков, А. Джопуа**. Древнейшие погребения Джантухского могильника – *Историко-археологический альманах*. Вып. 9. Армавир-Краснодар-М., 2009, გვ. 17-27).

² **Помпей Трог**. Введение к Филипповским историям, – წგნ.: **В. В. Латышев**. Известия древних писателей, греческих и латинских, о Скифии и Кавказе. Т. 2. СПб, 1890, გვ. 63.

ადგილობრივი მმართველი დინასტიის მემკვიდრე.

კიდევ ერთი საკითხი, რომელიც ინვევს ზემოთ თქმულის შუქზე ჩვენ ინტერესს ინვევს დიოსკურიის ბერძნული თემის შესაძლო პოზიციაა ამ მოვლენების დროს. მოგეხსენებათ, რომ ადრეელინისტური ხანა – ბერძნული სამყაროს აქტივიზაციისა და პანელინური იდეის გაძლიერების ეპოქაა. თუ მივიღებთ იმ ფაქტს, რომ ბერძნული ქალაქი ჰერაკლეა ეხმარებოდა კოლხეთს, უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ ჰერაკლეა შავ ზღვაზე ერთგვარ გამონაკლისს წარმოადგენდა. ის იყო დორიული ქალაქი მეგარას კოლონია, მაშინ როცა დიოსკურია (ისევე, როგორც თითქმის ყველა ბერძნული კოლონია, რომლებითაც სავსე იყო შავიზღვისპირეთი) დაარსა იონურმა მილეტმა. მართალია, ელინთა ორი განშტოების – დორიელებისა და იონელების დაპირისპირება, ადრეელინისტურ ხანაში ძველებურად აქტუალური უკვე არ იყო, მაგრამ მთლიანად ამ ფაქტორის იგნორირებაც სწორი არ იქნებოდა. კერძოდ, ჰერაკლეა საკმაოდ სერიოზულ მეტოქეობას უწევდა ბოსფორის სამეფოს, რომელიც ბატონობდა ჩრდილო-აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთში. ევმელის დროს (310-304წწ.) ბოსფორის სამეფო წარმატებით ებრძვის მეკობრეობას შავ ზღვაზე. ის მნიშვნელოვნად ფართოვდება, ძლიერდება და არც მალავს თავის მიზანს – გაბატონებას მთელ შავიზღვისპირეთში.¹

ეს გეგმები, ცხადია არამართო ამკარა გამონწვევას წარმოადგენდა ჰერაკლესა ჰეგემონიისთვის შავ ზღვაზე, არამედ პირდაპირ საფრთხეს ქმნიდა კოლხეთისთვისაც. ამ დროს, მილეტური წარმომოხობის შავიზღვისპირა ბერძნული კოლონიები უთუოდ განიხილებოდა ევმელის მიერ, როგორც პოტენციური მოკავშირეები და მათშიც, ცხადია მოსალოდნელი იყო პრობოსფორულად განწყობილი პოლიტიკური ძალების გააქტიურება. კოლხეთის პირობებში კი ეს ნიშნავდა სეპარატისტულ მოძრაობას ზღვისპირა ქალაქებში.² ევმელის მოულოდნელმა სიკვდილმა ბოლო მოუღო მის ფართო ექსპანსიონისტურ გეგმებს. მისი შვილი და მემკვიდრე სპარტოკ III (304-284წწ.) თუმცა არ იზიარებდა თავისი მამის გრანდიოზულ გეგმებს მთელ შავიზღვისპირეთთან დაკავშირებით, მაგრამ თავისი სამეფოს გაძლიერებაზე სათანადოდ ზღუნავდა. სწორედ მის დროს, სავარაუდოდ, უნდა ჰქონოდა ადგილი აღნიშნულ მოვლენებს ეშერაში. სავსებით შესაძლებელია, რომ ის აგრძელებდა თავისი მომხრე ძალების მხარდაჭერას ახლომდებარე რეგიონებში მაინც.

¹ В. Ф. Гайдукевич. Боспорское царство. М.-Л., 1949, გვ. 73-75.

² იმის დასტურს, რომ ანტიკოლხურ, სეპარატისტულ განწყობილებას ელინისტურ ხანაში ადგილი სწორედ დიოსკურიაში ჰქონდა (შესაძლოა, ფაზისისგან განსხვავებით) მკვლევარები ხედავენ თუნდაც მითრიდატეს მიერ კოლხეთის დაპყრობასთან დაკავშირებულ მოვლენებში (ძვ.წ. II-III სს. მიჯნაზე). მაშინ დიოსკურიაში, სავარაუდოდ – დამპყრობელთა მხარდაჭერის საფასურად, მიიღო მითრიდატესგან გარკვეული პრივილეგიები (იხ. Г. Лордкипанидзе. К истории древней Колхиды. Тб., 1970, გვ. 19).

ყოველ შემთხვევაში, იმ რეგიონში, საიდანაც უნდა მოსულიყო ემერაში შემოჭრილი ძალა (ანუ, ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში) ბოსფორის პოლიტიკური გავლენა მაშინ მნიშვნელოვნად გაძლიერებული იყო და ძნელი წარმოსადგენია, რომ ადგილობრივი ტომები განახორციელებდნენ ფართომასშტაბიან ექსპანსიას უცხო ქვეყანაში მისი აშკარა, თუ ფარული მხარდაჭერის გარეშე. თავის მხრივ, კოლხთა მეფეებიც, თავიანთი ძლიერების დროს, ასევე უთუოდ განიხილავდნენ ამავე რეგიონის გარკვეულ ნაწილს თავისი ინტერესებისა და გავლენის სფეროდ და აქ კონკურენციას უწევდნენ ბოსფორის მმართველებს. ყოველივე ზემოთქმული მაინც არ ნიშნავს იმას, რომ ადგილი ჰქონდა ბოსფორელთა აშკარა, ფართომასშტაბიან შეჭრას კოლხეთში (ამ შემთხვევაში, ალბათ, დარჩებოდა რაღაც მონაცემები წერილობით წყაროებში), მაგრამ ბოლოს და ბოლოს, ის, რასაც დღეს „ჰიბრიდულ ომს“ ეძახიან, მხოლოდ თანამედროვე რუსეთის გამოგონებას არ წარმოადგენს. შესაძლოა, კოლხეთის ცენტრალური ხელისუფლების მიერ სისუსტის გამოვლენისა და ემერაში მისი დამარცხების შემთხვევაში, ბოსფორის მმართველი მართლაც მზად იყო გადამწყვეტი ზომების გასატარებლად, მაგრამ, რადგან ასე არ მომხდარა, შეიკავა თავი სერიოზული ომისგან.

კოლხეთის სამეფომ, როგორც ჩანს, ასე თუ ისე გადალახა ადრეელინისტური ეპოქის კრიზისი, თუმცა მისი ძლიერების ხანა წარსულს ჩაბარდა. მომდევნო ეპოქის წერილობით წყაროებში ის მოიხსენიება, როგორც მეტნაკლებად ერთიანი, მაგრამ ნაკლებად ცენტრალიზებული სახელმწიფო, სადაც მეფის ძალაუფლებას „სკეპტუქები“ ზღუდავდნენ.¹ თავის მხრივ, ბოსფორის სამეფოც მალე კარგავს ევმელისა და სპარტოკის დროინდელ ძლევამოსილებას და გააქტიურებულ „ბარბაროსთა“ მზარდ ზეწოლას განიცდის. გვიანელინისტურ ხანაში ამ ორ სახელმწიფოს, როგორც ჩანს, ერთმანეთთან კონკურენციისთვის არ სცალიათ. ძვ.წ. III. დამლევს კი ორივე ის დაპყრობილ იქნა გაძლიერებული პონტოს იმპერიის მიერ.

ამრიგად, „ემერის ფირფიტა“, თავისი დღევანდელი მდგომარეობის მიუხედავად, წარმოადგენს ანტიკური კულტურის საინტერესო ძეგლს და ქმნის საფუძველს მრავალი საინტერესო ჰიპოთეზისთვის. იმავე პერიოდის ძალიან მსგავსი, ბერძნულწარწერიანი სტელის აღმოჩენა ვანში, ანტიკურ კოლხეთში ამ ტიპის ძეგლების დადგმის ტრადიციის არსებობას მოწმობს.

¹ მ. ინაძე. ძველი კოლხეთის საზოგადოება, გვ. 271-272.

NODAR BERULAVA¹

**A MONUMENT OF POLITICAL HISTORY OF ANCIENT PERIOD
FROM VILLAGE ESHERA**

In 1975 during excavations of ancient fortress in Eshera (Abkhazia) there were found splinters of the bronze slab with some Greek text with information about war-expansion of sealand fortress. Navy forces and land armies had taken part in the war.. The city Heraclea of Pont is mentioned in the text. Maybe the town had participated in war..Researching of stylistic peculiarities of the acad. T. Kauhchishvili defined that it was composed in the 3rd century B.C. in perfect Greek. Bronze from which the plate was created has chemical structure natural for these places. Using the date researched by T. Kauhchishvili, M. Inadze tried to define participants of the conflict. The kingdom of Pont was the main participant. The kingdom began to show foreign – policy activities in the region the third centuries B. C. Using the date the autor of the scientific article gives his own version of there events.

¹ **Nodar Berulava** – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ოთარ გოგოლიშვილი¹

ბათუმში რუს ხალხოსანთა მოღვაწეობის ისტორიიდან

XIX საუკუნის 80-იანი წლებიდან დაიწყო ხალხოსნების იდეური გა-
დაგვარება და გადასვლა ლიბერალიზმის ბანაკში. მათ უარყვეს თვითმ-
პყრობელობის წინააღმდეგ ბრძოლა, დაადგინენ ცარიზმთან თანამშრომ-
ლობის გზას და მეფის მთავრობის „წყალობით“ სცადეს მშრომელთა მძიმე
მდგომარეობის „გაუმჯობესება“. ამ მხრივ მნიშვნელოვანი იყო ხალხოსნური
მიმართულების ქართული ჟურნალ „იმედი“-ს გულუბრყვილო განცხადება:
„იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ იმპერატორი ალექსანდრე მესამე შელავათს
მისცემს თავის ხალხს, ცრემლს შეუშრობს, იმედს გაუმართლებს“.²

ხალხოსნების ასეთი ევოლუცია იყო რუსეთის იმპერიაში კაპიტა-
ლისტურ ურთიერთობათა განვითარების კანონზომიერი შედეგი. სხვა-
ნაირად არც შეიძლებოდა. მაგრამ მოგვიანებით, ხალხოსნების გადაგვა-
რებაში გარკვეული როლი შეასრულა ცარიზმის რეპრესიებმაც, რამაც
გული გაუტეხა წვრილ-ბურჟუაზიულ ინტელიგენტ რევოლუციონერებს,
„დაარწმუნა ცარიზმის სიმტკიცეში“ და ხელი ააღებინა ბრძოლაზე.
მხოლოდ უმცირესობამ თანდათან შეიგნო, რომ თავგანწირულ რევო-
ლუციონერთა ბრუტანული, პროპაგანდული და ტერორისტული ბრძოლის
გზას, ცალკეულ წარმატებათა მიუხედავად, ვერ მოიტანს გამარჯვებას,
რომ საჭიროა სტრატეგიისა და ტაქტიკის ძირეული შეცვლა, კერძოდ,
პლორეტარიატის ამხედრება და ბრძოლაში ჩაბმა. ამიტომ უკვე 80-იან
წლებში მათ მიაშურეს სამრეწველო ცენტრებს, დაიწყეს დაკავშირება
ფაბრიკა-ქარხნების მუშებთან, წრეების შექმნა და ბრძოლისათვის
მომზადება. ამის საუკეთესო დადასტურება იყო თედორე გუზენკოსა და
პეტრე შაფრანოვის საქმიანობა საქართველოში, კერძოდ, თბილისსა და
ბათუმში.

ქართველ ხალხოსანთა მოღვაწეობა მეცნიერულ ლიტერატურაში
შედარებით კარგადაა შესწავლილი (ა. კიკვიძე, ზ. შველიძე). ისტორი-
კოსებს ყურადღებიდან არც მათი ბათუმში განეული საქმიანობა გამორ-

¹ *ოთარ გოგოლიშვილი* – ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, ბა-
თუმის შოთა რუსთაველის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ჟურნ. „იმედი“. №2, 1881, გვ. 3-4.

ჩენიათ (ვლ. სიჭინავას), მაგრამ რუსი ხალხოსნების (თ. გუზენკო, პ. შაფრანოვი) რევოლუციური მოღვაწეობა ჩვენს ქალაქში საზოგადოებისათვის თითქმის უცნობია. ეს მაშინ, როცა საქართველოს ცენტრალურ სახელმწიფო ისტორიულ არქივში მათზე დაცულია საგულისხმო საბუთები, რომელთა ნაწილი დოც. შ. ცაგარეიშვილმა გამოაქვეყნა კიდეც.¹

ამ მასალებით აქტიურ პიროვნებად მოჩანს თედორე ანდრიას ძე გუზენკო. საქართველოში იგი 1887 წელს ჩამოვიდა დონის როსტოვიდან და 15 აპრილს ამიერკავკასიის რკინიგზის მთავარ სახელოსნოში ხარატად დაინყო მუშაობა. მასთან ერთად თბილისში ჩამოვიდა აგრეთვე მისი ტაგანროგელი მეგობარი პეტრე მიხეილის ძე შაფრანოვი.

თ. გუზენკომ მაშინვე სცადა თბილისელ მუშებთან დაკავშირება, შექმნა წრეც, რომელიც ათამდე წევრისაგან შედგებოდა. წრეს გააჩნდა რვა მუხლიანი საკუთარი პროგრამა „მუშათა კავშირის“ სახელწოდებით. წრის მიზანი იყო მუშათა თვითგანვითარება და „უფრო დიდი წრის შექმნა მუშათა რევოლუციურ მომზადების მიზნით“. ამიტომ სხდომებზე წრის წევრები ეცნობოდნენ მუშათა საკითხისადმი მიძღვნილ ნაწარმოებებს, რევოლუციური ხასიათის ბროშურებს და სხვ. არსებული წყობილების წინააღმდეგ მგზნებარე მოწოდებებით გამოდიოდა თვით თ. გუზენკო. საგულისხმოა, რომ წრემ კავშირი დაამყარა დონის როსტოვში არსებულ მუშათა ასეთსავე წრესთან, რომელსაც უგზავნიდნენ ხელფასის სამ პროცენტს. თვით თ. გუზენკოს „როგორც წრის ხელმძღვანელს“ იქ 20 მანეთი გადაუგზავნია.²

თ. გუზენკოს უცდია მუშათა მოძრაობასთან დაკავშირება, რაც განსაკუთრებით საგულისხმოა. ცდას უკვალოდ არ ჩაუვლია. იმავე წლის ივნისში ამიერკავკასიის რკინიგზის სახელოსნოების სახარატო სამაქროს მუშებმა მოაწყვეს გაფიცვა, რომელიც შედარებით ორგანიზებულობით ხასიათდებოდა. თბილისის გუბერნატორის მოწმობით, მათ შემდეგი მოთხოვნები წარმოუდგინეს რკინიგზის ადმინისტრაციას: „ა) დაითხოვონ ხსენებული სახელოსნოების უფროსი და მისი თანაშემწე, ბ) დაითხოვონ რკინიგზის ჟანდარმთა სამმართველოს რიგითი მსახურნი და გ) რკინიგზის ადმინისტრაციამ მომავლისათვის წესად გაიხადოს, რომ მუშების დათხოვნა ხდებოდეს ყველა ხელოსნის თანხმობით“.³ მართალია, გაფიცვა უშედეგოდ დამთავრდა, მაგრამ მას მაინც გარკვეული მნიშვნელობა ჰქონდა მუშათა კლასობრივი თვითშეგნების ამაღლებისათვის.

თ. გუზენკოს წრეს დიდხანს არ უარსებია. მართალია, იგი იცავდა კონსპირაციას (მიმონერისთვის ჰქონდა საიდუმლო შრიფტიც),⁴ მაგრამ

¹ შ. ცაგარეიშვილი. ხალხოსნები საქართველოში, – „საისტორიო მოამბე“. ტ. IX. თბ., 1956, გვ. 20-24.

² საქართველოს ცენტრალური სახელმწიფო ისტორიული არქივი. ფ. 7, ს. 76, ფურც. 196-198 (შემდგომში – სცსია).

³ სცსია. ფ. 31, ს. 619, ფურც. 56.

⁴ საიდუმლო შრიფტს ქართველი ხალხოსნები ხმარობდნენ ჯერ კიდევ XIX სა-

პოლიციას მაინც საკმაო მასალა დაუგროვდა მისი საქმიანობის შესახებ. 1888 წლის 17 აგვისტოს გასცეს ორდერი თ. გუზენკოს დაპატიმრების შესახებაც, მაგრამ მის კვალს ვერ მიაგნეს. მხოლოდ მოგვიანებით გაირკვა, რომ თ. გუზენკო და პ. შაფრანოვი 23 ივლისს გაემგზავრნენ ბათუმში სადაც ალფრატერის მექანიკურ ქარხანაში დაუწყიათ მუშაობა. ამიტომ 10 სექტემბერს ჟანდარნთა სამმართველომ ბათუმის განყოფილებას აცნობა თ. გუზენკოს მოძებნის, ჩხრეკისა და დაპატიმრების შესახებ. „ჩამორთმეულ მასალებთან ერთად იგი თბილისში უნდა გადაეგზავნათ“. სხვათა შორის, თ. გუზენკოს დაპატიმრებას ჟანდარმერია სასწრაფო საქმედ თვლიდა. მიმართვაში პირდაპირ იყო ნათქვამი: „ნარმატების ინტერესებისათვის... გადადეთ საქმესთან დაკავშირებული სხვა პირთა ჩხრეკა და დაპატიმრება“.¹

15 სექტემბერს თ. გუზენკო გაჩხრიკეს. მას უპოვეს „მამხილებელი მასალა“, კერძოდ: 1. ორ ფურცელზე დანერილი პროგრამამუშათა ცენტრალური და ადგილობრივი სალაროების შექმნისა და მათი დანიშნულების, სხვადასხვა ქალაქში არსებულ მუშათა წრეებთან დაკავშირება-გაერთიანების, მუშათა საბრძოლო რაზმების ჩამოყალიბების, წრეში ახალი წევრების მიღების და თვითგანვითარებისთვის მეცადინეობების ორგანიზების შესახებ და სხვა; 2. რევოლუციური ხასიათის სტატიიდან ამონაწერები, რომელიც იწყებოდა სათაურით: „არ ვუღალატებთ პარტია „ნაროდნაია ვოლიას“ ძირითად პრინციპებს“; 3. რევოლუციური და ტენდენციური მიმართულების ლექსები მუშებში გასავრცელებლად; 4. სხვადასხვა სახის საეჭვო წერილები. თ. გუზენკო დააპატიმრეს.

მალე გაჩხრიკეს პ. შაფრანოვიც. მართალია, საქმესთან დაკავშირებული რაიმე საეჭვო ვერ უნახეს, მაგრამ იგი მაინც დააკავეს თბილისში რევოლუციურ მოძრაობაში მონაწილეობისათვის ეჭვიმიტანილ პ. კალოშასათვის გაგზავნილი ერთი „ნართაული“ წერილის საფუძველზე. ორივე დაპატიმრებული თბილისში გადაგზავნეს.

თ. გუზენკოსა და პ. შაფრანოვის ჩამოსვლა ბათუმში არ იყო შემთხვევითი. XIX საუკუნის 80-იან წლებში აქ გაიხსნა ათობით სამრეწველო საწარმო, სადაც რამდენიმე ათასი მუშა იყო დასაქმებული. მეტისმეტად მძიმე ვითარებაში მუშაობდნენ და ცხოვრობდნენ ისინი. ამას თან ერთოდა კოლონიური ჩაგვრის პოლიტიკაც. ამით იქმნებოდა ჯოჯოხეთური პირობები, რაც ბათუმელ პროლეტარიატს არსებული წყობილების წინააღმდეგ საბრძოლველად ამხედრებდა. მაშასადამე, რევოლუციური მუშაობისათვის აქ ხელსაყრელი ნიადაგი არსებობდა და რუსმა ხალხოსნებმაც ამიტომ მოაშურეს ბათუმს. მართალია, მასალებში არაა კონკრეტული მითითება თ. გუზენკოსა და პ. შაფრანოვის მიერ

უკუნის 70-იან წლებში (ვ. სიჭინავა. ერთი ფურცელი..., - გაზ.: „საბჭოთა აჭარა“. №74, 20 აპრილი, 1985).

¹ სცსია. ფ. 7, ს. 76, ფურც. 30-31.

მუშებში განუვლ საქმიანობაზე, მაგრამ ჩამორთმეული დოკუმენტების საფუძველზე კარგად ჩანს მათი ორგანიზატორულ-პროპაგანდისტული მუშაობის კვალი.

პროგრამა, რომელზეც ჩხრეკის ოქმშია ლაპარაკი, სწორედ ბათუმელი მუშებისათვისაა შექმნილი. ჩანს, თ. გუზენკოს უცდია მუშათა წრის ორგანიზება და პროგრამის შედგენით წინასწარ განუსაზღვრავს მისი მიზნები და ამოცანები. ეს პროგრამა კი საინტერესოა თ. გუზენკოს შეხედულებებისა და ბათუმში ჩატარებული მუშაობის ხასიათის გასაცნობად. მართალია, ავტორი არ ლაღატობს პარტია „ნაროდნაია ვოლიას“ ძირითად პრინციპებს, მაგრამ ამის მიუხედავად თ. გუზენკო ორთოდოქსი ხალხოსანი არაა და არც ლიბერალიზმის ქაობში ჩაშვებულა. პირიქით, იგი არ იზიარებდა ხალხოსნების ბრძოლის ადრინდელ საშუალებებს და თვლიდა, რომ „აუცილებელია რევოლუციური მოღვაწეობის ახალი პროგრამის შემუშავება“.¹ თ. გუზენკოს აზრით, ეს მით უფრო დროული იყო, რომ პროვოკატორების გამცემლობის საფუძველზე მთავრობამ დიდი ზიანი მიაყენა რევოლუციურ პარტიას. ამიტომ მას ბათუმში გადაუდგამს პრაქტიკული ნაბიჯები „ახალი პროგრამის“ შესადგენად, რომლის იდეები მას უდაოდ უნდა ექადაგა ალფრატერის მექანიკური ქარხნის მუშებს შორის.

თ. გუზენკოს პირველად უცდია ბათუმელ მუშებში რევოლუციური ლექს-სიმღერების გავრცელება (სხვანაირად გაუგებარი იქნებოდა მის საქმეებში მათი აღმოჩენა). საბუთებში დასახელებულია სულ ექვსი ლექსი. აქედან სათაურით მხოლოდ ორია მოხსენიებული: „რუს მებრძოლს“ „მუშის“ ხელმოწერით და „სამინელი დღე“ (ხელმოწერა), რომელიც მიძღვნილია მეფეზე თავდასხმის მონაწილეებისადმი. პირველი, როგორც დოკუმენტშია აღნიშნული, „მთლიანად რევოლუციური ხასიათისა“ ყოფილა, დანარჩენი ლექსების კი საბუთში მხოლოდ პირველი სტრიქონებია მოტანილი, რამაც გაართულა მათი სათაურისა და ავტორის ვინაობის დადგენა.

დაპატიმრებულთა საქმის ძიება გაჭიანურდა. დაკითხვებზე თ. გუზენკო ცდილობდა კვალის დაფარვას, არ თვლიდა თავს დამნაშავედ, მაგრამ მოკვლეული მასალების საფუძველზე აშკარად ჩანდა მისი და პ. შაფრანოვის „ანტისახელმწიფოებრივი საქმიანობა“. ამიტომ 1889წ. 30 ოქტომბერს პოლიციის დეპარტამენტმა მათ გასამართლების გარეშე მიუსაჯა პატიმრობა თითო წლით იზოლირებულ საკნებში, ხოლო სასჯელის მოხდის შემდეგ გადასახლება სამშობლოში ორ-ორი წლით პოლიციის ზედამხედველობი ქვეშ.²

ასეთია ბათუმში თ. გუზენკოსა და პ. შაფრანოვის მოღვაწეობის სქემატური სურათი,³ რაც საინტერესო ფურცელია თვითმპყრობელობის

¹ სცსია. ფ. 7, ს. 76, ფურც. 32

² სცსია. ფ. 7, ს. 76, ფურც, 509.

³ თ. გუზენკოსა და პ. შაფრანოვის შემდეგ, XIX საუკუნის 90-იან წლებში, ბათუმში

წინააღმდეგ ქართველი და რუსი საბრძოლო თანამეგობრობის ისტორიაში. იგი საყურადღებოა აგრეთვე ჩვენი ქალაქის მუშათა მოძრაობის ისტორიის ადრეული პერიოდის გაშუქებისათვის – ნათელი მოეფინა XIX საუკუნის 80-იანი წლების რევოლუციურ მუშაობას, რომლის შესახებ თითქმის არაფერი იყო ცნობილი.

OTAR GOGOLISHVILI¹

**FROM THE HISTORY OF
RUSSIAN NARODNIKS ACTIVITIES IN BATUMI**

This article is about folk organization in Batumi, which has great contribution in activating revolutionary movement in Batumi. It is mentioned that there were quite a strong Narodnik organization in Batumi in 90s of 19th century members of which were revolutionary Narodnik people from Russia. They established an illegal organization, a newspaper, a print shop and arranged anti-government strikes. Government was looking for their trail for a long time, but could not find it. At last they were arrested and illegal print shop was closed.

მოღვაწეობდა აგრეთვე ხალხოსანი ივანე ანტონის ძე გერვასი, რომელიც მასთან შეკრებილ მუშებს უკითხავდა ლექციებს „რუსეთის რევოლუციონერთა ბრძოლის შესახებ“. ამ დროს ბათუმში ვრცელდებოდა მარქსისტული იდეები. ალბათ, ამიტომ მუშებს სულ არ მოსწონდათ მისი „ვხოჟდენიე ვ ნაროდ“ (ბათუმის სახელმწიფო მუზეუმის არქივი. ფ. 5, ს. 27, ფურც. 1-2).

¹ **Otar Gogolishvili** – Doctor of Historical Sciences, Professor, Batumi Shota Rustaveli State University.

ი ს ტ ო რ ი ა , ა რ ქ ე ო ლ ო გ ი ა , ე თ ნ ო ლ ო გ ი ა

მანანა კუპრავა¹

ყულანურხვას სამაროვნის აღჩარკინის ხანის
ბრინჯაოს ბრავირაბული ცულაბი და მათი
დათარღების საკითხი

თანამედროვე აფხაზეთის ტერიტორიაზე აღმოჩენილია კოლხური კულტურის ადრერკინის ხანის ხანის არაერთი სამაროვანი. სპეციალურ ლიტერატურაში კარგადაა ცნობილი ისეთი ნეკროპოლები როგორებიცაა: ყულანურხვა,² გუადიხუ,³ კრასნი მაიაკი (ნითელი შუქურა),⁴ მერხეული,⁵ ჯანტუხი,⁶ ფიჩორი⁷ და სხვ.

ყულანურხვას სამაროვანი მდებარეობს აფხაზეთში, გუდაუთის რაიონში, ამავე სახელწოდების სოფელში. ის აღმოჩნდა ბუნებრივი ბორცვის „აღყრას“ სამხრეთ-აღმოსავლეთ ნაწილში. გათხრებს ხელმძღვანელობდა ცნობილი აფხაზი არქეოლოგი მიხეილ თრაფში, რომელმაც ძეგლის აღმოჩენის ადგილზე სულ 400 მ.² გათხარა. გამოვლენილი იქნა 12 სამარხი, რომლებიც მიწის თანამედროვე ზედაპირიდან 15-35 სმ. სიღრმეზე მდებარეობდნენ. ბრინჯაოს სამი გრაფიკული დეკორით შემ-

¹ მანანა კუპრავა – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოსუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² М. М. Трапш. Памятники эпохи бронзы и раннего железа в Абхазии. – М. М. Трапш. Труды. Т. I. Сухуми, 1970, გვ. 87-168, 168, ნახ. 1-10, ტაბ. I-VI.

³ М. М. Трапш. Культура населения Сухуми в эпоху бронзы и раннего железа. – М. М. Трапш. Труды. Т. II. Сухуми, 1969, გვ. 17-78, ნახ. 1-21, ტაბ. I-V.

⁴ М. М. Трапш. Культура населения., გვ. 78-208, ნახ. 23-31, ტაბ. VI-XXVII.

⁵ მ. ბარამიძე. მერხეულის სამაროვანი. თბ., 1977.

⁶ Г. К. Шамба. Раскопки древних памятников Абхазии, Сухуми, 1984, გვ. 21-25, 28-47; Г. К. Шамба, С. М. Шамба. Археологические памятники верховья реки Галидзга (Джантух). Сухуми, 1990.

⁷ М. В. Барамидзе. Исследования в с. Пичори. – Археологические открытия 1982 года. М., 1984, გვ. 421; М. В. Барамидзе, Т. Э. Чигошвили, Г. Т. Квирквелия, Л. В. Джибладзе, Г. П. Хубутиа. Основные итоги работ археологической экспедиции Абхазии. – Полевые археологические исследования в 1982 году. Тб., გვ. 43-44; მ. ბარამიძე. აღმოსავლეთ შავიზღვისპირეთის ძვ. წ. II-I ათასწლეულის პირველი ნახევარში (ძირითადი პრობლემები). ავტორეფერატი დისერტაციისა, წარდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 1998, გვ. 5.

კული კოლხური ცული აღმოჩენილია ყულანურხვის სამაროვანის №1 ორმოსამარხში. სამარხი მიწის ზედაპირიდან 20-30 სმ-ის სიღრმეზე იყო განთავსებული. მისი სიგანე 80 სმ-ია. სამარხში აღმოჩნდა მამაკაცის ჩონჩხი, რომელიც ზურგზე იწვა გამოლტილად, ხოლო თავის ქალა 50 (სამხრეთ-აღმოსავლეთი) მხარისკენ იყო მიქცეული (ტაბ. 1, 1).

№1 ორმოსამარხში აღმოჩენილი ბრინჯაოს ცულები მიცვალებულის ჩონჩხის შემდეგ ადგილებშია აღმოჩენილი: თავის ქალიდან 20 სანტიმეტრში მარჯვენა მხარეს გამოვლენილია ბრინჯაოს ორი კოლხური ცული და ბრინჯაოს სპირალის ფრაგმენტი. ერთი ცული გრაფიკული დეკორითაა შემკული, ხოლო მეორეს ყუაზე ძაღლის სკულპტურული გამოსახულება აზის (ტაბ. 1, 1). ცულებსა და თავის ქალას შორის აღმოჩნდა ერთი ბრინჯაოს ჭურჭლის ფრაგმენტები და ასევე ბრინჯაოს ბეჭედი სამკუთხოვანი კვეთით (ტაბ. 1, 1). მარჯვენა ხელის მახლობლად ასევე დადასტურდა ბრინჯაოს ტარიანი გრავირებული კოლხური ცულის არსებობა (ტაბ. 1, 1). ჩონჩხის მარცხენა მკლავთან ორი ბრინჯაოს ცული იქნა მოპოვებული (ტაბ. 1, 1). კოლხური ბრინჯაოს ეს ცულები ხელოვნების ბრწყინვალე ნიმუშებს წარმოადგენენ (ტაბ. 1, 4-8). ერთი I ტიპის ცული, რომელსაც ბრინჯაოს ტარი აქვს გრაფიკული (ამ შემთხვევაში გეომეტრიული) ორნამენტითაა შემკული (ტაბ. 1, 4). გრაფიკული დეკორით ასევე შემკულია II ტიპის ორი ცული (ტაბ. 1, 5, 7), ხოლო ამავე ტიპის ერთ ცულს კი ყუაზე ძაღლის სკულპტურული გამოსახულება აზის (ტაბ. 1, 6). ერთი I ტიპის ცული კი უორნამენტოა (ტაბ. 1, 8) და როგორც ჩანს, მას პირველ რიგში არა სარიტუალო, არამედ საბრძოლო ან სამეურნეო დანიშნულება უნდა ჰქონოდა.

N 1 სამარხში ასევე შედის სხვა ნივთებიც: კერამიკული ჭურჭლის ორი ფრაგმენტი (ტაბ. 1, 2-3), ზემოთ ხსენებული ბრინჯაოს ერთი ჭურჭლის ფრაგმენტები (ტაბ. 1, ა), ბრინჯაოს დაზიანებული ბეჭდები (ტაბ. 1, ბ-დ), ბრინჯაოს სხავადასხვა ნივთები (ტაბ. 1, ა-დ), ბრინჯაოს მფრინავი ფრინველის ფიგურა თევზისებრი ფორმის საკიდებით (ტაბ. 2, 1), ბრინჯაოს ხელის სამაჯური (ტაბ. 2, 2), ბრინჯაოს ძენკვი (ტაბ. 1, 3), ბრინჯაოს სარტყლის ფრაგმენტი აბზინდითურთ (ტაბ. 2, 4), ბრინჯაოს ხელის სამაჯური ნიბურებიანი ზედაპირით (ტაბ. 2, 5), ბრინჯაოს სამკაულები (ტაბ. 2, 6), სარდიონის (ტაბ. 2, 7), პასტისა (ტაბ. 2, 1) და მიწის მძივები (ტაბ. 2, 9).

ყულანურხვის სამაროვანის გრაფიკული დეკორით შემკული ცულების დათარიღებისათვის დიდი მნიშვნელობა აქვს ამ ტიპის ძეგლების სადღეისოდ არსებულ ქრონოლოგიას. ბრინჯაოს გრავირებული ცულები კოლხური კულტურის მრავალ სამაროვანშია აღმოჩენილი. მაგალითად, ამგვარი ნივთები გვხვდება თლიას სამაროვანის №№ 23⁶, 48 და 52 სამარხებში, რომელთა არსებობის ათვლა იწყება ძვ.წ. XII. შუახანებიდან და, შესაბამისად, ამ დროიდან მაინც ამგვარი დეკორი კოლხეთისათვის უცხო არ უნდა ყოფილიყო.¹ ვ. კოზენკოვას თანახმად, კოლხური კულ-

¹ J. Apakidze. Die Spätbronze- und Frühheisenzeit in West- und Zentralkaukasien.

ტურის ყობანურ ლოკალურ ვარიანტში კი ასეთი დეკორით შემკული ბრინჯაოს ნივთები ძვ.წ. XIII. შუახანებიდან უნდა ჩნდებოდეს,¹ რასაც იზიარებს ა. სკაკოვიც.² ბ. ტეხოვის მიერ თლიას შესახებ გამოქვეყნებულ ნაშრომის თანახმადაც კოლხეთში გრაფიკული დეკორის პირველი გამოჩენა ძვ.წ. II ათასწლეულის დასასრულს უნდა მომხდარიყო.³ ადრე გამოცემულ ნაშრომში კი ლ. ფანცხავა კოლხეთში გრაფიკული დეკორის არსებობის ხანას ძვ. წ. IX ს. მიწურულიდან ძვ.წ. VII ს. დასაწყისამდე ათარიღებდა.⁴ ი. ვორონოვიც კოლხური კულტურის მხატვრული ხელოსნობის ძეგლებს დაახლოებით ამავე თარიღით, კერძოდ კი, ძვ.წ. VIII-VII საუკუნეებით ათარიღებდა.⁵

ბრინჯაოს რკალისებრი ფიბულების აღმოჩენა გრავირებულ ცულებთან თუ სხვა ნაკეთობებთან ერთად ერთმნიშვნელოვნად მიუთითებს იმაზე, რომ ეს ობიექტები კოლხეთში უკვე II ათასწლეულის მიწურულიდან მაინც ფეხმოკიდებულია. ამ მხრივ ფრიად ნიშანდობლივია ის, რომ თლიას სამაროვანზე, რომელიც კოლხური კულტურის ერთ-ერთი ეტალონური ძეგლია, ბრინჯაოს რკალისებრი ფიბულები და ბრინჯაოს გრავირებული ნივთები (კოლხური ცულები, ქინძისთავები, პინცეტები და სხვ.) სწორედ თლია IIA სუბპერიოდში იჩენს თავს, რომელიც დათარიღებულია ძვ.წ. XI ს. II ნახევრით⁶ (ტაბ. 3, 1-15). როგორც ჩანს, მართებულია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ძვ.წ. XI ს. II ნახევარი ყველაზე ოპტიმალური თარიღია, როგორც ჩრდილოეთ, ისე სამხრეთ კავკასიაში გრაფიკული დეკორის გამოჩენის მარკირებისათვის.⁷ უფრო ადრეული დათარიღება კი დღეს არსებული მონაცემების მიხედვით ჯერჯერობით უნდა გამოირიცხოს.

საკუთრივ ყულანურხვას სამაროვნის №1 სამარხი, მისი №5 სამარხისგან განსხვავებით, არც ერთ რკინის ნივთს არ შეიცავს და მთლიანობაში მის არქეოლოგიურ მასალას უფრო არქაული იერი აქვს. გამომდინარე იქიდან, რომ ბრინჯაოს ნივთების გრაფიკული დეკორით შემკობის ხანა განისაზღვრება ძვ.წ. XI-VII საუკუნეებით და №1 სამარხი არ შეი-

Chronologische Studien zur Kolchis-Kultur, 1600-700 v. Chr. – *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*. 24. Rahden/Westf., 2009, გვ. 177.

¹ **В. И. Козенкова.** Культурно-исторические процессы на Северном Кавказе в эпоху поздней бронзы и в раннем железном веке (*узловые проблемы происхождения и развития кобанской культуры*). М., 1996, გვ. 78.

² **А. Ю. Скаков.** Кобано-Колхидские орнаментированные топоры как исторический источник. *Автореферат диссертаций, представленной на соискание ученой степени кандидата исторических наук*. М., 1997, გვ. 11.

³ **Б. В. Техов.** Тлийский могильник. *Комплексы XVI-Xvв. до н.э.* Т. I. Тб., 1980.

⁴ **ლ. ფანცხავა** კოლხური კულტურის მხატვრული ხელოსნობის ძეგლები. თბ., 1988.

⁵ **Ю. Н. Воронов.** Восточное Причерноморье в железном веке. *Вопросы хронологии и интерпретации памятников VIIIв. до н.э. – VIIIв. н.э.* Автореферат диссертаций, представленной на соискание ученой степени доктора исторических наук. М., 1984, გვ. 9.

⁶ **J. Apakidze.** Die Spätbronze- und Früheisenzeit in West- und..., გვ. 65.

⁷ **J. Apakidze.** Die Spätbronze- und Früheisenzeit in West- und..., გვ. 177-178.

ცავს არც ერთ რკინისა თუ სკვითური კულტურისათვის დამახასიათებელ იარაღს, ამ სამარხის შედარებითი ქრონოლოგია უფრო მართებული იქნებოდა განსაზღვრულიყო ძვ.წ. IX-VIII საუკუნეებით და არა ძვ.წ. VIII – ძვ.წ. VIII ს. I ნახევრით, როგორც ეს აქამდე იყო მიღებული.¹ ზოგიერთი ავტორი კი ყულანურხვის სამაროვნისთვის კიდევ უფრო ვიწრო ქრონოლოგიას გვთავაზობს.² ჩვენი აზრით, ამ შემთხვევაში მნიშვნელოვანია ყულანურხვის თითოეული სამარხის დათარიღებას მივედგეთ ინდივიდუალურად. არ არის გამორიცხული, რომ აქ მიცვალებულების დაკრძალვა სხვადასხვა საუკუნეებში მომხდარიყო, მითუმეტეს, რომ ყველაზე ადრეული №№1, 2 და 3 სამარხებია, რომლებიც მხოლოდ კოლხურ მასალას შეიცავს, ხოლო №4 და №5 სამარხები უფრო მოგვიანო ხანისაა. ამ ორ უკანასკნელ სამარხში აღმოჩენილია რკინის ობიექტები და მათ შორის სკვითური კულტურის ცალკეული ნივთებიც, რომლებიც ერთმნიშვნელოვნად უფრო მოგვიანო ხანის არტეფაქტებია.

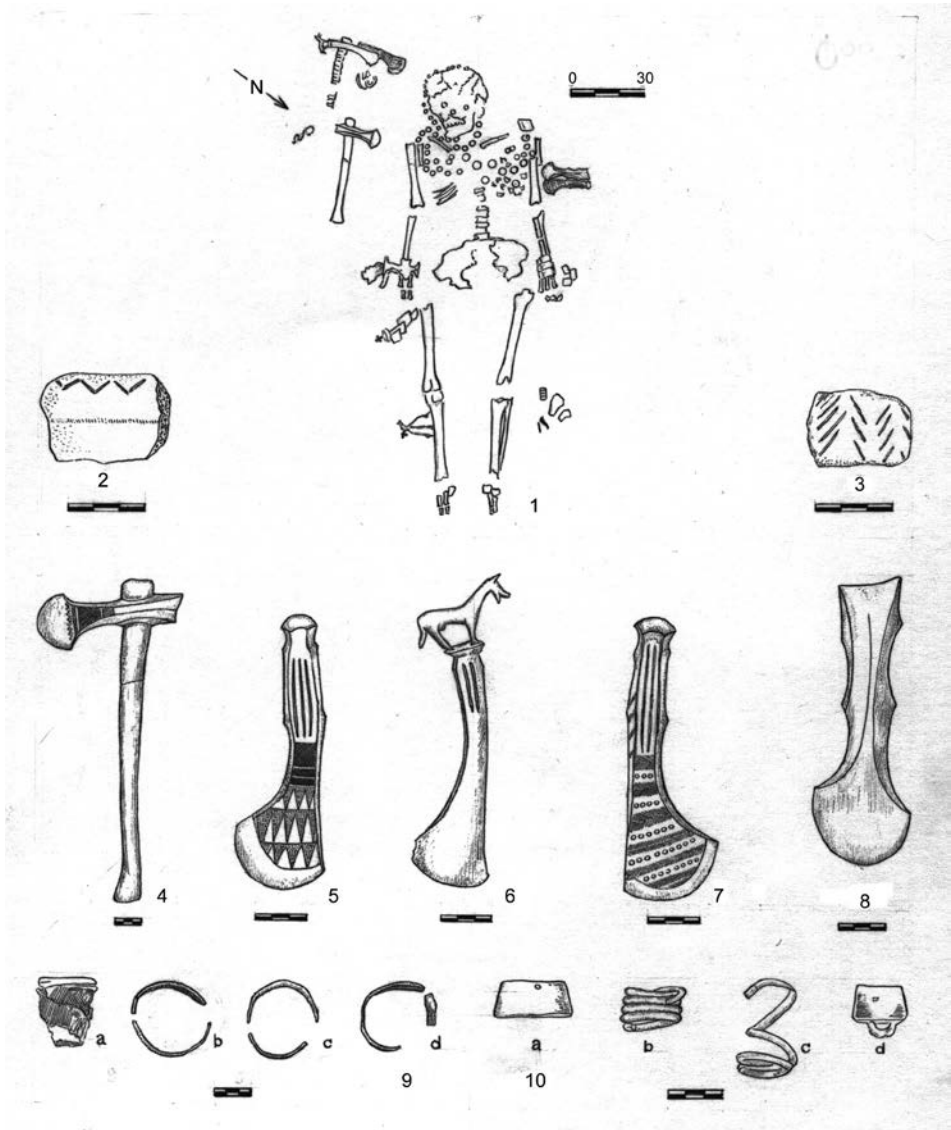
მიუხედავად იმისა, რომ მამაკაცების სამარხებში დადასტურებულია ერთნაირი დაკრძალვის წესები, №4 და №5 სამარხებსა და №1, 2 და 3 სამარხებში აღმოჩენილი მასალები მკვეთრად განსხვავდებიან ერთმანეთისაგან. საგულისხმოა, რომ №4 სამარხში აღმოჩენილია ცხენის ჩონჩხი, რაც კოლხური კულტურისათვის სრულიად უცხო მოვლენაა. იქვეა აღმოჩენილი ცხენის აღკაზმულობაც, კერძოდ, ლაგმისა და საყბურის ნაწილები. №5 სამარხი კი ძირითადად რკინის ნივთებს შეიცავს: ორ ცულს, ერთ სატევარსა და სკვითურ ისრისპირებს. ჩვენი აზრით, ყოველივე ეს, როგორც ზევით აღვნიშნეთ, უნდა მიუთითებდეს დაკრძალვის ორ ფაზაზე ყულანურხვის სამაროვანზე. ადრეული ფაზა უნდა დათარიღდეს ძვ.წ. IX-VIII სს., ხოლო მოგვიანო – ძვ.წ. VII საუკუნითა და ძვ.წ. VII ს. დამდეგით.

ყოველივე ზემოთქმულიდან გამომდინარე, ყულანურხვას სამაროვნის გრაფიკული დეკორით შემკული ცულები უნდა დათარიღდეს ძვ.წ. IX-VIII საუკუნეებით. არ გამოვრიცხავთ №1 სამარხის კიდევ უფრო დაძველების შესაძლებლობასაც. გადაუდებელი ამოცანაა ყულანურხვას თორმეტივე სამარხის მონაპოვრების ერთმანეთთან დაწვრილებითი შედარება და მის საფუძველზე ამ სამაროვნის უფრო ზუსტი თარიღების მიღება.

¹ М. М. Трапш. Памятники эпохи бронзы и раннего железа в Абхазии, გვ. 164.

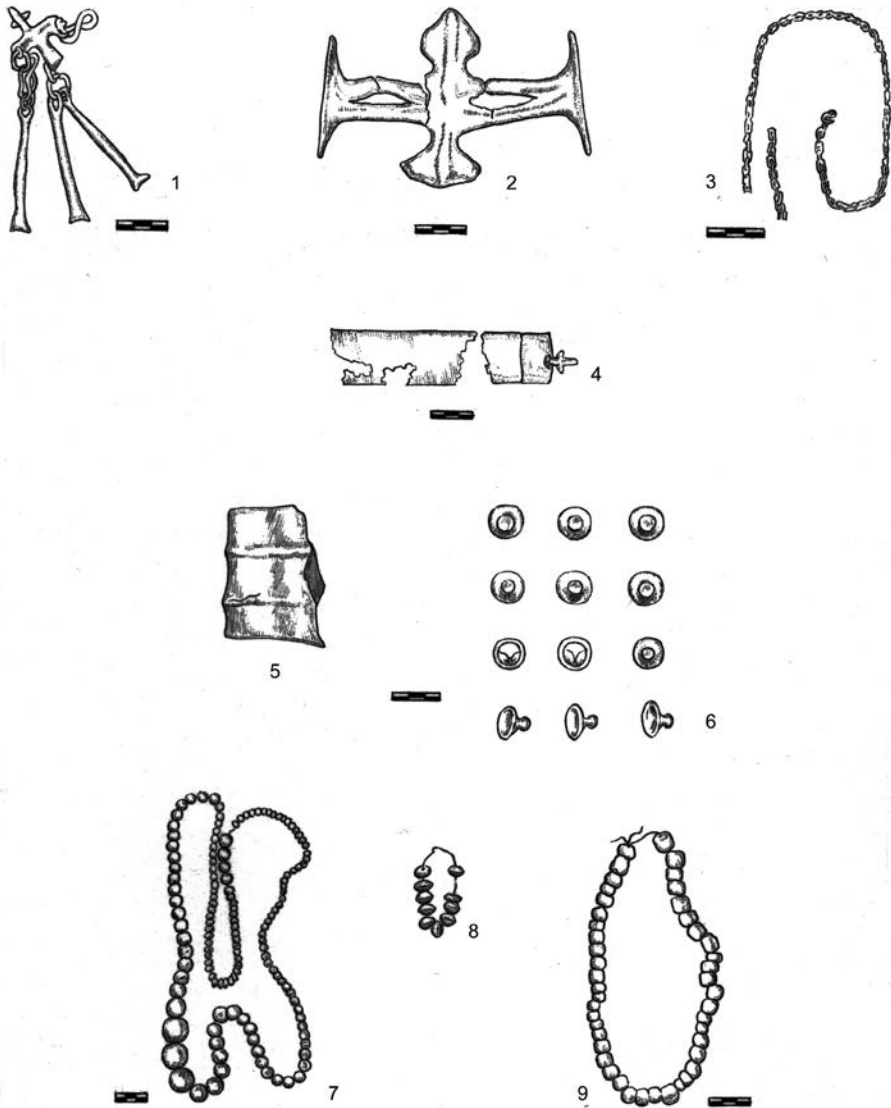
² ი. ვორონოვი, მაგალითად, ამ სამაროვანს მთლიანობაში ძვ.წ. VII-VI საუკუნეებით ათარიღებდა: Ю. Н. Воронов. О хронологических связях киммерийско-скифской и колхидской культуры. – Скифия и Кавказ. Киев, 1980, გვ. 200-218.

ტ ა ბ უ ლ ე ბ ი

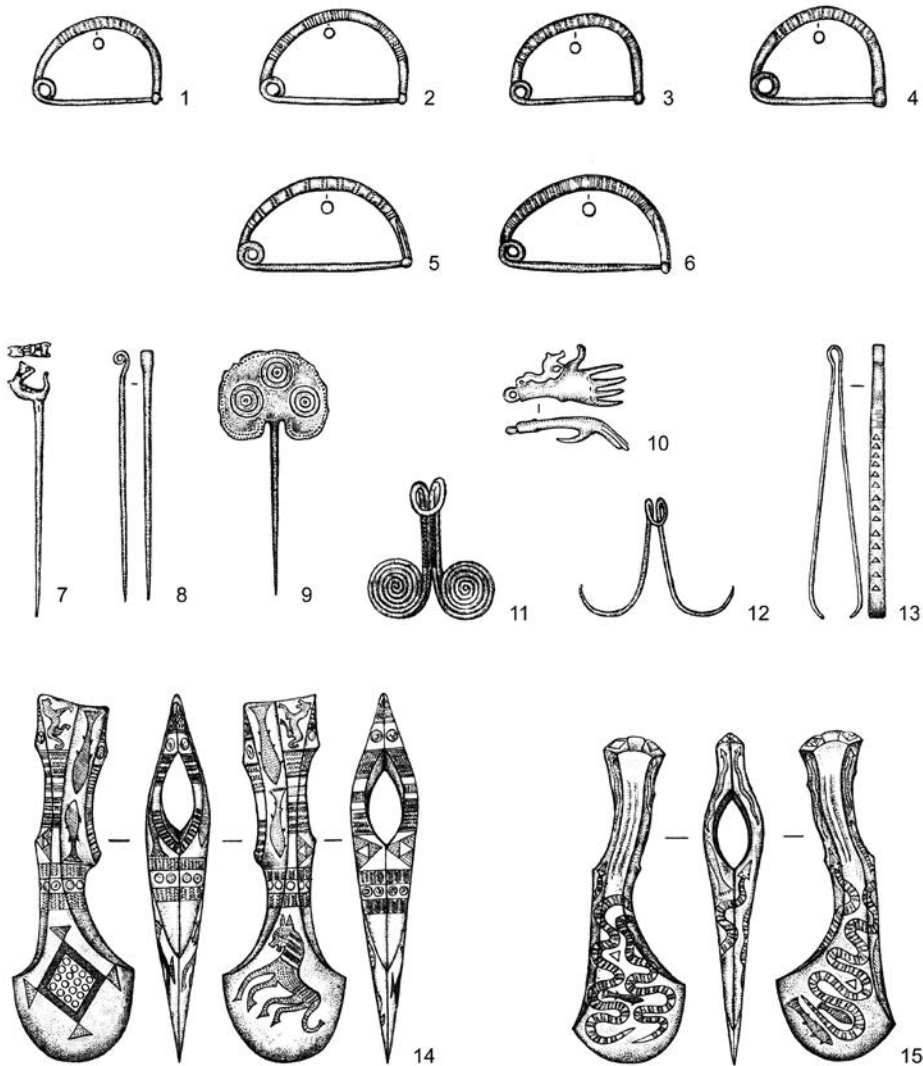
ტაბ. I. ყულანურხვას სამაროვანის №1 სამარხი.

1. მამაკაცის ჩონჩხი; 2-3. კერამიკული ჭურჭლის ფრაგმენტები; 4-8. ბრინჯაოს კოლხური ცულები; 9-10. ბრინჯაოს სხვადასხვა ნივთები (ჯ. აფაქიძის მიხედვით. იხ.: **J. Apakidze**. Die Spätbronze- und Früheisenzeit in West- und Zentralkaukasien. Chronologische Studien zur Kolchis-Kultur, 1600-700 v. Chr. – *Prähistorische Archäologie in Südosteuropa*. 24. Rahden/Westf., 2009, ტაბ. 135).

ტაბ. II. ყულანურხვას სამაროვნის №1 სამარხი.

1-6 ბრინჯაოს ნივთები; 7 სარდიონის მძივები; 8. პასტის მძივები; 9 მინის მძივები (ჯ. აფაქიძის მიხედვით. იხ.: **J. Apakidze**. Die Spätbronze- und Früheisenzeit in West- und Zentralkaukasien..., ტაბ. 136).

ტაბ. III. თლიას სამაროვნის თლია IIA სუბპერიოდის კრებითი ტაბულა.

1-6 ბრინჯაოს რკალისებრი ფიბულები; 7-9 ბრინჯაოს ქინძისთავები; 10. ბრინჯაოს ხელის ფორმის გამოსახულებიანი აბზინდა; 11. ბრინჯაოს ორნამენტირებული დუგმა; 12. ბრინჯაოს ნივთი (კაუჭი?); 13. ბრინჯაოს გრავირებული პინცეტი; 14. ბრინჯაოს I ტიპის გარაფიკული დეკორით შემკული კოლხური ცული; 15. ბრინჯაოს II ტიპის გარაფიკული დეკორით შემკული ცული (ჯ. აფაქიძის მიხედვით. იხ.: **J. Apakidze**. Die Spätbronze- und Früheisenzeit in West- und Zentralkaukasien., ნახ. 65).

**ENGRAVED BRONZE AXES FROM KULANURKHVA EARLY IRON AGE
BURIAL GROUND AND THEIR DATING**

Numbers of burial grounds, belonging to the Early Iron Age Colchis culture are found in the territory of modern Abkhazia. In special literature necropolises such as: Kulanurkhva, Guadikhu, Krasny Mayak (red beacon), Merkheuli, Jantukhi, Pichori and others are well-known. Kulanurkhva burial ground is located in Abkhazia, Gudauta district, the village of the same name. It was found in the south-eastern part of the natural hill named "Adzhra". Excavations were headed by Abkhazian archaeologist Mikhail Trapsh, who dug a total of 400 m.² in the place of discovery and revealed 12 tombstone 15-35 cm depth from the modern surface of the land. Three graphically decorated Colchian bronze axes were found in Kulanurkhva №1 pit-grave.

Kulanurkhva burial ground №1 tomb unlike the tomb #5 does not contain any iron objects and its archaeological material has a more archaic appearance. Since the period of graphical decoration of bronze items comes to the second half of 11th and 7th century BC. and the tomb #1 does not contain any iron or Scythian culture characteristic weapons, the relative chronology of the tomb would be more appropriately determined to 9-11th centuries BC and not by 8th – first half of 7th centuries BC, as earlier has been accepted.

Some authors suggest even more narrow chronology for Kulanurkhva burial ground. In our view, in this case it would be important to approach individually to dating of each tomb. It is possible that the dead were buried in the different centuries, especially speaking of the earliest №№1, 2 and 3 tombs, which contain only Colchian material, and №4 and №5 tombs of the later period. In two latter tombs iron items and objects, belonging to the Scythian culture were found, that are definitely artifacts of the later period.

Although in the men tomb the same funeral rules were revealed, material from №4 and №5 burials and №№1, 2 and 3 tombs significantly differ from one another. It should be noted that in the №4 tomb the skeleton of a horse was found, which is totally foreign to Colchis culture phenomenon. There is also a horse harness, in particular chin-straps and bridle parts. №5 tomb included iron items: two axes, one dagger and Scythian arrowheads. In our view, all of these indicate existence of two phases of funeral on the Kulanurkhva burial ground. The early phase should be dated to 9-8th centuries BC and later to 7th and beginning of the 6th centuries BC. Hence, graphically decorated axes from Kulanurkhva burial ground must be dated to 9-8th centuries BC. We do not exclude the possibility of further aging of the tomb №1. In our opinion more detailed comparison of material from all the 12 tombs of Kulanurkhva burial ground is urgent task, which will create the basis to its more accurate dating.

¹ *Manana Kuprava* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

კობა ოკუჯავა¹

მარიამობის დღესასწაული შავიზღვისპირა ადიღებში

XV საუკუნის მიწურულიდან, როდესაც შავ ზღვაზე საბოლოოდაა გაბატონებული ოსმალეთის იმპერია, კავკასიის ჩრდილო-დასავლეთ ნაწილში ქრისტიანული რელიგიის ნაცვლად თანდათანობით მაჰმადიანობა ვრცელდება, მაგრამ ადიღებში, განსაკუთრებით მაღალ მთიანეთში მცხოვრებ ტომებში, ისლამმა ისევე, როგორც თავის დროზე ქრისტიანობამ, ფესვები ღრმად ვერ გაიდგა და მოსახლეობის ძირითადი ნაწილი არსებითად კვლავ წარმართი რჩებოდა.

წარმართული წეს-ჩვეულებები შავიზღვისპირა ადიღებში 1864 წლის მუჰაჯირობამდის საკმაოდ კარგად იყო შემონახული, გარდა ამისა, შემორჩენილი იყო ქრისტიანობის ელემენტებიც. მრავალი წარმართული რიტუალი და საერთოდ წეს-ჩვეულება სწორედ ქრისტიანობის კვალს ატარებდა. ასე მაგალითად, ადიღებში ცნობილი იყო ღმერთის გამოცხადების დღესასწაული. ამ დროს წარმართები თავისებურად ასრულებდნენ დიდმარხვას, რის შემდეგაც ქრისტიანთა წმინდა კვირის მსგავსად დღესასწაულობდნენ.²

შავიზღვისპირა ადიღებში ქრისტიანული რელიგიისაგან განსაკუთრებით ჯვრის თაყვანისცემა შემორჩა. თუმცა საისტორიო წყაროებში კარგად ჩანს, რომ მათ ჯვრის მნიშვნელობა დავიწყებული ჰქონდათ და მას როგორც კერპს ისე ეთაყვანებოდნენ. ყოველი დიდი წარმართული რიტუალი სწორედ ჯვრის წინ, წმინდა ტყეში სრულდებოდა.³

ადიღებში ერთ-ერთ დიდ დღესასწაულს მარიამობა ეწოდებოდა, მაგრამ XIX საუკუნეში მათ უკვე დავიწყებული ჰქონდათ მისი ვინაობა. ადიღთა წარმოდგენით მარიამი იყო წარმართული პანთეონის მთავარი ღმერთის – თჰამშუოს დედა.⁴

¹ კობა ოკუჯავა – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² კ. ოკუჯავა. შავიზღვისპირა ადიღების წარმართობა. თბ., 2005 გვ.74.

³ კ. ოკუჯავა. შავიზღვისპირა ადიღების წარმართობა, გვ. 77.

⁴ დოკ. №240, «Записка вице-адм. Серебрякова, от 11 декабря 1852 года, №2133», – წგნ.: *Акты, собранные Кавказскою Археографическою Коммисиею. Архив главного управления Наместника Кавказскаго. Напечатан под редакциею председателя*

ღმრთისმშობლის სადიდებლად დღესასწაული წელიწადში რამდენიმეჯერ იმართებოდა: ჯერ ივლისის დამდეგს, შემდეგ აგვისტოს ბოლოს, აგრეთვე სექტემბერში, ოქტომბერში და ნოემბრის დასაწყისში.¹

წარმართი ადილების წარმოდგენით, მარიამ ღმრთისმშობელი მეფუტკრეობის მფარველიც იყო. უ.-ვ.-ე. ტებუ დე მარინის მიერ ჩანერილი ერთ-ერთი ადილური გადმოცემის თანახმად, ოდესღაც მეხმა ფუტკრების სკა გაანადგურა. გადარჩა მხოლოდ ერთი, რომელიც ღმრთისმშობელმა მერისამ ანუ მერიემმა შეიფარა, გადარჩენილმა კი კვლავ გაამრავლა ფუტკარი. სწორედ ამიტომ მიიჩნევდნენ ადილები მარიამ ღმრთისმშობელს ფუტკრების მფარველად. სექტემბრის ერთ-ერთ დღეს, როდესაც მერიემის პატივსაცემად დღესასწაულს აწყობდნენ, ერთმანეთს მხოლოდ თაფლისგან დამზადებულ საჭმელსა და სასმელს თავაზობდნენ. „არაფერია გასაკვირი, ჩერქეზებმა, რომელთა ქვეყანაშიც თაფლი ძირითადი საკვები იყო, ფუტკარს რომ საკუთარი მფარველი მიუჩინეს“.²

მსგავსი ცნობა გააჩნია ლ. ლიულესაც: „ჩერქეზები პატივს მიაგებდნენ დიდი ღმერთის დედას, მეფუტკრეობის მფარველს, რომელსაც მერიემ ეწოდებოდა. უეჭველია, ეს არის იგივე მარიამი, ვინაიდან მას ადიდებდნენ როგორც ღმრთისმშობელს. მის პატივსაცემად აგვისტოში, დაახლოებით ღმრთისმშობლის მიძინების დღეს მართავდნენ დღესასწაულს“.³

ჯ. ბელის დღიურში აღწერილია დღესასწაული, რომელიც ღმრთისმშობლის პატივსაცემად ოქტომბრის თვეში ორი კვირის განმავლობაში სრულდებოდა. ახალგაზრდობა სახლიდან სახლში ცეკვა-სიმღერით გადადიოდა, სვამდნენ თაფლისა და ფეტვისგან დამზადებულ სასმელს, რომელსაც შუათი ეწოდებოდა. წარმოთქვამდნენ ლოცვებს, რა დროსაც მარიამს ბედნიერებას, ჯანმრთელობასა და სიუხვეს თხოვდნენ. ადილთა რწმენით ეს დღესასწაული იმ დროიდან იმართებოდა, როდესაც მათი წინაპრები ქრისტიანები იყვნენ.⁴

ღმრთისმშობლის პატივსაცემად გამართული დღესასწაული ბელმა ნოემბრის დამდეგსაც აღწერა: „2 ნოემბრის ღამეს დღესასწაულისათვის შუათი და ნამცხვრები მოამზადეს. ყოველივე ეს მას შემდეგ დაგვი-

коммиссии ст. сов. **Ад. Берже**. Т. X. Тфл., 1885, გვ. 235.

¹ **კ. ოკუჯავა**. შავიზღვისპირა ადილების წარმართობა, გვ. 75-76.

² **Ж.-В.-Э. Тебу де Мариньи**. Путешествия в черкесию, – წგნ.: *Адыги, Балкарцы и карачаевцы в известиях европейских авторов XIII-XIXвв.* (შემდეგში – **АБКИЕА**). Составление, редакция переводов, введение и вступительные статьи к текстам **В. Гарданова**. Нальчик, 1974 გვ. 304.

³ **Л. Люлье**. Веравания, Религиозные обряды и предразсудки у черкес, – *Записки Кавказского отдела императорского русского географического общества*. Кн. 5. Тифлис, 1862, გვ. 126.

⁴ **Дж. Белл**. Дневник пребывания в Черкесии в течение 1837, 1838, 1839гг., – **АБКИЕА**, გვ. 489.

რიგეს, რაც უხუცესმა ლოცვა აღავლინა. ოთხი ღამის განმავლობაში მსხვერპლს სწირავდნენ. გალობდნენ ღმრთისმშობლის სადიდებელს. აი, რამდენიმე სიტყვა ამ ჰიმნიდან: – შენი ფრიალა სამოსი ვერცხლივით ბრწყინავს, შენ, ცის მეუფეო და ქალწულთა მფარველო, გვინყალობე უხვი მოსავალი, გვაჩუქე მშვიდობა და ბედნიერება“.¹

ცნობილი იყო სხვა სიმღერაც, რომელშიც ღმრთისმშობელი მოხსენიებულია, როგორც დიდი ღმერთის დედა, დიდი მარიამი, ბრწყინვალე მარიამი, ოქროთი მოსილი, სპეტაკი, მზითა და მთვარით დამშვენებული.²

ტ. ლაპინსკის ცნობით, ივლისის დასაწყისში ადილები განსაკუთრებულად აღნიშნავდნენ მეტად მნიშვნელოვან დღესასწაულს, ღმრთისმშობელ მარიამის ზეცად ამაღლებას. ამ დღეს ყოველგვარი მძიმე სამუშაო აკრძალული იყო. იცვამდნენ საუკეთესო სამოსს. მთელ ქვეყანაში სიმღერისა და იარაღის სროლის ხმა ისმოდა.³ გადმოცემის თანახმად, ამ დღეს ღმრთისმშობელი მიწაზე ეშვება, უხილავად მონაწილეობს დღესასწაულში, ლოცავს მათ ვინც მას მოიხსენიებს და ყოველგვარი უბედურებისგან იცავს.⁴

ადილებს, აგრეთვე, ჰქონდათ ჩვეულება, რომ ზაფხულის ერთ-ერთ დღეს კოცონს ახტებოდნენ. გადახტომისას მარიამს ცოდვების მიტევებას თხოვდნენ და ამის შემდეგ თავს ცოდვებისგან განწმენდილად მიიჩნევდნენ.⁵

შავიზღვისპირა ადილებში მარიამობის დღესასწაული 1864 წლის მუჰაჯირობამდის სრულდებოდა. შაფსულების ერთ-ერთი თემის, ჰაკუჩების წმინდა ტყეში, რომელიც მდინარეების, ტუაფსესა და შახეს შორის მცხოვრებთათვის მეტად სათაყვანებელ ადგილად იყო მიჩნეული, მუდამ აღნიშნავდნენ სხვადასხვა წარმართულ დღესასწაულს, განსაკუთრებულად კი სწორედ მარიამობას.⁶

ამრიგად, ჩრდილო-დასავლეთ კავკასიაში ქრისტიანობის დასუსტების შედეგად ადილებში დაიკარგა წმინდა მარიამის პატივსაცემად არსებული რელიგიური რიტუალები და წარმოდგენები. მართალია, ღმრთისმშობელს ადილები გვიანობამდის სცემდნენ პატივს, მაგრამ არა როგორც ქრისტიანული რელიგიის უმთავრეს წმინდანს, არამედ როგორც წარმართული პანთეონის ერთ-ერთ ღვთაებას, მეფუტკრეობისა და ქალწულთა მფარველს, ადილური სინკრეტული რელიგიის დიდი ღმერთის, თჰაშხუოს დედას.

¹ **Дж. Белл.** Дневник пребывания в Черкесии в течение 1837, 1838, 1839гг., гл. 512.

² **И. Хазров.** Остатки христианства между закубанскими племенами, прошедшее и нынешнее состояние их нравов и обычаев, – «Кавказ». №40, 1846.

³ **Т. Лапинский (Тэффик-Бей).** Горцы кавказа и их освободительная борьба против Русских. Перевод В. Гарданова. Нальчик, 1995, гл. 137.

⁴ **Т. Лапинский (Тэффик-Бей).** Горцы кавказа и их., гл. 83.

⁵ **Л. Люлье.** Вера, Религиозные обряды и предразсудки у черкес, гл. 131.

⁶ **А. Ржондковский.** Экспедиция в Хакучи 1865 года, – «Кавказ». №97, 1867.

*უძველესი ჩამოკიდული ჯვარი საშეს წმიდა გორაკზე, 1838წ.
გ. ბელის ნახატი*

KOBA OKUJAVA¹

THE FEAST OF DORMITION OF THE VIRGIN MARY AMONG THE BLACK SEA COASTAL CIRCASSIANS

With the Circassians living in the North-East coastal area of the Black Sea the heathen traditional customs were well preserved till Muhajirun of the 60-ies of 19th century. There were clear traces of Christian elements in their belief. Religious rituals were mainly performed in sacred forests before the Cross.

One of the greatest holidays of the Black Sea coastal Circassians was the Feast of Dormition of Virgin but in 19th century they had forgotten the identity of the main saint of the Christian religion. The Circassians believed that the Virgin Mary was the Mother of the main God of the pagan pantheon Thashkhuo. In addition, she was regarded as a guardian of bees and apiculture.

At the Feast of Dormition of the Virgin Mary which took place every month from July up to and including November the people asked the Mother of God for peace, health, happiness and heavy crop.

¹ *Koba Okujava* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

ი ს ტ ო რ ი ა , ა რ ქ ე ო ლ ო გ ი ა , ე თ ნ ო ლ ო გ ი ა

ლევან ჭაბაშვილი¹

თრიალეთის კულტურის სამარხის ფორმები და
მათი ინვენტარის თავისებურებები

თრიალეთის შუაბრინჯაოს ხანის კულტურა სამხრეთ კავკასიის ვრცელ ტერიტორიაზე გავრცელებული ქრ. შ. მდე III ათასწლეულის და სასრულსა და II ათასწლ. ის დასაწყისში. ცალკეული ძეგლები ცნობილია ასევე დღევანდელი თურქეთის ჩრდილი-აღმოსავლეთ ნაწილშიც.

თრიალეთის კულტურა ძირითადად სამარხების მიხედვით შეისწავლება. სხვა სახის წყაროები მაგალითად ნამოსახლარები, საკულტო ადგილები დღემდე სუსტად არის გამოვლენილი და შესწავლილი.

თრიალეთის კულტურის სამარხ ძეგლებში რამდენიმე ერთმანეთისგან განსხვავებული სამარხის ფორმა ფიქსირდება. ესენია გორასამარხები და ორმოსამარხები. გორასამარხები სხვადასხვა ნიშნების მიხედვით შემდგომ ეტაპზე სამ ჯგუფად იყოფა: უორმოო გორასამარხები, ორმოიანი გორასამარხები და გორასამარხები ქვით აგებული სამარხი კამერებით (ან აკლდამები. მაგ. მესხეთის გორასამარხები). ზოგიერთი ამ ჯგუფში კიდევ გამოიყოფა ცალკეული ქვეჯგუფები. ფიქსირდება გარკვეული კანონზომიერებები ზოგიერთი ამ ჯგუფის გავრცელების ტოპოგრაფიაზე.²

სამეცნიერო ლიტერატურაში რამდენჯერმე დაფიქსირებულია შემთხვევა როდესაც გარკვეული არტეფაქტები მხოლოდ განსაზღვრული სახის სამარხის ფორმებიდან მომდინარეობს. მაგალითად მესხეთის გორასამარხების შესწავლის დროს განხორციელებულია შემდეგი დაკვირვება: „... კერამიკის შემადგენლობის მხრივ ყორღანებში გარკვეული სხვაობა შეინიშნება. მოზრდილ ქვაყრილიან და ქვამინაყრილიან ყორღანებში ან მხოლოდ თრიალეთური ჯურის კერამიკა გვხვდება ან კიდევ თრიალეთური ქურჭელი ქარბობს წმინდა „მესხურ“ ნაწარმს. ზოგან თრი-

¹ **ლევან ჭაბაშვილი** – დოქტორანტი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **ლ. ჭაბაშვილი**. თრიალეთის კულტურის სამარხი ძეგლები და მათი ტოპოგრაფია, – სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომები. ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია. ტ. XI. თბ., 2013-2014. გვ. 420-436.

ალეთური და „მესხური“ ჭურჭელი თანაბრადაა წარმოდგენილი. მაგრამ გვხვდება სამარხები, სადაც ან მხოლოდ მესხური ჭურჭელია ან კიდევ ეს კერამიკა აშკარად სჭარბობს თრიალეთურს. ესაა უპირატესად მომცრო ყორღანები თუ სამარხები, თითქმის უყრილო, შედარებით პატარა დასაკრძალავი კამერით“.¹

მესხეთში ამ ძეგლებზე ასეთი სახის დაკვირვებები კიდევაც განხორციელებული: „მესხურ ყორღანებში, უპირატესად პატარა ყორღანებში, გვხვდება შედარებით მომცრო ზომის ქილები...“.² თრიალეთის კულტურის აღმომჩენმა აკად. ბ. კუფტინმა ყურადღება მიაქცია იმ ფაქტს, რომ შუაბრინჯაოს ხანის კერამიკის სამი სხვადასხვა ჯგუფი განსხვავებული კონსტრუქციის გორასამარხებიდან მომდინარეობდა: „... პირველი ჯგუფი გვხვდება ორმიან ყორღანებში მაგალითად ყორღანები №№I, VII, XV, მეორე ჯგუფი შეინიშნებოდა როგორც ორმიან ყორღანებში მაგალითად №XVII, XVI, ასევე ყორღანებში ყრილის ქვეშ დასაკრძალავი მოედნით ან ზოგჯერ ეს მოედანი ქვით იყო შემოზღუდული როგორც მაგალითად №XXXVI ყორღანში, დაბოლოს მესამე ჯგუფი გვხვდება მხოლოდ იმ ყორღანებში რომელთაც ორმო არ გააჩნიათ მაგალითად ყორღანები VIII, IX, XVIII“.³ მნიშვნელოვანი დაკვირვებაა განხორციელებული სამხრეთკავკასიური „რაპირების“ შესახებაც. ცნობილია რომ ისინი აღმოჩენილია მხოლოდ საშუალო ზომის გორასამარხებში.⁴

სტატიის მიზანია თრიალეთის კულტურის სამარხი ძეგლების შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მონაცემების საფუძველზე განხორციელდეს სამარხის ფორმებსა და არქეოლოგიური მონაპოვარების კორელაციის ანალიზი. აქცენტი აქ უპირატესად კერამიკულ ნაწარმზე კეთდება, თუმცა განხილულია სხვა არქეოლოგიური მონაპოვრებიც. როგორც ზემოთ აღინიშნა მსგავსი დაკვირვებები რამდენიმე სხვადასხვა გამოკვლევის დროს არის განხორციელებული თუმცა სპეციალური კვლევის საგანი აღნიშნული საკითხი არასდროს გამხდარა.

დასაკრძალავდარბაზიანი გორასამარხები

ასეთი გორასამარხები დღეისათვის 11 ერთეულია ცნობილი თრიალეთის და ზურტაკეტის (გომარეთის) პლატოებიდან. ზურტაკეტი №№1-

¹ **ო. ჯაფარიძე, ი. კიკვიძე, გ. ავალიშვილი, ა. წერეთელი.** მესხეთ-ჯავახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობის შედეგები (1970-1977წწ.). თბ., 1981, გვ. 144.

² **ო. ჯაფარიძე, ი. კიკვიძე, გ. ავალიშვილი, ა. წერეთელი.** მესხეთ-ჯავახეთის..., გვ. 148.

³ **Б. Куфтин.** Археологические раскопки в Триалети. *Опыт периодизации памятников.* Т. 1. Тб., 1941, გვ. 86.

⁴ **M. Abramishvili.** In Search of the Origins of Metallurgy – an Overview of South Caucasian Evidence, – *Von Majkop bis Trialeti. Gewinnung und Verbreitung von Metallen und Obsidian in Kaukasien im 4.-2. Jt. v. Chr. Beiträge des Internationalen Symposiums in Berlin vom 1.-3. Juni 2006.* (Hrsg.) S. Hansen, A. Hauptman, I. Motzenbäcker, E. Pernicka. Bonn, 2010, გვ. 172-173.

4, 6-9¹ თრიალეთი №№XXXVI, XLV² და საბიდახჩა №1.³ მათთვის დამახასიათებელია როგორც წესი ქვაყრილი და მინის ზედაპირზე აგებული სამარხი კამერა ანუ „დასაკრძალავი დარბაზი“. ამ სამარხებში ინჰუმაციური დაკრძალვა არ არის დადასტურებული. ზოგიერთ შემთხვევაში ივარაუდება კრემაცია.

სამარხებში ინვენტარის განლაგების შესახებ ბევრი მონაცემები არ არსებობს. ზურტაკეტის დიდი გორასამარხების მაგალითზე ცნობილია, რომ დიდი ზომის ჭურჭლები სამარხი კამერის კედლების გასწვრივ იყო განლაგებული. სხვა სამარხეული ინვენტარი კი – ცენტრალურ ნაწილში, სადაც ასევე მიცვალებულის დაკრძალვაც ივარაუდება. აღსანიშნავია ასევე დრომოსში მიცვალებულის ნაშთების აღმოჩენაც.

ყველა ეს გორასამარხი ძველადვე იყო გაძარცვული. ამის გამო რთულია იმის რეკონსტრუქცია თუ რა ინვენტარი იყო აქ, სამარხის გამართვის მომენტში. მიუხედავად ამისა დაფიქსირებულია რამდენიმე მნიშვნელოვანი ფაქტი. ყველაზე დიდი რაოდენობის (19-ზე მეტი) თიხის ჭურჭელი აღმოჩნდა ზურტაკეტის მესამე გორასამარხში. ზურტაკეტის პირველ და მეოთხე გორასამარხებში კი შესაბამისად ოთხი და ცხრა თიხის ჭურჭელი აღმოჩნდა. სხვა სამარხებში კი თიხის ჭურჭლები მხოლოდ ფრაგმენტულად იყო შემორჩენილი. ზურტაკეტის გორასამარხებში მხოლოდ დიდი ზომის თიხის ჭურჭელია (დერგები)⁴ დაფიქსირებული, მაშინ როდესაც მცირე ზომის ჭურჭელი თითქმის არ გვხვდება. ძვირფასი ლითონის ნივთების აღმოჩენის მხოლოდ შვიდი შემთხვევაა ცნობილი. ესენია ოქროსა და ვერცხლის ფირფიტის მძივები და სხვა მცირე ზომის არტეფაქტები აღმოჩენილია ზურტაკეტის №№2, 3, 4, 6, 7 და თრიალეთის №№XXXVI და XLV გორასამარხებში. საბრძოლო იარაღი (ბრინჯაოს სატევარი) კი მხოლოდ ორ შემთხვევაში – ზურტაკეტის №3 და თრიალეთის №XXXVI გორასამარხებშია დაფიქსირებული. ხუთ სამარხში (ზურტაკეტი №№1, 2, 3, 4, 6) აღმოჩენილია ერთიდან სამ ერთეულამდე ობსიდიანის ისრისპირი. სხვა ინვენტარიდან ცნობილია ქვის მძივები და

¹ ო. ჯაფარიძე. არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში. ქართველ ტომთა ისტორიისთვის ძვ. წ. II ათასწლეულში. თბ., 1969, გვ. 15-43, 45-56.

² Л. Г. Жоржикашвили, Э. М. Гогодзе. Памятники Триалети эпохи ранней и средней бронзы (раскопки 1936-1940, 1947-1948 гг.), – *Каталог триалетских материалов*. Кн. II. Тб., 1974, გვ. 25-28.

³ ო. ჯაფარიძე. არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში 1957-1958 წლებში. თბ., 1960, გვ. 7-8.

⁴ თიხის ჭურჭლის სახეობების განსაზღვრა ხორციელდება პროპორციის ინდექსის (ჭურჭლის სიმაღლის შეფარდება პირის დიამეტრთან) გამოყენებით. ამის შესახებ: **N. G. O. Boroffka**. Die Wietenberg-Kultur. Ein Beitrag zur Erforschung der Bronzezeit in Südosteuropa. – *Universitätsforschungen zur prähistorischen Archäologie* 19. Bonn 1994, გვ. 115-116. ამავე დროს, ყველა ცალკეულ შემთხვევაში გათვალისწინებულია პუბლიკაციაში დაფიქსირებული მოსაზრებები კლასიფიკაციის პრინციპებთან დაკავშირებით.

საკიდები, ობსიდიანის ფირფიტები, ქვის ჭურჭელი, ბრინჯაოს რგოლები, საკინძები და სხვა მცირე ზომის არტეფაქტები.

ძვირფასი ლითონის შემორჩენილი რამდენიმე ნივთი იმაზე უნდა მიუთითებდეს რომ ამ სამარხების ინვენტარი თავდაპირველად მდიდრული უნდა ყოფილიყო. ამ სამარხის ფორმასთან დაკავშირებით შეიძლება გასათვალისწინებელი იყოს ასევე სხვა ასპექტებიც. ისინი მხოლოდ განსაზღვრულ რეგიონებშია აღმოჩენილი და ისინი საზოგადოების პრივილეგირებულ ნაწილს უნდა ეკუთვნოდეს.

ასეთი ნაგებობების აშენება სამუშაო ძალის და მასალის დიდ მობილიზაციას მოითხოვდა. ამ სამარხებში აღმოჩენილი მონაპოვარი მასალა რელატიური ქრონოლოგიის თვალსაზრისით მეტნაკლებად თანადროული ჩანს რაც ამ ფენომენის ხანმოკლე არსებობაზე უნდა მიუთითებდეს.

გორასამარხები მიწისზედა სამარხი ნაგებობებით (უორმოო გორასამარხები)

ასეთი გორასამარხებიც მცირე რაოდენობით არის ცნობილი. დასაკრძალავდარბაზიანი გორასამარხებისგან განსხვავებით ისინი თრიალეთის და ზურტაკეტის გარდა ისინი სხვა რეგიონებშიც გვხვდება. ეს გორასამარხებია: ზურტაკეტი №5,¹ თრიალეთი №№III, V, VI, VIII, IX, XIV, XVIII, XXIII, XXXII, XXXIII, XXXV, XXXIX, XLI,² ყარაშამბის გორასამარხი სომხეთში,³ ორწყლები №4 ქვემო ქართლში,⁴ წინმატიანის გორასამარხი ივრის ზეგანზე,⁵ საბიდახჩა №3.⁶

ამ გორასამარხებისთვის ქვაყრილება დამახასიათებელი თუმცა უფრო მცირე ზომის. სამარხების ინვენტარის შესახებ სამეცნიერო ლიტერატურაში არსებული მონაცემები არასრულია. იმ სამარხებში რომლებიც გაუძარცვავი იყო (თრიალეთი №№V, VIII და ყარაშამბი) მდიდრული ინვენტარი დაფიქსირდა.

ძვირფასი ლითონის არტეფაქტები აღმოჩნდა ასევე ექვს სხვა სამარხშიც (თრიალეთი №№V, IX, XIV, XVIII, XXXIII, წინმატიანი). დანარჩენი კომპლექსებიდან კი მხოლოდ თიხის ჭურჭლის ფრაგმენტებია შე-

¹ ო. ჯაფარიძე. არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში..., გვ. 44-45.

² ლ. გ. ჯორჯიკაშვილი, ე. მ. გოგაძე. Памятники ..., გვ. 15-20, 22, 24-25, 27.

³ В. Оганесян. Серебряный кубок из Карашамба, – *Историко-филологический журнал*. №4(123). Ереван, 1988, გვ. 145.

⁴ К. К. Кахиани, Э. В. Глигвашвили, М. С. Дзnelадзе, Г. Г. Каландадзе, З. Р. Цквити-нидзе. Археологические исследования Машаверского ущелья в 1984-86гг., – *Полевые археологические исследования в 1986г.* Тб., 1991, გვ. 55-56.

⁵ К. Н. Пицхелаури, Н. Ф. Мамаиашвили, Б. Г. Маисурадзе, В. В. Варазшвили, З. Э. Махарадзе, М. Т. Бериашвили, М. Г. Джалабадзе, Г. К. Гогочური. Кахетская археологическая экспедиция, – *Полевые археологические исследования в 1983г.* Тб., 1984, გვ. 26-27.

⁶ ო. ჯაფარიძე. არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში..., გვ. 10.

მორჩენილი.

სულ 17 სამარხიდან მხოლოდ შვიდი რესტავრირებული თიხის ჭურჭელია სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოსული. აქედან ხუთი დერგია, ერთი ქოთანის და ერთი ბიკონუსური ფორმის ჭურჭელი. რამოდენიმე სამარხის თიხის ჭურჭლების აღდგენა ვერ მოხერხდა (საბიდახჩა №3, თრიალეთი №№III, IX, XIV, XVIII, XXXIII, XXXIX) ერთი კომპლექსი (ორწყლები №4) კი ჯერ კიდევ არ არის გამოქვეყნებული.

თრიალეთის №XXXV გორასამარხში არქეოლოგიური მონაპოვრები არ დაფიქსირებულა. ნინმატიანის გორასამარხში კი მხოლოდ ოქროს მძივი აღმოჩნდა. ამ ტიპის სამარხებიდან მომდინარეობს მაგალითად, ერთი ვერცლის ლუზისებური ფორმის ცული, ოქროსა და ვერცხლის თასები, ბრინჯაოს ქვაბი, ოქროს ყელსაბამი და სხვა ძვირფასი სამკაული. საბრძოლო იარაღიდან კი მხოლოდ ერთი სატევარი (თრიალეთი №XVIII) და ერთი ობსიდიანის ისრისპირი (თრიალეთი №V).

გორასამარხები ჩვეულებრივი ორმოებით

აქ იგულისხმება გორასამარხები მიწაში ამოღებული ოთხკუთხა, კუთხეებმომრგვალებული ან ზოგჯერ ოვალური ფორმის ორმოებით რომელთაც გვერდითი სათავსოები არ გააჩნიათ.

ასეთი გორასამარხებია: აკაკიანთხევი, დალის მთა №4,¹ 12,² დიდი-სერები,³ თეთრი ქვები №1,⁴ თეთრი ქვები №3,⁵ მწარე წყალი №4,⁶ მწარე

¹ **ბ. მაისურაძე, მ. აბდუშელიშვილი.** არქეოლოგიური გათხრები ნითელწყაროს რაიონში, – *ძეგლის მეგობარი*. №4. თბ., 1987, გვ. 48-50.

² **ბ. მაისურაძე, რ. რუსიშვილი.** შირაქის ექსპედიცია 1989-1991 წლებში, – *საველე არქეოლოგიური კვლევა-ძიება საქართველოში 1989-1992 წლებში*. თბ., 2004, გვ. 33-34.

³ **К. Пицхелаури, Ш. Дедабришвили, Ц. Чикоидзе, Л. Кобаидзе, Г. Миндиашвили, В. Варазашвили, Б. Маисурадзе.** Краткий отчет КАЭ, – *Полевые археологические исследования в 1975г.* Тб., 1979, გვ. 18-19.

⁴ **К. Picxelauri, W. Orthmann.** Der Kurgan "Tetri Kwebi I", – *Georgica*. Heft 15. Konstanz, 1992, გვ. 15-22.

⁵ **J.-Kr. Bertram und K. P'ic'xelauri mit Beiträgen von K. Picxelauri, V. Varazašvili, L. Čabašvili, G. Kastl, J. Nieling, und M. Kibaroglu.** Vorbericht zu den Ausgrabungsarbeiten in Udabno (Ostgeorgien) im Jahre 2005, – *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan*. №37. Berlin 2005. გვ. 347-354.

⁶ **К. Н. Пицхелаури, Н. Ф. Мамаиашвили, М. Т. Капанадзе, В. В. Варазашвили, Б. Г. Маисурадзе, М. А. Абдушелишвили.** Археологические исследования Кахетской археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1979г.*, Тб., 1982, გვ. 31; **მ. კაპანაძე.** ივრისპირების შუაბრინჯაოს ხანის სამაროვანი, – *არქეოლოგიური ძიებანი*. ტ. 4-5. თბ., 1985, გვ. 26-36.

ნყალი №5,¹ მრავალნყალი №12,² ოლე,³ ფურცელნყალი №№2, 6, 13,⁴ სადულა №2,⁵ სადულა №3,⁶ სადულა №4,⁷ კაჭრეთი №2,⁸ ტყისბოლო-გორა №11,⁹ კახეთში,¹⁰ ავნევი, ბერიკლდეები №3,¹¹ ნატახტარი №111,^{7,12}

¹ მ. კაპანაძე. ივრისპირების შუაბრინჯაოს ხანის სამაროვანი, გვ. 26-37.

² **К. Н. Пицхелаури, В. В. Варазашвили, М. В. Кинцурашвили. Ц. Н. Менабде. Д. Л. Квавадзе.** археологические исследования в Кахети, – *Полевые археологические исследования в 1984-1985гг.* Тб., 1987, გვ. 37; **К. N. Pitskhelauri.** South Caucasian Ancient Civilisation in Gareji Desert (Udabno), – *Mauer Schau, Festschrift für M. Korfmann. Aslan R., Blum S., Kastl G., Schweizer F., Thumm D. (Hrsg.).* Remshalden-Grunbach, 2002, გვ. 748-752.

კ. ფიცხელაური. აღმოსავლეთ საქართველოს ტომთა ისტორიის ძირითადი პრობლემები. ძვ.წ. XV-VIII სს. თბ., 1973, გვ. 56.

⁴ მ. კაპანაძე. ივრისპირების..., გვ. 30-34, 40-43, 47-51; **К. Пицхелаури, Ш. Дедбришвили, Б. Маисурадзе, Г. Миндиашвили, М. Абдушлишвили, В. Варазашвили.** Отчёт о полевых работах Кахетской археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1977г.* Тб., 1980, გვ. 86, 89-90.

⁵ **შ. დედაბრიშვილი, რ. რუსიშვილი.** სადულას შუაბრინჯაოს ხანის №2 ყორღანი, – *კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები.* ტ. VI. თბ., 1984, გვ. 56-63.

⁶ **К. Н. Пицхелаури, Н. Ф. Мамаишвили, М. Т. Капанაძე, В. В. Варазашვილი, Б. Г. Маисурадзе, М. А. Абдушлишвили.** Археологические исследования Кахетской археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1979г.,* გვ. 32-33.

⁷ **К. Н. Пицхелаури, Н. Ф. Мамаишвили, Б. Г. Маисурадзе, В. В. Варазашვილი, З. Э. Махарадзе, М. Т. Бериашვილი, М. Г. Джалабаძე, Г. К. Гогоყური.** Кахетская археологическая экспедиция, – *Полевые археологические исследования в 1981г.* Тб., 1984, გვ. 27.

⁸ **К. Пицхელაური.** Новые находки Кахетской археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1978г.* Тб., 1981, გვ. 65; **რ. რუსიშვილი.** კაჭრეთის გორასამარხი №2. თბ., 2006 (*ხელნაწერი*).

⁹ **G. Mansfeld, K. Pizchelauri.** Die erste Grabungskampagne auf dem Tqisbolo Gora in Kachetien. (September-Oktober), – *Georgica.* Heft 15. Konstanz, 1992, გვ. 27-30; **G. Mansfeld.** Der Tqisbolo-gora. Eine Siedlungsgrabung als georgisch-deutsches Gemeinschaftsprojekt in der Republik Georgien, – *Antike Welt* 5. Mainz am Rhein, 1996, გვ. 374-376; **კ. ფიცხელაური, ვ. ვარაზაშვილი, მ. კინცურაშვილი, Б. მამაიაშვილი, ც. მენაბდე, გ. მანსფელდი, ვ. ორტმანი, ა. ეგოლდი.** კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიცია, – *საველე-არქეოლოგიური კვლევა-ძიება საქართველოში 1989-1992 წლებში,* გვ. 27-28.

¹⁰ მ. კაპანაძე. აკაკიანთხევის შუაბრინჯაოს №1 გორასამარხი, – *არქეოლოგიური ძიებანი.* ტ. 4-5, გვ. 26-27.

¹¹ **ი. გაგოშიძე, ე. ყორიძე, ა. გოგიჩაიშვილი.** შიდა ქართლის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1979-81 წლების საველე მუშაობის ანგარიში, – *საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის არქეოლოგიური ექსპედიციები.* ტ. VIII. თბ., 1986, გვ. 64-65.

¹² **А. М. Апакидзе, В. В. Николаишвили, Г. Д. Гиунашвили, Г. Н. Манджгалаძე, М. С. Дзнелაძე, В. Г. Садраძე, Р. В. Давлиანიძე, Н. В. Глonti.** Археологические раскопки в Мцхета и в его округе, – *Полевые археологические исследования в 1982г.* Тб., 1985, გვ. 45; **В. Садраძე.** Археологические памятники «Мцхета Великой» эпохи средней бронзы. – *Вопросы хронологии и периодизации памятников Шида-*

ნატახტარი №III.28,¹ სამთავრო №XVI² და №243,³ ციხიაგორა №1 და №2,⁴ მეტეხი №2,⁵ წინამური №13,⁶ 1962 წელს შესწავლილი გორასამარხები ძველი ქანდა №№1, 2,⁷ და აქვე 1983 წელს შესწავლილი კომპლექსი⁸ შიდა ქართლში, გობები,⁹ კობალა 9, 10,¹⁰ 15,¹¹ მენკალისი №11,¹² ირგანჩაი №№1, 2, 4,¹³ ირგანჩაი №№8, 9, 11,¹⁴ ირგანჩაი №№21, 25-30,¹⁵ ორუზმანი

Картли. Тб., 1993, გვ. 38-41.

¹ **А. М. Апакидзе, В. В. Николаишвили, Г. Д. Гиунашвили, Р. В. Давлианидзе, Т. В. Джгаркава, Г. К. Нариманишвили, В. Г. Садрадзе, А. Н. Сихарулидзе.** Мцхетская экспедиция, – *Полевые археологические исследования в 1986г.*, გვ. 83; **В. Садрадзе.** Археологические памятники «Мцхета Великой»., გვ. 41-44.

² **В. Садрадзе.** Археологические памятники «Мцхета Великой»., გვ. 7-8.

³ **ა. აფაქიძე, ბ. ბერძენიშვილი, გ. გობეჯიშვილი, ა. კალანდაძე, გ. ლომთათიძე, ო. ჯაფარიძე, ნ. ხოშტარია.** საქართველოს არქეოლოგია. თბ., 1959, გვ. 118-119; **ტ. ჩუბინიშვილი.** სამთავროს ყორღანული სამარხი 243, – *მასალები საქართველოს და კავკასიის არქეოლოგიისათვის*. ტ. 1. თბ., 1955, გვ. 5-28.

⁴ **თ. კახელიშვილი.** შუაბრინჯაოს ხანის ყორღანები ციხიაგორაზე. *პრეპრინტი*. თბ., 1990; **Г. Г. Цкитишвили, З. Э. Махарадзе, Р. Ш. Квитаишвили.** Итоги работы экспедиции Каспского района, – *Полевые археологические исследования в 1988г.* Тб., 1997, გვ. 87-88.

⁵ **მ. ბარამიძე.** კასპის სამაროვანი, – *მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის*. ტ. IV. თბ., 1965, გვ. 57; **К. Н. Кушнарева.** Южный Кавказ в IX-III тыс. до н.э. СПб., 1993, გვ. 110.

⁶ **А. М. Апакидзе, В. В. Николаишвили, Г. Д. Гиунашвили, Р. В. Давлианидзе, Т. В. Джгаркава, Г. К. Нариманишвили, В. Г. Садрадзе, А. Н. Сихарулидзе.** Мцхетская экспедиция, – *Полевые археологические исследования в 1986г.*, გვ. 82; **В. Садрадзе.** Археологические памятники «Мцхета Великой»., გვ. 55-58.

⁷ **ბ. ოქროპირიძე,** მუხრანის ველის არქეოლოგიური ძეგლები ძვ.წ. XVII-VIIIსს., – *მასალები საქართველოსა და კავკასიის არქეოლოგიისათვის*. ტ. IV, გვ. 15-30.

⁸ **А. В. Бохочадзе, Н. Г. Мирианшвили, А. Н. Зангури.** Настакисская экспедиция в 1984 г., – *Полевые археологические исследования в 1984-1985гг.* Тб., 1987, გვ. 72-73.

⁹ **К. Кахиани, Э. Глигвашвили.** Курганное погребение триалетской культуры, – *კავკასიის არქეოლოგია, ეთნოლოგია, ფოლკლორისტიკა*. თბ., 2007, გვ. 99-100.

¹⁰ **Н. Тушишвили.** Результаты работ археологической экспедиции Алгетского ущелья, – *Полевые Археологические Исследования в 1978г.*, გვ. 99-100.

¹¹ **Н. Н. Тушишвили, Дж. Ш. Амираншвили.** Результаты полевых работ археологической экспедиции Алгетского ущелья, – *Полевые Археологические Исследования в 1979г.*, გვ. 55-56.

¹² **გ. გობეჯიშვილი.** ბედენის გორასამარხების კულტურა. თბ., 1981, გვ. 106-117.

¹³ **К. К. Кахиани, Э. В. Глигвашвили, М. С. Дзnelадзе, Г. Г. Каландадзе, З. Р. Цквитинидзе.** Археологические исследования Машаверского ущелья в 1984-86гг., გვ. 51-59.

¹⁴ **К. К. Кахиани, Э. В. Глигвашвили, Г. Г. Каландадзе, З. Р. Цквитинидзе.** О работе экспедиции Машаверского ущелья, – *Полевые археологические исследования в 1987г.* Тб., 1995, გვ. 67-68.

¹⁵ **К. К. Кахиани, Э. В. Глигвашвили, Б. И. Шеразадашвили, З. Р. Цквитинидзе.** Полевые работы экспедиции Машаверского ущелья, – *Полевые археологические исслед-*

№2¹ და №3,² ორწყლები №6,³ მარნეული №1,⁴ და №8,⁵ სადახლო №8 და №11,⁶ სარაჩლო №1,⁷ წინწყარო;⁸

ქვემო ქართლში, ვაზიანი,⁹ თრელი №156,¹⁰ ნამგალმინა №1.8,¹¹ ლილო №1,¹² თბილისის სიახლოვეს, თრიალეთის გორასამარხები №№I, II, VII, XV, XVI, XVII, XXVIII, XXIX, XXX, XXXI, XXXIV, XXXVII, XXXVIII, XLII, XLIV,¹³ საბი-დახრა №№2, 4, 5 (1939), №5 (1958),¹⁴ სომხეთში არუჩი №9,¹⁵ ვოსკევაზი¹⁶,

дования в 1988г. Тб., 1997, გვ. 60-61; კ. კახიანი, ე. ლილვაშვილი. ტაშირის ძვ.წ. III ათასწლეულის ყორღანები. დმანისი V. თბ., 2006. გვ. 212-217.

¹ **К. К. Кахиани, Э. В. Глигвашвили, Г. Г. Каландадзе, З. Р. Цквитинидзе.** О работе экспедиции Машаверского ущелья., გვ. 64-66.

² **კ. კახიანი, ე. ლილვაშვილი, ზ. ცქვიტინიძე, გ. კალანდაძე, ა. კალანდია, ბ. შერაზა-დიშვილი.** არქეოლოგიური გათხრები დმანისის რაიონში, – *საველე არქეოლოგიური კვლევა-ძიება საქართველოში 1989-1992 წლებში*, გვ. 40.

³ **К. К. Кахиани, Э. В. Глигвашвили, М. С. Дзnelадзе, Г. Г. Каландадзе, З. Р. Цквити-ნიძე.** Археологические исследования Машаверского ущелья..., გვ. 56.

⁴ *ქვემო ქართლის არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობის შედეგები (1965-1971წწ.).* რედაქტორები: **ალ. ჯავახიშვილი, ო. ჯაფარიძე.** თბ., 1975. გვ. 137-138, 150-152.

⁵ *ქვემო ქართლის არქეოლოგიური ექსპედიციის..*, გვ. 137, 147, 150-157.

⁶ **Д. Л. Гогелиа, Л. М. Челидзе, Г. Б. Авалишвили.** Полевые исследования квемо-картлской Экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1983г. Тб., 1985, გვ. 14-15.*

⁷ **Д. Л. Гогелиа, Л. М. Челидзе.** О работе Квемо-Картлской экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1988г.*, გვ. 34.

⁸ **გ. ნარიმანიშვილი, ე. ყვავაძე, ლ. ბინაძე, ბ. მურვანიძე, რ. დავლიანიძე, გ. გიუნაშ-ვილი, ბ. შანშაშვილი, მ. კვაჭაძე.** არქეოლოგიური გათხრები წინწყაროში, – *ძიე-ბანი*. ტ. 21. თბ., 2013, გვ. 14-32.

⁹ **ც. ჩიკოძე, გ. მინდიაშვილი, მ. ჩხატარაშვილი, ნ. პაჭიკაშვილი,** კუხეთის არქეო-ლოგიური ექსპედიციის ანგარიში, – *მილსადენის არქეოლოგია*. ტ. II. თბ., 2003, გვ. 12.

¹⁰ **Р. Абрамишвили, А. Апрегов, Л. Глonti, А. Зангури, К. Кахиани, Л. Небиеридзе, Н. Орджоникидзе, Т. Татишвили, Л. Джавахишвили.** Археологические раскопки в Тбилиси, – *Полевые археологические исследования в 1977г. Тб., 1980, გვ. 44-46.*

¹¹ **Р. М. Абрамишвили, М. Р. Абрамишвили, Т. Р. Вашакидзе, Д. И. Гоциридзе, Д. А. Джугели, Э. Г. Кренташвили, В. К. Пхаладзе, И. В. Султанишвили.** Археологические раскопки в Тбилиси, – *Полевые археологические исследования в 1988г.*, გვ. 51-53.

¹² **Э. М. Гогадзе.** Курганные погребения Лило, – *საქართველოს სახელმწიფო მუზეუმის მოამბე*. ტ. XXXII. თბ., 1976, გვ. 223-224, 227-229, 232-234.

¹³ **Л. Г. Жоржикашвили, Э. М. Гогадзе.** Памятники Триалети..., გვ. 14-15, 17-18, 20-27.

¹⁴ **ო. ჯაფარიძე.** არქეოლოგიური გათხრები თრიალეთში..., გვ. 12-18.

¹⁵ **Г. Туманян.** О могилных холмах №7 и №9 курганного поля с Аруч и некоторых аспектах погребального обряда, – *Историко-филологический журнал*. №2-3. Ереван, 2009, გვ. 247-248.

¹⁶ **Г. Е. Арешян.** Малоазиатские формы в керамике Армении Среднего Бронзового века, – *Советская Археология*. №4. М., 1973, გვ. 41-43; **К. Н. Кушнарева.** Южный Кавказ., გვ. 123.

ყირგი¹ კიროვაკანი², ნერკინ ნავერი №1,³ ნერკინ ნავერი №№2, 7,⁴ აზერბაიჯანში ზურნაბადი.⁵ ამ სამარხების ინვენტარის შესახებ მონაცემები არაერთგვაროვანია და ზოგიერთ შემთხვევაში არასრული. თუმცა მაინც შესაძლებელია გარკვეული დაკვირვებების განხორციელება.

90 გორასამარხიდან 61 შემთხვევაში არის შესაძლებელი თიხის ჭურჭლის რაოდენობის და მათი სახეობების დადგენა. სხვა გორასამარხებთან დაკავშირებით ეს შეუძლებელია. ისინი ან გაძარცვული იყო (მაგ., ციხიაგორა №2) ან რაიმე სხვა მიზეზის გამო არ იყო იქ თიხის ჭურჭელი წარმოდგენილი. ირგანჩაი №1 გორასამარხი მხოლოდ ხის ეტლი აღმოჩნდა, ორუზმანი №2 ში მხოლოდ ქვის მძივები და ოქროს მძივების ფრაგმენტები დაფიქსირდა. ზოგიერთი გორასამარხის ინვენტარი დღემდე არ არის გამოქვეყნებული (ირგანჩაი №8 და №11, სადახლო №8 და №11 და სხვა), ზოგიერთ შემთხვევაში თიხის ჭურჭელი ფრაგმენტულად არის შემორჩენილი, ვერ ხერხდება მისი აღდგენა და სახეობებად კლასიფიცირება (ირგანჩაი №№ 9, 25 თრიალეთი №№1, II, XXX, XXXI, XXXIV, XLII, საბიდახჩა №№1, 2, 3, 5 (1958)).

61 გორასამარხში 519 თიხის ჭურჭელი იქნა აღმოჩენილი, აქედან 298 გამოქვეყნებულია და მათი კლასიფიცირება შესაძლებელია.

უმრავლეს შემთხვევებში აქ ერთიდან დან ხუთ ერთეულამდე (26 შემთხვევა), ან ექვსიდან დან ათ ერთეულამდე (25 შემთხვევა) თიხის ჭურჭელია აღმოჩენილი. ათზე ზე მეტი ერთეული 13 სამარხშია დაფიქსირებული (ტაბ. I,). თიხის ჭურჭლების შედარებით დიდი რაოდენობა დაფიქსირდა ვოსკევაზის და გოხების გორასამარხში – 35-40.⁶

გორასამარხები სადაც 10 ერთეულზე მეტი თიხის ჭურჭელი იქნა აღმოჩენილი ძირითადად ცნობილია შიდა- და ქვემო ქართლსა და კახეთის რეგიონებში.

აღსანიშნავია, რომ არ შეინიშნება რაიმე კავშირი გორასამარხის

¹ С. А. Ессян. Древняя культура племён северо-восточной Армении. Ереван, 1976, გვ. 101-103.

² Б. Б. Пиотровский. Археология Закавказья с древнейших времён до I тысячелетия до н.э. Курс лекций. Л., 1949, გვ. 46-47.

³ А. Симонян. «Царское» погребение эпохи средней бронзы Неркин Навер, – Археология, Этнография Фолклористика Кавказа. Международная научная конференция. Сборник кратких содержаний докладов. Тб., 2004, გვ. 126-127.

⁴ Н. Simonyan, N. Manaseryan, H. simonyan, N. Manaseryan, Royal tombs with horse sacrifices in Nerkin Naver Armenia (Middle bronze age), – *Archaeozoology of the Near East*. Vol. X. Edited by Bea De Cupere, Veerle Linseele and Shelia Hamilton-Dyer. Leuven; Paris; Walpole (Mass.): Peeters, 2013, გვ. 173-208.

⁵ Я. И. Гуммель. Крашеная керамика в долине Ганджа-чая. Погребение 3, – *Известия Азербайджанского филиала Академии Наук СССР*. Т. 5. Баку, 1939, გვ. 37-41.

⁶ ვოსკევაზის გორასამარხში 35-40 ერთეული ივარაუდება (Г. Е. Арешян. Мало-азиатские..., გვ. 41-43), ხოლო გოხების გორასამარხში კი – 40-მდე ერთეული (К. Хахиани, Э. Глигваши. Курганное погребение..., გვ. 99-100).

ზომასა (ყრილის ზომა, სამარხი კამერის მოცულობა) და თიხის ჭურჭლის რაოდენობას შორის, ისე როგორც ეს ზემოთ აღინიშნა მესხეთის გორასამარხებთან დაკავშირებით.

სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოსული 298 თიხის ჭურჭლიდან 143 დერგია (47,98%), 66 ქოთანი (22,14%), 46 ბადია და ჯამი (15,43%), 17 სასმისი (5,7%), ხოლო 24 სხვა სახეობის ჭურჭელი (8,05%) (ტაბ. 1₂₋₃). გლითონის იარაღიდან წარმოდგენილია 27 სატევარი, 8 მახვილი, 4 შუბისპირი. ლითონის ჭურჭელი აღმოჩენილია თრიალეთის № XV და № XVIII, ასევე თეთრი ქვების №3, სადულა №2 (ფრაგმენტირებული), კიროვაკანის, ორუზმანის №3, გორასამარხებში.

სამარხის ამ ფორმას უკავშირდება ძირითადად ოთხთავალა ხის ურემი. ის (ზოგიერთ შემთხვევაში ფრაგმენტები ან მისი ნაკვალევი) დაფიქსირებულია შემდეგ სამარხებში: თეთრი ქვები №№ 1, 3, ტყისბოლო-გორა №1.1, ირგანჩაი №№ 1, 2, 9, სარაჩლო, თრიალეთი №XXXIX (საბიდაჩა 2), საბიდახჩა № 5 (1958), აგნევი და ვაზიანი.

კატაკომბური სამარხები

სამარხის ეს ფორმა სამხრეთ კავკასიაში ადრებრინჯაოს ხანიდან არის ცნობილი. მსგავსი კონსტრუქციის 12 სამარხი თრიალეთის კულტურაშიც არის დაფიქსირებული: ნატახტარი I სამაროვნის №1, 2, 3 და 8 სამარხები. ნატახტარი III სამაროვნის №20, 21 სამარხები,¹ წინამურის გორასამარხი №16,² ფურცელწყალის №№ 3¹ და 3² სამარხები³ (ივრის ზეგანზე). სომხეთში, თრიალეთის კულტურის გავრცელების არეალზე ცნობილია ასეთი სამარხები. ესენია: არუჩი №7,⁴ კეტი №10, 11.⁵ რამდენიმე სამარხი ჯერჯერობით გამოქვეყნებელია: ხუთი ასეთი სამარხი შესწავლილია მეტეხთან⁶ და კიდევ სამი სამარხი ცნობილია ხიმშიაანთმინის სამაროვანზე, არაგვის ხეობაში სოფელ ბულაჩაურთან.⁷ აღსანიშნავია ისიც, რომ ალაზნის ველზე შესწავლილ შუაბრინჯაოს ხანის შვიანდიანის სამაროვანზე №1 ქვისწრიან სამარხს ჰქონდა მოზრდილი გვერდითი თახჩა, სადაც სამარხეული ინვენტარი იყო განლაგებული. ამ სამარხს

¹ **В. Садрадзе.** Археологические памятники «Мцхета Великой»..., გვ. 29-38, 45-56; **ვ. სადრაძე, ბ. მურვანიძე.** ნატახტარი I. შუაბრინჯაოს ხანის სამაროვანი. თბ., 1991 (პრეპრინტი). გვ. 1-6.

² **В. Садрадзе.** Археологические памятники «Мцхета Великой»..., გვ. 58-59.

³ **მ. კაპანაძე.** ივრისპირების..., გვ. 34-38.

⁴ **Г. Туманян.** О могилных холмах..., გვ. 247-248.

⁵ **Л. А. Петросян.** Раскопки памятников Кети и Воскеаска (III-I тыс. до н. э.). Ереван, 1989.

⁶ **შ. ირემაშვილი, ზ. შატბერაშვილი.** მეტეხი, ნამოსახლარი და სამაროვანი, – საქართველოს ისტორიისა და კულტურის ძეგლთა აღწერილობა. ტ. 5. თბ., 1990, გვ. 179.

⁷ ინფორმაცია მოგვანოდა ბატონმა გიორგი გოგოჭურმა (საქართველოს ეროვნული მუზეუმი).

„კატაკომბური ტიპის“ სამარხი უწოდეს.¹

არქეოლოგიური მონაპოვარები ამ ფორმის სამარხებიდან ძირითადად კერამიკით არის წარმოდგენილი. თუმცა აღსანიშნავია ის რომ მათი რიცხვი აღემატება ორმოიანი გორასამარხებში აღმოჩენილი კერამიკის რიცხვს. 12 სამარხში მთლიანად 120 თიხის ჭურჭელი იქნა აღმოჩენილი. აქედან 113 აღდგენილი და გამოქვეყნებულია.

სამ სამარხში აღმოჩენილია ხუთ ერთეულამდე თიხის ჭურჭელი, ორ სამარხში ექვსიდან ათ ერთეულამდე, ოთხ სამარხში 11 დან 15 ერთეულამდე, ორ სამარხში 16-16 თიხის ჭურჭელი, ხოლო ერთ შემთხვევაში (კეტი №10) 21 ერთეული (ტაბ. II,).

სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოსული ამ 113 ჭურჭლიდან 33 ერთეული დერგია (29,2%), 13 ქოთანი (11,5%), 53 ბადია ან ჯამი (46,9%) და 14 სხვა სახეობის ჭურჭელი (12,38%) (ტაბ. II_{2,3}). კატაკომბური სამარხებისთვის როგორც ჩანს დამახასიათებელი უნდა იყოს ლითონის- და ქვის არტეფაქტების მცირე რაოდენობა. ნატახტარის I სამაროვნის №3 სამარხში აღმოჩენილი იქნა ერთი ბრინჯაოს საკინძი, ბრინჯაოს სატევარი და ქვის 13 მძივი. ბრინჯაოს მცირე ნივთები აღმოჩნდა კეტის სამაროვნის ზემოთხსენებულ ორ სამარხშიც. აქვე იყო წარმოდგენილი ასევე, ობსიდიანის ანატეკები, ქვის სარქველი, ობსიდიანის ისრისპირები და და სარდიონის მძივი. ფურცელწყალი³² სამარხში აღმოჩენილი იქნა ერთი ქვის სარქველი. რამოდენიმე სამარხში წარმოდგენილი იყოს ასევე ობსიდიანის ანატეკები.

ამით ამოიწურება შუაბრინჯაოს ხანის კატაკომბური სამარხების შესახებ ინფორმაცია. მონაცემები ზოგჯერ არასრულყოფილია, თუმცა მაინც შესაძლებელია გარკვეული დაკვირვებების განხორციელება. თრიალეთის კულტურის ტერიტორიაზე აღმოჩენილი კატაკომბურის სამარხების ინვენტარი თავისებურებებით არ გამოირჩევა. თითქმის ყველა არტეფაქტს ეძებნება პარალელები ადგილობრივ მატერიალურ კულტურაში. უცხოოდ გამოიყურება მხოლოდ სამარხის ფორმა, რომელიც თრიალეთის კულტურის სამარხ ფორმებს შორის უმცირესობას წარმოადგენს. აქ აღსანიშნავია მხოლოდ ფურცალწყალის³² სამარხი, სადაც მიცვალებული გაშოტილი იყო დაკრძალული. ეს დაკრძალვის წესი კი თრიალეთის კულტურაში უცხოა. საინტერესოა იმის აღნიშვნა, რომ ჩრდილოეთ კავკასიაში, მდინარე სულაკის ხეობაში, მანას სიახლოვეს შესწავლილ კატაკომბურ გორასამარხებში, სამარხეული ინვენტარი ადგილობრივ მატერიალურ კულტურას მიეკუთვნება, ხოლო თვით სამარხის ფორმა – კატაკომბური სამარხი კი სიახლეს წარმოადგენს.²

¹ კ. ფიცხელაური, თ. ბუგანიშვილი, შ. დედაბრიშვილი, რ. რამიშვილი, მ. უზუნაშვილი. კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიციის 1969 წლის საველე მუშაობის შედეგები, – *არქეოლოგიური კვლევა-ძიება საქართველოში 1969 წელს*. თბ., 1971, გვ. 39.

² В. И. Марковин, Р. М. Мунчаев. Северный Кавказ. Очерки древней и средневековой

გორასამარხები ქვით აგებული სამარხი კამერებით

სამარხის ეს ფორმა ცნობილია სამხრეთ-დასავლეთ საქართველო-სა და ჩრდილოეთ სომხეთში. ეს არის გორასამარხები ახჩია №№1-7, 9-17, კეთილეთი 1, ბერთაყანა №№1-3, კოჭრები №№2-5, 7, ჰოკუანთ კოჭორი 1, 2, ჭაჭკრები/ნაკალოები №№1-3, დუმეილა №№1, 2, ყაჩაღები №№1-6,¹ ახჩიის გადასახედი², ოქროყანა №№1-3³. კონსტრუქციულად მსგავსი სამარხები შესწავლილ იქნა ასევე სოფელ ზველის ახლოს 1975-1979 წლებში, ადგილ საყდრისყანებში, კომკებზე და გობებზე: ზველი №1,⁴ №2,⁵ №3,⁶ №5,⁷ 6, 7, 8,⁸ 9,⁹ სამარხის ეს ფორმა ცნობილია სომხეთში, ლორი-ბერდის სამაროვანზე, სამარხები №№1, 6, 61, 61-1, 65-67, 71-75, 77-79, 82, 83, 87-92, 96¹⁰ და არტაშავანიდან.¹¹ ასეთივე კონსტრუქციის არის შედარებით ახლად აღმოჩენილი სამარხები ბოზკურთის სამაროვნი-

истории и культуры. М., 2003, გვ. 121.

¹ ო. ჯაფარიძე, ი. კიკვიძე, გ. ავალიშვილი, ა. წერეთელი. მესხეთ-ჯავახეთის..., გვ. 19-135, 144-170.

² ო. ლამბაშიძე, ირ. ლამბაშიძე, რ. კვირკვია, დ. კვიციანიძე. მესხეთ ჯავახეთის არქეოლოგიური ექსპედიცია 1989-1992 წლებში, – *საველე არქეოლოგიური კვლევა-ძიება საქართველოში 1989-1992 წლებში*. თბ., 2004, გვ. 46-47.

³ ო. ს. გამბაშიძე, კ. დ. კვიციანიძე, ი. ო. გამბაშიძე. Основные результаты работ Месхет-джавахетской экспедиции в 1985-1986 гг., – *Полевые археологические исследования в 1986 г.*, გვ. 32-33; ო. ს. გამბაშიძე, ი. ო. გამბაშიძე. Месхет-Джавახетская экспедиция, – *Полевые археологические исследования в 1988 г.*, გვ. 46; ო. ლამბაშიძე, ირ. ლამბაშიძე, რ. კვირკვია, დ. კვიციანიძე. მესხეთ ჯავახეთის..., გვ. 45-46.

⁴ ო. გამბაშიძე, კ. კვიციანიძე. Предварительный отчет работы Месхет-Джавახетской археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1975 г.*, გვ. 24-26.

⁵ ო. გამბაშიძე, კ. კვიციანიძე. Работы Месхет-Джавახетской археологической экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1976 г.* Тб., 1979, გვ. 55-60.

⁶ ო. გამბაშიძე, კ. კვიციანიძე, ა. ორджоникидзе. Отчёт работы Месхет-Джавახетской экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1977 г.* Тб., 1980, გვ. 78-85.

⁷ ო. ს. გამბაშიძე, ი. ო. გამბაშიძე. Работы Месхет-Джавახетской экспедиции, – *Полевые археологические исследования в 1987 г.*, გვ. 51-53.

⁸ ო. ს. გამბაშიძე, ი. ო. გამბაშიძე. Месхет-Джавახетская экспедиция, – *Полевые археологические исследования в 1988 г.*, გვ. 44-47.

⁹ ო. ლამბაშიძე, ირ. ლამბაშიძე, რ. კვირკვია, დ. კვიციანიძე. მესხეთ ჯავახეთის..., გვ. 44.

¹⁰ S. Devedjian. Lori Berd II (Bronze Moyen). Erevan, 2006.

¹¹ R. S. Badalyan, P. S. Avetisyan. Bronze and Early Iron age Archaeological Sites in Armenia I. Mt. Aragats and Its Surrounding Region. Oxford, 2007, გვ. 90, 93-94; P. Avetisyan, N. Yengibaryan, G. Sargsyan. The Revealed Archaeological Sites of Armenia (The Artashavan Necropolis), – *Handes Amsorya, Zeitschrift für armenische Philologie*, 12, Wien, 1998, გვ. 193-248.

დან ჩრდილო-აღმოსავლეთ თურქეთში.¹

ამრიგად, ასეთი კონსტრუქციის სულ 79 სამარხია დაფიქსირებული. მათ უმრავლესობაში (64 შემთხვევა) წარმოდგენილია თიხის ჭურჭლები. ხუთ შემთხვევაში (ახრია 8, ყაჩაღები 6, ლორი-ბერდი 67, 72, 88) არქეოლოგიური მონაპოვრები არ აღმოჩენილა, 10 კომპლექსში (ახრია 16, 17, ბოზკურთი 5, ყაჩაღები 1, ზველი 1, 3, 4, 6-8) თიხის ჭურჭლები ფრაგმენტულად იყო წარმოდგენილი. მხოლოდ 11 სამარხის კერამიკული მონაპოვრები არის სრულად გამოქვეყნებული, დანარჩენ 53 შემთხვევაში სხვადასხვა მიზეზის გამო მონაცემები არასრულია. სამარხებში უფრო ხშირად 10 ერთეულამდე თიხის ჭურჭელი აღმოჩნდა, თუმცა გვხვდება მეტი რაოდენობაც (ტაბ. III₁). ახრია №2 და №4 გორასამარხებში კი შესაბამისად 55 და 47 ერთეული თიხის ჭურჭელი დაფიქსირდა. მთლიანობაში 64 კომპლექსში 773 თიხის ჭურჭელია აღმოჩენილი, აქედან 377 არის სამეცნიერო მიმოქცევაში შემოსული და მათი კლასიფიცირება შესაძლებელია. სახეობები ასეა განაწილებული: 181 დერგი (48%), 26 ქოთანი (6,8%), 120 ბადია და ჯამი (31,8%), 30 სასმისი (7,9%) და 19 სხვა სახეობის თიხის ჭურჭელი (5 %) (ტაბ. III_{2,3}).

ლითონის ინვენტარი არ არის მრავალრიცხოვანი. სულ წარმოდგენილია 19 სატევარი, ორი მახვილი და სამი შუბისპირი.

ცალკე შეიძლება იქნეს განხილული მესხეთის გორასამარხები. შუაბრინჯაოს ხანის ამ სამარხებიდან ძირითადად კერამიკული ნაკეთობებია წარმოდგენილი. ლითონის ნივთები შედარებით იშვიათად გვხვდება. მესხეთის 40 გორასამარხში სულ რვა ბრინჯაოს სატევარი, ერთი შუბისპირი, 14 საკინძის, ერთი რგოლი, რამდენიმე ბრინჯაოს ფირფიტის ფრაგმენტი და ერთი ოქროს მძივი იქნა აღმოჩენილი. მაშინ როდესაც ამ სამარხებში 606 თიხის ჭურჭელი იქნა აღმოჩენილი (აქედან 223 გამოქვეყნებულია). ოცდასამ შემთხვევაში 10 და მეტი ერთეული იქნა აღმოჩენილი. თიხის ჭურჭლის დიდი რაოდენობაა დამახასიათებელი უფრო მცირე ზომის გორასამარხებისთვის. როგორც ზემოთ იქნა აღნიშნული ამ ძეგლების შესწავლისას განხორციელდა დაკვირვება რომ დიდი გორასამარხებისთვის თრიალეთური კერამიკა იყო დამახასიათებელი ხოლო მომცრო ზომის გორასამარხებისთვის კი „მესხური“ ჭურჭელი – ჯამები, ბადიები, სასმისები და სხვა.² შეინიშნება განსხვავება დიდი და შედარებით მცირე ზომის გორასამარხების ინვენტარს შორის. ახრის სამაროვანზე ყველაზე დიდი რაოდენობის (55 ერთეული) თიხის ჭურჭელი №2 გორასამარხში იქნა აღმოჩენილი. მისი ყრილის დიამეტრი 9,3 მ. ხოლო სამარხი კამერის ფართობის 12 მ² იყო. სამ სხვა სამარხში (№№

¹ A. Özfirat. Excavation of Bozkurt Cemetery: First Preliminary Report, – *Archäologische Mitteilungen aus Iran und Turan*, 41. Berlin, 2009, გვ. 233-242.

² ო. ჯაფარიძე, ი. კიკვიძე, გ. ავალიშვილი, ა. წერეთელი. მესხეთ-ჯავახეთის.., გვ. 144-154.

4, 10, 14) რომელთა ყრილის დიამეტრი 6,2 დან 17 მეტრამდე იყო 30-ზე მეტი თიხის ჭურჭელი იქნა აღმოჩენილი.

ამავე სამაროვნის კი ზომით უფრო დიდ №№1 და 15 გორასამარხებში (№1 გორასამარხის ყრილის დიამეტრი 49 მეტრი იყო) შესაბამისად 12 და 15 ერთეული თიხის ჭურჭელი იქნა აღმოჩენილი.

ანყურის და ზველის გორასამარხების თავისებურებას ის წარმოადგენს, რომ აქ განსხვავებული დაკრძალვის რიტუალია დადასტურებული. ზველის №№1, 2, 3, 5 და ანყურის სამარხებში რამდენიმე ერთმანეთზე განლაგებული ფენაა დადასტურებული.

აღნიშნული სამარხები შედარებით უფრო ხანგრძლივად იყო გამოყენებაში და ინვენტარიც შესაბამისად ზოგჯერ რამდენიმე ეპოქას მიეკუთვნება.

ორმოსამარხები

სამარხის ეს ფორმა თრიალეთის კულტურაში მხოლოდ განსაზღვრულ რეგიონებსა და განსაზღვრულ ტოპოგრაფიულ გარემოშია დაფიქსირებული. ისინი ძირითადად დაბლობ ადგილებშია გავრცელებული.

მნიშვნელოვან ძეგლს წარმოადგენს ნალვლის (მიქელაანთ ვერხვების) სამაროვანი, სადაც 150 ორმოსამარხია შესწავლილი, აქედან შუაბრინჯაოს ხანას 94 სამარხი მიეკუთვნება.¹

აღსანიშნავია ასევე სამთავროს სამაროვანი, სადაც შუაბრინჯაოს ხანის ორმოსამარხებიც არის შესწავლილი.² მნიშვნელოვანი ძეგლებია ასევე ნულის და ქვასათალის სამაროვნები შიდა ქართლში.³

ამის გარდა კიდევ რამოდენიმე შუაბრინჯაოს ხანის ორმოსამარხია დღეისათვის ცნობილი. ესენია: მოდინახეს სამარხები,⁴ ეჩმიაძინის სამარხები⁵ და კეტის სამაროვნის სამარხები №№13-16⁶ სომხეთში, ხიმშიაან-

¹ **ა. რამიშვილი.** ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური ძეგლები ნალვლში, – *ხაშურის არქეოლოგიური ექსპედიციის შრომები*. ტ. I: ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური ძეგლები ნალვლში. თბ., 2004. გვ. 41-179.

² **В. Садрадзе.** Археологические памятники., გვ. 4-23.

³ **ო. ჯაფარიძე.** შიდა ქართლის უძველესი წარსულიდან. თბ. 2009, გვ. 14-143; **ა. ორჯონიკიძე, თ. აბულაშვილი, გ. გობეჯიშვილი, თ. კახელიშვილი, გ. ჩიქოვანი, თ. ქანიშვილი, მ. ხუციშვილი, ხ. ჯორბენაძე.** ცხინვალის არქეოლოგიური ძეგლები, – *ძიებანი*. ტ. 21, გვ. 167-190.

⁴ **გ. ლომთაძე.** მოდინახეს შუაბრინჯაოს ხანის სამარხები, – *არქეოლოგიური ყურნალი*. №1. თბ., 2000, გვ. 5-17; **გ. ლომთაძე.** მოდინახეს შუაბრინჯაოს ხანის სამარხები, – *არქეოლოგიური ყურნალი*. №2. თბ., 2002. გვ. 5-15.

⁵ **А. А. Мартиросян.** Армения в эпоху бронзы и раннего железа. Ереван, 1964, გვ. 67-70.

⁶ **Л. А. Петросян.** Раскопки., გვ. 46-47.

თმინის №12 სამარხი¹, ძველი ქანდა 24 სამარხი,² მუხათგვერდი I. №75 სამარხი,³ ნატახტარი III სამაროვნის №№22 და 27 სამარხები,⁴ სოფელ არდასუბანთან შესწავლილი ორმოსამარხი⁵ გუმბათის სამარხი,⁶ თეთრი ქვები №4 გორასამარხიის ყრილში ჩაშვებული შუაბრინჯაოს ხანის სამარხი,⁷ იმირის გორის ნეოლითურ ნამოსახლარზე გამართული სამარხი⁸ და ფარეხები №4 სამარხი, რომელიც ასევე ნეოლითურ-ენეოლითური ხანის ნამოსახლარზეა გამართული;⁹ სავარაუდოდ ნაქულბაქევის სამარხი,¹⁰ ორმოსამარხებად შეიძლება იქნეს განხილული ასევე გორასამარხების ორმოებში ჩაშვებული სამარხები ზილიჩა 2.1¹¹ და დალის მთა 9.¹²

ორმოსამარხების სამარხეული ინვენტარი განსხვავდება სხვა სამარხი ფორმების ინვენტარისგან. ძვირფასი ლითონის ნივთები აქ მხოლოდ ცალკეულ შემთხვევებშია დაფიქსირებული.

ნალვლის სამაროვნის №46 სამარხში იქნა აღმოჩენილი ვერცხლის გარსაკრავი, ხოლო ამავე სამაროვნის №103 იქნა აღმოჩენილი ელექტრუმის საყურე. ზემოთ ჩამოთვლილ ორმოსამარხებში ლითონის არტეფაქტებიდან კი მთლიანობაში აღმოჩენილია 35 სატევარი (5 ნალვლში),

¹ **Р. М. Рамишвили, В. А. Джорбенадзе, Г. Ч. Чиковани, М. Г. Глonti, Г. К. Гогочури, Л. Г. Цитланадзе, Н. С. Мучигулашвили, В. В. Чихладзе, Ц. В. Робакидзе, Ц. Ш. Ломидзе, И. Д. Циклаური, Г. М. Рчеулишвили, М. Г. Маргвелашвили, З. А. Каландадзе, А. И. Бучукури, М. З. Гамехардашвили, К. Б. Церетели, Д. К. Циклаური.** Археологические изучения Арагвского ущелья, – *Полевые археологические исследования в 1984-1985гг.* Тб., 1987, გვ. 76, 82.

² **А. В. Бохочадзе, Н. Г. Мирианшвили.** Настакисская археологическая экспедиция, – *Полевые археологические исследования в 1983г.* Тб., 1986, გვ. 46.

³ **В. Садрадзе.** Археологические памятники..., გვ. 63-64.

⁴ **В. Садрадзе.** Археологические памятники..., გვ. 46-47.

⁵ **ბ. თუშშვილი.** არდასუბნის შუაბრინჯაოს ხანის სამარხი, – *მაცნე. საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის საზოგადოებრივ მეცნიერებათა განყოფილების ორგანო.* №4. თბ., 1967, გვ. 225-231.

⁶ **მ. ფუთურიძე.** შუაბრინჯაოს ხანის სამარხი ადგილ გუმბათიდან, – *ძეგლის მეგობარი.* №63. თბ., 1983, გვ. 55-58.

⁷ **ლ. ქაბაშვილი.** თეთრი ქვების გორასამარხი №4, – *ძიებანი.* ტ. 13-14. თბ., 2004, გვ. 62-67.

⁸ *ქვემო ქართლის არქეოლოგიური ექსპედიციის მუშაობის...*, გვ. 150, 154.

⁹ **თ. კილურაძე.** მ. მენაბდე, სიონის არქეოლოგიური ძეგლები. თბ., 1981, გვ. 3, 33-43.

¹⁰ **Р. М. Абрамишвили, Н. Н. Окропиридзе, М. Р. Абрамишвили, Н. И. Гигуашвили, И. В. Султанишвили, М. З. Гамехардашвили, Н. И. Ахледиани, Н. Г. Даташвили, Н. Г. Джавахишвили, Т. Р. Вашакидзе, А. Н. Зангури.** Археологические раскопки в Триалети, – *Полевые археологические исследования в 1983г.*, გვ. 20.

¹¹ **ბ. მაისურაძე, მ. აბდუშელიშვილი.** არქეოლოგიური გათხრები წითელწყაროს რაიონში, – *ძეგლის მეგობარი* №4. თბ., 1987, გვ. 48-50.

¹² **კ. ფიცხელაური, ვ. ვარაზაშვილი, მ. კინწურაშვილი, ნ. მამიაშვილი, ც. მენაბდე, გ. მანსფელდი, ვ. ორტმანი, ა. ეგოლდი.** კახეთის არქეოლოგიური ექსპედიცია..., გვ. 33.

25 შუბისპირი (5 წალვლში), 1 სადგისი, 9 მძივი (1 წალვლში), 2 საკიდი (ორივე წალვლში), 120 საკინძი (57 წალვლში), 67 (64 წალვლში), ასევე ბრინჯაოს მილაკი და რამდენიმე ფირფიტა წალვლის სამაროვანზე.

ქვის არტეფაქტებიდან აღმოჩენილია მძივები, საკიდები, 26 ისრისპირი (12 წალვლში), 1 კვერთხისთავი, 3 ქვის ხუფი (1 წალვლში) და რამდენიმე სხვა ნივთი.

ამ 144 სამარხში მთლიანობაში აღმოჩენილია 622 თიხის ჭურჭელი. აქედან სამეცნიერო მიმოქცევაში 443 ჭურჭელია შემოსული და მათი კლასიფიცირება შესაძლებელია. სამარხებში ძირითადად ხუთ ერთეულამდე თიხის ჭურჭელია წარმოდგენილი, თუმცა გვხვდება უფრო მეტი რაოდენობაც, ზოგჯერ 20 ერთეულამდეც. გამონაკლის შემთხვევას წარმოადგენს 1947 წელს შესწავლილი ქვასათალის №1 სამარხი, სადაც 64 ერთეულამდე თიხის ჭურჭელი უნდა ყოფილიყო¹ (ტაბ. IV₁). სახეობები ასეა განაწილებული: 93 დერგი (20,9%), 118 ქოთანი (26,6%), 119 ჯამი და ბადია (26,8%), 95 კათხა და სასმისი (21,4%) და 17 სხვა სახეობის ჭურჭელი (3,8%)(ტაბ. IV₂₋₃).

დასკვნა

ამრიგად, ზემოთმოტანილი მონაცემების საფუძველზე შესაძლებელი გახდა შემდეგი დასკვნების გაკეთება: **დასაკრძალავდარბაზიანი გორასამარხების** შესახებ მონაცემები არასრულია იმის გამო რომ ისინი ძველადვე გაიძარცვა. შემორჩენილი არტეფაქტების მიხედვით რთულია იმის რეკონსტრუქცია თუ რა ინვენტარი იყო აქ განთავსებული. თუმცა ცხადია, რომ ეს სამარხები თავის დროზე მდიდრული იქნებოდა, იგივე შეიძლება ითქვას **უორმოო გორასამარხების** შესახებაც. თუმცა აქედან უფრო მეტი მონაცემებია. ამ სამარხებიდან მომდინარეობს სწორედ ხელოვნების ბრწყინვალე ნიმუშები რომლებიც განსაზღვრავს თრიალეთის კულტურის სახეს. უფრო მეტი მონაცემებია **ორმოიანი გორასამარხების** შესახებ. თიხის ჭურჭლის უმრავლესობა აქ დიდი ზომის ჭურჭლით (დერგები და ქოთნები) არის წარმოდგენილი. შედარებით ნაკლები რაოდენობით არის ჯამი, ბადია ან სასმისი. ამ გორასამარხებში გვხვდება ხშირად საბრძოლო იარაღი. **კატაკომბური გორასამარხების** შემთხვევაში უფრო მეტად წარმოდგენილია ჯამის და ბადიის ჭურჭელი, მათი რაოდენობა აქ აღემატება დერგების და ქოთნების რაოდენობას. ლითონის და ქვის ინვენტარი კი მცირე რაოდენობით არის წარმოდგენილი. **გორასამარხები ქვით აგებული სამარხი კამერებით** წარმოდგენილია დერგების დიდი რაოდენობით, მას მოსდევს ჯამები და ბადიები, ხოლო ქოთ-

¹ აღნიშნული კომპლექსი ნაკლები სახითაა მოღწეული და ის მხოლოდ 2013 წელს გამოქვეყნდა. დანვრ. იხ.: ა. ორჯონიკიძე, თ. აბულაშვილი, გ. გობეჯიშვილი, თ. კახელიშვილი, გ. ჩიქოვანი, თ. ჭანიშვილი, მ. ხუციშვილი, ხ. ჯორბენაძე. ცხინვალის არქეოლოგიური..., გვ. 167.

ნები და სასმისები უფრო მცირე რაოდენობით არის. **ორმოსამარხების** შემთხვევაში დიდი რაოდენობით არის წარმოდგენილი დერგები, ხოლო ქოთნები, ჯამები, ბადიების და სასმისები დაახლოებით თანაბარი რაოდენობით (ტაბ. V).

ამრიგად, წარმოდგენილი მონაცემების საფუძველზე ჩანს, რომ სამარხის ცაკლეულ ფორმებს სამარხეული ინვენტარის განსაზღვრული სახეობები უკავშირდება რაც დაკრძალვის რიტუალის თავისებურებით შეიძლება იყოს გამოწვეული.

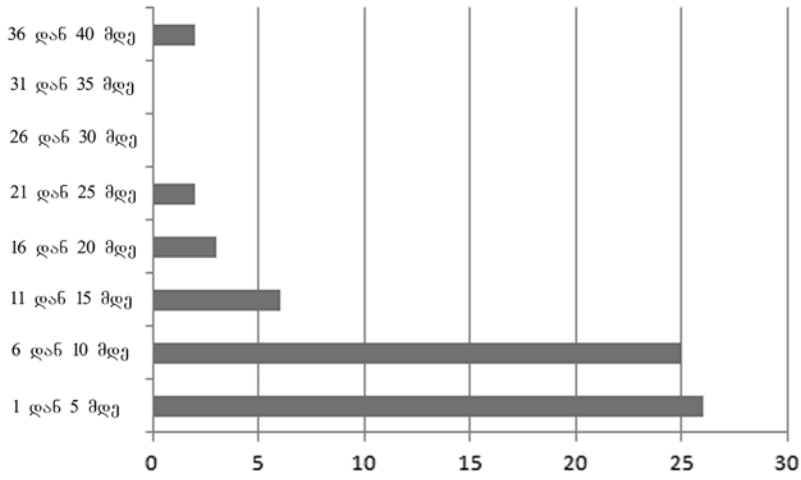
თრიალეთის კულტურის სამარხი ფორმების და არქეოლოგიური მონაპოვრების კორელაციის საკითხი მნიშვნელოვანი წინაპირობაა ისეთი საკითხების განხილვისას როგორცაა რელატიური ქრონოლოგია, კულტურის რეგიონალური თავისებურებები.

აღსანიშნავია, რომ შუაბრინჯაოს ხანის ქრონოლოგიის საკითხების შესწავლისას გამოთქმულია მოსაზრება, რომ ამ ეპოქის მიწურულის დამახასიათებელ და განმსაზღვრელ ნივთებად უნდა იქნეს მიჩნეული ცალკეული თიხის ჭურჭლის სახეობები, კერძოდ: ბადიები, კათხები, წელში გამოყვანილი სასმისები. თრიალეთის შუაბრინჯაოს ხანის გორასამარხებში კი ეს ჭურჭლის სახეობები გარდა ორი გამონაკლისი შემთხვევისა წარმოდგენილი არ არის.¹

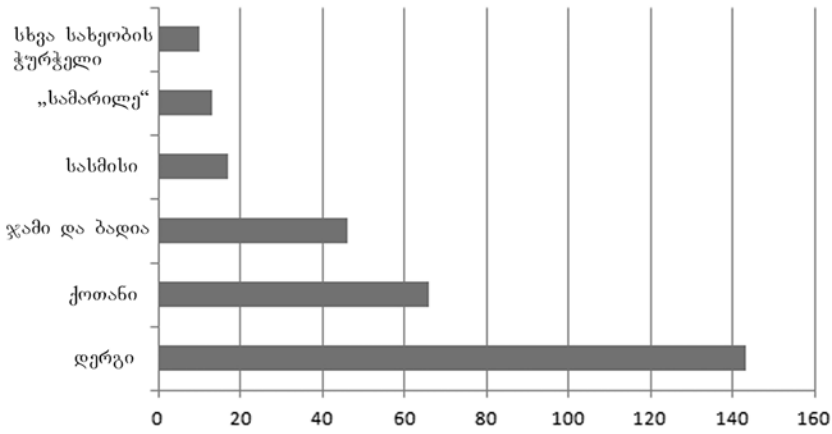
ზემოთ მოტანილი მონაცემების საფუძველზე შესაძლებელი ხდება მოსაზრების გამოთქმა რომ ყველა სამარხის ფორმას განსაზღვრული დაკრძალვის რიტუალი და შესაბამისად სამარხეული ინვენტარის განსაზღვრული სახეობები უკავშირდებოდეს. აღნიშნული ფაქტის გათვალისწინება კი ამა თუ იმ არქეოლოგიური კულტურის რელატიური ქრონოლოგიის შესწავლისას მნიშვნელოვანი იქნება.

¹ **ალ. რამიშვილი.** შიდა ქართლის ბრინჯაოს ხანის ფინალური სტადიების პერიოდიზაციის ზოგიერთი საკითხი, – *ძიებანი*. ტ. 6. თბილისი 2000, გვ. 29; **ალ. რამიშვილი.** ბრინჯაოს ხანის არქეოლოგიური ძეგლები წალკაში, – *ხაშურის ექსპედიციის შრომები*. ტ. 1, გვ. 165.

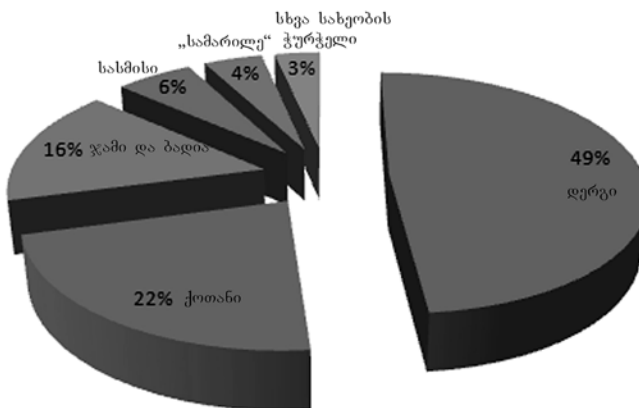
ტაბ. 1

1

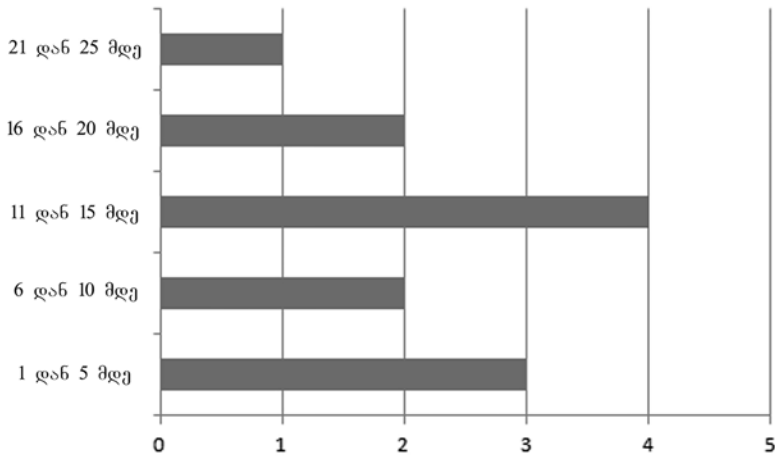

2

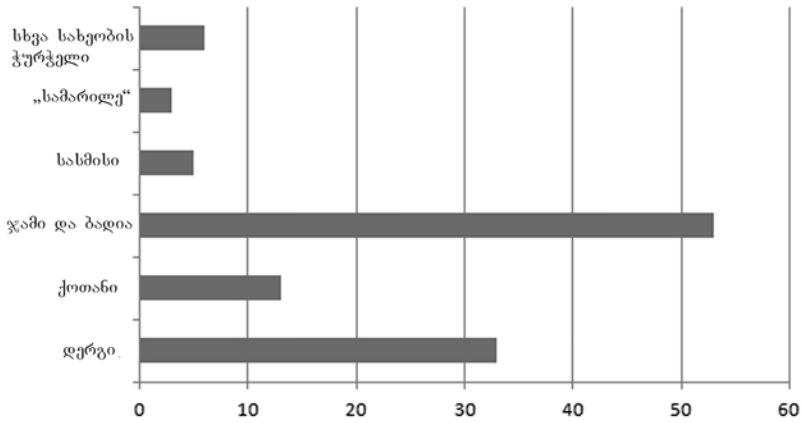

3

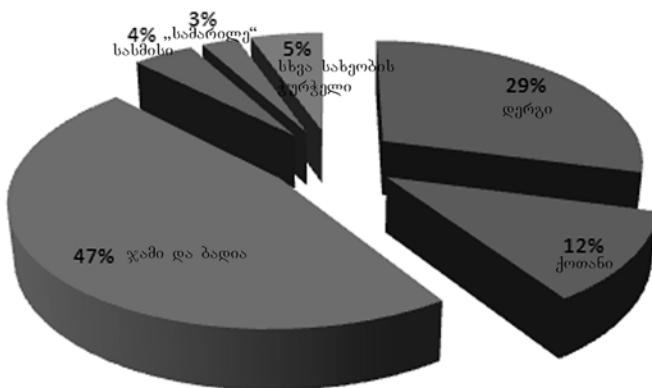
ტაბ. II

1

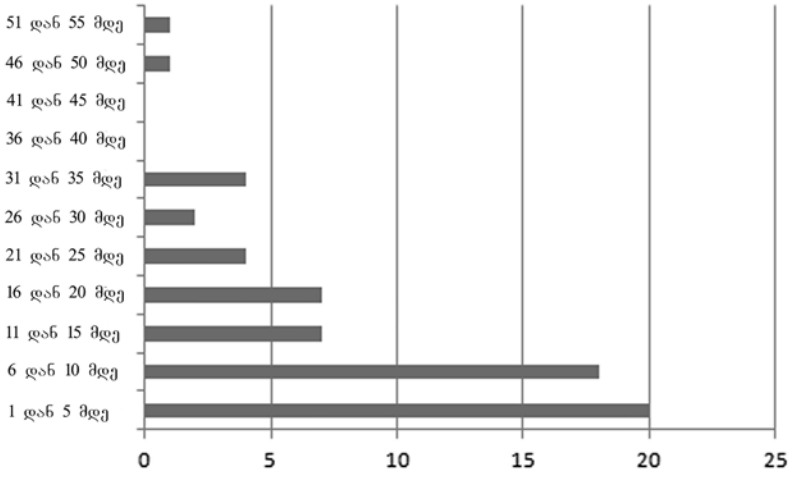

2

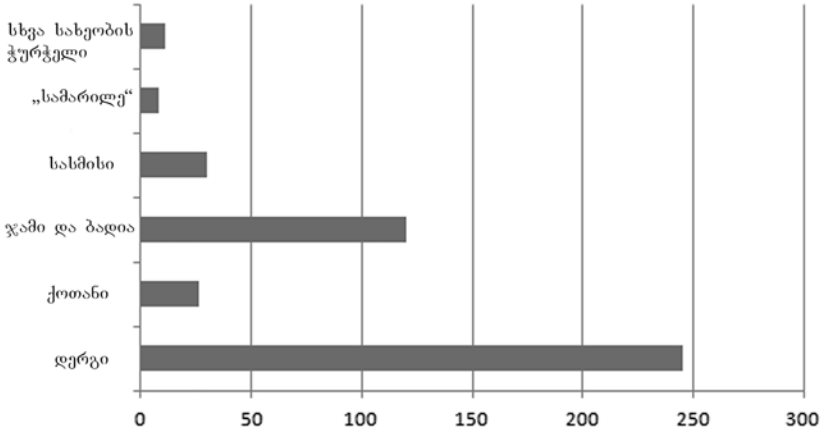

3

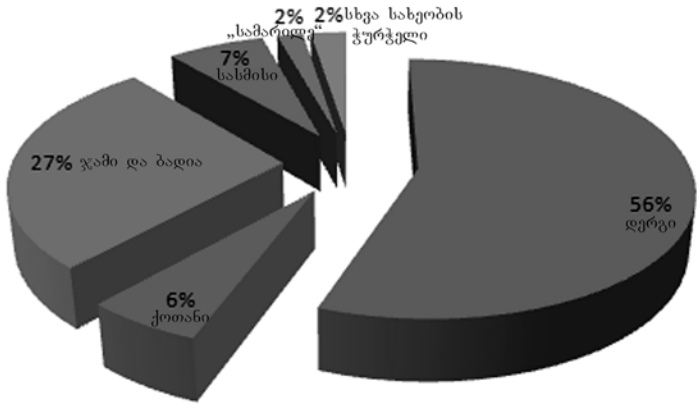
ტაბ. III

1

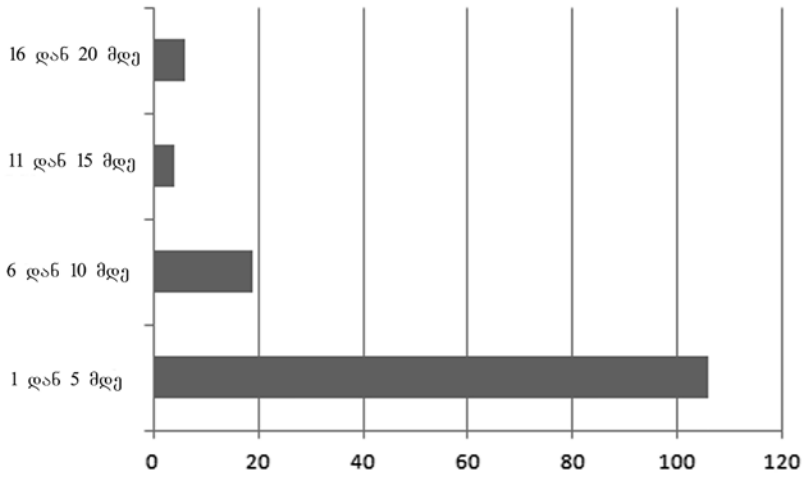

2

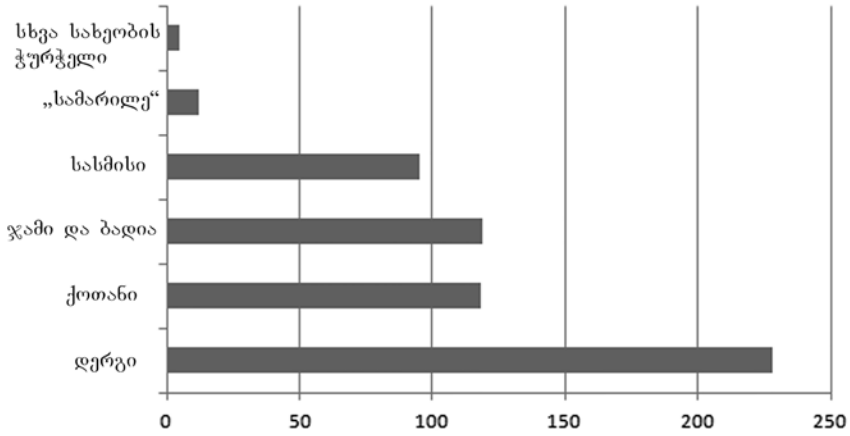

3

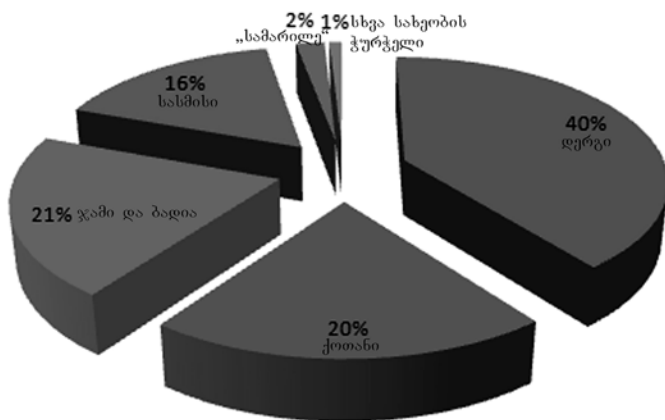
ტაბ. IV

1

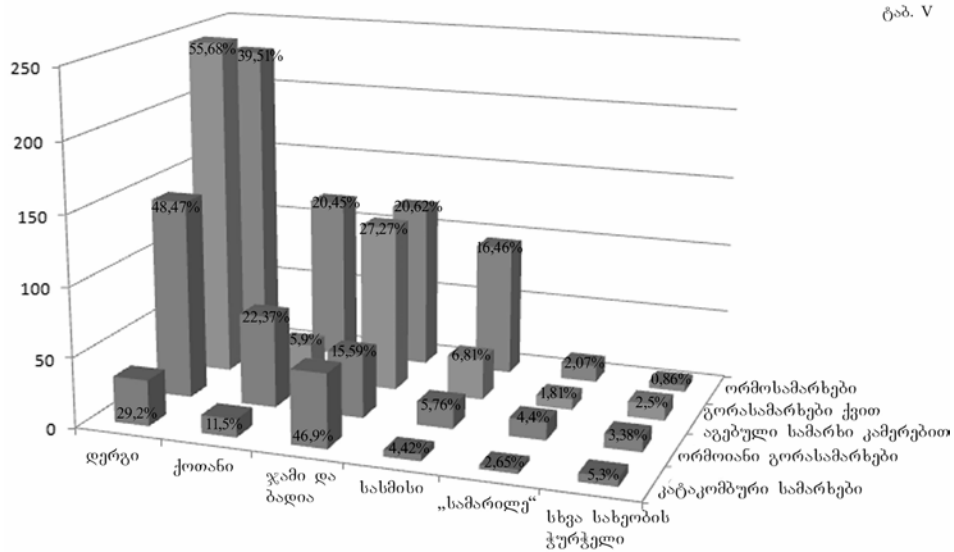

2

3

ტაბ. V

LEVAN TCHABASHVILI¹

BURIAL SITES AND CHARACTERISTICS OF THEIR ARTICLES AND INVENTORIES IN THE TRIALETI CULTURE

Archaeological culture of Trialeti of middle Bronze Age was spread on a large southern territory from the end of the 3rd millenium BC till the beginning of the 2nd millenium BC. Separate nomunents can be found in east-northern part of Turkey. This culture is studied based on burial sites of that period. Other sources - e.g. old settlements, religious constructions – are not comprehensiveley revealed and studied (i.e. they are less known).

Certain different types of forms and shapes of burial monuments have been found. These are grave mounds and flat graves. In accordance with different characteristics, grave mounds are divided into three groups: grave mounds without pit, burial mounds with pit, and burial mounds with grave chambers made of stone. Some of these groups farther include subgroups too.

The article discusses characteristics of the inventories, which are specific to graves of each shape. The article presents information about 356 burial places and their inventories. The characteristics, which distinguish shapes and forms of these burial places, have been studied. The main emphases are made on the clay vessels; however, other artifacts are also discussed. It has been established that difference between the grave mounds without pit and burial mounds with pit consists in articles, and inventories found at such graves. Certain differences could also be found among the articles and inventories of certain subgroups of grave mounds.

The conclusive part raises an issue that it is desirable to use the above-described fact in the studies of Trialeti Culture's relative chronological and regional characteristics.

¹ *Levan Tchabashvili* – Post-Graduate Student, Assistant Professor, Sokhumi State University.

ისტორია, არქეოლოგია, ეთნოლოგია

ბაჟან ხორავა, ღაზმირ ჯოჯუა¹

მულტიკულტურული საქართველო – კავკასიის ერთობის
ტერიტორიული და სულიერი საფუძველი²

საქართველოში უძველესი დროიდან მრავალი ეთნოსისა და ეთნო-კულტურის წარმომადგენლები ცხოვრობდნენ. ბერძნების, ებრაელების, სომხების, სპარსელების, თურქმანების და სხვათა პერიოდული მიგრაციები და მათთან მრავალსაუკუნოვანი ურთიერთობები საქართველოს ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი განვითარების ერთ-ერთ მთავარ ტენდენციას წარმოადგენს.

ბერძნების პირველი დასახლებების გაჩენა საქართველოში შავი ზღვის სანაპიროების ინტენსიურ ბერძნულ კოლონიზაციას (VIII-VI სს.) უკავშირდება. თანამედროვე ბერძნები, უმთავრესად ე.წ. „პონტოელი ბერძნები“ არიან, რომლებიც ოსმალეთის ჩრდილო-აღმოსავლეთ რაიონებიდან გადმოსახლდნენ. მათი პირველი დასახლებები აქ XVIII საუკუნიდან ჩნდება.³

ძველი ქართული საისტორიო მწერლობა ებრაელთა საქართველოში მოსვლას ბაბილონის მეფის, ნაბუქოდონოსორ II-ის მიერ ძვ.წ. 586 წელს იერუსალიმის დაპყრობას და მის აოხრებას უკავშირებს: „...მაშინ ნაბუქოდონოსორ მეფემან წარმოსტყუენა იერუსალემი, და მუნით ოტე-

¹ ბაჟან ხორავა – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; ღაზმირ ჯოჯუა – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ნაკითხულია მოხსენებად საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე „ენა და ტერიტორია 2“ (ქ. თბილისი, 30.08.2015-04.09.2015). გამოქვეყნებულია თეზისები ფრანგულ ენაზე: B. Khorava, D. Jojua. La Georgie multiculturelle – fondement spirituel et territorial de l’unité du Caucase, – ენა და ტერიტორია 2. საერთაშორისო კონფერენცია. თეზისები. ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბ., 2015, გვ. 28.

³ ს. ყურმაზიშვილი. ბერძენთა კოლონიზაციის წარმოქმნა, – თბილისის უცხო ენათა პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები. ტ. 2, 1959, გვ. 281-285, 297; ს. ყაუხჩიშვილი, ბერძნების დასახლების ისტორია საქართველოში, – ა. წულუკიძის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის შრომები, ტ. IV, 1942, გვ. 219-239; ლ. ფაშაევა, მ. კომახია. ბერძნები, – წგნ.: ეთნოსები საქართველოში. თბ., 2008, გვ. 149-162.

ბულნი ურიანი მოვიდეს ქართლს“.¹ მომდევნო ხანებში საქართველოში დევნილ ებრაელთა კიდევ რამდენიმე ნაკადი შემოვიდა, მათ შორის, რომის იმპერატორ ვესპასიანეს მიერ იერუსალიმის დარბევის (ახ.წ. 70წ.) შემდეგ. როგორც ირკვევა, ებრაელთა კოლონია ელინისტური ხანის მცხეთაში ძვ.წ. 169 წლიდან მაინც არსებობდა.²

სომხური მოსახლეობა ძვ.წ. III ს. დამდეგიდან ჩნდება. ამის შემდეგ ქართულ-სომხური ურთიერთობები არ შემწყდარა. XI საუკუნიდან სომხებს სახელმწიფო არ ჰქონდათ, ხოლო XVI-XVII საუკუნეებში ისტორიული სომხეთის მიწა-წყალი სპარსეთსა და ოსმალეთს შორის აღმოჩნდა განაწილებული. ამ დროიდან მრავალი სომეხი ტოვებდა ისტორიულ სამშობლოს ეროვნულ-პოლიტიკური თუ რელიგიური შევიწროების გამო და თავშესაფარს საქართველოში ეძებდა.³

ბიზანტიის იმპერიის დაცემის შემდეგ ახლო აღმოსავლეთის ქრისტიანული თემები, მათ შორის ასურელები, სამშობლოდ საქართველოს მიიჩნევდნენ. როგორც ჩანს, მუსლიმთა მიერ შევიწროებული ასურელების მცირე ტალღა იმ პერიოდში ჩასახლდა აღმოსავლეთ საქართველოში. XVIII ს. II ნახევარში, ახლო აღმოსავლეთიდან ლტოლვილი ასურელები ერეკლე II-ის ინიციატივით კახეთში ჩაასახლეს. XIX-XX საუკუნეებში საქართველოში ასურელთა კიდევ რამდენიმე ნაკადი შემოვიდა.⁴

სპარსელებთან, არაბებთან, თურქებთან მრავალსაუკუნოვანი ურთიერთობების შედეგად ამ ხალხთა წარმომადგენლები საქართველოში მკვიდრდებოდნენ. გვიან შუა საუკუნეებში საქართველოში მკვიდრდებიან ქურთები, თურქმანები. XVI საუკუნიდან სამხრეთ საქართველოში, მესხეთში გამოჩნდნენ ქურთული ტომები. ისინი, ძირითადად, რწმენით მუსლიმები იყვნენ. ქურთების ერთი ნაწილი, კონფესიით იეზიდები, საქართველოს მთავრობამ 1918 წელს მიიღო I მსოფლიო ომის (1914-1918) დროს თურქთა და მუსლიმ ქურთთა ერთი ნაწილის მხრიდან მათი რელიგიურ-პოლიტიკურ ნიადაგზე დევნის გამო. XVIII ს. დასაწყისიდან ქვემო ქართლში, კახეთში დამკვიდრდნენ თურქმანული მოდგმის ტომები (ბორჩაღუ, ჰასანღუ, ნასიბუ, ბაიდარი, დემურჩი-ასანღუ). მოგვიანებით ისინი თანდათან ქართულ ფეოდალურ სისტემას შეერწყნენ და ქართული

¹ **ლონტი მროველი.** ცხოვრება ქართველთა მეფეთა..., – ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ. ტ. I. თბ., 1955, გვ. 15.

² **გ. მელიქიშვილი.** ქართული პოლიტიკური და ეთნიკური წარმონაქმნები ელინისტურ ხანაში, – საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, I. თბ., 1970, გვ. 452-453; **ზ. დავარაშვილი, თ. ცაგარეიშვილი.** ებრაელები, – წგნ. ეთნოსები საქართველოში, გვ. 90-103; **რ. თოფჩიშვილი.** ხალხთა მიგრაციები. თბ., 2015, გვ. 183-184.

³ **ლ. ჯანიაშვილი, მ. კომახია.** სომხები, – წგნ.: ეთნოსები საქართველოში, გვ. 104-127; **რ. თოფჩიშვილი.** ხალხთა მიგრაციები, გვ. 184-188.

⁴ **ნ. აბაშიძე, მ. კომახია.** ასურელები, – წგნ.: ეთნოსები საქართველოში, გვ. 198-209.

სახელმწიფოს ცხოვრებაში აქტიურად მონაწილეობდნენ.¹

საქართველოში დამკვიდრებულმა ეთნოსებმა შეინარჩუნეს ენა, ადათ-წესები, ტრადიციები, კულტურა. ისინი სწორედ იმიტომ ილტვოდნენ საქართველოში, რომ კარგად იცოდნენ, აქ დაცული იქნებოდა მათი თვითმყოფადობა. ქართული მართლმადიდებლური ტაძრების გვერდით საქართველოში არსებობდა ამხალხთა სალოცავები: სინაგოგები, სომხური ეკლესიები, მეჩეთები და ცეცხლთაყვანისმცემელთა სამლოცველო ათეშგაც.²

ქართველებს განსაკუთრებული ურთიერთობა ჰქონდათ კავკასიელ ხალხებთან. X-XIV სს. დიდი იყო საქართველოს პოლიტიკური და კულტურული გავლენა ჩრდილოეთ კავკასიის ხალხებზე – ჯიქები (აბაზა-ადილები), ქაშაგები (ჩერქეზები), ალან-ოგსები, დურძუკები (ვაინახები), ხუნძები და ლეკები (ავარიელები და დაღესტნის სხვა ხალხები). ისინი საქართველოს გავლენის სფეროში შემოდიოდნენ. საქართველოს სახელმწიფო ქართული ენის, ქართული ქრისტიანობის, ქართული კულტურის შეტანით ცდილობდა ეს ხალხები მჭიდროდ დაეკავშირებინა საქართველოსთან და ქართულ კულტურულ-პოლიტიკურ სამყაროში შემოეყვანა.

XIII-XIV საუკუნეებში ჩრდილოეთ კავკასიაში მონღოლ-თათართა და თემურ-ლენგის გამანადგურებელი ლაშქრობების შემდეგ იქ არსებული ეთნო-პოლიტიკური ვითარება რადიკალურად შეიცვალა. იმიერკავკასიის მკვიდრი მოსახლეობა – იძულებული გახდა იმიერკავკასიის ველები მოძალადეთათვის დაეთმოთ, თვითონ კი მტრებისათვის მიუვალ, მაგრამ მწირ მთას შეხიზნოდნენ. „*მთის სიმწირე-სივიწროვით ამოხუთული იმიერკავკასიის მკვიდრი მოსახლეობა პირაქეთი კავკასიონისა და მთის ძირობა საქართველოს დაპყრობას ცდილობდა*“.³ მონღოლები-სა და თემურ-ლენგის თარეშს დამლუპველი შედეგები მოჰყვა საქართველოსათვის: ქვეყანა სისხლისაგან დაიცალა, გაჩნდა ნაქალაქარები, ნასოფლარები, ნაფუძარები, შინაფეოდალურმა წინააღმდეგობამ მწვავე ხასიათი მიიღო. XV ს. II ნახევარში საქართველოს სამეფო დაიშალა ქართლის, კახეთის, იმერეთის სამეფოებად და სამცხის სამთავროდ. XV-XVI საუკუნეებში საქართველოს გაუმეზობლდნენ უალრესად აგრესიული, მაჰმადიანური თურქ-ოსმალთა სახელმწიფო სამხრეთ-დასავლეთიდან, და სეფიანთა ირანი სამხრეთ-აღმოსავლეთიდან. ისინი მახლობელ აღმოსავლეთში ბატონობისათვის და საქართველოს დაპყრობა-დამორჩილებისათვის იბრძოდნენ. საქართველო გამუდმებული ბრძოლების ასპარეზად

¹ **შ. ლომსაძე**, სამცხე-ჯავახეთი (XVIII საუკუნის შუანლებიდან XIX საუკუნის შუანლებამდე). თბ., 1975, გვ. 335-337; **ლ. ფაშაევა, მ. კომახია**, ქურთები, – ნგნ.: ეთნოსები საქართველოში, გვ. 163-173; **ლ. ჯანიაშვილი, მ. კომახია**, აზერბაიჯანელები, – ნგნ.: ეთნოსები საქართველოში, გვ. 128-148.

² **რელიგიები საქართველოში**. თბ., 2008; **გ. ყიფიანი**, ძველი თბილისის ზოროასტრული ტაძარი. თბ., 2009.

³ **ნ. ბერძენიშვილი**, საქართველოს ისტორია უძველესი დროიდან ჩვენს დრომდე. ხელნაწერის უფლებით. თბ., 1940, გვ. 287.

იქცა. ამ პროცესებთან არის დაკავშირებული გვიან შუა საუკუნეებში კავკასიელ მთიელთა – ვაინახების, დაღესტნელების ჩამოსახლება საქართველოში.

საქართველოში შორეული წარსულიდან იწყება ვაინახების მიგრაცია. „ქართლის ცხოვრების“ დასაწყის მატრიანეში დაცული საისტორიო ტრადიციის თანახმად, ქართლის მეორე მეფემ საურმაგმა მოიყვანა დურძუკნი და თავის ქვეყანაში დაასახლა.¹ XIII საუკუნეში მონღოლთა შემოსევების შემდეგ ვაინახები მთებს შეეფარნენ და ქართველ მთიელებს შეერივნენ. ქართველი მთიელები – მოხევეები, მთიულეები, ფშავლები, თუშები, ხევსურები მათ მეზობელ ჩეჩნებს და ინგუშებს ქისტებს, მათ ქვეყანას კი ქისტეთს ეძახდნენ.² XVIII-XIXსს. საქართველოში მკვიდრდება ქისტების ვაინახური ტომი.³ საქართველოში მცხოვრები ქისტები თავს მიაკუთვნებენ ჩეჩნებს, თუმცა წარმოშობით დღევანდელი მთიანი ინგუშეთიდან, მდ. არმხის (ქისტეთისწყალი) ხეობიდან არიან.⁴ ქისტებს საქართველოში არ დაუკარგავთ თავიანთი ადათ-წესები, ენა, სარწმუნოება.⁵

გვიან შუა საუკუნეებში, XVII საუკუნიდან, საქართველოში მკვიდრებიან დაღესტნელები. დაღესტნელების ტრადიციული ქართული სახელწოდებაა ლეკი. მთიანი დაღესტანი, ავარეთი, ქართულ საისტორიო ლიტერატურაში ხუნძეთი//ლუნძეთის, ხოლო მისი მცხოვრებნი, ავარიელები, – ხუნძების//ლუნძების სახელით მოიხსენიება.⁶ XVI საუკუნიდან საქართველოს გავლენა-მორჩილებაში მყოფი დაღესტანი შეტევაზე გადმოვიდა საქართველოს წინააღმდეგ. XVIIს. მიწურულამდე კახეთის სამეფო ახერხებდა მტკიცე ხელით აელაგმა ისინი. ამ პირობებში დაღესტნელები კახეთის მეფეების ყმობის პირობით სახლდებოდნენ კახეთის აღმოსავლეთ ნაწილში, ისტორიულ ჰერეთში. ლევან კახთა მეფემ (1520-1574წწ.) „მოიყვანა ლეკნი და დასხნა ფიფინეთს“.⁷ როცა აქ ლეკი მოსახლეობა დამკვიდრდა, ფიფინეთს ჭარი ეწოდა. ეკონომიკური პირობებით შევიწროებული დაღესტნელი ლეკები მოდიოდნენ კახეთში და რომელიმე თავადის ყმებად სხდებოდნენ. დაღესტნელთა ეპიზოდურმა თავდასხმებმა XVII საუკუნიდან ინტენსიური ხასიათი შეიძინა. ეს პროცესი ცნობილია ლეკიანობის სახელით. ესაა დაღესტნელთა წვრილ-წვრილი თავდასხმები

¹ **ლეონტი მროველი.** ცხოვრება ქართველთა მეფეთა..., გვ. 27.

² **ა. შავხელიშვილი.** საქართველო – ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ურთიერთობა XVI-XVIII საუკუნეებში. თბ., 1980, გვ. 68-72; **ხ. ხანგოშვილი.** ქისტები. თბ., 2005, გვ. 25, 240-248, 263.

³ **ხ. ხანგოშვილი.** ქისტები, გვ. 279, 300, 303.

⁴ **ხ. ხანგოშვილი.** ქისტები, გვ. 25.

⁵ **ხ. ხანგოშვილი.** ქისტები, გვ. 25; **მ. ალბუთაშვილი.** პანკისის ხეობა. თბ., 2005.

⁶ **თ. ბოცვაძე.** საქართველო-დაღესტნის ურთიერთობის ისტორიიდან (XV-XVIIIსს.). თბ., 1968.

⁷ **ბატონიშვილი ვახუშტი.** აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, – ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ. ტ. IV. თბ., 1973, გვ. 575.

საქართველოზე, რომელიც მიზნად ისახავდა ქონების, საქონლის, ჭირ-ნახულისა და ტყვეების გატაცებას, მოგვიანებით, დასახლებული ტერიტორიების დაპყრობას და დამორჩილებული მოსახლეობის დახარკვას. XVIII ს. დამდეგს სპარსეთის მბრძანებლის შაჰ-აბას I-ის საქართველოში ლაშქრობების შემდეგ, ლეკებმა აღმოსავლეთ კახეთის დაცარიელებულ მიწებზე იწყეს ჩამოსახლება. თანდათანობით, ადგილობრივი ქართული მოსახლეობა გამაჰმადიანდა და გალეკდა, სხვები ტყვედ გაყიდეს ლეკებმა. XVIII საუკუნეში აღმოსავლეთ კახეთში ავარელ და ნახურელ ლეკთა ჭარის, ბელაქნის, თალის, კატეხის, მანეხის, მუხახის, მამრუხის, გოგამის „უბატონო თემები“ ჩამოყალიბდა.¹

ნიშანდობლივია, რომ დაღესტნელთა თარეში ქართულ ფეოდალურ ისტორიოგრაფიაში თავისებურ შინაომად განიხილებოდა. ქართული ეროვნული კონცეფციით „ლეკიც“ ქართველი იყო, ოღონდ ქართველთაგან მიდრეკილი. ამიტომაც ჩიოდა კახეთის მეფე ალექსანდრე II (1574-1605წწ.) „ათასი წლის ყმები“ ხელიდან წაგვივიდაო. ლეკთა შემოსევები კულტურის სხვაობით და ეკონომიკური ურთიერთობების მოშლით აიხსნებოდა. ვახუშტი ბატონიშვილის კონცეფციით, ყველა კავკასიელი „ქართველი“ იყო. შუა საუკუნეებში „ქართველი“, „ნათესავით ქართველი“ ეთნიკურად ქართველსაც და კულტურულად ქართველსაც აღნიშნავდა. კულტურულად ქართველობა არ გულისხმობდა ენობრივ, ეთნიკურ, რელიგიურ, ადათ-წესების, ტრადიციების ნიველირებას, პირიქით, ქართულ სახელმწიფოში გარანტირებული იყო მათი დაცვა-შენარჩუნება. დაღესტნელები დღესაც მკვიდრობენ კახეთში და შენარჩუნებული აქვთ ენა, რელიგია, ადათ-წესები, ტრადიციები.²

ჩრდილოეთ კავკასიაში მონღოლთა გაბატონებას უკავშირდება ოსთა ინფილტრაციის დასაწყისი საქართველოში. ოსები საქართველოში XVIII ს. 70-იან წლებში გამოჩნდნენ და მონღოლთა დახმარებით აქ დამკვიდრებას შეეცადნენ, მათ გორი დაიკავეს და ქართლის რბევა-ანიოკებას შეუდგნენ. XIV ს. 30-იან წლებში საქართველოს მეფემ გიორგი ბრწყინვალემ (1318-1346 წწ.) ოსები დაამარცხა და კავკასიონის ქედს გაღმა გადარეკა.³

მონღოლ-თათრებისა და თემურ-ლენგის მიერ იმიერკავკასიის ველებზე მოსახლე ოსების დარბევის შემდეგ, ისინი კავკასიის მთებს შეეფარნენ. მათ ბრძოლით დაიკავეს თავიანთი ახალი სამოსახლო მდ. თერგის დასავლეთით, ადგილობრივი მოსახლეობა განყვიტეს ან გააო-

¹ **ნ. ბერძენიშვილი.** აღმოსავლეთ კახეთის წარსულიდან, – **ნ. ბერძენიშვილი.** საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. III. თბ., 1966, გვ. 263-270; **თ. ზოცვაძე.** საქართველო-დაღესტნის ურთიერთობის ისტორიიდან., გვ. 82-130.

² **ნ. ჯალაბაძე,** ავარიელები და სხვა დაღესტნელი ხალხები, – **წგნ. ეთნოსები საქართველოში,** გვ. 174-183.

³ **М. Лордкипанидзе, Г. Отхмезури.** Шида Картли (исторический экскурс), – **Осетины в Грузии.** Тб., 2015, გვ. 31.

სეს. მათ შორის იყო დვალების ქართული ტომი, რომელიც მდ. არდონის ზემო ნელში ცხოვრობდა, ისტორიულ ქართულ პროვინცია დვალეთში. ბარის გარეშე მთას ცხოვრება არასოდეს შეეძლო, ოსებისათვის იმიერ-კავკასიის ველები მიუწვდომელი აღმოჩნდა, ამიტომ მათ თანდათანობით დაიწყეს შიდა ქართლში და რიონის შენაკადთა სათავეებში გადმოსვლა.¹

ოსთა პირველი დასახლებები შიდა ქართლის მთიანეთში, დიდი ლიახვის სათავეებში XVII საუკუნეში გაჩნდა. „ამოსწყდა ზემო-ჯავა და დაუკაცურდა ოსთაგან“, – აღნიშნულია XVII საუკუნის 60-იანი წლების ერთ ქართულ საბუთში.² მიუხედავად ამისა, ოსთა ჩამოსახლება შიდა ქართლში ძირითადად მშვიდობიანად მიმდინარეობდა. ისინი ხიზნებად მოდიოდნენ ოჯახებით, სოფლებით, თემებით და ქართველ თავადთა მამულებში სახლდებოდნენ როგორც უმინაწყო მთიელები. ვახუშტი ბატონიშვილი ამის შესახებ წერდა: „ხოლო რაოდენნი ოსნი დავსწერეთ ამ ადგილებთა შინა, პირველად სახლებულან ქართველნი გლეხნი. შემდგომად მეპატრონეთა მათთაგან გარდმოსახლებულან ოსნი, და ქართველნი ბართა შინა ჩამოსულან, ვინათგან მტერთაგან ბარსა შინა კაცნი შემცირებულან“.³

ქართველები და ოსები ერთმანეთის გვერდით ძირითადად მშვიდობიანად ცხოვრობდნენ, ისინი მხოლოდ თავიანთ მეპატრონეებთან დავობდნენ და ფეოდალური ვალდებულებების შემცირებას მოითხოვდნენ. გვიან შუა საუკუნეებში ოსების სამწერლობო ენა ქართული იყო, განათლებასაც ისინი ძირითადად ამ ენაზე იღებდნენ. ვითარება შეიცვალა XIX საუკუნეში რუსეთის მიერ საქართველოს დაპყრობის შემდეგ. განათლების ენად ოსებისათვის რუსული იქცა სხვა თანამდევი უარყოფითი შედეგებით.

პირველად ტერმინი „ოსეთი“ დიდი და პატარა ლიახვის ხეობების ოსებით დასახლებული მთიანი რაიონების სახელად იხსენიება საქართველოს მთავარმართებლის კარლ კნორინგის 1802წ. 26 მარტის მოხსენებით ბარათში რუსეთის იმპერატორისადმი. შემდეგ, რუსული ადმინისტრაციის წარმომადგენელთა 1802-1837 წლების მოხსენებით ბარათებში მდ. ლიახვის მთიანი რეგიონის ოსებით დასახლებული ტერიტორიის აღსანიშნავად არაერთხელ გვხვდება «Грузинская Осетия», «Карталинская Осетия», 1830 წლიდან მკვიდრდება ბინარული ტერმინები: «Южная Осетия» და «Северная Осетия», 1842 წელს კი საქართველოს ტერიტორიაზე იქმნება «Осетинский округ».⁴

¹ М. Лордкипанидзе, Г. Отхмезური. Шида Картли (исторический экскурс), გვ. 31-34; Дж. Гвасалиа. Шида Картли и осетинская проблема. – *Осетины в Грузии*, გვ. 59-62; რ. თოფჩიშვილი. ხალხთა მიგრაციები, გვ. 202-217.

² დოკუმენტები საქართველოს სოციალური ისტორიიდან. ტ. I. **ბ. ბერძენიშვილის რედაქციით.** თბ., 1940, გვ. 364.

³ ბატონიშვილი ვახუშტი. აღწერა სამეფოსა საქართველოსა, გვ. 363-364.

⁴ ა. სონღულაშვილი. „სამხრეთ ოსეთი“ საქართველოში?! თბ., 2009, გვ. 86-87; **ს. ლეიშვილი.** Когда возник термин «Южная Осетия»? – *Осетины в Грузии*. Тб., 2015, გვ. 206-218.

1918 წელს საქართველოს დამოუკიდებლობა აღდგა. შეიქმნა საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკა. ოსთა ერთი ნაწილი, რომელიც ოსების „ეროვნული საბჭოს“ ირგვლივ იყო გაერთიანებული, საქართველოს ხელისუფლებისაგან კულტურულ ავტონომიას მოითხოვდა. საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობა თანახმა იყო ოსებისათვის ადგილობრივი ავტონომია მიეცა. ის მზად იყო შეექმნა ჯავის მაზრა, სადაც ქართული ენის თანაბრად, ოსურიც გამოიყენებოდა. სკოლებში სწავლა სურვილის მიხედვით ქართულ ან ოსურ ენაზე უნდა ყოფილიყო. ამაზე ოსები არ თანხმდებოდნენ, რადგან მათ რუსული სკოლები უნდოდათ. გადაწყდა დემოკრატიული გამოკითხვის წესით გამოერკვიათ ოსების აზრი ჯავის მაზრისა და ოსურ კულტურულ ავტონომიასთან დაკავშირებით, მაგრამ საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობამ ამ პროცედურის ჩატარება ვერ მოასწრო.

ოსი ბოლშევიკები ოსებით დასახლებული მიწა-წყლის საბჭოთა რუსეთთან შეერთებისთვის იბრძოდნენ. პირველი აჯანყება მათ 1918წ. თებერვალში, ჯერ კიდევ ამიერკავკასიის სეიმის მმართველობის დროს მოაწყვეს. ამის შემდეგ რუსეთის კომუნისტური პარტიის კავკასიის სამხარეო კომიტეტმა 1920წ. 23 მარტს ვლადიკავკაზში სამხრეთ ოსეთის საოლქო რევოლუციური კომიტეტი (რევკომი) შექმნა, რომელსაც საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის წინააღმდეგ აჯანყება დაავალა. 1920 წლის აპრილში ლიახვის ზემო წელში დაიწყო აჯანყება, რომელშიც ჩრდილოეთ კავკასიიდან გადმოსული რაზმებიც მონაწილეობდნენ. აჯანყებულებმა ცხინვალის აილეს და ოსეთის რესპუბლიკა გამოაცხადეს, რომელმაც საბჭოთა რუსეთის შემადგენლობაში შესვლა ითხოვა. ჩრდილოეთ კავკასიიდან გადმოსული რაზმები ადგილობრივ ქართულ მოსახლეობას სასტიკად ექცეოდნენ, ამიტომ, როდესაც საქართველოს ხელისუფლებამ ცხინვალის დაიბრუნა და ბოლშევიკური რაზმები განდევნა, ამ რაზმებს ოსთა ერთი ნაწილიც გაყვა, რომელსაც მოსალოდნელი შურისძიების შეეშინდა.¹

1921წ. თებერვალში რუსეთის წითელი არმიის ნაწილებმა თბილისი აილეს. 5 მარტს წითელი არმიის ნაწილები, რომელსაც ოსი ბოლშევიკები მოუძღოდნენ, ცხინვალში შევიდნენ. სამხრეთ ოსეთის რევკომმა საქართველოს რევკომის წინაშე ოსეთის ავტონომიური რესპუბლიკის შექმნის საკითხი დააყენა. ცხინვალის გარდა ოსი ბოლშევიკები ბევრ ქართულ და ქართულ-ოსურ სოფელზე აცხადებდნენ პრეტენზიას. საქართველოს სსრ ხელისუფლებამ 1921წ. 20 ივლისს სამხრეთ ოსეთის ადმინისტრაციულ ცენტრად ჯავა გამოაცხადა, მაგრამ რუსეთის კომუნისტური პარტიის ცკ-ის კავკასიის ბიუროს მხარდაჭერით 1922წ. 20 აპრილს შეიქმნა სამ-

¹ М. Лордкипанидзе, Г. Отхмезури. Шида Картли..., გვ. 39-42; О. Джanelидзе. Осетинский вопрос в Демократической Республике Грузия (1918-1921), – *Некоторые вопросы истории Осетин Шида Картли*. Тб., 2010, გვ. 366-381.

ხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი ცენტრით ცხინვალში. ოლქის ტერიტორიამ 3800 კმ.² შეადგინა. მის შემადგენლობაში შევიდა არა მარტო შიდა ქართლის ჩრდილოეთი ნაწილი, არამედ მდინარეების ქსნის, ლეხურას, დიდი და პატარა ლიახვის ხეობების შუა და ზემო წელი, მდ. ფრონეს ხეობის ზემო წელი, მდ. ფცის ხეობის მნიშვნელოვანი ნაწილი, მდ. რიონის შენაკადების ყვირილასა და ძირულას სათავეები.¹ მოგვიანებით, ოსების დიდი ნაწილი დისპერსიულად განსახლდა თითქმის მთელ საქართველოში.

ამრიგად, XIX საუკუნეში შექმნილი ვითარება შიდა ქართლში ბოლშევიკების მიერ შექმნილი ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთეულისათვის „სამხრეთ ოსეთი“-ის სახელის მინიჭების წინაპირობად იქცა. აღსანიშნავია, რომ სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქი შეიქმნა მაშინ, როდესაც ჩრდილოეთ კავკასიაში არავითარი ოსური ადმინისტრაციულ-პოლიტიკური ერთეული არ არსებობდა. ჩრდილოეთ ოსეთის ავტონომიური საბჭოთა სოციალისტური რესპუბლიკა მხოლოდ 1924 წელს შეიქმნა.²

აფხაზები ძირითადად ცხოვრობენ აფხაზეთის ავტონომიურ რესპუბლიკაში. ამჟამინდელი აფხაზები (აფსუები) ეთნიკურად აფხაზურ-ადიღური ჯგუფის ხალხებს მიეკუთვნებიან. მათი ენა, აფხაზური, იბერიულ-კავკასიური ენათა ოჯახის ჩრდილო-დასავლურ, აფხაზურ-ადიღურ ენათა ჯგუფში შედის. გვიან შუა საუკუნეებამდე აფხაზები ეთნო-კულტურული თვალსაზრისით ისეთივე ქართველები იყვნენ, როგორც საქართველოს სხვა ისტორიული პროვინციების მოსახლეობა და ქართული სახელმწიფოსა და ქართული კულტურის ჩამოყალიბებაში აქტიურად მონაწილეობდნენ. გვიან შუა საუკუნეებში მთის ჩამონოლის – დასავლეთ კავკასიის მთის მოსახლეობის (აფსუების) აფხაზეთში ჩამოსახლების შედეგად ამ მხარეში რადიკალური ეთნიკური ცვლილება მოხდა. ჩამოსახლებულ მთიელთა ადგილობრივ ქართულ მოსახლეობასთან შერწყმის შედეგად თანამედროვე აფხაზური ეთნოსი ჩამოყალიბდა.³

აფხაზეთის ავტონომიური რესპუბლიკის გარდა აფხაზთა მცირე ნაწილი (სულ 2 ათასამდე სული) 1864 წლიდან, რუსეთის ხელისუფლების მიერ სამშობლოდან მათი დეპორტაციის შემდეგ, ქ. ბათუმსა და მის შემოგარენში (აჭარის ავტონომიურ რესპუბლიკა) ცხოვრობს. აჭარელ აფხაზებს შენარჩუნებული აქვთ ადათ-წესები, ენა, სარწმუნოება.

XIX საუკუნიდან, საქართველოში რუსეთის დამკვიდრების დრო-

¹ **Л. Тоидзе.** Образование Осетинской автономии в Грузии, – *Осетины в Грузии*, გვ. 231-246; **О. Джанелидзе.** Как создавалась Юго-Осетинская автономная область (новые архивные материалы), – *Некоторые вопросы истории Осетин Шиды Картли*, გვ. 382-394.

² **М. Лордкипанидзе, Г. Отхмезური.** Шиды Картли (исторический экскурс), გვ. 41.

³ **თ. ბერაძე, ბ. ხორავა.** ისტორიულ-გეოგრაფიული მიმოხილვა, – *ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან.* აფხაზეთი. უძველესი დროიდან დღემდე. თბ., 2007, გვ. 7.

იდან, აფხაზების საქართველოსა და ქართული ეთნო-კულტურული სამყაროდან ჩამოცილების პროცესი მიმდინარეობდა. რუსეთი შეუდგა ზრუნვას აფხაზეთში რუსული ორიენტაციის ინტელიგენციის ჩამოყალიბებისათვის. აფხაზთა შორის ხელოვნურად წერგავდნენ ანტიქართულ განწყობას. დაუნდობელი ბრძოლა გამოეცხადა ქართველთა და აფხაზთა კულტურულ-ისტორიულ ერთობას და ამ ერთობის საფუძველს ქართულ ენას. ამ მიზანს ემსახურებოდა აფხაზეთის ეკლესიებში ღვთისმსახურების საეკლესიო სლავურზე გადაყვანა და 1862 წელს რუსული ანბანის საფუძველზე აფხაზური დამწერლობის შემოღება.¹ აფხაზური დამწერლობის შემოღება ემსახურებოდა არა კულტურულ, არამედ პოლიტიკურ მიზანს, რასაც რუსეთის ხელისუფლების წარმომადგენლებიც აღიარებდნენ. მეფისნაცვლის საბჭოს წევრი ე. ვეიდენბაუმი წერდა: „აფხაზური ენა, რომელსაც არ გააჩნია დამწერლობა და ლიტერატურა, რა თქმა უნდა განწირულია გასაქრობად ასე თუ ისე ახლო მომავალში. საკითხი ისაა, რომელი ენა შეცვლის მას. ალბათ, მოსახლეობაში კულტურული იდეებისა და ცნებების გამტარებლის როლი უნდა შეასრულოს არა ქართულმა, არამედ რუსულმა ენამ. ამიტომ მიმაჩნია, რომ აფხაზური დამწერლობის დამკვიდრება თვითმიზანი კი არ უნდა იყოს, არამედ ეკლესიისა და სკოლის მეშვეობით ქართული ენის გამოყენების დასუსტებისა და სახელმწიფო ენით მისი თანდათან შეცვლის საშუალება“.²

1918 წელს საქართველოს დამოუკიდებლობის აღდგენის შემდეგ, ახლად არჩეულმა აფხაზეთის სახალხო საბჭომ 1919 წლის 20 მარტს მიიღო „აქტი ავტონომიის შესახებ“.³ აფხაზეთი ადგილობრივ საქმეებში ავტონომიური მმართველობის უფლებით საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის შემადგენლობაში შევიდა.

საბჭოთა რუსეთის მიერ 1921 წლის თებერვალ-მარტში საქართველოს ოკუპაციისა და ანექსიის შემდეგ კვლავ აღორძინდა გამთიშველი პოლიტიკა. აფხაზებმა და ოსებმა ავტონომიური მმართველობა მიიღეს. ეს იყო საქართველოს ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობისა და საბჭოთა კავშირიდან საქართველოს გასვლის სანინაალმდეგოდ შექმნილი დაბრკოლება. ამასთანავე, ავტონომია გარუსების იარაღიც იყო. აფხაზებისა და ოსებისათვის რუსული ენა გახდა განათლების, კულტურის, მნიგნობრობის, ურთიერთობის, სახელმწიფო საქმიანობის ენა.

საქართველო იყო ერთიანი კავკასიური გეოცივილიზაციის ღერძი, ხოლო ქართული კულტურა – ერთიანი კავკასიის იდეის საფუძველი. სწორედ ქართული ენა და მართლმადიდებლობა ქმნიდა ისტორიულ

¹ ბ. ხორავა. აფხაზეთი 1810-1880 წლებში, – ნარკვევები საქართველოს ისტორიიდან. აფხაზეთი. უძველესი დროიდან დღემდე, გვ. 256-257.

² З. В. Анчабадзе. Очерк этнической истории абхазского народа. Сухуми, 1976, გვ. 96.

³ Дж. Гамахария, Б. Гогия. Абхазия – историческая область Грузии (историография, документы и материалы, комментарии). С древнейших времен до 30-х годов XX века. Тб., 1997, გვ. 435.

დულაბს კავკასიაში მულტიკულტურული, მაგრამ ცივილიზაციურად ერთიანი კომპლექსის შესაქმნელად. ამიტომ კავკასიის ხალხების სწრაფვა საქართველოსთან მჭიდრო პოლიტიკური და კულტურული ურთიერთობების ჩამოყალიბებისათვის არასოდეს შეწყვეტილა.

1920 წელს ავარეთის მმართველმა კაიტმაზ ალიხანოვმა საქართველოს ხელისუფლებას სთხოვა მისი ქვეყანა საქართველოს შემადგენლობაში მიეღო. 2 ივნისს ის საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის საგარეო საქმეთა მინისტრს ევგენი გეგეჭკორს წერდა: „სისხლიანმა ქაოსმა, რომელიც ჩრდილოეთ კავკასიაში ჯერ მოხალისეებმა, ხოლო შემდეგ ბოლშევიკებმა მოიტანეს, დაღესტნის ხალხი, ავარიელები, მოჯადოებულ წრეში ჩაითრია... ავარიელები, რომლებიც ხედავენ და აცნობიერებენ ყოველივე ამას, ერთი მხრივ, ხოლო მეორე მხრივ – არ ივინყებენ იმას, რომ ავარეთი თემურ სამარყანდელის შემოსევებამდე საქართველოს განუყოფელი ნაწილი იყო, იმედით სავსე მზერას ქართველ ხალხს მიაპყრობენ... ამ მიზნით მოეწყობა ავარეთის ყველა გავლენიანი პირის თათბირი ჩემი თავმჯდომარეობით. ამ თათბირის მონაწილენი მივიდნენ დასკვნამდე, კერძოდ: მიმართონ საქართველოს, რათა მან შეიერთოს ავარეთი ავტონომიურ სანყისებზე, ე. ი. საგარეო პოლიტიკა, სამხედრო საქმე, ფინანსები და განათლება უნდა იყოს საერთო, ხოლო ჩვენ გადმოგვეცეს შინაგანი თვითმმართველობა და სასამართლო შარიათის სანყისებზე“.¹ საქართველოს მთავრობისათვის „ავარიელი ხალხის ნების გასაცნობად და ამ საკითხზე ქართველი ხალხის თვალსაზრისის გასაგებად“ თბილისში მოვლინებულ იქნა კაიტმაზ ალიხანოვი. თუმცა ავარიელთა სურვილის გათვალისწინება საქართველოს ხელისუფლების მიერ იმ დროს ვერ მოხერხდა.

1920-1922 წლებში აზერბაიჯანიდან საქართველოში გადმოსახლდა უდიდების ეთნიკური ჯგუფი, აზერბაიჯანელებისა და სომხების თავდასხმების გამო. უდიეები მიჩნეულია ალბანების ერთ-ერთ გადარჩენილ ტომად. ამჟამად, ისინი ცხოვრობენ საქართველოს ერთ სოფელში ზინობიანში (ყვარლის მუნიციპალიტეტი) და აზერბაიჯანის ორ სოფელში ვართაშენსა და ნიჯში. საქართველოში დამკვიდრებულმა უდიებმა შეინარჩუნეს მშობლიური ენა, მართლმადიდებელი ქრისტიანობა და ტრადიციები.²

1925წ. იანვარში ჩრდილოეთ ოსეთის საბჭოების I ყრილობამ საქართველოსთან შეერთების გზით ორი ოსეთის გაერთიანების საკითხი განიხილა. 1925წ. 15 ივლისს საქართველოს სსრ ცაკ-ის სესიაზე სიტყვით გამოვიდა ჩრდილო ოსეთის ავტონომიური ოლქის აღმასკომის თავ-

¹ საქართველოს ეროვნული არქივის ცენტრალური სახელმწიფო საისტორიო არქივი, ფ. 1864, აღწ. 1, ს. 25; **Н. Джавахишвили. Борьба за свободу Кавказа.** Тб., 2005, გვ. 40-41.

² **ე. ჯვირანიშვილი.** უდიური ენა: გრამატიკა. ქრესტომათია. ლექსიკონი. თბ., 1971, გვ. 5-6; **თ. შარაბიძე, მ. კომახია.** უდიები. – ნგნ. ეთნოსები საქართველოში, თბ., 2008, გვ. 210-222.

მჯდომარე ა. ტაკოვეი. მან თავის მოკლე სიტყვაში აღნიშნა, რომ ამ საკითხის მხარდაჭერა იქნებოდა ოსთა „მტკივნეული ნაციონალური საკითხის სწორი და სალი გადაწყვეტის მაჩვენებელი“. სესიამ მიიღო რეზოლუცია სამხრეთ და ჩრდილოეთ ოსეთის გაერთიანების შესახებ, მაგრამ მოსკოვის ჩარევის შედეგად ეს იდეა არ განხორციელდა.¹

საქართველო ყოველთვის იყო კავკასიის ხალხთა პოლიტიკური აქტივობის ჟამს იმედის წყარო. 1930წ. მარტში დაღესტანში, დიდოეთში, ანტისაბჭოთა აჯანყება დაიწყო. დიდოელი ხალხი უკმაყოფილო იყო რუსეთის სფსრ შემადგენლობაში ყოფნის პირობებში მისი კულტურული და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მდგომარეობით, რასაც დაერთო კოლექტივიზაციის ფორსირებული ტემპები. აჯანყებულთა ერთ-ერთი მოთხოვნა საქართველოსთან შეერთება იყო. დიდოელებმა ჩაკეტეს დიდოეთში შესასვლელი. თავის მხრივ, ხელისუფლებამაც სათანადო ზომებს მიმართა: ჯარის ნაწილებმა იზოლაციაში მოაქციეს დიდოეთი, დაიკავეს საქართველოსა და ჩრდილო-აღმოსავლეთ დაღესტნისაკენ მიმავალი გზები და უღელტეხილები. 1930წ. 7 აპრილს მახაჩყალიდან მოსკოვში გაიგზავნა საიდუმლო დეპეშა, რომელსაც ხელს აწერდნენ საკავშირო კომუნისტური პარტიის (ბოლშევიკების) დაღესტნის საოლქო კომიტეტის მდივანი ა. ი. მურავიოვი და დაღესტნის ასსრ სახალხო კომისართა საბჭოს თავმჯდომარე ი. ვ. კორკმასოვი. მასში აღნიშნულია: „აჯანყებულებმა თბილისში გააგზავნეს დელეგაცია, რათა მოილაპარაკონ დიდოეთის საქართველოსთან შეერთებაზე“. ამ მიზნით თბილისში გაემგზავრა დიდოელთა დელეგაცია, რომელიც მოსახლეობის სახელით გამოთქვამდა სურვილს დიდოეთის 40 სოფელი საქართველოს შეერთებოდა.²

საკავშირო კპ (ბ) ცკ პოლიტბიურომ 1930წ. 10 აპრილს მიიღო საგანგებო დადგენილება „დიდოეთის რაიონის შესახებ“. ხელისუფლებამ უარყო დაღესტნის საოლქო კომიტეტის წინადადება სამხედრო უწყებას და მთავარ პოლიტიკურ სამმართველოს მიეღოთ ზომები დიდოეთის რაიონში აჯანყების ლიკვიდაციისათვის და მიზანშეწონილად ჩათვალა მისი თანდათანობითი ლიკვიდაცია აჯანყების გარესამყაროდან იზოლაციისა და მისი შინაგანი გახრწნის გზით.³

სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1943წ. 12 ოქტომბრის ბრძანებულებით გაუქმდა ყარაჩაის ავტონომიური ოლქი. 1943წ. 2 ნოემბერს განხორციელდა ყარაჩაელთა დეპორტაცია, 1944წ. 23 თებერვალს ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ასს რესპუბლიკიდან – ჩეჩნებისა და ინგუშების დეპორტაცია, 1944წ. 8-10 მარტს ყაბარდო-ბალყარეთის ასს რესპუბლიკიდან – ბალყარელების დეპორტაცია შუა აზიის საბჭოთა რესპუბლიკებ-

¹ ა. სონლულაშვილი. „სამხრეთ ოსეთი“ საქართველოში?! გვ. 124-126.

² *Лубянка*. Январь 1922 – декабрь 1956, – წგნ.: *Россия XX век*. Документы. Под ред. академика А. Н. Яковлева. М., 2003, გვ. 241-242, 243.

³ *Лубянка*. Январь 1922 – декабрь 1956, გვ. 243.

სა და ყაზახეთში.¹

ყოფილი ყარაჩაის აო-ს უჩკულანის რაიონი, აგრეთვე მიქოიანის რაიონის ნაწილი საქართველოს სს რესპუბლიკას გადმოეცა. ამ ტერიტორიაზე შეიქმნა ახალი ადმინისტრაციული ერთეული ქლუხორის რაიონი ცენტრით ქ. ქლუხორში.² სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის 1944წ. 7 მარტის ბრძანებულებით ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ასსრ გაუქმდა. ავტონომიური რესპუბლიკის მიწების ერთი ნაწილი საქართველოს სსრ გადმოეცა: ითუმ-ყალეს რაიონი, რომელსაც სახელი შეეცვალა და ახალხევის რაიონი ეწოდა, მიწების ერთი ნაწილი შეუერთდა ყაზბეგის რაიონს. ყოფილი ჩეჩნეთ-ინგუშეთის ასსრ მიწები გადაეცა ასევე სტავროპოლის მხარეს, დაღესტნის და ჩრდილოეთ ოსეთის ასს რესპუბლიკებს. ამრიგად საქართველოს სს რესპუბლიკას გადმოეცა ჯვირახის ხეობის (მდ. არმხის ხეობა ანუ ქისტეთისწყალი) და ასას ხეობის ნაწილი, არღუნის ხეობის ნაწილი (ითუმ-ყალეს რაიონი). საქართველოდან ყოფილი ინგუშეთის ტერიტორიაზე დაახლ. 25-35 000 ოსი და ქართველი ჩასახლდა. 1944წ. 8 აპრილს გაუქმდა ყაბარდო-ბალყარეთის ასსრ და მის ნაცვლად ყაბარდოს ასსრ შეიქმნა. ბალყარელების დეპორტაციის შემდეგ, მათი მიწები ელბრუსსკისა და ნაგორნის რაიონების სამხრეთ-დასავლეთი ნაწილი საქართველოს სსრ ზემო-სვანეთის რაიონს შეუერთდა. ქლუხორის რაიონში 5 ათასზე მეტი ქართველი ჩაასახლეს საქართველოს მცირემიწიანი რაიონებიდან – მთის რაჭა, სვანეთი.³

1955წ. 10 მარტს საქართველოს სსრ უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის დადგენილებით ქლუხორის რაიონის ტერიტორია რუსეთის სფს რესპუბლიკას გადაეცა. საქართველოს სსრ შემადგენლობიდან რუსეთის სფს რესპუბლიკას გადაეცა სხვა შემოერთებული მიწებიც. 1957წ. 11 დეკემბერს გამოვიდა კანონი სსრ კავშირის უმაღლესი საბჭოს პრეზიდიუმის დადგენილების დამტკიცების შესახებ – ბალყარელ, ჩეჩენ, ინგუშ, ყარაჩაელ ხალხთა ეროვნული ავტონომიების აღდგენის შესახებ. ამდენად, 1957 წელს ყარაჩაელები, ბალყარელები, ჩეჩნები, ინგუშები თავიანთ სამშობლოში დაბრუნდნენ. ქართველები მათ თბილად შეხვდნენ და მშვიდობიანად დატოვეს მათი მიწები; დაეხმარნენ ცხოვრების აწყობაში – დიდსულოვნად დაუტოვეს მოვლილი ეზო-კარი, ბალ-ბოსტნები, საქონელი და სარჩო. ქართველები პატივს სცემდნენ მათ კულტურის ძეგლებს, უვლიდნენ მათ წინაპართა საფლავებს. ნიშანდობლივია ისიც, რომ

¹ *Сталинские депортации. 1928-1953*, – წგნ.: *Россия XX век. Документы*, გვ. 389, 438.

² **მ. ნათმელაძე, ა. დაუშვილი.** საქართველოს უახლესი ისტორია (1921-2000წწ.). თბ., 2004, გვ. 235; **თ. ბერაძე, ვ. თოფურია, მ. სანაძე, ბ. ხორავა.** საქართველოს ისტორიული ატლასი. I: *აფხაზეთი*. თბ., 2013, გვ. 110.

³ *Сталинские депортации. 1928-1953*, გვ. 439; **მ. ნათმელაძე, ა. დაუშვილი.** საქართველოს უახლესი ისტორია (1921-2000წწ.), გვ. 232-236; **დ. ლობჯანიძე.** ქართველები ქლუხორში. თბ., 2005.

ქართველები ამ ხნის მანძილზე თავიანთ მიცვალებულებს უცხო მიწაში არ მარხავდნენ. ყოველივე ეს კავკასიელი მთიელების მხრიდან ქართველების მიმართ სათანადო კეთილგანწყობას იწვევდა.¹

1991წ. დასაწყისში, თებერვალ-მარტში ინგუშეთის საზოგადოებრივ-პოლიტიკური ორგანიზაცია „ნიისხო“ (სამართლიანობა) და ფართო საზოგადოება განიხილავდა საკითხს: ინგუშეთი დარჩენილიყო ჩეჩნეთთან ერთად ერთ რესპუბლიკაში, შეექმნა ავტონომიური რესპუბლიკა რუსეთის სფს რესპუბლიკის შემადგენლობაში, თუ საქართველოს შეერთებოდა. ნიშანდობლივია, რომ „ნიისხოს“ (სამართლიანობა) ლიდერი ისაკოაზოი (კაძოევი) 1991წ. 23 მარტს ესწრებოდა დაბა ყაზბეგში რუსეთის სფს რესპუბლიკის უმაღლესი საბჭოს თავმჯდომარის ბ. ელცინისა და საქართველოს რესპუბლიკის უზენაესი საბჭოს თავმჯდომარის ზ. გამსახურდიას შეხვედრას. მალევე, ინგუშეთში საგანგებოდ ჩავიდა ბ. ელცინი, რომელმაც პირობა მისცა ინგუშებს, რომ ის მხარს დაუჭერდა ინგუშეთის ავტონომიური რესპუბლიკის შექმნას რსფსრ შემადგენლობაში, რეპრესირებული ხალხების რეაბილიტაციის საკითხზე საგანგებო კანონის მიღებას, რომელშიც გათვალისწინებული იქნებოდა ინგუშების ინტერესები.² ინგუშებისათვის განსაკუთრებით მტკივნეული იყო ტერიტორიული მთლიანობის საკითხი, მათ ტერიტორიული პრეტენზია ჩრდილოეთ ოსეთის ასს რესპუბლიკის მიმართ ჰქონდათ. რუსეთის სფსრ უმაღლესმა საბჭომ 1991წ. 26 აპრილს მიიღო კანონი „რეპრესირებული ხალხების რეაბილიტაციის შესახებ“, რომელიც ითვალისწინებდა რეპრესირებული ხალხების რეაბილიტაციას, მათი „ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენას“.³

ბ. ელცინისაგან დაპირების მიღების შემდეგ, 1991წ. 15 სექტემბერს, ნაზრანში გამართულმა ყველა დონის სახალხო დეპუტატთა ყრილობამ მიიღო გადაწყვეტილება ინგუშეთის რესპუბლიკის შექმნის შესახებ რსფსრ შემადგენლობაში. 1992წ. 4 ივნისს რუსეთის ფედერაციის უმაღლესმა საბჭომ მიიღო კანონი „ინგუშეთის რესპუბლიკის შექმნის შესახებ რუსეთის ფედერაციის შემადგენლობაში“. მაგრამ ინგუშებთან მიმართებაში „რეპრესირებული ხალხების რეაბილიტაციის შესახებ“ კანონის დებულებები, სახელდობრ „ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის“ შესახებ, არ შესრულდა.

2010 წელს დიდოელებმა კვლავ მოითხოვეს საქართველოს შემადგენლობაში შესვლა. ამის შესახებ დეკემბერში საქართველოში ჩამოსულმა დიდოელების წარმომადგენელმა მოჰამედ რამზანოვმა განაცხადა, რომელიც საქართველოს პარლამენტის დიასპორისა და კავკასიის კო-

¹ დ. ლობჯანიძე. ქართველები ქლუხორში, გვ. 73, 461-465, 473-476; ე. ერაძე. კავკასიური ლაბირინთი. ინტერვიუ პროფ. ჯ. კვიციანთან. – გაზ. „კვირის პალიტრა“, 9-15 თებერვალი, 2009.

² ინფორმაცია მოგვანოდა ამ შეხვედრის მონაწილემ, ფილოლოგიის მეცნიერებათა დოქტორმა, პროფესორმა მერაბ ჩუხუამ.

³ Г. Анчабадзе. Вайнахи (чеченцы и ингуши). Тб., 2002, გვ. 110.

მიტეტის ნევრებს შეხვდა. დიდოელების უკმაყოფილებას ინვევდა მათი კულტურული და სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების მდგომარეობა რუსეთის ფედერაციის შემადგენლობაში. როგორც მოჰამედ რამზანოვმა განმარტა, დიდოეთში, რომლის მოსახლეობა დაახლ. 40 ათასს შეადგენდა, 15 ათასი ხელმონწერა შეგროვდა საქართველოსთან შეერთების მოთხოვნით. ეს დოკუმენტაცია მან საქართველოს პარლამენტს წარუდგინა.¹ ამდენად, ზრდასრული დიდოელების უმრავლესობა საქართველოს შემადგენლობაში შესვლის სურვილს ადასტურებდა, თუმცა, ბუნებრივია, მას დიდოელებისათვის მისაღები გადაწყვეტილება ვერ მოჰყვებოდა. სულ მალე, სამშობლოში დაბრუნებული მოჰამედ რამზანოვი მოკლეს.

მიუხედავად ჩრდილოკავკასიელების აქტიური მონაწილეობისა 1992-1993 წლებში აფხაზეთის ომში სეპარატისტების მხარეზე, საქართველოში არ შექმნილა მტრის ხატი, ადიღის (ჩერქეზის), ჩეჩენის, დაღესტნელის სახით (ინგუშებს, ბალყარელებს, ყარაჩაელებს არ მიუღიათ მონაწილეობა ამ კონფლიქტში). ნიშანდობლივია ისიც, რომ უკანასკნელ ხანებში ჩრდილოკავკასიელებში ქართველებისადმი დამოკიდებულება რადიკალურად შეიცვალა დადებითისაკენ: ჩეჩენები ქართველების მიმართ უფრო კეთილგანწყობილები გახდნენ. მათგან ხშირად გაიგონებთ ფრაზას: „ქართველებზე ახლოს ჩვენთან სხვა არც ერთი ერი არ დგას მსოფლიოში“. ასეთივე დამოკიდებულებაა ქართველების მიმართ ჩერქეზებში. ქართველების მიმართ ტრადიციულად კეთილგანწყობილები არიან ინგუშები და ყარაჩაელ-ბალყარელები.

საუკუნეების მანძილზე საქართველო, როგორც თავისებური ხიდი ცივილიზაციებს შორის, გამოირჩეოდა ეთნიკური და რელიგიური შემწყნარებლობით. საქართველოს ისტორიაში არ ფიქსირდება არც ერთი კონფლიქტი რელიგიურ თუ ეთნიკურ ნიადაგზე. რაც შეეხება აფხაზეთისა და ცხინვალის რეგიონის კონფლიქტებს, სავსებით ნათელია, რომ ისინი თავსმოხვეულია გარედან, იმ ქვეყნის მიერ, რომელმაც ამ მხარეების ოკუპაცია მოახდინა. აფხაზებს და ოსებს საქართველოში ყველა პირობა ჰქონდათ ეროვნული კულტურის განვითარებისათვის მაგრამ მათ სხვა გზა აირჩიეს. კრემლის მიერ ნახალისებული აფხაზური და ოსური სეპარატიზმის პარალელურად კავკასიის ხალხები საქართველოს ყოველთვის მიიჩნევდნენ ეთნიკური, ენობრივი, რელიგიური შემწყნარებლობის, თავიანთი კულტურული, სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების გარანტიად. ამიტომაც იყო, რომ ავარიელები (1920), ჩრდილოელი ოსები (1925), ინგუშები (1991), დიდოელები (1930, 2010) საქართველოს შემადგენლობაში შესვლას მოითხოვდნენ. ამ ნაბიჯში ისინი ეროვნული თვითმყოფადობის შენარჩუნების გარანტიას ხედავდნენ.

კავკასია, მიუხედავად ფიზიკურ-გეოგრაფიული, ეთნიკური, ლინ-

¹ დიდოელები საქართველოს შემადგენლობაში შესვლას ითხოვენ. 2010-12-15 16:38:29. – <http://1tv.ge/ge/news/view/20953.html>.

გვისტური და რელიგიურ-კულტურული მრავალფეროვნებისა, მაინც ერთიანი გეოგრაფიული და კულტურულ-ცივილიზაციური ორგანიზმია. აზრთა სხვადასხვაობას ინვეეს, როგორ შეიძლება საუბარი ერთიან კავკასიაზე მაშინ, როდესაც რეგიონის ისტორია სავსეა შიდა კონფლიქტებით, წინააღმდეგობებით კავკასიის ავტოქტონ და მიგრირებულ ეთნოსებს შორის, ჩრდილოკავკასიელთა აქტიური შეიარაღებული ჩარევით აფხაზეთის 1992-1993 წწ. ომში სეპარატისტთა მხარეზე, სომხეთ-საქართველოსა და სომხეთ-აზერბაიჯანის ტერიტორიული კრიზისებით, ანტაგონისტური და გარეგნულად შეუთავსებელი „ფასეულობების“ დაპირისპირებით და ა. შ.

მართალია, რეგიონი გამოირჩევა ეთნიკური არაერთგვაროვნებით, მრავალშრიანი ისტორიული, კულტურული და რელიგიური მოზაიკით, მაგრამ ამ მრავალფეროვნებაში არის ერთი ფუნდამენტური საწყისი – საერთოკავკასიური ისტორიულ-კულტურული ფესვებისა და ფასეულობების კონტინუუმი, რომელიც ნებისმიერ ეპოქაში და ნებისმიერი გეოპოლიტიკური სტრუქტურის ვითარებაში მოქმედებს, როგორც კავკასიური ერთიანობის იდეის საფუძველი.

კავკასიის ერთიანობა შეიძლება განხილულ იქნეს გეოცივილიზაციურ ქრილში. გეოცივილიზაცია განიმარტება, როგორც ლოკალური, რეგიონალური ისტორიულ-კულტურული სისტემა, გაერთიანებული ამ რეგიონში მცხოვრები ეთნოსებისა და სახელმწიფოებისათვის დამახასიათებელი ფუნდამენტური ფასეულობითი მაჩვენებლების საფუძველზე. ამასთან, გეოცივილიზაცია არის გეოპოლიტიკური ანალიზის ერთეული, რომლის დროსაც გადამწყვეტი მნიშვნელობა ენიჭება ერთიანი გენეტიკური წარმომავლობის, გეოკულტურისა და სივრცობრივ-ტერიტორიული „ნათესაობის“ მომენტებს.

კავკასიის ცნება უკავშირდება გარკვეული ერთობის იდეას, ერთობისა, რომელიც უფრო მაღლა დგას, ვიდრე მისი შემადგენელი ერები და მათი სახელმწიფოები, ენები თუ რელიგიები. ამდენად, ეს არის ზეეროვნული, ზეკონფესიური და ზესახელმწიფოებრივი ერთობა, რომელმაც უნდა დაამკვიდროს თავისი იდენტურობა „არაკავკასიელთან“ და „არაკავკასიურობასთან“ მიმართებაში.

„კავკასია“ უწინარეს ყოვლისა შეიქმნა „კავკასიურ ცნობიერებაში“, იბერიულ-კავკასიური ერთობის შემეცნებაში. იბერიულ-კავკასიური ცნობიერება არის კავკასიური ერთობის იდეის გაცნობიერება. ამდენად, კავკასია, უწინარეს ყოვლისა, არის იდეა. კავკასიის იდეა აღმოჩნდა მყარი და ისტორიული თვალსაზრისით სტაბილური, რადგან მან არაერთ შემოტევას გაუძლო, მომთაბარულ-ნომადური ბარბაროსთა შემოტევით დანყებული, და რუსული იმპერიალიზმის შემოტევით დამთავრებული. მათ მიმართ წინააღმდეგობის ძალები წარმოშვა იბერიულ-კავკასიურმა ცნობიერებამ და მის საფუძველზე კი კავკასიელი ერებისა და ეთნოსების

საერთო-ისტორიულმა მეხსიერებამ.

იბერიულ-კავკასიური ცნობიერებისა და საერთო-კავკასიური ისტორიული მეხსიერების დედა-იდეა იმაში მდგომარეობს, რომ კავკასიელებს აქვთ ერთიანი გენეტიკური წარმომავლობა და ისტორიული განვითარების ერთიანი ხაზი. ამ კონცეფციას, თავის მხრივ, გააჩნია ლინგვისტური, ეთნო-გენეტიკური, ანთროპოლოგიური და ისტორიული პლასტები, რომლებიც მთლიანობაში ერთიან სტრუქტურას ქმნიან: ქართველური, აფხაზურ-ადიღური და ნახურ-დაღესტნური ენობრივი სისტემების ნათესაობა და ერთიანი ლექსიკური ფონდი; მკვიდრი ეთნიკური ერთეულების გენეტიკური ნათესაობა; რასობრივ-ანთროპოლოგიური უნილათერალიზმი, გამობატული მედიტერანული რასის ბალკანურ-კავკასიური ტიპისადმი კუთვნილებით (ლოკალური ანთროპოლოგიური ქვეტიპების – ადიღური, დასავლურ-კავკასიური, წინააზიური, – მეტ-ნაკლები განსხვავებით); ისტორიული განვითარების მაგისტრალური ტენდენციების თანხვედრა და ისტორიული ბედის ერთიანობა. ესაა კავკასიური ერთობისა და თვითიდენტურობის საწყისები. შუა საუკუნეების ქართული ისტორიული აზროვნება გაჯერებულია ამ საწყისებზე ორიენტაციით. მართალია, მის ამოსავალ წყაროს მითოლოგია წარმოადგენს, მაგრამ მითოსსა და მითოლოგებში ფიქსირებულია ამა თუ იმ ერის ცნობიერებაში არსებული რეალური ისტორიული განვითარების რაციონალური პლასტები; მითი, გარკვეული გაგებით, რეალური ისტორიული ტრადიციის იდეალიზებული გადმოცემის ფორმას წარმოადგენს.

XI საუკუნის ქართველი ისტორიკოსის ლეონტი მროველის კონცეფციით „სომეხთა და ქართველთა, რანთა და მოვაკნელთა, ჰერთა და ლეკთა, მეგრელთა და კავკასიანთა, ამათ თვისთა ერთი იყო მამა სახელით თარგამოს“.¹ ეს არის კავკასიელი მკვიდრი ეთნოსების ურთიერთნათესაობის გენეალოგიური სქემა, რომელიც ამ ეთნოსების პერსონიფიცირებული საწყისების, იგივე ეთნარქების გენეტიკურ ძმობას ეფუძნება. ლეონტი მროველი კავკასიური ერთობის მეტაისტორიული საზღვრის დასადგენად მითოსს მიმართავს და იქ პოულობს კავკასიელთა მსოფლხატის სუბსტრატულ ფენომენს – თარგამოსს, კავკასიელი ეთნოსების საერთო ეპონიმსა და ეთნარქს. ეს გენეალოგიური სქემა ადეკვატურად გამოხატავს საერთო იბერიულ-კავკასიურ წარმომავლობას და ამ წარმომავლობის გენეტიკურ პროექციას ისტორიულ მეხსიერებაში: საერთო ეთნარქი და ეპონიმ-ეთნარქთა იერარქიის აგებას მათი ძმობის, ე. ი. საერთო სახლის, როგორც გენეტიკური მატრიცის პრინციპზე. ნიშანდობლივია, რომ ქართველთა და ავტოქტონ კავკასიელთა გენეტიკური ნათესაობა თანამედროვე მეცნიერული მეთოდებით მტკიცდება. საერთოკავკასიური ენობრივ-ეთნიკური ერთობა სავსებით ხელშესახებია არქეოლოგიური და ენობრივი მასალებით.²

¹ ლეონტი მროველი. ცხოვრება ქართველთა მეფეთა..., გვ. 3.

² მ. ჩუხუა. საერთოკავკასიური კულტურა ენობრივი მონაცემების მიხედვით. –

საინტერესოა ქართული ისტორიული აზროვნების მეორე არსებითი ტენდენცია, რომელიც „ქართლის ცხოვრების“ – ძველი და შუა საუკუნეების საქართველოსა და კავკასიის ხალხთა ისტორიის უმთავრესი წყაროს, – თეორიული ატრიბუციის ფარგლებში აკადემიკოსმა ნიკო ბერძენიშვილმა ახსნა. დიდი ქართველი ისტორიკოსის ყურადღება მიიპყრო იმ გარემოებამ, რომ „ქართლის ცხოვრებაში“ ნებისმიერი ომი კავკასიის ეთნოსებსა და სახელმწიფოებს შორის განიხილება როგორც შინაომი. ამდენად, იმდროინდელი ქართული ცნობიერებისათვის შიდაკავკასიური სივრცის სუბიექტებს შორის გაჩაღებული ნებისმიერი შეიარაღებული კონფლიქტი არ არის ეროვნებათშორისი ან სახელმწიფოთაშორისი.

ორივე შემთხვევაში, სახეზეა იბერიულ-კავკასიური ცნობიერების უშუალო პროექცია ისტორიოგრაფიაში, რომელიც ადეკვატურად, სიღრმისეულად და რელიეფურად ასახავს ნებისმიერი ერთობის ყოფიერების სულიერ-კულტურულ შრეებს. იბერიულ-კავკასიური ცნობიერება წარმოადგენს კავკასიის გეოცივილიზაციის საბაზისო მენტალურ იდეას, რომელიც კავკასიური ერთიანობის ერთგვარ არქეტიპს, პირველდანყებით წინარესახეს ეფუძნება. ამასთანავე, თავისი არქეტიპული ბუნების გამო ეს ცნობიერება ფუნქციონირებს გარკვეული არაცნობიერი იდეის სახითაც, რის გამოც ის რელიგიურ ცნობიერებაზე მაღლაც კი დგას. ყოველი კავკასიელი თუ კავკასიური ეთნოსი, მიუხედავად გარკვეული ეთნოცენტრიზმისა და განსხვავებისა რელიგიასა და აზროვნების წესში, თავს საერთოკავკასიურ კულტურას აკუთვნებს.

პირველი გამყოფი ხაზის გავლება კავკასიელთა შორის დაკავშირებულია ისლამურ აგრესიასთან და ერთიანი კავკასიური სივრცის ცალკეულ სექტორებში განლაგებული ეთნო-კულტურული კომპლექსების გამაჰმადიანებასთან. ისლამიზაციის პირველმა ტალღამ ალბანური ეთნოსის დაშლა და მისი გათურქება მოახდინა, მეორე ტალღამ – მონღოლურ-თემურიდულ-ოსმალურმა – ჩრდილოეთ კავკასიის გამაჰმადიანება, მესამე ტალღამ, თურქიზაციის ფორმით, – აღმოსავლეთ მცირე აზიის ქართულ-ლაზური ეთნოკულტურული ზონის გამაჰმადიანება, რითაც ერთიან კავკასიურ პრაცივილიზაციურ სივრცეს პონტო-კაპადოკიის სექტორი გამოეთიშა.

თითქმის ხუთი საუკუნე გაგრძელდა კავკასიის გეოცივილიზაციის ისტორიის სრულიად უნიკალური და თვისობრივად საკუთრივ-კავკასიური პერიოდი. XI-XV საუკუნეებში კავკასია წარმოადგენდა ერთიან გეოცივილიზაციურ კომპლექსს საქართველოს სულიერ-კულტურული და პოლიტიკური ჰეგემონობის საფუძველზე. ამ მოვლენას, კავკასიის სივრცეში – ქართლოცენტრისტული გეოპოლიტიკური და გეოკულტურული სტრუქტურის ჩამოყალიბებას – ობიექტური წინამძღვრები ჰქონდა. უმთავრესი მაინც არის კავკასიაში საქართველოს ცენტრალური მდე-

კავკასიოლოგიური ძიებანი. ტ. 4. თბ., 2012, გვ. 126-147.

ბარეობა. კავკასიის სივრცის იერარქია ისეთია, რომ მის ცენტრშია საქართველო, როგორც კავკასიის „გეოგრაფიული ღერძი“ ანუ „ღერძული არეალი“. ეს მომენტი ისტორიულად ყოველთვის განაპირობებდა საქართველოს საკვანძო სტრატეგიულ პოზიციას კავკასიის სივრცეში ნებისმიერი გეოპოლიტიკური წესრიგის და, მით უფრო, საკუთრივ-კავკასიური წესრიგის ფორმირების პროცესში.

საქართველოს ღერძული ფუნქცია ყველაზე რელიეფურად აისახა XI-XV საუკუნეებში კავკასიის რეგიონის პოლიტიკურ-გეოგრაფიულ დინამიკაში. XI-XIII საუკუნეებში საქართველო აკონტროლებდა (არანაირი მნიშვნელობა არა აქვს განსხვავებას დავით აღმაშენებლის დროინდელ ანექსიის ტაქტიკასა და თამარ მეფის დროინდელ ყმადნაფიცობა-მოხარკეობის, იგივე პროტექტორატ-ვასალიტეტის ტაქტიკას შორის, რადგან ამ შემთხვევაში მხედველობაშია მისაღები ცივილიზაციური და არა პოლიტიკური საზღვარი) თითქმის მთელ სომხეთს (ამასთან, ჩრდილოეთ სომხეთის, ყოფილი ვანანდის, შირაკის სამეფოების ტერიტორია და ტაშირ-ძორაგეტის ყოფილი სამეფოს სამხრეთი ნაწილი უშუალოდ შედიოდა საქართველოს მონარქიის შემადგენლობაში), აზერბაიჯანში – შარვანისა და რანის სამეფოებს, ჩრდილოეთ კავკასიაში კი მთელ ჰორიზონტალურ ზოლს – ჯიქეთი, ქაშაგეთი, ალან-ოსეთი, დურძუკეთი, ლუნძეთი, ლეკეთი, დარუბანდის საამირო, – რომელიც იმავდროულად ბუფერის ფუნქციას ასრულებდა ყივჩაღეთის თურქულ გეოპოლიტიკურ წარმონაქმნთან მიმართებაში.

ამ სისტემაში პირველი ბზარი მონღოლებმა შეიტანეს. საქართველოს გაღვლენის ქვეშ მხოლოდ სომხური თემები დარჩა, რანი-შარვანი – ილხანთა საყაენოს შემადგენლობაში გადავიდა. გიორგი ბრწყინვალისა (1318-1346) და ალექსანდრე I დიდის (1412-1442) ხანაში კავკასიის გეოცივილიზაცია კვლავ აღდგა თითქმის სრულ საზღვრებში. თემურ-ლენგისა და ოსმალეთის აგრესიამ კავკასიის რეგიონში ფართომასშტაბიანი გეოპოლიტიკური ტრანზიცია გამოიწვია. საქართველოს დასუსტებამ და შემდეგ კი დაშლამ XVს. II ნახევარში, მისი ღერძული ფუნქციის დაკარგვა გამოიწვია. ამის გამო კავკასიის სივრცე გადაიქცა ქაოსურ-ტურბულენტურ არეალად სერიოზული დეზინტეგრაციული პროცესებით. ამასთან, XIV საუკუნიდან მიმდინარე ჩრდილოეთ კავკასიის ისლამიზაციის პროცესმა და ამ რელიგიური ფაქტორის დაკავშირებამ ოსმალეთის იმპერიის პანთურქისტულ გეოპოლიტიკურ ინტერესებთან, სათავე დაუდო კავკასიური იდენტურობის კრიზისს.

XV-XVI საუკუნეებიდან ისლამი ჩრდილოეთ კავკასიაში კულტურულ-ცივილიზაციური ფაქტორი გახდა. თეიმურაზ ბატონიშვილის ცნობით „*ლლიღენი, დურძუკენი, ლეკენი ლეკოსის ნათესავნი და სხვანი იყვნენ ქრისტიანენი და იყვნენ ენითა ქართულითა მომზრახნი ... თემურ-ლენგმა რომელმანცა დაიპყრა იგინი ... დაუდგინა არაბნი მოლანი, ... განუ-*

ნესა მათ რათა ასწავებდნენ ყრმათა მათთა წერილსა და არაბულისა ენისა, მისცა მათ ბრძანება ფიცხნი არღარა კითხვად და არღარა სწავლად ქართულისა წიგნისა“.¹ მაგრამ ისლამმა ვერ შეცვალა კავკასიის მკვიდრი ეთნოსების კულტურა, ტრადიციები და ეთნოფსიქოლოგია. მათ ცნობიერებაში ეროვნული და საერთოკავკასიური შეგნება დომინანტობს რელიგიურზე. ისლამმა შეცვალა ტრადიციული კავკასიური ეთნოკულტურების ზედაპირული პლასტი, მაგრამ შინაგან ღრმა შრეებამდე ვერ ჩააღწია. კ. ზ. გამსახურდიას დაკვირვებით, „ადათი აქ იმდენად ძლიერი იყო, რომ თვით შამილის იმამატის პერიოდში კონკურენციას უწევდა „შარიათს“ – ისლამურ სამართალს“.²

ამდენად, კავკასიური თვითიდენტურობა მაინც შენარჩუნდა. ისლამის გავრცელებით მოხდა საერთოკავკასიური შეგნების შესუსტება და არა მისი ტოტალური ნგრევა. კავკასიის გეოცივილიზაცია წარმოადგენს კულტურულ-ისტორიულ ერთობას ერთიანი კულტურულ-გენეტიკური კოდით და „კავკასიელის“ თვითშეგნებით.

საქართველოს ღერძული ფუნქცია კავკასიაში, კონკრეტული გეოპოლიტიკური და გეოსტრატეგიული პარამეტრების თვალსაზრისით, შეიძლება სამ ძირითად ბლოკში გაერთიანდეს:

1. საქართველო არის კავკასიის გეოპოლიტიკური სუვერენიტეტის მთავარი მანარმოებელი, რადგან მის გარეშე რეგიონის ყოველი სივრცობრივ-ტერიტორიული სექტორი ავტომატურად ხდება ჩაკეტილი ანკლავი (მაგ., ჩრდილოკავკასიური სექტორი რუსეთსა და საქართველოს შორის „იკეტება“, აზერბაიჯანი – საქართველოსა და ირანს შორის, სომხეთი – საქართველოსა და თურქეთს შორის). მხოლოდ საქართველო შავ ზღვაზე გასასვლელით არის აღნიშნული სექტორების ჩაკეტილ სივრცეებად ყოფნის და მათი „მოხრჩობის“ ალტერნატივა;
2. საქართველო არის შიდაკავკასიური ინტეგრაციის ერთ-ერთი ღერძი, რადგან სწორედ მის ტერიტორიაზე და მხოლოდ მის ტერიტორიაზე არის შიდაკავკასიური ინტეგრაცია;
3. როგორც შუალედური მდებარეობის სახელმწიფოს, მხოლოდ საქართველოს შეუძლია კავკასიაში კულტურულ-ცივილიზაციურად ერთიანი სივრცის შექმნა, საერთო კულტურული ფასეულობების, კავკასიური იდეოლოგიისა და საერთო პოლიტიკური ინტერესების ბაზაზე განსაკუთრებული საერთოკავკასიური კომპლექსის ფორმირება.

ამგვარი ფუნქციური ტრიადიზმის რეალიზაცია და კავკასიის ქართოლოცენტრისტული გეოცივილიზაციის შექმნა X-XI საუკუნეებდან იწყ-

¹ თ. ბოცვაძე. საქართველო-დაღესტნის ურთიერთობის ისტორიიდან.. გვ. 19.

² კ. ზ. გამსახურდია. დინების სანინალმდეგოდ. თბ., 1997, გვ. 139.

ება მოვლენათა მთელი რიგით – ჩრდილოეთ კავკასიაში საქართველოს ეკლესიის მისიონერული მოღვაწეობა, ბიზანტიის მიერ სომხური პოლიტიკური ერთეულების ინკორპორაცია (რომლის შედეგადაც საქართველოს მონარქიას უკვე აღარ ჰყავდა ჰეგემონობისათვის ბრძოლაში შიდა-კავკასიური მეტოქე), თურქ-სელჩუკთა ექსპანსია (რითაც ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა სამხრეთ კავკასიაში კონტროლის დამყარებისათვის ანტისელჩუკური იდეოლოგიის გამოყენებით). ამ პროცესის კულმინაცია იყო დავით აღმაშენებლის, გიორგი III-ის და თამარის მეფობის პერიოდები, ხოლო ქართული ელიტის მიერ მისი კონცეპტუალური გააზრების კლასიკური ფორმულაა თამარ მეფის ისტორიკოსის შემდეგი სიტყვები: „ამისი მონამე არს სახლი შარვანშეთი და დარუბანდელთა, ლუნძთა, ოვსთა, ქაშაგთა, დურძუკთა, კარნუ ქალაქელთა და ტრაპიზონელთა, რომელნი თავისუფლებითსა ცხოვრებას ამის მიერ იყვნეს და მტერთაგან უზრუნველობასა“.¹ XIII საუკუნის ქართველი ისტორიკოსის ამ ფორმულაში „თავისუფლებითი ცხოვრება“, ცხადია, კავკასიის ხალხთა კულტურულ თავისთავადობას გულისხმობს, ხოლო „მტერთაგან უზრუნველობა“ – უცხო გეოპოლიტიკური წარმონაქმნების აგრესიისაგან დაცულობას.

მართალია, თითქმის მთელი კავკასია საქართველოს მონარქიის უნიფიცირებული გავლენის ქვეშ მოექცა, მაგრამ ცენტრალური გამაერთიანებელი ტენდენციები იყო არა პოლიტიკური დაპყრობა, არამედ იბერიულ-კავკასიური ერთობის თვითშეგნება, ანტისელჩუკური იდეოლოგია და ყველა კავკასიური ეთნოსისათვის მონათესავე და ამიტომ სრულიად მისაღები ქართული კულტურული ელემენტის – ქრისტიანობა, ქართული ენა, ქართული დამწერლობა – გავრცელება.

ამდენად, ქართლოცენტრისტული ინტეგრაცია კავკასიისათვის სრულიად გაცნობიერებული და მისაღები ფენომენი იყო და არა უცხო ელემენტის ზენოლით მიმდინარე სოციოკულტურული სტრესი, როგორც ეს იყო თემურ-ლენგის, ოსმალებისა და რუსეთის იმპერიის დაპყრობითი პოლიტიკის დროს. კავკასიის გეოცივილიზაციის პროცესი ქართლოცენტრისტული იყო და არა პანქართული, ნაციონალისტური. მისი მაგისტრალური ხაზი იყო არა კავკასიის გაქართველება, ეთნოსთა ინდივიდუალობისა და თვითმყოფადობის შთანთქმა საქართველოს მიერ, არამედ ქართული ტერიტორიულ-პოლიტიკური და სულიერი ბირთვის გარშემო მათი გაერთიანება, საკუთარი ენის, ტრადიციების, ადათ-წესების შენარჩუნებით. კლასიკური კულტუროლოგიის ტერმინებით რომ ვისარგებლოთ, ეს იყო შიდაკავკასიური აკულტურაცია, კავკასიის ცალკეულ ეთნოკულტურულ ერთობათა დომინანტურ ქართულ კულტურასთან „მისადაგების“ პროცესი, და არა მათი სულიერ-კულტურული თვითმყოფადობის შთანთქმელი ინკულტურაცია. ყველა ეთნოკულტურამ შეი-

¹ **ბასილი ეზოსმოდვარი.** ცხორება მეფეთ-მეფისა თამარისი. – ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ. ტ. II. თბ., 1959, გვ. 147.

ნარჩუნა თავისი „სული“ – კულტურის შინაგანი აზრი და ინდივიდუალური სტილი, მშობლიური ნორმატიულ-ფასეულობითი რეგულატორები.

ამდენად, ქართლოცენტრიზმი უნდა გავიაზროთ, როგორც არა-იმპერიული (უფრო მეტიც, ანტიიმპერიული) სულიერი ცნება, რომელსაც საქართველო მიაჩნია კავკასიის სულიერ-კულტურული პროცესის ჰეგემონად და გეოცივილიზაციის ცენტრად და თანაც ამ მტკიცებას განიხილავს სრულიად ბუნებრივ და აპრიორულად განსაზღვრულ მსოფლმხედველობად.

კავკასიის გეოცივილიზაცია კი არის სწორედ საქართველოს კულტურის გავლენის სივრცე, მისი სასიცოცხლო გეოპოლიტიკური და კულტურულ-ცივილიზაციური ინტერესების ზონა. საქართველო, თავის მხრივ, წარმოადგენს ამ გეოცივილიზაციის სისტემანარმომქმნელ ქვეყანას და მისი დასუსტება თუ დაშლა, ან მისი ღერძული ფუნქციის დაკარგვა მთელი გეოცივილიზაციის დესტრუქციის ტოლფასია. ასე ესმოდა ეს საკითხი დავით აღმაშენებლისა და თამარ მეფის დროინდელ საქართველოს და ასევე უნდა გავიაზროთ ის ჩვენც.

XV საუკუნიდან კავკასიის გეოცივილიზაციის დაშლა და რეგიონში ქართლოცენტრისტული გეოპოლიტიკური წესრიგის ნეგატიური ტრანსფორმაცია მოხდა. კავკასიის ისტორიაში ახალი გეოპოლიტიკური ეპოქა დაიწყო, რომელსაც შეიძლება „ამასიის გეოპოლიტიკური ეპოქა“ ვუწოდოთ. 1555 წელს ირანსა და ოსმალეთს შორის დადებული ამასიის ხელშეკრულებაში დაფიქსირდა საერთაშორისო არენაზე პირველად კავკასიის უდიდესი ნაწილის გაყოფა და იმდროინდელი გეოპოლიტიკური გიგანტების დაპირისპირების ველად მისი გადაქცევა.

„ამასიის გეოპოლიტიკური ეპოქა“ რეგიონში რუსეთის იმპერიის გაბატონებამ გააგრძელა. მართალია, კავკასია აღდგა, როგორც პოლიტიკური მთელი, მაგრამ ქართლოცენტრისტული ერთიანობისაგან განსხვავებით, ეს იყო ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული ერთიანობა რუსეთის იმპერიის კოლონიის სტატუსით, რუსულ-იმპერიული უნიფიკაციის ფორმით. კავკასიის ახალ გეოპოლიტიკურ მოწყობას თან სდევდა უაღრესად ნეგატიური და პირწმინდად ანტიკავკასიური მოვლენები – ყველა ადგილობრივი გაერთიანების გაუქმება, ავტოქტონი ეთნოსების ნაწილის გენოციდი და ნაწილის ოსმალეთში განდევნა, რეგიონის გარკვეული ნაწილის სლავურ-კაზაკური კოლონიზაცია იმპერიის სამხრეთი საზღვრის გასწვრივ ლოიალური მოსახლეობისაგან შემდგარი საყრდენის შექმნის მიზნით, სომხების იმიგრაციის ხელშეწყობა და იქ სომხური დემოგრაფიული ანკლავების ჩამოყალიბება და ა. შ.

„ამასიის გეოპოლიტიკური ეპოქა“ გრძელდება დღესაც. კავკასიის მნიშვნელოვანი ნაწილი მოქცეულია რუსეთის ფედერაციისა და თურქეთის შემადგენლობაში, ხოლო კავკასიის შიდა სივრცეში მდებარე სახელმწიფოებს დიამეტრალურად საპირისპირო გეოპოლიტიკური ინტერესე-

ბი გააჩნიათ, მათი საგარეო ორიენტაციის ვექტორთა შეუთავსებლობის ჩათვლით.

უკანასკნელი საუკუნეზე მეტი ხნის განმავლობაში ადგილი ჰქონდა „ამასიის გეოპოლიტიკური ეპოქის“ გაუქმებისა და კავკასიის ქართლო-ცენტრისტული გეოცივილიზაციის აღდგენის არაერთ მცდელობას. ამ მცდელობის ფარგლებში შემუშავებული თითქმის ყველა პროექტის იდეურ-მსოფლმხედველობრივ საფუძველს „ერთიანი კავკასიის იდეა“ წარმოადგენდა.

BEZHAN KHORAVA, DAZMIR JOJUA¹

**MULTICULTURAL GEORGIA – TERRITORIAL AND SPIRITUAL
FOUNDATION FOR UNITY OF CAUCASUS**

One aspect of international function of multinational and multicultural Georgia is represented in the article - regional Caucaso-centrism. Since ancient times Greeks, Jews, Armenians, Persians, Turkmen, Azerbaijanis, Ossetians, Abkhazians and others populate Georgia, which creates unique environment for multiculturalism. In 11th and 15th centuries regional geocivilization existed in Caucasus, cultural, economic and military-political center of which was Georgia. Taking into account historical and cultural criteria, a viewpoint is given in the article that united, strong, democratic and multicultural Georgia can become territorial and spiritual support of united Caucasus in future.

¹ *Bezhana Khorava* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University; *Dazmir Jojua* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

გურამ აბესაძე¹

**მსოფლიოს ახალი პოლიტიკური რეალობა და ქართული
სახელმწიფო**

თანამედროვე მსოფლიოს პოლიტიკურ სცენაზე ქართული სახელმწიფოს თვითდამკვიდრება მეტად რთული გამოწვევებისა და რისკების პირობებში მიმდინარეობს, რომელიც ახალი პოლიტიკური რეალობით არის გამოწვეული. მსოფლიოში არსებული პოლიტიკური წესრიგის სისტემა დარღვეულია, რომელმაც წარმოშვა მეტად წინააღმდეგობრივი და ანარქიული პოლიტიკური რეალობა; არსებულ ვითარებაში პოლიტიკური პრიორიტეტების გამოკვეთა პატარა ქვეყნისათვის ძალზე რთულია და მეტად რაციონალური და პრაგმატული პოლიტიკური გადაწყვეტილებების მიღებასთან არის დაკავშირებული. ქართული სახელმწიფო გამოირჩევა თავისი სოციალურ-პოლიტიკური, კულტურული და რელიგიური თავისებურებებით, რომლის შენარჩუნების პრიორიტეტულობა პოლიტიკური ტრანზიციისა და სახელმწიფოებრივი თვითდამკვიდრების განმსაზღვრელი პარადიგმაა. საგარეოპოლიტიკური პრიორიტეტების შემუშავება და შესაბამისად პრაგმატული პოლიტიკის გატარება ამ კრიტერიუმებიდან გამომდინარე უნდა განისაზღვრებოდეს. გლობალურ სივრცეში სახელმწიფოებრივი თვითდამკვიდრება და თანამედროვე პოლიტიკური რისკების შეფასება ეროვნული ღირებულებების გათვალისწინებით უნდა მიმდინარეობდეს. გეოპოლიტიკური ტრასფორმაციების პირობებში, როდესაც მკვეთრად არის დარღვეული გლობალური წესრიგი და ზესახელმწიფოთა ინტერესები მწვავედ არის დაპირისპირებული, ქართული სახელმწიფო რთული გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა.

თანამედროვე გლობალური პოლიტიკური პროცესების არამდგრადობა და ირაციონალურ პროცესუალურ სივრცეში მოქცევა განაპირობა ახალი მსოფლიო წესრიგის დარღვევამ, რომელიც XXს. 90-იანი წლების შემდეგ ჩამოყალიბდა. მსოფლიოსა და ევროპის ახლებური გეოპოლიტიკური მოწყობის დასაწყისი იყო 1989 წელს ბერლინის კედლის დან-

¹ **გურამ აბესაძე** – პოლიტიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

გრევა, როდესაც გდრ-ის ხელისუფლებამ მიიღო გადაწყვეტილება ორ გერმანიას შორის მოქმედი საზღვრის გახსნის შესახებ. ამ მოვლენამ დასაბამი მისცა კომუნისტური სისტემის ნგრევასა და ახალი პოლიტიკური სივრცის აღმოცენებას აღმოსავლეთ ევროპაში. მსოფლიო წესრიგი და „ცივი ომის“ პოლიტიკა, რომელიც ბიპოლარულ სისტემას ემყარებოდა, ახალი გეოპოლიტიკური ტრასფორმაციების პირობებში აღმოჩნდა. 1990წ. 11 სექტემბერს აშშ-ის კონგრესში, „ახალი მსოფლიო წესრიგისადმი“ მიმართულ გამოსვლაში პრეზიდენტმა ჯორჯ ბუშმა /უფროსი/ საზოგადოებას გააცნო საკუთარი მიზნები „ცივი ომის“ დასრულების შემდეგ პოსტსაბჭოურ სახელმწიფოებთან თანამშრომლობის შესახებ: დღემდე, მსოფლიო, რომელსაც ჩვენ ვიცნობდით, შეიცვალა – გაიყო ეკლიანი მავთულებითა და ბეტონის კედლებით, კონფლიქტებითა და „ცივი ომით“. ახლა, ჩვენ უკვე შეგვიძლია დავინახოთ მომავალი ახალი მსოფლიო, რომელშიც არსებობს ახალი მსოფლიო წესრიგის სავსებით რეალური პერსპექტივა. უინსტონ ჩერჩილმა სიტყვებში „მსოფლიო წესრიგი“, იგულისხმა „სამართლიანობის პრინციპები და პატიოსანი თამაში... სუსტის დაცვა ძლიერისაგან...“, მსოფლიო, სადაც გაერთიანებული ერების ორგანიზაცია თავისუფალია „ცივი ომის“ ჩიხისაგან და მზად არის მშვიდად განახორციელოს დამფუძნებელთა ისტორიული ხედვები. მსოფლიო, სადაც თავისუფლებასა და ადამიანთა უფლებების პატივისცემას ყოველი ერი იგრძნობს. ახლა, ორი ათწლეულის შემდეგ, ჩვენ „ახალ-ახალ მსოფლიო წესრიგში“ ვცხოვრობთ, რომელიც საერთოდ არ ჰგავს იმას, რაზეც ფიქრობდა და ოცნებობდა ჯ. ბუში ამერიკელების უმრავლესობასთან ერთად.¹

თანამედროვე მსოფლიო წესრიგი მულტიპოლარულია, რომელსაც ძალთა ბალანსის მკვეთრი ცვლილებები ახასიათებს; „ახალი მსოფლიო წესრიგი“, რომელიც „ცივი ომის“ დასრულების შემდეგ ჩამოყალიბდა, ზოგიერთი პოლიტიკური მოღვაწისა და პოლიტოლოგის გააზრებით, საქართველოსა და უკრაინაში რუსული აგრესიის განხორციელების შემდეგ, დარღვეულია. გერმანიის კანცლერმა ანგელა მერკერმა 2015 წელს დავოსში მსოფლიო ეკონომიკურ ფორუმზე გამოსვლისას განაცხადა, რომ „ყირიმის ანექსია – ეს არ არის უბრალოდ ანექსია. ეს არის ფასეულობების დარღვევა, რომელთა დამსახურებითაც შეიქმნა ევროპული მსოფლიო წესრიგი მეორე მსოფლიო ომის დასრულების შემდეგ, კონკრეტულად კი საზღვრებისა და ტერიტორიული მთლიანობის აღიარებით“.²

დასავლეთში ძალიან ბევრი პოლიტიკური მოღვაწე და ექსპერტი

¹ *Address Before a Joint Session of the Congress on the Persian Gulf Crisis and the Federal Budget Deficit.* – George Bush Presidential Library and Museum 09.11.1990. (<https://bush41library.tamu.edu/archives/public-papers/2217>).

² ანგელა მერკელი: *რუსეთმა მსოფლიო წესრიგი დაარღვია.* – საინფორმაციო სააგენტო ინტერპრესნიუსი. 22.01.2015 (<http://www.interpressnews.ge/ge/msofl-io/313920-angela-merkeli-rusethma-msofl-io-tsesrigi-daarghvia.html?ar=A>).

ფიქრობს, რომ რუსეთის მიერ ყირიმის ანექსიისა და ქართული ტერიტორიების ოკუპაციით, დაიწყო ახალი მსოფლიო წესრიგის დარღვევა და ახალი ცივი ომის წარმოშობა. ვფიქრობთ, რომ ეს პროცესი უფრო ადრე, 2008წ. თებერვალში დასავლეთის მიერ კოსოვოს დამოუკიდებლობის აღიარებით დაიწყო. სწორედ, ამას მოჰყვა შემდეგ რუსეთის მიერ აფხაზეთისა და ე.წ. „სამხრეთ ოსეთის“ დამოუკიდებლობის აღიარება, რომელმაც საერთაშორისო სამართლის პრინციპები მთლიანად მოშალა. დასავლეთმა თვითონ შეუწყო ხელი ახალი მსოფლიო წესრიგის დარღვევასა და ახალი გეოპოლიტიკური სიტუაციის შექმნას. აშშ-ის ერთ-ერთ საუკეთესო ელჩად აღიარებული ჯეკ მეტლოკი საკუთარ ბლოგში წერს: „აშშ-ის საქციელი საერთაშორისო არენაზე აქარწყლებს მის განცხადებებს უკრაინის სუვერენიტეტისა და ტერიტორიული მთლიანობის შენარჩუნების შესახებ. რუსები არცთუ უსაფუძვლოდ ირწმუნებიან, რომ აშშ რომელიმე სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობით დაინტერესებულია მაშინ, როდესაც ეს მის ინტერესებს პასუხობს. ამერიკის მთავრობების ნამსახურობის ჩამონათვალი მიუთითებს, რომ მათთვის ხელსაყრელ მომენტში ტერიტორიულ მთლიანობას უგულვებელყოფენ, როგორც ეს მოხდა მაშინ, როცა ნატოელ მოკავშირეებთან ერთად დაარღვიეს სერბეთის ტერიტორიული მთლიანობა, შექმნეს კოსოვო და შემდეგ აღიარეს მისი დამოუკიდებლობა. გარდა ამისა, მხარი დაუჭირეს სუდანთან – სამხრეთ სუდანის, ეთიოპიასთან – ერთობის და ინდონეზიასთან აღმოსავლეთ ტიმორის გამოყოფას“.¹

თანამედროვე მსოფლიო წესრიგს მეტად საშიშ ხასიათს აძლევს რუსეთსა და თურქეთს შორის პოლიტიკური ურთიერთობების გამწვავება, რომელმაც შეიძლება გლობალური კონფლიქტი გამოიწვიოს. ამ ორ ქვეყანას შორის დაძაბულობამ თავის პიკს სირიაში მიაღწია, რომელსაც ემატება თურქეთში ტერორისტული აქტებით გამოწვეული არასტაბილური ვითარება; ამ რეგიონში გეოპოლიტიკური და გეოსტრატეგიული სიტუაცია შეიძლება კიდევ უფრო დაიძაბოს და გლობალური მასშტაბით უაღრესად საშიში გახდეს. ასეთ სიტუაციაში საქართველო საშიში გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდება და საგარეოპოლიტიკური კურსის გარკვეული კორექტირება შეიძლება დაჭირდეს. ევროკავშირის საგარეო პოლიტიკის ხელმძღვანელმა ფედერიკა მოგერინიმ განაცხადა, რომ „ჩვენ ყოველთვის განვიხილავთ სირიას, როგორც რისკის ზონას ამ რეგიონის ქვეყნებს შორის მცირემასშტაბიანი საომარი მოქმედებებისათვის, მაგრამ ეს შეიძლება გადაიზარდოს რაიმე უფრო დიდში. მე არ ვფიქრობ ცივ ომზე, არა, არამედ, დიდ რისკზე ცხელი ომისა, რომელიც არა აუცილებლად რუსეთსა და ამერიკას შორის, არამედ რუსეთსა და თურქეთს შორის შეიძლება დაიწყო... ჩვენ, როგორც ევროპელები,

¹ *Ukraine: The Price of Internal Division.* – JackMatlock.com (<http://jackmatlock.com/2014/03/ukraine-the-price-of-internal-division/>).

ვალდებულნი ვართ ყველაფერი გავაკეთოთ დაძაბულობის შესამცირებლად“.¹

თანამედროვე მსოფლიოში მიმდინარე პროცესები ყველა აქტორის მჭიდრო თანამშრომლობასა და კოორდინირებულ მუშაობას მოითხოვს; განსაკუთრებით საშიში ხასიათი მიიღო შემდეგმა პროცესებმა:

1. ახალი დემოკრატიის ქვეყნებში პოლიტიკური ტრანზიციის სიძნელები, რომელმაც წარმოშვა ლოკალური ხასიათის კონფლიქტები, დემოკრატიზაციისა და ადამიანის უფლებების დაცვის პრობლემები, პოლიტიკურ აქტორებს შორის მწვავე წინააღმდეგობები, გეოპოლიტიკური ურთიერთპრეტენზიები, ეროვნული იდენტობის საკითხები და სხვ.
2. საერთაშორისო ტერორიზმის გაძლიერება, რომელიც აშშ-ში 2001წ. 11 სექტემბრის ტერორისტული აქტით დაიწყო და გრძელდება გლობალური საფრთხის – „ისლამური სახელმწიფოს“ საქმიანობაში, რომელიც მსოფლიო ცივილიზაციას და მათ შორის საქართველოსაც უქმნის საფრთხეს; ამას ემატება სირიაში მიმდინარე მოვლენები, რომელმაც ზესახელმწიფოთა დაპირისპირება გამოიწვია და მსოფლიო ომის დაწყების საშიში კერა წარმოშვა.
3. მიგრანტთა ნაკადების გაძლიერება ევროპაში, რომელმაც საფრთხის წინაშე დააყენა ევროპის ქვეყნების ეროვნული იდენტობა; ამ მოვლენამ მეტად საშიში ხასიათი მიიღო და გაამწვავა ქვეყნებს შორის ურთიერთობები; ეს პროცესები შეიძლება შეუქცევადი გახდეს და სხვა ქვეყნებსაც შეუქნას საშიშროება.
4. გლობალური მასშტაბით უაღრესად საშიშ ხასიათს იძენს რუსეთის გეოპოლიტიკური ინტერესების ძალისმიერი და იდეოლოგიური საშუალებებით /ე.წ. „ჰიბრიდული ომი“/ განხორციელების მცდელობა, რომელიც სხვა სახელმწიფოთა ეროვნულ-სახელმწიფოებრივ უსაფრთხოებას უქმნის საფრთხეს.
5. გლობალური პრობლემები განსაკუთრებით საშიშ ხასიათს იძენს, რაც მოითხოვს სახელმწიფოთა ურთიერთანამშრომლობის გაღრმავებასა და კოორდინირებულ მუშაობას; მსოფლიოს მძაფრი ბუნებრივი, ეკოლოგიური, ენერგეტიკული და დემოგრაფიული კატაკლიზმები ემუქრება, რომელიც ერთიან ინტელექტუალურ, შემოქმედებით, ინფორმაციულ-ტექნოლოგიურ და ფინანსურ-ეკონომიკურ თანამშრომლობას

¹ *Между Россией и Турцией может разгореться «горячая война», – Могерини.* – ინტერნეტ-პორტალი: *Цензор.НЕТ.* 23.02.2116 (http://censor.net.ua/news/375904/mejdu_rossiyi_i_turtsiyi_mojet_razgoretsya_goryachaya_voyina_mogerini)

მოითხოვს. გლობალურ სივრცეში ასეთ მოვლენებს ერთი სახელმწიფო, მითუმეტეს პატარა ქვეყანა, ვერ გაუმკლავდება, რაც საერთაშორისო ორგანიზაციებისაგან ძალთა წონასწორობის ახალი კრიტერიუმებისა და უსაფრთხოების ახალი წესების შემუშავებას მოითხოვს.

თანამედროვე მსოფლიოს მეტად რთულ გეოპოლიტიკურ და გეოსტრატეგიულ ვითარებაში ქართული სახელმწიფოებრივი თვითდამკვირვების პროცესი მწვავე და სრულიად ახალი გამოწვევებისა და რისკების წინაშე აღმოჩნდა, რომელიც პოლიტიკური ელიტისა და პოლიტიკური აქტორების მიერ უაღრესად რაციონალური და პრაგმატული კურსის გატარებას მოითხოვს. სამწუხაროდ, პოლიტიკური ძალები ნაკლებად ფიქრობენ ახალ გამოწვევებზე და უფრო წინა პლანზე პარტიული და კლანური ინტერესები იწევენ, რაც ძალზე აზიანებს ჩვენი ქვეყნის საგარეოპოლიტიკური კურსის პრიორიტეტულ მიმართულებათა განსაზღვრას. ზოგჯერ, გარე აქტორების ზედმეტი ან არათანმიმდევრული ჩარევის შედეგად ქართული სახელმწიფოს ეროვნული ინტერესები ყოვეთვის დაცული არ არის ან უგულბელყოფილია, რომლის შედეგადაც ქვეყანა უფრო რთული გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა.

ქართული პოლიტიკური სცენის ბევრი აქტორი გარეშე ძალების მსხვერპლი ხდება ან მათი კონსულტაციით მოქმედებს და თავისი პოზიციის შესანარჩუნებლად ან პოლიტიკური რიტორიკით ეროვნულ ინტერესებს უგულბელყოფს. ამკარად ემჩნევა, რომ ქართული სახელმწიფოებრივი პოლიტიკა და პრიორიტეტების განსაზღვრა დამოკიდებული ხდება გარე მრჩეველებზე; შესაბამისად, შიდა პოლიტიკური პროცესებიც ამ რჩევებსა და მითითებებს ემყარება, რომელიც ქართული სახელმწიფოსათვის ყოველთვის წარმატებული არ არის. საგარეო დამხმარე ფაქტორები ყოველთვის მდგრად ან თანმიმდევრულ ხასიათს არ ატარებს, რაც ქართულ პოლიტიკას კრიზისულ სიტუაციებში აგდებს. ზოგჯერ, გარედან ისეთი ძალების მხარდაჭერას ვლბულობთ, რომლებიც ეროვნულ ინტერესებს არ ემსახურებიან ან ეროვნული კულტურულ-ინტელექტუალურ პოტენციალს ვერ აკმაყოფილებენ; ასეთ ძალებს საგარეოპოლიტიკური კურსის განსაზღვრაში დესტრუქციულობის ან ავანტიურისტული პოლიტიკის გატარების ელემენტები შეაქვთ; ასეთ სიტუაციაში, ქვეყნის შიგნით ვიღებთ ფასადურ პროცესებს, თავს მოხვეულ პრიორიტეტებს, განსხვავებულ ღირებულებით პოზიციებს, პოლიტიკურ ლიდერებს და ა.შ. ქვეყნის გარეთ, როდესაც სწრაფად იცვლება გლობალური პროცესები, არ გვეძლევა იმის საშუალება, სწორად და ეროვნული პოზიციიდან განვსაზღვროთ ქართული სახელმწიფოს პრიორიტეტები.

ქართული სახელმწიფოებრიობის გლობალურ სივრცეში თვითდამკვიდრების ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი ფაქტორია საგარეოპოლიტიკური ორიენტაციისა და პრიორიტეტების განსაზღვრა, თანამედროვე გეო-

პოლიტიკური ტრანსფორმაციების სწორად გააზრება და შესაბამისად პრაგმატული პოლიტიკის გატარება. გარკვეული პოლიტიკური ძალებისა და ლიდერების მიერ ბევრი რამ სწორად და ეროვნული ინტერესების გათვალისწინებით არ იყო გააზრებული და განხორციელებული, რამაც ქართული სახელმწიფოებრივი მთლიანობა და თვითდამკვიდრების პროცესი ასეთ მიმე დღეში ჩააგდო. სამწუხაროდ, ავანტიურისტული პოლიტიკის შედეგი იყო მიმე მემკვიდრეობა, რომელიც თანამედროვე პოლიტიკოსებმა მიიღეს. პოლიტიკური რეალიზმი და პრაგმატიზმი მოითხოვს რაციონალური პოლიტიკური კურსის გატარებას, ღირებულებითი პრიორიტეტების სწორად შერჩევას.

საქართველო პატარა ქვეყანაა და მეტად წინააღმდეგობრივ და რთულ გეოპოლიტიკურ სივრცეში მდებარეობს, რამაც განაპირობა მფარველის მუდმივად ძიების სინდრომის დამკვიდრება ქართულ პოლიტიკურ აზროვნებაში. ქართული კულტურა და ღირებულებითი სივრცე ისტორიული და გენეტიკური მენტალური თვალსაზრისით უფრო დასავლეთის ცივილიზაციურ სივრცეს წარმოადგენს და ჩვენი მისწრაფებაც ევროპისაკენ კანონზომიერია, მაგრამ ქვეყნის გეოპოლიტიკური თავისებურებებიც გასათვალისწინებელია. თანამედროვე გლობალური პოლიტიკა ისე სწრაფად იცვლება, რომ ბალანსირებული პოლიტიკის წარმოება და ურთიერთანამშრომლობის შენარჩუნება მეზობელ სახელმწიფოებთან აუცილებელია და სახელმწიფოებრივი თვითდამკვიდრების თვალსაზრისით გადამწყვეტ პირობას წარმოადგენს.

თანამედროვე ქართული საგარეოპოლიტიკური ორიენტაციის რაციონალურობისა და პრაგმატიზმის გამოვლენის უნიშვნელოვანეს პროცესად უნდა მივიჩნიოთ 2014წ. 27 ივნისს საქართველოსა და ევროკავშირს შორის ასოცირების ხელშეკრულების ხელმოწერა, რომელიც აღმოსავლეთის პარტნიორობის პოლიტიკის თანახმად განხორციელდა. ამ შეთანხმების მიზანია საქართველოსა და ევროკავშირს შორის პოლიტიკური და ეკონომიკური ურთიერთობების გაღრმავება. ეს ურთიერთობები საერთო ღირებულებებს ემყარება და ისეთ სფეროებს ეხება, როგორიცაა დემოკრატიის, ადამიანის უფლებებისა და კანონის უზენაესობის საკითხები; ხელშეკრულება ითვალისწინებს ისეთი სფეროების თანადათანობით განვითარებას, როგორიცაა ვაჭრობა, გარემოს დაცვა, სოფლის მეურნეობა, ტურიზმი, ენერგეტიკა, ტრანსპორტი, კულტურა და განათლება.

საქართველოს საგარეოპოლიტიკურ ორიენტაციაში გამოიკვეთა ერთი მეტად ნეგატიური ტენდენცია, რომელიც ზოგიერთი პოლიტიკური აქტორის მიერ არის გამწვავებული და პროვოცირებული. ნატოში განევრიანება ქართული სახელმწიფოებრივი თვითდამკვიდრების აუცილებელი და საჭირო პირობაა, მაგრამ მასზე ზედმეტი აპელირება და ილუზიური თვითდამშვიდება მიუღებელია. 2015წ. სექტემბერში თბილისში მაკკეინის საერთაშორისო ლიდერობის ინსტიტუტის ინიციატივით გა-

იმართა კონფერენცია თემაზე – „ევროპის ახალი გეოპოლიტიკური ლანდშაფტი“, რომელსაც ესწრებოდა აშშ-ის ყოფილი ელჩი ნატოში კურტ ვოლკერი; მან „ინტერპრესნიუსთან“ ინტერვიუში აღნიშნა, რომ საქართველოსათვის მაპის მინიჭების საკითხში დასავლეთის სიფრთხილე უკავშირდება რუსეთს. დასავლეთი ცდილობს, რუსეთს საქართველოსთან მიმართებაში პროვოკაციის საშუალება არ მისცეს. ამით აიხსნება ამ საკითხში დასავლეთის სიფრთხილე და თავად საქართველოს ფაქტორს არ უკავშირდება... რომ შევხედოთ იმას, თუ რას აკეთებს ახლა დასავლეთ ევროპა რუსეთთან მიმართებაში, დავინახავთ, რომ რუსეთთან ყველა გარკვეულ დათმობებზე მიდის, ხოლო ამერიკა სცენაზე ფართოდ საერთოდ არ ჩანს. რუსეთის მიმართ საქართველოს ძალიან აგრესიული პასუხის შემთხვევაში საქართველო დიდწილად მაინც მარტო არმოჩნდებოდა. ეს კი გამოიწვევდა იმას, რომ დასავლეთ ევროპა შემდეგ ყველაფერში, კერძოდ კი პროვოკაციული მოქმედებების ავტორობაში საქართველოს დაადანაშაულებდა.¹

დასავლეთში ბევრი პოლიტიკოსი და პოლიტოლოგი საქართველოსათვის მაპის მინიჭებისა და ნატოში განწევრიანების საკითხს, თანამედროვე რთულ საერთაშორისო ვითარებაში, ფრთხილად ეკიდება, რადგანაც, მდგომარეობა შეიძლება კიდევ უფრო გამწვავდეს რუსეთის მოქმედებების გამო. კარნეგის ცენტრის ანალიტიკოსი კავკასიის საკითხებში თომას დე ვაალი ამბობს, რომ „საქართველოსათვის მაპის მიცემა ფუნდამენტალურად ჩამოაშორებს საქართველოს აფხაზეთსა და სამხრეთ ოსეთს, რადგან ისინი არ დაუშვებენ საქართველოს ნატოში განწევრიანებას. ჩემი აზრით, რუსეთის მხრიდან ზენოლა გაძლიერდება, თუ არ მოხდება საქართველოს სრული ნევრობა და საქართველო მხოლოდ მაპს მიიღებს. ვფიქრობ, საქართველოსათვის ევროპული ტენდენციები უფრო მნიშვნელოვანია, რადგან გარკვეული დროის შემდეგ ეს ხელს შეუწყობს საქართველოს ეკონომიკის ზრდას. ევროინტეგრაციის წყალობით საქართველო უფრო მნიშვნელოვანი მოთამაშე გახდება ევროპის მოედანზე. ჩემი აზრით, უფრო მეტი ძალისხმევაა საჭირო იმისათვის, რომ ეს პროექტი წარმატებული გამოდგეს, ვიდრე მაპზე ფიქრია“.²

ნატოს ხელმძღვანელობაც მიიჩნევს, რომ ნატოს გაფართოება ახალი

¹ რუსეთთან მიმართებაში თბილისის სიფრთხილეს აქვს აზრი, მაგრამ არ შეიძლება, საქართველო სხვადასხვა მიმართულებით პასიური იყოს. – საინფორმაციო სააგენტო ინტერპრესნიუსი. 09.09.2015 (<http://www.interpressnews.ge/ge/eqskluzivi/344746-rusethtan-mimarthebashi-thbilisis-sifrhkhiles-aqvs-azri-magram-ar-sheidzleba-saqarthvelo-skhvadaskhva-mimarthulebith-pasiuri-iyos.html?ar=A>).

² თომას დე ვაალი: არასდროს დამიმალავს, რომ საქართველოსთვის MAP-ის მიცემას მხარს არ ვუჭერდი. – საინფორმაციო სააგენტო ინტერპრესნიუსი. 14.06.2014 (<http://www.interpressnews.ge/ge/politika/286172-thomas-de-vaali-aras-dros-damimalavs-rom-saqarthvelosthvis-map-is-micemas-mkhars-ar-vutcerdi.html?ar=A>).

პოლიტიკური რეალობიდან გამომდინარე ამ ეტაპზე არ იგეგმება. ნატოს გენერალური მდივანი იენს სტოლტენბერგი აღნიშნავს, რომ „ალიანსის უფრო მეტად გაფართოება ამ ეტაპზე დღის წესრიგში არ არის. ჩვენ ყოველთვის გვექნება ღია კარის პოლიტიკა და ყოველთვის ვითანამშრომლებთ პარტნიორ ქვეყნებთან. ნატოს ბევრი ახლო და მნიშვნელოვანი პარტნიორი ქვეყანა ჰყავს“.¹ ამ ნათქვამიდან ნათლად ჩანს, რომ ამ ეტაპზე პოლიტიკური კონსენსუსის მიღწევა ნატოს წევრ ქვეყნებს შორის ალიანსის გაფართოების საკითხებზე ნაკლებ სავარაუდოა. დასავლეთ ევროპის ბევრი ქვეყანა რუსეთის ზედმეტად გალიზიანებას თავს არიდებს და ისედაც გამწვავებულ პოლიტიკურ სიტუაციას ახალ პრობლემებს აღარ ამატებს. ამ საკითხთან დაკავშირებით აშშ-ის პოზიციაც კი შეცვლილია, რადგანაც ევროპაში შექმნილი დაძაბულობა ამის გაკეთების საშუალებას არ იძლევა. ნატოში აშშ-ის წარმომადგენელმა დუგლას ლიუტმა ლონდონში უსაფრთხოების ფორუმზე განცხადება გააკეთა, რომ „პრაქტიკული თვალსაზრისით, მე ვერ ვხედავ ბევრ შესაძლებლობას ნატოს-ს შემდგომი გაფართოებისათვის უახლოეს მომავალში, უახლოეს რამდენიმე წელიწადში ან შესაძლოა უფრო მეტხანსაც კი“.² ასეთი განცხადებების ფონზე, როდესაც პოლიტიკური სიტუაცია უაღრესად მწვავეა, ქართული საგარეოპოლიტიკური კურსი მეტი ბალანსირებული და კონსენსუალური უნდა იყოს და აგრესიულ რიტორიკას უნდა გამორიცხავდეს.

დასავლეთის დახმარების იმედად საქართველოს საგარეოპოლიტიკური კურსის წარმართვა არ არის მართებული და მეტ ეროვნულ-პრაგმატულ მიდგომებს საჭიროებს. მაიკლ ჩეჩირე – ფილადელფიის საგარეო პოლიტიკის კვლევის ინსტიტუტის ანალიტიკოსი „ინტერპრესნიუსთან“ საუბარში აღნიშნავს, რომ „აშშ-ის წინა ადმინისტრაციას ამჟამინდელი ადმინისტრაციისაგან განსხვავებული საგარეო პოლიტიკა ჰქონდა. წინა ადმინისტრაციის საგარეო პოლიტიკა უფრო აქტიური იყო. იგი თავად ეძებდა ისეთ სახელმწიფოებს, რომლებიც მის საგარეო დოქტრინას გაამართლებდა. ამ თვალსაზრისით საქართველო იყო საუკეთესო ქვეყანა, რომელიც ვაშინგტონის საგარეო პოლიტიკურ კურსს შეესაბამებოდა. როცა აშშ-ში თეთრი სახლის ადმინისტრაცია შეიცვალა ვაშინგტონის პოლიტიკა უფრო შიდა საკითხებზე გახდა ორიენტირებული. აშშ-მა უარი თქვა თავისი საგარეო პოლიტიკური დოქტრინების გამართლების ძებნაზე. ახლა აშშ-ის საგარეო პოლიტიკური კურსი ასეთია – ვაშინგ-

¹ იენს სტოლტენბერგი: ალიანსის უფრო მეტად გაფართოება ამ ეტაპზე დღის წესრიგში არ დგას. – საინფორმაციო სააგენტო ინტერპრესნიუსი. 08-04-2016 (<http://www.interpressnews.ge/ge/politika/374462-iens-stoltenbergi-aliansis-ufro-metad-gafartheoba-am-etapze-dghis-tsersrigshi-ar-dgas.html>).

² NATO-ში აშშ-ს წარმომადგენელი: უახლოეს მომავალში ალიანსის გაფართოების შანსი არ არსებობს. – საინფორმაციო სააგენტო ინტერპრესნიუსი. 22.04.2016 (<http://www.interpressnews.ge/ge/politika/376508-natoshi-ashsh-s-tsar-momadgeneli-uakhloes-momavalshi-aliansis-gafartheobis-shansi-ar-arsebobs.html>).

ტონს ურჩევნია ისეთმა ქვეყნებმა, როგორც საქართველოა, საკუთარ თავს თავად მიხედონ“.¹

თანამედროვე საერთაშორისო პოლიტიკურ სივრცეში აქტორთა გადაჯგუფების გარკვეული პროცესები დაწყებულია, იცვლება მსოფლიო წესრიგის სტრუქტურა და პოლიტიკურ ძალთა ურთიერთდამოკიდებულება. მულტიპოლარულ სამყაროში თვით აშშ აღმოჩნდა გაურკვეველ სიტუაციაში და ბევრი დოქტრინის ახლებური გააზრება უწევს. ადამიანის უფლებების საკითხებში მაკკეინის ინსტიტუტის დირექტორმა დევიდ კრამერმა განაცხადა, რომ „მე ვმუშაობდი ბუშის ადმინისტრაციაში ძალიან ბევრი წლის განმავლობაში. ბუშის პოლიტიკის პრობლემა საქართველოსთან მიმართებაში იყო ის, რომ ძალიან ახლო ურთიერთობა ჰქონდა თვითონ ხელისუფლებასთან. ეს იყო ბუში-სააკაშვილო. ახლა არ არსებობს არანაირი პოლიტიკა. ერთი უკიდურესობიდან მეორე უკიდურესობაში გადავედით. ამერიკამ ეს უნდა გამოასწოროს. ჩვენ უნდა ვაჩვენოთ მეტი დაინტერესება ამ რეგიონის მიმართ“.²

თანამედროვე გლობალური პოლიტიკური პროცესი, რომელიც ძალიან სწრაფად იცვლება, რუსეთთან ურთიერთობაში დიალოგისა და რაციონალური პრაგმატული პოლიტიკის განხორციელებას მოითხოვს. ამ მიმართულებით მხოლოდ დასავლეთის რეზოლუციებისა და განცხადებების იმედად ვერ ვიქნებით, რადგანაც მათი მოთხოვნაც არის რუსეთთან პრაგმატული ურთიერთობების განვითარება. მაიკლ ჩეჩირე აღნიშნავს, რომ „რუსეთთან მიმართებაში საქართველოს პოლიტიკა ამ ეტაპზე ყველაზე პრაგმატულია, რაც კი ოდესმე თბილისს მოსკოვთან ჰქონია. რუსეთს გაცილებით მეტის გაკეთება შეუძლია ვიდრე ახლა აკეთებს იმისათვის, რომ საქართველოში დესტაბილიზაცია მოახდინოს. ის, რომ საქართველო ცდილობს თავიდან აიცილოს მოვლენათა მსგავსი განვითარება, რა თქმა უნდა, პოზიტიური მოვლენაა“.³

ქართულ-რუსული ურთიერთობები თანამედროვე პოლიტიკური რეალობის მნიშვნელოვანი ასპექტია. კავკასიაში და კერძოდ, საქართველოში გადის ახალი სტრატეგიული რეალობის კონტურები და ახალი

¹ მაიკლ ჩეჩირე: რუსეთთან მიმართებაში საქართველოს პოლიტიკა ამ ეტაპზე ყველაზე პრაგმატულია, რაც კი ოდესმე თბილისს მოსკოვთან ჰქონია. – საინფორმაციო სააგენტო ინტერპრესნიუსი. 23-03-2016 (<http://www.interpressnews.ge/ge/interviu/372016-maiki-chechire-ruseththan-mimarthebashi-saqarthvelos-politika-am-etapze-yvelaze-pragmatulia-rac-ki-odesme-thbiliss-moskovthan-hqonia.html>).

² დევიდ კრემერი: ბუშის პოლიტიკის პრობლემა საქართველოსთან მიმართებაში ის იყო, რომ ახლო ურთიერთობები ჰქონდა ქვეყნის ხელმძღვანელებთან. – საინფორმაციო სააგენტო ინტერპრესნიუსი. 08-09-2015 (<http://www.interpressnews.ge/ge/politika/344547-devid-kremeri-bushis-politikis-problema-saqarthvelosthan-mimarthebashi-is-iyo-rom-akhlo-urthierthobebi-hqonda-qveynis-khelmdzghvanelethban.html>).

³ მაიკლ ჩეჩირე: რუსეთთან მიმართებაში საქართველოს პოლიტიკა ამ ეტაპზე ყველაზე პრაგმატულია, რაც კი ოდესმე თბილისს მოსკოვთან ჰქონია.

ცივი ომის საზღვრები, რომელიც სულ უფრო და უფრო საშიშ ხასიათს იძენს. ქართული სახელმწიფოს თვითდამკვიდრება, საგარეოპოლიტიკური პრიორიტეტების გამოკვეთა და ბალანსირებული კურსის გატარება კავკასიასა და მახლობელ არმოსავლეთში მიმდინარე პოლიტიკურ და გეოპოლიტიკურ ტრანსფორმაციებზეა დამოკიდებული. ამიტომ, რუსეთთან დამოკიდებულებაში მნიშვნელოვანია რაციონალური პოლიტიკის გატარება და პოლიტიკური რიტორიკის შეცვლა, რომელიც ზოგიერთი დესტრუქციული ძალის მიერ ყოველთვის დაცული არ არის და ქართული სახელმწიფოს ინტერესებს არ ემსახურება. სამწუხაროდ, ქართული სახელმწიფოს ტერიტორიული მთლიანობის აღდგენის გასაღები რუსეთის ხელშია და მასთან დიალოგისა და თანამშრომლობის გარეშე ამ პრობლემას ვერ მოვაგვარებთ. აშშ-ის ყოფილი ელჩი საქართველოში რიჩარდ მაილსი „ამერიკის ხმის“ ქართულენოვან გადაცემასთან ინტერვიუში აღნიშნავს, რომ რუსეთთან ურთიერთობების დალაგება დღეს უფრო რთულია, ვიდრე 2008 წლამდე იყო. გეოგრაფიული მდებარეობიდან გამომდინარე არ არსებობს მიზეზი, თუ რატომ არ შეიძლება საქართველოს რუსეთთან კარგი ურთიერთობები ჰქონდეს, განსაკუთრებით ეკონომიკაში. საქართველოს მთავრობამ ამ მხრივ ძალისხმევა გასწია. საქართველოს უნდა ჰქონდეს კარგი ურთიერთობები რუსეთთან.¹ ამ თვალსაზრისს იზიარებს დასავლეთის ბევრი ცნობილი პოლიტოლოგი და პოლიტიკური ლიდერი, რომლებსაც არ სურთ საერთაშორისო პოლიტიკური ვითარების კიდევ უფრო გამწვავება. თანამედროვე მსოფლიოს ახალი პოლიტიკური რეალობა ახლებურ მიდგომებსა და განონასწორებული საგარეოპოლიტიკური კურსის გატარებას მოითხოვს, რომელიც ქართული სახელმწიფოს ეროვნულ ინტერესებს უნდა ემსახურობდეს.

თანამედროვე მსოფლიო პოლიტიკის სცენაზე ერთ-ერთ ყველაზე გავრცელებულ პოლიტიკურ რეალობად ე.წ. „ჰიბრიდული ომები“ /Hybrid warfare/ გადაიქცა. მსოფლიო პოლიტიკის სცენაზე ეს ტერმინი XXს. ბოლოს წარმოიშვა სამხედრო სტრატეგიის აღსანიშნავად, რომელიც კომპლექსურ მოქმედებებს გულისხმობდა. ამერიკელმა სამხედრო ექსპერტებმა საუბარი დაიწყეს სამხედრო დაგეგმარების დარგში „ჰიბრიდულ საფრთხეებზე“ და მასთან დაკავშირებულ „ჰიბრიდულ ომებზე“.² თვითონ ტერმინი „ჰიბრიდული ომი“ ახალი არ არის, მაგრამ ახალ პოლიტიკურ რეალობაში, როდესაც მიმდინარეობს გეოპოლიტიკური ტრანსფორმაციები და ახალი სტრატეგიული რეალობის ფორმირება, მისი

¹ რიჩარდ მაილსი: *ბუშმა სააკაშვილს ორჯერ უთხრა, რომ იმის გამეორება, რაც 2004 წლის აგვისტოში მოხდა, სტრატეგიული შეცდომა იქნებოდა.* – საინფორმაციო სააგენტო ინტერპრესნიუსი. 22-03-2016 (<http://www.interpressnews.ge/ge/politika/371707-richard-mailsi-bushma-saakashvils-orjer-uthkhra-imis-gameoreba-rac-2004-tslis-agvistoshi-mokhda-strategiuli-shecdoma-iqneboda.html?ar=A>).

² **გ. ცხვიტავა** რუსეთის ჰიბრიდული ომები. – *Georgian Review*. 09/05/2015 (<http://georgianreview.ge/2015/05/rus-hib-om/?lang=ge>).

შინაარსობრივი სტრუქტურა და დატვირთვა თავისებურად შეიცვალა; იგი უფრო მეტად კომბინირებულ მოქმედებათა სინთეზია, რომელიც ქაოსის პროვოცირებასა და სხვადასხვა ინოვაციურ გამოწვევებს გულისხმობს. მან წმინდა სამხედრო ტერმინოლოგიური გაგება დაკარგა და პროვოცირებული გამოწვევების შინაარსობრივი დატვირთვა შეიძინა. „ჰიბრიდული ომი“ გადაიქცა დიპლომატიური, იდეოლოგიური, ფსიქოლოგიური, ეკონომიკური ზენოლის, სამხედრო დაშინების, შიდა კონფლიქტური სიტუაციების შექმნის, რევოლუციების პროვოცირების, დესტრუქციული პოლიტიკური ძალებისადმი მხარდაჭერის, კიბერსაფრთხეებისა და ა.შ. ფარული და შენიღბული ომის თანამედროვე ფორმად. ეს გამოიწვია იმან, რომ ბირთვული იარაღის პირობებში საფრთხე ემუქრება ყველა ქვეყანას, ამიტომ, „ჰიბრიდული ომი“ უფრო მისაღებია, რადგანაც ლოკალური სიტუაციების მართვისა და დაძაბული კერების შექმნით ნაკლები დანაკარგებით მიიღწევა პოლიტიკური მიზანი.

„ჰიბრიდული ომები“ თანამედროვე გეოპოლიტიკური გავლენების მოპოვების ერთ-ერთ მისაღებ და აქტიურ ფორმად გადაიქცა. ეს ტერმინი ჩრდილოატლანტიკური ალიანსის ხელმძღვანელობის მიერ ფართოდ გამოიყენება რუსული აგრესიული პოლიტიკის შესაფასებლად /ი. სტოლტენბერგი/; ნატოს გენერალური მდივნის მოადგილემ ა. ვერშბოუმ განმარტა, რომ „ჰიბრიდული ომი“ ეს არის სამხედრო დაშინების, ფარული ინტერვენციის, იარაღის ფარული მიწოდების, ეკონომიკური შანტაჟის, დიპლომატიური მანიპულაციებისა და მასობრივი საინფორმაციო საშუალებებით პირდაპირი დეზინფორმაციის გამოყენების ერთობლიობა.¹ ფინელმა საერთაშორისო ურთიერთობების მკვლევარმა ა. რატცმა გამოიყენა ტერმინი „ჰიბრიდული ომი“ უკრაინაში რუსული აგრესიის აღსანიშნავად.² ეს ტერმინი ფართოდ გამოიყენება რუსეთის მიერ ყირიმის ანექსიის, მის მიერ აღმოსავლეთ უკრაინასა და საქართველოში განხორციელებული აგრესიის აღსანიშნავად, რომელიც კვლავ გრძელდება კომპლექსური ზემოქმედების სხვადასხვა ფორმებით, შიდა ქაოსისა და კონფლიქტური სიტუაციების პროვოცირებით. განსაკუთრებით გაძლიერებულია რუსეთის იდეოლოგიური და ფსიქოლოგიური ზენოლა ქართულ სახელმწიფოზე, რომლის შესახებ მიუთითა აშშ-ის ეროვნული დაზვერვის სამსახურის ხელმძღვანელმა ჯეიმს კლაპერმა; მისი აზრით, საქართველომ რუსეთის ზენოლის პირობებში, შესაძლოა, დასავლური ორიენტაცია შეიცვალოს.³

¹ **П. Топычканов.** «Гибридная война» — научный термин или пропагандистский штамп? – *Московский Центр Карнеги* (<http://carnegie.ru/publications/?fa=60747>).

² **A. Rácz.** *Russia's Hybrid War in Ukraine. Breaking the Enemy's Ability to Resist.* Helsinki: The Finnish Institute of International Affairs, 2015 (http://www.fiia.fi/en/publication/514/russia_s_hybrid_war_in_ukraine/).

³ ჯეიმს კლაპერი: *საქართველო რუსეთის ზენოლის პირობებში, სტრატეგიულ დასავლურ ორიენტაციას შეიცვლის.* – *Guardian.ge.* 10-02-2016 (<http://guardian>).

თანამედროვე ქართული სახელმწიფო მსოფლიო პოლიტიკის სცენაზე რთული საშინაო და საგარეო პოლიტიკური გამოწვევების წინაშე იმყოფება. მსოფლიოს ახალი პოლიტიკური რეალობა ახლებურ გააზრებებს საჭიროებს; სახელმწიფოებრივმა დამოუკიდებლობამ ეროვნული თვითმყოფადობის ახლებურად გააზრების შესაძლებლობა მოგვცა. სამწუხაროდ, ჩვენი ქვეყნის სახელმწიფოებრივი თვითდამკვიდრების ბევრი პრობლემა გადასახედი და შესაცვლელია. თანამედროვე მსოფლიოს გეოპოლიტიკური სიტუაცია ქართულ პოლიტიკურ ელიტას მეტი რაციონალურობისა და პრაგმატულობისაკენ მიუთითებს. ჩვენი თვითგადარჩენა და მსოფლიოს პოლიტიკურ სცენაზე სახელმწიფოებრივი თვითდამკვიდრება მათ პოლიტიკურ ალღოსა და ინტელექტუალურ პოტენციალზეა დამოკიდებული. სახელმწიფოებრივი ინტერესები ყველა პოლიტიკური ძალისა და აქტორის გამაერთიანებელი სულისკვეთება უნდა იყოს, რადგანაც ჩვენი ეროვნულ-სახელმწიფოებრივი ინტერესები კონსოლიდირებულ მოღვაწეობას მოითხოვს.

GURAM ABESADZE¹

THE WORLD'S NEW POLITICAL REALITY AND GEORGIAN STATE

The modern world is in a new political reality. The New World Order has been violated. The world's political scene distinguished actors variety. New Cold War begun with Russia's annexation of Crimea and occupation of the part of Georgia's territory. Relations between Russia and Turkey is complicated. The condition at the state of Syria is tense. Global problems has an acute nature. A threat to the world is terrorism and "Islamic State". New political realities produced so-called "hybrid wars". It includes provoking chaotic situations and ideological pressure. New political realities causing hazards and Georgian state has difficult challenges and risks. An important event is award of the association Agreement with the European Union. Georgian State isn't a member of NATO and this should be a guarantee of safety, but it's unrealistic at this moment. We need pragmatic policy with Russia. Modern Georgian politics should be rational.

ge/9219-jeims-klaperi-saqarthvelo-rusethis-zetsolis-pirobebshi-strategiul-dasavlur-orientacias-sheicvlis.html).

¹ **Guram Abesadze** – Doctor of Political Sciences, Professor, Sokhumi State University.

**პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

დავით ზაქარაია¹

**მთავრობის კონსენსუალური პრინციპით ფორმირების
ძირითადი პრობლემები**

შესავალი: კოალიციური მთავრობა, როგორც სახელმწიფოს მართვის მოდელი, არსებობის ათეულობით წელს ითვლის. ის ფართოდ გავრცელდა ევროპაში და ასევე მაღალგანვითარებული დემოკრატიის მქონე არაერთ ქვეყანაში. კოალიციური მთავრობის არსებობა-არარსებობა უშუალოდ კავშირშია არჩევნების შედეგებთან. ამდენად იმ ქვეყნების რიცხვი სადაც მართველობას კოალიციური ტიპის მთავრობა ანხორციელებს მუდმივად იცვლება. მიუხედავად ამისა ჩვენ შეგვიძლია გამოვყოთ რამოდენიმე, ჭეშმარიტად სახასიათო, მოდელები როგორცაა მაგალითად – გერმანია, ისრაელი და იტალია. ამ უკანასკნელმა 1945 წლიდან მოყოლებული 60-ზე მეტი მთავრობა გამოიცვალა და ასევე უპრეცედენტოა ისრაელის მაგალითი სადაც, სახელმწიფოებრიობის შექმნის დღიდან არცერთხელ არ დაფიქსირებულა შემთხვევა როდესაც მთავრობა კოალიციური პრინციპით არ იყო ფორმირებული.

საკითხები, რომელიც დაკავშირებულია კოალიციური მთავრობის ჩამოყალიბებისა და ფორმირების თავისებურებებთან, ქართულ სამეცნიერო სივრცეში ნაკლებადაა შესწავლილი. ამის ობიექტური საფუძვლებიც არსებობს, ვინაიდან დამოუკიდებელი საქართველოს ისტორიაში ჯერ არ ყოფილა შემთხვევა როდესაც საპარლამენტო არჩევნებს არ გამოეყვლინა ერთი პარტია ან კოალიცია რომელსაც არ ექნებოდა მთავრობის ფორმირებისათვის აუცილებელი ხმათა საჭირო რაოდენობა.

პრობლემის აქტუალობა: 2016 წლის საპარლამენტო არჩევნები პირველად ქმნის ობიექტურ შესაძლებლობას იმისათვის, რომ მთავრობა კოალიციურ პრინციპზე დაყრდნობით ჩამოყალიბდეს. აღნიშნული ტრანსფორმაციის რამოდენიმე ძირითადი მიზეზი შეიძლება დასახელდეს. ერთ-ერთია მართველობის საპრეზიდენტო ფორმიდან საპარლამენტო ფორმაზე გადასვლა, რაც რეალურ წინაპირობას ქმნის იმისათვის, რომ

¹ **დავით ზაქარაია** – ფილოსოფიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

ხელისუფლების დანაწევრებისა და ურთიერთბალანსის დეკლარირებულ-მა პრინციპმა პირველადი ასახვა ჰპოვოს ქვეყნის პოლიტიკურ კულტურაში. აღნიშნულ შემთხვევაში ჩვენ აღმოსავლეთ ევროპის ახალი დემოკრატიის ქვეყნების მიერ გაკვალულ გზას მივყვებით. დღეს-დღეობით მათ უმრავლესობას ისევე, როგორც დასავლეთ ევროპის სახელმწიფოების უმრავლესობას, კოალიციური მთავრობა მართავს. ნოტინჰემის უნივერსიტეტის მკვლევარი იან მეიერ-სალინგი აღნიშნავს, რომ „ევროპაში კოალიციური მთავრობების უმრავლესობა ძალზედ ეფექტური გამოდგა. მისი აზრით პოლიტიკური მართვის კოალიციური მოდელი სხვადასხვა ჯგუფების გაერთიანებას ხელს უწყობს“.¹ ის წერს, „ევროკავშირის ახალ წევრ სახელმწიფოებსა და ცენტრალური თუ აღმოსავლეთ ევროპის ახალბედა დემოკრატიულ ქვეყნებში კოალიციური მთავრობის შექმნამ, ხელი შეუწყო კომპრომისების წარმოქმნას საზოგადოების სხვადასხვა სემენტებს შორის“.²

კოალიციური პოლიტიკის წარმართვის დადებით მხარეებზე საუბრისას ბრიტანელი მკვლევარი რიჩარდ ვინერი აღნიშნავს, რომ „ერთპარტიული მთავრობის შემთხვევაში მკაცრი კანონმდებლობის მიღებას, როგორც წესი, სხვა პოლიტიკური პარტიების მხრიდან წინააღმდეგობა მოჰყვება, ხოლო კოალიციაში პოლიტიკური პარტიების უფრო ფართო სპექტრი ღებულობს გადაწყვეტილებებს და ამდენად ამომრჩევლები უფრო მეტი გაგებით ხვდებიან ისეთ მტკივნეულ გადაწყვეტილებებს, როგორცაა მაგალითად, საზოგადოებრივი დანახარჯების შემცირება“.³

ბრიტანელი მეცნიერების მიერ კოალიციური მთავრობის პოზიტიურ მხარეებზე გამოთქმული ეს მოსაზრებები უდაოდ გასათვალისწინებელია, თუმცა, საგულისხმოა, ჩვენს მიერ უკვე მოყვანილი იტალიის მაგალითი, სადაც კოალიციური პოლიტიკა ვერ გახდა სახელისუფლებო სტაბილურობის გარანტი, არამედ პირიქით მთავრობის ჰიპერსწრაფი ტემპებით ცვალებადობას დაუდო საფუძველი. მიუხედავად ამისა ძნელია არ დავეთანხმოთ ნოტინგემის უნივერსიტეტის პროფესორის მოსაზრებას, იმასთან დაკავშირებით, რომ კოალიციური მთავრობების არსებობა საზოგადოებაში კომპრომისების პოლიტიკის დამკვიდრებას უწყობს ხელს. კომპრომისების პოლიტიკა ალბათ ყველაზე უფრო მოთხოვნადი უნდა იყოს ისეთი მყიფე დემოკრატიის ქვეყანაში როგორც საქართველოა. მით უფრო, თუ გავითვალისწინებთ იმ გარემოებას, რომ პოსტსაბჭოთა სივრცეში გამეფებულმა ბელადის კულტის თაყვანისცემის „კულტურამ“ თავისი დალი დაასვა ჩვენს თანამედროვეობას, ის ტრანსფორმირდა ისეთ ფენომენში როგორცაა მესიანიზმი – მსხნელის მოლოდინი, რაც

¹ წარმოადგენს თუ არა კოალიციური მთავრობა სახელმწიფო მართვის ეფექტურ მოდელს? – <http://www.amerikiskhna.com/a/international-coalitions-94259349/529533.html>.

² წარმოადგენს თუ არა კოალიციური მთავრობა სახელმწიფო...

³ წარმოადგენს თუ არა კოალიციური მთავრობა სახელმწიფო ...

შეუძლებელს ხდის ლიბერალურ-დემოკრატიული ღირებულებათა სისტემის ფუნდამენტური პრინციპების (თავისუფლება, ინდივიდუალიზმი, სამოქალაქო საზოგადოება და მსგ.) განვითარებას. კიდევ უფრო მეტი, მრავალი წელია რაც საქართველოში პოლიტიკური პროცესის მამოძრავებელ, ერთ-ერთ განმსაზღვრელ ფაქტორს, წარმოადგენს საზოგადოების სხვადასხვა ჯგუფის მიერ ურთიერთ სტიგმატიზაცია, რადიკალიზმი, ჰობსის სიტყვებით, რომ ვთქვათ მდგომარეობა სადაც გამეფებულია „ომი ყველასი ყველას წინააღმდეგ“. ამდენად კომპრომისული პოლიტიკური კულტურის ათვისება და რეალპოლიტიკაში დანერგვა არის ის რაც საზოგადოებას, პოლიტიკურ ელიტას და კონტრელიტას ასე ძალიან სჭირდება. ამისათვის კი კოალიციური მთავრობის პრინციპზე დამყარებული ხელისუფლება უდაოდ საუკეთესო მოდელია, ამჟამად არსებულ შესაძლო მოდლებს შორის.

ახლა განვიხილოთ კოალიციური მთავრობის კრიტიკოსების შეხედულებები. ისინი აღნიშნავენ, რომ სახელმწიფო მმართველობის ამ მოდელის ხანგრძლივობა საკმაოდ ხანმოკლეა. გარდა ამისა კოალიციურ მთავრობაში მკაცრი მაგრამ აუცილებელი გადანყვეტილებების მიღება თითქმის არ ხდება. დიურემის უნივერსიტეტის მკვლევარი კრისტიან შვეიგერი აღნიშნავს, რომ კოალიციური მთავრობა სახელმწიფო მართვის არაეფექტურ მოდელს წარმოადგენს. მისი თქმით, ამ მხრივ არც გერმანია წარმოადგენს გამონაკლისს მიუხედავად იმისა, რომ ეს ქვეყანა ევროპის ეკონომიკური ძრავაა და გერმანიის კოალიციურ მთავრობებს ხშირად წარმატებული კოალიციების მაგალითად მოიხსენიებენ. ამასთან დაკავშირებით შვეიგერმა აღნიშნავს: „რაც შეეხება პოლიტიკურ ეფექტურობას და თანმიმდევრული პოლიტიკური პროგრამის განხორციელების უნარს, სწრაფი გადანყვეტილებების მიღება, განსაკუთრებით ეკონომიკურ სფეროში, ბოლო წლების მანძილზე საკმაოდ პრობლემატური აღმოჩნდა“.¹ კოალიციური მთავრობის კრიტიკოსების ეს პოზიცია, რეალურად ერთ-ერთი ყველაზე ძლიერი არგუმენტია კოალიციური პოლიტიკის მხარდამჭერების საპირისპიროდ, მაგრამ ხშირ შემთხვევაში მოვლენათა განვითარება ნათელყოფს, რომ საბოლოო ჯამში კონსერსუსი რთულად მაგრამ მაინც მიიღწევა. განსხვავებით იმ ქვეყნებისაგან სადაც პრიორიტეტი ენიჭება ერთპიროვნულ, ხშირ შემთხვევაში, ვოლუნტარისტულ გადანყვეტილებებს, რომელიც მართალია მიიღება სწრაფად და პარლამენტის უპირობო მხარდაჭერით, მაგრამ ამ გზით განხორციელებული რეფორმები საზოგადოების ფართო მასების მხრიდან როგორც წესი არ პოულობს მხარდაჭერას. ამდენად ცხადია, რომ ჩვენს არჩევანზეა დამოკიდებული მოვანდენთ ძალაუფლების გონივრულ დივერსიფიცირებას და თუნდაც წელი ტემპით, მაგრამ მაქსიმალურად კონსერვატორულ გადანყვეტილებებს მივიღებთ, ანდა ძალაუფლების დე-

¹ წარმოადგენს თუ არა კოალიციური მთავრობა სახელმწიფო...

ლეგირებას მოვახდენთ ერთ პოლიტიკურ პარტიაზე თუ ადამიანთა ჯგუფზე, რაც ლიბერალური დემოკრატიული მოდელის ფორმირებას არანაირად არ უწყობს ხელს. თუმცა ფაქტია, რომ თითქმის ყველა დემოკრატიულ ქვეყანაში ადრე თუ გვიან იქმნება სიტუაცია, როდესაც არცერთ პარტიას არ აქვს საკმარისი მანდატების რაოდენობა, იმისათვის რომ სამთავრობო უმრავლესობა შექმნას. ასეთ შემთხვევაში ორი ან მეტი პოლიტიკური ბლოკი ერთმანეთში გარკვეულ კომპრომისს აღწევს და ამის საფუძველზე ჰქმნის ახალ ხელისუფლებას. მეცნიერები კოალიციური მთავრობის ფორმირების რაოდენობრივ და თვისობრივ მოდელებს გამოყოფენ: ჯერკიდევ XX საუკუნის II ნახევარში მ.დიუვერჟე საუბრობდა დასავლეთ ევროპის ქვეყნებში კოალიციური მთავრობების აუცილებლობაზე.¹ ოდნავ მოგვიანებით აშშ საფუძველი ჩაეყარა რაციონალური არჩევანის პრინციპზე დაფუძნებულ კოალიციური პოლიტიკის თეორიას. ნაშრომში „პოლიტიკური კოალიციების თეორია“ უ. რაიკერმა განავითარა რაციონალური მიდგომის პრინციპი, მისი აზრით პოლიტიკოსები პრაქტიკული ადამიანები არიან და თავისთავადია, რომ ისინი ძალაუფლების მინიმალური დათმობის სანაცვლოდ მაქციმალური მოგების მიღებას შეეცდებიან. ამდენად ლოგიკურია, რომ ისინი რაოდენობრივი მაჩვენებელით იხელმძღვანელებენ და შექმნიან „მინიმალისტურ კოალიციას“ ანუ გაერთიანებას რომელიც ახლოს იქნება პრინციპთან 50+1.² კოალიციური მოქმედების საფუძველების ანალიზისას უ. გემსონი მიდის იმ დასკვნამდე, რომ აქცენტი უნდა გაკეთდეს არა მანდატების არამედ პარტნიორების (პარტიების) რაოდენობრივ მაჩვენებელზე. მისი აზრით თუ არსებული მოცემულობა იძლევა იმის საშუალებას, რომ კოალიცია ორი სუბიექტისაგან შეიქმნას, მაშინ ეს კომბინაცია უნდა ვამჯობინოთ სამი ან მეტი სუბიექტისაგან შემდგარ გაერთიანებას.³

ჩვენს მიერ ნაჩვენები ორივე მოდელი რაოდენობრივ პრინციპს ეფუძნება და ნაკლებად ითვალისწინებს პოლიტიკურ ძალებს შორის არსებულ იდეოლოგიურ განსხვავებას. ევროპელმა მეცნიერებმა ერთ-ერთმა პირველებმა გაამახვილეს ამ გარემოებაზე ყურადღება, ვინაიდან ნათელი გახდა, რომ კოალიციათა უმრავლესობის გაერთიანების ლოგიკა ვერ აიხსნებოდა მხოლოდ რაოდენობრივი მექანიზმებით. საჭირო გახდა სათანადო ანალიზს დაქვემდებარებოდა პოლიტიკურ ძალებს შორის არსებული მსოფლმხედველობრივი განსხვავებები. რ. აკსელროდის შეხედულებით „პარტიები იდეოლოგიურ შკალაზე ამა თუ იმ წერტილში არიან განლაგებული, შესაბამისად კოალიციის ალბათობა მაღალია იდეოლოგიურად გვერდი-გვერდ ან ახლოს მდგარი პარტიების შემთხვე-

¹ **В. В. Сидоров.** Теории формирования партийных коалиций в зарубежной политической науке, – http://kpfu.ru/staff_files/F43917381/Theories.of.coalition.formation.pdf.

² **В. В. Сидоров.** Теории формирования партийных коалиций...

³ **В. В. Сидоров.** Теории формирования партийных коалиций...

ვაში, ხოლო იგივეობრივი შეხედულებების მქონე პარტიებს შორის არსებული მცირედი განსხვავებები შედარებით ადვილი დასაძლევია¹. ამავე პრინციპს ემყარება მემარჯვენე ან მემარცხენე ორიენტაციის მქონე პარტიების კოალიცია, სადაც რაოდენობრივ მაჩვენებელთან მიმართებაში პრიორიტეტი სწორედ თვისობრივ მაჩვენებელს ენიჭება.

დასკვნები: კოალიციური მთავრობის ფორმირების ეტაპი უდაოდ მნიშვნელოვანია, თუმცა მკვლევარები საგანგებო ყურადღებას ამახვილებენ მისი შენარჩუნებისა და ფუნქციონირების მექანიზმებზე. სამთავრობო კოალიციის ფორმირების უფლება როგორც წესი გამარჯვებულ პარტიას აქვს, მაგრამ იმ შემთხვევაში თუ ის ვერ ახერხებს კოალიციის შექმნას დაუნერვლი კანონის მიხედვით მეორე ადგილზე გასული პოლიტიკური სუბიექტი ახდენს ე.წ. „უმცირესობის მთავრობის“ ფორმირებას. ასეთი მთავრობის ეფექტური ფუნქციონირება ძნელია, ვინაიდან მას უჭირს მნიშვნელოვანი გადაწყვეტილების მიღება, ხოლო საკანონმდებლო ორგანოს მხრიდან მხარდაჭერა არასტაბილურია. შესაბამისად „უმცირესობის მთავრობას“ უჭირს ქვეყანაში სტაბილური გარემოს შექმნა, ინვესტორების მოზიდვა, ეკონომიკური პროგრესის უზრუნველყოფა და რეფორმების განხორციელება. გასათვალისწინებელია ის გარემოებაც, რომ კოალიციურ მთავრობაში წარმატებას ძლიერ სუბიექტს მიაწერებ, ხოლო შედარებით მცირერიცხოვანი მხოლოდ წარუმატებლობას იზიარებს სრულად.

ამდენად ნათელი ხდება, რომ კოალიციური პოლიტიკის აუცილებლობა ობიექტური რეალობიდან გამომდინარეობს, ხოლო მის ფარგლებში ეფექტური საქმიანობა საჭიროებს განსაკუთრებულ პოლიტიკურ მზაობას როგორც პოლიტიკური ძალების ასევე ამომრჩევლების მხრიდან. შესაბამისად ჩვენი აზრით განსაკუთრებული აქცენტი უნდა გაკეთდეს პოლიტიკური კულტურის მაჩვენებელზე. შესაძლოა ასეც ითქვას, რომ საქართველოს ტიპის – ახალი დემოკრატიის ქვეყნისათვის სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანია კოალიციური მთავრობისა და კონსესუალური პოლიტიკური სისტემის პირობებში მოქმედების ძირითადი პრინციპების ათვისება. ესაა საუკეთესო ეტაპი იმისათვის, რომ წერტილი დაესვას საზოგადოების პოლარიზაციას, ადამიანებისა და ცალკეული საზოგადოებრივი ჯგუფების სტიგმატიზაციას, ნახალისდეს ინდივიდუალიზმი და საბოლოოდ უარი ეთქვას როგორც მესიანიზმს, ასევე ბელადის კულტის თაყვანისცემის „კულტურას“.

კოალიციური მთავრობის საქმიანობის ერთ-ერთი სუსტი წერტილი, გადაწყვეტილების მისაღებად მაღალი კონსესუალობის საჭიროებაა, ვთვლით, რომ საქართველოს შემთხვევაში ეს გარემოება უფრო მეტი პოზიტივის მატარებელია ვიდრე ნეგატივის. მაღალი კონსესუალობით

¹ **С. М. Артюшин.** Политические коалиции: проблемы теории и региональной практики, – ჟურნ.: Известия Российского государственного педагогического университета им. А. И. Герцена. Вып. № 22, том 4, 2006 (<http://cyberleninka.ru/article/n/politicheskie-koalitsii-problemy-teorii-i-regionalnoy-praktiki>).

მიღებული გადაწყვეტილებები საზოგადოებას საშუალებას მისცემს, გაცილებით აქტიური თანამომანილეობა მიიღოს გადაწყვეტილების მიღების პროცესში. რაც თავის მხრივ სამოქალაქო საზოგადოებას რეალურ წინაპირობას შეუქმნის იმისათვის, რომ განახორციელოს ეფექტური კონტროლი და მთავრობის საქმიანობის მუდმივი მონიტორინგი. მთლიანობაში უნდა ვივარაუდოთ, რომ კოალიციურ-კონსესუალური მთავრობა მნიშვნელოვნად გარდაქმნის პოლიტიკური პროცესისადმი ამჟამად არსებულ როგორც ინსტიტუციონალურ, ასევე ფუნქციონალურ მიდგომებს და თვისობრივად შეცვლის პოლიტიკურ აქტორთა მოქმედების ძირითადი პრინციპებს.

DAVID ZAKARAIA¹

MAJOR PROBLEMS OF GOVERNMENT'S FORMATION BY CONSENSUAL PRINCIPLE

Coalition government as a state management model is widely spread in Europe as well as in highly developed democratic countries. Provision of effective formation and functioning of coalition government is one of the biggest problems of democratic society.

Necessity of Coalition policy comes from an objective reality. Its effective activities require special political readiness from political forces, as well as from electorate. Therefore, in our opinion, special emphasis should be done on the indicator of political culture.

For Georgia – as new Democratic country, it is extremely important to quickly acquire necessary political culture of consensual management. Coalition-consensual government significantly transforms institutional and functional approaches of political process, thus qualitatively transforms basic principles of politicians' action.

¹ *David Zakaraia* – PhD in Philosophy, Assistant Professor, Sokhumi State University.

პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია

შორენა კორტავა¹

ინფორმაციული საზოგადოება და პოსტმოდერნიზმი
(ფრენკ უებსტერის მიხედვით)

ბრიტანელი სოციოლოგი ფრენკ უებსტერი 1950 წლის 27 სექტემბერს დაიბადა. მისი ნაშრომი „ინფორმაციული საზოგადოების თეორია“, რომელიც 1995 წელს ლონდონში გამოიცა, უკვე კარგა ხანია საზოგადოებრივ მეცნიერებათა წრეებში სარგებლობს პოპულარობით და თარმნილია მრავალ ენაზე.²

ფრ. უებსტერი ლონდონის ეკონომიკურ სკოლაში სწავლობდა. გარკვეული პერიოდი, 2003 წლამდე, მან ბირმინგემის უნივერსიტეტში დაჰყო, შემდეგ კი, 2008-2012 წლებში, ლონდონის საქალაქო უნივერსიტეტში სოციოლოგიის კათედრის გამგის პოზიციაზე მოგვევლინა. 1970-იანი წლებიდან კვლევებში მისი ინტერესის საგანი ხდება მრავლობითი ინფორმაციის ზეგავლენით განპირობებული სოციალური ცვლილებები. მოგვიანებით ფრ. უებსტერი იწყებს ინფორმაციული კაპიტალიზმის შესწავლას, რომელსაც წინ უსწრებდა კორპორაციული კაპიტალიზმი. კაპიტალიზმში გაჩენილ ახალ ტენდენციებზე უებსტერისეული წარმოდგენები ყველაზე ნათლად მოცემულია წიგნში „კიბერნეტიკული კაპიტალიზმი: ინფორმაცია, ტექნოლოგიები, ყოველდღიურობა“.³

ფრ. უებსტერისათვის პოსტანამედროვე საზოგადოება, პირველ ყოვლისა, არის ის სოციალური რეალობა, რომელშიც ჩართულია თითოეული ჩვენთაგანი. მეტად საინტერესოა რას ფიქრობენ მასზე, ანუ პოსტანამედროვეობაზე პოსტმოდერნისტები, რამეთუ სწორედ ეს ნაფიქრალი გვეხმარება უკეთ გავიაზროთ რას წარმოადგენს პოსტმოდერნიზმი, როგორც ინტელექტუალური მიმდინარეობა და როგორც სოცია-

¹ შორენა კორტავა – სოციოლოგიის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² 2014 წელს ამ ნაშრომის მეოთხე გამოცემამ დღის სინათლე იხილა.

³ K. Robins, Fr. Webster. Cybernetic Capitalism: Information, Technology, Everyday Life, – “The Political Economy of Information”. Edditors: Vincent Mosko, Janet Wasko. Madison, the University of Wisconsin Press, 1988, გვ. 45-75 (ელექტრ. ვერსია: <http://www.well.com/~willard/Robins%20Webster%20-%20Cybernetic%20Capitalism.pdf>).

ლური მოვლენა.

უნდა აღინიშნოს, რომ პოსტმოდერნისტები, რომლებმაც განიცადეს ფრიდრიხ ნიცშეს¹ ძლიერი ზეგავლენა, ნებისმიერი ტოტალური ტიპის ახსნას ეწინააღმდეგებიან. თუკი თვალს შევავლებთ XX საუკუნისთვის დამახასიათებელ პოლიტიკური წერის სტილს, იგი გაჯერებულია ისეთი ტერმინებით, როგორიცაა „ცივილიზაციის განვითარება“, „კაპიტალიზმის ჩამოყალიბება“, „პროგრესის ძალები“ და ა.შ.

საზოგადოებრივ მეცნიერებებში, და არა მარტო, დღემდე ყველანი დაჟინებით ცდილობდნენ გამოევიდნათ ადამიანური განვითარების მამოძრავებელი ძალები და ძირითადი ტენდენციები, გამომდინარე იქიდან, რომ ეს ძალები გონებისათვის წვდომადად მიაჩნდათ. პოსტმოდერნისტებისთვის დამახასიათებელი სკეპსისი სწორედ აქედან იწყება. მათი აზრით, საზოგადოებრივი განვითარების ირგვლივ არსებული თეორიული კონსტრუქციები სულაც არ წარმოადგენენ თვისით ისტორიული პროცესის დაწვრილებითი გამოკვლევის შედეგებს. ისტორიის მამოძრავებელ ძალებზე მინიშნება იმთავითვე ბადებს ეჭვს და უნდობლობას, რადგან ესაა სპეკულაცია ან რეალობის ვერ წვდომით განპირობებული მისი ხელოვნური კონსტრუქცია. რეალობის ხელოვნურად კონსტრუქციაში იგულისმება ნებისითი თუ უნებლიე მიკერძოებულობით „დედანს“ აცდენილი კონსტატაცია. პოსტმოდერნისტები ნებისმიერ დასკვნას, პრეტენზიის მქონეს „ჭეშმარიტობაზე“ კრიტიკის ქარცეცხლში ატარებენ. მათთვის მისაღებია ფაქტთა და მოვლენათა მრავლობითი, ალტერნატიული ახსნები. მრავლობითი ახსნები ანმყოსა და მომავალს უტოვებენ შანსს აღარ იყონ დეტერმინირებულნი იდეოლოგიების ფუძემდებლებით, იდეოლოგიების მატარებლებითა და გამტარებლებით.

პოსტმოდერნისტები ეწინააღმდეგებიან ადამიანთა გახლეჩას სადემარკაციო ხაზით: ინტელექტუალები, ექსპერტები და ჩვეულებრივი ადამიანები, რადგან პირველი ორის პოზიციიდან ყოველივე თქმული აღიქმება როგორც ავტორიტეტული აზრი და ხასიათდება დომინირების, სხვათა მჯობინების ტოტალური დათრგუნვის სურვილით. ნათქვამი რომ ნათელი გახდეს, მოვიყვანო მარტივ მაგალითს, რომელსაც თავად ფრ. უებსტერი გვანვდის: საზოგადოდ გავრცელებულია აზრი, თუკი ადამიანი კითხულობს პლატონს, იგი ძაღლების რბოლაზე სიამოვნებას ვერ მიიღებს; უფრო მეტიც, იგი არც ნავა ძაღლების რბოლაზე; ანდა, განა შეიძლება პატივისცემი ადამიანი კრიკეტის თამაშისას ყალთაბანდოდეს, ხოლო პროფესორი, დღეების მანძილზე ინტელექტუალურ შრომებში ჩაფლული, ამავდროულად ირიცხებოდეს „ტოტენჰემის“ ფანატთა კლუბში?!²

¹ პოსტმოდერნისტები განსაკუთრებულ ყურადღებას ამახვილებენ ფრიდრიხ ნიცშეს ნაშრომზე „ასე ამბობდა ზარატუსტრა“ და ამორთავენ მისგან მონათხრობს სამი გარდასახვის შესახებ (აქლემი, ლომი, ბავშვი).

² **ფრ. უებსტერ.** Теории информационного общества. Перевод с английского М. В.

მსჯელობენ რა მსგავსად, ადამიანებს სწამთ, რომ შესწევთ უნარი დაინახონ როგორია ჭეშმარიტად გემოვნებიანი მკითხველი, პატიოსნების საზღვრები მისხალ-მისხალ, და ჭეშმარიტი მეცნიერის სულის სიღრმე, დანყებული მაღალი სამყაროების წვდომის უნარიდან დამთავრებული ყოველდღიურობაში მისი ნებისმიერი გამოვლინებით. ადამიანებს მით უფრო ღრმად სწამთ, რომ მათი ნამდვილი მე, მათთვის არის საცნაური, თუნდაც თავისთავში მის აღმოსაჩენად ცხრა მთისა და ცხრა ზღვის დალაშქვრა იყოს საჭირო.

რაც შეეხება ცხრა მთისა და ცხრა ზღვის დალაშქვრას – უკვე ტურიზმის დისკურსში, პოსტთანამედროვე ინფორმაციულ ეპოქაში – მას თან ახლავს მრავლობითი იმედგაცრუებები, ე.წ. იმპლოზიები. პოსტთანამედროვე ტურიზმი არის დაკარგული ავთენტურობის რეკონსტრუქციის ყალბი მცდელობა. ტურიზმი დღესდღეობით არის აბსოლუტურად დადგმითი, გულმოდგინე რეჟისურა: „ბერძნულ კუნძულზე ეს ტავერნა სანაპიროზე შესანიშნავი მაცივრით, პირთამდე სავსე კონტინენტალური ლუდით, ადგილობრივი მუსიკა და ფოლკლორული ცეკვები, რომლებიც ესესაა შეთხზეს და ჩანერეს კომპაქტ-დისკზე, ოფიციატები, რომელთათვისაც უსწავლებიათ მარტივი საცეკვაო მოძრაობები და მანერები ცეკვის ფერხულში ტურისტების ჩასაბმელად, ნამდვილი ბერძნული სამზარეულო მომზადებული ჰაერლუმელში, გაყინული და მორეკილი ჩამოსულთა გემოვნებით იმგვარად, რომ ადგილობრივ კოლორიტზე აქ მხოლოდ მინიშნებალა დარჩენილა (მუსაკა¹ ჩიპსებთან), თავზიანი ადგილობრივი მკვიდრნი, რომელნიც არ გაუფუჭებია ქალაქს, თუმცალა სასტუმრო ბიზნესის შვეიცარულ სკოლებში კი განსწავლულან“.²

ტურიზმის მთელი „საპნის ოპერა“ იმას ეფუძნება, რომ ტურისტებს დარჩეთ მხოლოდ სასიამოვნო შეგრძნებები, რათა მათ არ იგრძნონ უსიამოვნო სუნი, არ შეეჩებონ იმ ანტისანიტარიულ პირობებს, რომელშიც ცხოვრობს ადგილობრივი მოსახლეობის მნიშვნელოვანი წილი. ტურიზმი, ესაა ბიზნესი, და სხვა ვერაფრის უფლებას მისცემს თავს: რეისები უნდა შეივსოს, ოთახები წინასწარაა შეკვეთილი, ხოლო მომსახურების სტანდარტი უნდა შეესაბამებოდეს მდიდარი ქვეყნებიდან ჩამოსულთა მოთხოვნებს (შხაპი, საწოლის სუფთა თეთრეული, და თუკი საჭიროა, კონდინციონერი), და კლიანტები კმაყოფილნი უნდა დარჩენენ. ყველაფერი ეს დაგეგმვარებას მოითხოვს, სიყალბესა და არააუთენტურობას.

რაც შეეხება მედია საშუალებებს, სწორედ მათი გაჩენა უკვე იყო

Арапова и Н. В. Малыхиной под редакцией доктора филологических наук, профессора Е. Л. Вартаковой. М., 2004, гв. 320 (ელექტრ. ვერსია: <http://eelmaa.net/dld/webster2004.pdf>).

¹ *Μουσάκας* – ტრადიციული ბერძნული კერძი ბადრიჯნისაგან; ფენოვანის ქვედა ფენა ზეითუნის ბადრიჯნითაა, შუა – ცხვრის ხორციტა და პომიდვრით, ზედა ფენა კი – ბეშამელის სოუსით.

² **Фр. Уэбстер.** Теории информационного общества, гв. 324.

სანინდარი იმისა, რომ მსოფლიო ცივილიზაციების შედეგების პირველი ნახვისას გამონვეული ვიზუალურ-მენტალური და სხვა მრავლობითი ტკობანი თანდათან დავიდოდა ბანალურ ჩვევამდე, „მოდის, სასწრაფოდ გადავიღოთ ფოტო!“. უცხო ქალაქის ღირშესანიშნაობებთან ფოტოაპარატებით შეიარაღებული გამოფიტული და უგერგილო სახეებით მომზირალი ტურისტები თუ ჟან ბოდრიარის სოციოლოგიურ ანალიზს დაუქვემდებარდა ახლო წარსულში, ხელოვნების ნაწარმოებთა, შედეგთა „მექანიკურ კვლავნარმოებაზე“ გაცილებით ადრე ალაპარაკდა გერმანელი ესეისტი და კრიტიკოსი ვალტერ ბენიამინი (1892-1940). ფრ. უებსტერი ახდენს სწორედ ვ. ბენიამინის პერიფრაზს. კინოს, ფოტოგრაფიის და რადიოს წარმოშობასთან ერთად ქრება ის აურა, რომელიც არსებობდა ხელოვნების ნიმუშთა ირგვლივ და იყო დაკავშირებული მათ უნიკალურობასთან. ჟ. ბოდრიარს, რომლის პოსტმოდერნისტული სოციოლოგიის ანალიზსაც წიგნში „ინფორმაციული საზოგადოების თეორიები“ ფრ. უებსტერი უთმობს სულაც ცალკე თავს, ამ პროცესის მარტივად აღსაქმელად მოჰყავს კომპაქტ-დისკის მაგალითი: თუკი თქვენ შეიძინებთ კომპაქტ-დისკს, მაშინ ორიგინალის ცნება კარგავს ყოველგვარ მნიშვნელობას. თუნდაც ის გაიყიდოს, როგორც კონცერტის ჩანაწერი, გაკეთებული „ცოცხლად“, თქვენ მაინც იცით, ის მანამდე ხელოვნურად იყო „მიქსირებული“ და სტუდიაში იმგვარად „დამუშავებული“, რომ კავშირი ორიგინალურ შესრულებასთან ძალიან სუსტად შეიგრძნობა.¹

პოსტმოდერნისტები, რომლებთაც ფრ. უებსტერი ჩამოთვლის და ანალიზებს თავისი ნაშრომის ფარგლებში, არიან ჟ. ბოდრიარი,² როლან ბარტი,³ ჯანი ვატიმო,⁴ ჰერბერტ შილერი⁵ და სხვანი. თუმცა, თვალში საცემია, რომ იგი პირადად უპირატესობას ანიჭებს ბოდრიარსა და ბარტს. ბოდრიარის სოციოლოგიას, როგორც პოსტმოდერნიტის გასაღებს იგი ყველაზე ფართედ წარმოგვიდგენს, ფაქტიურად ყურადღების გარეშე არ ტოვებს მის მიერ განსჯას დაქვემდებარებულ არცერთ საკვანძო საკითხს.

ჟ. ბოდრიარიდან ფრ. უებსტერს მოტანილი აქვს შემდეგი დეფინიცია: „თანამედროვე კულტურა – ესაა ნიშანთა კულტურა ყველაფერი, რასაც დღეს ჩვენ შევხებით, ასე თუ ისე შეეხება მნიშვნელობებს; ბევრი რამაა დაკავშირებული მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების

¹ **ფრ. უებსტერ.** Теории информационного общества, გვ. 326.

² ჟან ბოდრიარი – ფრანგი სოციოლოგი, პოსტმოდერნისტი (1929-2007).

³ როლან ბარტი – ფრანგი ფილოსოფოსი, პოსტმოდერნისტი (1915-1980). მისი ერთ-ერთი ყველზე პოლულარული ნაშრომი ითარგმნა და გამოიცა საქართველოში: „წერის ნულოვანი დონე“ (თბ., ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი, 2012).

⁴ ჯანი ვატიმო – იტალიელი ფილოსოფოსი, ჰანა არენდტის პრემიის ლაურეატი (2002წ.).

⁵ ჰერბერტ ირვინგ შილერი – ამერიკელი სოციოლოგი (1919-2000). იგი იკვლევდა თანამედროვე საზოგადოებაში ცნობიერების ე.წ. მანიპულატორებს.

მსწრაფლ განვითარებასთან და ამასთან, იგი ზემოქმედებს ჩვენს ყოველდღიურ ცხოვრებაზე, ურბანიზაციის პროცესებზე და მოსახლეობის მობილობის მზარდობაზე... ყოველ ნაბიჯზე ჩვენ ვხედავთ ნიშნებსა და მნიშვნელობების განსხვავებულ ტიპებს. ჩვენ გვალვიძებს რადიო; ვუყურებთ ტელევიზორს და ვკითხულობთ გაზეთებს; დღის დიდ ნაწილს ვატარებთ მუსიკის ჰანგების ქვეშ, რომელიც იღვრება მუსიკალური მიმღებებიდან და მაგნიტოფონებიდან; ისიც კი, თუ როგორ ვიჭრით თმებსა და ვიპარსავთ, იქონიებს სიმბოლურ მნიშვნელობას; ჩვენს ტანისამოსსაც ასევე გააჩნია ნიშნური ხასიათი; ჩვენს საცხოვრებელს ვრთავთ საგნებით, რომლებიც რაღაცას ნიშნავენ; ვიყენებთ პარფიუმერიას, რათა გარშემომყოფებს გადავცეთ თავისებური გზავნილი (ანდა შევაჩეროთ ეს გზავნილი); სამუშაოზე მივდივართ ავტომობილებით, რომლებიც თვისით ნიშნებს წარმოადგენენ (და მოწყობილი არიან სისტემებით, რომლებიც უწყვეტად გვანვდიან ნიშნებს); ვსადილობთ მნიშვნელობებით (საჭმელი ხომ შეიძლება იყოს ჩინური, იტალიური, ვეგეტარიანული, ქოლესტერი-ნით და მის გარეშე); გზად ჩაფუვლით სიმბოლოებს (ბანკების, მაღაზიების, სკოლებისა), ვსტუმრობთ მათ.

ცხადია, ადამიანები ყოველ დროში მოიხმარდნენ ნიშნებს, მაგრამ მგონია, რომ დღემდე არცერთი საზოგადოება ისე, როგორც ეს ხდება დღეს, ისე როგორც გვემართება ჩვენ, ნიშნებში არ ჩაძირულა¹.

თანამედროვეობაში, უფრო ზუსტად კი პოსტთანამედროვეობაში სხეულიც კი, რომელიც მიმოატარებს ავტენტურობა დაკარგულ „მე“-ს არის ნიშნად გარდასახული. ვუმზერთ კაფანდარას² და არ ვუნყით, რისი ამოკითხვა შეიძლება მოცემული სიგამხდრის ქვეშ: ესაა ანორექსია, ესაა ნარცისიზმი, ჯანსაღი ცხოვრების წესის მიდევნება თუ უბრალოდ შეპყრობილობა. ფიგურა პოსტთანამედროვეობაში ისევე შეიძლება გამოიცვალო, როგორც ტანისამოსი. საშუალებები მრავლობითია: დიეტა, ვარჯიშები, მორგებული გარდერობი, პლასტიკური ქირურგია. ადამიანს ნამდვილი ფიგურაც კი აღარ გააჩნია. პოსტმოდერნულის წინარე საზოგადოებაში ფილოსოფოსებს დაუსრულებელი დავა ჰქონდათ და ცდილობდნენ გაეგოთ რას განიცდის კულტურული კაპიტალის დეფიციტიდან განპირობებული კულტურული კოდების ამოხსნის უნარ გარეშე დარჩენილი აუდიტორია, როდესაც მას მუხანათურად სთავაზობენ რაღაც მეტს, ვიდრე ეს „უბრალო ადამიანს“ სჩვევია (ვთქვათ მარტივი რეფლექსიისთვის დასაქვემდებარებელი მარტივი რეალიები). ამჯერად, ვინაიდან დაცლილი ნიშნებისა და სიმბოლოების სიმრავლეში ჩაძირული საზოგადოება, ერთ დიდ სპექტაკლს მიმგვანებია, აუდიტორია თავისუფალია გამონვევისგან გაიგოს რამე და ამოხსნას, მისი მუყოფნის ერთადერთი

¹ **ფრ. უებსტერ.** Теории информационного общества, გვ. 333.

² კაფანდარა – გამხდარი, ტანწვრილი, მოხდენილი (*ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი*. ერთტომეული. ნაკვ. I: ა-ლ. მთავარი რედაქტორი **არნ. ჩიქობავა**. თბ., 1990, გვ. 567).

გამართლებაა დატკბეს სპექტაკლით, მოეშვას და განიტვირთოს.

ამრიგად, როგორც ფრ. ვებსტერი ლაკონურად და სხარტად გვიჩვენებს, პოსტმოდერნი ინფორმაციული პოსტთანამედროვე საზოგადოების პირმშოა, რომელიც ეჭვით უმზერს ნებისმიერს, რასაც კი პრეტენზია გააჩნია ნამდვილობაზე, რაც გვათავისუფლებს ნებისმიერი დილემიდან მრავლობითი ახსნებით გამოსავლის ქონით, შთანთქავს ნიშანთა ზღვას, ეწევა მის კალკულაციას მხოლოდ კოგნიტიურ დონეზე და არ გადართავს მას ადამიანური „მე“-ს გრნობით სამყაროში.

SHORENA KORTAVA¹

**INFORMATION SOCIETY AND POSTMODERNISM
(BY FRANK WEBSTER)**

The analysis of Postmodernism by Frank Webster, which is closely connected to the theory of information society, was elaborated in the work. First of all, Postmodernism was considered as an intellectual tendency and then as a social event in the work. Friedrich Nietzsche's great influence on postmodernists was also highlighted. In addition, establishment of dualistic style of human life and cancellation of traditional stereotype was touched upon. Within the framework of the article, finding out characteristic event of the contemporary world so called theatrical tourism is worth mentioning. Re-establishing of history in the framework of tourism campaign assisted us to become aware of the process of losing authenticity in various temporal dimensions. The orientation of a human being in the universe full with symbols and signs is also very important. Frank Webster's style is laconic and brief. Following his discourse and above mentioned issues this article represents a sociological interpretation of Postmodernism as a picture of information society.

¹ *Shorena Kortava* – PhD in Sociology, Assistant Professor, Sokhumi State University.

**ჰოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

ლია სვანიძე¹

**დიმიტრი უზნაძის განწყობის ფსიქოლოგიის
ფილოსოფიური წინამძღვრები**

ქართული ფილოსოფიური და ფსიქოლოგიური სკოლის ერთ-ერთი ბრწყინვალე წარმომადგენელი დიმიტრი უზნაძე მოღვაწეობის პირველ, ახალგაზრდობის პერიოდში (1906-1920წწ.), მთელი არსებით შეუდგა ფილოსოფიური პრობლემების შესწავლას და დამუშავებას, რამაც იგი ორიგინალურ ფსიქოლოგიურ თეორიამდე მიიყვანა, რომელიც მსოფლიოში „უზნაძის განწყობის თეორიის“ სახელით არის ცნობილი. მეცნიერს იმთავითვე მიაჩნდა, რომ ფილოსოფია ადამიანის სულიერების, ამ ფუნდამენტური სფეროს ერთგული და საიმედო თანამგზავრია.

დ. უზნაძის დამოკიდებულება ფილოსოფიისადმი ნათლად გამოჩნდა ახლად დაარსებულ თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტში 1918 წელს ნაკითხული საჯარო ლექციიდან – „როგორ წარმოიშვა ფსიქოლოგია, როგორც დამოუკიდებელი მენიერება?“, რომელშიც მან ლაკონიურად და გასაოცარი სიზუსტით წარმოაჩინა მსოფლიო მნიშვნელობის ფილოსოფოსთა აზრები და შეხედულებები ფსიქოლოგიაზე. ლექციაზე განხილული და დასაბუთებული მნიშვნელოვანი საკითხების გასაშუქებლად გამოყენებული ბიბლიოგრაფია საშუალებას იძლევა წარმოვიდგინოთ, თუ რა სიღრმით და რა სიზუსტით უნდა ყოფილიყო დაუფლებული ახალგაზრდა მეცნიერი საჭირო ფილოსოფიურ ცოდნას.

პრობლემის განხილვის დასაწყისშივე მკვლევარი აყალიბებს თავის მსოფლმხედველობას ცოდნის ამ სფეროზე: „ფილოსოფია ძველად იგივე იყო, რაც მეცნიერებაა. ალექსანდრიის ხანამდე ფილოსოფიის გარეშე ან მისი გვერდის ავლით არავითარი მეცნიერება არ არსებობდა. ფილოსოფია საერთო საფუძველი და წიაღია, საიდანაც დროთა ბრუნვასთან ერთად წარმოიშვა ყველა ცალკე დარგი მეცნიერებისა“.²

¹ **ლია სვანიძე** – ფსიქოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **დ. უზნაძე**. თეორიულ-ფილოსოფიური ნაშრომები, – წგნ.: **დ. უზნაძე**. შრომები. ტ. IX. რედაქტორი ვ. კაკაბაძე. თბ., 1986, გვ. 243.

1906 წლის ზაფხულიდან დ. უზნაძე სასწავლებლად მიემგზავრება ლაიფციგის უნივერსიტეტში, სადაც ექვსი სემესტრი დაჰყო და ფილოსოფიას და ისტორიას ეუფლებოდა. 1909 წლიდან იგი სწავლას განაგრძობს ჰალეს უნივერსიტეტში. გერონტი ქიქოძე ასე ახასიათებს დ. უზნაძის ამ პერიოდის ცხოვრებას: „დიტო ლაიფციგში თავისებურ ცხოვრებას ეწეოდა. ის მთლიანად საუნივერსიტეტო მუშაობაში იყო ჩაფლული. ბოჰემურ ცხოვრებას არ მისდევდა. დიმიტრი ძალიან მოსწონდა ქალებს, ისინი მას ყველგან დაეძებდნენ, დიტო კი მათ თავს არიდებდა და თავისი წიგნები-საკენ მიემუხრებოდა“.¹

დიმიტრი უზნაძე ლაიფციგში დიდი მონდომებით, ენერგიით და გატაცებით მუშაობდა, რამაც შესაძლებლობა მისცა ხელი მოეკიდა უძნელესი და ურთულესი საქმისათვის – დაენერა სადისერტაციო ნაშრომი ვლ. სოლოვიოვის შემოქმედებაზე; აღნიშნულ ნაშრომში არა მარტო სოლოვიოვის ფილოსოფიის განხილვაა, არამედ მთელი ძველი და ახალი ფილოსოფიის კრიტიკული შეფასება არის მოცემული. ამ შრომისათვის დ. უზნაძეს ფილოსოფიის დოქტორის ნოდება მიანიჭა ჰალეს უნივერსიტეტმა 1909 წელს (დიმიტრი იმ დროს 23 წლის გახდა). ნაშრომი საუკეთესო რეცენზიით და მაღალი შეფასებით გამოიცა ჰალეში. „ეს შრომა ჩვენი ახალგაზრდა თანამემამულის, ბატონი დიმიტრი უზნაძისა, ჩვენი აზრით – ამბობს გ. ქიქოძე – ერთ-ერთ საუკეთესო გამოკვლევად უნდა ჩაითვალოს თანამედროვე რუსული ფილოსოფიის შესახებ. ავტორისათვის დამახასიათებელია არა მარტო ფართო ფილოსოფიური ცოდნა, განსაკუთრებით გერმანული კლასიკოსების (უზნარეს ყოვლისა, კანტისა და შელინგის), არამედ ნათელი და სისტემური აზროვნება, მოხდენილი და დალაგებული წერის ნიჭი და მშვენიერი გერმანული სტილი, ის მეცნიერული კეთილსინდისიერება, რომელიც ამ წიგნის ყოველი სტრიქონიდან გამოსჭვივის. ეს საბუთს გვაძლევს ვიფიქროთ, რომ ჩვენი ახალგაზრდა, ნიჭიერი და მცოდნე თანამემამულე შესძლებს სარგებლობა მოუტანოს თავის სამშობლოს“.¹ მართლაც, მისი შემოქმედება ოქროს ასოებით აღიბეჭდა ფსიქოლოგიური ცოდნის საგანძურში.

როგორც აღვნიშნეთ, დ. უზნაძის განწყობის ფსიქოლოგიის ფილოსოფიურ წინამძღვრებში მნიშვნელოვანი ადგილი დაიკავა დ. უზნაძის სადისერტაციო ნაშრომმა: „სოლოვიოვი უთუოდ აღგვიძრავს გარკვეულ ფილოსოფიურ ინტერესს, რადგან მისი თვითმყოფადობა ეჭვგარეშეა (რასაც, იმედია, ჩვენი გამოკვლევა დაგვანახებს), თუ, რაღა თქმა უნდა, თვითმყოფადობაში არ ვიგულისხმებთ მარტოოდენ გენიალურ მიხვედრებს, არამედ, ახალ-ახალ პრობლემებსა და დასაბუთებებს, სხვადასხვა ფილოსოფიურ ჭეშმარიტებათა სინთეზს. სწორედ სინთეზსა და არა სულნაკლულ ეკლექტიზმს მართლაც აქვს ორიგინალობის პრეტენზია.

¹ იხ.: ნ. ბერულავა. დიმიტრი უზნაძე. ცხოვრება და შემოქმედება. თბ. 1967, გვ. 19.

სოლოვიოვი რომ ამგვარ სინთეზს გვთავაზობს, ამას წინამდებარე გამოკვლევაც გვიდასტურებს“.¹

დისერტაციის ავტორი სრულყოფილად გვიხატავს თავისი შემოქმედებითი საქმიანობის ამოცანას: „ჩვენი ამოცანაა, რაც შეიძლება ნათლად გადმოვცეთ სოლოვიოვის მეტაფიზიკური ნაზრევი, ვაჩვენოთ მისი კავშირი სხვა მოაზროვნებთან და ზოგადად მაინც მოვხაზოთ მისი მნიშვნელობა ფილოსოფიური აზროვნებისათვის.

რადგან სოლოვიოვს არ ენერა სისტემაში მოეყვანა თავისი მეტაფიზიკური შეხედულებები, ამ საქმის შესრულება ჩვენ მოგვიხდა. ჩვენც შეძლებისდაგვარად თავი მოუყარეთ მის მრავალ ფილოსოფიურ ნაშრომში გაფანტულ აზრებს. სოლოვიოვის თავისუფალი გამონათქვამები რომ სისტემის ყალიბში მოგვექცია, ვარჩიეთ, ხშირად, ავტორის აზრთა თავისუფალი რეპროდუქცია მოგვეხდინა. ამასთან, სადაც კი მოვახერხეთ, შევეცადეთ სიტყვა თვით ფილოსოფოსისათვის მიგვეცა“.²

ნაშრომის დასრულების შემდეგ, ჩვენს თვალწინ გადაიშალა ფორმისა და შინაარსის ჰარმონიულად შეხამების საოცრად სრულყოფილი შედეგრი, რომელშიაც გამოსჭვივის დიმიტრი უზნაძის საუცხოო ინტელექტი და სრულყოფილება.

საკვალიფიკაციო კვლევაში განხილულ საკითხთა ჩამონათვალიც კი ნათელ წარმოდგენას გვაძლევს თუ რაოდენ მრავალფეროვანი და მრავალნაზნაგოვანია ის პრობლემები, რომლებიც დიმიტრი უზნაძის ინტერესების სფეროში მოიქცა და რომელთა გადანყვეტასაც წარმატებულად გაართვა თავი შესანიშნავმა მეცნიერმა და მოაზროვნემ. აი, ამ შემოქმედებითი ნაშრომის³ არქიტექტონიკა:

I. მონაკვეთი. გნოსეოლოგიური დაფუძნება: I. მეტაფიზიკის ცნება და შემეცნების თეორიის აუცილებლობა; II. აბსტრაქტული აზროვნება; III. ორგანული შემეცნება; IV. ჭეშმარიტების ცნება; V. საგნობრივი შემეცნების სამი ელემენტი: რწმენა, წარმოსახვა და შემოქმედება; VI. უნივერსალური შემეცნების სამი ელემენტი: ცდა, აზროვნება და მისტიკა; VII. მეტაფიზიკის შესაძლებლობა.

II. მონაკვეთი. ორგანული მეტაფიზიკა: I. მეტაფიზიკის აუცილებლობა; II. სიცოცხლის აბსოლუტური პრინციპი და მიზეზობრიობის მორიგება ტელეოლოგიასთან; III. მისტიკური შემეცნება, რელიგიის ფილოსოფია და ცდა, როგორც მეტაფიზიკის შემეცნების საშუალება; IV. აბსოლუტი, როგორც არსებული და არსებულის, როგორც ყოფიერება; V. აბსტრაქტული იდეალიზმი; VI. მატერიალიზმი; VII. მონადოლოგია; VIII. პლატონის იდეა; IX. ატომის, მონადისა და იდეის სინთეზი (არსების ცნება); X. განსხვავე-

¹ **დ. უზნაძე.** ვლადიმერ სოლოვიოვის მეტაფიზიკური მსოფლხედველობა მისი შემეცნების თეორიის საორიენტაციო მიმოხილვითურთ, – წგნ.: **დ. უზნაძე.** შრომები. ტ. IX, გვ. 8.

² **დ. უზნაძე.** ვლადიმერ სოლოვიოვის მეტაფიზიკური.., გვ. 11, 12.

³ **დ. უზნაძე.** ვლადიმერ სოლოვიოვის მეტაფიზიკური.., გვ. 4.

ბა იდეათა და ცნებათა ურთიერთმიმართებებს შორის; XI. რელატიური კლურალიზმი და მონიზმი.

III. მონაკვეთი: I. აბსოლუტი, როგორც ზეპიროვნება და სოლოვიოვის დამოკიდებულება ნატურალისტურ პანთეიზმთან; II. დამოკიდებულება იდეალისტურ პანთეიზმთან; III. აბსოლუტის ყოფიერების სახეები და სამი სუბიექტი; IV. ყოფიერების ამ სახეთა (ენსოფი, ლოგოსი, სული ნმინდა) უფრო ზუსტი განსაზღვრა. მათი მიმართება ფსიქოლოგიურ ცნებებთან: წარმოდგენასა, გრძნობასა და ნებასთან; V. აბსოლუტის სამი სუბიექტი და ყოფიერების სამი სახე მათ ურთიერთმიმართებაში; VI. სოლოვიოვის და შელინგის მოძღვრება უნართა შესახებ; VII. აბსოლუტის „არსის“ ყოფიერების სახეები.

IV მონაკვეთი. I. ემპირიული სამყარო; II. ყოფიერების სამი სფერო აბსოლუტში და მოძღვრება ლოგოსის შესახებ; III. ქმნადი აბსოლუტი, ანუ მსოფლიო სული; IV. სამყაროს განვითარების კოსმოგონიური და თეოგონიური პერიოდები; V. სოლოვიოვის „მსოფლიო სული“ პლატონისა და შელინგის „მსოფლიო სულთან“ მიმართებაში; VI. ბოროტების პრობლემა სოლოვიოვის მოძღვრებაში და მისი მიმართება პლატონსა და შელინგთან; VII. თავისუფლების პრობლემა; VIII. არსებობის ღირებულება.

განხილული საკითხების ღრმა შემეცნებამ, სადოქტორო ნაშრომის შემოქმედებითი აქტიურობით დასრულებამ დიდი როლი ითამაშა დიმიტრი უზნაძის ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის დახვეწაზე. მან ასე დააგვირგვინა თავისი პირველი შემოქმედებითი ნაშრომი: „შევეცადეთ ყურადღება გაგვემახვილებინა ჩვენი ფილოსოფოსის აზროვნების თავისებურებებსა და სხვა მოაზროვნებებთან შეხების ნერტილებზე, რათა გვეჩვენებინა: როგორ ითვისებს, ამუშავებს და აფასებს იგი სხვა სისტემათა ჭეშმარიტების არსებით მომენტებს. მისი ნააზროვე რომ ჯეროვნად შეგვეფასებინა, იმაზეც მიუთითეთ, თუ რა ადგილი და როლი უჭირავს მას ფილოსოფიის ისტორიაში. ძნელი არ არის დავინახოთ მისი აზროვნების ზოგადი თვისება – ეს არის სინთეზისაკენ, მთავარ ფილოსოფიურ ჭეშმარიტებათა სინთეზისაკენ სწრაფვა; ეს ჭეშმარიტებები, მისი აზრით, ყველგან მოიძებნება, ოღონდ ყველგან განმეხდას და სრულქმნას საჭიროებს... მიაგნო თუ არა სოლოვიოვმა ჭეშმარიტებას ძნელი სათქმელია; ერთი რამ კი სრულიად უდავოა: ჭეშმარიტების დადგენის მისეული გზა არ არის ინტერესს მოკლებული“.¹

სრულიად ახალგაზრდა მეცნიერი, უკვე ფილოსოფიურად მოაზროვნე დიმიტრი უზნაძე სანიმუშოდ გვიჩვენებს წარმოდგენილ ნაშრომში განხილული საკმაოდ ბევრი პრობლემის ორი საშუალებით გადწყვეტის გზას: ნეგატიურს და პოზიტიურს, რითაც უაღრესად საინტერესოს ხდის ნაშრომის გაცნობას და მის გააანალიზებას. „რა თქმა უნდა, სოლოვი-

¹ დ. უზნაძე. ვლადიმერ სოლოვიოვის მეტაფიზიკური..., გვ. 13-14.

ოვის შემეცნების თეორიაში მხოლოდ იმას წარმოვწევთ, რაც ყველაზე აუცილებელია მისი მეტაფიზიკის გადმოსაცემად. ამასთან, ორ გზას ვირჩევთ: ნეგატიურსა და პოზიტიურს. ნეგატიურს – როცა ვარკვევთ სოლოვიოვის დამოკიდებულებას დასავლურ ფილოსოფიასთან, ხოლო პოზიტიურს – როცა გადმოვცემთ ამ ფილოსოფიის კრიტიკიდან გამომდინარე პოზიტიურ შეხედულებებს¹. როგორც ვხედავთ, დ. უზნაძის შემოქმედებას ახალგაზრდობიდანვე ფილოსოფიის სიღრმისეული ცოდნის კვალი აჩნია.

მკვლევარი ადრეულ ასაკშივე ინტერესდებოდა ისეთი ფილოსოფიური პრობლემებით, როგორიცაა სიცოცხლის რაობა და ადამიანის პიროვნება. სიცოცხლის პრინციპი – მოქმედება და მოძრაობა, აქტიურისა და პასიური მომენტების ბრძოლით მიმართებას უკუფენს; ადამიანის მოქმედების არსი და აზრი, მოტივების ფაქტორები, გარე სამყაროსთან მისი მიმართების საფუძვლები დ. უზნაძის მსოფლმხედველობის ძირითადი საკითხებია; აქტიურობის პრინციპი, არსებითი ძარღვი ცხოვრებისა გარდაქმნაში, შემოქმედებაში მარხია: აქტიური სული ებრძვის და გარდაქმნის ყველაფერს, რაც პასიურია. აქ გამოთქმული იდეა აქტიურობისა, შემოქმედებისა და განვითარებისა დ. უზნაძის ახალგაზრდობის პერიოდის მსოფლმხედველობის ფუძემდებლური ცნებებია.

აქტუალობის პრინციპი დ. უზნაძის კონცეფციის ძირითადი დებულებაა. იგი შემოქმედების შესაძლებლობაა, შემოქმედება კი, მისი აზრით, ბუნებასთან ბრძოლის შედეგია. ამ ბრძოლაში ორი ურთიერთპოლარულად მიმართული მომენტი ისახება. ერთია – ადამიანი, სულიერი არსება ბრძოლისათვის მეტად მჭრელი იარაღით – ფსიქიკური ორგანიზაციით აღჭურვილი, მოთხოვნილებები მას გააჩნია და მიზანს ის ისახავს, ის იბრძვის ამ მიზნის მისაღწევად. მეორეა – ბუნება. ეს უკანასკნელი პასიურია და ინერტული.

მატერიალური სამყაროს პასიურობა აქტიური პრინციპის საწინააღმდეგო პრინციპია, რომელიც დაბრკოლებებს უქმნის ადამიანს, მაგრამ ადამიანი, როგორც ცნობიერი არსება, უმეტესად იმარჯვებს.

საინტერესოდ წარმოგვიდგენს მეცნიერი განვითარების იდეას. მისი ახალგაზრდობის პერიოდის შეხედულება „აქტიურ მომენტთან“ დაკავშირებით ასეთია:

განვითარება შემოქმედების გზით მიდის, შემოქმედება მოთხოვნილების იმპულსით გარკვეულ აქტივობას ემყარება, აქტივობა ისეთი პრინციპია, რომელსაც მხოლოდ და მხოლოდ სულიერ მოვლენათა სფეროში აქვს ადგილი. დ. უზნაძის აზრით, აქტივობა მაშინაა მოქმედი, თუ ის გარე პირობებშია ჩაყენებული. შემოქმედება აქტიურის გაერთიანებაა, გამთლიანებაა გარემოსთან, ფიზიკურთან.

როგორც ვხედავთ, დ. უზნაძემ აქტიურობის პრინციპს განვითარე-

¹ დ. უზნაძე. ვლადიმერ სოლოვიოვის მეტაფიზიკური.., გვ. 14.

ბისა და შემოქმედების ემპირიული სარბიელი მიუჩინა, რომელიც ფსიქიკურისა და ფიზიკურის ერთიანობით იქმნება, რაც შემოქმედების და განვითარების აუცილებელ პირობას შეადგენს. მაგრამ, აქტიური პრინციპის – ფსიქიკის შესახებ დიმიტრი უზნაძეს არ ყოფნის მოცემული სიტუაცია. ფილოსოფოსის აზრით, ცნობიერება განსაზღვრული და შეზოჭილია ფიზიკური მომენტის ორგანიზმით. სინამდვილე, ცხოვრება ფიზიკურ ორგანიზმს გულისხმობს როგორც ცნობიერების არსებობის პირობას. როცა ორგანიზმი ცნობიერების პირობად გამოდის, მაშინ ის ცოცხალ არსებას წარმოადგენს. აქედან ცხადად ჩანს, რომ ცხოვრების პირველი მომენტი, სუბიექტი – „ორგანიზმში დამარხული“ ფსიქიკური ძალებით ამოიწურება. არსებობა ასეთი ძალების სიცოცხლე და სრული ცხოვრების პირველ მომენტად სიცოცხლე უნდა ჩაითვალოს. სიცოცხლე დ. უზნაძის ინტერესების ფარგლებში მისი მოღვაწეობის პირველსაწყისიდანვე მოექცა.

მაშასადამე, ახალგაზრდა მეცნიერისა და ფილოსოფოსის აზრით, ცხოვრებისათვის ცნობიერებისა და ორგანიზმის, ფსიქიკურისა და ფიზიკურის აუცილებელი ერთიანობა ყოფილა საჭირო, მათი ისეთი მთლიანი მოცულობა, რომელიც ცხოვრებას შესაძლებელს ხდის. რეალურად, არც ერთ მათგანს დამოუკიდებელი და ურთიერთისაგან გამოცალკევებული არსებობა (ჩვენს არსებულ სამყაროში, – **ლ. ს.**) არ შეუძლია.

დიმიტრი უზნაძე შემდგომ კიდევ სრულყოფს თავის ნააზრევს და მიუთითებს, რომ ცხოვრების პირველი მომენტი, ე.ი. სუბიექტი ამ ერთიანობის მხოლოდ მომენტი; სრული, მთლიანი ცხოვრებისათვის, გარდა სუბიექტისა, ფსიქო-ფიზიკური ორგანიზმის მთლიანობისა, საჭიროა კიდევ გარემო, რომლის საშუალებითაც სუბიექტი ყოვლადობას ესწრაფვის და რომელიც ორგანიზმის ფსიქო-ფიზიკურ ძალებს ლესავს.

აქ გარემოში, ბატონი დიმიტრი, მთელ ბუნებას გულისხმობს, რომელთან ბრძოლაშიც განვლო ადამიანი თავისი გზა და რომელმაც განვრთნა მისი ძალები.

სიცოცხლე, ან უკეთ, ცხოვრება, როგორც მთლიანი მოვლენა, იქმნება ორგანიზმის ფსიქიკური და ფიზიკური ძალების გარემოსთან გამთლიანებით. ცხოვრება, სიცოცხლე ყველა ამ კომპონენტთა ერთიანობაა, სადაც თითოეულ მათგანს თავისი სპეციფიკური და საკუთარი თვისებები გააჩნია, რაც შესაძლებლობას იძლევა ისინი დაიყოს ცალკე კომპონენტებად. დ. უზნაძე გვთავაზობს სინამდვილის 3 სფეროს, სადაც მოვლენათა მიმმართველ პრინციპს აქტიური და პასიური მომენტების ურთიერთმიმართების ფორმა განსაზღვრავს. ეს სფეროებია:

1. სუბიექტი თავისი ფსიქო-ფიზიკური ორგანიზაციით;
2. გარე სამყაროსთან მისი ურთიერთობა, საზოგადოებრივი ცხოვრება;
3. ადამიანის ფსიქიკურ მოვლენათა ურთიერთმიმართების სფერო.

აღნიშნული სამივე სფერო დ. უზნაძის ინტერესის არეალს განსაზღვრავს და მისი ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის სიღრმეს გვიჩვენებს.

საგანგებოდ განიხილავს ახალგაზრდობის პერიოდში დ. უზნაძე ნებისყოფის საკითხს. ფსიქიკური ცხოვრების მიმდინარეობას ნება საზღვრავს და განაგებს, ის აწესრიგებს ადამიანის ცხოვრების მთელ სვლას. ნება ძირითადი ფენომენია ადამიანში, ის მის ადამიანობას ქმნის და განაგებს.

იგი არის აზროვნების მამოძრავებელი მომენტი და, ამავე დროს, მრავალ გრძნობათა სხვადასხვა სახის გამომწვევი – ასეთია ნებისყოფის დახასიათება დ. უზნაძის მიერ. უნდა ვაღიაროთ, ადამიანის სულიერი ცხოვრების პრინციპს და საფუძველს ნება წარმოადგენს.

დ. უზნაძესთან ექსპერიმენტულ-მეცნიერულ პერიოდში ნებისყოფის საკითხი იმავე აქტუალობის პრინციპს უკავშირდება და მოთხოვნები-ღირებულების კონტექსტში წყდება. აქ მნიშვნელოვანია ადამიანის მოქმედების და შემოქმედების წამყვან პრინციპად მოთხოვნისა და ღირებულების წამოყენება. ამ ცნებებით დ. უზნაძემ ადამიანის მოქმედებას ამოსავალი პოზიცია მოუძებნა; მოქმედებები მოთხოვნისა და ღირებულებების ცნებებით განისაზღვრება.

ამრიგად, უდავოა, რომ მოთხოვნისა და ღირებულების ცნებები, როგორც მოქმედების განმსაზღვრელი პრინციპები დ. უზნაძემ ჯერ კიდევ 1911 წელს წამოაყენა და თავისი მსოფლმხედველობის ძირითად ცნებებად აღიარა.

შემოქმედებითი სწრაფვა, განვითარების იდეა, მოთხოვნისა და ღირებულების ცნებები მეცნიერის ახალგაზრდობის პერიოდის მსოფლმხედველობის ძირითადი იდეებია. ამ იდეებზე ააგო დ. უზნაძემ თავისი ფილოსოფიური კონცეფცია და შემდეგ ისინი წმინდა პოზიტიური გაგებით, თავისი მეცნიერულ-ფსიქოლოგიური მუშაობის პერიოდში განწყობის თეორიის სისტემაში გარდაქმნა. მან განწყობის თეორია მთლიანად აქტივობისა და მოთხოვნის პრინციპზე ააგო.

მკვლევარმა ახალგაზრდობის პერიოდშივე მოასწრო თავის ფილოსოფიურ თვალთახედვაში ადამიანის არსებობის მთელი სამყარო მოეცვა და აზროვნების საოცარი ხელოვნებით დაეკავშირებია მოვლენები ერთმანეთთან. ამჯერად, მან აქტუალობის პრინციპით ახსნა სიცოცხლის აზრი და შინაარსი. აღნიშნულ პრობლემასთან დაკავშირებით დ. უზნაძის კონცეფცია ასეთია: შემოქმედი და მოქმედი, აქტიური და მებრძოლი ადამიანი აწესრიგებს საგნობრივ სამყაროს, დანიშნულებას და იდეას ანიჭებს მას. უსულო საგნები ადამიანს შემოყავს ცხოვრების რკალში და აძლევს მას აზრსა და დანიშნულებას. ის მკვდარი ბუნების გაცოცხლებას ემსახურება, ის სიცოცხლის შემოქმედი, ბუნების მომწესრიგებელი და მისთვის დანიშნულების მიმცემი. ადამიანის ეს მისწრაფება ზღვარ-

დაუდებელია და მისი შემოქმედებაც უსასრულოა. ეს შემოქმედება მისი ცხოვრების აზრი და არსია.

სიცოცხლის აზრის ძიებასთან დაკავშირებით დიმიტრი უზნაძის წინაშე უთუოდ სიკვდილის პრობლემაც უნდა დასამულიყო. ეს საკითხიც მას რადიკალურად უნდა გადაეჭრა, რადგან სიცოცხლის აზრის, მიზნისა და ღირებულების საკითხი, რომელიც მისი შემოქმედების პირველი პერიოდის ძიების მთავარი თემა იყო, მჭიდროდ დამოკიდებულებაშია სიკვდილის პრობლემასთან. სიკვდილის პრობლემა, როგორც პროლოგი, დგას სიცოცხლის აზრის კარიბჭესთან.

დ. უზნაძე მეცნიერულად მოაზროვნება და მისი აზროვნება სისტემაშია ჩაქსოვილი. მისი შეხედულება სიკვდილზე მის ზოგად კონცეფციას უნდა შეუთანხმდეს. ამიტომაც ნათელია და გასაგები, თუ რატომ იყო ეს პრობლემა დიმიტრი უზნაძის ძიების ერთ-ერთი ძირითადი თემა. მან დაძლია სუბიექტივიზმი ამ საკითხში და სიკვდილს ობიექტური გამართლება მისცა.

ჩვენი ახალგაზრდა ფილოსოფოსი მებრძოლი და ოპტიმისტური ფილოსოფიის მიმდევარია. სიკვდილს იგი დადებით აზრსა და მნიშვნელობას ანიჭებს.

დ. უზნაძე თავისი შემოქმედების პირველ პერიოდში (1906-1920წწ.) ვრცლად ეხებოდა ესთეტიკისა და ხელოვნების საკითხებს, როგორც ჭეშმარიტების შემეცნების ერთ-ერთ უმნიშვნელოვანეს ფორმას. იგი ხელოვნების საკითხს გნოსეოლოგიურ პრობლემას უკავშირებს და მას შემეცნებით ღირებულებას ანიჭებს. „ფილოსოფიური აზროვნება და გულწრფელი ხელოვნური შემოქმედება, ორივე ერთგვარი სულიერი განწყობილების შედეგს წარმოადგენს, შედეგს სამყაროს ფარული შინაარსის შემეცნების ღრმა სურვილისას. ვერც ფილოსოფოსი და ვერც ხელოვანი ვერ კმაყოფილდება არსებული სამყაროს ყველასთვის თვალსაჩინო სახით, იგი მიისწრაფვის მის წიაღში დაფარული აზრისაკენ; ორივე ერთგვარივე დაჟინებით ესწრაფვის მის წვდომას. ხოლო გზა მათი სხვადასხვა ხასიათს ატარებს: ფილოსოფოსი იწყებს არსებული ნათელი ფორმებიდან და ლოგიკური მსჯელობის საშუალებით ერთს გაუწყვეტელს ინტელექტუალურ ძაფს აბამს სამყაროს იდუმალ არსებამდე. იგი მიყვება ამ ძაფს და ამგვარად წვდება ცხოვრების ფარულ აზრს, იგი იმცნობს მას. ამგვარად, ფილოსოფოსის ფსიქიკის ლტოლვების შედეგი ლოგიკური ფორმის საშუალებით შემეცნებაა არსებული ფარული არსისა.

სულ სხვა გზას მისდევს ხელოვანი. იგი განიცდის ღრმა ლტოლვას მსოფლიო ფარული არსის გათვალისწინებისაკენ; და, ეს ლტოლვა ვერ კმაყოფილდება ლოგიკური არგუმენტაციის გზაზე ნელი რბოლით; იგი პირდაპირ სწვდება ლოგიკის დაუხმარებლად ცხოვრების წიაღში დაფარულ იდუმალ არსს და თავისებურად ითვალისწინებს მას. ხელოვნურ აღფრთოვანებას უწოდებენ იმ მომენტს, როდესაც ხელოვანი გონების

დაუხმარებლად ლამობს ცხოვრების არსის წვდომას და ინტუიციის ამ ძალას, რომლის საშუალებითაც იგი თავის ლტოლვას აკმაყოფილებს.

შედეგი ფილოსოფიური აზროვნებისა შემეცნება იყო, აქ კი შემეცნების მაგიერ ჩვენ წინ დგას განცდა ცხოვრების იდეალური არსისა“.¹

დ. უზნაძის კონცეფცია ხელოვნებაზე – ხელოვნების შემეცნებითი იდეალი მისი რეალისტური საფუძვლების ძიება, შინაარსისა და ფორმის ერთიანობა, ფორმით შინაარსის არგუმენტირება, კონკრეტულ სახეში ზოგადის ასახვა – მისი ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის სიღრმეზე მეტყველებს. დ. უზნაძე პოეზიის საკითხებს თავისი შემოქმედების მეორე პერიოდშიც ეხებოდა, ოღონდ მეცნიერულ-ფსიქოლოგიური პოზიციებიდან.

როდესაც დღის წესრიგში დადგა განწყობის ფსიქოლოგიის ფილოსოფიური წინამძღვრების წარმოჩენა, წინა პლანზე წამოიწია დიმიტრი უზნაძის მიერ შემეცნების თეორიის გააზრება, მისი კონცეფციის ჩამოყალიბება აღნიშნულთან დაკავშირებით.

დიდი შრომისა და ღრმა ანალიზის საფუძველზე დ. უზნაძე მივიდა დასკვნამდე, რომ შემეცნება ისეთი ფსიქოლოგიური ფენომენია, რომელიც თვითონ იკვლევს სხვა მეცნიერებების მიერ წინდანიწვე აღიარებულ აზრებს და მათი შეფასებით თვით მეცნიერების არსებობის უფლებას ადასტურებს ან უარყოფს.

როდესაც შემეცნების თეორიის კარდინალური საკითხი, საკითხი შემეცნების შესაძლებლობისა უკვე დადასტურებულია, მაშინ შემეცნების თეორეტიკოსს წინ უდგება მეორე, აგრეთვე უმნიშვნელოვანესი საკითხი, საკითხი იმისა, თუ რომელია ის ნყაროები, საიდანაც შემეცნება მომდინარეობს, ანუ საკითხი შემეცნების ნყაროების შესახებ.

დ. უზნაძემ, სრულიად ახალგაზრდამ, უკვე იცოდა, რომ შემეცნების თეორიის კვლევის საგანია შემეცნების პროცესის ზოგადი კანონზომიერება: როგორ ხდება შემეცნება? რა არის მისი საგანი და შემეცნების საშუალებები? როგორია შემეცნებელი სუბიექტი და შემეცნების ობიექტის ურთიერთობა შემეცნების პროცესში და სხვ.

მეცნიერის აზრით, შემეცნების პროცესი, რომლის კანონზომიერებასაც შემეცნების თეორია იკვლევს, ცოდნის გამომუშავებით, ჩამოყალიბებით მთავრდება. ცოდნას კი თავისი საკუთარი კანონზომიერება გააჩნია, რომლის შესწავლაც არ შედის შემეცნების თეორიის კომპეტენციისაში, თუმცა, ცოდნას აუცილებლად შემეცნების პროცესთან აქვს საქმე. ამას ვარაუდობდა დ. უზნაძე, როდესაც მან გამოთქვა აზრი: „მე მსურდა გამომერკვია შემეცნების თეორია როგორც ასეთი, და არა ამეგო შემეცნების თეორიის სისტემური შენობა. ეს მიზანი კი, ჩემის აზრით, ყველაზე უკეთ ჩვენის მეცნიერების საკითხთა დასმით შეიძლება მიღწეულ იქნას“.²

¹ დ. უზნაძე. ექსპერიმენტული პედაგოგიკის შესავალი. ქუთაისი, 1912, გვ. 18.

² დ. უზნაძე. ვლადიმერ სოლოვიოვის მეტაფიზიკური.., გვ. 167.

დ. უზნაძის სიყმანვილის პერიოდში ზღვარდაუდებელმა შრომამ და დაუღალავმა ძიებამ თავისი შედეგი გამოიღო. მისი მოღვაწეობის პერიოდში მან დაამტკიცა, რომ შემეცნების თეორია, როგორც მსაჯული, სწონის და აფასებს მეცნიერების ნაყოფს, ხედავს შემეცნებისათვის მათ ღირებულებას, მათს შემეცნებით მნიშვნელობას. ამის თვალსაჩინო მაგალითია დიმიტრი უზნაძის მიერ შექმნილი განწყობის ზოგადფსიქოლოგიური თეორია, რომელმაც უკვდავყო მისი სახელი და უმაღლეს საფეხურზე აიყვანა ქართული ფსიქოლოგიური აზროვნება.

მასალის დიდი მოცულობის გამო (დ. უზნაძე ახალგაზრდობის მოღვაწეობის პერიოდში უამრავ მნიშვნელოვან ფილოსოფიურ პრობლემას შეეხო), ძნელი იყო წარმოგვედგინა ყოველივე ის, რაც უფრო მკაფიოდ დაგვანახებდა განწყობის ფსიქოლოგიის ფილოსოფიურ წინამძღვრებს, მაგრამ არსებითი და ძირითადი, რამაც ეს როლი შეასრულა, ვფიქრობთ, სახეზეა.

დ. უზნაძის ადრეული ფილოსოფიური ძიების მნიშვნელოვანი და ძირითადი დებულებები: განვითარების იდეა, აქტუალობის პრინციპი, მოქმედება და შემოქმედება, მოთხოვნილება და ღირებულების თეორია – ექსპერიმენტულ-ფსიქოლოგიური ძიების პერიოდში განწყობის ზოგადფსიქოლოგიურ თეორიაში აისახა, იგი ჯერ მსოფლმხედველობის ასპექტში შემუშავდა, ხოლო თავის სისრულესა და მეცნიერულ დაზუსტებას ექსპერიმენტის ნიადაგზე მიაღწია.

დ. უზნაძის გენიალობა იქიდან ჩანს, რომ მან თავისი ფილოსოფიური მსოფლმხედველობის სიღრმის და ფილოსოფიური აზროვნების მრავალფეროვნების სრულყოფის წყალობით მიაკვლია იმ ჭეშმარიტებას, რომ ადამიანი მოიცავს პიროვნებისეულ არეს, რომელიც მთლიანი სუბიექტის პოზიციას ასახავს. განწყობის თეორია ამ მთლიანი სუბიექტისეული სფეროს თეორიაა. იგი არის გარკვეულ ფილოსოფიურ პოზიციაზე აგებული ფსიქოლოგიური თეორია ადამიანის მოქმედების შესახებ.

დიმიტრი უზნაძე

**PHILOSOPHICAL PRECONDITIONS OF DIMITRI UZNADZE'S
PSYCHOLOGY OF ATTITUDE**

In this work are considered the diverse philosophical thoughts of youthful period of relentless creative activity of Dimitri Uznadze (1906-1920), in which one can clearly see deep philosophic knowledge, acquired thanks to profound interest and inner aspiration and formed into logical system. There is shown enormous wish manifested by him during assimilation of philosophy in Leipzig and Halle, episodes of excellent defense of a thesis and publication of creative works that played crucial role in formation of philosophical worldview of young scientist and thinker.

The author of work, L. Svanidze, with full value competence shows us that from the youthful period Dimitri Uznadze was able to cover with his philosophical eyesight the whole world of human's existence and managed to connect the phenomena to each other. In the mentioned period D. Uznadze touched upon many important philosophical problems, which were perfectly solved by him thereby creating the basis for successful completion of follow-up activity.

The most important and basic provisions of early philosophical researches of Dimitri Uznadze are: development idea, activity principle, activity and creation, need and theory of value. Author shows us the essence of D. Uznadze's creative thinking: activity principle, as essential vital sign is entwined into transformation, creation. The ideas of activity, creation and development stated here are the fundamental notions of D. Uznadze's youthful period, while activity principle is the basic provision of his concept.

The author clearly shows us that D. Uznadze's ideas, provisions and theories of the period of experimental-psychological researches were reflected in common personal theory of attitude. First it was worked out in worldview aspect and then attained its completeness and scientific accuracy on the basis of experiment.

The author mentions that due to very large volume of materials concerning the problem under study it was difficult to display everything that more obviously would show us philosophical preconditions of attitude psychology but everything that is essential, fundamental and plays important role is available and evident.

Author concludes that the theory of attitude is a psychological theory of human's action built on philosophical positions.

¹ *Lia Svanidze* – PhD in Psychology, Associate Professor, Sokhumi State University.

**ჰოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია**

დაზმირ ჯოჯუა¹

**კავკასიის ცივილიზაცია და კავკასიის გეოცივილიზაცია
(საერთაშორისო ურთიერთობათა თეორიისა და
ცივილიზაციული ანალიზის შუქზე)²**

თანამედროვე მსოფლიოში ინტენსიური ტემპებით მიმდინარეობს გლობალიზაციისა და საერთაშორისო ურთიერთობათა თვისობრივად ახალი სისტემის ფორმირების პროცესი. ეს პროცესი, ცხადია, ჰომოგენური ხასიათის არ არის და თავის თავში აერთიანებს გლობალური მასშტაბის წინააღმდეგობათა მთელ კომპლექსს. წინააღმდეგობათა ერთ-ერთი კვანძი ცივილიზაციათაშორისი ურთიერთობების კრიზისს უკავშირდება, რომლის ფარგლებშიც სულ უფრო და უფრო აქტიურად ვითარდება გლობალური ცივილიზაციური ფორმატის ახალი ტენდენცია – ლოკალურ ცივილიზაციათა ე.წ. „მეოთხე თაობის“ ჩამოყალიბების ტენდენცია. ამ თვალსაზრისით უაღრესად დიდი მნიშვნელობა აქვს კავკასიის ისტორიული განვითარების პროცესის გააზრებას ცივილიზაციური კვლევების, ან უფრო განზოგადებულად რომ ვთქვათ – ცივილიზაციური პარადიგმის ჩარჩოებში, და მეტ-ნაკლებად ოპტიმალური პასუხის გაცემას კითხვაზე – აქვს თუ არა კავკასიას ლოკალურ ცივილიზაციად, გნებავთ რეგიონალურ ისტორიულ-კულტურულ სისტემად ტრანსფორმაციის პერსპექტივა და ამ სახით მსოფლიო ცივილიზაციურ პროცესში საკუთარი თვითმყოფადი ადგილისა და ფუნქციის დამკვიდრების შანსი.

უნდა აღინიშნოს, რომ ამ საკითხზე, როგორც საერთოდ კავკასიის კულტურულ-ცივილიზაციური იდენტიფიკაციის გლობალურ პრობლემაზე, სამეცნიერო წრეებში აზრთა სხვადასხვაობა არსებობს. მეცნიერთა ნაწილი მხარს უჭერს კავკასიის ცივილიზაციის არსებობას, ოღონდ განსხვავებულად წარმოუდგენიათ ამ მოსაზრების კონცეპტუალური გაფორმება.³ ზოგიერთი მკვლევარი გამოთქვამს მოსაზრებას, რომ უნდა

¹ **დაზმირ ჯოჯუა** – ისტორიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ნაკითხულია მოხსენებად საერთაშორისო სამეცნიერო კონფერენციაზე „ენა და ტერიტორია 2“ (ქ. თბილისი, 30.08.2015-04.09.2015).

³ **А. Ю. Шадже.** Кавказская цивилизация или кавказская культура, – *Научная мысль*

ვილაპარაკოთ არა კავკასიის ცივილიზაციაზე, არამედ „კავკასიის მთიელთა ცივილიზაციაზე“.¹ გამოთქმულია ჰიპოთეზა „ჩრდილოკავკასიური ცივილიზაციის“ არსებობის შესახებაც.² აღსანიშნავია, რომ რუს მეცნიერთა უმეტესი ნაწილი კავკასიის ცივილიზაციურ პრობლემატიკას ამკარად გამოკვეთილ პოლიტიკურ დატვირთვას ანიჭებს. ისინი „ამტკიცებენ“, რომ არავითარი საფუძველი არ არსებობს კავკასიის ერთიან ცივილიზაციურ სივრცედ მიჩნევისათვის,³ ზოგიერთი მათგანი კი კავკასიას „რუსეთის ცივილიზაციის პერიფერიად“ ახასიათებს.⁴ ამგვარი „კონცეფციების“ პოლიტიკური, თანაც იმპერიალისტური სარჩული გასაგებია – კავკასიის, როგორც განსაკუთრებული ცივილიზაციური კომპლექსის არსებობის იდეა ხომ წარმოადგენს რუსეთისაგან მისი განთავისუფლების აპრიორულ მეცნიერულ არგუმენტაციას.

თანამედროვე დასავლურ კულტუროლოგიაში, სემიუელ ჰანტინგტონის იდეებისა და „ცივილიზაციათაშორისი კონფლიქტის“ მისეული კონცეფციის საფუძველზე, ჩამოყალიბდა მოსაზრება, რომლის თანახმადაც კავკასია ცალკე ცივილიზაცია კი არ არის, არამედ სხვადასხვა ცივილიზაციათა გამმიჯნავი საკონტაქტო ზონა.⁵ ამდენად, ჰანტინგტონისეულ მოდელში კავკასია მიიჩნევა არა თვითმყოფად ცივილიზაციად, არამედ რელიგიურ-კულტურული კონფლიქტების სივრცედ, ხატოვნად რომ ვთქვათ, განსხვავებული ცივილიზაციური „ქანების“ „ტექტონიკური“ შეჯახებების, სოციოპოლიტიკური „მინისძვრების“ რეგიონად.⁶

კავკასიის ცივილიზაციური იდენტურობის საკითხზე ამ და სხვა მოსაზრებათა არსებობა სრულიად ბუნებრივი და ლოგიკურია, თუ გავითვალისწინებთ პრობლემის უაღრეს სირთულეს, აქტუალობას, მისი ანალიზის ამკარად დისკურსოლოგიურ ხასიათს ალტერნატიული თეორიებითა და ინტერპრეტაციებით, თანამედროვე სოციალურ მეცნიერებაში

Кавказа. №2, 2000, გვ. 40.

¹ **В. Ю. Черноус.** Кавказ – контактная зона цивилизаций и культур, – *Научная мысль Кавказа. №2, გვ. 40.*

² **А. А. Аникеев.** Концепция северокавказской цивилизаций, как современная парадигма кавказоведения, – *Научная мысль Кавказа. №2, გვ. 36-38.*

³ **Ю. Г. Волков.** Актуальные проблемы кавказоведения, – *Научная мысль Кавказа. №2, გვ. 20.*

⁴ **А. В. Лубский.** Северный Кавказ – периферия российской цивилизаций, – *Научная мысль Кавказа. №2, გვ. 20.*

⁵ **В. Ю. Черноус.** Кавказ – контактная зона цивилизаций и культур, გვ. 40; **Б. ჩიქოვანი.** საქართველოს კულტურის რაობა და ცივილიზაციური კუთვნილება ცივილიზაციათა თეორიის კონტექსტში. *ავტორეფერატი დისერტაციისა, წარდგენილი ისტორიის მეცნიერებათა დოქტორის სამეცნიერო ხარისხის მოსაპოვებლად. თბ., 2002, გვ. 31-32.*

⁶ **კ. კაციტაძე.** საქართველოსა და კავკასიის ცივილიზაციური კუთვნილებისათვის. – *პოსტკომუნისტური დემოკრატიული გარდაქმნები და გეოპოლიტიკა ამიერკავკასიაში (სამხრეთ კავკასიაში). კონფერენციის (17-19 ოქტომბერი) მასალები. თბ., 1998, გვ. 87.*

მიმდინარე ღრმა პარადიგმატული ცვლილებებით, კონცეპტუალური და მეთოდოლოგიური პლურალიზმით.

ამასთან, აღნიშნული თემის წინ წამოწევა უაღრესად საჭიროა თანამედროვე პირობებში, როდესაც კავკასიის ისტორიული განვითარების სპეციფიკური მომენტი დღის წესრიგში აყენებს ანტიიმპერიალისტური ეროვნულ-განმათავისუფლებელი მოძრაობის ახალი ეტაპის დაწყებას. მას კი, თავის მხრივ, სჭირდება ახალი იდეოლოგიური ბაზისი – განახლებული და ინოვაციურ ტენდენციებთან ადაპტირებული იბერიულ-კავკასიური ცნობიერების აღდგენა. იბერიულ-კავკასიური ცნობიერება მხოლოდ კავკასიის ერთიანი ცივილიზაციის პარადიგმაში მოიაზრება, როგორც მისი სუბსტრატი, ერთგვარი შინაგანი „მატერია“.

რასაკვირველია, დღეს ძალიან ძნელია ლაპარაკი საერთო-კავკასიური შეგნებისა და იბერიულ-კავკასიური თვითიდენტიფიკაციის აუცილებლობაზე, განსაკუთრებით აფხაზეთის ომის ფონზე. ყოველივე იმის შემდეგ, რაც რუსულმა იმპერიალიზმმა გააკეთა, ამ პრობლემებზე საუბარი და მითუმეტეს კვლევითი პროექტების წარმოება დანალექ ველზე სიარულის ასოციაციას იწვევს. მაგრამ ჩვენი, ყოველი კავკასიელის ვალია ვიაროთ, უფრო სწორედ ურთულესი გზა გავიკვლიოთ ამ დანალექ ველზე და გავნაღმოთ ის, გავაუვნებლყოთ ის ნაღმები, რომლებიც რუსეთის იმპერიამ და მისი ადგილობრივი აგენტურის მთელმა თაობებმა დადეს კავკასიის სულიერ-კულტურულ ველზე.

თანამედროვე პირობებში გლობალიზაციისა და რეგიონალურ-ტრანსრეგიონალური ტენდენციების პარალელურად, ნამდვილად შეიმჩნევა კავკასიური ინტეგრაციის თეორიული მოდელების მრავალფეროვნება. მათ შორის აღსანიშნავია – „კავკასიის საერთო სახლი“, „კავკასიის საერთო ბაზარი“, „კავკასიის შეერთებული შტატები“, მოდელი „3+1“, სუბგლობალური ინტეგრაციის მოდელი „3+3+2“ და სხვ. თუ აღნიშნულ მოდელებში ინტეგრაციის კონცეპტუალური გააზრების შინაგან ანატომიას დავაკვირდებით, ვნახავთ, რომ თითქმის ყოველი მათგანი (გამონაკლისია „კავკასიის საერთო სახლის“ პროექტი) ორიენტირებულია, ასე ვთქვათ, უტილიტარულ აქტუალიზმზე – მხოლოდ დღევანდელი მომენტისათვის აუცილებელ ეკონომიკურ და გეოპოლიტიკურ ფაქტორებზე, ტრადიციულ-ისტორიული ფაქტორების უგულვებელყოფით. იქმნება შთაბეჭდილება, თითქოს აღნიშნულ მოდელთა ავტორთათვის „ისტორიული დრო“ არ არსებობს, თითქოს მათ გააჩნიათ დროისა და სივრცის ისეთი აღქმა, რომლისთვისაც მხოლოდ თანამედროვე ინტერესები წარმოადგენენ ერთადერთ ობიექტურ რეალობას. არადა, ერთიანი კავკასია მარტოოდენ რეგიონის მართვის ერთიანი პოლიტიკური სტრუქტურა როდია. ერთიანი კავკასია, უწინარეს ყოვლისა, ერთიანი სულიერ-კულტურული სისტემა, საერთო კულტურული კოდი და ინტეგრირებული ისტორიულ-ცივილიზაციური უნივერსუმია. ამიტომ კავკასიური ინტეგრაციის ნებისმიერი ოპტიმალური მოდელი უნ-

და დაეყრდნოს მის შინაგან ისტორიზმს, ისტორიულ-კულტურული ერთობის იდეას. კავკასიის შინაგან ისტორიაში მართლაც არის ობიექტური ცენტრი – ეს არის სულიერ-კულტურული ერთობა. ამ ერთობის კონსტატაცია შესაძლებელია მხოლოდ ისტორიულ-ცივილიზაციურ პარადიგმაში, უფრო კონკრეტულად რომ ვთქვათ, კავკასიის ისტორიული პროცესისადმი ცივილიზაციურ მიდგომაში.

ცივილიზაციურ გეოცივილიზაციის ცნება. ეს ცნება, თავისი ანალიზის გნოსეოლოგიურ ასპექტში, აერთიანებს საკუთრივ ლოკალური ცივილიზაციის ცნებას და სისტემური ანალიზის მეთოდოლოგიურ პრინციპებს. გეოცივილიზაცია განიმარტება, როგორც ლოკალური, რეგიონალური ისტორიულ-კულტურული სისტემა, გაერთიანებული ამ რეგიონში მცხოვრები ტრადიციული ეთნოსებისა და სახელმწიფოებისათვის დამახასიათებელი ფუნდამენტური ფასეულობითი მაჩვენებლების საფუძველზე. გეოცივილიზაციის სისტემანარმომქმნელ ფაქტორებს განეკუთვნება: ერთიანი გენეტიკური წარმომავლობა, კულტურული არქეტიპების საერთო სისტემა, საერთო ისტორიული მენტალიტეტი, ბუნებრივ-ლანდშაფტური გარემოს იდენტურობა და, ასე ვთქვათ, სივრცობრივ-ტერიტორიული „ნათესაობა“, კულტურული უნივერსალიებისა და ეგზისტენციალური ფასეულობების საერთო სისტემა, ასევე საერთო გეოკულტურული და გეოპოლიტიკური ინტერესები. ამასთან, „ჩვეულებრივი“ ცივილიზაციებისაგან განსხვავებით, გეოცივილიზაცია უპირატესწილად არის გეოკულტურულ-გეოპოლიტიკური ანალიზის ობიექტი, რის გამოც მისი პოლიეთნიკური სივრცის ფარგლებში შეიძლება ინტეგრირებულ იქნენ განსხვავებული რელიგიური აღმსარებლობისა და ზნეობრივი მსოფლმხედველობის მქონე ეთნოკულტურული ერთობები. მაშასადამე, გეოცივილიზაციაში, ამ ცნების წმინდა ეპისტემოლოგიური ფუნქციის თვალსაზრისით, მოიაზრება გამაერთიანებელ კულტურულ საწყისებზე (ერთიანი თვითცნობიერება, სოციოტიპი, არქეტიპები, უნივერსალიები) დამყარებული საერთო-ცივილიზაციური სივრცე, უფრო კონკრეტულად რომ ვთქვათ, ტიპოლოგიური ნიშნების იდენტურობაზე აღმოცენებული სულიერად და სოციოკულტურულად ერთიანი ეთნორეგიონალური კომპლექსი.

სისტემური ანალიზის მეთოდოლოგიის თანახმად, გეოცივილიზაცია წარმოადგენს ზეეთნიკურ, ტრანსეთნოკულტურულ ინტეგრირებულ წარმონაქმნს – ერთიან კულტურულ სივრცეში მოქცეული მონათესავე ეთნოკულტურების სისტემას, რომლის მიმართაც ცალკეული ეთნოკულტურები გამოდიან მის ცალკეულ ნაწილებად, ელემენტებად. ამიტომ გეოცივილიზაციას, ისევე როგორც ნებისმიერ სისტემას, სჭირდება სისტემანარმომქმნელი ფაქტორი – ერთგვარი ლერძი, „ლერძული არეალი“, რომელიც სხვადასხვა ეთნოკულტურას ერთიან მთლიანობაში კრავს და ამით სისტემას სტრუქტურულ მდგრადობას ანიჭებს. მაშასადამე,

გეოცივილიზაციის ონტოლოგიური სივრცე აუცილებლად ხასიათდება ეთნოსფეროს ბიპოლარულობით, ცენტრი-პერიფერიის იერარქიული ურთიერთიმარტების პრინციპით, გეოცივილიზაციის ფარგლებში ერთგვარი ეთნოცივილიზაციური დომინანტის არსებობით. ეთნოცივილიზაციური დომინანტის ქვეშ ამ შემთხვევაში იგულისხმება მოვლენათა (რელიგიურ-კულტურულ, იდეოლოგიურ, სამხედრო, გეოპოლიტიკურ და ა.შ.) კომპლექსი, რომელიც განაპირობებს რეგიონალური უნიფიკაციის გზით ეთნოკულტურული მრავალფეროვნების გადაზრდას გეოცივილიზაციურ ერთფეროვნებაში.

ამდენად, ყოველი გეოცივილიზაციის ფუნქციონალურ სტრუქტურაში გამოიყოფა ორი იმანენტური დონე: ლოკალურ-ეთნიკური, რომლის სტრუქტურული ორგანიზაციის ერთეულია ეთნოკულტურა, და გეოცივილიზაციური, როდესაც ამგვარ ერთეულად და კლასიფიკაციის კრიტერიუმად გვევლინება ეთნოკულტურათა სისტემის ბაზაზე გენერირებული გეოცივილიზაცია. პირველი დონე თავისი არსით ჰომოგენურია და მიკროკულტურული თვითიდენტურობის საფუძველზე უზრუნველყოფს კონკრეტულ ეთნოსად ფორმირებას, ხოლო მეორე კი ჰეტეროგენურია და გარკვეული იერარქიულობის, მაკროკულტურული სისტემურობის ბაზაზე გეოცივილიზაციურ კომპლექსად ჩამოყალიბებას უზრუნველყოფს.

ცივილიზაციური მიდგომის ფარგლებში სისტემური ანალიზის მეთოდოლოგიური უპირატესობა სწორედ იმაში მდგომარეობს, რომ ამ მეთოდის დროს კვლევითი ყურადღების ფოკუსში მოქცეულია არა იმდენად ცალკეული ეთნოსები, რამდენადაც მათ შორის ურთიერთობები და მათთვის დამახასიათებელი საერთო კულტურული ფენომენები. აქ კავკასიის შემთხვევაში ინტერესის ობიექტია არა ცალკეული ეთნოკულტურები და მათ შორის განსხვავებები (უპირატეს ყოვლისა, რელიგიური), არამედ კავკასია, როგორც ერთიანი ისტორიულ-კულტურული სისტემა, როგორც ლანდშაფტურ-ეკოცენოზური ერთიანობა, როგორც ინტეგრირებულ სულიერ ფასეულობებზე დაფუძნებული სოციოკულტურული მთლიანობა.

ცივილიზაციური მაკროთეორიის, სისტემური ანალიზის მეთოდოლოგიისა და კავკასიის ისტორიული განვითარების პროცესის, განსაკუთრებით X-XV საუკუნეების. ეტაპის კომპლექსური შესწავლა, ვფიქრობთ, იძლევა იმის შესაძლებლობას, რომ მოხდეს კავკასიის გეოცივილიზაციის, კონკრეტულად კავკასიის ქართლოცენტრისტული გეოცივილიზაციის კონცეპტუალიზაცია.

ცხადია, კავკასიის გეოცივილიზაციის ისტორიული ტიპოლოგიის ანალიზი უნდა დაინყოს მისი სუბსტრატული გენეზისის საკითხით. ამ შემთხვევაში კი კულტუროლოგიური ანალიზის ერთეულია პალეოკავკასიური პრაცივილიზაციური ერთობა. ეს არის პირველადი, სტაციონალური კულტურულ-ცივილიზაციური „ინტეგრალი“, კავკასიური ცივილიზაციური სუბსტრატი, რომლიდანაც გამომდინარეობს იბერიულ-კა-

კვასიური ცნობიერება, საერთო-კავკასიური მენტალიტეტი და კულტურულ-სულიერ ფასეულობათა უნივერსალური (საკუთრივ კავკასიური სივრცის ფარგლებში) სისტემა.

კავკასიური ცივილიზაციური სუბსტრატი, თავისი შინაგანი სტრუქტურით, პოლიფაქტორული კომპლექსია. მას გააჩნია – ლინგვისტური (იბერიულ-კავკასიური ენობრივი მაკროოჯახის ფარგლებში – ნათესაობა), ანთროპოლოგიური (რასობრივ-ანთროპოლოგიური უნილატერალიზმი, გამოხატული მედიტერანული რასის ბალკანურ-კავკასიური ტიპისადმი კუთვნილებით) და ისტორიული (ისტორიული განვითარების ერთიანი ხაზი და მაგისტრალური ტენდენციების თანხვედრა, ასე ვთქვათ, ისტორიული ბედის ერთობა) პლასტები, რომლებიც სტრუქტურულ მთლიანობაში ქმნიან კავკასიური ცივილიზაციის აპრიორულ, ასე ვთქვათ, ზედროით იმანენტურ საფუძვლებს.

საგულისხმოა, რომ რუსულ იმპერიალიზმთან ასოცირებული სამეცნიერო ჯგუფები მიზანმიმართულად უტყვევენ სწორედ პალეოკავკასიური ერთობის კონცეფციას, რადგანაც მათ შესანიშნავად ესმით კავკასიური სუბსტრატის სისტემანამომქმნელი ფუნქცია კავკასიური ცივილიზაციის სტრუქტურაში. მაგალითად, გასული საუკუნის 80-იან წლებში რუსულ-საბჭოურმა ლინგვისტიკამ სახელდახელოდ გამოაცხო ახალი „თეორია“ კავკასიაში ენოფონდის კლასიფიკაციის ახალი „მეცნიერული“ სქემით. ძირითადი და უკვე საყოველთაოდ აპრობირებული კლასიფიკაციის (აფხაზურ-ადილური, ვაინახურ-დაღესტნური და ქართველური) ალტერნატივის სახით შემოიღეს ასეთი კლასიფიკაცია: ჩრდილო-კავკასიური ენები ქმნიან ზეოჯახს, შემდგარს ორი ოჯახისაგან – აღმოსავლურ-კავკასიური (იგივე ვაინახურ-დაღესტნური) და დასავლურ-კავკასიური (აფხაზურ-ადილური), ხოლო ქართველური თურმე საერთოდ არ ეკუთვნის კავკასიურ ზეოჯახს, არამედ ცალკე ოჯახია და ტიპოლოგიით ემსგავსება ინდოევროპულს (?).¹ ამით პროიმპერიული ენათმეცნიერება ორ კურდღელს იჭერს: ჯერ ერთი, შლიან პროტოკავკასიურ ერთობას, რაც კავკასიური ცივილიზაციის გენეტიკური საფუძველია და, მეორე, ქართველურ ენებს „უქმნიან“ არაავტოქტონურ და ინდოევროპული ლერძის გარშემო მოძრავი ენების სტატუსს.

უფრო მეტიც: ზოგიერთები ეძებენ ლინგვოგენეტიკურ პარალელებს ადილურ-სლავურ (?) და ვაინახურ-სლავურ (?)² ენებს შორის, რითაც ასაბუთებენ ჩრდილოეთ კავკასიის რუსულ-სლავური ცივილიზაციის რეგიონალურ სუბცივილიზაციად გამოცხადების „მიზანშეწონილობას“. ყოველი ამგვარი „თეორია“ აშკარად სცოდავს თავისი პოპული-

¹ იხ.: **Г. А. Климов.** Введение в кавказское языкознание, М., 1986; **И. М. Дьяконов.** Языковые контакты на Кавказе и Ближнем Востоке. – *Кавказ и цивилизации Древнего Востока.* Материалы всесоюзной научной конференции. Орджоникидзе, 1989, გვ. 16-18.

² **А. Д. Вагапов.** Славяно-нахские лексические параллели. Грозный, 1994.

სტური თუ ცრუ-მეცნიერული ხასიათით, სპეკულატური ბუნებით და იმპეროკრატიული ამბიციებით, რითაც ისინი ქმნიან რუსეთის იმპერიაში კავკასიის ინტეგრაციის ინტელექტუალურ კლიმატს.

პირველადი კავკასიური სუბსტრატისაგან არის წარმოქმნილი კავკასიური ერთობის, გნებავთ კავკასიური ცივილიზაციის, როგორც კავკასიელ ეთნოსთა გამაერთიანებელი სულიერ ფასეულობათა სისტემის შემდეგი საბაზისო ინსტიტუციები:

1. იბერიულ-კავკასიური ცნობიერება და „კავკასიელის“ თვითიდენტობა. იბერიულ-კავკასიური ერთობის თვითშემეცნება კავკასიური ერთობის დედა-იდეას (idea-matrix) წარმოადგენს. უნდა აღინიშნოს, რომ ცნება „კავკასია“ უწინარეს ყოვლისა შეიქმნა კავკასიურ ცნობიერებაში, იბერიულ-კავკასიური ერთობის შემეცნებაში. ამიტომ იგი აბსტრაქტულ აზრობრივ კონსტრუქტს კი არა, ერთიანი კავკასიური სივრცის ყოფიერების დეტერმინანტს წარმოადგენს და განუყოფლად უკავშირდება „კავკასიელის“ იდენტობას. ამ შემთხვევაში „კავკასიელობა“ ჰიბრიდული და ტრანსეთნიკური (კავკასიის ეთნოსთა იდენტურობის მექანიკური ჯამი) იდენტობა კი არა, არამედ იდენტიფიკაციის შინაგანად გაუდიფერენცირებელი უნივერსალური ფორმაა, რომელიც უფრო მაღლა დგას, ვიდრე ამა თუ იმ ეთნოსისადმი და სახელმწიფოებისადმი კუთვნილების გაცნობიერება. „კავკასიელობა“ ზეეროვნული და ზეკონფესიური იდენტობაა, რომელიც ამკვიდრებს თავის ვინაობას „არაკავკასიელთან“ და „არაკავკასიურობასთან“ მიმართებაში, ამ უკანასკნელთა ალტერნაციის სახით.
2. კულტურული კოდის ერთიანობა, კავკასიური კულტურის სპეციფიკური ტიპიურობა, რომელიც ხასიათდება მითოლოგიური, მისტიკურ-ირაციონალური და რელიგიური კომპონენტების პრევალირებით ფილოსოფიურ-მეცნიერულ აზროვნებასთან შედარებით. კულტურის ამგვარი არასციენტისტური (და არა ანტისციენტისტური) „მორფოლოგია“ ყველა კავკასიური ეთნოკულტურის საერთო ნიშანია. გარდა ამისა, კულტურული კოდის უნიფიცირებულ ნიმუშს წარმოადგენს თითქმის ყველა კავკასიური ეთნოკულტურისათვის დამახასიათებელი სამყაროს კულტურული სურათის, სამყაროს ხედვისა და ესთეტიკური აღქმის იდენტურობა. აქ მხედველობაში გვაქვს იდენტური წარმოდგენები სამყაროს აგებულებასა და ფუნქციონირებაზე, ბუნებრივისა და ზებუნებრივის ურთიერთმიმართებაზე, სამყაროში ადამიანის ადგილსა და დანიშნულებაზე და ა.შ.
3. სოციოკოდის, როგორც დიაქრონული სოციოკულტურული კომუნიკატიზმის ერთიანობა, გამოსხატული ლოკალური კავკა-

სიური ეთნოკულტურების უნიკალური ტრადიციებითა და სოციალური ურთიერთობების სპეციფიკური მექანიზმებით – სტუმართმოყვარეობით, დამეგობრებით, ძუძუმტეობით, ყონალობითა და ათალიყოობით.

4. ეთიკური ტრადიციების, ნორმების იდენტიფიკაცია და, ასე ვთქვათ, ეთიკური კოდექსის კონვერგენტულობის მაღალი ხარისხი. აქ, ცხადია, იგულისხმება საერთო-კავკასიური მენტალიტეტის ისეთი ნიშნები, როგორცაა ურთიერთობის რიტუალიზებული ფორმების პრიორიტეტი, თავისუფლებისაკენ სწრაფვის სული, მხედრული სიმამაცის კულტი, ქალის კულტი, წინაპართა და მიცვალებულთა, ასევე უფროსი თაობის პატივისცემის კულტი და ა.შ.
5. კავკასიური სოციალურული კოდის უაღრესად ნიშანდობლივი ასპექტია პიროვნული „მესა“ და სოციალური „ზოგადის“ ურთიერთმიმართება. თუ სხვა კულტურულ სისტემებში ამ მიმართებას გააჩნია ალტერნატიული დიქტომიის ფორმა (მაგ., დასავლურ კულტურაში „მე“ მთლიანად გამორიცხავს „ზოგადს“, ხოლო აღმოსავლურში პირიქით – „ზოგადი“ შთანთქავს სუბიექტურ „მეს“), კავკასიური სოციალიზი ხასიათდება ინტეგრალური დიქტომიის სპეციფიკური ფორმატით: აქ პიროვნული „მე“ უარყოფილი არ არის, არამედ ის იდენტიფიცირებულია გვართან, კოლექტივთან და ამის მეშვეობით ინდივიდუალისტური მსოფლმეგრძნება სინთეზირებულია კოლექტივისტურთან, ანთროპოცენტრიზმი – სოციალცენტრიზმთან. ზოგიერთი მეცნიერის აზრით, ამგვარი სინთეზის საფუძველი კავკასიელის ეთნიკურობაში უნდა ვეძებოთ, რადგანაც „კავკასიურ კულტურაში ადამიანის თვითრეალიზაცია ხდება ეთნიკურობის მეშვეობით“.¹
6. კავკასიის „გეოგრაფიული კოდის“ ერთიანობა. მიუხედავად ტერიტორიული დაყოფისა „ჩრდილოეთ კავკასიად“ და „ამიერკავკასიად“, კავკასია მაინც ერთიანი გეოგრაფიული და ეკონომიკური ორგანიზმია. კავკასიის რეგიონის ცივილიზაციური ისტორია, სხვათაშორის, შეიცავს ერთ მნიშვნელოვან პროცესს – ყოველი კონკრეტული ეთნოსის ადაპტაციას კონკრეტულ გეოგრაფიულ გარემოსთან, ლანდშაფტთან. ამ გაგებით, ეს ეთნოსები რამდენადმე გეოგრაფიულ კატეგორიად მოჩანს, რომლებიც ბუნებრივ-ადაპტაციური პროცესის საფუძველზე აყალიბებენ საკუთარ ეთნოცენოზს, „სასიცოცხლო სივრცეს“, რომელშიც ლანდშაფტთან ადაპტაციის გზით მიმდინარეობს მათი განვითარება. ამდენად, კავკასია წარმოადგენს არსებო-

¹ А. Ю. Шадже. Кавказская цивилизация или кавказская культура, გვ. 40.

ბის საერთო პირობებით ისტორიულად, ეკოლოგიურად და ფიზიოლოგიურად ერთიან მთლიანობაში ურთიერთდაკავშირებული ფორმების კანონზომიერ კომპლექსს. არსებობისა და ლანდშაფტთან ურთიერთობების საერთო პირობები კი მნიშვნელოვნად განაპირობებენ ცხოვრების წესის, მენტალიტეტის, სოციოცენტრისტური ეთიკური კოდექსის და სხვა ატრიბუტების საერთო ნიშან-თვისებებს.

კავკასიელ ეთნოსთა განსახლების არეალთა, ანუ ეთნოცენოზთა ერთობლიობა გვაძლევს კავკასიურ ეთნოსფეროს, რომლის სტრუქტურული მთლიანობა მნიშვნელოვანწილად სწორედ კავკასიის ბუნებრივ-გეოგრაფიული პირობების იდენტურობით, ასე ვთქვათ, კავკასიის გეობიოცენოზის ერთიანობით არის განპირობებული. მაშასადამე, კავკასიის ერთიანი „გეოგრაფიული კოდი“ რეგიონის კულტურულ-ცივილიზაციური ჰომოგენურობის უზრუნველმყოფელი ფენომენი და აუთენტური, ბუნებრივ-თავისთავადი ინსტიტუტია. „გეოგრაფიული კოდის“ ერთიანობა ანალიზის ის სფეროა, რომელშიც კავკასიელი ხალხების იდენტური გეოგრაფიული გონება და სივრცითი აზროვნება საერთო ცივილიზაციური სივრცის მანარმოებელ მნიშვნელოვან კომპონენტებად მოიაზრება.

ასეთია, მოკლედ, კავკასიური კულტურული ფენომენის, იგივე კავკასიური ცივილიზაციის განმსაზღვრელი ფასეულობითი უნივერსალიები. ანალიზის ამ დონეზე კავკასიის ცივილიზაცია წარმოადგენს ერთიან სულიერ-კულტურულ კონსტრუქციას – ტრადიციების, მენტალიტეტის, ფსიქოფიზიკური ნყოფის, აუთენტური კულტურული ინსტიტუციების და საერთო ფასეულობათა ჰომოგენური სისტემის სახით. ანალიზის გეოცივილიზაციური განზომილება კი მოითხოვს ისეთი ტენდენციების ხაზგასმას და თეორიულ განზოგადებას, რომლებიც კავკასიის სულიერ-კულტურულ ერთობას (კავკასიის ცივილიზაციას) გარდაქმნიან გეოცივილიზაციად, ანუ კავკასიის საერთო კულტურულ სივრცეს აქცევენ გეოპოლიტიკურ და გეოკულტურულ სივრცედ.

ანალიზის მეთოდოლოგიური პლასტის ოპტიმიზაციის თვალსაზრისით საჭიროა „კავკასიის ცივილიზაციისა“ და „კავკასიის გეოცივილიზაციის“ ცნებათა კონკრეტიზაცია. როგორც უკვე აღვნიშნეთ, კავკასიის ცივილიზაცია (იგივე კავკასიური კულტურა) არის კავკასიის ეთნოსთა სულიერი ფასეულობების სისტემა, კავკასიური მენტალიტეტის, ადათ-წესების, ნორმების, სოციალური კომუნიკაციის სპეციფიკური ინსტიტუტების ერთობლიობის საფუძველზე გენერირებული ისტორიულ-კულტურული ერთობა. კავკასიის გეოცივილიზაცია კი წარმოადგენს კონკრეტულ-ისტორიულ სიტუაციაში კავკასიურ ეთნოკულტურათა ამ სოციოკულტურული სივრცის ერთიანობის ბაზაზე ჩამოყალიბებულ რეგიონალურ გეოპოლიტიკურ-გეოკულტურულ სტრუქტურას. ეს არის კავკასიურ ტრადიციულ ეთნოკულტურათა სისტემა, მულტიკულტურუ-

ლი და პოლიეთნიკური კომპლექსი, რომელიც კავკასიის სოციოკულტურული სივრცის სისტემურ მთლიანობას უზრუნველყოფს და ამით საერთო კულტურული ძირებისა და ტიპოლოგიურად იდენტური კულტურული ფორმების მქონე ხალხებს საერთო-კავკასიური რეგიონალური ცივილიზაციის ფარგლებში „ათავსებს“.

თუ ანალიზს წმინდა ფილოსოფიურ სიბრტყეზე გადავიტანთ, თანაც კულტუროლოგიის პლასტიკით, მაშინ უფრო ცხადი გახდება გარკვეული განსხვავება „კავკასიის ცივილიზაციისა“ და „კავკასიის გეოცივილიზაციის“ ცნებებს, როგორც აზრობრივ კონსტრუქციებს შორის. ამ შემთხვევაში „კავკასიის ცივილიზაცია“ არის უფრო გნოსეოლოგიური ფუნქციის მატარებელი ცნება: ის გულისხმობს კავკასიური სულიერ-კულტურული ერთობის აღწერის ევრისტიკულ და აქსიოლოგიურ მეთოდს, ანუ იმის მტკიცებას, რომ ეს ერთობა არსებობს განსაზღვრული აპრიორული ფენომენის სახით და მას გააჩნია ღირებულებითი შინაარსი. მაგრამ ხომ შეიძლება სულიერ-კულტურული ინტეგრირებული არსებობდეს, მაგრამ ის არ იყოს „შემაგრებული“ ამ ინტეგრირების მატარებელ სუბიექტთა სტრუქტურული მთლიანობით, მათი, ასე ვთქვათ, „ერთად ყოფნით“. კავკასიის ისტორიული განვითარების პროცესის სპეციფიკა სწორედ ამგვარი შემაკავშირებელი სტრუქტურული კარკასის არარსებობის პერიოდების, სულიერი ერთობის ფორმალურ-ინსტიტუტული ერთობაში ვერგადასვლის ეპოქების ხშირ მონაცვლეობაში მდგომარეობს. ეს არის ტენდენცია, რომლის დროსაც კავკასიური ერთობისა და იდენტობის პერცეფცია ზედაპირულად იხლიჩება, ფრაგმენტირდება და მისი ჰიბრიდიზაციის ვირტუალურ შთაბეჭდილებას ტოვებს. ეს გარემოება, ისტორიული პროცესის ზემოთხსენებული სპეციფიკის გაუთვალისწინებლობასთან ერთად, საფუძველს აძლევს ზოგიერთ მკვლევარს, უარყოს საერთო-კავკასიური კულტურის არსებობა,¹ ან კავკასია მიიჩნიოს მეზობელ ცივილიზაციებს შორის მარგინალურ ზონად და კავკასიის სხვადასხვა ხალხების სხვადასხვა ცივილიზაციებში ინტეგრაციის პერსპექტივა იწინასწარმეტყველოს.²

მაგრამ კავკასიური ერთობის შინაგანი, იმანენტური დეტერმინანტები აპრიორულად არსებობს, ხოლო კავკასიის გეოცივილიზაცია კი წარმოადგენს ამ ერთობის „გარეგანი“, ინფრასტრუქტურული ინსტიტუტულიზაციის ფორმას. ამდენად, „კავკასიის გეოცივილიზაციის“ ცნებაში მოიაზრება ამ აზრობრივი კონსტრუქტის ონტოლოგიური ფუნქცია: მასში კავკასიური კულტურული სივრცე ინტერპრეტირებულია, როგორც კონკრეტული დროით-სივრცითი განზომილების მქონე ცივილიზაციური სისტემა ან კულტურულ-ისტორიული ტიპი, როგორც იდენტური ტიპო-

¹ ნ. ჩიქოვანი. კავკასიის კულტურული სივრცე: ცივილიზაციური ერთობა თუ მრავალფეროვნება, – *კონფლიქტოლოგიის საკითხები*. №3, 2001, გვ. 23.

² კ. კაციტაძე. საქართველოსა და კავკასიის ცივილიზაციური კუთვნილებისათვის, გვ. 87.

ლოგის მქონე ეთნოკულტურათა სისტემა.

მაშასადამე, „კავკასიის ცივილიზაცია“ არის იბერიულ-კავკასიურ თვითშემეცნებისა და სულიერი ფასეულობების იდენტურობაზე დამყარებული კავკასიის კულტურული ერთობა, ხოლო „კავკასიის გეოცივილიზაცია“ კი წარმოადგენს კონკრეტულ-ისტორიულ ვითარებაში („ვითარების“ ქრონოლოგიური ციკლის მრავალვარიანტულობით) ამ ერთობის ფუნქციონალურად და სივრცობრივად სტრუქტურირებულ ფორმას. „კავკასიის ცივილიზაცია“ ერთიანი კულტუროსფეროა, კავკასიური ერთობის გნოსეოლოგიური სივრცეა ხოლო „კავკასიის გეოცივილიზაცია“ – ერთიანი გეოკულტურო-გეოპოლიტოსფერო და კავკასიური ერთობის ონტოლოგიური სივრცე. „კავკასიის ცივილიზაცია“ კავკასიის ისტორიის სულიერი მოძრაობის ფორმაა, ხოლო „კავკასიის გეოცივილიზაცია“ წარმოადგენს რეგიონის ისტორიის კომპლექსური, მრავალვექტორული (კულტურულ-ცივილიზაციური, ეკონომიკური, სამხედრო-სტრატეგიული, გეოპოლიტიკური) მოძრაობის ფორმას. რასაკვირველია, ყოველივე ზემოთ თქმული იმას როდი ნიშნავს, რომ ჩვენ მოვახდინოთ აღნიშნულ ცნებათა მკვეთრი გამიჯვნა და ამ გამიჯვნას არსებითი მნიშვნელობა მივანიჭოთ. მხედველობაში გვაქვს ერთგვარი განსხვავებანი მათ შორის, რომელთა ხაზგასმაც საშუალებას გვაძლევს გავაცნობიეროთ კავკასიური ისტორიული განვითარების პროცესის სპეციფიკური ტენდენციები, თანაც ცივილიზაციური თეორიის პრიზმაში. „კავკასიის გეოცივილიზაციას“ „კავკასიის ცივილიზაციის“ ცნებასთან მიმართებაში გააჩნია ნაკლებად ფართო მნიშვნელობა, მაგრამ გაცილებით სპეციფიკური შინაარსი. პირველი გულისხმობს ძირითად ორიენტაციას გამაერთიანებელ პროცესზე და ინტეგრაციულ სტრუქტურებზე, მეორე კი – ერთიან ფასეულობებზე. ამასთან, მეორე არსებობდა პირველამდე და, საერთოდ, შეუძლია იარსებოს მის გარეშე მაშინ, როდესაც პირველი ვერ იარსებებს მეორის გარეშე. კავკასიის გეოცივილიზაცია წარმოადგენს კავკასიის ცივილიზაციის განვითარების მნიშვნელოვან ფაზას, უმაღლეს სტადიას.

გეოცივილიზაცია წარმოადგენს, როგორც უკვე აღინიშნა, საერთო ფასეულობითი მაჩვენებლებით ინტეგრირებულ ეთნოკულტურათა სისტემას. ყოველი ეთნოკულტურა ამ ერთობლიობაში მოიაზრება, როგორც სისტემის ორგანული ნაწილი, მისი კომპონენტი, ინგრედიენტი. კავკასიის გეოცივილიზაცია უნდა დეფინირდეს, როგორც საერთო სულიერ-კულტურული ფასეულობების საფუძველზე გაერთიანებული კავკასიის ტრადიციული ეთნოსებისა და სახელმწიფოების ზეეთნიკური და ზეკონფესიური ინტეგრაციის ბაზაზე ჩამოყალიბებული ლოკალური ცივილიზაცია (ისტორიულ-კულტურული ტიპი), როგორც კავკასიური კულტურული ერთობის უმაღლესი ფაზა და ინტეგრალური გამოვლენა.

ჩვენ უკვე ვახსენეთ X-XV საუკუნეებში კავკასიის ქართლოცენტრისტული ცივილიზაციის კონცეპტუალიზაციის შესაძლებლობის თემა. თუ

ამ პერიოდის კავკასიაში განვითარებულ პროცესებს რეგიონალური გეოპოლიტიკურ-გეოკულტურული ინტერპრეტაციის მოდელში გავიაზრებთ, სრულიად ცხადი გახდება კავკასიის გეოისტორიული განვითარების მაგისტრალური ტენდენცია – ქართლოცენტრისტული ცივილიზაციური რევოლუცია: ეთნოგენური და კულტუროგენური ფაქტორების გააქტიურების ახალი ფაზა – ქართლოცენტრისტული ფაზა, რომელსაც შედეგად მოჰყვა, ერთი მხრივ, ქართული ეთნოკულტურული დომინანტის ბაზაზე კავკასიის ლოკალური გეოცივილიზაციის ფორმირება და, მეორე მხრივ, ამ გეოცივილიზაციის ინტეგრირებული ეთნოსუბიექტის – კავკასიის სუპერეთნოსის ჩამოყალიბების დაწყება (რაც, გარკვეული მიზეზების გამო, სრული გენეზისის მდგომარეობამდე ვერ მივიდა). რაში მდგომარეობს აღნიშნული ცივილიზაციური პროცესის ღერძული ფენომენის – ქართლოცენტრიზმის არსი და მისი, ასე ვთქვათ, სოციოკულტურული ეგზისტენცია? იმის ასახსნელად, თუ რატომ მაინცდამაინც ქართლოცენტრიზმი გახდა რეგიონალური გეოცივილიზაციური პროცესის ღერძი (და არა, ვთქვათ, „არმენოცენტრიზმი“, „აზერბაიჯანოცენტრიზმი“, ან კიდევ რომელიმე ჩრდილოკავკასიური ეთნოსის „ცენტრიზმი“), ვფიქრობთ, აუცილებელია მივმართოთ სისტემური ანალიზის მეთოდოლოგიას. სწორედ სისტემური მიდგომა ქმნის ყველაზე ოპტიმალურ თეორიულ სქემას იმის გასარკვევად, თუ რაში მდგომარეობს ქართლოცენტრიზმის გამაერთიანებელი ფუნქცია და რა ფორმით გამოდიოდა ის კავკასიური ცივილიზაციის ანუ კავკასიურ ეთნოკულტურათა ერთობის, თვითმყოფად ლოკალურ გეოცივილიზაციად გარდაქმნის ფაქტორად.

როგორც ცნობილია, სამყაროში არსებული ნებისმიერი სისტემა (ბიოლოგიური, ფიზიკური, ქიმიური და ა.შ. და, რასაკვირველია, სოციალურიც) არის ურთიერთდაკავშირებულ ელემენტთა მყარი ერთობლიობა. სისტემის ფუნქციონირება უპირატესნილად გულისხმობს შემადგენელ ელემენტთა ურთიერთკავშირს და, ამავე დროს, ელემენტთა სისტემად ორგანიზაციის, ე.ი. სისტემის სტრუქტურის უზრუნველყოფის, პრინციპებს. მართალია, ელემენტთა სისტემად ორგანიზაცია თვითორგანიზაციის ფორმით ხორციელდება, მაგრამ ამ პროცესს მაინც სჭირდება მათორგანიზებელი ბირთვი. თუ ჩვენ კავკასიის გეოცივილიზაციას ჩავთვლით სოციოკულტურულ სისტემად და ეს უდავოდ ასეა, მაშინ საქართველო უნდა ჩაითვალოს ამ სისტემის ბირთვულ ფაქტორად, ხოლო ქართული ეთნოსოციუმი – მის ობიექტურ დომინანტად. ამდენად, კავკასიის ცივილიზაციურ-ისტორიული პროცესის სისტემური პარადიგმა თავისთავად წარმოშობს ქართლოცენტრისტული ფენომენის გამოყოფის აუცილებლობას და რეგიონის ონტოლოგიური სივრცის ღერძად მისი მიჩნევის მიზანშეწონილობას.

რაში მდგომარეობს კონკრეტულად ქართლოცენტრისტული ფენომენის მიზეზები და რა პარამეტრებით შეიძლება დასაბუთდეს ამ ფენომე-

ნის მიერ სტიმულირებული რეგიონალური ინტეგრაციული პროცესების მაღალი ცივილიზაციური ხარისხი?

ქართლოცენტრიზმის ძირითად ობიექტურ წინამძღვარს წარმოადგენს კავკასიაში საქართველოს ცენტრალური, შუალედური სივრცობრივი მდებარეობა. კავკასიის სივრცის იერარქია ისეთია, რომ მის ცენტრში არის საქართველო, როგორც შუამდებარე მინა და შუალედური ტერიტორია, როგორც კავკასიის „გეოგრაფიული ღერძი“ ანუ ღერძული არეალი. საქართველო წარმოადგენს კავკასიის “Core states”-ს („გული-სახელმწიფოს“), იგივე კულტურულ-ცივილიზაციურ და გეოპოლიტიკურ „ჭართლენდს“ („გული-მინას“). ეს მომენტი, საქართველოს „ჭართლენდური“ მდებარეობა ისტორიულად ყოველთვის განაპირობებს საქართველოს საკვანძო სტრატეგიულ პოზიციას კავკასიაში ამა თუ იმ გეოპოლიტიკური წესრიგის და მით უფრო საკუთრივ-კავკასიური გეოცივილიზაციური სტრუქტურის ფორმირების პროცესში.

საქართველოს ღერძული სისტემანარმომქმნელი ფუნქცია კავკასიაში შეიძლება აიხსნას სამწევრიანი სტრუქტურის მქონე ევრისტიკული მოდელის ფარგლებში, თანაც გეოპოლიტიკური და გეოსტრატეგიული პარამეტრების გეოკულტურულ-გეოცივილიზაციურ ფაქტორებში მიზებ-შედევობრივი „გადასვლის“ ფორმით.

პირველი – საქართველო არის კავკასიის გეოპოლიტიკური სუვერენიტეტის მთავარი მექანიზმი, რადგანაც მის გარეშე რეგიონის ყოველი სივრცობრივ-ტერიტორიული სექტორი ავტომატურ რეჟიმში ხდება ჩაკეტილი ანკლავი (მაგ., ჩრდილოკავკასიური სექტორი რუსეთსა და საქართველოს შორის „იკეტება“, აზერბაიჯანი – საქართველოს, ირანსა და ჩიხურ კასპიის ზღვას შორის, სომხეთი – საქართველოს, აზერბაიჯანსა და თურქეთს შორის; ხოლო ისტორიული სამხრეთ კავკასიის დასავლეთი და აღმოსავლეთი სექტორები თავისთავად „დახურულია“ შესაბამისად თურქეთისა და ირანის ტერიტორიულ სტრუქტურებში). მხოლოდ საქართველო შავ ზღვაზე გასასვლელით არის აღნიშნული სექტორების ჩაკეტილ სივრცეებად ყოფნისა და მათი „მოხრჩობის“ ერთადერთი ალტერნატივა.

მეორე – საქართველო არის კავკასიის ისტორიის სტრატეგიული ღერძი, უფრო კონკრეტულად – შიდაკავკასიური ინტეგრაციის ერთადერთი ღერძი, რადგანაც მის ტერიტორიაზე და მხოლოდ მის ტერიტორიაზე არის შიდარეგიონალური ინტეგრაციის ორივე ვექტორის – როგორც გრძედურის, ისევე განედურის – გადაკვეთის სიბრტყე.

მესამე – როგორც შუალედური მდებარეობისა და მაღალი კულტურული ფორმატის მქონე სახელმწიფოს, მხოლოდ საქართველოს შეუძლია კავკასიაში კულტურულ-ცივილიზაციური „ჭართლენდის“ როლის ობიექტივაცია და ერთიანი გეოცივილიზაციური სივრცის შექმნა, ანუ საერთო კულტურული ფასეულობების, კავკასიზმის იდეოლოგიისა და გეოპოლიტიკური ინტერესების ერთიანობის ბაზაზე განსაკუთრებული

ზოგადკავკასიური კომპლექსის ფორმირება. ამ თვალსაზრისით, საქართველოს ფუნქცია წარმოადგენს გეოპოლიტიკურ და კულტუროლოგიურ მეცნიერებებში საყოველთაოდ აღიარებული ე.წ. „შუალედური ოკეანის“ ფუნქციის სრულ ანალოგიას (ამ ფუნქციას ანტიკურ ეპოქაში ხმელთაშუა ზღვა ასრულებდა ე.წ. მედიტერანული ცივილიზაციური ტიპის ჩამოყალიბების მთავარი საკომუნიკაციო სივრცის სახით, ხოლო თანამედროვე ეტაპზე მისი კლასიკური მაგალითია ატლანტის ოკეანის როლი დასავლური პოსტინდუსტრიული ცივილიზაციის ფორმირებაში).

ქართლოცენტრიზმის არსი მნიშვნელოვანწილად სწორედ ამ ფუნქციური ტრიალიზმის რეალიზაციაში და საქართველოს სულიერ-კულტურული და პოლიტიკური ჰეგემონობის საფუძველზე კავკასიის გეოცივილიზაციის, როგორც კავკასიურ ეთნოკულტურათა ინტეგრირებული სისტემის ჩამოყალიბებაში მდგომარეობს. ქართლოცენტრისტული ცივილიზაციური რევოლუცია იწყება X-XII სს. მიჯნიდან განვითარებული პროცესების მთელი კომპლექსით – იქნება ეს ქართული ეკლესიის მისიონერული მოღვაწეობა ჩრდილოეთ კავკასიაში ქრისტიანობის გავრცელებითა და იქ საეპისკოპოსო კათედრების გახსნით, ბიზანტიის მიერ სომხური სახელმწიფოებრივი ცენტრების ინკორპორაცია (ობიექტურად ქართული მონარქიისათვის ჰეგემონობისათვის ბრძოლაში შიდაკავკასიური მეტოქის ჩამოცილებით) თუ თურქ-სელჩუკთა ექსპანსია (რითაც შეიქმნა ხელსაყრელი პირობები სამხრეთ კავკასიაზე კონტროლის დასამყარებლად ანტისელჩუკური იდეოლოგიის გამოყენებისათვის). კავკასიურ ეთნოკულტურათა სისტემური შიდაორგანიზაციისა და გეოცივილიზაციად მათი კოორდინაცია-ინტეგრაციის დომინანტური ფორმა გახდა ქართული სახელმწიფოებრიობა.

პროცესის კულმინაცია იყო დავით აღმაშენებლისა და მისი უახლოესი მემკვიდრეების: (დემეტრე I-ის, გიორგი III-ისა და თამარის მეფობის პერიოდები, ხოლო ქართული ელიტის მიერ მისი კონცეპტუალური გააზრების კლასიკურ ფორმულად უნდა ჩაითვალოს თამარის ისტორიკოსის შემდეგი სიტყვები: „ამისი მონამე არს სახლი შარვანშეთი და დარუბანდელთა, ლუნძთა, ოვსთა, ქაშაგთა, დურძუკთა, კარნუქალაქელთა და ტრაპიზონელთა, რომელნი თავისუფლებითსა ცხოვრებასა ამის მიერ იყვნეს და მტერთაგან უზრუნველობასა“.¹ XIII საუკუნის ქართველი ისტორიკოსის მიერ ჩამოთვლილი „სახლები“ წარმოადგენენ საქართველოს ჰეგემონობით ჩამოყალიბებული გეოცივილიზაციის ეთნოკულტურულ სუბიექტებს, „თავისუფლებითი ცხოვრება“ გულისხმობს მათს კულტურულ თავისთავადობას, ხოლო „მტერთაგან უზრუნველობა“ კი – უცხო გეოპოლიტიკური წარმონაქმნებისაგან აგრესიისა და სოციოკულტურული სტრესების არარსებობას. თვისობრივად ახლებურად ინ-

¹ **ბასილი ეზოსმოდღარი.** ცხოვრება მეფეთ-მეფისა თამარისი, – ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ. ტ. II. თბ., 1959, გვ. 147.

ტეგრირებული გეოცივილიზაციური სტრუქტურის შესახებ აკად. ნ. ბერძენიშვილი წერდა: „X-XII საუკუნეებში არა მარტო „საქართველო“ – ახალი ქვეყანა – წარმოიქმნა, არამედ ჩაისახა კიდევ უფრო დიდი სამყარო – კავკასია... ყველაფრიდან ჩანდა, რომ მისი სახელი „საქართველოვე“ იქნებოდა... იქმნებოდა დიდი „მსოფლიო“, რომლის მაორგანიზებელი ცენტრი საქართველო იყო“.¹

ყოველგვარი დეფინიციებისა და ზედმეტი დეტერმინანტების გარეშე, მოკლედ შევხებით კავკასიის ქართლოცენტრისტული გეოცივილიზაციის შიდა სტრუქტურას, მისი იმ შემადგენელი კომპონენტების გამოყოფით, რომელთაგან თითოეული გამოხატავს კავკასიური ერთობის ნიშან-თვისებებსა და გამოვლინებებს. კავკასიის გეოცივილიზაცია წარმოგვიდგება, როგორც დისკრეტული ცივილიზაციური სივრცეების იერარქია, სივრცეთა ერთგვარი პლურალისტური მოდელი. აქ შეიძლება გამოიყოს სივრცის 7 ფორმა, ასე ვთქვათ, საერთო-კავკასიური ნაკადის 7 სახეობა:

1. **სულიერ-კულტურული სივრცე, შემდგარი საერთო სულიერ-კულტურული ფასეულობებისაგან, რომლებიც წარმოშობენ საერთო-კავკასიურ კულტურას, იგივე კავკასიის ცივილიზაციას** (ამაზე უკვე გვექონდა ზემოთ საუბარი);
2. **ეთნოსივრცე, როგორც ტრადიციული კავკასიური ეთნოსების ერთობლიობა, როგორც ერთიანი კავკასიური ეთნოსფერო – გეოცივილიზაციის ეთნოგენეტიკური ინსტიტუცია;**
3. **ეკონომიკური სივრცე;**
4. **პოლიტიკური სივრცე, იგივე ერთიანი გეოპოლიტიკური სივრცე საქართველოს ფეოდალური მონარქიის ჰეგემონობით.** ამ გეოსტრატეგიული ბლოკის ფარგლებში ინტეგრაციის დომინანტურ ფორმას წარმოადგენდა ქართული სახელმწიფოებრიობა. ამ შემთხვევაში არავითარი მნიშვნელობა არა აქვს ინტეგრაციის კონკრეტულ-ისტორიულ მექანიზმს – ანუ განსხვავებას დავით აღმაშენებლის დროინდელ ანექსიების ტაქტიკასა და თამარისდროინდელ პროტექტორატ-ვასალიტეტის (ყმადნაფიცობა-მოხარკეობის) ტაქტიკას შორის. ნებისმიერ შემთხვევაში მთელი კავკასია მოქცეულია ქართული მონარქიის უნიფიცირებული გავლენის ქვეშ: საქართველო აკონტროლებს თითქმის მთელ სომხეთს (ამასთან, ჩრდილოეთ სომხეთის ყოფილი ვანანდის, შირაკის სამეფოების ტერიტორია და ტაშირ-ძორაგეტის ყოფილი სამეფოს სამხრეთი ნაწილი უშუალოდ შედის საქართველოს შემადგენლობაში), აზერბაიჯანში შირვანისა და რანის სამეფოებს, ჩრდილოეთ კავკასიაში კი პროტოსახელმ-

¹ ნ. ბერძენიშვილი. დამატება: მთა და ბარი. – ნ. ბერძენიშვილი. საქართველოს ისტორიის საკითხები. ტ. VIII, თბ., 1975, გვ. 643.

ნიფოებრივი წარმონაქმნებისაგან შემდგარ მთელ ჰორიზონტალურ ზოლს (ჯიქეთი, ქაშაგეთი, ალან-ოსეთი, დურძუკეთი, ლუნძეთი, ლეკეთი, დარუბანდის საამირო...), რომელიც, ამავე დროს, ასრულებს ბუფერის ფუნქციას ყივჩაღეთის თურქულ წარმონაქმნთან მიმართებაში.

5. ლინგვოსივრცე, დაკავშირებული ქართული საღვთისმსახურო ენის კავკასიის მასშტაბით გამაერთიანებელი უნივერსალური ენის სტატუსთან, და მასთან ერთად ქართული დამწერლობის გრაფიკული სისტემის ფუნქციონირებასთან. თეიმურაზ ბატონიშვილი პირდაპირ მიუთითებს, რომ „*ღლიღენი, დურძუკენი, ლეკენი ლეკოსის ნათესაობანი და სხვანი, იყვნენ ქრისტიანენი და იყვნენ ენითა ქართულითა მომზრახნი... კითხვად და სწავლად ქართულისა წიგნისა...¹*“¹ მაშასადამე, კავკასიის გეოცივილიზაციის ფორმირება ხორციელდებოდა ქართული ენის საფუძველზე, რომელიც ინტეგრაციის მნიშვნელოვან საკომუნიკაციო ფაქტორს წარმოადგენდა. გეოცივილიზაციის არეალში ქართული ენა ასრულებდა ორ ძირითად ფუნქციას:

- გამოდიოდა კავკასიის ეთნოსებს შორის ურთიერთობის ენად, საერთო-კავკასიური კულტურული ფასეულობების ურთიერთგაცვლის, ღირებულებათა ურთიერთტრანსფერტისა და კულტურათა დიალოგის კომუნიკაციად. ამ ფუნქციით ქართული ენა განაპირობებდა კავკასიის გეოცივილიზაციის ფასეულობითი სივრცის შექმნას და საერთო-კავკასიური ცივილიზაციური თვითშემეცნების განმტკიცებას;
- კავკასიური ხალხები ქართული ენისა და წიგნიერების მეშვეობით ეცნობოდნენ იმდროინდელი მსოფლიო კულტურის მიღწევებსა და ფასეულობებს, თანაც იმ სახით, რომ უცხო კულტურულ წარმოდგენათა და ღირებულებით ცნებათა კოგნიტიური და აქსიოლოგიური შინაარსი არ იცვლებოდა. ერთი სიტყვით, ქართული ენა, თავისი საკუთრივ-კავკასიური ბუნებიდან გამომდინარე კავკასიელი ეთნოსებისათვის იყო უცხო კულტურულ მიღწევათა მეტ-ნაკლებად ადექვატური ტრანსლაციის არხი (განსხვავებით შემდგომი არაბულისაგან და მითუმეტეს რუსული ენისაგან).

თუ გარკვეულ ისტორიულ პარალელებს მოვიშველიებთ, შეიძლება კავკასიის გეოცივილიზაციის ფარგლებში ქართული ენის

¹ **თეიმურაზ ბაგრატიონი.** ისტორია ქმნილი საქართველოს მეათცამეტის მეფის გიორგის ძის თეიმურაზისაგან. ტფ., 1848, გვ. 36; **თ. ბოცვაძე.** საქართველო-დალესტნის ურთიერთობის ისტორიიდან (XV-XVIII სს.). თბ., 1968, გვ. 19.

ბაზაზე შექმნილი ერთიანი ლინგვოსივრცე ფუნქციონალური დატვირთვის თვალსაზრისით გავუტოლოთ, ვთქვათ, არაბული ენის ფუნქციას ისლამური ცივილიზაციის ფორმირებაში, ან ლათინური საეკლესიო ენის როლს დასავლური ქრისტიანული ცივილიზაციის ჩამოყალიბებაში, ან კიდევ ბერძნული ენის განსაკუთრებულ მისიას ბიზანტიის ცივილიზაციის შექმნაში. ყველა შემთხვევაში სახეზეა ცივილიზაციური სისტემის ქმნადობის ერთ-ერთი ძირითადი კანონი – კულტურათაშორისი დიალოგის ენის, როგორც ცივილიზაციური ინტეგრაციის ერთ-ერთი მთავარი ფაქტორის მოქმედების კანონი.

- 6. კონფესიური სივრცე, რომლის ცენტრალურ მაკონსოლიდირებულ ფაქტორს წარმოადგენდა ქართული მართლმადიდებლური ქრისტიანობა.** ქრისტიანობა ვრცელდებოდა ჩრდილოეთ კავკასიაში, სადაც ყალიბდებოდა საეპისკოპოსო კათედრები, შენდებოდა ქართული ხუროთმოძღვრული ძეგლები, რითაც იქმნებოდა მთელი გეოცივილიზაციური არეალისათვის უნივერსალური კონფესიური ველი. საქართველოს ეკლესიის მისიონერული მოღვაწეობა კი გამოდიოდა კულტურული მრავალფეროვნების რელიგიურ-კონფესიური „მონესრიგების“ თუ სტრუქტურირების საშუალებად. ამგვარივე კონფესიური უნივერსალიზაციის სტრატეგიის ორგანულ ნაწილად უნდა ჩაითვალოს დავით აღმაშენებლიდან დაწყებული ქართული ელიტის წარუმატებელი მცდელობანი სომხების მართლმადიდებლობაზე მოქცევასთან დაკავშირებით. თუმცა უნდა აღინიშნოს, რომ ქართული ქრისტიანობის საფუძველზე კავკასიის კონფესიური უნივერსალიზაციის პროცესი არ იყო სწორხაზობრივი და ის ხასიათდებოდა გარკვეული ზიგზაგებით. აქ მხედველობაში გვაქვს სომხეთის ქალკედონაზაციის წარუმატებლობა, შირვანში ისლამური სისტემის შენარჩუნება, ასევე ჩრდილოეთ კავკასიაში რელიგიის ერთგვარი სინკრეტიზმი ქართულ მართლმადიდებლობასა და ადგილობრივ ტრადიციულ წარმართულ კულტებს შორის. ნებისმიერ შემთხვევაში, ქართული ქრისტიანობა წარმოადგენდა განსაზღვრულ განმაზოგადებელ, ვთქვათ, მაგენერალიზებელ ფაქტორს კავკასიის ლოკალური გეოცივილიზაციის ერთიანი კონფესიური სივრცის შექმნისათვის და ამ თვალსაზრისით მისი განსაკუთრებული სტატუსი რეგიონის ეთნორელიგიურ სტრუქტურაში სრულიად ცხადი და არაორაზროვანია.
- 7. იდეოლოგიური სივრცე, როგორც კავკასიაცენტრისტულ-ქართლოცენტრისტული იდეოლოგიისა და მისი კონტრიდეოლოგიების ერთობლიობა.** ცხადია, კავკასიაცენტრისტული იდეოლოგიის ძირითადი ფუნქცია იყო კავკასიური სამყაროს ერთი-

ნობისა და უნიკალურობის დასაბუთება, ხოლო ქართლოცენტრისტულისა – კავკასიურ სამყაროში საქართველოს ჰეგემონური როლის არგუმენტაცია. ამ ორერთიანი ამოცანის გადასაწყვეტად XI საუკუნეში ქართული პოლიტიკურ-ინტელექტუალური ელიტის გონებრივ წიაღში ჩამოყალიბდა სპეციალური ისტორიულ-ეთნოლოგიური კონცეფცია, რომლის განზოგადებული გამოვლენაა ამავე ეპოქის ქართველი ისტორიკოსის ლეონტი მროველის გენეალოგიური სქემა: „სომეხთა და ქართველთა, რანთა და მოვაკნელთა, ჰერთა და ლექთა, მეგრელთა და კავკასიონთა ამათ თვსთა ერთი იყო მამა სახელით თარგამოს“.¹ ეს არის მკვიდრი კავკასიელი ეთნოსების, როგორც კავკასიის გეოცივილიზაციის ეთნოსუბიექტთა, გენეტიკური ნათესაობის სქემა, რომელიც ამ ეთნოსთა პერსონიფიცირებული საწყისების, ანუ ეთნარქების გენეტიკურ ძმობას ეფუძნება. ამით ლ. მროველის იდეოლოგიური ფორმულა ადექვატურად ასახავს იბერიულ-კავკასიურ ცნობიერებასაც და მის გენეტიკურ საწყისსაც: საერთო ეთნარქთა და ეპონიმ-ეთნარქთა იერარქიის აგებას მათი ძმობის, ე.ი. საერთო სახლის გენეტიკური მატრიცის პრინციპზე. ეს გენეტიკური მატრიცა იგივე კავკასიის გეოცივილიზაციის გენეტიკური სტრუქტურაა – აი, რას ასაბუთებს იდეოლოგიურად მროველი და კავკასიურ ერთობას ზეისტორიულ-ზედროითი ფენომენის ფუნქციას ანიჭებს.

ლეონტი მროველისა და იმდროინდელი ქართული არისტოკრატიის ეს კონცეფცია, იბერიულ-კავკასიური ცნობიერება, საერთო-კავკასიური ისტორიული მეხსიერება მთლიანობაში ქმნიან კავკასიის გეოცივილიზაციის იდეოლოგიურ სივრცეს. ეს არის კავკასიის ცნობიერი სივრცე, ანუ მენტალური სივრცე, რომლის ფარგლებში კავკასია აღიქმება ერთიანად და განუყოფელად, ეს გახლავთ კავკასიური ერთობის გონითი პერცეფცია, რომლის შესახებ ზ. გამსახურდია წერდა: „... საქართველო იყო ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე. ეს მარტო იმას კი არ ნიშნავს, რომ საქართველოს დაპყრობილი ჰქონდა ეს ქვეყნები. ის ამ სამყაროს აერთებდა თავის ცნობიერებაში. საქართველო აზროვნებდა ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე სივრცეში“.²

ასე წარმოგვიდგება კავკასიის გეოცივილიზაციის იმანენტურ „სივრცეთა“ იერარქია. ამ „სივრცეთა“ შედეგი იყო X-XV საუკუნეებში კავკასიაში ქართული ეთნოცივილიზაციური დომინანტის ბაზაზე კულტუროგენური ფაქტორების გააქტიურების ახალი ეტაპი, ფაქტობრივად ახ-

¹ **ლეონტი მროველი.** ცხოვრება ქართველთა მეფეთა. – ქართლის ცხოვრება. ტექსტი დადგენილი ყველა ძირითადი ხელნაწერის მიხედვით **ს. ყაუხჩიშვილის** მიერ. ტ. I. თბ., 1955, გვ. 3.

² „საქართველო აზროვნებდა ნიკოფსიიდან დარუბანდამდე სივრცეში“. ინტერვიუ ზ. გამსახურდიასთან. – გაზ. „ჭყონდიდელი“. №2, 20 მაისი, 1993.

ლებური კულტურული ტიპის ფორმირების ფაზა. იბერიულ-კავკასიური ერთობის თვითშეგნების აქტუალიზაცია, ყველა კავკასიური ეთნოსისათვის მონათესავე და ამიტომ სრულიად მისაღები ქართული კულტურული ელემენტის (ქრისტიანობა, ქართული ენა, ქართული დამწერლობა) გავრცელება გულისხმობდა კავკასიაში კულტუროგენეზის თვისობრივად ახალ სტადიას – ინოვაციური კულტურული კომპლექსის ფორმირებას. ერთიანი კავკასიური გეოცივილიზაციური ბლოკის ფარგლებში ეს კომპლექსი, მისი კულტუროსფერული, ფსიქოსფერული (მენტალური) და სხვა სტრუქტურების ურთიერთდაკავშირებისა და საკომუნიკაციო ველის „შემჭიდროების“ გამო, გახდა გაცილებით დინამიკური, ინტეგრალური და თვითორგანიზაციის უმაღლესი ხარისხის მატარებელი. ეს იყო კავკასიის ცივილიზაციის ისტორიაში უმაღლესი სტადია – გეოცივილიზაციის, როგორც კავკასიის ეთნოსთა თანაცხოვრებისა და თანაგანვითარების სტადია.

კავკასიის გეოცივილიზაციის შიდასივრცის დისკრეტული სტრუქტურა და მასში ქართული ეთნოცივილიზაციური დომინანტის არსებობა სრულებითაც არ გულისხმობს ამ რეგიონალური სისტემის იმპერიულ ხასიათს, ან ვთქვათ, იმპერიული სუბცივილიზაციის არსებობას. რასაკვირველია, ფაქტია, რომ ადგილი ჰქონდა საქართველოს ტერიტორიულ გაფართოებას, მის გადაქცევას მულტიეთნიკურ მონარქიად კულტურათაშორისი სინთეზის ზონებით, ზოგიერთ შემთხვევაში გეოცივილიზაციური სივრცის კონტროლის სამხედრო ფორმების გამოყენებას (სამხრეთ სომხეთში, აღმოსავლეთ შირვანში). მაგრამ საერთო ჯამში, განვითარების მაგისტრალური ტენდენციების თვალსაზრისით კავკასიის გეოცივილიზაცია არ წარმოადგენდა იმპერიულ სუბცივილიზაციურ გაერთიანებას. აქ არ ყოფილა დიქტომია „ქართველი ერი – კავკასიური ეთნოსები“ ან „ქართული კულტურა – კავკასიური ეთნოკულტურები“. იმპერიული წარმონაქმნებისათვის ტრადიციულად დამახასიათებელი დიქტომია „ცენტრი-პერიფერია“ არ ყოფილა კავკასიის გეოცივილიზაციის ისტორიული განვითარების დერძი, თუ ამ დიქტომიის ქვეშ ვიგულისხმებთ კონფლიქტს ქართულ „ცენტრსა“ და დანარჩენ კავკასიურ „პერიფერიებს“ შორის.

კავკასიის გეოცივილიზაციის სისტემანარმომქმნელი ფენომენი – ქართლოცენტრისტული ინტეგრაცია კავკასიისათვის სრულიად გაცნობიერებული და მისაღები ფენომენი იყო და არა უცხო ელემენტის ზენოლით მიმდინარე სოციოკულტურული სტრესი (როგორც ეს იყო თემურ-ლენგის, ოსმალეთისა და რუსეთის იმპერიის დაპყრობითი პოლიტიკის დროს). ქართლოცენტრიზმი ჩვენ უნდა გავიაზროთ როგორც არა-იმპერიული სულიერი ცნება, რომლის თანახმადაც საქართველო ობიექტურად არის კავკასიის სულიერ-კულტურული პროცესის ჰეგემონი და გეოცივილიზაციის ცენტრი. ამიტომ X-XII საუკუნეების ქართლოცენტრისტული ცივილიზაციური რევოლუცია წარმოადგენდა არა ცივილიზა-

ციათაშორის კონფლიქტს, არამედ კანონზომიერ შიდაკავკასიურ ცივილიზაციურ რევოლუციას. ამ რევოლუციის პროდუქტი – კავკასიის გეოცივილიზაცია კი წარმოგვიდგება თანაბარზომიერი კულტურული კოორდინაციისა და კოოპერაციის ფორმატით განვითარებად (X-XV სს.) კავკასიურ ეთნოკულტურათა კომპლექსურ თანასაზოგადოებად.

X-XV სს. კავკასიის გეოცივილიზაცია იყო უპირატესნილად ქართული კულტურის რადიაციის არეალი, საქართველოს სასიცოცხლო გეოპოლიტიკური და კულტურულ-ცივილიზაციური ინტერესების სივრცე. მაგრამ ამ სივრცის კონტროლის მექანიზმებს შორის ძირითადად პრევალირებდა სწორედ ცივილიზაციური კონტროლის ფორმა – ანუ კონტროლი სულიერ-კულტურული ინფრასტრუქტურის (კულტურული არქეტიპები, კავკასიზმის იდეოლოგია, კავკასიური ფსიქოსფერო და მენტალიტეტი, მართლმადიდებლური სარწმუნოება, ქართული ენა და დამწერლობა, როგორც ტრანსეროვნული ფაქტორები) მეშვეობით. ამიტომაც კავკასიის გეოცივილიზაცია წარმოადგენდა საქართველოს გავლენის ცივილიზაციურ ველს, ხოლო კონტროლის სხვა ფორმები (პოლიტიკური, გეოსტრატეგიული და სხვ.) – ამ ველის თვითმყოფადობის გარანტიას.

კავკასიის გეოცივილიზაციის განვითარების პროცესი ქართლოცენტრისტული იყო და პანქართისტულ-იმპერიული. მისი მაგისტრალური ტენდენცია ხასიათდება არა კავკასიის ქართიზაციით და კავკასიურ ეთნოკულტურათა თვითმყოფადობის შთანთქმით, არამედ ქართული ტერიტორიულ-პოლიტიკური და სულიერი ბირთვის გარშემო მათი ინტეგრაციით, საკუთარი ენის, ტრადიციების, ადათ-წესების შენარჩუნებით. ყველა ეთნოკულტურამ შეინარჩუნა თავისი „სული“ – თავისი კულტურის შინაგანი საზრისი და ინდივიდუალური სტილი, ეგზისტენციალური ყოფიერება, არცერთ მათგანს არ განუცდია საკუთარი კულტურის ფუნქციონალური სისტემის ეროზია და არ დაუკარგავს მშობლიური ნორმატიულ-ფასეულობითი რეგულატორები.

ამავე დროს, კავკასიის გეოცივილიზაციის განვითარების პროცესში გამოიკვეთა ერთი არსებითი ტენდენცია: კავკასიის სივრცეში ეთნოგენეზის ახალმა ტალღამ, ასე ვთქვათ, ინტეგრირებულმა კულტურულმა დინამიკამ განაპირობა ახალი ფაქტორი – გეოცივილიზაციის გაერთიანებული ეთნოსუბიექტის – კავკასიის სუპერეთნოსის ჩამოყალიბების დაწყება. კავკასიური სუპერეთნოსი წარმოადგენდა განსაკუთრებულ ისტორიულ-კულტურულ ერთობას, გაერთიანებულს გენეტიკური წარმომავლობით, იბერიულ-კავკასიური ცნობიერებით (საერთო მენტალიტეტი), კულტურული არქეტიპებითა და სულიერი პრინციპებით (საერთო კულტუროსფერო), ტრანსეროვნული ქართული ენით (საერთო ლინგვოსფერო), ხასიათ-ნებელობით და ფსიქოფიზიკური წყობის ერთობით (საერთო ფსიქოსფერო), სოციოკულტურული კომუნიკაციის აუთენტური მექანიზმების ერთობით (საერთო სოციოსფერო) და ისტორიული ბედის

ერთობით. ამგვარ მტკიცებაში არავითარი გადაჭარბება არ არსებობს. უბრალოდ საჭიროა გაცილებით ღრმად ჩავუკვირდეთ კავკასიის გეოცივილიზაციის არსებობის პერიოდში (განსაკუთრებით X-XIII სს.) საქართველოს ჰეგემონობით რეგიონში განვითარებულ პროცესებს და ამ გამაერთიანებელი პროცესების გავლენას კავკასიის ეთნოსფეროს სტრუქტურულ დინამიკაზე.

ამდენად, კავკასიის გეოცივილიზაციის კულტურული ფორმატი უზრუნველყოფდა კავკასიური ეთნოკულტურების თავისთავადობასაც და საერთო-კავკასიური უნივერსალური სულიერი ფასეულობებისა და კულტურული არქეტიპების როგორც თვითმყოფადობას, ისევე სისტემურ აღწარმოებას, ხოლო საქართველოს გეოპოლიტიკურ-გეოკულტურული ჰეგემონია კი წარმოადგენდა ამ ზეეთნიკური კომპლექსის ინსტიტუციონალურ და გეოპოლიტიკურ გარანტიას.

კავკასიის გეოცივილიზაციის სისტემური მთლიანობის დაშლა დაკავშირებულია XIV საუკუნის ბოლოსა და XV საუკუნეში რეგიონში თემურ-ლენგისა და ოსმალეთის აგრესიით გამოწვეულ ფართომასშტაბიან გეოპოლიტიკურ ტრანზიციასთან. სისტემაში პირველი ბზარი XIII საუკუნეში მონღოლთა ექსპანსიამ შეიტანა, რადგანაც საქართველოს გავლენის ქვეშ დარჩა მხოლოდ სომხური თემები, ხოლო რან-შარვანი გადავიდა ოლხანთა სამეფოს („ჰულაგუს ულუსის“) და ჩრდილოეთ კავკასია ოქროს ურდოს („ჯუჩის ულუსის“) უშუალო შემადგენლობაში. მაგრამ ეს არ იყო გეოცივილიზაციის სრული დივერგენცია, რადგანაც გიორგი V-სა (1314-1346) და ალექსანდრე I-ის (1412-1442) ხანაში თავისი ღერძული ფუნქციის აღდგენით საქართველომ შეძლო კავკასიის გეოცივილიზაციის რეინტეგრაცია თითქმის სრულ საზღვრებში (თუ არ ჩავთვლით ჯიქეთისა და ყაზარდოს ნაწილის დარჩენას „ოქროს ურდოს“ ფარგლებში).

თემურიდულმა და ოსმალურმა აგრესიამ კი გამოიწვია გეოცივილიზაციური სტრუქტურის სრული მოშლა. საქართველოს დასუსტებას და შემდგომ დაშლას მოჰყვა რეგიონში მისი ღერძული ფუნქციის დაკარგვა. კავკასია გადაიქცა ქაოსურ-ტურბულენტურ არეალად, სერიოზული დეზინტეგრაციული პროცესებით. ამასთან, XVI საუკუნიდან ჩრდილოეთ კავკასიის ისლამიზაციამ და ამ რელიგიური ფაქტორის დაკავშირებამ ოსმალეთის იმპერიის თურანულ-პანთურქისტულ ინტერესებთან სათავე დაუდო კავკასიური იდენტურობის კრიზისსაც. კავკასიამ შეიძინა დანაწევრებული, „გაყოფილი ხიდის“ ფუნქცია და მის ისტორიაში დაიწყო „ამასიის გეოპოლიტიკური ეპოქა“: 1555 წლის ირან-ოსმალეთის ამასიის ხელშეკრულებამ საერთაშორისო არენაზე პირველად დააფიქსირა კავკასიის უდიდესი ნაწილის შუაზე გაყოფა და იმდროინდელი გეოპოლიტიკური გიგანტების ძალისმიერი დაპირისპირების ველად მისი გადაქცევა.

„ამასიის გეოპოლიტიკური ეპოქის“ ფარგლებში გარკვეული წყვეტადობა შეიტანა რეგიონში რუსეთის იმპერიის გაბატონებამ (XVIII-

XX საუკუნეებში). მართალია, კავკასია აღდგენილ იქნა, როგორც პოლიტიკურ-გეოგრაფიული მთელი, მაგრამ ეს არ იყო ცივილიზაციური აღდგინება: ისტორიული ქართლოცენტრისტული ერთიანობისაგან განსხვავებით, ეს იყო ტერიტორიულ-ადმინისტრაციული უნიფიკაცია რუსეთის იმპერიის კოლონიის სტატუსით, ანუ კოლონიური მართვის ერთიანი სისტემა და არა ობიექტურ-კანონზომიერი გეოცივილიზაციური ინტეგრაციის მოდელი. სსრკ-ს დაშლის შემდეგ კვლავ აღდგა „ამასიის გეოცივილიზაციური ეპოქა“, რომელიც დღემდე გრძელდება და სხვადასხვა ცივილიზაციურ ბლოკებში კავკასიის სხვადასხვა სექტორების ფრაგმენტალური ინტეგრაციით ხასიათდება.

მაშასადამე, კავკასიის გეოცივილიზაციის დივერგენციის პირველი ღერძი გახდა ისლამურ-თურანული ზენოლა, ხოლო მეორე – რუსული იმპერიალიზმის აგრესია. თუ პირველი ღერძის მოქმედებამ კავკასიაში წარმოშვა ისლამური სუბცივილიზაციური ფენომენი, მეორისამ – აშკარად ნეგატიური სოციოკულტურული სტრესები – ადგილობრივი სახელმწიფოების გაუქმება, ავტოქტონი ეთნოსების ნაწილის გენოციდი, ხოლო მეორე ნაწილის თურქეთში განდევნა (ანუ მუჰაჯირობა), რეგიონის გარკვეული ნაწილების სლავურ-კაზაკური კოლონიზაცია, კულტურული თვითმყოფადობის მიზანმიმართული განადგურება. მაგრამ ორივე ღერძის მოქმედებისათვის საერთო მაინც ერთია და ის კავკასიაზე ცივილიზაციურ დარტყმად, ცივილიზაციათაშორის კონფლიქტად აღიქმება.

კავკასიის გეოცივილიზაცია დაიშალა, მაგრამ კავკასიის ცივილიზაცია – არა. კულტუროლოგიური კანონზომიერებით იგი არც შეიძლებოდა დაქვემდებარებოდა დესტრუქციის კანონებს. სწორედ რომ კულტუროგენური ფაქტორების ინვარიანტულობის გამო, იმ ფაქტორებისა, რომლებიც კავკასიის ცივილიზაციურ იდენტურობას განაპირობებენ აპრიორულად, ნებისმიერი გეოპოლიტიკური კონფიგურაციის პირობებში.

საერთოდ ბუნებაში ისე ხდება, რომ, თუ ადგილი აქვს რაღაც სისტემაზე ვერტიკალურ ტექტონიკურ დარტყმას, მაშინ პირველ რიგში დეფორმაციას განიცდის არა სისტემის შემადგენელი ნაწილები, არამედ მათი დამაკავშირებელი რგოლები და დეფორმაციის ამპლიტუდა მხოლოდ ამის შემდეგ გადადის საკუთრივ ნაწილებზე ჯაჭვური რეაქციის პრინციპით. წარმოვიდგინოთ, მაგალითად, ვერტიკალური დარტყმა ურთიერთდაკავშირებული ფართო ფილებისაგან შემდგარ კონსტრუქციაზე. ამ შემთხვევაში პირველ რიგში ზიანდება (იმსხვრევა) არა ფილები, არამედ მათ შორის საკონტაქტო ზონები და მხოლოდ დროის გარკვეული მონაკვეთის შემდეგ დეფორმაციის ენერგია აზიანებს საკუთრივ ფილებს. ერთი სიტყვით, სისტემაზე ვერტიკალური დარტყმის დროს ინგრევა ამ სისტემის სტრუქტურული მთლიანობა, შემადგენელ ელემენტთა ურთიერთკავშირი და არა თვით ელემენტები. და ეს ახლავთ უნივერსალური კანონი.

ჩვენის აზრით, სწორედ ამგვარი „ტექტონიკის“ მსგავსი რამ მოხდა

კავკასიის გეოცივილიზაციის, როგორც სისტემის, დაშლისას. თემურიდულმა, ოსმალურმა და რუსულმა „ტექტონიკურმა“ ცივილიზაციურმა დარტყმებმა აამოქმედეს გეოცივილიზაციის სტრუქტურული დესტრუქციის მექანიზმი: სერიოზულად დაზიანდა კავკასიის ეთნოსებსა და ეთნოკულტურებს შორის კავშირურთიერთობანი, კავკასიის გეოცივილიზაციის სტრუქტურული მთლიანობა დაირღვა. ე.ი. კავკასიის გეოცივილიზაცია, როგორც კავკასიურ ეთნოკულტურათა იერარქიული ურთიერთკავშირის სისტემა, დაიშალა; ამას ზედ დაერთო გეოცივილიზაციური კომპლექსის ღერძის – საქართველოს ტერიტორიულ-პოლიტიკური დეზინტეგრაცია და ამით კავკასიის სივრცეში გამაერთიანებელი გეოცივილიზაციური იმპულსის შეწყვეტა. მაგრამ საკუთრივ კავკასიურმა ეთნოკულტურებმა მაინც შეინარჩუნეს თავიანთი თავისთავადობა, ასე ვთქვათ, კულტურულ-სულიერი თვითობა და კავკასიური ცივილიზაციის მანარმოებელი საბაზისო ინსტიტუციები. ამდენად, კავკასიის გეოცივილიზაცია, როგორც კავკასიურ ეთნოკულტურულ ელემენტთა სტრუქტურული მთლიანობის სისტემა დაინგრა, მაგრამ ამ სისტემის შემადგენელ ელემენტთა ლოკალური „კონსტიტუცია“ შენარჩუნებული იქნა და, შესაბამისად, შენარჩუნდა კიდევ ლოკალურ-კულტურულ „კონსტიტუციებში“ არქეტიპების სახით არსებული საერთო-კავკასიური ფასეულობითი იერარქია. ამგვარი იერარქიის კონსერვაციის შესანიშნავი ნიმუშია კავკასიის სივრცეში ქრისტიანული და ისლამური დიქტომიის სპეციფიკური შინაარსი: მართალია, კავკასიის გარკვეული სექტორების ისლამიზაციის შედეგად რეგიონში ჩამოყალიბდა ერთმანეთისაგან განსხვავებული კონფესიურ-კულტურული სისტემები, მაგრამ კავკასიური ეთნოკულტურებისათვის საერთო არქეტიპული ფასეულობები მაინც უცვლელი დარჩა. კონფესიური ველის გახლეჩას და კავკასიური ცივილიზაციის რელიგიური სისტემის ბიპოლარობას არ დაურღვევია კავკასიური ეთნოსფეროს სტრუქტურა და კულტუროსფეროს ერთიანობა, რომელიც წარმოქმნილია იბერიულ-კავკასიური ცნობიერებითა და საერთო სულიერი ღირებულებებით. და ეს მოხდა კავკასიური ცილივიზაციის სპეციფიკიდან გამომდინარე, იქიდან გამომდინარე, რომ ამ ცივილიზაციაში კულტურული არქეტიპები ქვეკონფესიური ხასიათისაა, ხოლო იბერიულ-კავკასიურ გენეტიკურ ცნობიერებაზე დაფუძნებული იდენტობა – ზეკონფესიური. ამიტომ კავკასიური ცივილიზაციის პოლიკონფესიონალური პლასტი ზედაპირულ ხასიათს ატარებს და არ იწვევს კულტუროსფეროს გახლეჩას. კავკასიურ ცივილიზაციაში კონფესიური განსხვავება ფაქტია, მაგრამ არ არის კონფრონტაციის ფაქტორი მაშინ, როდესაც ზეკონფესიური კავკასიური იდენტობა და ქვეკონფესიური კულტურული არქეტიპები, როგორც კავკასიური ცივილიზაციური თვითშემეცნების საფუძვლები, ყოველთვის გამოდიან ინტეგრაციის ფაქტორებად. ამიტომაც, კავკასიური ცივილიზაცია, როგორც რეგიონალური კულტურულ-ისტორიული პროცესის

აპრიორული ფორმა, ყოველთვის იარსებებს მიუხედავად იმისა, შეიქმნება თუ არა ახალი კავკასიური გეოცივილიზაცია ან კავკასიური ეთნოკულტურები ინტეგრირდებიან სხვადასხვა ცივილიზაციურ ბლოკებში.

DAZMIR JOJUA¹

**CIVILIZATION AND GEOCIVILIZATION OF CAUCASUS
(WITHIN THE MEANING OF THEORY OF INTERNATIONAL
RELATIONS AND CIVILIOGRAPHIC ANALYSIS)**

Some of the opinions and viewpoints on geocivilization of Caucasus are presented in the article. Theoretical postulates of globalization and civiligraphy are used as methodological basis of the research. It is noted, that in the context of modern globalization understanding of the process of Caucasus historic development has a great importance in the framework of civilizational and cultural studies.

Caucasian geocivilization is based on linguistic, anthropologic, ethnogenetic and historic unity of Caucasus indigenous ethnocultures. Such unifying spiritual values of Caucasian ethnos must be included, such as – Iberian-Caucasian consciousness, self-identity of a “Caucasian”, unique socio-cultural traditions, joint ethnic code, mentality, joint “geographic code”, as well as common geopolitical and geocultural interests.

Under the conditions of modern globalization and crisis of relations between the civilizations so-called “forth generation~ of local civilizations is actively formed. In case of providing the appropriate conditions it is quite possible that geocivilization of Caucasus is formed as a local civilization of the “forth generation”.

¹ *Dazmir Jojua* – PhD in History, Associate Professor, Sokhumi State University.

პოლიტიკური მეცნიერებები,
სოციოლოგია, ფსიქოლოგია

ЛЕОНИД ДЖАХАЯ¹

ПАРАДОКСЫ ИСТОРИИ XX СТОЛЕТИЯ.
РЕПЛИКА ПО ПОВОДУ ОДНОЙ ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКОЙ ОШИБКИ

В своё время К. Маркс и Ф. Энгельс обосновали тезис о невозможности победы пролетарской революции в одной, отдельно взятой европейской стране, поскольку объединённые силы европейской реакции наверняка опрокинут революцию в любой европейской стране, где такая революция произойдёт. Поражение пролетарских революций в Венгрии и Баварии (Германия) в 1918 году подтвердило этот теоретический вывод, хотя ничем не был оправдан такой европоцентризм, то есть полное игнорирование высокоразвитой индустриальной Северной Америки, Южной Америки, древнейших цивилизаций Индии и Китая, а также России.

Однако 100 лет назад, 23 августа 1915 года, в разгар I мировой войны в центре Европы, В.И. Ленин, находясь в нейтральной Швейцарии, опубликовал в газете «Социал-Демократ» (№ 44) статью «О лозунге Соединённых Штатов Европы», в которой высказал идею с далеко идущими идеологическими и политическими последствиями. Речь идёт о таком важном выводе, как неравномерность экономического и политического развития капиталистических стран в эпоху империализма и, как следствие, возможность разрыва цепи империализма там, где эта цепь слабее: «Неравномерность экономического и политического развития есть безусловный закон капитализма. Отсюда следует, что возможна победа социализма первоначально в немногих или даже в одной, отдельно взятой, капиталистической стране».²

¹ ლეონიდე ჯახაია – ფილოსოფიის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² В. И. Ленин. О лозунге Соединенные Штаты Европы, – в кн.: В. И. Ленин. Полное собрание сочинений. Издание 5. Т. 26: Июль 1914 – август 1915. Том подготовлен к печати А. П. Смирновой. Помощник подготовителя В. А. Мыльников. Указатель литературы подготовлен Я. С. Цырульниковым. Указатель имен подготовлен С. Ф. Буточниковой и Г. Б. Кавганкиным. М., 1969, с. 354. Электронная версия: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/L/LENIN_Vladimir_Il'ich/_Lenin_V.I._PSS5_.html#126.

Изучая опыт Первой мировой войны, которая с самого начала была империалистической по своему характеру, и ссылаясь на закон неравномерности экономического, социального и политического развития стран Европы (как видим, другие страны и континенты тогда не принимались во внимание), Ленин сделал вывод, что в эпоху империализма пролетарская революция совершится не в самых передовых, развитых странах капиталистической Европы, а там, где цепь империализма окажется слабее. И таким наиболее слабым звеном, средоточием всех противоречий империализма Ленину представлялась Россия, Российская империя, как одно государство («одна страна»), так же, как Австро-Венгерская империя, куда входили, помимо Венгрии, также и Чехия, и Словакия, и Румыния, то отсюда следовало, что возможна победа социалистической революции первоначально и в такой отдельно взятой стране, как Россия.

Между тем в подобное толкование сути вопроса была заложена серьёзная семантическая ошибка, повлекшая за собой каскад разночтений в европейской истории XX столетия. Прежде всего, Ленин, выдвигая тезис о возможности победы пролетарской революции первоначально в одной, отдельно взятой стране, вовсе не опроверг доводы Маркса и Энгельса о невозможности такой победы в Европе, потому что получалось, что и Венгрия – «одна страна», и Российская империя – «одна страна», а это абсолютно несопоставимые величины. Если поражение пролетарской революции в Венгрии доказало правоту Маркса и Энгельса о невозможности победы социалистической революции в одной европейской стране, то и победа социалистической революции в России точно так же подтвердила правоту Маркса и Энгельса! Совершенно очевидно, почему объединённой внутренней и внешней контрреволюции в самом центре Европы удалось опрокинуть пролетарскую революцию в такой маленькой стране, как Венгрия, а эта объединённая внутренняя и внешняя контрреволюция ничего не смогла сделать с русской революцией – ни в ходе гражданской войны, ни в ходе иностранной интервенции. Спрашивается, почему? Да потому, что Россия – это не «одна страна»! Конечно, номинально, по существовавшей в то время номенклатуре, это «одна страна», но, как показали последующие исторические события при распаде СССР в 1992 году, эта так называемая «одна страна» – по крайней мере 15 государств, которые теперь стали независимыми, и называть их все «одной страной» было явным недоразумением. Ведь если бы не было этой огромной, необъятной территории, невообразимых природных богатств и полутора миллиона населения «России», наступление контрреволюции со всех сторон (Юденич, Врангель, Деникин, Колчак), равно как и интервентов (англичане, французы, немцы, чехи, японцы), когда молодая Советская Россия уменьшилась до размеров Московской Руси времён Ивана Грозного, социалистическая

революция в России наверняка закончилась бы поражением в 1918-1922 годах. Но Советская Россия выстояла, потому что она была не «одной страной», а Союзом Советских Социалистических Республик. Даже теперешняя Россия в границах Российской Федерации – это самая крупная страна в мире по территории, с её 20 автономиями, из которых Татарстан по численности населения превосходит все три прибалтийские республики, вместе взятые, а Якутия-Саха по территории и запасам полезных ископаемых превосходит Западную Европу.

Точно так же, не имея СССР хотя бы одного необходимого компонента для промышленности и сельского хозяйства в мирное время и во время войны (нефть, уголь, прокат, вольфрам, молибден, алюминий и т.д.), построить социализм в СССР было бы невозможно, тем более выиграть такую войну, как Вторая мировая война. Ибо ситуация повторилась в годы II мировой войны, когда гитлеровские полчища, вкупе с испанскими, итальянскими, венгерскими союзниками, стояли под Москвой, Ленинградом и Сталинградом, и не будь этих огромных территорий, природных и людских ресурсов, Советский Союз вполне можно было сокрушить. И снова возникает вопрос: разве Российская империя и СССР – это «одна страна»? Конечно, нет! Это явная семантическая ошибка со всеми вытекающими теоретическими и политическими последствиями.

Казалось, что «верный ученик Ленина» – И. В. Сталин перенял ущербную терминологию и методологию данной теоретической концепции, не считаясь с живой действительностью. Однако Сталин внёс в решение этой проблемы важные теоретические и практические коррективы, а именно: он разделил проблему возможности построения социализма в одной стране на два вопроса: вопрос о полной победе социализма в СССР и вопрос об окончательной победе социализма в СССР. Согласно Сталину, полная победа социализма означает претворение в обществе победившего социализма всех его основных принципов: ликвидация частной собственности на средства производства, передача всей полноты государственной власти в руки трудящихся – рабочих и крестьян, бесплатное и доступное для всех образование и медицинское обслуживание, гарантированное право на труд, на отдых, на жильё и т. д. Окончательная же победа социализма означает невозможность в будущем реставрации капитализма ни при каких обстоятельствах, нивкакой, сколь угодно отдалённой перспективе. Помнению Сталина, для полной победы социализма в СССР достаточно внутренних условий и ресурсов, что же касается окончательной победы социализма, то для этого необходима победа социализма во всемирном масштабе.

Исходя из этого, уже в середине 30-х годов XX столетия Сталин провозгласил полную победу социализма в СССР, каковая победа была официально закреплена и зафиксирована в Конституции СССР 1936 года.

При этом Сталин неоднократно подчёркивал как в устных выступлениях, так и в теоретических работах, что полная победа социализма вовсе не означает окончательную победу: поскольку сохраняется капиталистическое окружение, попытки реставрации капитализма в СССР как со стороны внутренних врагов, так и со стороны внешних врагов неизбежны, и от реставрации капитализма страна не застрахована. Вторая мировая война со всей очевидностью доказала справедливость этой концепции. Сталин ушёл из жизни в 1953 году, так ни разу не сказав, что социализм в СССР победил окончательно.

И первое, что сделал Хрущёв в 1959 году на специально созванном внеочередном XXI съезде КПСС – это провозгласил под бурные аплодисменты делегатов съезда «полную и окончательную победу социализма в СССР»: «В мире нет сейчас таких сил, которые смогли бы восстановить капитализм в нашей стране, сокрушить социалистический лагерь. Опасность реставрации капитализма в Советском Союзе исключена. Это значит, что социализм победил не только полностью, но и окончательно» [2, с. 99].¹ И хотя среди делегатов съезда наверняка было немало умных, теоретически хорошо подготовленных и дальновидных людей, понимавших всю глубину невежества и глупости произнесённой фразы, случилось именно то, что и должно было случиться: через 30 лет в СССР началась реставрация капитализма, партийные боссы собственными руками опрокинули социализм в СССР, якобы «победивший полностью и окончательно». Так подтвердилась прозорливость Сталина, смотревшего далеко вперёд и предупреждавшего об опасности реставрации капитализма в СССР, что и случилось на самом деле в результате катастрофического распада СССР и всей мировой системы социализма. Такова драматическая, а во многих случаях и трагическая судьба социализма в XX веке.

¹ Доклад тов. Н. С. Хрущёва «Контрольные цифры развития народного хозяйства СССР на 1959-1965 годы», – в кн.: Внеочередной XXI съезд Коммунистической Партии Советского Союза. 27 января – 5 февраля 1959 года. Стенографический отчет. Т. 1. М., 1959, с. 97-98. Электронная версия: http://publ.lib.ru/ARCHIVES/K/KPS-S/_KPSS.html#021.

ლეონიდე ჯახაია

XX ასწლეულის ისტორიის პარადოქსები. შენიშვნა ერთი ტერმინოლოგიური შეცდომის შესახებ

1915 წლის აგვისტოში ვლ. ლენინმა გამოაქვეყნა შვეიცარიაში გაზეთში „სოციალ-დემოკრატი“ (№44) სტატია სათაურით „ევროპის შეერთებული შტატების ლოზუნგის შესახებ“. ამ სტატიაში გაკეთდა დასკვნა იმის შესახებ, რომ იმპერიალიზმის ეპოქაში შესაძლოა სოციალისტური რევოლუციის გამარჯვება ჯერ ერთ, ცალკე აღებულ ქვეყანაში, სადაც იმპერიალიზმის ჯაჭვი იქნებოდა ყველაზე სუსტი. მაგრამ ლენინის სტატიაში დაშვებული იყო ტერმინოლოგიური შეცდომა, რომელიც საბედისწერო აღმოჩნდა XX საუკუნის სოციალიზმისათვის (უნგრეთი – „ერთი ქვეყანა“ და რუსეთის იმპერია – „ერთი ქვეყანა“, თუმცა ეს ორი ქვეყანა შეუდარებელია).

LEONID DJAKHAIA¹

PARADOXES THE HISTORY OF 20TH CENTURY. REMARK OF ONE TERMINOLOGY ERROR

In August 2015 marks 100 years since the publication of V. Lenin in the newspaper “Social-Democrat” (№44) article “*On the Slogan of the United States of Europe*”. In this article was concluded that the uneven economic and political development of the capitalist countries in the era of imperialism and the victory of the socialist revolution initially in one single country, where the chain of imperialism would be weaker. Lenin’s article had far-reaching consequences for the fate of socialism in 20th century, leading to the semantic error (Hungary – “one country” and the Russian Empire – the “one country”, although these countries are not comparable).

¹ *Leonid Djakhaia* – Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Sokhumi State University.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

თეიმურაზ დარსანია¹

დანაშაულის მცდელობის ინსტიტუტი
თანამედროვე ფრანგულ სისხლის სამართალში

თანამედროვე ფრანგული სისხლის სამართალი საკმაოდ საინტერესო შეხედულებებს გვთავაზობს, ზოგადად, დაუმთავრებელი დანაშაულისა და კერძოდ დანაშაულის მცდელობის ინსტიტუტის შესახებ. მათ შორის საინტერესოა შეხედულებები დანაშაულის მცდელობის შეუძლებლობაზე ევენტუალური განზრახვისას, რაც საკმაოდ აქტუალურია და მუდმივი განსჯის საგანია თანამედროვე ქართულ სისხლის სამართალშიც.

საფრანგულ სამართალში გამოიყოფა დაუმთავრებელი დანაშაულის რამდენიმე სახე, ესენია: დანაშაულებრივი ქმედების მცდელობა, შეუძლებელი დანაშაულებრივი ქმედება და შეუძლებელი დანაშაულებრივი ქმედება.

უბრალოდ განზრახვა დანაშაულის ჩადენისა ან მისი მომზადება, პრინციპში, ფრანგული სამართალით არ ისჯება. ფრანგი კანონმდებელი ითვალისწინებს, რომ მომზადების სტადიაზე ქმედების საშიშროება საზოგადოებისათვის უმნიშვნელოა და ჭკვიანი „პოლიტიკოსი“ არ უნდა ჩაერიოს. საზოგადოებრივი წესრიგი ჯერ დარღვეული არ არის, როგორც ეს დამთავრებული დანაშაულებრივი ქმედებისას, და იმედი უნდა ვიქონიოთ, რომ ამსრულებელი უარს იტყვის თავის დანაშაულებრივ საქმიანობაზე. თუმცა ამ წესში არსებობს რამდენიმე გამონაკლისი.

ფრანგულ სისხლის სამართალში არსებობს, ანგლოამერიკულ სამართალში მოცემული „შეთქმულების“ ინსტიტუტის მსგავსი ინსტიტუტი, რომელსაც ფრანგული სამართლის მიხედვით ეწოდა „ბოროტმოქმედთა ორგანიზაცია“. როგორც თვითონ ტერმინოლოგიიდან ჩანს, კანონმდებელი ადგენს სისხლისსამართლებრივ პასუხსმგებლობას „ბოროტი განზრახვისათვის“, რა თქმა უნდა, გარკვეული პირობების არსებობისას.

რაც შეეხება უშუალოდ დანაშაულის მცდელობას, ფრანგული სისხლის სამართლის თეორიაში ის განსაზღვრულია, როგორც დანაშაულებ-

¹ თეიმურაზ დარსანია – სამართლის დოქტორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

რივი ქმედების განხორციელების დასაწყისი ნებაყოფლობით დანაშაულზე ხლის ალების არარსებობისას. აქედან გამომდინარე, ნებისმიერი მცდელობა ხასიათდება ორი აუცილებელი ელემენტით: დანაშაულებრივი ქმედების შესრულების დაწყებით (მატერიალური ელემენტი) და დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხლის ალების არარსებობით (მორალური ელემენტი).¹

დანაშაულის მომზადებიდან მცდელობაზე გადასვლის მომენტი ფრანგულ სამართალშიც ძნელად განისაზღვრება. ფრანგული სისხლის სამართლის თეორიაში ამ საკითხან დაკავშირებით ორი ურთიერთსაინა-აღმდეგო მოსაზრება არსებობს. ეგრეთ ნოდებულები ობიექტური თეორიის მიხედვით, მხედველობაში მიიღება, მხოლოდ ობიექტურად შესრულებული მოქმედებები. შესრულების დასაწყისად მიიჩნევა ისეთი ქმედებები, რომლებიც წარმოადგენენ დანაშაულის მთავარ ელემენტებს იმ განმარტებით, რომელიც მოცემულია სისხლის სამართლის ნორმის დისპოზიციაში და იმ შემთხვევაში, როდესაც ის შეიძლება იყოს სისხლისსამართლებრივი დევნის საფუძველი. სხვა ყველა ქმედება განიხილულ უნდა იქნას, როგორც მომზადება.

სუბიექტური თეორიის მიხედვით, მხედველობაში მიიღება შემსრულებლის განზრახვა. დანაშაულის შესრულების დასაწყისი გამოიკვეთება გარე გამოხატული ობიექტური ქმედებებით. მაშინ დანაშაულებრივი ქმედების მატერიალური ნიშნების დადგენა ჯერ კიდევ შესაძლებელი არ არის. მაგრამ ეს ქმედება ფსიქიკური ნიშნების მიხედვით, ჩანს, საკმაოდ ახლოსაა დანაშაულებრივთან და პირს სურდა მიეღწია დასახული მიზნისათვის.

ობიექტური თეორიის პრაქტიკულ რეალიზაციას გააჩნია გარკვეული ხარვეზები. მაგალითად, ქურდობისას, რომელიც მდგომარეობს სხვისი ნივთის უკანონო დაუფლებაში, მოცემული თეორიის მიხედვით, პირი შეიძლება პასუხისგებაში მიეცეს მხოლოდ მაშინ, თუ ის „მიეკარა“ ქურდობის საგანს, ანუ ჩაიღინა ქმედება, რომელიც უშუალოდ შეადგენს ქურდობას და პასუხისგებაში არ მიეცემა, თუ პირმა გააკეთა ნახვრეტი კედელში, იმ ოთახში შესასვლელად, სადაც სეიფი დგას. სასამართლო პრაქტიკა, რეალობის გათვალისწინებით, ძალიან ვრცლად იყენებს სუბიექტურ თეორიას. შესრულების დასაწყისად ის მიიჩნევის ისეთ ქმედებას, რომელიც აშკარად და განუყრელად დაკავშირებულია დანაშაულებრივ ქმედებასთან და პირდაპირ მიყვავართ დელიკტთან, როდესაც შემსრულებელი უკვე იმყოფება დანაშაულის ჩასადენად უშუალოდ მიმავალი ქმედების სტადიაზე, მაშინ ჩადენილ ქმედებასა და დანაშაულებრივ ქმედებას შორის არ არსებობს დიდი ფსიქოლოგიური განსხვავება და ჩადენილი ქმედებები გვაძლევს ყოველგვარ საფუძველს ვივარაუდოთ, რომ პირი მიისწრაფის დასახული მიზნისაკენ.

თუმცა სასამართლო პრაქტიკა საკმაოდ არაერთგვაროვანია. ასე,

¹ **И. Д. Козочкин.** Уголовное право зарубежных государств. М., 2001, გვ. 324-325.

მაგალითად: სასამართლომ ქურდობის ჩადენის მცდელობად ჩათვალა კიბეზე ინკასატორის გამოჩენის ლოდინი, ღამით სხვის სახლში შესვლა ფეხსაცმლის გარეშე, სახლში შესვლა არაჩვეულებრივი საშუალებით და პირის მიერ იმის ახსნის შეუძლებლობა, თუ როგორ მოხვდა ის სხვის სახლში. ავტომანქანის ქურდობის მცდელობად შეფასდა კარლია დატოვებულ ავტომანქანაში საჭესთან ჯდომა. ნარკოტიკის მოხმარების მცდელობად შეფასდა ქუჩაში მათი შესაძლო გასაღების ადგილის კითხვა. და პირიქით, სასამართლო პრაქტიკამ უარი თქვა თაღლითობის მცდელობად ეცნო საკუთარი მანქანის დანვა დაზღვევის მიღების მიზნით ან განზრახ მკვლელობის მიზნით მკვლელის დაქირავება. გარდა დანაშაულებრივი ქმედების დანყებისა, დანაშაულის დასჯადი მცდელობა მოითხოვს დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღების არარსებობას. ეს ნიშანი ფრანგული სისხლის სამართლის მიხედვით, ახასიათებს მცდელობის სუბიექტურ მხარეს.

ფრანგული სისხლის სამართლის კანონმდებლობის მიხედვით, დასჯადია ნებისმიერი დანაშაულის მცდელობა, თუმცა გადაცდომის მცდელობა დასჯადია მხოლოდ იმ შემთხვევებში, რომელიც პირდაპირაა მითითებული კანონში (მ. 121-4). დასჯადად მიიჩნევა ისეთი გადაცდომის მცდელობა, როგორიცაა: სექსუალური აგრესია, რომელიც არ შეადგენს გაუპატიურებას (მ. 222-27), შანტაჟი (მ. 312-10), გამოძალვა (მ. 312-1) და სხვა.¹

მცდელობა, რომელიც პასუხობს ზემოთხსენებულ ყველა პირობას, ფრანგული სამართლის მიერ განიხილება, როგორც დანაშაული. აქედან გამომდინარე, მცდელობის შემსრულებლის მიმართ გამოიყენება ისეთივე სასჯელი, როგორც დამთავრებული დანაშაულის ჩამდენის მიმართ.

რაც შეეხება შეუძღვარ დანაშაულს, გვაქვს მაშინ, როდესაც შემსრულებელმა გააკეთა ყველაფერი, რაც მასზე იყო დამოკიდებული დანაშაულის ჩასადენად, მაგრამ ვერ მიაღწია თავის მიზანს მისგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო. ფრანგმა იურისტებმა ცალკე გამოყვეს დაუმთავრებელი დანაშაულის ეს სახე, რადგან თვლიან, რომ ასეთი შემთხვევა უფრო მეტია, ვიდრე უბრალოდ დანაშაულის მცდელობა. რადგან შემსრულებელმა ყველაფერი გააკეთა თავისი მიზნის მისაღწევად და თანაც ნებაყოფლობით ხელი არ აიღო ჩანაფიქრის ბოლომდე მიყვანაზე. რაც მთავარია, ეს ქმედება არ იყო შეჩერებული გარეშე ძალით (პოლიცია, თვითმხილველი და სხვა), მაგრამ ეს ნაკლებია, ვიდრე დამთავრებული დანაშაული, რადგან მანვე შედეგი არ დადგა და უკვე ვერც დადგება.²

შეუძლებელი დანაშაულებრივი ქმედება ეს არის დელიქტი, რომელიც თავიდანვე იყო შეუძლებელი ხელყოფის საგნის, საშუალების და გამოყენებული მეთოდის უვარგისობის გამო, რომელიც, რა თქმა უნდა, დამნაშავისთვის უცნობი იყო. მაგალითად, მკვდარი ადამიანის მკვლე-

¹ **И. Д. Козочкин.** Уголовное право зарубежных государств, გვ. 326.

² **C. Elliot.** French Criminal Law. Uffculme, Cullompton, Devon. William Publishing, 2001.

ლობა, აბორტის გაკეთება ქალისთვის, რომელიც ფეხმძიმედ არ არის, გასროლა დაუტენავი იარაღიდან. აქ მთავარია ის, რომ მისალწვეი მიზანი თავიდანვე შეუძლებელია.

დიდი ხნის მანძილზე თეორიას და სასამართლო პრაქტიკას არ ჰქონდა პასუხი იმაზე, საჭიროა თუ არა ასეთი ქმედებების დასჯა და როგორი უნდა იყოს სასჯელი. თეორია აბსოლუტური შეუძლებლობის გამოყოფას სთავაზობდა, რომელიც არ იწვევდა პასუხისმგებლობას შედარებითი შეუძლებლობისაგან. მისთვის პასუხისმგებლობა დადგენილი იქნებოდა და უბრალო მცდელობას გაუთანაბრდებოდა, მაგრამ ეს პოზიცია უარყოფილი იქნა საფრანგეთის საკასაციო სასამართლოს მიერ 1928 წლის გადაწყვეტილებით. ამის შემდეგ თეორიამ შესთავაზა იურიდიული შეუძლებლობის შემოტანა მაშინ, როცა არ არსებობს რაიმე ელემენტი შემავალი დანაშაულებრივი ქმედების სტრუქტურაში (მკვდარი ადამიანის მკვლელობა), და ფაქტიური შეუძლებლობა იკვეთება (დაუტენავი იარაღიდან გასროლა). სისხლის სამართლებრივი პასუხისმგებლობა დადგებოდა მხოლოდ ფაქტიური შეუძლებლობის შემთხვევაში.¹

ამჟამად სასამართლო პრაქტიკა აიგივებს შეუძლებელ დანაშაულებრივ ქმედებას დანაშაულის მცდელობასთან შეუძლებლობის ყოველგვარი გამიჯვნის გარეშე. საფრანგეთის საკასაციო სასამართლოს სისხლის სამართლის საქმეთა პალატამ 1986 წლის 16 იანვრის დადგენილებაში მიუთითა, რომ განზრახ მკვლელობის მცდელობის დახასიათებისათვის მნიშვნელობა არა აქვს გარდაცვლილია თუ არა დაზარალებული. ეს გარემოება დამოუკიდებელია შემსრულებლის ნებისაგან და დასახელებული ძალადობრივი ქმედება ახასიათებს შესრულების დანყებას. თუმცა ასეთმა პოზიციამ ვერ მოიპოვა სრული მხარდაჭერა. არსებობს მრავალი სასამართლო გადაწყვეტილება, რომელიც ათავისუფლებს პირებს პასუხისმგებლობისაგან გაუფრთხილებლობით სიცოცხლის მოსპობისთვის ან გასაჭირში მყოფი პირის დაუხმარებლობისთვის, თუ დაზარალებული უკვე გარდაცვლილი იყო.²

ფრანგულ კანონმდებლობაში არ არსებობს სპეციალური ნორმა დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღების ან ქმედითი მონაწილების შესახებ. მუხლი 121-4 მიხედვით პირი, რომელიც ცდილობს ჩაიდინოს დანაშაული ან გადაცდომა (ანუ ვინც დაიწყო დანაშაულის ან გადაცდომის ჩადენა), ითვლება დანაშაულებრივი ქმედების შემსრულებლად. სისხლის სამართლის თეორიაში დანაშაულის ჩადენისაგან ნებაყოფლობით ხელის აღების არარსებობა წარმოადგენს დასჯადი მცდელობის სუბიექტურ მხარეს. მცდელობის შესახებ ნორმა იცნობს მხოლოდ დანაშაულებრივი ქმედების ნყვეტას მოქმედი პირისაგან დამოუკიდებელი მიზეზების გამო.

¹ J. Hodgson. *French Criminal Justice: A Comparative Account of the Investigation and Prosecution of Crime in France*. Hart Publishing, 2005.

² C. Elliot, F. Quinn. *Criminal Law*. Eighth Edition. Longman, 20104. ელექტრონული ვერსია: <https://www.scribd.com/doc/179585526/Criminal-Law-pdf>.

აქედან გამომდინარე, დანაშაულის მცდელობა არ გვექნება იმ შემთხვევაში, როდესაც პირი ცდილობდა დანაშაულებრივი ქმედების ჩადენას, მაგრამ შემდგომ ნებაყოფლობით ხელი აიღო მისი ბოლომდე მიყვანისაგან. ამასთან ფრანგი კანონმდებელი კერძო ნაწილის ზოგიერთ ნორმაში სპეციალურად მიუთითებს სასჯელისაგან განთავისუფლებაზე დანაშაულზე ნებაყოფლობით ხელის აღებისას. ასე, მაგალითად, 422-1 მუხლის თანახმად, ნებისმიერი პირი, რომელიც ცდილობდა ტერორისტული აქტის ჩადენას, თავისუფლდება სასჯელისაგან. თუ მან გააფრთხილა ხელისუფლების ადმინისტრაციული და სასამართლო ორგანოები ამის შესახებ და შესაძლებელი გახდა ამ აქტის თავიდან აცილება. ხოლო თუ ქმედება ბოლომდე მიყვანილი, მაგრამ დამნაშავე ხელისუფლებას შეატყობინებს ამის შესახებ, რითაც შესაძლებელს გახდის მოსახლეობის სიცოცხლისა და ჯანმრთელობის შენარჩუნებას, პირს შეიძლება გაუნახვერდეს სასჯელი. როგორც ვხედავთ, ეს უკანასკნელი უფრო ქმედით მონაწილეს სპეციალურად, ვიდრე ნებაყოფლობით ხელის აღებას.¹

TEIMURAZ DARSANIA²

ATTEMPTED CRIME INSTITUTION IN MODERN FRENCH LAW

Modern French Law offers rather interesting points of view about some unfinished crime in general, and in particular, about the concept of attempted crime. Among them, the views on impossibility of attempted crime, while eventual intention is very interesting. It should be said, that it is very actual and is a subject of constant discussion of modern criminal law. In French law are cleared out some types of an unfinished crime, they are : attempt of criminal action, failed criminal act and impossible criminal act. In French law there exists an institution, which is similar to the institution of “Conspiracy” given in Anglo-American Law, which was called a “Criminal organization” according to the French Law. As the terminology itself suggests, the legislator establishes criminal responsibility “for the evil intention”, in case of certain conditions, of course. As for the crime attempt is concerned, in the theory of French Criminal Law it is determined as the beginning of implementation of criminal action, when absence of non implementation of the voluntary crime does not exist. Therefore, any attempt of crime is characterized by two necessary elements: beginning of initial performance of the criminal act (material item) and voluntary absence of implementation of crime (moral element).

¹ **И. Д. Козочкин.** Уголовное право зарубежных государств, гл. 328.

² **Teimuraz Darsania** – PhD in Law, Sokhumi State University.

ს ა მ ა რ თ ა ლ ი

მიხეილ მამნიშვილი, გიგზარ ალანია¹

მტკიცებულების ცნება და მისი მნიშვნელობა
სისხლის სამართლის პროცესში

შეიძლება დამაჯერებლად ითქვას, რომ მტკიცებულებას სისხლის სამართალწარმოების პროცესში ერთ-ერთი ცენტრალური ადგილი უკავია. ეს კი, უპირველეს ყოვლისა, განპირობებულია იმით, რომ მხოლოდ მტკიცებულებათა მეშვეობით ხდება პირის ბრალეულობის დადგენა მის მიერ ჩადენილ დანაშაულში. თუ კი ბრალდების მხარემ სასამართლო გამოძიების პროცესში ვერ წარადგინა გონივრული ეჭვის მიღმა შეთანხმებული მტკიცებულებათა ერთობლიობა, სასამართლო უფლებამოსილია ბრალდებულის მიმართ დაადგინოს გამამართლებელი განაჩენი, ანდა პირიქით, ბრალდების მხარის მიერ გონივრული ეჭვის მიღმა არსებული შეთანხმებული მტკიცებულებათა ერთობლიობის წარდგენის შემთხვევაში მოსამართლეს (სასამართლოს) გამოაქვს გამამტყუნებელი განაჩენი.

1998 წელს მიღებული სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი ერთმანეთისაგან განასხვავებდა „მტკიცებულებასა“ და „მტკიცებას“. ამიტომაც იყო, რომ მისი მე-15 თავი, სადაც განხილული იყო მტკიცებულებები, დასათაურებული იყო როგორც „მტკიცებულებანი და მტკიცება“. ეს გამართლებულია, რადგანაც მტკიცებულების ცნება განსხვავდება მტკიცების ცნებისაგან. **მტკიცებულებად** ითვლება სისხლის სამართლის საქმეზე კონკრეტულად დადგენილი გარემოება, მაგალითად, მოწმის ჩვენება, ექსპერტის დასკვნა და ა.შ., რომლის მეშვეობითაც შესაძლებელია, დადგინდეს პირის ბრალეულობა ან უდანაშაულობა, ხოლო **მტკიცება** ნიშნავს მტკიცებულებათა აღმოჩენის, დამაგრების, შემოწმებისა და შეფასების პროცესს. სწორედ ამით არის განპირობებული ის გარემოება, რომ იურიდიულ ლიტერატურაში მტკიცებულებებისა და მტკიცების პრობლემატიკის შესწავლა „**მტკიცებითი სამართლის**“² სა-

¹ **მიხეილ მამნიშვილი** – სამართლის დოქტორი, პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი; **გიგზარ ალანია** – სამართლის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **ბ. ხარაზიშვილი**. მტკიცებითი სამართალი. თბ., 1982, გვ. 18-20; **Ю. К. Орлов**. Основы теории доказательств в уголовном процессе. М., 2000, გვ. 22; თეორიაში

ხელწოდებითაა ცნობილი.

აღრე მოქმედი საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი პირდაპირ ავალდებულებდა გამომძიებელს, პროკურორს, მოსამართლეს (სასამართლოს) მტკიცედ დაეცვათ სისხლის სამართლის პროცესის პრინციპი – საქმის გარემოებათა ყოველმხრივი, ობიექტური და სრული გამოკვლევის შესახებ (სსსკ მე-18 მუხლი), უტყუარად დაედგინათ, მოხდა თუ არა დანაშაული, ვინ ჩადინა იგი, სრულყოფილად გამოეკვლიათ და დაედგინათ მტკიცების საგნის ყველა სხვა გარემოება. ამასთან, მოითხოვდა ერთნაირი გულმოდგინებით გაერკვიათ ეჭვმიტანილის და ბრალდებულის როგორც მამხილებელი, ისე გამამართლებელი, აგრეთვე მათი პასუხისმგებლობის დამამძიმებელი და შემამსუბუქებელი გარემოებანი.

მოქმედი სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-13 მუხლში მტკიცებულება დამოუკიდებელი სახის მნიშვნელოვან პრინციპადაა აღიარებული და მითითებულია, რომ მტკიცებულებას არა აქვს წინასწარი დადგენილი ძალა, რომ ბრალდებულის აღიარება, თუ ის არ დასტურდება სხვა მტკიცებულებით, საკმარისი არ არის მის მიმართ გამამტყუნებელი განაჩენის გამოსატანად. გამამტყუნებელი განაჩენი უნდა ემყარებოდეს ისეთ ერთმანეთთან შეთანხმებულ და დამაჯერებელ მტკიცებულებათა ერთობლიობას, რომელიც გონივრული ეჭვის მიღმა ადასტურებს პირის ბრალეულობას.

სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის ხსენებული მუხლის მოთხოვნის სრული, ყოველმხრივი დაცვა შეუძლებელია მტკიცებულებათა სრულყოფილი გამოკვლევისა და ობიექტურად შეფასების გარეშე.

შეიძლება გადაუჭარბებლად ითქვას, რომ მტკიცებულებათა ცნება, მისი მნიშვნელობა სისხლისსამართალწარმოების პროცესში მთავარი ქვაკუთხედი და თავისი არსისა და მნიშვნელობის მქონე საკითხების შესწავლა მოცულობის თვალთახედვითაც უაღრესად დიდი და შრომატევადია.

იმისათვის, რომ უფრო ღრმად ჩავწვდეთ მტკიცებულებათა არსსა და მნიშვნელობას, აუცილებელია განვიხილოთ მტკიცებულების ცნება, მათი შესახეობა და დასაშვებობა, მტკიცების ფარგლები, მტკიცების პროცესის სტრუქტურა, მათი დონე და ელემენტები, მტკიცებულებათა სახეები და კლასიფიკაცია, მტკიცებულებათა მოპოვების, მათი გამოკვლევის და შეფასების პროცესუალური ხერხები და საშუალებები, ნივთიერ მტკიცებულებათა შენახვისა და უკან დაბრუნების პროცესუალური რეგლამენტაცია.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-3 მუხლის 23-ე ნაწილის თანახმად, მტკიცებულებაა კანონით დადგენილი წესით სასამართლოში წარდგენილი ინფორმაცია, ამ ინფორმაციის

მტკიცებითი სამართლის სახელწოდებასთან ერთად მტკიცებულებათა პრობლემატიკის გადმოცემასთან დაკავშირებით გამოიყენებოდა ტერმინი „მტკიცებულებათა თეორია“, რაც არასწორია. ეს საკითხი არგუმენტირებულად დაასაბუთა პროფესორმა ბ. ხარაზიშვილმა ზემოთ მითითებულ ნაშრომში.

შემცველი საგანი, დოკუმენტი, ნივთიერება ან სხვა ობიექტი, რომლის საფუძველზედაც მხარეები სასამართლოში ადასტურებენ ან უარყოფენ ფაქტებს, სამართლებრივად აფასებენ მათ, ასრულებენ მოვალეობებს, იცავენ თავიანთ უფლებებსა და კანონიერ ინტერესებს.

როგორც ვხედავთ, საპროცესო კანონმდებლობა დეტალურად აღწერს მტკიცებულებების ცნებას და მის წყაროებს. მტკიცებულებად ითვლება კანონით დადგენილი წესით სასამართლოში წარდგენილი ინფორმაცია. ამდენად, მტკიცებულებათა დახასიათებისას კანონმდებელი შემთხვევით არ იყენებს სიტყვას „ინფორმაცია“ და არა „ფაქტობრივ მონაცემებს“, რასაც საქართველოს სსრ სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 61-ე მუხლი (1960 წლის 30 დეკემბრის რედაქცია) ითვალისწინებდა. ამით სამართლიანად აღინიშნება ის გარემოება, რომ საწყის ეტაპზე მიღებული ინფორმაცია არ განიხილება როგორც უტყუარად დადასტურებული ფაქტი, არამედ აუცილებლად ექვემდებარება მხარეების მიერ შემდგომ შემოწმებასა და გამოკვლევას, რადგანაც შესაძლებელია სასამართლომ სხვაგვარად შეაფასოს მიღებული ინფორმაცია. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, მისი უტყუარობა არ წარმოადგენს მტკიცებულების აუცილებელ ნიშანს, რადგანაც მტკიცებულების შინაარსში ინფორმაცია შესაძლებელია საკვლევ გარემოებებზე მიუთითებდეს ალბათობასაც. ამიტომაცაა, რომ საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-100 მუხლის თანახმად, ინფორმაცია წარმოადგენს მხოლოდ გამოძიების დაწყების საბაბს და, როგორც წესი, აღნიშნული ინფორმაციის უტყუარობის შესახებ საბოლოო დასკვნა შეიძლება გაკეთდეს სასამართლო განხილვის დასრულებისას, საქმეზე შეკრებილ დამაჯერებელ მტკიცებულებათა ერთობლიობით, მათი შეფასების დროს. აქედან, ყველა ცალკეული მტკიცებულება განიხილება ერთმანეთისაგან იზოლირებულად. ასეთ დროს საუბარი მიდის არა დასადგენ გარემოების დადასტურებაზე, არამედ იმაზე, რომ ისინი (ინფორმაციები) მიმართულნი არიან ამ გარემოების დასადგენად და მხოლოდ სხვა მტკიცებულებათა ერთობლიობითაა შესაძლებელი ფაქტობრივი გარემოებების დადგენა.

ზემოთ მოყვანილ მტკიცებულებათა განმარტების თანახმად, მტკიცებულებათა გარემოებები, რომლებიც ექვემდებარება მტკიცებას, დგინდება საქმეზე შეკრებილ მტკიცებულებათა ერთობლიობით, რომელსაც ახორციელებს არა მარტო სასამართლო, არამედ პროკურორი, გამომძიებელი, ადვოკატი და ბრალდებული. მათ შორის განსხვავება მდგომარეობს იმაში, რომ, საპროცესო კანონმდებლობის თანახმად, მტკიცებულებათა შეფასება მხოლოდ სასამართლოს ეკისრება.

იურიდიულ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ცალკეულ შემთხვევებში მონმის ჩვენებებს არათანაბარი იურიდიული ძალა გააჩნია. ეს ისეთი შემთხვევებია, როდესაც, ერთის მხრივ, მონმის ჩვენება ქვეყნდება სასამართლო გამოძიების პროცესზე, ხოლო

მეორე შემთხვევაში სასამართლოში მოწმე უშუალოდ იძლევა ჩვენებას. მაგალითად, პროფესორები ა. ვ. სმირნოვი და კ. ბ. კალინოვსკი თვლიან, რომ უკანასკნელ შემთხვევაში მოწმის ჩვენებას უფრო მეტი მტკიცებულებითი ძალა გააჩნია. ავტორები ამ მოსაზრებას იმით ასაბუთებენ, რომ მოწმის ჩვენების სასამართლო პროცესზე გამოქვეყნების პროცედურა, საპროცესო კანონმდებლობით მკაცრადაა განსაზღვრული.¹ ჩვენ ვერ დავეთანხმებით მკვლევართა ამ მოსაზრებას იმ უბრალო მიზეზების გამო, რომ თუ კი საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 243-ე მუხლის პირველი ნაწილის მოთხოვნათა დაცვით სასამართლო გამოძიების პროცესზე გამოქვეყნდა მოწმის ჩვენება, იგივე მტკიცებულებითი მნიშვნელობა და ძალა გააჩნია, რაც იმ მოწმის ჩვენებას, რომელმაც უშუალოდ სასამართლო პროცესზე მისცა ჩვენება. სულ სხვა გარემოებებთან გვაქვს საქმე, თუ კი არსებობს **დასაბუთებული ვარაუდი** იმის შესახებ, რომ მოწმე აიძულეს, დაემუქრნენ, დააშინეს ან მოისყიდეს და სასამართლო პროცესზე მიცემულ ჩვენებებში არსებითი წინააღმდეგობაა. ასეთ დროს მხარეს უფლება აქვს, დააყენოს შუამდგომლობა მისი ჩვენების საჯაროდ წაკითხვის, ასევე მისი აუდიო ან ვიდეო ჩანაწერის მოსმენის (დემონსტრირების) თაობაზე, თუმცა არ შეიძლება მხოლოდ ეს მტკიცებულება დაედოს საფუძვლად გამამტყუნებელ განაჩენს.

მტკიცებულებებს, რომლებსაც უშუალო კავშირი აქვს გამოსაკვლევ საკითხებთან და მათი მეშვეობით შესაძლებელია დადგინდეს ან უარყოფილ იქნას საქმისათვის მნიშვნელოვანი გარემოებები, პროცესუალურ თეორიაში **მტკიცებულებათა შესახებობას** (რელევანტურობა) უწოდებენ. შესახებობა ნებისმიერი მტკიცებულების აუცილებელი ატრიბუტია. თუ კი რომელიმე ინფორმაციას არავითარი კავშირი არა აქვს კონკრეტულ სისხლის სამართლის საქმესთან, ის არ შეიძლება გამოყენებული იქნეს, როგორც მტკიცებულება. ამასთანავე, ასეთი სახის მტკიცებულებები, რა თქმა უნდა, ყოველთვის არა, მაგრამ შეიძლება ატარებდეს სავარაუდო, ალბათობის ხასიათს. ასე მაგალითად, გამომძიებელი, როდესაც ათვალთვრებს შემთხვევის ადგილს, ვალდებულია, დეტალურად ასახოს ოქმში ყველა აღმოჩენილი ნივთი, საგანი, გარემოება, მაგრამ ოქმში აღწერილი ცალკეული გარემოებები შესაძლებელია შემდგომში წარმოადგენდეს ისეთ ფაქტობრივ მონაცემებს, რომლებსაც საქმესთან არავითარი კავშირი არ ექნება. თუმცა ისიც უნდა ითქვას, რომ შემთხვევის ადგილის დათვალთვრების მომენტში გამომძიებლისათვის არ არის ცნობილი, თუ რა ფაქტობრივი მონაცემები შეიძლება გახდეს საქმის სრული და ობიექტური გამოძიების თვალსაზრისით შესახები და ამიტომაც ასეთ დროს არსებობს ვარაუდი იმის შესახებ, რომ აღმოჩენილი ფაქტობრივი მონაცემები შეეხებიან მოცემულ, კონკრეტულ საქმეს. შემდგომ-

¹ **А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский.** Уголовный процесс. Учебник. Третье издание, переработанное и дополненное издание. М., 2007, გვ. 178.

ში, საქმის გამოძიების პროცესში, შეიძლება გამოვლინდეს სხვა ისეთი ახალი გარემოებები, რომლის ძალითაც დათვალიერების დროს აღმოჩენილ გარემოებებს გამოსაძიებელ საქმესთან შეხება არა ექნეს, მაგრამ ისინი ოქმში არიან დაფიქსირებულნი, ასევე მოთავსებულია საქმის მასალებში. რამდენადაც საქმეზე შეკრებილ მტკიცებულებათა საბოლოო შეფასებას ახდენს მოსამართლე (სასამართლო), არ არის გამორიცხული მას ამ გარემოებებზე სხვა მოსაზრებები ჰქონდეს. ამასთანავე, შესაძლებელია ისიც, რომ საქმეზე შეკრებილ სხვა მტკიცებულებებთან ერთად ეს ინფორმაციაც მნიშვნელოვანი გახდეს საქმის ობიექტური განხილვის თვალსაზრისით.

მტკიცებულებათა ცნებიდან გამომდინარე, ის მიღებული უნდა იქნეს მხოლოდ და მხოლოდ „კანონით დადგენილი წესით“. ესე იგი, მკაცრად განსაზღვრული წესებით, როგორც ამას სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსი ითვალისწინებს. ამიტომაც საპროცესო სამართლის ამ ნორმას თეორიაში **მტკიცებულებათა დასაშვობას** უწოდებენ, რადგანაც სისხლისსამართალწარმოების პროცესში მხოლოდ **„კანონით დადგენილი წესით მიღებული ინფორმაცია“** ჩათვლება მტკიცებულებად. საპროცესო კანონმდებლობის იგნორირებით ანდა მისი გვერდის ავლით, ასევე საპროცესო ფორმის დაუცველად მიღებული მტკიცებულება არ შეიძლება საფუძვლად დაედოს ბრალდებას, რამდენადაც საქართველოს კონსტიტუციის 42-ე მუხლის მე-7 ნაწილის თანახმად, კანონის დარღვევით მოპოვებულ მტკიცებულებას იურიდიული ძალა არ გააჩნია. მასასადამე, საკმარისია საქმის მწარმოებელი ორგანო გასცდეს საპროცესო კანონმდებლობის ჩარჩოებს, დაარღვიოს მისი მოთხოვნები, რომ მოპოვებული მტკიცებულება დაუშვებლად გადაიქცევა და, როგორც აღვნიშნეთ, მას არავითარი იურიდიული ძალა არ მიეცემა. მაგალითად, 2014 წლის 23 აპრილს განზრახ მკვლელობის ფაქტზე დაკავებული იყო ზ. გ-შვილი, რომელმაც თავის ჩვენებაში მიუთითა, რომ ბიძის საცხოვრებელ ბინაში ინახავდა ცეცხლსასროლი იარაღის ტყვიებს.

გამომძიებელმა, რომელსაც არც საქმე ჰქონდა წარმოებაში მიღებული და არც პროკურორის წერილობითი (არც სიტყვიერი) მითითება არ მიუღია, გამოცხადდა ბინის გასაჩხრეკად, მაგრამ მას ბინა დაკეტილი დახვდა, სახლში არავინ აღმოჩნდა. გამომძიებელმა არ მიიწვია ბინის მფლობელი ან ოჯახის სრულწლოვანი წევრები, არც ადგილობრივი თვითმმართველობის მუშაკი (სსსკ 135-ე მუხლის მე-2 ნაწილი), საცხოვრებელი ბინა შეამტვრია სახლის მფლობელის ძმასთან ერთად, რომელიც არც ბინის მფლობელის და არც ოჯახის წევრის სტატუსით არ სარგებლობდა და ისე ჩაატარა საცხოვრებელი ბინის ჩხრეკა.¹

გამომძიებელმა უხეშად დაარღვია სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 34-ე მუხლის მე-3 ნაწილით და „პროკურორატურის შესახებ“

¹ საქმე №010230414001 ზ. გ-შვილის ბრალდების სისხლის სამართლის საქმე.

კანონის 27-ე მუხლის 1-ლი ნაწილით გათვალისწინებული მოთხოვნები, აგრეთვე საქართველოს კონსტიტუციის მე-20 მუხლის მე-2 ნაწილი, რის გამოც საცხოვრებელი ბინის ჩხრეკა სასამართლოს უნდა ეცნო დაუშვებელ მტკიცებულებად.

როგორც ზემოთ აღინიშნა, უკანონოდ მოპოვებულ მტკიცებულებას დაუშვებელ მტკიცებულებად აღიარებს საქართველოს კონსტიტუცია და ამიტომაც კანონმდებლობაში კოლიზიის არსებობის შემთხვევაში გამოიყენება კონსტიტუციით გათვალისწინებული სამართლებრივი ნორმა.

საქართველოს სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 72-ე მუხლი განსაზღვრავს და აკეთებს ჩამონათვალს, რომლებიც დაუშვებელ მტკიცებულებებად ითვლებიან. უპირველეს ყოვლისა, უნდა აღინიშნოს ის, რომ პირველად ქართული საპროცესო კანონმდებლობა ითვალისწინებს ანგლოამერიკული სამართალწარმოების პროცესის სისტემაში დიდი ხნის წინათ დამკვიდრებულ ე.წ. „მონამლული ხის ნაყოფის თეორიას“, რომლის თანახმადაც, სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის არსებითი დარღვევით მოპოვებული მტკიცებულება და ამგვარი მტკიცებულების საფუძველზე კანონიერად მოპოვებული სხვა მტკიცებულება, თუ ის აუარესებს ბრალდებულის სამართლებრივ მდგომარეობას, დაუშვებელია და იურიდიული ძალა არ გააჩნია.

„მონამლული ხის ნაყოფის“ დოქტრინა ამერიკის შეერთებულ შტატებში შემუშავდა. პირველად ეს შედარება 1939 წელს გამოიყენა აშშ-ის ფედერალური უზენაესი სასამართლოს მოსამართლე ფელიქს ფრანკ-ფურტერმა გადაწყვეტილების დასასაბუთებლად, რომელმაც შემდგომ შეიძინა სხვა სასამართლოებისათვის სახელმძღვანელო მნიშვნელობა, რაც იმას გულისხმობს, რომ, თუ სამართალდამცავი ორგანოები მოიპოვებენ კანონის უხეში დარღვევით რაიმე მტკიცებულებას (ხეს წამლავენ), ამ მტკიცებულების საფუძველზე მოპოვებული მტკიცებულება (ხე წამლავს ნაყოფს) არ შეიძლება იქნეს გამოყენებული, როგორც მტკიცებულება; უნდა ითქვას, რომ ამერიკის შეერთებული შტატების საპროცესო კანონმდებლობით იმისათვის, რომ დაცულ იქნეს თითოეული მოქალაქის უფლებები, საპროცესო კანონმდებლობის დარღვევით მოპოვებულ მტკიცებულებებს დასაშვებად არ აღიარებენ.¹

ასე მაგალითად, „მონამლული ხის ნაყოფის თეორიის“ თანახმად, თუ პირის საცხოვრებელი ბინის ჩხრეკის ჩატარება სასამართლომ დაუშვებლად სცნო, მაშინ ამ ჩხრეკის შედეგად ამოღებული ცეცხლსასროლი იარაღიც დაუშვებელ მტკიცებულებად ითვლება და, თუ ამ დაუშვებელი მტკიცებულების საფუძველზე კანონიერად მოპოვებულია

¹ დანვრ. იხილეთ: **მ. ოშხარელი**, მტკიცება და მტკიცებულება სისხლის სამართლის პროცესში. სადისერტაციო ნაშრომი სამართლის დოქტორის აკადემიური ხარისხის მოსაპოვებლად. თბილისის ეკონომიკურ ურთიერთობათა სახელმწიფო უნივერსიტეტი. თბ., 2010; **გიორგი თუმანიშვილი**, სისხლის სამართლის პროცესის ზოგადი ნაწილის მიმოხილვა. თბ., 2014, გვ. 299-302.

სხვა სახის მტკიცებულება (მაგალითად, მონმის ჩვენება და ა.შ.) და ამით აუარესებს ბრალდებულის სამართლებრივ მდგომარეობას, საქმეზე შეკრებილი მტკიცებულებები დაუშვებლად ითვლება და მათ არავითარი იურიდიული ძალა არ გააჩნიათ.

ასევე მნიშვნელოვანია ამავე მუხლის მეორე ნაწილში მითითებული გარემოება ისეთი მტკიცებულების დაუშვებლად ცნობის შესახებ, რომელიც მოპოვებულია ამ კოდექსით დადგენილი წესის დაცვით, მაგრამ უარყოფილი არ არის გონივრული ეჭვი მისი შესაძლო გამოცვლის, მისი ნიშან-თვისების არსებითი შეცვლის ან მასზე დარჩენილი კვალის არსებითი გაქრობის შესახებ.

სამართლის აღნიშნულ ნორმას უაღრესად დიდი პრაქტიკული მნიშვნელობა ენიჭება ადამიანის უფლებათა დაცვის მიმართებით, ასე მაგალითად, 2014 წლის 23 აპრილს თბილისის შს მთავარი სამმართველოს პოლიციის მუშაკებმა ჩაატარეს მკვლელობაში ბრალდებული ზ. გ-შვილის პირადი ჩხრეკა, ამოღებული ნივთები შეიფუთა და დაილუქა. შედგენილ ჩხრეკის ოქმში მითითებულია: ფული 220 ლარის ოდენობით, მეტრომანი, ერთი ტყვია, წამლები და სიგარეტი. სასამართლო გამოძიების პროცესში 9 თვეზე მეტი დროის გასვლის შემდეგ, ჩატარდა ბრალდებულის პირადი ჩხრეკისას ამოღებული ნივთების დათვალიერება, რა დროსაც აღმოჩნდა ისეთი ნივთები, კერძოდ: სანთებელა, წამლების შესყიდვის ქვითრები, რომლებიც პირადი ჩხრეკის ოქმში დაფიქსირებული საერთოდ არ ყოფილა. უფრო მეტიც: სასამართლო პროცესზე გამომსვლელმა პროკურორმა სასამართლოს წარუდგინა შეფუთული და დალუქული სახით მობილური ტელეფონი და სასამართლოს განუმარტა, რომ აღნიშნული ტელეფონი ამოღებული იქნა ბრალდებულ ზ. გ-შვილისაგან 2014 წლის 26 აპრილს ჩატარებული პირადი ჩხრეკის დროს, მაგრამ გამომძიებელს გამორჩა მისი დათვალიერება და ჩხრეკის ოქმში შეტანა (ბრალდების მხარეს მობილური ტელეფონი არც მტკიცებულებათა ნუსხაში არ ჰქონია დაფიქსირებული). როგორც გაირკვა, ჩხრეკის დროს ამოღებული მობილური ტელეფონი განვლილი ცხრა თვეზე მეტი დროის განმავლობაში ინახებოდა პოლიციის სამმართველოში, რის გამოც უარყოფილი არ იყო გონივრული ეჭვი მისი შესაძლო გამოცვლის, ნიშანთვისებათა არსებითი შეცვლის, ან მასზე დარჩენილი კვალის არსებითი გაქრობის შესახებ, რის გამოც სასამართლომ აღნიშნული მოტივით ტელეფონი სცნო დაუშვებელ მტკიცებულებად.¹

ამავე მუხლის თანახმად, ბრალდების მხარის მტკიცებულების დასაშვებობისა და დაცვის მხარის მტკიცებულების დაუშვებლობის მტკიცების ტვირთი ეკისრება ბრალმდებელს, მაგრამ მაინც მტკიცებულების დაუშვებლად ცნობის საკითხს წყვეტს სასამართლო. სასამართლოს გადანყვეტილება დასაბუთებული უნდა იყოს. მხარე ვალდებულია სასამარ-

¹ საქმე №010230414001 ზ. გ-შვილის ბრალდების სისხლის სამართლის საქმე.

თლოს მიაწოდოს ინფორმაცია საკუთარი მტკიცებულების წარმომავლობის შესახებ. დაუშვებელი მტკიცებულება არ შეიძლება საფუძვლად დაედოს სასამართლო გადაწყვეტილებას.

პროცესუალურ ლიტერატურაში არც თუ იშვიათად ერთნაირი მნიშვნელობით ხმარობენ მტკიცებულებასა და დამამტკიცებელი საბუთების ცნებას, კერძოდ, დამამტკიცებელ საბუთად მიიჩნევენ მოწმის ჩვენებას, ბრალდებულის ჩვენებას, ექსპერტის დასკვნას და სხვა საგამოძიებო მოქმედებათა ოქმებს. ამ მხრივ, ვფიქრობთ, სწორი მოსაზრება აქვს გამოთქმული პროფესორ შ. ფაფიაშვილს, რომელიც მიიჩნევს, რომ საგამოძიებო მოქმედების ჩატარების შედეგად აღმოჩენილი და ამოღებული ნივთები და დოკუმენტები, რომლებიც მიუთითებენ დანაშაულებრივი ქმედების ნიშნებზე, არის დამამტკიცებელი საბუთი, ხოლო პროცესუალური მოქმედებები, რომლებითაც მოპოვებული იქნა ეს დამამტკიცებელი საბუთი და პროცესუალურად იქნა დამაგრებული მოწმის დაკითხვის ოქმი, ჩხრეკისა და ამოღების ოქმი და სხვა, წარმოადგენენ დამამტკიცებელი საბუთების მიღების წყაროს. ამასთანავე, ავტორი დოკუმენტს არ მიიჩნევდა როგორც მტკიცების წყაროს.¹ არსებობს სხვა მოსაზრებაც, რომლებიც დამამტკიცებელ საბუთებად მიიჩნევენ მოწმის ჩვენებას, ექსპერტის დასკვნას, საგამოძიებო მოქმედებათა ოქმებს და ა.შ.²

იმ სუბიექტების რიცხვში, რომლებიც უფლებამოსილნი არიან, შეკრიბონ მტკიცებულებები, არიან: გამომძიებელი, პროკურორი, ბრალდებული და ადვოკატი, რომლებსაც სისხლისსამართალწარმოების პროცესში სხვადასხვა პროცესუალური მდგომარეობა უკავიათ. პროკურორი და გამომძიებელი წარმოადგენენ ბრალდების მხარეს, ხოლო ბრალდებული და ადვოკატი – დაცვის მხარეს. მათ თავიანთი კომპეტენციის ფარგლებში უფლება აქვთ შეკრიბონ მტკიცებულებები, ბრალდების მხარემ – ბრალდების მტკიცებულებები, დაცვის მხარემ – ბრალდების გამამართლებელი მტკიცებულებები, ამასთანავე, ისინი ვალდებული არიან, წინასასამართლო სხდომის დაწყებამდე არაუგვიანეს 5 დღისა, ურთიერთშორის გაცვალონ მათ მიერ გამოძიების პროცესში შეკრებილი მტკიცებულებები. რაც შეეხება მოსამართლეს (სასამართლოს), ახდენს წარდგენილ მტკიცებულებათა შეფასებას, ხოლო წინასასამართლო სხდომაზე უკანონოდ მიღებულ მტკიცებულებებს ცნობს დაუშვებელ მტკიცებულებებად, რომლებსაც არავითარი პროცესუალური ძალა არ გააჩნიათ. დაუშვებელი მტკიცებულებები არ შეიძლება საფუძვლად დაედოს გამამტყუნებელ განაჩენს.

¹ შ. ფაფიაშვილი. დამამტკიცებელი საბუთებისა და დაუშვებელ მტკიცებულებათა ცნება, – წგნ.: *საქართველოს სისხლის სამართლის პროცესი*. ზოგადი ნაწილი. თბ., 2013, გვ. 253-254.

² С. А. Шейфер. Сущность и способы собирания доказательств в уголовном процессе. М., 1972, გვ. 34, 35; *Уголовный процесс*. Учебник. Под редакцией И. Л. Петрухина. М., 2001, გვ. 154.

პროცესუალურ ლიტერატურაში გამოთქმულია მოსაზრება იმის შესახებ, რომ ნებისმიერი პროცესუალური დარღვევა, ესე იგი, საპროცესო კანონმდებლობის ნებისმიერი რეგულაციების იგნორირებით მტკიცებულებათა შეკრება და შემონახვა ყველა შემთხვევაში იწვევს მტკიცებულებითი ძალის დაკარგვას და ცნობილნი უნდა იქნენ დაუშვებელ მტკიცებულებად.¹

არსებობს სხვა შეხედულებაც, რომლის თანახმადაც, თუკი საქმის მწარმოებელმა ორგანომ დაარღვია არა ზოგადად სისხლის სამართლის საპროცესო კანონმდებლობის პრინციპები, არამედ საპროცესო კოდექსის რომელიმე ცალკეული ნორმა, რომლის გამოსწორებაც შესაძლებელია და ეს დარღვევა ზეგავლენას ვერ მოახდენს მხარეთა თანასწორობასა და შეჯიბრებითობის პრინციპზე, შესაძლებელია სასამართლომ ეს მტკიცებულება დაუშვებელ მტკიცებულებად არ სცნოს. მაგალითად, მონმის დაკითხვის დროს პირი არ გააფრთხილეს იმის შესახებ, რომ უფლება ჰქონდა ჩვენება არ მიეცა თავის თავის ან ახლო ნათესავების წინააღმდეგ, მაგრამ მონმემ შემდგომ განაცხადა, რომ ამ გარემოებების გაუფრთხილებლობამ ჩვენების მიცემისას მასზე არავითარი ზეგავლენა არ მოახდინა. ასეთი სახის მტკიცებულება, ავტორთა აზრით, შესაძლებელია ცნობილი არ იქნეს დაუშვებელ მტკიცებულებად.² ჩვენ ვიზიარებთ უკანასკნელ შეხედულებას და ვთვლით, რომ, თუ კი საქმის განხილვის დროს დაშვებულია არა არსებითი ხასიათის დარღვევა, სასამართლოს უფლება უნდა ჰქონდეს მიღებული მტკიცებულება არ სცნოს დაუშვებელ (უკანონო) მტკიცებულებად, მაგალითად, სასამართლო განხილვას ესწრებოდა 14 წლამდე ასაკის პირი, ეს არის პროცესუალური დარღვევა (სსსკ 182-ე მუხლის მე-8 ნაწილი), მაგრამ ეს პროცესუალური დარღვევა იმდენად უმნიშვნელოა, რომ იმ პერიოდისათვის სასამართლოში გამოკვლევითი მტკიცებულება სასამართლომ არ უნდა მიიჩნიოს დაუშვებელ მტკიცებულებად. პირიქით, თუკი მტკიცებულება მიღებულია საპროცესო კანონმდებლობის არსებითი დარღვევით, მაგალითად, ბრალდებულის აღიარებითი ჩვენება გამოსძალეს ცემით, წამებით და სხვა არა-ჰუმანური საშუალებით, ასეთი სახის მტკიცებულება უნდა ჩაითვალოს დაუშვებელ მტკიცებულებად, რომელსაც არავითარი პროცესუალური ძალა არ გააჩნია.

აქვე უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მოქმედი საპროცესო კანონმდებლობა, 1998 წლის სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსისაგან განსხვავებით, ცალკე მუხლით აღარ ითვალისწინებს **საქმეზე დასადგენი გარემოებების ნუსხას**. მაგალითად, იმავე სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 112-ე მუხლში გათვალისწინებული იყო გარემოებები,

¹ К. М. Кипнис. Допустимость доказательств в уголовном судопроизводстве. М., 1995, გვ. 31.

² А. В. Смирнов, К. Б. Калиновский. Уголовный процесс, გვ. 183.

რომლებიც უნდა დამტკიცებულიყო სისხლის სამართლის საქმეზე, კერძოდ: ა) ბრალდებულის ან სხვა პირის მოქმედება ან უმოქმედობა; ბ) მოქმედების (უმოქმედობის) მართლსაწინააღმდეგო ხასიათი; გ) ბრალი; დ) გარემოებები, რომელიც გავლენას ახდენს ბრალდებულის პასუხისმგებლობის ხასიათსა და ხარისხზე, ახასიათებს მის პიროვნებას; ე) დანაშაულის შედეგად მიყენებული ზიანი და ხასიათი. მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ მოქმედმა საპროცესო კანონმდებლობამ უარი თქვა სისხლის სამართლის საქმეზე დასადგენ გარემოებებზე, სრულიადაც არა, მართალია, ეს ცალკე მუხლით არ არის გათვალისწინებული, მაგრამ კონკრეტულ საქმეზე დასადგენ გარემოებათა წრეს იძლევა სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის მე-3 მუხლის 23-ე ნაწილი, როდესაც გადმოცემულია მტკიცებულების ცნება, კერძოდ, მასში ნათქვამია, რომ სასამართლო ადგენს, არსებობს თუ არა ფაქტი ან ქმედება, რომლის გამოც ხორციელდება სისხლის სამართლის პროცესი, ჩაიდინა თუ არა ეს ქმედება გარკვეულმა პირმა, დამნაშავეა თუ არა იგი, აგრეთვე გარემოებებს, რომლებიც გავლენას ახდენს ბრალდებულის პასუხისმგებლობის ხასიათსა და ხარისხზე, ახასიათებს მის პიროვნებას; ხოლო სისხლის სამართლის საპროცესო კოდექსის 260-ე მუხლის პირველ ნაწილში მოცემულია იმ საკითხთა წრე, რომელიც მოსამართლემ (სასამართლომ) უნდა დაადგინოს კონკრეტული ბრალდებულის მიმართ, გამამტყუნებელი თუ გამამართლებელი განაჩენის დადგენისას და თანამიმდევრობით ნყვეტს შემდეგ საკითხებს: ა) ჩაიდინა თუ არა ბრალდებულმა სისხლის სამართლის კანონით გათვალისწინებული ქმედება; ბ) არის თუ არა ბრალდებულის ქმედება მართლსაწინააღმდეგო; გ) შეერაცხება თუ არა ბრალდებულს ბრალად ჩადენილი ქმედება; დ) უნდა დაისაჯოს თუ არა ბრალდებული მის მიერ ჩადენილი დანაშაულისათვის; ე) რა სასჯელი უნდა დაენიშნოს ბრალდებულს და რა ზომის; ვ) უნდა მოიხადოს თუ არა ბრალდებულმა დანიშნული სასჯელი და ა.შ.

ამასთანავე, არასრულწლოვანთა საქმის წარმოების სპეციფიურობიდან გამომდინარე, აღნიშნული კატეგორიის საქმეზე დამატებით გამოკვლეული უნდა იყოს არასრულწლოვანის ცხოვრების, აღზრდის, განვითარების პირობები, ოჯახური ვითარება და სხვა გარემოებები, რომლებიც მისი ხასიათისა და ქცევის თავისებურებების შეფასების შესაძლებლობას იძლევა (სსსკ 320-ე მუხლი).

როგორც ვხედავთ, ყოველ კონკრეტულ სისხლის სამართლის საქმეზე, პირველ რიგში, უნდა გამოიყოს ის მტკიცებულებები, რომლებითაც დასტურდება ან უარყოფილია ბრალდებულის მიერ ჩადენილი ქმედება. პირობითად შეიძლება ვუწოდოთ **მთავარი დასადგენი გარემოებები**. კერძოდ, უნდა დადგინდეს თვით დანაშაულის ჩადენის ფაქტი, ბრალდებულის მონაწილეობა დანაშაულის ჩადენაში, ქმედების ობიექტური და სუბიექტური შემადგენლობები და მისი ელემენტები, მართლსაწინააღმდე-

გობა და ბრალი, ხოლო შემდგომ ის გარემოებები (**დამხმარე დასადგენი გარემოებები**), რომლებიც გავლენას ახდენს ბრალდებულის პასუხისმგებლობის ხასიათსა და ხარისხზე, ახასიათებს მის პიროვნებას. ეს გარემოებებია პასუხისმგებლობის დამამძიმებელი და შემამსუბუქებელი გარემოებები, წარსულში ნასამართლეობა, ოჯახური მდგომარეობა და ა.შ.

მტკიცების ფარგლები მიუთითებენ იმ გარემოებებზე, რაც აუცილებელია ზოგადად (მთლიანად) დადგინდეს სისხლისსამართალწარმოების პროცესში. თუმცა-ღა სამართალწარმოების მიმდინარეობის პროცესში შეიძლება მიღებული იქნეს სხვადასხვა პროცესუალური გადაწყვეტილება – ერთ შემთხვევაში შეიძლება აუცილებელი გახდეს ამა თუ იმ გარემოების უტყუარად დადასტურება (მაგ., გამამტყუნებელი განაჩენი), ხოლო მეორე შემთხვევაში ამა თუ იმ პროცესუალური გადაწყვეტილების მიღების დროს შესაძლებელია სავარაუდო ინფორმაციის არსებობა (მაგ., სისხლის სამართლის საქმის დაწყება, აღკვეთი ღონისძიების შეფარდება და ა.შ.). სწორედ ამ განსხვავებებს ითვალისწინებს მტკიცების ფარგლების ცნება. მტკიცების ფარგლებში ასახულია მტკიცებულებების არსებობის საზღვრები, სხვა სიტყვებითაა ვთქვათ, საქმეში მოიპოვება თუ არა მტკიცებულებები და საკმარისია თუ არა იმისათვის, რომ მიღებული იქნეს პროცესუალური გადაწყვეტილება. ეს საზღვრებია: ა) განსაზღვრავენ იმ გარემოებათა წრის დადგენას, რომელთა საშუალებითაც, შესაძლებელია, მიღებული იქნეს შესაბამისი გადაწყვეტილება; ბ) განისაზღვრება იმ გარემოებების ცოდნის ხარისხი, არსებობს თუ არა უტყუარი მტკიცებულება, ანდა სავარაუდო სხვა მტკიცებულებები; ამასთანავე, თეორიაში განასხვავებენ **მაქსიმალურ** და **მინიმალურ** მტკიცების ფარგლებს. მაგალითად, სისხლის სამართლის საქმე და სისხლისსამართლებრივი დევნა შესაძლებელია ერთდროულად დაიწყოს, როდესაც არსებობს საკმარისი უტყუარი მტკიცებულებები, როდესაც დადგენილია დანაშაულებრივი ფაქტი და მისი ჩამდენი პირი (მაგ. პირი დააკავეს ნარკოტიკული ნივთიერების შენახვისას). ასეთ დროს საუბარი მიდის აშკარა (ხილვად) დანაშაულზე; მტკიცების ფარგლების **მინიმალური** ხარისხი კი ნიშნავს იმას, რომ სისხლის სამართლის საქმის დაწყებისას მტკიცების სუბიექტს – გამომძიებელს აქვს მინიმალური მტკიცებულება, ანუ ინფორმაცია ჩადენილი დანაშაულის შესახებ, მაგრამ მიუხედავად ამისა, მას სრული უფლება გააჩნია, მიიღოს პროცესუალური გადაწყვეტილება, მაგალითად, სისხლის სამართლის საქმის დაწყებისათვის საკმარისია ისეთი ინფორმაციის არსებობაც, რაც შესაძლებლობას იძლევა ვივარაუდოთ მომხდარი დანაშაულის შესახებ, მაგალითად, პიროვნება გავიდა სახლიდან და აღარ დაბრუნებულა, რომ მას სისტემატურად მოკვლით ემუქრებოდნენ და ა.შ.

ამდენად, მტკიცების ფარგლების ცნების განსაზღვრა ეხმარება საქმის მწარმოებელ ორგანოს, მიიღოს სხვადასხვა სახის დასაბუთებული და პროცესუალური გადაწყვეტილებები.

MIKHEIL MAMNIASHVILI, GIMZER ALANIA¹

**DEFINITION OF EVIDENCE AND ITS MEANING
IN CRIMINAL PROCESS**

In the work is described the evidence meaning in criminal proceedings, there are analyzed the evidence receipt particular aspects, also there are told in a new manner the evidence form and possibility, the circle of circumstances to be defined, which comes out of the acting criminal process legislation. There are separated from each other the circle of circumstances to be defined, in particular the main circumstances to be defined and the auxiliary one. In the work are defined the bounds of affirmation, there are confirmed the minimum and maximum affirmation bounds, they are separated from each other and there is told their evidence meaning.

As one of the key circumstances of the work is assumed the problem of evidence possibility. There are separated from each other the evidence gained with violating the law and on the other hand the problem of evidence possibility acquired beyond the process legislation.

According to the authors' belief and the evidence gained through the legal proceeding process, there also should be solved the other affirmations, that are received beyond the process legislation (operative-detective activity, "the law about the police", etc.).

¹ **Mikheil Mamniashvili** – PhD in Law, Professor, Sokhumi State University; **Gimzer Alania** – PhD in Law, Associated Professor, Sokhumi State University.

კ ე დ ა გ ო გ ი კ ა

იზოლდა გუხულიშვილი¹

ბავშვთა ბულინგი და მისი დაკლავის
პედაგოგიურ-ფსიქოლოგიური ასპექტები

დღეს ჩვენს საზოგადოებაში ბავშვთა და მოზარდთა ძალადობა – ბულინგი ძალიან დიდ პრობლემას წარმოადგენს. ამ ფაქტის წინაშე საკმაოდ განვითარებული ქვეყნებიც დგანან. საყოველთაოდ ცნობილი ფაქტია, რომ ნებისმიერ დემოკრატიულ ქვეყანაში, მოზარდი წამყვან პოლიტიკურ პრიორიტეტს უნდა წარმოადგენდეს. მიუხედავად ამისა, მოზარდის უფლებები ძალიან ხშირად არ არის გათვალისწინებული და უამრავ შემთხვევაში ირღვევა. „ბულინგი“ ამის ერთ-ერთი დამადასტურებელი მაგალითია. ბავშვის უფლებები ყველაზე ხშირად სახელმწიფო ინსტიტუტებში ირღვევა, უფრო კონკრეტულად კი – სკოლებში.

ბულინგი არის ძალადობის ფორმა. ის ძალადობრივი ქცევების იმ სპექტრს განეკუთვნება, რომელიც სკოლებში გვხვდება. ამერიკის შეერთებული შტატების განათლების დეპარტამენტი ბულინგს შემდეგნაირად განმარტავს: „ბულინგი გულისხმობს სხვა ადამიანისათვის ზიანის მიყენების შეგნებულ და უმეტესწილად არაპროვოცირებულ მცდელობას. თავისი ხასიათით ბულინგი შეიძლება იყოს ფიზიკური და ვერბალური, პირდაპირი ან არაპირდაპირი. ბულინგი მოიცავს ერთი ან მეტი ადამიანის მიერ სხვა ადამიანის მიმართ განმეორებით ჩადენილ ნეგატიურ ქმედებებს, ასევე ფიზიკური ან ფსიქოლოგიური ძალადობის დისბალანსს“.² ტერმინი „ბულინგი“ ნიშნავს ფიზიკურ ან ფსიქოლოგიურ ტერორს, რომელიც ხორციელდება ბავშვის მიმართ თანაკლასელთა ან სხვა ბავშვების ჯგუფის მიერ. ის, ვინც მიმართავს ბულინგს, მიზნად ისახავს მსხვერპლის დაშინებასა და დამორჩილებას.

ბულინგი არის სოციალური მოვლენა, რომელიც დამახასიათებელია ძირითადად ორგანიზებული კოლექტივისათვის, პირველყოვლისა, ეს არის ბავშვთა ორგანიზებული კოლექტივი. სკოლა კი ეს არის პირველი

¹ **იზოლდა გუხულიშვილი** – პედაგოგიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **ნ. რევიშვილი.** ბავშვობის გარემოცვა, – ჟურნ.: „მასწავლებელი“. №4, 2014, გვ. 14.

სოციალური ინსტიტუტი, სადაც ხორციელდება ბულინგი. ეს აიხსნება იმით, რომ სკოლაში ყალიბდება გარკვეული როლური ურთიერთობები, როგორცაა: „ლიდერი“, „გარიყული“ და ა.შ.

ბავშვზე ძალადობად ანუ ბულინგად შეიძლება ჩაითვალოს ნებისმიერი ქცევა, რომელიც ბავშვს ტრავმას აყენებს. ძალადობა შეიძლება გამოიხატოს ცემით, ყურის ანევით, მუქრით, დამცირებით, დაშინებით, პირადი ნივთების ხელყოფით, საჯარო შეურაცხყოფით, სექსუალური ქმედებით და სხვა. სკოლებში ძალადობის ყველაზე გავრცელებული ფორმებია მუშტით ჩხუბი, ხელის კვრა და ე.წ. „ბულინგი“ – დაშინება, დაჩაგვრა.¹

არსებობს ბულინგის 6 ფორმა:

1. ვერბალური ბულინგი ანუ სიტყვიერი ბულინგი,
2. ფსიქოლოგიური ბულინგი,
3. ფარული ბულინგი,
4. ფიზიკური ბულინგი,
5. სექსუალური ბულინგი,
6. კიბერ-ბულინგი.²

ბავშვზე ძალადობა – ბულინგი, რა ფორმისაც არ უნდა იყოს ის, მოზარდის განვითარების ყოველ ასპექტზე ახდენს გავლენას. ძალადობა არღვევს ფიზიკურ და ფსიქოლოგიურ ჯანმრთელობას, ბავშვის ინტელექტუალურ განვითარებას, სოციალურ უნარ-ჩვევებს. თვითონ ბავშვები იშვიათად ჰყვებიან გადატანილი წყენის შესახებ. ხშირად მათ არც კი იციან და არც ესმით, რომ მოზრდილები არ უნდა იქცეოდნენ ასე. ზოგჯერ ბავშვები თავს დამნაშავედ თვლიან, ისინი დაშინებული არიან, მათ რცხვენიათ, არ იციან, ვის და როგორი სიტყვებით შეუძლიათ უამბონ მომხდარზე, ეშინიათ, რომ არავინ დაუჯერებთ.

მოსწავლე ბულინგის მსხვერპლად ითვლება მაშინ, როდესაც ის სხვისი მხრიდან აგრესიული ზემოქმედების ქვეშ იმყოფება გარკვეული დროის განმავლობაში, რომელიც განზრახ აყენებს მას ზიანს ან დისკომფორტს. ბულინგი არღვევს ძალთა ბალანსს და შეიძლება მოიცავდეს გამოჯავრებას, დაცინვას, მავნე ზედმეტსახელების გამოყენებას, ფიზიკურ ძალმომრეობას ან სოციალურ იზოლირებას. მოძალადე შეიძლება მოქმედებდეს როგორც მარტო, ასევე ჯგუფთან ერთად. მამასადამე, ბულინგი სხვების მიმართ დამცირებისა და დაშინების მიზნით აგრესიის დემონსტრირებაა. ფსიქოლოგების განმარტებით, ბულინგი სოციუმში მისაღები ქცევის გადაჭარბებული ფორმაა.³

ბულინგი რომ სერიოზულ პრობლემას წარმოადგენს. შესაბამისად

¹ ეროვნული კვლევა საქართველოში სკოლებში ძალადობის შესახებ. თბ., 2007, გვ. 5.

² ნ. რევიშვილი. ბავშვობის გარემოცვა, გვ. 16.

³ ნ. რევიშვილი. ბავშვობის გარემოცვა, გვ. 17.

იზრდება ინტერესი და ყურადღება ამ ფენომენის მიმართ. გაერო-ს ბავშვთა უფლებთა კონვენციის XIX მუხლის თანახმად, კონვენციის ხელმომწერ სახელმწიფოებს ეკისრებათ ვალდებულება, გაატარონ ყველა აუცილებელი საკანონმდებლო, ადმინისტრაციული, სოციალური და საგანმანათლებლო ღონისძიება იმ მიზნით, რომ არასრულწლოვანი პირი დაიცვან ყველანაირი ფორმის ფიზიკური თუ ფსიქოლოგიური ძალადობისგან, მზრუნველობის მოკლებისა თუ დაუდევარი მოპყრობისგან, უხეში მოქცევისა თუ ექსპლუატაციისაგან.¹

სწორედ ამიტომ, მოსწავლეთათვის მნიშვნელოვანია სკოლის გარემო. საგანმანათლებლო და სასწავლო სივრცე უნდა იყოს ყველა მოსწავლისათვის ხელმისაწვდომი, „უსაფრთხო“ და, რაც მთავარია, ბავშვის საჭიროებებზე ორიენტირებული.

ბულინგის პრობლემა მთელი მსოფლიოს მასშტაბით ყურადღების ცენტრში რომ მოექცა, ამას ადასტურებს გაეროს გენერალური მდივნის სამსახურის კვლევა.² ამასთანავე, უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოში ბავშვთა მიმართ ძალადობის კვლევა გაეროს ბავშვთა ფონდმა (UNICEF) 2007-2008 წლებში ჩაატარა. გამოკვლევის თანახმად, საქართველოში ბავშვთა მიმართ ძალადობის საკმაოდ მაღალი მაჩვენებელი დაფიქსირდა. მთლიანობაში ბავშვთა 80% განიცდიდა ფიზიკურ თუ ფსიქოლოგიურ ძალადობას.³

ბულინგი ძალადობის განსაკუთრებით საზიანო ფორმაა და სკოლებში აუცილებელია პრევენციული პროგრამების შემოღება. სასურველია სკოლის ფსიქოლოგების როლის გაზრდა და გადამზადება, რომელთაც შეეძლებათ ძალადობის მსხვერპლთა გამოვლენა, მხარდაჭერა და გარკვეული პრევენციული გზების დასახვა.

¹ ე. კვასტი, ს. ლოუსი. ძალადობა ბავშვების მიმართ – გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის გენერალური მდივნის სამსახურის კვლევა, ადაპტირებული ბავშვებისა და ახალგაზრდებისათვის. თარგმანი. გაეროს ბავშვთა ფონდი, 2007, – http://unicef.ge/uploads/Child_friendly_adapted_VACgeo.pdf.

² ჰ. ს. ბინერიო. ძალადობა ბავშვების მიმართ. გამოქვეყნებულია გაეროს მიერ. გენერალური მდივნის სამსახურის კვლევა ბავშვების მიმართ ძალადობის შესახებ. ჟენევა, შვეიცარია, 2006, – http://unicef.ge/uploads/Violence_ALL.pdf.

³ საქართველოში ბავშვების მიმართ ძალადობა. ეროვნული კვლევა. გაეროს ბავშვთა ფონდი. 2007-2008 წელი. – http://www.unicef.org/georgia/Violence_Study_GEO_final.pdf.

IZOLDA BUKHULEISHVILI¹

**CHILDREN'S BULLYING AND PEDAGOGIC AND PSYCHOLOGYC ASPECTS
OF ITS OVERCOMING**

The main purpose of the paper is to review and analyze one of the important type of violence in children – Bullying. Nowadays bullying is a serious problem for our society. It is very dangerous form of violence. It often has negative influence on children and teenagers. There are many internal and international researches about the problem and some of them are reviewed in the paper. The results are very important.

¹ *Izolda Bukhuleishvili* – PhD in Pedagogycs, Associate Professor, Sokhumi State University.

პ ე ლ ა გ ო გ ი კ ა

ლელა რეხვიაშვილი¹

მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებები და მათი გავლენა
თანამედროვე ახალგაზრდობის ინტერესებზე

მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებები – ეს არის ტექნიკური საშუალებები (ბეჭდვითი, რადიო, კინემატოგრაფი, ტელევიზია), რომელთა დახმარებითაც ხორციელდება ინფორმაციის (ცოდნის, სულიერი ღირებულებების, მორალური და სამართლებრივი ნორმების და ა. შ.) გავრცელება ფართო აუდიტორიაზე.

მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების უპირატესობა ძირითადად ორ სფეროში – აუდიტორიის მასშტაბურობასა და ინფორმაციის მიტანის სისწრაფეში თავსდება. ამავდროს ზოგიერთ მათგანს (ტელევიზია, რადიო, ინტერნეტი) შეუძლია, აუდიტორიის შემადგენლობის გათვალისწინებით, შექმნას ერთი და იგივე შინაარსის, მაგრამ განსხვავებული ფორმის მატარებელი საინფორმაციო ნაკადები, სადაც გათვალისწინებული იქნება საზოგადოების სხვადასხვა ფენის ინტერესები.²

ადამიანზე მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების გავლენის შესახებ საუბრისას, პირველ რიგში უნდა აღინიშნოს მათი საინფორმაციო და საგანმანათლებლო როლები, რომელთა წყალობითაც ხდება ძალზე მრავალფეროვანი, წინააღმდეგობრივი, არასისტემატიზირებული ცნობების მიღება ადამიანების ქცევისა და ცხოვრების წესის შესახებ. მასმედია ფაქტიურად წარმოადგენს მოსახლეობის სხვადასხვა ფენების არაფორმალური განათლების სისტემას, რომელიც არსებითად მოქმედებს ადამიანთა მიერ სოციალური ნორმების ფართო სპექტრის ათვისებასა და ღირებულებითი ორიენტაციების ფორმირებაზე.

სწორედ ამის გათვალისწინებით გადაწყვეტიტ გაგვერკვია მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების გავლენა თანამედროვე ახალგაზრდობის ინტერესებზე და ჩავატარეთ ანკეტირება თბილისის X საჯარო სკოლის XII კლასში, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის განათლების

¹ ლელა რეხვიაშვილი – პედაგოგიკის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ვ. პაპასკირი. საკომუნიკაციო საშუალებები და საზოგადოება, – ჟურნ. „ინტელექტუალი“. №12, 2010.

ფაკულტეტის II და III კურსებზე. ანკეტირებაში მონაწილეობდა 75 რესპოდენტი.

ჩვენს ქვეყანაში დიდი დროის განმავლობაში ინფორმაციის მიღების ძირითადი წყარო გაზეთები იყო. არსებულ რეალობაში, ჩვენი აზრით, პრესის როლი სისტემატიურად იღვენება ტელევიზიის მიერ, რომელიც მასობრივი ინფორმაციის მთავარ საშუალებად იქცა: ადამიანები უფრო ხშირად ტელევიზორს უყურებენ, ვიდრე უსმენენ რადიოს ან კითხულობენ გაზეთებს.

I. ინფორმაციის რომელ წყაროს ანიჭებ უპირატესობას?

ა) ინტერნეტს ბ) ტელევიზიას გ) რადიოს დ) ბეჭდურ საშუალებებს.

რესპოდენტთა 70,5% უპირატესობას ანიჭებს ინტერნეტს; 17, 6 % ტელევიზიას;

11,9% ბეჭდურ საშუალებებს; რადიოს არ უსმენენ საერთოდ.

როგორც ვხედავთ, ახალგაზრდები უპირატესობას ინტერნეტსა და ტელევიზიას ანიჭებენ. ბეჭდური ინფორმაციის ხვედრითი წილი კი მინიმალურია.

II. მასობრივი საინფორმაციო საშუალებების მიერ გადაცემული რომელი ინფორმაციაა თქვენთვის განსაკუთრებულად საინტერესო?

ა) ახალგაზრდული პრობლემები; ბ) პოლიტიკა, ეკონომიკა, ფინანსები; გ) კრიმინალი, კატასტროფები; დ) ინტიმური ურთიერთობები, ეროტიკა; ე) მუსიკალურ-გასართობი; ვ) სხვა (ჩანერე).

ახალგაზრდული პრობლემები აინტერესებს გამოკითხულთა 38,4%; მუსიკალურ-გასართობი 25,3; პოლიტიკა, ეკონომიკა და ფინანსები 10, 1%; კრიმინალი, კატასტროფები 19,5%; ინტიმური ურთიერთობები 6,7; კატეგორია „სხვა“-ში ახალგაზრდების მიერ ინტერესი გამოვლენილ იქნა შოუ-ბიზნესის, შემეცნებით-გასართობი, კულტურის, სპორტის, განათლებასთან დაკავშირებული საკითხების, ტექნიკური და შემეცნებითი ინფორმაციის მიმართ.

რესპოდენტთა ნაწილმა მონიშნა ინტერესის არა ერთი, არამედ – ორი სფერო: 1. ახალგაზრდული პრობლემები და მუსიკალურ-გასართობი ინფორმაცია აინტერესებს 8,8 %; 2. ახალგაზრდული პრობლემები და კრიმინალი, კატასტროფები – 4,4 %.

ახალგაზრდობა გასართობი ხასიათის ტელეპროგრამებს ანიჭებს უპირატესობას. ეს ფაქტი ამ და ჩვენს მიერ ადრე ჩატარებულმა კვლევებმაც დაადასტურა,¹ მაგრამ კვლევიდან გამომდინარე, შეიმჩნევა ინტერესი ეკონომიკა-ბიზნესის პროგრამებისადმი. ეს ალბათ დაკავშირებულია ახალგაზრდობის ღირებულებითი ორიენტაციების ზოგად გადაფასებასთან. მათთვის მოხმარებითი ღირებულებები უფრო მეტადაა მნიშვნელოვანი, ვიდრე პოლიტიკისადმი ინტერესი, რომელიც პრიორი-

¹ **ლ. რეხვიაშვილი.** მოსწავლე ახალგაზრდობის თანამედროვე მუსიკალური ინტერესები, – *აფხაზეთის მოამბე*, №6-7, 2002-2003, გვ. 126-129.

ტეტების სკალაზე მაღალ ნიშნულამდე ნამდვილად ვერ ადის.

ჩატარებულმა კვლევამ ცხადყო ჩვენი ახალგაზრდობის ცხოველი ინტერესი კრიმინალური ინფორმაციისადმი – 19,5%; თანამედროვე ტელევიზიის თემატიკაში კრიმინალური ქრონიკა ერთ-ერთ ნამყვან ადგილს იკავებს. გვამების, სროლის, ძარცვის, მოზარდებს შორის ჩხუბისა და დანით დაჭრის ან მკვლელობის დაუსრულებელი ჩვენება/აღწერა – უკვე რალაც განსაკუთრებულად აღარ გვეჩვენება და აღიქმება მხოლოდ როგორც სანახაობა. ეს ფაქტი უდიდესი საშიშროების წინაშე გვაყენებს: ტელევიზიით ნანახმა ძალადობამ, შესაძლოა მოზარდებში აგრესიის პროვოცირება გამოიწვიოს და ანალოგიური ძალადობა ჩაადენინოს მათ. მაგალითად, ფილმმა „მტრები“ (მაფიოზურ კლანთა ომის შესახებ) შთააგონა 12 ნიუ-იორკელ ახალგაზრდას, გაერთიანებულიყვნენ კლანად და თავს დასხმოდნენ მიწისქვეშა გადასასვლელებს, ავტობუსების მგზავრებს, სანამ პოლიციას არ ჩაუცვივდნენ ხელში.¹ თ. კაციტაძე მიუთითებს, რომ ტელევიზია სექსისადმი არაჯანსაღ ინტერესს ავითარებს და ცდუნების წყაროს წარმოადგენს. სექსი ეკრანზე ხშირად ძალადობის, სისასტიკის ფორმით წარმოგვიდგება. სექსისადმი მიძღვნილი ყველა სატელევიზიო ეპიზოდის დაახლოებით 70% ეხება ან არასაქორწინო კავშირებს, ან პროსტიტუციას.²

III. რა სიხშირით ანალიზებთ მასმედიის საშუალებით მიღებულ ინფორმაციას?: ა) ყოველთვის – 13,3%; ბ) ხშირად – 42,6%; გ) იშვიათად – 41,2%; დ) არასოდეს – 2,9%.

IV. რამდენად ხშირად იყენებთ მასობრივი საინფორმაციო საშუალებების მიერ გადაცემულ სარეკლამო ინფორმაციას?: ა) ყოველთვის – 0% ბ) ხშირად 19,3% გ) იშვიათად 69 %; დ) არასოდეს 11,7%.

ტელეტრანსლაციის დროს ხდება ზემოქმედება ფსიქიკაზე ინფორმაციის გადაცემის მრავალფეროვანი ფორმების მეშვეობით. მხედველობისა და სმენის ერთდროული მონაწილეობით აქტიურდება ქვეცნობიერი, რის შედეგადაც მიიღება მაქსიმალური მანიპულაციური ეფექტი. ტელემაუწყებლობისას ნახევარ საათზე ნაკლებ დროში ადამიანის ტვინი იწყებს ნებისმიერი ინფორმაციის შენოვას. მასებით მანიპულაციის ერთ-ერთი პრინციპია – შთაგონება, რომელსაც აქტიურად იყენებს ტელერეკლამა. როდესაც დემონსტრირებას უკეთებენ რომელიმე პროდუქტს, ადამიანი უყურებს, უსმენს და თავისთვის აღნიშნავს, რომ მსგავსს არაფერს იყიდის. სინამდვილეში, თუ დიდი ხნის განმავლობაში ინფორმაციულ ველში ხვდება რომელიმე სიგნალი-ინფორმაცია, აუცილებლად ილექება ქვეცნობიერში. და მომავალში, თუ პიროვნება არჩევა-

¹ თ. კაციტაძე. ბავშვი და ტელევიზორი, – ინტერნეტგაზეთი „მასწავლებელი“. 8 ოქტ., 2012; ელ. ვერსია: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:t-N1P4F39hi8J:mastsavlebeli.ge/index1.php%3Faction%3Dnews%26npid%3D514+&c-d=1&hl=ka&ct=clnk&gl=ge>.

² თ. კაციტაძე. ბავშვი და ტელევიზორი...

ნის წინაშე აღმოჩნდება – რა იყიდოს რამდენიმე პროდუქტს შორის, ის უპირატესობას მიანიჭებს იმ პროდუქტს, რომლის შესახებაც მას „რალაც გაუგონია“. უფრო მეტიც, სწორედ ეს პროდუქტი გამოიწვევს მის მეხსიერებაში დადებით ასოციაციასა რიგს.

ტელევიზორს უკავშირდება პრობლემაც, რომელსაც, ერთი შეხედვით, ცოტა რამ აქვს მასთან საერთო – არასწორი კვება. რაც უფრო მეტხანს უყურებს ბავშვი ტელევიზორს, მით უფრო ნაკლებად მოძრაობს, ეს კი, თავის მხრივ, ჭარბწონიანობასა და სხვა პრობლემებს იწვევს.¹

სამწუხაროდ, არაჯანსაღ ჩვევათა ფორმირებაში არსებით როლს ასრულებს სატელევიზიო რეკლამა, რადგან ის ხშირად გვთავაზობს სწრაფი მომზადების ნაირგვარ კერძს, ცხიმის, ქოლესტერინის, შაქრისა და მარილის მაღალი შემცველობის პროდუქტებს. რეკლამა ბავშვებზე საგრძნობ გავლენას ახდენს. პატარებს სავსებით სერიოზულად მიაჩნიათ, რომ ტელევიზიით შეთავაზებული სხვადასხვა პროდუქტი მათ ძალღონეს შემატებს და გააჯანსაღებს. სხვათა შორის, ზოგიერთ ქვეყანაში მოქმედებს კანონი, რომელიც არეგულირებს რეკლამის ზემოქმედებას ბავშვებზე და ამ გზით აღკვეთს კვების არასწორი რაციონის ჩამოყალიბებას. მაგალითად, ჰოლანდიაში ნებისმიერი ტკბილეულის რეკლამირებისას ეკრანის კუთხეში აუცილებლად უნდა ჩანდეს კბილის ჯაგრისი, ხოლო კანადის პროვინცია კვებეკში საერთოდ აკრძალულია რეკლამის იმ ბავშვებისკენ მიმართვა, რომელთაც არ შესრულებიათ 12 წელი. ტელევიზია იმ აზრსაც აჩვენებს მოზარდს, რომ ალკოჰოლური სასმელები საყოველთაოდ მიღებული და უვნებელია.²

ის დრო, რომელსაც ბავშვი ტელევიზორთან ან კომპიუტერთან ატარებს, თავისი ხანგრძლივობით უახლოვდება ან აჭარბებს სკოლაში ყოფნის დროს. რამდენიმე წლის წინ ჩატარებული კვლევების შედეგად დადასტურდა, რომ საშუალო სტატისტიკური ბავშვი ინტერნეტში დღე-ღამის განმავლობაში 7 საათს ატარებს, დღეს კი საათების რაოდენობა თერთმეტამდეა გაზრდილი!³

ჩვენი მომდევნო შეკითხვა ტელევიზორთან გატარებულ დროს უკავშირდება.

V. დღეში რამდენ საათს უყურებთ ტელევიზორს და რისი ყურება გიყვართ?

ტელევიზორს 2 საათამდე უყურებს რესპოდენტთა 32,3%; 3-4 საათს – 48,5%; 5-6 და მეტი – 4,4%; საერთოდ არ უყურებს – 11,7%; კომპიუტერთი უყურებს იშვიათად – 2,4 %; გამოკითხულთა 0,7%-დან მივიღეთ სხვადასხვა სახის პასუხი. გთავაზობთ ზოგიერთ მათგანს: „გააჩნია რამდენად მაქვს დრო, შეიძლება დღის განმავლობაში არც გავიხედო მისკენ“; „მთელი დღე უსაქმურად ვარ, აბა რა ვქნა? ვარ საყვა-

¹ თ. კაციტაძე. ბავშვი და ტელევიზორი...

² თ. კაციტაძე. ბავშვი და ტელევიზორი...

³ თ. კაციტაძე. ბავშვი და ტელევიზორი...

რელ ყუთთან და სერიალებთან“.

რაც შეეხება ჩვენი შეკითხვის მეორე ნაწილს, ახალგაზრდების 41,1% უყვარს შოუ და მუსიკალურ-გასართობი გადაცემების ყურება; მხატვრულ ფილმს წილად ხვდა 14,7%; საინფორმაციო გადაცემები იზიდავს 16,1%; შემეცნებითი და ინტელექტუალური – 14,7%; 2.5%-ს განსაკუთრებით არცერთი გადაცემა არ იზიდავს; 10%-მა კითხვის მეორე ნაწილი უპასუხოდ დატოვა.

მხატვრულ ფილმის ყურებას და შემეცნებით-ინტელექტუალურ გადაცემებს ერთნაირი პროცენტულობა აქვთ, რაც ცოტა არარეალურად გვეჩვენება და უფრო, ალბათ, განათლების ფაკულტეტზე გოგონების სიმრავლით და მათი შემეცნებითი არეალის სიმდიდრით არის გამოწვეული.

მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებები რეკრეაციულ როლს ასრულებენ, რადგანაც განსაზღვრავენ ადამიანთა თავისუფალი დროის გატარების როგორც ჯგუფურ, ისე – ინდივიდუალურ ფორმებს (მაგალითად, წიგნის კითხვა, კინოში წასვლა ტელევიზორის ყურება და სხვა). რეკრეაციულ როლთან მჭიდროდაა დაკავშირებული მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებების სარელაქსაციო როლიც. იგი იძენს სპეციფიურ ელფერს, როდესაც ლაპარაკია მოზარდებზე, რომელთაც უჩნდებათ სირთულეები გარშემომყოფებთან ურთიერთობებში ან მათი ცხოვრების სხვა სფეროებში (რაც, როგორც წესი, ინვეს დაძაბულ ემოციონალურ მდგომარეობას და დისკომფორტს). ამ ბავშვებს შეუძლიათ ტელევიზიის პროდუქციის გამოყენების გაზრდით შეამცირონ ადამიანებთან კონტაქტები, იპოვონ უსიამოვნებებისგან ყურადღების გადატანის საშუალება, ჩაახშონ ან გაფანტონ ემოციური დაუკმაყოფილებლობა. ბოლო პერიოდში ძალიან სწრაფად იზრდება ოჯახებში სახლის კინოთეატრების რიცხვი. ძირითადი მაყურებლები – მოზარდები არიან, ხოლო რეპერტუარია – საშინელებათა ფილმები, ბოევიკები, პორნოფილმები, რაც ნეგატიურ გავლენას ახდენს ბავშვთა ფსიქიკაზე. სამწუხაროდ, უმეტეს შემთხვევებში მშობლები ვერ ან არ აკონტროლებენ მათ, რადგან ტელევიზორის საშუალებით „დროის მოკვლა“ სავსებით აკმაყოფილებს მრავალი მშობლის მოთხოვნილებას. ამ დროს ბავშვის მოთხოვნები მინიმუმზე და ერთსახოვანია, ყურადღება კი – კონცენტრირებული. მშობლების მიერ „არასანქცირებულ“ ქმედებებს ფაქტობრივად ადგილი არა აქვს. ტელეეკრანთან ან კომპიუტერთან პირისპირ დატოვებული მოზარდი კი „დამოუკიდებლად“ იწყებს „გარე სამყაროს“ შეცნობას.¹

VI. შეცვალა ტელევიზიამ თქვენთვის სხვა გატაცება და დასვენების საშუალება, რომელთაგან ადრე სიამოვნებას იღებდით (მაგ., წიგნების კითხვა)?

უჭირს პასუხის გაცემა 0,7%-ს; 4,4% თვლის, რომ ნაწილობრივ შეცვალა; 3,7%-ის აზრით შეცვალა. რესპოდენტთა 79,4%-ისთვის ტელე-

¹ ლ. ქურხული. ბავშვთა აგრესია. თბ., 2006, გვ. 96.

ვიზორს არ ჩაუნაცვლებია სიამოვნების სხვა საშუალებები.

2011 წელს ჩვენს მიერ ჩატარებულმა კვლევამ ცხადყო, რომ კითხვისადმი ინტერესი ბავშვებში კატასტროფულად დაბალ ნიშნულამდეა მისული. რესპოდენტთა 68,2%-მა აღნიშნა, რომ საერთოდ არ უყვართ კითხვა.¹

ახალგაზრდებში კითხვისადმი ნეგატიური დამოკიდებულების ფონზე ჩვენთვის განსაკუთრებით სასიამოვნო აღმოჩნდა ახალ კვლევაში რესპოდენტთა 11,8% აზრი, რომლებმაც ხაზგასმით მიანიჭეს უპირატესობა ამ საქმიანობას.

VII. თქვენი აზრით, ტელევიზიის რომელი არხი და რომელი გადაცემა განსაკუთრებულად საინტერესო 15—18 წლის ახალგაზრდობისათვის?

არცერთი – აღნიშნა 4,4%-მა; ჩDშ – 14,7; რუსთავი-2 – 13,2 %; იმედი – 57,3%.

VIII. ოჯახში ხშირად კამათობთ გადაცემის არჩევისა და ტელევიზორთან გატარებული დროის შესახებ? უმთავრესად, ვინ იწყებს ამ კამათს?

„იშვიათად კამათობს“ გამოკითხულთა 16,8%; „ხშირად კამათობს“ 31,5%; „საერთოდ არ კამათობს“ რესპოდენტთა 51,7%.

სამხრეთ კაროლინის უნივერსიტეტის მეცნიერებმა გამოიკვლიეს, რომ ტელევიზორი ცუდად მოქმედებს ბავშვების სააზროვნო ფუნქციაზე, აგრეთვე მათ კონცენტრაციის უნარზე. ამასთან, უარყოფითი ზეგავლენა დაკავშირებულია, პირველ ყოვლისა, არა მხედველობით, არამედ სმენით აღქმასთან. მკვლევარებმა დაადგინეს, თუკი ბავშვი არ უყურებს ტელევიზორს, მაგრამ ესმის ხმა – ბავშვის ტვინში მიმდინარეობს შეუქცევადი რეაქციები, რომლებიც აუარესებენ მის ყურადღებასა და ფიქსაციის უნარს. ექსპერტები ხაზგასმით აღნიშნავენ – თუკი ტელევიზორი სხვა ოთახშია ჩართული, მაგრამ ბავშვს ესმის მისი ხმა, ბავშვის ტვინი მუდმივ რეჟიმში იღებს ზედმეტ ინფორმაციას, რაც მას ხელს უშლის იმ საქმიანობაში, რითაც არის დაკავებული – თამაშში, წიგნის კითხვაში, საშინაო დავალების შესრულებაში და სხვ.²

გავანალიზებთ რა ანკეტირების შედეგად მიღებული მონაცემები, შეგვიძლია გავაკეთოთ დასკვნა, რომ:

- თანამედროვე ბავშვები ცივილიზაციის ამ უმნიშვნელოვანესი მონაპოვრის უნებლიე მძევლებად გვევლინებიან, რადგან მშობლები მოხერხებულად მოათავსებენ რა ტელევიზორის ეკრანთან შვილს, დღის მნიშვნელოვანი მონაკვეთის განმავლობაში მასთან ურთიერთობისაგან თავისუფლდებიან. ტელევიზია და კომპიუტერი სულ უფრო აქტიურად ცვლის ბე-

¹ **ლ. რეხვიაშვილი.** ლიტერატურა, როგორც მოსწავლეთა ესთეტიკური აღზრდის უმნიშვნელოვანესი საშუალება, – *მეცნიერება და სკოლა*, № 11, 2011, გვ. 38-39.

² **თ. კაციტაძე.** ტელევიზორის მავნებლობა, – *ინტერნეტგაზეთი „მასწავლებელი“*. 23 ოქტ., 2012; ელ. ვერსია: <http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:mqegzLGHBEI:mastsavlebeli.ge/index1.php%3Faction%3Dnews%26npid%3D54+&cd=1&hl=ka&ct=clnk&gl=ge>.

ბიის ზღაპრებს, დედის იავნანას, მამის საუბარს... და ბავშვის მთავარ აღმზრდელ „საშუალებად“ გვევლინება.

- მასობრივი კომუნიკაციის საშუალებები რეკრეაციულ და სარელაქსაციო როლს ასრულებენ. ის დრო, რომელსაც ბავშვი ტელევიზორთან ან კომპიუტერთან ატარებს, თავისი ხანგრძლივობით უახლოვდება ან აჭარბებს სკოლაში ყოფნის დროს. მაგრამ, სამწუხაროდ მოზარდი ამ დროს არც ინტელექტუალური პოტენციალის ასამაღლებლად და არც რელაქსაციისთვის არ მოიხმარს. ანკეტირებამ ცხადყო, რომ რომ მოზარდებში წიგნის კითხვისადმი ფართო ინტერესი არ არსებობს, რაც ჯერ-ჯერობით გადაუჭრელ პრობლემად გვესახება ქართულ სინამდვილეში.
- ტელევიზორი ცუდად მოქმედებს ბავშვების სააზროვნო ფუნქციაზე, აგრეთვე მათი კონცენტრაციის უნარზე. ამასთან, უარყოფითი ზეგავლენა დაკავშირებულია, პირველ ყოვლისა, არა მხედველობით, არამედ სმენით აღქმასთან. რაც უფრო მეტ ხანს ატარებს ბავშვი ტელევიზორთან, მით უფრო დაბალია მისი ინტელექტის კოეფიციენტი, მით უფრო ნაკლებად აქვს მას განვითარებული წარმოსახვა და შემოქმედებითი პოტენციალი.
- სკოლის მოსწავლეები დიდი ინტერესით უყურებენ სპორტულ გადაცემებს, დეტექტივებს, გასართობ შოუებს, თავს არიდებენ სერიოზულ საგანმანათლებლო პროგრამებს, მაგრამ თითქმის არასდროს უყურებენ გადაცემებს, რომლებიც დაკავშირებულია სოციალურ პრობლემებთან, პოლიტიკასთან, მსოფლიოში მიმდინარე მოვლენებთან. აქედან გამომდინარე, მათი ინტელექტუალური და კულტურული განვითარების დონე დაბალია, ესთეტიკური გემოვნება – მდარე, მეტყველება – მწირი და პრიმიტიული, ზნეობრივი თვალსაზრისით არიან ძირითადად ეგოისტები, რომლებსაც არ სურთ სხვისი გაჭირვების გათავისება.
- ბავშვები, რომლებიც ხშირად უყურებენ ძალადობის შემცველ ფილმებს, უფრო ადვილად ეგუებიან თანატოლთა მტრულ და აგრესიულ ქცევას. მათ გაცილებით სუსტი აქვთ ემოციური რეაქცია და ძალადობისთვის წინააღმდეგობის განწევის სურვილი. მათ უჩნდებათ რწმენა, რომ ძალადობაში არაფერია უჩვეულო და სისასტიკე ყოველდღიურ ცხოვრებაში სავსებით დასაშვებია.
- ტელევიზია და ინტერნეტი მოზარდს სექსისადმი არაჯანსაღ ინტერესსაც უღვივებს. სექსი ეკრანზე ხშირად ძალადობის, სისასტიკის ან დანაშაულის ფორმით არის წარმოდგენილი.

ამასთან, სექსის ამსახველი სატელევიზიო ეპიზოდების დაახლოებით 70 პროცენტი ან ქორწინებისგარე კავშირებს ეხება, ან პროსტიტუციას. როგორ გამოვლინდება ეს ბავშვებში, ამის შესახებ საფუძვლიანი გამოკვლევა საქართველოში ჯერჯერობით, სამწუხაროდ, არ ჩატარებულა.

როგორ შეიძლება ბავშვებზე ტელევიზიის ნეგატიური ზეგავლენის შესუსტება?

- დაუნესეთ ბავშვებს ტელეეკრანთან ყოფნის ყოველდღიური ნორმა – ვთქვათ, მაქსიმუმ ორი საათი – და ბავშვის სანოლი ოთახიდან გამოიტანეთ ტელევიზორი.
- დაანესეთ შეზღუდვა განსაზღვრულ სატელევიზიო პროგრამებსა თუ ფილმებზე. ოღონდ აქ შეიძლება ერთ სირთულეს ნავანყდეთ: როცა ბავშვს (და არამარტო მას) რამეს ართმევთ, რამით ზღუდავთ, სანაცვლოდ აუცილებლად უნდა შესთავაზოთ სხვა რამ. თუ არ გინდათ, რომ ბავშვებმა ძალადობას, სისასტიკეს, საშინელებებს და უხამს სექსს უყურონ, უნდა შესთავაზოთ შემეცნებითი და სასწავლო პროგრამების, მუსიკალური წარმოდგენების, სპექტაკლების, სამეცნიერო ტელეჟურნალების, საბავშვო ფილმების ფართო სპექტრი.
- ბავშვთან ერთად განიხილეთ ნანახი ფილმები და დაეხმარეთ მას, განასხვავოს სიმართლე გამონაგონისგან. ჰკითხეთ, რა აზრისაა ფილმზე და შეეცადეთ, მის კითხვებს უპასუხოთ. აუხსენით, რა განსხვავებაა დოკუმენტურ კადრებსა და მხატვრულ გამონაგონს შორის, რომლის მიზანი მაყურებელთა დაინტერესება და გართობაა.
- ესაუბრეთ იმის შესახებ, რომ სასტიკი ჩხუბი ეკრანზე ძალზე ეფექტური ჩანს, მაგრამ რეალურ ცხოვრებაში მას მხოლოდ ტკივილი მოაქვს და თავისი არსით დანაშაულს წარმოადგენს. მეცნიერები აღნიშნავენ, რომ ამ თემებზე საუბარი და მოზრდილთა ნეგატიური პოზიცია ვიდეოფილმებსა თუ მულტფილმებში ნაჩვენებ სასტიკი სცენების მიმართ თავის ნაყოფს იძლევა: ბავშვები ნაკლებად შემწყნარებელნი ხდებიან ძალადობის მიმართ, ბრმად აღარ ბაძავენ კინოგმირებს და პრობლემას უფრო მოზრდილი ადამიანის პოზიციიდან უდგებიან.
- მაშინვე გააკრიტიკეთ ძალადობის ამსახველი ეპიზოდები. ხაზი გაუსვით იმას, რომ ძალადობა პრობლემის მოგვარების საუკეთესო გზა არ არის.
- სჯობს, ადრეული ასაკიდანვე აუხსნათ ბავშვს, რისთვის ენევიან მწარმოებლები თავიანთი პროდუქციის რეკლამირებას და რომ სინამდვილეში ეს პროდუქცია შეიძლება არც ისე საინტერესო ან ჯანმრთელობისთვის არც ისე სასარგებლო

იყოს, როგორც ამტკიცებენ.¹

LELA REKHVIASHVILI²

MASSIVE COMMUNICATIONS AND THEIR INFLUENCE ON THE INTEREST OF PRESENT-DAY YOUNG PEOPLE

Nowadays the Media is the strongest informative and educational means, and with the help of it, we can get information about different events, controversial and non-systematic issues, people's behaviour and their life-style. The Media, in fact, is a system of informal education which actually affects their social upbringing and forming to be oriented on values. Young generation is an accidental hostage of this acquirement of civilization, as by putting children in front of TV screens during the certain period of a day, parents get rid of being and communicating with them. Sitting in front of TVs or computers affects their thinking-function and the ability of concentration negatively. The level of children's intellectual and cultural development is very low, aesthetical taste is inferior, their speech is poor and primitive. Their morality tends to make them egoistic, not willing to be tolerant and share others' interests. Teenagers, frequently watching too much violence on TV, easily adapt with their peers' aggression and hostility. The weaker their emotional reaction becomes, the less desire they have to struggle against violence. They soon get used to the violence, start thinking it's common and nothing unusual is in it.

¹ თ. კაციტაძე. ბავშვი და ტელევიზორი...

² *Lela Rekhviashvili* – PhD in Pedagogics, Assistant Professor, Sokhumi State University.

კ ე დ ა გ ო გ ი კ ა

რუსულან ფიზია¹

პრობლემაზა ორიენტირაბული სწავლაზის მნიშვნელოზა
სასწავლო პროცესში

განათლების სპეციალისტების მთავარი საზრუნავია, რომ მოსწავლეებმა შეძლონ სკოლაში შეძენილი ცოდნისა და უნარ-ჩვევების ცხოვრებისეული პრობლემების გადასაჭრელად გამოყენება. სწორედ ამიტომაა მეტად მნიშვნელოვანი, რომ სკოლამ, საგნობრივ ცოდნასთან და უნარ-ჩვევებთან ერთად, მოსწავლეებს განუვითაროს პრობლემების გადაჭრის უნარი. იგი მოსწავლეებს არა მხოლოდ ყოველდღიური ცხოვრებისეული მოთხოვნების მოგვარებაში (მაგ.: პიროვნული, სოციალური და საზოგადოებრივი გადაწყვეტილებების მისაღებად) გამოადგებათ, არამედ ფორმალურ საგანმანათლებლო გარემოში სწავლის გასაგრძელებლად და მომავალ პროფესიულ კარიერაში წარმატების მისაღწევადაც. პრობლემაზე დაფუძნებული სწავლა (PBL) არის მოსწავლეზე ორიენტირებული სწავლების სტრატეგია. ასეთი ტიპის სწავლების დროს მოსწავლეები რეალური ცხოვრებისეული პრობლემების კვლევის გზით იძენენ მნიშვნელოვან გამოცდილებას, რომელიც მათ მთელი ცხოვრების მანძილზე გამოადგებათ წარმატებების მიღწევაში.

პრობლემაზე დაფუძნებული სწავლის პროცესი მოსწავლეს აყენებს აქტიური შემეცნებლის როლში, რომელსაც უხდება წამოჭრილ პრობლემებთან გამკლავება. კერძოდ, პრობლემაზე დაფუძნებული სწავლებისას მოსწავლე აწყდება წინააღმდეგობას, რომლის გადაჭრაც მას უჭირს მხოლოდ იმ ცოდნით, რომელიც აქვს. ამ მიზნით იგი არკვევს, თუ რა უნდა იცოდეს დასმული პრობლემის უკეთ გასაგებად. ამ პროცესში მოსწავლე აქტიურია, მიმართავს თვითგანათლებას, ეძებს საჭირო ინფორმაციას (ნიგნებს, გამოკვლევებს, ანგარიშებს, ელექტრონულ ინფორმაციას) და ა. შ. ამის შემდეგ მოსწავლე, აღჭურვილი ახალი ცოდნით, კვლავ უბრუნდება პრობლემას და ახერხებს მის გადაჭრას. ბოლოს, მოსწავლე აფასებს საკუთარ თავს – თვითშეფასება არის მოსწავლის არსებითი უნარ-ჩვევა, რაც მას ეხმარება ეფექტიან, დამოუკიდებელ სწავლაში.²

¹ რუსულან ფიზია – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² ს. ჯანაშია, შ. საძაგლიშვილი, მ. წერეთელი, თ. ბერძენიშვილი, კ. გაბუნია, გ. გა-

პრობლემაზე დაფუძნებული სწავლის დროს მოსწავლე არის პრობლემის გადამჭრელი, რომელიც ცდილობს პრობლემის გაგებას, ეძებს გამოსავალს და ამ პრობლემის მოგვარების საუკეთესო გზას. პრობლემაზე დაფუძნებული სწავლა მიმდინარეობს ღია და მხარდამჭერ გარემოში, სადაც მოსწავლე არის აქტიური და საკუთარ თავზე ორიენტირებული, ხოლო მასწავლებელი-თანამშრომელი, რომელიც მოსწავლეს აჩვენებს სწავლის მიმართ ენთუზიაზმისა და ინტერესის მაგალითს. აშკარაა, რომ პრობლემაზე დაფუძნებული სწავლების დროს მასწავლებელი-მოსწავლის ტრადიციული როლები იცვლება. მოსწავლეების სწავლისადმი პასუხისმგებლობა თანდათანობით იზრდება, მათ უვითარდებათ სწავლისადმი მაღალი მოტივაცია და სწავლის კარგი უნარ-ჩვევები. მასწავლებელი კი ხდება მრჩეველი, ინფორმაციის მიმწოდებელი და შემფასებელი. იგი ხელმძღვანელობს მოსწავლეს პრობლემის გადაჭრის მცდელობებისას. ამრიგად, პრობლემაზე დაფუძნებული სწავლა განსაკუთრებით ზრდის მოსწავლის მოტივაციას. მოსწავლე არის ჩართული აქტიურ სწავლაში, მუშაობს რეალური პრობლემების გადაჭრაზე, რის შედეგადაც სწავლა მისთვის ხდება უფრო საინტერესო და სახალისო. პრობლემაზე დაფუძნებული სწავლის პროცესში მოსწავლე იმუშავებს კოგნიტურ სტარტეგიებს, რომლებიც მას ეხმარება უჩვეულო, მოულოდნელი და არარეაქტიული სიტუაციის ანალიზში. აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია პრობლემის გადაჭრა ეფუძნებოდეს არასპეციფიკურ, ნაკლებად სტრუქტურირებულ სიტუაციას, რომელიც მხოლოდ ერთი სწორი პასუხით არ შემოიფარგლება. ამგვარი პრობლემის მოგვარება უფრო დაეხმარება მოსწავლეს რეალური ცხოვრებისეული პრობლემების მოგვარებაში, რადგანაც ცხოვრებისეული პრობლემები უფრო კომპლექსურია, სადაც არ არსებობს მხოლოდ ერთი სწორი გზა. სწორედ ამგვარი უნარ-ჩვევების განვითარება არის პრობლემაზე დაფუძნებული სწავლების ძირითადი მიზანი. ეროვნული სასწავლო გეგმის ძირითადი მიზანია პრობლემაზე დაფუძნებული სწავლება, სხვადასხვა საგნით/დისციპლინით მიღებული ცოდნისა და უნარ-ჩვევების ინტეგრირება.¹

კრიტიკული აზროვნებისა და პრობლემის გადაჭრისათვის მოსწავლეებმა უნდა შეძლონ სწორად შეფასება და გადანყვეტილებების მიღება, ეფექტურად უნდა გაანალიზონ და შეაფასონ არგუმენტები, მტკიცებები და წარმოდგენები, ალტერნატიული თვალთახედვები, მოახდინონ ინფორმაციისა და არგუმენტების დაკავშირება და სინთეზირება, სხვადასხვა ტიპის პრობლემის გადაჭრა როგორც აღიარებული, ასევე ინოვაციური მეთოდებით, უნდა გამოკვეთონ მნიშვნელოვანი შეკითხვები, რომლებიც

ხელაძე, ზ. გიუნაშვილი, ნ. დობორჯგინიძე, გ. ზედგენიძე. პრობლემაზე დაფუძნებული სწავლა. *მეთოდოლოგიური სახელმძღვანელო სასკოლო სახელმძღვანელოების ავტორებისათვის.* თბ., 2008, გვ. 7-8.

¹ *ეროვნული სასწავლო გეგმა, 2011-2016წწ.* შესავალი ნაწილი, – <http://ncp.ge/ge/curriculum/general-part/introduction>.

ცხადყოფენ არგუმენტებს და ხელს უწყობენ პრობლემის გადაწყვეტას.

ეფექტური გუნდური მუშაობის, პრობლემის გადაჭრისა და კოლაბორაციულისწავლების განვითარება და მართვა, მაღალი ხარისხისემოციური ინტელექტის მოითხოვს, რომლის 5 ძირითადი კომპეტენციაა: 1) იცოდე და შეგეძლოს საკუთარი ემოციების გამოხატვა; 2) სხვისი ემოციების მიმართ თანაგრძნობის გამოჩენა; 3) ემოციების გაკონტროლება და რეგულირება; 4) საკუთარი თავისა და სხვების მოტივირების უნარი; 5) სოციალური უნარ-ჩვევების ფლობა, რომელთა მეშვეობითაც პირველი ოთხი კომპეტენციის ქმედებაში მოყვანა შეიძლება.

მასწავლებლის პროფესიული სტანდარტი გვაავლდებულებს, რომ მასწავლებელმა უნდა იცოდეს, როგორ დაეხმაროს მოსწავლეებს დამოუკიდებლად სწავლისა და დამოუკიდებლად აზროვნების უნარ-ჩვევების განვითარებაში.¹ შესაბამისი სასწავლო გარემოს შექმნით, მასწავლებელი უნდა ცდილობდეს მოსწავლეებში კრიტიკული აზროვნებისადმი ინტერესის, მათი მოტივაციის გაღვივებას.

პრობლემაზე დაფუძნებული სწავლებისათვის დამახასიათებელია შემდეგი: სწავლება ეყრდნობა ღიად დასმულ პრობლემურ შეკითხვებს; მოსწავლეები მუშაობენ მცირე ჯგუფებში, რადგან პრობლემის გადაჭრის გზების ძიებისას მნიშვნელოვანია იდეათა მრავალფეროვნება და ურთიერთგაზიარება; მასწავლებელი არის მხოლოდ გეზის მიმცემი, რის შედეგადაც მოსწავლე იღებს მეტ პიროვნულ პასუხის მგებლობას საკუთარ ქმედებაზე და ხდება აქტიური შემმეცნებელი. ეს კი თავისთავად მის დამოუკიდებელ შემსწავლელად ჩამოყალიბებას უწყობს ხელს.

მხოლოდ ღიად დასმული სიტუაციური შეკითხვა (როგორ არის შესაძლებელი..? შეიძლება თუ არა..? და სხვა) არაა საკმარისი, რომ სიტუაცია პრობლემურად ჩაითვალოს. ამასთან ერთად, საჭიროა: პრობლემური ამოცანა იყოს ერთგვარი გამონვევა მოსწავლისათვის. მასწავლებელმა უნდა გაითვალისწინოს, თუ რამდენად შეესაბამება პრობლემური ამოცანა მოსწავლის ასაკობრივ განვითარებასა და უნარ-ჩვევებს. მასწავლებლის მიერ შერჩეული პრობლემური ამოცანა მამოტივირებელი, ინტერესის გამომწვევი უნდა იყოს მოსწავლეებისთვის. პრობლემის გადასაჭრელად მასწავლებელმა ისეთი ამოცანა უნდა დასვას, რომ მოსწავლეს დასჭირდეს ახალი გზის მოფიქრება. თუკი მას ამისთვის მზა სტრატეგიას შესთავაზებენ, ეს მხოლოდ რიგით სავარჯიშოდ ჩაითვლება.²

პრობლემური სიტუაცია შეიძლება იყოს შემდეგი 3 ტიპის: 1) ამოცანები, რომლებიც დაკავშირებულია გადაწყვეტილების მიღებასთან; 2)

¹ ეფექტიანი სწავლება: თეორია და პრაქტიკა. დამხმარე სახელმძღვანელო. რედაქტორი ი. კუტალაძე. თბ., 2010, გვ. 37.

² მ. ინასარიძე, ს. ლობჯანიძე, მ. რატიანი, ი. სამსონია. მასწავლებლის საქმიანობის დაწყების, პროფესიული განვითარებისა და კარიერული წინსვლის სქემის გზამკვლევი. ნაწილი II. თბ., 2016, გვ. 22-23. ელ. ვერსია: http://tpdc.gov.ge/uploads/pdf_documents/gzamkvlevi%20meore%20nawili.pdf.

ამოცანები, რომლებიც მოითხოვს სისტემის ანალიზსა და მოდელირებას; 3) ამოცანები, რომლებიც უკავშირდება რთული ვითარებიდან გამოსავლის ძიებას. პრობლემის გადაჭრის მთლიანი ციკლი შემდეგნაირად შეგვიძლია წარმოვიდგინოთ: პრობლემის გადაჭრა იწყება პრობლემის მოძიებითა და ჩამოყალიბებით (მასწავლებლის ჩართულობის ხარისხს პრობლემის მოძიებისა და იდენტიფიცირების პროცესში განსაზღვრავს კლასის მზაობა და შესაძლებლობები). ამის შემდეგ მოსწავლეები პრობლემას გაიაზრებენ, დაანაწევრებენ და გამოყოფენ პრიორიტეტებს, მოახდენენ იდეების გენერირებას, მოიძიებენ და შეარჩევენ ინფორმაციას, პრობლემის გადაჭრის სტრატეგიას, გაანალიზებენ პრობლემას, მოიძიებენ გადაჭრის ალტერნატიულ გზებს, მიიღებენ გადაწყვეტილებას და გაუზიარებენ ინფორმაციას ერთმანეთს. შემდეგ გადაამოწმებენ შედეგების სისწორეს და, საჭიროების შემთხვევაში, დაუბრუნდებიან შესაბამის ეტაპს და იქიდან ხელახლა იწყებენ პრობლემის გადაჭრის ციკლის გავლას.

მართალია, მასწავლებელმა უნდა მართოს სწავლა-სწავლების პროცესი, მაგრამ მოსწავლესაც უნდა დაუტოვოს დამოუკიდებლად დაფიქრების საშუალება, საკუთარ ცოდნასა და გამოცდილებაზე დაფუძნებით აღმოაჩინოს და დაამუშავოს ახალი საკითხები. ამგვარი აქტიურობით ის უკეთესად გაიაზრებს და შეითვისებს ახლად შეძენილ ცოდნას. ცხადია, მოსწავლე შეცდომებსაც დაუშვებს და დაბრკოლებებსაც ნააწყდება, მაგრამ მასწავლებლის დახმარებით, მსჯელობითა და კონსტრუქციული თანამშრომლობით, ის პრობლემასაც გაუმკლავდება, ხარვეზებსაც შეავსებს და შეცდომებსაც გამოასწორებს. ცნობილია სწავლა აღმოჩენით, როცა ბავშვები დიდწილად თვითონ მუშაობენ და სწავლა მართვადი აღმოჩენით, სადაც პროცესს მასწავლებელი მართავს. ამ დროს მასწავლებელი არ საუბრობს პრობლემის გადაჭრის გზებსა და ხერხებზე, იგი მოსწავლეებს მხოლოდ აუცილებელ მასალას აწვდის, მათ დაკვირვებისკენ უბიძგებს და აძლევს საშუალებას, მოსაზრებები, ჰიპოთეზები გამოთქვან. ამისთვის მოსწავლეებს სჭირდებათ ინტუიციური და ანალიტიკური აზროვნების ამოქმედება. გამოიყენება მუშაობის მრავალფეროვანი ფორმები. ესენია: დისკუსია, ლიტერატურასთან მუშაობა, ემპირიული ინფორმაციის შეგროვება და სხვა. ბავშვები ხედავენ საკუთარი შრომის ნაყოფს. ცოდნა არ არის ფორმალური. მყარდება კავშირი ცხოვრებისეულ გამოცდილებასთან. ჯგუფური მუშაობის დროს კი ვითარდება თანამშრომლობის უნარი. განსაკუთრებით ეფექტურია ამ ტიპის მუშაობის დაწყება V-VI კლასებში.¹

პრობლემაზე ორიენტირებული სწავლების გამოყენება შესაძლებელია, როგორც მაღალ, ისე დაწყებით კლასებშიც, თუმცა ამ უკანასკნელ

¹ თ. ჯაყელი, ი. სამსონია, ნ. დობორჯგინიძე, თ. ცერაძე, ე. თოფაძე, მ. ინასარიძე, მ. ლორთქიფანიძე. გზამკვლევი მასწავლებლებისათვის: ქართული ენა და ლიტერატურა (1-6 კლასი). 2011-2016 წლების ეროვნული სასწავლო გეგმის მიხედვით. თბ., 2011, გვ. 7-8.

შემთხვევაში აუცილებელია ადეკვატური მოდელის შერჩევა დასმული პრობლემის უკეთ წარმოსაჩენად. დაწყებით საფეხურზე მოდელირება, მოსალოდნელი სცენარის შემუშავება თუ მსგავსი აბსტრაქტული დავალებები ვერ იქნება მიზანშეწონილი.¹

პრობლემაზე ორიენტირებულ გაკვეთილის დაგეგმვისას, იმისათვის, რომ დაყენებული საკითხი, სიტუაცია პრობლემურად ჩაითვალოს, მასწავლებელმა უნდა გაითვალისწინოს, რომ პრობლემის გადასაჭრელად **მოსწავლეს არ უნდა ჰქონდეს ნაცნობი სტრატეგია** (ის ცოდნა და უნარ-ჩვევები), რომელსაც პირდაპირ გამოიყენებს. თუმცა ეს იმას არ ნიშნავს, რომ პრობლემის შინაარსი არ უნდა ითვალისწინებდეს მოსწავლის (სკოლაში ან რეალურ ცხოვრებაში მიღებულ) გამოცდილებას და ასაკით განპირობებულ კოგნიტურ შესაძლებლობებს. ამრიგად, პრობლემაზე ორიენტირებული სწავლების იდეა, ისევე, როგორც ყველა სხვა დანარჩენი ტიპის გაკვეთილისა, უნდა გამომდინარეობდეს ეროვნული სასწავლო გეგმის საგნობრივი სტანდარტიდან.²

პრობლემაზე დაფუძნებული მეთოდის (PBL) გამოყენება უპრიანია უნივერსიტეტის სტუდენტებთან, ვისაც განზრახული აქვთ მომავალი პედაგოგიური საქმიანობა. მათ მეთოდიკათა ციკლის საგნების სწავლებისას აქტიურად უნდა შევამეცნებინოთ ეს გზა, რადგანაც ცნობილია, რომ სტუდენტები გაცილებით ადვილად ახდენენ ახალი პრობლემების იდენტიფიკაციას, მართვას, როცა კვლევას თავად გეგმავენ და საკუთარი გამოცდილების საფუძველზე სწავლობენ და იღრმავებენ ცოდნას. ზემოთ განხილული მეთოდი სასკოლო მუშაობაში პრობლემაზე აგებული სასწავლო პროცესის აგებისა, სწორედ სტუდენტობიდანვე უნდა გაითავისონ მომავალმა მასწავლებლებმა, ეს მეთოდი ეხება არა მხოლოდ ქართულ ენასა და ლიტერატურას, რამედ ეროვნული სასწავლო გეგმით გათვალისწინებულ ნებისმიერ საგანს. საინტერესოდ დაგეგმილი სასწავლო პროცესი კი თავიდან აგვაცილებს არაეფექტურ საგაკვეთილო გარემოს, რაც დღეისთვის არც თუ ისე იშვიათად გვხვდება.

¹ **მ. ინასარიძე, ს. ლობჯანიძე, მ. რატიანი, ი. სამსონია.** მასწავლებლის საქმიანობის დაწყების, პროფესიული განვითარებისა და კარიერული წინსვლის სქემის გზამკვლევი. ნაწილი II, გვ. 20.

² **მ. სეხნიაშვილი.** პრობლემაზე ორიენტირებული სამოდულო გაკვეთილის დაგეგმვა, – <http://mastsavlebeli.ge/?p=9345>.

**THE IMPORTANCE OF TEACHING THAT IS ORIENTED ON PROBLEM
IN THE EDUCATIONAL PROCESS**

The aim of problem orientated teaching is that pupils must be shown tasks (assignments), problems to their teachers. Those problems may be solved by various approaches, way and they don't have one right or wrong answer. Searching, alternative choice, idea forming and development is important. Learned material must be used. Information must be searched by the pupils. Their own points of view must be available to real life aims and demands. Their methods of teaching and activities orientated towards pupils give us an opportunity to develop analysis, synthesis, creative thinking, problem solving, decision making and creativity. It is very effective in the process of learn by learning several ability methods developing, especially in Georgian language and literature teaching because the given subject and creative approach gives us an opportunity to develop in our pupils problem solving, abilities with deep thinking.

Usage of problem-based method (PBL) is better with the university students, who intend to work as future teachers. While teaching the methodic subjects we should teach them this method, because it is known that students are better identified the new challenges, the management, when they plan their research themselves and study and improve knowledge on the base of the personal experience. The problem-based learning process method should be familiar for the future teachers from the student period. This method is not only used for the subject of the Georgian language and literature, but for any subject provided in the national curriculum. The learning process planned interestingly will avoid us from ineffective teaching environment, which at present is not so rare.

¹ *Rusudan Pipia* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

პ ე ღ ა გ ო გ ი კ ა

ბროლისა წულაია¹

კვლევითი მეთოდები ბუნებისმეტყველების სწავლებისას

ზოგადსაგანმანათლებლო სკოლის დაწყებით საფეხურზე ბუნებისმეტყველების სწავლება ხელს უწყობს მოსწავლის მიერ სამყაროს ადექვატური აღქმის უნარის ჩამოყალიბებას, ხოლო სამოქალაქო განათლება უფითარებს მოსწავლეს გარემოსადმი პოზიტიურ დამოკიდებულებას და მასზე პასუხისმგებლობის გრძნობას. საბუნებისმეტყველო დისციპლინების სწავლების მიზანია აზიაროს მოსწავლე საბუნებისმეტყველო მეცნიერების საფუძვლებს და განუფითაროს კვლევის უნარ-ჩვევები, რაც მას საშუალებას მისცემს შეიცნოს და გაითავისოს სამყარო, ჩაერთოს საზოგადოებრივი საქმიანობის სხვადასხვა სფეროში, იგრძნოს პასუხისმგებლობა საკუთარი თავის, საზოგადოების და გარემოს მიმართ.

საბუნებისმეტყველო მეცნიერება ცოცხალი საგანია, რომელიც ბევრ სააზროვნო ჩვევას მოითხოვს. ამიტომ მნიშვნელოვანია, რომ მოსწავლე მას შემოქმედებითად მიუდგეს. რაც უფრო ადრე იწყებს მოსწავლე საბუნებისმეტყველო მეცნიერების გაცნობას, მით უკეთ უფითარდება სწორი დამოკიდებულება ბუნებისადმი, მით უკეთ ამუშავდება მისი მხედველობითი, სმენითი შეგრძნებები და დამოუკიდებელი აზროვნება, დაკვირვების უნარის სიზუსტე. სასურველია, რომ მოსწავლეები იყვნენ არა ინფორმაციის პასიური აღმქმელები, არამედ ცოდნის დამოუკიდებელი მაძიებლები.

ბუნებისმეტყველების სწავლებისას ერთ-ერთი მნიშვნელოვანი და რთული საკითხია სწავლების მეთოდების განსაზღვრა. მათზე გავლენას ახდენს საბუნებისმეტყველო მეცნიერებათა თეორიული და პრაქტიკული განვითარება, მეთოდოლოგიის ტენდენციები, ბუნებისმეტყველების მეთოდის მიღწევები. მეთოდი, ფართო მნიშვნელობით, არის მოწესრიგებული საქმიანობა ამა თუ იმ მიზნის მისაღწევად. სასწავლო მეთოდი კი წარმოადგენს მასწავლებლისგან მოსწავლისათვის ცოდნის გადაცემის და მოსწავლის მიერ ამ ცოდნის ათვისების გზას. ყოველგვარი მეთოდი გულისხმობს ორ ურთიერთდაკავშირებულ კომპონენტს; მასწავლებელ-

¹ **ბროლისა წულაია** – ბუნებისმეტყველების დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

გადამცემს და მოსწავლე მიმღებს. ამ ურთიერთქმედების ხასიათი დამოკიდებულია მესამე მნიშვნელოვან კომპონენტზე – ცოდნის წყაროზე.

ცოდნის წყარო დამოკიდებულია სასწავლო მასალის შინაარსზე, რომელიც წამყვანია საგანმანათლებლო პროცესში და ხელს უწყობს სწავლების მიზნის მიღწევას. პრაქტიკაში ჩამოყალიბდა ბუნებისმეტყველების სწავლების სხვადასხვა მეთოდი, რომლებიც შეიძლება დავაჯგუფოთ მეტ-ნაკლებად საერთო ნიშნების მიხედვით. ეს ნიშნებია;

- ცოდნისმილების წყარო;
- მასწავლებლის ქმედება სწავლის პროცესში;
- მოსწავლის ქმედება სწავლის პროცესში;

ამ თვისებების მიხედვით შეიძლება გამოიყოს მეთოდის 3 ჯგუფი:

- ვერბალური (ცოდნის ერთი წყარო-სიტყვა);
- თვალსაჩინოებისა (ცოდნის ორი წყარო-სიტყვა და თვალსაჩინოება);
- პრაქტიკული (ცოდნის 3 წყარო: სიტყვა, შესასწავლი ობიექტი და საგნის პრაქტიკული კვლევა).

დღეს საქართველოს სკოლებში ფართოდაა გავრცელებული მოსწავლეთა მიერ პრაქტიკული კვლევითი სამუშაოების წარმოება. საგანმანათლებლო პროცესში სულ უფრო აქტიურად ინერგება ის მეთოდები და ტექნოლოგიები, რომლებიც ეფუძნება მოსწავლეთა კვლევითი სამუშაოებსა და პროექტებს.¹

ბუნებისმეტყველების სწავლების თანამედროვე მეთოდების განვითარება, ექსპერიმენტული სწავლების მეთოდების ჩართვა სასწავლო პროცესში გულისხმობს კვლევაზე დაფუძნებულ ლაბორატორიულ სამუშაოებს, როგორც თანამედროვე მეთოდოლოგიური მიდგომების ერთ-ერთ საფუძველს ბუნებისმეტყველების სწავლებაში კოგნიტიური უნარების ზედა დონეების დაძლევისთვის, საბუნებისმეტყველო კონცეფციების უკეთ შეცნობისა და ბუნებისმეტყველების არსის გაგების მიზნით.²

პრაქტიკული კვლევა კლასში მასწავლებლის მიერ გარკვეული მიზნით ინფორმაციის შეგროვებისა და შემდგომი გაანალიზების პროცესია. მის უმთავრეს მიზანს, როგორც წესი, მოსწავლეთა აკადემიური მოსწრების ამაღლება, მათი სოციალური და სხვა უნარების გაუმჯობესება წარმოადგენს. ამ მიზნების მისაღწევად მასწავლებლებს შეუძლიათ სხვადასხვა სტრატეგიების დასახვა და სხვადასხვა მეთოდების გამოყენება. როგორც წესი მათ ხშირად უწევთ სწავლების მრავალი სტრატეგიიდან ერთ-ერთის ამორჩევა, რომლის წარმატებაც დამოკიდებულია არა-ერთ

¹ ე. სლოვინსკი, მ. კაპანაძე, ზ. ხიდაშელი, ნ. სალინაძე, მ. ვარაზაშვილი, მ. მაყაშვილი, ნ. მეტრეველი, მ. ბოჭორიშვილი, ნ. იოსელიანი, მ. გედევანიშვილი. ბუნებისმეტყველება (I-VI კლასები): გზამკვლევი მასწავლებლებისთვის. 2011-2016 წლების ეროვნული სასწავლო გეგმის მიხედვით. თბილისი, 2011, გვ. 22.

² ი. აილსკი, ს. მარკიჩი, ვ. ბოლტე, ს. შტელერი, ს. ჰაესი, მ. კაპანაძე, ქ. კუპატაძე, ე. მიქაუტაძე. კვლევაზე დაფუძნებული სწავლება. თბ., 2012, გვ. 35.

ფაქტორზე.¹

კვლევაში გამოცდილი პედაგოგები მიიჩნევენ, რომ კვლევის სწავლის საუკეთესო გზა თავად კვლევის პროცესია. საბუნებისმეტყველო მეცნიერებების შემთხვევაში მკვლევარს შეუძლია გაიმეოროს თავის მიერ მიღებული შედეგი განმეორებითი ცდის საფუძველზე და დააზუსტოს და განამტკიცოს მოპოვებული ცდა. მისი შედეგების სანდოობისა და ჭეშმარიტების შემოწმება შეუძლია მის ნებისმიერ კოლეგას იმავე ექსპერიმენტის კორექტული გამეორებით, იმავე მეთოდით, იმავე მასალაზე და იმავე პირობებში.

მაგალითად, საგანი „ბუნებისმეტყველება“, გაკვეთილი 1. შედეგი: ბუნ. V1.2. მოსწავლეს შეუძლია დაახასიათოს ტიპობრივი ეკოსისტემები. ინდიკატორი: გამოჰყოფს ეკოსისტემებს და მათ ცალკეულ კომპონენტებს ნაცნობ გარემოში.

ეს თემა შესაძლებელია შესრულდეს რამდენიმე გაკვეთილის პროცესში, მიეცეს კვლევითი პროექტის სახე. მოვიყვანთ აქ მოვიყვანთ გაკვეთილის გეგმას, ხოლო მასწავლებელი თავად გაანანიშნებს აქტივობებს გაკვეთილის მიხედვით.

თემა: ლოკოკინა. გაკვეთილის მიზანი: მოსწავლემ შეძლოს ეკოსისტემების ცალკეული კომპონენტების გამოყოფა, დაკვირვება, დაკვირვების შედეგების ანალიზი.

მოსამზადებელი ეტაპი: სასწავლო დანიშნულების ექსკურსიისათვის წინასწარ შეარჩიეთ ტერიტორია, სადაც ცხოვრობენ სხვადასხვა სახეობის ცხოველები, მათ შორის – ლოკოკინები. სასურველია, მისი ფართობი იყოს 80-100 მ.²-მდე. დარწმუნდით, რომ ტერიტორია უსაფრთხოა, არ ყრია ბასრი საგნები, ნაგავი, არ არის ადამიანის სიცოცხლისათვის საშიში ცხოველები. ამ ადგილში შეარჩიეთ საკვლევი ტერიტორია და შემოფარგლეთ თოკით. გაიყვანეთ მოსწავლეები ექსკურსიაზე.

1. საკითხის დასმა: როგორ გგონიათ/ფიქრობთ, რამდენი ლოკოკინა შეიძლება შეგხვდეთ მონიშნულ ტერიტორიაზე? მოსწავლეები ასახელებენ სავარაუდო რაოდენობას. მასწავლებელი ახარისხებს/აჯგუფებს მიახლოებულ/მსგავს რაოდენობას, მიაწერს ავტორების სახელებს, მსაგავსების მიხედვით აყალიბებს ჯგუფებს და აცხადებს კონკურსს: გაიმარჯვებს ჯგუფი, რომლის მიერ დასახელებული ციფრიც უფრო ახლოს აღმოჩნდება რეალურთან.
2. დაკვირვების ფორმა: ჰკითხეთ მოსწავლეებს, როგორ ფიქრობენ საკითხის შესწავლას: როგორ დაადგენენ რაოდენობას, დააფიქსირებენ შედეგს, რა დასჭირდებათ დაკვირვებისათვის (რესურსი: ქალაქი, ფანქრები).

¹ ი. ქურდაძე. სწავლა/სწავლების მეთოდების ეფექტური გამოყენება სწავლების ორგანიზაციის პროცესში. თბ., 2014, გვ. 31.

3. დაკვირვება: დააკვირვება გააგრზელედ 3 დღე, თითო დღის ინტერვალით. მაგალითად, გაიყვანეთ მოსწავლეები დაკვირვებისათვის პირველი კვირის ორშაბათს, ოთხშაბათს და პარასკევს, ხოლო სამშაბათს, ხუთშაბათს და მეორე კვირის ორშაბათს კლასში მოაწყვეთ დაკვირვების შედეგების განხილვა. ჯგუფებმა უნდა დათვალონ ლოკოკინების რაოდენობა შემოსაზღვრულ ტერიტორიაზე, ერთი დიდი ზომის ქალაქზე დაიტანონ მონაცემები და გამოაკრან კედელზე.
4. დაკვირვების შედეგი: ჩვეულებრივ, აღმოჩნდება ხოლმე, რომ დაკვირვების 3 დღის მონაცემები არ ემთხვევა ერთმანეთს.
5. ვარაუდი: განსხვავება დაკვირვების შედეგებში მოსწავლეებს უქმნის მოტივაციას: ჩნდება კითხვები – რა მოხდა? რა შეგვეშალა? რა არის მონაცემების განსხვავებულობის მიზეზი? მოსწავლეები იწყებენ ვარაუდების გამოთქმას. მაგ., შეიძლება ივარაუდონ, რომ ლოკოკინების რაოდენობა ტერიტორიაზე იცვლება, რადგან ცხოველები ტოვებენ ტერიტორიას და ისევ შემოდიან.
6. ვარაუდის შემოწმება: მიეცით მოსწავლეებს ვარაუდის მოფიქრების შემოწმების საშუალება. მაგალითად, გააგრძელონ დაკვირვება; დაკვირვების პირველ დღეს მონიშნონ ლოკოკინების ნიჟარა საღებავებით. შემდეგ დღეს შეამოწმონ მათი რაოდენობა საკვლევ ტერიტორიაზე და ნახონ, ხომ არ ხვდებათ მონიშნული ლოკოკინები ტერიტორიის გარეთ. აქ შეიძლება რამდენიმე ჯგუფმა იმუშაოს საკვლევ ტერიტორიის გარეთ, რამდენიმემ კი შიგნით. მონაცემები ფიქსირდება.
7. მონაცემების ანალიზი: ჯგუფები ადარებენ ერთმანეთს მონაცემებს და ასკვნიან სწორი იყო თუ არა ვარაუდი ლოკოკინების ტერიტორიიდან გადაადგილების შესახებ.
8. დაკვირვების შედეგები: განსხვავების ერთ სავარაუდო მიზეზად შესაძლებელია დასახელდეს ისიც, რომ ცხოველებს არ დაუტოვებიათ საკვლევ ტერიტორია, უბრალოდ დაკვირვების დროს ვერ მოხერხდა ყველა მათგანის აღმოჩენა და სხვადასხვა დღეს განსხვავებული რაოდენობა ფიქსირდებოდა. ნიჟარების მონიშვნის მეთოდი ამ შემთხვევაშიც გამოდგება ვარაუდის შესამოწმებლად.

სკოლაში პრაქტიკული კვლევის გამოყენებით ხდება პრობლემების ზუსტი იდენტიფიკაცია შეგროვებული მონაცემების ანალიზის საფუძველზე.¹ კვლევის ხარისხიანობას განაპირობებს, კვლევის მეთოდების შესაბამისობას მიზანთან, მისი სანდოობა და ვალიდობა. სკოლაში კვლევის

¹ მ. ბლიაძე. ბუნებისმეტყველება. სწავლების მეთოდები. თბ., 2014; ელ. ვერსია: http://www.tpd.ge/images/stories/___compatibility_mode.pdf.

არსი ისაა, რომ იგი სასწავლო ხასიათისაა და მიზნად არ ისახავს რაღაც ახალი მეცნიერული ფაქტებისა და შედეგების დადგენას, როგორც ეს დიდ მეცნიერებაში ხდება. თუმცა გამოცდილებამ აჩვენა, რომ მოსწავლეთა აღმოჩენები საინტერესოა პროფესიონალური თვალსაზრისითაც. სასწავლო კვლევითი მუშაობის მთავარ მიზანს პიროვნების განვითარება და თვითრეალიზაცია წარმოადგენს, რაც მოზარდს საკუთარი თავის ძიებასა და თავისი შესაძლებლობების ობიექტურად შეფასებაში ეხმარება. ავითარებს დამოუკიდებლობას, რაც საფუძველს ქმნის მოსწავლის მიერ ახალი ცოდნის ძიებისათვის. ასწავლის საკუთარი აზრის მკაფიოდ ჩამოყალიბებას, აქტიურებს მეხსიერებას, ლოგიკისა და ფართო წარმოსახვით აზროვნებას. აყალიბებს კვლევისათვის საჭირო ჩვევებს და ახდენს კვლევითი აზროვნების უნარების ინიცირებას.

პედაგოგი ამ შემთხვევაში კონსულტანტის როლშია და უნდა ახსოვდეს, რომ სამუშაო პროცესში მოსწავლისათვის ყველაზე მთავარია, დამოუკიდებლად დაეუფლოს ცოდნის მოპოვების მეთოდს და განიცადოს საკუთარი აღმოჩენის სიხარული.

BROLISA TSULAI A¹

RESEARCH METHODS DURING NATURAL SCIENCE'S TEACHING

Nature study is an alive subject, which demands capability of thought habits. Creative approach is very important. The earlier a pupil begins Nature study the better. He develops right dependence in nature, visual, intellectual memory, penetrating mind. It is desired pupils to be not only in formation unfavourable perceptionists, but knowledge independent seekers. Future teachers must plan their lessons in the following way: combine teaching methods with teaching contents. Only teacher defines methods in order to realize teaching material content. In our given work we describe interactive methods and ways of solving these problems in nature study lessons. Practical Research in the class is the process of collecting information and its further analysis by the teacher. Its main purpose is usually to raise student academic performance, to improve their social and other skills. Teachers can use different strategies and different methods to gain these goals. As a rule, they often have to choose one of the teaching strategies, the success of which depends on many factors.

¹ **Brolisa Tsulaia** – PhD in Natural Sciences, Associate Professor, Sokhumi State University.

პ ე ლ ა გ ო გ ი კ ა

ლევან ჯინჯიხაძე¹

**მეტყველებისა და აზროვნების სახეები და მათი
კლასიფიკაცია**

მოსწავლეთა მეტყველების კულტურისა და აზროვნების განვითარებისა და ამაღლებისათვის ზრუნვა სკოლებისა და მასწავლებლების ერთ-ერთი საპატიო და ურთულესი ამოცანაა. იგი ერთ-ერთ მთავარ, ძირეულ მიმართულებას წარმოადგენდა ყოველთვის ქართული ენისა და ლიტერატურის დაწყებითი კურსის სწავლების მეთოდოლოგიაში.

ცნებას **მეტყველების განვითარება** გააჩნია როგორც ფსიქოლოგიურ-ფილოსოფიური, ისე პედაგოგიური მნიშვნელობა. პიროვნების მეტყველებითი და კომუნიკაციური საქმიანობა ვითარდება მის სულიერ-ზნეობრივ ინტერესებთან ერთად, როდესაც იგი ეცნობა ლიტერატურულ ნაწარმოებებს თუ ხელოვნების სხვა დარგის ქმნილებებს. პიროვნების მეტყველებითი საქმიანობა განუყოფელია მის მორალურ-ესთეტიკურობასა და ქცევასთან, ზოგადად, საქმიანობასთან. მეტყველება ადამიანის დამახასიათებელი თვისებაა, რომელიც ძირითადად დაფუძნებულია ენის კანონებზე.

ა. არაბული განსაზღვრავს, რომ მეტყველების კულტურა ფართო (უნივერსალური) საგანმანათლებლო და კულტუროლოგიური შინაარსის ცნებაა, რომელიც პირველ რიგში გულისხმობს პიროვნებისა და საზოგადოების საერთო ენობრივი გარემოს მოწესრიგებულობას, სახელმწიფო ენის (და სხვა ენა-კილოთა) მიმართ განსაზღვრულ უფლება-მოვალეობით წესრიგს, ერთგვარ სოციოლინგვისტურ ჰარმონიას.

უფრო ვიწრო შინაარსით მეტყველების კულტურა გულისხმობს პიროვნების მიერ იმ ენობრივი ნორმების ფლობას (ცოდნასა და გამოყენებას), რომლებიც სალიტერატურო ენის განვითარების შესაბამისი დონისათვის არის მიღებული და სავალდებულო.²

ი. გოგებაშვილის აზრით, მოსწავლეთა მეტყველების კულტურის, ნიგნიერების დონის ამაღლების საკითხი დედაენის საკითხთა სწავლების სისტემაში სკოლის ყოველდღიური ზრუნვის საგანია. მოსწავლეთა მეტ-

¹ **ლევან ჯინჯიხაძე** – პედაგოგიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² **ა. არაბული.** ქართული მეტყველების კულტურა. თბ., 2004, გვ. 4

ყველების განვითარების უმთავარეს წყაროდ ის ლიტერატურას, ხალხურ შემოქმედებას მიიჩნევს. ამ მიზნით მას თავის სახელმძღვანელოებში, განსაკუთრებით კი დედაენის სახელმძღვანელოში, უხვად აქვს წარმოდგენილი ხალხური ზეპირსიტყვიერების ნიმუშები, სასაუბროები, სურათები, ზეპირი და წერიტი სავარჯიშოები, რომლებმაც ხელი უნდა შეუწყოს მოსწავლის ლოგიკურ აზროვნებასა და მხატვრული მეტყველების თანდათანობით განვითარებას, დამოუკიდებელი ჩვენების გამომუშავებას, ლექსიკური მარაგის გამდიდრებას, ფრაზის სწორად აგებისა და გაბმული მეტყველების ჩვენის გამომუშავებას. გარდა ამისა, დიდი პედაგოგი აღნიშნავდა, რომ მასალა, რომელიც აზროვნებისა და მეტყველების განვითარებისათვის შეიარჩევა, უნდა იყოს მარტივი და ბავშვის გონებისათვის მისაწვდომი.¹

ვ. რამიშვილის აღნიშვნით ბავშვის მეტყველება დიდადაა დამოკიდებული სოციალურ გარემოზე. რამდენადაც ორგანიზებულად მოქმედებს ეს გარემო ბავშვის მეტყველებაზე, იმდენად სწრაფად და სწორი ფორმით ვითარდება ბავშვის მეტყველება. მისი განსაზღვრით განვითარებული კულტურული მეტყველება ეწოდება ისეთ მეტყველებას, რომელიც არის აზრიანი, სწორი, ზუსტი, ცხადი, სუფთა, მწყობრი და სახოვანი.²

ნ. მაღლაკელიძის განმარტებით, როცა ვხმარობთ ტერმინს „მეტყველების განვითარება“ მხედველობაში გვაქვს კონკრეტული ინდივიდი, ამჯერად – მოსწავლე. მშობლიური ენის სწავლების მეთოდთა შეისწავლის მოსწავლეთა მეტყველების (და მასთან დაკავშირებით აზროვნების) განვითარების საკითხებს. ენობრივი კულტურის მაღალი დონე აზროვნების მაღალ დონეზე მიგვითითებს, მეტყველების კულტურისათვის ზრუნვა ამავე დროს აზროვნების კულტურისათვის ზრუნვაც არის.³

მ. ჯინჯიხაძის მიხედვით ყოველი აზრი თავის გამოხატულებას ენაში პოულობს. ამიტომაც განვითარებული მეტყველება განვითარებულ აზროვნებას გულისხმობს, განუვითარებელი მეტყველება კი – განუვითარებელ აზროვნებას და პირუკუ. მისი დასკვნით, მეტყველებას აზროვნების ჩამოყალიბებაში უდიდესი მნიშვნელობა აქვს. ისინი ერთმანეთთან მჭიდრო კავშირში არიან, მაგრამ მათი გაიგივება მაინც არ შეიძლება, არსებობს მათ შორის განსხვავებაც. აზროვნებას თავისი კანონები აქვს, ხოლო მეტყველებას თავისი. პირველს ლოგიკა სწავლობს, ხოლო მეორეს – გრამატიკა.⁴

აქ, ამ შემთხვევაში თავს იჩენს ერთი რამ: ბრძოლა მეტყველების განვითარებისათვის მიზანს ვერ მიაღწევს აზროვნების განვითარებისათვის ბრძოლის გარეშე. ასე რომ, ყოველი მასწავლებელი, როდესაც მუ-

¹ ვ. რამიშვილი. დედაენა და მისი სწავლების საკითხები იაკობ გოგებაშვილის მოძღვრებაში, – წგნ.: ი. გოგებაშვილი. რჩეული თხზულებანი. ტ. IV. შემდგენილი ვ. რამიშვილი, ლ. ქაჯაია. თბ., 1990, გვ. 47.

² ვ. რამიშვილი. ქართული ენის სწავლების მეთოდთა. თბ., 1999, გვ. 27.

³ ნ. მაღლაკელიძე. ქართული ენის სწავლების მეთოდთა/დიდაქტიკა. თბ., 2013, გვ. 151.

⁴ მ. ჯინჯიხაძე. წერიტი მეტყველების განვითარება. სოხუმი, 1960. გვ. 22.

შაობს მოსწავლის მეტყველების განვითარებაზე, პარალელურად უნდა ზრუნავდეს ლოგიკური აზროვნების განვითარებისთვისაც.

აზროვნება ქართული ენის განმარტებით ლექსიკონში ასეა განსაზღვრული: ტვინის ფუნქცია – პროცესი აზრთა შედგენა-შეპირისპირებისა, მსჯელობისა, დასკვნების გამოტანისა.¹

აზროვნება არის ადამიანის ტვინის პროდუქტი და სინამდვილის შემეცნების ყველაზე უფრო რთული ფორმა.

აზროვნება ეს არის კოგნიტური პროცესი, რომელიც წარმოადგენს ახალ სიტუაციაში ადამიანის ორიენტაციის, პრობლემის, ამოცანის გადაჭრის უნარს. აზროვნების ერთ-ერთი ძირითადი და მნიშვნელოვანი მახასიათებელია **გაგების** მოთხოვნილება, რომელიც განპირობებულია რაიმე ამოცანასთან დაკავშირებული გაურკვეველობის შემცირების შინაგანი მოთხოვნილებით. პრობლემური სიტუაციის გადაჭრასთან ერთად აზროვნების პროცესიც მთავრდება. ის წარმოადგენს მიზანდასახულ, ნებისმიერ პროცესს.

აზროვნება, უპირველეს ყოვლისა, ფსიქოლოგიური მოვლენაა და მის საგანს შეადგენს:

- აზროვნების სუბიექტი – **პიროვნება** მოტივაციურ-ემოციური სფეროთი, განწყობით;
- აზროვნების ობიექტი – ამოცანა, პრობლემა მისი სტრუქტურული მახასიათებლებით;
- აზროვნების პროცესის ფსიქოლოგიური სტრუქტურა, მისი მიმდინარეობის მექანიზმი.

თანამედროვე ფსიქოლოგიაში განარჩევენ აზროვნების შემდეგ სახეებს:

- **პრაქტიკული ანუ მოქმედებით-ხატოვანი აზროვნება.** ასეთი აზროვნების დროს ამოცანის გადაწყვეტა ხდება უშუალოდ მოქმედების პროცესში. აზროვნების ამ სახის ძირითადი თავისებურება მდგომარეობს იმაში, რომ უშუალო აზრითი გარდაქმნების ობიექტია რეალური სიტუაცია. აზროვნების ეს სახე ძირითადია და წარმოადგენს აზროვნებითი მოქმედებების სხვა სახეების განვითარების პირველ საფეხურს.
- **თვალსაჩინო-ხატოვანი აზროვნება.** აზროვნების ეს სახე ხასიათდება თვალსაჩინო სახეებით მანიპულირების უნარით, პრაქტიკულ მოქმედებათა გარეშე.
- **ლოგიკური აზროვნება** არის ისეთი აზროვნება, როდესაც ამოცანის გადაწყვეტა ხდება ცნებების მეშვეობით და ძირითადად ეყრდნობა ვერბალურ-ლოგიკურ მსჯელობას.

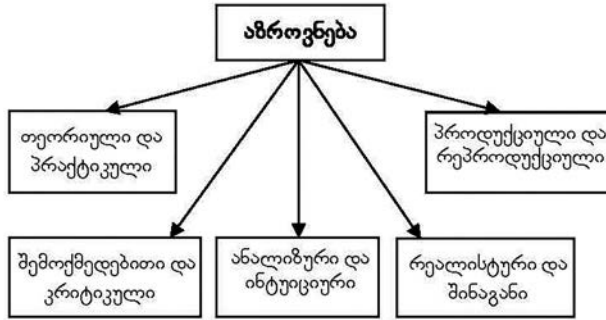
¹ ქართული ენის განმარტებითი ლექსიკონი. რედაქტორი არნ. ჩიქობავა. ტ. 1. თბ., 1950, გვ. 178.

აქვე აღსანიშნავია ისიც, რომ ლოგიკური აზროვნების განვითარება არ გამოორიცხავს აზროვნების პირველი ორი სახის განვითარებას. ისინიც განაგრძობენ განვითარებას, განსაკუთრებით – ხატოვანი.

პედაგოგიურ-ფსიქოლოგიურ მეცნიერებაში არსებობს დიქოტომიურ (დიქოტომია [ბერძ. *διχοτομία* – ორად გაკვეთა] – მთელის გაყოფა ორად, შემდეგ თითოეული ნაწილისა კვლავ ორად და ა.შ.) დაყოფაზე დაფუძნებული აზროვნების კლასიფიკაცია. ეს კლასიფიკაცია ასეთნაირად შეიძლება წარმოვადგინოთ:

- **თეორიული აზროვნება.** ეს არის აზროვნება, როდესაც ხდება გარკვეული კანონზომიერებების შემეცნება აბსტრაქტული მიმართებების დამყარების საფუძველზე. **პრაქტიკული აზროვნება**, რომელიც ძირითადად მიმართულია კონკრეტული, კერძო ამოცანების გადაჭრაზე, სადაც გადაწყვეტილება უშუალოდ მიმდინარე პროცესის სწრაფი ანალიზის შედეგად მიიღება.
- **ანალიზური (ლოგიკური) აზროვნება.** ანალიზური აზროვნების დროს პროცესი დროში გაშლილია, მიმდინარეობს ეტაპობრივად და შედარებით გაცნობიერებულია. **ინტუიციური აზროვნების** დროს კი პროცესი დროში შეზღუდულია და მინიმალურადაა გაცნობიერებული.
- **შემოქმედებითი აზროვნება** ემსახურება ახალი კანონზომიერებების აღმოჩენას და მიმართულია ახალი იდეების შექმნაზე. **კრიტიკული აზროვნება** კი მიმართულია უკვე მიღებული გადაწყვეტილებების შემოწმებაზე და არსებული შეცდომებისა და ხარვეზების გამომზეურებაზე.
- **რეალისტური აზროვნება** ორიენტირებულია გარე სამყაროზე და ემყარება ლოგიკურ კანონებს. პრობლემის გადაჭრისას იგი მოითხოვს ანალიზსა და აბსტრაქციას. **შინაგანი აზროვნება** კი ძირითადად მიმართულია შინაგან სამყაროზე. პრობლემის გადაჭრისას იგი ეყრდნობა არა მხოლოდ რეალურად არსებულ მიმართებებს, არამედ საკუთარ სურვილებსაც.
- **პროდუქციული აზროვნება** წარმოადგენს ისეთ აზროვნებას, რომლის მეშვეობით მიიღება სრულიად ახალი ცოდნა, გამოცდილება. ხოლო **რეპროდუქციული** აზროვნება პრობლემის გადაჭრისას ემყარება უკვე მზა ჩვევას, გამოცდილ სქემას.

ყოველივე ეს სქემატურად ასე შეიძლება წარმოვადგინოთ:

ზემოთქმულიდან გამომდინარე, შეგვიძლია გამოვყოთ აზროვნების შემდეგი ოპერაციები:

- **ანალიზი.** ანალიზის [ბერძ. *ἀνάλυσις* – დაშლა] ოპერაცია ადამიანს საშუალებას აძლევს აღქმული მთლიანი მასალიდან, მოვლენიდან გამოყოფს სხვადასხვა მხარე. ის გულისხმობს ამოცანის ცალკეულ ნაწილებად დაშლას და მის შემადგენელ ელემენტებზე მსჯელობის უნარს.
- **სინთეზი.** სინთეზი [ბერძ. *σύνθεσις* – შეერთება] ეს არის სააზროვნო უნარ-ჩვევა, რომელიც ანალიზის საწინააღმდეგო პროცესს წარმოადგენს. იგი გულისხმობს ცალკე მოცემული ელემენტების (ნაწილების, თვისებების) გონებაში გაერთიანებას, ერთ შინაარსად შეკვრას ახალი სტრუქტურული მთლიანობის სახით: მაგ., ნაწილებისაგან ახალი მთელის შედგენა, ცალკე თვისებების გაერთიანება ახალი მთლიანი შინაარსის სახით და ა. შ.
- **აბსტრაქცია.** აბსტრაქცია [ლათ. *abstractio* – მოცილება, მოშორება] ისეთი ოპერაციაა, როდესაც შემეცნების პროცესში ხდება ობიექტის (საგნის, მოვლენის) არაარსებითი მხარეების, თვისებებისა და კავშირების უგულებელყოფა და სხვა (არსებითი) ნიშნების გამოყოფა აზროვნებაში – განყენება. იგი გულისხმობს ობიექტთა შედარებით ანალიზს, ამ ობიექტებისათვის დამახასიათებელი ზოგადი ნიშნების გამოყოფას და ამ ნიშნების საფუძველზე ობიექტთა კატეგორიაში გაერთიანებას.

როგორც ვიცით, მეტყველების მიმართულება ორ ერთმანეთთან მჭიდროდ დაკავშირებულ სამეტყველო ქცევას აერთიანებს, ესენია: **მოსმენა** და **ლაპარაკი**. ამ სამეტყველო ქცევებთან დაკავშირებული უნარ-ჩვევების თანამიმდევრული განვითარება მიზნად ისახავს თავისუფალი, თანამედროვე კომუნიკაციისათვის მზადყოფი პიროვნების ჩამოყალიბებას. ეს გულისხმობს ზეპირი მეტყველების, აზრის გამოხატვის უნარ-ჩვევების, მოსმენის კულტურის, სოციალური კომუნიკაციისა და ინტერაქტიური

უნარების განვითარებას. მათი განვითარება საფუძველს უყრის ჰუმანური, ტოლერანტული, სხვათა აზრის დამფასებელი პიროვნების აღზრდას.

აქედან გამომდინარე, როგორც ვხედავთ, მეტყველება, პირველ რიგში, გულისხმობს ზეპირ მეტყველებას, ბავშვის უნარს, ერთი მხრივ, გამოთქვას თავისი აზრი, შეხედულებები, ფიქრები, ხოლო, მეორე მხრივ, მოისმინოს და აღიქვას გარშემომყოფთა ნათქვამი.

ზეპირი მეტყველება შეიძლება იყოს სხვადასხვა სახის: **რეცეპციული** (რა ესმის), **ექსპრესიული** (რისი თქმა შეუძლია) და **პრაგმატული** (ამა თუ იმ სიტუაციაში როგორ იყენებს ენის ცოდნას). აქ შეიძლება გამოიყოს მეტყველების სხვადასხვა ტიპი:

- **რეცეპციული მეტყველება**, რომელიც გულისხმობს მოსმენასა და მოსმენილის გაგების უნარს. აქ მოსწავლეს შეუძლია მიუთითოს დასახელებულ საგანზე ან დაასრულოს დაწყებული ეს თუ ის მოქმედება;
- **ექსპრესიული** (პროდუქციული) **მეტყველება** მოიცავს მოსწავლის უნარს სიტყვიერად გამოხატოს სხვადასხვა შინაარსი.
- **პრაგმატული განვითარება** იწყება მოთხოვნილებისა და სურვილის გამოხატვით და სრულდება წარმატებული კომუნიკაციით.

კომუნიკაცია კი, როგორც ვიცით, გვაქვს როგორც ვერბალური, ისე არავერბალური, სადაც ვერბალური კომუნიკაცია მოიცავს შინაარსის სიტყვიერ გამოხატულებას, ხოლო არავერბალური კი – ჟესტიკულაციას – სახის გამომეტყველებას, სხეულის მოძრაობას, ინტონაციასა და სხვა არასიტყვიერ მახასიათებლებს.

აზროვნებისა და მეტყველების განვითარების მეცნიერულ-პედაგოგიკური მნიშვნელობა გაიგება როგორც მასწავლებლისა და მოსწავლეების სპეციალური ერთობლივი საქმიანობა, რომელიც მიმართულია აზროვნებისა და მეტყველების დაუფლებისაკენ. საზოგადოების განვითარების ყოველ ეტაპზე პედაგოგთა, მეთოდისტთა, ფილოლოგთა და ფსიქოლოგთა უპირველეს საზრუნავს წარმოადგენდა და წარმოადგენს მოსწავლეთა მიერ აზროვნებისა და მეტყველების დაუფლებაზე ზრუნვა, რასაც მუდმივად ექცეოდა და ექცევა ჯეროვანი ყურადღება.

KINDS OF SPEECH AND THINKING AND THEIR CLASSIFICATION

The concept – development of speech has psychological-philosophical and pedagogical meaning. Speech and communicative activity of a person is developing together with his spiritual-moral interests, when he is learning the work of fiction or the other works of other spheres of Art. Speech activity of a person is integrated with his moral-esthetical behavior, his all activities, in general. Speech a peculiar feature of a human being, which is upon the whole based on the language laws.

Thinking is a cognitive process, which is the ability of solving the problem, task in a new situation of a person's orientation. One of the basic and most significant feature of thinking is a requirement of understanding, which is conditioned by internal demands of reduction of uncertainty related to any task. The process of thinking comes to the end together with solving the problematic situation. This is a purposeful process of any kind. Firstly, thinking is a psychological phenomenon and the subject of it is as follows: 1. Subject of thinking: a person himself with motivation-emotional sphere, mood; 2. Object of thinking – is a task, problem with its structural features; 3. Psychological structure of thinking process, the mechanism of its currency.

In contemporary Psychology there are distinguished the following kinds of thinking: practical or creative-figurative thinking, visible- figurative thinking, logical thinking.

In pedagogical-psychological science there exists a classification of thinking based on dichotomic division. We can imagine such classification as: theoretical and practical thinking; analyzing (logical) and intuitive thinking; creative and critical thinking; realistic and initial thinking; productive and reproductive thinking, and hence it follows there are outlined the following operations of thinking: Analyze, synthesis, abstraction.

There exists different types of oral speech: Receptive (what can hear), expressive (what can say) and pragmatic (usage of language skills in a different situation).

Scientific-pedagogical importance of thinking and speech could be understand as a special joint activity of a teacher and students, which is directed to mastering of thinking and speech.

¹ *Levan Jinjikhadze* – PhD in Pedagogics, Associate Professor, Sokhumi State University.

რ ე ც ე ნ ზ ი ა

თამილა ზვიადაძე¹

სახალისო სამყაროს ათასწერადობა

როსტომ ჩხეიძის ახალი წიგნი „ჟარგონი და მეტსახელები“² ენათმეცნიერული ხასიათის ნარკვევია, თუმცა სხვათაგან გამორჩეული. სიახლე ავტორის ინდივიდუალურ ხელწერას გულისხმობს. წიგნი ისე იკითხება, როგორც რომანი, უფრო ზუსტად, რომან-ლექსიკონი, რომელშიც ორი მთავარი პერსონაჟია: ჟარგონი და მეტსახელი, თითქოს უცნაურად დანწყილებულნი. მათი ერთად, ერთ წიგნში თავმოყრა, ავტორის აზრით, „ერთ ბედქვემ“ ყოფნამ განაპირობა: „ჟარგონიცა და მეტსახელიც მეორეხარისხოვან ადგილს სჯერდებოდნენ საკმაოდ დიდხანს... შემთხვევიდან შემთხვევამდე თუ ამოჰყოფდნენ თავს ლინგვისტურ ძიებებსა ან ლექსიკონებში... და ისედაც მარგინალურად მიჩნეულნი, სალიტერატურო ენის ფონზე მთლად იჩაგრებოდნენ, რაკი მკვლევართა ყურადღება ვერ მიეპყროთ, როგორც ერთგვარ ანომალიებს“.³

ბიძგი ენის ამ თავისებური სამყაროს კვლევისა წიგნის ავტორისათვის ოთარ ჩხეიძის არქივში დაცულ მასალებს მიუცია და არამხოლოდ. ლექსიკონის შედგენაზე თავადაც უოცნებია და მასალებიც შეუგროვებია სტუდენტობისას. „უკვალოდ კი არაფერი იკარგება ამ წუთისოფელში“. და ალბათ, იმანაც, რომ სხვას უკვე ჰყავს ან მომავალში ეყოლება „ვინმე მარკოზი ან იოანე“, აფიქრებინა მწერალს წანისლული ფასეულობების გამომზიურება. ამადაც დაიბადა ეს უდავოდ განსხვავებული და გამორჩეული წიგნი, თავისუფლად რომ შეგვიძლია ვუწოდოთ „წიგნი-გამოსარჩლება“.

ძნელი სათქმელია, რომელი უფრო გამომსახველობითი ძალისაა – ჟარგონი თუ მეტსახელი, რომელი უფრო შთამბეჭდავად ასახავს სინამდვილეს, ხელს უწყობს სიტყვების, აზრების თავისუფლად ორგანიზებას, ახერხებს ზეპირი ტრადიციის, ცოცხალი სასაუბრო მეტყველების თავისუფალი დინების ორგანულ ჩვენებას და წარმოაჩენს დეტალებს იმგვარად, როგორც არ შეუძლია ენის სხვა რომელიმე მოვლენას. ერთი კია –

¹ თამილა ზვიადაძე – ფილოლოგიის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი, სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი.

² რ. ჩხეიძე. ჟარგონი და მეტსახელები. თბ., 2016.

³ რ. ჩხეიძე. ჟარგონი და მეტსახელები, გვ. 3.

ჟარგონიცა და მეტსახელიც ლექსიკის შენაკადია. ლექსიკის სიმდიდრე კი ენის სიმდიდრეა.

რაც სიტყვას უკავშირდება, ყველაფერი მწერალს ეხება. მწერალი ქმნის მხატვრულ ტექსტს, მხატვრული ტექსტისათვის კი ნებისმიერი ინფორმაცია საშუალებაა მხატვრული სახის შესაქმნელად. ხატოვანი აზროვნების გამომხატველი ყველა ელემენტი მხატვრული ღირებულების მიხედვით ფასდება. შემოქმედებითი პროცესი მიზნად ისახავს მწერლის მიერ გათავისებული და საყოველთაოდ აღიარებული იდეების მხატვრულ განსახოვნებას და მათთვის ოსტატური მხატვრული ფორმის მოძებნას. ამ შემთხვევაში სიტყვა ესთეტიური საშუალებაა. სიტყვასთან ყველა მწერალს თავისი დამოკიდებულება აქვს. ოთარ ჩხეიძე ერთგან აღნიშნავს: „მე მხოლოდ სიტყვებს მივყვები. სიტყვებია ჩემი ფერები. მელოდიებიც სიტყვებია. აზრიც სიტყვებია. რალა თქმა უნდა, ყველაფერს თავისი ფერი უნდა, ხმოვანებაც თავისი უნდა. მთხრობელს ესა მართებს. ამისი შეწყობა მართებს, სხვა დანარჩენი მსმენელმა უნდა იცოდეს...სიტყვები თითქოს ყვავილებია, აფერადებული ველ-მინდორი აბიზინებული ნიავის ფრთებზე, თანაც ფუტკარი ზედ რომ დაბზუის. ჩაანყვე ყვავილებში, ფერებში ცხოვრების ნაგლეჯები, აადევნე ბზუილი ფუტკრისა... ეს არის და ეს მწერლობა“.¹

ამ აფერადებულ ველ-მინდვრებში შესაბამისი ფერის პოვნაა სწორედ ძნელი და რადგან სიტყვა ქმნის ფერს, მწერალიც ხალხის ცოცხალი ენობრივი წიალიდან ეძებს სიტყვათშემოქმედების ისეთ ნიმუშებს, რომლებიც რითიმე გამოირჩევა: ლაკონურობით, ემოციური შეფერილობითა თუ აზრობრივი დატვირთვით. ყველა ენობრივ რესურსს აქვს თავისი ფუნქცია და ეს ფუნქცია შეიძლება ნიუანსობრივადაც გამოიხატოს.

რა შემთხვევაში ირჩევს მწერალი ექსპრესიულ ლექსიკას? და თუ მიმართავს ამ ფორმებს, როგორი ანალიზი უნდა მიეცეს მხატვრულ ტექსტში გამოყენებულ ენობრივ მოვლენებს, რომლებიც სალიტერატურო ენის ნორმების ფარგლებში ვერ თავსდება? ვგულისხმობთ ზეპირმეტყველების სტილს, რომელსაც ქმნის ექსპრესიული ლექსიკის შემადგენელი ენობრივი ერთეულები ანუ სოციოლექტები. ჟარგონი, არგო, სლენგი.

ჟარგონი განსხვავდება საერთო სალაპარაკო ენისაგან ლექსიკითა და ფრაზეოლოგიზმებით, ექსპრესიული ნიშნებითა და გამოყენების განსაკუთრებული სფეროთი. ჟარგონული ლექსიკის შემადგენლობის მიკუთვნება ერთი რომელიმე კატეგორიისათვის ძნელია, პირიქით, ის მიემართება მრავალ სოციალურ ჯგუფს. ჟარგონს არ გააჩნია საკუთარი ფონეტიკური, მორფოლოგიური და გრამატიკული სისტემა. მათი ძირითადი ნაწილი მიიღება სესხების ან სემანტიკური გარდაქმნის გზით. ჟარგონის დანიშნულებას მისი ელექტორატი განსაზღვრავს. იგი პირობითი ენაა, ენის განვითარების თანამდევი მოვლენა... თავისებურება მე-

¹ ო. ჩხეიძე. დიალოგები. „რა ამბავ მოხდა ელოსა?“. თბ., 2016, გვ. 210.

ტყველებისა, რომელიც ესწრაფვის, ყველაფერი თქვას და ამასთანავე ყველაფერი დაფაროს.

რა დამოკიდებულებაა ჟარგონისადმი?

თანამედროვე ენათმეცნიერები მას ენის ისტორიის მაჩვენებელს უწოდებენ: „სოციალური დიალექტის არსებობა ბუნებრივი მოვლენაა ენისათვის. ენა არის ორგანული მთელი და წარმოგვიდგება განვითარების მეტ-ნაკლებად უწყვეტი პროცესის სახით, თუმცა შეგვიძლია მისი კონტროლი გარკვეულ ფარგლებში... ჟარგონები არანაირად არ უშლის ხელს ენის განვითარებას... მის წინააღმდეგ ბრძოლა უაზრობაა და უსარგებლო. ის ყველა დროისათვის დამახიათებელია, უხსოვარი დროიდან არსებობდა ენაში და დროთა განმავლობაში იცვლებოდა. მთელს მსოფლიოში ისევე აქტუალურია ეს საკითხი, როგორც საქართველოში,“ – აღნიშნავს ლინგვისტი ნ. შარაშენიძე.¹

რა თქმა უნდა, ყველა არ ფიქრობს ასე! არც ფიქრობდნენ. ჟარგონს უარყოფელი მეტი ჰყავდა, ვიდრე დამცველი. როსტომ ჩხეიძის წიგნში ეს განსხვავებული თვალსაზრისებიც არის წარმოდგენილი: „არანორმატიული ლექსიკის გამოყენება განუკითხავად მოქცევაა და მოხმარება ენისა... ჟარგონი ისევე მომაკვდინებელია ენისათვის, როგორც ფილოქსერა ვენახისათვის... მას ურტყრილებული პროვინციალიზმი კვებავს. პროვინციალიზმი და ქუჩური მეტყველება. ჟარგონი ერთი ენიდან მეორეში ცნების ყურით გადათრევაა,“ – ასე ფიქრობდა კონსტანტინე გამსახურდია.²

მიხეილ ჯავახიშვილს ჟარგონი მარჯვე სტილურ ხერხად ეჩვენება. იოსებ გრიშაშვილის აზრით კი: „ქალაქური ენა, ჟარგონი იქ იბადება, სადაც გონებამახვილი ხალხია, მხიარული, დარდიმანდი, სადაც სიცოცხლის და ადამიანის დაუშრეტელი სიყვარული სუფევს“.³

ჟარგონის მოძალებას უპირისპირდებოდა ოთარ ჩხეიძე, თუმცა პერსონაჟთა მეტყველებაში ექსპრესიულ ლექსიკას თავადაც მიმართავდა. ეს სავსებით ბუნებრივია, რადგან „როდესაც სახელმწიფო იდეოლოგია ცენზურისა და სალიტერატურო კრიტიკის მეშვეობით უპირისპირდება ყოველგვარ სტილურ გადახრას თუ თავისებურებას – ოდნავსაც კი, არამცთუ მკვეთრს – ვულგარიზმად მონათლული და სალიტერატურო ენიდან განდევნილი ჟარგონის გამოყენება კიდევ ერთი რეაქციაა მწერლის მხრივ გაბატონებული ნორმების, ცრუ მოთხოვნების წინააღმდეგ“,⁴ ანუ ჟარგონის, როგორც – ზეპირმეტყველების სტილის მხატვრულ ტექსტში შემოტანა გამართლებულია როგორც იდეური, ასევე მხატვრული თვალსაზრისით, მაგრამ არა ისე, როგორც ეს ზოგ მწერალთან ხდება.

¹ ჟარგონი – ენის ისტორიის მაჩვენებელი, – <http://young-lawyer.ucoz.com/news/2008-04-17-62>.

² რ. ჩხეიძე. ჟარგონი და მეტსახელები, გვ. 10.

³ რ. ჩხეიძე. ჟარგონი და მეტსახელები, გვ. 12.

⁴ რ. ჩხეიძე. ჟარგონი და მეტსახელები, გვ. 29.

ამაზედაც ამახვილებს ყურადღებას წიგნის ავტორი, როცა აღნიშნავს: „*ჟარგონულმა მეტყველებამ-მეტიც – უხამსობამ, ლამის სრულად გადაყლაპა სალიტერატურო ენაც და ყოველგვარი ინდივიდუალური თავისებურებაც. სხვადასხვა ავტორი კი ერთმანეთს პირწმინდად დაამსგავსა*“.¹ ასეთ მოხმარებას, რა თქმა უნდა, გამართლება არა აქვს. ენობრივი რესურსი მხოლოდ გარკვეული მიზნებისთვის უნდა გამოიყენოს მწერალმა და როგორ მოახერხებს ამას, ეს უკვე ნიჭის, უნარის, ოსტატობის საქმეა.

მწერლები ძირითად არ სწყალობენ არანორმატიულ ლექსიკას და განსაკუთრებით გაგვაკვირებდა, ოთარ ჩხეიძეს, რომლის ენობრივი პოზიციაც სრულიადაა გამოკვეთილი, ხშირად რომ მიემართა მსგავსი ლექსიკური ერთეულებისათვის. იდეა, ხასიათი, ფორმა ენისადმი ინდივიდუალური დამოკიდებულებით იქმნება და კონკრეტულად რა ენობრივ საშუალებებს მიმართავს მწერალი მხატვრული სახეების საჩვენებლად, ეს მისი სტილის განმსაზღვრელია. ყველა სახის ლიტერატურაში, რა თქმა უნდა, არანორმატიულ ლექსიკას ვერ გამოიყენებ, თუმცა როცა ავტორი სოციალურ რეალობას აღწერს, ის ვალდებულიც კია, მიმართოს იმ ენას, რომელზეც ადამიანები ეკონტაქტებიან ერთმანეთს. ოთარ ჩხეიძეს მხოლოდ ერთი რომანისათვის („*აღმართ-აღმართ*“) დასჭირვებია ჟარგონი, რომლის დანიშნულება თვალნათლივ ჩანს: „*დამახინჯებული მეტყველების მკვეთრი შემოჭრა რომანის ქსოვილში კიდევ ერთი გამჭირვლე მინიშნებაა საზოგადოებრივი ცნობიერების მოშლასა და დაქვეითებაზე*“. ეს სპეციფიკური ენობრივი ნაკადი აისახა კიდევ ლევან ბრეგაძის „*ქართული ჟარგონის ლექსიკონში*“, სადაც ლექსიკური ერთეულები წარმოადგენილია არა მარტო როგორც საილუსტრაციო მასალა, არამედ – როგორც მონაცემთა სანდო წყაროც. მაგრამ მწერლის არქივში დაცული მასალა იმაზე მეტია, ვიდრე იგი მხატვრულმა ტექსტმა დაიტია და სწორედ მათი სამზეოზე გამოტანას ეშურება როსტომ ჩხეიძე. კულტურული სივრცის ფარგლებში ყოველთვის ვერ ხერხდება ყველა სიტყვის შენახვა და აქტუალიზება, ახალი ეპოქის კონტექსტში განმარტებები სხვა შეიძლება იყოს. ენას განვითარების თავისი ტენდენცია აქვს, რომელიც ობიექტური რეალობიდან მომდინარეობს, ამის მიხედვით ენა იღებს, ავითარებს, აფართოებს ან ავიწროვებს კონკრეტული სიტყვების სემანტიკურ ველს. ჟარგონი და არგო ერთ-ერთი ყველაზე ცვალებადი ნაწილია ლექსიკისა, ამიტომაც მათი აღნუსხვა და ლექსიკონის სახით დოკუმენტირება საშური საქმეა.

ოთარ ჩხეიძეს ჟარგონების გარდა, შეუკრებია მეტსახელებიც, რომელთა შერქმევისას გონებამახვილობასა და შემოქმედებას უსაზღვრო ასპარეზი ეძლევა. მეტსახელის საშუალებით სინამდვილე ხასიათდება ბუნებრივად, აღწერა ხდება სხარტად, ლაკონურად, ხაზი ესმება გარეგნულ პორტრეტს, ხასიათის გამომამჟღავნებელ ქცევას, მოქმედე-

¹ რ. ჩხეიძე. ჟარგონი და მეტსახელები, გვ. 30.

ბას. ჩანს საზოგადოების დამოკიდებულება პიროვნებისადმი. მეტსახელთა გამოყენებას პერსონაჟთა სახელებად, ნაწარმოების სათაურებად თავისი ტრადიცია აქვს. როსტომ ჩხეიძე, თავად მოხიბლული მეტსახელთა მრავალფეროვნებითა და ფერადოვნებით, ხელისგულზე გვიშლის ენის წიალიდან ამოღებულ, მწერალთა ნაწერებში გაბნეულ თუ მეცნიერთა ნაშრომებში დადასტურებულ ფორმებს და რაც მთავარია, იმ მეტსახელებს გვაცნობს, ასე რუდუნებით რომ შეუფროვებიათ ოთარ ჩხეიძის თხოვნით ლიახვის ხეობაში.

რა მხატვრული დატვირთვა შეიძლება ჰქონდეს მეტსახელს მხატვრულ ტექსტში? ნიგნში ამ კითხვაზეცაა პასუხი: „რაც ნამდვილ სახელს ვერ უტვირთია, აგერ მეტსახელს გამოუხატავს იშვიათი სიზუსტითა და მოხდენილობით, მთელი სამყაროა მეტსახელი-ამოურწყავი სალარო ხალხური აზროვნებისა, შინაარსობრივ მხარეზე არანაკლები ყურადღება ევფონიურ მხარესაც რომ ექცევა და პოეზიაც შიგ ჩანსულა თავისი ხატოვანებითა და მეტაფორებით, თორემ იუმორი ხომ ანათებს და აცისკროვნებს“.¹

ჟურნალ „ცისკრის“ ფურცლებზე 1959 წელს გამოქვეყნებულ ოთარ ჩხეიძის ნოველებს სწორედ მეტსახელები ჰქონდა სათაურად: „დალლარა“, „ლიბირა“, „რომელთაც მოჰყვა: „ჩოჩი“, „კვანკვალა“, „ოგრი“, „კონინა“, „ისევ დალლარა“; „ოცობოცო“ და „ისევ ოცობოცო“ (კომედია ში „ვისია ვისი“).

მეტსახელები დახვავებულია მიხეილ ჯავახიშვილის ქმნილებებში: ცქვლიფი, კუპრაჭა, დამპატიჟე, ატყუენე, ორშაურა, გოჭიბიჭი, ორგროშა, წინილაბიჭი, ჭყალა, ჭუჭა, ბაჭაჭო, ნიპტუა. ასევე შალვა დადინთან, ვასილ ბარნოვთან, გიორგი ლეონიძესთან...

საკითხი არაერთმა მეცნიერმა შეისწავლა. ქეთევან გოდერძიშვილი, მეტსახელთა სიხშირის თვალსაზრისით, სოფრომ მგალობლიშვილს გამოარჩევს, რომელსაც მარტო ერთ ნაწარმოებში („წარსულიდან“) 20 მეტსახელი გამოუყენებია: ყეყეჩა, ლომთაგვა, ყინჩილა, დოკარა, კბილა, კვანტალა, ავყია, ჩიბუხა და სხვ. მეტსახელებს იყენებს: ეკატერინე გაბაშვილი (ჩიტუნია, ორენა, ზესტაფონე...), ნიკო ლომოური (ქაჯანა, სულიკო, აკაკუნე, ჩიორა), შიო არაგვისპირელი, ალ. ყაზბეგი. ერთი სიტყვით, ნიგნში ამ საოცარი ენობრივი სამყაროს მთელი კასკადია წარმოდგენილი.

მეტსახელები მხატვრულ ნაწარმოებში გამოიყენება ექსპრესიული მიზნებისათვის. ნებისმიერ ერთეულს სხვადასხვა ეტიმოლოგიური თუ ლინგვისტური დატვირთვა აქვს. მწერალი არც ერთ სიტყვას არ ახსენებს პირდაპირი ან კოგნიტური ფუნქციის გარეშე. ისინი განხილვება როგორც ენის უნუკალური გამოვლინება, რადგან მნიშვნელოვან ინფორმაციას შეიცავენ.

როსტომ ჩხეიძეს მეტსახელთა ადგილის უფრო მეტად გამოკვეთა ესურვილება და როცა ალ. ლლონტის „ქართველური საკუთარი სახელე-

¹ რ. ჩხეიძე. ჟარგონი და მეტსახელები, გვ. 55.

ბის“ შესახებ მსჯელობს, ეს კეთილშობილური სურვილიც ხშირადგაბა: „ეგებ სჯობდა, გამოცალკავებულიყო ეს ნაწილი, როგორც სრულყოფილი მოვლენა – თან საკუთარ სახელთა განუყოფელი ნაწილი და თან დამოუკიდებელი... საგულისხმო იქნებოდა მათი გამოკრება ლექსიკონიდან და ცალკე სიტყვარად დალაგება“.¹

ყველა ლინგვისტური ექსპედიცია საჭირო და აუცილებელია იმისათვის, რომ შემდეგში ისეთი სამეცნიერო ნაშრომები შეიქმნას, რომლებიც ამ წიგნშია დასახელებული. ენათმეცნიერთა ნაფიქრ-ნააზრევი, ლექსიკოგრაფთა ღვაწლი ორიგინალურადაა გადააზრებული, შეფასებული, მოწონებული... ცოტა სხვაგვარად – მწერლურად. როგორც თავად იტყოდა, „მეცნიერული და მხატვრული ღირებულებები შეზავებია ერთმანეთს“, მაგრამ მთავარი მაინც მწერალია – „ყველაზე უკეთესი შემკრები, ჩამწერი, შემგროვებელი“. ოთარ ჩხეიძის არქივში დაუნჯებული ენობრივი მასალა ამის უტყუარი დადასტურებაა და კიდევ „ვინ იცის, ჯერაც რამდენი მონაპოვარი თვლემს მკვლევართა პირად არქივებში, ანდა მწერლებისა – სულაც არ არის აუცილებელი მაინცდამაინც ბლომად შეგროვილიყოს, ოთარ ჩხეიძის არქივის არ იყოს, ცალკეული ნიმუშების დადასტურებაც გასახარი იქნება, მარცვალ-მარცვალ შეგროვებაც თანდათან საგულისხმო სურათი რო გადაგვეშლება თვალწინ“.

მიზანიც ესაა: ჟარგონული სიტყვებისა თუ გამოთქმების შეკრება-ანალიზი, მეტსახელთა მოძიება, თავმოყრა, სისტემატიზება, ლექსიკონად დალაგება იმისა, რაც ენის წიაღში თვლემს ან ლინგვისტთა თუ მწერლის არქივებში ყურადღების მიღმა დარჩენილა, რაც უფრო ღმად შესასწავლია და წარმოსაჩინი.

და შეიქმნება რომან-ლექსიკონები, რაზედაც ასე ოცნებობს მწერალი. მათი საფუძველი კი არა მხოლოდ ენათმეცნიერული ექსპედიციების მიერ მოპოვებული მასალა, არამედ ჩვენი მხატვრული მემკვიდრეობის მდიდარი ენობრივი მონაცემები იქნება!

როცა რომან-ლექსიკონებზე საუბრობს, ავტორი მიუთითებს: „ლექსიკონის თავისებურებაც იწვევს მათ საკითხაობას, ცხადია, მაგრამ გადამწყვეტი მაინც შემდგენელთა ხელოვნებაო“ და ამ წიგნის წაკითხვის შემდეგ, როგორც ყოველთვის, სწორედ ეს იკვეთება – შემქმნელის ხელოვნება, მწერლის საოცარი ოსტატობა, სიუჟეტი ააგოს ერთი შეხედვით არც ისე საინტერესო ენობრივ მოვლენებზე და წეროს ისე, როგორც სჩვევია, როგორც მშობლიური ენის მოტრფიალესა და ჭირისუფალს ეკადრება.

და მთავარი: როსტომ ჩხეიძის წიგნი „ჟარგონი და მეტსახელი“ უკვე არის რომან-ლექსიკონი, „საკითხავად გულთმაამი, მასალით უხვი და... მომხიბლავი, სახალისო სამყაროს ათასფერადობით გაჯერებული“.

¹ რ. ჩხეიძე. ჟარგონი და მეტსახელები, გვ. 82.

PLEOCHROISM OF DIVERTING WORLD

Rostom Chkeidze's new book "Slang and Nicknames" (Tbilisi, 2016, in Georgian) is an essay with linguistic nature, though differed from other. The news means individual script of author. The book can be read alike a novel, to be more precise as a novel-dictionary. It includes two main characters: slang and nickname, as if strangely coupled "under the same fate". It is hard to say as to which one is more expressive – slang or nickname. Which one reflects reality more impressively, facilitates free organization of words and opinions, manages organic show of free flow of oral tradition and lively speech and shows details so that it can not be done by any other facts of language. Herein is to be also mentioned that both slang and nickname are inflows of vocabulary. And the wealth of vocabulary is the wealth of language.

In which case does the writer choose expressive vocabulary? And if he applies these forms, how should be analyzed lingual facts used in literary text that can not be placed within the frameworks of literary language standards?

Rostom Chkeidze's new book answers to this and many other questions, where are posed and analyzed many interesting issues of modern linguistics (and not only).

¹ *Tamila Zviadadze* – PhD in Philology, Associate Professor, Sokhumi State University.

ავტორებისათვის

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის შრომაში (ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია) გამოსაქვეყნებლად მოტანილი ან გამოგზავნილი მასალა აკრეფილი უნდა იყოს ფონტით AcadNusx (ზომა – 12, ინტერვალი – 1,5). სქოლიო უნდა იყოს ასევე AcadNusx-ში (ზომა – 10, ინტერვალი – 1,5). უცხო ენებზე ტექსტი აკრეფილი უნდა იყოს Times New Roman-ში, ძირითადი ტექსტის ან სქოლიოს შესაბამისი ზომებით. სტატიას თან უნდა ახლდეს რეზიუმე (1000 ასო-ნიშანი, ნახევარი გვერდიდან ერთ გვერდამდე) ქართულ და ინგლისურ ენებზე. გამოყენებული ლიტერატურის სიის დართვა საჭირო არ არის.

რედაქციის მისამართი:

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ქ. თბილისი, 0186, ა. პოლიტკოვსკაიას ქ.61;
ტელ.: 254-14-12

ელ.-ფოსტა: zpapaskiri@gmail.com

ვებ-გვერდი: www.sou.edu.ge

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტის
შრომაზი.
XV

ჰუმანიტარულ და სოციალურ-პოლიტიკურ მეცნიერებათა სერია

PROCEEDINGS
OF SOKHUMI STATE UNIVERSITY.
XV

Humanities, Social and Political Sciences Series

ტირაჟი: 120 ეგზემპლარი

http://sou.edu.ge/index.php?lang_id=GEO&sec_id=170